

PROCEEDINGS BOOK

SELÇUK 7. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

SELÇUK 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DECEMBER 10-11, 2022

KONYA

Issued: 20.12. 2022

ISBN : 978-605-72197-2-5

SELCUK
7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 10- 11, 2022
KONYA - TURKEY

Edited By

ASSIS. PROF. DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY
ASSIS. PROF. DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

CONFERENCE ORGANIZING BOARD

Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Sevinc Sadıqova
Organizing Committee Member: Doç.F.ü.f.d., İradə Kərimova
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Könül Səmədova
Organizing Committee Member: Aynur Əliyeva

All rights of this book belong to ACADEMY GLOBAL Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Conference-2022 ©

Issued: 20.12.2022

ISBN: 978-605-72197-2-5

CONFERENCE ID

**SELCUK
7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES**

**DATE – PLACE
DECEMBER 10- 11, 2022
KONYA- TURKEY**

**ORGANIZATION
ACADEMY CONFERENCES**

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey - Hungary – Canada – Indonesia – Japan - Cyprus – Italy – Ghana –
India - East Malaysia. – Russia – India – France – Nigeria – Iran – Tanzania –
Georgia – Thailand - UK – Libya – Algeria - South Africa. - Greece - Poland –
Pakistan - Morocco – Kuwait – Germany - Kuala Lumpur Finland – China –
Israel – Egypt – Zimbabwe – Greece – Philippine – KSA – Kazakhstan

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
45% FROM Turkey And 55 % From Other Countries

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia

Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə - Azerbaijan

Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan

Prof. Dr. Ali BİLGİLİ - Türkiye

Prof. Dr. Naile BİLGİLİ - Türkiye

Prof. Dr. Başak HANEDAN - Türkiye

Prof. Dr. Asım KART - Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Büşra YARANOĞLU - Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İsmail Hakkı TEKİNER - Türkiye

Doç. Dr. Şeyma ÇALIŞKAN ÇAVDAR - Türkiye

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan

Doç. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye

Doç. Dr. Nurhan AYDIN - Türkiye

Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria

Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan

Doç. Dr. Seher DİRİCAN - Türkiye

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran

Dr. Gültekin GÜRÇAY - Türkiye

Dr. Ahmet GÜMÜŞ - Türkiye

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA - Azerbaijan

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan

Dr. Dody HARTANTO - Indonesia

Dr. Cihandar HASANHANOĞLU – Türkiye

Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran

Prof. Dr. Həcər Hüseynova - Azerbaijan

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan

Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan

Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan

Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria

Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR - Türkiye

Doç Dr. Mehmet KAYA – Türkiye

Doç. Dr., İradə Kərimova - Azerbaijan

Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye

Prof. Dr. Fatma KOÇ - Türkiye

Doç. Dr. F. Gül KOÇSOY - Türkiye

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU - Türkiye

Doç Dr. Elif AKPINAR KÜLEKÇİ - Türkiye

Sonali MALHOTRA - India

Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan

Prof. Muntazir MEHDI - Pakistan

Dr. Amanbay MOLDİBAEV - Kazakhstan

Doç. Dr. Yaprak I. OZDEMIR - Türkiye

Assist. Prof. K. R. PADMA – India

Doç. Dr. Sevinc Sadıqova - Azerbaijan

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan

Doç. Dr. Işık SEZEN - Türkiye

Doç. Dr. Könül Səmədova - Azerbaijan

DR. Bhumika SHARMA - India

Prof. Dr. Sibel SİLİCİ - Türkiye

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan

Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia

Assoc. prof. Ivaylo STAYKOV, Bulgaria

Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER - Türkiye

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE - Türkiye

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia

Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam

Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ - Türkiye

Prof. Dr. Raihan YUSOPH -Philippines

Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ - Iran

Dr. Yang ZİTONG – China

Prof. Dr. Dody Hartando – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ivaylo Staykov – Bulgaria

Prof. Dr. Dwi Solisworo – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Indonesia

Assoc. Prof. Eda Bozkurt- Turkey

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

*SELJUK 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELJUK 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
11th International Group Exhibition "Adventure Of Art From
Traditional To Contemporary"
December 10 - 11 , 2022
KONYA*

CONFERENCE PROGRAM Online Presentation

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/88378106379?pwd=Wk5VZkRsUTRUL29VZnVZVzFJMTZOdz09>

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 1 SESSION: 1

MODERATOR: DR. FİKRİYE RANA KARA

**DR. ELVAN YAVUZ
DR. ESİN TÜCCAR**

ENGELLİ BİREYLERDE UMUTSUZLUK DÜZEYİNİN SOSYAL
HİZMET PERSPEKTİFİYLE İNCELENMESİ

BÜŞRA GÖKSÜÇUKUR

DEĞİŞEN ÇOCUKLUK KÜLTÜRÜ ÇERÇEVESİNDE ÜCRETLİ OYUN
PARKLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

**SOSYAL HİZMET
UZMANI/PSİKOLOG
İLKUR TUĞÇE ŞEKER**

İŞ-AİLE ÇATIŞMASININ ÇALIŞAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

DR. FİKRİYE RANA KARA

EVLENME-BOŞANMA DÖNGÜSÜ SÜRECİNDE OLUŞAN TEK
EBEVEYNLİ AİLELERE SAHİP ÇOCUKLARIN SOSYAL YAŞAMDA
KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLER

**DOÇ. DR. SEÇİL GÜL
MEYDAN YILDIZ
YÜKSEK ŞEHİR VE BÖLGE
PLANCISI HÜSNE TEMUR**

KIRŞEHİR İLİNİN EKONOMİK YAPISININ TR71 BÖLGESİ
ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

**YÜKSEK ŞEHİR VE
BÖLGE PLANCISI HÜSNE
TEMUR
DOÇ. DR. SEÇİL GÜL
MEYDAN YILDIZ**

YOZGAT İLİ MERKEZ İLÇESİNDE YÜRÜME MESAFELERİNE
YÖNELİK SOSYAL ALTYAPI GEREKSİNİMİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

ŞAZİYE MELİKE ORAL

AFETLERDE DERNEKLERİN PSİKOSOSYAL DESTEK
ÇALIŞMALARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR KAPASİTELERİNİN
GELİŞTİRİLMESİ

**ÖĞR. GÖR. DR. AHMET
ERKAN METİN
DOÇ. DR. VELİ ERDİNÇ
ÖREN**

ECOSYCHOLOGY APPROACH AND SUSTAINABILITY TO
NATURE-BASED TOURISM ACTIVITIES: THE CASE OF UŞAK

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 2 SESSION: 1

MODERATOR: **PROF. DR. MUSTAFA GÜRSES**

ARŞ. GÖR. DR. ESİN
ÖZÇİÇEK
DOÇ. DR. FİLİZ KUTLUYER
KOCABAŞ
PROF. DR. MEHMET
KOCABAŞ

FATTY ACID PROFILE IN FRESHWATER MUSSELS

ARŞ. GÖR. DR. ESİN
ÖZÇİÇEK
DOÇ. DR. FİLİZ KUTLUYER
KOCABAŞ
PROF. DR. MEHMET
KOCABAŞ

FATTY ACID PROFILE IN FRESHWATER SNAILS

ARŞ. GÖR. ÖZDEN SALMAN
PROF. DR. NUH BOYRAZ

DETERMINATION OF CROSS REACTIONS OF RHIZOCTONIA
SOLANI ISOLATES BELONGING TO SOME ANASTOMOSIS
GROUPS (AG 4HGI, AG 2-2 AND AG 3) IN BEAN, POTATO AND
SUGAR BEET PLANTS

ARŞ. GÖR. ÖZDEN SALMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ RAZİYE
KOÇAK

BIOLOGICAL CONTROL OF SOIL PATHOGEN SCLEROTINIA
SCLEROTIUM (LİB.) DE BARY IN SUNFLOWER

ASSOC. PROF. DR. OKAN SEZER
PROF. DR. İSMÜHAN
POTOĞLU ERKARA

POLLEN MORPHOLOGY OF TWO Mandevilla Lindl. (Apocynaceae)
TAXA GROWING IN ESKİŞEHİR

ASSOC. PROF. DR. OKAN SEZER
PROF. DR. İSMÜHAN
POTOĞLU ERKARA

PALINOMORPHOLOGICAL INVESTIGATIONS OF TWO
BIGNONIACEAE TAXA GROWING IN ESKİŞEHİR

RES. ASSIST. SİNAN ÖZCAN

WATER CONDITIONS IN TROUT FARMING

RES. ASSIST. SİNAN ÖZCAN

CAUSES OF POLLUTION IN WATER RESOURCES AND
PRECAUTIONS

CENGİZ KILMAÇ
DOÇ. DR. EBRU İFAKAT ÖZCAN
DOÇ. DR. HİLAL BULUT

EUTROPHICATION IN LAKES AND SOLUTION
RECOMMENDATIONS

YL. ÖĞR. BURHAN CENGİZ,
DOÇ. DR. ENGİN ŞEKER
DOÇ. DR. EBRU İFAKAT
ÖZCAN

GROWTH AND FACTORS AFFECTING GROWTH IN FISH

PROF. DR. AHMET ERDOĞAN
PROF. DR. MUSTAFA
GÜRSES

INACTIVATION OF PATHOGENIC BACTERIA BY VIRUSES

PROF. DR. MUSTAFA
GÜRSES
PROF. DR. AHMET ERDOĞAN

USE OF IMMUNOMAGNETIC SEPARATION TECHNIQUE IN
FOOD MICROBIOLOGY

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 3 SESSION: 1

MODERATOR: DR. MEHMET ÖS

ÇAĞLA ASLIHAN İLHAN

KATILIM BANKACILIĞINDA FON TOPLAMA YÖNTEMİNE YENİ YAKLAŞIM: ÖZEL FON HAVUZU HESABI

DOÇ. DR. AHMET DUMLU

FEMALE MALE MANAGERS IN COMPANIES IN BORSA ISTANBUL

**RAHELEH KHATIBI
DOÇ.DR. ZEHRA KAMIŞLI
ÖZTÜRK**

MOBİLYA TÜKETİCİSİ MEMNUNİYET ANALİZİ: BİR E-ALISVERİŞ SİTESİ ÜZERİNDEN METİN ANALİZİ UYGULAMASI

DR. MEHMET ÖS

TÜRKİYEDE DİJİTALLEŞEN VERĐİ UYGULAMALARI: İNŞAAT MUHASEBESİ VE KDV İADE İŞLEMLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

**DR. MEHMET ÖS,
AYÇA KORKMAZ DUR**

USING NANO TECHNOLOGY PRODUCTION SYSTEMS IN BUSINESSES: A RESEARCH TO EVALUATE THE EFFECTS ON ACCOUNTING SYSTEMS

**ZÜLFİYE ACAR ŞENTÜRK
BURCU ÖKSÜZ**

KRİZ YÖNETİMİ ÜZERİNE YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

**BURCU ÖKSÜZ
ZÜLFİYE ACAR ŞENTÜRK**

METAVERSE DÜNYASINDA TURİZM İLETİŞİMİ

**PROF. DR. ZEYNEP ARIKAN
DR. SALİH GÜRBÜZ**

TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA YÖNELİK VERĐİSEL TEŞVİKLER

**ÖĞR. GÖR. SELMA LUBABE
ERDOĞAN
EMİN GÜLDEN**

GASTRONOMİDE YENİ BİR YAKLAŞIM; GASTRODİPLOMASİ

**CANDAN UMUT ÖZDEN
PROF. DR. SELÇUK KOÇ**

YARATICI SINIF TEORİSİ VE KALKINMA YAZININA KATKILAR

**RAZİYE COŞKUN
BAHAR KILIÇ
AYŞE OKUYUCU**

A RESEARCH ON THE EVALUATION OF TOURISM ACTIVITIES IN KONYA MEVLANA MUSEUM BY LOCAL PEOPLE AND VISITORS

DENİZ BALCI

CHANGING CITY MANAGEMENT AND CITY PERCEPTION IN THE DIGITAL AGE: SMART CITY AND SMART CITY MANAGEMENT

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 4 SESSION: 1 MODERATOR: ASST. PROF. DR. BAHANUR GARAN-GÖKŞEN

**ARŞ. GÖR. GAMZE
MERCAN**

GÜNEŞE BÜYÜTEÇLE BAKMAK: J.J. ROUSSEAU

**ASST. PROF. DR. BAHANUR
GARAN-GÖKŞEN**

A VIEW OF SUAT DERVİŞ'S KARA KİTAP AND ŞULE GÜRBÜZ'S
KAMBUR IN THE CONTEXT OF DISABILITY STUDIES

**ÖĞR. GÖR. DR. EROL
GÖKŞEN**

AHMET MIDHAT EFENDİ'S MANSION AS A LITERATURE
ASSEMBLY THROUGH THE EYES OF HIS SON KÂMİL YAZGIÇ

**ÖĞR. GÖR.,MERVE
ZEYREK**

ÜLFET EL-İDLİBÎ'NİN "ÖLÜMSÜZ AYNA" ADLI HİKAYESİ
ÜZERİNE

**ÖĞR. GÖR. DR. GÜLAY
BOLATTEKİN**

MOTHER-CHILD PROBLEMATICS IN HERTA MÜLLER'S NOVELS

DR., HAZEL MELEK AKDİK

"BUT EVERYTHING IS ROTTING": DECADENCE AND WAR
PRAISE IN HAYAL VE İSTIRAP

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 5 **SESSION:** 1

MODERATOR: MIHO TSUKAMOTO

LUNA SHAMIEH	HUMAN SECURITY PROVIDERS IN FRAGILE STATE UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS
ASHKAN EBADI ANDREA SCHIFFAUEROVA	GENDER DIFFERENCES IN RESEARCH OUTPUT, FUNDING AND COLLABORATION
JAWAD ALZEER	SWISS SCIENTIFIC SOCIETY FOR DEVELOPING COUNTRIES: A CONCEPT OF RELATIONSHIP
AHMAD KHOIRUL UMAM	DEMOCRATIZATION, MARKET LIBERALIZATION AND THE RAISE OF VESTED INTERESTS AND ITS IMPACTS ON ANTI-CORRUPTION REFORM IN INDONESIA
MIHO TSUKAMOTO	ACADEMIC LOSS IN JAPANESE SOCIETY: SUICIDE AND HARASSMENT
KATERINA ANTONIOU	DE-SECURITIZING IDENTITY: NARRATIVE (IN) CONSISTENCY IN PERIODS OF TRANSITION
ASMA MEHAN	PUBLIC SQUARES AND THEIR POTENTIAL FOR SOCIAL INTERACTIONS: A CASE STUDY OF HISTORICAL PUBLIC SQUARES IN TEHRAN
M. AMINU SANDA K. EWONTUMAH	ORGANIZATIONAL INVOLVEMENT AND EMPLOYEES' CONSUMPTION OF NEW WORK PRACTICES IN STATE-OWNED ENTERPRISES: THE GHANAIAN CASE

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 6 **SESSION:** 1

MODERATOR: SHEILA MARIE G. HOCSON

**ASMITA SHUKLA
SOMA PARIJA**

IMPACT OF PERSONALITY AND LONELINESS ON LIFE: ROLE OF
ONLINE FLOW EXPERIENCES

SHEILA MARIE G. HOCSON

CAREER COUNSELING PROGRAM FOR THE PSYCHOLOGICAL
WELL-BEING OF FRESHMEN UNIVERSITY STUDENTS

**YASMIN BINTI OTHMAN
MYDIN
MOHD. FADZILLAH
ABDUL RAZAK**

COGNITIVE BEHAVIOUR THERAPY TO TREAT SOCIAL
ANXIETY DISORDER: A PSYCHOLOGY CASE

**HELMI ADLY MOHD NOOR
FAAIZAH SHAHBODIN
NAIM CHE PEE**

SERIOUS GAME FOR AUTISM CHILDREN: REVIEW OF
LITERATURE

ELENA CHERNYSHKOVA

DYNAMIC OF AGGRESSIVE BEHAVIOR AT THE CONTEXT OF
REFLECTIVE PROCESS

SUBRAMANIAM CHANDRAN

HOW DOES PSYCHOANALYSIS HELP IN RECONSTRUCTING
POLITICAL THOUGHT? AN EXERCISE OF INTERPRETATION

**ABBAS MOSHREF RAZAVI
RODINA AHMAD**

ALIGNING IS DEVELOPMENT WITH USERS- WORK HABITS

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 7 SESSION: 1

MODERATOR: NAZIRA KAKULIA

**NGONO MINDZENG
TERENCIA**

COMMUNITY BASED TOURISM AND DEVELOPMENT IN THIRD
WORLD COUNTRIES: THE CASE OF THE BAMILEKE REGION OF
CAMEROON

ELDAH EPHRAIM BUBA

AN EVALUATION OF TOURISM EDUCATION IN NIGERIA'S
HIGHER INSTITUTIONS

**BITA MASHAYEKHI
MOHAMMAD ARA**

ACTIVITY-BASED COSTING IN THE HOSPITALITY INDUSTRY: A
CASE STUDY IN A HOTEL

**MARYAM KHALILI
FATEME GHANEI**

DESIGNING FOR EXPERIENCE-BASED TOURISM: A VIRTUAL
TOUR IN TEHRAN

MOSSES E. LUFUKE

ENVIRONMENTAL IMPACT OF TRADE SECTOR GROWTH:
EVIDENCE FROM TANZANIA

NAZIRA KAKULIA

THE CHARACTERISTICS OF TRANSFORMATION OF
INSTITUTIONAL CHANGES AND GEORGIA

SHOJI KATAGIRI

ROLE OF ICT AND WAGE INEQUALITY IN ORGANIZATION

IBRAHIM HAMIDU MAGEM

A REVIEW OF THE ANTECEDENTS AND CONSEQUENCES OF
EMPLOYEE ENGAGEMENTC

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 8 SESSION: 1

MODERATOR: NAJWA ALSAYED OMAR

PAIBOON CHUWATTHANAKIJ	LEGAL PROBLEMS WITH THE THAI POLITICAL PARTY ESTABLISHMENT
FARIDEH ALIZADEH MOHD NASIR HASHIM	RESEARCH ANALYSIS IN ECLECTIC THEORY (KABOUDAN AND SFANDIAR)
NADA AZHAR	DIVERSITY MANAGEMENT OF GENDER, AGE AND DISABILITY IN THE BANKING SECTOR IN THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA
NAJWA ALSAYED OMAR	ONLINE METACOGNITIVE READING STRATEGIES USE BY POSTGRADUATE LIBYAN EFL STUDENTS
S. AIT ALI YAHIA	THE LIBYC WRITING
ROSHAN JELAL CHARLES MBOHWA	A STUDY OF MANAGEMENT PRINCIPLES INCORPORATING CORPORATE GOVERNANCE AND ADVOCATING ETHICS TO REDUCE FRAUD AT A SOUTH AFRICAN BANK
SIMEON KARAFOLAS MACIEJ WOŹNIAK	LOAN GUARANTEE SCHEMES: PRIVATE AND PUBLIC EXAMPLES
NOPPADON SANGWALPETCH	THE APPLICATION OF RHIZOPHORA WOOD TO DESIGN: A WALKING STICK FOR ELDERLY
CHANTANA INSRA	MUSCLE: THE TACTILE TEXTURE DESIGNED FOR THE BLIND

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 9 SESSION: 1

MODERATOR: **ADITHYA NADIG**

ADITHYA NADIG	NEED FOR STANDARDIZATION OF MANUAL INSPECTION IN SMALL AND MEDIUM-SCALE MANUFACTURING INDUSTRIES
SALMAN IQBAL	KEY FACTORS INFLUENCING INDIVIDUAL KNOWLEDGE CAPABILITY IN KIFS
IJEOMA CHINYERE UKONU	THE EFFECT OF FAST FOOD GLOBALISATION ON STUDENTS' FOOD CHOICE
TANZEEL BIN ABDUL RAUF PATKER SABA MATEEN	THE IMPACT OF BRAND LOYALTY ON PRODUCT PERFORMANCE
SOFIA AYOUCHE RACHID ELLAIA RAJAE ABOULAICH	A HYBRID PARTICLE SWARM OPTIMIZATION-NELDER- MEAD ALGORITHM (PSO-NM) FOR NELSON-SIEGEL- SVENSSON CALIBRATION
OSAMAH A. ALSAYEGH	RAMIFICATION OF OIL PRICES ON RENEWABLE ENERGY DEPLOYMENT
BHIM SINGH	IDENTIFICATION OF LEAN IMPLEMENTATION HURDLES IN INDIAN INDUSTRIES
HUSSAIN ALI BEKHET ENDANG JATI MAT SAHID	ILLUMINATING THE POLICIES AFFECTING ENERGY SECURITY IN MALAYSIA'S ELECTRICITY SECTOR
ARSHIA KHAN HANS-DIETRICH HAASIS	A FRAMEWORK FOR SUPPLY CHAIN EFFICIENCY EVALUATION OF MASS CUSTOMIZED AUTOMOBILES

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 1	SESSION: 2	MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. NAZİLE ABDULLAZADE
ASSIST. PROF. DR. EBRU ÜNAY	TÜRKİYE'DE OKULÖNCESİ ÖZEL EĞİTİM ORTAMLARINA İLİŞKİN BİR ANALİZ	
ÖĞRETMEN, BUKET ERÇİÇEK DR. ÖĞR. ÜYESİ, EBRU ÜNAY DR. FATMA COŞTU	TÜRKİYE'DE KAYNAŞTIRMAYLA İLGİLİ TUTUM ÖLÇEKLERİNİN KULLANILDIĞI ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ	
Y L. ÖĞRENCİSİ, MERVE KANGI PROF. DR., OKTAY AKBAŞ	FEN BİLGİSİ DERS KİTAPLARININ DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	
PROF. DR. KÜRŞAT YENİLMEZ AHMET KAĞNICI	EĞİTİM KURUMLARINDA BAKIM ETİĞİ İÇERİK VE UYGULAMALARINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ	
FURKAN ÇELİK	TÜRKİYE'DE ÜSLÜ İFADELER KONUSUYLA İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	
ASSOC. PROF. DR. AHMET ALTUNGÖK	COVID-19 PANDEMİSİ SÜRESİNCE YÜRÜTÜLEN ONLİNE PİYANO EĞİTİMİ UYGULAMALARININ İNCELENMESİ	
ASSOC. PROF. DR. MEHMET ŞİMŞİR	THE DIVINE EXPRESSIONS IN IRANIAN RESOURCES OF LATE ANTIQUITY	
ASSOC. PROF. DR. MEHMET ŞİMŞİR	SELÇUKLU BAŞKENTİ OLDUĞU DÖNEMDE KONYA'DA DİNİ AKIMLAR	
ASSOC. PROF. DR. MEHMET ŞİMŞİR	İLK DÖNEM İSLAM TARİHİNDE BİLİM ve EĞİTİM-ÖĞRETİMİN GELİŞİM SÜRECİ (VII-X. YÜZYILLAR)	
ASSOC. PROF. DR. NAZİLE ABDULLAZADE	THE OVERTURE OF A LIFETIME	
RUKİYE ARSLAN RAZİYE PEKŞEN AKÇA	AUGMENTED REALITY IN THE EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS	
RAZİYE PEKŞEN AKÇA RUKİYE ARSLAN	A NEW THREAT IN CHILDREN THE NATURE OF CYBERBULLYING AND STRATEGIES FOR PREVENTION	
ASSOC. PROF. DR. SERKAN DÜZ İSMAİL İLBAK	INVESTIGATION OF UNIVERSITY STUDENTS' CONFIDENCE LEVELS IN FOOTBALL CLUBS	

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 2 SESSION: 2

MODERATOR: ASSIST. PROF. DR. RAHİM ARSLAN

MEHTAP DEMİR	RE-QUESTIONING THE DUTIES OF TRADE UNIONS IN PREVENTING WORKING POVERTY
ARŞ. GÖR. BİLGE TÜRKÜN KAYA İLKE TÜRKÜN	HOW DOES HUMAN BRAIN AFFECT FINANCIAL DECISION MAKING PROCESS? A CONCEPTUAL STUDY ABOUT NEUROFINANCE
ARŞ. GÖR. BİLGE TÜRKÜN KAYA CEMİLE İREM AYDIN	KİŞİLERİN FİNANSAL KARARLAR ALIRKEN ETKİSİNDE KALDIĞI PSİKOLOJİK FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ÇALIŞMASI
HALİL İBRAHİM BEKTAŞ ESRA MEŞİNCİGİLLER	ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK KAVRAMLARININ İNCELENMESİ
ASSOC. PROF. DR. ÖZNUR ARSLAN	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN WORKING CAPITAL AND PROFITABILITY OF COMPANY
YÜKSEK LISANS ÖğRENCİSİ SÜMEYYE AYÇA EKMEK DOÇ. DR. ŞENİZ ÖZHAN	FEMVERTİSİNG REKLAM ANLAYIŞI VE KADINLIK SUNUMU
DR. MİNE GÜNDOğDU	DEZAVANTAJLI GRUPLAR BAğLAMINDA TOKENİZM ÇALIŞMALARI: BİBLİYOMETRİK ANALİZ DEğERLENDİRMEİ
SÜLEYMAN ÖZLÜK ASSIST. PROF. DR. FATİH KAYAALP	ANALYSIS OF LIBRARY LOAN RECORDS BY ASSOCIATION RULES: DUZCE UNIVERSITY CASE STUDY
ÖğR. GÖR. EBRU KANGAL ERDEM ÖğR. GÖR. MUKADDES GÜLER	PANDEMİ DÖNEMİNDE KRİZ YÖNETİMİ PERFEKTİFİNDEN KURUMSAL İLETİŞİMİN ÖNEMİNİN DEğERLENDİRİLMESİ
ASSIST. PROF. DR. GÜLAY DEMİR ASSIST. PROF. DR. RAHİM ARSLAN	CEP TELEFONU KULLANIM ORANLARININ BAZI DEMORAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE İNCELENMESİ
ASSIST. PROF. DR. GÜLAY DEMİR ASSIST. PROF. DR. RAHİM ARSLAN	CLUSTERING OF OECD COUNTRIES BY HUMAN DEVELOPMENT INDEX SUB-COMPONENTS
MS, KÜBRA KÖKSAL, ASSOC. PROF. ÖMER LÜTFİ ANTALYALI	CORPORATE IMAGE PERCEPTION OF SAVINGS-BASED INTEREST-FREE FINANCE SYSTEMS

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022		14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 883 7810 6379		Passcode: 10111222	
HALL: 3		SESSION: 2	
		MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. HÜLYA KAYNAR	
METİN KOÇHAN		İHVÂN-I SAFÂ'DA MATEMATİK FELSEFESİ	
ASSOC. PROF. DR. HÜLYA KAYNAR		USAGE OF QUINCE (CYDONIA OBLONGA) AS NATURAL DYEING IN WOOL YARNS AND ITS FASTNESS	
ASSOC. PROF. DR. HÜLYA KAYNAR LECTURER SERDAR KORKMAZ		AN EXAMPLE OF THE MADRASES OF THE SELJUK PERIOD IN MINIA-SIVAS IN THE TRANSFER OF CULTURAL MEMORY: GÖKMEDRESE	
Y L. ÖĞRENCİSİ, SERHAT POLAT		KOMÜNİTERYAN DÜŞÜNCEYE GÖRE BİREYCİLİĞİN ORTAK İYİYİ TAHRİBİNİN PUTNAM'IN SOSYAL SERMAYE TEORİSİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	
GÜLSEREN AKBUDAK RES. ASSİST. DR. ASUMAN YILMAZ FİLİZ PROF. DR. NURGÜL KILINÇ		HAMİLE GİYİMİNDE MODÜLER TASARIM UYGULAMALARI	
DR. ÖĞR. ÜYESİ DERYA AYSUN CANSAN		SANAT TERAPİSİNİN ŞİZOFRENİ HASTALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	
ARŞ. GÖR. DENİZ UÇAR BAYCAN DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZLEM MUMCU UÇAR		MAISON DE VERRE'YE GEÇİRGENLİK KAVRAMIYLA BAKMAK	
FATİH ATALAY ENGİN EROĞLU		LALE DEVRİ'NİN (1718-1730) TÜRK BAHÇESİ GELİŞİM SÜRECİNE ETKİLERİNİN PEYZAJ MİMARLIĞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 4 **SESSION: 2**

MODERATOR: ASSOC. PROF. DR. MEHMET KAPLAN

**ASSIST. PROF. DR. HÜSEYİN
DENK**

MORKARAMAN KOYUNU

**ASST. PROF. MERVE
ENGİN
ASST. PROF. ARİF ÇAĞLAR
KONUKÇU**

EFFECT OF SHREDDED PAPER SIZE ON THE MECHANICAL
PROPERTIES OF PAPER-BASED COMPOSITE BOARD

**ASSIST. PROF. DR. AHMET
ÇAT**

DETERMINATION OF SEED BORNE FUNGI ON WHEAT IN ANTALYA
PROVINCE

**ASSIST. PROF. DR. AHMET
ÇAT**

DETERMINATION OF SEED BORNE FUNGAL DISEASES TO SOME
POPCORN (Zea mays var. everta) VARIETIES

**Y.L. ÖğRENCİSİ ZAFER
HELVACI
DOÇ. DR. UMMAHAN ÇETİN
KARACA**

EFFECT OF THE APPLICATION OF BACTERIA BACILLUS
THURINGIENSIS VAR. KURSTAKI COMBINED WITH
VERMICOMPOST ON THE TOMATO MOTH

**ASSOC. PROF. DR. MEHMET
KAPLAN**

BIOLOGICAL FIGHTING APPLICATIONS AGAINST HARMFUL
INSECTS IN ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION

**ASSOC. PROF. DR. MEHMET
KAPLAN**

USING TRAP PLANTS IN PLANT PROTECTION

**DR. ÖğR. ÜYESİ BUKET
BOğA KURU
DOÇ. DR. MUSHAP KURU**

A NATIVE BREED IN TÜRKİYE: GURCU GOAT

**ECEM NUR YILDIZCAN
MEHMET ERDİ ARI
BURCU TUNGA
ALİ GELİR
NUSRET AS
TÜRKER DÜNDAR
FATİH KURUL**

AHŞAPTA İÇ KUSURLARI TESPİT ETMEK İÇİN İÇ BOYAMA
YÖNTEMİ KULLANARAK TOMOGRAFİK GÖRÜNTÜ OLUŞTURMA

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 5 SESSION: 2

MODERATOR: NAZIA KHAN

MARIA LUBOMIRA KUBICA

ORIGINS OF STRICT LIABILITY FOR ABNORMALLY DANGEROUS ACTIVITIES IN THE UNITED STATES, RYLANDS V. FLETCHER AND A GENERAL CLAUSE OF STRICT LIABILITY IN THE UK

NOORANEDA MUTALIP
LAIDEY

PRIVACY VS. NATIONAL SECURITY: WHERE DO WE DRAW THE LINE?

KHADIJA ALI

SEXUAL AND GENDER BASED CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW: MOVING FORWARDS OR BACKWARDS?

YRFET SHKRELI

THE ROLE OF EUROPEAN UNION IN GLOBAL GOVERNANCE

UMAR UBANDAWAKI

CONTROLLING YOUTHS PARTICIPATION IN POLITICS IN SOKOTO STATE: A CONSTRUCTIVE INCLUSIVENESS FOR GOOD GOVERNANCE IN NIGERIA

ABDUL SALIM AMIN

JUDICIAL INSTITUTIONS IN A POST-CONFLICT SOCIETY: GAINING LEGITIMACY THROUGH A HOLISTIC REFORM

MOHAMMED ALBAKARIYU
KABIR

ANTI-CORRUPTION CONVENTIONS IN NIGERIA: LEGAL AND ADMINISTRATIVE CHALLENGES

NAZIA KHAN

WOMEN'S RIGHTS IN CONFLICT WITH PEOPLE'S CULTURAL AUTONOMY: PROBLEMS OF CULTURAL ACCOMMODATION

MUHAMMAD NAVEED
YANG CAIXIA

NEED OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACE FARING NATIONS

MAGDALENA MUSIAL-
KARG

THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN ELECTORAL PROCEDURES: COMMENTS ON ELECTRONIC VOTING SECURITY

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 6 **SESSION: 2**

MODERATOR: AFAA MAHMOUD ISSA

**KAROLIINA NISULA
SAMULI PEKKOLA**

BUSINESS SKILLS LABORATORY IN ACTION: COMBINING A PRACTICE ENTERPRISE MODEL AND AN ERP-SIMULATION TO A COMPREHENSIVE BUSINESS LEARNING ENVIRONMENT

**KHALED HAMDAN
ABID AMORRI
FATIMA HAMDAN**

ROBOT TECHNOLOGY IMPACT ON DYSLEXIC STUDENTS' ENGLISH LEARNING

AFAA MAHMOUD ISSA

ARCHITECTURE AND STUDENTS WITH AUTISM: EXPLORING STRATEGIES FOR THEIR INCLUSION IN SOCIETY MAINSTREAM

**MPOFU VONGAI
VHURUMUKU ELAOSI**

INDIGENOUS KNOWLEDGE AND NATURE OF SCIENCE INTERFACE: CONTENT CONSIDERATIONS FOR SCIENCE, TECHNOLOGY, ENGINEERING, AND MATHEMATICS EDUCATION

**AHMED AMIN MOUSA
GEHAN AZAM**

AN ELECTRONIC AND PERFORMANCE TEST FOR THE APPLICANTS TO FACULTY OF EDUCATION FOR EARLY CHILDHOOD IN EGYPT FOR MEASURING THE SKILLS OF TEACHER STUDENTS

VRIDDHI PRASAD

INVESTIGATING THE CONTEMPORARY ARCHITECTURE EDUCATION CHALLENGES IN INDIA

**ELHAM SHIRVANI-
GHADIKOLAEI
SEYED MAHDI
SAJJADI**

THE CHALLENGES OF HYPER-TEXTUAL LEARNING APPROACH FOR RELIGIOUS EDUCATION

**YUNOS ZAHRI
AB HAMID R. SUSANTY
AHMAD MUSTAFFA**

CYBER SECURITY SITUATIONAL AWARENESS AMONG STUDENTS: A CASE STUDY IN MALAYSIA

OMID NOROOZI

THE EFFECTS OF A DIGITAL DIALOGUE GAME ON HIGHER EDUCATION STUDENTS' ARGUMENTATION-BASED LEARNING

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022 14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)
Meeting ID: 883 7810 6379 Passcode: 10111222

HALL: 7 SESSION: 2

MODERATOR: NOURHAN ELSHENAWI

ANWAR HASSEN TSEGA

THE NEXUS BETWEEN MIGRATION AND HUMAN SECURITY: THE CASE OF ETHIOPIAN FEMALE MIGRATION TO SUDAN

LONA BALA

INTERPRETING CHOPIN'S MUSIC TODAY: MYTHOLOGIZATION OF ART: KITSCH

NOURHAN ELSHENAWI

NET REGULARITY AND ITS ETHICAL IMPLICATIONS ON INTERNET STAKE HOLDERS

MASAMI USUI

MIGRATING WORDS AND VOICES IN JOSEPH O'NEILL'S NETHERLAND AND THE DOG

**HUSSAIN ALI BEKHET
NOR SALWATI OTHMAN**

ENLIGHTENING MALAYSIA'S ENERGY POLICIES AND STRATEGIES FOR MODERNIZATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ABDULFATAH A RAJI

ARABIC LITERATURE AS A TOOL FOR EDUCATIONAL TRANSFORMATION IN NIGERIA

KHALED IGBARIA

BA'ALBAKĪ'S INFLUENCE ON 1950S AND 1960S LEBANESE WOMEN WRITERS

**SAPTIADI NUGROHO
A. NUR MUHAMAD AFIF**

FACTORS AFFECTING EMPLOYEE PERFORMANCE: A CASE STUDY IN MARKETING AND TRADING DIRECTORATE, PERTAMINA LTD.

**TAOTAO DENG
JOHN D. NELSON**

THE IMPACT OF BUS RAPID TRANSIT ON LAND DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF BEIJING, CHINA

FIROUZEH KESHAVERZĪ

EVALUATION TECHNIQUES OF PHOTOGRAPHY IN VISUAL COMMUNICATIONS IN IRAN

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022

14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 8 SESSION: 2

MODERATOR: SUBRAMANIAM CHANDRAN

SUBRAMANIAM CHANDRAN

HOW DOES PSYCHOANALYSIS HELP IN RECONSTRUCTING POLITICAL THOUGHT? AN EXERCISE OF INTERPRETATION

**SARIT RASHKOVITS
Yael LIVNE**

THE EFFECT OF EDUCATION LEVEL ON PSYCHOLOGICAL EMPOWERMENT AND BURNOUT-THE MEDIATING ROLE OF WORKPLACE LEARNING BEHAVIORS

**MICHAŁ BIAŁEK
SIMON J. HANDLEY**

OVERRIDING MORAL INTUITIONS – DOES IT MAKE US IMMORAL? DUAL-PROCESS THEORY OF HIGHER COGNITION ACCOUNT FOR MORAL REASONING

**AZLINA ABU BAKAR
ABDUL FATAH WAN SIDEK**

WELL-BEING IN ADOLESCENCE: FITTING MEASUREMENT MODEL

**MELANI ARNALDI
SUZY YUSNA DEWI**

EFFECT OF DEPRESSION, SELF-REGULATION CONTROL AND CHARACTERISTICS OF ADHD AS THE CAUSE OF SCHOOL BRAWL IN JAKARTA, INDONESIA

RITA C. RAMOS

DETERMINANTS OF AGGRESSION AMONG YOUNG ADOLESCENTS

**PRESSCA NEGING
ROSIDAH MUSA
RABIAH ABDUL WAHAB**

THE DETERMINANTS AND OUTCOMES OF PATHOLOGICAL INTERNET USE (PIU) AMONG URBAN MILLENNIAL TEENS: A THEORETICAL FRAMEWORK

KATARZYNA CZUBAK

NEGATIVE EMOTIONS AND WAYS OF OVERCOMING THEM IN PRISON

**NIMA BABAZADEH GASHTI
NAZANIN PILEVARI**

EVALUATION OF INTERNET ANXIETY IN SRBIAU HIGHER EDUCATION STUDENTS IN RESEARCH PROCESS

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

10. 12. 2022 14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)
Meeting ID: 883 7810 6379 Passcode: 10111222

HALL: 9 SESSION: 2

MODERATOR: SAULE MUSSABEKOVA

**SALMA I. DWIDAR
AMAL A. ABDELSATTAR**

THE TOURISTIC DEVELOPMENT OF THE ARCHAEOLOGICAL
AND HERITAGE AREAS IN ALEXANDRIA CITY, EGYPT

**I. MARTINS
A. MARTINS**

THE ROLE OF SOCIAL CIVIL COMPETENCIES IN ORGANIZATIONAL
PERFORMANCE

RANIYA ALSHARIF

THE TRUTH ABOUT GOOD AND EVIL: A MIXED-METHODS
APPROACH TO COLOR THEORY

**ADEBISI A. SUNDAY
BABAJIDE ADEOKIN**

AFRICAN TRADITIONAL METHOD OF SOCIAL CONTROL
MECHANISM: A SOCIOLOGICAL REVIEW OF NATIVE CHARMS IN
FARM SECURITY IN AYETORO COMMUNITY, OGUN STATE,
NIGERIA

ABDEL-SAMAD M. ALI

SPATIAL VARIABILITY IN HUMAN DEVELOPMENT PATTERNS IN
ASSIUT, EGYPT

ANTONIOS MANIATIS

HUMAN RIGHTS IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL
LAW

SAULE MUSSABEKOVA

FORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA
STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING

DEBASIS NEOGI

DISPARITY IN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT AND ITS
IMPLICATIONS ON COMMUNAL CONFLICTS: A STUDY ON
INDIA'S NORTH-EASTERN REGION

**SAFAEE SAFIOLLAH
JAVADI ALIMOHAMMAD
JAVADI MARYAM**

EFFECT OF THE INTERNET ON SOCIAL CAPITAL

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 1 SESSION: 1

MODERATOR: PROF. DR. HATUN ÖZLEM GÜNEY

**RES. ASST., KERİM DİNCER
ASST. PROF., HAKAN KAHVECİ**

DIRECT CURRENT MOTOR APPLICATION WITH ARTIFICIAL GORILLA TROOPS OPTIMIZER, ARITHMETIC OPTIMIZATION ALGORITHM AND EQUILIBRIUM OPTIMIZER

**RES. ASST., KERİM DİNCER
ASST. PROF., HAKAN KAHVECİ**

PID AND FOPID CONTROLLER PERFORMANCE COMPARISON WITH BLACK WIDOW OPTIMIZATION ALGORITHM

PROF. DR. HATUN ÖZLEM GÜNEY

A NEW SUBCLASS OF BI-UNIVALENT FUNCTIONS CONNECTED WITH THE BOREL DISTRIBUTION OF MITTAG-LEFFLER TYPE BY USING A SECOND EINSTEIN FUNCTION

PROF. DR. HATUN ÖZLEM GÜNEY

FEKETE-SZEGÖ PROBLEM FOR A CERTAIN SUBCLASS OF ANALYTIC FUNCTIONS ASSOCIATED WITH GENERALIZED TELEPHONE NUMBERS

**LECTURER ÇAĞATAY ERSİN
LECTURER MEHMET KARAYEL**

MATERIAL DESIGN WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR TEACHING RESISTANCE COLOR CODES

**LECTURER ÇAĞATAY ERSİN
LECTURER MEHMET KARAYEL**

TEACHING SENSOR INFORMATION WITH PICTOBLOX APPLICATION

**FURKAN YILMAZ
HASAN HÜSEYİN ÇOBAN**

EXAMINATION AND COMPARISON OF BLOCK ENCRYPTION MODES

**FURKAN YILMAZ
HASAN HÜSEYİN ÇOBAN**

CYBER ATTACK SIMULATION ANALYSIS AND INVESTIGATION STUDY

**YÜKSEK LİSANS ÖğRENCİSİ, MEHMET AKKAYA
PROF. DR., HAMİT SOLMAZ**

DİZEL MOTOR KAM MİLİ DOğAL FREKANSLARININ DENEYSEL VE NÜMERİK MODAL ANALİZ YÖNTEMLERİYLE İNCELENMESİ

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022		10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 883 7810 6379		Passcode: 10111222	
HALL: 2		SESSION: 1	
MODERATOR: ASSIST. PROF. DR. MEHMET TAŞDELEN			
DR. ÖğRETİM ÜYESİ MUHAMMED MEŞHUD HAKÇIOğLU PROF. DR. MEHMET ŞİRİN ÇINAR	SİBEVEYH VARSAYIMSAL CÜMLELERE NEDEN İHTİYAÇ DUYDU?		
ARŞ. GÖR. DR. MURAT ORAL	KUR'ÂN KISSALARININ GERÇEKLİğİ ÜZERİNE		
DR. ÖğR. ÜYESİ MEHMET AKTAŞ DR. ÖğR. ÜYESİ BİLAL KARTAL	DİNİ BAŞA ÇIKMA VE İLAHİ ADALET ALGISİ		
DR. FİGEN BALAMİR	THE ROLE OF MOURNING PRACTICES IN REINFORCING GROUP AFFILIATION IN SHIISM		
ASSIST. PROF. DR. MEHMET TAŞDELEN	IMAM MATURIDI AND MATURIDITY IN THE PROCESS OF INTERACTION OF HANAFILIC-MATURIDITY		
ASSIST. PROF. DR. ALAADDİN SALİHOğLU	ENDÜLÜSLÜ ÂLİM EBÜ'L-KÂSİM EŞ-ŞÂTİBÎ'NİN (ö. 590/1194) 'AKİLETÜ ETRÂBİ'L-KASÂİD (RÂ'İYYE) ADLI MANZÜMESİ ve RESMÜ'L-MUSHAF İLMİNDEKİ YERİ		
ARŞ. GÖR. DR. ABDULMÜİD AYKUL	İSLAM CEZA HUKUKUNDA AğIR CEZALANDIRMA YETKİSİ: SİYASET-İ ŞER'İYYE		

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022		10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)	
Meeting ID: 883 7810 6379		Passcode: 10111222	
HALL: 3	SESSION: 1	MODERATOR: PROF. DR. NECLA ÖZTÜRK	
PROF. DR. NECLA ÖZTÜRK	ULUSLARARASI ÇOCUK KAÇIRMANIN HUKUKİ VEÇELERİNE DAİR LA HAYE SÖZLEŞMESİ		
RES. ASSİST. DR. MERVE KAYADUVAR	THE EFFECTS OF NEOLIBERALISM ON THE ECONOMY AND POLITICS OF LATIN AMERICA		
ABDURRAHMAN BAŞDEMİR	OSMANLI DEVLETİ KLASİK DÖNEM YARGI MENSUPLARININ GÖREVLERİ		
ASSOC. PROF. DR. DİREN ÇAKMAK	ON ISRAEL'S RESPONSIBILITY TO VACCINATE PALESTINIANS DURING THE COVID-19 PANDEMIC		
ASSOC. PROF. DR. DİREN ÇAKMAK	THE STORY OF A MASTER THESIS IN ISRAEL: THE ALLEGATION OF TANTURA MASSACRE		
RES. ASSİST. MURAT POYRAZ	TURKISH LEGAL ORDER: BETWEEN MONISM AND DUALISM		
KIYMET ÇAKIR	THE CRISIS OF GLOBAL GOVERNANCE; HEALTH GOVERNANCE IN THE COVID-19 PANDEMIC		
Dr. ELİF ÇAĞLA ÇELİK PARTAL	TEKNE SİGORTASI SÖZLEŞMELERİNDE YER ALAN DAVA VE SAY (SUE and LABOUR) KLOZUNUN TÜRK HUKUKU BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ		

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022

10: 00 – 12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 4 SESSION: 1

MODERATOR: ASST. PROF. DR. YILDIRIM İSMAİL TOSUN

ASST. PROF. DR. YILDIRIM
İSMAİL TOSUN

PRODUCTION OF HIGH FERROUS FE₂O₃ THROUGH DIRECT
REDUCTION BY MICROWAVE MOLTEN SALT ELECTROLYSIS OF
POOR LOW CR ORES IN CaCl₂-NaCl

ASST. PROF. DR. YILDIRIM
İSMAİL TOSUN
PROF. DR. ÜLKÜ YILMAZ

MICROWAVE RADIATED ELECTROLYTIC REDUCTION OF CO
WASTE IN CaCl₂-NaCl MOLTEN SALT
CHEMICAL COMPONENTS OF THE SALVIA SYRIACA L.
COLLECTED IN THE AKÇADAĞ-MALATYA REGION.

ASSİST. PROF. DR. ENES
ASLAN
ASSİST. PROF. DR. GÜLŞAH
AKINCIOĞLU

COMPARISON OF FRICTIONAL BEHAVIOUR OF TWO DIFFERENT
COMMERCIAL FLEXIBLE THERMOPLASTIC POLYMERS

ASSIST. PROF. FEYZİ SİNAN
TOKALI

SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF POTENTIAL
BIOLOGICAL ACTIVE NOVEL SULFONAMIDES DERIVED FROM
SULFADIAZINE

PROF. DR. LÜTFİYE
GENÇER

AN OVERVIEW OF THE PARASITIDS OF THE YPONOMEUTA
MALINELLUS ZELLER IN TURKEY

DR. FATMA SEÇER ÇELİK
DR. CANAN EROĞLU
GÜNEŞ
DR. EMİNE YAVUZ
PROF. DR. ERCAN KURAR

EFFECT OF APELIN ON MACROPHAGE POLARIZATION IN THE
CANCER NICHE

ASSIST. PROF. DR. SABİRE
YERLİKAYA
SEFA TOPUZ
RES. ASSİST. DR. HÜLYA
ŞEN ARSLAN

ANTIBACTERIAL EFFECT OF PHENOLIC COMPOUNDS
EXTRACTED FROM SWEET CHERRY (PRUNUS AVIUM) LEAVES
ON ESCHERICHIA COLI ATCC 25922

DILARA AKTUG
MSC, ALI OGUZHAN
NARCI
ASSOC. PROF. DR. ESRA
CAN DOGAN

IRON AND MANGANESE REMOVAL IN DRINKING WATER
TREATMENT: OPTIMIZATION WITH THE TAGUCHI METHOD

RES. ASSIST. IDRIS
GOKALP
ASSIST. PROF. DR. ALPER
INCESU

CA ADDITION EFFECT ON THE CORROSION PROPERTIES OF AZ
SERIES MG ALLOYS

Asst. Prof. Dr. Fadim YEMİŞ
Lect. Hüseyin ALP
Lect. Muammer TEPE
Asst. Prof. Dr. Emriye AY
Prof. Dr. Kadir AY

OZONATION AND ANTIMICROBIAL ACTIVITIES OF TOBACCO
SEED OILS

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 5 **SESSION: 1**

MODERATOR: HEE-CHANG LIM

**ABDELRAHMAN
ELSEHSAH
HANY MADKOUR
KHALID FARAH**

THREE-DIMENSIONAL NUMERICAL INVESTIGATION FOR
REINFORCED CONCRETE SLABS WITH OPENING

HEE-CHANG LIM

FLOW CHARACTERISTICS AROUND RECTANGULAR OBSTACLES
WITH THE VARYING DIRECTION OF OBSTACLES

**KULIN DAVE
KAPIL MOHAN**

COMPARATIVE STUDY OF EQUIVALENT LINEAR AND NON-
LINEAR GROUND RESPONSE ANALYSIS FOR RAPAR DISTRICT OF
KUTCH, INDIA

**CHAUDHURI MANOJ
KUMAR SWAIN
SUSMITA DAS**

COVERAGE PROBABILITY ANALYSIS OF WIMAX NETWORK
UNDER ADDITIVE WHITE GAUSSIAN NOISE AND PREDICTED
EMPIRICAL PATH LOSS MODEL

**MUHAMMAD IRFAN AZIZ
THOMAS OWENS
UZAIR KHALEEQ UZ
ZAMAN**

RECEIVED SIGNAL STRENGTH INDICATOR BASED
LOCALIZATION OF BLUETOOTH DEVICES USING
TRILATERATION: AN IMPROVED METHOD FOR THE VISUALLY
IMPAIRED PEOPLE

**HASSAN FARAJI
BAGHTASH**

A 0.9 V, HIGH-SPEED, LOW-POWER TUNABLE GAIN CURRENT
MIRROR

AHMAD H. ABDELGWAD

MICROSTRIP PATCH ANTENNA ENHANCEMENT TECHNIQUES

**ABDELRAHMAN
ELSEHSAH
HANY MADKOUR
KHALID FARAH**

THREE-DIMENSIONAL NUMERICAL INVESTIGATION FOR
REINFORCED CONCRETE SLABS WITH OPENING

**SHREYA THUSOO
KARAN MODI
ANKIT KUMAR JHA
RAJESH KUMAR**

DYNAMIC SOIL STRUCTURE INTERACTION IN BUILDINGS

**ESMAEIL ASADZADEH
MEHTAB ALAM**

PROGRESSIVE COLLAPSE OF HYPERBOLIC COOLING TOWER
CONSIDERING THE SUPPORT INCLINATIONS

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 6 **SESSION:** 1

MODERATOR: IDRIS A. ELFEITURI

**MAHA BENHAMAD
ALI SNOUSSI
AMMAR BEN BRAHIM**

A SIMULATION MODEL AND PARAMETRIC STUDY OF TRIPLE-EFFECT DESALINATION PLANT

**NUR SARMA
PAUL M. TUOHY
SINIŠA DJUROVIĆ**

INVESTIGATION OF GRID SUPPLY HARMONIC EFFECTS IN WOUND ROTOR INDUCTION MACHINES

**JOSE D. HERRERA
MARIO A. RIOS**

A MULTIOBJECTIVE DAMPING FUNCTION FOR COORDINATED CONTROL OF POWER SYSTEM STABILIZER AND POWER OSCILLATION DAMPING

IDRIS A. ELFEITURI

EXERGY BASED PERFORMANCE ANALYSIS OF A GAS TURBINE UNIT AT VARIOUS AMBIENT CONDITIONS

**AHMAD K. JASSIM
RAHEEM KH. AL-SUBAR**

STUDYING THE POSSIBILITY TO WELD AA1100 ALUMINUM ALLOY BY FRICTION STIR SPOT WELDING

**EKOW A. KWOFIE
EMMANUEL K. ANTO
GODFRED MENSAH**

DETERMINATION OF THE OPTIMAL DG PV INTERCONNECTION LOCATION USING LOSSES AND VOLTAGE REGULATION AS ASSESSMENT INDICATORS CASE STUDY: ECG 33 KV SUB-TRANSMISSION NETWORK

**BADR M. ALSHAMMARI
T. GUESMI**

OPTIMAL DESIGN OF MULTIMACHINE POWER SYSTEM STABILIZERS USING IMPROVED MULTI-OBJECTIVE PARTICLE SWARM OPTIMIZATION ALGORITHM

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022

10: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 7 SESSION: 1

MODERATOR: AR. AMITAVA SARKAR

BIN SU	HOUSE INDOOR THERMAL AND HEALTH CONDITIONS WITH DIFFERENT PASSIVE DESIGNS
ABDULRAHIM SHAMAYLEH JOHN FOWLER MUHONG ZHANG	OPERATING ROOM CAPACITY PLANNING DECISIONS
MAZIAR ASEFI	THE CREATION OF SUSTAINABLE ARCHITECTURE BY USE OF TRANSFORMABLE INTELLIGENT BUILDING SKINS
MANAT SRIVANIT HOKAO KAZUNORI	ESTIMATING SPATIAL DISAGGREGATION OF URBAN THERMAL RESPONSIVENESS ON SUMMER DIURNAL RANGE WITH A NUMERICAL MODELING APPROACH IN BANGKOK, THAILAND
AR. AMITAVA SARKAR	27 ADAPTIVE CLIMATE RESPONSIVE VERNACULAR CONSTRUCTION IN HIGH ALTITUDE
LADAN TAJADDINI	REVIEW OF THE CHARACTERISTICS OF MAHAN GARDEN:ONE TYPE OF PERSIAN GARDENS
KHASHAYAR KASHANI JOU	PEDESTRIAN AREAS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT
GHOLAM HOSSEIN NASERI, MANUCHER TAMIZI	ASSESSING THE FUNCTION OF LIGHT AND COLOR IN ARCHITECTURAL VIEW

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022

11: 30 – 12:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 8 **SESSION:** 1

MODERATOR: SARANTOS PSYCHARIS

SAJED A. HABIB	TRAINING UNDERGRADUATE ENGINEERING STUDENTS IN ROBOTICS AND AUTOMATION THROUGH MODEL-BASED DESIGN TRAINING: A CASE STUDY AT ASSUMPTION UNIVERSITY OF THAILAND
SARANTOS PSYCHARIS	INVESTIGATION OF THE PHYSICAL COMPUTING IN COMPUTATIONAL THINKING PRACTICES, COMPUTER PROGRAMMING CONCEPTS AND SELF-EFFICACY FOR CROSSCUTTING IDEAS IN STEM CONTENT ENVIRONMENTS
AHMED SAKR ASHOUR HODA SAAD ABOREMILA	MACRO CORRUPTION: A CONCEPTUAL ANALYSIS OF ITS DIMENSIONS AND FORWARD AND BACKWARD LINKAGES
SULAIMAN YUNUS	RESPONSE DELAY MODEL: BRIDGING THE GAP IN URBAN FIRE DISASTER RESPONSE SYSTEM
HANAFIZAN HUSSAIN	CONCEPTUAL MODEL FOR KNOWLEDGE SHARING MODEL IN CREATING IDEA FOR MOBILE APPLICATION
M. M. MUHAMMED O. KHUZAIMA	21ST CENTURY ISLAM: GLOBAL CHALLENGES OF ISLAMIC REPRESENTATION AND KNOWLEDGE ACQUISITION
AHMED AMIN MOUSA MONA YACOUB	THE IMPACT OF SCIENTIFIC CONTENT OF NATIONAL GEOGRAPHIC CHANNEL ON DRAWING STYLE OF KINDERGARTEN CHILDREN

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 1 SESSION: 2 MODERATOR: **ASSOC. PROF. DR. MEHMET AKİF DUMAN**

DOÇ. DR., DILSHODA MUBARAKOVA	TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE ÖZBEK TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA ÜNSÜZLER
KEVSER KARAGÖZ DOÇ. DR. SİNAN YALÇIN PROF. DR. HÜSEYİN HÜSNÜ BAHAR	FACTORS AFFECTING FEMALE CLASSROOM TEACHERS' MOTIVATIONS
DİDEM KAFKAS DOÇ. DR. SİNAN YALÇIN PROF. DR. HÜSEYİN HÜSNÜ BAHAR	THE RESEARCH OF FEMALE TEACHERS' OPINIONS ON SCHOOL MANAGEMENT THROUGH METAPHORS
ASSIST. PROF. DR. FİRDEVS ADAM ASSIST. PROF. DR. AYSEL ARSLAN	REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK ÖĞRETMEN ADAYLARININ GELİŞEN ZİHNİYET DÜZEYİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
ASSIST. PROF. DR. AYSEL ARSLAN ASSİST. PROF. DR. FİRDEVS ADAM	ÖĞRETMEN ADAYLARININ HOŞGÖRÜ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ
ASSOC. PROF. DR. MEHMET AKİF DUMAN	AN ESSAY ON THE THEMATIC CLASSIFICATION OF METAPHOR IN THE PHILOSOPHY OF LANGUAGE
ASSOC. PROF. DR. MEHMET AKİF DUMAN	AN ESSAY ON THE THEMATIC CLASSIFICATION OF PROPER NOUN AND SIGNS IN THE PHILOSOPHY OF LANGUAGE
ÖĞR. GÖR. KADRIYE ÖZYAZICI DOÇ. DR. OĞUZ EMRE DOÇ. DR. AYŞEGÖL ULUTAŞ- KESKİNKILIÇ ÖĞR. GÖR. ZEKERİYA ARSLAN	ÇOCUKLARIN SİGARA İÇME DURUMUNUN YAŞ VE CİNSİYET DEĞİŞKENLERİNE GÖRE İNCELENMESİ
ÖĞR. GÖR. ZEKERİYA ARSLAN DOÇ. DR. OĞUZ EMRE DOÇ. DR. AYŞEGÖL ULUTAŞ- KESKİNKILIÇ ÖĞR. GÖR. KADRIYE ÖZYAZICI	ÇOCUKLARIN MENTAL SAĞLIK VE KENDİNİ İYİ HİSSETMELERİNİN CİNSİYET VE YAŞ DEĞİŞKENLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

KÜBRA İREM DELİORMAN PROF. DR. MUSTAFA ULUSOY	İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN VE ÖĞRENCİLERİNİN RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARI VE MASALLARA YÖNELİK METAFORİK ALGILARI
MUTLU AKGÜRBÜZ DOÇ. DR. ELİF OMCA ÇOBANOĞLU	FEN BİLİMLERİ DERSİ DOĞAL AFETLER KONUSUNUN DİSİPLİNLERARASI İNCELENMESİ
DR ÖĞR. ÜYESİ AYŞE OKUR SEÇİL OFAY	ÖZEL YETENEKLİLERİN SANAT EĞİTİMİNDE TEKNOLOJİK ARAÇLARIN ÖNEMİ
DR. ÖĞRENCİSİ, BERK AVCI DOÇ. DR., AKSEL ÇELİK	ÇOCUKLARDA YAŞA GÖRE DURARAK UZUN ATLAMA VE ÇEVİKLİK PERFORMANSI İLİŞKİSİ

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 2 SESSION: 2 MODERATOR: **ASSOC. PROF. DR. ALKAN ÖZKAN**

DR. ÖĞR. Ü. VOLKAN ECESÖY
DR. ÖĞR. Ü. RAHİM KOCABAŞ
DR. ÖĞR. Ü. SERKAN
KÜÇÜKTÜRK
PROF. DR. HİLAL ECESÖY

ANKİLOZAN SPONDİLİT HASTALARINDA VİTAMİN D
DÜZEYİNİN KRONİK İNFLAMASYON MARKERLARI:
NÖTROFİL LENFOSİT ORANI, PLATELET LENFOSİT ORANI
ÜZERİNE ETKİSİ

DERYA ÇAKIR
PINAR BİLGİCİ
GÜLCE YILDIZ
UĞUR ÜNAL
DR. ÖĞR. ÜYESİ ESRA
BALCIOĞLU

PROTECTIVE AND TREATMENTAL EFFECT OF HESPERIDINE
ON CADMIUM INDUCED RENAL DAMAGE

ARŞ. GÖR. DR. TUĞBA
BİLGEHAN

YAŞLI AYRIMCILIĞININ HEMŞİRELİK BAKIMINA ETKİSİ

ARŞ. GÖR. DR. TUĞBA
BİLGEHAN
DOÇ. DR. BAHAR İNKAYA

BÜTÜNSEL HEMŞİRE KOÇLUĞUNDA DİYABETLİ BİREYE
WALT DİSNEY MODELİ UYGULAMASI

HEMŞİRE, ADNAN GÖRENTAŞ
DR. ÖĞR. ÜYESİ HATİCE
ÖNTÜRK AKYÜZ

A CURRENT OVERVIEW OF MALIA (MALARIA)

UZ. DR. GAMZE GÖK
DOÇ. DR. SALİM NEŞELİOĞLU

DİGOKSİN DÜZEYİ ÖLÇÜM TESTİ İÇİN LABORATUVAR
PANİK DEĞER BİLDİRİMLERİNİN RETROSPEKTİF ANALİZİ

ÖĞR. GÖR. ESRA KARABULUT
DOÇ. DR. BİRGÜL ÖZKAN

SUICIDE TRIGGER FACTORS

DR. DEMET ARSLANBAŞ
HEPSEN BAHAR GEMİCİ

BİR DİŞ HEKİMLİĞİ MUAYENESİNDE PARTİKÜL MADDE
KİRLİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

DR. DEMET ARSLANBAŞ

ELEKTRONİK SİGARANIN ÇEVRE VE İNSAN SAĞLIĞI
ÜZERİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÜMİT M. KOÇYİĞİT

SON ARAŞTIRMALARDA KARBONİK ANHİDRAZ İNHİBİTÖR
POTANSİYELİ KEŞFEDİLEN MOLEKÜLLER

ÜMİT M. KOÇYİĞİT

ALZHEİMER HASTALIĞINDA HATALI KATLANAN
PROTEİNLERİN ROLÜ

Assoc. Prof. Dr. Alkan ÖZKAN
Şeyda YAZGAN

NEUTROSOPHİC ESNEK GENELLEŞTİRİLMİŞ b-KÜMELER
ÜZERİNE

OP.DR., ONUR DİRDİYOK

ÇALIŞAN SAĞLIĞINDA AKCİĞER TARAMA PROGRAMININ
FAYDALARI: AKCİĞER KANSERİNİN ERKEN TEŞHİSİ

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022

14: 00 – 16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379

Passcode: 10111222

HALL: 3	SESSION: 2	MODERATOR: DOÇ. DR. FATİH ÜNAL
HAKAN BALDAN DOÇ. DR. FATİH ÜNAL	PERFORMANCE INVESTIGATION OF DOUBLE-EFFECT ABSORPTION COOLING SYSTEM WITH AMMONIA-WATER FLUID	
GÖRKEM YILDIZ MERİÇ IŞIK KIVANÇ TURAN, PHD	ERROR PROOFING OF REPEATED SIMULATIONS BY ANSYS CUSTOMIZATION TOOLKIT (ACT)	
MERİÇ IŞIK ÖMER BURAK ÇE ALİ KARA	JANTIN YANLIŞ KULLANIM TESTİ İÇİN TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİ	
ŞEYDA BÜYÜKYAPICI BATUHAN DOĞDU CANER KALENDER	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF COOLING RATE ON SDAS IN A356 ALLOY FROM ALUMINUM CASTING ALLOYS	
YAĞMUR SONAY PROF. DR. ERCAN ŞENYİĞİT	OTOMOBİL KAPI TASARIMININ ÇOK AMAÇLI OPTİMİZASYONU	
YAĞMUR SONAY PROF. DR. ERCAN ŞENYİĞİT	KOT KUMAŞI KAPLAMA SÜRECİ PARAMETRELERİNİN ÇOK AMAÇLI OPTİMİZASYONU	
HÜSEYİN ORHUN GÜRSOY PROF. DR. HAMİT SOLMAZ	FUZEL YAĞI KULLANILAN HOMOJEN DOLGULU SIKIŞTIRMA İLE ATEŞLEMELİ (HCCI) BİR MOTORDA ÇALIŞMA PARAMETRELERİNİN YÜZEY CEVAP METODU(RSM) İLE OPTİMİZASYONU	
LECTURER MEHMET KARAYEL LECTURER ÇAĞATAY ERSİN	COMPARISON OF ESP32 MICROCONTROLLER DEVELOPMENT BOARD AND WEMOS D1 MICROCONTROLLER DEVELOPMENT BOARD	
ÖĞR. GÖR. MEHMET KARAYEL ÖĞR. GÖR. ÇAĞATAY ERSİN	ARDUINO İLE INFRARED TABANLI AKILLI EV KONTROL SİSTEMİ	
ASSIST. PROF. DR. TUGCE PEKACAR CALCI PROF. DR. SAİT HALICIOGLU PROF. DR. ABDULLAH HARMANCI	MODULE DECOMPOSITION WITH SPECIAL SUBMODULES	
SEVDENUR BAĞCI DOÇ. DR. CEYHUN AKSOYLU PROF. DR. MUSA HAKAN ARSLAN	3D BASKI TEKNOLOJİSİNİN DÜNYADA VE TÜRKİYEDE ÖRNEKLERİ	
FATİH BAL FATİH KAYAALP	A COMPARISON IN PERFORMANCES OF KERNEL TYPES OF SUPPORT VECTOR MACHINE: RESEARCH ON TOMATO LEAVES DISEASES	

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022 **14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)**
Meeting ID: 883 7810 6379 **Passcode: 10111222**

HALL: 4 SESSION: 2

MODERATOR: YIORGOS HADJICHRISTOU

AMIR SATTARI	A COMPARISON OF ENERGY CALCULATIONS FOR A SINGLE-FAMILY DETACHED HOME WITH TWO ENERGY SIMULATION METHODS
TAMER ELSERAFI	GUIDELINES FOR SUSTAINABLE URBAN MOBILITY IN HISTORIC DISTRICTS FROM INTERNATIONAL EXPERIENCES
M. MOEINADDINI Z. ASADI-SHEKARI Z. SULTAN M. ZALY SHAH	THE RELATIONSHIP BETWEEN LAND USE FACTORS AND FEELING OF HAPPINESS AT THE NEIGHBOURHOOD LEVEL
SANAZ SERAJ SHOHRE ROUHANI	FLUORESCENCE QUENCHING AS AN EFFICIENT TOOL FOR SENSING APPLICATION: STUDY ON THE FLUORESCENCE QUENCHING OF NAPHTHALIMIDE DYE BY GRAPHENE OXIDE
SHRIKANT CHARHATE GAYATRI DESHPANDE	STUDY AND ANALYSIS OF PERMEABLE ARTICULATED CONCRETE BLOCKS PAVEMENT: WITH REFERENCE TO INDIAN CONTEXT
WIDI ASTUTI RIZKI AGUS HERMAWAN HARIONO MUKTI NURUL RETNO SUGIYONO	EQUILIBRIUM AND KINETIC STUDIES OF LEAD ADSORPTION ON ACTIVATED CARBON DERIVED FROM MANGROVE PROPAGULE WASTE BY PHOSPHORIC ACID ACTIVATION
BEATE NIEMANN FABIAN PRAMEL	RENEWED URBAN WATERFRONT: SPATIAL CONDITIONS OF A CONTEMPORARY URBAN SPACE TYPOLOGY
YIORGOS HADJICHRISTOU	HYBRID LIVING: EMERGING OUT OF THE CRISES AND DIVISIONS

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022 **14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)**
Meeting ID: 883 7810 6379 **Passcode: 10111222**

HALL: 5 SESSION: 2

MODERATOR: MÁRIA STACHOVÁ

**RAJAN RAJABALAYA
LI-QUN TOR
SHEBA DAVID**

**FORMULATION AND IN VITRO EVALUATION OF ONDANSETRON
HYDROCHLORIDE MATRIX TRANSDERMAL SYSTEMS USING
ETHYL CELLULOSE/POLYVINYL PYRROLIDONE POLYMER
BLENDS**

B. MICHELLE SWEETING

**62 MASS CASUALTY ACUTE PEPPER SPRAY INHALATION
RESPIRATORY EFFECT SEVERITY**

**MANISH KUMAR
GAUTAM
RAJ KUMAR GOEL**

**WOUND HEALING EFFECT OF OCIMUM SANCTUM LEAVES
EXTRACT IN DIABETIC RATS**

**SUNIL KAMBOJ
VIPIN SAINI
SUMAN BALA
GAURAV SHARMA**

**FORMULATION AND CHARACTERIZATION OF DRUG LOADED
NIOSOMAL GEL FOR ANTI-INFLAMMATORY ACTIVITY**

**MÁRIA STACHOVÁ
LUKÁŠ SOBIŠEK**

**DATA MINING CLASSIFICATION METHODS APPLIED IN DRUG
DESIGN**

**LEILA AMJAD
ZOHREH ALIZAD**

**ANTIBACTERIAL ACTIVITY OF THE CHENNOPODIUM ALBUM
LEAVES AND FLOWERS EXTRACT**

**G. SPADA, E. GAVINI
P. GIUNCHEDI**

PROTEIN DELIVERY FROM POLYMERIC NANOPARTICLES

**TAHEREH NAJI
MAHSA JASSEMI**

**COMPARISON BETWEEN ANTIBACTERIAL EFFECTS OF
ETHANOLIC AND ISOPROPYL: HEXAN (7:3) EXTRACTS OF
ZINGIBER OFFICINALE ROSE**

**ROSHAN DHARSHANA
YAPA
KOICHI HARADA**

**BREAST SKIN-LINE ESTIMATION AND BREAST SEGMENTATION
IN MAMMOGRAMS USING FAST-MARCHING METHOD**

**SAMAR KRIMI
KAÏS OUNI
NOUREDDINE ELLOUZE**

**T-WAVE DETECTION BASED ON AN ADJUSTED WAVELET
TRANSFORM MODULUS MAXIMA**

**SAMIA BOUCHERKHA
MOHAMED BENMOHAMED**

**A LOSSLESS WATERMARKING BASED AUTHENTICATION
SYSTEM FOR MEDICAL IMAGES**

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022 14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Meeting ID: 883 7810 6379 Passcode: 10111222

HALL: 6 SESSION: 2

MODERATOR: **FRANCO FRATTOLILLO**

NISAR AHMED MEMON

A NOVEL REVERSIBLE WATERMARKING METHOD BASED ON ADAPTIVE THRESHOLDING AND COMPANDING TECHNIQUE

**AMNACH KHAWNE
KAZUHIKO HAMAMOTO
ORACHAT CHITSOBHUK**

ULTRASONIC ECHO IMAGE ADAPTIVE WATERMARKING USING THE JUST-NOTICEABLE DIFFERENCE ESTIMATION

FRANCO FRATTOLILLO

A WEB ORIENTED SPREAD SPECTRUM WATERMARKING PROCEDURE FOR MPEG-2 VIDEOS

**MOTAHAR REZA
ANADI SANKAR GUPTA**

MOMENTUM AND HEAT TRANSFER IN THE FLOW OF A VISCOELASTIC FLUID PAST A POROUS FLAT PLATE SUBJECT TO SUCTION OR BLOWING

**SIRAA BEN FTIMA
MOURAD TALBI
TAHAR EZZEDINE**

LIFTING WAVELET TRANSFORM AND SINGULAR VALUES DECOMPOSITION FOR SECURE IMAGE WATERMARKING

**MANINDER JEET KAUR
MOIN UDDIN
HARSH K. VERMA**

PERFORMANCE EVALUATION OF QOS PARAMETERS IN COGNITIVE RADIO USING GENETIC ALGORITHM

**ZOHREH O. AKBARI
AHMAD FARAHI**

EVALUATION FRAMEWORK FOR AGENT-ORIENTED METHODOLOGIES

**MINYAR SASSI
AMEL GRISSA-TOUZI**

CONTRIBUTION TO THE QUERY OPTIMIZATION IN THE OBJECT-ORIENTED DATABASES

YASSER F. HASSAN

CLASSIFICATION BASED ON DEEP NEURAL CELLULAR AUTOMATA MODEL

**NADA FARHANI
NAIM TERBEH
MOUNIR ZRIGUI**

OBJECT RECOGNITION APPROACH BASED ON GENERALIZED HOUGH TRANSFORM AND COLOR DISTRIBUTION SERVING IN GENERATING ARABIC SENTENCES

ABDELBASET RABAIH

STATE OF PLAY OF MOBILE GOVERNMENT APPS ON GOOGLE PLAY STORE

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11. 12. 2022 **14: 30 – 16:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)**

Meeting ID: 883 7810 6379 **Passcode: 10111222**

HALL: 7 SESSION: 2 **MODERATOR: CHAIWAT TANTARANGSEE**

**KHABABA ABDALLAH
TOUAHRIA MOHAMED
FRÉCON LOUIS**

KNOWLEDGE-BASED APPROACH AND SYSTEM FOR PROCESS OF SCHOOL/UNIVERSITY ORIENTATION

**MOUHOUBI NEDJIMA
SASSI BOUDEMAGH
SOUAD**

THE URBAN PROJECT AND THE URBAN IMPROVEMENT TO THE TEST OF THE PARTICIPATION, CASE: PROJECT OF MODERNIZATION OF CONSTANTINE

MAJID A. ALSAYARI

A SOCIAL COGNITIVE INVESTIGATION IN THE CONTEXT OF VOCATIONAL TRAINING PERFORMANCE OF PEOPLE WITH DISABILITIES

**ELHAM RASTEGARI
AMIRMASOOD RAHMANI
SAEED SETAYESHI**

PERVASIVE COMPUTING IN HEALTHCARE SYSTEMS

CHAIWAT TANTARANGSEE

CORRECTION OF FREQUENT ENGLISH WRITING ERRORS BY USING CODED INDIRECT CORRECTIVE FEEDBACK AND ERROR TREATMENT: THE CASE OF READING AND WRITING ENGLISH FOR ACADEMIC PURPOSES II

GIOVANNI LUCA MASALA

ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNIQUES APPLIED TO BIOMEDICAL PATTERNS

M. QORBANI

NEUROMUSCULAR CONTROL AND PERFORMANCE DURING SUDDEN ACCELERATION IN SUBJECTS WITH AND WITHOUT UNILATERAL ACUTE ANKLE SPRAINS

NASRIN FARAJIPARVAR

INCREASING PROFITABILITY SUPPORTED BY INNOVATIVE METHODS AND DESIGNING MONITORING SOFTWARE IN CONDITION-BASED MAINTENANCE: A CASE STUDY

**BEATA CZARNACKA-
CHROBOT**

SOFTWARE DEVELOPMENT PROCESSES MATURITY VERSUS SOFTWARE PROCESSES AND PRODUCTS MEASUREMENT

SHAHIN DEZDAR

USER SATISFACTION ISSUES IN ERP PROJECTS

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

11TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION "ADVENTURE OF ART FROM TRADITIONAL TO CONTEMPORARY"

Exhibition	
İPEK FATMA ÇEVİK	49
VALİDE PAŞAYEVA,	“Tek ve Onurlu / “Sole and Honorable”.
KEMAL SAĞLAM	“Ezan Şehidi Adnan Menderes”
MERVE DUYDU	“tılsım 2”
HATİCE ELVER	Yelek dokuma
İNCİ SELİN GÜMÜŞ	Sufi/Sofi
İNCİ SELİN GÜMÜŞ	Derviş/Dervish
AHU FATMA MANGIR	Boncuk
NURSEL KARACA	RENKLİ DÜNYA’M
NURSEL KARACA	ASALET
ESMA MUTLU	Anlık Değerler / Instant Values
SERDAR KORKMAZ	türeyiş
SERDAR KORKMAZ	Küllerinden Doğuş
DR. RASİM BAĞIRLI	“DERVİŞ”
İLKER ÖNGEL	ZAMAN
İLKER ÖNGEL	DEĞİŞİM
MİNE DİLBER	EL-Vekil
HÜLYA KAYNAR	Sicil 18 / Register 18
HÜLYA KAYNAR	Sonsuzluğa açılan kapılar / Doors to infinity

Location: ZOOM Platform
Meeting ID: 883 7810 6379
Passcode: 10111222
Date: 10- 11.12.2022

KIYMET AKIR

Sümbül ebru

KIYMET AKIR

Gelincik ebru

CONTENT	
CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
FULL TEXTS OF ORAL PRESENTED PAPERS IN THE CONFERENCE	
ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK KAVRAMLARININ İNCELENMESİ HALİL İBRAHİM BEKTAŞ, ESRA MEŞİNCİGİLLER	1
DEĞİŞEN ÇOCUKLUK KÜLTÜRÜ ÇERÇEVESİNDE ÜCRETLİ OYUN PARKLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ BÜŞRA GÖKSÜÇUKUR	9
İŞ-AİLE ÇATIŞMASININ ÇALIŞAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME İLKNUR TUĞÇE ŞEKER	17
KIRŞEHİR İLİNİN EKONOMİK YAPISININ TR71 BÖLGESİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ Seçil Gül MEYDAN YILDIZ, Hüsne TEMUR	31
YOZGAT İLİ MERKEZ İLÇESİNDE YÜRÜME MESAFELERİNE YÖNELİK SOSYAL ALTYAPI GEREKSİNİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ Hüsne TEMUR, Seçil Gül MEYDAN YILDIZ	48
DOĞAYA DAYALI TURİZM FAALİYETLERİNE EKOPSİKOLOJİ YAKLAŞIMI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: UŞAK İLİ ÖRNEĞİ Ahmet Erkan METİN, Veli Erdinç ÖREN	57
KATILIM BANKACILIĞINDA FON TOPLAMA YÖNTEMİNE YENİ YAKLAŞIM: ÖZEL FON HAVUZU HESABI Çağla Aslıhan İLHAN	69
BORSA İSTANBUL' DAKİ ŞİRKETLERDEKİ KADIN ERKEK YÖNETİCİLER AHMET DUMLU	82
TÜRKİYEDE DİJİTALLEŞEN VERGİ UYGULAMALARI: İNŞAAT MUHASEBESİ VE KDV İADE İŞLEMLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA MEHMET ÖS	96
İŞLETMELERDE NANO TEKNOLOJİ ÜRETİM SİSTEMLERİNİN KULLANILMASI: MUHASEBE SİSTEMLERİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA MEHMET ÖS, AYÇA KORKMAZ DUR	105
KRİZ YÖNETİMİ ÜZERİNE YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ ZÜLFİYE ACAR ŞENTÜRK, BURCU ÖKSÜZ	116
METAVERSE DÜNYASINDA TURİZM İLETİŞİMİ BURCU ÖKSÜZ, ZÜLFİYE ACAR ŞENTÜRK	125

TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA YÖNELİK VERGİSEL TEŞVİKLER Zeynep Arıkan, Salih GÜRBÜZ	136
YARATICI SINIF TEORİSİ VE KALKINMA YAZININA KATKILAR Candan Umut ÖZDEN, Selçuk KOÇ	144
DİJİTAL ÇAĞDA DEĞİŞEN KENT ALGISI VE KET YÖNETİMİ: AKILLI KENT VE AKILLI KENT YÖNETİMİ DENİZ BALCI	156
GÜNEŞE BÜYÜTEÇLE BAKMAK: J.J. ROUSSEAU Gamze MERCAN	166
OĞLU KÂMİL YAZGIÇ'IN GÖZÜNDEN AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN BİR EDEBİYAT MAHFİLİ OLARAK YALISI Erol Gökşen	183
ÜLFET EL-İDLİBİ'NİN "ÖLÜMSÜZ AYNA" ADLI HİKAYESİ ÜZERİNE MERVE ZEYREK	190
HERTA MÜLLER'İN ROMANLARINDA ANNE-ÇOCUK SORUNSALI GÜLAY BOLATTEKİN	203
"FAKAT HER ŞEY ÇÜRÜYOR": HAYAL VE İSTIRAP'TA ÇÖKÜŞ VE SAVAŞ ÖVGÜSÜ HAZEL MELEK AKDİK	228
TÜRKİYE'DE OKULÖNCESİ ÖZEL EĞİTİM ORTAMLARINA İLİŞKİN BİR ANALİZ Ebru ÜNAY	238
TÜRKİYE'DE KAYNAŞTIRMAYLA İLGİLİ TUTUM ÖLÇEKLERİNİN KULLANILDIĞI ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ BUKET ERÇİÇEK, EBRU ÜNAY	245
EĞİTİM KURUMLARINDA BAKIM ETİĞİ İÇERİK VE UYGULAMALARINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ MERVE KANGI, OKTAY AKBAŞ	255
TÜRKİYE'DE ÜSLÜ İFADELER KONUSUYLA İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ KÜRŞAT YENİLMEZ, AHMET KAĞNICI	265
Covid-19 Pandemisi Süresince Yürütülen Online Piyano Eğitimi Uygulamalarının İncelenmesi Furkan ÇELİK	277
GEÇ ANTİKÇAĞ İRAN KAYNAKLARINDA TANRISAL İFADELER Ahmet ALTUNGÖK,	286
SELÇUKLU BAŞKENTİ OLDUĞU DÖNEMDE KONYA'DA DİNİ AKIMLAR Mehmet ŞİMŞİR	302
İLK DÖNEM İSLAM TARİHİNDE BİLİM ve EĞİTİM-ÖĞRETİMİN GELİŞİM SÜRECİ (VII-X. YÜZYILLAR) Mehmet ŞİMŞİR	308

ÇOCUKLAR İÇİN YENİ BİR TEHDİT OLAN SİBER ZORBALIĞIN DOĞASI VE ÖNLEME STRATEJİLERİ Raziye PEKŞEN AKÇA, Rukiye ARSLAN	317
ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNDE ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK Rukiye ARSLAN,Raziye PEKŞEN AKÇA	324
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN FUTBOL KULÜPLERİNE OLAN GÜVEN DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ Serkan DÜZ, İsmail İlbak	329
KÜLTÜREL BELLEK AKTARIMINDA MİNİA-SİVAS'TA BULUNAN SELÇUKLU DÖNEMİ MEDRESELERİNE BİR ÖRNEK: GÖKMEDRESE Hülya KAYNAR, Serdar KORKMAZ	340
AYVA (CYDONIA OBLONGA) BİTKİSİNİN DOĞAL BOYARMADDE OLARAK YÜN İPLİKLERDE KULLANILMASI VE HASLIKLARI Hülya KAYNAR	349
Komüniteryan Düşünceye Göre Bireyciliğin Ortak İyiyi Tahribinin Putnam'ın Sosyal Sermaye Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi Serhat POLAT	357
HAMİLE GİYİMİNDE MODÜLER TASARIM UYGULAMALARI Gülseren Akbudak, Asuman Yılmaz Filiz ,Nurgül Kılınç	372
SANAT TERAPİSİNİN ŞİZOFRENİ HASTALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ Derya Aysun CANSAN	380
ÇALIŞMA SERMAYESİ İLE FİRMA KARLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ Öznur ARSLAN	391
SİBEVEYH VARSAYIMSAL CÜMLELERE NEDEN İHTİYAÇ DUYDU? Muhammed Meşhud HAKÇIOĞLU, Mehmet Şirin ÇINAR	401
Kur'ân Kıssalarının Gerçekliği Üzerine Murat Oral	411
IMAM MÂTÜRÎDÎ AND MÂTÜRÎDÎTY IN THE PROCESS OF INTERACTION OF HANAFILIC-MÂTÜRÎDÎTY Mehmet TAŞDELEN	429
ENDÜLÜSLÜ KİRAAT ÂLİMİ EBÜ'L-KÂSİM EŞ-ŞÂTİBÎ'NİN (ö. 590/1194) 'AKÎLETÜ ETRÂBÎ'L-KASÂİD (RÂ'İYYE) ADLI MANZÛMESİ ve RESMÜ'L-MUSHAF İLMİNDEKİ YERİ Alaaddin SALİHOĞLU	441
ULUSLARARASI ÇOCUK KAÇIRMANIN HUKUKİ VEÇHELERİNE DAİR LA HAYE SÖZLEŞMESİ Necla ÖZTÜRK	454
THE EFFECTS OF NEOLIBERALISM ON THE ECONOMY AND POLITICS OF LATIN AMERICA MERVE KAYADUVAR	461

OSMANLI DEVLETİ KLASİK DÖNEM YARGI MENSUPLARININ GÖREVLERİ Abdurrahman Başdemir	466
COVID-19 SALGINI SÜRESİNCE İSRAİL'İN FİLİSTİNLİLERİ AŞILAMA SORUMLULUĞU ÜZERİNE Diren ÇAKMAK	476
İSRAİL'DE BİR YÜKSEK LİSANS TEZİNİN ÖYKÜSÜ: TANTURA KATLIAMI İDDİASI Diren ÇAKMAK	488
KÜRESEL YÖNETİŞİMİN KRİZİ; COVID-19 PANDEMİSİNDE SAĞLIKTA YÖNETİŞİM Kıymet ÇAKIR	505
ÖĞRETMEN ADAYLARININ HOŞGÖRÜ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ Aysel ARSLAN, Firdevs ADAM	517
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK ÖĞRETMEN ADAYLARININ GELİŞEN ZİHNİYET DÜZEYİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ Firdevs ADAM, Aysel ARSLAN	532
DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA METAFORUN TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME Mehmet Akif DUMAN	548
DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA ÖZEL İSİMLER VE İŞARETLERİN TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME Mehmet Akif DUMAN	557
ÇOCUKLARIN SİGARA İÇME DURUMUNUN YAŞ VE CİNSİYET DEĞİŞKENLERİNE GÖRE İNCELENMESİ Kadriye Özyazıcı, Oğuz Emre, Ayşegül Ulutaş-Keskinkılıç, Zekeriya Arslan	564
ÇOCUKLARIN MENTAL SAĞLIK VE KENDİNİ İYİ HİSSETMELERİNİN CİNSİYET VE YAŞ DEĞİŞKENLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ Zekeriya Arslan, Oğuz Emre, Ayşegül Ulutaş-Keskinkılıç, Kadriye Özyazıcı	574
FEN BİLİMLERİ DERSİ DOĞAL AFETLER KONUSUNUN DİSİPLİNLERARASI İNCELENMESİ Mutlu AKGÜRBÜZ ,Elif Omca ÇOBANOĞLU	585
ÖZEL YETENEKLİLERİN SANAT EĞİTİMİNDE TEKNOLOJİK ARAÇLARIN ÖNEMİ AYŞE OKUR, SEÇİL OFAY	609
SAKATLIK ÇALIŞMALARI BAĞLAMINDA SUAT DERVİŞ'İN <i>KARA KİTAP</i> VE ŞULE GÜRBÜZ'ÜN <i>KAMBUR</i> ADLI ESERLERİNE BİR BAKIŞ Bahanur Garan Gökşen	617
DEZAVANTAJLI GRUPLAR BAĞLAMINDA TOKENİZM ÇALIŞMALARI: BİBLİYOMETRİK ANALİZ DEĞERLENDİRMESİ MİNE GÜNDOĞDU	625
KADIN SINIF ÖĞRETMENLERİN MOTİVASYONLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER KEVSER KARAGÖZ , SİNAN YALÇIN , HÜSEYİN HÜSNÜ BAHAR	639
KADIN ÖĞRETMENLERİN OKUL YÖNETİCİLİĞİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN METAFORLAR ARACILIĞIYLA İNCELENMESİ DİDEM KAFKAS, SİNAN YALÇIN , HÜSEYİN HÜSNÜ BAHAR	646

BİRLİKTELİK KURALLARIYLA KÜTÜPHANE ÖDÜNÇ ALMA KAYITLARININ ANALİZİ: DÜZCE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEK UYGULAMASI Süleyman ÖZLÜK, Fatih KAYAALP	665
PANDEMİ DÖNEMİNDE KRİZ YÖNETİMİ PERSPEKTİFİNDEN KURUMSAL İLETİŞİMİN ÖNEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ Ebru KANGAL ERDEM, Mukaddes GÜLER	681
ÇALIŞAN YOKSULLUĞUNU ÖNLEMEDE SENDİKALARIN GÖREVLERİNİ YENİDEN SORGULAMAK Mehtap Demir	692
HOW DOES HUMAN BRAIN AFFECT FINANCIAL DECISION MAKING PROCESS? A CONCEPTUAL STUDY ABOUT NEUROFINANCE Bilge TÜRKÜN KAYA, İlke TÜRKÜN	697
KİŞİLERİN FİNANSAL KARARLAR ALIRKEN ETKİSİNDE KALDIĞI PSİKOLOJİK FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ÇALIŞMASI Bilge TÜRKÜN KAYA, Cemile İrem AYDIN	705
FEMVERTISING REKLAM ANLAYIŞI VE KADINLIK SUNUMU SÜMEYYE AYÇA EKMEN, ŞENİZ ÖZHAN	717
EXAMINATION OF MOBILE PHONE USAGE RATES ACCORDING TO SOME DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS Gülay DEMİR, Rahim ARSLAN	733
CLUSTERING OF OECD COUNTRIES BY HUMAN DEVELOPMENT INDEX SUB- COMPONENTS Gülay DEMİR, Rahim ARSLAN	743
Konya Mevlana Müzesi'ndeki Turizm Faaliyetlerinin Yerel Halk ve Ziyaretçiler Tarafından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma Raziye COŞKUN, Bahar KILIÇ, Ayşe OKUYUCU	752

ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK KAVRAMLARININ İNCELENMESİ

Araştırmacı, HALİL İBRAHİM BEKTAŞ¹, Araştırmacı, ESRA MEŞİNCİGİLLER²

¹Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, – 0000-0002-6836-0964

²Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, - 0000-0002-2918-0442

ÖZET

Bu çalışmanın amacı örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık kavramları arasındaki ilişkinin mahiyetini anlamak ve bir çerçeve halinde ortaya koymaktır. Bu amaçla kültür ve örgüt kültürü arasındaki ilişki incelenmekte, örgüt kültürünün unsurları arasında yer alan değerler ve normların işlevleri ele alınmaktadır. Örgüt kültürünün temel noktalarını oluşturan bu konuların ardından örgütsel bağlılığın örgüt kültürü üzerindeki etkileri ve karşılıklı etkileşimleri birbirinden farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır.

Örgütlerin kültürü ve örgütlere bağlılık alanlarındaki çalışmalar 1970’li yıllarda başladığı ve 1980’lerde ise ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu çalışma ile 70’li yıllardan günümüze kadar örgüt kültürünün oluşumu farklılaşması ve örgütsel bağlılığın sağlanması ve türleri üzerinde literatür taraması şeklinde ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, Örgüt Kültürü, Örgütsel Bağlılık,

ABSTRACT

The aim of this Project is to understand the importance of the relationship between the concepts of organization culture and organizational connection and put forth a framework for consideration. For this reason, the relationship between the culture and organizational culture is being researched, the functions of the values and norms which are the elements of organization culture.

After this subjects which are forming the main points of the organization culture, the effects of organizational connection on organization culture and their mutual interaction is taken up with different approaches.

It is seen that the researches in the field of the organization culture and the organizational connection started in 1970s and increased in 1980s. With this study the changes in the form of organization culture and providing organizational connection and their types are searched. With this study the changes in the form of organization culture and providing organizational connection and their types from 70s until now are searched.

Keywords: Organization, Organization Culture, Organizational Connection

GİRİŞ

Örgütlerin değişik tanımları yapılmıştır. Yapılan bu tanımları analiz ettiğimizde ortaya örgütün öz olarak bir amaç için bir araya gelen insanların oluşturduğu bir organizasyondur.

Örgüt tanımının farklı biçimlerde ele alacak olunursa; belirlenmiş hedefler istikametinde bireylerin ortaklaşa yürüttüğü bir yönetim görevi olarak tanımlanabilir. Yine hedef, insan ve teknoloji unsurlarının birlikte oluşturduğu bütün bir yapı ya da insanların kişiliğini belirleyen, işletmelerin etkileşimini sağlayan ve geleceklerini tayinde rol oynayan, bütünleştirilmiş hedefleri ortaya koyan bir yapı olarak da tanımlanabilir.

Örgüt kültürü şöyle tanımlanabilir: “Bir örgütün üyesi olan insanların tutumlarını, yargılarını ve ortak hareketlerinin oluşturduğu kültürel bir mekanizmadır. Dolayısıyla örgüt kültürü bir örgütün üyesi olan kişilerin davranışlarına yön veren değerlerin tamamını ifade etmektedir (Güçlü,2003: 148).

Örgütsel bağlılık kavramı ise, örgüt kültürü kavramından ayrı düşünülemez birlikte ele alınarak tanımlaması yapılacak bir kavramdır. Bağlılık nasıl insan ilişkilerinde pozitif bir rol üstleniyorsa örgüt içinde pozitif rol üstlenmektedir. Örgütü oluşturan insanların örgüte karşı tutum ve davranışları ile birlikte işbirliği içindeki tutum ve davranışları örgütlerin sürekliliğini sağlayan temel unsurdur. Örgütün atmosferinin olumlu olması, çalışanların iş verimi ve performanslarının yüksek olması ve de motivasyonların üst düzeyde olması bağlılık yani örgütsel bağlılıkla mümkün olmaktadır. Daha öz olarak diyebiliriz örgütsel bağlılık kavramı, kişinin duygusal olarak örgütüne duyduğu yakınlıktır. Bu işleyişin kısaca özetini yaparsak; “Örgütsel bağlılık bir kişinin, mevcut örgütünün ortaya koyduğu hedeflerine vizyonuna ve misyonuna bağlılık olarak tanımlanabilir. Bu bağlılık sadece teknik bir bağlılıktan ibaret olmayıp kişinin değerleriyle örgütün değerlerinin örtüştüğü, örgütün çıkarlarının çoğu zaman kişisel çıkarların üzerinde olduğu bir bağlılık ilişkisidir.

Araştırmanın amacı örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık kavramlarının ne olduğunu, gelişimini, sosyal ve ekonomik açıdan kalkınmaya etkilerini farklı bakış açıları ile kuramsal olarak ortaya koymaktır. Araştırma ülkemizde önemli ve yeni sayılabilecek bir kavram olan örgüt kültürü ve bağlılık kavramlarının tanımını, kapsamını, özelliklerini ve etkilerini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Araştırma iki ana bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın amacının, öneminin, kapsamının ve yönteminin anlatıldığı giriş bölümü bulunmaktadır. Birinci bölümde örgüt, kültür ve örgüt kültürü kavramlarının tanımı, özellikleri, unsurları ve diğer faktörler hakkında literatür taraması yapılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde örgütsel bağlılık kavramının tanımı, türleri ve etkileri incelenmiştir. Araştırmanın sonuç bölümünde ise konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmanın yöntemi konusunda ilk olarak konuyla ilgili akademik literatür taraması yapılmıştır. Son yıllarda birçok disiplinde ele alınan örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık konuları

hakkında ülkemizde henüz yeterli bir çalışmanın yapılmamış olduğu kanaatindeyim. Kaynak taraması yapılırken öncelikle elde edilen bilgilerin genel geçer, doğru ve en güncel bilgiler olmasına ve mümkün olduğunca konuya ilişkin en uygun kaynaklar seçilmeye çalışılmıştır.

ÖRGÜT KÜLTÜRÜ KAVRAMI

Örgüt kültürü kavramıyla alakalı bir literatür taraması yaptığımızda karşımıza çok sayıda örgüt kültürü kavramının tanımı çıkmaktadır. Örgüt kültürü kavramı ilk kez Amerika'da ve Japonya'da çeşitli akademisyenler tarafından dillendirilmiş olup literatürde firma kültürü, işletme kültürü olarak ilk kez ele alınmıştır. Örgüt Kültürünün incelenmesinde bizim için değerlendirmelerimizi kolaylaştıracak şekilde incelersek tanımı oluşturan kavramları takar teker ele almak faydalı olacaktır. Buradan yola çıkarak aşağıda önce örgüt kavramı ve ardından kültür kavramı ele alınmıştır.

Genel Olarak Örgüt Kavramı

Örgüt kavramının çok değişik tanımlamaları yapılmıştır. Değişik bilim alanlarında da farklı tanımları yer almıştır. Bu tanımlama ve bilim alanlarının çokluğu günümüzde örgüt kavramının önemini artırmıştır. Aşağıda farklı bilim alanlarında yapılan tanımları ve farklı bilim adamlarınca yapılan tanımlarını vererek kavrama farklı boyutlarda incelemiştir.

Örgüt; "bir çalışma planı dahilinde bir yönetici ve görevlendirme basamakları düzeninde, çerçevelenmiş bir hedefi uygulamak amacıyla bir grubun çalışmalarının düzen içindeki koordinasyonudur. Birden fazla kişinin, bir araya gelerek, bir hedef doğrultusunda organize olmuş faaliyetlerinden meydana gelen bir oluşum olarak açıklanmaktadır(Schein, E. H. ,1976 sf. 4-11).

Başaran örgütü açık etkileşimli bir sisteme benzetmiş ve bu sistem toplumun ihtiyaçları ve örgütün ihtiyaçları için eş güdümlü çalışan Toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için örgütü oluşturan herkesi sistemli bir iş bölümüne dahil olacağı açık bir sisteme benzetmiştir (Başaran,1984: 15).

Yukarıdaki tanımlardan anlaşılacağı üzere Örgütün tanımlarında farklılıklar göze çarpmaktadır. Kişinin toplum bilinci, siyaset bilimci, psikolog ve sosyolog olması yapılan tanımı kendi ilgi alanlarına göre farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın yanında tanımların hepsindeki nirengi noktası örgütün bir amaç etrafında toplanan birim olmasıdır.

Örgüt tanımını layıkıyla yapmak için öncelikle belli bir örgütü veya benzer olan bir örgüt grubunu sınırlandırılmış bir zaman ve belirli bir mekân içinde incelemek gerekmektedir.

Yapılmış olan bu tanımlamalar kullanılabilir ancak farklılaşmalar mevcuttur. Örgüt olarak ele aldığımızda toplumsal örgütler ile endüstriyel örgütlerin ortak noktaları olduğu ortaya

çıkılmaktadır. Bu noktalar kısaca, her örgütün amacı, mekanı, kişilerden oluşması, değişebilir olması ve iş bölümü olarak belirtebiliriz.

Yapılan örgüt tanımlamaları yanında örgütle ilgili çeşitli kuramlar da kendi çalışma alanlarına göre örgüt olgusunun farklı tanımlarını yapmışlardır. Bunlar Klasik Yönetim Kuramı, Durumsallık Kuramı, Sembolik Örgüt Kuramı ve Bilişsel Örgüt Kuramıdır.

Örgütler ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere kurulmuş bir yapıya ve sürekliliğe sahip bir ilişkiler mekanizmasıdır. Üniversiteler, Okullar, dernekler, sendikalar, meslek odaları örgütlere örnek olarak gösterilebilir. Örgütü oluşturan esas unsur amaç birlikteliğinin olmasıdır. Bu birliktelikten çıkan; tek başlarına ortak amaçlarını karşılayamayan belirli bir plana göre iş birliği içerisinde çalışan dinamik ve açık bir sosyal birimdir örgüt.

Kültürün Tanımı

Kültür kavramını açıklarken de çok farklı tanımlamalar yapılmış hemen her konuda kültür kavramı kullanılmış olmasına rağmen üzerinde birleşilen bir kültür tanımı yapılamamıştır.

Kültürün kelime anlamına baktığımızda, Latince "*colere*", "*culture*" veya "*cultus*" sözcüklerinden geldiği, kelime olarak "bakmak", "yetiştirmek", anlamlarında kullanıldığı, görülmektedir.

Kültür bir milletin tarih içerisinde oluşturduğu ve kuşaklar boyunca aktardığı maddi ve manevi unsurların tamamına denir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere kültürün maddi ve manevi olmak üzer iki unsuru bulunmaktadır. Binalar, araç gereçler kıyafetler maddi unsurlarken, inançlar, değerler, gelenek ve göreneklerde manevi unsurlardandır. Kültürün maddi ve manevi unsurları arasında sürekli bir etkileşim vardır.

Kültür kelimesi, değişik bilim dallarında ve günlük dilde, farklı anlamlarda kullanılmakta ve bu kelimeye her bilim adamı, yazar, araştırmacı ve hatta bireyler farklı anlamlar yüklemekte ve çok çeşitli tanımlamaları yapılmaktadır.

Öz olarak ele aldığımızda kültüre bir topluluğun oluşturduğu, değişen ve geçmişten geleceğe aktarılarak sürekliliği olan, toplumları birbirinden ayıran ilişkilerin bütünüdür.

Buradan yola çıkarak, örgüt ve kültürün tanımları ışığında örgüt kültürü kavramının ne olduğunu açıklayabilmek için kültürün örgütlerdeki yerini de bilmek gerekir.

Kültürün Örgütteki Yeri ve Önemi

Örgütlerde kültür, çalışanları birbirine bağlayıcı ve motive edici bir rol oynar. Yani örgütlerin oluşması devamlılığı ve başarılı olmasında kültürün büyük etkisi bulunmaktadır.

Örgütler toplum içerisinde kurulur ve kuruldukları toplumun kültürel özelliklerinde etkilenirler. Örgüt kurulduğu toplumun kültürel özelliklerini bilmesi gerekir ancak bu şekilde varlığını sürdürebilir.

Örgütler etkinliklerini artırmak ve hedeflerini gerçekleştirebilmek için örgüt üyelerinin tam desteğini almaları gerekmektedir. Örgütte geçerli olan kültürel normları benimseyen örgüt

üyeleri, örgütün ve yönetimin hedeflerine olumlu fayda sağlar. Bireylerin yetiştiği kültürel çevre, örgütte geçerli olan kültür ile uyumlu olursa bireylerin örgütlere uymaları çok kolay olacak ve bağlılıkları artacaktır.

Sonuç olarak örgüt yöneticilerince olumlu ve çalışanlarla uyumlu örgüt kültürü atmosferinin ortaya çıkarılması örgütün devamı ve çalışanların iş doyumunu için hesaba katılması gereken bir olgudur.

Örgüt Kültürünün Oluşumu

Örgüt kültürünü oluşması konusunda iki yeni kurulan aynı özelliğe ait işletmeyi ele aldığımızda bütün şartlar aynı olmasına rağmen yıllar sonra oluşacak örgüt kültürü nünde aynı olması gerektiği beklenemez ve kesinlikle birbirinden ayrılacaklardır. Bu durumda hiçbir zaman aynı koşullar sosyal ve ekonomik bir yapı olan örgütler için birbirinin aynısı olamaz. Koşullar ne kadar aynı olursa olsun iki farklı işletmedeki bireyler farklı olduklarından, farklı örgüt kültürü meydana gelecektir.

Örgüt kültürünün gelişmesi çalışanların ortak bir amaç etrafında birlikte hareket etmeleri neticesinde gerçekleşmektedir. Bunun yanında örgütlere ihtiyaç duyduklarında, yeni liderler ve çalışanların girmeleri ve örgüte empoze ettiği pek çok fikir ve değerler ile genel örgüt kültürü oluşmaya başlanmış olur. Örgüt liderleri ve çalışanları örgüte yapmış oldukları katkılar örgütlerin devamı ve örgüt kültürünün geleceği açısından oldukça değerlidir.

Örgütlerde kültür oluşuktan sonra artık örgütü oluşturan bireyler bu kültürün tüm çalışanlara aktararak onun iyice yerleşmesine ve korunmasına hizmet eder. Örgütsel süreç içerisinde yer alan seçimler, performans değerlendirme kriterleri, ödüllendirme şekilleri, eğitim ve kariyer geliştirme faaliyetleri çalışanların örgüt kültürüne uyumunu sağlar; örgütsel uyumu destekleyenler örgüt ve liderler tarafından ödüllendirilirken, uyum sağlamayan, desteklemeyen üyeleri örgütte cezalandırılabilir hatta örgütten çıkarabilir.

Bütün örgütler iyi veya kötü, güçlü veya zayıf bir kültüre sahiptir. Bu kültürün oluşması ve geleceğe aktarılmasında yukarıda saydığımız faktörler etkili olmaktadır. Örgüt kültürünün durumu ne olursa olsun örgütün devamlılığında ve büyümesinde yeri yadsınamayacak derecede büyüktür tabi ki kültürün oluşması ve devamlılığında çalışmamamızın diğer bölümü olan örgütsel bağlılık da çok etkilidir.

ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

3.1.Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık, iş görenlerin mensubu buldukları örgüte karşı hissettikleri bağlılığın gücünü ifade etmektedir. Günümüzde örgütsel bağlılığın kavramsal boyutunda herkes tarafından kabul edilmesine rağmen tam manasıyla tanımlanamadığı ve bir kavram karmaşası yaşandığı görülmektedir.

Örgütün işlevini sürdürebilmesi için çalışanları örgüte bağlı kalmalıdır. Çalışanların örgüte bağlılığı ile örgütün gücü doğru orantılıdır. Örgüt varlığını sürdürebilmek için çalışanların örgüte bağlılığını korumaya çalışır. Bu bağlılığı artırma çalışmalarında ödemeyi yükseltme, mevkiide ilerleme imkanı verme, teşvik ediciler sunma ve buna benzer yöntemler uygular. Bütün örgütler çalışanları örgütün içinde tutmak için izlediği yol aynı değildir. Bazı örgütler çalışanlarının örgütten ilişkisini kesmesinden etkilenmeyebilir. Örgüte katılmak için talebin fazla olduğu örgütlerde çalışanları örgüte bağlamak pek fazla önem arz etmemektedir(Başaran,1982: 241).

Örgütsel bağlılık kavramını araştıran ilk bilimci 1956 yılında Whyte olmuştur. Sonrasında Porter ile birlikte Mowday, Steers, Allen ve Becker gibi araştırmalar kavramın geliştirilmesinde rol oynamışlardır. Örgütsel bağlılık kavramı ile ilgili farklı araştırmacılar tarafından çalışmalar yapılmıştır(Gül,2005: 37).

Kaynaklarda örgütsel bağlılık kavramı hakkında yapılan araştırmalarda, iş görenlerin bağlılığını arttırabilmek hedefiyle bağlılık üzerinde etkisi olan değişkenler üzerinde durulmuştur. Bu araştırmaların verilerinden elde edilenler ışığında tecrübe süresi, cinsiyet, medeni hal ve yaş gibi değişkenlerin önem arz ettiği görülmüştür. Bu değişkenlerden farklı olarak, ödül uygulamaları, iş seçeneklerinin bulunması, iş görenlere verilen fırsatlar, kariyer fırsatları, iş sağlığı güvenliği değer yargıları ve amaçlar da bağlılık üzerinde etkilidir(Yalçın ve İplik, 2005: 487).

Yapılan araştırmalar kapsamında, örgütsel bağlılık konusunun tanımı yenilenecek olursa, çalışanların örgüte bağlılığı, örgüte ait tüm faaliyetler, örgütün menfaati ve başarısı ile kimlikleşme, çalışanların örgüte bağlılığı ve iş gördüğü örgütün başarısı için gösterdiği istek şeklinde açıklanabilir.

3.2.Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Faktörler

Örgütte çalışanların örgütlerine bağlılık duygusunu yaşamaları, kendi çalışma motivelerini arttırarak örgüt için pozitif sonuçlar ortaya koymaktadır. Örgüt liderinin çalışan örgüt üyelerinin, örgüte bağlılığını kuvvetlendirecek ya da zayıflatacak faktörlerin bilincinde olması önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örgütsel bağlılığı etkileyen ve belirleyen çeşitli faktörler vardır. Örgüt üyelerinin yaşı, cinsiyeti, iş deneyimi, ödüllendirmeler, demokratik yönetim, lider tutum ve yönetimi gibi birçok faktör örgüte bağlılığı etkilemektedir. Bu konuda hassas olan nokta şudur diyemeyiz çünkü faktörlerin hangisinin bağlılığı daha çok hangisinin daha az etkileyeceğini belirleyebilmek oldukça zordur. Yine burada örgüt üyelerinin kültürel özellikleri ve yöneticilerin bu özellikleri göz önünde bulundurmalarının etkisi azımsanmayacak kadar çok olacaktır.

3.3.Örgütsel Bağlılığı Oluşturan Unsurlar

Yapılan araştırmalarda ve çalışmalarda örgüte bağlılık unsurları: duygu bağlılığı, devam bağlılığı ve zorunlu bağlılık olmak üzere üç başlık altında ifade edilmektedir. Bu unsurları kısaca ele alacak olursak:

1- Duygu Bağlılığı: Çalışanların rgt kurallarını, hedeflerini ve örgüt kimliğini benimsediklerinde hissettikleri bağlılıktır. Bu tür bağlılığa sahip çalışanlar kendilerini örgütün bir parçası olarak kabul ederler ve örgütten bağını koparmayı düşünmezler. Duygu bağlılığı örgütler için en ideal bağlılık Şeklidir. Örgüt yeleri kendilerini örgüte adamış sağdıkk birer tutum sergilerler.

2- Devam Bağlılığı: Çalışanların, örgütlerine harcadıkları yatırımların sonucunda gelişen bağlılıktır. Bu rgtlerde çalışanlar, kendilerinin örgütte bulunmasını bir zorunluluk olarak düşünürler. Örgütten ayrıldıklarında açıkta kalacaklarını düşünürler.

Bu bağlılıkta işten ayrılışta devam gibi zorlayıcı sebepler vardır, bu sebepleri ortadan kalkmadığı müddetçe çatışma yaşayabilirler ve örgüt yönetimini zora sokabilirler.

3- Zorunlu Bağlılık: Bireylerin örgütte çalışmayı kendisi için bir görev olarak görmesinden kaynaklanır. Aynı zamanda örgüt yeleri örgüte karşı bir minnet borçlarının olduğunu düşünürler çünkü en çok ihtiyaçlarının olduğu zaman da örgüte girmişlerdir. Çalışanlar örgütün kendilerini koruduğunu ve en doğru Şeyin örgütte kalmak olacağı değer yargısına sahiptirler.

Sonuçta yukarıda yer alan farklı bağlılık türleri, bireyi bir Şekilde rgte bağlamaktadır. Özetle duygu bağlılığı olan çalışanlar istedikleri için, kural bağlılığı olan çalışanlar zorunlu oldukları için, devam bağlılığı yüksek olan çalışanlar ise ihtiyaç duydukları için örgütlerine bağlı bir Şekilde kalırlar.

SONUÇ

Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık, örgütlerin amaçlarına ulaşmada ve örgütlerin devamlılığında kritik öneme sahip faktörlerin başında gelmektedir. Bu sebeple kuruluşu yapısı veya sayısı ne olursa olsun bütün örgütler, üyelerinin mutlu olabilecekleri bir atmosfer oluşturarak bağlılık düzeylerini artırmak istemektedirler. Bu konuda günümüz örgüt ve organizasyonları çeşitli problem alanları ortaya koyarak çözümü yönünde politikalar üretmektedirler.

Nitekim bir örgüt için güçlü bir kültüre sahip olmak önemli bir örgütsel avantajı sağlamaktadır. Faaliyet alanı, evre, ürün ve hizmet yelpazesinin aynı olduğu durumlarda bile kültürleri farklı olan bağlılık düzeyleri yüksek olan örgütler başarılı sonuçlar elde etmektedir. Örgütlerin bu başarısı çalışanların da bağlılık derecelerini artırmakta ve işsel doyumlarını artırmaktadır.

Örgüte bağlılığı ve örgüt kültürü geliştirmeye yönelik örgüt yöneticileri yeni adımlar atma gayreti içine girmektedirler. Çünkü olumlu bir örgütte bağlılık düzeyi yüksek çalışanlar örgütün hedeflerini gerçekleştirmesini kolaylaştırmaktadır. Yine bu alanlarda yöneticiler, çalışanlarına örgütün önemli birer elemanı oldukları duygusunu yaşatmaları, karar alma mekanizmalarına

katılmalarının sağlanması, örgüt içi iletişimi sağlıklı bir şekilde yürütmeleri istenilen örgütsel bağlılığın oluşması için esas uygulama alanları olacaktır.

Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık örgütleri başarıya ulaştırırken, hayatının önemli bir bölümünü örgütte geçiren çalışanları da hesaba katan onların kişilik, değer, inanç ve yargılarını değerlendiren bir örgüt yönetimi devamlılık açısından en doğru çözüm olacaktır.

Bütün örgütlerin sahip oldukları iyi veya kötü, güçlü veya zayıf kültürleri vardır. Mevcut olan kültürün istenilen şekilde olması da örgütsel bağlılıkla mümkün olmaktadır. Burada esas önemli olan da örgütlerin kurucuları, liderleri ve insan kaynakları uygulamalarıdır.

KAYNAKÇA

Balcı, A. (2003), *Örgütsel Sosyalleşme Kuram Strateji ve Taktikler*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Başaran İ. E. (1982), *Örgütsel Davranış*, A.Ü. E.B.F. Yayınları Ankara.

Başaran, İ.E. (1984), *Yönetime Giriş*. A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 135, Ankara..

Güçlü, N. (2003), “Örgüt Kültürü”, *Kırgızistan Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, s.148.

Schein, E.H (1976), *Örgütsel Psikoloji*, Eskişehir İ.T.İ.A.Yayı, No:167, Eskişehir.

Schein, E.H. (1970), *Organizational Psychology*. New Jersey: Prentice-HallInc.

Yalçın, A. & İplik, F. N. (2005), *Beş yıldızlı otellerde çalışanların demografik özellikleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma: Adana İli Örneği*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(1), 487.

DEĞİŞEN ÇOCUKLUK KÜLTÜRÜ ÇERÇEVESİNDE ÜCRETLİ OYUN PARKLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, BÜŞRA GÖKSÜÇUKUR

SELÇUK Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, <https://orcid.org/0000-0002-1308-1386>

ÖZET

Geleceğimizin temeli olan çocuklar, tarih boyunca her kültürde oyun ihtiyacı duymuşlar ve oynamışlardır. Oyun, çocuklar için sadece boş vakitlerini değerlendirdikleri bir araç değil, aynı zamanda hayatı öğrenmelerinin de bir yoludur. Çocuk fiziksel, ruhsal, zihinsel ve sosyal gelişimi açısından oyundan yararlanır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte değişen günümüz dünyasında, hemen her şeyde olduğu gibi çocuğa ilişkin tüm mekan ve uygulamalar da kendini dönüştürmüştür. Çocuk gelişiminin temel yapı taşlarından olan oyunlar ve çocuk parkları gibi yaygın oyun alanları da bu dönüşümden etkilenmiştir. Yeni çocukluk imgesinde çocuklar, sokakta oynamak yerine, bilgisayarda oynamakta; ebeveynleri ile aynı bilgisayar oyunlarını paylaşmakta, geleneksel oyun ve oyuncak anlayışını terk ederek; yetişkinlerle aynı dili ve benzer ortamları paylaşmaktadır. Modern çocuğun hayatı; kariyer, performans, risk, tüketim, vizyon, misyon, küresel bağlantılar gibi kavramlarla neoliberal bir ilişki kalıbı içinde biçimlenir. Bunun sonucunda, hızlı yaşayan ve dolayısıyla daha çok tüketen, daha hırslı, maddiyatçı, bencil, fiziksel becerilerini yitiren bir çocuk tipi meydana gelmektedir.

Araştırmanın konusu, özellikle son dönemlerde oldukça ön planda olan ücretli oyun parklarıdır. Bu bağlamda hem zamansal anlamdaki süreçlerin değişimi ele alınmış hem de ebeveynlerin modern olarak ifade edilen ve kabul gören, farklılaşmış düşünce ve tutumları irdelenmiştir. Çalışma, nitel araştırma tekniğine bağlı kalınarak yapılmış olup; verilerin toplanma sürecinde nitel araştırma türlerinden mülakat/bireysel görüşme tekniği kullanılmıştır. Yapılan görüşmeler Konya Kent Plaza Avm' de gerçekleştirilmiştir ve toplamda on iki tane ebeveynle (aile üyesiyle) mülakat yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çocuk ve çocukluk, oyun, oyun parkları, tüketim kültürü, metalaşma, toplumsal değişim.

GİRİŞ

Çocuk ve çocukluk terimleri, tarihsel süreçte, farklı kültür ve toplumlarda, değişik anlamlar barındırmıştır. Çocukluk, teorik manada çocuk olmanın ne anlama geldiğinin anlaşılmasıdır (Heywood 2003: 16'dan aktaran; Sormaz ve Yüksel 2012: 991). Bu nedenle çocuk, tarihin her döneminde vardır ancak çocukluk, değişkenlik gösterebilen bir kavramdır. Geleneksel

kültürlerde, sıradan bir dönem olan çocukluk, cinsiyet ayrımı ve işlevsiz görülme gibi düşüncelerin olumsuz etkileriyle mağdur edilmiş yahut hor görülmüştür. Bu durum, genel olarak korunması gereken ya da özel olan bir çocukluk düşüncesinin olmadığına işaret etmektedir. Modern çocukluk imgesi ise; Rönesans, Reform, Aydınlanma, kapitalizmin doğuşu, sanayileşme gibi süreçlerle birlikte ortaya çıkmıştır. Modern çocukluk düşüncesi, mistik günahkâr çocuk anlayışının olumsuzlanması üzerine kurulmuştur (İnal, 2007a: 21'den aktaran; Sormaz ve Yüksel 2012: 991).

Çocukluk, geçici ve eksik bir duruma indirgenmiş, bu anlayışın sonucu olarak ise bağımsız bir varlık gösteremeyen, niteliksiz bir sistem ortaya çıkmıştır. Orta Çağ'da çocuklara gösterilen ilgi sınırlı olmakla birlikte burjuvazinin ortaya çıkmasıyla çocuklara ilişkin algı değişmiş, paralelinde bilimde meydana gelen ilerlemeler ve hümanistik görüşün etkileri ile bugünkü çocuk ve çocukluk anlayışının temelleri atılmıştır (Sağlam ve Aral, 2016: 43).

ÇOCUK VE OYUN İLİŞKİSİ

Geleceğimizin temeli olan çocuklar, her kültürde ve tarih boyunca oyun ihtiyacı duymuşlar ve oynamışlardır. Oyun, çocuklar için sadece boş vakitlerini değerlendirdikleri bir araç değil, aynı zamanda hayatı öğrenmelerinin de bir yoludur. Çocuk fiziksel, ruhsal, zihinsel ve sosyal gelişimi açısından oyundan yararlanır. Çocuk hakları ve oyun hakkı ile ilgilenen UNICEF (UNESCO) ve IPA olmak üzere iki uluslararası kuruluş bulunmaktadır. 1959 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yasası ile bağlantılı olarak yayınlanan Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 7.maddesinde "Çocuğa eğitimde olduğu gibi, oyun oynamada da tam fırsat tanınmalıdır; toplum ve kamusal otorite bu hakkı yerine getirmeye çalışmalıdır" ifadesi yer almaktadır (Cohen ve ark., 1999'dan aktaran; Şişman ve Özyavuz, 2010: 13-14). Genel olarak 0-12 yaş grubu çocukluk çağı olarak adlandırılmaktadır. Çocukların ruhsal durumlarına göre çocukluk çağı, 0-2, 2-6 ve 6-12 yaş dönemlerine ayrılmaktadır. Oyun alanlarının planlanmasında bu yaş gruplarının dikkate alınması çocukluğun belirli evrelerinde belirlenen gereksinimlere göre eğlenmesi, dinlenmesi ve temel eğitimi için en uygun koşulların sağlanması bakımından önem taşımaktadır. Çünkü yaş gruplarına göre oyun istek ve ihtiyaçları farklılık göstermektedir (Şişman ve Özyavuz, 2010: 13-14).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte değişen günümüz dünyasında, hemen her şeyde olduğu gibi çocuğa ilişkin tüm mekan ve uygulamalar da kendini dönüştürmüştür. Çocuk gelişiminin temel yapı taşlarından olan oyunlar ve çocuk parkları gibi yaygın oyun alanları da bu dönüşümden etkilenmiştir. Teknolojinin yaygın olmadığı zamanlarda sokaklarda, parklarda kendi yaşlıları ile oyun oynayan çocuklar, günümüzde daha çok odalarında yahut kapalı alanlarda bilgisayar, telefon veya tablet ekranları karşısında bireysel oyunlar oynamaktadır. Çocuklar, yaşamsal beceri ve deneyimlerini oyunlar aracılığı ile edinir. Bireysel oyunlardan, topluluk oyunlarına kadar birçok oyun çocukların kişilik gelişiminde etkisini göstermekte ve ileriki dönemlerde göstereceği tutum ve davranışlara etki etmektedir. Bu etki sosyalizasyon, zeka gelişimi, kişilik oluşumu gibi pek çok alanda kendini var etmektedir. Oyunlarla birlikte öğrenmeye başlayan çocuk kendine ait çıkarımlar yapmaya başlar; toplumsal değer ve normlarla tanışır. Oyun, çocuğun hayal ve anlam dünyasının açığa çıkmasına katkı sağlar. Oyunlar, önemli yaşam

becerilerini öğrenmede eğlenceli bir yoldur (Plummer, 2008: 28'den aktaran; Ateşçi ve İslamoğlu, 2014: 389-391). Burada çocuklar, seçtikleri birimlerde, kendi yaşamlarında kullanabilecekleri gerçek bilgiyi, eğlenceli etkinliklerle birlikte öğrenir. Oyunların farklı bir önemini Rodari, "Oyunlar çocukların bireysel "söz" hakkı olan "konuşmacılar" olarak özgürlüklerini teşvik eder" şeklinde ifade etmektedir (2012: 61'den aktaran; Ateşçi ve İslamoğlu, 2014: 389-391).

Çocukluk, hem bağımlı hem de bağımsız bir kategori olarak karşımıza çıkar. Yeni çocukluk imgesinde çocuklar, sokakta oynamak yerine, bilgisayarda oynamakta; ebeveynleri ile aynı bilgisayar oyunlarını paylaşmakta, geleneksel oyun ve oyuncak anlayışını terk ederek; yetişkinlerle aynı dili ve benzer ortamları paylaşmaktadır. Modern çocuğun hayatı; kariyer, performans, risk, tüketim, vizyon, misyon, küresel bağlantılar gibi kavramlarla neoliberal bir ilişki kalıbı içinde biçimlenir. Bunun sonucunda, hızlı yaşayan ve dolayısıyla daha çok tüketen, daha hırslı, maddiyatçı, bencil, fiziksel becerilerini yitiren bir çocuk tipi meydana gelmektedir. Dünya genelinde çocukların yaşamı bir taraftan yoksulluk, savaşlar, çevre felaketleri gibi sorunlarla belirlenirken bir taraftan da piyasa güçleri, rekabet ve kazanç gibi motiflerle belirlenmiştir. Dünya çocuklarının bir yarısını onur kırıcı işlerde çalışmak zorunda bırakılırken; diğer kısmı da tüketime yöneltilmiştir. Bu anlamda pazar ekonomisi açısından çocuklar, ya kurban ya da tüketicidir. Bunun yanında, piyasalar doymak bilmez kar hırslarıyla çocukları ucuz iş gücü olarak kullanmaktadır. Bugün dünya genelinde 250 milyon çocuk bu şekilde sömürülmektedir (Grey, 2006'dan aktaran; Sormaz ve Yüksel, 2012; 997-998). Küreselleşme bize, tüketim çarkının taleplerine uygun olarak kolay şekillenebilen, sürekli can sıkıntısı içinde olan, tatminsiz, mutsuz, hazırcı, tüketim-marka-kimlik üçgeninde tükettikçe rahatlayan, gerçekte yetişkinlerden çok da farklı olmayan; küresel, kapitalist paradigmanın kodlarına uygun yeni bir çocukluk tipini işaret etmektedir (Hablemitoğlu, 2009: 22'den; Sormaz ve Yüksel, 2012; 997-998). Her şeyin tüketime eklemlendiği bir süreçte, çocuklar artık, "tatminsizlik" duygusunu daha çok yaşamakta ve çocuk kültüründe "bireyselleşme" ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden, modern dönemlere özgü üretici 'yurttaş-çocuk', yerini 'tüketici küresel-çocuk'a bırakmak üzeredir (Williams, 2012, İnal, 2007b: 91'den aktaran; Sormaz ve Yüksel, 2012; 997-998).

Oyun alanları, çocukların fazla enerjilerini harcaması bakımından, yeteneklerin keşfedilmesi, çocuğun öz güven ve başarısı, gücünü kontrol edebilmesi, bilişsel, bedensel, psikolojik vb. gelişimleri açısından büyük önem taşımaktadır. Oyun, genel anlamıyla, her durumda çocuğun isteyerek ve severek yer aldığı, fiziksel, bilişsel, dil, duygusal ve sosyal gelişimin temeli olan, gerçek hayatın bir parçası ve çocuk için en etkin öğrenme süreci olarak ifade edilmektedir (Dönmez, 1992'den aktaran; Ünal, 2009: 99). Oyun sağlıklı, sosyal, fiziksel ve zihinsel olarak çocuğun gelişimi için başlıca bileşen ve çocuğun yaparken öğrendiği, sosyal ve fiziksel çevreyle uzlaştığı bir işlemdir (Uluğ, 2007'den aktaran; Ünal, 2009: 99). Çocuğun dünyaya uyum göstermesini sağlar (Korkmaz, 2009'dan aktaran; Ünal, 2009: 99). Çocuk oyun oynadıkça duyguları belirginleşir, yetenekleri çoğalır ve becerileri artar. Çünkü oyun, çocuğun en doğal öğrenme ortamıdır. Duyduklarını, gördüklerini sınıyıp, denediği, öğrendiklerini pekiştirdiği bir alandır. Oyun, çocuğun hür olduğu bir dünyadır (Yörükoğlu, 2002'den aktaran; Ünal, 2009: 99).

Oyun oynamak çocukların sosyal, fiziksel ve kavramsal gelişimi konusunda en iyi eğitim programıdır. Malzemeleri kullanarak, diğer çocuklarla iletişime geçerek çevrelerini kontrol etmeyi, rekabet ve eğlence duygusunu öğrenmektedirler. Oyun oynamak çocukların dünya ile ilgili temel yaşam becerilerini edinmelerinin bir yoludur. Bu bilgiler daha sonra öğrenecekleri tüm bilimlerin yolunu açmaktadır (Korkmaz, 2009'dan aktaran; Ünal, 2009: 99-100). Çocuk arkadaşlarıyla oyun oynarken paylaşma, yardımlaşma, çevre ile olumlu ilişkiler kurma, başkalarının haklarına saygı gösterme ve sorumluluk alma gibi temel kuralları öğrenmektedir. Ayrıca çocuk gerçek yaşamda kendisini rahatsız eden durumları ve diğer insanlarla paylaşmadığı duygularını, bir şekilde oyuna yansıtılabilmekte ve oyun yoluyla ifade edebilmektedir (Arnas, 2007'den aktaran; Ünal, 2009: 99-100).

Okul öncesi çocukları, açık alanlarda, keşfetme ve yaratma, yapma ve yıkma, nesnelere nasıl ve niçin olduğunu öğrenme fırsatlarını elde ederler. Çocuklar doğal ortamda duyularıyla somut deneyimler kazanır ve hayatı tanıma fırsatını elde ederler. İyi planlanmış bir açık hava oyun alanı; plan yapma, sıra bekleme, paylaşma, öğretmenle ve diğer çocuklarla konuşma, ilişki kurmaya imkân vererek onların sosyalleşmesini sağlar, onun duygusal ihtiyaçlarına cevap verir (Ünal, 2009: 100).

Oyun alanlarında oynanan oyunlar çocukların yaratıcılığını ve bağımsızlığını desteklemektedir. Bu alanlar, koşma, atlama, zıplama, fırlatma, sallanma, tırmanma, kazma, binme, kayma, yakalama gibi çeşitli etkinliklere olanak vermekte ve hareketten doğan kavramlar ve beceriler kazanılmaktadır. Bu alanlarda oynanan oyunlar, çocukların bir arada oynamalarına ve dolayısıyla sosyalleşmelerinde olası, çıkabilecek sorunlara çözüm getirmeye, uzlaşmaya yol göstermektedir. Oyun alanları; çocukların saldırganlık duygusunun olumlu yönde kanalize edilmesini sağlamakta, çocukta fazla enerji birikimini boşaltmakta, olumlu benlik gelişimini desteklemekte, çocuğun yeteneklerini keşfetmesini, bedenini tanımasını, gücünü kontrol edebilmesini, araç-gereçle mesafe algısını ve yön duyarlılığını kazanmasını sağlamaktadır (Sevinç, 2004'ten Ünal, 2009: 107-108).

Toplumun bir bireyi olmasında, sosyalleşmesinde ve gelişiminde çocuğun etkileşim içinde olduğu ve fiziksel çevresini oluşturan konut yakın çevresi, okul ve çocuk oyun alanları gibi kentsel mekanlar büyük bir öneme sahiptir. Yapılan araştırmalara göre çocuğun davranışlarının, zeka ve kişilik özelliklerinden çok, içinde bulunduğu mekânlar tarafından belirlendiği kanıtlanmıştır (Barker, 1968, Bechtel, 1977, Wicker, 1979'dan aktaran Tandoğan, 2014; 19-20). Bu nedenle çocuğun toplumun bir bireyi olmasında, sosyalleşmesinde ve gelişiminde etkileşim içinde olduğu fiziksel çevresi büyük bir öneme sahiptir (Tandoğan, 2014; 19-20).

TOPLUMDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM: 'TÜKETİCİNİN' OLUŞUMU

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte değişen günümüzün dünyasında hemen her şeyde olduğu gibi çocuğa ilişkin tüm mekan ve uygulamalar da kendini dönüştürmektedir. Çocuk gelişiminin temel yapı taşlarından olan oyunlar ve çocuk parkları gibi yaygın oyun alanları da bu dönüşümden hareketle kendini yenilemeye çalışmaktadır. Teknolojinin yaygın olmadığı zamanlarda sokaklarda, parklarda kendi yaşlıları ile oyun oynayan çocuklar, günümüzde daha

çok odalarında, bilgisayar ekranları karşısında bireysel oyunlar oynamaktadır (Ateşçi ve İslamoğlu, 2014; 389)

‘Günümüzde yaşamın her alanında giderek artan endüstrileşme ve tüketim kültürü, çocuk imgesini, çocuk oyun ve oyuncaklarını da etkilemiştir. Nitekim çocukluk ve çocuk imgesinin yeniden üretimi ulus ötesi şirketlerin pazarlama stratejilerinden ayrı düşünülemez. Çocukluk imgesi “toplumsal bir kurgu” olarak nitelendirilebilmektedir. Değişen toplumsal yapının, değişik çocukluk imgelerine ve değişik oyun/oyuncak anlayışlarına neden olduğu; çocukluk imgesinin, oyunların ve oyuncakların değişim sürecinin sanayileşme, kentleşme, teknolojik ilerlemeler, kapitalizm, tüketim kültürü ve küreselleşme ile yakından ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca çocukluk imgesinin dönüşümünün, oyun kültürünün değişimi ile paralellik gösterdiği sonucuna varılmıştır’ (Sormaz ve Yüksel, 2012: 986).

Postmodernizmin dünyasında insanlar, gerçek ile taklidi birbirinden ayıramamıştır. İnsanoğlu, imajlarla dolu bir dünyada yaşamaktadır. K. Robins’e göre; “yaşadığımız dünya imajların gerçek dünyadaki anlamlardan ve göstergelerden bağımsız olarak üretildiği bir yerdir. Bu modern yaşamda, artık gerçekliğin aracısı olmaktan çıkan imajlarla, benzeşimlerle ilişki kurar hale gelmiş bulunuyoruz. Artık kimliğimizi gerçeklerle değil de imajlarla kurar hale geldik.” (Robins, 1999: 82’den aktaran; Özcan, 2007: 270-272). İnsanoğlunun dünyanın acı gerçeklerinden kaçarak, kendini daha mutlu hissetmiş olduğu postmodern alemin sanal dünyasına sığınmış olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle alışveriş merkezleri, bu sanal âlemin en çok ziyaret edilen kutsal mekanlarını oluşturmaktadır. Çılgınca tüketen, alışveriş yapan insanlar, anlık doyumlarla tatmin olmaya çalışmaktadır. İmaj, postmodernist süreç içerisinde tüketici kültürünün ayakta kalmasına neden olmaktadır. Postmodern tüketim ve tüketici için her duruma göre farklı ürün ve farklı imajlar yaratılabilmektedir. Bu dönemde üretim kavramı yerine tüketim kavramı ön plana çıkmıştır. Bu açıdan dönemimizin üretim toplumu yerine tüketim toplumu olarak adlandırıldığını söyleyebiliriz. Tüketim toplumunun özelliği ise; bu toplum zevki erteleme çağrısını nazikçe karşılamaz. Zygmunt Bauman’ın dediği gibi; “tüketim toplumu bir tasarruf cüzdanı değil; kredi kartları toplumdur. Bir ‘şimdi’ toplumdur. İsteyen ve her an arzu eden bir toplumdur, bekleyen değil.” (Bauman, 1999: 50’den aktaran; Özcan, 2007: 270-272).

Modern toplumsal ilişkilerin kendine özgü mekân anlayışı, sanayileşmeyle açığa çıkan ve kısa sürede de olgunluğa ulaşan bir içeriktedir. Toplumsal ilişkilerdeki değişim, toplumsal tabakaların tanımlanmasına, kapalı ve yerel ekonomilerden sanayinin tüketime yön verdiği dünya ekonomisine geçilmesine ve teknolojik gelişmelerin kültürel sonuçlar doğurmasına yol açarken; diğer yandan da mekânı bireyin gerçekliğinden soyutlamıştır. Çağımıza gelindiğinde ise mekân postmodern biçimde yapılanmıştır ve iş dünyasının gereksinimleri doğrultusunda metalaşmıştır. Gündelik yaşam pratiklerinde tüketimin üretime, üretimin de tüketime bağımlılığı, popüler kültürün anlam kazandığı eğlence mekânlarının çeşitlenmesine ve her bakımdan tüketilenlerin çoğalmasına neden olmuştur. Popüler kültür, boş zaman ve eğlence pratikleri aracılığıyla tüketimi farklılaştırmakta, tüketimi hem gerçek hem de sanal mekânlara taşımaktadır. Mekânın insan kavramının dışında nesneleşmesi, doğrudan tüketim olgusuna dayanmaktadır. Gerek kenti gerekse kent kültürünü dönüştüren bir güç olarak tüketim mekan ve toplum üzerinde yönlendirici bir etkiye sahiptir. Bireyler ile yaşadıkları mekânlar arasındaki fiziki ve sosyal bağlar, özünü tüketim esaslı sembol ve eylemlerin oluşturduğu popüler kültür

ile betimlenirken, mekânlar da popüler kültürün ve onun çerçevesini çizdiği eğlence pratiklerinin gerçekliğinde kendini gösterir. Bugün gündelik hayata yön veren popüler kültür ile bu kültürel formun maddi düzlemde somutlaşmasını sağlayan eğlence pratikleri, mekânın örgütlenmesindeki karakteristikleri belirleyen unsurlar olarak tanımlanmaktadır (Tellan, 2016: 136-138). Nitekim bunun en bariz örneğini bugün avm lerde oluşturulan ücretli oyun parklarında görmekteyiz. Kapitalizm ve devamında küreselleşmenin de etkisiyle metalaşan mekân, tüketim çılgını haline gelen bireyin uğrak alanı haline gelmiştir. Ayrıca söz konusu yaşam formları, alanını gün geçtikçe genişletmekte ve çocukları bile etkisi altına almaktadır. Gerek ücretli oyun parklarıyla gerekse diğer küresel oyuncak pazarlarıyla bir sektör yaratılmış, simgesel bir değer atfedilmiştir ve sistem bu düzen üzerinden devamlılığını sağlamaktadır.

METODOLOJİ

Araştırmanın evrenini Konya Kent Plaza Alışveriş Merkezi'nde bulunan ücretli oyun parklarına gelen aileler oluşturmaktadır. Avm de iki farklı ücretli çocuk oyun parkı bulunmaktadır; Walland Kids Town ve Kent Plaza Oyun Merkezi. Toplamda on iki ebeveynle nitel araştırma türlerinden mülakat /bireysel görüşme tekniği gerçekleştirilmiştir. Yapılan mülakat görüşmelerinde ebeveynlere toplamda on adet soru yöneltilmiştir. Soruları dört ana başlık altında kategorize edecek olursak;

1. Demografik bilgiler
2. Oyun parklarına gelme sıklığı, burada geçirilen süre ve burayı tercih sebebi
3. Geleneksel çocuk parkları ile kıyas (avantaj/dezavantaj)
4. Ücretli parkların aile bütçesine etkisi

şeklinde ifade etmemiz mümkündür.

BULGULAR

İki erkek ve on kadından oluşan katılımcıların yaşları yirmi dört ile kırk bir arasında değişmektedir. Katılımcılar arasında bir kişi bekar, iki kişi evlidir. Katılımcıların meslekleri; iki kişi öğretmen, iki kişi memur ve sekiz kişi ise ev hanımıdır. Çocuk sayısına baktığımızda ise beş kişinin tek çocuğu, dört kişinin iki çocuğu ve bir kişinin de üç çocuğu olduğu öğrenilmiştir. Aylık gelirler ise ortalama üç bin lira ile beş bin lira arasında değişmektedir.

Ücretli oyun parklarına geliş sıklığı ise ayda bir ve ayda iki kez şeklinde belirtilmiştir. Burada geçirilen süre içinse ortalama yarım saat ile iki saat şeklinde bilgiler verilmiştir. Ebeveynler özellikle olumsuz hava şartlarından ötürü, ücretli parkları kış aylarında daha çok tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Burayı tercih etmelerindeki temel nedenin ise öncelikle, Kent Plaza'nın kendi evlerine daha yakın olmasıdır. Bir diğer neden ise çocuklarına, buradaki oyun parklarının daha konforlu gelmesi ve burayı daha albenili bulmalarıdır.

Geleneksel parklar ile ücretli parklar kıyas edildiğinde ise, ücretli parkların geleneksel parklardan daha güvenli olduğunu, en azından çocuklarının belli kişilerle sosyalleştiğini ve buradaki görevlilerin kendilerine güven verdiklerini belirtmişlerdir. Görülen o ki yapay olarak oluşturulan sterillik, ailelere güven vermektedir. Pek çok ebeveyn geleneksel parklarda özellikle Suriyeli mültecilerin yoğunluğundan yakınmakta ve çocuklarının onlarla iletişime geçmesinden rahatsız olmaktadır. Söz konusu kıyasta dezavantajlardan da bahsedilecek

olunursa, çoğu ebeveyn ücretli parkların kapalı bir alan olmasını yani doğallıktan uzak oluşunu dezavantaj olarak görmüştür. Ayrıca buradaki hijyenin tam sağlanamayışı, aşırı pahalılık ve çocukların daha çok bireysel vakit geçirmesi yine görülen dezavantajlar arasındadır. Burada dikkatleri çeken unsur şudur, ebeveynler geleneksel parkların daha sağlıklı olduğunu ve çocukların sosyalleşme süreçlerinde daha etkili olduğunu düşünmelerine rağmen, çocuklarını ücretli parklara getirmeye devam etmektedir. Kapitalist sistemde şeyleşen nesnelere, bizzat aileler tarafından arzulanmakta ve çocuklara tüketilmesi gerektiği aşılacaktır. Ortalama olarak çocuklarını ilk defa iki, iki buçuk yaşlarında buraya getirdiklerini belirten ebeveynler bunu 'değişiklik' maksadıyla yaptıklarını ve çoğu kez çocuklarını buradaki oyuncaklara zorla bindirdiklerini belirtmişlerdir. Bu durum ise eğlence sektörünün hangi hızla geliştiğinin ve özellikle yetişkinleri ne derece etkilediğinin bir göstergesidir. Zira 'ben görmedim, çocuğum görsün' bakış açısıyla durumu değerlendiren aileler tam da dönemin, herhangi bir sorgu yapmaksızın gerçekleştirilen arzu tüketiciliğinin bir örneğini teşkil etmektedirler. Dolayısıyla herhangi bir sorgulama yapılmaksızın gerçekleştirilen bu boş zaman tüketimi, erken yaşlarda çocuklara da benimsetilmekte ve bu durum bir kültür niteliğinde devam ettirilmektedir.

Bir diğer üzerinde durulan başlık ise söz konusu ücretlerin aile bütçesini ne kadar etkilediğiydi. Ancak katılımcıların çoğu ücretlerin pahalı oluşunu bir dezavantaj olarak belirtmelerine rağmen, ücretlerin aile bütçelerine zarar vermediğini belirtmişlerdir. Dikkat çeken bir diğer nokta ise katılımcıların 'sık gelmediğimiz için' şeklindeki vurgularındır. Yani ayda bir yahut iki kez ücretli parklara gelmek onlar için bir nadirlik göstergesi teşkil etmektedir.

Yapılan mülakatlar sonucunda ailelerin sokağı ve geleneksel çocuk parklarını daha sağlıklı bulduklarını belirtmelerine karşın avm mekansallığından kopamayışları yine dikkatleri cezbeden bir başka unsurdur. İnşa edilen ücretli parklar genellikle avm içerisinde yer almakta ve zaten bir tüketim metası olan merkezleri daha cazip ve daha arzulanır hale getirmektedir. Ebeveynlerin bir kısmı çocuklarının oyun oynadığı süre zarfında onlarla vakit geçirirken, bir kısmı ise işlerini halletmek için çocuklarını bu alanda yalnız bırakmaktadır. Sokağa karşı güvensizlik duyan birey, avm ve onun bünyesindeki kapalılığa güvenmekte çocuğunu burada kendi başına bırakabilmektedir.

Bahsedilmesi gereken bir diğer husus ise katılımcıların çocuklarının herhangi bir sosyal medya üzerinden ücretli oyun parkları ile ilgili video izleyip izlemediği sorusudur. Bu soruya katılımcılarımızdan biri çocuğuna sadece oyun oynamayı serbest bıraktığı için ret cevabı verirken, bir diğeri ise çocuğunun küçük olması nedeniyle ret yanıtını vermiştir. Katılımcılardan dört tanesi ise çocuklarının bu konuyla ilgili hiç video izlemediğini, altı tanesi ise 'youtube' dan sürekli olarak bu tür videolar izlediklerini belirtmiştir. Bu konuda endişelerini dile getiren ebeveynler çocuklarına söz geçiremediklerini ve kararları veren kısmın çocukları olduğundan bahsetmişlerdir. Hâlbuki bu şaşılacak bir sonuç değildir. Çünkü özellikle günümüzde çocuklar, oldukça hassas yetiştirilmekte ve her istedikleri anne-babaları tarafından yerine getirilmektedir. Dolayısıyla bu lükse alıştıran çocuklar, otonomluğu elinden bırakmak istemeyecek ve hatta geleceğin üretimden uzak tüketicileri olarak gelişimlerine devam edeceklerdir.

KAYNAKÇA

ATEŞÇİ, Emel – İSLAMOĞLU, Gözde (2014). Bir 'Edutainment' Uygulaması: Kidzmondo Örneği. 1.Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Araştırmaları Kongresi, 388-398.

ÖZCAN, Burcu (2007). Sosyolojik Olarak Tüketim ve Boş Zaman: İstanbul Olivium Outlet Center ve Galleria Alışveriş Merkezi Örnekleri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZCAN, Burcu (2007). Postmodernizmin Tüketim İmajları. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), 261-273.

SAĞLAM, Mehmet – ARAL, Neriman (2016). Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk Ve Çocukluk Kavramları. Çocuk ve Medeniyet, 1(2), 43-56.

SORMAZ, Fulya – YÜKSEL, Hülya (2012). Değişen Çocukluk, Oyun Ve Oyunağın Endüstrileşmesi Ve Tüketim Kültürü. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(3), 985 -1008.

ŞİŞMAN, E. Ebru – ÖZYAVUZ, Murat (2010). Çocuk Oyun Alanlarının Dağılımı ve Kullanım Yeterliliği: Tekirdağ Örneği. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 7(1), 13-22.

TANDOĞAN, Okşan (2014). Çocuk İçin Daha Yaşanılır Bir Kentsel Mekan: Dünyada Gerçekleştirilen Uygulamalar. Megaron, 9(1), 19-33.

TELLAN, Derya (2016). Mekân, Eğlence ve Popüler Kültür İlişisini Değerlendirmek. Trt Akademi, 1(1), 138-153.

ÜNAL, Merve (2009). Çocuk Gelişiminde Oyun Alanlarının Yeri ve Önemi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(2), 95-109.

İŞ-AİLE ÇATIŞMASININ ÇALIŞAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Sosyal Hizmet Uzmanı/Psikolog İLKNUR TUĞÇE ŞEKER

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0002-3034-7537

ÖZET

Yaşam içerisinde bireyin hayatında vazgeçilmez önemli alanlardan biri aile hayatı, diğeri ise iş hayatıdır. Bu iki alan birbirinden bağımsız olarak düşünülmemektedir. Biri diğeri etkileyen bir özellik taşır. Bununla birlikte hem iş hayatı hem de aile hayatı bireye birtakım rol ve sorumluluk yüklemektedir. Bu iki alanın gerektirdiği roller arasında denge kurulamaması halinde birey iş-aile çatışması yaşamaya başlamaktadır. Bu durumda iş-aile çatışması temel de bir rol çatışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların iş hayatına yoğun bir şekilde katılması ile kadının evdeki rol ve sorumluluklarının üzerine işyerindeki rol ve sorumlulukları eklenmiştir. Aile içerisindeki geleneksel rol kalıplarına göre kadından eşlik ve annelik rollerini her açıdan tam anlamıyla yerine getirmesi beklenirken, çalışan bir birey olarak iş hayatındaki rollerini de etkin biçimde yerine getirmesi beklenmektedir. Bireylerin yaşamakta olduğu iş-aile çatışması düzeyi cinsiyet, çocuk sahibi olmak, çocuk sayısı ve çocuğun yaşı, medeni durum gibi değişkenlere bağlı olarak değişmektedir. Bu bağlamda ev içindeki rol ve sorumlulukların eşler arasında dengeli bir şekilde dağılması ve eş desteği önem kazanmaktadır. İş ve aile hayatı arasındaki dengeyi kurmada çalışan birey kadar üretilecek ve uygulanacak aile dostu politikalar ve çalışılan kurumdaki yöneticilerin bakış açıları da önemlidir. Bu çalışma, iş-aile çatışmasının çalışan kadınlar üzerindeki etkileri üzerine bir değerlendirme yapmayı; böylece sorunun çok boyutluluğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Literatür desteği ile hazırlanan çalışmada ele alınan soruna yönelik bazı çözüm önerileri de sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş hayatı, aile hayatı, çalışan kadınlar, rol çatışması, iş-aile çatışması.

GİRİŞ

Sanayi Devrimi öncesinde aileler tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için kendi üretimlerini yapmaktaydı. Aile ve iş ile ilgili faaliyetler aile üyeleri arasında iş birliği ve beraberliğe dayalı bir şekilde yürütülmekteydi. Sanayi Devrimi sonrasında ise iş ve aile hayatında yerine getirilen faaliyetler ayrılmaya başlamıştır. Bu bağlamda aile üyeleri iş için ev dışında başka, yeni bir mekâna gitmeye ve iş hayatına daha fazla vakit harcamaya başlamıştır. Dolayısıyla iş ve aileye dair faaliyetler zorlaşmaya başlayarak, iş ve aile hayatı arasında bazı uyumsuzluklar meydana gelmiştir (Coşkuner, 2013: 5).

Küreselleşme sonucu gelişen teknoloji ve artış gösteren rekabetle beraber işgücüne duyulan ihtiyaç artmıştır. Ülkelerin ürettiği çeşitli kalkınma politikaları, bireylerin hayat standartlarını yükseltmeye yönelik istek ve arzuları ve kadın hareketlerinin güçlenerek, artması gibi faktörler

aracılığı ile kadınların işgücüne katılım oranı artış göstermiştir. Yaşanan bu gelişmeler ev içerisindeki mevcut sorumlulukların paylaşılmasını gerekli kılmıştır (Kahraman ve Çelik, 2018: 96).

Bunun sonucunda kadının ev ile ilgili işlerle ilgilendiği, erkeğin ev reisi olarak bir işte çalışarak evin geçimini sağlayan kişi olarak algılandığı geleneksel cinsiyet rollerine dayanan geleneksel aile modeli yerini; kadın ve erkeğin aile ve iş hayatına dair sorumluluklarının eşit olarak paylaşıldığı, ikili rollerin üstlenildiği aile modeline bırakmıştır (Bruck, vd., 2002).

Kadının aktif bir şekilde çalışma hayatına girişinden itibaren iş ve aile hayatının çatışması, iş-aile ve kişisel hayatın uyumu, iş ve aile hayatında stres, iş-aile çatışması ile baş etme yolları gibi hem çalışan bireyin psikolojik ve ekonomik anlamda refah düzeyini etkileyen hem de örgütlerin verimlilik düzeyini etkileyen konular bir çok farklı disiplinin ilgi odağı olmaya başlamıştır (Özmete ve Eker, 2013).

Toplumda ve aile yapısında gerçekleşen bu değişimlerle birlikte mevcut sorumlulukların erkek ve kadın arasında paylaşılması fikri artarak kabul görmüştür. Bunun yanı sıra modernleşme süreci içerisinde toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlarda kayda değer, önemli değişimler gerçekleşmiştir (Külahçı, 1990). Yaşanan tüm gelişmelere rağmen halen ev ile ilgili sorumlulukların ağırlıklı olarak çalışan kadınların üzerinde olduğu, sosyo-kültürel yönden yapılandırılmış geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dayalı yaşayan ailelerde kadınların enerjisi ve zamanı daha fazla bölünmek zorunda kalmaktadır. Bu durumda daha fazla çatışma yaşanabilmektedir (Coşkun, 2013).

Değişen rollerle beraber bireyler rol gerilimleri yaşamaya başlamaktadır. Yaşanan rol gerilimleri iş ve aile hayatının çatışmasına sebep olmaktadır. Bireylerin yaşamlarında çalışan, anne/baba, eş olmak gibi pek çok role sahip olmaktadır. Bireyler sahip oldukları bu rollerin gereklerini yerine getirmek zorunda kalmaktadır. Bu bağlamda roller zaman, enerji ve bağlılık gibi talepleri de beraberinde getirmektedir. Rollerin taleplerinin keşimesi ise bireyin rol gerginliği yaşamasına neden olmaktadır (Öner, 2013: 9).

İş ve aile hayatı çatışmasını konu alan çalışmalarda iş-aile çatışmasının nedenlerinden biri olarak cinsiyet kavramına odaklanılmaktadır. İş-aile çatışması üzerinde cinsiyetin etkilerini inceleyen çalışmaların büyük bir kısmında kadın çalışanların erkek çalışanlara kıyasla iş ve aile hayatı ile kişisel hayatları arasında daha fazla çatışma yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Çarıkçı, 2001).

Aile tüm toplumlarda varlığını sürdüren, temel ve evrensel nitelikte bir kurumdur. Aile hem toplum içinde hem de birey üzerinde önemli bir yere sahiptir. Aile bireyin ilk sosyalleştiği, hayatının temel ilgi ve ihtiyaçlarını karşıladığı ve sürdürmeye devam ettiği en önemli toplumsal kurumdur. Bireyin yaşamında diğer önemli alan ise iş hayatıdır. İş ya da çalışma hayatı bireyin hayatını devam ettirmesinde, yaşamsal gereksinimlerini karşılamasında ve toplum içindeki konum ve statüsünü belirlemede önem kazanmaktadır. Hayat içinde önemli yere sahip olan bu iki alan her zaman uyum içinde olmamaktadır. Bu bağlamda iş hayatı ile aile hayatının beklentileri çakışarak iş-aile çatışmasını meydana getirebilmektedir (Arslan, 2012).

İş ve aile hayatı arasında yaşanan çatışmanın bireysel, örgütsel ve aile boyutlarında bir çok sonucu bulunmaktadır. Bireyin iş ve aile hayatındaki yüklendiği sorumlulukları nedeniyle yaşamakta olduğu çatışmalar aile hayatında olumsuz durumlara sebep olmaktadır. Yaşanan iş-aile çatışması iş hayatında ise bireyin kariyer ilerlemesi ve gelişimini engellemektedir. Bireyin kariyerinin engellenmesi stres yaratmaktadır. Stres sonucu bireyin verimi düşmekte ve saldırganlık gibi istenmeyen davranış kalıpları meydana gelebilmektedir (Aytaç, 2001).

Bu bağlamda yapılan bu çalışmada iş-aile çatışması alanındaki çalışmalar ışığında, iş-aile çatışması kavramını açıklayarak, çalışan evli kadınların yaşadığı iş-aile çatışması konusunda farkındalık kazandırmak amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra kadınların yaşadığı iş-aile çatışması konusunda yapılacak diğer araştırmalara kaynak sunması amacıyla konu ile ilgili tanım, kuram ve bulgular derlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde iş-aile çatışması kavramı tanımına, iş-aile çatışması çeşitlerine, iş-aile çatışmasının neden ve sonuçlarına değinilecektir. İkinci bölümde ise çalışan kadınların yaşadığı iş-aile çatışması başlığı ele alınacaktır. İkinci bölümün son kısmında ise çalışan kadınların yaşadığı iş-aile çatışmasının etkileri ve çözüm önerileri üzerine genel bir değerlendirme yapılacaktır.

İŞ VE AİLE ÇATIŞMASI

İş-Aile Çatışması Kavramı

Çatışma duygu, düşünce ve davranışlar üzerinde meydana gelen, psikolojik ve sosyal yönden engellenmiş olma hali ile ilgili olup, amaç, beklenti ve isteklerin farklılaşması sonucu birbirleriyle mücadele etmesidir (Aydınoğlu, 2010). Çatışma, bireylerin istenmedik bir olay veya durumla karşı karşıya gelmesi ve çözüm bulamadıklarında yaşanan duygusal gerilim ve ortaya çıkan davranış örüntüleridir (Bakan, vd., 2011).

Başka bir bakış açısına göre, çatışma birey, grup ya da bir örgütün ulaşmak istediği hedeflere ulaşmasına engel olan veya bunları kısıtlayıcı örüntüler sergileyen davranış biçimi olarak tanımlanmaktadır (Okotoni ve Okotoni, 2003). Çatışmanın temelinde kişinin çatışma yaşadığı durumu, kişiyi, herhangi bir fikri, içinde bulunduğu ortamı ve grubu kabul etmeyerek, bunlardan bir kısmı ile çekişmeye girmesi yatmaktadır. Bu bağlamda çatışma, kişinin içinde bulunduğu ortam içerisinde istemediği bir durumla karşı karşıya gelmesi ya da istenen bir sonuç için baskı yapılması durumunda tepki verdiği eylem ve/veya duygusal olarak içinde bulunduğu bir durum olarak ifade edilebilmektedir (Bülbül, vd., 2009).

Günümüzün hızla değişen ve gelişen dünyasında hem işine hem de ailesine karşı önemli görev ve sorumlulukları üstlenen birey sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum bireylerin iş ve aile hayatı arasındaki ilişkileri ve bağımlılık düzeyini daha çok araştırmayı gerekli kılmaktadır (Adak, 2007). Her birey hayatının belli bir aşamasından sonra iş hayatına girmeye başlamaktadır. Bireyin iş hayatına katılımı sonucunda günlerinin büyük bir kısmı ev ya da iş ortamında geçmektedir. Bu bağlamda bireyin hayata dair beklenti ve ihtiyaçları da iş ve aile bağlamları içerisinde şekillenmektedir (Özdevecioğlu ve Çakmak Doruk, 2009).

Bireylerin iş hayatı ve özel hayat arasındaki denge kurması sürecinde üzerinde durulan kavramlardan biri de iş ve aile arasında yaşanan çatışmalardır. Bireyin iş hayatında karşılaşması gereken talepler ile aile hayatındaki karşılaşması gereken taleplerin uyuşmaması sonucu çatışma meydana gelmektedir. Çatışmanın şiddeti bireyin sahip olduğu rollerin önemine göre

değişmektedir. İş ve aile arasında yaşanan çatışma tükenmişlik ve buna bağlı psikolojik ve/veya fiziksel rahatsızlıklar, iş ve özel hayatta doyumsuzluk hissi gibi durumları ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal yapının eşler üzerindeki cinsiyet rolleri ve aile içindeki iş bölümü şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çift kariyerli eşlerin iş rolleri ve aile rollerinin çatışmasıyla ilgili birçok konuda zorluk çektiği görülmektedir (Öztürk, 2008).

İş-aile çatışması birey aynı anda çalışan, eş, anne/babalık gibi birden fazla role sahip ise ortaya çıkmaktadır. Üstlenilen her rol ayrıca bir vakit, enerji ve bağlılığı gerekli kılmaktadır. Sahip olunan rollerin kümülatif olarak toplanması bireyde aşırı yük ve engellenme olmak üzere iki türlü zorlanma yaratmaktadır. Aşırı yük, birden fazla rolün gereklerini yerine getirebilmek adına gereksinim duyulan vakit ve enerjinin bireyin karşılayamayacağı kadar fazla miktarda olmasıdır. Engellenme ise, taleplerin çatışması sonucu sahip olunan rollerin gerektirdiği davranışların yapılmasının zorlaşmasıyla meydana gelmektedir (Kaya, 2003).

İş- aile çatışmasının sebep olacağı fazla stres ev ve iş hayatının kalitesini etkileyerek bireyin mutluluk düzeyini azaltabilmektedir (Adams, vd., 1996). Bireyin yaşadığı rol belirsizliği ve çatışması, zihinsel ve psikolojik olarak harcanan çaba, çalışılan işin kalitesi ile ilgili baskı, çok çalışma sonucu oluşan aşırı yüklenme ve psikolojik baskı gibi iş ile ilgili stres unsurlarının da iş-aile çatışması ile doğrudan bir ilişkisi olmaktadır (Kaya, 2003).

İş ve aile hayatı arasında çift yönlü bir ilişki söz konusudur. İş hayatın aile hayatını etkilediği gibi aile hayatı da iş hayatı üzerinde etkili olmaktadır (Adak, 2007: 142). Greenhaus ve Beutell (1985), tarafından yapılan çalışmada iş ve aile hayatı arasında yaşanan çatışma zamana bağlı çatışma, gerilime bağlı çatışma ve davranışa bağlı çatışma olmak üzere üç gruba ayrılarak ele alınmıştır.

Zamana bağlı çatışma: Mevcut bir role dair zaman baskısının diğer rollerin beklentilerinin karşılanmasını imkansız hale getirmesi durumu olarak ifade edilmektedir. Bir rolün beklentileri karşılanırken zihinsel meşguliyet söz konusu olmasından dolayı başka bir role zaman kalmaması ve yapılamaması sonucunda zamana bağlı çatışma yaşanabilmektedir (Greenhaus ve Beutell, 1985: 81).

Gerilime bağlı çatışma: Bu çatışma türü psikolojik çatışma şeklinde de adlandırılabilir. Bu çatışma türünde iş veya aile içindeki rollerin sebep olduğu olumsuz psikolojik sonuçlar diğer rollerin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesine engel olmaktadır. Başka bir ifadeyle bireyin iş hayatı veya aile hayatında yaşadığı gerginlikler, kırgınlıklar, üzüntüler, hayal kırıklıkları, endişe ve korkular, duyarsızlıklar, alınganlıklar ve tahammülsüzlükler gibi olay ve/veya durumların bireyin yerine getirmesi gereken diğer rolleriyle ilgili performans seviyesinin olumsuz yönde etkilenmesidir (Bacharach, vd., 1991: 42).

Davranışa bağlı çatışma: İş ve aile hayatına ilişkin sahip olunan farklı rollerden beklenen farklı davranış kalıpları olabilmektedir. Hem aile hayatı hem de iş hayatı bireyden üstlendiği rolün gerektirdiği şekilde davranmasını beklemektedir. Çalışan bireyin iş ve aile hayatında üstlendiği rollerle ilişkili davranışların birbiri ile uyum göstermediği zamanlarda ise davranışa bağlı çatışma meydana gelmektedir (Efeoğlu ve Özgen, 2007).

İş-Aile Çatışmasının Nedenleri

İş ve aile yaşamında üstlenilen rollerin çatışması üzerine yapılan çalışmalar çalışan bireyin hem aile de hem de iş ortamında yerine getirmek zorunda olduğu birden fazla rol ve sorumluluğu ortaya koymaktadır. Birey iş ortamında çalışan olarak işveren ya da iş gören olarak rol ve sorumluluk üstlenmektedir. Aile de aile üyesi, eş, evlat, anne ya da baba gibi rolleri mevcuttur. Her iki rolünde yerine getirilebilmesi için belli bir zaman ve enerji harcanması gerekmektedir bu bağlamda kişinin çatışma yaşaması söz konusu olmaktadır (Çuhadar, 2008: 266).

Kişilik, çalışma hayatında istihdam tercihleri dahil olmak üzere pek çok alan üzerinde etkili olabilmektedir. Kadın ve erkek çalışanların mesleki tercihlerine, yeterli ya da yetersiz oldukları alanlara, kendilerine olan güven ya da güvensizlikleri gibi pek çok faktörü etkilemektedir (Özen Kutanis ve Ulu, 2016). Psikolojik etkinin sonucu olan kişilik özellikleri kadın ve erkek çalışanların iş stresi, kariyer tatmini, işkoliklik ve tükenmişlik düzeyi, yaşam doyumu, diğer çalışanlar ve iş verenler ile olan ikili ilişkilerin kalitesi gibi pek çok unsur üzerinde etkili olmaktadır. Kişilik çerçevesindeki bireysel unsurlar kadın ve erkek çalışanların iş-aile çatışmasına sebep olabilmektedir (Temizkan ve Arı, 2019).

İş-aile çatışması açısından çalışanların sahip olduğu ve inandığı değerler ile kurumun değerleri örtüşerek, uyum içinde olmalıdır. Çalışan ile kurumun değerleri örtüştüğü takdirde çalışanların işe olan bağlılığını artırıcı etkisi olan bir unsur olabilmektedir. İş ve aile arasındaki yaşama dair değer ve inançlar arasındaki uyumsuzluk bu alanlarda yaşanacak olan çatışmalara sebep olabilmektedir (Efeoğlu ve Özgen, 2007).

Çalışanın iş yerinde mesai için ayırdığı zaman dilimi çalışma olarak ifade edilmektedir. Çalışan mesai boyunca üstlendiği iş yükü saat esnekliği, yönetici ve meslektaş desteği gibi unsurlarla desteklenerek, iş yükü azaltılabilmektedir. Bu bağlamda çalışan, iş saatlerinin esnekliği, yönetici ve meslektaş desteği sağlanabildiği ölçüde iş ve aile hayatı arasında dengeyi sağlayabilecektir. Dengeyi sağlayabilen çalışan ise daha az iş-aile çatışması yaşayacaktır (Turgut, 2011).

İşin belli saatler çerçevesinde yapılması ve iş ile ilgili taleplerin bu saat dilimleri içerisine sığdırılması gerekmektedir. Çalışan kişinin iş saatleri içerisinde bitiremediği işler, mesai süresinin uzamasına sebep olacaktır. Bu bağlamda mesai saatlerinin uzaması iş-aile çatışması yaşanması ihtimalini artırarak, bu durumun tetiklenmesine yol açabilmektedir (Baykal, 2014).

Çalışanın iş saatlerinde bir düzensizlik söz konusu ise birey ailesi ve işinde olacağı zaman dilimleri konusunda belirsizlik yaşayabilmektedir. Söz konusu belirsiz iş-aile çatışmasını tetikleyici bir faktör olmaktadır. İş ve aile hayatı arasında dengeyi kuramayan çalışanlar meydana gelen yabancılaşma duygusu sonucunda çatışma yaşayabilmektedir. Bu çatışma çalışan kişilerin işten ayrılma niyetleri üzerinde etkili olmaktadır (Çarıkçı ve Çelikkol, 2009).

İş-aile çatışması aile yapısı, aile üyeleri arasındaki iş bölümü, dayanışma, paylaşılan sorumluluklar, düzenlilik, sahip olunan çocuk sayısı, çocukların yaşları gibi unsurları kapsamaktadır. İş-aile çatışmasına çocuk sayısı ve yaşı bağlamında bakıldığında yapılan çalışmalarda çocuk sahibi evli bireyler ile çocuk sahibi olmayan bekar bireyler arasında iş-aile çatışması bakımında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bekar çalışanlar evli çalışanlara kıyasla daha az iş-aile çatışması yaşamaktadırlar. Aynı zamanda bekar çalışanların işteki performans düzeyi evli çalışanlardan daha yüksektir. Bu bağlamda evli çalışanların bekar çalışanlardan

daha fazla iş-aile çatışması yaşaması işte olan performanslarının nispeten daha düşük olmasında etkili olmaktadır (Çarıkçı ve Çelikkol, 2009: 157).

Yaşam döngüsü, bireyin geçirdiği yaşam evrelerini ifade etmektedir. Yaşam döngüsü geçirilen evreler ile ilgili olan diğer unsurların devamlılığını sağlamaktadır. Birey bir aile içinde doğar, büyür, gelişir, yaşamına devam eder ve bu ailede yaşama veda etmektedir. Yaşam içerisinde bireyin rutinleşmiş bazı davranışları, konuşmaları ve konumları olabilmektedir. Rutinleşen bu unsurların değişen ve gelişen koşullara rağmen devamlılığını koruyucu oluşu bireyin yaşam döngüsünü oluşturmaktadır. Yaşam döngüsü taşma kuramı ile ilişkilendirilmektedir. Birey üzerinde etkisi olan olumsuz durumlar iş ve aile hayatına da doğrudan yansiyabilmektedir. Yapılan çalışmalarda iş ve aile hayatına dair rol sayısı açısından, küçük çocuk sahibi kadınların olumsuz durumları evden işe yansıtarak çatışma yaşama oranlarının diğer kadın ve erkek çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tezer, 1994: 2).

İş ve aile yaşamı döngüsü içerisinde dengenin sağlanamaması bu alanlarda çatışma yaşanması ihtimalini yükseltmektedir. İş ve aile arasında dengenin sağlanamadığı durumlarda birey kendisini hayattan ve sosyal çevreden soyutlamakta, psikolojik ve ruhsal sorunlar yaşamakta ve bireyin yaşam doyumu üzerinde belirgin bir azalma meydana gelebilmektedir. Bu durumda birey hem kendisine hem de çevresindeki diğer bireylere ve işine faydalı olamamaktadır (Altıok Gürel, 2018).

Ailenin demografik yapısı, aile üyeleri arasındaki iş bölümü ve dayanışma gibi pek çok faktör iş-aile çatışması üzerinde azaltıcı ya da artırıcı etkiye sahip olmaktadır. Kırsal yerleşim bölgelerinde daha çok geniş aile yapısı görülmektedir. Geniş ailelerde iş bölümü fazla, aile üyeleri arasında dayanışma ve yardımlaşma düzeyi yüksek ve daha çok birincil ilişkiler görülmektedir. Modern şehir hayatında ise, aile üye sayısı azalarak çekirdek aile yapısına dönüşmekte, çocuk sayısı azalmakta, üyeler arası iş bölümü, yardımlaşma ve dayanışma oranı düşmektedir. Aynı zamanda çekirdek aile de daha çok içe kapanık bir yapı görülmektedir. Aile içerisinde anne ve baba çalışıyor olsa dahi geleneksel yapının izleri halen görülmektedir. Kadın evden ayrı düşünülmemekte, ev işleri ve annelik rolü ile özdeşleştirilmeye devam etmektedir. Kadının ev içerisinde çocuk sayısı ve yaşları bağlamında yükümlülükleri artmaktadır. Sorumluluk ve yükümlülükleri artan kadınlar rol dengesizliği ve uyumsuzluk sorunları yaşamakta ve bu durum iş ve aile arası çatışmaları meydana getirebilmektedir (Karapınar, vd., 2006).

Ebeveynlerin iş hayatında benimsediği bazı davranış kalıplarını aile hayatı içerisinde çocuklara zorla kabul ettirmeye çalışması iş-aile çatışmasının yaşanmasına sebep olabilmektedir. Örneğin iş yerinde aşırı düzeyde disiplinli ve sert bir mizaca sahip olan bir çalışanın, aile yaşamı içerisinde çocuklarına ya da eşine karşı aynı disiplin düzeyinde davranması ve bu disiplini uygulamaya çalışması aile hayatında problem yaşanmasına sebebiyet vermektedir (Özdevecioğlu ve Çakmak Doruk, 2009).

İş-Aile Çatışmasının Sonuçları

İş ve aile yaşamı bireyden belli miktarda enerji ve zaman talep etmektedir. Söz konusu iki alan arasında doğru enerji ve zaman paylaşımı yapılamaması sonucu dengesizlik ortaya çıkmaktadır. Bu çatışma çalışan bireyin depresif ruh hali içerisine girmesine sebep olmaktadır (Küçükusta,

2007). Yapılan araştırmalarda, günümüzde kadınlar eve kazanç getirme konusunda eşi ile eşit görölmeye başlasa da ev ve aile yaşamında kadınlara yüklenen sorumluluklar eşit olmamaktadır. Bunun yanı sıra kadın çalışanlara iş hayatında erkek çalışanlar kadar imkan verilmemesi sonucu kadınlar iş ve yaşam doyum seviyesi daha düşük olabilmektedir. İş ve aile hayatı arasındaki denge bozulmaya başladığında bireyin yaşadığı stres de artış göstermektedir. Bu bağlamda yaşanan stresin etkisi yaşamdan alınan doyum giderek azalmaktadır. İş ve aile hayatı arasında çatışma yaşayan bireyler tatminsizlik, yetersizlik ve memnuniyetsizlik hislerinin yanı sıra psikolojik ve fiziksel anlamda da sorunlar yaşamaktadırlar (Göktaş ve Yenihan, 2019).

İş ve aile hayatı arasında çatışma yaşayan bireyin davranışlarında da birtakım değişimler meydana gelebilmektedir. Gerginlik ve buna bağlı olarak artan şiddet eğilimi, iş kazalarında artış, yeme-içme düzeninin bozulması, alkol ve/veya madde kullanımı ve artışı, ilaç kullanımı gibi davranışlarda yaşanan çatışma ve stres kendini göstermektedir (Hyusmenova, 2017: 35).

Birey için hayatta önemli yere sahip olan iş ve aile hayatı arasındaki uyum ya da çatışma durumu bireyin yaşam memnuniyeti ve doyumunu ifade eden iki alandır. Bu iki alan arasında çatışma yaşayan birey yaşadığı stresten kurtulmak adına işinden ayrılma isteği duyabilmektedir (Akın, vd., 2017).

İş-aile çatışmasının kişisel sonuçları olduğu kadar örgütsel boyutta da önemli sonuçları vardır. İş-aile çatışmasının örgütsel boyuttaki önemli sonuçlarından biri, örgütsel bağlılığın azalmasıdır. Bireyin iş hayatının aile hayatına engel olduğunu düşünmesiyle birlikte örgütsel bağlılığında azalmaktadır. Bunun yanı sıra birey çalışma ortamında değer görmüyor, üstleri ya da çalışma arkadaşları tarafından aşığılanıyor, küçük görülüyor, emeğinin karşılığını alamıyor ve iş yükü giderek artılıyor ise bireyin örgüte olan bağlılığı tamamen kopmaya başlamaktadır. Söz konusu çatışma aynı zamanda bireyin örgüte olan güvenini de azaltmaktadır (Küçükkoç, 2021: 57).

İş-aile çatışmasının örgütsel sonuçlarından bir diğeri ise iş memnuniyeti ya da memnuniyetsizliği olmaktadır. İş yeri tarafından yüklenen fazla iş yükü, haksızlığa uğradığını hissetmek, örgüt ve bireyin değerlerinin çatışması, yetersiz kazanç ve haksızlığa uğramak gibi unsurlar memnuniyetsizliğe sebep olmaktadır. İş memnuniyetsizliği ile paralel olarak, iş-aile çatışması sonucu bireyler kariyer memnuniyetsizliği de yaşamaya başlamaktadır. Bu bağlamda birey kariyer hedef ve isteklerinden vazgeçerek alternatif istahdam arayışına girmekte ya da tamamen kariyer ve çalışma hayatından çekilebilmektedir (Yılmaz, 2018).

İŞ-AİLE ÇATIŞMASI BAğLAMINDA ÇALIŞAN KADINLAR

İçinde bulunulan toplum yapısına bağlı olarak kadın ve erkeklere yüklenen rollerde birbirinden farklılık göstermektedir. Geleneksel toplumlarda kadın ev unsuru olarak görülürken, modern toplumlarda hem ev hem de iş unsuru haline gelmektedir. Kadınlar zaman içerisinde iş hayatına katılmış olsa dahi eve dair sorumlulukları bitmemiştir. Aksine kadın ile özdeşleştirilen iş, rol ve sorumlulukları sebebiyle kadının yükü katlanarak artmaya devam etmiştir (Özkan, 2019).

Bireylerin yerine getirmek mecburiyetinde oldukları roller cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Kadınların hem çalışan hem de eş ve/veya annelik rollerini üstlenmesi kadın çalışanların daha fazla çatışma yaşamasına sebep olmaktadır. Yaşanan bu çatışma kadın

çalışanların psikolojik sağlığına zarar vermektedir (Stoner, vd., 1991: 67). İş-aile çatışması bağlamında değerlendirildiğinde kadınlar daha çok “çalışma saatleri, çocuk bakım yükü/baskısı ve çalışılan işin özellikleri” konusunda çatışma yaşamaktadırlar (Özkan, 2019).

Çift gelirli ailelerin artışıyla beraber iş ve aile arasında yaşanan çatışmalarda artış göstermektedir. Araştırmacılar tarafından iş ve aile hayatında artan sorumlulukların çalışan anneler üzerinde yarattığı stresin önemli bir sorun olduğu tespit edilmiştir. İş-aile çatışması iş hayatı ve aile hayatından gelen rol ve sorumluluk baskılarının karşılıklı uyumsuzluğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çatışmanın etkisi ise hem aile hayatına hem de iş hayatına olumsuz bir şekilde yansımaktadır (Alam, vd., 2009).

Milkie ve Peltola (1999: 476), tarafından yapılan çalışmada kadın ve erkek çalışana iş ve aile hayatı arasında kurduğu dengeye odaklanılmıştır. Çalışmaya katılan kadın ve erkek çalışanların iş ve aile hayatı arasındaki dengeyi kurmakta ve korumakta hemen hemen aynı ölçüde başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya katılan erkek katılımcılar uzun iş saatleri ve fazla mesainin, kadın çalışanlar ise küçük çocuğunun olmasının iş ve aile arasında çatışmaya sebep olduğunu ifade etmişlerdir.

Cinsiyetin etkilerini ele alan çalışmaların büyük bir kısmında kadınların erkeklere kıyasla iş-aile hayatları ve bireysel hayatlarında daha fazla çatışma yaşadıkları belirtilmektedir (Duxburry ve Christopher, 1994).

Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri açısından erkekler öncelikli olarak aile içerisindeki sorumluluğunu para kazanmak olarak düşünmektedirler. Bu bağlamda erkeklerin çalışıyor olması yaşam döngüleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kadınların iş gücüne katılımı ailenin içinde yaşam dönemi, ekonomik gereksinimleri ve eşin mesleği bağlamında yaşam boyu değişiklik göstermektedir. Bu durumda evli olan, küçük çocuk sahibi kadınlar ve hem kadının hem erkeğin çalıştığı ya da tek ebeveynli aileler iş ve aile hayatının yüklediği sorumlulukları karşılamakta zorluklar yaşamaktadır (Gönen, vd., 2004).

Kadınlar genellikle aile kurmak, iyi bir eş ve anne olmak gerektiğine inanarak toplumsallaşma sürecinden geçmektedir. Kadınlar için ekonomik bağımsızlık elde etmek, meslek sahibi olmak ya da kariyer yapmak daha çok ikinci sıradadır. Kadınlar iş gücüne katılmak veya kariyer yapmak isteseler bile erkeklere oranla ev ile ilgili sorumluluklarına daha fazla zaman harcamaktadırlar. Aile içerisinde adaletli bir iş bölümünün oluşturulamaması, aile ile ilgili olan işlere fazla zaman harcanıyor olması, çocuk sayısı sebebi ile çocuklar ile ilgilenme zorunluluğu gibi sebepler sonucunda kadınlar daha çok stres ve çatışma yaşamaktadırlar (Cinamon, 2006).

Kadın çalışanların iş ve aile çatışması söz konusu olduğunda yaşanan sorunlar üç başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bunlar, bireysel alanda meydana gelen sorunlar, ailevi alanda meydana gelen sorunlar ve iş alanında yaşanan sorunlar şeklinde ifade edilmektedir. Aycan ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmaya göre, kadın çalışanların bireysel olarak yaşadığı sorunlar arasında psikolojik, psikosomatik ve kişisel vakit ayıramama yönünde yaşanan tatminsizlik duygusu ile ilintili problemler yer almaktadır. Bu sorunlar ise kadın çalışanlarda tükenmişlik, mutsuzluk hali, yetersizlik duygusu ve yetememenin getirdiği suçluluk duygusu yaşanmasına sebep olmaktadır. Aile alanında ise kadın çalışanların ebeveynleri, eş ve/veya sevgilisi ya da varsa çocukları ile olan ilişkisi olumsuz yönde etkilenerek bozulmaktadır. İş hayatında yaşanan

sorunlar sonucunda ise kadın çalışanların iş tatmin düzeyi azalmakta, işe devam konusunda zorluk yaşamakta, işe olan moral ve motivasyonda düşüş görülmekte ve bunun neticesinde de iş verimi azalmaktadır (Aycan, vd., 2007).

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma kadın çalışanların yaşadığı iş-aile çatışmasının teorik boyutta değerlendirilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu bağlamda bu çalışma, iş-aile çatışması kavramı, iş-aile çatışmasının nedenleri, iş-aile çatışmasını sonuçları, çalışan kadınların yaşadığı iş-aile çatışması açıklanarak, son kısımda kadın çalışanların yaşadığı iş-aile çatışmasının genel bir değerlendirmesi yapılarak tamamlanmıştır.

Ataerkil toplum yapısının gereği olarak, toplum içerisinde kadın ve erkeğe atfedilmekte olan bazı roller mevcuttur. Kadınlar toplumsal rol öğretilerinin de etkisi ile eş olmak, anne olmak gibi rolleri kabullenerek, içselleştirmişlerdir. Erkekler ise para kazanarak maddi güç elde etme, evini ve ailesini geçindirme rollerini üstlenmiştir. Zamanla toplumsal cinsiyet rollerini özümsemiş olan kadın ve erkek söz konusu rol kalıplarını bir çok yaşam alanına aktarmıştır. Yaşanan değişim ve gelişimler ile kadınların çalışmaya başlamasıyla çalışma hayatına katılımı toplumsal cinsiyet rollerinin bir gereği olarak eşlik, annelik rollerine yenisi eklenmiştir. Bu bağlamda kadın çalışma hayatı ile ilgili rol ve sorumlulukları da üstlenmeye başlamıştır. Kadının var olan rol ve sorumluluklarına yenilerinin de eklenmesi ile iş-aile çatışması kavramı gündeme gelmeye başlamıştır.

Bireylerin iş ve aile hayatı arasında yaşadığı yaşamakta olduğu çatışmalar hayatlarının bir çok alanında sorunlar yaşamalarına da neden olmaktadır. İş ve aile hayatındaki roller arasında denge kurulamaması zamanla bir sorun haline dönüşmektedir. Bireyin yaşamakta olduğu çatışma hem kendisini hem ailesini hem de çalışmakta olduğu örgütü negatif yönde etkilemektedir. İş ve aile arasında dengenin sağlanması ve çatışmanın azaltılması bireyin kariyerinde ilerlemesini, iş verimliliğini artırmakta ve aile içinde sahip olduğu rol ve sorumluluklarını daha doğru bir şekilde yerine getirmesini sağlamaktadır.

İş ve aile hayatındaki roller arası dengenin oluşturulmasında birey kadar bireyin çalıştığı kurum ve içinde bulunulan toplum da büyük bir etki ve öneme sahiptir. Bireyin çalıştığı kurumun çalışma saatlerinin programlanması iş ve aile hayatı arasındaki dengeyi kurmak adına uygulanabilecek stratejilerden biridir. Çalışılan işin yapısı ve gereklerine uygun şekilde esnek çalışma saatlerinin düzenlenmesi, babalık ya da annelik gibi belli zaman dilimlerinde özel izinlerin olması, varsa çalışankara uzaktan çalışma imkanlarının verilmesi ve okul öncesi dönemde çocuğu olan çalışanlara kreş hizmeti sunulması gibi uygulanacak kurum politikaları hem çalışanların kuruma olan bağlılığı artırıcı hem de motivasyon ve verimliliği yükseltici etkiye sahiptir.

Yapılan çalışmalardan iş-aile çatışmasının önlenmesinde yönetici desteğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Çalışanlar genellikle yöneticileri ya da patronları ile yaşadıkları herhangi bir sorunu aile hayatına yansıtmaktadırlar. İş ve bireysel amaçları bağlamında yöneticisi tarafından desteklendiğini hisseden çalışanın iş ve aile hayatı arasında daha az düzeyde çatışma yaşamayı öngörülebilmektedir. Aile hayatına karşı hassas olan, çalışanın yaşadığı olumsuz deneyimlerde destek olabilen ve en önemlisi çalışanın iş ortamı dışında da bir sosyal yaşantısı olduğunun

farkında olup, bunu kabul eden hoşgörülü bir yönetici çalışanın aile içi rol ve sorumluluklarını yerine getirmesinde engel oluşturularak, çatışmanın önüne geçmiş olacaktır.

Her iki cinsiyette iş-aile çatışmasını yaşamamasına karşın kadın ve erkeklerin yaşamakta olduğu çatışmanın boyutu ve düzeyi aynı olmamaktadır. Erkekler toplum tarafından atfedilen evin geçimini sağlamak ve çalıştığı işte başarılı olmak kalıpları erkek çalışanlar üzerinde stres yaratabilmektedir. Erkekler kadın çalışanlara kıyasla iş ve aile hayatında rollerini daha rahat ve kolay bir şekilde sıralandırabilmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda süregelen erkeğin para kazanmak, bir işte çalışmak, evin geçimini sağlamak yani en dışındaki rolleri uzun mesai saatlerine, şehir dışı eğitimlere katılımlara, yoğun kariyer gelişim süreçlerine daha anlayışla toleransla yaklaşılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda erkek çalışanlar daha rahat bir şekilde denge kurabilmektedir.

Çalışma hayatındaki kadınlarda ise iş ve aile arasındaki dengeyi sağlamak kadın üzerinde yoğun bir stres ve baskı yaratmaktadır. Bu bağlamda stres ve baskı nedeni ile kadın çalışanların hem iş hem de aile hayatında yaşamakta olduğu çatışma daha şiddetli ve yıkıcı etkiye sahip olabilmektedir. Kariyerinde gelişmeyi ve ilerlemeyi hedefleyen kadın çalışanların üzerindeki rol baskısı ve stresi kadınların tükenmişlik, çaresizlik, anksiyete bozukluğu, depresyon, öfke patlamaları gibi bazı psikolojik sorunlar yaşamalarına sebep olabilmektedir. Bu bağlamda kadınların yaşamış olduğu iş-aile çatışması daha fazla yıkıcı etkiye sahiptir.

İş hayatının ve kariyer gelişiminin yarattığı stresin yanı sıra kadının üzerine ev işlerini yapmak ve/veya çocuk bakımı, evdeki diğer yaşlı bireylerin bakımı gibi sorumluluklarda yüklenmektedir. Bu bağlamda kadının iş ve aile arası denge kurması güçleşmektedir. Kadın üzerindeki yükün hafiflemesi adına eşlerin vereceği destek önemli bir yere sahiptir. İş-aile çatışması adına eğitim programları düzenlemek, baş etme stratejilerinin öğretilmesi ve erkek çalışanları eşlerinin yaşadığı çatışmalar ve sorunlar hakkında bilinçlendirmek adına seminerler düzenlemek gibi faaliyetlerle ev içi sorumlulukları paylaşmaya, sevgi, anlayış ve hoşgörü ortamını sağlamaya yönelik bazı önlemler alınabilir.

Türkiye’de çok az sayıda kurumda uygulanmakta olan aile dostu politikalar içerisinde en yaygın olanları ücretli-ücretsiz izin ve süt izni politikalarıdır. Hamilelik ve doğum sürecinde kullanılan izin türü hamilelik ve doğum izni, doğum sonrasında kullanılan izin türü ise annelik izni olarak adlandırılmaktadır. Henüz çok yaygın olmamakla birlikte kurumların gündeminde yerini alan diğer bir izin türü babalık izni olmaktadır. Doğum ve hamilelik izinleri sayesinde kadınların sürekli istihdamına ve kariyer gelişiminin kesintiye uğramadan devam etmesine imkan sunulmuştur. Aile dostu politikaların hedefi doğumun ve doğum sonrası çocuk bakım sürecinin doğru bir şekilde yapılmasını sağlamakla birlikte aile hayatında yaşanabilecek olası birtakım çatışmaları, stres ve baskıyı azaltmaktır (Çarıkçı, 2001).

KAYNAKÇA

Adak, N. Kadınların İkilemi: İş ve Aile Yaşamı. Sosyoloji Dergisi Ülgen Oşkay'a Armağan Özel Sayısı (Hakemsiz), Mart, 0,17, 2007.

Adams, G., King, D. W., King, L. A. Relationships of Job and Family Involvement, Family Social Support and Work-Family Conflict With Job and Life Satisfaction. Journal of Applied Psychology, Ağustos, 81,4,1996.

Akın, A., Tunca, M., ve Bayrakdar, İ. İş-Aile Çatışması Ölçeği (İAÇÖ) Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, 39-44, Alanya, 2017.

Akın, A., Ulukök, E., Arar, T. İş-Yaşam Dengesi: Türkiye'de Yapılan Çalışmalara Yönelik Teorik Bir İnceleme, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Haziran, 19,1, 2017.

Alam, S., Biswas, K., Hassan, K., A Test of Association Between Working Hour and Work-Family Conflict: A Glimpse on Dhaka's Female White Collar Professionals. International Journal of Business and Management, Ağustos,5,4,2009.

Altıok Gürel, P., İş-Yaşam Dengesini Sağlayan Faktörlerin Kadın Akademisyenler için Belirlenmesi: Lojistik Regresyon Analizi. İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, Nisan, 16,16, 2018.

Arslan, M. İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Kadın Çalışanların İş Doyumları Üzerindeki Etkisi, Birey ve Toplum, Haziran, 2,3, 2012.

Aycan, Z., Eskin, M., ve Yavuz, S., Hayat Dengesi-İş, Aile ve Özel Hayatı Dengeleme Sanatı, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Aydınalp, H., Sosyal Çatışma ve Din, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Haziran 19,2,2010.

Aytaç, S., Örgütsel Davranış Açısından Kişiliğin Önemi. İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Aralık,3,1,2001.

Bacharach, S., Bamberger, P. A., ve Conley, S., Work-home Conflict Among Nurses and Engineers: Mediating the Impact of Role Stress on Burnout and Satisfaction at Work. Journal of Organizational Behavior, Ocak,12,1, 1991.

Bakan, İ., Eyitmiş, M., Erşahan, B., Doğan, İ., ve Bulunmaz, G., Banka Çalışanlarının İş Tatmin ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri ile Çatışma Tür ve Stratejilerine Bakış Açılımları Arasındaki İlişkilere Yönelik Bir Alan Araştırması. Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi, Kasım, 1,1,2011.

Baykal, B., Çalışma Saatleri İş-Aile Çatışması Açısından Belirleyici Midir? Erkek Çalışanlar Açısından Bir İnceleme. Çalışma İlişkileri Dergisi, Haziran, 5,2,2014.

Bruck, C., Allen, T. ve Spector, P., The Relation Between Work-Family Conflict and Job Satisfaction: A Finer-Grained Analysis. Journal of Vocational Behavior, Temmuz, 60,3, 2002.

Bülbül, A., Ünsar, S. ve Süt, N., *Liselerde Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Kişilerarası Çatışma Çözme Eğiliminin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Edirne İli Örneği*, 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 58-63 Eskişehir, 2009.

Cinamon, R. G., Anticipated Work-Family Conflict: Effects of Gender, Self-Efficacy, and Family Background. *The Career Development Quarterly*, Aralık, 3,54, 2006.

Coşkuner, S., *Akademisyenlerin İş ve Aile Karakteristiklerinin Evlilik, Aile ve Yaşam Tatmini ile İlişkisi: İş ve Aile Çatışmasının Aracı Rolü*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

Çarıkçı, H. İ., *İş-Aile Çatışmaları, Etkileşim, Süreci ve Nedenleri: Türkiye’de Banka Çalışanlarında Bir Uygulama*, 9. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 24-26, İstanbul, 2001.

Çarıkçı, İ. H. ve Çelikkol, Ö., İş-Aile Çatışmasının Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran, 9,9, 2009.

Çuhadar, M., *Örgütlerde Rol Çatışması*. M. Özdevecioğlu ve H. Karadal içinde, *Örgütsel Davranışta Seçme Konular 251-270*, İlke Yayınevi, Ankara, 2008.

Duxburry, L. ve Christopher, H., *Employed Mothers: Balancing Work and Family Life*, Canadian Centre for Management Development (Ottawa), Aralık, 0,15, 1994.

Efeoğlu, E. ve Özgen, H., İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma, *Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Eylül, 16,2, 2007.

Göktaş , M. ve Yenihan, B., Kadın Tıbbi Sekreterlerin Yaşadıkları İş-Aile Çatışmaları ve İş Doyum Seviyeleri Arasındaki İlişki, *Sosyolojik Düşün Dergisi*, Aralık, 4,4, 2019.

Gönen, E., Hablemitoğlu, Ş ve Özmete, E., *İş ve Aile Yaşamının Dengelenmesi: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.

Greenhaus, J. ve Beutell, N., *Source of Conflict Between Work and Family Roles*, *The Academy of Management Review*, Kasım, 1,10, 1985.

Hyusmenova, N., *Hemşirelerde İş-Aile Çatışmasının Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Kahraman, Ü. ve Çelik, K., Akademisyenlerin İş Yükü Alguları ile İş ve Aile Çatışmaları Arasındaki İlişki, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Ağustos, 8,1, 2018.

Karapınar, P. B., İlsev, A. ve Ergeneli, A., İş-Aile ve Aile İş Çatışmasına Etki Eden Demografik Değişkenler ve Bu Çatışmalar Arasındaki İlişki, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Kasım, 24,2, 2006.

Kaya, O., *İş-aile Çatışmasının İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve Ayrılma Eğilimine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2003.

- Küçükkoç, G., *Çalışan Kadınlarda İş-Aile Çatışması ve Tükenmişlik Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2021.
- Küçükusta, D., Konaklama İşletmelerinde İş-Yaşam Dengesi Sorunları ve Çözümüne Yönelik Yaklaşımlar, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kasım, 9,3, 2007.
- Külahçı, Ş., *Kadının Ev Dışında Çalışmasının Aile Yaşamına Etkisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- Milkie, M. A. ve Peltola, P., Playing All the Roles: Gender and the Work-Family Balancing Act. *Journal of Marriage and Family*, Ocak, 61,2, 1999.
- Okotoni, O. ve Okotoni, A., Conflict Management in Secondary Schools in Osun State, *Nordic Journal of African Studies*, Mart, 1,12, 2003.
- Öner, M., *İş Aile Yaşam Çatışması ve İş Tatmini İlişkisi: Özel Dershane Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma (Kocaeli Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2013.
- Özdevecioğlu, M. ve Çakmak Doruk, N., Organizasyonlarda İş-aile ve Aile-iş Çatışmalarının Çalışanların İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Haziran, 0,33, 2009.
- Özen Kutanis, R., ve Ulu, S., İşgücü Piyasalarında Ayrımcılığın Kaynakları, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan, 0,35, 2016.
- Özkan, Ç., İş-Aile ve Aile-İş Çatışması: Üniversite Personeli Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Mart, 1,7, 2019.
- Özmete, E., ve Eker, I., İş-Aile Yaşamı Çatışması ile Başa Çıkmada Kullanılan Bireysel ve Kurumsal Stratejilerin Değerlendirilmesi, *Sosyal Güvenlik Dergisi* Mart, 3,1, 2013.
- Öztürk, N., *Evli Bayan Öğretmenlerde İş-aile Çatışmasının İş Stresi ve Performansa Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Stoner, C., Hartman, R. ve Arora, R., Work/Family Conflict: A Study of Women In Management, *The Journal of Applied Business Research*, Ocak, 1,7, 1991.
- Temizkan, S. P., ve Arı, Ö., Turist Rehberi Adaylarının Kişilik Özelliklerinin Mesleğin Gereklere Açısından Değerlendirilmesi. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel* Temmuz, 2,1, 2019.
- Tezer, E., Evlilik ve İş Doyumu İlişkisi: İkili Çatışmalar ve Bazı Demografik Değişkenlerin Rolü, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Şubat, 2,1, 1994.
- Turgut, T., Çalışmaya Tutkunluk: İş Yükü, Esnek Çalışma Saatleri, Yönetici Desteği ve İş-Aile Çatışması İle İlişkileri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Mayıs, 25,3-4, 2011.

Yılmaz, S. E., *İş-Aile Çatışmasının, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Sosyal Normların Düzenleyici Rolü*. Yüksel Lisans Tezi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2018.

KIRŞEHİR İLİNİN EKONOMİK YAPISININ TR71 BÖLGESİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ¹, Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR²

¹Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0001-9869-4159

²Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0002-1735-7132

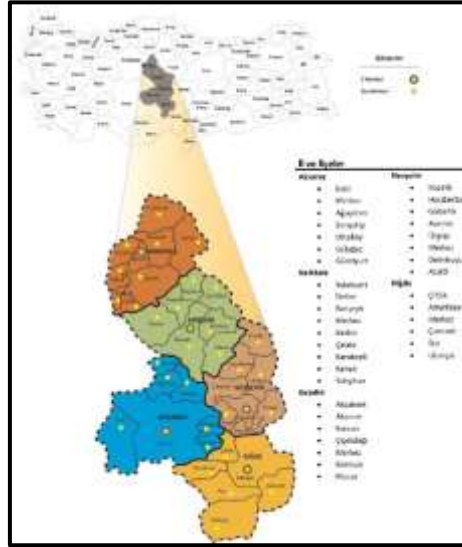
ÖZET

Günümüzde özellikle Covid-19 süreciyle birlikte dünya ekonomisi olumsuz etkilenmiş ve bu etkilerin kentler üzerinde de çeşitli ekonomik yansımaları meydana gelmiştir. Fakat her ne kadar dünya ekonomisi pandemi sürecinden olumsuz etkilense de ekonomik ve sosyal gereksinimler artmakta ve kaynaklar hızla azalmaktadır. Dünya kaynakları her ülkede eşit olarak dağılmış durumda değildir. Bu nedenle de ülkeler arasında ve hatta ülke sınırları içerisinde bölgelerin ve illerin gelişmişlik düzeyleri farklılık göstermektedir. Ülkeler sahip oldukları ekonomik potansiyelleri etkin kullanamadığı sürece gelişmişlik düzeylerindeki farklılıkları azaltamayacaklardır. Bu bağlamda bölgelerin ve illerin etkin kaynak kullanımları konusu önemli hale gelmiştir. Bu çalışma ile de TR71 Bölgesi'nin ekonomik yapısı ve Kırşehir ilinin bölgesi içerisindeki ekonomik rolünü ortaya koymak amaçlanmaktadır. TR71 Bölgesini Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde ve Nevşehir illeri oluşturmaktadır. TR71 Bölgesi'nde Türkiye'nin toplam nüfusunun yaklaşık %2'si yaşamakta ve ülkemizde üretilen toplam Gayri Safi Katma Değerin %1,53'ü bölgede üretilmektedir. Ekonomik faaliyet kollarının dağılımı bakımından incelendiğinde TR71 Bölgesi tarım sektörüyle ön plana çıkmaktadır. TR71 Bölgesinde tarım sektörü incelendiğinde Kırşehir ili arpa, nohut ve ceviz üretiminde birinci, şeker pancarı üretiminde üçüncü ve buğday üretiminde beşinci sıradadır. TR71 Bölgesi'nde hayvancılık sektörü incelendiğinde Kırşehir ili büyükbaş ve kanatlı hayvan varlığı bakımından ikinci ve küçükbaş hayvan varlığı bakımından üçüncü sıradadır. TR71 Bölgesi gerek girişim gerekse istihdam kapasitesi bakımından gıda sanayisi ile ön plandadır. TR71 Bölgesi'nde gıda sanayisine yönelik işletmelerin varlığına göre Kırşehir ili son sıradadır. Otomotiv sanayisi bakımından incelendiğinde Kırşehir ilinde Petlas Lastik Fabrikası'nın bulunmasından dolayı TR71 Bölgesi içerisinde önemli istihdam olanağı sağlamaktadır. Aynı zamanda Kırşehir ili TR71 Bölgesi içerisinde organize sanayi bölgesi ve küçük sanayi sitesi varlığı bakımından birinci sıradadır. 26.08.1990 tarihinde Tabiat Koruma Alanı ilan edilen Seyfe Gölü Kırşehir ilinde bulunmakta olup TR71 Bölgesi için önemli turizm potansiyeli konumundadır. TR71 Bölgesi müze ve ören yerleri varlığı bakımından Kırşehir ili üçüncü, sağlık turizminde ise üçüncü sıradadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Yapı, TR71 Bölgesi, Kırşehir

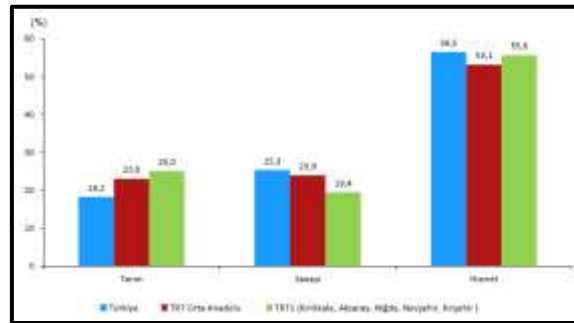
1.GİRİŞ

Çin’de ortaya çıkan Covid-19 salgınının dünyaya yayılmasıyla toplumsal yapıyla birlikte dünya ekonomisi de olumsuz etkilenmiştir (Soylu, 2020). Fakat bu süreçte ekonomik ve sosyal gereksinimler artmaya ve ekonomik kaynaklar hızla tükenmeye başlamıştır. Dünya kaynakları eşit olarak dağılmadığından dolayı ülkeler arasında, ülke sınırları içerisinde, bölgeler ve hatta illerin gelişmişlik düzeyleri farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle de ülkeler sahip oldukları ekonomik potansiyelleri etkin kullanmalıdır. Böylece gelişmişlik düzeyindeki farklılıklar azalacaktır. Bu bağlamda bölgelere ilişkin veri ve göstergelere sahip olmak politika üretimi noktasında önemli olacaktır (Şahbaz Kılınç, 2021). Bu çalışma kapsamında da Görsel 1’de gösterilen TR71 bölgesini oluşturan Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Aksaray ve Niğde illerinin TR71 Bölgesi’nin ekonomik yapısı ve Kırşehir ilinin bölgesi içerisindeki ekonomik rolünü ortaya koymak amaçlanmaktadır (Görsel 1). TR71 Bölgesi, 31.823 km²’lik yüzey alanı ile Türkiye yüzölçümünün %4.1’ini kaplamaktadır. 2021 yılı TR71 Bölgesi toplam nüfusu 1.619.709 kişidir. Bölge nüfusunun %35.6’sı kırsal alanda yaşamaktadır. Ülkemizde üretilen toplam Gayri Safi Katma Değerin %1,53’ü bölgede üretilmektedir (TÜİK, 2021).

Görsel 1. TR71 Bölgesi Konumu, İl ve İlçeleri (TR71 Bölge Planı, 2014-2023)

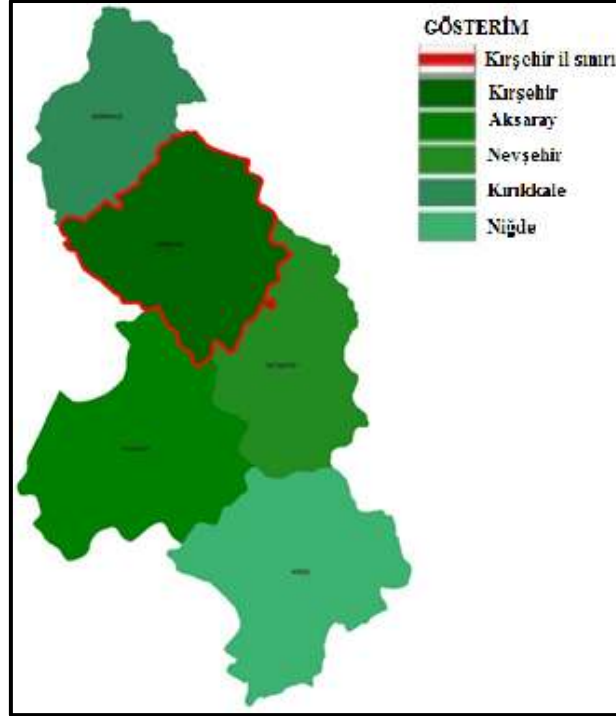
Ekonomik faaliyete göre istihdam edilenlerin sektörel dağılımı incelendiğinde TR71 Bölgesi’nin tarımda %6.8 oranla Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir (Görsel 2).

Görsel 2. Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı, 2020 (TÜİK, 2020)

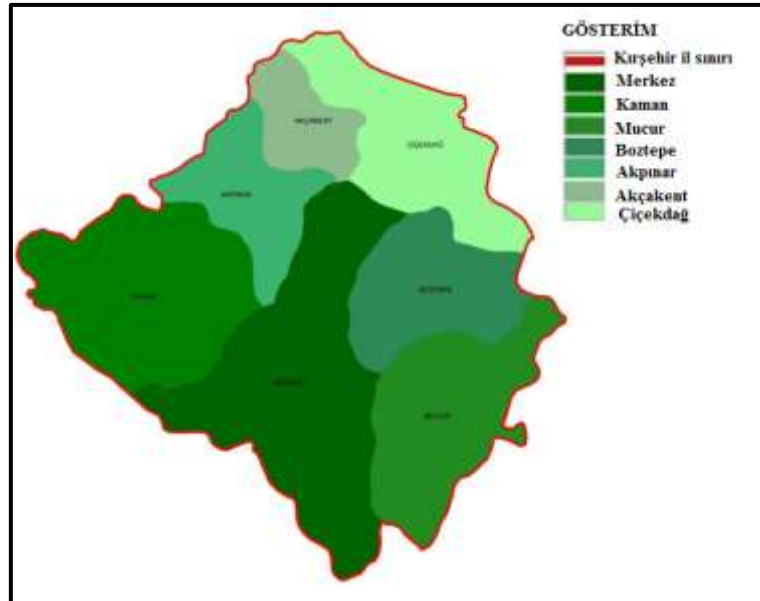
1. TR71 BÖLGESİ VE KIRŞEHİR'DE TARIM

TR71 bölgesinde arpa üretiminde; Kırşehir 210.531 ton üretim ile ilk sırada, Aksaray 157.135 ton üretim ile ikinci sırada, Nevşehir 144.213 ton ile üçüncü sırada, Kırıkkale 111.341 ton ile dördüncü ve Niğde ise 60.183 ton ile son sırada yer almaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021) (Görsel 3).

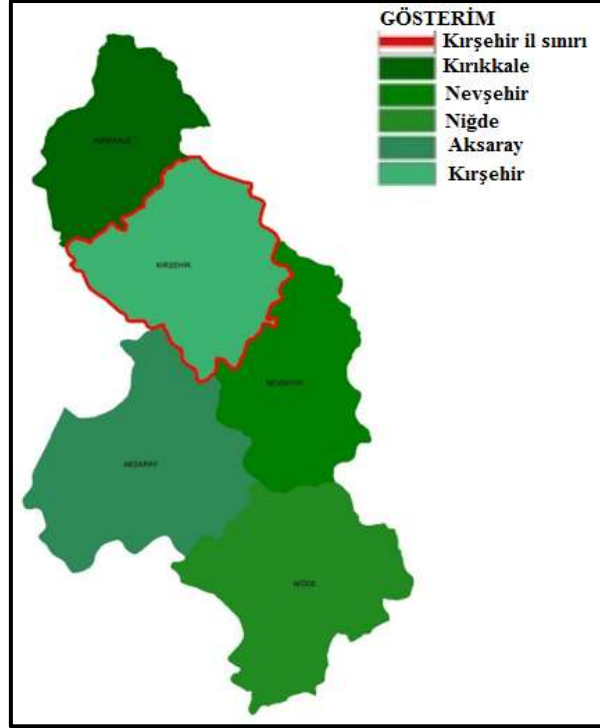
Görsel 3. TR71 Bölgesinde Arpa Üretimi, 2021 (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021)

Kırşehir'de ilçelere göre arpa üretimi incelendiğinde; ilk sırada Merkez ilçe, ikinci sırada Kaman ve üçüncü sırada Mucur yer almaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021) (Görsel 4).

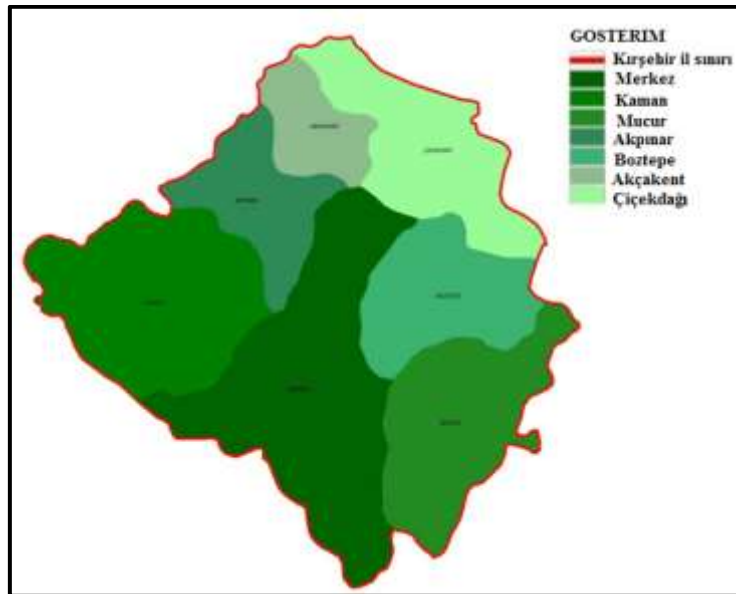
Görsel 4. Kırşehir'de İlçelere Göre Arpa Üretimi, 2021 (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021).

TR71 bölgesinde buğday üretiminde; Kırıkkale 234.718 ton üretim ile ilk sırada, Nevşehir 225.225 ton üretim ile ikinci sırada, Niğde 173.081 ton ile üçüncü sırada, Aksaray 161.523 ton ile dördüncü sırada, Kırşehir ise 110.422 ton ile son sırada yer almaktadır (Tarım Ürünleri Piyasaları, 2021) (Görsel 5).

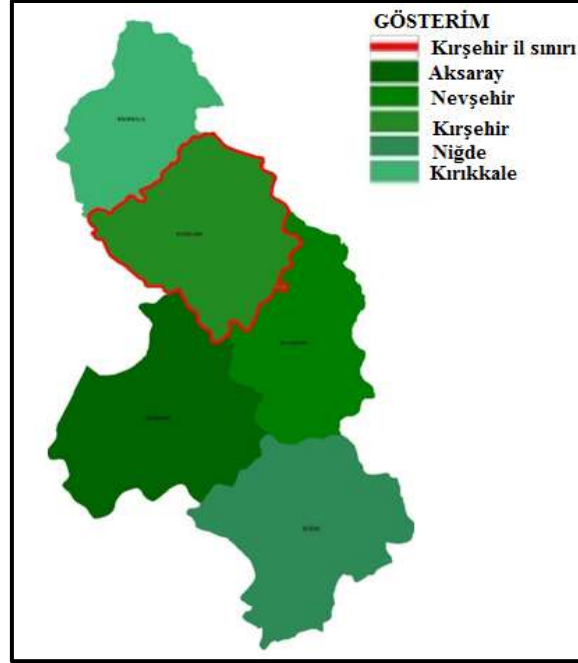
Görsel 5. TR71 Bölgesinde Buğday Üretimi, 2021 (Tarım Ürünleri Piyasaları, 2021)

Kırşehir’de ilçelere göre buğday üretimi incelendiğinde; ilk sırada Merkez İlçe, ikinci sırada Kaman ve üçüncü sırada Mucur yer almaktadır (Tarım Ürünleri Piyasaları, 2021) (Görsel 6).

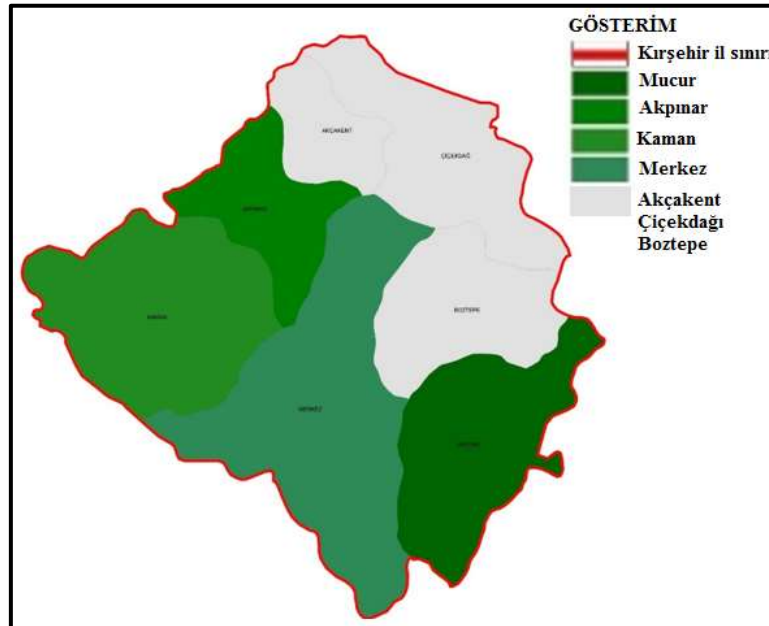
Görsel 6. Kırşehir’de İlçelere Göre Buğday Üretimi, 2021 (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021).

TR71 bölgesinde şeker pancarı üretiminde; Aksaray 882.831 ton üretim ile ilk sırada, Nevşehir 367.008 ton üretim ile ikinci sırada, Kırşehir 325.299 ton ile üçüncü sırada, Niğde 88.866 ton ile dördüncü sırada ve Kırıkkale 55.75 ton ile son sırada yer almaktadır (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2022) (Görsel 7).

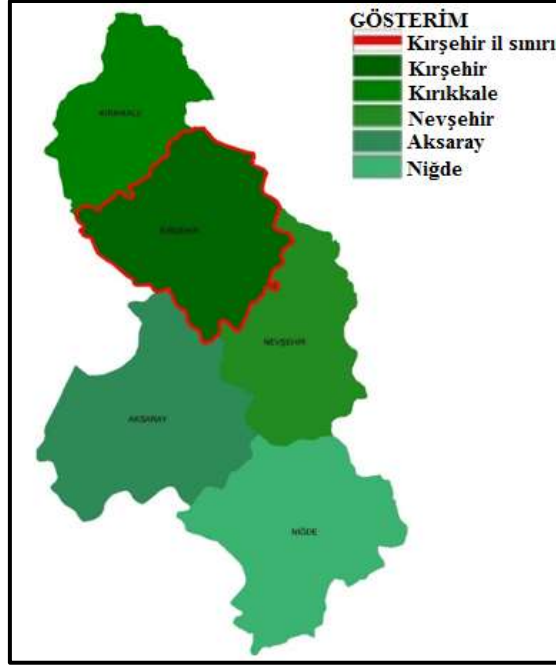
Görsel 7. TR71 Bölgesinde Şeker Pancarı Üretimi, 2021 (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2022)

Kırşehir’de ilçelere göre şeker pancarı üretimi incelendiğinde; ilk sırada Mucur, ikinci sırada Akpınar ve üçüncü sırada Kaman yer almaktadır (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2022) (Görsel 8).

Görsel 8. Kırşehir’de İlçelere Göre Şeker Pancarı Üretimi, 2021 (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2022)

TR71 bölgesinde nohut üretiminde; Kırşehir 70.813 ton üretim ile ilk sırada, Kırıkkale 44.582 ton üretim ile ikinci sırada, Nevşehir 8.251 ton ile üçüncü sırada, Aksaray 7.857 ton ile dördüncü sırada ve Niğde 3.451 ton ile son sırada yer almaktadır (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2021) (Görsel 9).

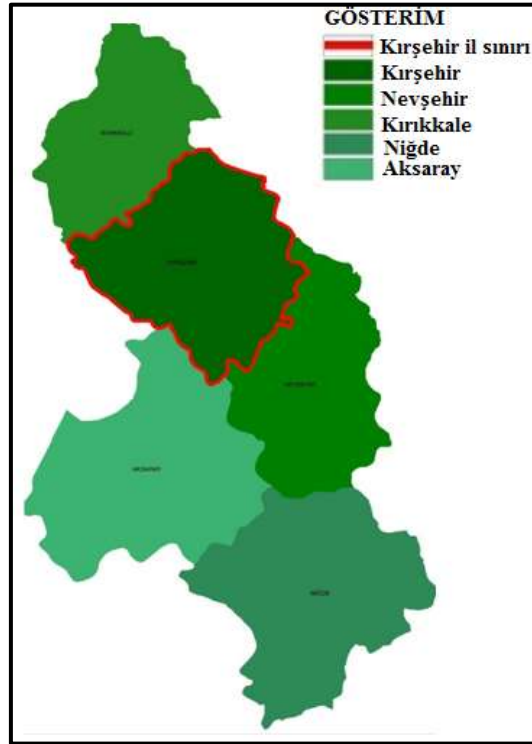
Görsel 9. TR71 Bölgesinde Nohut Üretimi, 2021 (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2021)

Kırşehir’de ilçelere göre nohut üretimi incelendiğinde; ilk sırada Kaman, ikinci sırada Akpınar yer almaktadır (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2021) (Görsel 10).

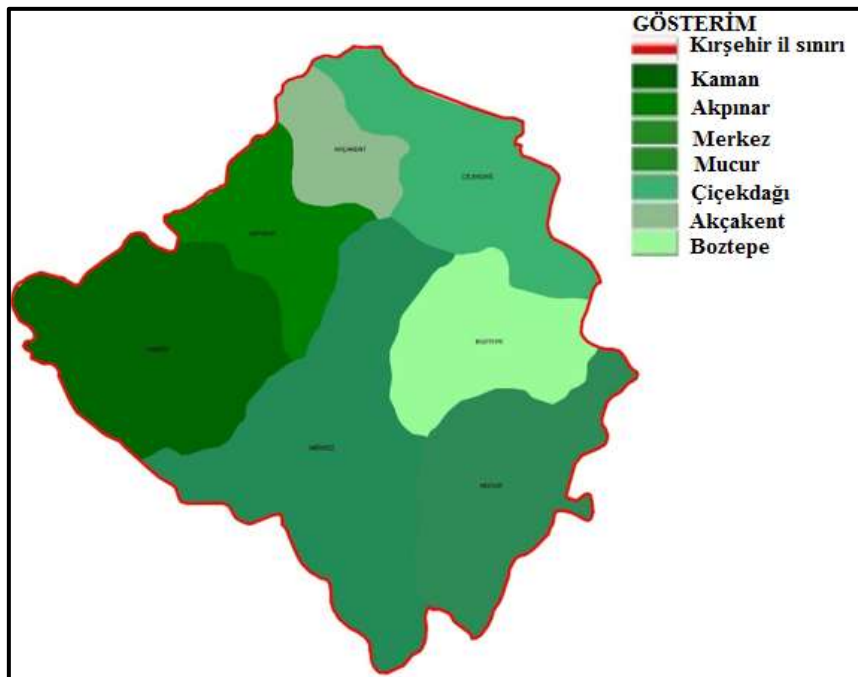
Görsel 10. Kırşehir’de İlçelere Göre Nohut Üretimi, 2021 (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2022)

TR71 bölgesinde ceviz üretiminde; Kırşehir 4.672 ton üretim ile ilk sırada, Nevşehir 537 ton üretim ile ikinci sırada, Kırıkkale 336 ton ile üçüncü sırada, Niğde 276 ton ile dördüncü sırada ve Aksaray 125 ton ile son sırada yer almaktadır (Tarım Ürünleri Piyasaları, 2021) (Görsel 11).

Görsel 11. TR71 Bölgesinde Nohut Üretimi, 2021 (Tarım Ürünleri Piyasaları, 2021)

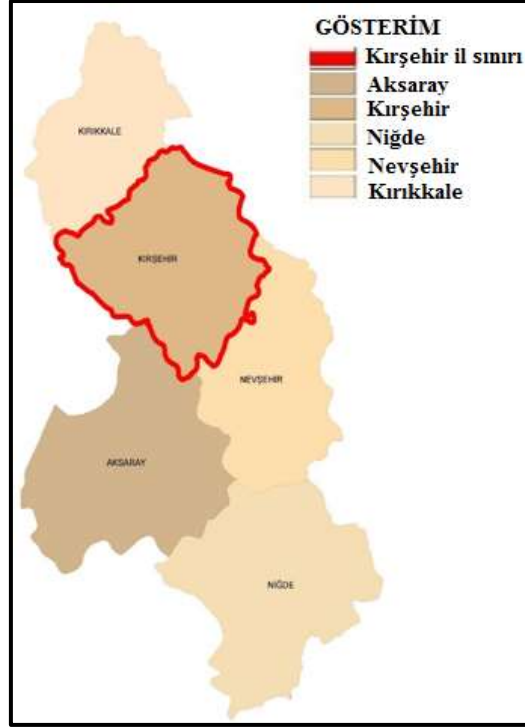
Kırşehir’de ilçelere göre ceviz üretimi incelendiğinde; ilk sırada Kaman, ikinci sırada Akpınar ve üçüncü sırada Merkez ilçe yer almaktadır (Tarım Ürünleri Piyasaları, 2021) (Görsel 12).

Görsel 12. Kırşehir’de İlçelere Göre Ceviz Üretimi, 2021

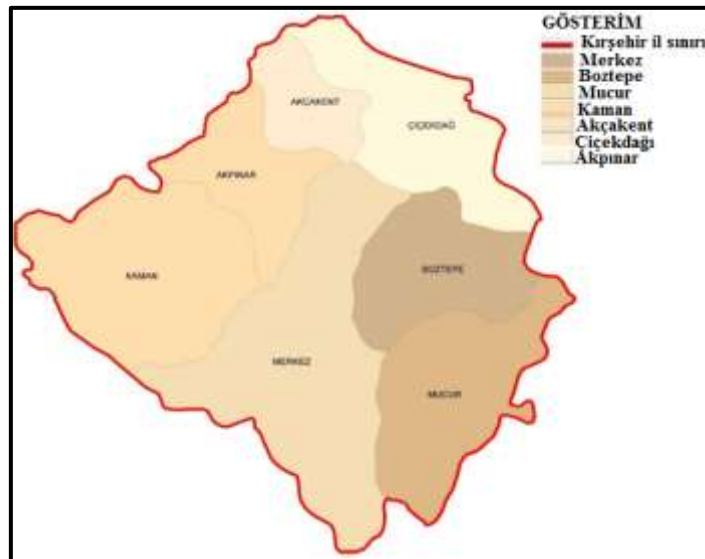
2. TR71 BÖLGESİ VE KIRŞEHİR'DE HAYVANCILIK

TR71 bölgesindeki büyükbaş hayvan varlığı bakımından; Aksaray 372.932 adet büyükbaş ile birinci sırada, Kırşehir 246.119 adet büyükbaş ile ikinci sırada, Niğde 179.554 adet büyükbaş ile üçüncü sırada, Nevşehir 74.081 adet büyükbaş ile dördüncü sırada, Kırıkkale 66.038 adet büyükbaş hayvan ile son sıradadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021) (Görsel 13).

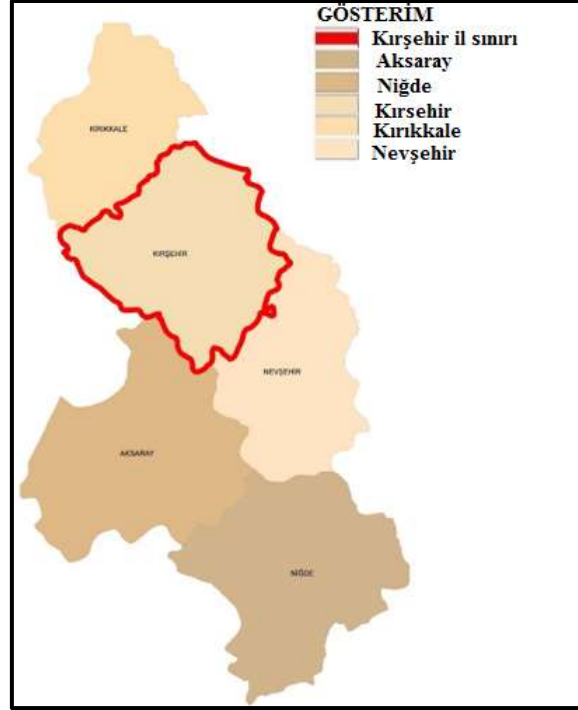
Görsel 13. TR71 Bölgesinde Büyükbaş Hayvan Varlığı, 2021 (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021)

Kırşehir'de ilçelere göre büyükbaş hayvan varlığı incelendiğinde; ilk sırada Merkez ilçe, ikinci sırada Boztepe ve üçüncü sırada Mucur yer almaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021) (Görsel 14).

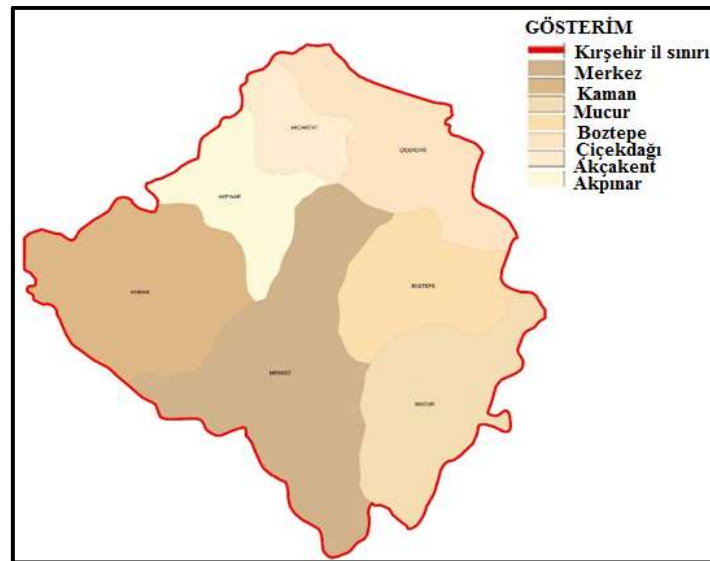
Görsel 14. Kırşehir'de İlçelere Göre Büyükbaş Hayvan Varlığı, 2021

TR71 bölgesindeki küçükbaş hayvan varlığı bakımından; Aksaray 1.042.621 adet ile birinci, Niğde 610.190 adet küçükbaş ikinci sırada, Kırşehir 338.297 adet ile üçüncü sırada, Kırıkkale 145.550 adet ile dördüncü sırada, Nevşehir 120.212 adet ile son sırada yer almaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021) (Görsel 15).

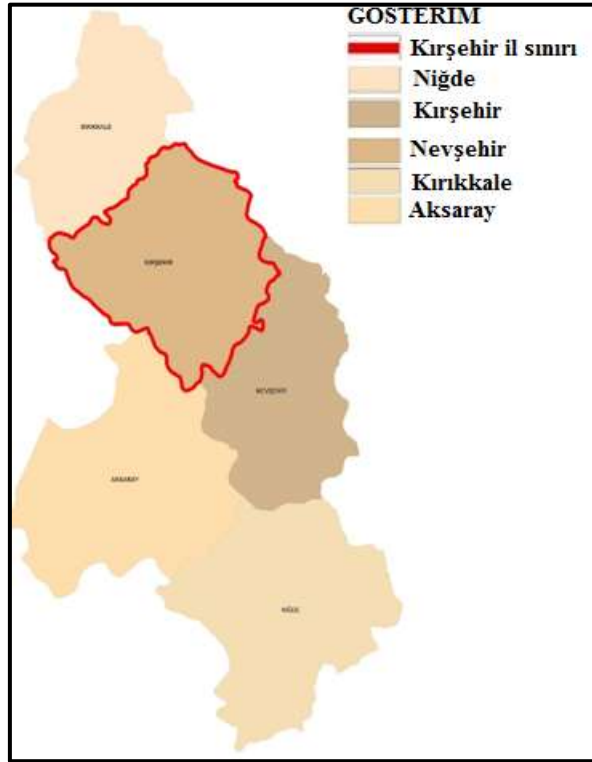
Görsel 15. TR71 Bölgesinde Küçükbaş Hayvan Varlığı, 2021 (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021)

Kırşehir’de ilçelere göre büyükbaş hayvan varlığı incelendiğinde; ilk sırada Merkez İlçe ikinci sırada Kaman ve üçüncü sırada Mucur yer almaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021) (Görsel 16).

Görsel 16. Kırşehir’de İlçelere Göre Küçükbaş Hayvan Varlığı, 2021 (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021)

TR71 bölgesindeki kanatlı hayvan varlığı bakımından; Niğde 1.190.777 adet ile birinci, Kırşehir 886.647 adet ile ikinci, Nevşehir 876.152 adet ile üçüncü, Kırıkkale 554.246 adet ile dördüncü, Aksaray 379.623 adet ile beşinci sıradadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021) (Görsel 17).

Görsel 17. TR71 Bölgesinde Kanatlı Hayvan Varlığı, 2021 (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021)

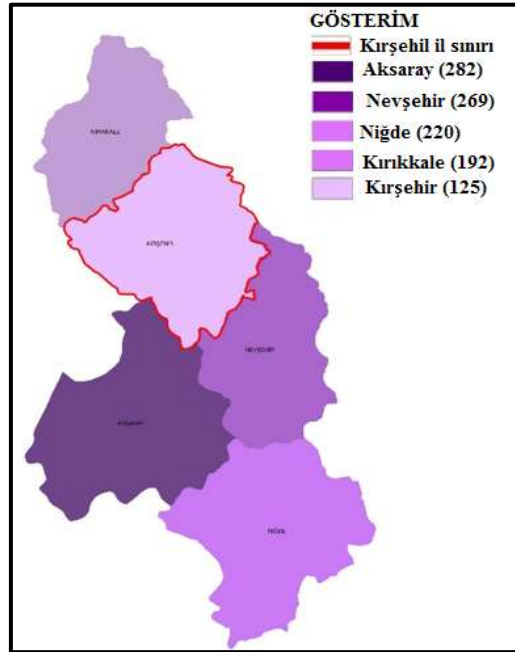
Kırşehir’de ilçelere göre kanatlı hayvan varlığı incelendiğinde; ilk sırada Boztepe, ikinci sırada Mucur ve üçüncü sırada Merkez İlçe yer almaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021) (Görsel 18).

Görsel 18. Kırşehir’de İlçelere Göre Kanatlı Hayvan Varlığı, 2021 (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021)

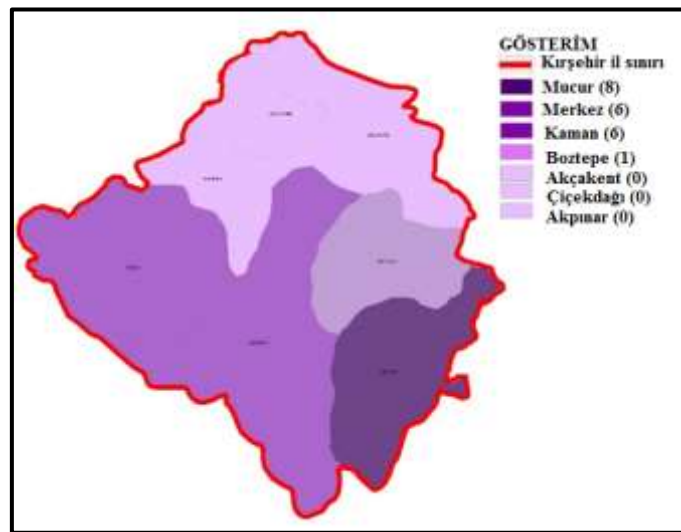
3. TR71 BÖLGESİ VE KIRŞEHİR'DE SANAYİ

TR71 bölgesi imalat sanayisi alt sektörleri illere göre farklılıklar göstermekle birlikte gıda sanayisinin hem girişim sayısı hem de istihdam kapasitesi bakımından ön plana çıkmaktadır. Bölgede yapılan üretimin büyük bir kısmı yurtiçi tüketime yöneliktir. Gıda sektörü içerisinde en gelişmiş alt sektör tahıl, un ve unlu mamuller sektörüdür. Bölgede faaliyet gösteren 1.059 işletmeden 518'i tahıl, un ve unlu mamuller alt sektöründe faaliyet göstermektedir (Kırşehir Valiliği, 2022) (Görsel 19).

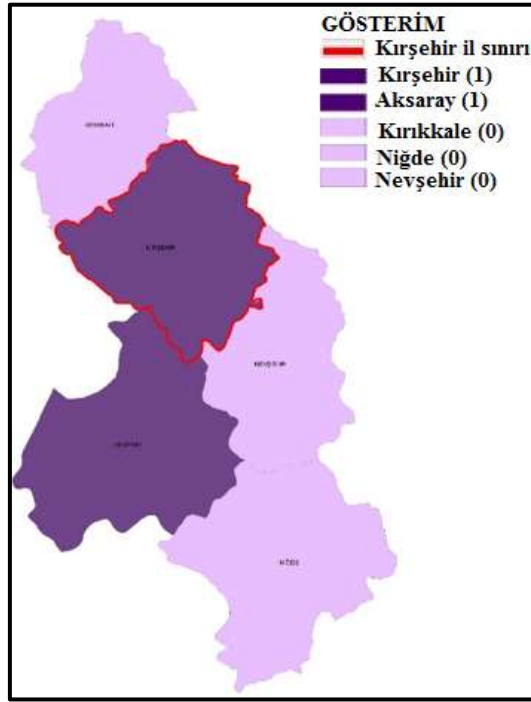
Görsel 19. TR71 Bölgesinde Gıda Sanayi Dağılımı, 2021 (Kırşehir Valiliği, 2022)

Kırşehir'de gıda sanayi işletmeleri olan ilçeler incelendiğinde; en çok fabrikaya ait ilçe Mucur iken, Akçakent, Çiçekdağı, Akpınar ilçelerinde fabrika bulunmamaktadır. Kırşehir Merkez ve Kaman ilçesinde ise 6 adet gıda sanayiye yönelik fabrika mevcuttur. Gıda sanayi fabrikaları genel olarak un fabrikalarıdır (Kırşehir Valiliği, 2022) (Görsel 20).

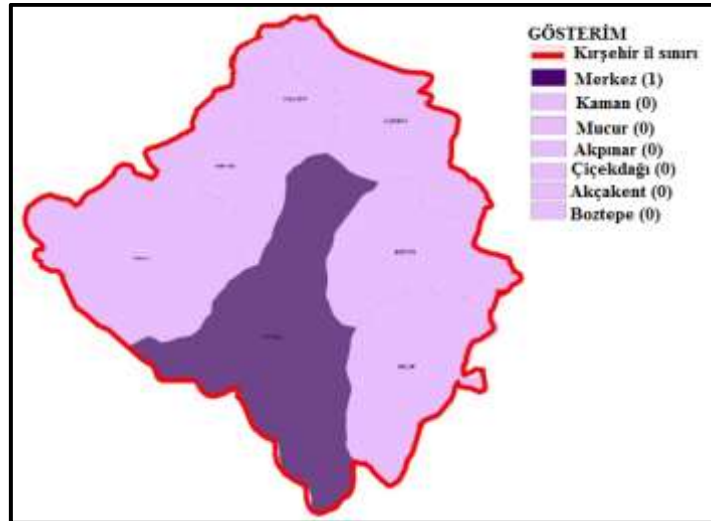
Görsel 20. Kırşehir'de İlçelere Göre Gıda Sanayi Varlığı, 2021 (Kırşehir Valiliği, 2022).

TR71 bölgesindeki otomotiv sanayi işletmeleri bakımından incelendiğinde Aksaray ilinde Mercedes-Benz Fabrikası, Kırşehir şehrinde ise Petlas Lastik Fabrikası bulunmaktadır ve bölge için önemli istihdam kaynağı oluşturmaktadır (Kırşehir Valiliği, 2022) (Görsel 21).

Görsel 21. TR71 Bölgesinde Otomotiv Sanayi Dağılımı, 2021 (Kırşehir Valiliği, 2022)

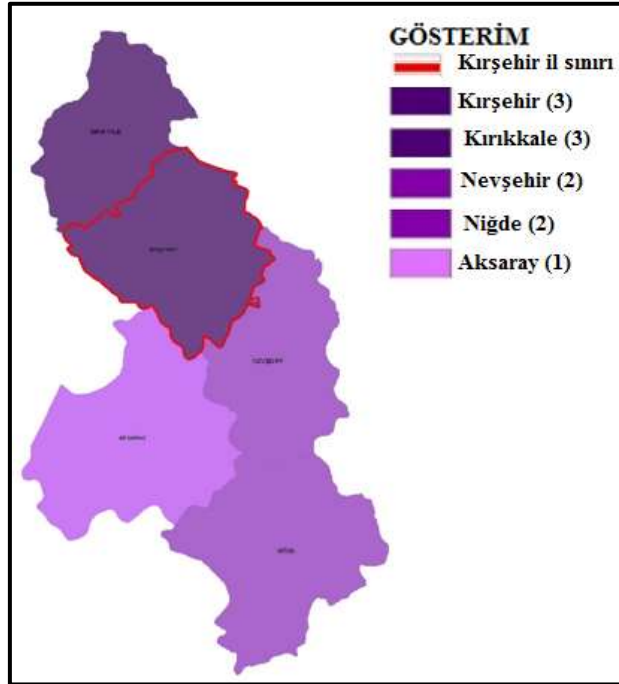
Kırşehir’de otomotiv sanayi işletmeleri olan ilçeler incelendiğinde; Kırşehir’in Merkez ilçesinde Petlas Lastik Fabrikası bulunmaktadır (Görsel 22).

Görsel 22. Kırşehir’de İlçelere Göre Otomotiv Sanayi Varlığı, 2021 (Kırşehir Valiliği, 2022).

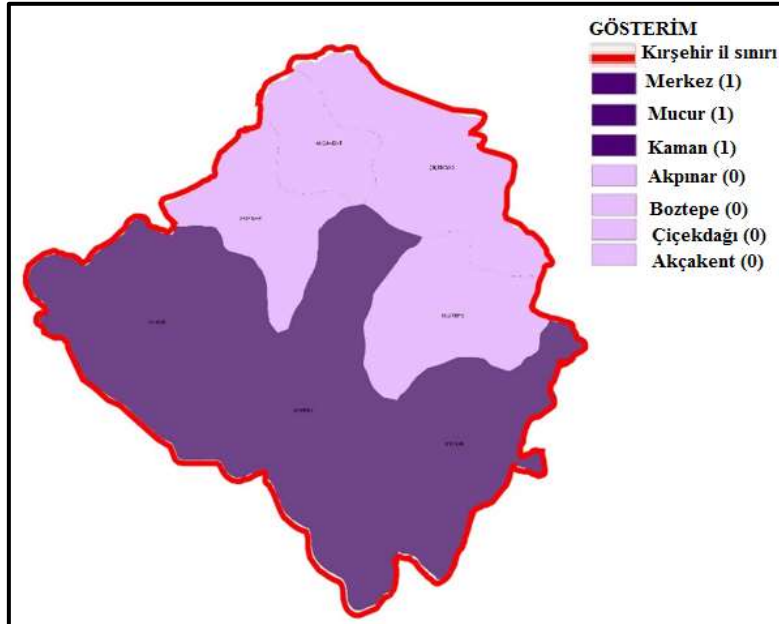
TR71 bölgesinde organize sanayi işletmeleri olan iller incelendiğinde; bölgede imalat sanayisinde belirgin olarak öne çıkan sektörler bulunmasa da belli illerde işletmelerin kısmen yoğunlaştığı sektörler mevcuttur. Bunların başında mobilya sanayisi gelmektedir. TR71 bölgesinde en fazla OSB ye sahip iller 3 OSB ile Kırıkkale ve Kırşehir, ardından 2 adet OSB

ile Niğde ve Nevşehir gelmektedir. 1 adet OSB ye sahip olan Aksaray TR71 bölgesinde en az OSB'ye sahip ildir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2013-2022) (Görsel 23).

Görsel 23. TR71 Bölgesinde Organize Sanayi Bölgesi Dağılımı, 2021 (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2013-2022).

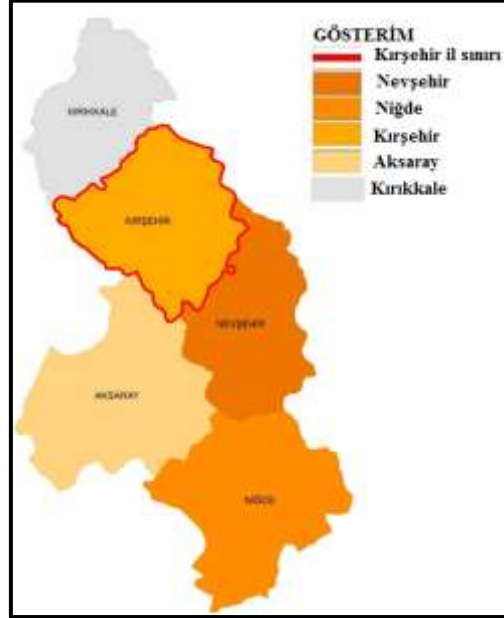
Kırşehir'de organize sanayi işletmeleri olan ilçeler incelendiğinde; toplam 3 adet OSB bulunmaktadır. 1 adet Merkez ilçede, 1 adet Mucur ilçesinde ve 1 adet Kaman ilçesinde OSB bulunmaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2013-2022) (Görsel 24).

Görsel 24. Kırşehir'de İlçelere Göre Otomotiv Sanayi Varlığı, 2021 (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2013-2022).

3. TR71 BÖLGESİ VE KIRŞEHİR'DE HİZMETLER

TR71 bölgesinde sağlık turizmi faaliyeti yapılan iller incelendiğinde; TR71 bölgesinde sağlık turizmi sıralamasında Nevşehir birinci, Niğde ikinci, Kırşehir üçüncü ve Aksaray ise dördüncü sırada yer almaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022) (Görsel 25).

Görsel 25. TR71 Bölgesinde Sağlık Turizmi Dağılımı, 2021 (Kültür ve Turizm Bakanlığı,2022).

Kırşehir'de sağlık turizmi olan ilçeler incelendiğinde; kent bütününde toplamda 3 adet olup merkez ilçede yer seçmiştir. Bunlar; Grand Termal Otel Kaplıcası, Temur-Termal Otel Kaplıcası, Armas-Termal Kırşehir Otel'dir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022) (Görsel 26).

Görsel 26. Kırşehir'de İlçelere Göre Sağlık Turizmi Alanları Dağılımı, 2021 (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

Kırşehir ili Mucur İlçesi'nde Seyfe Gölü bulunmaktadır. 17.08.1989 tarihinde 23.585 hektarlık kısmı 1. derece doğal sit alanı olarak ilan edilmiştir. 1990 yılında 10.978 hektarlık kısmı Tabiatı Koruma Alanı Statüsü'ne girmiş ve 1994 yılında 10.700 hektarlık kısmı Ramsar Sözleşmesi listesine dâhil edilmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı 9. Bölge Müdürlüğü, 2022). Seyfe Gölü kent için turizm potansiyeli oluşturmaktadır (Görsel 27).

Görsel 27. Seyfe Gölü Genel Görünümü (Tarım ve Orman Bakanlığı 9. Bölge Müdürlüğü, 2022)

4.SONUÇ

TR71 Bölgesi'nde arpa üretiminde ilk sırada Kırşehir yer almaktadır. Kırşehir il bütününde ise üretim en fazla Merkez ilçede yapılmaktadır. Buğday üretiminde ise TR71 Bölgesi'nde ilk sırada Kırıkkale yer almakta olup Kırşehir son sıradadır. Kırşehir'de buğday üretimi en fazla Merkez ilçede yapılmaktadır. Şeker pancarı üretiminde TR71 Bölgesi'nde ilk sırada Aksaray yer almakta olup Kırşehir ise bölgesinde üçüncü sıradadır. Kırşehir il bütününde en fazla şeker pancarı üretimi Mucur ilçesinde yapılmaktadır. Nohut üretiminde TR71 Bölgesi'nde ilk sırada Kırşehir ili bulunmaktadır. Kırşehir'de ilçelere göre en fazla nohut üretimi Kaman'da yapılmaktadır. Ceviz üretiminde TR71 Bölgesi'nde ilk sırada Kırşehir yer almaktadır. Kırşehir il bütününde en fazla ceviz üretimi Kaman'da yapılmaktadır.

TR71 Bölgesi büyükbaş hayvan varlığı bakımından ilk sırada Aksaray ili yer alırken Kırşehir ikinci sıradadır. Kırşehir'de büyükbaş hayvan varlığı en fazla Merkez ilçededir. TR71 Bölgesi küçükbaş hayvan varlığı bakımından ilk sırada Aksaray ili yer alırken Kırşehir üçüncü sıradadır. Kırşehir'de küçükbaş hayvan varlığı en fazla Merkez ilçededir. TR71 Bölgesi kanatlı hayvan varlığı bakımından ilk sırada Niğde ili yer alırken Kırşehir ikinci sıradadır. Kırşehir'de kanatlı hayvan varlığı en fazla Boztepe ilçededir.

TR71 Bölgesi'nde gıda sanayi alanları bakımından ilk sırada Aksaray yer alırken Kırşehir son sıradadır. Kırşehir'de gıda sanayi alanları en fazla Mucur ilçesinde yer seçmiştir. TR71 Bölgesi'nde otomotiv sanayi alanları bakımından ilk sırada Kırşehir ve Aksaray yer almaktadır. Kırşehir'de otomotiv sanayi alanları Merkez ilçede yer seçmiştir. TR71 Bölgesi'nde en fazla Organize Sanayi Bölgesi Kırşehir ve Kırıkkale'de bulunmaktadır. Kırşehir'de Organize Sanayi Bölgeleri; Merkez, Mucur ve Kaman'da yer seçmiştir.

TR71 Bölgesi sağlık turizmi faaliyetlerinde ilk sırada Nevşehir yer alırken Kırşehir üçüncü sırada yer almaktadır. Kırşehir’de sağlık turizmi alanları Merkez ilçede yer seçmiştir. Turizm için önemli potansiyel oluşturan Seyfe Gölü ise Kırşehir’in Mucur ilçesinde yer almaktadır.

Kırşehir bölgesi içerisinde ekonomik dinamikleri göz önüne alındığında kendi içerisinde önemli potansiyeli olan bir ildir. Bu potansiyeller gerek teşviklerle gerekse altyapı iyileştirmeleriyle yeniden değerlendirerek ülke ekonomisine önemli katkılar sunmasına ve kent kimliği oluşturmaya katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Kırşehir Valiliği, 2022. (<http://www.kirsehir.gov.tr/ekonomi>), (06.12.2022).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022. (<https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11479/turkiye39de-saglik-turizmine-yonelik-yapilan-calismalari-ve-etkinlikler.html>),(<https://kirsehir.ktb.gov.tr/>), (06.12.2022).
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2013-2022. (<http://www.ebso.org.tr/ebsomedia/usefullink/6131533781-il-sanayi-durum-raporupdf.pdf>), (<https://www.sanayi.gov.tr/sanayi-bolgeleri/organize-sanayi-bolgeleri-hizmetleri>), (06.12.2022).
- Soylu, Ö. (2020). Türkiye Ekonomisinde Covid-19'un Sektörel Etkileri. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7 (6), 169-185.
- Şahbaz Kılınç, N. (2021). Covid-19 Salgınının TR71 Düzey 2 Bölgesinde İşgücü Piyasasına Etkileri. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (2), 313-336.
- Tarım Ürünleri Piyasaları, 2021. (<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Menu/27/Tarim-Urunleri-Piyasalari>), (05.12.2022).
- Tarım ve Orman Bakanlığı 9. Bölge Müdürlüğü, 2022. (<https://bolge9.tarimorman.gov.tr/Menu/85/Kirsehir-Seyfe-Golu--Ramsar-Alani>), (10.12.2022).
- Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021. (<https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/TARYAT/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=9>), (05.12.2022).
- Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2022. (<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge>), (05.12.2022).
- TR71 Bölge Planı, 2014-2023 (<https://ahika.gov.tr/assets/ilgiledosyalar/2014-2023-Taslak-Bolge-Plani-Versiyon-3.pdf>), (07.12.2022).
- TÜİK, 2020. (<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>), (09.12.2022).
- TÜİK, 2021. (<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>), (09.12.2022).

YOZGAT İLİ MERKEZ İLÇESİNDE YÜRÜME MESAFELERİNE YÖNELİK SOSYAL ALTYAPI GEREKSİNİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR¹, Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ²

¹Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0002-1735-7132

²Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0001-9869-4159

ÖZET

Kentlerde yaşayan sayısı göç, doğal nüfus artışı ya da planlama kararları ile her geçen gün artmaktadır. Nüfus artışıyla birlikte kentte yaşayanların gereksinimlerini karşılayacak sosyal altyapı alanlarının da kentlerde yer seçmesi gerekmektedir. Sosyal altyapı alanlarına erişimin sağlanmasını istemek en temel haklarımızdandır. Kentlilerin sosyal altyapı alanlarına eşit bir şekilde erişim sağlaması ve faydalanması kentsel yaşam kalitesini etkilemektedir. Sosyal altyapı alanlarına eşit, kolay ve rahat erişebilme yaşam kalitesiyle ilişkili olduğundan bu alanların yürüme mesafesine uygun olmasını da zorunlu kılmaktadır. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin 12. maddesinde sosyal altyapı alanlarının asgari yürüme mesafeleri ve Ek-2'de ise farklı nüfus gruplarında asgari sosyal ve teknik altyapı alanlarına ilişkin standartlar ve asgari alan büyüklükleri belirlenmiştir. Mevzuatta belirtilen asgari yürüme mesafeleri ve alan büyüklükleri göz önüne alındığında pek çok kentte eğitim, sağlık ve ibadet alanlarının yürüme mesafesinin karşılanmadığı bilinmektedir.

Bu çalışmada da Yozgat İli Merkez ilçesinde sosyal altyapı ihtiyacının Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'ndeki standartlara göre yeterli olup olmadıkları incelenmiştir. Yozgat İli Merkez ilçesi eğitim, sağlık ve ibadet alanları bakımından değerlendirildiğinde; sosyal altyapı alanlarında yürüme mesafesinin karşılanmadığı kentler arasındadır. Kentlerde sosyal altyapı alanlarının gerek yer seçimi gerekse büyüklükleri mevzuata uygun şekilde yapılmalıdır. Yönetmeliğin Ek-2 standartlarına göre anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise, sağlık ve ibadet alanlarına ilişkin analizler yapılmıştır. Yaşam kalitesi yüksek yaşanabilir kentler için öncelikle sosyal altyapının iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Yozgat İli Merkez ilçesi sosyal altyapı alanlarının mevcut durumunun hesaplanmasından sonra Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde belirlenen asgari standartların ve aynı zamanda yürüme mesafelerini karşılayacak şekilde öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, Sosyal Altyapı Alanları, Yürüme Mesafesi, Yozgat

1. GİRİŞ

Türkiye’de kentleşme hareketleri 1950 yılı öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelenmektedir. Kent nüfusu 1950 yılına kadar çok yavaş artarken, 1950 yılı sonrasında hızlı bir artış kaydetmiştir. Köyden kente göçlerin şekillendirdiği bu artış günümüzde de devam etmektedir (Işık, 2005). Kentlerdeki sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler planlama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Yılmaz ve Çiftçi, 2011). Böylece kent planlarında konut ihtiyacıyla birlikte sosyal altyapı ihtiyacının da hesaplanması gerekmiştir (Külekçi ve Tezar, 2021). Gelecekte de kentlerde yaşayan sayısı giderek artacaktır. Fakat bu artışla birlikte kentlerde yaşayanların gereksinimlerini karşılayacak sosyal altyapı alanlarının da artması beklenmektedir. Ülkemizde Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’nin 5. maddesinde sosyal altyapı alanları “birey ve toplumun kültürel, sosyal ve rekreatif ihtiyaçlarının karşılanması ve sağlıklı bir çevre ile yaşam kalitelerinin artırılmasına yönelik kamu veya özel sektör tarafından yapılan eğitim, sağlık, dini, kültürel ve idari tesisler, açık ve kapalı spor tesisleri ile park, çocuk bahçesi, oyun alanı, meydan, rekreasyon alanı gibi açık ve yeşil alanlara verilen genel isimdir” şeklinde tanımlanmıştır (RG. 14.06.2014/ 29030). Tanımdan da anlaşılacağı üzere sosyal altyapı alanları kentsel yaşam kalitesiyle ilişkilidir. Bu nedenle Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’nin belirlemiş olduğu standartlara uyulması gerekmektedir. Yönetmeliğin 5. maddesine göre imar planlarında anaokulu, ilkokul, çocuk bahçeleri, aile sağlığı merkezleri, kreş, açık semt spor alanları fonksiyonları takriben 500 metre, ortaokullar 1000 metre ve liseler ise 2500 metre hizmet etki alanında planlanmalıdır. İbadet alanlarında ise; mescitler 150 metre, küçük cami 250 metre, orta (semt) cami 400 metre hizmet etki alanında planlanmalıdır. Yönetmeliğin Ek-2 tablosunda ise farklı nüfus gruplarına göre sosyal altyapı alanlarının asgari standartları ve alan büyüklükleri belirlenmiştir (RG. 14.06.2014/ 29030). Yönetmelikte belirtilen asgari yürüme mesafeleri ve alan büyüklükleri göz önüne alındığında pek çok kentte eğitim, sağlık ve ibadet alanlarının yürüme mesafesinin karşılanmadığı bilinmektedir. Bu çalışmada da Yozgat İli’nin Merkez ilçesinde sosyal altyapı ihtiyacının Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’ndeki standartlara göre yeterli olup olmadıkları hesaplanmıştır (Görsel 1). Yozgat İli Merkez İlçesi’nin 2021 yılı nüfusu 108.024 kişidir (TÜİK, 2021). Yönetmeliğin Ek-2 tablosuna göre 75.001-150.000 nüfus grubuna girmektedir ve bu nüfus grubunun asgari standartlarını karşılamalıdır. Çalışmanın ana materyalini Yozgat İli Merkez İlçesi’nde bulunan sosyal altyapıya yönelik donatı alanları oluşturmaktadır. Bu donatı alanları; eğitim alanları, sağlık alanları ve ibadet alanları olmak üzere 3 ana başlıkta değerlendirilmiştir. Bu kapsamında çalışmanın temel amacı Yozgat İli Merkez İlçesi’ne ait sosyal altyapı alanlarının “Mekânsal Planlar Yönetmeliği” çerçevesinde mevcut durumunu hesaplayarak, yönetmeliğin asgari standartları ve yürüme mesafeleri dikkate alarak yeterliliği sağlayacak öneriler geliştirmektir.

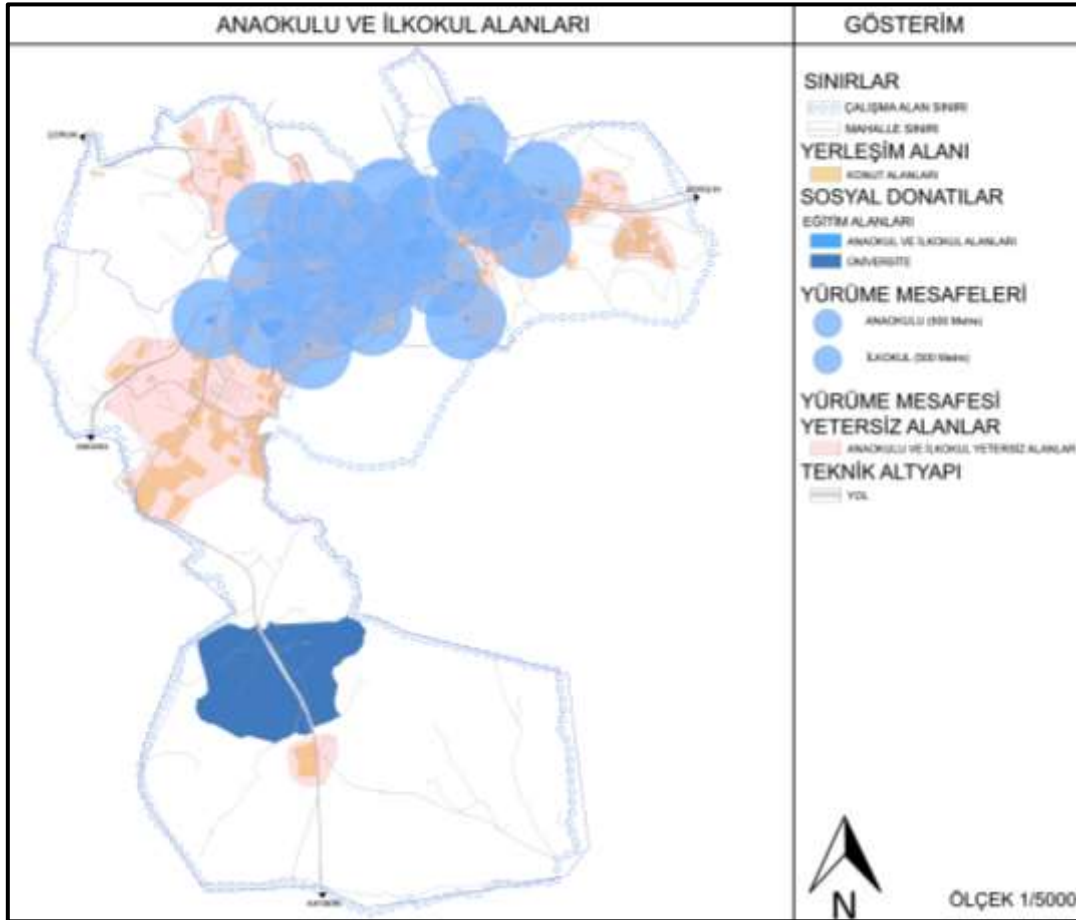

Görsel 1. Yozgat İli Merkez İlçeyi Gösterir Harita (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

2. EĞİTİM ALANLARI

Genel kabule göre anaokulları 2.5-7 yaş aralığına hizmet eden kurumlardır. Bu yaş grubundaki çocukların anaokuluna gitme oranları ülkelerin gelişmişlik seviyesiyle ilgilidir. Farklı kabullere göre mahallelerde bulunan anaokullarının hizmet yarıçapları 200-600 metre arasında değişiklik göstermektedir (Ersoy, 2015). Türkiye’de ise Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’ne göre anaokulu yürüme mesafesi 500 metre etki alanında olmalıdır. Aynı yönetmeliğin EK-2 tablosuna göre ise 75.001-150.000 nüfus aralığı için anaokulu alanlarının asgari büyüklükleri 1500-3000 m² olup kişi başına 0.50 m² anaokulu alanı düşmelidir. Ülkemizde ilkokullarının temel amacı ise Türk gencinin iyi bir yurttaş olabilmesi için gerekli temel bilgi ve becerilerin kazandırılmasını sağlayarak bir üst öğretime hazırlamaktır. Ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de ilkokullar 6-12 yaş grubuna hizmet vermektedir. Bir ilkokul öğrencisinin ortalama yürüme mesafesi 400-1500 metre arasında kabul görmektedir (Ersoy, 2015). Ülkemizde Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’ne göre ilkokul yürüme mesafesi 500 metre etki alanında olmalıdır. Aynı yönetmeliğin EK-2 tablosuna göre ise 75.001-150.000 nüfus aralığı için ilkokul alanlarının asgari büyüklükleri 5000-8000 m² olup kişi başına 2.00 m² ilkokul alanı düşmelidir.

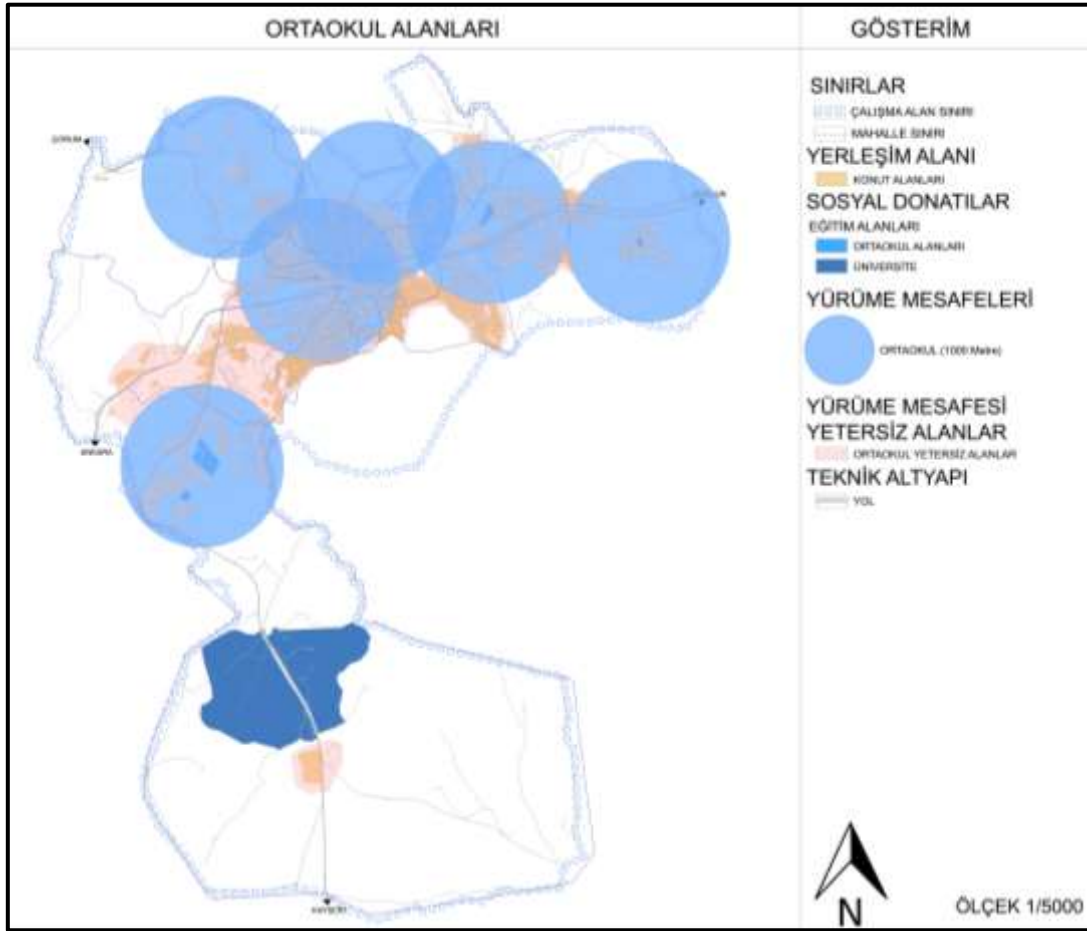
Yozgat İli’nin Merkez İlçesi’nde 3.37 hektar anaokulu ve 7.25 hektar ilkokul alanı bulunmaktadır. Görsel 2’de anaokulu ve ilkokul alanlarının konumları, yürüme mesafeleri ve erişimi olmayan alanlar görülmektedir.

Görsel 2. Yozgat İli Merkez İlçesi’nde Anaokulu ve İlkokul Alanlarının Konumu ve Yürüme Mesafeleri (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

İlkokul ve lise arasında verilen ve ilköğretim kapsamında olan kurumlara ortaokul denilmektedir. Ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte 10-14 yaş arasındaki kişilere hizmet vermektedir. Bir ortaokul öğrencisinin ortalama yürüme mesafesi 800-3000 metre arasında kabul görmektedir (Ersoy, 2015). Ülkemizde Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'ne göre ortaokul yürüme mesafesi 1000 metre etki alanında olmalıdır. Aynı yönetmeliğin EK-2 tablosuna göre ise 75.001-150.000 nüfus aralığı için ortaokul alanlarının asgari büyüklükleri 6000-10000 m² olup kişi başına 2.00 m² ilkokul alanı düşmelidir.

Yozgat İli'nin Merkez İlçesi'nde 6.52 hektar ortaokul alanı bulunmaktadır. Görsel 3'de ortaokul alanlarının konumları, yürüme mesafeleri ve erişimi olmayan alanlar görülmektedir.

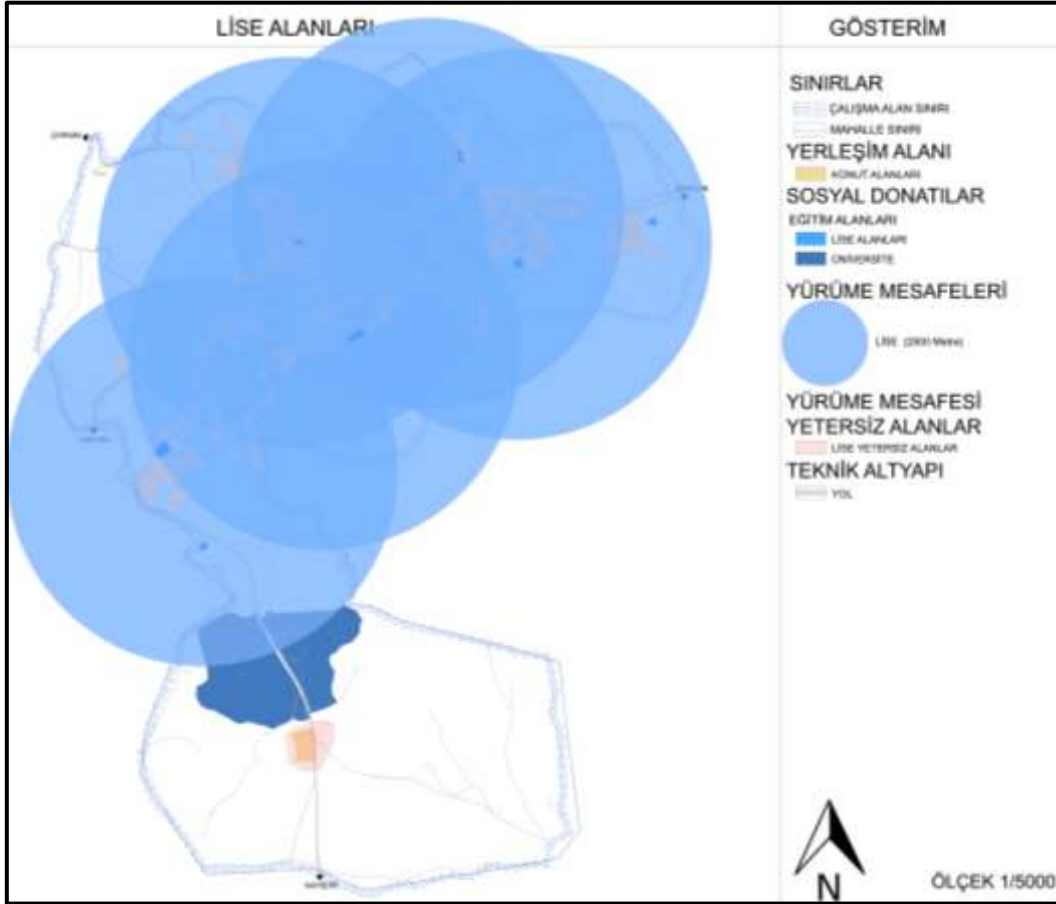

Görsel 3. Yozgat İli Merkez İlçesi'nde Ortaokul Alanlarının Konumu ve Yürüme Mesafeleri (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 26. Maddesine göre "ilköğretime dayalı dört yıllık zorunlu örgün veya yaygın öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumları ile mesleki eğitim merkezlerinin tümünü kapsar" (RG. 24.06.1973/14574). Liselerin temel amacı öğrencilerin genel kültür seviyesini artırmak, toplum sorunları hakkında bilinçli olmalarını sağlamak, ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmasına katkı sağlamak için geleceğe hazırlamaktır. Ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte 14-18 yaş arasındaki kişilere hizmet vermektedir. Bir lise öğrencisinin ortalama yürüme mesafesi 1200-1600 metre arasında kabul görmektedir (Ersoy, 2015). Ülkemizde Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'ne göre lise yürüme mesafesi 2500 metre etki alanında olmalıdır. Aynı yönetmeliğin EK-2 tablosuna göre

ise 75.001-150.000 nüfus aralığı için ortaokul alanlarının asgari büyüklükleri 10000-25000 m² olup kişi başına 2.00 m² ilkokul alanı düşmelidir.

Yozgat İli'nin Merkez İlçesi'nde 12.17 hektar lise alanı bulunmaktadır. Görsel 4'de lise alanlarının konumları, yürüme mesafeleri ve erişimi olmayan alanlar görülmektedir.

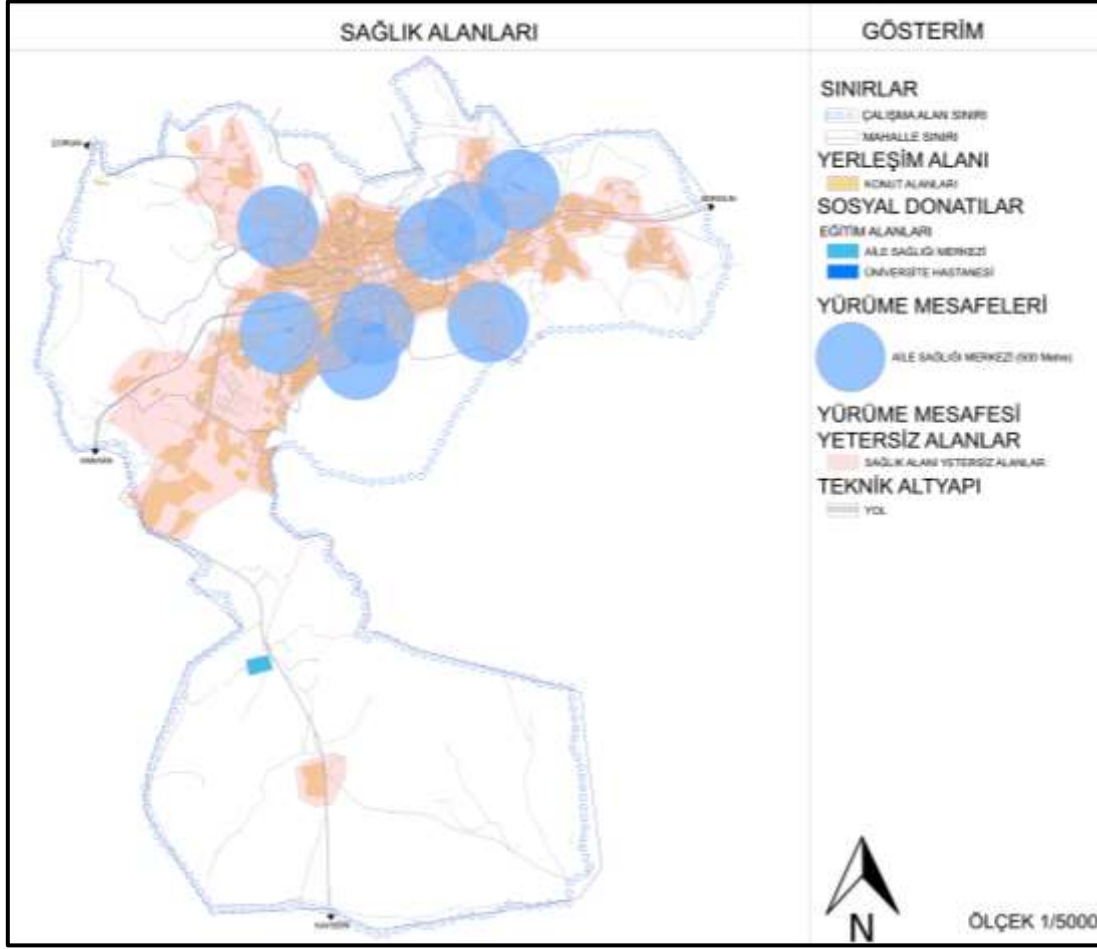

Görsel 4. Yozgat İli Merkez İlçesi'nde Lise Alanlarının Konumu ve Yürüme Mesafeleri (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

3. SAĞLIK ALANLARI

Sağlık hizmeti veren kurumlarda hastalık durumunda ilk müdahalenin yapılacağı mahalle düzeyinde sağlık merkezlerinin bulunması ve gerekli görüldüğü durumda daha donanımlı hastanelere yönlendirmek genel ilkedir (Ersoy, 2015). Ülkemizde Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'ne göre 75.001-150.000 nüfus aralığı aile sağlığı merkezlerinin asgari büyüklükleri 750-2000 m², basamak sağlık tesisleri 3000 m², ağız ve diş sağlığı merkezi ünite başına 100 m², doğum ve çocuk bakım evleri, devlet hastaneleri, eğitim ve araştırma hastaneleri, fizik tedavi ve rehabilitasyon hastaneleri yatak başına 130 m², sağlık kampüsleri ise yatak başına 220 m² hesaplanarak kişi başına 1.50 m² düşecek şekilde alan ayrılmalıdır. Aile sağlığı merkezlerinde yürüme mesafesi hizmet etki alanında olması gerekmekte ve bu mesafe 500 metre olarak belirlenmiştir.

Yozgat İli'nin Merkez İlçesi'nde 9.29 hektar aile sağlığı merkezi bulunmaktadır. Görsel 5'de lise alanlarının konumları, yürüme mesafeleri ve erişimi olmayan alanlar görülmektedir. Kentte ayrıca Şehir Hastanesi, Diş Hastanesi ve Üniversite Araştırma Hastanesi bulunmaktadır.

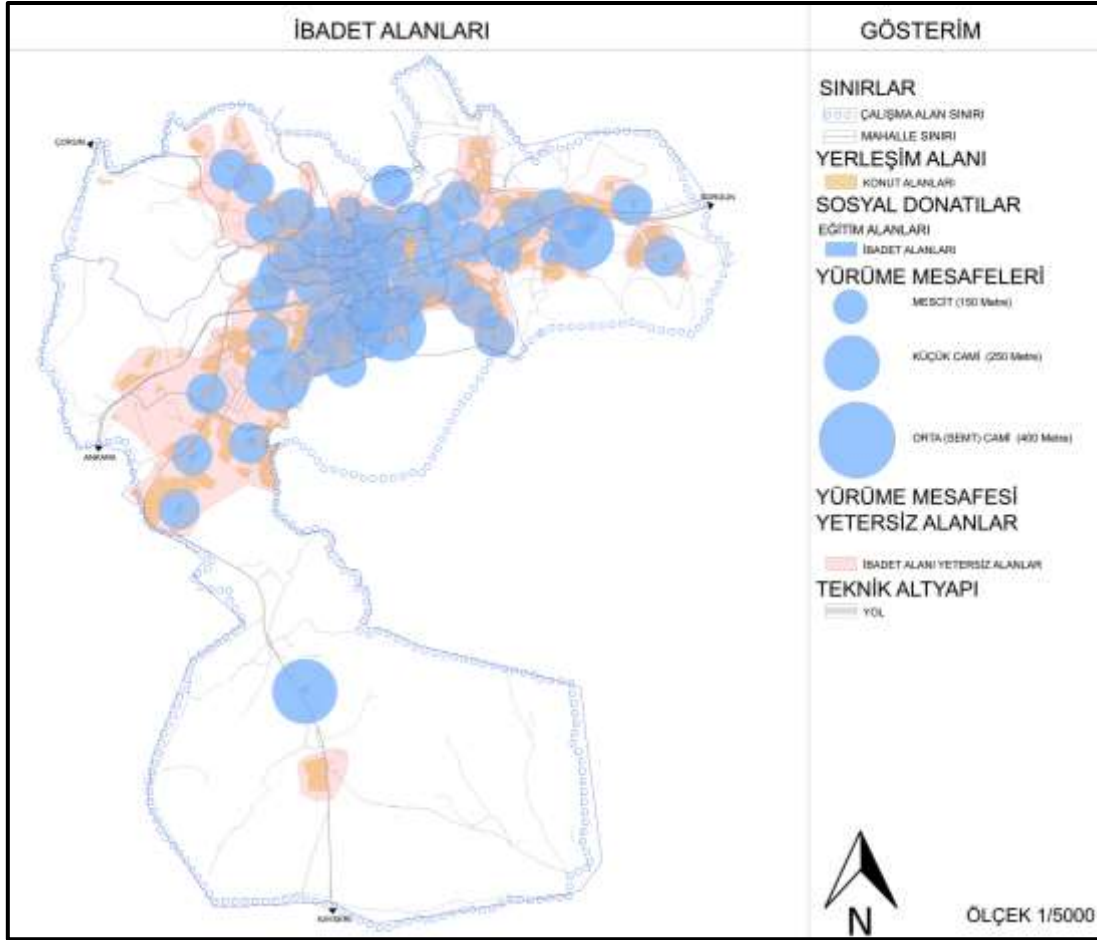

Görsel 5. Yozgat İli Merkez İlçesi'nde Sağlık Alanlarının Konumu ve Yürüme Mesafeleri (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

4. İBADET ALANLARI

Din, bireylerle birlikte toplumu da etkileyen kişilerin günlük hayattaki davranışlarını yönlendiren bir faktördür. İbadet alanları da sosyal bütünleşmeyi sağlayan mekânlardır. İlkel toplumlarda dahi ibadet alanları çevresinde kurulan yerleşim birimleri sosyal bütünleşmenin göstergesidir (Ünal, 2010). Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'ne göre 75.001-150.000 nüfus aralığı için ibadet alanları asgari büyüklükleri; küçük ibadet alanları için 1000 m², orta ibadet alanları için 2500 m² ve büyük ibadet yeri ve külliyesi için 10000 m² alan ayrılması gerekmektedir. Yürümesi bakımından ise; mescitler 150 metre, küçük ibadet alanları 250 metre, orta (semt) büyüklükteki ibadet alanları 400 metre hizmet etki alanında olması gerekmektedir.

Yozgat İli'nin Merkez İlçesi'nde 7.95 hektar ibadet alanı bulunmaktadır. Görsel 6'da ibadet alanlarının konumları, yürüme mesafeleri ve erişimi olmayan alanlar görülmektedir.

Görsel 6. Yozgat İli Merkez İlçesi'nde İbadet Alanlarının Konumu ve Yürüme Mesafeleri (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

5. SONUÇ

Yozgat İli Merkez İlçesi'nde sosyal altyapı alanlarını değerlendirecek olursak; kent bütününde anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise sağlık alanları ve ibadet alanlarında yürüme mesafesinin karşılanmadığı görülmektedir. Sosyal altyapı alanları yetersiz bölgeler tespit edilirken Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin 12. maddesi ve Ek-2 göstergesindeki nüfusa göre kişi başına düşen alan ve büyüklükleri hesaplanarak mevcut ve öneri tablosu oluşturulmuştur. Tabloda da görüldüğü gibi merkez ilçe 2021 yılı nüfusu 108.024 kişidir. Bu nüfus yönetmeliğin Ek-2 tablosuna göre 75.001-150.000 arasına denk gelmektedir. Bu nedenle yapılan sosyal altyapı hesaplamasında bu aralık standartları dikkate alınmıştır (Çizelge 1).

SOSYAL ALTYAPI 2021 Nüfusu: 108.024	MEVCUT DURUM			ÖNERİ	TOPLAM*		
	Hektar	m ² /kişi	Standart	Hektar	Hektar	m ² /kişi	Standart
Anaokulu	3.37	0.31	0.50	2.04	5.41	0.50	0.50
İlkokul	7.25	0.67	2.00	14.36	21.61	2.00	2.00
Ortaokul	6.52	0.60	2.00	15.09	21.61	2.00	2.00
Lise	12.17	1.12	2.00	4.04	16.21	1.50	1.50
Sağlık Alanı	9.29	0.85	1.50	6.92	16.21	1.50	1.50
İbadet Alanı	7.95	0.73	0.50	-	7.95	0.73	0.50

*Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği Ek-2 tablosunda bulunan değerler dikkate alınarak hesaplanmıştır.

■ YETERSİZ ■ YETERLİ

Çizelge 1. Yozgat İli Merkez İlçesi Sosyal Altyapı Mevcut ve Öneri Tablosu
(Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

Yozgat İli Merkez İlçesi'nde mevcutta 3.37 hektar anaokulu alanı bulunmaktadır ve kişi başına 0.31 m² anaokulu alanı düşmektedir. Yönetmeliğe göre kişi başına 0.50 m² anaokulu alanı düşmelidir. Bu nedenle kentte 2.04 hektar anaokulu alanının ayrılması gerekmektedir. Kentte mevcutta 7.25 hektar ilkokul alanı bulunmaktadır ve kişi başına 0.67 m² ilkokul alanı düşmektedir. Yönetmeliğe göre kişi başına 2.00 m² ilkokul alanı gerekmektedir. Bu nedenle kentte 14.36 hektar ilkokul alanı ayrılmalıdır. Kentte mevcutta 6.52 hektar ortaokul alanı bulunmaktadır ve kişi başına 0.60 m² ilkokul alanı düşmektedir. Yönetmeliğe göre kişi başına 2.00 m² ortaokul alanı düşmelidir. Bu nedenle kentte 15.09 hektar ortaokul alanının ayrılması gerekmektedir. Kentte mevcutta 12.17 hektar lise alanı bulunmaktadır ve kişi başına 1.12 m² ilkokul alanı düşmektedir. Yönetmeliğe göre kişi başına 2.00 m² lise alanı düşmelidir. Bu nedenle kentte 4.04 hektar lise alanının ayrılması gerekmektedir. Kentte mevcutta 9.29 hektar sağlık alanı bulunmaktadır ve kişi başına 0.85 m² sağlık alanı düşmektedir. Yönetmeliğe göre kişi başına 1.50 m² ilkokul alanı düşmelidir. Bu nedenle kentte 6.92 hektar ilkokul alanının ayrılması gerekmektedir. Kentte mevcutta 7.95 hektar ibadet alanı bulunmaktadır ve kişi başına 0.73 m² sağlık alanı düşmektedir. Yönetmeliğe göre kişi başına 0.50 m² ibadet alanı düşmelidir. Kentteki ibadet alanları yönetmelikte belirtilen kişi başına düşen m² alanından fazladır. Bu nedende öneri alan ayrılmamıştır. Yönetmelikte belirtilen değerler asgari standartlardır. Bu nedenle kentlerde yaşam kalitesinin artması için bu değerlerin üzerine çıkılmalıdır. Öneri alanlar kentte yer seçerken öncelikle yürüme mesafesinin yetersiz olduğu alanlarda yer seçmelidir.

KAYNAKÇA

1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu,

(<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf>), RG. 24.06.1973/14574.

Ersoy, M. (2015). Kentsel Planlamada Standartlar. Yem Kitabevi, İstanbul.

Işık, Ş. (2005). Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. Ege Coğrafya Dergisi, 14 (1-2), 57-71.

Küleççi, H. E., Tezer, A. (2021). Sosyal Altyapı Alanlarına Erişimde Yürünebilirlik Kapasitesinin Ölçülmesi: Bakırköy-Bahçelievler Örneği. The Journal of International Social Research, 14 (76-3): 301-320.

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği,

(<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19788&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>), RG. 14.06.2014/ 29030.

TÜİK, 2021. (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>), (09.12.2022).

Ünal, V. (2010). İslam'da İbadetlerin Sosyal Fonksiyonu. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (1), 355-370.

Yılmaz, E. Çiftçi, S. (2011). Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye'de Kentleşme Dönemleri, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (35), 252-267.

DOĞAYA DAYALI TURİZM FAALİYETLERİNE EKOPSİKOLOJİ YAKLAŞIMI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: UŞAK İLİ ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Dr. Ahmet Erkan METİN¹, Doç. Dr. Veli Erdiñç ÖREN²

¹Sorumlu Yazar: Öğr. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, Banaz Meslek Yüksekokulu Ormancılık Bölümü
Uşak/Türkiye. - ORCID: 0000-0002-1016-0927

²Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Banaz Meslek Yüksekokulu Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü
Uşak/Türkiye. - ORCID: 0000-0002-7614-644X

ÖZET

Ekopsikoloji özellikle son yıllarda insanların doğayla birlikte doğa ile iç içe bir yaşam sürdürme isteği paralelinde ön plana çıkan kavramlardan biri olmaktadır. Ekopsikoloji yaklaşımı ekoloji ve psikoloji kavramlarının bir arada bir bütün olarak değerlendirilmesini ele almaktadır. Ekopsikoloji bireyin psikolojisi ile doğa arasındaki etkileşimi ele almaktadır. Ekopsikoloji Fiziksel ve zihinsel sağlık ve mutluluk için bireyin doğada bulunan tüm varlıkların yaşamın tüm evrelerinde etkileşim içerisinde olması gerektiğini önermektedir.

Günümüzde özellikle plansız ve yoğun yapılaşmanın görüldüğü kentlerde insanların günlük yaşamlarında doğadan ve doğal olandan uzaklaştıkları bilinmektedir. Bu bağlamda yoğun kent yaşamı içerisinde bulunan insan için doğa turizmi ve doğaya dayalı aktiviteler doğa ile temasın sağlanmasında önem kazanmaktadır.

Doğaya temelli turizm çeşitleri kapsamında insanların yapabileceği pek çok faaliyet bulunmaktadır. Özellikle ülkemizin sahip olduğu dağlar, yaylalar, mağaralar, akarsu, göller gibi doğa güzellikleri ve iklim farklılıkları ile flora ve fauna çeşitliliği doğaya dayalı turizm potansiyelinin yüksek olmasını sağlamaktadır.

Ancak turizm çeşitleri kapsamında her ne kadar farklı sınıflandırmalar yapılsa da bütüncül bir olgu olan turizm faaliyetleri keskin bir şekilde birbirinden ayıramamaktadır. Turizmin sınıflandırılması yapılırken turizm çeşitleri nasıl birbirlerinden net bir şekilde ayıramıyorsa doğa turizmi sınıflandırmasını da kesin çizgilerle ayırtırmak mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda özellikle doğaya dayalı turizm çeşitleri irdelenerek Uşak İli'nin doğa turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi ve ekopsikoloji kavramı kapsamında sürdürülebilirliğine yönelik önerilerin ortaya konulması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışma Uşak İli'nin, doğa turizmi potansiyeline sahip alanlarının ekopsikoloji kavramı paralelinde sürdürülebilirliğine katkı sağlanması ve bu konuda yeni bir destinasyon olarak görülmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca yazında ekopsikoloji kavramının doğa turizmi ile ilişkilendirildiği çalışmaya rastlanılmaması çalışmanın önemini vurgulamaktadır.

Uşak İlinin iklimi, jeolojik yapısı, flora ve fauna çeşitliliği değerlendirildiğinde doğaya dayalı turizm çeşitliliği potansiyelinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu alanlar uygulamalı ekopsikoloji olarak adlandırılan Ekoterapi kapsamındaki çeşitli faaliyetlere olanak sağlayacak niteliklere sahip olmaktadır. Söz konusu alanların birçoğunun koruma statüsünde olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda alanların sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik ekopsikoloji kavram ve ilkelerinden yararlanılabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekopsikoloji, Doğa turizmi, Sürdürülebilirlik, Uşak, Türkiye

ECOSYCHOLOGY APPROACH AND SUSTAINABILITY TO NATURE-BASED TOURISM ACTIVITIES: THE CASE OF UŞAK

ABSTRACT

Ecopsychology has become one of the prominent concepts, especially in recent years, in parallel with the desire of people to live a life intertwined with nature. The ecopsychology approach deals with the evaluation of the concepts of ecology and psychology as a whole. Ecopsychology deals with the interaction between the psychology of the individual and nature. Ecopsychology proposes that for physical and mental health and happiness, an individual should contact with beings in nature at all stages of life.

Today, it is known that people move away from nature and the natural in their daily lives, especially in cities where unplanned and dense construction is observed. In this context, nature tourism and nature-based activities are gaining importance in providing contact with nature for people who live in a busy city life.

There are many activities that people can do within the scope of nature-based tourism types. In particular, the natural beauties such as mountains, plateaus, caves, streams, lakes, and the diversity of flora and fauna in our country ensure that the nature-based tourism potential is high. However, although different classifications are made within the scope of tourism types, tourism activities, which are a holistic phenomenon, cannot be separated from each other sharply. Just as the types of tourism cannot be clearly separated from each other while the classification of tourism is being made, it is not possible to separate the classification of nature tourism with certain lines. In this context, the purpose of the study is to evaluate the nature tourism potential of Uşak Province by examining the nature-based tourism types and to put forward suggestions for its sustainability within the scope of the concept of ecopsychology. This study is important in terms of contributing to the sustainability of the areas with the potential of nature tourism in Uşak, in line with the concept of ecopsychology, and seeing it as a new destination in this regard. In addition, the fact that there is no study in which the concept of ecopsychology is associated with nature tourism in the literature emphasizes the importance of the study.

When the climate, geological structure, flora and fauna diversity of Uşak Province is evaluated, it is seen that the potential for nature-based tourism diversity is high.

These areas have the qualifications to enable various activities within the scope of Ecotherapy, which is called applied ecopsychology. It is seen that most of the mentioned areas are not under protection status. In this context, it is thought that ecopsychology concepts and principles can be used to ensure the sustainability of the fields.

Keywords: Ecopsychology, Nature tourism, Sustainability, Uşak, Türkiye

1. GİRİŞ

Yoğun sanayileşme sürecinin başladığı endüstri devrimi ile birlikte görülen hızlı kentleşme hareketlerinin kentlerde doğal alanların hızla azalmasına hatta tükenmesine neden olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda özellikle kent insanı doğal alanlara ulaşmakta zorluk yaşamaktadır (Gül, 2013; Çağlak, 2022; Çağlak ve Türkeş, 2022). Doğal alanlardan ve doğal olandan uzaklaşmak insanların psikolojik olarak iyi olma durumlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Özellikle 2020 yılında ortaya çıkan pandemi sürecinde uygulanan sokağa çıkma kısıtlamaları, insanlar için doğaya yakın olmanın önemini daha çok hissettirmiştir.

Son yıllarda sosyal olayların ekolojik yaklaşımlarla açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ekolojik çalışmaların asıl amacının doğa ile insan arasındaki yozlaşmış ilişkiyi tekrardan kurarak tek taraflı tahripkar yıkımı durdurmak olduğu bilinmektedir. Ekopsikoloji yaklaşımının amaçları arasında da insan fitratında var olan doğa ile birlikte doğaya saygı duyarak yaşama içgüdüsünün yeniden açığa çıkarılması bulunmaktadır (Dindaroğlu, 2014). Doğanın ve doğaya yakın olmanın, yüksek estetik değere sahip ortamların insanların genel refahı üzerindeki olumlu etkilerinin yapılan bilimsel çalışmalarda ortaya konulduğu görülmektedir (Galindo ve Rodriguez, 2000). Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan bir araştırmada bahçe manzaralı olan, içerisinde bitki bulunan odalarda bulunan hastaların, otopark ve bina manzaralı odalarda kalan hastalara göre daha hızlı iyileşme gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Hablemitoğlu, 2015). Dünyanın birçok yerinde doğa ile insan arasında güçlü bir ilişki sağlamak amacı ile ekopsikolojinin uygulama alanı olan Ekoterapi kapsamında vahşi yaşam terapileri, yeşil egzersiz programları, toprak merkezli terapiler, olduğu bilinmektedir. Ekoterapi yönteminin genel etkisinin doğa - insan ve diğer türler için duygusal sağlık ve sürdürülebilirlik ile daha gelişmiş bir bağlantı kurmak olduğu bilinmektedir (Chalquist, 2013; Hilary et al., 2017; Wordpress, 2017).

Yoğun kentleşmenin görüldüğü yerleşim alanlarında doğal alanlara ulaşılabilirlik ve doğa turizmi olanakları ekopsikoloji bakımından önemli olmaktadır. Özellikle doğaya ve doğal olana ulaşmakta zorluk yaşayan kent insanı için ulaşılabilir doğa turizmi kurtarıcı durumda değerlendirilebilmektedir. Bu alanların insan psikolojisi üzerinde olumlu katkıları olması ile birlikte doğal olanın sürdürülebilirliği bakımından da önemli olduğu düşünülmektedir.

Yapılan çalışma doğa turizminin ekopsikoloji çerçevesinde değerlendirilmesi ve doğa turizminin sürdürülebilirliğine yönelik ekopsikoloji bağlamında önerilerin getirilerek Uşak İli doğa turizmi olanaklarının ekopsikoloji bağlamında değerlendirilmesi amacını taşımaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Yapılan çalışmada ekopsikoloji ile doğa turizminin ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda ekopsikoloji ve doğa turizmi kavramları yapılan literatür taramaları ile ortaya konulmuştur. Ekopsikoloji için doğa turizminin önemi açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma alanı olarak belirlenen Uşak İli'nin doğa turizmi olanakları ekopsikolojinin uygulama alanı olan ekoterapi bağlamında değerlendirilerek sağlıklı yaşam ve sürdürülebilir doğa bakımından önerilere yer verilmiştir.

2.1 Ekopsikoloji Kavramı, Amacı ve Felsefesi

İnsanların duygu, düşünce ve davranışları üzerinde içerisinde yer aldığı çevrenin, çevrede yer alan varlıkların, nesnelerin, tasarımların düzenlerin etkisinin olduğu bilinmektedir. Bahsi geçen etkenlerin insan duygu ve düşünceleri üzerinde etkisi olduğu gibi duygu ve düşünceler de bu etkenleri şekillendirmektedir. İnsan ve çevre etkileşimi psikoloji, mimarlık, peyzaj mimarlığı, şehir plancılığı da dahil olmak üzere birden fazla bilimin araştırma konusunu oluşturmaktadır. Bu etkileşim özellikle son yıllarda mimarlık ve psikoloji alanlarında öncelikli olarak çalışılan bir konu olmaktadır. İnsanların yoğun kent yaşamında stresle başa çıkma yollarından biri olarak görülen doğa ile birlikte olma isteği bahsi geçen önceliğin nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda Ekopsikoloji kavramı ekoloji ile psikolojiyi birlikte ele almakta ve bulaşıcı bir hastalık gibi yayılan stres başta olmak üzere patolojik hastalıklara kadar bir çok rahatsızlığın insanın doğaya olan yabancılaşmasından kaynaklandığını savunan akademik bir disiplin olmaktadır (Greenway, 2009; Hablemitoğlu, 2015). Ekopsikolojinin "buradaki ruh" ile "oradaki doğa" arasındaki asırlık zihin ve doğa arasındaki ayrımı özenle yıktığı vurgulanmaktadır (Woodburyvd.,2012).

Ekopsikoloji hareketi başlangıcının 1990'lı yılların ortalarına dayandığı, ilk olarak Theodore Roszak tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Hablemitoğlu, 2015). Theodore Roszak "The Voice of the Earth" (1992) ve "Restoring the Earth Healing the Mind" isimli kitabında Ekopsikolojinin halihazırda keşfedilen bir alan olduğunu belirtmektedir (Hilary vd., 2017).

Ekopsikoloji alanında çalışanlar, ekopsikolojiyi, bilimden, ruh sağlığından veya küresel güncel olaylardan izole olmayan bir alan olarak zenginleştirmektedir (Merrit, 2012). Ekopsikoloji bireyin zihinsel sağlığı için, bireyin iç dünyası ile yaşamını sürdürdüğü en kapsamlı anlamda evren arasındaki etkileşime odaklanmaktadır (Brown, 1995).

Ekopsikoloji teriminin yaratıcısı Theodore Roszak, 1992'de yayımlanan The Voice of the Earth (Dünyanın Sesi) adlı kitabında Ekopsikoloji felsefesini sekiz kuralla tanımlamaktadır (Yürcü, 2016).

1-"Zihnin temelinde ekolojik bilinçdışı yatmaktadır; yani her insan doğuştan doğaya dair bir bilince sahip olmaktadır".

2-"Ekolojik bilinçdışının içeriğinde, kozmik evrimin, tarihin ilk zamanlarına kadar uzanan kaydı bulunmaktadır".

3-"Ekopsikoloji'nin amacı, insanın ekolojik bilinçdışında bulunan ve doğuştan sahip olduğu, doğa ve insanın karşılıklı ilişkisine dair bilgiyi uyandırmaktır".

4-"İnsan gelişiminin hayati aşaması çocukluk dönemi olmaktadır. Ekopsikoloji çocuğun henüz unutmadığı çevresel bilinci yetişkinlerde de uyandırmayı amaçlamaktadır. Çocukta bu bilincin gelişmesi için doğayla ilgili hikâyeler, masallar, ninniler çok önemli yer tutmaktadır".

5-"Ekolojik egonun gelişmesiyle insan, doğaya ve diğer insanlara karşı ahlaki bir sorumluluk duygusuna sahip olmaktadır. Ekopsikoloji bu sorumluluk duygusunun sosyal ilişkilerde ve politik kararlarda söz sahibi olmasını amaçlamaktadır".

6-"Ekopsikoloji'nin en önemli terapilerinden birisi, doğayı bir yabancı gibi gören ve ona hükmetmeye çalışan, politik gücün de kaynağı olan "eril" karakter özelliklerini yeniden ele almak ve düzeltmek olmaktadır".

7-"Ekopsikoloji sanayi kültürünün yıkıcılığını sorgularken, hayatımızı kolaylaştıran teknolojiye karşı gelmemektedir. Bu anlamda Ekopsikoloji anti-endüstriyel değil, post-endüstriyel yapıya sahip olmaktadır".

8-"Dünyanın ve kişinin iyiliği arasında "sinerjik" bir etkileşim var olmaktadır. Dünyanın ihtiyaçları insanın da ihtiyaçları, insanın hakları, dünyanın da hakları olmaktadır".

Ekopsikoloji ile ilgili yapılan tanımlar ve değerlendirmeler incelendiğinde; hem insanın fiziksel ve psikolojik sağlığı hem de doğanın sürdürülebilirliği bakımından yaşam boyu doğa ile temas halinde, doğa ile bir bütün olarak yaşaması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ekopsikoloji felsefesinin önemi hızlı ve yoğun kentleşmenin görüldüğü günümüz koşullarında daha da artmaktadır. Ekopsikoloji temelleri doğrultusunda doğaya karşı temel yaklaşımın insanın doğaya ve doğal değerlere karşı içten/derin bir saygı ve hayranlık ile aidiyat duygusunun eylemsel boyutta ortaya çıkması ve yansıtılması olmaktadır.

2.2 Doğa Turizmi

Günümüz tüketim dünyasında insanların istek ve ihtiyaçları hızlı bir şekilde değişmektedir. Bu değişim turizm talebini de hızlı bir şekilde etkilemekte ve hızlı değişen turizm talebinin sonucunda da turizmin çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır. Turizm talebinde yaşanan bu değişim, insanların deniz-kum-güneş turizmi seçeneğinden farklı olarak diğer turizm çeşitlerine yönelmesine etki etmektedir. İnsan ihtiyaçlarına göre değişiklik gösteren turizm faaliyetlerinin sınıflandırılması, turistik ürün çeşitliliğini ortaya çıkararak yeni turizm çeşitlerinin bu sınıflandırmaya dahil olmasını sağlamaktadır. Ancak turizm çeşitleri kapsamında her ne kadar farklı sınıflandırmalar yapılsa da bütüncül bir olgu olan turizm faaliyetleri keskin bir şekilde birbirinden ayıramamaktadır. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada özellikle doğaya dayalı turizm çeşitleri irdelenerek ekopsikoloji kavramı kapsamında Uşak İli'nin doğa turizmine elverişli alanları değerlendirilmektedir.

Kentleşmenin etkisiyle artan yoğun ve stresli yaşam insanlarda daha sakin turizm faaliyetlerine yönelme ihtiyacı doğurmaktadır. Bu ihtiyaç son yıllarda insanların, ülkemizde yoğun olarak tercih edilen deniz-kum-güneş turizminin yanında doğa turizmini tercih etmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda doğaya dayalı farklı turizm çeşitleri kapsamında insanların yapabileceği pek çok faaliyet bulunmaktadır. Özellikle ülkemizin sahip olduğu dağları, yaylaları, mağaraları, akarsu, gölleri gibi doğa güzellikleri ve iklim farklılıkları ile flora ve fauna çeşitliliği doğaya dayalı turizm çeşitliliğindeki potansiyelinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Yazın taraması yapıldığında doğa turizmi ile ilgili, “alternatif turizm, kırsal turizm, doğaya dayalı turizm, yeşil turizm ve soft turizm, ekoturizm” gibi farklı kavramlara rastlanmaktadır. Bazı kaynaklarda doğa turizmi ekoturizm ile aynı anlamda kullanılırken, bazı kaynaklarda doğa turizminin ekoturizm kapsayan bir kavram olduğunu ve ayırt edici özelliklerinin bulunduğu vurgulanmaktadır (Arslan, 2019; Çoban ve Karakuş, 2019; Eken İnan, 2020; Zengin vd., 2019). Turizmin sınıflandırılması yapılırken turizm çeşitleri nasıl birbirlerinden net bir şekilde ayıramıyorsa doğa turizmi sınıflandırmasını da kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmamaktadır. Ancak genel olarak yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde doğa turizmi kapsamında ele alınabilecek turizm çeşitleri aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir (Kahraman ve Türkay 2004; Usta, 2009; Kozak vd., 2010; Arslan, 2019; Çoban ve Karakuş, 2019; Erken vd., 2019; Zengin vd., 2019; Eken İnan, 2020; <https://www.ktb.gov.tr/TR-96269/turizm-cesitleri.html>, 04.10.2022);

Agro-turizm,

Akarsu-Rafting turizmi,

Atlı doğa yürüyüşü,

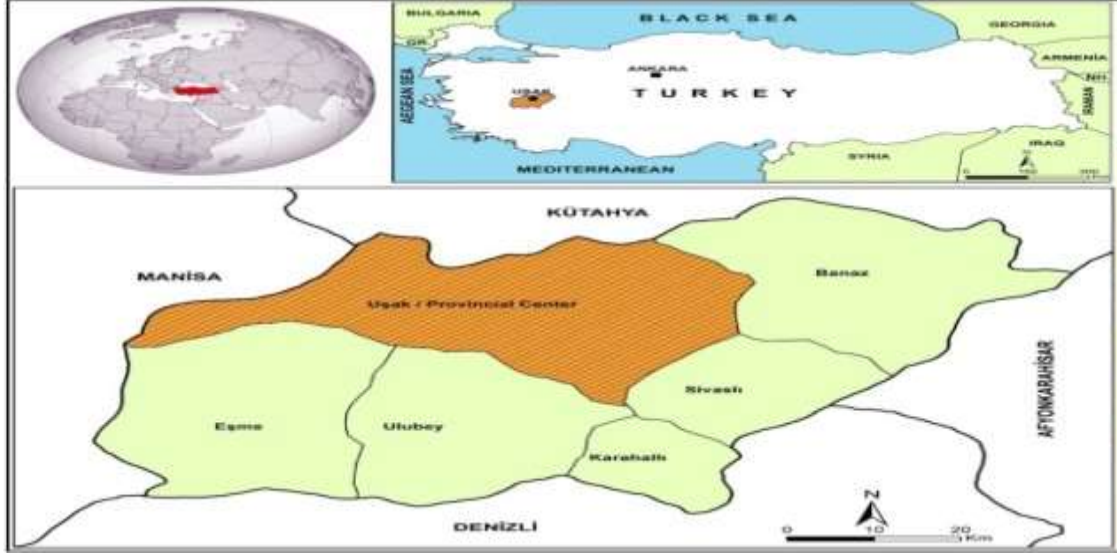
Av turizmi,
Balon turizmi,
Bisiklet turizmi,
Botanik (bitki inceleme) turizmi,
Çiftlik turizmi,
Dağ ve kış turizmi,
Deniz turizmi,
Ekoturizm,
Foto safari,
Golf,
Hava sporları,
Kamp ve karavan turizmi,
Kanyon turizmi,
Kırsal turizm,
Kuş gözlemciliği(Ornitoloji),
Macera turizmi,
Mağara turizmi,
Sualtı dalış,
Termal turizm,
Trekking/Doğa Yürüyüşü,
Yaban hayatı (Fauna) gözlemciliği
Yamaç paraşütü,
Yat,
Yayla turizmi.

Görüldüğü üzere doğaya dayalı turizm çeşitliliği dikkate alındığında sürdürülebilirlik kavramının turizmle iç içe olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada sürdürülebilir turizm kapsamında önemli bir olgu haline gelen doğaya dayalı alternatif turizm faaliyetlerinin, ekonomik ve sosyo kültürel yansımalarının yanı sıra çevresel etkilerinin de ortaya konması önem arz etmektedir. Bu nedenle hem mevcut destinasyonların hem de turizm ürünlerinin sürdürülebilir turizm ilkelerine göre rehabilite edilmesi ya da potansiyel destinasyonların ve potansiyel turizm ürünlerinin bu prensipler aracılığı ile geliştirilmesi önemlidir (Şahin Ören ve Yüzbaşıoğlu, 2019). Bu bağlamda Uşak İli doğaya dayalı turizm faaliyetleri kapsamında önemli bir potansiyele sahip bir destinasyondur. Buradan hareketle Uşak İli'nin doğaya dayalı potansiyel alternatif turizm çeşitlerinin ekopsikoloji kapsamında değerlendirilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2.3. Uşak İli ve İlin Doğa Turizmi Olanakları

Uşak ili, Ege Bölgesinin İç batı Anadolu bölümünde, Ege Bölgesi ile İç Anadolu bölgesinin birbirlerinden ayrıldığı İç batı Anadolu eşiğinin batısında yer almaktadır. Kuzeyde Kütahya, doğuda Afyon, güneyde Denizli ve batıda Manisa illeri bulunmaktadır (<https://www.usak.bel.tr/>). Uşak İli'nin konumu Görsel 1' verilmektedir (Metin ve Çağlak, 2022).

Görsel 1. Uşak İli'nin Konumu (Metin ve Çağlak, 2022)

Coğrafi konumundan dolayı Akdeniz iklimi ile İç Anadolu'nun karasal iklimi arasında kaldığından bitki örtüsü de buna benzer bir durum göstermektedir. Yazları sıcak ve kurak, kışları ise İç Anadolu'ya göre daha ılık geçen bir karasal iklim egemendir. Ege Denizi üzerinden gelen bulutların getirdiği yağışlar, il iklimini Orta Anadolu ikliminden ayırmaktadır (<https://usak.ktb.gov.tr/>).

Uşak ile ilgili yazın taraması paralelinde potansiyel doğaya dayalı turizm faaliyetleri Çizelge 1'de özetlenmeye çalışılmıştır.

Çizelge 1: Uşak ilinde doğaya dayalı turizm faaliyetlerinin sınıflandırılması

POTANSİYEL TURİZM ÇEŞİTLERİ	YAPILABİLECEK FAALİYETLER
Agroturizm (Tarım Turizmi)	Tarım ile turizm faaliyetlerini birleştiren bir etkinlik olarak tanımlanan Agroturizm için uygun alanların olması. Yüksekliği 1805 metreyi bulan Elma Dağı üzerinde geniş yaylaların ve oldukça verimli Uşak ve Banaz ovaları uygun alanlardır.
Akarsu Turizmi	Banaz ve Gediz çayları, Büyük Menderes nehri ve Güllü dersinin Birleştiği Adıgüzel baraj gölü bölge sahalarında gerekli ölçümler ve parkur çalışmaları yapılarak rafting, kano, su kayağı, kürek yarışları gibi farklı su sporları yapılabilir.
Av Turizmi	Bölgenin av hayvanlarının zenginliği ve akarsuyun olta balıkçılığı yönünden elverişliliği dikkate alındığında av turizmi yönünden önemli potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir. Burkazdağı,

	Kızılhisar, Ulubey avlakları ve sportif olta balıkçılığı için Karaağaç, Altıntaş, Göğem, Küçükler, Dümenler, Yenice, Kozviran, Kuşdemir, İnay Göletleri, Adıgüzel baraj gölü, Gürlek ve Bahadır dereleri, Banaz çayı, Eşme Üçpınarlar, Takmak, İsalır, Yeleğen göletleri uygun alanlardır.
Botanik Turizmi	Zengin biyoçeşitliliğe sahip olması. Endemik bitki türlerinin bulunması. Bölge kızılçam ormanları, palamut meşeleri, ahlatlar, kızılıçık, kuşburnu gibi türlerle botanik turizm alanı olarak hizmet edebilecek zenginliğe sahiptir. Bu bağlamda trekking, foto safari gibi faaliyetler için yürüyüş parkurları oluşturulabilir. Bu kapsamda Dağdemirler, Dikençayı, Taşyaran vadisi, Hamamdere köyü, Banaz Elmadağı, Aşağı Karacahisar, Murat dağı, Gürlek ve Bahadır köyleri önemli potansiyele sahip bölgelerdir.
Dağcılık	Dağ yürüyüşü için parkurlar düzenlenebilir. Ayrıca engelli arazi sporları, dağ bisikleti gezileri, atlı yürüyüş gibi aktiviteler için uygun parkurlar hazırlanabilir. Ahır Dağı, Murat Dağı, Burkazdağı, Kemerdağı, Elma Dağı dağcılık sporunun yaygınlaşması için kullanılacak potansiyel alanlardır.
Doğa Turizmi	Uşak İli Doğal kaynaklarının zengin olması, ilçelerinde arkeolojik alanların bulunması, İlin turizmine katkı sağlamaktadır, İlin doğal kaynakları dağları, ovaları yaylaları, akarsuları orman varlıklarıyla, Uşak'ın doğal yapısı ve iklimi ekoturizm etkinlikleri için son derece elverişlidir. Neredeyse tüm ilçeleri yer şekilleri, doğal güzellikleri ve özellikleri, yöresel özellikleri nedeniyle doğa turizmi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Banaz Murat dağı, Burkaz Dağı, İtecik Dağı, Umurbaba Dağı, Ulubey Kanyonları, Karahallı Cılandıras Köprüsü, Ulubey Blaundus Antik Kenti, Taşyaran Vadisi gibi birçok alan doğa turizmi kapsamında potansiyel değerlerdir.
Hava Sporları	Bölgenin coğrafi şartları ve hakim rüzgar yönü dikkate alındığında yamaç paraşütü için uygun olan sahalar belirlenebilir. Yüksek kesimlerde balonla, motorlu planörle uçmak mümkündür. Ulubey Kanyonu, Kemerdağı, İbikli Tepesi hava sporu yapılabilecek uygun yerlerdir.
Kamp - Karavan Turizmi	T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Mastır Planı" doğrultusunda, "Kamp ve Karavan Turizmi" kapsamında Aşağı Karacahisar, Elmadağı Yaylası, Murat Dağı, Gürlek, Bahadır Yaylaları, Burkazdağı yaylası gibi yayların olması.
Kanyon Turizmi	Dünyanın ikinci büyük kanyonu olan Uluvey Kanyonu'nun olması
Kuş Gözlemciliği	Bölgede Puhu, Atmaca, Şahin, Kulaklı Orman baykuşu, Tepeli pelikan ve 150 ye yakın ötücü ile su kuşu türleri bulunmaktadır. Bölgeyi üreme yeri olarak tercih eden yırtıcı ve ötücü kuşların gözlenebilmesi için uygun yerlere kuleler yapılabilir. Karaağaç,

	Göğem Göleti, Küçükler Barajı, Taşyaran Vadisi, Ulubey Kanyonu kuş gözlemciliği ve fotoğrafçılık için altyapı oluşturulabilecek uygun alanlardır.
Mağara Turizmi	Turizme açılacak Çokrak mağarası, Ulupınar Mağarası, Burkaz Mağarası, Sırçalı Mağarası gibi potansiyel mağaraların olması.
Termal Turizm	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Termal Turizm Master Planında Frigya Termal Turizm Bölgesi Projesi kapsamında potansiyel termal alanlarının olması. Emirfakı-Akbulak, Aksaz, Hasköy, Örencik ve Hamamboğazi jeotermal sahalarının olması.
Yayla Turizmi	Yayla turizmi kapsamında yapılabilecek faaliyetler için bölgede çok sayıda yayla bulunması. Kozviran yaylası, Üzeyir yaylası, Üçoluk, Elmadağı yaylası, Burkazdağı yaylası, Ahırdağı yaylası, Murat dağı Sarıçiçek yaylası gibi yaylalar yürüyüş, bisiklet ve atlı gezinti için rotaların oluşturulmasına elverişlidir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Benmerkezci düşünce yapısına sahip olan insan kendi türü dışındaki tüm varlıkların insana hizmet için var olduğunu benimsemektedir. Özellikle doğaya hakim olma duygusunun baskın olduğu bu düşünce tarzına sahip olan birey doğadan faydalanırken doğaya saygı, sürdürülebilirlik, eşit yaşam hakkına sahip olma gibi koşulları görmezden gelmektedir. Oysa insanın sağlıklı yaşam ve neslinin devamı için yaşamının her evresinde doğaya ihtiyaç duyduğu bilinmektedir.

Günümüzde yoğun, plansız ve çarpık kentleşme hareketlerinin olumsuz bir sonucu kent yerleşimlerinde doğal alanların tükenmesi ve kent insanının doğadan kopması olarak görülmektedir. Bahsi geçen tükenme hem doğa üzerinde hem insan üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Bu olumsuz etkilerin önlenmesinde en etkili yöntemin bireyin ahlaki tutum ve davranışlarının benmerkezcilikten doğa merkezli anlayışa değişmesi ve gelişmesi ile mümkün olabileceği öngörülmektedir (Metin ve Gül, 2020).

Hartig vd. (1991) doğal alanlarda bulunmanın zihin yorgunluğu üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yaptıkları araştırmada tatil yapmayan, kent içinde tatil yapan ve doğa gezisine giden gruplara sunulan okuma parçasındaki hataların düzeltilmesinde en iyi sonucun doğa gezisine giden grup tarafından elde edildiğini ortaya koymaktadır (Tennesen ve Cimprich, 1995). Honeyman (1990) yapmış olduğu araştırmada sınav çıkışındaki öğrencilere doğal alanlarla karışık kent manzaralarından oluşan ve doğal alanlardan yoksun kent fotoğrafları göstererek görsel peyzajın öğrencilerin duygusal durumları üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmıştır. Çalışma sonucu doğa ile karışık kent manzaralarının doğadan yoksun kent manzaralarına göre stres üzerinde daha fazla iyileştirici etki gösterdiğini ortaya koymaktadır (Özgüner, 2004).

Özellikle kentleşmenin yoğun olduğu yerleşim yerlerinde yaşamını sürdüren insanlar trafik, gürültü, hava kirliliği, insan kalabalığı ve bu etkenlere bağlı stres gibi faktörlerden uzaklaşmak için doğal alanlara yönelmektedir. Kent içerisinde doğal alanların az bulunur hale gelmesinden dolayı bireyler kent çevrelerinde bulunan doğal alanlara talep göstermektedir. Bahsi geçen yönelim doğrultusunda oluşan talep doğa turizmine çekicilik kazandırmaktadır.

İnsanlar günlük yaşamları içerisinde fazla zaman harcamadan ve ekonomik olarak doğaya ulaşabilmeyi istedikleri bilinmektedir. Ülkemiz doğa turizmi olanakları değerlendirildiğinde

sahip olduğu fauna, flora ve jeolojik özellikler bakımından çeşitliliğe ve ulaşılabilirlik bakımından elverişli şartlara sahip olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Uşak ilinin doğa turizmi çeşitliliği incelendiğinde, agroturizm, akarsu turizmi, av turizmi, botanik turizmi, dağcılık, doğa turizmi, hava sporları, kamp - karavan turizmi, kanyon turizmi, kuş gözlemciliği, mağara turizmi, termal turizm, yayla turizmi gibi oldukça zengin potansiyele sahip olduğu görülmektedir.

Bu alanların, insanın doğayla ilgili hemen her alanda etkileşim halinde bulunmasını fiziksel ve psikolojik sağlık bakımından yararlı gören ekopsikoloji kavram ve ilkeleri doğrultusunda değerlendirildiğinde, doğayla iç içe spor yapmak (doğa yürüyüşleri, kampcılık, su sporları vb.), yaban hayatını gözlemlemek (kuş gözlemciliği), toprak ile ilgili uğraşlarda bulunmak (tarım, hobi bahçeciliği vs.) gibi oldukça fazla etkileşim alanına olanak sağladığı görülmektedir.

Bahsi geçen faaliyetler ekoterapi kapsamında değerlendirildiğinde yazın taramasıyla paralel olarak; agro turizmi kapsamında toprakla, tarımla ilgili uğraşların duygusal sağlık üzerine olumlu etkisi olduğu (Hilary vd., 2017; Wordpress, 2017); yaban hayatı izleme alanlarının stres azaltıcı etki yarattığı (Ulrich,1979); akarsu, göl, kamp alanları gibi doğal ortamlardaki turizm faaliyetlerinin dinlendirici etki yaratarak (Yetimoğlu,2019), kısa ve uzun vadede insan psikolojisi üzerine olumlu etki (Kaplan ve Talbot, 1983) oluşturabileceği görülmektedir.

Burada kritik öneme sahip olan konu ise bahsi geçen alanların çoğunun koruma statüsünde bulunmaması, yasal önlemlerin yeterince bilinmemesi ve denetimdeki yetersizlikler olarak karşımıza çıkabilmektedir. Ayrıca ekonomik sürdürülebilirliğin ön planda tutulduğu yönetimlerde nüfus artışı ve sanayileşme ile birlikte sınırları genişleyen kentlerde, kent çevresindeki mevcut doğal alanların çok katlı yapılarla, geçirimsiz yüzeylerle yapay alanlara dönüştüğü bilinmektedir. Bu dönüşüm başta verimli tarım ve orman alanları olmak üzere arazilerin vasfı dışında kullanılmasına neden olmaktadır. Bu olumsuz durumun Uşak kenti için de geçerli olduğunu söylemek mümkün olmaktadır (Metin ve Çağlak, 2022).

Doğaya dayalı turizme olanak sağlayan alanlar üzerinde kent baskısının önlenmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için yasal boyutta gerekli önlem ve tedbirlerin alınmasından ziyade bireysel ve toplumsal boyutta tutum ve davranışların doğa merkezli zihniyetle gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. Bu noktada ekopsikoloji kavram ve ilkelerinin etkili olabileceği düşünülmektedir.

İnsanlar kendilerine fayda getirecek eylemlerde bulunmak istemektedirler. Ekopsikoloji kavram ve ilkeleri doğrultusunda sağlıklı fiziksel ve psikolojik yapıya sahip olmanın yaşamın her evresinde sağlıklı doğa ile temas halinde mümkün olabileceği belirtilerek doğanın korunmasına ve sürdürülebilirliğine katkı sağlanabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda doğaya dayalı turizm aktivitelerine bireylerin yönlendirilmesi doğaya dayalı turizmin de sürdürülebilirliğini ve gelişmesini sağlayabilecektir. Ayrıca kent çevresindeki doğal alanların kentin hava kalitesi, iklimi üzerine dolayısıyla kent insanının sağlığı üzerine olan olumlu etkileri ön plana çıkarılarak arazilerin vasfı dışında kullanımının önüne geçilebilecek, bu alanların doğa turizmi kapsamında kullanılması teşvik edilebilecektir. Bu yöntemle mevcut doğa turizmine elverişli doğal alanların korunmasının yanı sıra yeni alanların da oluşturulması sağlanabilecektir.

Yapılan bu çalışma bundan sonra ekopsikoloji ve turizm konularında yapılacak çalışmalar için kaynak oluşturacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışma, doğa turizmi çeşitlerine katılanların

ekopsikoloji kavramı kapsamında algılarının belirlenmesi gibi daha geniş kapsamlı çalışmaların yapılabileceği düşüncesini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Arslan, E. S. (2019). Determination of the alternative routes related to nature tourism in Burdur. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 332-346. Chalquist, C., 2013. Review Of Ecopsychology: Science, Totems, And The Technological Species. *Ecopsychology*, 5(1), 61.
- Çağlak, S. (2022). Amasya kentinin biyoklimatik konfor koşullarının mekânsal dağılımı ve gelecek projeksiyonları. *Mavi Atlas*, 10(1), 182-197.
- Çağlak, S., Türkeş, M. (2022). Yeni bir yaklaşımla termal konfor koşullarının günümüzde ve gelecek iklim koşullarındaki mekânsal dağılımının analizi: Bolu Kenti örneği . *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 20 (2), 338-358. DOI: 10.33688/aucbd.1097989
- Çoban, Ö., Karakuş, Y. (2019). Doğa Temelli Alternatif Turizm Türleri, *Alternatif Turizm*, Editörler: Prof. Dr. Şule Aydın, Doç. Dr. Duygu Eren 67. Detay Yayıncılık, Ankara
- Dindaroğlu, T., Zengin, M., Akay, A. E. (2013). Küresel İklim Değişikliği İle Mücadelede Orman Kaynaklarının Planlanmasına Bazı Ekolojik, Ekopsikolojik Ve Ekosyolojik Yaklaşımlar. *Ormancılıkta Sektörel Planlamanın 50. Yılı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 26-28 Kasım Antalya s:466-478.
- Erken, K., Atanur, G., Akın T. A. (2019). Bursa Florasının Doğa Turizmi Potansiyeli. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* Issn:2146-1880, E-Issn: 2146-698x Cilt: 20, Sayı:1, Sayfa
- Eken, İ. S. (2020). Doğa Turizmi. *Turizm Türlerine Profesyonel Yaklaşım*, Editörler: Doç. Dr. F. Atıl Bilge, Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Cabi. Sage Yayınları, Ankara.
- Galindo, P., Rodriquez, C.A.S. (2000). Environmental Aesthetics And Psychological Wellbeing: Relationships Between Preference Judgements For Urban Landscapes And Other Relevant Affective Responses. *Psychology in Spain*, 2000, Vol. 4. No 1, 13-27.
- Greenway, R. (2009). Defining EP, Part 2. *Gatherings: Journal of the International Community for Ecopsychology*, Erişim tarihi: 09.11.2022 Erişim adresi: <http://www.Ecopsychology.org/gatherings/ecology-psychology-defining-ep/>
- Gül, F. (2013). İnsan-Doğa İlişkisi Bağlamında Çevre Sorunları Ve Felsefe. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14. Sayfa: 17-21.
- Hablemitoğlu, Ş. (2015). Ekolojik Egosu Gelişmeyen İnsan Doğayı Yok Ediyor. Erişim Tarihi 08.11.2022. Erişim adresi: <https://gaiadergi.com/egonun-ekolojik-olanini-severiz/>
- Hilary, P., Dolley, T., Rust, M. J. (2017). 'Background to the UK Ecopsychology Movement, Ecopsychology network, Conferences and Gatherings, Academia, Ecotherapy, More recent developments - ecopsychology in wider contexts. Erişim Tarihi: 06.11.2022. Erişim adresi: <https://www.ecopsychology.org.uk/history>.
- Kahraman, N., Türkay, O. (2004). *Turizm ve Çevre*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kozak, N., Akoğlan K. M., Kozak, M. (2010). *Genel Turizm (İlkeler – Kavramlar)*. Detay Yayıncılık, 9. Baskı, Ankara. ISBN: 9789758326303
- Luzar, E. J., Diagne, A., Ergan, C. ve Henning, B. R. (1998), "Profiling the Nature-Based Tourist: A Multinomial Logit Approach", *Journal of Travel Research*, 37 (1), 48-55.
- Merritt, D.L. 2012. *The dairy farmer's guide to the universe: Jung, Hermes, and ecopsychology*. V: I: Jung and ecopsychology. Carmel, CA: Fisher King Press.
- Metin, A. E. ve Gül, A. (2020). Türkiye'de çevre etliğinin yasal ve kamusal çerçevesi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), s. 252-268.
- Metin, A. E., Çağlak, S. (2022) "Assessment of the effect of land use change on bioclimatic comfort conditions in Uşak Province," *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*: Vol. 46: No. <https://doi.org/10.55730/1300-011X.3032>
- Özgüner, H., (2004). Doğal Peyzajın İnsanların Psikolojik Ve Fiziksel Sağlığı Üzerine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* Seri: A, Sayı: 2.
- Ören, Ş. T., Yüzbaşıoğlu, N. (2019). Hava Sporları Açısından Uşak Destinasyonunun Sürdürülebilirliğinin Ve Pazarlama Potansiyelinin GZFT Analizi Aracılığı İle Değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:24, Sayı: 3, Aralık 2019.

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://www.ktb.gov.tr/TR-96269/turizm-cesitleri.html>. Erişim Tarihi: 04.10.2022.
- Tennessen, C. M., Cimprich, B., (1995). Views to nature: Effects on attention. *Environmental Psychology*, Volume 15, Issue 1. [https://doi.org/10.1016/0272-4944\(95\)90016-0](https://doi.org/10.1016/0272-4944(95)90016-0).
- Ulrich, R. S. 1979. Visual landscapes and psychological well-being, *Landscape Research*, 4:1, 17-23, <https://doi.org/10.1080/01426397908705892>.
- Usta, Ö. (2009). *Turizm (Genel ve Yapısal Yaklaşım)*. Detay Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- Woodbury, Z., Chalquist, C. (2012). Quantum Ecopsychology: CollapsingtheWave of Future Possibilities. *Ecopsychology*, Dec.18, 2012.
- Wordpress. 2017. Ekopsikoloji ile Doğaya Dönüş. <https://psikevelum.wordpress.com/2017/03/30/ekopsikoloji-ile-dogayadonus/> Erişim Tarihi: 07.11.2022
- Yetimoğlu L. (2019) Mimaride Suyun Tasarım Ögesi Olarak Kullanımı Ve Örnekleri Üzerinden İncelenmesi. Maltepe Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Yürcü, G. (2016). Rekreasyon Faaliyetlerine Katılan Bireylerin Kişilik Özelliklerinin Ekopsikoloji Algılarına Etkisi. *Journal of Recreation and Tourism Research*. 3 (2), 23-35.
- Zengin, B., Ulama, Ş., Koç, D. E. (2019). Kastamonu İlinin Doğa Turizmi Potansiyelinin Alternatif Turizm Kapsamında Değerlendirilmesi. *Safran Kültür Ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 251-274.

KATILIM BANKACILIĞINDA FON TOPLAMA YÖNTEMİNE YENİ YAKLAŞIM: ÖZEL FON HAVUZU HESABI

Çağla Aslıhan İLHAN

Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, - <https://orcid.org/0000-0003-3226-6295>

ÖZET

Gün geçtikçe finansal piyasalara farklı uygulamalar katılmaktadır. Son yılların en önemli uygulamaların biri de faizsiz bankacılık/katılım bankacılığı gelişmeleridir. Katılım Bankaları Klasik(konvensiyonel) bankalarda olduğu gibi bireysel ve ticari faaliyette bulunmak isteyen kesimlere hizmetlerini sunmaktadırlar. Bu faaliyetleri uygularken faizsizlik prensiplerine göre ve tüm işlemlerini bu minvalde yapmaktadırlar.

Katılım Bankaları klasik bankacılık işlemlerini yaparken faiz yerine kar zarar ortaklığını uyguluyorlar. Ürün çeşitliliği olarak katılım bankacılığına özel yöntemlerinden bahsedecek olursak fon toplama ve fon kullandırma olmak üzere ikiye ayrılır. Fon toplama yöntemlerine cari ve katılım hesaplarına ek olarak hızlı gelişen bankacılık dünyasında yeni yaklaşımlarda artık uygulamaya geçmekte. Katılım hesaplarına yeni soluk katacak olan mevduatlarını bu bankalarda değerlendirmek isteyenler için yatırım vekaleti hesapları ve en genç hesap olan Özel fon havuzu hesapları dikkat çekmekte. Özellikle son aylarda özel fon havuzu hesabına olan ilgi ve talep gün geçtikçe artmaktadır. Özel fon havuzu hesabı sermayedarın TL,YP ve Kıymetli maden olarak Altın türünden olan mevduatını kar ve zarara katılma karşılığında yatırılan fonların belirlenen proje finansmanında kullanılması sonucunda oluşacak kar veya zarara katılma sonucu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenen herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın geri ödenmesi garanti edilmediği fonların oluşturduğu hesaplardır. Bu şekilde toplanan fonlar bu hesaplarda belirlenen vadede işletilerek günümüz katılım hesaplarına hızlı ve sağlam bir giriş yapmıştır.

Bu çalışmada Katılım bankacılığının kısaca Türkiye ve Dünyadaki gelişimi, Fon toplama yöntemleri, Fıkhi ve Hukuki açıdan da değerlendirilen ve ülkemizde ilk defa bir Kamu Katılım bankasında uygulanan Özel Fon havuzu hesabı hakkında inceleme ve araştırmalara yer verilmiştir. Katılım bankaları mevduat sistemi diğer bankalara benzemelerine rağmen fon toplama ve kullandırma yöntemleri İslami finans sistemi açısından bu bankalardan ayrılmaktadır. Ayrılan özelliklerine yeni ve güçlü bir yaklaşımla proje tercihli özel fon havuzu hesabı ile yoluna devam eden en genç kamu katılım bankasının bu hesabı nasıl uyguladığı ve hesaba ilgili ne gibi yollar izlendiği detayları ile incelenmiştir.

Anahtar kelimeler : Katılım bankacılığı, Fon toplama yöntemleri, Özel fon havuzu.

KATILIM BANKACILIĞI TANIMI VE GELİŞİMİ

Katılım bankacılığı, özel cari ve katılma hesapları yoluyla tasarruf sahiplerinden toplanan fonları faizsiz finansman prensiplerine uygun yöntemlerle ticaret ve sanayi sektörlerinde

değerlendiren, neticesinde oluşan kâr ve zararı tasarruf sahipleriyle paylaşan bankacılık sistemidir.

Faizsiz bankacılığın ilk adımları 1963 yılında Mısır'ın Mith Ghamr kasabasında Dr. Ahmet Neccar tarafından faizsiz bir banka modeli olarak atılmıştır. Faizsiz finans kuruluşlarının asıl gelişimi ise, 1973 yılında Cidde'de kurulup 1985 yılında kurumsal anlamda faaliyete geçen İslam Kalkınma Bankası ile başlamıştır.

Katılım bankacılığının ülkemizdeki gelişimi 1985 yılı sonrasında olmuştur. 16.12.1983 tarih 83/7506 sayılı kararname ile Özel Finans Kurumları (ÖFK) adı altında katılım bankacılığının ilk temeli atılmıştır. İsimde yer alan “özel” kelimesi, kurulmuş olan şirketlerin kamusal değil özel olduğunu, “finans” ibaresi ise bu kurumların finansal piyasaların bir aracı kurumu olduğunu ifade etmek için seçilmiştir. (Kaya, 2010)

Dünyada ve ülkemizdeki kişilerin bir kısmı faiz gelirlerinden uzak durmaktadır. Bu nedenle klasik bankaları tercih etmekten uzak dururlar. Katılım bankaları da faiz hassasiyeti nedeniyle mali sektörde bir yenilik olarak klasik bankalara gitmeyen fonları ekonomiye kazandırmak ve bu sistemi tercih eden kişilerin fonlarını değerlendirmek ve güven altında tutarak hizmet vermektedir.

Katılım Bankaları ticaret ve sanayi sektörlerinde değerlendirdiği fonların kar ve zararı tasarruf sahipleriyle ortak olarak paylaşır. Bu nedenle bu bankacılık işlemlerinde faiz uygulanmaz. Herhangi bir malın peşin ya da vadeli satılmasından sağlanan kazanç kardan. Malların alım satım işlemlerinden önce banka kar oranını belirler. Bu kar oranına göre vadenin bitiş tarihinden önce herhangi bir değişiklik yapılmaz. Tasarruf sahiplerinin karı da havuz içinde toplanan fonlardan elde edilen kardan ödenir.

Katılım Bankacılığının Diğer Bankalardan Farkları

Katılım Bankacılığı ve geleneksel bankacılık işlemleri arasında genel olarak benzer özellikler bulunmakta beraber işleyiş ve süreçler tamamen birbirlerinden farklıdır.

Katılım Bankalarında kar-zarar ortaklığı esastır. Ana ilkesi hiçbir işlemde faizin söz konusu olmamasıdır. Kar ve zarara katılma yöntemiyle fon toplamakta ve kiralama, ticaret, ortaklık vb. alanlarında fon kullanılmaktadır. Klasik bankalar ise faiz sistemi ile mevduat toplamakta ve yine faiz karşılığında para vermektedir.

Katılım bankacılığında ise Kar payı destek verilen projelerin verimliliğine göre oluşur. Proje verimliliği düşük ise kar payı düşük, verimlilik yüksek ise kar payı da yüksek olur. Faiz sistemi ile çalışan bankalarda, faizde anaparanın vade sonundaki kazancı taahhüt edilir.

Katılımlarda geleneksel bankalara göre para ticari ürün gibi değerlendirilmez. Fon toplamada kar zarar ortaklığını alır, kullanılırken vadeli satış, kiralama, kar ve zarara katılma şeklinde işlemlere izin verilir. Diğer klasik bankalarda ise para belirlenen bedel karşılığında alınıp satılmakta, kullanılmaktadır.

KATILIM BANKACILIĞINDA FON TOPLAMA YÖNTEMİ

Katılım bankalarında fon toplama yöntemi cari hesaplar ve katılma hesapları olarak uygulanmaktadır. Bu bankalar hesapları işletirken dini kurallara uygun faaliyet gösterirler.

Cari Hesaplar

Bu tür hesaplar, Değerli maden, Döviz ve TL cinsinden vadesiz olarak açılabilen ve kar payı dağıtılmayan hesaplardır. Tasarruf sahibi dilediği anda para yatırıp çekebilir, tüm bankacılık işlemlerini hesabı üzerinden gerçekleştirebilir ve tasarrufunu güvende tutar.

Katılım bankacılığında cari hesaplar üç temel yaklaşım içinde ele alınmaktadır. Bunlar, vedia yaklaşımı, karz-ı hasen yaklaşımı ve yeni bir akit yaklaşımıdır. Cari hesapların hukuki durumuyla ilgili daha çok sözleşmenin içeriği ve tarafların akitten güttükleri gaye dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bu görüşlerden birincisi, cari hesap akdinin klasik kaynaklarda ismi yer almayan yeni bir akit; ikincisi, vedia; üçüncüsü ise karz olduğu doğrudur. (Bayındır, 2005a:53).

Vedia Yaklaşımı

Banka ve tasarruf sahibi arasında gerçekleşen cari hesap sözleşmesi vedia (malın muhafazası) akdi olarak değerlendirilir. Tasarruf sahibi bankaya malını koruması için emanet eder ve istediği zaman geri alabilir. Tasarruf sahibinin gayesi malının muhafazası olduğu için bankanın o malı kullanmasının vedîaya zarar vermeyeceği ifade edilmektedir. Bankanın kendisine muhafaza amaçlı (vedia olarak) bırakılan parayı kullanması toplumda var olan örfî bir uygulamadır. (LİV,2019)

Karz-ı Hasen

İslâmî bankalar karz-ı hasen uygulamasını, kâr sağlamayan bir işlem olması ve işlemdeki riskler ve maliyetlerden dolayı çok az sıklıkta kullanmaktadırlar. Bundan dolayı Dünya genelinde karz-ı haseni uygulayan İslâmî bankaların sayısı çok azdır. Bunlardan birisi olan Ürdün İslâm Bankası, 1978 yılında kurulmuş ve 2010 yılında Al Baraka Bankacılık Grubuna dahil olmuştur. Bankanın bünyesinde bulunan Karz-ı Hasen Sandığı, kurulduğu yıldan itibaren aktif olarak faaliyet göstermektedir. Bu fon genellikle eğitim, sağlık ve evlilik amacıyla kullanılmaktadır. Bir diğer İslami Banka örneği de Dubai İslamic Bank'tır. Dubai İslamic Bank da yine Ürdün İslam Bankası gibi eğitim yardımı, evlilik yardımı ve tıbbi yardım konularına odaklanmıştır (Sırım, 2019).

Resmi bir yapı çerçevesinde Türkiye'de karz-ı hasen uygulaması Katılım Bankacılığı sektöründe görülmektedir. Bu sektörde de uygulama az olmakla beraber güvenilirliği yüksek müşterilerin kısa vadeli nakit ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılabilir. Bu borçlanmalar genellikle kısa vadeli olduğu gibi vade sonunda müşteri katılım bankasına anapara dışında herhangi bir ilave bedel ödememektedir. Yine Katılım Bankalarının kredi kartı aracılığıyla müşterilerine nakit borç verme işlemleri yapabildiği bilinmektedir. Bu uygulamada da müşteri borcun ödemesini faiz olmaksızın gerçekleştirmektedir. (Aktepe ve Dereci, 2019).

Yeni Akit Yaklaşımı

Çağdaş İslam hukukçularından Muhammed Şahate el-Cündî'ye göre carî hesap akdi, banka ile mudî arasında karşılıklı rızaya dayalı olarak yapılır. Bu akitle her iki taraf da karşılıklı menfaati

hedefler. Bu durum carî hesap akdinin yardımlaşma amaçlı bir akit olduğunu gösterir. Yardımlaşmayı amaçlayan her türlü işlem ise İslâm'da teşvik edilmiştir. Yüce Allah, "İyilik ve takva üzere yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın" (Maide:5/2) buyurmuştur. Dolayısıyla, carî hesap akdi fıkıh kaynaklarımızda ismine rastlanmayan yeni isimli bir akittir. İhtiyaçtan doğmuş ve ticarî örf haline gelmiştir. Dayandığı ilkeler meşru olduğundan o da meşrudur (Bayındır, 2005b:2/12).

Katılma Hesapları

Katılım Bankalarında Türk Lirası, Yabancı para cinsleri ve kıymetli maden hesap türlerinden kar ve zarara katılma hesabı olarak açılabilir. Açılan hesaplardaki tutarlar katılım bankacılığı prensiplerine uygun olarak belirlenen ticari ve sanayi alanlarında kullanılır bunun sonucu elde edilen kar ve zarar sermayeyi verenlerle paylaşılır. Bu hesaplardan istenildiği para çekilebilir, kar payını vade sonundaki tutar üzerinden alabilirler. Katılım hesapları kendi içlerinde çeşitlenerek günümüzde gelişmektedir.

2.2.1. Kar Payı Hesapları

Katılım Bankacılığının kar ve zarar usulü ile gerçekleştirdiği sistem için faizsiz bankacılık diye de adlandırılabilir. Faizsiz bankacılığın en önemli kavramlarından biri kar payıdır. Kâr payı, faizsiz finansman prensipleri dikkate alınarak tasarruf sahiplerinden toplanan fonların ticaret ve sanayide değerlendirilmesi sonucunda oluşan kâr veya zararın tasarruf sahiplerine paylaşılmasıdır. Katılım bankacılığı her zaman kâr esasına dayalı olarak faaliyet gösteren bir bankacılık sistemidir. Faiz sistemini kullanmaz. Kar payı oranlarının faiz oranlarına eşit yada yakın olması, söz konusu işlemi faize benzetmez. Kar payı ve faiz arasında farklar vardır.

Kar payı; her zaman vadenin bitiş tarihinde belli olur. O günkü tutar hesaplanarak ortaya çıkar. Tasarruf sahibine ödenecek kar payı havuzda toplanan fonların karından ödenir. Müsteriye ödenen kar payı ile finansmandan alınan kar payı arasında paralellik söz konusudur. Bu sabittir. Açılıp kapanmaz. Tasarruf sahibine ödenecek kar payı bankanın kullandığı fonlardan sağladığı kara bağlıdır. Eğer banka az kar elde ederse ya da çok kar elde ederse müşterisi de az yada çok kar elde etmiş olur. Eğer zarar varsa müşteri bunu kabullenmek zorunda kalır. Kar payı nakdi bir kredi karşılığı değildir. Mutlaka mal ya da hizmet alım satımı veya ortaklık sonucunda oluşur. (TKBB)

2.2.2 Yatırım Vekaleti Hesabı

Yatırım vekaleti; İslami bankacılıkta uygulanan bir fon toplama yöntemi olup bir kişinin sermayesini bir tutar karşılığında ya da ücretsiz olarak işletmesi için başka birinin yetkilendirmesidir. Yatırım vekâleti, bir şahsın sahibi olduğu sermayeyi ücret karşılığında ya da ücretsiz olarak işletmesi amacıyla bir başkasını yetkilendirmesi şeklinde açıklanmaktadır. Tahmini kâr oranı en başta belirlenir. Bu aracılık işlemi sonucunda banka komisyon ya da belli bir oranda gelir elde eder. Beklenenden fazla kar elde edildiğinde ise sözleşmeye göre vekil ücreti olarak alabilir. Sözleşmeye bağlı olarak iki taraf arasında paylaşılabilir veya sadece aracı kuruluşa da kalabilir. Yatırım neticesinde zarar elde edilmesi durumunda sermaye sahibi zararı üstlenmekte birlikte, vekil sözleşme hükümlerine göre ya önceden belirlenen vekâlet ücretini

tahsil etmekte ya da herhangi bir ücret alamamakta, ancak her halükârda zarar tazmininden muaf tutulmaktadır. (Öztürk ve Yumuşak 2020)

2.2.3. Kur Korumalı Katılım Hesapları

Ülkedeki dolarizasyonun yani TL'nin Amerikan Doları karşısında değer kaybının önüne geçmek amacıyla yürürlüğe konulan bu tebliğ, 1211 sayılı TCMB Kanunu'nda TCMB'nin görevlerinin düzenlendiği md. 4/3 hükmünün I/g alt bendinde ifadesini bulan "Finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almak" hükmü ile 5411 sayılı BankK md. 144 ile TCMB'ye verilen azami faiz oranlarına ilişkin tespit yetkisine istinaden çıkartılmıştır (2021/14 Sayılı Tebliğ md. 2).

İlk olarak bu hükümlere göre yararlanıcı döviz tevdiat hesabı ya da döviz cinsinden katılım fonu sahibi olması gerekmektedir. Yine 2021/14 Sayılı tebliğin 5206 sayılı CB Kararı'ndan farklı olarak sadece yurt içinde yerleşik gerçek kişileri değil aynı zamanda tüzel kişiler için de uygulama kabiliyetine sahip olduğunu belirtmek gerekir.

İkinci olarak ortada bu kişilere ait döviz tevdiat hesapları ile döviz cinsinden katılım fonu bulunmalıdır. Son olarak da bu hesapların TL cinsinden vadeli hesaba ya da katılım hesabına dönüşmesi gerekmektedir. Kur korumalı mevduat hesapları önce belli döviz cinsinden başlasada daha sonra kapsamı genişletilerek altın hesaplarında uygulanmaya başlanmıştır. Kuşkusuz bu dönüşümün sağlanabilmesi için ilgili döviz tutarının veya altının önce Türk Lirasına çevrilmesi şarttır. Bu nedenle dönüşüm kuru ve vade sonu kuru olmak üzere iki kavramın tanımı yapılmıştır. Buna göre dönüşüm kuru döviz tevdiat hesabında ya da döviz cinsinden katılım fonu hesabında bulunan dövizin Türk lirasına çevrildiği ana en yakın andaki TCMB tarafından günün çeşitli saatlerinde ilan edilen döviz alış kurunu, vade sonu kuru ise saat 11.00 itibarıyla açıklanan döviz alış kurunu ifade etmektedir. Dönüşüm kuru üzerinden Türk lirasına çevrilen tutarlar hesap sahipleri adına 3 ay, 6 ay ve 1 yıl vadeli mevduat hesabına ya da katılma hesabı açılmak suretiyle yatırılır.

Bu hesapta vade sonu geldiğinde mevduat sahibine anaparasının yanında faiz/kar payı, katılma hesabı sahibine ise hesapta bulunan bakiye ödemesi yapılacaktır. Ayrıca vade sonu kuru dönüşüm tarihindeki kurdan yüksek ise, banka tarafından ödenen mevduat faizi ile kâr payı ödemesine bakılacak, söz konusu ödemeler kur farkının altında kalıyor ise aradaki fark hesap sahibine ödenecektir.

Bu maddeye göre, hesap sahibinin her halükârda anaparasının döviz bazında korunacağı ancak katılım hesaplarında da katılım bankacılığına ilişkin esasların geçerli olacağına altı çizilmiştir. Buna göre vadenin sonunda TCMB tarafından açıklanan döviz kuru, dönüşüm kurundan düşük ise, hesap sahibine anaparasına ilave olarak mevduat faizi ya da kâr payı verilecektir. Şu durumda dövizden dönüşümlü hesaplarda hesap sahiplerine anapara garantisinin verildiği anlaşılmaktadır. Vade sonunda ödenecek mevduat faizi ya da kâr payı tutarının kur farkından fazla olması durumunda anaparaya ilaveten mevduat faizi ya da kâr payı ödenecek; kur farkının, ödenecek faiz ya da kâr payından fazla olması halinde ise faizi ya da kâr payını aşan miktar hesap sahibine aktarılacaktır. (Yayman,2022)

2.2.4. Proje Tercihli Özel Fon Havuzu

Özel Fon Havuzu Genel Tanım; Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin (Yönetmelik)''Özel fon havuzları başlıklı 7'inci maddesinde ''Katılım Bankaları, Kanununun 60'ıncı maddesinin yedinci fıkrası uyarınca Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na tespit edilen vade ve türlerine bağlı kalmaksızın belirli bir projenin veya yatırımın ya da bu amaçla kurulan ortaklıkların finansmanında kullanılmak üzere müstakil hesaplarda fon toplamak suretiyle vadesi bir aydan daha az olmayan özel fon havuzları oluşturulabilir. Hesap sahibi ile Katılım bankası/mudarib arasında düzenlenecek sözleşmede, projenin veya yatırımın içeriğine, öngörülen vadesine ve tarafların hak ve yükümlülüklerine dair hükümlerin yer alması ve projenin veya yatırımın tamamlanmasına kadar geçen süre zarfında katılım bankasının ilgili fon tutarını bu hükümler çerçevesinde kullanması zorunludur. Bu şekilde toplanan fonlara ait katılma hesapları diğer hesaplardan bağımsız olarak ayrı havuzlarda işletilir ve toplanan fonlar projenin veya yatırımın tamamlanmasına kadar geçen süre zarfında diğer fon havuzlarına aktarılmaz. Özel fon havuzları ile ilgili olarak, oluşturulmasını ve tasviyesini izleyen on beş gün içinde kuruma (BDDK) bilgi verilir. Projenin veya yatırımın öngörülen vadesinde veya hesap sahiplerinin onayının alınması ve kuruma bilgi verilmesi şartıyla projenin veya yatırımın tamamlanmasına müteakip özel fon havuzları tasfiye edilir.

Bu ürün ülkemizde ilk defa Emlak Katılım Bankasında uygulanmaya başlamıştır. Mudaribe yada bankaya TL,YP ve Kıymetli maden olarak altın cinsinden yatırılan fonların banka tarafından belirli bir projenin finansmanında kullanıldığından doğacak kar veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında mevduat sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu, kırık vadeli (31-90 Gün), 3 aylık (91 Gün), 6 aylık(182 gün)ve 1 yıl ve üzeri vadeli (uzun vadeli ara dönem kar payı ödemeli) açılacak olan Proje Tercihli Özel Fon Havuzlarında yine aynı vadeli fon kullandırımı için açılacak hesaplardır.Yatırılan fonlar finansmanların TL olarak kullandırılmasından kaynaklı, projenin bulunduğu gün TL'ye dönüştürülerek Proje Tercihli Özel Fon Havuzu hesapları açılmaktadır.

Mevduat sahiplerinin vade uyumlu Proje Tercihli Özel Fon Havuzu kapsamında mevduat yatırmak istiyorsa, öncelikli olarak Proje Bazlı Cari Hesap açtırması gerekmektedir. Bu hesaba yatırılan bakiyeler proje bulunana kadar beklemektedir. Bu süre içerisinde hesaba kar tahakkuk etmemektedir. Proje bulunduğu anda ise finansmanın vadesine göre katılma hesapları açılışları yapılmakta ve proje bazlı cari hesaba yatırılan fonlar ilgili hesaba transfer edilmektedir.Tasarruf sahibinin yatırmış olduğu tutarları sektörel bazlı finansman tercihi ve vade uyumlu olarak değerlendirme imkânı sağlanmaktadır.

Ürün için konan hedef altı ay içinde 1 Milyar TL fon toplama olarak başlanmıştır. 08/12/2022 tarihindeki verilere göre fon kazanımı 770 Milyon olarak açıklanmıştır.Açılan hesap sayısı 2574 olarak bilgilendirilmiştir.

Proje Tercihli Özel Fon Havuzunun İşleyişi;

Sermayeder, ÖFH'ye katılma tutarını açtırdığı özel cari hesabına yatırır.

Mudarib, başvuruları değerlendirmek ve diğer katılımcıların katılımını sağlamak üzere, (azami bir ayı aşmamak kaydıyla) bu tutarı cari hesapta bekletebilir.

Süre sonunda katılma tutarı, oluşturulacak ÖFH'ye dâhil edilmek üzere açılacak katılma hesabına aktarılır.

Şayet oluşturulması düşünülen ÖFH'ye yeterli katılım olmaz veya herhangi bir nedenle ÖFH'nin oluşturulmasından vazgeçilir ise, Sermayeder cari hesabındaki tutar üzerinde serbestçe tasarruf etme hakkını kazanır.

ÖFH'ye yatırılan paranın, her türlü mali yükümlülüklerin yerine getirilmesinden sonra kalan kısmı, Sözleşme'de tanımlanan Proje finansmanında kullanılır.

Finansman yöntemi ve proje bilgileri müşteri sırrı ve gerçek kişiler için KVKK kapsamında müşteriye bildirilir.

ÖFH'ye kâr payı dağıtımı, proje ödeme vadesinde yapılacaktır.

Dönemsel kâr payı dağıtımı yapılabilmesi için, dönemsel kâr payı dağıtımı hususu taraflarca açıkça kararlaştırılmış ve sözleşmede belirtilmiş, ayrıca projenin tahsilatları yapılmış olmalıdır. Bu şartların birlikte tahakkuku halinde; ilgili mevzuat hükümleri saklı kalmak kaydıyla Mudarib, Projeden yaptığı dönemsel tahsilatları, havuza katılım paylarına göre ve kendi belirleyeceği hesaplama yöntemine göre hesaplayıp, dilerse dönemsel kâr payı ile birlikte dönemsel tahsilata isabet eden anapara tutarını, dilerse sadece dönemsel kâr payını katılımcıların özel cari hesabına aktarabilir.

ÖFH, belirli bir projenin finansmanı için oluşturulduğundan dolayı finanse edilen projenin tahsilatları yapılmaz ise, projenin vadesi kanuni takip süresi olan 90 gün uzar. 90 günün sonunda tahsil edilen tutar var ise müşteri hesaplarına yansır yok ise zarar yazılarak proje sonlanır.

Sermayedar, İşletenin açık ve yazılı muvafakati bulunmadıkça, ÖFH oluşturulmak üzere açılmış hesaplarını veya hesaptan dolayı doğmuş veya doğacak haklarını, rehin edemez, temlik ve/veya ciro ile başkasına devredemez. Şayet sermayedar bu hükme rağmen, hesaplarını, hesaptan kaynaklanan hak ve alacaklarını İşletenin açık ve yazılı muvafakati olmadan rehin veya temlik veya devir ederse, İşleten kendisine ulaşan bu kapsamdaki talepleri/bilgileri, işbu maddedeki yetkisine istinaden başkaca hiçbir işleme gerek olmaksızın reddetme hak ve yetkisine sahiptir. Üçüncü şahısların bu sebeple uğrayacağı zararlar tamamıyla Müşteriye aittir. Proje vadesinin bitiminde veya herhangi bir nedenle projenin vadesinden önce sona ermesi halinde ÖFH, Mudarib tarafından tasfiye edilir. Tasfiye sonucu oluşacak kâr veya zarar havuza iştirak eden katılımcıların hesaplarına yansıtılır.

Sermayedar ÖFH'ye katılmış olmakla tüm bu bilgilere vakıf olduğunu ve kayıtsız şartsız kabul ettiğini beyan ve taahhüt etmiş olacaktır.

Proje Tercihli Özel Fon Havuzunda vadesinden önce mevduat sahibi tarafından para çekilemeyecektir.

Proje Tercihli Özel Fon Havuzunda proje tutarına ilişkin eksik bakiye kalması durumunda ilgili tutar Mudarib tarafından tamamlanabileceği gibi proje talepleri iptal edilerek müşterilerimizin yatırdıkları tutarlar cari hesaplarına iade edilebilecektir.

Proje Tercihli Özel Fon Havuzu Sermayedar Açısından İzlenecek Yöntem;

Proje Tercihli Özel Fon Havuzuna dahil olmak isteyen sermayedar taleplerini mudaribe şube, mobil ve internet üstünden iletebilecektir.

Proje Tercihli Özel Fon Havuzu Sermayedar Platformundan sermayedar, Mudarib tarafından belirtilen finansman kullanılması için önce vade seçimi ve alternatifli sektör seçimi

yapabilecektir. Sektör bilgisi sermayedar tercihinine göre uygun proje bulunması halinde değerlendirilecek olup, farklı bir sektöre ilişkin finansman kullandırımı müşterimize bilgi verilerek yapılabilecektir. Sermayedar vade seçeneği esas alınacaktır.

Sermayedarlar seçimlerine yönelik Özel Fon Havuzlarına yönelik işleyişte belirtilen hükümlerin yer aldığı Proje Tercihli Özel Fon Havuzu Sözleşmesini imzalayacaktır.

Müşterilerimize Proje Tercihli Özel Fon Havuzuna ilişkin ek bir cari hesap tanımlanacaktır.

Tanımlanan ek cari numaradaki bakiye müşterinin tercih etmiş olduğu proje ile eşleşecektir.

Proje eşleşmesi sonrasında sermayedara iletişim araçlarından bilgi gidecektir.

Bir mevduat sahibi bir projeyi fonlayabileceği gibi birçok katılımcı bir projeye ile eşleştirilip finansman kullandırılabilir.

Örneğin; Mevduat sahibi 100.000 TL tutarındaki birikimini 3 aylık Proje Tercihli Özel Fon Havuzuna yatırdığını varsayalım. İlgili tutar 3 aylık bir finansman kullandırımı geldiğinde özel fon havuzundan finansmanı fonlamak için aktarılacaktır. Finansman tutarından bağımsız olarak vade uyumu aranacaktır. Kullandırılan finansman tutarı 500.000 TL ise 100.000 TL'si bu müşterimizin bakiyesinden kullanılacaktır. Finansman tutarına ilişkin diğer tutarlar bu havuzu tercih eden müşterilerden sağlanacaktır. Projeye ilişkin eksik tutar kalması halinde toplanan fon kadar finansman sağlanabileceği gibi eksik tutar Mudarib tarafından da tamamlanabilir.

Proje kar edilmemiş, proje taksitleri ödenmemiş ise veya zarar edildi ise kar ödemesi gerçekleşmeyeceği gibi sermayedar anaparada kayıpla yaşayabilir.

Proje Tercihli Özel Fon Havuzu Hesabında Seçilebilecek 10 adet Sektör;

Toptan ve Perakende Ticaret Sektörü

İmalat Sektörü

İnşaat Sektörü

Ulaştırma ve Depolama Sektörü

Enerji Sektörü

Madencilik Sektörü

Kamu Yönetimi ve Savunma Sanayi

Sağlık Sektörü

Tarım ve Ormancılık Sektörü

Eğitim Sektörü

Proje tercihli özel fon havuzu kapsamında yapılan proje anlaşmalarında, firmanın katılım bankacılığı ilke ve standartlarında uygun faaliyet göstermesi gereklidir. Aynı zamanda firma ile yapılacak anlaşma sonucunda firmanın kullanacağı finansman, mal alımına yönelik olmak zorundadır.

Proje Tercihli Özel Fon Havuzu Ürünü ile aynı zamanda sermayedarların birikimlerini kurdaki dalgalanmalara karşı da koruma imkanı elde etmektedir. Proje Tercihli Özel Cari Hesap ürünü TL, Dolar, Euro, Sterlin ve Gram Altın cinsinden açabilecektir. Bireysel müşteriler TL bakiyeleri ile açtıracakları hesapları da kur korumalı hesap statüsünde

açabilmekleyen tüzel müşteriler TCMB tarafından belirlenen Şartları sağlaması durumunda döviz ve altın bakiyelerinin TL'ye dönüştürülmesi suretiyle bu destekten yararlanabileceklerdir

Proje tercihli özel fon havuzu hesabı kur korumalı ve Fiziki altından TL'ye Kur korumalı zel Fon Havuzu Hesapları olarakta açılabilir.

Fiziki altın olarak istenildiğinde;Bireysel veya tüzel sermayedarlar iŐleticiye doğrudan getirecekleri standart altınlar ile (en az 1 kg ve katları Şeklindeki külçe altınlar) ve KADSİS aracılığı ile anlaşmalı kuyumculara teslim edilecek olan ziynet altınların iŐleticideki hesabına yatırılması suretiyle Fiziki altından TL'ye kur korumalı hesap açabileceklerdir. Açılacak olan bu hesaplar Proje Tercihli zel Fon Havuzları ile eŐleŐtirilebilmektedir. Açılacak olan hesaplar minimum 3 aylık vade gurubunda aılabilecektir.

Fiziki altınlarının iŐletici kuruma direk yada KADSİS sistemine kayıtlı kuyumcuya giderek iŐleticideki hesabına gram karşılığı aktarılmasıyla süreç devam eder. Proje Tercihli zel Cari Hesabına yatırılan gram altının uygun proje bulunduğunda TL'ye çevrilip o projede kullanılmasıyla sisteme katılmış olur. Vade sonunda projeden elde edilen kar/zarar hesaplanarak hesaplara tahakkuk ettirilecektir. Projeden kar elde edilmiş ise, hesap sahiplerine kar ödemesi gerçekleŐtirilecektir. Projeden kar elde edilmemiş,taksitleri ödenmemiş ise veya zarar ettiyse,kar ödemesi gerçekleşmeyeceği gibi sermayedarın anaparasında kayıp yaşama riskide vardır.(Emlak Katılım, 2022)

2.2.5. Cari ve Katılım Hesaplarının Fıkhi ve Hukuki Açıdan Değerlendirmesi

Cari hesap uygulaması, İslam dünyasında on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde, bankacılığın doğuşu ile başladığından, fıkıh kaynaklarımızda konuyla ilgili doğrudan hüküm bulmak zordur. Cari hesapların hukuki durumuyla ilgili görüşlere daha çok aędaŐ İslam hukukçularının çalışmalarında rastlanır. Bunlarda çalışmada anlatıldığı üzere yeni akit,vedia ve karzı hasen görüŐleridir.(Bayındır, S. 2005)

Mevcut hukuk sistemi çıkabilecek sorunları katılım fonunu mevduattan ve özel cari hesabı katılma hesabından ayırmadan sağlıklı Şekilde sonulandıramaz ve yorum farklılıklarının nn açar pozisyondadır. Özel cari hesapların iŐleyiŐinin hukuki mevzuatının vadesiz mevduata daha uyumlu olduğu tespit edilebilir. Ancak katılma hesaplarının vadeli mevduattan ayrıştırılması gerektiği genel kabul gören görüştür.(Din,2016)

Katılma hesaplarında ise toplanan tasarruflar mudarebe ve müŐareke akitlerine dayalı olarak iŐletilmektedir. Teorik olarak durum böyle ise de uygulamada bu hesaplardaki tasarrufların büyük oranda mudarebe yöntemiyle kullanıldığı görülmektedir.Mudarebe, Emek-sermaye ortaklığıdır. Bir tarafın sermaye, diğer tarafın emek ortaya koyup işletmeyi üstlenmesiyle kurulan ve elde edilen karı paylaşma esasına dayanan ortaklık türüdür.(TKBB,2021). Bu iki kesimin buluŐturulması ve böylece atıl kalan sermayenin iŐletilmesi fikrinden hareketle ortaya çıkan mudarebe, bir Şirket akdi olarak literatüre girmiştir. Mudarebe, sünnet ve icma ile sabit olup meŐruiyeti konusunda İslam hukukçuları

ittifak halindedir. Bu ortaklıkta sermaye sahibine rabbü'l-mal (sermayedar), sermaye sahibine mudarib (işletmeci), ortaya konulan sermayeye de ra'sü'l-mal denir. Hukuki bir sözleşme olarak mudarebe diğer akitlerde olduğu gibi gerekli ehliyete sahip iki tarafın karşılıklı irade beyanıyla (icap ve kabul) kurulur. (Samar,2021)

Dünya uygulamasında katılım fonunun hukuki niteliğine ilişkin çalışmalar mevcuttur. Dünyada katılım fonu cari hesaplar, tasarruf hesapları, yatırım hesapları ve özel yatırım hesapları şeklinde çeşitlendirilme yapılmıştır. Dünya uygulamasında cari hesapları Türkiye'deki özel cari hesaplar ile aynıdır. Dünyada faizsiz finans kuruluşlarındaki cari hesaplar vedia akdi olarak düzenlenmiştir. Obaidullah, faizsiz finans kuruluşlarındaki özel cari hesapları vedia veya karz olarak veya karma sözleşme olarak değerlendirmektedir. (Obaidullah, 2005; 50 akt. Dinç, 2016; 340). Tasarruf hesapları da tıpkı cari hesap gibi vedia akdi olarak değerlendirilmekle beraber faizsiz finans kuruluşunun inisiyatifinde olmakla beraber prim şeklinde ve hibe niteliğinde getiriden yararlandırılabilir. (Suleiman, 2000; 6; akt. Dinç, 2016; 340) Gene Obaidullah göre tasarruf hesapları vedia ve mudaraba veya ikisinin karması olarak değerlendirmektedir. (Obaidullah, 2005; 51; akt. Dinç, 2016; 340) Yatırım hesapları ise katılım fonunun muadili olup mutlak mudaraba olarak değerlendirilmektedir. Özel yatırım hesapları ise nitelikli yatırımcı benzeri bir uygulama olarak yatırım hesaplarından farklılaşır. (Suleiman, 2000; 6; akt. Dinç, 2016; 340)

Katılım fonlarına özgün düzenlemelerin yokluğu konvansiyonel standartlardan doğan bir takım problemleri ön plana çıkarır. Dudley, genel olarak faizsiz finansmanın gelişiminin önünde uygun standart düzenlemelerin yokluğunun etkili olduğunu ortaya koymaktadır. (1998; 116 akt. Dinç, 2016; 340) Maurer, İslami bankacılık ve finansı inceleyen ve mudaraba fonları üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında konvansiyonel düzenlemelerden kaynaklanan üç temel problem belirlemiştir. Bunlar muhasebe problemleri, asil-vekil problemi (2002; 651 akt. Dinç, 2016; 340) ve kuruluşların değerinin ölçülmesinin yönteminin belirsizliği (Maurer, 2002; akt. Dinç, 2016; 340) şeklinde başlıklar altına alınabilir. Bunlardan birincisi, katılım fonu sahiplerinin yatırımcı olduğu ve yatırımcıların İslami finans kuruluşunun bilançosunda yer aldığı ve bu kuruluşların aracı olduğu halde finansmanı kullananların yani asıl yatırım kabul eden kuruluşun bilançosunda yer almamasıdır. (Maurer, 2002; 654; akt. Dinç, 2016; 340) Uluslararası muhasebe standartları bakımından bir gereklilik olan bu durum firma teorisi veya işletmenin bağımsızlığı ilkesi olarak bilinir. (Clark, 1993; 18 akt. Dinç, 2016; 340) İkinci olarak asil-vekil problemi ne kadar kar elde edildiği ve bu karın nasıl dağıtılacağı problemidir. Son olarak da bu kuruluşların faiz riski taşımaması, mudarabaya dayalı katılım fonlarının değerlemesi gibi problemler nedeniyle konvansiyonel şirket değerlendirme yöntemlerinin etkisizliği temel bir problem olarak ele alınmaktadır.

Bu belirsizlikler belli düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Ülkeler arasında kendi içlerinde çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Genel olarak ülkeler kendi içlerinde bankaların bağlı olduğu birlikler ve kendi danışma kurullarından görüşler alarak fon kullandırma ve toplama işlemlerini yapmaktadır. Danışma kurulları her bankada bulunmakta ve Fıkıh uzmanlarından görüşler alarak ilerleme kaydetmektedirler.

SONUÇ

Sürekli gelişen ve değişen dünyamızda finans alanında özellikle atıl bekleme olmaması adına tüm kesimlere ulaşmak çok önemlidir. Kişiler, kurumlar varlıklarını değerlendirmek ve biriktirmek üzere çok çeşitli ürünler araştırmakta ve kendilerine uygun ürünlere yönelmektedirler. Her kesim için gerekli ve onların değerlerine uygun kullandırmalarla mevduatlarını arttırmak ve tüm kapasite ile ekonomiye kazandırmak çok önemli yer tutmaktadır. Finans piyasalarında çok büyük yer kaplayan bankalar gelişmelere ayak uydurarak yeni enstürümanlar ortaya koymak zorundadır. Bankaların içindede konvensiyonel,kalkınma ve yatırım ve Katılım bankaları başta olmak üzere kendi aralarında yenilikler için çaba göstermektedir. Katılım bankacılığının Dünyada ve ülkemizde gitgide yerini büyütme arzusu gözardı edilemeyecek düzeylere gelmektedir. Bu minvalde dünyada ve Türkiye de ilk kez uygulamaya konan Özel fon Havuzu hesaplarında kendi içinde çok çeşitlenmeye ve büyümeye başlamıştır. Çok kısa zamanda uygulamaya konmasına rağmen Sektörde çok fazla tercih edilen bir hesap haline gelmiştir.Bu uygulamayla yeni müşteri kitlelerine ulaşmak,kar payı geliri elde etmek,komisyon geliri elde etmek,kullandıran işletmenin sürdürülebilir büyümesine katkı sağlaması,sermayedarın kar payı geliri ve vade uyumu ve proje bilgilerini bildiği için rahatlıkla bu fon toplama yöntemini tercih etmesi gibi etkileri mevcut olacaktır.Sermayedarın hiçbir ücret ödmeden veya komisyon ödemek zorunda değildir. Günümüze önemli derecede ekonomik bir katkı yapmıştır ve daha da yeni yöntemlerle ekonominin hareketleneceği günlerde gelişip değişeceğini göreceğiz.

KAYNAKLAR

AKTEPE, İ. E. ve Dereci, M. (2019). *İslam hukukunda akit teorisi ve katılım bankacılığında akitler*. Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. İstanbul: TKKB Yayınları. 238.

AKTEPE, İ.E.(2013). *Sorularla katılım bankacılığı*, Erişim tarihi : 22.11.2022
https://tkbb.org.tr/Documents/tkbb-yayinlari/97/sorularla_katirim_bankaciligi_baski.pdf

Alkış, A. (2018). *İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama Ve Kullandırma Yöntemleri*. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi , 2 (3) , 120-133 .

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/farabi/issue/38876/432702> (Erişim tarihi:22.11.2022)

Bayındır, S. (2005). *Banka Mevduat Hesaplarının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* Marife Dini Araştırmalar Dergisi. Marife Dini Araştırmalar Dergisi , 5 (2) , 7-20 .

<http://www.marife.org/tr/pub/issue/37832/436995>(Erişim tarihi:22.11.2022)

BAYINDIR, Servet. (2005a). *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul: Rağbet Yayınları.

BAYINDIR, Servet. (2005b). “*Banka Mevduat Hesaplarının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*”. Konya: Marife Bilimsel Birikim Dergisi, Sayı:2, 7-21

CLARK, M. W., Entity theory, modern capital structure theory, and the distinction between debt and equity. Accounting Horizons, 7(3), 14., 1993

Dinç, Y. (2016). *Katılım Fonunun Hukuki Niteliği Üzerine; Fıkhi Sorunlar* . Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi , 8 (15) , 337-357 . DOI: 10.14784/marufacd.266069

DUDLEY, N., Islamic banks aim for the mainstream Banks that lending according to Islamic principles want to branch out., Euromoney-London, 113-120, 1998

Emlak Katılım. (2022). *Proje tercihli özel fon havuzu*. (Erişim Tarihi: 5.12.2022)

https://tkbb.org.tr/Documents/tkbb-yayinlari/97/Turkiyede_Katirim_Bankaciligi_El_Kitabi.pdf
 (Erişim tarihi:05.12.2021)

<https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Katirim-Bankaciligi-Nedir-Brosur.pdf>
 (Erişim tarihi:22.11.2022)

https://www.researchgate.net/publication/355793096_ISLAMI_FINANS_ACISINDAN_KATILIM_BANKACILIGINDAKI_KATILMA_HESAPLARI (Erişim tarihi:01.12.2022)

KALLEK Cengiz. (2005). “*Mudarabe*”. DİA. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

KAYA Ömer ; Katılım Bankacılığının Gelişimi Ve Türk Bankacılık Sistemi İçerisindeki Etkinliğinin Araştırılması Yüksek Lisans Tezi: İstanbul 2010

LİV Cemil ; *İnternet Bankacılığı Aracılığıyla Gerçekleştirilen Sarf Akdinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, Makale, Tokat 2019 7/2,1-20

MAURER, B., Anthropological and accounting knowledge in Islamic banking and finance: Rethinking critical accounts, Journal Of The Royal Anthropological Institute, 8(4), 645 – 667, 2002

OBAIDULLAH, M., Islamic Financial Services, Scientetific Publishing Centre King Abdulaziz University, 2005

ÖZTÜRK, M.K. ve YUMUŞAK, İ.G. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi 2020 6(1) 1-23

SAMAR,M.*İslami finans açısından katılım bankacılığındaki katılma hesapları*, Ekim,2021.

SIRIM, V. (2019) “*İslam İktisadında Yatırımların Finansmanında Karz-ı Hasen Uygulaması*” Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Ek Sayı. 125-164.

Yayman, D. (2022). *Kur Korumalı Mevduat Hesabına Tanınan Vergi Ayrıcalıklarının Bütçeye Etkileri* . Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 31 (2) , 526-535 .

BORSA İSTANBUL' DAKİ ŞİRKETLERDEKİ KADIN ERKEK YÖNETİCİLER**YÜKSEK LİSANS, AHMET DUMLU**

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0002-3927-1436

ÖZET

Yönetim kademelerinde kadınların oranı hemen hemen tüm ülkelerde artmıştır. Liderlik-toplumsal cinsiyet konusu son yıllarda yönetici pozisyonlarındaki kadın sayısının artması nedeniyle önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Liderlik, motivasyon, organizasyon ve takipçilerin ilham vermesi de dahil olmak üzere sayısız yoldan diğer insanlardan sorumlu olmak anlamına gelir. Birçok araştırma genellikle erkeklerin ve kadınların kendi liderlik tarzlarında farklılık gösterdiğini bulsa da, bazı araştırmalar erkek ve kadın arasındaki liderlik stillerinde önemli bir cinsiyet farklılığı olmadığını iddia etmektedir. Erkeklerin ve kadınların farklı şekillerde liderlik yapıp yapmadıkları hâlâ oldukça tartışmalı bir konudur. Son yıllarda kadın yöneticilerin sayısındaki artış, yöneticilik özelliklerinin erkek meslektaşlarından herhangi bir şekilde farklı olup olmadığı tartışmasını alevlendirdi. Çoğu araştırmacı, büyük kuruluşlarda cinsiyetle ilgili bu farklılıkları analiz etme eğilimindeyken, bu çalışma, Borsa İstanbul'daki şirketlerde yöneticilerin cinsiyete dayalı demografik özellikleri üzerinden araştırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksinde, 58 şirkette yer alan yönetim kurulu üyeleri arasında kadın-erkek sayılarına bakılarak kadınların iş hayatındaki yerine bakılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Borsa İstanbul, Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet**ABSTRACT**

The proportion of women in management positions has increased in almost all countries. The topic of leadership-gender has become an important research area in recent years due to the increasing number of women in managerial positions. Leadership means being responsible for other people in countless ways, including motivation, organization and inspiring followers. While many studies have found that men and women generally differ in their leadership styles, some studies claim that there is no significant gender difference in leadership styles between men and women. Whether men and women lead differently is still a highly controversial issue. The rise in the number of female managers in recent years has fueled the debate over whether managerial traits differ in any way from their male counterparts. While most researchers tend to analyze these gender-related differences in large organizations, this study aims to investigate the gender-based demographic characteristics of managers in Borsa Istanbul companies. In this context, in this study, it has been tried to look at the place of women in business life by looking at the number of men and women among the members of the board of directors in 58 companies in the Borsa Istanbul Sustainability Index.

Keywords: Borsa İstanbul, Gender, Social Gender

1.GİRİŞ

Cinsiyet, erkekleri ve kadınları tanımlayan biyolojik ve fizyolojik özellikleri ifade eder. ‘Toplumsal Cinsiyet’, belirli bir toplumun erkekler ve kadınlar için uygun gördüğü sosyal olarak oluşturulmuş rolleri, davranışları, faaliyetleri ve özellikleri açıklar. Bireyler, geleneksel cinsiyet rollerini kendi öz sunumlarında kabul edebilir ya da direnebilirken, toplumsal cinsiyet rolleri toplumun birçok yönünü etkileyen güçlü bir sosyal örgütlenme aracıdır.

Bu nedenle bireyler, seçtikleri cinsiyete bakılmaksızın, geleneksel ve klişeleşmiş cinsiyet rollerini kaçınılmaz olarak içselleştirir ve algılanan bedenleri için doğru cinsiyet rolü hakkında güçlü mesajlaşma karşısında cinsiyet duygusunu geliştirir. Cinsiyet rolleri bireylerin deneyimlerini şekillendirir ve sınırlandırır. Erkekler, kadınlar ve diğer cinsiyetler farklı şekilde muamele görür ve atfedilen rolleri ve uygunluk dereceleri neticesinde farklı yaşam gelenekleri vardır (Taşcıoğlu ve Taşgın, 2008:63-65).

Yönetici rollerinde kadınların oranı, 20. yüzyılın son üç yılında neredeyse üç kat arttı. Giderek daha fazla sayıda kuruluş, aktif olarak üst düzey yöneticilere katılmak için kadınları aramaktadır. Yönetim kadrosundaki bu artan kadın sayısı, kadınların lider rolüne ilgi yarattı. Liderlik rollerinin geleneksel olarak çoğunlukla erkekler tarafından işgal edildiği söylenmektedir. Bununla birlikte, yakın geçmişte kadın yöneticilerin sayısının artması, cinsiyetle ilgili çeşitli liderlik tarzlarını araştırmayı teşvik etmektedir (Talor vd.,2014: 568).

Son yıllarda birçok sosyal bilimci, cinsiyet ve liderlik tarzı konusunu ele almış, liderlik üzerinde cinsiyet farklılıklarının etkisinin varlığını tartışmışlardır. Örneğin, Loden (1985) rekabet gücü, hiyerarşik otorite, yüksek kontrol, duygusal ve analitik problem çözme gibi nitelikleri ile nitelendirilen erkeksi bir yönetim tarzının olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca, Loden, kadınların işbirlikleri, düşük kontrol, sezgisellik ve empatinin yanı sıra rasyonel çözüme dayanan problem çözme ile karakterize edilen alternatif bir liderlik anlayışı ortaya koyduklarını savunmuştur (Aktaran: Eagly ve Johnson, 1990:233).Erkeklerin ve kadınların liderlik etkinliğini optimize etmek için, erkek liderleri ve kadın lideri daha başarılı kılan şeyin bireyin biyolojik cinsiyeti ve basit genellemelerinin dikkate alınmasının ötesine geçmek gereklidir.

2.Kavramsal Çerçeve

2.1.Cinsiyet

Cinsiyet, toplumların insanları kromozomlar, genital organlar veya başka bir fiziksel atıfa odaklanarak erkek ya da kadın kategorisine atamak için kullandıkları biyolojik özellikleri içerir. Cinsiyet, bireyleri kadın ve erkek şeklinde ayırmak için kullanılmakta olan bir kavramdır. Bu bağlamda cinsiyet; bireyin erkek veya erkek şeklinde ortaya koyduğu biyolojik genetik ve fizyolojik özelliklerini göstermektedir. Doğuştan gelen bu iki cinsi birbirinden ayıran özellikler ise, anatomik farklılıklar, üreme sistemleri ve hormonal farklılıklarıdır (İmaçer, 2006:17-19).

Cinsiyet, türlerde var olan anatomik, fizyolojik, genetik ve hormonal varyasyonu kapsayan biyolojik bir yapıdır. Cinsiyet konusundaki bilgi birikimimiz ve anlayışımız, toplumlarda var olan büyük çeşitliliği anladıkça değişmiştir. Klasik dönemden beri cinsiyet terimi, erkek, kadın ya da biseksüel bağlamdayken biyoloji ve tıpla ilgili erkek veya dişi olarak veya bunlar üzerinde gamet üretip üretmediklerine veya bu tür gametlerin geliştirilmesi ve verilmesi veya alımı için uygun üreme sisteminin bir kısmına sahip olmalarına bağlı olarak sınıflandırılır(Gökçay, 2018:4).

Sancar (2014:176), cinsiyet ilişkilerinin aslında biyolojinin dayattığı kaçınılmaz özellikler olarak görüldüğünü ya da biyolojik zorunluluklara gönderme yapan toplumsal olguların cinsiyet anlamları kazandığını söylemektedir. Bu çerçevede cinsiyet kavramı biyolojik farklılaşmanın haricinde kadının ve erkeğin toplumsal tanımını da içermektedir. Bu toplumsal tanım ise, kadın ile erkeğin toplum içerisindeki davranış ve konumlarını da belirlemektedir (Pehlivan, 2017:498).

2.2. Toplumsal Cinsiyet

Erkeklerle kadınlar arasındaki farklılıklardan bahsedildiğinde, cinsiyetten ziyade toplumun bu biyolojik kategoriler hakkındaki anlayışı nasıl şekillendirdiği ön plana çıkmaktadır. Cinsiyet biyolojik özelliklere bağlı olabilir veya olmayabilir. Daha spesifik olarak, toplumların cinsiyet kategorilerini nasıl belirlediğini ve yönettiğini tanımlayan bir kavramdır. Erkeklerin ve kadınların rollerine bağlı kültürel anlamlar yanında bireylerin, erkek, kadın, transseksüel, interseks, ve diğer cinsiyet konumları dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere kimliklerini nasıl anladıklarıdır (Neziroğlu, 2018:14).

Cinsiyet rolleri sosyal normlar veya erkekler ve kadınlar için farklı çıkarları, sorumlulukları, fırsatları, kısıtlamaları ve davranışları belirleyen kural ve standartlar olarak tanımlanabilir. Cinsiyet rolleri, bireylerin oynadığı çeşitli “parçaları” yapılandırır. Yaşamları boyunca, kıyafet seçiminden mesleğe kadar günlük yaşamın özelliklerini etkiler. Gayri resmi olarak, sosyal bir dünyada yaşamak sayesinde bireyler cinsiyetleri için uygun veya beklenen davranışları öğrenirler(Pehlivan, 2017:499).

Cinsiyet, bir kişinin yerel kültürü tarafından tanımlandığı gibi tipik olarak eril veya dişi olup olmadığını belirtir. Bazı psikologlar, cinsiyet farkları değil, erkekler ve kadınlar arasındaki cinsiyet farklılıkları arasında farklılık aramamız gerektiğini, çünkü bu farklılıkların kültürel olarak inşa edildiğini ve “cinsiyet” teriminin, esas olarak biyolojik olan farklılıklar için ayrılması gerektiğini düşündüklerini iddia etmektedir (Bhasin, 2003: 56).

Bu bağlamda, cinsiyet, toplumun bir cinsiyetten diğerine daha uygun olduğunu düşündüğü sosyal normları, tutumları ve faaliyetleri içerir. Toplumsal cinsiyet, medya, din ve eğitim, tıbbi ve diğer siyasi ve sosyal sistemler gibi kurumlar tarafından üretilir ve şekillendirilir; bu, derinlemesine yerleşik ve nadiren sorgulanan ancak oldukça etkili bir toplumsal cinsiyet yapısı yaratır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, cinsiyetin bu büyük sosyal sistemlerden kaynaklanıp ifade edilme biçimlerini, cinsiyete göre bireylere ve gruplara verilen farklı cevaplar, değerler, beklentiler, roller ve sorumluluklar anlamına gelir. Cinsiyet aynı zamanda bireyin hissettiği ve yaptığı şeylerle de belirlenir (Gallego vd., 2008: 14-16).

Roller, belirli bir bağlamda belirli bir statü veya pozisyonda tutan bir kişiden beklenen davranış olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla bir cinsiyet rolü, bireyin cinsiyetine bağlı olarak bir bireye yönelik beklenen davranış olarak tanımlanabilir ve ilgi alanları, beceriler, etkinlikler ve kıyafet gibi farklı bileşenleri içerir. Bireylerin kadınlar ve erkekler için uygun rollere ilişkin tutumları veya görüşleri cinsiyet rolü tutumları, cinsiyet rolü tutumları ve cinsiyet ideolojisi gibi farklı terimlerle etiketlenmiştir(Özkoçak ve Tavuz, 2014: 188).

Cinsiyet klişeleri, kadınların ve erkeklerin nitelikleri hakkındaki klişeleşmiş inançları tanımlar ve erkeklerin ve kadınların nasıl davranması gerektiğini belirtir. Erkekler, güven, iddialılık, bağımsızlık, rasyonellik ve kararlılık; Oysa kadınlar başkaları için endişe, duyarlılık, sıcaklık, yardımseverlik ve zarar görme gibi toplumsal özelliklerle basmakalıplarla anlatılır. Kadınların sıcak, besleyici ve özenli oldukları cinsiyet klişeleri ve soğuk, rekabetçi ve otoriter erkeklerin karşılık gelen klişeleri, kadınların, liderlik pozisyonlarında erkeklerden daha az etkili olabileceği algısına katkıda bulunmuş olabilir(Eagly ve Johnson, 1990:238-240).

Liderlik özelliklerinin nasıl cinsiyetlendirildiğiyle ilgili olarak araştırmalar, geleneksel yönetim etkinliğinin genellikle erkeksi yazılan cinsiyet olduğunu göstermektedir. Bu, başarılı bir yönetici veya etkili bir lider olması için gerekli görülen özelliklerin çoğu zaman kalıplaşmış olarak erkeklerle ilişkilendirildiği anlamına gelir. Schein bireylerin başarılı yöneticileri erkeklerin kadınlara göre daha sık tuttuğu özelliklere sahip olduğunu algıladıklarını ve başarılı yöneticilerin erkeksi özelliklere sahip olma beklentisinin erkeklerde kadınlardan daha güçlü olduğunu belirtmişlerdir (Schein, 1997: 213).

Toplumsal normlar değiştikçe, aynı cinsiyet ilişkilerinin ve cinsiyet akışkanlığının kabul edilmesiyle cinsiyet klişeleri de değişmektedir. Toplumsal cinsiyet aynı zamanda bireylerin birbirleriyle etkileşime girme şekillerini ve bir toplumda yerine getirmeleri beklenen sosyal rolleri içerir. Ek olarak, cinsiyetle ilgili fikirler kültürel ve geçici olarak spesifik ve değişebilir. Tarihsel olarak, birçok kültürde erkeklerin daha yüksek sosyal statüleri, kadınların sahip olduklarından daha fazla fırsata ve erişime sahip oldukları ve bunun sonucunda erkeklerin daha fazla güç ve etki sağlayabilecekleri anlamına gelmektedir (Wood ve Eagly,2010: 6301-632).

Yönetsel rolleri aşan liderlik rollerinde cinsiyet klişeleri, kadınlar için özellikle zorlayıcı olabilir, çünkü toplum aksine, aracı eğilimler sıklıkla değerlendirilir. Rol Doğruluk Teorisi'ne göre, liderlik rolünde gerekli görülen düşünce niteliği nitelikleri, kadınlarla basmakalıp klişeleşmiş olarak nitelendiriyor, kadın liderlerin davranışlarının erkeklerin eşdeğer davranışlarından daha az etkili ya da elverişsiz olarak önyargılı bir şekilde değerlendirilmesine yol açmaktadır. Örneğin, ne kadar aracı olarak lider rolü tanımlanırsa ya da kadınlar onun aracı gerekliliklerini ne kadar eksiksiz yerine getirirse, bu tür kadınların olumsuz bir değerlendirme ortaya çıkarması olasılığı o kadar fazladır, çünkü davranışları kadın cinsiyet rolünün sosyal normlarından sapmaktadır (Eklundvd., 2017:130-134).

2.3. Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü: Kadın İşi, Erkek İşi

İşin cinsiyet rollerine göre kadın ve erkek arasında bölünmesine genellikle "cinsiyete dayalı iş bölümü" denir. Bu mutlaka yalnızca ücretli istihdamla ilgili değildir, daha genel olarak

kadınlara ve erkeklere günlük yaşamlarında verilen ve sırası geldiğinde işgücü piyasasındaki belirli kalıpları da belirleyebilecek olan iş, görev ve sorumluluklarla ilgilidir (Aran vd., 2009: 17-19).

Cinsiyete dayalı işbölümünün biyolojik özelliklerin bir sonucu olduğu sıklıkla tartışılmaktadır. Bununla birlikte, bazı toplumlarda kadınların, diğer bazı toplumlarda geleneksel olarak erkeklerin işi olarak kabul edilen görevleri ve işleri yerine getirdiğini ve bunun tersi fark edilirse, işbölümünün her toplumun her iki cinsiyet için uygun gördüğü şeylerle çok ilgisi olduğu görülmektedir (Ekmekçi, 2004: 23-24).

İşgücü piyasası (eğitim ve öğretimin yanı sıra), bölgeler ve kültürler arasındaki farklılıklarla birlikte, toplumsal cinsiyet çizgileri boyunca yoğun bir şekilde ayrılmıştır. Ayrıca, erkeklerin belirli sektörlerle ve mesleklere, kadınların ise diğerlerine hakim olması nedeniyle, işgücündeki cinsiyet ayrımlarına ilişkin bazı genellemeler oldukça doğrudur. Örneğin, hizmetlerde kadınların ve imalatta erkeklerin yoğunlaşması vardır. Alt sektöre göre de bir cinsiyet ayrımı vardır: örneğin imalatta, elektronik ve hazır giyim endüstrilerinde yoğunlaşan kadınlar ve otomobil endüstrisinde erkekler daha fazladır (Anker, 1997: 317-318).

Buna, genellikle yatay ve dikey bir boyuta bölünen 'mesleki ayrım' denir. Cinsiyet bağlamında, yatay ayrım, kadın ve erkeklerin farklı mesleki sektörlerde bulunma derecesini ifade eder. Kadınlar genellikle daha az beceri gerektiren sektörlerde yoğunlaşmaktadır. Cinsiyete dayalı işbölümü her zaman için sabit değildir; daha geniş ekonomik, politik ve sosyal değişimlere tepki olarak değişir (Standing, 1999: 584).

Erkeklerin ve kadınların sırasıyla piyasada ve ev işlerinde uzmanlaşma eğilimleri gelişmiş ülkelerin ortak özelliğidir. Piyasanın belirleyicileri ve bireylerin ev içi işgücü arzı üzerine yapılan araştırmalar, tek bir iş türüne odaklanma eğilimindedir. Bu araştırma gündemlerinin doğası, toplam çalışma sürelerindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, her sektöre sağlanan emekdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden çok daha az belirgin olduğu gerçeğini gizlemektedir. Erkeklerin ve kadınların bir yaşam boyu çalışma deneyimindeki gerçek farklılıklar, toplamda ne kadar çalışacaklarına (ve dolayısıyla ne kadar boş zaman geçireceklerine) ilişkin kararlardan değil, toplam işgücü arzını piyasa ve yerel sektörler arasında nasıl bölüşeceğine ilişkin kararlardan kaynaklanmaktadır (Aran vd., 2009: 17-19).

Türkiye, istihdam oranlarında büyük bir cinsiyet farkıyla karşı karşıya. Türkiye'de her dört kadından sadece biri işgücüne dahil olup istihdam edilmektedir. Ayrıca, işgücü piyasası bölümlere ayrılmıştır ve cinsiyete göre ayrılmıştır. Kadınlar, tekstil, tarım veya hizmetler gibi düşük vasıflı ve düşük ücretli mesleklerin yaygın olduğu sektörlerde çalışanların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Cinsiyet rolleri, istihdam biçimlerinin ve mesleklerin belirlenmesinde oldukça etkilidir. Bu faktörler, cinsiyetler arası ücret farkının yüksek olmasına ve kadın emeğinin yetersiz kullanılmasına neden olmaktadır. Kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının düşük olmasının arkasında çeşitli kesişen nedenler bulunmaktadır. Cinsiyete dayalı ücretli ve ücretsiz işbölümü ve bu bölünme üzerine şekillenen toplumsal cinsiyet rolleri önemli bir rol oynamaktadır. Bunlarla birlikte, işverenlerin işgücü talebi ile işsiz kadınların nitelikleri arasındaki güçlü uyumsuzluk da bir diğer nedendir. Dolayısıyla kadın istihdamının ekonomik olduğu kadar sosyal, kültürel ve politik çağrışımları da kolayca ayrıştırılamayan ve çözümler

ekonomik, politik, sosyal ve kültürel faktörleri bir arada ele alan tutarlı politika ve programları gerektirmektedir.(Toksöz, 2007: 11-13).

2.4. Literatür İncelemesi

Cinsiyete dayalı iş bölümü, farklı işlerin veya iş türlerinin kadınlara ve erkeklere tahsis edilmesini ifade eder. Feminist ekonomide, kadınlar ve erkekler arasındaki görevlerin dağılımını yöneten kurumsal kurallar, normlar ve uygulamalar da zaman ve mekana göre değişken olarak görülen ve sürekli müzakere altında olan cinsiyete dayalı işbölümünü oluşturur.

Profesyonel yönetim literatüründe, kadın liderlerin daha dolaylı, insan odaklı, demokratik bir yönetim tarzını tercih ettikleri, erkek liderlerin ise daha çok doğrudan, görev odaklı ve otoriter bir yaklaşımı tercih ettikleri tartışılmaktadır. Ladegaard (2011) yaptığı araştırmasında makale, ticari kuruluşlarda iletişim üzerine ampirik bir çalışma hakkında bilgi vermektedir. Analizler, hem erkek hem de kadın liderlerin dolaylı, normatif olarak kadınsı bir yönetim tarzını tercih etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ayrıca, erkek liderlerin konuşmalarında hem normatif olarak erkek hem de normatif olarak kadın olan öğelerden yararlanan geniş bir sözlü repertuar stili kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu gösteriyorlar.

Šukalová ve Ceniga (2021), modern yönetim eğilimlerine ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yasal çerçeveye ve ayrıca ayrımcılıkla mücadele yönetimi ilkelerine dayalı olup, mevcut durumu bir vaka çalışması örneği üzerinde toplumsal cinsiyet entegrasyonu gerekliliklerini analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonucunda toplumsal cinsiyet eşitliği politikasına bağlılık, girişimci için rekabet avantajı olabileceği bulunmuştur.

Roh ve Kim (2021), Koreli şirketlerdeki kadın ve erkek yöneticilerin iş stresinin yeteneklerini ve kariyer geliştirme davranışlarını nasıl etkilediğini belirlemeyi ve işten ayrılma niyetlerini nasıl etkilediğini analiz etmiştir. Araştırmanın sonucuna göre, daha fazla iş stresi, erkek yöneticilerin gelişim davranışlarını azaltırken, kadın yöneticilerin kariyer geliştirme davranışlarını güçlendirmektedir.

Morenove meslektaşları (2022) yaptıkları çalışmada bir erkek veya bir kadın tarafından yönetilme konusunda farklılıklar olup olmadığını ve bunun çalışanları etkileyip etkilemediğini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucuna göre, çalışan kadınlar, lider olmanın ve iş yaşamlarını uzlaştırmanın daha zor olduğunu düşünürken erkek yöneticiler bu şekilde düşünmemektedir.

Kwon ve Milgrom (2009) yaptıkları çalışmada Bu makale, üst düzey yönetici pozisyonlarındaki kadın veya erkek sayısının işyerindeki diğer erkek veya kadın çalışanları nasıl etkilediğini analiz etmeyi amaçlamışlardır. İsveç'teki dört yüzden fazla birleşme ve satın alma işleminden elde edilen personel verilerini kullanarak yapılan çalışmada erkekler birleşme ve satın almalarından sonra daha fazla kadın yöneticiyle karşılaştığında, ayrılma olasılıklarının daha yüksek olduğu; kadın işçiler daha fazla kadın yöneticiyle karşılaştıklarında, işten ayrılma olasılıkları azaldığı; erkek çalışanlar, birleşme ve satın alma işleminden sonra daha fazla erkek yöneticiyle karşılaştığında, işten ayrılma olasılıkları azaldığı tespit edilmiştir.

Kadınlar, beklentiler ve kimlik bilgileriyle çalışma yaşamında erkeklerle aynı düzeylerde çalışmayı hedeflemektedir. Ancak kariyer hedefleri hızlı bir şekilde değişim ortaya koymaya başlamıştır. Kariyer basamaklarında yükselmek amacıyla kadınlar, gerekli birikiminde etmelerine karşın alt kademelerde buldukları görülmektedir. Bütün gelişmiş ülkelerde bu durum var olan bir bulgu olma niteliğindedir. Diğer taraftan kadınlar, benzer işleri yapmakta olan erkeklere göre daha az ücretle çalışmaktadır. Catalyst' nin (2007), yaptığı araştırmaya göre, kadın üst düzey idarecilerinin devlet görevlilerinin meclis üyelerinin, bazı ülkelerde yüzdesel oranları aşağı seviyededir. Catalyst' (2013) 403 ülkede gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları çerçevesinde kadınların Finlandiya, İsveç ve Norveç olmak üzere sadece üç ülkede %20 oranından çok kısmının yönetim kurullarını oluşturmuş olduğu bulunmuştur. Bu rakam 12 ülkede %5 düzeyinden az, 18 ülkede %5 ile %10 arasında, 11 ülkede %10 ile %16 arasındadır.

Davidson ve Burke' nin (2011) yapmış oldukları araştırmada bulunan 20 ülkeden elde edilen genel bulgular üzerinde durulduğunda, ortak ve belli temaların ortaya çıktığı görülmektedir. Öncelikli bir şekilde, kadın yöneticilerin işgücüne katılımlarının oranları aşağı yukarı bütün ülkelerde artarken mesleki ayrımcılığın hala sürmekte olduğu görülmüştür. Araştırma bulgularına göre, gelir elde edebilmek için kadınlar bir çok ülkede giderek küçük girişimcilğe ve işletmeciliğe geçmişlerdir. Ayrıca, yönetimde kadın yöneticilerin bulunma oranlarında artış gözlemlenmiş bununla birlikte özellikle yönetim kurulu düzeyindeki büyük işletmeler seviyesinde oldukça aşağı seviyelerde kalmıştır.

Candaş ve Yılmaz' ın (2012) yaptıkları araştırmada kırsal bölgelerde bulunan kadın istihdam oranlarının 1988' de %34,3 ve 2008 yılında %21,6 şeklinde tespit edilmiştir. Aynı dönemde kentlerdeyse, %17,7' den %19,9 oranlarına çıkmıştır. diğer ülkeler ile kıyaslandığı zaman İş gücüne katılım oranı Türkiye' nin ortalaması AB ve OECD ülkelerinin yarısından daha az düzeydedir.

Önder (2013) tarafından yapılan araştırmada erkeklere göre kadın istihdam oranları, düşük düzeydedir. 1991 yılında işgücüne kadınların katılım oranları Türkiye' de %34,4 seviyesindeyken, 2005 yılına kadar devamlı bir şekilde azalma göstermiştir. Kırdan kente yaşanan göç hareketleri, bu düşüş eğilimini etkilemekte olan en temel etkenlerden birisidir.

3.ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmanın yöntemi olarak, içerik analizi yapılarak şirketlerin faaliyet raporlarından yönetim kurulu sayıları ve cinsiyetleri üzerine durum tespiti yapılmıştır. Yapılan araştırmadan elde edilen sonuçlara göre şirketlerin sürdürülebilir endekslerinden yararlanılarak 58 şirkette yönetim kurulunda görevli kişilerin sayısı 555' tir. Bunların 102' si kadın yönetim kurulu üyesi olup, 453' ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Kadınlardan oluşan yönetim kurulu toplam oranın %18,37' sinden oluşmaktadır.

4.BİST SÜRDÜRÜLEBİLİR ENDEKSİNDE YER ALAN ŞİRKETLERDE KADIN-ERKEK SAYISI ÜZERİNE DURUM TESPİTİ

ŞİRKET ADI	KADIN SAYISI	ERKEK SAYISI
ASELSAN	1	7
ANADOLU EFES	1	10
AK ENERJİ	2	6
AKBANK	1	9
AKSA	4	5
ALBARAKA TÜRK	-	11
ANADOLU GRUBU HOLDİNG	1	11
ANADOLU HAYAT EMEK	2	9
ANEL ELEKTRİK	1	4
ARÇELİK	2	14
AYGAZ	-	9
BİZİM MAGAZALARI	1	7
BRISA	1	10
CIMSA	2	11

COCACOLA İÇEÇEK	2	10
DOĞAN HOLDİNG	5	6
DOĞUŞ OTOMOTİV	2	4
ENERJİSA ENERJİ	1	7
ENKA İNŞAAT	-	5
EREĞLİ DEMİR ÇELİK	2	7
FORD OTOSAN	3	9
GARANTİ BANKASI	2	4
GLOBAL YATIRIM HOLDİNG	2	5
İŞ BANKASI	1	10
İSKENDERUN DEMİR ÇELİK	2	7
KEREVİTAS GIDA	1	5
KOÇ HOLDİNG	4	8
KORDSA TEKNİK TEKSTİL	1	5
KARDEMİR	1	8
LOGO YATIRIM	9	8
MİGROS TİCARET	1	8
NETAŞ TELEKOM	1	10

OTOKAR	1	8
PETKİM	2	7
PEGASUS	2	6
POLİSAN HOLDİNG	3	6
SABANCI HOLDİNG	4	5
ŞİŞE CAM	4	5
ŞEKERBANK	1	10
ŞOK MARKETLER TİCARET	2	6
T. HALK BANKASI	1	10
T.S.K.B	2	9
TAT GIDA	4	5
TAV HAVALİMANLARI	3	8
TEKFEN HOLDİNG	3	8
TOFAŞ OTO FABRİKASI	2	8
TÜPRAŞ	2	10
TÜRK HAVA YOLLARI	1	8
TÜRK TELEKOM	-	8
TÜRK TRAKTÖR	1	11
TURKCELL	1	8

ÜLKER BİSKÜVİ	2	6
VAKIFLAR BANKASI	-	11
VESTEL	2	5
VESTEL BEYAZ EŞYA	3	4
YAPI VE KREDİ BANKASI	1	11
ZORLU ENERJİ	2	7
AKSA ENERJİ	-	8

Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi şirketlerinden elde edilen verilere göre yönetim kurulunda görevli toplamda 555 kişi vardır. Bunların 102'si kadınlardan oluşurken, 453 kişi ise erkeklerden oluşmaktadır. Şirketlerin neredeyse tamamında erkek yönetim kurulu üyesi fazla iken, sadece logo yatırım şirketinde kadın yöneticilerin sayıları erkek yöneticilerin sayılarından fazladır.

6.SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadınların çalışma hayatına atılımı, genel anlamda geçmişten günümüze devam eden anlayışla sürmektedir. Ataerkil düşünceden arınmayan toplum, kadınların çalışma hayatında değersiz olduklarını, yetersiz olduklarını, maddi olarak özgür olmalarını istememektedirler. Çalışma hayatı ve işgücü piyasasında, kadın- erkek arasında ciddi anlamda ayrımcılık ve adaletsizlik görülmekteydi. Dünya üzerinde bulunan her ülkede cinsiyet eşitsizliği mevcuttur. Kadınlar erken yaşta evlendirilerek maddi olarak bağımsızlıklarını ellerine alamayarak, evde çocuk bakmaya tabi tutulmuşlardı. Çalışma hayatında ekonominin zayıf olduğu dönemlerde, kadın ve erkeklerin çalıştığı alanlarda ilk olarak işine son verilen kesim kadınlar olmuştur. Ekonomik ilişkilerin toplumda erkekler üzerinde şekillenmesi, kadınların iş hayatına girmesini güç bir hale getirmiştir. Bununla beraber kadınlar iş hayatında her zaman ikinci planda kalmıştı.

Kadınların geçmişten günümüze iş hayatına atılımı gerçekleştirilen politikalarla farklılık göstermeye başlamıştır. Kadınlar da erkek çalışanlar gibi çalıştıkları yerde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Kadınların iş hayatına aktif bir şekilde dahil olmasından sonra ülkelerin büyüme hızlarında gözle görülebilir bir artış meydana gelmiştir. Yani kadınlar ne kadar iş hayatında yer alıyorsa ülke o kadar gelişiyor. Çalışan kadın ile evde oturan kadın arasında ciddi farklılıklar görülmüştür. Çalışan kadınlar toplumdaki sorunları yakından görebilir. Karar alınacak konularda söz sahibi olabilir. Günümüzde kadın çalışanların sayısı artmıştır. Kamu kuruluşlarında, özel sektörlerde yönetici konumunda olan kadınlar da mevcuttur.

Sonuç olarak; iş hayatında kadın- erkek arasındaki cinsiyet eşitsizliği ortadan tamamen kalkarsa kadınların kendilerine olan güvenleri artar, iş hayatına atılmaları daha kolay olur, maddi bağımsızlıklarını kazanabilirler. Ülke içinde eşitsizliğin ortadan kaldırılması için daha

fazla politika gerçekleştirilmelidir. Yukarıda yapılan çalışmaya bakıldığında şirketlerde yönetim kurullarında erkek yönetim kurulu üye sayısının, kadın yönetici kurulu üye sayılarından daha fazla olduğu görülmektedir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık ortadan kaldırılarak kadınların iş hayatındaki etkinlikleri artırılmalıdır. Bunlardan yola çıkılarak toplum bilincinin değiştirilmesi için bilimsel çalışmaların ve toplumsal eğitimlerin sayısının artırılması gerekir.

KAYNAKLAR

- Anker, R. (1997) : “Theories of Occupational Segregation by Sex: An Overview”, *International Labour Review*, 136(3): 315-339.
- Aran, M.; Çapar, S.; Hüsamoğlu, M. ; Sanalmış, D. ve Uraz, A. (2009): “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımında Son Eğilimler”, Dünya Bankası ve T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller*. İstanbul: Kadav Yayınları.
- Candaş, A. & Yılmaz, V. (2012). *Türkiye’de Eşitsizlikler*, İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 47- 68.
- Davidson, M. J. & Burke, R. J. (Editors). (2011). *Women in Management Worldwide Progress and Prospects* (Second edition). UK: MPG Books Group, 1-13, 333.
- Eagly, A., & Johnson, B. T. (1990). *Gender and Leadership Style: A meta-analysis*. *Psychological Bulletin*, 108(2), 233-256.
- Eklund, K. E., Barry, E. S., & Grunberg, N. E. (2017). *Gender and Leadership. Gender Differences in Different Contexts* (s. 130-150).
- Ekmekçi, Y. (2004) : “Türkiye’de Kadın İşgücü’nün Gelişimi Ve Karşılaştıkları Sorunlar”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Gallego, I., García, M., & Rodríguez, L. (2008). *The influence of gender diversity on corporate performance*. Working paper. Workshop on Diversity , Gender, Governance and Accounting.
- Gökçay, G. (2018). *Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kars.
- İmaçer, D. (2006). *Toplumsal Cinsiyet Oluşumuna İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar*. Ankara: Eabil Yayınları.

Kwon, I., Milgrom, M., (2009), WorkingforFemale Manager: GenderHierarchy in theWorkplace,

https://conference.iza.org/conference_files/TAM2009/kwon_i4986.pdf

Ladegaard,H.J. (2011), ‘Doingpower’ at work: Respondingtomaleandfemalemanagementstyles in a global businesscorporation, Journal of Pragmatics 43(1):4-19.

Moreno,A.,Díez, F., Ferreira,L., (202), Business Leadershipfrom a GenderPerspectiveandItsImpact on theWork Environment andEmployee’sWell-Being in Companies in theBasqueCountry,Int. J. Environ. Res. PublicHealth, 19(30).

Neziroğlu, S. (2018). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Rurizm Haberleri Üzerinde Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya.

Önder, N. (2013). Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 1 (1), 35-61.

Özkoçak, Y., &Tavuz, A. (2004). “Erkeğin ve Kadının Birbirlerini Ötekileştirmesi: “Bir Erkek Bir Kadın” Dizi Örneği. Atatürk İletişim Dergisi(6), 188-202.

Pehlivan, P. V. (2017). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kuramsal Yaklaşımlar: Bir Literatür Taraması. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(31), 497-521.

Roh, K.-R.; Kim, E.-B. An Analysis of Male andFemaleManagers’ ResponsestoWorkStress: Focused on the Case of South Korea. Int. J. Environ. Res. PublicHealth 2021, 18.

Sancar, S. (2014). Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti. İstanbul: İletişim Yayınları.

Schein, L., (1997), GenderandInternalOrientalism in China, Modern China 23(1): 69-98.

Šukalová, V. ve Ceniga, P., (2021), Genderequalitymanagement in modern companymanagement in era of globalization,SHS Web of Conferences 92(1):07060

Standing, G. (1999). “Global FeminizationthroughFlexibleLabor: A ThemeRevisited.” World Development, 27(3), 583-602

Taşcıoğlu, F., &Taşgın, L. (2008). Kadının toplumsal cinsiyet rolünün liderlik davranışlarına ve hemşirelik mesleğine yansımaları. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 10(2), 62-67.

Taylor, C. M., Cornelius, C. J., & Colvin, K. (2014). Visionary leadership and its relationship to organizational effectiveness. *Leadership & Organization Development Journal*, 35(6), 567-583.

Toksöz, G. (2007). Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu (Women’s Employment in Turkey), ILO:Ankara.

Wood, W., & Eagly, A. H. (2010). Gender. S. T. Fiske, & D. T. Gilbert içinde, *Handbook of social psychology* (s. 629-667). New York: Willey.

TÜRKİYEDE DİJİTALLEŞEN VERGİ UYGULAMALARI: İNŞAAT MUHASEBESİ VE KDV İADE İŞLEMLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Dr. MEHMET ÖS,

Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, - 0000-0001-7602-0778

ÖZET

Türkiye ekonomisi içerisinde inşaat sektörünün önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisi açısından önemlilik düzeyinin yüksek olduğu bilinen inşaat sektörü vergi gelir ve kayıpları bakımından vergi denetiminin de önemli görülen sorunlar arasında olduğu değerlendirilmektedir. Vergi dairelerinin dijitalleşmesi ile inşaat sektöründe olduğu öngörülen bu vergi kayıplarının tespitinde önemli aşamalar kayıt edilmiştir. Birçok kamu kurum ve kuruluşu ile koordineli şekilde yürütülen inşaat imalatlarının doğru bir şekilde vergilendirilmesi, Türkiye gibi dolaylı vergi gelirlerinin yoğun olduğu ülkeler açısından önem arz etmektedir. Bu bakımdan inşaat firmalarına yönelik sektörel denetimler inşaatın başlamasından inşaat imalatlarının tamamlanması ve imalatların teslim sürelerinin sonuna kadar devam etmektedir. Vergi dairelerinin dijital ortamda gerçekleştirdiği denetimler vergi denetiminin etkinliğini artırarak vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçilmesi noktasında önemli olduğu düşünülmektedir. İnşaat sektöründe kullanılan birçok malzeme kalemi olduğu düşünüldüğünde, dijital ortamda gerçekleştirilen bu denetimler idarenin iş yükünü azalttığıda söylenebilir. Gerçekleştirilen dijital denetimlerin temeli 1995 yılında uygulanmaya başlanan VEDOP (Vergi Daireleri Otomasyon Sistemi) kadar dayanmaktadır. Projenin başarısı değerlendirildiğinde devam eden yıllarda VEDOP II ve VEDOP III projeleri uygulanmaya başlanmıştır. Günümüzde ise blockchain, yapay zekâ, büyük veri, nesnelere interneti, RFID, artırılmış gerçeklik gibi Endüstri 4.0 kapsamında ortaya çıkan terminolojiler birçok vergi denetimi alanında olduğu gibi KDV iade müessesesinde de kullanılmaktadır. Bu araştırmada, inşaat firmalarının muhasebe uygulamaları ve KDV iade taleplerini Endüstri 4.0 teknolojileri kapsamında kullanılan denetim teknikleri ile sonuçlandırılmasına yönelik tespitleri ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda vergi dairelerinin teknoloji dönüşümlerine değinilerek, bu teknoloji dönüşümleri sonucunda inşaat firmalarında KDV iadelerinin vergi tahsilatının artırabileceğine yönelik önerilere yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: İnşaat Muhasebesi, Vergi Uygulamaları, 4. Sanayi Devrimi

DİGİTALİZED TAX PRACTICES IN TURKEY: A RESEARCH ON CONSTRUCTION ACCOUNTING AND VAT REFUNDS

ABSTRACT

It is seen that the construction sector has an important share in the Turkish economy. The construction sector, which is known to be of high importance for the Turkish economy, is considered to be among the important problems in terms of tax revenues and losses. Significant

progress has been made in the determination of these tax losses, which are expected to occur in the construction industry with the digitalization of tax offices. Correct taxation of construction works carried out in coordination with many public institutions and organizations is important for countries such as Turkey where indirect tax revenues are intense. In this respect, sectoral inspections for construction companies continue from the start of construction to the completion of construction productions and the end of the delivery periods of the productions. It is thought that the audits carried out by the tax offices in the digital environment are important in increasing the efficiency of the tax audit and preventing tax losses and evasion. Considering that there are many material items used in the construction industry, it can be said that these digital inspections reduce the workload of the administration. The basis of the digital audits carried out dates back to VEDOP (Tax Offices Automation System), which was started to be implemented in 1995. When the success of the project was evaluated, VEDOP II and VEDOP III projects started to be implemented in the following years. Today, technologies that emerged within the scope of Industry 4.0 such as blockchain, artificial intelligence, big data, internet of things, RFID, augmented reality are used in VAT return as well as in many tax audit areas. In this research, it is aimed to reveal the determinations of construction companies to finalize their accounting practices and VAT refund requests with the audit techniques used within the scope of Industry 4.0 technologies. For this purpose, the technology transformations of tax offices will be mentioned and suggestions will be given that VAT refunds in construction companies can increase tax collection as a result of these technology transformations.

Keywords: Construction Accounting, Tax Practices, 4. Industrial Revolution

1.GİRİŞ

2020 yılında pandemi kaynaklı bazı sektörlerde daralma söz konusu olmuştur. İnşaat sektörü de pandemi döneminde etkilenen sektörler arasındadır (Alkin; 2021:1). Her ne kadar inşaat sektöründe daralma söz konusu olsa da inşaat sektörünün pazar payı 88 milyar dolar ile Türkiye ekonomisi içerisinde %8'lik bir paya sahiptir. İnşaat sektörünün etkilediği dolaylı sektörler düşünüldüğünde bu oran %30'lara kadar ulaşmaktadır (Acar, 2018:1). Böylelikle 2020 yılında inşaat sektörünün Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı %12,5 olarak gerçekleşmiştir (İmsad; 2020). Bu veriler değerlendirildiğinde Türkiye ekonomisi için inşaat sektörünün önemli bir konumunun olduğu söylenebilir.

Kayıt dışı ekonomi özel sektörün yürütmüş olduğu iktisadi faaliyetleri kısmen veya tamamen muhasebe standartları dışında yürütülmesi olarak ifade edilmektedir (Işık ve Acar, 2003: 118-119; Sarısoy ve Sandıkçı, 2010: 49). Ekonomik anlam ifade eden faaliyetlerin kayıt altına alınması Türkiye gibi bütçe gelirlerinin büyük bir bölümünü vergi gelirlerinden oluşan ülkeler için son derece önemlidir. İnşaat sektörünün de Türkiye ekonomisi açısından önemi düşünüldüğünde inşaat faaliyetlerinin daha etkin bir şekilde kayıt altına alınması vergi gelirlerinin artırılması açısından önemlilik arz etmektedir. Türkiye'nin coğrafi konumu düşünüldüğünde sürekli göç alan bir bölgede bulunmasının yanında artan nüfus ile beraber ikamet amaçlı konut ihtiyaçlarının her geçen gün artması inşaat sektörünün daha etkin bir şekilde kayıt altına alınmasının her geçen gün önemini arttırmaktadır. Türkiye'nin demografik yapısı ve komşu ülkelerdeki siyasi yapı düşünüldüğünde, imalatı gerçekleştirilen ikamet amaçlı

konutların büyük bir çoğunluğunun net kullanım alanı 150 m² veya 150 m² altında olan konutlar olduğu görülmektedir.

İnşaat kavramı birçok kanun ve tüzükte tanımlanarak doktrinlerde de inşaat kavramına ayrıca yer verilmiştir. İnsan gücü kullanarak sistematik bir biçimde bir taşınmazı gayrimenkule dönüştürme faaliyetleri inşa olarak tanımlanmaktadır (Eren, 2001: 49-58). Vergi hukuku açısından inşaatlar özel inşaatlar ve taahhüt inşaatlar şeklinde olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bakanlar Kurulu 2007/13033 Sayılı Kararına göre; net kullanım alanı 150 m²'ye kadar olan özel bina inşaatlarında uygulanan KDV oranı V.U.K açısından %1'olarak uygulanmaktadır. Ancak 16.5.2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun kapsamında lüks veya birinci sınıf inşaat olarak yapılan veya inşaat ruhsatı revize edilerek inşaat kalitesi yükseltelen inşaatlar için KDV oranı arsa m² vergi değerlerine göre daire teslimlerinde %8 olarak uygulanmaktadır. İnşaat imalatlarında kullanılan birçok malzemenin genel orana tabi olduğu düşünüldüğünde inşaat firmalarının İ.O.T (İndirimli Orana Tabi) teslimleri söz konusu olmaktadır. İndirimli orana tabi konut teslimleri 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında I ve II sayılı listelerde yer alan teslim ve hizmetler belirtilmiştir. Belirtilen bu teslim ve hizmetler için yüklenilen ancak indirim yolu ile giderilemeyen KDV tutarlarının vergilendirme dönemleri itibari ile mahsuben veya izleyen yıl içerisinde talep edilmesi durumunda ise nakden veya mahsuben iade edilmesi olanağını sunulmuştur. İlgili tebliğin (III/B-3.2.2.) bölümünde belirtildiği üzere 2021 takvim yılı için 18.900,00.-TL-2022 takvim yılı için 25.700,00.-TL'yi aşan kısım KDV iadesine söz konusu olabilmektedir. Yasada yer almadığı halde uygulama tebliği ile indirimli orana tabi iade işlemlerinde teslimin yapıldığı yılın ertesi yılın sonuna kadar iade talep edilmesi İndirimli orana tabi teslimlerdeki KDV iade işlemlerinde kısıtlayıcı bir durumu ortaya koymaktadır. Birçok kamu ve özel kuruluşlar ile iç içe ilerleyen imalat aşamalarının bu kısıt halinde inşaat sektöründe kayıt dışılığı özendirici nitelikte olduğu düşünülmektedir. KDV iadesi talebine yönelik önemli sürelerin olmasına rağmen KDV iade dosyalarının sonuçlandırılması ile ilgili belirleyici süreler literatür araştırması kapsamında görülememiştir. Günümüz teknoloji gelişmeleri düşünüldüğünde KDV iade talepleri daha hızlı bir şekilde sonuçlanması mümkündür. Bu bağlamda T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı'na bağlı Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından 1995 yılında bir pilot uygulama ile VEDOP (Vergi Daireleri Otomasyon Sistemi) projesini başlatmıştır. Bu uygulama ile etkin denetim, hizmet anlayışı, teknolojiyi yakından izleme, doğru bilgiyi zamanında üretme ve yönetime sunma anlayışı amaçlanmıştır (Özbek, 2007: 50-52). İlk kullanılmaya başlanması 1995 yılına dayanan VEDOP pilot uygulaması ile elde edinilen başarı ile bu projenin devamında VEDOP II ve VEDOP III projeleri uygulanmıştır. VEDOP III ile 550 ile ve ilçedeki tüm mal müdürlükleri, defterdarlıklar, vergi daireleri, takdir komisyonları ve Maliye Bakanlığına bağlı bilgi işlem merkezleri tam otomasyon ile hizmete başlamışlardır. Bu üç projenin toplam proje maliyeti 238 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Siemens, 2007:1). Oluşturulan bu bilgi sistemleri sayesinde işlem hızı artmış mükellef ve idarenin bilgiye erişim hızı ile kalitesi yükselmiştir. Bu yeni yapı ile KDV iadeleri işlem süreçleri kâğıt ortamından dijital ortama taşınmıştır.

Günümüzde 2011 yılında Hannover/Almanya fuarında ortaya atılana Endüstri 4.0 teknolojileri ile tüm işlem süreçleri ve raporlama işlemleri dijital ortamda takip edilebilir bir yapıya kavuşmuştur. Yapılan bu alt yapı harcamaları ve son sanayi devrimi sayesinde vergi

daireleri yapay zekâ, algoritmalar, barkod okuyucular, siber fiziksel ağlar (CBS) gibi birçok teknolojik alt yapıyı kullanarak kamu kurumlarının birbiri ile entegre şekilde çalışma olanağı sağlamıştır. 04 Mart 2019 tarihinde gerçekleştirilen bir uygulama ile tapu senetleri QR kod uygulamasında gerçekleştirilmiştir. Özellikle inşaat sektöründe olduğu bilinen kayıt dışılığı ve mülkiyet teslimlerinde gerçek satış fiyatından bildirilmeyen tapu değerlerinin tespiti ve denetim konusunda teknolojinin sunduğu bu hizmetlerden faydalanmak yararlı olacaktır. Endüstri 4.0 süreçleri siber fiziksel ağlar, nesnelerin interneti, teknoloji iletişim bilgileri ve büyük veri teknolojilerini kapsamak ile beraber bu teknolojilerin aynı zamanda birbiri ile çalışabilme kabiliyetlerini oluşturmaktadır (Imran, Hameed and Haque, 2018:246; Arnold, Veile and Voigt; 2018:2). Bu bakımdan değerlendirildiğinde KDV iade süreçleri teknoloji destekli denetimlerin daha yoğun bir şekilde gerçekleştirilmesi için Gelir İdaresi Başkanlığı'nın teknolojik alt yapısının yeterli olduğu düşünülmektedir.

2. DİJİTAL VERGİ SİSTEMİNDE OLUŞTURULAN KDV İADE TABLOLAR

Son zamanlarda GİB veri tabanı teknolojik alt yapı sistemlerine olan entegrasyonu arttıkça KDV iade işlemlerinin kontrol ve denetim süreçlerinin büyük bir çoğunluğu web tabanlı olarak gerçekleştirilmektedir. İade talep edilen KDV'nin ilgili döneme ait verileri indirilecek KDV listesi, yüklenen KDV listesi, KDV hesaplama tablosu gibi listeler yardımı ile GİB'in denetim ve kontrolü için internet vergi dairesi sistemine veri girişi yapılarak gerçekleştirilmektedir.

	Alış Faturası Tarihi	Alış Faturası Sırası	Alış Faturası Sıra No'su	Satıcının Adı-Soyadı / Ünvanı	Satıcının Vergi Kimlik Numarası / TC Kimlik Numarası	Alınan Mal veya Hizmetin Cinsi	Alınan Mal veya Hizmetin Miktarı	Alınan Mal veya Hizmetin KDV Hariç Tutarı	KDV'si	GGB Tescil No'su (Alış İhtinat İse)	Belgenin İnd. Halkının Yıl. KDV Dönemi
1	24.01.2019		97			MOTORİN	2,45 LT	12,71	2,29		201901
2	25.01.2019		19			MOTORİN	6,53 LT	33,90	6,10		201901
3	05.02.2019	A	227791			İNTERNET KULLANIM BEDELİ	1 AD	54,98	9,90		201902
4	31.01.2019	A	25172			İŞ GÜVENLÜĞÜ LİZANLIĞI VE İŞ YERİ HEKİM HİZM. BEDELİ	2 AD	358,60	41,40		201901
5	31.01.2019	A	25171			İŞ GÜVENLÜĞÜ LİZANLIĞI VE İŞ YERİ HEKİM HİZM. BEDELİ	2 AD	358,60	41,40		201901
6	28.01.2019	A	8846			MALİ MÜŞAVİRLİK HİZMET BEDELİ	1 AD	350,00	63,00		201901

Görsel 1. İndirilecek KDV listesi Ekran Görseli, GİB., 2022

KDV iadesi talep edilen ilgili dönemin GİB portalda KDV iadesi talep girişi bölümünden iade talebi yapıldığında, GİB sistemi otomatik olarak ilgili döneme ait indirilecek KDV, yüklenilen KDV ve KDV iadesi hesaplama tablolarını otomatik olarak açılmasını sağlar. İade talep girişini gerçekleştiren kullanıcı vergi mükellefi adına bu tabloların veri girişinin sistemi girilmesi için gerekli çalışmaları gerçekleştirir. Yukarıdaki görselde görüleceği üzere, iade talebi bulunulan dönem ile ilgili tüm yılın indirim konusu yapılan KDV listeleri bu tabloya girişi sağlanmaktadır.

	Alış Faturası Tarihi	Alış Faturası Serisi	Alış Faturası Sıra No'su	Satıcının Adı-Soyadı / Ünvanı	Satıcının Vergi Kimlik Numarası / TC Kimlik Numarası	Alınan Mal veya Hizmetin Cinsi	Alınan Mal veya Hizmetin Miktarı	Alış Faturasının KDV Hariç Tutarı	Alış Faturasının KDV'si	Bünyeye Giren Mal veya Hizmetin KDV'si	GGB Teslim No'su (Alış İhtalat İse)	Belgeye İlişkin İade Hakkı Doğuran İşlem Türü	Yüklenim Türü	Belgenin İndirime Konu Olduğu KDV Dönemi	Belgenin Yüklenildiği KDV Dönemi
1	12.01.2018	A	7609			APLIKASYON HİZMET BEDELİ	1 AD	336.98	71.46	71.46		406	Doğrudan Yüklenim	201801	201904
2	12.04.2018	A	270162			HAZIR BETON	11 M3	1044.07	187.93	187.93		406	Doğrudan Yüklenim	201804	201909
3	30.04.2018	A	14315			BRİKET	4000 AD	3400.00	612.00	612.00		406	Doğrudan Yüklenim	201804	201904
4	10.04.2018	A	20312			MİMARİ PROJE BEDELİ	1 AD	32700.00	5886.00	5886.00		406	Doğrudan Yüklenim	201804	201909
5	08.05.2018	A	184414			TEL	100 KG	236.60	53.39	53.39		406	Doğrudan Yüklenim	201805	201909
6	23.06.2018	A	544355			HAZIR BETON- POMPA	28.50 M3-1 m	4118.64	741.36	741.36		406	Doğrudan Yüklenim	201806	201909

Görsel 2. Yüklenilen KDV listesi Ekran Görseli, GİB., 2022

Yukarıdaki tabloda KDV iade sistemine yüklenmesi zorunlu GİB sistemine girişi sağlanmış, yüklenilen KDV listesi bulunmaktadır. İndirilecek listede olduğu gibi yüklenilen KDV listesi de iade talep girişi ekranından iade talep edildiğinde veri girişinin yapılması gereken ekran olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüklenilen KDV tutarı aynı zamanda vergi mükellefinin GİB tarafından iadesi talep edilen KDV tutarında göstermektedir. Bu tutar vergi mükellefi tarafından talep edilen KDV iade tutarı olmakla beraber, kesin bir tutar değildir. GİB, web tabanlı olarak gerekli kontrolleri yaptıktan sonra iadeye konu uygun olmayan KDV tutarlarının iadesinin tenzil edilmesini isteyebilir. Bu durumda KDV talep eden vergi mükellefi KDV tutarını tenzil edebilir veya GİB tarafından onaylanması için gerekli kanıtlayıcı evrakları GİB sunarak ilgili KDV tutarının iadesini talep etmeye devam edebilir.

Data Önce Gösterilen KDV İade Talepleri (08/2019-09/2019) X

KDV İadesi İadesi Talep Edilen KDV Hesaplama Tablosu X

Beşer Ay

Dönem	İade Hakkı Doğuran İşlem Tarihi	İade Hakkı Doğuran İşlem Bedeli	İadesi Talep Edilebilir Azami Vergi	İşlem Bütçesine Doğrudan Dönem Vergiler	Genel İmtih ve İçerme Gözetiminden İade Hesabına Verilen Pay	Aktifler Hedefine İle Yüklenen Vergiden İade Hesabına Verilen Pay	Yüklenen KDV Toplamı	
1	08/2019-09/2019	406	2018841.58	361951.48	206272.58	6955.79	0.00	212926.37

Toplam Yüklenen KDV 212.926.37

1-1 Bölümler Toplamı: 1

Görsel 3. İade Talep Edilen KDV Hesaplama Tablosu Ekran Görşeli, GİB., 2022

GİB sistemine veri girişi sağlanan indirilecek KDV listesi ve yüklenen KDV listesi veri girişi yapıldıktan sonra talep edilen KDV hesaplama tablosunda ayrıca girişi sağlanmalıdır. Görsel 3’de KDV hesaplama tablosunun veri girişi gerçekleştirilmiş tablo örneği bulunmaktadır. Bu tablo yardımı ile GİB, talep edilen KDV tutarının ne şekilde hesaplandığının denetim ve kontrolünü web tabanlı olarak gerçekleştirmektedir.

Gelen Eksiklik Yazıları Görüntüleme

KDV İadesi Ki

Gelir/Kurumlar İadesi Ki

GELEN EKSIKLİK YAZILARI GÖRÜNTÜLEME

T.C. Kimlik No / Vergi Kimlik No

LİSTELE

Vergi Dairesi	Vergi Dairesinden Gelen Eksiklik Yazısı Tarih Sayısı	Referans No	Evrak Türü	Vergi Türü	Görüntüle
027252 - ŞEHİTKAMİL VERGİ DAİRESİ	202003312020033177BGM00	1 OSK89TMQJZ1FBW	511 - Kdv İadesi Ymm Bilgi İsteme Yazısı	0015-KDV	
027252 - ŞEHİTKAMİL VERGİ DAİRESİ	202003062020030677BGM00	4 ORK7EN2SBV131L	511 - Kdv İadesi Ymm Bilgi İsteme Yazısı	0015-KDV	
027252 - ŞEHİTKAMİL VERGİ DAİRESİ	202001212020012177BGM00	OSK8NQYH8L140V	511 - Kdv İadesi Ymm Bilgi İsteme Yazısı	0015-KDV	
027252 - ŞEHİTKAMİL VERGİ DAİRESİ	202001212020012177BGM00	3 OSK8NQYQ6M13YH	511 - Kdv İadesi Ymm Bilgi İsteme Yazısı	0015-KDV	
027252 - ŞEHİTKAMİL VERGİ DAİRESİ	201912272019122777BGM00	3 OQK4NWL7113TM	511 - Kdv İadesi Ymm Bilgi İsteme Yazısı	0015-KDV	
027252 - ŞEHİTKAMİL VERGİ DAİRESİ	201912032019120377BGM00	3 ORK3PJQV05156A	511 - Kdv İadesi Ymm Bilgi İsteme Yazısı	0015-KDV	

14 / Sayfa 1 / 1

1-

Görsel 4. İade Eksiklik Yazı Görüntüleme ve Cevaplama Ekran Görşeli, GİB., 2022

KDV iade talep vergi mükellefi ile GİB arasında talep edilen eksik evrak veya düzeltilmesi istenilen herhangi bir kayıt için idare bu talebini eksiklik talep ekranı yardımı ile vergi mükellefinden talep edebilir. KDV iade talep eden vergi mükellefine ulaşan eksik yazıları ilgili vergi mükellefi tarafından eksiklik giderilmesi ile ilgili gerekçelerini ve evraklarını yine eksiklik talep ekranı yardımı ile GİB'e bildirir. Bu sayede zaman ve maliyetten tasarruf edilerek talep edilen eksiklikler ve ilgili eksiklik cevapları hızlı bir şekilde ilgili taraflara ulaşmış olmaktadır.

Görüldüğü üzere KDV iade taleplerinin büyük bir bölümü web tabanlı olarak gerçekleştirilmek suretiyle sonuçlandırılmaktadır. Bu sebeple son sanayi devriminin ortaya çıkardığı birçok teknolojik yeniliğinin GİB tarafından etkin bir şekilde kullanıldığını KDV iade sistemlerinde de görülmektedir. Vergi mükelleflerinin e-fatura, e-arşiv fatura, e-irsaliye vb. web tabanlı entegre sistemler kullanıldığından KDV iade taleplerinde oluşturulan tabloların güvenliği de kağıt faturaların kullanılmasına göre daha güvenli bir sonuç oluşturduğu düşünülebilir.

3. GENEL DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇLAR

Bu çalışma amacı; inşaat sektöründe var olduğu düşünülen kayıt dışılığın önlenebilmesi için inşaat firmalarının İndirimli orana tabi teslimlerinde KDV iadeleri talep etmelerine yönelik teşvik edici fikirler ortaya koymaktır. İ.O.T teslimlerde inşaat firmalarının KDV iade süreçleri daha şeffaf, anlaşılabilir, hızlı ve sade olması durumunda inşaat firmalarının ticari münasebetlerini kayıt altına alma eğilimleri daha fazla olacağı düşünülmektedir. KDV iadesi talep eden firmalar tüm ticari münasebetlerini kayıt altına alarak muhasebe standartları çerçevesinde muhasebe sistemlerini oluşturmaya çalışacaklardır.

İnşaat sektörünün Türkiye Ekonomisi için önemli bir yerde bulunduğu, inşaat sektöründe kayıt dışılığın yoğun olduğu düşünüldüğünde inşaat firmalarının KDV iade talep etmeleri ve GİB tarafından teşvik edilmesi aynı zamanda inşaat sektörünün de denetiminin yapılması anlamına geldiği değerlendirilmektedir. İnşaat sektöründe yoğun bir şekilde talep edilen KDV iadeleri ile birlikte devletin vergi gelirlerini arttıracığı ile kayıt dışılığın azalacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan inşaat sektörüne yönelik KDV iade müessesinin daha yalın, hızlı ve kolaylaştırıcı tedbirlerin alınması gönüllü KDV iade müessesine olan talebi arttıracığı görüşünderiz.

Öte yandan dünyanın içinde bulunduğu ve Türkiye'nin de etkisini yoğun bir şekilde yaşadığı enflasyon ortamında inşaat sektöründeki maliyet artışları ve buna bağlı olarak konut fiyatlarındaki artış göz önünde bulundurulduğunda KDV iade taleplerinin yalın, hızlı ve kolaylaştırıcı bir şekilde gerçekleştirilmesi ile gerçeğe uygun satış fiyatlarının beyan edilmesi ile tapu harçlarındaki gelirlerinde bütçe içerisinde beklenen seviyeden daha yüksek bir şekilde elde edileceği öngörülmektedir.

Gerçeğe uygun değerlerin beyan edilmesi ile birlikte emlak vergi gelirlerinde artışların olacağı bu şekilde belediye bütçelerine de pozitif etki edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Alkin, E., (2021). Türkiye İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği Ekonomi Değerlendirme Raporu, İmsad Yay, No. 318 / Mart.
2. Türkiye İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği 2020 Faaliyet Raporu.
3. Acar, V., (2018). İnşaat Sektörü Muhasebe Uygulamalarında Yaşanan Sorunların Vergi Mevzuatı ve Tms/Tfrs Çerçevesinde İncelenmesi, XX. Türkiye Muhasebe Kongresi 5-6 Ekim.
4. Sarısoy, İ., ve Sandıkçı, H., (2010). Türkiye’de İnşaat Sektöründeki Kayıtdışı Faaliyetlerin Sosyal Güvenlik Primleri ve Vergisel Açından Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 54. Ser.,
5. Işık, N., ve Mustafa, A., (2003). Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yararları ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme, Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 21, s. 117-136.
6. Eren, F., (2001). “Borçlar Hukuku Açısından İnşaat Sözleşmeleri, Ankara, Tıpkı Basım.
7. Özbek, M. (2007). “E-Devlet ve Türkiye Uygulamaları Kapsamında VEDOP Projesi”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 28-29.
8. Siemens (2007), Türkiye’nin En Büyük Kamu Bilgi Teknolojileri Projesi.
http://www.siemens.com.tr/web/231,1511/siemens_tr/microsite_itolutions_and_services/haberler/turkiyenin_en_buyuk_kamu_bilgi_teknolojileri_projesi_99_milyon_dolara_siemens_emanet. Erişim Tarihi 30.01.2022.
9. Imran, M., Hameed, U, W., and Haque, U, A., (2018). Influence of Industry 4.0 on the Production and Service Sectors in Pakistan: Evidence from Textile and Logistics Industries, Social Scieces,7,246.

İŞLETMELERDE NANO TEKNOLOJİ ÜRETİM SİSTEMLERİNİN KULLANILMASI: MUHASEBE SİSTEMLERİNE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Dr. MEHMET ÖS,

Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, - 0000-0001-7602-0778

AYÇA KORKMAZ DUR

Yüksek Mühendis, 0000-0000-0000-0000

ÖZET

Günümüzde var olan birçok buluşun ve bilim alanının insanoğlunun hayal gücünden kaynaklı meydana geldiği bilinmektedir. Metrenin milyarda biri büyüklüğüne (1-100 nm) sahip nanokompozit, seramik, metal, polimer gibi nanoparçacıkların işletmelerin üretim sistemlerinde kullanıldığı görülmektedir. Son sanayi devriminin etkisi ile nanoteknoloji ürünlerin kullanımı otomotiv, tekstil, uzay sanayi, enerji, gıda, tarım, sağlık ve çevre gibi alanlarda sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Nanoteknoloji kullanım alanlarının genişlemesi ile birlikte bilimsel ve endüstriyel alanlarda yeniliklerin her geçen gün arttığı gözlemlenmektedir. Ortaya çıkan buluşlar genellikle sağlık, bilişim, ulaşım, savunma sanayi, çevre, uçak teknolojisi ile uzay teknolojileri alanlarında olduğu görülmektedir. Her geçen gün kullanım alanları genişleyen nanoteknoloji ürünlerinin kullanılması bu teknoloji ürünlerini üreten işletmelerin üretim süreçleri ile birlikte yönetim, planlama, finans ve muhasebe sistemlerinde de yenilikleri beraberinde getirmiştir. İşletmeler nanoteknoloji sistemlerini üretim alanlarında kullanırken oluşan gider, maliyet ve harcama ilişkilerinde geleneksel muhasebe sistemlerinden farklı bir bakış açısı ile gerçekleştirmek durumundadırlar. Buna bağlı olarak işletme yönetimlerinin karar alma süreçlerinde önemli bir kriter olarak görülen mali tabloların nanoteknoloji üretim sistemlerine uygun bir şekilde oluşturulması, üst yönetimin doğru karar alma kabiliyetine doğrudan etkilediği değerlendirilmektedir. Bu şekilde oluşturulan mali tablolar yöneticilerin finansal okur yazarlıklarına da pozitif yönde etki edeceği düşünülmektedir. Bu tabloların oluşmasında önemli bir yer tutan gider, maliyet ve harcama ilişkilerinin nanoteknoloji üretim sistemlerine göre kayıt altına alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu amaç doğrultusunda nanoteknoloji üretim sistemlerine değinilerek, nanoteknoloji sistemleri ile üretim faaliyetlerini gerçekleştiren işletmeler ve sektörlerin geleneksel muhasebe sistemlerinde farklı olarak oluşturulan mali tablolara değinilecektir.

Anahtar kelimeler: Nano Teknoloji, Muhasebe, İşletmelerde Üretim, Finansal Okuryazarlık

USING NANO TECHNOLOGY PRODUCTION SYSTEMS IN BUSINESSES: A RESEARCH TO EVALUATE THE EFFECTS ON ACCOUNTING SYSTEMS

ABSTRACT

It is known that many inventions and fields of science that exist today originate from the imagination of human beings. It is seen that nanoparticles such as nanocomposites, ceramics, metals and polymers with a size of one billionth of a meter (1-100 nm) are used in the production systems of enterprises. It is known that the use of nanotechnology products with the effect of the last industrial revolution is frequently used in areas such as automotive, textile, space industry, energy, food, agriculture, health and environment. With the expansion of nanotechnology usage areas, it is observed that innovations in scientific and industrial fields are increasing day by day. It is seen that the emerging inventions are generally in the fields of health, informatics, transportation, defense industry, environment, aircraft technology and space technologies. The use of nanotechnology products, which are expanding day by day, has brought innovations in the management, planning, finance and accounting systems as well as the production processes of the enterprises producing these technology products. When using nanotechnology systems in production areas, businesses have to realize the expense, cost and expense relations with a different perspective from traditional accounting systems. Accordingly, it is considered that the creation of financial statements, which is seen as an important criterion in the decision-making processes of business management, in accordance with nanotechnology production systems, directly affects the ability of the top management to make the right decision. It is thought that the financial statements created in this way will have a positive effect on the financial literacy of the managers. We think that it is important to record the expense, cost and expenditure relationships, which have an important place in the formation of these tables, according to nanotechnology production systems. For this purpose, nanotechnology production systems will be mentioned, and financial statements created differently in traditional accounting systems of businesses and sectors that carry out production activities with nanotechnology systems will be mentioned.

Keywords: Nano Technology, Accounting, Production in Business, Financial Literacy

GİRİŞ

Dünya ticaret hacmi her geçen gün yükselirken, işletmelerin üretim ve pazarlama sınırları da teknoloji devrimlerinin etkisi ile birlikte genişlemektedir. İşletmeler üretim maliyetlerini azaltarak uygun ürün elde etme ve elde edilen uygun maliyetli ürünler ile serbest piyasada rekabet avantajı sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu sebepten dolayı işletmeler rekabet üstünlüğü elde edecekleri her türlü yeni teknolojiyi üretim sistemlerinde kullandığı bilinmektedir. Böylelikle başta sağlık sektörü, gıda sektörü, ambalaj sektörü, enerji sektörü, güvenlik sektörü, savunma sektörü ile bilgisayar teknolojileri sektörü gibi birçok sektörde yeni teknolojik gelişmelerin yoğun bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir (Ulutepe, 2010:14-29). Birçok sektörde kullanıldığı bilinen yeni teknolojilerden biri de nano teknolojileridir. Kimya, fizik,

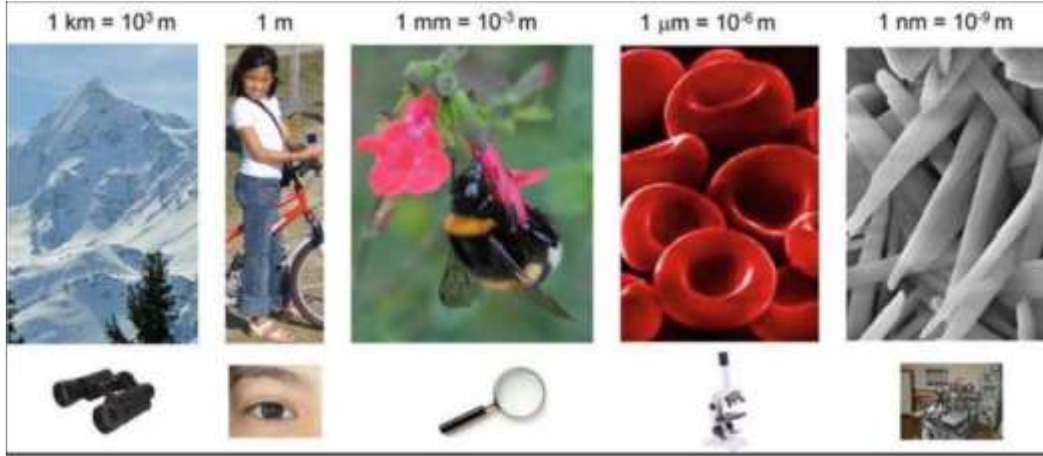
mühendislik ile biyoloji alanlarının kesişim noktası olarak bilinen nanoteknoloji belirtilen sektörlere ek olarak yenilebilir enerjide, gen biliminde ve Endüstri 4.0 teknolojileri ile beraber sektörel kullanım alanı bakımından geniş bir yelpazede kullanım alanı bulunduğu değerlendirilmektedir (Özen, 2020:755).

Her geçen gün üretim bantlarının dijitalleşmesi ile birlikte, akıllı robotların üretim aşamasında daha fazla görev alacağı ve birbirleri ile haberleşen makinaların oluşturduğu 30 milyar nesnenin varlığından söz etmek mümkün olacaktır. Böylelikle günümüz iş imkanlarının %47 oranında teknoloji odaklı olacağı düşünülmektedir (Ergüden vd., 2018: 145). Ortaya çıkan bu teknolojik dönüşüm sayesinde akıllı robotların üretim aşamasındaki görevleri artacak böylelikle yönetim ve muhasebe alanlarına bilgi aktarım hızı ile bilginin kalitesinin de her geçen yükseleceği öngörülmektedir. Muhasebe bilgi sistemi işletme yöneticilerine dinamik ve statik bilgiler aktararak yöneticilerin doğru kararlar alabilmelerine yardımcı olan bir bilim dalı olduğundan, geleneksel üretim sisteminden teknolojik yeniliklere uygun üretim sistemine geçişlerin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi muhasebe sisteminin de kendi içinde zorunlu bir dönüşümü zorunlu kılmıştır. Bu teknolojik yeniliklerin etkileri, üretilen mal ve hizmetin üretim aşamasında ürünün üretimine doğrudan veya dolaylı olarak etki eden giderler olduğu değerlendirildiğinde, özellikle Direkt İşçilik (DİG) ve Genel Üretim Gideri (GÜG) kalemlerinde gerçekleşen belirgin farklılıkların olduğu görülmektedir. Teknolojiye olan uyum motivasyonu yüksek firmaların diğer firmalara göre GÜG giderlerinin fazla olabileceği durumunu değerlendirmek de ayrıca mümkün olacağı düşünülmektedir.

Bahsedildiği gibi işletmelerin ürettikleri mal ve hizmetler düşünüldüğünde işletmelerin nihai hedefleri olan kar edebilirlikleri ve yahut serbest piyasada elde etmek istedikleri rekabet üstünlükleri doğru bir şekilde yönetebilmeleri üretim maliyetlerine bağlıdır. Klasik üretim sistemlerinde kullanılan maliyet, harcama, gelir ve gider kavramları yeni teknolojik gelişmeler sonucunda farklılık göstererek, işletmelerin muhasebe sistemlerinin oluşmasında da farklılıkların oluşmasına neden olabilmektedir. Her ne kadar üretim işletmeleri maliyet ve satış geliri arasındaki farkı kar olarak değerlendirmiş olsalar da 213 Sayılı VUK.'un 262. maddesine göre de, işletmelerin vergisel sorumlulukları da maliyet ve satış gelirleri arasındaki farka göre hesaplanmaktadır. Bu bağlamda nanoteknolojiye dayalı üretim gerçekleştiren işletmelerin sosyal, sektörel, hukuksal ve ekonomik açıdan incelenmesinde yerinde olacağını düşünmekteyiz.

NANO TEKNOLOJİ TARİHSEL SÜRECİ

İnsanoğlunun yeni alanlar için kurduğu hayaller ve bu hayal gücü doğrultusunda yeni bilim ve teknoloji yolları aranmasına yol açmaktadır. Kurulan bu hayaller sonucunda 21. yy'da nanoteknoloji doğmuştur. Nanoteknoloji Latince cüce anlamını taşıyan, eşsiz yeni malzemelerin küçültülerek 1 ila 100 nm boyutlarında üretilmesiyle meydana gelmektedir (NNI, 2011). Şekil 1'de nanometre boyutunun karşılaştırılması yapılarak ne kadar küçük boyutlarda olduğu görülebilir (Özer,2019:33-52). Nanopartiküllerin araştırılma serüveni yeni olmamakla birlikte sanayi devrimi sırasında araştırmalar giderek artmıştır. Nanometre tanımı ilk defa Nobel Kimya Ödüllü Richard Zsigmondy tarafından 1925 yılında ortaya atılmıştır. Nanometre terimini parçacık boyutunu karakterize etmek için açıkça türetmiş ve altın kolloidler gibi parçacıkların boyutunu bir mikroskop kullanarak ölçen ilk kişi olmuştur.

Görsel 1. Nanometre uzunluk karşılaştırması

1965 Nobel Fizik Ödül sahibi Richard Feynman, modern nanoteknolojinin babası olarak kabul edilmektedir. Nanoteknolojinin başlangıcı Richard Feynman'ın, "Allta Çok Yer Var" başlıklı konferansı ile ortaya çıkmıştır (Iijima ve Helical, 1991:56-58). Bu konferansla birlikte Richard Feynman atom ve moleküllerin kontrol edilebilir olduğunu ve bu teknoloji için yeni cihazların yapılması gerektiğini söylemiştir (Rezalou, 2019:1). Feynman'ın konferansından 15 yıl sonra, Japon bilim insanı Norio Taniguchi, nanoteknoloji terimini kullanan ilk bilim insanı olmuştur (Iijima ve Helical, 1991:56-58).

NANO TEKNOLOJİ ÜRETİM YÖNTEMLERİ

Nano partiküllerin, aşağıdan yukarı (bottom-up) ve yukarıdan aşağı (top-down) olmak üzere iki farklı üretim yöntemi bulunmaktadır (Jon, 2006). İlk yaklaşım olan yukarıdan aşağı yönteminde, bütün halinde olan malzeme küçük parçalara ayrıştırılır. Bu işlemle özel kimyasal aşındırma teknikleri uygulanarak neredeyse malzeme yüzeyi son derece kusursuz şekillendirilmeyle mikroskobik elementlerin yapısal boyutları nanometre düzeyine ulaşır. Mekanik öğütme aşındırma bu metotlara verilebilecek en temel örneklerdir. Diğer bir üretim yöntemi olan aşağıdan yukarı tekniğinde, malzemede bulunan atom ve moleküllerinin kimyasal tepkimeler sonucunda boyutlarının büyütülerek sentezlenmesi ile elde edilmektedir (Kulinowski, 2003:1-6). Gaz yoğunlaştırma, kimyasal buhar kaplama, kimyasal buhar yoğunlaştırma, sol-gel ve sprey piroliz yöntemleri bu yaklaşım adı altında verilebilecek örneklerdendir. Aşağıda verilen Şekil 2'de nanoparçacık üretim yöntemleri verilmiştir.

Görsel 2. Nanoparçacık üretim yöntemleri

Yukarıdan-aşağıya üretim yönteminde, mekanik ve kimyasal yöntemlerle belirli cihazlar kimyasal maddeler kullanılarak malzeme elde edilmesini ifade eder. Malzemelerin boyutlarını nano parçacık düzeyine getirmek için birçok yöntem kullanılır. Bu yaklaşımdaki yöntemler; yüksek enerjili bilyeli öğütme, mekano-kimyasal işlemler, dağlama, elektro patlatma, sonikasyon, püskürtme ve lazer ablasyonu, litografi (baskı), kimyasal, ısıl ve doğal yöntemleridir (Nanoteknolojinedir.com, 2015; Koch, 2003:91-99). Bu yöntemle malzeme boyutu küçültülür, şekillendirilir ve yeni bir malzeme elde edilir. Son zamanlarda daha küçük boyutlarda nanoparçacık üretmek, gelecekte nano-elektronik cihazların yapılmasının istenmesindedir. Bir diğer yöntem olan yukarıdan-aşağıya üretim yöntemi, bilhassa optik alanında, mekanik veya plazma işlemi ile yapılan hassas bileşenlerin yüzeylerinin şekillendirilmesidir. Litografi, nanomalzemede boyutların küçültülmesiyle elde edilen anahtar bir teknolojidir. Birbirinden farklı fiziksel olarak çözünürlük, hız, kalıptan çıkarma ve transfer adımları ile ilgili çeşitli litografi yöntemleri vardır. Bunlara örnek verilecek olursa, ışın litografi teknikleri (optik, x-ray, iyon ışın ya da elektron) ya da yumuşak litografi teknikleri (baskı yapma, damgalama, kalıp ve kabartma hazırlama) verilebilir (Menceloğlu, Kırca, 2008:11; Luther, 2006:4-6).

Sanayi devriminin yükselmesi ile birlikte nanoteknoloji, önemli ölçüde endüstriyel uygulamalarda kullanılmıştır (Jin, Sun, Zhang vd., 2009:46-52). Günümüzde birçok alanda alanda kullanılan nanoteknolojinin gelecekte kullanım alanları hayal edilememektedir. Nanoteknoloji, malzeme ve üretim işlemi, nanoelektronik ve bilgisayar teknolojisi, sağlık ve ilaç üretimi, havacılık ve uzay keşifleri, çevre ve enerji, biyoteknoloji ve tarım, ulusal güvenlik, bilim ve eğitim gibi önemli alanlarda kullanılmaktadır (Maynard, 2008). Son yıllarda, enerji kayıplarının en aza indirilmesi, yüksek gerilim, frekans ve sıcaklıkta çalışan üstün özelliklere sahip malzeme üretilmesi için nanoteknoloji alanında önemli çalışmalar yapılmaktadır.

Son yüzyılda endüstriyel uygulamalarda nanoteknolojiye olan ilgi artmıştır. Örneğin, farmasötik uygulamalarda nanoteknoloji; biyosensörler, ilaç dağıtım yöntemi ve izlenmesi gibi tıbbi araçlarda önemli ölçüde çalışmalara imza atılmıştır (Nie, Xing, Kimm vd., 2007:257-288). Gıda, kozmetik, üretim, paketlenme, raf ömrü gibi alanlarda nanomalzemelerin kullanımı artmıştır. Gıda üzerinde oluşan bakteriler, çinko oksit partikülleri kullanılarak antimikrobiyal özellik geliştirilmiştir (Jin, Sun, Zhang vd., 2009:46-52).

Son zamanlarda, teknolojik uygulamalarda enerji kayıplarının azaltılması, yüksek gerilim, frekans ve sıcaklıkta çalışma gibi geleneksel malzemelerle gözlenmeyen üstün özelliklere sahip yeni malzemelerin geliştirilmesi için yoğun bir araştırma yapılmaktadır (Tulun, Öztürk S., Öztürk Z.Z., 2016:797-799). Bu teknoloji ile birlikte daha hafif ve daha kuvvetli malzemeler üretilebilmektedir. Bahsedilen örnekler nanoteknolojinin kullanım alanının bir kısmıdır. Hızlı bir şekilde gelişen nanoteknoloji birden fazla alanın temelini oluşturmaktadır. Gelişen bu teknoloji ile birlikte moleküler seviyede çalışılarak yepyeni malzemeler üretmek ve üretilen bu malzemeleri bilinenin çok daha altındaki boyutlarda, dayanıklılığı ve kalitesi yüksek, maliyeti düşük yeni malzemeler üretmeyi mümkün kılmıştır (Ateş, Bahçeci, 2015:483-499).

Nanoteknoloji, nano-üretim alanında yapılan çalışmalarla birçok sektörde çığır açmıştır. Son yüzyılda en çok ihtiyaç duyulan enerji sektöründe yeni arayışlara gidilmiş, nanoteknoloji ile ısınma ve aydınlatma potansiyeli, elektrik depolama kapasitesi artırılmış ve tüm dünyada kömür ve petrol kaynaklarının kullanılması azaltılarak çevre kirliliğinin önüne geçilmiştir. 1986'da gerçekleşen Çernobil kazası ve 2011'de Fukushima nükleer santralinde meydana gelen kazalarla birlikte güvenlik sorunlarıyla gelişmiş ülkelerde yenilenebilir enerji kaynaklarının araştırılması için AR-GE çalışmalarına başlamaya başlamıştır (Amin, 2015:1-4). Enerjinin yanı sıra gıda sektöründe de çalışmalar yapılmıştır. 2002 Aralık ayında USDA (United States Drug Administration)'nın hazırlamış olduğu nanoteknolojinin gıda ve tarıma uygulanması için çalışmaya başlanılmasını istemişlerdir. Sağlıklı ve uzun ömürlü ambalajların geliştirilmesi ve yetiştirme ve üretme sırasında nanoteknolojik çalışmaların yapılmasına başlanmıştır (Yalçın, 2010:15).

Tüm dünyanın yakından takip ettiği enerji sektöründeki problemler ülkemizde de görülmektedir. Tükenebilir enerji kaynaklarında olan doğalgaz, petrol ve türevlerinin elde edilmesinin uzun ve maliyetli olması, çevreye zarar vermesi ve artan nüfus ile birlikte bu kaynakların yeterli gelmemesi nedeni ile insanoğlunu yeni kaynak arayışlarına itmiştir. Bu sebeple, yenilenebilir güneş enerjisi son yıllarda bilim insanlarının ilgi odağı haline gelmiştir. Güneş pilleri; güneşten aldığı enerjiyi elektrik enerjisine çevirerek güneşten maksimum verim

almaktadır. Bu sistemin en büyük katkısı ise güneşten aldığı enerjiyi direkt olarak kullanabilmesidir. Yarıiletken ince filmlerin araştırılması ve geliştirilmesi ile birlikte güneş pillerinin kullanımı artış gösterecektir (Ataş, 2014:1).

Nanoteknoloji ile sağlık alanında da çığır açan gelişmelere imza atılmıştır. Gen tedavisi, ilaç taşıyıcı sistemler, yeni ilaçların keşfi ve biyomedikal alanlarında da önemli buluşlar yapılmıştır. Farmasötik alanla birlikte nanoteknoloji insan vücudunu moleküler oranda düzenleyerek sağlık alanında önemli buluşlar gerçekleştirilmiştir. Nanorobotik hapların icadıyla birlikte günümüzde kullanılan ilaçların aksine vücutta tedavi edilecek bölgeye ulaşması sağlanıp ilacın sadece o bölgeye etki edebilmesi gibi birçok önemli çalışmalar yapılmıştır (Gülsün, 2009:3-4).

Son yüzyılda nüfusun artmasıyla su kaynakları yetersiz kalmaya başlamıştır. İnsanoğlunun en çok ihtiyaç duyduğu su kaynaklarının azalması ile birlikte, yeni su kaynaklarının arayışlarına gidilmiştir. Bu yüzden Dünya'nın %80'ini oluşturan deniz suyuna dikkatler artmıştır. Deniz suyunun direkt olarak kullanılmaması nedeni ile ilk olarak içerisindeki tuzun ayrıştırılması gerekmektedir. Bu ayrıştırma işlemi maliyeti yüksek olduğundan nanoteknolojinin gelişmesi ile birlikte gelecek yıllarda bu maliyetin düşürülmesi beklenmektedir. Son yıllarda geliştirilen nanofiltrasyon su kaynaklarının temizlenmesinde geleceğe dair umut vaat etmektedir (Şener, 2011:10-11).

Akıllı araçlarda kullanılan sistemlerin işlem gücü ve kapasitesindeki artış nanometre ile artış gösterecektir. Son yılların en modern bilgisayarları olan Pentium bilgisayarlar, nanoteknoloji ile üretilmesinden sonra günümüz bilgisayarları ile karşılaştırılmayacak kadar hızlı işlem gücüne ulaşacaktır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki en önemli gelişmelerden biri de kuantum bilgisayarlardır. Klasik bilgisayarlar 0 ve 1'lerden yani sadece bir sayı kümesinden oluşan belleğe sahip iken Kuantum-bit (kubit) olarak bilinen ve herhangi bir andaki farklı sayıların süpervizyonundan oluşan belleğe sahiptir. Diğer bir deyişle kuantum bilgisayarlar bütün hesaplamaları aynı zamanda gerçekleştirerek tek bir sonuca ulaşabilmektedir. Klasik bilgisayarlar ile aynı boyutlarda üretilebilen kuantum bilgisayarlar çok daha iyi performans sergilemektedir.

Gelişen ve gelişmekte olan ülkeler, bilgiyi daha hızlı ve kolay bir şekilde işleyebilen kuantum bilgisayarlara büyük yatırımlar yapmaya başlamışlardır. Bilginin işlenmesinde, cihazların çok küçük boyutlara indirgenmesi nanoteknoloji ile mümkün olacaktır.

Uluslararası düzenlenen konferanslarda, iletişim ve bilişim teknolojisinin gelişmesi için yarıiletkenler, nanobilimi ve nanoteknolojinin gelişmesi üzerinde çalışmalar yapılması gerektiği söylenmektedir (Denizci, 2008:3-10).

Son yıllarda çevre kirliliği hızla artmaktadır. Nanoteknoloji, enerji verimliliği, enerjinin üretilmesi ve depolanması konularında önemli etkilere sahip olacaktır. Çevre sorunlarının giderilmesi, yenilenebilir enerji kaynakların bulunması ve tasarrufu konularında nanoteknoloji büyük katkı sağlayacaktır. Örnek verecek olursak, arabalarda yakıt tasarrufunun geliştirilmesi, verimin yüksek olması için nanokompozit malzemelerin kullanılması artmış, araba lastiklerinde inorganik toprak ve polimer kullanımı ile birlikte daha uzun ömürlü ve çevre dostu lastikler üretilmesi sağlanabilecektir (Yavuz, 2008:26-27).

NANO TEKNOLOJİ ÜRETİM VE MUHASEBE UYGULAMALARI

İlk sanayi devriminin etkisi ile kol gücü yerini makineleşmeye bırakarak geleneksel üretim sistemleri tarihte son bulmuştur (Demir, 1998:25; aktaran, Ulutepe, 2010:63). Devam eden yıllarda sırasıyla 1911 yılında Frederick Taylor ve 1913 yılında Henry Ford'un geliştirmiş oldukları üretim teknikleri ile beraber öncelikli olarak otomotiv sektöründe hızlı ve seri üretim mantığı yerleşmeye başlamıştır. Bu üretim hatlarının kullanımından önceki işletmeler de uygulanan klasik muhasebe sistemi yerini daha çok seri üretime entegre olmuş yeni muhasebe sistemine doğru evrilmiştir. Bu dönüşüm ve değişim ile birlikte işletmelerin öncelikli olarak muhasebe, üretim, pazarlama, yönetim organizasyonlarında meydana gelen yeniliklerin olduğu görülmektedir. Üretim bantlarında kullanılan teknolojik yenilikler sayesinde özellikle muhasebe bilgi sisteminin bir alt kolu olan maliyet muhasebesinin de önemi her zamankinden daha fazla arttığını söyleyebiliriz.

Son sanayi devrimi olan Endüstri 4.0 kavramının da işletmelerin üretim sistemlerinde değişikliğe neden olduğu görülmektedir. Üretim sistemlerinin muhasebe sistemlerinde getirdiği yenilikler ile beraber farklı üretim sistemlerinden olan nanoteknoloji üretim yöntemlerinin de işletmelerin üretim birimlerinde kullanılmasıyla birlikte işletmeler geleneksel muhasebe sisteminden farklı bir muhasebe sistemi oluşturmaları zorunluluk haline dönüştüğü görülmektedir. Bu sebepten işletmeler üretim maliyetlerini kontrol altında tutabilmek ve üretim maliyetlerini en minimum seviyeye düşürebilmek için yeni teknolojik kavramları muhasebe sistemlerine entegre ettikleri bilinmektedir.

Teknolojik yeniliklerin ilk yatırımları pahalı ve belirli bir süreç gerektirdiğinden nano teknoloji üretim sistemi kullanmayı planlayan işletmelerin araştırma ve geliştirme kalemlerinin bilançolarında önemlilik düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra teknoloji kullanma düzeyleri yüksek olan işletmelerin hammadde maliyetlerinin ve satılan mamul maliyetlerinin düşük olması yanında faaliyet giderlerinin diğer işletmelere göre yüksek olması beklenmektedir. Genel itibari ile üretimin akıllı robotlar tarafından gerçekleştirilmesi mamul maliyetine yüklenen işçilik giderlerinin de teknoloji düzeyi yüksek olmayan üretim işletmelerine göre belirgin düzeyde düşük olduğu görülmektedir. Farklı bir değerlendirme ile yatırım maliyetleri yüksek olan işletmelerin amortisman paylarının diğer işletmelere göre daha yüksek olduğu da aşikardır.

Öte yandan nano teknoloji kullanan işletmelerin çevresel zararları daha az olduğundan çevre muhasebesi açısından da önemli bir yer tuttuğundan söz edilebilir. Yönetimsel kararlar açısından işletmelerin nano teknoloji kullanmaları ele alındığında zaman, teknoloji ve know how anlamında birçok kaynağa sahip olduğu değerlendirilmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇLAR

Teknolojik dönüşümlerin etkisi ile birlikte işletmelerin maliyet yapılarında değişikliklerin olduğu görülmektedir. Teknolojiye uyumu üst düzeyde gerçekleşen bir işletmenin DİG, GÜG, AR-GE, ve Amortisman kalemlerinin bilançolarında önemli bir paya sahip olabileceği değerlendirilmektedir. İşletmelerin kar hedeflerine ulaşabilmeleri için birim maliyetlerinin gerçeğe uygun değerinin muhasebe kayıtlarına en doğru şekilde yansıtılarak, reel kar hesaplamalarında hata paylarının azaltılması muhasebe sisteminin teknoloji ile uyumlu bir

şekilde yürütülmesine bağlıdır. Teknoloji ile entegre bir biçimde yürütülen muhasebe sistemi aynı zamanda işletmelerin ihtiyacı olan nitelikli iş gücü ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde teknoloji uyumu yüksek olan işletmelerin muhasebe birimlerinde donanımsal ve yazılımsal niteliklere sahip personel istihdam etmeleri, bu sistemlerin etkin bir şekilde kullanılabilmesi açısından büyük önem arz ettiği değerlendirilmektedir.

Kaynakların kıt, ihtiyaçların sınırsız olduğu bir ekonomi eko sisteminde, teknoloji ile uyumu üst düzeyde olan işletmelerin bilgi güvenliği de her zamankinden daha önemli olabileceği değerlendirilmektedir. İşletme içi bilgilerin çalışanlar tarafından elde edilmesi yanında hackerler sayesinde işletme içi bilgilerinde elde edilmesi mümkün olabilecektir. Bu bakımdan işletme içi güvenlik duvarlarının güçlü olması teknoloji ile uyumu yüksek işletmeler için yeni bir ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. Böyle bir ihtiyaçta işletmelere yeni bir maliyet kalemi olarak imalat giderlerine yansıtılacaktır.

Diğer bir taraftan işletmelerin elde ettikleri karlara göre vergi görevlerini ifa ettikleri değerlendirildiğinde, hükümetlerin vergi politikalarını revize ederek teknoloji uyumu yüksek işletmelere AR-GE desteğinin yanı sıra vergi avantajları sağlaması da vergi gelirlerini arttıracaklarını düşünmekteyiz. Şöyle ki; teknoloji uyumu yüksek firmaların muhasebe kayıtlarının teknoloji uyumu düşük firmalara göre daha şeffaf olacağı ve bu sebepten vergi kayıp kaçaklarının minimum düzeyde olacağı düşünülebilir. Farklı bir ifade ile teknoloji uyumu yüksek işletmelerin bilgi güvenliği, teknoloji uyumu düşük olan işletmelere göre daha güvenlidir de denilebilir.

Denetim kanıtları bakımından yüksek teknoloji ile çalışan işletmelerin diğer firmalara göre denetim kalemleri ve bilanço kalemlerindeki önemlilik düzeyleri de farklı denetim tekniklerine göre belirlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Amin, N.K., 2015. Enerji Depolamasında Nanoteknoloji Uygulamaları:Tekstil Örneği, Bahçeşehir Üniversitesi, Enerji ve Çevre Yönetimi, İstanbul, ss.1-4.
- Ataş, V. (2014). Döndürerek Kaplama Yöntemiyle Elde Edilen TiO₂ Filmlerinin Bazı Fiziksel Özelliklerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ateş, H.; Bahçeci, E. (2015). Nano Malzemeler için Üretim Yöntemleri, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part:C, cilt 3(2), ss. 483-499.
- Demir, H., Üretim Yönetimi, 3. Baskı, İzmir: Aydın Kitabevi, 1998: s.25
- Denizci, Ö.M., 2008. Bilişim Çağında Nanoteknoloji Olgusu ve İletişim Sürecine Yansımaları, Marmara Üniversitesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ergüden, A. E. vd. (2018). Endüstri 4.0'ın getirdiği devrimsel değişimler ışığında muhasebe sistemlerinin yeniden yapılandırılması. Muhasebe ve Denetime BAKIŞ, (54), 139-148.
- Gülsün, T., 2009. Nanoteknoloji Uygulaması ile İlaç Biyoyararlanımının Artırılmasına Yönelik Yaklaşımlar, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
<http://nanoteknolojinedir.com/upload/files/201303190540Nanoteknoloj-ve-uygulamalari.pdf>, Erişim 2 Mayıs 2015.
- Iijima S. Helical microtubules of graphitic carbon. Nature 1991; 354: 56–58.
- Jin T, Sun D, Zhang H, et al. Antimicrobial efficacy of zinc oxide quantum dots against *Listeria monocytogenes*, *Salmonella enteritidis* and *Escherichia coli* O157: H7. J. Food Sci 2009; 74: M46–M52.
- Jon, J. K., 2006: Functional Fillers and Nanoscale Minerals, ISBN 0873352475, 9780873352475, 33.
- Koch, C. C., Top-Down Synthesis of Nanostructured Materials: Mechanical and Thermal Processing Methods, *Rev.Adv.Mater.Sci*, 5, 91-99, 2003.
- Kulinowski, K., A Sensor Backgrounder Draft For Discussion At SSI, Rice University, 2003.
- Luther, W., International Strategy and Foresight Report on Nanoscience and Nanotechnology, March 2006.
- Maynard A. Nanotoxicologists self-assemble. Nanotechnology, Sept 9, 2008, <http://2020science.org/2008/09/09/nanotoxicologists-self-assemble/>, 2008.
- Menceloğlu, Y. Z., Kırca, M. B., Nanoteknoloji ve Türkiye, TÜSİAD, Yayın No -T/2008-11/474, Kasım 2008.
- Nanoteknolojinedir.com,
- National Nanotechnology Initiative (NNI). National Science and Technology Council. Committee on Technology, Subcommittee on Nanoscale Science, National Technology Initiative Strategic Plan, www.nano.gov (2011, accessed 25 August 2015).
- Nie S, Xing Y, Kim GJ ve ark. Kanserde nanoteknoloji uygulamaları. Annu Rev Biomed Eng 2007; 9: 257–288.
- Özen, İ. (2020). Teknoloji <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44555> 751-771.
- Özer, Y. (2019). Nanoteknoloji'nin Askeri Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme, Güvenlik Bilimleri Dergisi, cilt IDEF Özel Sayı, ss. 33-52.

- Rezalou, S., 2019. SnO, ZnO ve SnO/ZnO Kompozit Nanoyapılarının Elektrokimyasal Sentezi: Kapasitif, Fotoakım ve Sensör Özelliklerinin İncelenmesi, Ankara Üniversitesi, Nanobilim ve Nanomühendislik Anabilim Dalı, Ankara
- Şener, G., 2011. Nanofiltrasyon Membranları, Nanobülten, Aylık Nanoteknoloji ve Nanotıp Bilim Dergisi-Sayı: Mayıs 2011, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tulun, F.R., Öztürk, S. ve Öztürk, Z.Z., 2016. The NO₂ Sensing Properties of the Sensors Done with Nano-Tetrapods. Acta Physica Polonica A, [çevrimiçi] 129(4), ss.797–799.
- Ulutepe, Ç., (2010). Üretim İşletmelerinde Nanoteknoloji Kullanımı Ve Üretim Maliyetleri Üzerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi., Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı.,
- Yalçın, K.A., 2010. Nanoteknoloji ve Gıda Sanayiinde Uygulama Alanları, Namık Kemal Üniversitesi, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı, Tekirdağ.
- Yavuz, Y., 2008. HK-33 E Piyade Tüfeğinin Nanoteknoloji Uygulamaları ile Yapılabilirlik Yeteneğinin Analizine Gövde Kısmının Performans Etkinliğinin Artırılması, Kara Harp Okulu, Teknoloji Yönetim Anabilim Dalı, Ankara.

KRİZ YÖNETİMİ ÜZERİNE YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Doç. Dr. ZÜLFİYE ACAR ŞENTÜRK¹, Prof. Dr. BURCU ÖKSÜZ²

¹ Uşak Üniversitesi, İletişim Fakültesi

- 0000-0003-2606-3547

² İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

- 0000-0003-4195-9261

ÖZET

Kriz ve kriz yönetimi konusu, gerek ülkelerin gerekse de işletmelerin üzerinde önemle durdukları uygulama alanlarından biridir. Günümüzde doğal afetler, teknolojik hatalar, suiistimaller, salgınlar, insanlardan kaynaklanan hatalar, saldırılar gibi pek çok nedenden ötürü hem ülkeler hem de işletmeler sıklıkla krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Krizlerle baş edebilmenin ve krizleri daha az hasarla atlatabilmenin yolunun kriz yönetiminden geçtiği kabul edildikçe, bu yöndeki stratejik çalışmaların da arttığı görülmektedir. Krizlere hazırlıklı olmak; güçlü veya güçsüz, zengin veya fakir, gelişmiş veya gelişmemiş tüm ülkeler açısından bir zorunluluktur. Bunun yanı sıra küçük veya büyük tüm işletmeler açısından da krizlere hazırlıklı olmak, temel bir yönetim gerekliliği olarak kabul edilmektedir. Krizler arttıkça, kriz yönetimi ve kriz iletişimine ilişkin uygulamaların da daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Kuşkusuz ki bu uygulamaların ve kriz yönetimine verilen önemin bir yansıması, akademik çalışmalarda da görülmektedir. Kriz yönetiminin gerekliliği, bu yöndeki uygulamalara rehberlik edecek bilimsel araştırmaları ve çalışmaları beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kriz yönetimi üzerine yazılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinin bibliyometrik bir analizini yapmaktır. 2022 yılının Kasım ayı itibarıyla YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde “Kriz Yönetimi” tez adı araması sonucunda listelenen 254 tez çalışma kapsamında incelenmektedir. Tezlerin 220’si yüksek lisans, 34’ü ise doktora tezidir. Adında kriz yönetimi olan ilk tezin 1992 yılında yazıldığı görülmektedir. Çalışma kapsamında Türkiye’de kriz yönetimi açısından önem verilen konuların ve uygulanan yöntemlerin bilimsel bir resminin ortaya konulması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Kriz Yönetimi, Bibliyometrik Analiz.

ABSTRACT

The issue of crisis and crisis management is one of the fields of application that both countries and businesses emphasize. Today, both countries and businesses often face crises due to many reasons such as natural disasters, technological errors, abuses, epidemics, human errors and attacks. As it is accepted that the way to cope with crises and to overcome crises with less damage is accepted, it is seen that strategic studies in this direction increase. Being prepared for crises; It is a necessity for all countries, strong or weak, rich or poor, developed or underdeveloped. In addition, being prepared for crises is accepted as a basic management requirement for all small or large enterprises. As the crises increase, it is seen that the applications related to crisis management and crisis communication come to the fore more.

Undoubtedly, a reflection of these practices and the importance given to crisis management can be seen in academic studies. The necessity of crisis management has brought along scientific research and studies that will guide the applications in this direction.

The aim of this study is to make a bibliometric analysis of master's and doctoral theses written on crisis management in Turkey. As of November 2022, 254 theses listed as a result of the "Crisis Management" thesis name search in the YÖK National Thesis Center are being examined within the scope of the study. 220 of the theses are master's theses and 34 are doctoral theses. It is seen that the first thesis with the name of crisis management was written in 1992. Within the scope of the study, it is planned to present a scientific picture of the issues and methods applied in terms of crisis management in Turkey.

Key Words: Crisis, Crisis Management, Bibliometric Analysis.

1. GİRİŞ

Leta ve Chan'a göre (2021, s. 2) kriz ve kriz yönetimi araştırmaları, krize ilişkin tam olarak kabul görmüş tanımların eksikliğini göstermektedir. Yazarlar ayrıca kriz kavramına farklı çalışma alanlarında yaygın olarak yer verilse de, mevcut tanımların krizin incelendiği disipline göre taraflı olduğunu ve çeşitlendiğini belirtmektedirler. "Kriz yönetimi ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmasının nedeni kriz kavramının ve etkilerinin kesin bir sınıflamaya tabi olamayacak şekilde geniş olması ve bilimin her alanında bir kriz durumunun meydana gelebilme olasılığının var olması olabilir" (Gönen ve Yurtlu, 2022, s. 27).

Kriz "istikrarsız, iyi gitmeyen, yenilik gerektiren bir olgu" şeklinde açıklanabilmektedir (Karaağaç vd., 2022, s. 629). "Kriz kelimesi günlük yaşamda sürekli olarak olumsuz bir çağrışıma sahiptir. Krizler, toplum içinde panik, güvensizlik ve güçsüzlüğe neden olur." (Gönen ve Yurtlu, 2022, s. 26). Kurumlar ve politika yapıcılar, krizlere kaynaklık eden sorunlara yönelik zamanında bir çözüme karar vermezlerse ve risk kaynaklarını ele almazlarsa; krizler şirketlere, kurumlara ve nüfusa kalıcı zarar vererek sosyoekonomik ve sağlık sorunlarının yaşanmasına neden olabilir (Ardito vd., 2021). Herhangi bir uyarı işaretini tespit etmek, kriz önlemede önemli bir görevdir. Krize hazırlık genellikle kriz yönetim ekiplerinin oluşturulmasını, kriz hazırlık planlarının formüle edilmesini ve kriz sözcülerinin eğitimini içerir (Wut vd., 2021). Farklı kriz durumları, kriz yönetimine farklı yaklaşımlar gerektirir. Kriz yönetimi, bir kurumun, kuruma ve/veya paydaşlarına zarar verme tehdidi oluşturan, öngörülemez ve yıkıcı bir olayla başa çıkma sürecidir (Kukanja vd., 2022, s. 115). Diğer bir tanımla kriz yönetimi; kriz öncesi, sırasında ve sonrasındaki faaliyetleri içeren, olumsuz sonuçları önlemeye veya azaltmaya yönelik devam eden bir süreçtir (Hede, 2018, s. 4).

Krizlerin oluşmasını önlemek ve etkilerini kontrol altına almak için kurumlar, faaliyetlerini sürdürebilmek veya eski haline getirebilmek için ortaya çıkan ve devam eden olaylara hızla yanıt vermelidir. Kriz deneyimlerini uygulanabilir derslere dönüştürmek, kurumların stratejik olarak çevrelerine uyum sağlamasına destek olur (Eismann vd., 2021). Ancak kriz yönetimi hiçbir zaman kolay olmamıştır. Örgütsel kaoslar, medya baskısı, stres ve yanlış bilgiler, krizlerde liderlerin iyi kararlar almasını oldukça zorlaştıran faktörlerden bazılarıdır (Boin ve Hart, 2003, s. 545). Ufuktaki her kriz için tek bir kriz yönetim planının başarılı olacağı düşünülmemelidir. Krizlere tepki planlamasında her şeye uyan tek bir yaklaşımın benimsenmesi, gelecekteki krizler için yetersiz bir strateji üretmekle kalmayacak, aynı zamanda krizlerin doğasına ilişkin makul olmayan beklentiler oluşturacaktır (Stone vd., 2022, s. 3).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye’de kriz yönetimi üzerine yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerine yönelik bibliyometrik analiz yapılmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezi tez tarama motorunda tez adı bölümünde ‘kriz yönetimi’ sözcüğü ile bir arama yapılmış ve tarama sonucunda 1 Kasım 2022 itibariyle 254 teze ulaşılmıştır. Bu tezlerden tam erişime açık olan 210 tez çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Analiz edilen tezlerin ilki, 1992 yılında yazılmıştır. Çalışmada tezlerin türüne, yıllara göre dağılımına, yayınlandığı dile, üniversitelere, enstitülere ve anabilim dallarına göre dağılımına, tez danışmanlarının unvanlarına, tezlerin sayfa aralığına ve tezde kullanılan araştırma yöntemine/teknikğine göre bir analiz yapılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Analiz kapsamında öncelikle tezlerin yüksek lisans veya doktora tezi olmasına yönelik bir inceleme yapılmıştır.

Çizelge 1. Tezlerin Türü

Yüksek Lisans	181
Doktora	29

Yukarıda yer alan tabloda belirtildiği gibi çalışma kapsamında analiz edilen tezlerin 29’u doktora, 181’i ise yüksek lisans tezidir.

Çizelge 2. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Yüksek Lisans Tez Sayısı	Doktora Tez Sayısı
2022	16	5
2021	15	3
2020	14	-
2019	23	2
2018	11	4
2017	7	2
2016	5	-
2015	9	2
2014	10	1
2013	9	3
2012	4	-
2011	5	-
2010	17	2
2009	6	1
2008	5	1
2007	5	-
2006	6	1
2005	3	-
2004	6	2
2003	2	-
2002	-	-
2001	1	-
2000	-	-
1999	-	-
1998	1	-
1992	1	-
Toplam	181	29

Kriz yönetimi konusundaki ilk yüksek lisans tezinin 1992 yılında, ilk doktora tezinin ise 2004 yılında yazıldığı görülmektedir. En fazla yüksek lisans tezi 2019 yılında, en fazla doktora tezi ise 2022 yılında yazılmıştır.

Çizelge 3. Tezlerin Yayınlandığı Dil

Türkçe	192
İngilizce	17
Almanca	1

Kriz yönetimi üzerine tezlerin 192'si Türkçe, 17'si İngilizce, 1'i ise Almanca dilinde yazılmıştır. Yabancı dilde yazılan tezlerin tümü yüksek lisans tezidir.

Çizelge 4. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite Adı	Tez Sayısı
Marmara Üniversitesi	17
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	2
Gaziantep Üniversitesi	2
İbn Haldun Üniversitesi	1
İstanbul Ticaret Üniversitesi	3
Kırıkkale Üniversitesi	1
Sakarya Üniversitesi	5
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	2
Dumlupınar Üniversitesi	4
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	2
Gazi Üniversitesi	8
Gümüşhane Üniversitesi	5
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2
Cumhuriyet Üniversitesi	1
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi	1
İstanbul Okan Üniversitesi	3
Okan Üniversitesi	1
İstanbul Kültür Üniversitesi	2
Dokuz Eylül Üniversitesi	15
Bahçeşehir Üniversitesi	2
İstanbul Rumeli Üniversitesi	1
Akdeniz Üniversitesi	1
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1
İstanbul Arel Üniversitesi	1
Uşak Üniversitesi	3
Anadolu Üniversitesi	3
Fırat Üniversitesi	2
İstanbul Üniversitesi	8
İnönü Üniversitesi	4
Necmettin Erbakan Üniversitesi	2
Ege Üniversitesi	1
MEF Üniversitesi	1
KTO Karatay Üniversitesi	1
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	1
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	4
Atatürk Üniversitesi	2
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	2
Muğla Üniversitesi	1
Türk-Alman Üniversitesi	1
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1
Beykent Üniversitesi	4
İstanbul Aydın Üniversitesi	3
Kırklareli Üniversitesi	1
Selçuk Üniversitesi	10
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1
Giresun Üniversitesi	1
Adnan Menderes Üniversitesi	1
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1
İstanbul Gelişim Üniversitesi	2
Nişantaşı Üniversitesi	2
Yıldız Teknik Üniversitesi	7
Erciyes Üniversitesi	2
Ufuk Üniversitesi	1
Toros Üniversitesi	1
Atılım Üniversitesi	2
Polis Akademisi	1
Bozok Üniversitesi	1
Celal Bayar Üniversitesi	1
Trakya Üniversitesi	2
Namık Kemal Üniversitesi	1
Düzce Üniversitesi	1
Türk Hava Kurumu Üniversitesi	2
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1
İstanbul Teknik Üniversitesi	3
Haliç Üniversitesi	5
Uludağ Üniversitesi	2
Harran Üniversitesi	1
Harp Akademileri Komutanlığı	1
Çağ Üniversitesi	2
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	2
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	1
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	1
Süleyman Demirel Üniversitesi	2
Kadir Has Üniversitesi	3
Kocaeli Üniversitesi	4
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	1
Koç Üniversitesi	1
Maltepe Üniversitesi	1
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1
Balıkesir Üniversitesi	2
Pamukkale Üniversitesi	1
Hacettepe Üniversitesi	1

Yukarıda yer alan tabloda görüldüğü üzere 85 üniversitede kriz yönetimi üzerine tezlerin yazılmış olduğu görülmektedir. Kriz yönetimine ilişkin en fazla tez sırasıyla Marmara, Dokuz Eylül ve Selçuk Üniversitelerinde yazılmıştır.

Çizelge 5. Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitü Adı	Tez Sayısı
Sosyal Bilimler Enstitüsü	166
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	12
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	8
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	8
Fen Bilimleri Enstitüsü	7
İşletme Enstitüsü	2
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü	1
Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü	1
Güvenlik Bilimleri Enstitüsü	1
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü	1
Enformatik Enstitüsü	1
Avrupa Birliği Enstitüsü	2

Çalışma kapsamındaki tezlerin yazıldıkları enstitülerin dağılımına bakıldığında, farklı isimli 12 enstitüde kriz yönetimi konusunda tez yazıldığı ancak en fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitülerinde yazıldığı görülmektedir. Sosyal Bilimler Enstitülerinde kriz yönetimi konusunda 166 tez yazılmıştır.

Çizelge 6. Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	Tez Sayısı
İşletme	68
İşletme (İngilizce)	3
İşletme Yönetimi	5
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık	2
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	14
Reklamcılık	1
Halkla İlişkiler	2
Pazarlama İletişimi ve Halkla İlişkiler	1
Yönetim Bilimleri	1
Muhasebe ve Finansman	1
Uluslararası İlişkiler	7
Beden Eğitimi ve Spor	2
Kamu Yönetimi	8
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi	1
Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi	1
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	6
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	5
Avrupa Birliği	2
Eğitim Bilimleri	13
Turizm İşletmeciliği	12
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	3
Turizm	1
Temel İslam Bilimleri	1
Sağlık Kurumları Yönetimi	1
Sağlık Kurumları İşletmeciliği	1
Sağlık Yönetimi	4
Spor Yöneticiliği	1
Eğitim Yönetimi	1
Eğitim Yönetimi ve Denetimi	1
Hemşirelik	4
Sağlık Bilimleri	1

Ebelik	1
İnsan Kaynakları Yönetimi	1
Sivil Havacılık Yönetimi	1
Kurumsal İletişim Yönetimi	1
Afet Eğitimi ve Yönetimi	2
Elektronik-Bilgisayar	1
Afet Yönetimi	3
Ortadoğu Ekonomi Politikası	1
Bankacılık	1
İktisat	2
Geomatik Mühendisliği	1
Endüstri Mühendisliği	3
İşletme Mühendisliği	1
Gazetecilik	1
Bilişsel Bilim	1
Strateji Bilimi	1
Sermaye Piyasası ve Borsa	1
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1
İşletme Mühendisliği	1
Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları	1
İletişim Bilimleri	2
Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler	2
Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Eko.	1
Denizcilik İşletmeleri Yönetimi	1
Avrasya Çalışmaları	1
Yönetim ve Organizasyon	1
Makine Eğitimi	1
Kültürlerarası Yönetim	1

Kriz yönetimi üzerine yazılan tezlerin yazıldıkları anabilim dallarına bakıldığında, en fazla İşletme Anabilim Dalında yazıldığı görülmektedir. Ardından Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Eğitim Bilimleri ve Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalları gelmektedir.

Cizelge 7. Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemi

Yöntem/Teknik	Tez Sayısı
Anket	102
Görüşme	32
İçerik Analizi	6
Doküman Analizi	4
Deneysel	2
Gözlem	1
Çerçeveleme Analizi	1
Ratio Analiz	1
Odak Grup	1
Vaka/Örnek Olay/Değerlendirme/Model Uygulama	67

Araştırmada analiz edilen tezlerde veri toplama aracı olarak en fazla anketin kullanıldığı görülmektedir. Anketin ardından görüşme veri toplamakta kullanılan diğer teknik olmuştur. Veri toplama sürecinde birden fazla tekniğin kullanıldığı tezler bulunmaktadır.

Çizelge 8. Yazarların Danışmanlarının Unvanları

Unvan	Tez Sayısı
Prof. Dr.	79
Doç. Dr.	65
Dr.Öğr. Üyesi/Yrd. Doç. Dr./Dr.	68

Araştırmada incelenen tezlerin 79'u Prof. Dr. unvanı olan, 65'i Doç. Dr. unvanı olan ve 68'i Dr.Öğr. Üyesi/Yrd. Doç. Dr./Dr. unvanı olan danışmanlar tarafından yönetilmiştir. Çalışma kapsamında yer alan iki tez, iki danışman tarafından yönetilmiştir.

Çizelge 9. Tezlerin Sayfa Sayıları

Sayfa Aralığı	Tez Sayısı
100 sayfa altı	26
100-200 sayfa	142
200-300 sayfa	27
300-400 sayfa	13
400-500 sayfa	2

Çalışma kapsamındaki tezlerin 26'sı 100 sayfa altındadır. 100-200 sayfa aralığında 142 tez, 200-300 sayfa aralığında 27 tez, 300-400 sayfa aralığında 13 tez ve 400-500 sayfa aralığında 2 tez bulunmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma kapsamında uzun yıllardır bilimsel araştırmalarda ilgi çekici bir konu olan kriz yönetimine ilişkin Türkiye'de yazılan doktora ve yüksek lisans tezlerine ilişkin bir bibliyometrik analiz yapılmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezinde yapılan taramada tam erişimine açık olan 210 tez üzerine bir analiz yapılmıştır. Tam erişimi olmayan 44 tez analiz dışı bırakılmıştır. Tezlerin 181'i yüksek lisans, 29'u ise doktora tezidir. Tezlerin yıllara göre dağılımına bakıldığında, kriz yönetimi konusunda 2019 yılında en fazla yüksek lisans tezi; 2022 yılında ise en fazla doktora tezi yazılmıştır. Çalışmada analiz edilen 210 tezin 18'i dışında hepsi Türkçe yazılmıştır. 17 yüksek lisans tezi İngilizce dilinde, 1 yüksek lisans tezi ise Almanca dilinde yazılmıştır. Doktora tezlerinin tamamı Türkçe yazılmıştır. Analiz edilen tezler, 85 farklı üniversitede yazılmıştır. Bu anlamda çok sayıda üniversitede kriz yönetimi konusunda tez yazılmış olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda 12 farklı isimli enstitüde kriz yönetimi üzerine tez yazılmıştır. Ancak en fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitülerinde yazıldığı belirlenmiştir. Anabilim dalları açısından bakıldığında, 59 farklı anabilim dalında kriz yönetimine ilişkin tezin yazıldığı görülmektedir. Dolayısıyla konunun farklı alanlarda ilgi çektiğini söylemek mümkündür. En fazla İşletme anabilim dalında kriz yönetimine ilişkin tez yazılmıştır.

Çalışma kapsamındaki tezlerde veri toplama sürecinde en fazla yararlanılan teknik anket, ardından görüşme olmuştur. 67 tezde ise vaka incelemeleri, örnekler üzerinden değerlendirmeler, model uygulamaları yer almıştır veya tez derleme niteliğindedir. Tez yazarlarının danışmanlarına bakıldığında 79'u Prof. Dr., 65'i Doç. Dr., 68'i ise Dr.Öğr. Üyesi/Yrd. Doç. Dr./Dr. unvanına sahiptir. Çalışma kapsamında elde edilen verilere göre kriz yönetimi, uzun yıllardır yüksek lisans ve doktora tezlerinde önemli bir çalışma alanıdır. Türkiye'de çeşitli üniversitelerde ve enstitülerde, çok çeşitli anabilim dallarında kriz yönetimi ilgi çeken bir konu olmuştur ve son yıllarda popülerliği artmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Ardito, L., Coccia, M., & Messeni Petruzzelli, A. Technological exaptation and crisis management: Evidence from COVID-19 outbreaks. *R&D Management*, 51, 4, 2021.
- Boin, A., Hart, P. T. Public leadership in times of crisis: mission impossible?. *Public Administration Review*, 63(5), 2003.
- Eismann, K., Posegga, O., Fischbach, K. Opening organizational learning in crisis management: On the affordances of social media. *The Journal of Strategic Information Systems*, 30, 4, 2021.
- Gönen, S., & Yurtlu, Ö. İşletmelerdeki Kriz Yönetimi Uygulamalarının BDS 570 İşletmenin Sürekliliği Standardı Kapsamında Değerlendirilmesi. *İktisadi ve İdari Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, 25-45, Gece Kitaplığı, Ankara, 2022.
- Hede, S. Crisis management - Psychological challenges for leaders. Doctoral dissertation. Karlstad University Faculty of Arts and Social Sciences Department of Social and Psychological Studies, 2018.
- Karaağaç, Y., Tugay, R., Kanat, H. G., Kaya, B., Nergiz, Ö., Karabulut, S. Okul yöneticilerinin gösterdikleri liderlik davranışları ile kriz yönetimlerinin değerlendirilmesi. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8, 51, 2022.
- Kukanja, M., Planinc, T., & Sikošek, M. Crisis Management Practices in Tourism SMEs During COVID-19-An Integrated Model Based on SMEs and Managers' Characteristics. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 70, 1, 2022.
- Leta, S. D., Chan, I. C. C. Learn from the past and prepare for the future: A critical assessment of crisis management research in hospitality. *International Journal of Hospitality Management*, 95, 2021.
- Stone, K. E., Zogby, M. C., Garcia, C. V. Lessons from a year in crisis: Do's and don'ts of crisis management. *Defense Counsel Journal*, 89, 1, 2022.
- Wut, T. M., Xu, J. B., Wong, S. M. Crisis management research (1985–2020) in the hospitality and tourism industry: A review and research agenda. *Tourism Management*, 85, 2021.

METAVERSE DÜNYASINDA TURİZM İLETİŞİMİ

Prof. Dr. BURCU ÖKSÜZ¹, Doç. Dr. ZÜLFİYE ACAR ŞENTÜRK²

¹ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
- 0000-0003-4195-9261

² Uşak Üniversitesi, İletişim Fakültesi
- 0000-0003-2606-3547

ÖZET

Son zamanlarda adından sıklıkla söz ettiren Metaverse, dünyanın farklı yerlerinde ve farklı sektörlerde yenilikler yaratmaya devam etmektedir. Metaverse dünyasının gerçek dünyaya daha fazla benzemesi yönünde çalışmalar sürerken; ülkeler, sektörler ve işletmeler bu sanal dünyada varlık gösterebilmek adına şimdiden faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu faaliyetler kapsamında Metaverse, kişilere pek çok alanda farklı deneyimler yaşama ve farklı duyguları hissetme fırsatları sunmaktadır.

Gün geçtikçe daha da hızlanan teknolojik gelişmeler ve bunun sonuçlarından biri olarak gelişen Metaverse dünyası, turizm sektörü ve turizm iletişimi uygulamaları açısından da büyük imkânlar ortaya koyar. Turizm; kişilerin yeni yerler görme, eğlenme, değişik deneyimler yaşama, iş hayatının stresinden uzaklaşma, dinlenme ve unutulmaz anılar biriktirme gibi amaçlarla hareket ettikleri bir sektördür. Bu anlamda yaratıcılık ve farklılık, kişilerin beklentilerinin karşılanması ve memnuniyetlerinin sağlanması bağlamında turizm açısından bir zorunluluktur. Kişilere eşsiz deneyimler yaşatabilmek adına Metaverse dünyasından, turizm sektörü ve işletmeler sıklıkla yararlanmaya başlamıştır. Turizm bölgesini, turistik mekânları, tarihsel yapıları, zenginlikleri uzaktan deneyimleyebilmek açısından Metaverse önemli bir fırsat yaratmaktadır. Aynı zamanda ülkelerin, bölgelerin, işletmelerin turizm iletişimi çalışmaları açısından da Metaverse, önemli bir platform olarak görülmektedir. Gerçek dünyadaki turizm zenginliğinin görülmesi açısından, Metaverse dünyası bir ön gösterim de sunmuş olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Metaverse dünyasından yararlanılmış olan turizm iletişimi örneklerini irdelemek ve turistlere yaşatılan deneyimler açısından bu uygulamaları değerlendirmektir. Çalışma kapsamında incelenen örneklerin, diğer ülkelere ve turizm işletmelerine örnek teşkil etmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Turizm İletişimi, Metaverse.

TOURISM COMMUNICATION IN METAVERSE

ABSTRACT

Metaverse, which has made a name for itself recently, continues to create innovations in different parts of the world and in different sectors. While studies continue to make the metaverse world more similar to the real world; countries, sectors and businesses are already carrying out activities in order to have a presence in this virtual world. Within the scope of these activities, Metaverse offers people the opportunity to experience different experiences in many areas and to feel different emotions.

Technological developments that are accelerating day by day and the Metaverse world, which develops as one of the results of this, also reveal great opportunities in terms of tourism sector and tourism communication applications. Tourism; It is a sector where people act for purposes such as seeing new places, having fun, having different experiences, getting away from the stress of business life, resting and collecting unforgettable memories. In this sense, creativity and difference are a necessity in terms of tourism in the context of meeting the expectations of people and ensuring their satisfaction. In order to provide unique experiences to people, the tourism sector and businesses have started to benefit from the Metaverse world frequently. Metaverse creates an important opportunity to experience the tourism region, touristic places, historical structures and riches from afar. At the same time, Metaverse is seen as an important platform in terms of tourism communication activities of countries, regions and businesses. In terms of seeing the tourism richness in the real world, the Metaverse world also offers a preview.

The aim of this study is to examine the examples of tourism communication that have been used from the Metaverse world and to evaluate these applications in terms of the experiences given to the tourists. It is thought that the examples examined within the scope of the study are important in terms of setting an example for other countries and tourism businesses.

Keywords: Tourism, Tourism Communication, Metaverse.

1. GİRİŞ

“Metaverse, bireylerin sorunsuz bir şekilde geçebileceği bir evren oluşturmak için tüm sanal dünyaların sentezlenmesiyle yaratılan kolektif, kalıcı ve etkileşimli bir paralel gerçekliktir.” (Gursoy vd., 2022, s. 529). Beyin-bilgisayar arayüzü gibi teknik gelişmelerin ortaya çıkması nedeniyle çeşitli alanlarda Metaverse’ün artan rolü, kişilerarası ilişkileri destekleyen ve sanal projelerin yürütülmesini iyileştiren yetenekleri teşvik etmektedir (Wu ve Ho, 2022). Metaverse turizmi ise turizm endüstrisindeki nesnelere, insanlar ve avatarlar, arayüzler ve ağ oluşturma yeteneklerinin bir koleksiyonudur (Koo vd., 2022, s. 1). Gursoy ve diğerlerine göre (2022, s. 529) artan iklim değişikliği farkındalığı, müşterilerin ihtiyaç ve isteklerindeki değişiklikler, nesiller arası değişimler ve diğer dış etkenler, bireyleri sürdürülebilirliğe yönelik konaklama işletmelerini desteklemeye ve uluslararası destinasyonlardan ziyade yerel destinasyonları ziyaret etmeye yöneltebilir. “Metaverse’in birincil amacı, kullanıcıların tamamen etkileşimde bulunmalarını, cihazların (akıllı telefonlar veya tabletler gibi) sınırlandırılmasını ve kendilerini fiziksel olanlar arasındaki çizginin ve dijital olanların artan bir şekilde bulanıklaştığı yeni, sanal bir dünyaya girmesini sağlamaktır.” (Kaya vd., 2022, s. 3). E-turizm ve akıllı turizm müşterileri, teknolojilerle etkileşime girdiklerinde kendilerini insan olarak tanımlarken; metaverse turistler, seyahatleri sırasında kimliklerini insandan avatare ya da tam tersi olarak birbirinin yerine aktarırlar (Koo vd., 2022, s. 3).

Metaverse ile turistlerin deneyimleri yeniden tanımlanabilecektir. Bir turist Antalya’da otururken tatil yapmak istediği İtalya’daki bir otel odasını ziyaret edebilmesi, gelecekteki temel hizmetlerden biri olacaktır (Kaya vd., 2022, s. 2). Konaklama ve turizm endüstrisindeki oyuncular, müşterilerin çoklu duyularını harekete geçirebilecek farklı ve sürükleyici deneyimler yaratmak için yaratıcılık ve yenilik sergilemelidir (Gursoy vd., 2022, s. 530). Metaverse turizmindeki temel teknolojiler (örneğin, beyin – makine arayüzü (BMI), başa takılı ekran (HMD) ve blokzincir gibi) turistlerin genişletilebilir, sürükleyici ve eşzamanlı deneyimlerine olanak vermektedir (Koo vd., 2022, s. 2). Müşterilerin tutumlarındaki değişiklikler, onları karbon ayak izlerini azaltmak, para ve zaman tasarrufu sağlamak için beklenen faydalardan hiçbirinden ödün vermeden metaverse olarak sunulabilecek toplantılara,

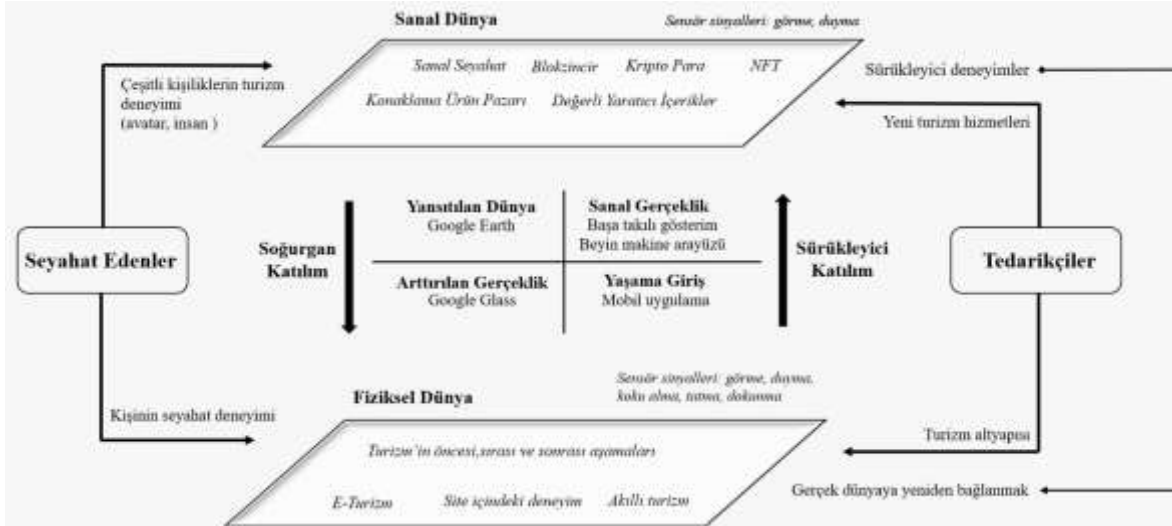
konserlere, müzelere ziyaret vb. gibi bazı turizm deneyimlerini deneyimlemeye motive edebilir (Gursoy vd., 2022, s. 529). Metaverse turistleri, fiziksel duyuların yanı sıra sözlü ve sözel olmayan ipuçlarını kullanarak avatarlar aracılığıyla hiper gerçekçi bir ortamda diğer turistlerle etkileşime girebilir (Koo vd., 2022, s. 2).

Çizelge 1. Metaverse Turizmin Kavramsallaştırılması

	E-Turizm	Smart Turizm	Meta Turizm
<i>Alan</i>	Dijital	Dijital ve fiziksel arasında köprü kurma	Dijital ve fiziksel arasında sorunsuz geçiş
<i>Temel Teknoloji</i>	Arama motoru, HTML, Web	Sensörler ve akıllı telefonlar, büyük veri, otomotiv yapay zekası, hizmet robotu	BMI, HMD, 3D beyin fırtınası araçları, yüz ifadesi araçları, gerçekleştirme teknolojileri, blok zincir, kripto para birimi, NFT
<i>Teknolojinin Rolü</i>	Arama, rezervasyon, gözden geçirme	Gezinme, mobiliteyi geliştirme	Simülasyon, varlık duygusu, avatarın görünümü, hafıza hatırlama
<i>Safha</i>	Seyahat öncesi ve sonrası	Seyahat sırasında	Seyahat öncesinde, sırasında ve sonrasında
<i>Ekonomik Sistem</i>	Geçiş ekonomisi	Platform ekonomisi	Metaverse yaratıcı ekonomisi
<i>Turist Kimliği</i>	İnsan	İnsan	İnsan ve Avatar
<i>Bilgi İşaretleri</i>	Metin ve görsel	Metin, görsel ve video (Youtube gibi)	Metin, görsel, video ve fiziksel duyular (dokunma, görme ve işitme gibi)
<i>Turist Deneyimi</i>	Bilgi arama ve rezervasyon	Teknoloji aracılığıyla birlikte yaratma	Turistler arasındaki parasosyal etkileşim ve avatarlar
<i>Sonuçlar</i>	Fiyat rekabeti, teslimat ve lojistik, ürün ve hizmet optimizasyonu	Öneri, sosyal ağ faaliyetleri ve etkileşimleri, kişiselleştirme, çevrimiçi incelemelerle karar verme, eşler arası hizmet modeli	Kendi imajı, sanal bir dünyada başkalarıyla iyi oluş, görsel artefaktlar ve yaratıcı öğeler, metaverse ve gerçek dünya arasındaki bağlantı ve yeniden bağlantı.

Kaynak: Koo vd., 2022, s.2.

Aşağıda yer alan görselde ifade edildiği gibi Metaverse turizm ekosistemi çok kullanıcılı sanal dünyalar ve gerçek dünyayla bağlantılı sosyal, ekonomik, turizm ve politik konularda faaliyetleri kapsayan ve hızla büyüyen bir dijital alan olmak üzere iki konuya hitap etmelidir. İnsan ve avatar olarak farklı kişiliklerle turizm deneyimlerinin yaşandığı Metaverse turizm ekosisteminde, yeni turizm ürünleri ve sürükleyici deneyimler de sunulmaktadır (Koo vd., 2022).

Görsel 1. Metaverse Turizm Ekosistemi

Kaynak: Koo vd., 2022, s. 5.

Metaverse, misafirlerin seyahatleri öncesinde, sırasında ve sonrasında deneyimlerini dönüştürdüğü için konaklama ve turizm üzerinde önemli etkilere sahip olacaktır (Buhalis vd., 2022). “İnsanlar, dijital dünyada oluşturacakları avatar, sanal gerçeklik, arttırılmış gerçeklik ve Metaverse ağında kullanacakları kripto para ile oturdukları yerden turistik bir deneyim yaşayabileceklerdir.” (Babur, 2022, s. 100). Metaverse’ün sanal dünyasında, deneyimlerin birlikte yaratılmasını sağlamaya yönelik benzer rollerin ve süreçlerin geliştirilmesi gerekir. Çoklu inovasyon katmanları aracılığıyla gerçek/fiziksel dünyayı dijital dünyayla bütünleştirmek için sanal dünya işletim ilkelerinin benimsenmesi bir ihtiyaçtır (Buhalis vd., 2022). Metaverse, konaklama ve turizm sektöründe toplantılara ve konserlere katılma, müzeleri ve önemli turistik yerleri ziyaret etme gibi metaverse sisteminde sunulabilen müşteri deneyimleri oluşturmak için kullanılmaktadır (Suanpang vd., 2022, s. 7). “Sanal dünyada oluşturacağımız avatarınız ile gerçek dünyadaymış gibi gezebilecek, yemek yiyebilecek, destinasyonları ziyaret edebilecek, bilet alabilecek ve turistik faaliyetlere katılabileceksiniz.” (Babur, 2022, s. 100).

Metaverse turizmi tanımlamak, turistlere mekansal (veya tur) deneyimler sağlayan metaverse ortamlarını içermektedir. Metaverse ortamlarıyla etkileşim, turistlerin bir turizm destinasyonuyla veya ürünüyle ilgili deneyimlerini geliştirebilir (Go ve Kang, 2022). Gerçek deneyimi sanal dünyayla harmanlamak, dönüştürücüdür ve ekosistemdeki tüm paydaşlar için büyük fırsatlar ve zorluklar getirir. Metaverse, konaklama ekosisteminin dinamik bir dönüşümünü ilerleterek, operasyonel ve stratejik konaklama yönetiminin yanı sıra tüm işlev ve süreçlerde bir iş sürecinin yeniden yapılandırmasını zorlamaktadır (Buhalis vd., 2022). Turizmde Metaverse, tüm ihtiyaçları ve paydaşları paylaşılan, 3D sanal bir alanda birleştirmek için fiziksel gerçekliği karma gerçeklik ile (arttırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik) birleştirir ve fiziksel alanları karma gerçeklik alanlarına dönüştürerek İnterneti paralel bir sanal evrene dönüştürür (Buhalis ve Karatay, 2022, s. 17).

Go ve Kang (2022) Metaverse’ün turizm açısından temel özelliklerini şöyle sıralamaktadır: Sürdürülebilir turizm resmi kuruluşları tarafından lisanslı metaverse turizm ürünleri, deneyimleri veya metaverse tur oturumları Metaverse turizm deneyimleri için altyapılar Fiziksel ürünlerle karşılıklı bağlantı

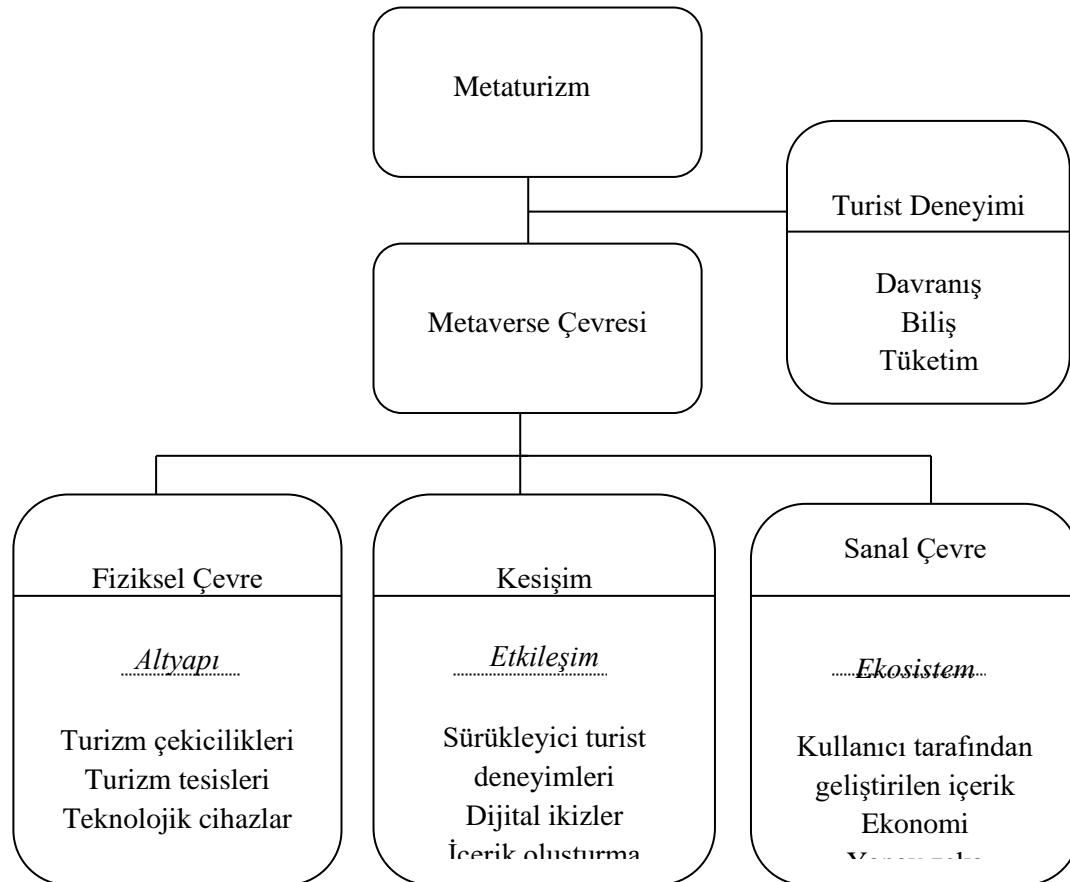
Metaverse ekosistemi ile kolay erişilebilirlik
Metaverse turizm deneyimlerinin bir hatıra olarak yeniden üretilmesi

Çizelge 2: Gerçek Tabanlı ve Sanal Tabanlı: Farklılıklar

	Gerçek Tabanlı	Sanal Tabanlı
<i>Metaverse'ün Rolü</i>	Gerçek deneyimlerin geliştirilmesi	Yeni deneyimler sağlanması
<i>Deneyimlerin Lokasyonu</i>	Fiziksel dünya	Sanal dünya
<i>Etkileşimlerin Türü</i>	Tek yönlü	İki yönlü
<i>Ego formu</i>	Gerçek benlikle aynı	Kullanıcının yeni bir kendi yapımı

Kaynak: Um vd., 2022, s. 228.

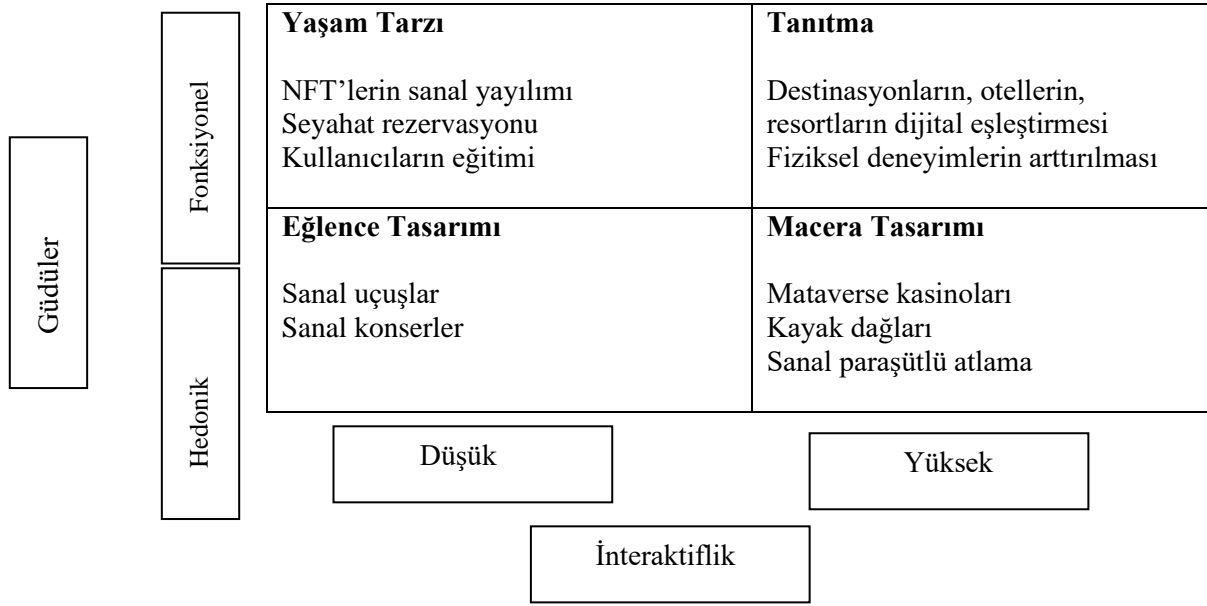
Metaverse ortamları; altyapılar, çoklu duyuşsal bilgi ve metaverse teknolojileri tarafından geliştirilen fiziksel ve sanal ortamın kesişiminden oluşabilir (Go ve Kang, 2022). Fiziksel alanları, ürünleri ve hizmetleri geliştirmek için ortam zekasını kullanan paralel, sanal bir evren olarak tanımlanan Metaverse; kolektif, sanal ortak değer yaratma alanı olarak ortaya çıkmaktadır (Buhalis ve Karatay, 2022, s. 16). Metaverse, kullanıcıların seçmesi ve keşfetmesi için sınırsız bir sanal coğrafi alana sahiptir. Sanal kullanıcıları çekmek ve elde tutmak için hizmet teklifleri, fiyatlandırma stratejileri ve dağıtım mekanizmaları geliştirmek üzere pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Buhalis vd., 2022).

Görsel 2. Metaverse Turizmin Dört Katmanlı Yapısı

Kaynak: Go ve Kang, 2022.

Gursoy ve diğeri (2022) Metaverse’de seyahat ve turizm deneyimlerine ilişkin iki boyutlu ve dört kadranlı bir modeli kavramsallaştırmaktadır.

Görsel 3. Metaverse Deneyimleri Yaratmak

Kaynak: Gursoy vd., 2022, s. 530.

İlk boyut, düşükten yükseğe değişebilen etkileşim derecesini temsil etmektedir. Düşük etkileşimli deneyimlerde, müşteriler pasif olarak sanal ürün ve hizmetlerle etkileşime girer. Örneğin, müşteriler aktif katılımlarını gerektirmeyen veya pasif olarak bilgi arayan faaliyetlerde bulunabilirler. Yüksek derecede etkileşimli deneyimler, müşterilerin kayak yapmak gibi canlı bir sanal ortama aktif olarak katılmasını gerektirir (Gursoy vd., 2022, s. 530).

Metaverse deneyimlerinin ikinci boyutu, deneyimin tüketiciler için yerine getirdiği güdü türünü (hedonik ve faydacı) temsil etmektedir. Hedonik güdülerle hareket eden bireyler, zevk ve keyif için sanal deneyimler üstlenirken, faydacı güdülere sahip bireyler, işlevsel veya faydacı ihtiyaçlarını sanal dünyada tatmin etmeye çalışırlar. Müşteriler, Amazon yağmur ormanlarının el değmemiş doğasına kaçarak veya Pasifik Okyanusu’nda sanal olarak tüplü dalış yaparak Metaverse’de hedonik zevkler arayabilirler. Spektrumun diğer ucunda, Metaverse, müşterilerin satın almadan veya rezervasyon yapmadan önce denemeleri gereken faydacı ihtiyaçlarını karşılayabilir (Gursoy vd., 2022, s. 530).

2. METAVERSE DÜNYASINDA TURİZM İLETİŞİMİ ÖRNEKLERİ

Turizm iletişimi üç temel yaklaşım açısından irdelenebilmektedir. Birincisi destinasyona gelen turistlerle bölgede yaşayanlar arasındaki yüz yüze iletişim, ikincisi turistlerle turizm kurumları/işletmeleri arasında kitle iletişimi aracılığıyla gerçekleştirilen iletişim, üçüncüsü ise dijital kanallarla gerçekleşen iletişimdir (Bayraktar, 2022, s. 6). Metaverse, turizm iletişimi açısından bir dönüşüm oluşturmaktadır. Bu dünya içerisindeki turistlere yönelik turizm iletişimi kampanyalarının ve mesajların yapılandırılması da yeni bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşkusuz bu yeni alan içinde kendine özgü farklı uygulamalar ve terimler de oluşacaktır. Bundan dolayı Metaverse dünyasında turizm iletişimine ilişkin kurumların ve kişilerin stratejik bir yaklaşımla şimdiden çalışmalarına hız kazandırması önemlidir.

Metaverse dünyasında turizm ve turizm iletişimi açısından çalışmalara öncülük eden kurumlar bulunmaktadır. Örneğin, kripto para biriminin ödeme metodu olarak kabul edildiği otellerden bazıları şöyledir (Birch, 2022):

Palazzo Versace, Dubai
Soneva, Maldivler ve Tayland
Chedi Andermatt, İsviçre
The Pavilions Hotels & Resorts, Avrupa ve Asya
Kessler Collection, ABD
Sri Panwa, Tayland
FIVE Hotels and Resorts, İsviçre
Dolder Grand, İsviçre
Manor Hotel by JA, Dubai

Çeşitli kurumlar, ülkeler ve şehirler gerçekleştirdikleri farklı ve yeni faaliyetlerle Metaverse dünyasında varlık göstermektedirler.

The Walt Disney

Walt Disney Şirketi, dünyanın en tanınmış eğlence markalarından biridir ve tüm zamanların en sevilen çocuk hikayelerinden bazılarının yaratıcısıdır. Dolayısıyla Metaverse’de sihir ve hikaye anlatma potansiyeli ile olgunlaşmış, sürükleyici, deneyimsel çevrimiçi ortamlar iş stratejisi için mükemmel bir uyum gösterebilir (Marr, 2022). Walt Disney CEO’su Bob Chapek, Metaverse’ü “yeni nesil hikaye anlatımı” şeklinde açıklamaktadır. Metaverse konusunda uzun zamandır çalışan Walt Disney, “Yeni Nesil Hikaye Anlatımı ve Tüketici Deneyimleri” adında yeni bir birim kurmuştur. Disney+’ın ilk artırılmış gerçeklik destekli filmi Remembering Metaverse çalışmalarına örnek olarak gösterilebilir (Kalelioğlu, 2022). 8 dakika süren bu kısa filmde Disney+ ilk artırılmış gerçeklik denemesinde bulunmuştur. IOS cihazlara indirilebilen bir uygulama açıldığında ve sahne genişlediğinde, izleyiciler kendi cihazlarına entegre bir gösterimi seyredebilmektedir (Başpınar, 2022).

Görsel 4. Disney + Remembering Filmi
Kaynak: <https://movies.disney.com/remembering>

Ca’ di Dio Otel

Otelcilikte NFT uygulamasının öne çıkan bir örneği, uçtan uca çevrimiçi platform OpenSea’de NFT aracılığıyla mülkte özel bir ilk geceyi açık artırmaya çıkararak lüks Venedik oteli Ca’ Di Dio olmuştur (Walia, 2022). 2021 yılında açılan 5 yıldızlı bir otel olan Ca’ di Dio’dur. Müzayedeyi kazanan, ilk açılış gecesi için tüm oteli kendisine almıştır. Ca’ di Dio, NFT rezervasyonları sunan ilk otel olarak tarihe geçmiştir. Bugün, her bir otel odasındaki her bir konaklamayı, kendi kullanımınız için satın alabileceğiniz ve hatta daha sonra satabileceğiniz bir NFT’ye dönüştüren otel rezervasyon platformları bulunmaktadır (<https://www.luxurytravelmagazine.com>).

Görsel 5. Ca’ di Dio Otel, Venedik.

Kaynak: <https://vretreats.com/en/ca-di-dio>

Marriott International Otelleri

Marriott International, markanın “Seyahatin Gücü (Power of Travel)” kampanyasından ilham alarak kendi NFT’lerini yaratmak için dijital sanatçılarla iş birliği yaparak bu alanda öncü olmuştur. Parçalar üç kişi tarafından satın alınmış ve Marriott Bonvoy sadakat programına ek olarak 200.000 ödül puanı verilmiştir (<https://news.marriott.com/news/2021/12/04/marriott-bonvoy-logs-into-the-metaverse-with-debut-of-travel-inspired-nfts>).

Marriott International Marka, Sadakat ve Portföy Pazarlamadan Sorumlu Kıdemli Başkan Yardımcısı Brian Povinelli, “Otel markalarından oluşan olağanüstü portföyümüzü ve sonsuz deneyimlerimizi bu büyüyen platforma taşımaktan heyecan duyuyoruz” demiştir. Marriott Bonvoy için yaratılan NFT’lerin her biri, sanatçıların kendi deneyimlerinden seyahatin bir yorumudur ve seyahatin insan ruhu üzerinde nasıl açık bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (<https://news.marriott.com/news/2021/12/04/marriott-bonvoy-logs-into-the-metaverse-with-debut-of-travel-inspired-nfts>).

Metaverse Seoul

Eylül 2021’de Seul, 2023 yılına kadar Meta’ya geçme planlarını açıklayan ilk büyük şehirlerden biri olmuştur. Geçici olarak “Metaverse Seoul” adını taşıyan metaverse platformu, şehrin en önemli turistik yerlerinden birkaçına ev sahipliği yapacaktır. Turistler, Sanal Turist Bölgesi olarak adlandırılacak olan Gwanghwamun Plaza, Deoksugung Sarayı ve Namdaemun Pazarı’nda yüz yüze seyahat etmenin zorlukları olmadan yürüyormuş gibi hissedebileceklerdir. Yüzlerce parlak ışıkla çevrili Seul Fener Festivali de dahil olmak üzere Seul’ün Metaverse’deki en büyük festivallerine de katılabileceklerdir (Woznicki, 2022).

Görsel 6. Metaverse Seoul Görüntüsü 1

Kaynak: <https://cities-today.com/>

Görsel 7. Metaverse Seoul Görüntüsü 2

Kaynak: <https://cities-today.com/>

Görsel 8. Metaverse Seoul Görüntüsü 3

Kaynak: <https://cities-today.com/>

Madrid

2022'nin başlarında Madrid, Madrid'i bizzat ziyaret ettiklerinde ne görecekleri konusunda bilinçli kararlar vermek isteyen potansiyel konuklar için İspanyolca ve İngilizce dillerinde ücretsiz, 360 derecelik bir sanal tur başlatmıştır. Başkentin en popüler turistik yerlerinden yaklaşık 40 tanesi öne çıkmaktadır. Kullanıcılar meydanları, müzeleri, bahçeleri, kültürel kurumları ve katedralleri keşfetmektedir (Woznicki, 2022).

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Metaverse, diğer sektörlerde olduğu gibi turizm açısından da pek çok yenilik getirmiş; turistlerin farklı deneyimler yaşamasına olanaklar sağlamıştır. Turizm; kişilerin yeni yerler görme ve farklı duyguları hissetme gibi isteklerinin karşılanması gereken bir sektördür. Bu anlamda yenilikleri takip etmek ve bu yenilikleri turistlere yaşatmak konusunda öncü olmak, turizm kurumları ve ülkeler açısından önemlidir. Metaverse ülkelere, şehirlere ve turizm kurumlarına/işletmelerine yaratıcılıklarını arttırmaları konusunda olağanüstü fırsatlar getirmiştir. Turistlerin uzaktan hizmet alımları ve destinasyona/turizm ürün veya hizmetine gitmeden denemeleri gibi avantajlar, turizm dünyasını daha rekabetçi hale getirmektedir. Bu bağlamda yaratıcılık içeren, değer yaratan ve turistlerin özelliklerine ve beklentilerine göre şekillenen yeni turizm ürün ve hizmeti, turizm iletişimini de oldukça farklı hale getirmektedir. Günümüzde bazı şehirlerin, turizm işletmelerinin ve ülkelerin Metaverse dünyasında var olmaya başladıkları görülmektedir. Gelecekte Metaverse Turizm Ekosisteminin nereye kadar gideceğini henüz tam olarak bilmek mümkün değildir. Ancak diğer ülkelerden, şehirlerden ve işletmelerden geride kalmak istemeyen ve rekabet edebilmeyi amaçlayan aktörlerin bu yönde hazırlıklarına başlaması da faydalı olacaktır. Bir anda çok büyük adımlar atılmasa bile, gündemi takip ederek neler yapıldığının ve yapılabileceğinin değerlendirilmesi yol göstericilik açısından önemlidir. Her ülkenin ve şehrin sahip olduğu turizm zenginlikleri, Metaverse uygulamaları açısından da neler yapabileceklerinin bir göstergesi olabilir. Sahip olunan zenginliklerin Metaverse dünyasına aktarılması ve bu çevrede iletişiminin gerçekleştirilmesi, turistlerin çekilmesi ve markalaşma açısından yeni fırsatlar sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Babur, Y. Metaverse Ağında Turizm Endüstrisinin Rolü. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4, 1, 2022.
- Başpınar, S. Disney Plus'ın, İlk Artırılmış Gerçek Filmi “Remembering” Gösterimde. <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/disney-artirilmis-gercek/> (Erişim Tarihi: (Erişim Tarihi: 24.11.2022).
- Bayraktar, Y. Turizm İletişiminde Yeni Yaklaşımlar. İçinde Y. Bayraktar (Ed.), *Turizm İletişiminde Yeni Yaklaşımlar* (ss. 5-14). Efe Akademi Yayınları.
- Birch, K. 9 Luxury Hotels Where Cryptocurrency is Accepted Payment. <https://businesschief.asia/leadership-and-strategy/9-luxury-hotels-where-cryptocurrency-is-accepted-payment> (Erişim Tarihi: 12.11.2022).
- Buhalis, D. ve Karatay, N. *Mixed Reality (MR) for Generation Z in Cultural Heritage Tourism Towards Metaverse*. ENTER 2022 eTourism Conference, 16-27, Tianjin, 2022.
- Buhalis, D., Lin, M. S. ve Leung, D. Metaverse as a Driver for Customer Experience And Value Co-Creation: Implications for Hospitality and Tourism Management and Marketing. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 2022. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-05-2022-0631>

- Early Version of Seoul's Metaverse Revealed, <https://cities-today.com/early-version-of-seouls-metaverse-revealed/> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).
- Go, H. ve Kang, M. Metaverse Tourism for Sustainable Tourism Development: Tourism Agenda 2030. *Tourism Review*, 2022. <https://doi.org/10.1108/TR-02-2022-0102>
- Gursoy, D., Malodia, S. ve Dhir, A. 2022. The Metaverse in the Hospitality and Tourism Industry: An Overview of Current Trends and Future Research Directions. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 31, 5, 2022.
- How the Metaverse Will Change Luxury Travel, <https://www.luxurytravelmagazine.com/news-articles/how-the-metaverse-will-change-luxury-travel>(Erişim Tarihi: 12.11.2022).
- Kalelioğlu, E. Walt Disney Patronu Açıkladı: Disney+'a Metaverse Dizileri Gelecek! <https://www.webtekno.com/disney-plus-metaverse-dizileri-gelecek-h127786.html> (Erişim Tarihi: 12.11.2022).
- Kaya, B., Bayar, S. B. ve Meydan Uygur, S. Metaverse Turizm Sektörü İçin Konforlu Bir Paralel Evren Mi Yoksa Korku Dolu Bir Kabus Mu? İçinde L. Altınay, O. M. Karatepe, & M. Tuna (Eds.), *Daha İyi Bir Dünya İçin Turizm* (ss. 1–9). USF M3 Publishing.
- Koo, C., Kwon, J., Chung, N. ve Kim, J. Metaverse Tourism: Conceptual Framework And Research Propositions. *Current Issues in Tourism*, 2022. <https://doi.org/10.1080/13683500.2022.2122781>
- Marriott Bonvoy Logs into the Metaverse with Debut of Travel-Inspired NFTs, <https://news.marriott.com/news/2021/12/04/marriott-bonvoy-logs-into-the-metaverse-with-debut-of-travel-inspired-nfts> (Erişim Tarihi: 12.11.2022).
- Suanpang, P., Niamsorn, C., Pothipassa, P., Chunhapataragul, T., Netwong, T. ve Jermstittiparsert, K. Extensible Metaverse Implication for a Smart Tourism City. *Sustainability*, 14, 21, 2022.
- Um, T., Kim, H., Kim, H., Lee, J., Koo, C. ve Chung, N. Travel Incheon as a Metaverse: Smart Tourism Cities Development Case in Korea. *ENTER 2022 eTourism Conference*, 226-231, Tianjin, 2022.
- Walia, A. Non-Fungible Tokens (NFTs) and the Metaverse: Opportunities for Hospitality within the Next Tech-Revolution, <https://www.hospitalitynet.org/opinion/4110075.html> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).
- Woznicki, K. A new kind of tourism: Virtual travel in the metaverse, <https://www.verizon.com/about/news/virtual-travel-metaverse> (Erişim Tarihi: 08.12.2022).
- Wu, T. C., Ho, C. T. B. A scoping review of metaverse in emergency medicine. *Australasian Emergency Care*. 2022, <https://doi.org/10.1016/j.auec.2022.08.002>
- <https://vretreats.com/en/ca-di-dio> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).
- <https://movies.disney.com/remembering> (Erişim Tarihi: 29.11.2022).

TÜRKİYE’DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA YÖNELİK VERGİSEL TEŞVİKLER

Prof. Dr. Zeynep Arıkan ¹, Dr. Salih GÜRBÜZ ²

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, İzmir,

zeynep.arikan@deu.edu.tr - 0000-0001-6710-171X

²Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, İzmir.

salih.gurbuz@deu.edu.tr - 0000-0002-5690-8136.

ÖZET

Türkiye’de dezavantajlı kabul edilen gruplara sağlanan vergisel avantajlar ile bu grupların topluma uyum sağlaması ve etkinliklerinin artırılması önemlidir. Dezavantajlı grup olarak, sokak çocukları, gençler, yaşlılar, engelliler, göçmenler, azınlıklar, hükümlüler, kadınlar, tek ebeveynli aileler, yoksullar kabul edilmektedir. Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde dezavantajlı gruplara destek faaliyetler yürütülmekte ve birçok avantajla bu gruplar desteklenmeye çalışılmaktadır. Çünkü dezavantajlı gruplar olarak kabul edilen kişiler yetersiz yaşam tarzına sahip kişiler olarak kendi imkanlarıyla toplumsal hayata uyum sağlayamayanlar, sosyal, ekonomik, psikolojik, siyasi, kültürel, sağlık, eğitim gibi açılardan yoksun ve eksik kişilerdir. Dezavantajlı kişilerin topluma kazandırılması ve bu grupların verdiği hizmetlerden yararlanması için desteklenmesi gerekmektedir. Geleceğe yönelik politikaların belirlenmesinde, plan ve programların yapılmasında bu grupların toplumsal gelişime katkılarının artırılması, sosyal düzensizliklerin giderilmesi açısından gerekli ve önemlidir.

Dezavantajlı grupların dezavantajlı yaşamlarının düzeltilerek belli bir refah seviyesinde yaşamaları için sağlanan avantajlardan biri de mali avantajlardır. Bu çalışmanın amacı vergi ağırlıklı olarak bu avantajların Türkiye’de neler olduğunu ortaya koymak ve toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmadaki rolüne değinerek bu grupların aktif hayata katılımlarını teşvik edici önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dezavantajlı Gruplar, Sosyal Dışlama, Sosyal Sorunlar, Vergisel Avantajlar.

1. GİRİŞ

Toplumsal destek ve hizmete ihtiyaç duyan dezavantajlı gruplar, çocuklar, gençler, yaşlılar, engelliler, göçmenler, kadınlar, hükümlüler yaşadıkları çerçevede devlet denetiminde olan ve desteklenmesi gereken insanlardır. Bu kişiler, sağlık, barınma, eğitim gibi temel ihtiyaçlara çok zor ulaşırlar. Sosyal ve ekonomik hayata katılımları hiç yoktur ya da sınırlıdır. Bu insanlar hayatlarını sürdürebilmek için başkalarının yardımına ihtiyaç duyarlar.

Devletin imkanları ölçüsünde dezavantajlı gruplara özgü koruyucu ve destekleyici politikalar işlemesi gerekli ve önemlidir. Zira bu gruplara yönelik gerekli tedbirler alınmazsa toplumsal sorunlar büyür ve etki alanı yaygınlaşır. Dezavantajlı gruplar toplumsal hayata uymakta zorluk çekerler. Bu grupların yaşadıkları sorunlar çözülmezse, kurumsal ve yapısal tedbirler alınmazsa gelir dağılımı olumsuz etkilenir ve adaletsizlikler ortaya çıkar.

Dezavantajlı grupların ekonomik yaşama aktif katılımlarının sağlanması ve teşviklerle desteklenmesi toplumsal kalkınmada önemlidir.

2. DEZAVANTAJLI GRUP

İnsan hakkına yakışan bir hayat sürme imkanından mahrum bırakılanlar olarak tanımlanan dezavantajlı gruplar savunmasızlardır. Dezavantajlı grup yerine savunmasız gruplar, ötekileştirilmiş gruplar ve risk grupları olarak da ifade edilmektedir. Çok geniş bir yelpazeyi oluşturan bu gruplar; yoksullar, yaşlılar, engelliler, sokak çocukları, kadınlar, göçmenler, gençler, azınlıklar, hükümlüler, tek ebeveynli ailelerdir.

Sosyal devletin kişilere minimum düzeyde bir gelir sağlanması ve belirli ihtiyaçların karşılanmasında minimum standartların sağlanması, tüm fertlerin yaşam standartlarının yükseltilmesi gibi temel amaçları yanında yoksullukla mücadele, adil bir gelir dağılımı sağlama sosyal adalete ulaşma, sosyal koruma ya da sosyal güvenlik sunma gibi fonksiyonları da bulunmaktadır. Sosyal devletin bu amaçlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- Sosyal devlet düzenleyicidir.
- Yeniden dağıtııcıdır.
- Girişimcidir.
- Bireylere hak ve özgürlük sağlanması bakımından pozitiftir.
- Asgari gelir düzeyini garanti eder.
- Belirli ihtiyaçların karşılanmasında minimum standart sağlar.
- Vatandaşların tümünün yaşam koşullarını iyileştirir.
- Sosyal adaleti sağlar, sosyal koruma sosyal güvenlik hedefler.
- Bireylerin kanunlar karşısında eşitliklerini korur, sosyal ve iktisadi durumlarını güçlendirir.

Vergisel uygulamalarla, teşviklerle bireylerin durumlarını iyileştirmek sosyal devletin görevidir.

2.1. YOKSULLAR

Yoksulluk oranı, geliri yoksulluk sınırının altına düşen insan sayısının oranını ifade eder. Çocuk yoksulluğu (0 – 17 yaş), çalışma çağındaki yoksulluk ve yaşlı yoksulluğu ise (66 yaş ve üzeri) kişilerden oluşur. Aynı yoksulluk oranına sahip olan iki ülke, yoksulların gerekli gelir düzeyi bakımından farklılık gösterebilmektedir (OECD, 2021). Ülkeler yoksulluk açığı bir ülkede yoksulluk düzeyinin bir göstergesi olarak yoksulluk oranını düzeltmeye yardımcı olur (OECD, 2021).

Tüm OECD ülkeleri arasında, Kosta Rika %19,9 ile 2019 itibariyle en yüksek yoksulluk oranına sahip ülke olup, %17,9 ile Macaristan ikinci yoksul ülke olmuştur. ABD’nde ise nüfusun yaklaşık %20,8’i en fazla yoksulluğu yaşayan ülke olmuştur. Ayrıca, genç erkeklerden çok genç kadın daha fazla yoksulluk yaşamaktadır (OECD, 2019).

Yoksulluk ya da fakirlik günlük temel ihtiyaçlarının tamamını veya büyük bir kısmını karşılayamayacak düzeyde gelire sahip olmamasıdır. Özellikle, yeme, içme, barınma, giyim-kuşam gibi temel ihtiyaçlara çok zor erişmek ya da erişememek yoksulluktur (A. E. ASLAN ve A. E. Bilgili, 2015). Son yıllarda çalışan yoksullar ya da yoksulluk kavramı gelişmiştir. Bu kavramla, bir işte çalıştığı halde, ücret geliri yoksulluk sınırının altında olan ve böylelikle hayatını sürdürmede asgari ekonomik ve sosyal fayda sağlayamayan kişiler çalışan yoksullardır (O. Zengingönül, 2007, s:30). Çalışan yoksul olarak kabul edilen gruplar şunlardır (W. Strengmann, 2015, s:50);

- Yoksul ailede yaşayan tüm çalışanlar,
- Yoksul ailede yaşayan bütün tam zamanlı çalışanlar,
- En az bir kişinin çalıştığı yoksul ailede yaşayan bütün aile bireyleri
- En az bir tam zamanlı çalışanın bulunduğu yoksul ailede yaşayan tüm bireyler,
- Yoksullukla mücadele ve gelir dağılımında adalet,
- Fırsat eşitliği oluşturma,

- Sosyal güvenlik,
- Sosyal dengeyi ve barışı sağlamak ve korumak,
- Tam istihdam ve işsizlikle mücadele.

Sosyal devletin bu amaçları dezavantajlı grupların avantajları ile hemen hemen aynı gibidir ve dezavantajlı grupların bu haklardan yararlanması sosyal devlet anlayışını gündeme getirmekte ve bireylerin de bu haklardan yararlanması önemlidir.

Türkiye’de yoksullukla mücadele etmek amacıyla vergisel önlemlere gidilmiştir. Bu önlemler şu şekildedir.

5035 sayılı Kanun kapsamında GVK’nın 40. maddesine eklenen fıkra gereği “fakirlere yardım amacıyla gıda bankacılığı faaliyetinde bulunan dernek ve vakıflara Bakanlıkça belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde bağışlanan gıda, temizlik, giyecek ve yakacak maddelerine ait maliyet bedelleri indirilebilecek gider olmakta ve gelir ve kurumlar vergisi matrahından indirilebilmektedir. Böylelikle kişiler bu tür yardımları yapmaya teşvik edilmiştir olmaktadır.

Katma Değer Vergisi Kanunu’nun (KDVK) 17. maddesinin 2. fıkrasının (b) bendi gereği fakirlere yardım yapılması amacıyla gıda bankacılığı faaliyetinde bulunan dernek ve vakıflara Bakanlıkça belirlenen kurallar çerçevesinde gıda maddelerinin teslimi katma değer vergisinden istisna edilmiştir.

EVK’nın 8. maddesinde hiçbir geliri olmadığını belgeleyen Türkiye sınırları içinde 200 metrekareyi geçmeyen tek meskenleri için vergi oranı %0 olarak belirlenmiştir.

GVK’nın <<istisnalar>> başlıklı 23. maddesinin 7. fıkrasında düşkünlere verilen ücretlerin istisna kapsamında olduğu belirtilmiş ve geçim sıkıntısına düşmüş bu kişiler desteklenmeye çalışılmıştır.

2.2. Yaşlılar

Türkiye’de yaşlı nüfusa ilişkin politikalar Anayasa ile güvence altına alınmıştır. 1982 Anayasası’nın 61. maddesine göre; “Yaşlılar, Devletçe korunur, Yaşlılarda Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.” Denilerek bakım ve korunmaya muhtaç olan bu dezavantajlı kesimin devletçe desteklenmesi söz konusudur.

Yaşlı kesimin çoğunun emekli olduğunu göz önüne aldığımızda emekli maaşları gelir ve damga vergisine tabi olmamakta ve yine emeklilere ödenen promosyonlar için gelir vergisi ve veraset ve intikal vergisi alınmamaktadır.

EVK’nın 8. maddesine göre emekliler Türkiye sınırları içinde brüt 200 metrekareyi geçmeyen tek meskene veya tek meskende hisseye sahip olduklarında emlak vergisi ödememektedirler. Ancak birden fazla hissesi olan veya emekli olmasına karşılık çalışan ve maaş alanlar sıfır oranlı vergi uygulamasından yararlanamamaktadırlar. Engelli emekli çalışsa bile vergi ödememektedir.

Covid 19 pandemi dönemi, koronavirüsle mücadele kapsamında 65 yaşın üzerindeki kişiler için vergisel yükümlülükler ertelenmiştir. 518 seri Nolu Vergi Usul Kanunu (VUK) Genel Tebliği’nin 5. maddesine göre; 65 üstü kişiler için mücbir sebep hali kabul edilmiştir. Bu kişilerin mücbir sebep halinde kabul edilmeleri nedeniyle vergisel yükümlülükleri sokağa çıkma yasağı sona erene kadar ertelenmiştir. Gelir vergisi, emlak vergisi beyan ve ödeme sürelerinin ertelenmesi ile toplumsal yaşam uyum sağlamalarına katkı yapılmaya çalışılmıştır. 2022 sayılı 65 yaşını doldurmuş, güçsüz, muhtaç ve kimsesiz Türk vatandaşlarına yaşlı aylığı bağlanmaktadır. Yaşlı aylığı almakta iken %70 ve üzeri engelli oldukları sağlık kurulu raporu ile ispat edilen yaşlıların aylıkları %70 ve üzeri engelli aylığına dönüştürülmektedir.

2.3. Engelliler

Engelliler için Türk vergi sistemimizde birçok vergisel teşvik bulunmaktadır. Bu teşviklerle engelli bireylerin hayat standartlarını yükseltmek ve günlük yaşamlarındaki vergiyi azaltarak mal ve hizmetlere mali açıdan daha rahat ulaşabilmelerini sağlamaktır. Böylelikle engelli bireylerle engelsiz bireyler arasındaki sosyal eşitsizliği azaltmak için birçok düzenlemelere gidilmiştir.

GVK'nın maddesinde kendisi engelli ya da bakmakla yükümlü olduğu kişiler arasında engelli birey bulunan çalışanların, elde ettikleri ücretlerin vergilendirilmesinde çalışma gücünün ölçüsüne göre aylık vergi matrahından indirim imkanı bulunmaktadır. Engelli bireyin kendisi veya bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sayısı kadar çalışanın ödemesi gereken gelir vergisinden aylık indirim imkanı tanınarak önemli bir teşvik sağlanmıştır. GVK'ya göre;

- Kendisi engelli ücretliler,
- Bakmakla yükümlü olduğu engelli kişi bulunan ücretliler
- Kendisi engelli olan serbest meslek erbabı
- Bakmakla yükümlü olduğu engelli kişi bulunan serbest meslek erbabı

Yararlanmaktadır.

Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun (ÖTVK) <<Diğer İstisnalar>> başlıklı 7. maddesinde engellik oranı %90 ya da daha fazla olan malul ve engelliler tarafından beş yılda bir defaya mahsus olmak üzere taşıtın ilk iktisabı vergiden istisnadır. Ancak bu istisna ÖTVK'ne ekli (11) sayılı listedeki taşıtlar için uygulanmaktadır.

ÖTVK'nın (11) sayılı listedeki binek araçların, %90 oranın altında engelli oranına sahip kişilere kullanılmak amacıyla engellik yapısına uygun hareket ettirici özel tertibat yaptıran malul ve engellilerce ilk iktisabı ÖTV'den istisnadır.

Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu (MTVK)'nin <<İstisnalar>> başlıklı 4/1-c gereği, engellik oranı %90 ve daha fazla olan malul ve engellilerin adlarına kayıtlı taşıtlar ile diğer malul ve engellilerin, engellilik durumuna uygun hale getirilmiş özel tertibatlı taşıtları MTV'den istisnadır. Engellilik durumu tam teşekküllü devlet hastanesinden alınmış sağlık kurulu raporu ile belgelendirilir ve raporun gerçeklik süresine kadar istisnadan yararlanır.

EVK'nın 8. maddesine göre engelli bireylerin çeşitli şartları taşımaları halinde bina vergisi istisnasından yararlanmaları söz konusudur. Türkiye sınırları içinde brüt 200 metrekareyi geçmeyen tek meskene veya tek meskende hisseye (intifa hakkı dahil) sahip olan engelli bireyler indirimli bina vergisi oranı (%0) uygulamasından yararlanır.

GVK'nda ise engelli bireylerin kullanımı amacıyla ithal edilen engellik durumu ile ilgili kullandıkları motorlu, motorsuz koltuk, bisiklet gibi eşyalar gümrük vergisi muafiyetinden yararlanır ve daha kolay ve rahat yaşayabilmek için bu eşyalara düşük maliyetle ulaşılır.

Tüm bu vergisel teşvikler engellilerin hayat kalitesini iyileştirmekte, topluma daha sağlam bağlarla bağlanmaları için belli bir hayat seviyesine gelmelerini sağlamakta, ekonomik ve sosyal hayata katılmalarını kolaylaştırmaktadır (Y. C. Demet, 2021, s:105).

2.4. Kadınlar

Kadının işgücüne katılımı erkeklere göre daha azdır. Kadının işgücüne katılımında ücretle eşitsizlik, çalışma koşulları, iş ve özel hayatın dengelenmesi, bakım sorumlulukları nedeniyle erkeklere göre daha dezavantajlı durumdadırlar. Kadın ve erkek arasındaki gelir eşitsizliği önemlidir. Kadının gelir elde etmesini, girişimci rolü üstlenmesini toplumsal cinsiyet rolü engellemektedir. Kadının üretici değil tüketici olması, işgücüne katılımının erkeklere göre daha az olması ekonomik sorunlara ve sosyal dengesizliklere yol açmaktadır. Kadının işgücüne katılımının artırılması önemlidir. Kadının işgücüne katılımının artırılmasıyla (Z. Arıkan, 2021, s:250):

- Toplumsal rolü yükselir.
- Tüketici pozisyonundan kurtulur, üretici olur.

- Ekonomiye dahil edilerek çalıştıkları sektörün ve kentin verimliliğini artırır.
- Ekonomik büyümeye olumlu katkı yaparlar.
- İşgücü piyasasındaki rekabet artar, rekabet emek arzını ve ücretleri artırabilir.
- İşgücü piyasasındaki istihdam yanlılığı azalır.

Kadına sağlanan vergisel avantajlar ülke ekonomisini daha ileri götürecektir, kadının potansiyel bir işgücü olarak değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Ev kadınları dışarıdan yardımcı kuvvet almaksızın paspas, fırça, yapay çiçek, süs eşyaları, el yapımı havlu, örtü, çarşaf, dokuma halı, kilim gibi ürünleri internetten sattıklarında yıllık belli bir miktara kadarı esnaf muaflığından yararlanmaktadır. Ürünlerin internetten satılması önemlidir. Bu kadınlar satıcı rolünde belge düzenlemezler. Ancak alıcı taraf vergi mükellefi olursa kadın esnafın yaptığı satışlar için gider pusulası düzenlemesi gerekmektedir.

EVK'nın 8. maddesi gereği ev kadınlarının şartları taşımaları halinde sıfır (0) oranlı emlak vergisi avantajından yararlanırlar.

Türkiye sınırları içinde brüt 200 metrekareyi geçmeyen tek meskene sahip olan ve hiçbir geliri bulunmayan kadınlar emlak vergisi ödemezler. Sosyal güvenlik kuruluşlarından emekli, dul, yetim, ölüm ve maluliyet aylığı olarak bu aylıkları dışında başkaca geliri varsa, bu bireylerin sahip oldukları konutlara indirimli emlak vergisi uygulanmaz.

GVK'nın ücretlerde <<istisnalar>> başlığı altında kadın hizmetçilerin ücretleri vergi dışı bırakılmıştır. Özel fertler tarafından evlerde, bahçelerde, apartmanlarda ve ticaret mahali olmayan diğer yerlerde orta hizmetçiliği, süt nineliği, dadılık yapan hizmetçilere ödenen ücretler istisna kapsamındadır. Mürebbiyelerin ücretleri ise bu istisnadan yararlanamamaktadır. Hizmetli ücretlerine uygulanan bu istisna ile emek geliri elde eden kadının vergi yükünün hafifletilmesi hedeflenmiştir.

Kadın hizmet erbabına yapılan kreş ve gündüz bakımevi yardımında gelir vergisi ve SGK istisnası uygulanmaktadır. GVK'nın 23. maddesinin 1. Fıkrasına eklenen 16 numaralı bent gereği kadın hizmet erbabına kreş ve gündüz bakımevi hizmeti verilerek sağlanan menfaatlerin istisna tutarını aşan kısmı ücret olarak vergilendirilir. Doğum sonrası kadının çalışma hayatına dönüşünün zor olması, çalışma hayatına dönüp işini yaparken bakım ve kreş masraflarının yüksek oluşu kadının çalışma hayatından uzun süreli kopmasına neden olmakta ve işveren tarafından çalışan kadına kreş desteğine vergisel açıdan istisna getirilerek kadın toplumsal yaşama üretken olarak dahil edilmeye çalışılmaktadır.

Sağlanan vergisel teşviklerle kadının;

- Toplumsal rolü yükselir.
- Üretken hale gelir.
- Ekonomiye dahil edilmeleri sektörün ve kentin verimliliğini artırır.
- İşgücü piyasasında rekabeti, emek arzını ve ücretleri artırır.
- İşgücü piyasasına kadının dahil olmasıyla istihdam yanlılığı azalır.

Kadınların ekonomik hayata üretken katılımının sağlanmasında kadın kooperatifçiliğinin desteklenmesi gerekli ve önemlidir.

2.5. Gençler

2021 yılı verilerine göre Türkiye nüfusunun yaklaşık %23'ü 15-29 yaş aralığındadır. Yaklaşık 19,5 milyon kişiye isabet eden bu nüfus Avrupa Birliği üyesi ülkelerin birçoğunun ülke bazında toplam nüfus sayısından fazladır. Bu durum genç girişimcileri desteklenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Genç girişimcilere GVK'nun mük. 20. maddesine göre kazanç istisnası sağlanmış ve uygulamaya ilişkin usul ve esaslar ise 292 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliğinde belirlenmiştir. Buna göre ticari, zirai ya da mesleki faaliyeti nedeniyle adlarına ilk defa gelir vergisi mükellefiyeti tesis edilen genç girişimciler, faaliyete başladıkları takvim yılından

itibaren üç vergilendirme dönemi boyunca elde ettikleri kazançlarının yıllık 75.000 TL'lik kısmı için gelir vergisinden istisna edilmişlerdir.

Şartları taşıyan mükellefler ticari, zirai, mesleki faaliyetlerinden elde ettikleri kazançları için her bir vergilendirme döneminde 75.000 TL'ye kadar istisnadan yararlanabilmektedirler. Zarar edilmesi ya da istisna tutarının altında kazanç elde edilmesi durumunda kalan istisna tutarı ise bir sonraki yıla devretmektedir. Genç girişimcilere sağlanan bu istisna bir vergi harcaması özelliği taşımaktadır. Genç girişimcilere önemli bir vergisel avantaj sağlamaktadır.

Türkiye'de ikametgahi bulunan tam mükellef yabancı uyruklular istisna şartların taşıdıklarında bu avantajdan yararlanabilmektedirler (Sakarya Vergi Dairesi Başkanlığı Özeltisi, 2020).

Genç girişimcilere sigorta prim teşviki sağlanmıştır. Girişimci Teşvik Uygulaması SGK Genelgesi ile 5510 sayılı Kanun'un 4/1-b maddesi gereği ilk defa sigortalı sayılan gerçek kişilerin primleri, tescil tarihinden itibaren bir yıl süreyle 5510 sayılı Kanun'un 82. maddesine göre belirlenen prime esas kazanç alt sınırı üzerinden Hazine tarafından karşılanmaktadır.

Gençler faaliyeti adi ortaklık ya da şahıs şirketi olarak yaptıklarında, ortaklardan sadece en genç olan ortak sigorta prim teşvikinden yararlanabilir. Prim teşvikinden yararlanılması için tüm ortakların ayrı ayrı şartları taşımaları gerekmektedir (F. R. Ortaç, 2020).

2.6. Yükümlüler

Yaptığı fiilden dolayı hukuki açıdan başkasının haklarına zararı verdiği gerekçesiyle toplumdan uzaklaştırılarak hüküm giymiş olanlar için GVK'nın <<istisnalar>> başlıklı 23. maddesinin 7. fıkrasında ceza ve ıslahevlerinde çalışan hükümlü ve tutuklulara verilen ücretlerin gelir vergisinden istisna olduğu belirtilmiş ve bu kişilerin emekleri teşvik edilmeye çalışılmıştır.

2.7. Tek Ebeveynli Aile

Tek ebeveynli aile; ölüm, boşanma ya da ayrı yaşama nedeniyle tek ebeveyn ve evlenmemiş çocuk ya da çocuklardan oluşmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). Yani tek ebeveyn, çocuk ya da çocuklarıyla beraber yaşayan ve eşi ya da beraber yaşadığı bir partneri olmayan kişi demektir. Tek ebeveyn tarafından yönetilen çocuklu bir ailedir (Miriam - Webster Dictionary, 2020). Son yıllarda yaşanan gelişmeler ve değişimler tek ebeveynli ailelerin sayısını giderek artırmıştır. Tek ebeveynlik genelde boşanma ve ölüm gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Eşlerin ayrı yaşaması, evlilik dışı çocuk sahibi olmada diğer nedenler arasındadır. Tek ebeveynli ailelerde anne veya babalar genelde ekonomik sıkıntı içinde olan insanlardır. Okul, ev, tatil masrafları onları zor durumda bırakabilmektedir (S. Feyzioğlu ve C. Kuşçuoğlu, 2011, s:101).

Türk vergi sistemimizde tek ebeveynli aileye özgü bir vergisel avantaj yoktur. Bu yapıdaki bir ailede kişiler bireysel olarak birçok vergisel avantajdan yararlansalar da bu aile yapısına özgü hazırlanmış vergi indirimi, aile yardımı ve çocuk yardımı gibi yardımlar şeklinde genel düzenlemelerdir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Dezavantajlı gruplar yaşadıkları toplumun temel ekonomik, sosyal, kültürel kaynak ve imkanlarından mahrum kalan gruplardır. Bu grupların toplumla bütünleşme şansı olmayan ya da çok az olan gruplardır. Bu nedenle bu gruplar için sunulan hizmetler ve sağlanan avantajlar kamu hizmetlerinin üzerinde önemle sunduğu hizmetler olup, toplumsal kalkınmanın gereğidir.

Bu grupların sosyal açıdan uyumlu hale getirilmesi için alınması gereken tedbirler bulunmaktadır. Bunlar;

- Kendi hesabına çalışan gençlere destekler artırılmalı, istihdam danışmanlığı sağlanmalıdır.
- Geri kalmış bölgelerde bu gruplara özellikle kadın ve gençlere yeni iş imkanları sağlanmalı, kadın kooperatifçiliği artırılmalıdır.
- Bu grupların istihdam edilmesinde mesleki eğitime ağırlık verilerek, kişisel beceri geliştirme kursları verilmeli, vergi indirimleri şeklindeki mali desteklerle birleştirilmelidir.
- Sosyal güvenlik ve sosyal koruma daha etkin bir şekilde uygulanarak, destekler genişletilmelidir.
- Kadının ekonomik yaşama daha aktif sokulması için kariyer danışmanlığı kapsamında, çocuk bakım hizmeti, ücretli ebeveyn izinleri sağlanmalı, işe alma ve daha sonra da esnek çalışma imkanları sunulmalıdır.
- Kadın istihdamına geniş mali yardımlar yapılmalıdır.
- Dezavantajlı grupların kendilerine uygun sektörlerle yönlendirilmesi ve bu sektörlerdeki verim ve faaliyetlerinin takibi yapılmalıdır.

Dezavantajlı grupların topluma kazandırılması ve toplumsal katkılarının artırılmasında sadece vergisel teşviklerle değil bu grupların bireysel ve toplumsal refahını artırıcı tedbirleri bir bütün düşünüp uygulamak gerekmektedir.

Kaynakça

- A. E. ASLAN ve A. E. Bilgili. (2015). Yoksulluk Algısı, İfadelenme tarzı ve Tutumlar. Bir İçerik Analizi Örneği. *I. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu*, (s. 325). İstanbul. 12 05, 2022 tarihinde <https://avesis.iuc.edu.tr/yayin/963aed64-e7c0-49ae-9b07-fa5a41df5a8f/yoksulluk-algisi-ifadelendirme-tarzi-ve-tutumlar-bir-icerik-analizi-ornegi> adresinden alındı
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *Tek Ebeveynli Aile*. 12 14, 2022 tarihinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: www.aile.gov.tr adresinden alındı
- F. R. Ortaç. (2020). *Genç Girişimcilerde Vergi ve Sigorta Teşviği*. 12 04, 2022 tarihinde Synergia: <https://www.synergia.com.tr/blog/genc-girisimcilerde-vergi-ve-sigorta-tesvigi.html> adresinden alındı
- Miriam - Webster Dictionary. (2020). *Single Parent*. 12 12, 2022 tarihinde Miriam - Webster Dictionary: <https://www.merriam-webster.com/> adresinden alındı
- OECD. (2019). *Property Rates in OECD Countries*. 12 02, 2022 tarihinde <https://www.statista.com> adresinden alındı
- OECD. (2021). *Propert Gap*. OECD. 12 10, 2022 tarihinde <https://data.oecd.org> adresinden alındı
- OECD. (2021). *Property Rate*. OECD. 12 08, 2022 tarihinde <https://data.oecd.org> adresinden alındı
- S. Feyzioğlu ve C. Kuşçuoğlu. (2011). Tek Ebeveynli Aileler. *Aile ve Toplum Dergisi*, s. 97 - 110. 12 12, 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198025> adresinden alındı
- Sakarya Vergi Dairesi Başkanlığı Özelgesi. (2020). *41931384-120 (2019-8)-E44770 sayılı Özelgesi*.
- W. Strengmann. (2015). Working Poor in Europe: A Partial Basic Income for Workers? *9th International Congress, Geneva, September 12th-14th*. Cenevre. 12 07, 2022 tarihinde <https://basicincome.org/bien/pdf/2002Strengmann-Kuhn.pdf> adresinden alındı
- Y. C. Demet. (2021). Engellilere Yönelik Vergisel Teşvikler. *İş ve Hayat Dergisi*(13), s. 99 - 111.
- Z. Arıkan. (2021). Türk Vergi Sisteminde Kadının Ekonomik ve Sosyal Statüsü. *Türkiye'de ve Dünyada Kadın Araştırmaları* (s. 242 - 255). içinde Ankara: Elif Yayınevi.
- Zengingönül, O. (2007). *Küreselleşme; Yoksulluk Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde*. Ankara: Adres Yayınları.

YARATICI SINIF TEORİSİ VE KALKINMA YAZININA KATKILAR

Candan Umut ÖZDEN¹ Selçuk KOÇ²,

¹ Kocaeli Üniversitesi, SBE İktisat Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-9507-260X

² Prof. Dr. Kocaeli Üniversitesi, SBF İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0001-7451-2699

ÖZET

İktisadi gelişmeyi ve kalkınma öğelerini GSMH, işsizlik rakamları, büyüme oranı, enflasyon, dış borç stoku, yabancı doğrudan yatırımlar, faiz oranları vb. göstergelerle açıklayan iktisat bilimi ile mekanların gelişimini planlama ilkeleri üzerinden kurgulayan kentsel planlama alanı, ‘Yaratıcı Sınıf’ kuramında bir araya gelmişlerdir. Richard Florida tarafından 2002 yılında yayınlanan “Yaratıcı Sınıfın Yükselişi” isimli çalışmada tarif edilen ‘Yaratıcı Sınıf’ teorisi bireyi odağa konumlandıran iki farklı alan olan iktisat biliminin ve kentsel planlama alanının ortak teorisi konumundadır. Bu çerçevede çalışmanın amacı; kalkınma dinamikleri üzerinden dünyada pek çok, Türkiye’de ise kısıtlı sayıda gerçekleştirilmiş çalışmalarda yaratıcı sınıf teorisini inceleyerek teoriye dair literatür taraması yapmak ve yeni çalışma alanı önerisinde bulunmaktır.

Florida'nın temel tezi, ekonominin dönüşmekte olduğu ve 18. yüzyılda pulluk itme yeteneği ne ise, 21. yüzyılda da yaratıcılığın o olduğudur. Florida, bölgesel ya da ekonomik kalkınmayı teknoloji, yetenek ve tolerans (hoşgörü) bileşenleri üzerinden açıklamakta ve ekonomik büyümenin 3T’si olarak adlandırmaktadır. Florida ayrıca yaratıcı meslekleri diğerlerinden alınan eğitimle değil, gerçekleştirilen çalışma alanı ile ayırt ederken; kalkınmayı sağlamak ve sürdürmek için bölgelerin yenilikler üreten, teknoloji yoğun endüstriler geliştiren ve ekonomik büyümeyi güçlendiren yetenekli ve yaratıcı insanları geliştirmesi, çekmesi ve elinde tutması gerektiğini belirtmektedir. Yaratıcı sınıf teorisi “Yaşam Kalitesi” kavramına da farklı bir bakış açısı getirerek, “Yaşam Kalitesi”nin gelişmişliğin sonucu değil, öncüsü ve çekici faktörü olduğunu öne sürmektedir.

Günümüzde özellikle sosyal ve ekonomik boyutu olan toplumsal olguları incelerken sadece bir bilim alanının merceğinden bakmak yerine birkaç farklı disiplinin yaklaşımı ile değerlendirmede bulunmak daha gerçekçi yaklaşım sağlayacağından, kalkınma dinamiklerini de yaratıcı sınıf teorisi merkezinde incelemek ve bu yönde politika oluşumuna katkı sağlamak

kalkınma sürecine farklı bir ivme kazandırabilir. Çalışma kapsamında literatür taraması yapılarak teorinin temel dayanakları incelenecektir.

Mekandan bağımsız ekonomik faaliyet düşünülmemeyeceğinden hareketle, mekanı ve iktisadı bir araya getiren yaratıcı sınıf teorisinin kalkınma dinamiklerine getirdiği farklı yorumun güncel verilerle uygun endeksler tasarlanarak ölçülmesi bu alandaki çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: yaratıcı sınıf, planlama, kalkınma, iktisat, yaşam kalitesi

1. GİRİŞ

“Yaratıcı Sınıfın Yükselişi” (The Rise of the Creative Class) adlı kitabı ile Richard Florida beşerî sermaye ve bölgesel kalkınma literatürüne farklı bir bakış açısı getirmiştir. Florida'nın çalışmaları büyük ölçüde kentsel ekonomi ve yeni ekonomik coğrafya akımlarına dayansa da firmalar ve endüstriler arasındaki ilişkileri vurgulamak yerine, bir şehir veya bölgede yayılma ve yenilik yaratan yaratıcı bireylere odaklanması onun teorisini yığılma dışsallıkları literatüründen farklı yapmaktadır.

Florida teorisinde beşerî sermayeyi odağa alırken konuya farklı bir şekilde yaklaşmıştır. Bu farklılık iki önemli konu etrafında gelişir. Bunlardan ilki beşerî sermayenin nasıl ölçülmesi gerektiğidir. Beşerî sermayenin geleneksel ölçümü, üniversite ve lisansüstü mezunlarının nüfus içindeki payı olarak ifade edilen eğitime katılıma dayanmaktadır. Florida ise bu ölçümün bazen beşerî sermayeyi tam olarak yansıtmayabileceğini belirtmiştir. Ona göre mesleklere dayalı bir ölçüm daha sağlıklı olacaktır. Çünkü meslek, eğitimin beceri ve işgücü verimliliğine dönüştürüldüğü mekanizmadır. Bu nedenle mesleğe dayalı bir ölçüm ile yaratıcı işlerde çalışan kişilerden oluşan yaratıcı sınıfın ölçülmesi gerekmektedir.

Florida'nın analizindeki ikinci önemli husus ise beşerî sermayenin coğrafi dağılımını etkileyen faktörlerdir. Çoğu ekonomist, beşerî sermayeyi, bir doğal kaynağın yaptığı gibi bir yere ait olan bir stok değişken olarak kavramlaştırır. Ancak gerçekte, beşerî sermaye bir akımı ifade eden yerini değiştiren ve taşınabilen son derece hareketli bir faktördür. Bu noktada Florida beşerî sermaye içerisinde yer alan yaratıcı insanların neden bazı şehirlerde diğerlerine göre daha fazla kümелendiğini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Kamuoyu tarafından da iktisadi ve mekânsal kavramlara dayanan bir teori olarak algılanan ve kabul gören teori ile bölgesel ekonomik gelişmenin, yaratıcılığı ve çeşitliliği kolaylaştıran temel koşullara bağlı olduğu savunulmaktadır. Bu nedenle yaratıcı sınıf tezi; yaratıcılığı çekme ve farklı etnik, ırksal ve yaşam tarzı gruplarından oluşan çeşitli gruplara açık olma yeteneğinin; bölgelere yenilik üretmede, yüksek teknoloji endüstrilerini büyütmede ve çekmede belirgin

avantajlar sağladığını ve ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini öne sürmektedir. Florida'nın teorisi aynı zamanda teknoloji işçileri, sanatçılar, müzisyenler ve yüksek bohemlerin yoğun olarak bulunduğu metropol bölgelerin daha yüksek bir ekonomik gelişme sergilediğini iddia eder.

Neticede yeni bir sosyal sınıf tanımını ile kalkınma odağında geliştirilen teoriye dayalı çalışmalar kapsamında kalkınma çabalarının farklı bir şekilde ele alınması mümkün olmaktadır. Bu kapsamda yurtdışında yapılmış örnekler olmakla birlikte, Türkiye’de yaratıcı sınıf teorisinin irdelendiği ve teori kapsamında tarif edilen endekslerin hesaplandığı çalışmalar mevcuttur. Bununla birlikte bu analizlerin sonuçlarını uygulama alanına indirgemek için çalışmalarda bulunulması kalkınma yazını açısından önemlidir.

2. YARATICI SINIF TEORİSİ

Florida yaratıcı sınıf teorisi ile yeni bir sosyal sınıf tanımında bulunmuştur. Teorisinde yaratıcı sınıf adını verdiği bu sınıfın belli bir “yer”de varlığının olmasının refahı artırdığını savunmuştur. Diğer bir deyişle Florida’ya göre bir yer ne kadar yaratıcı ise bu yeni sınıfa mensup bireyler orada ise, o yerin refahı da o kadar artmaktadır. Florida’ya göre her insan yaratıcıdır ve yaratıcılığın kullanıldığı bölgeler daha hızlı gelişme göstermekte ve refah düzeyi de buna benzer şekilde artmaktadır. Bu nedenle kalkınmanın temelinde her insanın yaratıcılığından faydalanmayı sağlayacak politikalar bulunmalıdır. Yaratıcılık Florida’nın sıklıkla vurguladığı bir terim olmakla birlikte yaratıcı sınıf kavramı belli mesleklerin ekonomik ve sosyal etkisi üzerinden tanımlanmaktadır. Ekonomik büyümenin temelini eski sanayileri canlandırmayı hedefleyen hükümet politikaları değil, bundan farklı olarak çeşitliliği besleyen ve her anlamda yaratıcılıktan faydalanan toplum temelli çabalar olarak tarif etmektedir.

Florida kitabının ekonomik kalkınma alanının odağını, neredeyse tamamen firmalara ve endüstrilere odaklanan bir alandan, aynı zamanda insanlara ve yerlere gereken dikkati veren bir alana genişletmeye yardımcı olacağını umarak yazdığını ifade etmektedir.

Florida yaratıcı sınıfı ikiye ayırmaktadır:

Çekirdek yaratıcı sınıf: İleri teknoloji, mühendislik, mimarlık, tasarım, eğitim, sanat, müzik, eğlence alanlarında ekonomik işlevi yeni fikirler, teknoloji ve yaratıcı içerik üretmek olan çalışanlar.

Yaratıcı Profesyoneller: Hukuk, finans, sağlık gibi hizmet alanlarında çalışanlar.

Florida yaratıcı sınıfı bu şekilde bir ayrımla daha somut bir şekilde tanımladıktan sonra niceliksel veriler ile yaratıcı sınıfın baskınlığını ve önemini vurgulamaktadır. Bu noktada Florida’nın 2002 yılında yayınladığı ve 2012 yılında revize ettiği kitabından önemi noktaları

kavramsal çerçeveyi netleştirmek adına burada maddeler halinde vermek konunun daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

Amerika örneğinde yaratıcı sınıf zenginlik ve gelir açısından oldukça baskın bir konumda yer almakta, hizmet sınıfı ile işçi sınıfından çok daha fazla gelir etmektedir. Yaratıcı sınıfın kazandığı toplam ücret, tüm ücret ve maaşların yarısından fazlasına tekabül etmektedir.

Florida'nın yaratıcı sınıfı tanımlamak için belirttiği sektörlerdeki meslek-çalışma alanları bölgesel geliri önemli ölçüde arttırmaktadır (Florida, 2012, s. 216).

Florida ekonominin şirket merkezli bir sistemden insana dayalı bir sisteme doğru hareket ettiğini belirterek güncel çağ ile endüstriyel çağ arasında yaratıcı sınıf üzerinden temel bir ayrıma gitmektedir. Yaratıcı sınıfın günümüzün kural koyucu sınıfı olduğunu ve yaratıcı sınıfın normlarının daha geleneksel toplumlarınkinden farklı olduğunu; bireyselliğin, kendini ifade etmenin ve açıklığın, önceki çağın büyük ölçekli endüstri ve kurumlarının tanımladığı homojenlik, uyumluluk ve itaat etme kavramlarına yeğ tutulduğunu ifade etmektedir (Florida, 2012, s. 10).

Bu kural koyucu sınıf, merkezinde yer aldığı ekonomiyi de yaratıcı hale getirmektedir. Ekonomik hayatın tanımlayıcı özelliği olarak insan yaratıcılığının yükselişi günümüzün devam eden değişimlerini güçlendirmektedir. Bu sayede insan yaratıcılığı ekonominin en önemli itici gücü konumuna gelmektedir (Florida, 2012, s. 15).

Florida yaratıcı sınıfı 3 temel değerle tarif etmiştir (Florida, 2012, s. 56-58). Bunlar: Bireysellik, liyakat ile çeşitlilik ve açıklıktır.

Yine Florida'ya göre yapmış olduğu çalışmalardan yola çıkarak yaratıcı çalışanların işlerinin içsel ödülleri ile motive olduklarını ifade etmektedir (Florida, 2012, s. 69). Yaratıcı sınıf üyeleri için genel bir ifade ile kazanılan para ön planda değildir denilebilmektedir.

Florida'ya göre beşeri sermaye teorisi ile yaratıcı sınıf teorisi aynı şey değildir. Yaratıcı sınıf üyeleri ile lisans mezunları çakışmakla birlikte tümüyle birbirini kapsamamaktadır. Örneğin; ABD'de yaratıcı sınıf üyelerinin %40'ı lisans eğitime sahip değildir (Florida, 2012, s. 40).

Florida'ya göre yaratıcı sınıf üyelerinin hayatlarında deneyim önemli bir yer tutmaktadır ve bu nedenle çeşitliliğin ve yerelliğin deneyimlendiği yerler ön plana çıkmaktadır. Yaratıcı sınıf üyelerini daha çok organik ve yerel sokak kültürü cezbetmekte ve yaratıcıları ürünleri ile deneyimleme şansı verdiği için de kısmen sokak kültürünü tercih etmektedirler (Florida, 2012, s. 149).

Florida aslında teorisini üç unsur üzerine kurgulamıştır: Mekân, insan ve ekonomi. Yaratıcı sınıfı kendine çeken ve tutan yerlerin rekabet avantajı kazanacaklarını savunmaktadır (Florida, 2012, s. 188-190).

Florida ekonomik gelişmenin 3T'si olarak Teknoloji (technology), Yetenek (talent) ve Hoşgörü (tolerance)'yü işaret etmektedir.

Yaratıcı sınıf teorisi; çeşitlilik barındıran, hoşgörülü ve mekânsal organizasyonu güçlü şehirlerin diğerlerinden daha iyi performans göstereceğini; etnik azınlıklar, eşcinseller ve farklı kültürlerin varlığının yüksek vasıflı profesyonelleri cezbedtiğini ve bu sınıfın varlığının şehirlerin en iyi işleri ve en dinamik şirketleri çekmesini sağladığını öne sürmektedir.

Özetle Florida'nın teorisi demektir ki; bir yer-mekan (şehir ya da bölge) sunduğu özellikler ile yaratıcı sınıfı kendisinde tutuyorsa, o yer ekonomik olarak da daha hızlı bir gelişme kaydedecektir. Florida'ya göre Yaratıcı Çağ olarak adlandırdığı bu dönemde iş imkanları insanları kovalamaktadır. Dolayısıyla yaratıcı sınıfın yoğun bulunduğu alanlara yenilikçi ve daha yüksek kazançlı iş imkanları gelmeyi tercih etmekte ve bu sayede o bölgenin gelir seviyesi artmakta ve dolaylı olarak mekânsal olumlu etkiler de görülmektedir.

Yaratıcı sınıfın bazı ortak özellikleri bulunmaktadır:

Sundukları: Yenilik, refah artışı,

Talepleri; Yaşam kalitesi ve gelişme ortamı (yerlerinde durmazlar): büyük emek piyasası, yaşam biçimi, sosyal etkileşim, çeşitlilik, ortam, kimlik (Florida R. , The Rise of The Creative Class, 2019, s. 287-300)

3. YARATICI SINIF TEORİSİ - "3T" ve Endeksler

Florida tarafından yaratıcı sınıfı niceliksel olarak tanımlamak için Yaratıcılık Endeksi oluşturulmuştur. Yaratıcılık endeksini 3T olarak ifade edilen teknoloji (technology), yetenek (talent) ve hoşgörünün (tolerance) çeşitli verilerin karmasından oluşan endeksler meydana getirmektedir. 3T'nin her biri refah seviyesi yüksek bir bölge için gereklidir, ancak gerçek bir inovatif ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için bir yer bunların üçünü de sunmalıdır.

3T'ler, derin teknoloji rezervlerine ve birinci sınıf üniversitelere rağmen bazı şehirlerin neden büyüyemediğini açıklamaktadır. Bu yerler yeterince hoşgörülü olmamakla birlikte üst düzey yaratıcı yetenekleri cezbetmeye ve elde tutmaya açık değillerdir. En başarılı yerler tüm 3T'leri bir araya getirir, bu 3T'ler Yaratıcılık Endeksi'ni oluşturur.

Ekonomistler tipik olarak ilk iki T olan Teknoloji ve Yeteneği vurgulamışlardır. Ancak yaratıcı sınıf teorisi kapsamında gerçek anlamda refaha erişmek için 3T'nin her biri, özellikle de üçüncüsü olan hoşgörü elzemdir.

T'lerin ilki ve aynı zamanda en az tartışmalı olanı teknolojidir (technology) ve *ekonomistler* teknolojinin büyümenin anahtarı olduğu konusunda hemfikirlerdir. Önce Karl Marx ve

ardından Joseph Schumpeter, teknolojiadaki ilerlemelerin kapitalizmin kendisinde sürekli olarak devrim yapmasını sağlayan şey olduğunu ifade etmişlerdir (Florida, 2012, s. 229). Robert Solow teknolojiye dayalı bir büyümeyi diğerlerinden soyutlayan çalışması ile Nobel Ödülü almıştır. Paul Romer büyümenin insan bilgisinin sürekli olarak birikmesine ve işlenmesine dayanan iç kaynaklı bir süreç olduğunu iddia etmektedir.

İkinci T yetenek (talent) olarak tanımlanmaktadır. Nobel Ödülü sahibi Robert Lucas da dahil olmak üzere önde gelen ekonomistler büyümenin insan sermayesinin bir sonucu olduğunu iddia etmişlerdir. Bu görüş Harvard Üniversitesi'nden Edward Glaeser tarafından da ileri sürülen bir görüştür. Lucas ise daha çok kentleşmiş ve daha yoğun olan kentsel alanların inanılmaz bir üretkenlik avantajına sahip olduğunu ikna edici bir şekilde savunmaktadırlar. Lucas kentlerin insan sermayesini artırıcı işlevlerini "Jane Jacobs'un dışsallıkları" olarak anmakta ve bu fikir için Jacobs'un Nobel Ödülü hak ettiğini ifade etmektedir. Bu görüşe göre kentlerin görevi insan sermayesini bir araya getirmek ve artırmaktır ve daha fazla insan sermayesi olan yerlerin daha az insan sermayesi olanlardan daha hızlı büyümesi itibarıyla kentleşme (ve buna eşlik eden nüfus yoğunluğu) yenilikçilik ve verimliliğin artmasında kilit bir unsurdur. Florida ise yeteneğin rolünü, insan sermayesinin eğitim temelli tipik ölçünün yerine yaratıcı mesleklere dair bir ölçü koyarak ve böylelikle de geçmişteki eğitim başarıları yerine insanların gerçekte neler yaptıklarını vurgulayarak yakalamıştır.

3T'lerin en tartışmalı olanı hoşgörü (tolerance) dür. Florida ekonomistlerin uzun zamandır teknoloji ve yeteneği ekonomik büyümenin kilit sürükleyicileri olarak kabul etseler de bunları ham maddeler gibi üretimin daha geleneksel etkenlerini gördükleri şekilde görmeye meyilli olduklarını ifade etmiştir. Yani bunların bir stok oluşturduğunu düşünmektedirler. Bu görüşe göre yerlere belli teknoloji ya da yetenek stokları bahşedilmiştir ve farklı yerlerin farklı yenileşme ve ekonomik büyüme oranlarından da söz konusu stoklar sorumludur. Ancak teknoloji, bilgi ve insan sermayesi gibi kaynaklar arazi ya da ham madde gibi daha geleneksel üretim faktörlerinden temel bir şekilde farklıdır; bunlar stok değil akımdır. Dolayısıyla insanların beraberlerinde getirdikleri teknoloji ve yetenek de aynı derecede hareketli etkenlerdir ve buna uygun olarak da yerlere doğru ve yerlerden doğru akarlar. Burada önemli olan bazı yerlerin üretimin bu kritik faktörlerini üretme, çekme ve elinde tutma konusunda neden diğerlerinden daha iyi olduğunu anlamaktır. Florida bu noktada söz konusu yerlerin açıklıkları, çeşitlilikleri ve hoşgörülerinde ya da bunlara sahip olmamalarında yattığına inanmaktadır. Florida araştırmalarında göçmenlere, sanatçılara, eşcinsellere, bohemlere ve sosyo-ekonomik ve ırksal entegrasyona açık olan yerlerle diğer yandan yüksek kalitede ekonomik büyüme yaşayan yerler arasında güçlü bir korelasyon olduğunu tespit etmiştir; Florida'ya göre bu tür

yerler hem insanların daha kapsamlı bir bölümünün yaratıcı yeteneklerini kullanma hem de akımın büyük bir bölümünü çekme konusunda ekonomik bir avantaj elde etmektedir.

Açıklık ve hoşgörünün yenilikçiliği ve ekonomik ilerlemeyi beslemesinin ikinci bir nedeni daha vardır. Fizik kuralları ve çıkarıcı ekonomi sayesinde geleneksel materyalist toplumlar doğal olarak sıfır toplamlı değiş-tokuş bağlamında örgütlenmiştir. Bu tür toplumların normları ve değerleri özellikle sosyal hareketlilik umudunu kırmak ve dengeyi ve statükoyu vurgulamak suretiyle günlük ekonomik gerçekliği yansıtmaktadır. Yaratıcı ekonomi bu maddi engelleri kaldırmakta ve Ronald Inglehart'ın post-materyalist olarak adlandırdığı bir kültüre yol açmaktadır. (Florida R. , Yaratıcı Sınıf Adres Değiştiriyor, 2011) Sonunda bir yer ne kadar post-materyalist, hoşgörülü ve yeni fikirleri kucaklayıcı ise ekonomik büyüme de o kadar olasıdır. Kısacası post-materyalist yapıları olan yerler büyümeye müsait iken materyalist büyümesi olanlar büyümeye o kadar müsait değildir. Bu nedenle hoşgörünün ekonomik büyümenin 3T'si açısından bu kadar önemli olmasının bir başka nedenidir.

Florida'ya göre hoşgörü, yerlere büyümenin altında yatan yaratıcı kapasiteyi vererek dolaylı bir rol oynar. Hoşgörülü, açık yerlerin demografik yelpazenin dört bir yanından çeşitli yetenekleri çekme konusunda üstünlükleri vardır. Bu yeteneği çekme becerisi söz konusu yerlerin yaratıcı sermayeyi oluşturma ve harekete geçirme becerilerini desteklemekte ve bu da yenilikler yapma, yeni işletmeler yaratma, diğer şirketleri çekme ve nihayetinde de yeni bir zenginlik ve refah yaratma becerisine yol açmaktadır.

Florida çalışmasını sürekli geliştirmekte olan bir araştırmacı olarak teorisini daha güçlü kılmak adına 4. T olarak, yerin önemini ifade etmek için “yer kalitesi”ne işaret eden T anlamında Territorial Assets terimini de eklemiştir. Florida dördüncü T'yi 3 ayrı boyutta açıklamaktadır (Florida R. , The Rise of The Creative Class, 2019):

Mekanın yapılı ve doğal çevresinin nasıl olduğunu sorgular.

Mekanda aktivite anlamında nelerin yaşandığını, sunulan faaliyet imkanlarını sanat faaliyetleri odağında sorgular.

Mekanda kimlerin, nasıl yaşadığını sorgular.

4. YARATICI SINIF TEORİSİ VE YAŞAM KALİTESİ

Şehircilik ile yaratıcı sınıfın hem çakışma hem de örtüşme alanıdır. Diğer bir deyişle; mekânın sunduğu yaşam kalitesi yaratıcı sınıfı çekmekte ya da itmektedir. Yaratıcı sınıf teorisine göre Yaşam Kalitesi'nin yüksek olması ve çeşitlilik sunması çoğu zaman anıldığı gibi kentsel ve bölgesel mekânların gelişiminin sonucu değil, yaratıcı sınıfı çekmek ve o mekanda kalmalarını,

çalışmalarını sağlamak için çekici güçtür. Yaşam Kalitesinin yüksek olması yaratıcı sınıfın talebidir.

Yaratıcı sınıfın talebi olan Yaşam Kalitesi mekânsal, organizasyonel ve sosyal anlamda bütünlük içerisinde sağlanmalıdır. Ve aynı zamanda yaşam kalitesini sağlamak başlayıp biten bir eylem olarak değil, devam eden bir dinamik süreçtir.

Yaratıcı sınıf açısından yaşam kalitesinin en önemli göstergelerinden birisi mekanın her anlamda farklı çeşitleri barındırması ve bu sayede farklı beklentileri olan bireylerin taleplerinin karşılanmasıdır. Silikon Vadisi'ndeki yüksek teknoloji çalışanlarının banliyölerde geleneksel yaşam tarzı sunan alanlarda yaşamaktadırlar (Florida R. , The Rise of The Creative Class, 2019).

Yaşam kalitesi ekonomik gelişmenin sonucunda artması beklenen bir olgu iken, yaratıcı sınıf teorisi ile yaşam kalitesinin yüksek olması sonucunda ekonomik gelişmenin daha hızlı ve güçlü olacağı öne sürülmüştür.

5. YARATICI SINIF TEORİSİNİN ALTYAPISI - DESTEKLEYEN YAKLAŞIMLAR

Florida kitaplarında ve makalelerinde teorisinin altyapısının farklı disiplinlerden birçok bilim insanının düşüncelerini okuyup sentezleyerek geliştiğini açıkça ifade etmektedir. Okumalarında ve analizlerinde iktisat ve kentsel gelişme konularına eğilmiş ve teorisini bu iki alanın sentezinde yeni bir sınıf tanımlayarak oluşturmuştur.

Florida tüm bu çalışmalarının Marx (Marx, 1887) ve Schumpeter (Schumpeter, 1947) okumaları üzerine şekillendiğini ve kitabının tüm kurgusunun Marx ve Schumpeter ile bağlantılı teknolojik, endüstriyel ve ekonomik evrim teorilerini, Jane Jacobs'un yerin merkeziliği, kümelenme ve şehirler hakkındaki teorileriyle birleştirme girişimi olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Florida, Adam Smith'den başlayarak ekonomistlerin ekonomik gelişmeyi toprak, emek ve sermaye olarak üç temel üretim faktörüyle tanımladıklarını, ancak 1960'lar ve 1970'ler kadar erken bir tarihte, Peter Drucker (Drucker, The age of discontinuity: Guidelines to our changing society, 1969) (Drucker, Post-capitalist society, 1993) ve Daniel Bell'in (Bell, The coming of post-industrial society: A venture in social forecasting., 1973) (Bell, The cultural contradictions of capitalism, 1976) post-endüstriyel bilgi ekonomisinin yükselişinin haritasını çıkarmaya başladıklarını, kendisinin de bu bakış açısından güçlü bir şekilde etkilendiğini ve ilgi ve araştırma alanının bununla birlikte yeniliğe ve nihayetinde yaratıcılığa kaymaya başladığını söylemektedir.

Florida 3T teorisine kadar nasıl geldiğini kendi ifadesi ile şu şekilde anlatmaktadır: “İlgi alanlarım da firmalardan ve endüstrilerden, yaratıcılığın ve yeniliğin odağı olarak görmeye başladığım yere doğru kayıyordu. Burada, firmalar verimliliği artırabilirken, yeniliğin -yeni şeylerin ve yeni iş türlerinin yaratılmasının- yer yer gerçekleştiğine değinen belki de ilk kişi olan Jacobs'tan (Jacobs, The economy of cities, 1969) (Jacobs, Cities and the wealth of nations: Principles of economic life, 1984) güçlü bir şekilde etkilendim. Robert Lucas (Lucas, 1988), bu temel kavrayıştan yola çıkarak, nihayetinde ekonomik büyümeye güç verenin şehirlerde yoğunlaşan yetenekli ve yaratıcı insan kümeleri olan “insan sermayesi dışsallıkları” olduğu fikrini savundu. Fikirlerim kristalleştikçe, bölgesel ekonomik büyüme, teknoloji, yetenek ve hoşgörü için kritik olan ve “ekonomik kalkınmanın 3T'leri” olarak adlandırdığım üç spesifik faktöre odaklanmaya başladım (Florida R. , The Rise of The Creative Class, 2019).”

Teknoloji, Marx'ın (1887) ve Schumpeter'in (1947) her ikisinin de kabul ettiği gibi, kapitalizmin kendisini sürekli olarak devrime uğratmasını sağlayan, canlılığını sağlayan şeydir. 1950'lerin sonlarında Robert Solow, teknolojinin ekonomik büyümeye katkısını izole etmek için matematiksel bir formül geliştirmiş ve bunun için Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülmüştür (Solow, 1956).

Yetenek ikinci faktördür. Bilgi işçileri sadece mevcut üretim araçlarını geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda tamamen yeni pazarlar yaratan yeni ürünler yaratırlar. Araştırma ve geliştirmeye ve eğitime yapılan yatırımın uzun vadede ölçülebilir getiriler sağladığı sonucuyla Paul Romer'in işsel büyüme teorisi, bu fenomeni resmileştirmiştir (Romer, 1994).”

Özetle, Florida teorisini aşağıda yer alan üç teorinin evliliği olarak ifade etmektedir:

Marx'ın kapitalist kalkınma ve sınıf teorileri

Schumpeter'in inovasyon ve ekonomik gelişme teorileri

Jane Jacobs'un toplum ve ekonomide şehirlerin merkeziliği üzerine fikirleri

6. YARATICI SINIF TEORİSİNE ELEŞTİRİLER

Florida'nın 2002 yılında yayınlamış olduğu eseriyle birlikte öne sürdüğü yaratıcı sınıf teorisine hem teorik düzlemde hem de uygulama alanında çeşitli eleştirilerde bulunulmuştur. İlerleyen yıllarda çeşitli röportajları, yayınladığı kitaplar ve makaleleri ile eleştirilere cevap veren Florida, çoğunlukla yeni verilerle gerçekleştirdiği ampirik çalışmalarını yanıtları için temel olarak kullanmıştır.

Eleştirilerden ilki yaratıcı sınıf kategori çalışmasını geleneksel anlayıştan uzaklaşarak alternatif bir şekilde, mezuniyet verilerine göre değil, halihazırda gerçekleştirilen mesleğe göre gerçekleştirdiği için yapılmıştır.

Yaratıcı sınıfın ancak belli bir gelişmişlik düzeyinin üzerinde ve üstün bir yaşam kalitesi sunan yerlerde yaşamak ve çalışmak isteyeceği gerçeğinden hareketle bölgeler arası gelişmişlik farklarının daha da derinleşeceği yönünde eleştirilmiştir.

Teorisinin temeli olan yaratıcılık endeksini oluştururken kullandığı endekslere dair sağladığı verilerin kapsayıcılığı konusunda da çeşitli eleştirilerde bulunulmuştur.

Yaratıcı sınıf teorisinin mekana yansıyan en büyük ve olumsuz etkisinin ise soylulaştırma etkisi olduğu öne sürülmüştür. Hatta Florida 2017 yılında bu konu odağında hazırladığı “Yeni Kentsel Kriz” adındaki çalışmasında kentlerin karşı karşıya kaldıkları kriz durumlarını gözler önüne sermiştir.

Tüm bunlarla birlikte teorinin çözüm önerisi sunma konusunda yeterli olmadığı ifade edilmiştir.

6. SONUÇ-YARATICI SINIF TEORİSİ TEMELİNDE GÜNCEL KALKINMA POLİTİKALARINA ÖNERİLER

Türkiye’de Yaratıcı Sınıf kapsamında gerçekleştirilmiş olan çalışmalara bakıldığında genel olarak iki grupta toplandıkları görülmektedir. Bunlar; yaratıcı sınıf ile başka bir konunun etkileşim alanının incelenmesi ya da yaratıcı sınıfın Türkiye’de özellikle düzey 2 bölgeleri ölçeğinde mevcudiyetinin tespit edilmesi ve oluşturulan veri setleri ile yaratıcılık endekslerinin hesaplanmasıdır. Ancak bu noktadan öteye, kalkınma dinamiklerini de sürece dahil ederek kalkınma pratiğine dair öneriler içeren bir çalışma bulunmamaktadır.

Dünyada Kuzey Amerika başta olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde de ampirik olarak test edilen teorisinin Türkiye’de de özellikle bölge ölçeğinde test edilmesi ve sonuçlara göre kalkınma politikalarının gözden geçirilmesi önem arz etmektedir.

Yaratıcı sınıf teorisi disiplinler arası çalışma mantığı kapsamında mekan ve ekonomi kavramlarını bir arada değerlendirerek çalışma imkanı sunmaktadır. Bu anlamda Florida’nın teorisi iktisatçılardan farklı bir bakış açısı ortaya koyarak şehircilik disiplininin alanına girmektedir. Bu yönüyle beşeri temel alan iki farklı bilimsel alanın ortak teorisi haline gelmektedir ve aynı zamanda bu alanda tespit edilenlerle politika üretme aşamasında da yine her iki bilim alanında çalışmayı gerektirmektedir. Birbirini tamamlayan politikalar üretilmesine zemin sağlayan bu bakış açısıyla ulusal kalkınma ve kentleşme politikaları bütüncül bir şekilde değerlendirilebilir.

Florida’nın 3 T’sinden teknoloji ve yeteneğin sabit-stok değil akışkan olduklarının göz önüne alınması da önemli bir bakış olacaktır. Yerlerin sahip olduğu teknoloji düzeyi de, sahip oldukları Yaratıcı sınıf ve yetenekleri de rekabet üstünlüğü kazanan yerlere doğru kayma eğilimindedir. Bütün bunlarla birlikte yaratıcı sınıfın herhangi bir yerden elde ettiği marjinal

faıdanın da değişken olduğu ve buna göre yaşam ve çalışma imkanlarını çabuk değiştiren sosyal sınıf olduğunu dikkate alarak yaşam kalitesini artıran çalışmalara öncelik vermek uygun olacaktır.

Planlı kalkınma deneyimini hala benzer şekilde sürdüren Türkiye’de, farklı dönemlerde yeni araçlar da denenmektedir. Bu kapsamda düzey 2 bölgeleri ölçeğinde kurulmuş olan Bölgesel Kalkınma Ajansları tarafından bölgesel sosyal ve ekonomik gelişmeyi planlayan bölge planları, meri Ulusal Kalkınma Planı hedefleri doğrultusunda hazırlanmaktadır. Bölgesel nceliklerin ve potansiyellerin yansıtıldığı bu planlarda sosyo-ekonomik kalkınma hedeflerine meknsal gelişim ve büyüme kararları da eklenmektedir. Bu anlamda bölgelerin özelliklerine göre planların yapılması olumlu bir adım olmakla birlikte, bu doğrultuda daha fazla geliştirilebilir. Yaratıcı sınıfın ve yaratıcılık endeksinin analiz edilmesi sonucunda elde edilen sonuçların ve buna uygun politikaların bölge planlarına yansıtılması daha somut adımlar atılmasına katkı sunacaktır.

Ülkemizin özellikle gelişmiş olan kentlerinde ve bölgelerinde ilgili endeksler oluşturularak öncelikle teorinin test edilmesi ve sonrasında çıkan sonuçlara göre kalkınma politikalarının bu doğrultuda üretilmesi ve uygulama araçlarının geliştirilmesi vizyon açıcı olacaktır. Bu doğrultuda, kalkınmanın mekandan bağımsız dşnlemeyeceği gerçeğinden hareketle kentsel planlama ve bölge planlama temelinde ulusal kalkınma politikaları eşliğinde yeni bakış açıları kazandırılabilir.

Özetle, düzey 2 bölgeleri ölçeğinde uygun verilerle ilgili endeksler oluşturularak yaratıcı sınıf teorisine dayalı politikalar oluşturulması için şehircilik ve iktisat disiplinlerinin keşişiminde, uygulamaya dönük ve planlara doğrudan yansiyacak eylemde bulunulması için bir çalışma yapılması kalkınma politikalarına katkı sağlamak için elzemdir.

Kaynakça

- Bell, D. (1973). *The coming of post-industrial society: A venture in social forecasting*. New York: Basic Books.
- Bell, D. (1976). *The cultural contradictions of capitalism*. New York: Basic Books.
- Drucker, P. (1969). *The age of discontinuity: Guidelines to our changing society*. New York: Harper and Row.
- Drucker, P. (1993). *Post-capitalist society*. Oxford, England: Butterworth-Heinemann.
- Gl, Mustafa (2018). Yaratıcı sınıf yaratıcı kente karşı: kentler için fırsat mı, tehdit mi?. *Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar - 1. Uluslararası Yerel Ynetimler Kongresi Kitabı*
- Florida. (2012). *The Rise Of The Creative Class*. New York: New York Times.

- Florida, R. (2011). *Yaratıcı Sınıf Adres Değiştiriyor*. New York: Mediacat.
- Florida, R. (2019). *The Rise of The Creative Class*. New York: Basic Books.
- Jacobs, J. (1969). *The economy of cities*. New York: Random House.
- Jacobs, J. (1984). *Cities and the wealth of nations: Principles of economic life*. New York: Random House.
- Lucas, R. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, , 3-24.
- Marx, K. (1887). *Capital: A critical analysis of capitalist production*. London, England: Lowrey.
- Romer, P. (1994). The origins of endogenous growth. *Journal of Economic Perspectives*,, 3-22.
- Schumpeter, J. (1947). *Capitalism, socialism, and democracy* . New York: Harper.
- Solow, R. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, , 65-94.

DİJİTAL ÇAĞDA DEĞİŞEN KENT ALGISI VE KENT YÖNETİMİ: AKILLI KENT VE AKILLI KENT YÖNETİMİ

Doktora Öğrencisi, DENİZ BALCI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

0000-0001-6868-1955

ÖZET

2000’li yılların başında bilgisayar teknolojilerinde, internette, arama motorları ve iletişim kaynaklarında meydana gelen büyük bir gelişme dijital çağın başlangıç hareketini oluşturmuştur. Bu dönem baş döndürücü bir hızda sürekli olarak gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri aynı hızdan hayatın tüm alanlarına derinlemesine etkilemiş ve bu etkiler büyük bir değişim ve dönüşüm sürecinin başlatmıştır. Bu süreçten etkilenen en önemli alanlardan biri ise kentler olmuştur. Canlı bir organizma olan, dinamik ve iletken bir yapıya sahip olan kentler bu değişim ve dönüşüm süreci içine girdiğinde otomatik olarak kentin tüm boyutları da bu süreçten nasibini almaktadır. Kenti ve kent sakinlerini ilgilendiren her türlü hizmetlerin sunulması, sorunların çözümlenmesi, kente dair kararların alınması ve uygulanması kent yönetimin görev ve sorumluluğundadır. Dijital çağa kadar modern bir kent yönetimi devam ederken dijitalleşmenin kent yönetiminde neleri değiştirip nasıl etkilediğini incelemek çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı ise etkilemediği hiçbir alan kalmayan bu toplu değişim ve dönüşüm süreci olan dijitalleşmenin kentte yaratmış olduğu etkileri ve bu etki sonucu ortaya çıkan yeni bir kent modeli akıllı kent olgusunu derinlemesine araştırmaktır. Bu amaca yönelik olarak araştırma yöntemi olarak literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda görülmektedir ki akıllı kentlerin ortaya çıkmasına temel hazırlayan dijitalleşme, akıllı kent yaratmakta başrolde olan kent yönetimi tarafından, kent sakinlerinin değişen ve dönüşen ihtiyaçlarına doğru ve hızlı bir şekilde yanıt vermek, etkin ve verimli bir yerel hizmet sunmak için bilgi iletişim teknolojilerinden oldukça faydalanmaktadır. Yaşamın her alanına derinlemesine bir şekilde nüfuz etmiş olan dijital sistemlerin kent yönetiminde de kullanılması zaman ve kaynak sermayesinin etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Fakat sürekli bir ilerleme ve gelişme içinde olan dijital sistemleri yakından takip etmek, fırsatları değerlendirip, eksikleri tamamlamak, tehditleri ortadan kaldırmak yeni kent yönetimi anlayışının gelişmesi ve sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Akıllı Kent, Kent Yönetimi, Bilgi ve İletişim Teknolojileri.

ABSTRACT

In the early 2000s, a great development in computer technologies, internet, search engines and communication resources created the beginning movement of the digital age. In this period, information and communication technologies, which were constantly developing at a dizzying speed, had a profound effect on all areas of life at the same speed, and these effects started a great change and transformation process. One of the most important areas affected by this process has been cities. When cities, which are living organisms and have a dynamic and conductive structure, enter into this process of change and transformation, all dimensions of the city automatically get their share from this process. It is the duty and responsibility of the city

administration to provide all kinds of services that concern the city and its residents, to solve problems, to take and implement decisions about the city. While a modern city management continues until the digital age, it is the subject of our study to examine what digitalization changes and how it affects the city administration. The aim of the study is to investigate the effects of digitalization, which is the process of collective change and transformation, which has no area left unaffected, and the smart city phenomenon, a new city model that emerged as a result of this effect. For this purpose, a literature review was conducted as a research method. As a result of the study, it is seen that digitalization, which lays the groundwork for the emergence of smart cities, makes great use of information and communication technologies by the city administration, which plays the leading role in creating a smart city, in order to respond accurately and quickly to the changing and transforming needs of the city residents and to provide an effective and efficient local service. The use of digital systems, which have deeply penetrated all areas of life, in urban management also ensures that time and resource capital are used effectively and efficiently. However, it is very important to follow the digital systems that are in constant progress and development, to evaluate the opportunities, to complete the deficiencies, to eliminate the threats in terms of the development and maintenance of the new urban management approach.

Keywords: Digitalization, Smart City, City Management, Information and Communication Technologies.

1. DİJİTALLEŞME

Günlük dilimizde kullanımı çok eskiye dayanmayan, hayatımıza ve dilimize girişi yeni olan bir kavram olarak dijitalleşme, Türk Dil Kurumu sözlüğünde kelime anlamının Türkçe karşılığını “sayısal” olarak ifade etmiş, “ ve verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterildiği kavram olarak tanımlanmıştır “. Bu tanımdan hareketle dijitalleşme ve sayısallaşma kavramlarını aynı anlamda kullanmak mümkündür (Canlı, 2019:7). Dijitalleşme kavramı manuel olarak hazırlanmış verilerin analog formattan dijital yani sayısal formata dönüştürülmesi olarak tanımlanabilmektedir. Dijitalleşme dijital teknolojiler ve dijitalleştirilmiş veriler kullanılarak iş sürecini etkinleştirmeyi de ifade etmektedir. Dijitalleşme bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla her türlü bilgi, belge, dosya ve dokümana istenilen her zaman en kısa süre içinde ulaşılabilirliği ifade etmektedir. Bu imkan, kullanan her kişi ve kuruma büyük bir hız ve neredeyse dünyanın tüm bilgilerine ulaşmak gibi sonsuz bir fırsat vermektedir. “(Kayan, 2019:55).

İçinde bulunduğumuz dönemin en başat ve en belirgin olgusu olan dijitalleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin büyük bir hızla gelişmesinin sonucudur. Tüm dünyayı ve insanlığı dört bir yandan saran dijitalleşme öyle ki artık görmez gelinemeyecek, ayak uydurulmaktan geri durulacak bir olgu değildir. İlk olarak yirminci yüzyılın ortalarında başlayan ve yirmi birinci yüzyıla adını vererek dijital çağ olarak anılmasını sağlayan dijitalleşme olgusu, büyük bir teknolojik devrim niteliğindedir. Etkisi altına almadığı tek bir alan, yer, kişi kalmamıştır. Öyle ki hem kendi başlı başına bir devrim iken yaşamın her alanında örneğin eğitimde, sağlıkta, mimaride, ekonomide, yönetimde ve bunlara ilaveten insanların algı ve alışkanlıklarında devrimler yaratmıştır (Parlak, 2017:1743).

Yaşamın böylesine her noktasına derinlemesine nüfuz etmiş olan dijitalleşme birçok yönden oldukça önemlidir. Çağa adını veren ve ayak uydurmanın kaçınılmaz olduğu dijitalleşme, insanlığın ve kentleri gelişimi için çok önemlidir. Ve dahası dijitalleşme sadece belli bir zaman aralığına, belli bir döneme hitap eden, gelip geçici, bir moda olan kavram

değildir. Dijitalleşme tıpkı bir Yazının İcadı, Coğrafi Keşifler, Sanayi Devrimi, Küreselleşme gibi belirli nedenlerle ortaya çıkmış ve etki alanı ve sonuçları çok fazla olan, devingen ve iletken bir şekilde her sonucun başka sebepleri yaratma potansiyelinin olduğu bir olgudur. Sebepleri, süreçleri ve sonuçlarıyla bu denli önemli bir olguyu tüm kişi ve kurumlar da önemsemeli, bilinçlenmeli ve dijitalleşmenin hayatımızın bir parçası olduğu ve bu şekilde gelecekte de olmaya devam edeceği gerçeğini kabul etmelidir. Bu durum, dijitalleşmenin sağlayacağı faydalardan maksimum şekilde yararlanmak için oldukça mühimdir. Dijitalleşme olgusunu bu denli önemseme gereğinin bir başka sebebi birçok araştırmacının üzerinde uzlaştığı, gelecekte neredeyse dijitalleşmeyen hiçbir şeyin kalmayacağı görüşüdür (Aksu, 2018:21).

Çünkü Dijitalleşme hepsi bir zincirin halkası gibi birbiri ile bağlantılı birçok faydayı sağlamaktadır. Örneğin akıllı telefonlar ve internetin gelişmesi buna bağlı olarak kullanımının yaygınlaşması herkesin bilgi kaynaklarına eşit bir şekilde ulaşmasına bu durumda demokratikleşme ve özgürleşmeye kapı açmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri geliştikçe insanların da beklenti, ihtiyaç ve talepleri bu doğrultuda değişip dönüşmektedir. Bunlardan biri de artık insanların kaliteli ve konforlu bir yaşam sürmek istemesidir. Bunu sağlayacak şey ise yine dijitalleşmedir. Dijitalleşme burada hem bir neden hem bir sonuç olarak konumlanabilmektedir. Ayrıca sağlayacağı şeffaflık, hız ve etkinlik ile her türlü alanda rekabet edilebilirliği, kalite ve verimliliği artıracaktır (Aksu, 2018:313).

Günümüzde dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun yaşadığı kentlerin bu büyük değişim ve dönüşümden etkilenmemesi mümkün değildir. Her geçen gün artan nüfusa paralel olarak artan çevre sorunları, “ekonomik istikrarsızlık, sosyal kutuplaşma”, kent sakinlerinin ihtiyaç ve taleplerinin değişmesi, bilgi iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi, kentleri de büyük bir değişim ve dönüşüm sürecine sokmuş, buna bağlı olarak sorunları çözmek ihtiyaçlara yanıt vermek adına yeni birçok kent modeli ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları akıllı kent, sürdürülebilir kent, eko kent, sessiz kent, derişik kenttir (Memiş ve Babaoğlu, 2018:152). Çalışmanın konusu ise bu kent modelleri arasından bilgi ve iletişim teknolojilerinin kent hizmetlerinde kullanılması anlamına akıllı kentlerdir.

2. AKILLI KENT

Geçmiş çok eskiye dayanmayan, güncel ve modern bir kavram olan akıllı kent kavramı birçok araştırmacı tarafından farklı odak noktaları merkeze alınarak farklı tanımlamalar yapmıştır. Bunlardan birkaçını incelemek akıllı kent kavramının ne olduğu hakkında genel bir bilgi verecektir. Dameri akıllı kenti, “kent yönetimi ve gelişimi için kural ve politikaları belirleyebilecek iyi tanımlanmış bir yönetimle, BİT gibi yüksek teknolojilerin, vatandaşlara refah, katılım, çevresel kalite, lojistik, enerji üretimi gibi alanlarda akıllı gelişim açısından fayda sağlamak için iş birliği yaptığı, iyi tanımlanmış bir coğrafi alan olarak tanımlamıştır” . Albino vd., akıllı kentin özelliklerinden bahsederek bir tanım yapmıştır: “Siyasi verimlilik ve sosyal ve kültürel gelişim sağlayan ağ altyapısının bulunduğu, kentsel büyümenin teşviki için iş odaklı kentsel gelişim ve yaratıcı faaliyetlere dikkat çeken, kent sakinlerine ve sosyal sermayeye katkıda bulunan, kentin sosyal yönüne vurgu yapan, gelecek için stratejik bir bileşen olan kentlerdir” (Canlı, 2019:12). Washburn vd. akıllı kent tanımında akıllı kentin belirgin olan özelliklerinden bahsetmiştir: “Şehir yönetimi, eğitim, güvenlik, emlak, sağlık ve sosyal bakım, hizmet alanlarının iyileştirilmesi, ulaşım” gibi farklı konular ve boyutlarda geliştirilecek akıllı uygulamaların kente akıllı kent niteliğini sağlayacağını ifade etmektedir. Giffenger vd. ise “boyutları ekonomi, insan, çevre, yaşam, hareket kabiliyeti ve yönetim kavramlarıyla tanımlamakta ve bu boyutların birlikte kurgulandığı, teknolojinin bütünleştirici etkisinin öne çıkartıldığı bir kent yapısından bahsetmektedir.” (Memiş ve Babaoğlu, 2018:153)

Her biri farklı yönleri ve boyutlarıyla ele alınmış olan akıllı kent tanımlarından genel olarak kentte bilgi ve iletişim teknolojilerinden kent sakini ve diğer paydaşların katılımı ile kente ilişkin olan sağlık, ulaşım, çevre ve güvenlik gibi alanlarda he kentini gelişimini sağlamak hem de kent sakinleri ihtiyacını giderip konforlu bir yaşam sunmak için faydalandığı görüşü çıkarılabilmektedir.

Akıllı kentten beklenen bu faydaları ve taşıdığı misyonları yerine getirmek için organik bir biçimde ilişkili olduğu bileşenlerine ihtiyacı vardır. Akıllı kent bileşenleri hakkında literatürde birçok araştırmacı farklı yaklaşımlarda ve görüşlerde bulunmuştur fakat içlerinde en genel kabul göreni ve öne çıkanı Cohen'nin Akıllı Şehir Çarkı (Smart Cities Wheel) ismi verdiği bu modeldir. Cohen modelinde akıllı kentin 6 bileşeni olduğunu belirtmektedir. Bunlar akıllı ekonomi, akıllı çevre, akıllı yönetim, akıllı mobilite, akıllı vatandaş, akıllı yaşamdır.

- “Akıllı Ekonomi: Yenilikçi ve girişimci ruh, iş piyasasında esneklik, uluslararası piyasalara entegrasyon ve dönüşüm kabiliyeti.
- Akıllı Mobilite (Hareketlilik): Yerel ve yerel ötesi erişebilirlik, BİT’lerin, modern, sürdürülebilir ve güvenli ulaşım sistemlerinin varlığı.
- Akıllı Yönetişim: Karar alma süreçlerinde katılım, yönetim sistemlerinde şeffaflık, kamu hizmetlerinin varlığı ve erişilebilirlik, siyasal stratejilerin kalitesi.
- Akıllı Çevre: Tabii çevre şartlarının çekiciliği, kirliliğin olmaması ve kaynakların sürdürülebilir yönetimi.
- Akıllı Yaşam: Kültür ve eğitim hizmetlerinin varlığı açısından istenilen ve ölçülen yaşam standardı, dijital hizmetlerin varlığı ve erişilebilirliği, turistik yerler, sosyal uyumu, sağlıklı çevre, kişi ve konut güvenliği
- Akıllı Vatandaş: İnsani ve sosyal sermayenin yeterlilik ve kalite düzeyi, esneklik, yaratıcılık, hoşgörü, kozmopolitlik ve kamusal yaşama katılım.” (Uçar, vd. 2017:1788).

Dijital çağda neredeyse tüm dünyanın dijitalleşmesi ile ortaya çıkan dijital dünyanın nabzı akıllı kentler atmaktadır. Akıllı kentler, organik bir ilişki içinde olduğu bileşenleri ile dijital dünyada bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak akıllı uygulamalar geliştirmektedir. Bu uygulamalarla hedeflerine ulaşmaya çalışan akıllı kentler araç olarak bazı bilgi ve iletişim teknolojilerine kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları, internet, mobil cihaz, sosyal medya, büyük veri, bulut teknolojisi ve açık veridir (Gürsoy, 2019:62).

İnternet: : “Çoklu bilgisayar sistemlerinin -iki veya daha fazla bilgisayarın birbirleriyle haberleşmesi için kullanılan- TCP/IP protokolü ile birbirine bağlandığı bir iletişim ağıdır”. İnternet, sayısı tahmin dahi edilemeyecek kadar çok cihazın ve insanın birbirleriyle iletişim kurmasını sağlayan en önemli bilgi ve iletişim teknolojisidir (Gürsoy, 2019:63).

Mobil Cihaz: Akıllı kentlerin akıllı uygulamaların kullandığı en temel teknolojik aletlerden biridir. Kentte akıllı uygulamaların geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında ihtiyaç duyulan en önemli araç mobil cihazlardır. Bu cihazlardan bazıları akıllı telefon, bilgisayar, tablet ve kiosktur. Genellikle konum tabanlı olan ve kişilerin tercihlerini yansıtan mobil cihazlar, akıllı kentler için olmazsa olmazdır (Örselli ve Akbay, 2019:232).

Sosyal Medya: Sosyal medya kavramı Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından hazırlanan Sosyal Medya Kullanım Kılavuzunda “Bireylerin bire bir, bire çok ve çoktan çoğa iletişim kurmasını sağlayan teknolojiler ve platformlardır. Farklı düşüncelerden ortak sonuçlara ulaşmayı amaçlayan etkileşimli kişisel kullanıcıların

oluşturduğu yeni bir medya sektörünün itici gücüdür. “ şeklinde tanımlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2020:28). Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan 2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı’nda akıllı kentlerde sosyal medya kullanımı ile ilgili birçok karar bulunmaktadır. Örneğin Plan’da yerel yönetimlerin sunmuş olduğu hizmetler için bir geribildirim ve katılımcılığın artırılması için “sosyal medya ve internet kullanımının yaygın olması, kurumsal internet siteleri ve mobil uygulamaların geliştirilmesi gibi yenilikçi çözümlerin katılımcılık mekanizması olarak da kullanılması ile kent sakinlerinin şehir yönetimine dâhil edilmesi konusunda kolaylaştırıcı ortam sağlanacaktır.” Şeklinde bir eylem planı ifade edilmiştir. Ayrıca akıllı kentin bileşenlerinden akıllı yönetim bileşeninin olgunluğu artırılacaktır eylemi başlığı altında diğer eylemler olarak on birinci kalkınma planının içinde “Kamu kurumlarının sosyal medya kullanımını düzenleyen rehber hazırlanacaktır.” ve “Kamu kurum ve kuruluşlarının sosyal medyada vatandaşla etkileşimi ölçülecek ve analiz edilecektir.” şeklinde belirtilerek sosyal medyanın akıllı kentlerde önemi ve gereği vurgulanmıştır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019:292).

Büyük Veri: büyük veri “yüksek hızla gelen, büyük hacimdeki ve çok çeşitli verilerden ekonomik değer ortaya çıkaran yeni nesil teknoloji ve mimarileri” olarak tanımlanmaktadır. National Institute of Standards and Technology (NIST) ise büyük verinin 3 temel özelliğini ön plana çıkararak; “verimli depolama, manipülasyon ve analiz için ölçeklenebilir bir mimari gerektiren, öncelikli olarak hacim, hız, çeşitlilik ve/veya değişkenlik karakteristiklerine sahip kapsamlı veri setlerinin büyük veri olarak nitelendirilebileceğini kaydetmişlerdir” (Akdamar, 2017:206). Akıllı kent uygulamalarının hedeflenen amaçlarına ulaşması için kente dair verileri doğru ve ayrıntılı bir şekilde toplayıp sonrasında bu verileri bir bütün halinde işlemesi gerekmektedir. Bu nedenle büyük veri akıllı uygulamaların en temel birimini oluşturmaktadır. (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022:45).

Bulut Teknoloji: Bilgi ve iletişim teknolojilerinin her geçen gün gelişmesi ile daha fazla çeşitte ve büyüklükte veriler ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu verilen toplanması, saklanması ve kaydedilmesi oldukça önem taşımaktadır. Bu kadar fazla ve çeşitte veriyi toplamak ve saklamak beraberinde bazı sorunları da getirmektedir. Bu soruna bir çözüm olarak bulut bilişim teknolojisi ortaya çıkmıştır. Bulut teknolojisi klasik bir yöntem olarak donanımsal bir saklama ve depolama yerine verilerin yazılımsal olarak depolanması ve işlenmesini ifade etmektedir. (Gürsoy, 2019:67).

Açık Veri: “Herkes tarafından ücretsiz ve serbest bir şekilde kullanılan, herhangi bir telif hakkı, patent ya da diğer kontrol mekanizmalarına tabi olmayan veri “açık veri” olarak tanımlanmaktadır”. Bilgisayar tarafından okunabilen, herkesin kullanımına açık ve yeniden ulaşılabilen, kullanılabilen açık veri, akıllı kent uygulamaları için oldukça önemlidir (Örselli ve Akbay, 2019:233). Açık veriler şartsız herkesle paylaşılan verilerdir (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022:69). Herkesin kullanımına açık olan bu veriler kişisel verilerin gizliliği ve korunması konusunda bazı tehdit ve riskleri de beraberinde getirmektedir. Olabilecek bu tür tehditlere karşı açık verinin üç temel unsuru vardır. Bunlar “ gizlilik, veri koruma ve kamu güvenliğidir” (Memiş ve Güç, 2020:100).

Akıllı kent, bileşenleriyle araçlarıyla yeni bir konsept olup, dijital dönüşümün bir sonucudur. Bu dönüşüm kentin her alanında derinlemesine bir şekilde etkisi altına almış kentte sadece görünür olan mekan ve fiziksel olarak değil aynı zamanda somut olmayan kentte dair alışkanlıklar, algılar, beklenti ve talepler de değişmiştir. Bu değişimin en önemli ayağından bir kent yönetimi yapısı ve algısındaki değişikliklerdir. Kent ve kent sakinlerine dair her türlü hizmet ve sorundan sorumlu olan kent yönetimleri artık klasik kent yönetimi değil akıllı kent yönetimi haline gelmiştir.

3. AKILLI KENT YÖNETİMİ

Kent yönetimi, kent sakinlerin yerel ve müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını gidermek ve sorunlarını çözmek amacıyla girişilen faaliyetlerini gerçekleştiren sevk ve idare eden organizasyondur. Kent yönetimi süreç olarak yerine getirmekle görevli olduğu hizmet uygulamalarını, sahip olduğu mali, beşeri ve fiziki kaynakları kullanarak bu hizmet uygulamalarını üretmek, gerçekleştirmek ve sonuçları denetlenmek sürecini içermektedir (Demir, 2019:196). Kent yönetimi, kent sakinlerinin içinde yaşadığı kenti fark etmelerini, bu kente ait hissetmeleri ve bu aitlik, bilinç ile kente sahip çıkmalarını sağlamak konusunda politikalar geliştirmektedir. Tüm bu hizmet ve politika geliştirme, uygulama ve takip etme aşamalarında kamu yararını ön planda tutmaktadır (Kurt, 2011: 272).

Kent yönetimi yapısal ve zihinsel olarak içinde bulunduğu her dönemin gerektirdiği şekilde değişmiş ve bu doğrultuda kent hizmetlerini sağlamıştır. Ayrıca sadece mevcut koşullar ve gelişmeler değil aynı zamanda her ülkenin merkezi yönetim ile kent yönetimi arasındaki ilişki de kent yönetiminin yapısında ve hizmet sunumunda farklılık yaratmıştır. Örneğin merkezi yönetim ile kent yönetimi arasındaki ilişkinin dayandığı ilkelere biri olan yetki ilkesinin uygulandığı İngiltere’de kent yönetimi “sadece yasama organının açıkça yetkilendirdiği konularda yerel hizmet yürütmekle yükümlüdürler. Başka bir deyişle, yerel yönetimlerin görmek istediği her yeni hizmet için vesayet makamı ve merkezi yönetimden yetki almaları gerekmektedir” (Uçar, 2019:41). Mevcut dönem koşullarına bir örnek vermek gerekirse “Refah devleti açısından kentler önemli mekânsal odaklar olmuştur. Çünkü refah devletini tanımlayan eğitim, sağlık, konut ve benzeri hizmetlerin büyük bölümü kent mekânına özgü bir nitelik taşımaktadır. Bu durum kentin kendisini önemli hale getirirken, yerel yönetimler de bu hizmetleri sağlayan kurumlar olarak öne çıkmışlardır. Bu dönemde kolektif tüketime örgütleyicisi olarak yerel yönetimler refah devletinin en önemli birimlerinden birisi olmuştur” (Şengül, 1999). Mevcut koşullar, merkezi ve kent yönetimleri arasındaki ilişkiler gibi birçok değişken kent yönetimini etkilemektedir.

Dijital çağda dijitalleşmenin uygulama alanı olan akıllı kentlerde ise kent yönetimi de akıllanmış ve değişmiştir. Günümüzde değişen beklenti, talep ve ihtiyaçları klasik kent yönetimleri karşılamakta yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu nedenle kent yönetimi sunacağı yerel hizmetlerde bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak birçok fayda sağlayacaktır. Çünkü günümüzde teknolojik araçlar yaşamın her alanında büyük kolaylıklar ve fırsatlar yaratmaktadır. İnsanlar yaşamlarının her alanında bu rahatlık ve konforu talep eder hale geldiğinden kent yönetiminden de hizmet alırken aynı rahatlık ve konforu bulmak istemektedir. Bu konforun ilk unsuru zaman tasarrufudur. Tek bir parmak hareketiyle teknolojik cihazları üzerinden alışveriş, seyahat, eğitim gibi neredeyse tüm ihtiyaçlarını dakikalar içinde gidermektedir. Bürokratik süreçlerle uzun kuyruklarda, evraklar üzerinde yapılan işlemleri ve diğer hizmetleri kent yönetimleri, teknolojik cihazlar aracılığıyla zamandan ve kaynaklardan tasarruf ederek daha hızlı daha etkin ve daha verimli bir hizmet sunacaktır (Kayan, 2019:58).

Kent yönetimi kentin her alanıyla ilgilendiği gibi kent ekonomisi ile ilgili de gereken önlemleri almak, uygulamalar yapmak da kent yönetiminin sorumluluğundadır. Dijitalleşme sonucu ekonomi sektörü de oldukça etkilenmiş, üretim süreçleri, tüketim alışkanlıkları bilgi ve iletişim teknolojileri tabanlı hale gelmiştir. Değişen bu ekonomik süreçler büyük bir rekabet ortamı oluşturmuş ve kentlerin her biri bu rekabetten geri kalmamak ve öne geçmek için tüm gelişmeler yakından takip ederek bu gelişmelere paralel olarak teknoloji, yazılım gibi konulardaki değişime ayak uydurmak için çabalamaktadır. Bu nedenle kent yönetimi kentte öncelikle dijital bir altyapı oluşturmaya başlamaktadır (Kayan, 2019:59).

Kentin altyapısını mevcut koşullara uygun hale getirdikten sonra akıllı kent yönetimi, kente dair tüm verilerin toplanarak büyük veriyi oluşturması daha sonra bu verilerin açık veri olarak kentteki tüm kent sakinleri ve kent paydaşları ile paylaşmaktadır. Böylelikle kente dair her türlü bilgiye, habere, faaliyete eş zamanlı olarak ulaşmasını sağlayan kent yönetimi, vatandaş odaklı, katılımcılığı artıran, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim yapısı ortaya koymaktadır (Atmaca ve Karaçay, 2020:271).

Kent yönetimleri kentsel hizmet sunumundan sorumlu olduğu gibi ayrıca kentsel sorunların çözümü konusunda da doğrudan sorumludur. Akıllı kent yönetimi, bu sorunları bilgi ve iletişim teknolojileri kullanarak sorunları en kısa sürede yaratıcı ve esnek çözümler üretmektedir. İlgili iletişim teknolojileri gibi önemli bir araca sahip olan kent yönetimleri bu sahipliği sayesinde birçok kolaylığı ve faydayı iş ve eylemlerinde görmektedir (Bostancı ve Yıldırım, 2012:180). Günümüzde tıpkı değişen ve dönüşen her şey gibi kentsel sorunların boyutları ve içerikleri de değişmiş, bu durum karşısına kent yönetimleri klasik yapılarıyla yetersiz kalmaya başlamıştır. Akıllı kent kent yönetimi sorunlara yenilikçi ve akılcı çözümler getirerek kentlerin gelişmesi, refah düzeyinin yükselmesi, kentin kalkınması ve kent sakinlerinin konforu önünde bir engel teşkil etmesi durumunu ortadan kaldıracaktır. Kent yönetiminden beklenen bu akılcı çözümler ancak teknoloji tabanlı olarak geliştirilen akıllı kent uygulamaları ile pratikte uygulanacaktır (Bulut ve Aslan, 2019:259).

Dijitalleşme ile birlikte yeni bir kent ve yeni bir kent yönetimi yapısının ortaya çıkmasıyla yalnızca kentsel hizmetler ve kent sorunları değil aynı zamanda kentlerin kalkınması ve gelişmesiyle de ilgilenmektedir. Tüm dünya büyük bir değişim yaşarken kentlerin bu gelişime ayak uydurması ancak gelişmeyi sağlayan ana nedenlerden bilgi iletişim teknolojilerini kent, kent yönetimine, kentsel hizmetlere entegre etmesiyle mümkün olacaktır. Kentin sahip olduğu kültürel, ekonomik ve sosyal potansiyeli kent yönetimi tarafından analiz edilip sonrasında dijital fırsatlardan faydalanarak kente değer katacak bir hale getirilecektir (Bulut ve Aslan, 2021:160).

Akıllı kentlerde kent yönetimlerinin görev ve sorumluluklarındaki bu değişim ve dönüşümünü kolaylıkla, sorunsuz ve doğru bir şekilde sağlayabilmesi için kent yönetiminin bu sürece zihinsel olarak hazır olması gerekmektedir. Zihinsel açıdan bu süreci kabul edip buna göre aksiyonlar alan kent yönetimleri hali hazırda var olan teknik, hukuki, ekonomik açıdan yetersiz ve eksiklikleri giderecek yönde çalışmalar yapacaktır. Fakat hepsinden önce zihinsel olarak bu sürecin ve kent yönetiminde bu sürecin büyük değişiklikler yaratacağını kabul etmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda kent yönetimi teşkilatında yer alan personellerine yönelik bilgi iletişim teknolojilerinin önemi, kullanımı gibi konularda eğitimler, konferanslar, seminerler düzenlenmelidir. Böylelikle teknoloji odaklı yeni iş modellerinin geliştirilmesi, bilgi teknolojileri uygulamalarını kullanma ve geliştirme becerilerinin kazandırılması ve artırılması sağlanacak, dijital dünyanın ve araçlarının yaşamın her alanına entegre edildiği günümüzde bu bilinçlendirme ve eğitim organizasyonları kent yönetimi için kentsel hizmet sunumunda büyük kolaylıklar, etkinlik ve verimlilik sağlayacaktır. Aksi takdirde tüm dünyanın içinde bulunduğu bu değişime ayak uydurmakta gecikecek, başarısız olacak, kent sakinlerinin ihtiyaç ve sorunlarında beklenen performansı gösteremeyecek ve oluşan rekabet ortamında diğer kentlerden geride kalıp rekabet edemez hale gelecektir. Bu durum kent yönetimi tarafından çok istenen bir durum olmayacağından dijitalleşmeyi günün koşullarının getirdiği bir gereklilik olarak kabul edip hızla bu değişim hareketine başlanmalıdır (Ersöz ve Özmen, 2020:178).

SONUÇ

Çok geçmişte değil birkaç on yıl önce kamu hizmetleri daktilolar aracılığıyla yazılan evrakların diğer kurumlarla paylaşılması posta aracılığıyla günler süren bir yolculuk şeklinde yürümekteydi. Hizmetlerin öznesi olan bireyler hizmetlere ulaşmak için uzun kuyruklarda beklemekteydi. Yeni bir çağ içinde yaşadığımız günümüzde çağa damgasını vuran, tüm dünyanın favori olgusu olan bilgi iletişim teknolojilerinin büyük bir hızla gelişmesiyle neredeyse tüm olgular, anlayışlar, alışkanlıklar, kültürler, mevcut yapılar ve daha birçok şey de büyük bir değişim ve dönüşüm içine girmiştir. Bu değişim ve dönüşüm hareketinden etkilenmeyen neredeyse hiçbir alanın, konunun, ülkenin, kentin, kişinin kalmadığı görülmektedir. Dijitalleşme denen bu süreçte dijital araçlar hayatlarımıza o kadar nüfuz etmiş durumdadır ki neredeyse günlük her aktivitemizde dijital bir araç mutlaka bulunur hale gelmiştir. Eğitimden sağlığa, günlük yaşantı alışkanlıklarından kişisel bakıma yeme içme şekline kadar değişmiştir. Bireyin hiçbir kol emeği olmadan tek bir tuşla çalıştırdığı robot süpürgeler, çay içmek için yalnızca bir tuşla çay hazır eden çay makineleri, elektrikli diş fırçaları günlük hayatın bir parçası olmuş durumdadır. Bu değişim hareketinden en çok etkilene şeylerden biri de kentler olmuştur. Öyle ki kent sakinlerinin ihtiyaç, beklenti ve istekleri değişmiş bu durum karşısında kent yönetimi geleneksel yapısı ile yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu nedenle yeni kent modelleri ortaya çıkmış akıllı kent de bu modellerden bir olarak literatüre geçmiştir. Kent sakinlerinin konforunu amaç edinen akıllı kentler bu konforu sağlayacak bilgi iletişim teknolojileri kent ve kent hizmetlerinde kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak kent yönetimleri de yapısal ve zihinsel olarak büyük değişimlere uğramıştır.

Dijitalleşme öyle bir değişim olmuştur ki etkisi altına aldığı her şeyi bambaşka şeylere dönüştürmüştür. Bu dönüşümden nasibini akıllanarak alan kentler her yönüyle kent sakinlerine konforlu ve kaliteli bir yaşam sunan, diğer kentlerle rekabet edebilecek kadar gelişmiş, teknolojik her gelişmeyi yalından takip eden ve kent hizmetlerine bu gelişmeleri entegre eden bir yapıya kavuşmuştur. Kentlerin böyle bir yeni yapıya sahip olmasını sebebi dijitalleşme sağlayan ise kent yönetimidir. Kentin her türlü sorunu, iş ve işlemleriyle ilgilenen kent yönetimi bu sağlamayı yaparken geleneksel yöntemleri değil günün getirdiği ve gerektirdiği şekilde dijital araçlar ile yapmaktadır. Dosyalar halinde evraklarla yapılan işlemler artık bilgisayarlarda byt olarak bulunmaktadır. Herhangi bir dosya aramak için artık arşivler değil veri tabanları kullanılmaktadır. Bu yeni teknolojiler, dijital araçlar, uygulamalar kentte mevcut bulunan yapıları, alışkanlıkları, ilişkileri, ihtiyaçları, süreçleri değiştirdiği çok açık bir şekilde görülmektedir. Hala devam eden bu süreçte kent yönetiminin başarısı ise bu değişime ayak uydurması, eksiklikleri ve sorunları çözerek gerçekten bir akıllı kent olmasına bağlıdır. Fakat kenti akıllı hale getirmek kısa bir sürede ve çok kolay bir şekilde olmayacaktır. Günümüzde bilgi iletişim teknolojileri her an çok yakında takip edilerek kentlere bu gelişmeler entegre edilmeli,

KAYNAKÇA

2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi Ve Eylem Planı, <https://www.akillisehirler.gov.tr/wpcontent/uploads/EylemPlani.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.11.2022).

Akdamar, E. Akıllı Kent İdealine Ulaşmada Büyük Verinin Rolü, Kent Akademisi | Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi, C:10, S:2, ss.200-215, 2017.

Aksu, H. *Dijitopya-Dijital Dönüşüm Yolculuk Rehberi*, Pusula Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Atmaca, Y. ve Karaçay, F. Türkiye'deki Kamu Yönetimi Reformlarında Dijitalleşme ve E-yönetişim, International Journal of Managment and Administration Dergisi, C:4, S:8, ss.260-281, 2020.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022. Nesnelerin İnterneti Tabanlı Akıllı Şehirler Araştırma Raporu, <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/nesnelerin-interneti-tabanlı-akilli-sehirler.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.11.2022).

Bostancı, Seda H. & Yıldırım, Seda. (2021). Kent ve Çevre Sorunlarının Çözümünde Akıllı Kent Uygulamaları, https://www.researchgate.net/publication/357204280_KENT_VE_CEVRE_SORUNLARINI_N_COZUMUNDE_AKILLI_KENT_UYGULAMALARI, (Erişim Tarihi: 22.11.2022).

Bulut, Y. ve Aslan, M.M. *Akıllı Kentler (Uygulamalar, Sorunlar ve Çözümler)*, Ekin Kitabevi: İstanbul, 2021.

Bulut, Yakup ve Aslan, Muhammed. (2019). Kentlerdeki Çevre Sorunlarına Yenilikçi Çözümler: Akıllı Kent Uygulamaları, https://www.researchgate.net/publication/349522264_KENTLERDEKI_CEVRE_SORUNLARINA_YENILIKCI_COZUMLER_AKILLI_KENT_UYGULAMALARI_INNOVATIVE_SOLUTIONS_TO_ENVIRONMENTAL_PROBLEMS_IN_CITIES_SMART_CITY_APPLICATIONS, (Erişim Tarihi: 22.11.2022).

Canlı, E. *Dijital Çağın Dönüşen Kentleri Akıllı Kentler: Londra Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.

Demir, K. A. Kent Yönetiminde Değişim Algısı: Yerel Yönetişim Kapsamında Bir Değerlendirme ve Yerleşen Yönetim Uygulaması, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:74, S:1, ss.193-218, 2019.

Ersöz, Betül ve Özmen, Mehmet. 2020. Dijitalleşme ve Bilişim Teknolojilerinin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri, Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, C:11, S:42, ss.170-179.

Gürsoy, O. *Akıllı Kent Yaklaşımı ve Türkiye'deki Büyükşehirler İçin Uygulama İmkanları*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

Kayan, A. Dijital Çağda Kent Yönetimi İçin Ortaya Çıkan Fırsatlar, Sayıştay Dergisi, S.114, ss.53-73, 2019.

Kurt, N. Kent Hizmetlerinin Geleceğinde Kentsel Sorumluluklar ve Kent Kültürünün Geliştirilmesi Stratejileri, Yönetim Bilimleri Dergisi C:9, S:2, ss.260-278, 2011.

Memiş, L. ve Babaoğlu, C. Kentleri Akıllandıran Yollar: Akıllı Kentler Üzerine Bir Değerlendirme, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.10, S.4, ss. 151-57, 2018.

Memiş, L. ve Güç, M. Akıllı Kentlerde Verinin Gizliliği ve Güvenliği: İlkeler ve Yaklaşımlar, Güvenlik Bilimleri Dergisi, UGK Özel Sayısı, ss.95-112, 2020.

Örselli, E. ve Akbay, C. Teknoloji ve Kent Yaşamında Dönüşüm: Akıllı Kentler, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, ss.228-24, 2019.

Parlak, B. Dijital Çağda Eğitim: Olanaklar ve Uygulamalar Üzerine Bir Analiz, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, ss.1741-1759, 2017.

Şengül, T. Yerel Yönetim Kuramları: Yönetimden Yönetişime, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, C: 8, S:3, 1999.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2020. Sosyal Medya Kullanım Kılavuzu, SosyalMedyaKullanımKilavuzu.pdf (iletisim.gov.tr), (Erişim Tarihi:24.11.2022).

Uçar, A, Şemşit, S, Cengiz, N. Avrupa Birliği Akıllı Kent Uygulamaları ve Türkiye'deki Yansımaları, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, ss.1785-1798, 2017.

Uçar, J. *Kentsel Hizmetlerin Sunumunda Alternatif Bir Yöntem Olarak Dernek: Diyarbakır Sarmaşık Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul, 2019.

GÜNEŞE BÜYÜTEÇLE BAKMAK: J.J. ROUSSEAU

Araş.Gör. Gamze MERCAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

Orcid:0000-0002-0900-5903

ÖZET

Aydınlanmanın en çarpıcı kişiliklerinden sayılan Jean Jacques Rousseau'nun Ekonomi Politik'i, Rousseau'nun büyük eseri Toplum Sözleşmesindeki fikirlerini işlediği ilk metin olma niteliğindedir. Rousseau burada, genel irade, onun somutlaşması olan devlet, devletin işlemesi için gereken erdem, erdemin hâkim kılınması için gereken eğitim gibi, iyi bir toplum yönetiminin temel ilke ve kurumlarını tanımlamaya çalışır. Şimdi burada sayılan çoğu ödevler devlete düşüyor ona göre. Her şeyde "genel iradeyi hâkim kılmak esastır: Yasa koyucunun birinci görevi yasaları genel iradeye uydurmak, yöneticinin birinci görevi de yönetimi yasalara uydurmaktır. Bu da dolaylı olarak yine her halükarda genel iradenin lehine oluşacak durumları doğurur. Ekonomi Politik kitabı çağının öne çıkan eserlerinden biridir. Romantizmden etkilenen Rousseau'nun diğer yapıtlarında da görülen ikilem, örneğin demokrasi savunucusu fakat demokrasi eleştirmeni gibi, bu eserinde zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle bu yazıda, üç bölümden oluşan kitapta tanım ve özet kısmına yer verilerek, birinci bölüm bireysel özgürlükler ve devamında doğacak genel iradeden ayrılış özel irade istenci konularına değinir. İkinci bölümde yasalara bağlılık ve yasaların vatandaşın hakkını gözetmesi, vatandaşın buna bağlı olarak vatanına duyduğu sevgi ve gelişen vicdan kavramları yer alır. Üçüncü bölümde bireyin mülkiyet hakkının korunması, zengininin fakirin gelir durumlarının aşırıya kaçılacak seviyede fark ortaya çıkması, bu durumdan en çok etkilenen kesime dikkati çeker. Mülkiyet hakkı, adaletsiz vergilendirmeye eleştirisi ve kendine göre vergilendirmenin nasıl olacağı konusuna değiniyor. Daha sonra kitabın sosyal bilim, güncel durum, kamu ekonomisi açısından değerlendirilmesi ve sonuç kısımlarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi Politik, Aydınlanma, Genel ve Özel İrade

ABSTRACT

Considered one of the most striking personalities of the Enlightenment, Jean Jacques Rousseau's Political Economy is the first text in which Rousseau's ideas in his great work, the Social Contract, are discussed. Here, Rousseau tries to define the basic principles and institutions of a good social administration, such as the general will, the state as its embodiment, the virtue required for the functioning of the state, and the education required to make virtue prevail. Now, most of the duties listed here fall on the state, according to him. It is essential to make the "general will prevail" in

everything: The first duty of the legislator is to adapt the laws to the general will, and the first duty of the administrator is to adapt the administration to the laws. This indirectly leads to situations that will be in favor of the general will in any case. The book on Political Economy is one of the prominent works of its era. The dilemma seen in Rousseau's other works, such as the defender of democracy but the critic of democracy, appears in this work from time to time. It deals with the will of private will. In the second part, the concepts of adherence to the laws and the protection of the rights of the citizens by the laws, the love of the citizen for their homeland and the developing conscience are included in the second part. It draws attention to the segment that is most affected by this situation. He touches on the right to property, his criticism of unfair taxation and how taxation will be according to himself. Then, the evaluation of the book in terms of social science, current situation, public economy and conclusion parts are given.

Key Words: Political Economy, Enlightenment, General and Special Will

GİRİŞ

Aydınlanmanın en çarpıcı kişiliklerinden sayılan Jean Jacques Rousseau'nun Ekonomi Politik'i, Rousseau'nun büyük eseri Toplum Sözleşmesindeki fikirlerini işlediği ilk metin olma niteliğindedir. Rousseau burada, genel irade, onun somutlaşması olan devlet, devletin işlemesi için gereken erdem, erdemin hâkim kılınması için gereken eğitim gibi, iyi bir toplum yönetiminin temel ilke ve kurumlarını tanımlamaya çalışır. Şimdi burada sayılan çoğu ödevler devlete düşüyor ona göre. Her şeyde "genel iradeyi hâkim kılmak esastır: Yasa koyucunun birinci görevi yasaları genel iradeye uydurmak, yöneticinin birinci görevi de yönetimi yasalara uydurmaktır. Bu da dolaylı olarak yine her halükarda genel iradenin lehine oluşacak durumları doğurur.

Ekonomi Politik kitabı çağının öne çıkan eserlerinden biridir. Romantizmden etkilenen Rousseau'nun diğer yapıtlarında da görülen ikilem, örneğin demokrasi savunucusu fakat demokrasi eleştirmeni gibi, bu eserinde zaman zaman karşımıza çıkmaktadır.

Öncelikle bu yazıda, üç bölümden oluşan kitapta tanım ve özet kısmına yer verilerek, birinci bölüm bireysel özgürlükler ve devamında doğacak genel iradeden ayrılış özel irade istenci konularına değinir. İkinci bölümde yasalara bağlılık ve yasaların vatandaşın hakkını gözetmesi, vatandaşın buna bağlı olarak vatanına duyduğu sevgi ve gelişen vicdan kavramları yer alır. Üçüncü bölümde bireyin mülkiyet hakkının korunması, zengininin fakirin gelir durumlarının aşırıya kaçılacak seviyede fark ortaya çıkması, bu durumdan en çok etkilenen kesime dikkati çeker. Mülkiyet hakkı, adaletsiz vergilendirmeye eleştirisi ve kendine göre vergilendirmenin nasıl olacağı konusuna değiniyor. Daha sonra kitabın sosyal bilim, güncel durum, kamu ekonomisi açısından değerlendirilmesi ve sonuç kısımlarına yer verilmiştir.

2. KİTABIN TANITIMI VE ÖZETİ

Jean-Jacques Rousseau tarafından yazılan özgün adı Discours sur l'Economie Politique olan bu kitap 1755 yılında yayınlanmıştır. Fransız yazar, aynı zamanda pek çok başka sıfatlara da sahip, düşünür, siyaset bilimci, filozof, bu kitabı yazarken meşhur toplum sözleşmesi kitabının da temellerini atmıştır. İsmet Birkan' ın çevirisi ile Mehmet Ali Ağaoğlu' nun editörlüğünü yaptığı 2005 yılında çıkan kitap giriş artı üç bölüm ve yine seçilmiş üç bölümden oluşan ekler kısmı ile 79 sayfadan oluşmaktadır. Oldukça da anlaşılır bir dile de sahip olan kitap giriş kısmından başlayarak kurgulanan sistemi çözümleyerek son bölüme kadar bütünlük içerisinde anlatımı tamamlamıştır.

Kitabın giriş kısmında yazar, ekonomi kelimesinin aslen nereden geldiğinden başlayıp bu kavram içinde ayrılmış görevlerden bahseder. Öncelikle bir ev yönetimi tanımı ve toplum yönetimi tanımı bakımından benzerliklerin ve farklılıkların olduğu örnekler demeti sunar. Ev yönetimi küçük bir aileye benzetilirken toplum yönetimi kamu yönetimine betimlenir. Temelde bir aile yapısını baz alarak kamunun görevlerini bu aile üzerinden şekillendirir. Bir aile düşünün ki babaerkil yapıda bir baba figürü, ona düşen sorumluluklar ve yaşamı ona bağlı olan onun gözünün içine bakan diğer aile fertleri. Yaşamları baba muhtaç geçen aile fertleri kamuda vatandaşlar olarak tabir edilmektedir. Baba ise kamu otoritesidir ona göre. Yine yazara göre her iki kümenin de tek benzer noktası bağlı olduğu halkını mutlu etme çabasıdır. Fakat benzerliklerden ziyade bu iki kurumun farklılıklarını ön plana çıkararak yönetimin boyutu ile ilişkili tespitler de sunmuştur. Bu kısımda verilecek en sağlam örneklerden biri küçük ailede baba figürünün yetke olması zaten doğadan, doğal bir olay gibi gelmekte iken büyük ailede bu durum kendiliğinden değil önderin seçilmiş olarak gelmesinden, başına buyruk karar vermek yerine yasalara bağlı kalmasından, okudukça daha da anlaşılır kılan pek çok örnek bezemiştir. J.J. Rousseau kitap boyunca siyasi anlamda yönetimin yapısından, sosyal anlamda kadınlara davranıştan, eğitim ve yönlendirme anlamında çocuklarla olan ekosisteme kadar birçok alana değindiği konuların yanı sıra bu kısımda yönetim şekli ile ilgili de fikirlerini monarşiyi savunarak vermiştir. Birden fazla yöneticinin olması anlaşmazlıkların çıkmasına ve bunun da halka olumsuz yansımaya neden olacaktır. Siyasal toplumun insan vücuduna benzemesi, egemen iktidar baş, yasalar beyin vb. örneklerin çok olduğu bir anlatımla vücut yaralandığında acı doğrudan beyne ulaşır. Yaşama ilkesini benlik olarak kabul eder. Hem tüm vücudu hem de parça parça her uzvu korumak gerekir. Varolmuş canlıya düşen ödevlerden bahseder J.J. Rousseau. Bu ödevler iradenin sonucudur. Genel irade özel iradenin her ne kadar içinde olsa da özel irade büyüğe bağlı kalmaktadır. İnsan ödevlerinin yurttaşından fazla olması durumu kişisel çıkarların ve ödevlerin ters orantılı olması sonucudur.

Buna ek olarak dini atmosferde bu konu kutsal kabul edilmişse daimilik azalmışsa sonuç yine kişisel çıkarların artacağı yönünde olur.

Birinci bölümde genel irade, erdem kavramları üzerine kuruludur. Erdem yönetimde olması en temel şeydir. Genel irade bir bütünden kendini soyutlamayı benimsemektir en önce. Bölümün ilk kısmında özgürlük konusuna değinmiştir. Yönetim her bir bireyin varlığını ayrı ayrı garantiye alır. Herkesin güvencesi tek başına ele alındığında mutlak son diğerine hasar vermek olacaktır. Örnekle kamuya destek olunması beklenirken bireyin mal varlığı elbette zarara uğrayacaktır. Bu durumda varlığın gördüğü zarar bireye zorla yaptırılıyorsa özgürlük kıstası sallantıya düşmüştür. Ona göre özgürlük anlayışı ikinci bir kişi tarafından sekteye uğratılmamalı. Bireyin özgürlüğü dokunulmazdır. Aksi halde özgürlükten söz etmek mümkün değildir. İrade yalnız bireye ait olmalıdır. Peki, yönetim tarafından bakıldığında özgürlük zarara düşmeli ki beklenen değerler karşılanılsın. Bir diğer değinilen husus da din anlayışının dayattığı maruz kalmalardır. Özgürlüklerini koruma derdinde olan halka inançları vasıtasıyla yaklaşp onları alt etmek. Kısaca İnanılan şeymiş gibi davranmak bireyi zor durumda bırakmak yine bireyin özgürlüğüne halel getirecektir. Tıpkı inançlarda olduğu gibi inancın getirilerini sorgulamayan(!) insan burada dayatılan sisteme de çaresiz boyun eğmek durumunda kalacaktır. Daha sonra yasa konusuna geliyor. Bu boyun eğiş yasalar nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu özgürlükler(!) yasa sayesinde. İğneleyici bir tavırla yasa, az önce bahsettiği ilahi çaresizlik ile aynı şeydir. Özgürlük kısmındaki irade olgusu yok sayılmış yasaya teslim olunmuştur.

Yöneticinin en önemli görevi yasaların işlerliğini kontrol etmektir. Yani bir bakıma yurttaşların yasalara uymasını sağlamaktır. Bunu yaparken de bir rol model olmak onun vazgeçilmez ödevidir. Yasaların boyunduruğundan çıkmak ayrıcalığını kullanmamalıdır ki ödevi dosdoğru yerine getirebilsin. Ödev yalnızca yöneticiye özgü değildir. Yurttaşların ödevleri de yasalara uymaksa yerine getirilen ödevleri mükâfatlandırmak gerekmektedir. Ödüllendirme kavramının önemine değinmiştir yazar. Takdir ve ödüllendirme günümüzde de birçok alanda çok yönlü verimi artırmak amacıyla uygulandığı gibi 1700'li yıllarda da bu yöntemin önemi vurgulanmıştır biraz da. Yasalarda temel olan zorlama değildir. Çünkü yasaların en temelinde akıl gömülür. Aklın getirdiği bilgelik zaten zorbalığa izin vermemelidir. İskelete düzgün yerleştirilmişse omurga, diğer hoş olmayan yöntemlere başvurmaya gerek kalmayacaktır haliyle. Zorlamaya başvuran toplumlar tekrara düşmüş, zaten yanlış yolda olduğundan geçmişteki zorlamaların sonucu yeniden zorlama yoluna girmişlerdir. Burada önemli bir nokta yasalarla ilgili olarak her suça aynı sertlikte yaklaşılması gerektiği kısmıdır. Bu kısım geçmişten günümüze bir uyarı niteliği taşımaktadır. Her vakaya yasaların gücünü aynı oranda bilemek küçük kabahatlıların kaçarak büyük kabahatlıler olmasına neden olmak demektir.

Önemli olan suçlara cezaların uygunluğu da değildir aslında suçların olmamasıdır ona göre. Hakiki devlet anlayışı aranacaksa bu örnek gösterilmelidir. Verilen cezalar eylemse cezaları oluşmada önüne geçmek iradedir. İradenin altında yatan şey ise tüm bunları kendiliğinden oluyormuş gibi algılanmasını sağlamak. Halkın kedi kendini yönettiğini zannetmesi toplumda huzura yol açacaktır. Devlet yasa değildir. Fakat yasaların akıbeti hakkında yön vericidir. Elinde güç bulunduran, isteklerini kolaylıkla yaptırabilir. Hüküm sürmenin de cazibesi bu olsa gerek hüküm sahibi halka tersi bir harekette bulunmadıkça elbette hak ettiğinden fazlasına erişecektir. Yasa ruhu ve genel irade devletin karar verme sürecinde etkili olan iki temel olgudur. Biri öngörülemeyen durumlarda diğeri yasanın olmadığı durumlarda başvurulur. Halkın iradesine başvurmak her zaman kolay gözükmez. Her defasında halkı toplamak meşakkatli bir iştir. Fakat şu da kabul edilir ki genel irade genel olarak halkın lehine kararlarla son bulur. Hal böyle ise, halk kendi menfaatini kendi gözetebiliyorsa yöneticiye hakkaniyetli davranma ödevi kalıyor. Ayrıca her yetke bölgesi kendi alanından sorumlu olduğundan ortaya çıkacak bir sıkıntıda en önce bölge başındaki kişi cezalandırılması genel iradenin lehine yapılmış bir yöntemdir ona göre.

Daha sonra toplumun sakin ve huzurlu ortamı sağlamışına önem vermiştir. Bu, devlete tabii olmanın gereğidir. Huzur toplumuna da bireyi yetiştirmekle başlanabilir. Bu kısımda eğitime atf yapar yazar. Genel iradede her bir irade istihdam yaratacak düzeyde yetiştirilip kullanılması her otorite tarafından arzu edilen bir şeydir. Genel olarak devletin halkın gözünde rol model olarak vurgulanması vardır. İtaat edersen yasayı sevdirebilirsin, emir verirsen ayaklanma görürsün.

İkinci bölümde yukarıda bahsedilen özel iradelerin her birinin toplamda genel iradeyi oluşturduğuna değinir. Yani eğer iraden genel irade ile uyuyorsa doğru yoldasındır. İradenin çekirdeğinde erdem olduğundan erdem genel iradedir denilebilir. Hüküm erdemle yürüyorsa hükme itaat edenler de aynı erdemde bulunuyorlardır. Vicdan konusuna gelir daha sonra. Kişinin vicdanına söz geçirmesi korkunç bir şeydir. Vicdandan yoksun ise suç işlemekten de alıkonulamayacaktır.

Yönetimde yapılan hataları bastırmak için yeniden yasa çıkarmalar faydasızdır. Yasalarla fazla oynamak işleri tersine çevirebilir. Erdemli saygın kişiler değer yitirip vicdan yoksunları değer kazanabilir. Bunun meydana gelme süreci açık bir şekilde anlaşılabilir. Günümüzde şartlarında da durum benzer iken halk kendi eliyle desteklediğinden gün gelip şikâyetçi olacaktır. Ona göre devlet halktan bir şey gizlememelidir. Düzgün yönetimde bu geçerli olmalıdır. Çünkü gizlilik var ise halktan kaçınılması gerek durum var demektir.

Halk yönetiminde en temel kural vatan sevgisi. Sevgi vicdanı da yanında getirir aslında. İkincisi örnek olma. Halka dayatmalarla değil de rol model olarak yaklaşıldığında daha verimli sonuçlar elde edilebilir. Çünkü kişi saygı ve sevgi duyduğu bir başka kişinin davranışlarını alır kendisine.

İşte bu özle iradenin genele uyması denilen şey. Sevilen insan, sevilen vatan kısaca sevmek erdemli olmanın adımlarındandır diyebiliriz. Sevgi karşılıklı mıdır peki? Sevmek tek başına yeterli olur mu? Elbette sevgi hangi şeye duyulursa duyulsun karşılık gördüğünde işin boyutu değişir. Olumlu dönütler almak kişiyi daha heyecanlandırır. Bu nedenledir ki şöyle devam eder vatandaş yurdunu sevsin ama karşılığında bir yabancından farksızsa sevmek nasıl uzun soluklu olsun ki? Olsa olsa bu hür tutsak olur. Doğa durumundaki insanların mutlu oldukları görüşünü benimseyen yazar sözde özgür birey için bu durumu doğa haklarından bile yararlanamaması olarak neticelendirir.

Kişi kendi rızası ile toplumun selameti için kendini feda etmeyecekse toplumun tek bir kişiyi bile olsa feda etmesi kabul görülemez.

Buyruk vermek ile yönetim gerçekleşecekse çobanlar da sürülere buyruk vermekteyse neden insanlığın en aşağısında yer alırlar?

İlerleyen kısımlarda adalete değinir. Adil olma güdüsü ile en çok zengin ve fakir halkı gözetilirken orta sınıf en fazla darbeyi almış olur. Zengini zengin, fakiri fakirleştiren evrende orta sınıf ezilmiş olur. Eşitsizliğin giderilmesi veya giderilme çabası devlet yönetiminde yapılması gerek adımların diğeridir. Bunu da şöyle devam ettirir zenginlerin zengin olmasını yavaşlatma çabaları yerine yağmacılık benzeri haksız kazançların önüne geçerek ve fakir halk için yardımlar yerine fakirleşmeyi önleyici yasalar kurarak yönetim sağlanmalıdır. Tüm bu olumsuzlukların nedenleri arasında da düzensiz yerleşimlerle ilgili olarak tarımsal faaliyetlerin ticaretten daha az değer görmesi, modernlik olgusuna kapılışın zahmetli uğraşlara tercih edilmesi gösterilir.

Erdemli yönetim yurttaşların var olması ile vardır. Yurttaş derken vicdan sahibi olan yurttaştan bahsediyor. Zaten yurttaş yetiştirmek demek erdemli bir yönetimi de beraberinde getirecektir. Tabi bu yetişen yurttaşların içinde devlet yönetiminde bulunan kişiler de yer alıyor. Demek ki yalnızca vatandaşı yetiştirmek yeterli olmuyor. Kişi kendi yaşamını –özel irade genel irade konusuna geliyor yine- devletin bir parçası olarak görürse ve her bir vatandaş bunu böyle görürse gerçek bir yönetim olur ve pozitif sonuç elde edilir. Bu işe ne kadar erken başlanırsa geri dönüş de o kadar zor olur. Artık bütünün parçası olmak alışkanlık haline gelmiştir vatandaş için. Bunu vatan sevgisi hatta öz sevgi olarak tanımlar. Bu sevgi ödev ahlakını da beraberinde getirecektir. Bu bilinç doğum ile başlar. Ödevi yerine getirme bilincinden doğduğumuz andan itibaren baba sorumludur der. Fakat baba ebedi değildir. Ebedi olan devlet babadır. Baba ölürse aile dağılır ama devlet baki kalır. Devlet, vatandaştan sonsuz süreçte sorumludur. Her vatandaş bu öğretiler ile yetişse kardeşlik ve yurt sevgisi tamamlanacağından arzu edilen seviyede yaşam ve hüküm süregidecektir.

Üçüncü bölüme gelindiğinde kamunun ihtiyaçlarını gözetmek genel iradenin ise yasaları yalnızca hak korumak için değil geçim sağlamayı kolaylaştırmak için de kullanılmalıdır. Burada bireyin haklarının korunması konusu hâkimdir. Birey yaşamı boyunca mal varlığını nerede tasarrufa koyacağı hakkında yasalar belirleyici olsa da birey yaşamını yitirdikten sonra mal varlığı artık onun olmayacağından bu belirleyiş kişinin lehine gibi görünmektedir. Kamunun yapacağı işlerin başında kaynak sağlamak gerekliliği yer alır. Kaynak sağlamanın yolu da eğer nakitse maliye değilse kamu arazisi olarak adlandırılır. Kamu arazisi daha somut olduğundan ilkinde göre tercih edilir. Fakat bunun da eksi yönü arazisinden verim alınamama sorunudur. İyi bir yönetim ile bunun üstesinden gelinemezse bu sonuç da kaçınılmaz olacaktır. Hangi kaynağın kullanılacağı konusunda genel kurul onayı gerekmektedir. Genel kurulun nasıl sorusuna da cevap vermesi beklenmelidir. Bir hükümet dayanacak en son şeyi para ise tükenmek üzere olan hükümettir. Bu nedenle son çare kısmına gelmeden gelirlerin artması değil ihtiyaçların azalması kuralına değinmiştir. Devlet ihtiyaçlarının artması konusunda bu artışın ihtiyaç dışı istekler olmasına bağlar.

Devlet ne kadar büyükse masrafları da o kadar fazla olur.

Devamında mülkiyet hakkı ve vergi yükümlülüğüm konusuna değiniyor. Zaman gelecek de yurttaş kendini bütünün parçası olmaktan ayıracak. Artık özgür olduğu hissi ile hareket edecek ve bireysellik güdüsü başlayacak. Menfaatte birlik değil de bireysel menfaat ortaya çıktığında yurdunu benimseme ve koruma güdüsü de yavaş yavaş kaybolacaktır. Halkı yola koymak amacıyla da hükümetlere iş düşecektir. Ya bireylere bırakacaklar bu işi ya da özel kuvvet uygulayacaklar. İkinci seçeneğin tercihi kamuda harcamayı artıran göstergelerden biri kabul edilir. Toplumun bireysel menfaate dönmesi de aslında çıkarlarının koruma altına alınmasını istemesinden gelmektedir. Ortak bir anlaşmada herkes istediği ortamda yaşamını devam ettirebilir. Böyle bir düzen kurulmuşsa-istenen düzenden bahsediyor- kişinin mal varlığından devlete bir kısmını kendi rızası ile ayırması normal kabul edilir. Bu iş bu şekilde rıza ile yapılırsa yasalaşır ona göre. Burada bir hususa da dikkat çekiyor. Gönüllükle verilen pay her bir kişinin onayı alınması veya canının istediği kadar vermesi akıllara gelmemeli. Azın vermeye çabalaması, çoğun az vermesi gibi sorunlarla karşılaşılacağından gelire oranlı bir karşılıktan söz eder. Diğer koşullar sabitken bir vatandaşın somut varlıkları diğerine göre kaç kat fazla ise yine diğerine göre o kadar kat fazla pay ayırmalı kamuya. Yalnızca kendi geçimini sağlayacak kadar geliri olan birey ise katkı sağlamaya zorlanmamalıdır der. Peki, aza ve çoğa sahip olmak nasıl ayrışıyor sorusu çıkıyor ortaya. Eğer aza sahip olan için lükse kaçacak bir şey çoğa sahip olan için ihtiyaç ise bu ihtiyaç gerçek değildir. Demek ki o şey olmadan yaşam devam ediyorsa herkes için devam edebilir. Burada zengin kesimin kendini ayrıcalıklı görmesinden, bu ayrıcalıklara alışmasının

sakıncalı bulduğundan ayrıca toplumda maalesef ki yapışmış olan zenginin haklarının korunduğu ver fakirin bu ayrıcalığa(!) dâhi sahip olamayışından yakınıyor ve eleştiriyor. Yurttaşlık ekosisteminde her türlü ayrıcalık ve avantaj zenginler için, buna suç işlese bile ala(maya)cağı cezalar da dâhil. Fakat fakir için bu ekosistemde tüm dezavantajlar mıknaş gibi üzerine yapışmıştır. Buna ilişkin olarak mülk hakları adı altında bu başlığın altını şu sözlerle özetliyor. Yoksulun değer kaybı zenginin değer kaybindan daha zor süreçte ve miktarda yerine geliyor. Artan ihtiyaçlarla bu durum fakir kesim için daha da zor hale geliyor.

Vergilendirme konusunda kendince yapılan yanlışları bir meslek grubunda verdiği örneği ile devam ediyor. Çiftçilik. Hükümetin çiftçiye vergi uygulamasının verimliliği artırmak ve tembelliği azaltmak amacıyla yapmasının ters etki yarattığını düşünür. Çünkü pratikte tersi örneklerle karşılaşmıştır. Vergisi olamayan çiftçi daha fazla çalışıp ürün elde etmiştir. Fakat toprağın ürününe bağlı olarak alınan vergi yükümlülüğü olan çiftçi bilir ki çalıştığı artı zamanın kârı eline kalmayacaktır. Zaten kitabın sonuna gelindiğinde de vergiyi satan kişinin değil alan kişinin ödemesi gerektiğini savunur. Bir satıcı için sattığı malın da vergisini ödemek satıcıyı bunalıma sokacağından vergiden kaçma yollarına başvuracaktır nihayetinde.

Tüm bunlar için sık kullandığı kavram rıza olmasıdır. Zorlamadan kaçınmak ister gibi. Verginin yasallaşmasının gereği olarak vatandaşın ve uygulayıcıların razı olması beklenir. Karşılıklı rıza göstermek sonucu yasal bir iş çıkmış olur ortaya bir bakıma. Vergi kavramını ilerleyen satırlarda kullansa da bunun yerine maddi katkı sözcüklerini kullanmayı tercih ediyor. Bunu da ikiye ayırmaktadır. Ya kişinin kendisinden alınan ya da malından alınan vergi veya hükümete maddi katkı. Şöyle ki vatandaş veriyorsa maddi katkı, vatandaştan isteniyorsa vergidir. Montesquieu nun eseri yasaların kitabına atıf yaparak bu olayı şöyle özetliyor. Vergi yöntemi kullanılmışsa köleliğe, katkı yöntemi kullanılmışsa özgürlüğe yaklaştırılmıştır.

3. KİTABIN DEĞERLENDİRMESİ

Öncelikle kitabın yazılmasındaki amaçta bana göre bir toplumda gerek siyasal gerek sosyal aslında akla gelen her alanda huzur içinde yaşanacak ortamın aranması çabası yatmaktadır. Bunun için harcanan çaba sonuca ulaşmasa bile bu yolda olmak refah içinde yaşamının başlangıcı sayılabilir. Bu anlamda da yetkesiz bir toplumun kendi başına idare etmesi daha kolaydır. İhtiyaçların istek sayıldığı seviyeye gelmesini tehlikeli bulan yazar doğa durumunda kişilerin daha iyi bir yaşam süreceğini savunmaktadır. Rousseau'ya göre doğa durumunda,-ki bunu derken otoritesiz bir düzenden bahsettiğini düşünüyorum- ihtiyaçların kolay erişilebileceği bir ortamda kişilerin mutlu olmaları beklenmektedir. Bu nedenle Rousseau, doğa durumundaki insanların mutlu olduğunu söyler. Bu ekosistemde insanlar iyiyi ve kötüyü oynayamamaktadırlar. Çünkü kötülük yok ki iyilik bir anlam oluştursun. Her türlü baskıdan da uzaktırlar. Bu nedendir ki suç

veya erdem nedir bilmezler. Bu anlatılanlar Rousseau'nun ütopyası olsa da gerçek yaşam böyle olmadığından erdeme ihtiyaç duyarız. Çünkü yaşamda artık engellenemeyen suç da vardır. Bu ütopyada bireyler eşittir. Fakat uygar toplumların oluşması ile bu yaşam sona ermiştir. Bunun için artık yeni dünyada yasalara ihtiyaç vardır. Haliyle de bir otoriteye. Otorite birden fazla yönetici de barındırabilir, tek de olabilir. Fakat yazar tek bir yöneticinin olduğu yönetimi savunur. Ona göre bir kişinin dayatmaları birçok kişinin dayatmaları ve bu kişilerin kendi aralarında girdiği kavgalardan daha iyidir. Tüm bunlar olması gereken devlet yönetiminden toplum yönetimine, özelde bireyin kendini yönetimine değin tavsiyeler sunuyor bize kitap. Okurken bazen gizliden bazen açık eleştirilerle beslenen kitap, olması gerekeni ararken tespitler silsilesi kıvamında. Bu nedenle yalnızca ekonomi birikimini artırmak isteyenlerin değil kendine de katmak isteyen her kesimin en az bir ekşiğini gidereceği bir kitap olma özelliğini taşımaktadır.

3.1. KİTABIN SOSYAL BİLİM VE BİLİMSEL YÖNTEM AÇISINDAN ÖNEMİ

Bilim açısından incelendiğinde akla gelen ilk kavramlar olan ahlak yönünden bir değerlendirme yapılması. Bir toplumda benimsenmiş süregelen davranışlar bütünü ise ahlak, genel irade buna bir örnek teşkil edebilir. Kitapta arzu edilen toplum iradesi eğer istenen düzeyde ilerlerse yani herkes bütünü menfaatini gözetirse evet ahlak budur diyebiliriz. Ahlakın felsefesi etik ise de bunun dosdoğru uygulanması durumu da etik diyebiliriz (İrzık ve Erzan, 2008: 22). Buna göre ahlak toplumun davranışlarını incelerken etik bireyin davranışlarının nedenleri ve gerekçeleri ile ilgilenmektedir.

Bu konuda istenç kavramı akla gelir. Belirlenmiş-özgür olmayan ve belirlenmemiş – özgür olan istenç olarak ayrılmıştır kavram. Eğer istenç kader tarafından belirlenmişse, olayların akışı değişmezse belirlenmiş istenç, eğer çok kutsal saydıkları tanrılarının bile buyruklarına karşı gelebiliyorlarsa -yani kadere- belirlenmemiş istençtir (Özlem, 2004: 95-96). Vatandaş doğumunda genel iradenin bütünü oluşturan parçası olarak dünyaya gelir. Fakat istencini ilerleyen zamanlarda değiştirerek özgür istenci seçip özel iradesini kullanabilir. Varlığın bu şekilde özgürleşmesi varsayımı hakkında Deleuze, bireyin birbirinden farklı olduğunu değil, aynı zamanda her birinin kendi içinde de farklı olduğuna dikkat çeker (Turan, 2006: 198).

Bilimsel çaba eğer kanıtlamak yerine daha önce yapılanı çürütmek ise az önce bahsettiğim genel iradenin üzerine kurulu olduğu kendi varsayımını yerini özel iradeye bırakarak kitapta zaten çürütmüştür (Yazıcı, 2011: 5-8). Yani şöyle ki genel irade savunulurken istenmeyen özel irade olmuştur. Fakat bunu da yazar özel iradenin kendi menfaatini koruması onun hakkıdır düşüncesi ile devam ettirerek çürütmüştür.

Özgürlük bilme istencinden ve öğrenme istencinden geçiyor. Günümüzde de zaten kendi yaşamımıza baktığımızda boş zaman yok çünkü yapılması gereken ama lüzumsuz füzuli işlerle meşgulüz çoğu zaman. Gerçek bir bilme istenci yeşerdiğinde meyvelerinin de ne denli tatlı

olduğunun farkına varacağız aslında. Bence bu iş biraz da kendinle yetinmemek. Üzerine koymak, daha fazlasına istemek, yani bu konuda neden fazlasını istemeyelim ki zaten yetindiğimizde köreliyoruz (Nalbantoğlu: 130).

Bilimsel çaba ve ilerlemeler ile toplumda gelişim sağlanabilir. Bilimde çaba harcamak hem milleti hem otoriteyi dolayısı ile ülkeyi ayakta tutan temel dayanaklardandır (Akdoğan, 2009: 21). Eğer ortada sorun olduğu düşünülmemekte ise kalıcı çözümleri bilim ile sağlamak mümkündür. Kitapta ise bilime olan atıf eğitim yolu ile yapılmıştır. Eğitim toplumda huzurlu ortamı sağlamanın adımlarındandır der Rousseau.

Aydınlanma insanın kendi suçuyla düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır (Kant, 1784: 263). Yaşamda doğduğumuz andan beri aklımızın erginliğine ulaştığımızdan itibaren her anımız bir karar verme yürekliliği gerektirmektedir. Cioran: doğmuş olmanın sakıncası üstüne kitabında "dünyaya geldiğimden beri", bu den beri bana öyle korkunç bir anlamla yüklü görünüyor ki katlanılmaz oluyor, kısmı da aklın erginliğine ulaşmasından itibaren sancılı dönemin de habercisi olmuş oluyor. Aynı nedenle de bu insanların başına gözetici-yönetici olarak gelmek başkaları için de çok kolay olmaktadır. Başkalarının denetim işlerini üstlerine almışlar, yöneticiler, insanların çoğunun ergin olmayışa adım atmaya tehlikeli bulmaları için gerekeni yapmaktan geri kalmazlar. Evet, geri kalmazlar Çünkü ergin olmaya bir adım demek bu kişiler için lütfedilen vazifelerin tehlikeye düşmesi demektir. Önlerine kattıkları hayvanlarını -Hayvan Çiftliği'ndeki domuzlar akla geliyor. Günümüz olaylarında Coronavirüs salgını geliyor. Önce sersemleştirdikten sonra bu sessiz yaratıkların kapatıldıkları yerden dışarı çıkmalarını yasaklar. Sonra onlara kendi kendine yürümeye kalkıştırlarsa başlarına ne geleceğini bir bir gösterirler. Bu yeti doğa ile kazanılsa idi durum örneğin çocuğun sıcak bir nesneyi kendi tutup canı yandıktan sonra bir daha ona yaklaşmamış gibi olurdu. Ama diğer türlü yani bir denetici yönetici gibi gözetim altında ise örneğin aşırı korumacı bir ebeveyn çocuğunu sürekli korumaktan geri kalmayacağından çocuk bu yanma hissini geç kavrayacak ve her türlü tehlikeye karşı ebeveynine ya da yöneticisine bağlı kalacaktır. Özellikle bu durumun ayırmıcılığı köy ve kent yaşamlarında daha net olarak gözlemlenebilir. Şayet köy yaşamında yetişen çocuklar bu örnekler çemberinde daha cesurdur. Aslında herkesin kendine göre, ergin olmayanların, ergin olanların ve hatta yönetici deneticilerin bile yürümelerini köstekleyen zincirleri vardır. Küçük bir çocuğun ilk kez tek başına uyuması, yeni gençliğe adım atmış bir çocuğun ilk kez dışarı tek başına çıkması, genç bir bireyin şehir-yurt dışında okumaya gitmesi, içine kapanık yetişkin bir kimsenin içinden geleni özgürce konuşmaya başlaması vs.

Bu konuda Nalbantoğlu'nun *Daimona* getirdiği tanımlamalardan ilerleyelim. Daimonu tanımlarken esin perisiyle ilgisi olmayan der. Uğraş olarak bilim demişti yukarda. Yani bu uğraş ve Daimon birlikte işliyor. Çaba ile Daimon bir bütündür. Devamında çokça bahsi geçen kültür

piyasası kültür kapitalizmi, kültürel sermaye, uzman kültürü vs. kültürle ilgili pek çok kavramdan, kültür kapitalizminin Daimonu kaçırdığından söz ediyor. Neden Daimonu kaçırıyor? Kapitalizme esir düşen kültürün çabayı azaltmasından, uğraşı azaltmasından, hazıra alışmaktan özünü kaybetmekten dolayı mı bilinmez. (Nalbantoğlu, 2008: 59). Daimon, ruha indirgenmeyen fakat bir taraftan da kritik dönemlerde neyi yapmaması gerektiği yönünde uyarı veren ve yine de seçme şansı sunan bir kendini kaptırış. Kendini kaptırış etkili bir tanım bence. Her ne kadar genellikle bir mayadan gelse de hamuru özele yani bireyin içselliğiyle yoğuruluyor. Yine sonraki cümlelerde Daimon bireysel bir haslet değildir diyor. . Kısaca yaşam boyu uğraşı, bilim yapmayı meşrebinin parçası haline getirenler Daimonunu bulmuştur. İşte bu Daimonu bulamadan yapılan bilim, daimonsuz bilim, yaşam boyu uğraşı haslet edinememiştir.

3.2. GÜNCEL/TARİHSEL SOSYAL-SİYASAL-EKONOMİK DURUM, GELİŞMELER VE SÜREÇLER AÇISINDAN AÇIKLAYICI ÖNEMİ

Manevi kültür bir toplumda sosyal yapıyı oluşturur. Bu sosyal yapının gelişmesi maddi ve manevi her iki alanda da gerçekleşmelidir. Maddi olarak gelişmişlik gösterilse, her şey ütopyik şekilde ilerlese bile manevi alanda ilerleme gösterilmediği takdirde kopukluk meydana gelir. Kitapta da vergiler kısmında vatandaşlar arasındaki yüksek farklardan bahsederken bu konu akla gelir. Mal varlığı çok olan bireye göre ihtiyaç, mal varlığı düşük veya olmayan bireye göre lükstür. Burada aslında yazarın da gizliden eleştirdiği nokta budur. Gelir seviyesi yüksek birey refahı yükseklerde yaşamayı alışkanlık haline getirmiştir. Daha aşağı düşemez, karmaşık hale gelmiştir çünkü. Herhangi bir millet istediği kadar yaşanılabilir eşitliği sağladığını düşünse de, fakiri hak ettiği haklarını özgürce kullanamayacaksa, zengini suç işlemekten kaçınmayacak ve hatta alacağı cezayı bile kendi usulünce cezasızlaştıracak ise o milletin veya toplumun maddi manevi sosyal yapıyı kurduğu söylenemez.

20.inci yüzyıla gelindiğinde ise toplumsal yön hem etik bağlamda hem de iktisat bağlamında etkinliğini yitirmiştir. İnsanların bencil duyguları beslemeye, ekonomik bakımdan güçlü bir şekilde hayatta kalmayı sağlayacak şartların etiğe uygun olduğuna dair inanç meşrulaştırılmaya devam edilmektedir. Nitekim geleceğin planlanması için en uygun ekonomik sistemin kapitalizm olduğu ve onun faydalı bir sistem olduğuna dair düşünceler, kapitalizmin elverişli hale getirilme çabalarıdır. Kapitalimin ilgi çekici en önemli yanlarından biri sürekli üretim çarkının işleyişidir. Ancak kapitalizm özellikle etik anlamda problemleri bir düşüncedir. Bunun temelinde ise bireysel güç ve serbest piyasa anlayışı vardır. Çünkü bireysel gücün ve zenginliğin korunması kapitalizmin en temelidir. Bu bağlamda ekonomiyi yönetenlerin piyasadan ellerini çekmeleri ve bu anlamda özgürlük tanınmaları iktisat ve ahlak açısından önemlidir.

Foucault'un bilgi iktidar ilişkisinde değindiği bir konu iktidarda öznenin rolüdür. Bireyler özgürce özne olduğu, kendi eylemlerinde bulunabildiği atmosferlerde iktidar mümkün olabilmektedir. Aksi halde toplumda öznelerden söz edilemezse iktidardan da söz edilemez. (Çelebi, 2013: 522). Buradan yola çıkarak öznelerin ürettiği bilgi yukarıda bahsedildiği gibi pratik hayatın, heterojen ve daha yüzeysel olan bilgisi, yani bilmenin bilgisidir diyebiliriz. Foucault'nun amacı aslında bireye, modern iktidar karşısında, özneliğini kurmanın bir yolunu, oluru göstermektir. Kendimizi yönetme, kendi davranış alanlarımızı yapılandırma, yaşamımıza nasıl bir biçim vereceğimize karar verme sanatıdır. Bu görev kişiye iktidar karşısında bir direniş olanağı sağlar zira modern iktidar bizi her yönden kuşatmış ve sarmalamıştır.

Aydınlanma ve toplum bağlamında kitlenin kendi kendini aydınlatması daha olasıdır. Kamuda devlet boyunduruğu altındaki kişilerden bağımsız düşünen birkaç kişi her zaman olacaktır. Bunlar boyunduruklarını önce kendileri atacak sonra çevresindekilere akıllarını özgürce kullanmalarının kişi için bir ödev olduğunu yayacaklardır. Kitle için hem boyunduruk altında olmaları hem de kurtulmaları için yapılan baskılar kararsızlık ve önyargı oluşturacaktır. Bundan dolayı kamu yavaş bir şekilde aydınlanmaya varacaktır. Bu yolda belki despotizm belki baskı rejimi devrimler ile yönetim yıkılabilir. Fakat bu da düşüncemede kesin bir düzelmeye meydana getirmez. Yeni önyargılar meydana getirip yeni kamburlar oluşturabilir.

Şimdi aydınlanmış bir çağda mı yaşıyoruz sorusu sorulacaktır. Hayır. Fakat aydınlanmaya giden bir dönemde aydınlanma döneminde yaşıyoruz. Şimdide olduğu gibi insanlığın bütün olarak başkasının rehberliği olmaksızın dinsel konularda kendi halkını iyi bir biçimde ve güvenilir biçimde kullanması için kat edebilecek daha çok yolumuz var. Fakat bu yönde özgürce çalışmak için şimdi onların yolunun aydınlatılması için farklı göstergelere –belki bilgi birikimi- sahibiz. Öylece evrensel aydınlanmaya giden yoldaki engeller insanın kendi suçuyla düştüğü bir ergin olmayış durumundan kurtuluşuyla ilgili güçlükler yavaş da olsa azalmaktadır-birikim sonucu eğitim gibi-. Bu bakımdan çağımız aydınlanma çağıdır.

Beyaz yakalılar, üniversitelerin maruz kaldığı- uzmanlaşma- yani ne işe yarar sorusu vardı ya, işte bu uzmanlaşma tehlikesi şöyle ortaya çıkıyor: sadece uzmanlaşılacak kısıtlı bir alana sıkışmasından söz ediliyor. Özellikle de toplumda bir sıkıntılı dönem geçiriliyorsa bu durum karşısında sessiz kalmak- yani benim anladığım- haliyle sorumsuzlukla tabir ediliyor.

Ulus devlete de eleştirisi, özgür düşünce talep edenlere sıcak bakmamaları. Özel üniversitelere eleştirisi de, kendi öğrencilerini müşteri olarak gören işletmelere izinlerin bol keseden olması. Bunun kılıfı da öz kaynaklarından beslenen sürdürülebilir üniversite modeli sloganı. Belki de daimonsuz bilime eleştiri burada başlıyor (NEÜ Asya Restoran, ODTÜ Çatı Restoran, ücretli

otoparklar gibi belki). Kendi iç çelişkilerini taşıyan olarak addettiği sivil toplum ile siyasi devlet iç içedir. Siyaset veya siyasa “Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayıştır. Özel görüş derken yani devlete ilişkin görüşler sosyal hayatın özellikli alanlarına hapsolmayıp geneldirler. Bu yüzden siyasi partiler de genele dair öznel görüşleri savunurlar. Devamında eğitim kurumları devletin ideolojik aygıtıdır diye betimler.

Toplum eleştirilirken aydınlanma adına yapılmaktadır. Aydınlanma da akıl temeli kurulu olduğundan bu dönüp dolaşıp yine akıl için uyanılan eleştiri olmaktadır (Akdemir, 2010: 64).

3.3. KİTABIN ELEŞTİRİYE AÇIK NOKTALARI

Kamuya destek beklenirken bireyin kamu için ayırdığı pay onun az da olsa zarara uğramasıdır. Bireysel menfaatinin zarar görmesidir. Ama kamuya hisseden pay ayırmak, ister gönüllü ister gönülsüz olsun, uygulanması gerekli sistemdir yazara göre. Ama diğer yandan vatandaş hakkını korusun da istiyor. Özgürlüğü kamu için elinden alınsın ama menfaatini de gözetsin. Burada tezata düşüyor bana göre. İki görüşü de savunuyor. Arada kalmış bir düşünce gibi görünüyor. Vatandaşlık onun için öyle büyük bir anlam ifade eder ki iradenin zayıflıkları ile başa çıkma, iradeyi destekleme vatandaşın adeta görevidir. Vatandaşlık görevini yerine getirenler bile ayrıcalıklardan yararlanarak değil, onure edilerek mükâfatlandırılmalıydılar. Arzu edilen vatandaşlık seviyesine gelmek için eğitime ayırdığı görüş kısımları aşikârdır. Eğitim konusunda her çocuk eşit bir ortamda, devletin yasaları ve ortak irade bilinci aşılanırsa vatanın koruyucu ve sahiplenicisi olurlar. Fakat bunu yapmak pek kolay görünmemektedir. Çünkü vatan sevgisini her ne kadar eğitimle aşılanırsa da aile de bir eğitim yuvasıdır. Bu denilenin gerçekleşmesi için bahsedilen doğa ortamından uygar toplum seviyesine gelmeden bu aşılamanın olmasıdır. Yani herkes bu yöne eğilirse belki mümkün olabilir. Fakat bana göre eğer bireyin özgürlük istenci eninde sonunda ortaya çıkacaksa yanlış gördüğüne elbet bir gün itiraz edecektir. Çünkü insanın yaratılışında vardır bu. Kendi doğruları herkesin doğruları olsa bile yine birisi kendi çıkarını gözetmek için diğerlerinden farklılaşacaktır.

Vergilendirme konusunda zorlamadan kaçınmayı öneriyor. Kant’ın Aydınlanma Nedir ’inde de geçtiği gibi vergiyi ödeyen vatandaş vergiyi doğru buluyor veya oranında buluyor anlamına gelmez. Eleştiri hakkına sahiptir. Bu onu vatan haini yapmaz. Fakat vergiyi kabul etmemek? Karşı çıkmak? Eğer zorlamadan kaçınılıysa devlet, o zaman halk da bunu istediği şekilde lehine çevirmez mi? Evet eğer erdemli bireyler yetiştirmekte başarılı olmuşsa bu durum kamunun aleyhine olamayacaktır. Vicdanlı ve vatan sevgisi olan vatandaş karşı gelmekten çekinecektir. Ama uygar toplumlar seviye gelen her millet için bu tehlike arz eder. Çünkü erdemli bireyler mi yetiştirdi yoksa suçlu bireyler mi? Bu soru cevabını bulamayacaktır. Ayrıca devlet

sınırları bürüdükçe hükmetmek de ara ara sekteye uğrayacaktır. Her ne kadar devlette alt birimlerle sağlansa da bu görev gözden kaçan durumlar olacaktır.

4. KİTABIN KAMU EKONOMİSİ, MALİYE TEORİSİ VE MALİYEDE YÖNTEM TARTIŞMALARI BAKIMINDAN ÖNEMİ VE KATKISI

Kamu görevlilerinin yükümlü olduğu ödevleri bir yandan kamu amacıyla bir yandan da etik amaçla yerine getirilir. Zaten uygulamada bürokratlar, temelde iki taraftan etkilenir yasalar ve kişisel değerler (Usta, 2011:45-48). Kitapta sıkça geçen yasalar akıl kökenlidir. Yasalara itimat refah içinde yaşamının bir nevi garantisi sayılır. Oldukça önemli olan yasalar tek taraflı değil, hem kamuya hem de yurttaşa güven ortamı sağlar aslında. Bu bağlamda kamuda etik temellerinin oluşabilmesi için tavsiye edilen davranışlar arasında kamu yönetimi işleyişe ilişkin ilkelere benzer şeffaflık, yönlendirme, denetim eğer uygulanabilirse doğru yönetimi de beraberinde getirmesi beklenebilir.

Yurttaş kendine düşen vergiyi ödememezlik yapamaz. Bunula birlikte bir bilgin olarak aynı vatandaş kamu önünde vergilerin uyumsuzluğu ve adaletsizliği üzerindeki düşüncelerini açıkça belirttiğinde vatandaşlık yükümlülüklerine karşı gelmiş sayılmaz. Yani fikir özgürlüğünü savunuyor diyebilir miyiz? Vergi öder ama aynı zamanda eleştiri de yapabilir. Özgürlüğe yönelmek her şeyi geride bırakır. Kibir vs. kötü huylar olsa da özgürlüğe gidecekse yol, özgürlüğe ön ayak olacaksa bu huylar göz ardıdır.

Ekonomide her zaman belli bir düzen vardır. Dolayısıyla belli bir düzene dışarıdan oluşabilecek bir olaya karşı düzen bozulabilir bu yüzden devlet ekonomiye müdahale etmemektedir.

Kamu gelirlerinden vergiler kısmında yazara göre zorlama olmamalı ise kamu gelir ve giderleri belirlenmesi de netlik kazanamayacaktır. Bürokratik anlamda süre kaybına uğranacaktır. İstikrar politikası amacı dâhilinde harcamaların artırılması veya azaltılması gibi kararlarda devletin panikten uzak hazırlıklı olması gerekmektedir.

18. yy da kapitalizmin kendini hissettirmesi ile doğal ihtiyaçlar yerini lükse yani gösterişçi tüketimler bırakması eleştirilmiştir. Kısaca kapitalizme gelen bir eleştiri denilebilir. Sonucunda da servetlerin ve gelirin dengesiz birikimi ve dağılımı, adaletsiz vergi, tarımdan alınacak verimin gerilemesi gibi sonuçlarla baş etmek gerekmektedir. Rousseau' ya göre siyaset yönetmede sorun teşkil eder. Klasik liberal politik iktisatçılardan farklı olarak piyasa ve doğan burjuva toplumu açısından da eleştirilerini sürdürmüştür. Onun rahatsızlık duyduğu mal varlığında aşırıcılıktır. Yoksulluk veya zenginlik. Aşırı servet eşitsizliğinin önüne geçilmelidir. Ticarete, takasa karşı değildir. İsteddiği sadece mal birikimi sınırlı seviyede tutulsun (Gürkan, 2016:162- 165).

Rousseau'nun vatandaşlık konusundaki erdemli olma hali, yani kendini devlete adamak, onlara zaten kendilerinin olan düşlerinin tekrar onlara hediye edilmesini sağlar (Sarıpek, 2010: 96).

Yoğun vergiler kapitalist sistemin yayılmasını, ileriye gitmesini ve servette eşitsizlik olayımı düzelterek bağlamda incelemesi umudu taşımaktadır. Verginin yalnızca kamuya kaynak sağlamanın yanı sıra çöküntüye sürükleyecek bu durumdan kurtulması için bir de sosyal amaca sahip oldu vergiler. Sosyal devlet olarak adlandırılan bu yapı bozulan gelir dağılımını düzeltmesi hedeftir. Vergi herkesten alınmalı fakat gücü her şeye yeten-öyle düşünüyorlar- soylular bu duruma karşı çıkıyorlardı. Bu durum sınıfsal ayrımı daha da belirginleştirmekteydi. Rousseau burada köylüyü savunup topraktan gelecek gelirleri desteklemekte şehir ticareti ikinci sıraya koymaktadır. İktisadî sürece katılan bütün birimlerin çıkarı, tam istihdam düzeyinin yeniden kurulması için devletin toplam talebi arttırmasına bağlıdır. Bir pastanın dağıtılması söz konusu olduğu zaman, bütün sosyal gruplar kendi tabakalarına daha büyük bir parça almak gayreti içine gireceklerdir (Turhan, 1986:119). Ayrıca Rousseau'ya göre gelir dışındaki vergiler keyfi tüketim ve lüks tüketim üzerinden alınacak satış vergileri olmalıdır. Lüks gerekli olmayan istek ise eğer, bunu alışkanlık hale getirmiş soyludan daha fazla almak icap eder. Lüks tüketimden alınacak artan oranlı vergi taraftarıdır ve bu vergi onun için iyi bir devletin temel araçlarından biridir (Ağdemir, 2018).

5.SONUÇ

Aydınlık, eşitlik, özgürlük Rousseau'nun yaşadığı dönemde yaygın olarak kullanılan başlıklar olduğundan kitabın temel hatları da bu yönde ilerlemiştir. Her ne kadar aydınlanma savunucusu olup aydınlanmaya karşı çıksa, özgürlük savunucusu olup, üssüne bağlı kalmayı savunsa da bu ikilemler yazarın sorgulayıcı yönünü güçlendirmiş, okuyanın faydalanmasını sağlamıştır.

Rousseau genel olarak genel irade-özel irade konularından, eğitim, yasalar, yasalara bağlılık, bunun gereği vatan sevgisi, vicdan, vatan sevgisinin sorumluluğu olan kamusal gereklilikleri yerine getirmek kavramlarına yer vermiştir. Hem bireye hem hükümete düşen ödevlerden bahsetmiştir. Karşılıklı sorumluluklarla şekillenen bir yapıyı savunmuştur. Bu yapının oluşmasında yapılan yanlışlar, yapılması gereken doğrular şekillendirilmiştir. Zorlamaya başvurmadan halkın kendi iradesi ile yönetimin çağrularına cevap vermesi, uyum içinde ilerlemesi esas alınmıştır. Şehirleşmeden ve aslında uygar toplumdaki uzaklaşım halkın içine karışmayı, halkı ve tarımı desteklemeyi savunmuştur. Adaletsiz vergilendirmeye düşülmesi ile mülkiyet fazlası olanın daha da fazlaştığı, az olanın daha da azaldığı sonucuna varılmıştır. Yine hükümetin vergi tercihleri konusunda çiftçiye uygulanan verginin gereksizliğini, ürünü artırmasından ziyade tembelliğe yol açmasını eleştirmiştir. Sonuç olarak toprağı işleyen devlete ayıracağı pay ne kadar az olursa kendine ayıracağı oran da o kadar fazla olacağından çalışmaya istekli olduğu görülmüştür. Bu bağlamda çıkarılacak sonuç kamunun istekleri vatandaşın da istekleri olmalıdır.

Güneşe büyüteçle bakmak ismini koydum bu çalışmaya çünkü yaşamın gerçeklerine irdeleyerek bakmak, çoğu zaman can yakar. Burada toplumun sorunlarına çözüm aramak amacıyla halkın içinden biri olup öneriler sunmanın bireyi bağlamında toplumu zedeleyen noktalara dikkat çekmesi görülmek istemeyen durumları gözler önüne koymuştur. Yeni okuyan için ilk kez, okumuş olanlar için pek çok kez. Evet, gerçeklerin bütün çıplaklığıyla gözler önüne serilmesi büyütecin diğer tarafında olanı yakar. Fakat gerçeği görmezden gelmek isteyenlere de müjde. Güneşe odaklanmazsa göz, yan tarafları ile bakarsa hiç bir şey olmaz. Zaten görmek istemiyor gerçekleri sessiz kalıyor. Bu nedenle Rousseau, Sokrates'in anlattığı Thales misalinde göklerle ilgilenirken yeri göremeyip çukura düşen Thales ve onlar gibiler mercekle hakikati arama cesaretini göstermişlerdir.

KAYNAKÇA

- Ağdemir, Z. (2018). Montesquieu ve Rousseau'da Vergiler: Kısa Bir Giriş, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (AEUIİBFD)*, Cilt 2, Sayı 1, Haziran 2018, Sayfa: 6-23.
- Akdemir, F. (2010). Aydınlanma ve Modernitenin Romantik Eleştirmeni: Jean Jacques Rousseau, *Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 14 Sayı: 44*
- Akdoğan, A. (2009). Sosyal Gelişmenin İki Dinamiği: Bilim ve Ahlak, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IX (2009)*, sayı: 3
- Çelebi, V. (2013). Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 5, No 1, 2013 ISSN: 1309-8012 (Online)
- Gürkan, C. (2016). Klasik Siyasal Düşüncede Maliye Teorisi: Bodin, Hobbes ve Rousseau, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi - Cilt:14 Sayı:2 (Mayıs2016) - Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER846>*
- İrızık, G. ve Erzan, A. (2008). Araştırmada Kusurlu Davranışlar, *Bilim Etiği Elkitabı (Ed: Erzan, A.), TÜBA Yayınları, Sıra No. 17, s. 22-24*
- Kant, I. (1784). Aydınlanma nedir sorusuna yanıt, (Çev. Nihat Bozkurt)
- Nalbantoğlu, H. Ü. Küreselleşme Sürecinde Yeni Ekonominin Gerektirdiği Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler, Politikalar; *Yeni Ekonomi ve İnsan*, sf. 116-139
- Nalbantoğlu, H. Ü., (2008). Daimon'suz Bilim, *Bilim ve İktidar*, sf.57-83
- Özlem, D. (2004). Etik-Ahlak Felsefesi, *İnkılap Yayınları, ISBN 975-10-2248-7*
- Rousseau, J.J. (2005). Ekonomi Politik, (Çev. İsmet Birkan), *İmge Kitabevi Yayınları*

- Sarıpek, D.B.(2010). Rousseau'nun Vatandaşlık Fikirlerinin Yirminci Yüzyıl Vatandaşlık Algısıyla Karşılaştırılması, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*.
- Turan, M. (2006). Deleuze ve Guattari: Göçebe Düşünce, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*
- Turhan, S. (1986). Maliye Politikası ve Uygulamaya İlişkin Yöntemler, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1986
- Usta, A.(2011). Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlâk, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*
- Yazıcı, H. (2011). Bilim Etiği: Kısa Tarihçe ve Ana Kavramlar, *İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5048*

OĞLU KÂMİL YAZGIÇ'IN GÖZÜNDEN AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN BİR EDEBİYAT MAHFİLİ OLARAK YALISI

Öğr. Gör. Dr. Erol Gökşen¹

¹ Hacettepe Üniversitesi TÖMER, -Orcid ID: 0000-0001-7051-5825

ÖZET

Ahmet Midhat'ın en büyük çocuğu Kâmil Yazgıç'ın Türk edebiyatı açısından önemi kendisinin yazdığı *Türk Yıldızı Emine* adlı romanı, hikâyeleri ve *Çamaşircının Kızı* adlı piyesten ziyade babası Ahmet Midhat hakkında ilk elden sunduğu bilgilerdir. Kâmil Yazgıç, Ahmet Midhat'ın bazı zamanlar çıkardığı gazetede yardımcılığını yapmış ve hayatı boyunca sırdaşı olduğu babasının ölümüne kadar yanında bulunmuştur. Ahmet Midhat'ın hayatı, mizacı, yakın çevresi hakkında en doğru bilgilere sahip olan Kâmil Yazgıç'ın babasına dair hatıralarını bir çeşit "tercüme-i hal" şeklinde değerlendirmek mümkündür. Kâmil Yazgıç, babasına dair kaleme aldığı bu hatıralarını ömrünün son yıllarında çeşitli yayın organlarında yayımlamıştır. Bu bağlamda Yazgıç'ın 1939 yılında *Tan* gazetesinde tefrika edildikten sonra 1940'ta *Ahmet Midhat Efendi: Hayatı ve Hatıraları* adıyla kitaplaşan hatıraları dışında *Marmara* gazetesinde de hatıraları çıkmıştır. Yerel süreli bir gazete olan *Marmara*'daki hatıraları, Kâmil Yazgıç'ın 1941-1943 yıllarında Adapazarı'nda doktorluk mesleğini sürdürürken yazdığı tefrikalardan oluşur. Bu tefrikalardan haberdar olan *Vakit* gazetesi yönetimi, Kâmil Yazgıç'ı kadrosuna dahil ederek 1943-1945 arasında bu hatıraları yer yer değiştirerek ve bazen de eklemeler yaparak yeniden neşretmiştir. Kâmil Yazgıç'ın hatıraları, Ahmet Midhat'ın gündelik hayatından çalışma disiplinine kadar pek çok konuda önemli bilgiler içermektedir. Yine bu hatıraların dikkat çeken özelliklerinden biri de Ahmet Midhat'ın dönemin ünlü şairlerinin ve yazarlarının uğrak yeri olarak bir "edebiyat mahfili" niteliği taşıyan Beykoz'daki yalısı hakkında bilgiler sunmasıdır. Yazgıç, Şair Nigâr Hanım, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Necip Asım gibi yalaya gidip gelen pek çok önemli ismin sohbetlerinden bahsederken o dönemin güncel edebiyat tartışmalarına dair ipuçları da vermektedir. Bu yazıda Kâmil Yazgıç'ın hatıraları çerçevesinde babası Ahmet Midhat'ın yalısında bizzat tanık olduğu edebî toplantılara dair gözlemleri ele alınarak söz konusu mekânın, dönemin edebiyat mahfilleri içerisindeki yeri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Midhat, Kâmil Yazgıç, edebiyat mahfili, Beykoz, yalı,

AHMET MİDHAT EFENDİ'S MANSION AS A LITERATURE ASSEMBLY THROUGH THE EYES OF HIS SON KÂMİL YAZGIÇ

ABSTRACT

The importance of Ahmet Midhat's eldest child, Kâmil Yazgıç, pertaining to Turkish literature is the firsthand information he provides about his father Ahmet Midhat, rather than just the novel *Türk Yıldızı Emine*, written by him, his stories, and the play named *Çamaşircının Kızı*. Not only did Kâmil Yazgıç assist Ahmet Midhat in the newspaper he published for some time,

but Kâmil Yazgıç was also his lifelong confidant who stood beside him till death. It is possible to evaluate the memories of Kâmil Yazgıç, who has the most accurate information about Ahmet Midhat's life, temperament, and his close circle, as a kind of "tercüme-i hal". In the last years of his life, Kâmil Yazgıç published the memories of his father in various media. In this context, apart from his memoirs, which were serialized in the *Tan* newspaper in 1939 and published in 1940 as *Ahmet Midhat Efendi: His Life and Memories*, the memories of Yazgıç were published in the *Marmara* newspaper. The memories of Kâmil Yazgıç in a local newspaper called *Marmara* consist of serials written by him while he was working as a doctor in Adapazarı between 1941-1943. The management of *Vakit* was aware of these serials, so the newspaper included Kâmil Yazgıç in its staff and republished these memories between 1943-1945 by changing places and sometimes making additions. In his memoirs, Kâmil Yazgıç provides important information on many issues from Ahmet Midhat's daily life to his working discipline. Again, one of the striking features of these memories is that they provide information about Ahmet Midhat's mansion in Beykoz, which is a "literary gathering place" visited by the famous poets and writers of the period. While talking about the conversations of many important names who went to the mansion, such as Yazgıç, Poet Nigâr Hanım, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Necip Asım, it also gives clues about the current literary debates of that period. In this article, within the framework of the memories of Kâmil Yazgıç, observations about the literary meetings he witnessed in the mansion of his father Ahmet Midhat will be discussed and the place of the mansion in the literary gatherings of the period will be evaluated.

Abstracts: Ahmet Midhat, Kâmil Yazgıç, literary gathering-places, Beykoz, mansion

Ahmet Midhat'ın En Yakınındaki İsim: Oğlu Kâmil Yazgıç

Yazılarından çıkarılabildiği kadarıyla doğumu 1878 yılına tekabül eden Kâmil Yazgıç'ın Türk edebiyatına en büyük katkısı, babası Ahmet Midhat Efendi hakkında kaleme aldığı bir çeşit "tercüme-i hal" görünümündeki hatıralarıdır.

Kâmil Yazgıç, babasının isteği üzerine yazarlık mesleği yerine doktorluk mesleğini tercih eder. Bu bağlamda Ahmet Midhat, kendi yaşadığı sıkıntıları, çektiği zorlukları çocuklarının yaşamaması için onları gazetecilikten, yazarlıktan, kısacası yazı yazmayı gerektiren işlerden uzak tutmaya çalışır. Benzer şekilde damatlarını da -Muallim Naci ile Halid Eyüp dışında- doktorluk mesleğinden seçer. Dolayısıyla Ahmet Midhat'ın en büyük oğlu olan Kâmil Yazgıç da babasının isteği ve yönlendirmesi sayesinde doktor olur. Buna karşın babasından miras kalan yazma aşkı 1930'lardan sonra ortaya çıkarak Kâmil Yazgıç'a *Türk Yıldızı Emine* adlı bir roman, *Çamaşırcının Kızı* adlı bir piyes ve süreli yayınlarda tefrika olarak yayımlayacağı hikâyeleri kaleme almasına vesile olur. Dahası Kâmil Yazgıç'ın Türk edebiyatı açısından önemi, babası Ahmet Midhat'a dair yazdıklarıdır. Öncelikle babasıyla ilgili olarak 1939 yılında *Tan*

gazetesinde tefrika ettiği hatıralarını 1940 yılında *Ahmet Midhat Efendi: Hayatı ve Hatıraları* adıyla kitaplaştırır. Yine doktorluk mesleğini yaptığı Adapazarı'nda çıkan yerel süreli bir yayın olan *Marmara* gazetesinde -gazete yönetiminin de isteği üzerine- 1941-1943 yılları arasında hem günlük olaylara dair gözlemlerini paylaşır hem de babasıyla ilgili ilginç hatıralar aktarır. Söz konusu yazılardan haberdar olan *Vakit* gazetesi, Kâmil Yazgıç'a kendi gazetelerinde yazmasını teklif edince de 1943 yılında *Vakit* gazetesindeki yazmaya başlayarak 1945 yılında ölene kadar burada yazmayı sürdürür.

“Büyük adamların asıl merak uyandıran cihetleri onların hususi hayatlarıdır” düşüncesiyle hareket eden Kâmil Yazgıç, babası Ahmet Midhat'ın sağlığında başından geçen en gizli olayları bile kendisine anlattığını ve daha sonra bunları yazmasını istediğini de söyleyerek bu metinlerin yazılma amacını ortaya koyarken yazıların içeriğine dair şu bilgileri verir:

Ahmet Midhat'ın herkesçe malûm olan taraflarını muhtasar geçerek yalnız merhumun hususi hayatını, ailesine karşı muhabbet ve muamelesini, dostlarını, ahabplarını, itikadını, meraklarını, eğlencelerini vatana hizmetlerini bahusus Sultan Hamid'le olan münasebetini, suret-i vefatını burada yazacağım (Yazgıç, 1940, s. 3).

Dolayısıyla Kâmil Yazgıç, babasına dair hatıraları yayımlamadan önce anlatacaklarının sınırlarını çizerek babasının meslek hayatına dair zihninde yer edinmiş pek çok hatırayı anlatmak istediğini ve bunu “memleketin irfan ve matbuat tarihine karşı eda edilmesi zaruri bir vazife” olarak gördüğünü vurgulamıştır. Bu bağlamda Ahmet Midhat'ın yaşadığı dönemde bir edebiyat mahfiline dönüşen yalısına dair önemli bilgileri de birincil kaynak durumundaki Kâmil Yazgıç'ın hatıraları üzerinden okumak gerekmektedir. Nitekim bu yazıda öncelikle edebiyat mahfili kavramı anlatılacak, ardından bu yalının önemi ve söz konusu hatıralardaki yeri değerlendirilecektir.

Ahmet Midhat'ın Yalısı

Edebiyat mahfili kavramı üzerine Türk edebiyatında ilk çalışan isimlerden biri *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuara* adlı doktora çalışmasıyla M. Kayahan Özgül'dür. *Mekândan Taşan Edebiyat-Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri* isimli doktora tezi de edebiyat mahfilleri üzerine hazırlanmış bir diğer kapsamlı çalışmadır. Turgay Anar söz konusu çalışmasında İstanbul'u bir edebiyat mahfili şeklinde ele alırken edebiyat mahfili kavramının özelliklerini şu şekilde sıralar:

Edebiyat mahfillerinde biraya gelen şair, yazar, ilim ve devlet adamları ile çeşitli sosyal statü ve ilgi alanına sahip kişiler; burada eser, yazar, tema vb. gibi unsurlar üzerine sohbetler düzenlemiş, tenkit ve eleştirileri ile “hasbihâl” şeklinde bile olsa bir eleştirel faaliyet içinde olmuşlardır. Buradaki toplantılar sayesinde, en basit anlamda başkasıyla iletişime geçen sanatçı, edebiyatçı, edebiyattan hoşlanan insanlar ve sanat/kâr hamisinin mahfillerdeki bu tür sohbet ve etkinliklerden çeşitli şekillerde etkilendiklerini söylemek mümkün (Anar, 2012, s. xviii).

Abdullah Uçman ise “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da İlim ve Kültür Hayatı” başlıklı yazısında Tanzimat'tan sonra İstanbul'un kültür ve sanat hayatını şekillendiren muhitleri incelerken bu muhitleri geleneksel anlamda kültürü devam ettiren mahfiller ve Batılılaşma

süreci içinde ortaya çıkan yeni kültür çevreleri olmak üzere ikiye ayırır (2004, s. 173). Uçman, bunların içinde XVIII. yüzyılda çeşitli Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan ve “kibar kadın salonlarını” andıran mekânların üzerinde durarak bu mekânların Tanzimat’tan sonra Osmanlı’nın ileri gelen devlet adamlarının konaklarıyla ve yalılarıyla olan benzerliğini vurgular. Bu bağlamda Tanzimat’tan daha da önce 1810’lu yıllarda İsmail Ferruh Efendi’nin Beşiktaş’taki yalısının bir edebiyat mahfili niteliği taşıyarak söz konusu mekânların başında geldiğini söyleyen Abdullah Uçman, Ahmet Midhat’ın Beykoz’daki yalısını da dönemin ünlü bir edebiyat mahfili olarak değerlendirir. Alim Kahraman, Ahmet Midhat’ın bu yalıya gelmeden önce Beykoz’da Akbaba Çiftliği’nde oturduğunu, doktorların fazla yorulmamasına dair tavsiyesi üzerine yine Beykoz Yalıköyü’ndeki yalıyı satın aldıktan sonra yıkıp yeniden inşa ettiğini belirtir (2004, s. 62-63). Ahmet Midhat’ın bu yalısına kimlerin misafir olduğuna, yalıda nelerin konuşulduğuna ve nelerin yapıldığına dair en yakın tanıkların başında gelen Ahmet Midhat’ın büyük oğlu Kâmil Yazgıç’ın hatıraları söz konusu mahfil üzerine en geniş bilgiyi veren önemli bir kaynaktır. Örneğin Kâmil Yazgıç, Ahmet Midhat’ın vefatının yıl dönümü dolayısıyla hazırlanan *Bir Jübilenin İntibaları: Ahmet Midhat’ı Anıyoruz!* adlı kitaba yazdığı “Ahmet Midhat’ın Büyük Oğlu Dr. Kâmil Yazgıç’ın Sözleri” adlı yazıda babasına dair hatıraları paylaşırken Beykoz’daki yalıyla ilgili önemli bilgiler aktarır. En üst kattaki büyük salonda bir “tiyatro sahnesi” ve bir ibadet odası bulunan bu yalıyı detaylı şekilde tanıtan Yazgıç, orta kata ayrı bir parantez açar (Yazgıç, 1955, s. 93). Bu katta, bir kütüphaneyle birlikte “alaturka döşenmiş” bir misafir salonu bulunmaktadır. Edebiyat mahfili olarak nitelendirilen bu mekânın kalbi bu salondur, nitekim Ahmet Midhat misafir salonunda devrin önemli yazar, şair ve sanatkârlarını ağırlarken edebiyat sohbetleri de yapmaktadır. Bu noktada Kâmil Yazgıç’ın 7 ve 11 İkcinciteşrin [Kasım 1942] tarihinde *Marmara* gazetesinde “Ahmet Midhat Efendi’nin Arkadaşları I, II” adıyla kaleme aldığı yazılarında da yalıya gelen giden yazar, şair, devlet adamlarıyla ilgili bilgiler paylaşılmaktadır. Söz konusu yazıların adından da anlaşılacağı üzere babası Ahmet Midhat’ın yakın arkadaşlarına değinen Kâmil Yazgıç, yazının girişinde pek çok kişiden Ahmet Midhat’ın “samimi dostları”nı yazması için mektup aldığından bahsederek onların bu arzularını yerine getirmek ister. Bu yazılarında Ahmet Midhat’ın kimi arkadaşlarını sayan ve onlarla ilgili hatıralarından bahseden Kâmil Yazgıç, bu arkadaşlar içerisinde İttihat ve Terakki devrinin Şeyhülislamı Hoca Musa Kâzım Efendi, Defter-i Hakani Nazırı Mahmut Esat Efendi, İncirköylü Sahip Molla Bey ve Yağcı Şefik Bey gibi isimlerin babasıyla olan diyaloglarına yer ayırır. Bu isimlerin yanı sıra her cuma kendi yalılarına gelen meslek erbabları üzerinde de durur:

Cuma sabahı erkenden Beykoz eşrafından birçok zevat kezalik tanınmış şairler, gazeteciler, musikişinaslar ve edipler hülasa her mesleğin ileri gelenleri bizde toplanırlar, yerler, içerler, eğlenirlerdi (Yazgıç, 7 İkcinciteşrin [Kasım] 1942, s. 2).

Misafirler dağıldıktan sonra Musa Kâzım Efendi ve Mahmut Esat Efendi’yle birlikte kütüphaneye geçen Ahmet Midhat’ın çeşitli konularda sohbet ettiğini anlatırken babasının arkadaşlarının öne çıkan yönlerine de değinir. Kapı arkasından saatlerce bu konuşmaları dinleyen Kâmil Yazgıç, Hoca Musa Kâzım Efendi’nin “ulum-ı diniye ve Arabiye’deki derin vukufuna”; Mahmut Esat Efendi’nin “ulum-ı tabiyedeki ihtisasına”; babası Ahmet Midhat’ın “felsefe hakkındaki sözlerine” hayran kaldığını söylerken bu kişilerin fiziksel özelliklerini de aktarır. Dahası bu toplantılarda “siyaset katiyen mevzuubahis edilmezdi” şeklinde bir

açıklamada da bulunarak bu sohbetlerde kültür ve sanatın öne çıktığını vurgular. İncirköylü Sahip Molla Bey ve Yağcı Şefik Bey'in de isimlerini zikreden Kâmil Yazgıç, bu isimler söz konusu olduğunda ise babasıyla ilgili hatıralarından ziyade devlet makamlarındaki görevlerine odaklanır (Yazgıç, 11 İkinciteşrin [Kasım] 1942, s. 2).

Kâmil Yazgıç, “Şair Nigâr Hanım” adlı yazıda ise adından da anlaşılacağı üzere Nigâr Hanım'ın Ahmet Midhat ile olan anılarından bahseder. Yaz günleri her cuma yalının önemli konuklarından biri olan Şair Nigâr Hanım'ın yalıya gelir gelmez “Babacığım” diye seslendiği Ahmet Midhat'ın elini öperek küçük kâğıtlara yazdığı yeni şiirlerini sunmasını anlatırken o günlerde henüz yirmili yaşlarda olan Nigâr Hanım'ın şiire karşı olan heyecanını da aktarır (Yazgıç, 1 Şubat 1944, s. 3). Bu bölümde Ahmet Midhat'ın şiir yazmadığı gibi okumayı da beceremediğini söylemesi ve şiirleri sahibinin okumasını istemesiyle Nigâr Hanım'ın şiirlerini okumasına da yer ayrılır. Bütün aile Nigâr Hanım'ın kendi şiirlerini okumasından oldukça duygulanır. Kâmil Yazgıç da Nigâr Hanım'ın şiirlerini “bir inci gerdanlığa” benzetir. Sadece Nigâr Hanım'ın değil, Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye'nin de yetişmesinde önemli rol üstlenen Ahmet Midhat'ın Fatma Aliye ile yalısındaki edebiyat sohbetlerine de bu hatıralardan ulaşmak mümkündür. Yine bu hatıralara göre her iki yazar, bir hafta boyunca yazdıklarını Ahmet Midhat'a okur, ardından Ahmet Midhat bu yazılardan bazılarının yayımlanmasını uygun görünürken bazılarının da kusurları üzerinde durur. Kâmil Yazgıç, bu yazarların, “biraz da hususi derse benzeyen o konuşmalar sayesinde memleketin edebiyat tarihine kadar girmek şerefine kavuşmuş” olduklarını düşünür ve bunda babasının payı olmasına da oldukça sevinir (Yazgıç, 1940, s. 40).

Ahmet Midhat'ın edebiyat mahfiline katılan isimlerden bir diğeri de *Servet-i Fünun* dergisinin sahibi Ahmet İhsan Tokgöz'dür. Yazgıç da *Marmara* gazetesinde “Dört Ahmetler” adlı yazıyla deniz sporuna meraklı olan Ahmet İhsan'ın kendi kotrasıyla Beykoz'a gelip Ahmet Midhat'ın yalısının önüne demirleyerek babasıyla sohbet ettiği zamanları aktarır. (Yazgıç, 9 İkincikanun [Ocak] 1943, s. 2). Ahmet İhsan Tokgöz de hatıralarında bu görüşleri doğrular nitelikte Ahmet Midhat'ın yalısındaki misafirliğine yer verir (Tokgöz, 2012: 39). Aynı şekilde Ahmet Midhat, yurt dışı gezilerinde tanıdığı ve sonrasında dost olduğu yabancı kadınları da yalısında misafir ederek onların da dâhil olduğu yeni edebiyat mahfilleri kurar. 1899'da Stockholm'de düzenlenen VIII. Müsteşrikler Kongresi'ne katılan Ahmet Midhat, burada Gülnar Hanım'la - asıl adı Olga Sergeevna Lebedeva- tanışır (Akün, 1996, s. 244). Kongreden sonra 1890 yılında İstanbul'a gelen ve sonrasında da sık sık bu ziyaretlerine devam eden Gülnar Hanım, bu gelişlerin bir kısmında Ahmet Cevdet Paşa'nın yalısında bir kısmında Ahmet Midhat'ın yalısında misafir olarak kalır. Kâmil Yazgıç da Gülnar Hanım'ın kendi yalılarında aylarca misafir olduğundan bahseder (Yazgıç, 1940, s. 82). Buradan hareketle denebilir ki Gülnar Hanım'ın Ahmet Midhat'ın yalısında misafir olarak kaldığı günlerde her Cuma yapılan edebî toplantılara katıldığını söylemek mümkündür.

Ahmet Midhat'ın yalısı yalnızca yazar, şair, sanatkâr ve devlet adamlarını misafir edip onlarla edebî toplantılar yapması bakımından değil ailesiyle geçirdiği zaman bakımından da bir tür edebiyat mahfili niteliği taşır. Yukarıda bahsedildiği üzere Ahmet Midhat'ın Beykoz'daki yalısının en üst katındaki büyük salona “mükemmel dekorlu” bir tiyatro sahnesi kurması bu anlamda önemlidir (Yazgıç, 1955, s. 93). Bu oyunların dekorunu Ahmet Midhat'ın hazırladığını

belirten Kâmil Yazgıç, babasının yazdığı küçük piyeslerin burada oynandığını, söz konusu piyeslerin oyuncu kadrosunun ise Ahmet Midhat'ın oğulları, kızları ve torunları tarafından oluşturulduğunu belirtir. Bununla birlikte yazılan piyeslerin temsilinde aile bireyleri yeterli gelmezse komşu çocuklarından destek alınmaktadır (Yazgıç, 1940, s. 67). Provalar bitip temsil günü geldiğinde Ahmet Midhat “samimi dostlarını” yalıya çağırarak, onlara ziyafet verdikten sonra hazırladıkları piyesi seyrettirmektedir. Benzer şekilde Meşrutiyet'in ilanından sonra bizzat yetiştirdiği bir heyete Beyoğlu'ndaki Fransız tiyatrosunda bir piyes oynatması da bu konuya ne kadar önem verdiğinin kanıtıdır. Ahmet Midhat, yalısında sadece kendi çocuklarına ve torunlarına tiyatro eğitimi vermekle de kalmamış, Beykozlu gençlerden “bir millî temaşa akademisi” adıyla bir grup kurarak musiki, inşad, tarih ve temaşa dersleri vermiştir (Yeni Adam, 10 Eylül 1942, s. 3). “Yeni Adam” müstearıyla yazan İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre söz konusu derslerden tarih ve inşad dersini Ahmet Midhat, tiyatro dersini Hekimyan Hanım, Karagöz derslerini Hayalî Kâtip Salih, musiki derslerini Leon Hancıyan Efendi verir. Bu “hususî akademiye” devam eden gençler arasında Şevket Tunçdağı, Kreneteçi Bahri, ziraatçi Cevat Rüştü, Midhat Efendi'nin oğlu Dr. İbrahim bulunmaktadır. Yalıda verilen temsiller arasında Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre*'si ile Ahmet Midhat Efendi'nin *Deli Kim?* adlı oyunları yer alır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre Ayan'dan Mısırlı Mehmet Ali Paşa, *Karagöz* gazetesi sahibi Ali Fuat, Babanzade İsmail Hakkı, Beykoz Eczanesi Ferit Göze seyirciler arasında görülen isimlerdendir.

Yine Yazgıç'ın aktardıklarına göre Ahmet Midhat Efendi'nin yalısındaki çocuklar sadece tiyatro ile meşgul olmaz, musiki konusunda da eğitim alır. Ahmet Midhat, çocuklarının ve torunlarının hepsini musikişinas olarak yetiştirdiği için her biri müzik aleti çalmayı bilir. Örneğin Ahmet Midhat'ın torunu Mihriban Hanım keman çalmakta; diğer torunu Nigâr Hanım, şarkı bestelemekte; büyük kızı Hacer Hanım ise piyano ve org ile ilgilenmektedir. Ahmet Midhat'ın kendisi de Türk musikisinin bütün makamlarını bilmektedir. Hikmet Feridun Es de Kâmil Yazgıç'la benzeri görüşleri paylaşarak “yalı bir nevi konservatuar gibiydi” şeklinde bir yorumda bulunur (2013, s. 272). Bu bağlamda Ahmet Midhat Efendi'nin ilginç kişiliğinin bir yansıması olan ve toplumu eğitime düşüncesine hizmet eden tiyatro odası kurarak ev halkıyla tiyatro sahneleme girişimi onun yalısını dönemin diğer edebiyat mahfillerinden ayırır.

SONUÇ

Ahmet Midhat Efendi'nin en büyük oğlu olan doktor Kâmil Yazgıç'ın hatıraları Türk edebiyatının “on iki beygirlik yazı makinesi”ni tanımak adına önemli bilgiler içermektedir. Ahmet Midhat'ın gündelik hayatı ve fiziksel görünüşünden mizacına, okuma alışkanlıklarından arkadaşlarıyla ilişkilerine kadar en ayrıntılı bilgi, Kâmil Yazgıç'ın hatıralarında yer almaktadır.

Kâmil Yazgıç'ın Ahmet Midhat Efendi hakkında yazdığı hatıralarda geniş yer kaplayan Beykoz'daki yalı; bir edebiyat mahfili hüviyeti taşıyarak dönemin ünlü yazarlarını ve şairlerini bir araya getirdiği için kültür tarihimiz açısından da önem arz etmektedir. Bu yalıda dönemin edebî meseleleri tartışılmakta, yeni eserler ve yeni yazarlar yine bu yalıda tanıtılmaktadır. Ayrıca söz konusu yalıda Ahmet Midhat, özel bir odada tiyatro oyunları sahneyerek aile içinde küçük bir edebiyat mahfili de oluşturmuştur. Ahmet Midhat'ın bu yalıda yönettiği

oyunlarla, çocukları ve torunlarıyla düzenlediği musiki toplantılarıyla minimal düzeyde de olsa kendi kültür sanat merkezini kurduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla halkı eğitme ve bilgisini genişletme düşüncesini misyon edinen Ahmet Midhat, bulunduğu her ortamı bir kültür-sanat mekânına çevirmesi özelliğiyle de çok yönlü bir aydındır.

Kısacası edebiyatın; kitaplardan, dergi ve gazetelerin kültür sanat sayfalarından çıkararak canlı bir yapıya kavuşmasını sağlayan mahfiller; yazarların, şairlerin, aydınların kültür ve sanata dair konuştukları, fikir paylaşımında buldukları yerler olarak edebiyatın gelişmesinde, güçlenmesinde ciddi bir rol üstlenir. Kâmil Yazgıç'ın Ahmet Midhat Efendi'ye dair hatıralarında geniş yer kaplayan Beykoz'daki bu yalı; Tanzimat döneminin edebiyat mahfilleri arasında öne çıkan bir mekândır.

KAYNAKÇA

- Akün, Ö. F., *Gülzar Hanım*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 14, 243-248, İstanbul, 1996.
- Anar, T., *Mekândan Taşan Edebiyat-Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri*, Kapı Yayınları/İstanbul, 2012.
- Es, H. F. *Tanımadığımız Meşhurlar*, Haz. Selçuk Karakılıç, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, A., *Edebiyatın Belleğinde Yaşayan Beykoz*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005.
- Tokgöz, A. İ., *Matbuat Hatıralarım*. Haz. Alpay Kabacalı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- Uçman, A., "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İstanbul'da İlim ve Kültür Hayatı." *İstanbul: Şehir ve Medeniyet*, 173-185, Klasik Yayınları, İstanbul, 2004.
- Yazgıç, K., *Ahmet Midhat Efendi'nin Arkadaşları I*, 2, Marmara, 7 İkinciteşrin [Kasım] 1942.
- Yazgıç, K., *Ahmet Midhat Efendi'nin Arkadaşları II*, 2, Marmara, 11 İkinciteşrin [Kasım] 1942.
- Yazgıç, K., *Ahmet Midhat Efendi Hayatı ve Hatıraları*, Tan Matbaası, İstanbul, 1940.
- Yazgıç, K., *Ahmet Midhat'ın Büyük Oğlu Dr. Kâmil Yazgıç'ın Sözleri*, Bir Jübilenin İntibaları: Ahmet Midhat'ı Anıyoruz, 85-99, Vakit Gazete Matbaa Kütüphane, İstanbul, 1955.
- Yazgıç, K., *Dört Ahmetler*, 2, Marmara, 9 İkincikanun [Ocak] 1943.
- Yazgıç, K., *Şair Nigâr Hanım*, 3, Vakit, 1 Şubat 1944.
- Yeni Adam [İsmail Hakkı Baltacıoğlu], A. *Midhat*, 3, Yeni Adam, 10 Eylül 1942.

ÜLFET EL-İDLİBÎ'NİN “ÖLÜMSÜZ AYNA” ADLI HİKAYESİ ÜZERİNE

Öğr. Gör.,MERVE ZEYREK

Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,– 0000-0002-1635-7325

ÖZET

Ülfet el-İdlibî, üst tabakaya mensup bir ailenin çocuğu olarak 1912 yılında Şam'da dünyaya gelmiştir. Modern Arap Edebiyatının Suriyeli kısa hikaye ve roman yazarlarından biri olarak tanınmaktadır. Yazar, ardında birçok eser bırakmıştır. *وَدَاعًا يَا دِمَشْقَ / Son Karar*, *الفَرَارُ الْأَخِيرُ / Elveda Ey Şam*, *يُضْحِكُ الشَّيْطَانُ / Şeytan Gülüyor*, *نَظْرَةٌ فِي أَدْبَانِ الشَّعْبِيِّ / Halk Edebiyatımıza Bir Bakış* ve *فِصْصٌ شَامِيَّةٌ / Şam Kıssaları* eserlerinden bazılarıdır. İdlibî'nin eserlerden *فِصْصٌ شَامِيَّةٌ* bir hikaye mecmuasıdır. Bu çalışmada söz konusu mecmuadaki *مِرْآة خَالِدَةَ / Ölümsüz Ayna* isimli hikaye; kahramanlar, olaylar, modern anlatım teknikleri, tasvirleri ve dil açısından incelenmiştir. *فِصْصٌ شَامِيَّةٌ* isimli mecmua, İdlibî'nin 1954 yılında kaleme aldığı bir eserdir. Eser, toplamda on yedi kısa hikaye ihtiva eden bir mecmuadır. İncelemesi yapılan *مِرْآة خَالِدَةَ* isimli hikaye, mecmuanın dokuzuncu hikayesidir. Yazar, fasih Arapça kelimelerle kaleme aldığı bu hikayede, batıya öykünmüş bir hayat yaşamakta olan İhsan Hanım'ın aynasıyla olan kavgasını anlatarak okuyucuya merhaba demektedir. Ardından ise, geleneksel yaşam tarzından kopan, manevi unsurlardan çok maddi unsurlara ve dış güzelliğe meyleden bir toplum yapısını bazı iğneleyici noktalarla ele almaktadır. Yazar, modernizme boyun eğip batıya benzemeye çalışan doğu insanının özünden kopuşunun sonunu, İhsan Hanım'ın pişmanlığına sığdırarak anlatmaktadır. İdlibî'nin, İhsan Hanım'ı doğu kumaşı olarak kullandığını söylemek tam yerinde bir teşbih olacaktır. Ayrıca yazar, bu kumaşın üstüne işlediği batı motiflerinin ne denli eğreti durduğunu da açıkça göstermektedir. Özünü muhafaza etmenin kıymetine de işaretlerde bulunmuştur. İdlibî bu eserinde, yozlaşmamış kadim kültür unsurlarının silinip gitmesi durumunda, o kültüre sahip kişilerin ruhsal buhranlarını görsel tavsiflerle işlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kısa Hikaye, Suriye Edebiyatı, Ülfet el-İdlibî, Modernizm.

Giriş

Edebiyat alanında kısa hikayeler, birkaç kişinin başından geçen, daha çok gerçeğe uygun bir olayı anlatan, belirli kişilik tiplerinin karakterlerini çizen ve genellikle birkaç sayfa tutan kısa yazılardır. Kısa hikayeler tamamen bir zihin ürünü olabileceği gibi, gözlemler sonucu elde edilmiş olaylar dizisi de olabilir. (Oğuzkan, 1997) Kısa hikaye türündeki ilk yapıtın, 19. Yüzyılda Amerikalı yazar Edgar Allan Poe tarafından kaleme alındığı kabul edilmektedir. Poe'den sonra ise, Fransız yazar Guy de Maupassant ve Rus yazar Anton Pavloviç Çehov kısa hikaye türüne sağlam bir temel kazandırmışlardır. İlklerin çalışmalarından sonra da, kısa hikaye türü tüm dünya edebiyatlarında tedricen yerini almaya başlamıştır. (Harmanlı, 2004)(Ramazan, 1998)

Arap edebiyatına gelince, Batı konseptinde ilk kısa hikaye, Mısır'da Muhammed Teymûr'un (TDV, 2005) kaleminden çıkmıştır. 1917 yılında yayımlanan bu kısa hikayenin adı, *في القطار /*

Trende' dir. (Er, 2004) Suriye edebiyatındaki kısa hikayenin ise, Batı tesirinin artmasıyla yeni bir ivme kazandığı görülmüştür. Zira Batıdan etkilenen toplum, Batı edebiyatında mevcut olan bu türü de edebiyatlarına aktarmıştır.

1. Suriye Kısa Hikayeciliği Hakkında

Suriye'deki ilk kısa hikayeler, 1930'lu yıllarda kendini göstermeye başlamıştır. (TDV, 1998) Suriye edebiyatında kısa hikayenin henüz yeni şekillendiği bu dönemde; Muhammed en-Neccâr, Fuâd eş-Şâib, Ali Hulkî, İlyân Deyrânî ve Cebrâil Se'âde gibi Suriyeli yazarlar, önemli yapıtlar kaleme almışlardır. (Tasa, 2008) Kırklı yıllara gelince; Nasruddîn el-Bahra, Sa'îd Hûrânîye, Mevâhib Keyâlî, Şevkî Bağdâdî, Samîm eş-Şerîf, Hasîb Keyâlî, Adnan ed-Dâ'ûk ve Âdil Ebû Şenb gibi isimler zikredilebilir. Yine altmışlı yıllarda; Zekeriyâ Tâmir, George Sâlim ve Nedîm Mar'aşî gibi isimler, yetmişli yıllarda ise; Muhammed Kâmil el-Hatîb, Abdullah Ebu Heyf, İbrâhim el-Halîl, İskender Yusuf, Ahmed Mahmûd el-Mustafâ ve Muhammed Nedîm bu dönemlerin en önde gelen kısa hikaye yazarları olarak anılmaya değer edebiyatçılardır. Seksenli ve doksanlı yıllarda ise, kısa hikaye yazarlığında oldukça büyük bir artış görülmektedir. Muhammed Velîd el-Hâfiz, Memdûh Azzâm, Mahmûd Muflih el-Bekr, Muhammed Bâkî Muhammed, Muhammed el-Hâc, Tâcuddin Mûsâ ve Usâme Esber gibi isimler söz konusu dönemin kısa hikaye yazarlarından sadece bir kaçıdır. (Tasa, 2008)

2. Yazar Hakkında

Ülfet el-İdlîbî, üst tabakaya mensup bir ailenin çocuğu olarak 1912 yılında Şam'da dünyaya gelir. Dayısı müellif Kâzım Dağîstânî'nin kütüphanesinden faydalanarak kendini geliştirme çabasına girişir. Henüz on yedi yaşlarında evlenir, iki erkek, bir kız evladı dünyaya getirir ve 22 Mart 2007'de vefat eder. (Khadra, 2005) (Dalva, 2005)

Ülfet el-İdlîbî, Fransız işgaline karşı ülkesinde düzenlenen isyan propagandalarında ve feminist gösterilerde yer alır. Bunun yanında, kısa hikaye ve roman yazarı olarak tanınır. Kısa hikayelerinde, yirminci yüzyılın modernizme olan boyun eğişinin geleneksel Şam yaşam biçimlerine yansımaları işler. Bu açıdan eserleri, dönemindeki nostaljik olay ve kişilik tipleriyle doludur. Yazar, kısa hikayelerin yanında yaşadığı döneme ayna tutan romanlar da yazmıştır. Londra Radyosu'nun 1947 yılında Suriye'de düzenlediği hikaye yarışmasına *القَرَارُ الْأَجْبُرُ / Son Karar* isimli hikayesini göndermiştir ve üçüncü olmuştur. (Kula, 2001) Ayrıca 1950 yılında kısa hikayeleri BBC ödülü kazanmıştır. Eserleri başta İngilizce olmak üzere birçok dile çevrilir. Kaleme aldığı edebi yapıtlara yer vermeden önce onun Modern Arap Edebiyatındaki yerine bilhassa değinmekte fayda vardır.

Modern Arap Edebiyatının henüz yeni nefes aldığı dönemde kısa hikaye türü, Suriyeli kadınlardan ilk olarak Selma el-Haffar el-Kuzbari ve Ülfet el-İdlîbî tarafından temsil edilir. 1950 yıllarından itibaren, eserleriyle edebiyat alanına katkıda bulunmaya başlayan bu iki yazar, Suriyeli kadın yazarlar silsilesinin öncüleri olarak kabul edilirler. (Dalva, 2005)

İdlîbî'nin yaşam koşullarının, ailevi yapısının, gözlemlerinin ve tecrübelerinin yansıması, özellikle kısa hikaye türünde kaleme aldığı eserlerinde göze çapar. Kısa hikayeleri, memleketinin 1920-1946 yıllarında yaşamış olduğu Fransız mandası kabusunun, bunun yanında bağımsızlık isyanlarının ve kadın-erkek, kadın-kadın ilişkilerinin bir dizi soyut resme

dökülmüş halidir. Yazarlık serüveninde daima İdlîbî'ye akıl hocalığı yapan biri vardır, Muhammed Teymûr. Yazar, toplumsal yaşamdan izi silinmek üzere olan sosyal kurallar ve geleneklere dair öz kaygısını eserlerine yansıtması bakımından, hocasına benzerlik gösterir. (Sabri, 1992) Muhammed Teymûr'un halifesi mesabesinde bulunan ve Arap Edebiyatına ciddi katkılar sunan kardeşi Mahmûd Teymûr da, yazarın örnek aldığı bir diğer isimdir. Öyle ki İdlîbî'nin bazı çalışmalarının ön sözü, Mahmûd Teymûr'un (TDV, 2003) kalemindendir.

Bu çalışmada İdlîbî'nin oldukça geniş bir muhtevaya sahip olan *قِصَصٌ شَامِيَّةٌ* / *Şam kıssaları* isimli hikaye mecmuası incelendiğinden, kısa hikayelerindeki içerik özelliği ve üslubu hakkında şunları söylemek mümkündür: Yazarın kısa hikayelerinin içeriği oldukça tenevvü gösterir. Ayrıca hikayelerdeki anlatının zihinde canlandırılmasının özenle seçilmiş kelimelerle yapılmış olması ve fasih Arapçanın vurgu dolu kelimelerinin kullanılması, teknik açıdan önemli bir yer tutar. Yukarıda ifade edildiği üzere, öz kaygıların okuyucuya hissettirilmesi sırasında kullanılan yergi ve mizah dolu üslup, yazarın ifade gücünün ne denli etkili olduğunu ortaya koyar.

Yazarın eserlerine gelince, İdlîbî ardında, gerçeklikle karakterize edilen ve doğu hayatına ışık tutan büyük bir kültürel miras bırakmıştır. Ayrıca, hikaye, roman ve edebiyat çalışmalarıyla adını en büyük Suriyeli Arap yazarların listesine kazınmayı başarmıştır. Buna ilaveten birçok takdir belgesi ve ödülle bu hizmetini taçlandırmıştır. Onun bu alanda yapmış olduğu çalışmalar ve ortaya koyduğu eserler, aşağıdaki gibi sıralanabilir:

İdlîbî ilk hikayesini 1947 yılında *الْقَرَارُ الْأَخِيرُ* / *Son Karar* başlığıyla kaleme almıştır. Bu hikayeyle Londra'daki bir radyo yarışmasına katılmış, üçüncülük ödülüne haiz olmuştur. 1954 yılında ise, bu çalışmada incelenen *مِرَاةٌ خَالِدَةٌ* / *Ölümsüz Ayna* isimli hikayenin de bulunduğu, toplamda on yedi hikayenin yer aldığı *قِصَصٌ شَامِيَّةٌ* / *Şam Kıssaları* ünvanlı mecmuayı yazmıştır. 1963 yılına gelindiğinde, aynı şekilde hikaye mecmuası özelliği taşıyan *وَدَاعًا يَا دِمَشْقُ* / *Elveda Şam'ı*,¹ 1974'de ise, bir diğer mecmuası olan *يَضْحَكُ الشَّيْطَانُ* / *Şeytan Gülüyor*'u yayınlamıştır. Aynı yıl, *نُظْرَةٌ فِي أَدْبَانِ الشَّعْبِيِّ* / *Halk Edebiyatımıza Bir Bakış* isimli edebiyat yapıtıyla, özelde Suriye edebiyatına, genelde ise Arap edebiyatına ayna tutmaya çalışmıştır. 1976'da *عَصِيُّ الدَّمْعِ* / *Gözyaşının İsyanı* isimli hikayeyi, 1981 yılında, *يَا دِمَشْقُ يَا بَسْمَةَ الْحُرْنِ* / *Şam: Ey Hüznün Gülümseyişi* isimli romanı, 1990'da çeşitli vesilelerle Şam halkına verdiği konferansları anlattığı, taşıdığı kültürel endişeye yer verdiği ve gitmiş olduğu gezilerden bahsettiği *نَفْحَاتٌ شَامِيَّةٌ* / *Şam Esintileri* isimli eseri, 1991'de *حِكَايَةُ جَدِّي* / *Dedemin Hikayesi* isimli romanı, 1993'de ise, *مَا وَرَاءَ الْأَشْيَاءِ الْجَمِيلَةِ - وَقِصَصٌ أُخْرَى* / *Güzel Şeylerin Ardında ve Diğer Hikayeler* isimli mecmuayı kaleme almıştır.

3. *قِصَصٌ شَامِيَّةٌ* / *Şam Kıssaları*

قِصَصٌ شَامِيَّةٌ, İdlîbî'nin 1954 yılında kaleme aldığı bir eserdir. Kitap, toplamda on yedi kısa hikaye ihtiva eden bir mecmuadır. İncelemesi yapılan *مِرَاةٌ خَالِدَةٌ* / *Ölümsüz Ayna* isimli hikaye, mecmuanın dokuzuncu hikyesidir. Bu eserin mukaddimesi, yukarıda da belirtildiği üzere, İdlîbî'nin akıl hocası ve öncüsü Muhammed Teymûr'un kardeşi Mahmûd Teymûr tarafından kaleme alınmıştır. Mahmûd Teymûr'un mukaddimedede sunduğu nüanslar, İdlîbî'nin

¹ Elveda Ey Dimaşk (Suriye Öyküleri) adı altında Eyüp Tanrıverdi tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Ağaç Kitabevi Yayınları tarafından 2009 yılında yayımlanmıştır.

hikayelerinin edebi ve sosyal yönlü detaylarına ışık tuttuğundan, burada mukaddimesinden bazı bölümleri aktarmakta fayda vardır.

Mahmûd Teymûr, eserin mukaddimesinin kendi kaleminden çıkmasının, İdlîbî'nin kendine olan güvenini gösterdiğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre yazar, eserin girişinde bir takım sunuşlar yapar, tanımlar verir ve savunmalar yapar. Bu da, daha sonra yazara karşı yöneltilebilecek eleştiri ve ithamlara karşı bir nevi set oluşturur. Oysaki İdlîbî, eserin mukaddimesini bir başkasının lisanına bırakmış, bir bakışa “Herhangi bir açıklamaya gerek olmaksızın, okuyucu ne yazdığımı anlayacaktır.” şeklindeki düşüncesiyle, kaleminin gücünü ortaya koymakla kalmayıp, daha okuyucuya ulaşmadan bu gücün arkasında sağlam bir şekilde durmaktadır.

Sözlerine, kıssaları ilk okuyanlardan biri olduğunu belirterek devam eden Teymûr, bu eserin Arap Edebiyatındaki *قصة قصيرة* türünü yeniden parlattığına işaret etmektedir. Yazarın asıl amacı doğudaki hayata ışık tutmak olduğundan; doğunun aklı, havası, gelenekleri, ruhu ve özellikleri, hikayelerin tamamında ana unsur olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca, yazarın hayal ürünü hikayeler sunmadığını dile getiren Teymûr, eserde kullanılan vasıfların doğallığını da buna borçlu olduğunu söylemektedir. Teymûr, çalışmayı yaparken bizim de dikkatimizi çeken bir noktaya daha değinmektedir. Şöyle ki, on yedi hikaye de ekseriyetle tasvirden oluşmaktadır. Yani tahkiye eden daima yazardır. Aralara serpiştirilen diyaloglar hikayelere canlılık kazandırsa da, klasik kısa hikayede görülen sıklıkla yer almamaktadır. Teymûr'a göre bu, yazarın tasvir yeteneğinin kuvvetini gösterir. Çünkü baştan sona tasvirleri ahenkle yürütmek, büyük bir beceri gerektirmektedir. Teymûr'un kaleminden çıkan mukaddime hakkında verilen malumatlar kafi görülmektedir. Şimdi, *مرآة خالدة* / *Ölümsüz Ayna* isimli hikaye analizine geçilecektir.

4. *مرآة خالدة* / *Ölümsüz Ayna*

Ölümsüz Ayna adlı hikayeyi şöyle özetlemek mümkündür:

“İhsan Hanım, her şeyin pek de yolunda gitmediği bir yılbaşı eğlencesinden döner. Bezgin bir biçimde kıyafetlerini çıkardıktan sonra, son zamanlara kadar onu dünyadaki en güzel kadınmiş gibi gösteren aynanın karşısına geçer. Ancak, ayna eskisi gibi güzelliğini göstermeyi bırakmış, artık solgun yüzünü ve yıpranmış bedenini gün yüzüne çıkarmaya başlamıştır. Bu üzünlüğün ve kızgınlığın üzerine kısa bir sinir nöbeti geçiren kadının mülayim kocası, hemen aile doktorlarına haber verir. Doktorun verdiği ilaçlar İhsan Hanım'ın krizini dindirir de, kalbindeki ateş bir türlü sönmemiştir. O sırada gençlik yıllarını, Adnan'ı ve Selva'yı tekrar tekrar hatırlar. Bütün gece yaşananları içine sindirmeye, intikamın nasılda acı veren bir duygu olduğunu düşünerek bu hislerden kurtulmaya çalışır, ama bir türlü başaramaz.

Yıllar yıllar önce Adnan, Selva ve İhsan Hanım yine bir kutlamada tanışmış, Selva Adnan'dan çok hoşlandığını belirterek, İhsan Hanım'dan onların arasını yapmasını istemiştir. Ancak, Adnan'ın İhsan Hanıma olan yakın ilgisi hoşuna gitmiş, arkadaşının duygularını hesaba katmadan, kendisi Adnan ile aşk yaşamaya başlamıştır. Bunu öğrenen Selva buldukları yerden çok uzak bir mevkiye taşınarak evlenmiş, bir de kız çocuğu dünyaya getirmiştir. Ancak Adnan ile İhsan Hanım da evlenmemiş, İhsan Hanım zengin olduğuna kanaat getirdiği biriyle hayatın birleştirmiştir. Aradan yıllar geçmiş, bu gece hepsi tekrar bir araya gelmiştir. Selva'nın kızı öylesine göz alıcı bir güzelliğe sahiptir ki, gece boyu tüm gözler onun üzerindedir. Ve tabii

Adnan'ın da... Başka bir adamla evli olmasına rağmen, Adnan'ı deli gibi kıskanmış, Selva'nın "Senden intikamımı kızım ile aldım. İşte aynadaki yaşlı ve yıpranmış yüzün. Oysa benim eserim olan kızım, ben ölsem dahi benim dünyadaki aynam olarak kalıp benim güzelliğimi yaşatacak!" ifadeleriyle dolu bakışlarını unutamamıştır. Bu tavırlar ona ikinci bir hançer batırmıştır. Çünkü İhsan Hanım güzelliğine gölge düşüreceğinden korktuğu için hamile kaldığı çocukları aldırması, bu da ona, bir daha hamile kalma ihtimalini ortadan kaldıran büyük bir hastalıkla geri dönmüştür. Şimdi o, ihanetinin solmuş yüzünü aynada izlerken, Selva da aynı aynada intikamının pırıltılı gölgesini izliyordur."

4.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Hikaye, dış anlatıcı metodu kullanılarak, üçüncü tekil şahıs kipiyle tahkiye edilmektedir. Bu da, diyaloglara daha az yer verildiğinden, yazarın tasvir gücünü göstermesi adına uygun bir mahal oluşturmaktadır. İhsan Hanım'ın eğlence gecesi dönüşünde geçirdiği ufak çaplı kriz anlatılarak başlayan hikayede, genç ve güzel bir kadının zamana olan boyun eğişi, eşsiz bir biçimde anlatılmaktadır. Hikayede, diyaloglara her ne kadar az yer verilse de, Adnan Bey ve İhsan Hanım arasında geçen şu cümleler, ortamın havasını okura yansıtmaya yeterli görünmektedir:

Adnan, gecenin sonuna doğru, İhsan Hanım'ın yanına gelmiş, aynı sofraya oturmuş ve sanki hiç bir şey olmamış gibi ona selam vermişti. Sonra da ona, duygularını umursamazca ve küstahça şöyle sormuştu:

-Kazanan genç kız hakkında ne düşünüyorsun?

(Galiba Adnan bu kızla evlenmek istemişti.) İhsan Hanım ise onu sinirlendirmek istercesine:

-Seni ona göre oldukça yaşlı buluyorum! Deyivermişti.

O da fütursuzca şöyle cevap vermişti:

-Öyle mi dersin? Kızın senin gibi düşündüğünü sanmıyorum. Bir kere ben olduğumdan daha genç duruyorum. Zaten kız da beni çok beğeniyor!

Her ne kadar dış anlatıcı yöntemi kullanılsa ve kahramanlara verilen konuşma fırsatı sınırlı kalsa da yazar, kahramanların iç seslerini okura duyurmayı da ihmal etmemekte, iç monolog (Tekin, 2001) yöntemiyle sunulan bu kişisel sorgulamalarla, okurun zihninde merak uyandırmayı başarmaktadır. Gençlik yıllarından kalan ağır bir faturayı ödemekle karşı karşıya kalan İhsan Hanım'ın iç sesi, yazar tarafından şöyle dile getirilmektedir:

"İhsan Hanım kendi kendine sorguluyor, (kalbini ferahlatacak) bir cevap arıyordu: Acaba Adnan, onun için kul köle olan bu kızını hatırlıyor mu? İşin ta başında, büyüleyici güzelliğiyle kuşanmış halde bu genci tavlama için çabalamıştı. Ta ki, pısırsık, İhsan Hanım'ın ağzının içine bakan bu genç artık, onu terk eden önemli bir şahsiyet halini alıvermişti."

4.2. Şahıs Kadrosu

Hikayenin şahıs kadrosu altı kişiden oluşmaktadır. Kurgu bakımından asıl ve birincil kahraman İhsan Hanım'dır. Diğer kahramanlar ise, Adnan Bey, Selva Hanım, Selva'nın ismi

belirtilmeyen kızı ve hikayedeki silik karakterler olan İhsan Hanım'ın eşi ve aile doktorlarıdır. Yazar, kişileri, olayları ve durumları detaylı bir şekilde tasvir etmektedir.

İhsan Hanım: Hikayenin baş kahramanı İhsan Hanım'ın, tüm hikaye boyunca depresif bir kişiliği olduğu görülmektedir. Ayrıca zamanın, gençlik yıllarından bu güne kadar eşsiz güzelliğini deyim yerindeyse en canlı renklerden griye dönüştürmesi tasvir edilmektedir. Bu anlamda, İhsan Hanım'ın fiziksel ve ruhsal tahavvülünün, tamamen zıt sıfatlarla karşılaştırması yapılmaktadır. Gençlik yıllarında sahip olduğu göz alıcı güzellik ve dikkat çekici tavırları, yazarın kaleminden şu nitelermelerle sunulmaktadır; الأهداب الطويلة التي كانت تترك ظللا فاتنة على / yanaklarında tatlı gölgeler bırakan uzun kirpikler, بريق عينيها / gözlerinin pırıltısı, ابتسامتها / aydınlık gülümsemesi, ملكة النادي و بهجته وكوكبه الساطع / cemiyetin prensesi, gözbebeği ve parlayan yıldızı, قوامها الفتان / büyüleyici güzelliği, رقصها الموار / aklı baştan alan dansı ضحكها / yeri göğü çınlatan kahkahası. Hikayenin girizgahında İhsan Hanım'ın yüzüne çarpılan ve aynalara küsmesine sebep olan yaşlılık belirtileri ise, yukarıda yer verilen özelliklerle tam bir tezat teşkil etmektedir: عينيها الأخاذتين غارتا في محجريهما / alımlı gözleri yuvalarına doğru çökmüştü, بدا تعارج وتعايد حول العينين / gözlerinin etrafında zikzaklar ve buruşukluklar belirmişti, القوسان البغيضان اللذان يحيطان بالفم / ağzının etrafında iki çirkin çizgi, على / yüzünde görülen sevimsiz bir sırtıma. (نكشيرة بغيسة / وجهها)

Yukarıda, hem fiziksel hem de duygusal evrilmesi işlenen İhsan Hanım, gençliğindeki deli dolu kadın değildir artık. Zamanında yaptığı hataları ve gençliğin toyluğundan kaynaklanan sınır tanımazlıklarını, şimdi bizzat kendisi ortaya dökmektedir. Bu acizliğini ve zayıf düşmüş bedenini, zamanında alay konusu ettiği melez kadınların durumuna benzetmektedir. Yazar bu muhasebeyi de, karakterinin iç sesiyle aktarmaktadır: “...Kim bilir, şimdi onlarda İhsan Hanım'ı acizlik ve melezlikle nitelendiriyorlardı. Tıpkı onun, gençliğinde zayıf melez kadınlarla alay ettiği gibi...”

Adnan Bey: Cemiyetin dikkat çeken erkek tiplerinden biri olan Adnan Bey, hikaye boyunca çapkın bir adam rolünde bulunmaktadır. İki yakın dost olan İhsan Hanım ve Selva'nın sadakat duvarlarının yıkılmasına sebep olan kişi, bizzat odur. Etrafındaki tüm kadınlar gibi, onlar da Adnan Bey'in *inceliğine ve zarifliğine* vurulmaktadırlar. Ancak, mutsuz sonla biten bu hikayede, ne İhsan Hanım onunla evlenmektedir, ne de Selva. Selva, en yakın arkadaşı ve aşık olduğu adam tarafından yediği soğuk tokadın acısını unutamayarak şehri terk ederken, ardında bıraktığı ihanet resminin izleri de hızlıca silinip gitmektedir. Zira İhsan Hanım, Adnan ile evlenmekten vazgeçerek, zengin bir adamla yoluna devam etmektedir.

Selva: Hikayedeki gençliğinin baharındayken, dostu ve sevdiği adamın ihanetiyle yüzleşen pasif kadın tipi, Selva'dır. Selva, yaşadığı ağır darbenin ardından savaşmayı değil, yaşadığı şehirden uzaklaşarak yeni bir hayat kurmayı seçmektedir.

Selva'nın Kızı: Hikayede sadece fiziksel özellikleriyle yer alan bu genç kız, cemiyet tarafından düzenlenen güzellik yarışmasını kazanarak annesine büyük bir gurur yaşatmakta ve yıllar öncesinden kalmış bir intikamın alınmasını sağlamaktadır.

İhsan Hanım'ın Eşi: Adnan Bey'den ayrıldıktan sonra onca taliplisini reddeden İhsan Hanım, hikayede üzerine özellikle basıldığı gibi sadece servetine göz diktiği bir adamla evlenmektedir.

Yazar, İhsan Hanım'ın eşine karşı hissettiği duyguları açık yüreklilikle dile getirmektedir. Ayrıca adamı, سَمِجٌ وَعَبِيٌّ / kaba ve aptal biri olarak nitelendirmektedir.

Aile Doktoru: Hikayede yer alan aile doktoru, ilgilenmekle sorumlu olduğu ailenin iç yaşantısına da vukufiyeti bulunan bir doktor karakterindedir. İhsan Hanım'ın geçirmiş olduğu öfke nöbetinin sebebine, eşinin mülayim ve çekingen tavırlarına alışık görünmektedir. Bu yüzden, hastasına verdiği ilaçlarla onu fiziksel olarak tedavi ederken, vermiş olduğu telkinlerle mental olarak da bir destek sunmaktadır.

4.3. Zaman ve Mekan

İhsan Hanım, Adnan Bey ve Selva'nın arasındaki aşk üçgenin hüsrarla sonuçlanması, Selva'nın memleketi terk etmesi ve herkesin darmadağın olması, yaklaşık yirmi yıl içerisinde gerçekleşse gerektir. Çünkü cemiyette düzenlenen yarışmada birinci olan Selva'nın kızı, takriben yirmili yaşlarda genç bir kızdır. İhsan Hanım'ın ettiği ihanetin alınma sürdüğü kara lekeyi ilk kez aynada görmesi, Selva'nın ise intikamının alındığı bu karşılaşma ise, bir yılbaşı gecesinde yaşanmaktadır. Aynı gece, yaşananların zorlu yükünü kaldıramayan İhsan Hanım, fenalaşmaktadır.

Hikaye, İhsan Hanım'ın evinde anlatılmaya başlanmaktadır. Yılbaşı gecesinden bedbaht bir biçimde dönmesiyle başlayan hikayedeki ilk mekan, onun evidir. İkinci mekan ise, yıllar sonra onları bir araya getiren yılbaşı gecesinin düzenlendiği yerdir. Söz konusu eğlence mekanı, hikayede النَّادِي / cemiyet olarak bahsedilmektedir. Bu mekan, ana kahramanların gençlik yıllarında birlikte vakit geçirdikleri yerdir. Her ne kadar zaman onları farklı noktalara savursa da, yıllar sonra yine aynı cemiyette bir araya gelmektedirler.

4.4. Dil ve Üslup

Hikayelerde, yazarların kendilerine ait duygu ve düşüncelerinin yansımaları görülmektedir. İdlibî de vermek istediği mesajları kahramanlar aracılığıyla iletmekte ve dönemin ictimâî yaşantısına ayna tutmaktadır. Yazar, fasih Arapça kelimelerle kaleme aldığı bu hikayede, modern çağa ait ve batıya öykünmüş bir hayat yaşamakta olan bir kadının, aynasıyla olan kavgasını anlatarak okuyucuya merhaba demektedir. İhsan Hanım'ın yılbaşı gecesinden döndüğündeki canı sıkın ve darmadağın olmuş hali, batı menşeli filmlerdeki gece hayatı bulunan kadınları anımsatmaktadır. İhsan Hanım'ın eşiyile olan ilişkisi ise, babaerkil aile yapısından ziyade, kadının başat rol aldığı anaerkil bir aile yapısıdır. Zira erkeğin baskın olduğu aile tipinde kadın, çoğu zaman eşinin sözünden ayrılmamaktadır. Ancak, İhsan Hanım'ın yılbaşı gecesinden dönmesinin ardından geçirdiği öfke krizi sonrası çağrılan doktor ile geçen diyalogla, başına buyruk ve modern yaşama ayak uydurmaya çalışan bir kadın profili çizilmektedir:

Kocasını aceleyle aile doktorunu çağırması. Doktor:

“Bu sadece bir hastalık nöbeti, korkulacak bir şey yok.” demişti. Bu durumu ise, uzun gecelerdeki sinirsel yıpranmaya bağlamıştı. O sırada kocasını serzeniş yapmak için bir fırsat bulmuştu bile:

“Bu doğru doktor! Onu gece alışkanlıklarını bırakması için çok uyardım. Ancak o, uyarıma kulak vermedi.” Demişti.

Doktor gülümsemiş, –tecrübeli adam!-, bitkin bir halde yatan kadına bir göz atarak: “Merak etmeyin Efendim. Sizi temin ederim ki, eşiniz bundan sonra sizin uyarılarınızı dinleyecek!” Doktor, sinirleri yatıştırarak bir ilaç verdikten sonra, hastasına veda edip, evden ayrılmıştı.

Çalışmanın başında, İdlîbî'nin hikayelerinin, kadın-erkek, kadın-kadın ilişkilerine dair soyut bir resme mahal olduğu dile getirilmişti. Ölümsüz Ayna'da da aynı şekilde bir ilişki zincirinin varlığından söz etmek mümkündür. Batı yaşam tarzının genelde doğuda, özelde ise Suriye'de etkisini göstermesi üzerine, kadınlı erkekli meclislerin varlığı artmaktadır. Bu da, heterojen ilişki ağlarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum İhsan Hanım, Adnan Bey ve Selva arasındaki aşk üçgeninde de göze çarpmaktadır:

Küçük arkadaşı Selva, ona doğru gelmiş ve Adnan isimli bir genci çok beğendiğini kulağına fısıldayıvermişti... İhsan Hanım'dan tanışmaları için aracı olmasını istemişti... İşte o zamanlar İhsan Hanım, iyi niyetli bir kalp ve saf niyetle arkadaşının dileğini yerine getirmek için çabalamıştı. Ancak olmayacak şey olmuştu! Çünkü İhsan Hanım, bu gencin inceliğini ve zarafetini çok beğenmişti. Aynı şekilde Adnan da onu ilk gördüğünden beri, uykularını kaçırarak, kalbinde ona karşı gömülü olan aşkı itiraf etmekten kendini alamamıştı. Bu itiraf ise, İhsan Hanım'ın susuz yüreğinde, verimli bir su kaynağı etkisi yaratmıştı. Hem değerli arkadaşı Selva'yı hem de Adnan'la onun için ilgilendiğini unutmuş, hatta Adnan'a ondan bahsetmemişti bile. Adnan'ın sevgisine acımasızca kendini bırakmış, artık hisleri onu yönetir hale gelmişti.

Son olarak, hikayede kullanılan kelimelerin oldukça anlaşılır olduğu ve yerinde kullanıldığı ifade edilmelidir. Bu, hikayenin edebi değerini düşürmemektedir. Aksine, yazarın günlük hayattaki kelimelerle inşa ettiği tasvirler, hikayenin okuyucunun gözünde canlanmasını kolay hale getirmektedir. İdlîbî, geleneksel yaşam tarzından kopan, manevi unsurlardan çok maddi ve dış güzelliğe meyleden bir toplum yapısını bazı iğneleyici noktalarla ele almaktadır. Onun hikayelerini yazmasındaki asıl amaç da zaten budur. Modernizme boyun eğip batıya benzemeye çalışan doğu insanının, özünden kopuşunun sonunu, İhsan Hanım'ın pişmanlığına sığdırarak anlatmaktadır. İhsan Hanım, aktif, güzel ve son derece eğlenceli geçen onca yılın ardından, hayatı tatsız tuzsuz, geçmiş ise iğrenç ve rezil bulmaktadır. Yazarın İhsan Hanım'ı doğu kumaşları olarak kullandığını söylemek, tam yerinde bir teşbih olacaktır. İdlîbî, bu kumaşın üstüne işlediği batı motiflerinin ne denli eğreti durduğunu açıkça gösterdiği bu hikayede, elbette ki okuruna bir takım mesaj iletmek istemektedir. Bu mesajları ise, kahramanlar aracılığıyla gayet başarılı bir biçimde vermektedir.

Sonuç

Ülfet el-İdlîbî, *مِرَاة خَالِدَة* / Ölümsüz Ayna isimli hikayesiyle özelde Suriye, genel olarak ise Arap Edebiyatına büyük bir katkı sağlamış bulunmaktadır. Bu hikayesi, 20. Yüzyılın ilk çeyreği ile ikinci çeyreği arasında, Suriye toplumunda meydana gelen sosyal yaşam tarzı dönüşümünü, babaerkil aile yapısından anaerkil aile yapısına geçişi ve özden kopuşun sebep olduğu olumsuz sonuçları ele almaktadır. İşlenmiş olan tema, yazarın tasvirleri ve kullanılan edebi dil, hikayenin ne denli güçlü bir yazarın kaleminden çıktığını ortaya koymaktadır. İdlîbî'nin bu başarısında, onun da defaatle dile getirdiği gibi, akıl hocaları Muhammed – Mahmûd Teymûr kardeşlerin

katkısı azımsanamayacak kadar büyüktür. Özelde *مِرَاة خَالِدَةَ / Ölümsüz Ayna*, genelde *قِصَص شَامِيَّة / Şam Kıssaları*, hem edebiyat alanında adından söz ettirecek bir yapıttır hem de toplumsal mesajların edebiyat aracılığıyla okura ulaştırılması adına önemi haizdir.

Ek-Hikayenin Çevirisi:

Ölümsüz Ayna

Ne olmuştu da İhsan Hanım yılbaşı gecesinden kasvetli ve canı sıkkın bir halde dönmüştü? Zarif elbiselerini, bezgin bir tavırla ve rehavetle çıkarmış, önemsemez bir şekilde ve başına gelen hiçbir eziyeti umursamazca, kendine yakın duran bir koltuğa fırlatmıştı. Sonra, yatak odasına astığı aynaya doğru yaklaşmış ve yüzünün her bir noktasını dikkatle inceledikten sonra, kendinden nefret edecek hale gelmişti.

“Çirkin ayna!” demişti. Zira yakın zamanda ona karşı artık kamufle olmaya başlamıştı. İşte o gün gelmiş, ona öldürücü darbeyi vurmuştu. Artık ne onu aldatacak ne de kamufle edecek bir nokta bile bırakmamıştı.

Gözlerinin parlaklığı solmuş, gözleri yuvalarına doğru çekilmişti. Yanaklarında tatlı gölgeler bırakan uzun kirpikleri, dökülmüştü. Onun yerine gözlerinin çevresinde zikzaklar ve buruşukluklar görünmeye başlamıştı. Ağzının etrafındaki bu iki çirkin çizgide nereden çıkmıştı? Bu iki çizgi, aydınlık gülümsemesini, sevimsiz bir sırıtmaya çevirmişti. Boynuna gelince, asıl büyük facia orasıydı. Bu değerli kolye dahi, kırışıklıklarını ve kemik çıkıntılarını gizlemeye yetmemişti. Her şeyi apaçık gösteren bu aynayı, paramparça etmek istemişti. Sanki onunla dalga geçiyor gibiydi. Bu öfke patlaması, aynanın her bir parçasını odanın dört bir yanına saçılmış halde gördüğünde, dinerdi belki...

Bu aynayı önceleri o kadar çok sevmişti, öyle günler gelmişti ki bu aynaya bakmış, bakmış, kendini pırıl pırıl hissetmiş ve gurur duymuştu. O zamanlar bütün ilgi İhsan Hanım'ın üzerindediydi. Ona hayran olanlar tarafından, kendisinin de müntesibi olduğu cemiyetin prensesi olarak adlandırıldığı günlerde o, parmakla gösterilmişti. Hatta öyle konuşmalar çıkmıştı ki, cemiyetin önde gelen birçok müntesibi, sözde sırf o olduğu için bu cemiyetle bağını sürdürmüştü. Zira İhsan Hanım, bu cemiyetin gözbebeği, parlayan yıldızıydı. Bu büyüleyici güzelliği, akli başından alan dansı ve işveli, yeri göğü çınlatan kahkahası olmasa, bu yönetimin ne kıymeti kalırdı ki?

Ah zaman! Ne kadar da hızlı geçiyor. Bunca şeyden sonra, işte şimdi kimse onunla ilgilenmiyor, değer vermiyordu. Hatta eski arkadaşları bile onu görmezden geliyor ve ondan kaçıyor. Öyle ki çocuklar bile, onun bu aşırı süslü haliyle dalga geçiyordu. Tıpkı onun çocukluğunda, zayıf melez kadınlarla alay ettiği gibi. Kim bilir, şimdi onlarda İhsan Hanım'ı acizlik ve melezlikle nitelendiriyorlardı belki...

Göğsünün üzerine çöken ve nefesini daraltan korkunç bir kâbus olduğunu hissetmişti. O anda hüngür hüngür ağlamak istemiş, bu duygulara karşı gelmeye çalışmıştı. Kocasının içinde dönenleri anlamasına hiçbir zaman dayanamazdı. Boğazı şişmiş, patlayacak gibi olmuştu. Sonunda bütün direnci yıkılmış ve kendini bu acılı ağlamaya teslim etmişti. Kocası ise

paniklemiş halde, ne olduğunu sormuştu. Ancak o, cevap verememişti. Kocasını ne kadarda iyi bir insandı! Ancak krallar tahtlarından düşmedikçe, başlarına gelecekleri nasıl bilebilirlerdi ki?

Kocasını aceleyle aile doktorunu çağırmıştı. Doktor: “Bu sadece bir hastalık nöbeti, korkulacak bir şey yok.” demişti. Bu durumu ise, uzun gecelerdeki sinirsel yıpranmaya bağlamıştı. O sırada kocasını serzeniş yapmak için bir fırsat bulmuştu: “Bu doğru doktor! Onu gece alışkanlıklarını bırakması için çok uyardım. Ancak o, uyarıma kulak vermedi.” demişti.

Doktor gülümsemiş, –tecrübeli adam! -, bitkin bir halde yatan kadına bir göz atarak: “Merak etmeyin Efendim. Sizi temin ederim ki, eşiniz bundan sonra sizin uyarılarınızı dinleyecek!” diye telkinde bulunmuştu. Doktor, sınırları yatıştırarak bir ilaç verdikten sonra, hastasına veda edip, evden ayrılmıştı.

İhsan Hanım doktor gidince uyumak için yatağa uzanmış, ama bir türlü uyuyamamıştı. Sonra, geçen gece gözünde her bir bölümü tek tek sunulan bir sinema filmi gibi canlanmıştı.

Onu en çok kıskandıran şey ise, cemiyetin düzenlediği güzellik ve şıklık yarışmasındaki ödülü kazanan, on dokuz yaşlarındaki, büyüleyici güzelliğe sahip bu genç kızın elde ettiği muhteşem zaferd.

Güzelliğiyle öyle göz alıcıydı ki, kalplerde sihir etkisi bırakmıştı. Tüm erkekler onu uzunca alkışlamış, neredeyse onu gözleriyle yiyecek hale gelmişlerdi. Kadınlar ise, onu dişten tırnağa incelemeye başlamışlardı. Onda gönüllerini ferahlatacak bir ayıp aramış ancak, bulanık gözleri onun güzelliği karşısında inancını yitirmişti.

Bütün bunlar, onun geçmişteki en büyük hayranlarından olan arkadaşı Adnan’da bu kıza karşı gördüğü hayranlığın yanında, hiçbir anlam ifade etmemişti. Adnan, uzun zaman önce cemiyeti terk etmiş, onu bu zaman içerisinde sadece birkaç kez görmüştü. Ne olmuştu da bugün geri dönmüş, tıpkı eskiden olduğu gibi avarelik etmiş, eğleniyordu? Adnan! Yarışmayı kazanan bu güzel kızla defalarca dans ediyor, ikide bir uzaktan uzaktan kıza doğru kahkahalar atıyordu. Bu kahkahası kızın kalbindeki ateşi alevlendiriyordu! Adnan, kıza karşı derinden, ateşli iç çekmelerle onu tahrik ediyordu. Gecenin sonuna doğru, İhsan Hanım’ın yanına gelmiş, aynı sofraya oturmuş ve sanki hiçbir şey olmamış gibi ona selam vermişti. Sonra da ona, duygularını umursamazca ve küstahça şöyle sormuştu:

-Kazanan genç kız hakkında ne düşünüyorsun?

Adnan bu kızla evlenmek istemişti. İhsan Hanım ise onu sinirlendirmek istemiş:

-Seni ona göre oldukça yaşlı buluyorum! deyivermişti.

O da fütursuzca şöyle cevap vermişti:

-Öyle mi dersin? Kızın senin gibi düşündüğünü sanmıyorum. Bir kere ben olduğumdan daha genç duruyorum. Zaten kız da beni çok beğeniyor!

İhsan Hanım sadece “Zavallı!” demekle yetinmiş, aşağılayıcı bir tavırla gözünü çevirmişti.

Aradan kısa bir süre geçmiş, İhsan Hanım’ın dikkatini şaşırtıcı bir durum çekmişti. Acaba kader ondan, kıskançlığını kamçılayan, öfkesini kabartan ve eski sevgilisini elinden alan bu kızla mı

intikam alıyordu? Bu kızın, İhsan Hanım'ın hatıralarını Adnan'ın kalbinden silebileceğini düşünmüştü.

Hatıralar onu, geçen yirmi yıla götürmüştü. Tıpkı bu geceki gibi, harika bir yılbaşı gecesine... Küçük arkadaşı Selva, ona doğru gelmiş ve Adnan isimli bir genci çok beğendiğini kulağına fısıldayıvermişti. Adnan'ın onun hayallerindeki erkek olduğunu söylemiş, İhsan Hanım'dan tanışmaları için aracı olmasını ve onların sevgi bağlarının güçlenmesi için çaba göstermesini istemişti. Zira Selva, daha önce yapmış ve başarmış olduğu şeyleri bildiğinden, İhsan Hanım'ı bu işin üstesinden gelecek yegâne kişi olarak görmüştü. İşte o zamanlar İhsan Hanım, iyi niyetli bir kalp ve saf niyetle arkadaşının dileğini yerine getirmek için çabalamıştı. Ancak olmayacak şey olmuştu! İhsan Hanım, bu gencin inceliğini ve zarafetini çok beğenmişti. Aynı şekilde Adnan da onu ilk gördüğünden beri, uykularını kaçırarak, kalbinde ona karşı gömülü olan aşkı itiraf etmekten kendini alamamıştı. Bu itiraf ise, İhsan Hanım'ın susuz yüreğinde, verimli bir su kaynağı etkisi yaratmıştı. Hem değerli arkadaşı Selva'yı hem de Adnan'la onun için ilgilendiğini unutmuş, hatta Adnan'a ondan bahsetmemişti bile. Adnan'ın sevgisine acımasızca kendini bırakmış, artık hisleri onu yönetir hale gelmişti. Ardından elinden gelen her şeyi yaparak Selva'yı ondan uzaklaştırmaya çalışmıştı. Açıkçası bu konuda büyük bir zorlukla karşılaşmamıştı. Zira Selva, arkadaşının bu hainliğinden çok etkilenerek meydandan çekilmiş, cemiyeti terk etmişti. Ondaki gelen haberlere göre evlenmiş, aynı zamanda eşiyle gayet mutlu bir hayat yaşamaya başlamış ve güzel bir kız çocuğu dünyaya getirmişti.

İşte bu fettan kız, onun kızıydı! İşte kader, annesinin intikamını hain arkadaşından şimdi almıştı.

İhsan Hanım kendi kendine sormuştu: "Acaba Adnan, onun için kurban olan bu kızın hatırlıyor mu?" İşin başında büyüleyiciliği ve güzelliğiyle kuşanmış halde bu genç için çabalamıştı. Ta ki pısrık, İhsan Hanım'ın ağzının içine bakan bu genç artık, onu terk eden önemli bir şahsiyet halini alıvermişti.

Artık hayatı ona tatsız tuzsuz, geçmişi ise iğrenç ve rezil gelmişti. Hayatının korkunçluğu, eşini seçtiği gün başlamıştı. İhsan Hanım eşiyle evlenmeden önce, kendisiyle nişanlanmak isteyen birçok genci reddetmişti. Kalbi onlardan birine çarpılmış olarak kalmıştı belki de... Acaba onlardan biriyle evlenmiş olsaydı, onu bu kötü durumlardan ve lanet geçmişten koruyabilirler miydi? Ancak kulakları o zamanlar, kalbinin çağrısına karşı sessiz kalmıştı. İğrenç ve aptal biriyle evlenmişti. Bu kişinin de sadece servetine gözünü dikmişti.

Gençliğin sarhoşluğu içindeyken karnındaki bebeğinden kurtulması, onun en büyük aptallığıydı. Bunu, anneliğin çok önem verdiği güzelliğini bozacağını düşündüğü ve Adnan'ın ilgisini kaybetmekten korktuğu için yapmıştı. Bunun sonucunda ise amansız bir kısraklık hastalığına yakalanmış ve en tecrübeli doktorlar bile onu tedavi edememişti. İhsan Hanım aklını başına aldığı anda, çocuk konusunda teselli aramaya başlamıştı.

Acaba Selva, onunla aynı yaş veya biraz daha küçük olan Adnan'la evlenmesini engellediği gün, İhsan Hanım'ın ona yaptığı iyiliği anlayacak mıydı? Ancak, Adnan'ın onu terk edip, kızının yaşındaki genç kızlara yönelmesinin dayanılmaz kıskançlığı, tıpkı şimdi İhsan Hanım'da olduğu gibi, onu da yiyip bitirecekti.

Adnan'ı Selva'nın elinden duygusuzca ve gizli bir şekilde almıştı. İşte gün gelmiş, ünü yayılarak ve makam mevki sahibi biri olarak, onun kızına geri dönmüştü. Acaba meçhulü aşır, eski dostu Selva ile arasındaki bu büyük ayrılığın mahiyetinin ne olduğunu anlayabilse, bu vicdan azabı onun ciğerini nasıl dağlayacaktı?

Geceden perişan bir halde dönmüştü ve büyük bir hüsrana uğramıştı. Arkadaşı ise, gözleri önünde mutluluktan ve memnuniyetten uçmuştu. Zira kızı ödülü kazandığı için, on dokuz yaşından beri hissetmediği bir sevince bürünmüş ve onunla gurur duymuştu.

Niye böyle mutlu olmasındı ki Selva? Bugün çok övünülecek bir şeye nail olmuştu. Ve bu yaşlı dostu ona bugün şöyle demişti:

-Kızını ilk gördüğümde sen zannettim. Bize sanki on dokuz yaşındaki halinde gibi döndün!

Bu durum ona çok tanıdık gelmiş ve İhsan Hanım'ın duyacağı şekilde kızına seslenmişti:

-Çok kibirlenme! Annen senden daha güzeldi.

Onu böyle övmüş ve şöyle devam etmişti:

-Böyle bir annenin, bunun gibi bir kız dünyaya getirmesinde şaşılacak ne var!

İşte o günden sonra, Selva'da tıpkı arkadaşı İhsan Hanım gibi artık aynada yüzüne bakmayı ve kendini incelemeyi aklına dahi getirmemişti. Zira kızını, onun ölümsüz aynasında doya doya izlemişti. Yüzünün ışıltısı kalbine, gönül rahatlığı ve büyük bir beğeniyle yayılmıştı. Selva, bunları düşünürken, kendini rahat ve hoş bir uykuya bırakmıştı. Bu sırada İhsan Hanım, uzun süreli uykusuzluğun neden olduğu sinirsel yıpranmanın etkisiyle, ikinci acılı ağlama krizini geçirmişti. Belki de arkadaşı Selva gibi ölümsüz bir aynası olsaydı, bütün bunlardan kurtulmuştu.

Kaynakça

Aytaç, Bedrettin. "Muhammed Teymur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 2005.

Aytaç, Bedrettin. "Mahmud Teymur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yayınları, 2003.

- Dalya, Cohen-Mor. *Arab Women Wrighter*, Newyork, State University of New York Press, 2005.
- Er, Rahmi. *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004.
- Harmancı, Mehmet. “Kargaşadan Kavramsala Kısa Öykü”, *Konya Öykü Günleri 1*, Konya, Türkiye Yazarlar Birliği Konya Şubesi, 2004.
- Khadra, Jayyusi Salma. *Modern Arabic Fiction*, Columbia, New York, University Press, 2005.
- Kula, Mevlüt. “Modern Suriye Öykü Yazıcılığının Önemli İsimlerinden Ulfet el-İdlibî (1912-2007)”, *Doğu Edebiyatı (Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi)*, VI, 2001.
- Oğuzkan, Ferhan. *Çocuk Edebiyatı*, Ankara, Anı Yayıncılık, 1997.
- Ramazan, Muhammed Hâlid. “el-Kıssatu’l-kasîra fi sûriyye”, *Dirâsât İştirâkiyye*, 1998.
- Sabri, Hafez. *The Modern Arabic Story*, Modern Arabic Literature (ed. M. M. Badawi), New York, Cambridge University Press, 1992.
- Tasa, Muhammed. “Çağdaş Suriye Öykücülüğüne Genel Bir Bakış”, *Hece Öykü*, XXVII, 2008.
- Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı (Romanın Unsurları)*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2001.
- el-Yâfi, Na’îm. “et-Tatavvuru’l-fennî li’ş-şekli’l-kıssati’l-kasîra”, *İttihâdu’l-Kuttâbi’l-Arab*, Şam, 1982.
- Yazıcı, Hüseyin. “Hikaye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 1998.

HERTA MÜLLER'İN ROMANLARINDA ANNE-ÇOCUK SORUNSALI¹**Öğr. Gör. Dr. GÜLAY BOLATTEKİN****Selçuk Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ORCID ID: 0000-0002-1231-7211****ÖZET**

Yaşamla kurulan ilk bağın aracısı anne, ilk başta ihtiyaçlar silsilesi ile belirlenen bir rutinde hayatımızın geri kalanını şekillendirecek en önemli faktördür. Teknoloji ekseninde kaybolmayan dönemlerde çocuğun ilk öğreticisidir. Yaratıcının manevi ve fiziki yetkinliklerle donattığı anne, kültürel aktarımla şekillenen geleceğin belirlenmesinde rol sahibidir.

Anneye biçilen klasik tanımlamaları bir kenara bırakarak sanayileşmenin ardından yeniden kurulan dünya düzeninde annenin kaybettiği değerleri eserlerinde konu edinen Nobel Ödüllü yazar Herta Müller, eserlerinde azınlık olarak yaşadığı Romanya'daki gözlemlerini ele almıştır. Gerçekçi ve eleştirel bir dille kaleme aldığı eserlerinde Almanya ve Romanya karşılaştırması yaşam koşulları açısından sıkça ele alınır. Çavuşesku rejiminin yaptırımları altında ezilen kadın bedeninin sembolleştirildiği *Tek Bacaklı Yolcu*, *Tilki Daha O Zaman Avcıydı*, *Yürekteki Hayvan*, *Keşke Kendimle Bugün Karşılaşmasaydım* ve *Atemschaukel* romanlarında anne-çocuk ilişkisizliği belirgin olarak ele alınmıştır. Romanların ortak noktasını komünizmin vaatleriyle uyuşmayan uygulamaları, çalışma şartlarının zorluğu ve uzunluğu sebebiyle çocuklarına vakit ayıramayan anneler ve babalar tarafından sahiplenilmemiş ya da terk edilmiş çocuklar oluşturur. Aile bağlarının kaybolmaya yüz tuttuğu, göçlerle birlikte gelenekten kopulduğu ve komünist üretimi hedef alan çalışma düzeniyle şekillenmiş şehir hayatında, annelerin çocukları ile yaşadıkları sorunlar bir kuşağın analizi şeklindedir. Erken yaşta yalnızlığa ve suça itilen çocukların sayısı, kadın bedenine uygulanan yaptırımlarla artırılmaya çalışılırken çocukların ve toplumun refahı üretim hedeflerinin gerisindedir. Çocuk ve kadın haklarına dair birçok vaat ile siyasi arenaya çıkan komünizm, eleştirilerin merkezindedir. Öğrenim olanaklarını herkese ulaştırma sloganıyla devletin sayısını artırdığı okullar; çocuk emeğinin sömürüldüğü birer mekâna, ebeveynlerin yerine geçen öğretmenler; çocuklara kötü örnek olabilecek davranışları sergilemekten çekinmeyen, parti lehine faaliyetlerde öğrencileri kullanan kişilere evirilmişlerdir.

Çalışmada ilkin anne kavramı açıklanarak Herta Müller'in yaşamı ve eserleri hakkında bilgi verilecek ve romanlarındaki anne-çocuk ilişkilerine değinilecektir. Eklektik yöntemle yapılan çalışmada anne ve çocuğun siyasi gelişmeler ekseninde belirlenen yaşamının topluma ve geleceğe olumsuz etkilerinin olacağı yansıtılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Herta Müller, Anne, Komünizm, Çavuşesku Rejimi

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Mehmet Osman TOKLU danışmanlığında tamamlanan "Orhan Pamuk'un ve Herta Müller'in Romanlarında Mekân" başlıklı doktora tezinden ilgili bölümün genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

MOTHER-CHILD PROBLEMATICS IN HERTA MÜLLER'S NOVELS

Abstract

The mother, who is the mediator of the first connection established with life, is the most important factor that will shape the rest of our lives in a routine determined by the series of needs at first. She is the first teacher of the child in periods that are not lost in the axis of technology. The mother, who is equipped with spiritual and physical competencies by the creator, has a role in determining the future shaped by cultural transfer.

Leaving the classical definitions given to the mother aside and discussing the values lost by the mother in her works in the world order established after industrialization, the Nobel Prize winner Herta Müller discussed her observations in Romania, where she lived as a minority in her works. The comparison of Germany and Romania is frequently discussed in terms of living conditions in her works written in a realistic and critical language. In the novels of *I wish I hadn't met myself today*, *One Legged Passenger*, *Animal in the Heart* and *Atemschaudel*, in which the oppressed female body is symbolized under the sanctions of the Ceausescu regime, mother-child indifference is clearly dealt with. The common point of the novels is the misapplications of communism that do not match their promises, and the children who are not looked after or abandoned by their mothers and fathers who cannot spare time for their children due to the difficulty and length of working conditions. The problems that mothers experience with their children are in the form of an analysis of a generation in the city life, where family ties are about to disappear, where they break away from tradition with migrations, and which is shaped by the working order targeting communist production. While the number of children who are pushed to loneliness and crime at an early age is tried to be increased with the sanctions applied to the female body, the welfare of children and society is behind the production targets. Communism, which comes to the political arena with many promises about children's and women's rights, is at the center of criticism. Schools, where the state increases the number of education opportunities with the motto of bringing them to everyone, have evolved into a place where child labor is exploited, and teachers who take the place of parents have evolved into people who do not hesitate to exhibit behaviors that may be bad examples for children and use students in activities in favor of the party.

In the study, firstly, the concept of mother will be explained, information about the life and works of Herta Müller will be given, and the mother-child relations in her novels will be discussed. In the study conducted with the eclectic method, it was aimed to reflect that the life of the mother and the child determined in the axis of political developments would have negative effects on society and the future.

Key Words: Herta Müller, Mother, Communism, Ceausescu Regime

1. GİRİŞ

1953 yılında Romanya'da dünyaya gelen Herta Müller, Alman edebiyatının önemli yazarlarından. *Yürek Hayvanı* ve *Tilki Daha O Zaman Avcıydı* romanlarıyla ününü uluslararası arenada duyurur. Romanya'nın diktatör lideri Çavuşesku döneminde yaşayan yazar, yazımında da politik ve tarihi unsurları işler. Dili, totaliter rejime karşı bir karşı duruş sergiler, çocukluğa ve aileye ait anıları eserlerinde belirgin şekilde işler (Müller, 2003: 1).

Müller'in çocukluğu İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik ve siyasi sorunların baş gösterdiği yıllarda geçer. Romanya'da azınlık olarak yaşayan Alman nüfustan olduğu için savaştan daha çok etkilenmiştir. SS ordusuna katılan babasıyla ilgili anıları olumsuzdur (Müller, 2011: 84-86). Müller, babasının Nazilere yakınlık duymasını annesinin ise Sovyet gulaglarında çalıştırılmasını eleştirir. Annesi, henüz kızını dünyaya getirmeden çalışma kampına götürülür. Beş yıl burada kalan annesi döndükten üç yıl sonra Müller'i dünyaya getirir. Kampa dair anıların izlerinden kurtulamayan annesi, sürekli kampı, çalışma koşullarını anarak ailesini bunaltmıştır. Annesini, “yemek yemem gerektiğinde o Rusya'daki korkunç açlıktan bahsederdi, iştahım kesilene kadar” (Müller, 2011: 120) diye eleştiren Müller eserlerinde bu mekânın yansımalarını belirgin şekilde işler. Ailesiyle çatışmalı bir ilişkisi olan Müller, kariyerini ailesine karşı çıkabilmesine bağlar. “Annemin isteğine karşı çıkarak şehre liseye geldim. Annem köyde terzi olmamı istemişti” (Müller, 2011: 22). Liseden sonra Temeşvar'da 1973-1976 yılları arasında Alman ve Romen Edebiyatı bölümlerini okuyan Müller, çevirmen olarak çalışmıştır (<https://www.fembio.org/biographie.php/frau/biographie/herta-mueller/>, E.T. 18.06. 2020).

Eserlerinde otobiyografik unsurlara sıklıkla rastlanan Müller'de karakterlerin ebeveynleri özellikle anneleri ile çatışma hali, dönemin karmaşasıyla paralellik gösterir. Çalışmada Müller'in romanlarındaki anne-çocuk ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Yaşama geliştire aracı kılınanlardan birisi ve yaşamın ilk öğretmeni olan anne, bebeğin doğumdan sonraki dönemlerinde de yanında olması ile canlılar arasındaki eşsizliğini kanıtlar. Anne, “akıl çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, besleyen, iyiliği, arzu dolu duygusallığı” (Jung, 2019: 23) barındıran kişidir.

“Doğa, gemicilerin öfkeli dalgalar tarafından kıyıya fırlatılması gibi, çocuğu da annesinin vücudundan alıp ışığın kıyılarına fırlatır” (Lucretius'dan akt. Blumenberg, 2017: 39). Betimlemenin gösterdiği gibi doğumdan sonra çocuk için bir mücadele süreci başlayacaktır.

Güneş (2014: 18-21), anne ile çocuk arasında gelişen simbiyotik bağ sebebiyle çocuğun sıklıkla anneyi görmek istediğini, kısa uzaklıkların bile çocuk üzerinde büyük bir anlam ifade ettiğini belirtir. Anneyi kendinin bir parçası olarak gören çocuk, bebeklikten itibaren anne ile ne kadar çok vakit geçirir, temas kurarsa büyüdükçe daha özgür hareket edebilecektir. Anne-çocuk arasındaki sağlıklı bağlanma için emzirirken bile annenin hayatın kargaşasından uzakta kendini çocuğuna bırakması gerekir. Bu bağlanmanın getirdiği güven ve huzur duygusu çocuğun öğrenim ve iş hayatında da güvenli, sağlıklı bağlanma duygusunu yaşayabilmesini kolaylaştıracaktır.

Modern dönemde, çalışma hayatının kısıtlayıcılığı çocuk ile geçirilen vaktin azalmasına sebep olur. Bu dönem “çocuklarının en temel problemlerinin başında ihtiyaçlarının vaktinde ve yeterince karşılanamaması gelir” (Güneş, 2014: 107). Bu durum yetişkinlikte dahi eksikliklerin sürmesine sebep olur.

Kadının çalışmaya başlamasıyla ev içinde babanın üstünlüğüyle sağlanan dikey hiyerarşi değişir. Geleneksel aile yapısında karşılaşılan bu yapı modern zamanda yerini çoğunlukla tek ebeveynli ailelere bırakır (Atabek, 2002: 77-78). Müller'in *Keşke Kendimle Bugün Karşılaşsaydım*, *Tek Bacaklı Yolcu*, *Yürekteki Hayvan* ve *Atemschaudel* romanları bu ve yukarıda değinilen diğer durumları örnekleyen birçok anne ve çocuk örneğini barındırmaktadır.

2. HERTA MÜLLER'İN ROMANLARINDA ANNE-ÇOCUK SORUNSALI

Yazarın 1989 yılında kaleme aldığı *Tek Bacaklı Yolcu* romanında hakkında detaylı bilgi verilmeyen anavatanından, ailesinden ve arkadaşlarından koparak sığınmacılar yurdunda kalan ve başka bir ülke vatandaşı olmak için mücadele veren İrene'nin mücadelesi ele alınır. Siyasi sığınmacı olarak vatandaşlık elde etmeye uğraştığı Almanya'da çocukların tavırları, dükkânlarda satılan ürünler, şehirlilerle insanlarla birbirleriyle yüzeysel ilişkileri ve güvensizlikleri ana karakteri ikilemede bırakmış ve aidiyet duygusunun gelişimine engel olmuştur.

İrene'nin anavatanı Romanya'dan ayrılarak bir tehdit unsuru olarak görüldüğü Almanya'da hayata yeniden tutunma mücadelesini ele alan eserde, güvensizlik ve korku insanî ilişkilerin odak noktasını oluşturur. İrene'nin anne olup olmadığı bilgisi verilmez, geride kimleri bıraktığı bilinmez. Sadece arkadaşlarıyla mektuplaşmakta olan İrene, geleceğin çocuklara iyi bir yaşam sunmayacağı kaygısını taşımaktadır. Stefan ile yemek yerken ekmek yemekten kaçınır, bu tutumunda çocuk sahibi olma korkusu vardır:

“Çok fazla ekmek yiyen kadınların çocukları oluyor, dedi İrene.

Niye çocuklarla aran yok hiç senin, diye sordu Stefan.

Düşünmeden şöyle dedi İrene: Büyüme çağında oldukları için ürkütücü geliyorlar bana.

[...] Oyun oynadıkları zaman korkuyorum onlardan, dedi İrene.

[...] Herkes çocukları sever gibi yapıyor, dedi İrene.

[...] Sevgi yüzünden dayak yedim ben.

[...] İrene çocuk korkusunun büyüdüğünü biliyordu. Burada yaşadığından beri büyüdüğünü” (Müller, 2013: 144).

Almanya'daki çocukların yabancılara karşı düşmanca tavır sergilemekten kaçınmamaları, İrene'ye göre sağlıklı bir çocuğun benliğinde olmaması gereken duygulardır. Çocuklar “Tanımadıkları insanlar onlara doğru geldiğinde ya posta kutularını takırdatıyor ya da kuru dallarla duvarları veya sokağı kırbaçlıyorlardı” (Müller, 2013: 145). Şiddet eğilimine bir de İrene'nin dil yetersizliği eklenir: “Genellikle ne dediklerini anlamıyordu İrene. Ama dilin melodisi üstünlük taslar gibiydi” (Müller, 2013: 145).

Çocukların kalabalık gruplar halinde dolaşmaları ve kendilerinden olmayana yaşına, cinsiyetine bakmadan küçümsemeleri Yavuzer'e göre (1996: 47) çocukların sosyal kabul görme ihtiyacını ve statü sahibi olabilmek için belli bir grubun dayanışmasına gereksinme ihtiyacının dışavurumudur. Üstelik bu gruplar arasında yasaklı madde kullanımına eğilim de zaman içinde hızla artar. İrene, yeni ülkesinin her bir noktasında geldiği ülke ile karşılaştırma yapar. İrene'nin geldiği ülkede çocuklar zor şartlar altındadır. Ekonomik sorunlar bütün aile fertleri bir yana ilk olarak çocukları etkilemektedir. Franz, İrene'nin yaşadığı yer ve o yörenin insanları hakkında bilgi sahibi olmak ister:

“Köydeki insanlar ne yiyor

Balık

Ya sabahları

Balık

Ya çocuklar

Balık” (Müller, 2013: 15-16).

Bu soruyu cevaplarken çocuklara duyduğu merhametle “gözyaşlarının şakaklarından inip kulaklarının içine sızdığını hisseden” (Müller, 2013: 16) İrene, hakkında bilgi verilmez. O, eserin adıyla özleşmiş yarım kalmış ve mücadele vermek zorunda olan bir karakterdir. Geleceğe dair telaşlar, hatıraları ve ülkesinden gelen haberler yeni mekânını gölgelemeye devam eder.

İrene eser boyunca yabancılık hissettiği bu yeni ülkede ailesinden bahsetmez. İlk gün tanıştığı Franz’a bir yakınlık duysa da sonrasında çok hızlı farklı birçok kişiyle arkadaşlık kuracaktır. Örneğin Franz ile buluşmak için gittiği Marburg’da kendisini karşılayan ve yoğun ilgi gösteren Stefan’da farklı bir yakınlık kurarak yalnızlığını gidermeye çalışacaktır. Stefan da kendisi gibi ailesiyle sorun yaşamaktadır. Babası vefat etmiş olan Stefan, hayatta olan ve yalnız yaşayan annesinin varlığını yok sayar:

“Biliyor musun, dedi Stefan, hiçbir şey beni doğduğum yere bağlamıyor. [...] Beni o yere bağlayan tek şey baba evimin bodrumunda duran oyuncak tren [...] Bütün öğleden sonraları bu evin bodrumunda geçiriyorum, dedi Stefan” (Müller, 2013: 76).

Annesine dair İrene’nin sorularına cevap vermeyen Stefan, zor bir hayat yaşayan annesinin bozulan ruh halinden bahseder:

“Bodrumdan çıktığımda konuştuğumu duyuyorum, dedi Stefan. Kendi kendine konuşmuyor. Aile oyunu oynuyor. Anne, baba ve çocuk. Anne olan kendisi değil. Oynadığı anne başka birisi. Sadece kendisi için değil, benim için de. Kadınların fırtınadan önceki bakışı var onda” (Müller, 2013: 77).

Stefan, annesinin ruhi değişiminde fiziksel faktörlerin rol oynadığına değinir: “Yaşlanma korkusu bu, dedi Stefan. Boyunları uzar ve elleri bir nebze beyaza çalar. [...] Adımları güvensiz hale gelir, bacaklarını göğe yaslarlar sanki (Müller, 2013: 77).

Çavuşesku rejimi ve gizli polis servisinin (Securitate) baskıları dolayısıyla kişiyi korku kültürünün altında değersizleştiren öğeler *Tilki Daha O Zaman Avcıydı* romanında doruğa ulaşır. Romanın Müller’in, “1987’ye Batı Almanya’ya göç ettikten sonra yazdığı ilk roman” (Pontzen, 2017: 31) olması ve konusunun yazarın “1988’de tanıştığı kocası Alman dramaturg Harry Merkle”nin yazdığı bir senaryodan uyarlanmış oluşu da ayrıcalıklı yönüdür (<https://www.theguardian.com/books/2012/nov/30/herta-muller-life-inbooks,E.T.10.06.2020>).

Eser, öğretmen Adina’nın tehdit ve şantaja rağmen çalıştığı okulda öğrencilerin haklarını korumak için verdiği mücadeleyi konu edinir. İşçi ailelerin çocukları öğrenim adı altında çalıştırılmakta fakat bu duruma aileler karşı çıkamamaktadır. Çünkü çocukları genellikle tek ebeveyn yetiştirmekte, bütün gün fabrikada çalışan anne/baba çocukla tam zamanlı ilgilenen bir kurum arayışındadır.

“Kavakların arasından okul avlusunun üzerinde zil sesi geliyor. Avluda, geçitlerde yürüyen yok. Ders başlamıyor. Çocuklar okulun önünde kavakların altındaki kamyonda oturuyorlar. Onları kentın arkasındaki uzak tarlalara, olgun domateslerin bulunduğu yere götürüyorlar” (Müller, 2009a: 51).

Okula giden küçük yaşta çocuklar tarım bilgisi edinmeleri için götürüldükleri domates tarlalarında uzun saatler çalıştırılırlar. Çocuklar eve “ayakkabılarında dünden, evvelsi günden, haftalar öncesinde, sabahtan akşama kadar çiğnenmiş domatesler yapışık. [...] Çim tohumları, çiçekleri solmuş devedikenleri.” (Müller, 2009a: 51) halde dönerler. Okulda öğrenimi gösterilen diğer derslerden bahsedilmez. Çocukların okul başarısı tarım uzmanının yönlendirmesine uyma ve tarlada toplayabildikleri domates ile saptanır. Çocukların dalgın ve yorgun hali diğer derslerde verimli olamadıklarını gösterir. Çocukları ilk öğrenim yıllarından itibaren başarısızlığa sürükleyen “düşük motivasyon, sınırlı olanaklar, belirli gelişimsel ve psikopatolojik kaynaklı sorunlar ve aile içi etkileşimdeki hata ve yetersizlik faktörlerine bağlı sosyo-kültürel ve psikolojik sebepler” (Yavuzer, 2000: 190) eserlerdeki çocukların okul başarısızlığını özetler. Okulun dikta rejimine hizmet etmesi ve ebeveynlerin etkisini ortadan kaldırması çocukları yalnızlığa iter. Anneler, çocuklarına sahip çıkamamanın suçluluğu altındadırlar.

“Devedikeni tüyleri ölülere yastık olur, derler anneler, çocuklar geç vakit tarladan döndüklerinde, makine yağı cildi tahriş eder; derler, ancak devedikeni tüyleri akli kemirir. Bir süre çocuklarının başlarını okşarlar. Okşayıp dururken birden yüzlerine vururlar. Sonra çocukların gözleri ve anne bir süre konuşmadan mum ışığına dalarlar. Gözler suçludur, mum ışığında bu görünmez” (Müller, 2009a: 51).

Diğer yandan “sütün yetmediği, ekmeğin sayılı olduğu” (Müller, 2009a: 61) bir ortamda başka seçenekleri de yoktur. Yavuzer (2010: 57), annenin çalışmasının ekonomik özgürlük sağlaması ve mesleki doyum aracılığıyla benlik saygısının artması başta olmak üzere olumlu etkisine değinir. Fakat bu durum çocukla geçirilecek sürenin sağlanabilmesi koşuluyla etkilidir. Günümüzde annelerin sorununun “sabırsızlık ve zamanla yarışma” (Yavuzer, 2010: 57) oluşu zaman planlamasında aksaklığa sebep olur.

Light’ın çocukların kavramsal perspektif kazanmalarına ilişkin araştırmasında yüksek puan alan çocuklar anneleri ile çok vakit geçiren çocuklardır. Anneler arasında yüksek puan alanlar, sorunlar karşısında taviz verme ve anlaşma eğilimi gösterirken düşük puanlı anneler fiziksel cezaya başvurduğundan buna maruz kalan çocuklarda kavramsal perspektif kazanmada zayıflık bulunduğu tespit edilmiştir (Bowlby, 2013: 441-442).

Öğrencilerine cesur olmalarını öğütleyen ve onların domates tarlalarında çalıştırılmasına karşı çıkan öğretmen Adina, eserin ana kahramanı ve çocukların savunucusudur. Evinde kullandığı tilki postuna verilen zararlar cesaretini kırmak hedeflenir. Her yaşta vatandaşın dikta rejimi altında yaşadığı zorluklar ve bunu kabullenişleri yaşanan çaresizliği somutlaştırır. Tilki postu, Adina ile annesinin ortak anısıdır. Noel’de bir tilki postuna sahip olmak isteyen Adina, kimsenin dışarıya çıkmaya cesaret etmediği bir kış günü annesiyle birlikte avcının evine kürkü almaya gitmiştir.

“Daha on yaşında bile değildim, diyor Adina, tilkiyi satın almak için annemle komşu köye gittik. Sabahları işçilerin mezbahaya giderken üzerinden geçtikleri ırmaksız köprüden

geçtik. [...] Heyecandan bütün gece uyumamıştım. Tilkiyi o kadar uzun süredir istemiştim ki, onu ertesi gün alma sevinci yarı korkuya dönüşmüştü. Sabah öylesine soğuktu ki kırdı tek bir koyun bile yoktu” (Müller, 2009a: 134).

Bu tilkiye verilen zarar aynı zamanda anne ile anıya da verilen bir zarardır. Kişi manevi olarak zayıflatılmaya çalışılır. Adına, aynı zamanda eserde Clara adlı arkadaşının ihanetiyle de sarsılacaktır. Gizli polis servisinden (Securitate) bir memurla ilişkisi olan mühendis Clara, arkadaşları hakkındaki bilgileri de toplayarak sevgilisiyle paylaşmaktadır. Bu ilişkisinden hamile kalan ve doğurmaktan korkan Clara, bulantılarla baş etmede bile güçlük yaşar. Lavabodan çıktığında gözlerindeki anlam kaybolur:

“Clara boş yüzde bir kadının yanında yürüyen ve yine de bir evden ötekine kafasındaki ağaçları taşıdığı için yalnız olan bir çocuğu arıyor. Karnındaki gibi bir çocuk, diye düşünüyor, kimsenin bilmediği bir çocuk gibi yalnız” (Müller, 2009a: 135).

Clara, evli ve çocuklu olduğunu bildiği polis memuru Pavel ile ilişkisini sürdürmekte fakat bebeğini dünyaya getirmekten endişe duymaktadır. Bunun yanında bu ilişkiden maddi çıkar da sağlar: “Kahve Pavel’den, küp şeker, Clara’nın içtiği sigara, giydiği kazak, pantolon, külotlu çorap da. Küpeler, far, ruj da. Dün akşam ki parfüm de” (Müller, 2009a: 141). Sonrasında Clara kürtaj olmaya karar verecektir. Fakat bu karar tehlikeli bir tercihtir. Ülkede kürtaj yasaktır, bu eylemde rolü olanlara “25 yıl hapis cezası” (Şirinli, 1974: 124) verilmiştir. 1966 yılındaki kanunla yasaklanan kürtaj, şüpheli düşük vakalarını artırmış, anne adayları arasında hayatını kaybedenlerin sayısı da artmıştır (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/05/120531_un_abortion, E.T.13.06.2020). Bu kararın kadının rızası dışında alınması da kadını yok sayan bir yaklaşımdır (Özkan, 2012: 319). Reich (1995: 220), kadını korumayan yaklaşım nedeniyle Sovyetler Birliği’nin “toplumcu bir nüfus siyaseti” oluşturmada başarısız olduğunu belirtir. Bu durum Romanya’da benzer bir tablo sergiler. Kürtajdaki amaç anne ve çocuk sağlığı değil nüfus açısından rakamsal verileri yüksek tutmak olmuştur. Romanya, coğrafi yapısı gereği çevresinde sıralanan diğer milletlere karşı üstünlük kurmayı kürtajı yasaklayarak oluşturmaya çalışır. “Romanya’nın etrafında Slav ırkına ve ortasındaki Transilvanya’daki Macar azınlığa karşın Romen nüfusun artmasını” (Şirinli, 1974: 124) hedefleyen hükümet istenmeyen çocuklara kucak açar.

Roma döneminde de hamileliğe son verme işlemine sıcak bakılmamıştır, ancak kadının arzusunun dışında gerçekleşen gebelikte (Metschnikoff’dan akt. Bebel, 2019: 164) müsamaha gösterilir. Ülkeler arasındaki yaklaşım farklılığına dikkat çeken Bebel, Türkiye’de beşinci aya kadar kürtaja izin verildiğini, Amerika’da kürtajın son derece olağan ve sık rastlanan bir eylem olduğunu, Almanya’da ise kürtajı yapanın ve yaptırmanın da cezalandıracağını belirtir (Bebel, 2019: 164-165). 21. yüzyıla gelindiğinde ise anneliğe dair bakış açılarının farklılaştığı görülür. Annelik artık çalışma ile karşılaştırılan bir özelliğe bürünür. Kadınlar, “ev-merkezci (home-centred), uyum sağlayabilen (adaptive) ve iş-merkezci (work centred)” (Hakim’den akt. Badinter, 2011: 30) olarak sınıflandırılırken çocuk sahibi olma ile çalışma hayatına geçmeye gösterdikleri ilgi oranına göre sınıflandırılır. Uyum sağlayabilen kadınların özelliklerine bakıldığında profesyonel bir kariyer sahibi olmadan çalışmayı tercih ettikleri belirtilir (Hakim’den akt. Badinter, 2011: 30) Müller’in eserlerinde de bu amaçla çalışma hayatına atılmış, farklı işlerde çalışmakta sakınca görmeyen, çocuğu ve ailenin idaresini omuzlamış kadınlar görülür. Clara gibi diploma sahibi olanlar da mesleklerini icra etseler bile geçimlerini sağlamada sorun yaşarlar.

Adina'nın arkadaşı doktor Paul, "Dün, Clara'yı hastanede gördüm, [...] Clara kürtaj olanların yanında bekledi" (Müller, 2009: 162) açıklamasında bulunur. Adina, sağlık sorunu dışında kürtajın yasak olduğu bir rejimde Clara'nın buna cesaret etmesine şaşırır. Clara, nerede olduğunu soran Adina'ya "[...] gebeydim, diyor. Bükülmüş beyaz bilekleri yeniden ortaya çıkıyor, tırnakları görünmüyor. Nasıl kürtaj yaptırabildin, diye soruyor Adina. [...] Pavel doktoru tanıyor, diyor" (Müller, 2009: 169). Kürtaj yaptırmasının sebebinin ise "evli olduğu için" (Müller, 2009: 169) sözleriyle özetliyor. Solmuş (2012: 14-15), bir kadının hamileliğine son verme nedenlerini şöyle özetler:

- özgürlüğü kaybetme endişesi
- gençliği kaybetme telaşı,
- anne baba olmanın zorluğu,
- ekonomik sıkıntılar,
- iyi anne olmayacağı endişesi,
- kariyere vereceği zarar,
- eşin istemiyor oluşu,
- annelik rolüne uygun hissedememe,
- tekin olmayan dünyanın sundukları,
- koruyamama endişesi, [...]

Diğer yandan maddeler halinde belirtilen kaygılara rağmen anne olan kadınların çocuklarında doğum sonrası görülen rahatsızlıklar da fazladır ve kaygılı hamileliğin ardından çocuklarının sorunlarına karşı kayıtsız oldukları görülür (Solmuş, 2012: 19). Diğer yandan doğum kontrol yöntemlerinin kullanılmasıyla birlikte gelişmiş ülkelerde gözlemlenen doğum oranının azalması, anne olma yaşının yükselmesi, çalışan kadın sayısının artması ve kadınların yaşam biçimlerindeki değişiklik modern yaşamın sonucu olarak ortaya çıkar (Badinter, 2011: 25).

Anne olmak istemeyen arkadaşı Adina'nın "bir canıyla yatıyorsun" (Müller, 2009a: 179) eleştirilerine kulak asmayan ve sonrasında da gizli polis Pavel ile görüşmeye devam eden Clara, annesi ile babası arasındaki sorunsalı kendi hayatında yaşamak istemediğini, farklı bir kadere sahip olmak istediğini belirtir:

Annem zaten hep büyükannemdi, demişti Clara, geçen yıllardan dolayı değil, yalnızca onun yıllarını değerlendirişi nedeniyle. O yaşlanmaya başladığında, demişti Clara, ben henüz çocuktum. Beni sıkıca göğsüne bastırmuş ve kulağıma nerelerdesin, yavrurum, bu kadar uzak nerelerdesin, demişti. O yaşlanmaya başladığında, kocası genç kalmaya başlamıştı, diyordu Clara, adam onun yanında giderek daha gençleşiyordu. Sanki babam onu gözetlemişti, onun zararına kendi derisini korumuştur. Sanki annem de onun için kendisini soldurmuştu. Ben böyle olmak istemiyorum, demişti, Clara, böyle olmamalı. Sonra da babam acele etmişti. Onunla birlikteyken onun gücü olan şey, sonra güçsüzlüğü olmuştu. Kente yaz gelmişti, sanki bu onun ilk yazıydı. O, annemsiz, bu ilk yazda tutunamamış ve onun peşinden ölmüştü (Müller, 2009a: 180).

Adina'nın öğrencilerinin kaderi de birbirine benzer. Çocuklarını tek başlarına büyütme ve aynı zamanda fabrikalarda uzun saatler çalışmak zorunda olan anneler, çocuklarını yalnız bırakmak zorunda kalırlar:

Annem beni bu sabah dörtte uyandırdı, demişti çocuk, kendisi istasyona gideceği için anahtarı bana verdi. O giderken ben de onunla kapıya kadar gittim. Onunla avluda yürürken omuzumda gökyüzünün bana çok yakın durduğunu hissettim. Ona yaslanabilirdim, ancak annemin korkmasını istemedim. Tek başıma avludan geri dönerken taşlar saydamdı. Hızlı yürüyordum. Girişte kapı farklıydı, ağacı boştu. Üç saat daha uyuyabilirdim, dedi çocuk, ancak artık uykuya dalamadım. Sonra uyumadığım halde ürkererek sıçradım. Belki yine de uyumuşumdur, çünkü gözlerim gerilir gibi oluyordu (Müller, 2009a: 11).

Anne sevgisinden uzak kalan çocuklar fabrikanın olumsuzluklarına daha anne karnındayken maruz kalmaya başlarlar. Sanayileşmenin ardından görülen çalışma şartlarının zorluğu erken ve ölü doğumlara, kısa sürede işe dönme zorunluluğu çocukların yetersiz beslenmesine ve sevgisiz kalmasına sebep olacağı gibi çocukları afyonla uyutma seçeneklerine başvurulması da soyun zarar görmesine sebep olan bir yaklaşımdır (Bebel, 2019: 156). Brezelton (akt. Badinter, 2011: 55), bir yıldan kısa sürede anneden ayrılan çocukta iletişimi güçlendirecek, tahammülü zorlayacak, okul başarısını düşürecek, suçlu hatta terörist olmasına sebep olacak bulguların görüldüğünü belirtir. Anne ile bütünleşen ev kavramı da Eigner'in ifadesiyle (2013: 73), "mutlu narsizmin krallık ettiği annenin dölyatağı"dır ve çocuk burada huzurlu olmalıdır. Fakat evde yalnız kalamayacak yaştaki çocukların evde bırakılması ne anne ile olan ne de ev ile olan bağın kuvvetli olmasını sağlar. Çocuk ile ilgilecek büyük ebeveynlerin yokluğu ailenin küçüldüğünü örnekler. Yavuzer, boşanan çiftlerin çocuklarında eğer çiftler boşanmanın ardından belli sorumlulukları yerine getirmekten kaçınırlarsa çocuklarda "huysuzluk, saldırganlık, hırçnılık, alt ıslatma, okul başarısızlığı, dışkı kaçırmaya" (Yavuzer, 2000: 53) gibi sorunların ortaya çıktığını belirtir.

Şirinli (1974: 123), fabrika çalışma saatlerinin kanunla belirlendiğini ve normalde sekiz saat olan çalışma süresinin çocuğuna süt vermeye devam eden kadınlarda ve on sekiz yaşından küçüklerde birkaç saat kısaltıldığını belirtse de eserde bunun bir örneğine rastlanmaz. Onun yerine günün ilk ışıklarıyla başlayan çalışma süresinin yine gün batıncaya kadar sürmekte olduğu örneklenir. Mesainin başladığı ise çalışanlara şöyle duyurulur:

"Sabahları altıdan altı buçuğa kadar bu hoparlörden müzik duyulur. İşçi şarkıları. Kapıcı buna sabah müziği diyor. Bu onun için bir saattir. Müzik kesildikten sonra kapıdan giren işe geç kalmış oluyor. Yürürken müziğe ayak uydurmayan, bu avluda sessizlik içinde dokuma tezgâhına giden kaydedilip ihbar edilir" (Müller, 2009a: 71).

İşçi annelerin çocukları, yaşamın sorumluluğunu küçük yaşta üstlendiklerinden çocukluklarını yaşayamazlar. "Çocuk son cümlede güldü, cümlenin ardındaki sessizlikte. Dişleri çakıl taşı gibiydi, siyahlaşmış yarım, düzgün beyaz dişler. Çocuğun yüzünde, çocuk sesini kaldıramayacak bir yaş vardı. Çocuğun yüzü çürük meyve kokuyordu" (Müller, 2009a: 12).

Çocukların yalnızlığa terk edilmiş bu halleri ders süresince öğretmen Adina'nın dikkatinden kaçmaz. "Birbirinden çok ayrık gözlü ve dar şakaklı çocuğun yüzünde daha sabahtan yalnızlığın lekesi var. Çocuk öteki çocukların arasında sırada oturuyor ve yalnız oturuyor. Gözyuvarları kırmızı, bunların içindeki kahverengi halkalar soluk" (Müller, 2009a: 183).

Çocuklar, derse yoğunlaşmakta da güçlük yaşar. Adina, öğrencisinin zihnini yoran şeylerden uzaklaştırmak istese de başarılı olamaz:

"Adina, ders boyunca iki kez çocuğu tahtaya kaldırmayı düşünüyor. Onun pencereyi dalıp geçen bakışlarında, düşüncelerinin camın ardında durmadığını görüyor. Bu pek çok şeyi

ölçüp tartan bir bakış. [...] Çocuğun dar şakaklarındaki gözleri öylesine uzağa dalmış ki, hiçbir şey fark etmiyor” (Müller, 2009a: 183).

Aynı dalgın öğrenci, öğretmeni Adina’ya akşam, Macar papazı dinlemeye gittiklerinden bahseder. Annesinin verdiği öğütleri öğretmenine anlatır. Muhbirlere karşı dikkatli olunması gerektiği mesajını vermeye çalışan anne, bunu anlaşır kılabilmek için benzetmelerden yararlanır:

“Annem dedi ki, yazın bazen hiçbir şeyin ve hiç kimsenin olmadığı yerlerde gölgelerin bulunması gibi, hiç kimsenin olmadığı yerlerde de birileri olabilirmiş, diyor çocuk. Bunlar kimsenin görmediği ve açamayacağı çekmecelerdir, dedi annem. Annem, çekmeceler ağaç gövdelerinde, otların içinde, duvarlardadır dedi” (Müller, 2009a: 184).

Çocuklarının ağızlarından bir şey kaçırıp emniyet güçleriyle sorun yaşamaktan çekinen anne babalar, akşamın ilk saatlerinde kesilen elektrik sebebiyle de çocuklarıyla yeterince vakit geçiremezler. “İnsanlar çocuklarını ışığa tutuyorlar, ertesi sabahtan önce bir kez daha onların yanaklarını görmek istiyorlar” (Müller, 2009a: 23).

Bebel (2019: 241), fabrikaların seçimlerini kadın işçilerden yana kullandıklarını belirtir. Gelişen teknolojiyle birlikte işlerin daha fazla birime bölünmesi ve daha az teknik eğitime ve kuvvete ihtiyaç duyulması, diğer taraftan yalnız sanayiciler arasında değil, bütün üretim bölgeleri, devletler ve kıtalar arasında sürüp giden rekabet, kadın emeğinin daha fazla talep görmesine sebep olur.

Üstelik eşleri tarafından terk edilmiş kadınlar çocukları için hayatlarını idame ettirme zorundadırlar. Bu sebepten kadınların “maddi taleplerinin az olması, çok daha dikkatli ve uysal davranması, uzun iş saatlerine daha az direniş göstermeleri” (Bebel, 2009: 241-243) fabrikalarda daha kolay iş bulabilmelerini sağlar. Vanc (2008: 8’den akt. Becerikli ve Kılıç, 2012: 102), yarım asır boyunca komünizmden etkilenen Romen kültüründe de erkek egemenliğinin bulunduğunu ve kadının itaatkâr olması beklendiğini vurgular. Kültür, yalnız bırakılan kadının itaatkâr bir şekilde çalışmaya devam etmeye zorlar. Girard (2005: 35), terk edilmiş çocuğun kaderinin kendi toplumundan da kovulmak olduğunu vurgularken bu yazgı Müller’de terk edilen kadının yaşadığı toplumdaki uzaklaşarak çocukları için yeni bir yaşam kurma zorunluluğu olarak ortaya çıkmıştır. Kadın işgücüne talebin fazlalığı kadınların dış görüntüsünün fabrikalaşmasıyla somutlaştırılır: “Sabahın köründe saçları karışık olurdu, çantaları uçardı, koltuklarının altında ter lekeleri bulunurdu.[...] Kadınların parmaklarındaki makine yağı ve pas, tırnak cilasını aşındırırdı. Daha tramvaya koşarken çeneleriyle gözleri arasında fabrikanın yorgunluğu belirirdi (Müller, 2009a: 14).

Fabrika, özel hayatı da biçimlendiren bir oluşum olarak hayatın merkezindedir:

“Fabrikadaki kadınlar erkekleri ikindi vakti ya da akşamları kendilerine bağlarlar, diyor, Clara, sabahları vakitleri yoktur. Sabahleyin erkeklerin uykusundan aceleyle çıkarlar, bir yatak dolusu uykuyu ve bir oda dolusu pis havayı yüzlerinde fabrikaya taşırlar” (Müller, 2009a: 64).

Annelerin kendilerinde her şeye yetişme yükümlülüğü görmeleri çocukları da hızlı büyümeye zorlayan bir yaklaşımdır. Hâlbuki Conloer (1998: 45) annelerin çocuklarının büyümesinde aceleci olmamalarını öğütler. Hızlı yaşamın ve fabrikaların bir diğer zararlı yönü de çevreye

verdiği zarardır. Doğa ile üretkenlikleri açısından ortak noktada buluşan kadınlar, çalışma koşullarından zarar görmektedir. “Kavaklar, kadınların kırmızı oturak ve yeşil çamaşır mandalı ürettikleri fabrikadan dolayı sararıyorlar. Kadınlar zayıflıyor ve öksürüyorlar ve kavaklar da sararıyor” (Müller, 2009a: 50).

Müller (2009a: 82) annelerin gördüğü hasarın kalıcılığından şikâyetçidir: “Siyah tırnak kenarları çamaşır yıkarken açılır. Yıkadıktan sonra pas suda ve köpükte değildir. Kumaştadır. Bu durumda ne rüzgârda kurutmanın, ne ütülenin, ne de leke tozunun bir yararı olur”. Kadınların çocukları da bebeklikten itibaren bu durumdan etkilenirler. Daha doğduklarında uykusuzluk çekiyorlar. “Doktorlar bunun makine yağından olduğunu söylüyorlar. Bu çocuklar birkaç yıl fabrikanın önünden geçip gidiyorlar” (Müller, 2009a: 81).

Diğer yandan fabrikada yıpratıcı bir işte çalışmak geçim sıkıntısının ortadan kalkmasına yetmez. Aldıkları maaş yetersiz gelen kadınlar, çocukları ile işbirliğine girerler ve fabrikadan ürün çalarlar:

Fabrikadan kadınlar yazın bile dizlere kadar uzanan, lastik bantlı kalın külotlar giyiyorlar. Her gün külotlarına, bacaklarına, karınlarına tıka basa, yürürken ses çıkarmayacak biçimde mandal dolduruyorlar. Kadınların çocukları kent merkezinde, opera meydanında mandalları ipe dizip omuzlarında taşıyorlar, çorap, sigara ve sabunla değiştiriyorlar. Kışın kadınlar, içleri mandalla dolu oturakları da külotlarına sokuyorlar. Mantoların altında bir şey görünmez (Müller, 2009a: 50-51).

Çocukları uğruna zor şartlar altında çalışmakta olan annelerin geçimlerini sağlayamadıklarından çocuklarını hırsızlığa teşvik etmeleri çocuğun karakterinde derin izler bırakacaktır. Bu durumun önüne geçmek isteyen fabrika yönetimi, fabrika çıkışı kadın işçilerin aranmasını uygun bulur. Kadın çalışanların erkek kapıcı tarafından aranması onur zedeleyici bir durumdur:

Elle cebi karıştırma kapıcı için her yüze bir müdahaledir. Bu yüzler tebeşir ile kızılılık arasında gider gelir. Tekrar kendilerini bulamazlar. O işaret verdiğinde yüzleri çökmüş ya da şişmiş olarak kapıdan çıkarlar. Çoktan dışarda olsalar bile yulğunlukları sürer. Görme ve duyma duyuları körelmiştir, öyle ki güneş onlara büyük bir el gibi gelir. Burunları artık yetmez, tramvayda ağızları ve gözleriyle başkalarının yüzünden hava kapmaya çalışırlar (Müller, 2009a: 73).

Yoğun iş saatlerine rağmen ekonomik refahlarını sağlayamamış kadınlar, sistemin sorunlu yönlerinin göstergesidirler. “Proleter kadın evden kovulmuş, burjuva kadın eve hapsedilmişti; ekonomik bağımsızlık birisi için baş belası, diğeri için lütuf” diyen Vromen (2011: 365), fabrika çalışanı kadının hayatını özetler. Diğer yandan annelerin hayati ihtiyaçlarını sağlamak adına çocuklarıyla birlikte hırsızlığa başvurmaları içinde bulunan ekonomik darlığın da kanıtıdır. Ülke çapında sayıları gitgide artan fabrikalar ve kadınların da çalışma hayatına katılmasının toplumun refahına katkı sağlamaması komünizm ve sosyalizmin toplumu hayal kırıklığına sürüklediğini gösterir. Bauman (2020: 362), bu başarısızlıkta insani ihtiyaçların göz ardı edilmesinin, acımasız ve ödün verilmeden doğanın kullanılmasının ve makineleşme oranının hep yüksek tutulmasının etkili olduğunu söyler. Psikanalitik yaklaşıma göre de çalınan nesnenin ifade ettiği anlam farklıdır. “Hırsızlık yapan bir çocuk, yiyecek ya da para çalarken, yalnızca fizyolojik gereksinmelerini gidermek üzere çalmamakta, belki de sevgi ve sevecenlik eksikliğini gidermek için bu yola başvurmaktadır” (Friedlander’den akt. Yavuzer, 1996: 66).

Bu duygu eksikliklerinin yanında ısınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçların giderilememesi kişiyi yoksunluğa sürükleyecektir. “Suçlu çocuğun ev koşullarının ilki ve en belirgin olanı, ailenin parasal durumudur” (Yavuzer, 1996: 153). Aile ortamında ihtiyaçların giderilememesi ve toplumda benzer imkânsızlıklara sahip kişilerin sayısının artması suç oranlarını da artırır. Düzensiz şehirleşme ve sanayileşme maddi sorunları ve suça eğilimi artırmaktadır (Yavuzer, 1996: 32). Fabrikalarda iş bulabilme güvencesi hızlı ve çarpık şehirleşmeyi kaçınılmaz kılmıştır.

Mezbahada çalışan bir diğer kadın, o kadar zayıflar ki terzisi onu şu sözlerle uyarır: “Mezurayı alıyor ve eğer elbise istiyorsan veterinerine gitmelisin, diyordu. Her yaz böyle zayıflarsan defterim yakında senin kemiklerinle dolacak” (Müller, 2009a: 15).

Fabrika, zor çalışma şartlarına rağmen kadınlar için en kolay erişilebilir çalışma ortamıdır. Fabrika, kadının hayatında bir kader olgusuna dönüşecek ve neslinin devamı da aynı şartlarda çalışmak zorunda kalacaktır:

“Anne, çocuk ve çocuğun çocukları yoksulluktan, çaresizlikten ve usançtan yalnızca bu delikli taşı bulurlar. Aynı istenmeyen zorlamayla gelirler: Başlangıçta öfkeli dirler, bağırlarlar. Daha sonra yumuşarlar, suskunlaşırlar, çalışıp dururlar. Makine yağı hala keskin kokmaktadır, elleri siyah kıyılar edinmeye çoktan başlamıştır. Evlenirler, gündüz ve gece tabakasının arasında büzüşmüş sevgilerini birbirlerinin karnına atarlar. Çocukları olur. Bunlar pas lekesiyle kundaklarda yatarlar. Büyürler, önce küçük daha sonra büyük gömlekler, giysiler, çoraplar, giyerler. [...] Grigore'nin annesi de fabrikada işçiydi. Kapıcının karısının annesi de” (Müller, 2009a: 83).

Çocukların, tüm zorluklara rağmen annelerinin çalıştığı yerde çalışmaları ve aynı yaşamı deneyimlemeleri annenin rol model olmasından kaynaklanır. Çocuk, çevresindeki yetişkinlerden en yakınına örnek alacaktır. Hatta “yalnızca sürçmüş insanları, dışa açılmayacak kadar içini arzu kemiren insanları görüyorsa eğer, onların kapalılığını model olarak alacak, onların mimetik kopyası ve grotesk karikatürü haline gelecektir” (Girard, 2005: 184). Fabrikanın kadere dönüşmesi anne ile çocukların uzun süreli ayrılığında kaynaklanır. Çocuklar, annelerini özleyince fabrikaya gelip onları görmek isterler. Kapıcının karısı ise çocuğunun fabrikaya gelmesini kesinlikle istemez:

“Çocuğuma beni fabrikada aramasını yasakladım, dedi kapıcının karısı. Çocuğumu asla bu tel içine bırakmam. Çünkü çocuğumun bu tele bir kez baktıktan sonra, bir daha beni dinlemeyeceğini biliyorum. Çocuğumu asla bu fabrikaya işçi olarak bırakmam dedi kadın, bir tek gün bile” (Müller, 2009a: 98).

Eserde, fabrikalarda sömürülen kadınların yanında hizmetçi olarak evlerde yaşayan ve ikinci sınıf insan muamelesi gören anneler de vardır. “Uşaklar evlerin altında bodrumlarda otururlar. Geceleyin uykuda, yukarıdaki döşemenin üzerinde değil, tesbih böcekleri ve farelerin yanında dolanırlar. Hizmetçilerin kocaları toprağın altına gitmişlerdir, hizmetçilerin çocukları büyüyüp evden çıkmışlardır. Hizmetçiler duldur” (Müller, 2009a: 29).

Adina'nın öğrencileri arasında da annesi hizmetçi olarak çalışan öğrenciler vardır. “Yuvarlak bahçenin ardındaki sarı evde annem hizmetçidir, demişti öğretmen Adina'ya. Irmağın öteki kıyısında, işaret parmağını başından yukarıya kaldırarak Adina'ya evi göstermişti. Gözleri

cansızdı, ya da yalnızca gün çok soğuk ve su yakında olduğu için bakışları donuklaşmıştı” (Müller, 2009a: 29).

Irmak, gelir seviyelerine göre dağılmış şehri ortadan bölen bir sınırdır. Bahçeli evleri olan ve bir hizmetçiyi çalıştırabilecek güçte kimseler karşı kıyıda otururlar. Maddi durumları zayıf olan bu öğrenciler annelerinin hizmetçi olarak çalıştığı yerden gelecek yardımlara muhtaçtır. “Mantomun cepleri yok, dedi hanımdan geldi” (Müller, 2009a: 31). Verilen hediyeler yılbaşında artar: “Söylediğine göre kadın, annesine her yılbaşı hakiki kuzu derisinden bir çift terlik almış ve her hafta da çekirdek kahve, Rus çayı verirmiş” (Müller, 2009a: 33). Çalışanların durumu zengin insanlar için günlük ihtiyaçlarının bir kısmı olan bu ürünleri zevkle tüketmek için yeterli değildir. Çalışanlar, bu ürünleri ellerinden çıkararak hayati ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlar. “Bunları ben alırım, dedi hizmetçinin kızı, çünkü annem para biriktiriyor. Yalnızca terlikleri, kadın göreceği için annem bana veremiyor. Bir öncekileri ortadan kaldırmayı başarmış, postacının köpeği onları sürüyüp durdu, giyilmeyecek hale getirdi demiş” (Müller, 2009a: 33). Daha çok asker eşlerinin hizmetini gören anneler çocuklarının geleceği için de bu kişilerin dediklerini yaparlar. Dikta rejiminde en çok sözü geçen kesim, askerler ve diğer emniyet üyeleridir. “Okuldaki göreve, dedi hizmetçinin kızı, annemin aracılığıyla, subayın karısı sayesinde geldim” (Müller, 2009a: 33).

Eserin sonunda Çavuşesku rejiminin yıkıldığı ve diktatörün eşiyle kurşuna dizildiği görüntüler betimlenir. Bu olayın hemen ardından ana karakter Adina’nın çalıştığı okulda bulunan Çavuşesku’ya ait portreler, afişler toplanır ve okul bahçesinde yakılır. Toplanan kâğıtlara ilk ateşi ise yeni sistemde müdür olan hizmetçinin kızı atar. Adina, bu duruma şaşırmıştır. Hizmetçinin kızı, çocuğu için iktidar kimse onun tarafında olmayı tercih ettiğini şöyle belirtir: “Ne yapabildim ki, diyor hizmetçinin kızı, susmak zorundaydım, bir çocuğum var” (Müller, 2009a: 225). Adina, sonrasında anlayışla karşıladığı bu durumu kişilerin bakmakla yükümlü oldukları kimselerin varlığına bağlar: “Biliyorum, diyor Adina, erkeklerin karıları vardı, kadınların çocukları vardı, çocuklar açtı” (Müller, 2009a: 225). Birçok çocuğu gözlemleme fırsatı olan Adina, babaların çocukların yaşamında sorumluluk almaktan kaçındıklarına da sıklıkla tanık olmuştur.

Vanc (2008: 8’den akt. Becerikli ve Kılıç, 2012: 102), Romanya’da erkek egemen kültürün hâkim olduğunu, kadınların sorun çıkarmayan kimseler olmasının beklendiğini belirtirken, sanayileşme sonrası kadınlara yüklenen sorumluluğun boyutunun geleneksel görüşün üzerinde olduğu kabul edilmelidir.

Gelenekseli ortadan kaldıran bir diğer oluşum şehirleşme olmuştur. Fabrikalaşmanın ardından nüfus artışı yaşanan şehirlerde ahlaki yozlaşma büyük orandadır. Gündüz vakti yetişkin bireyler hastanenin arkasındaki fidanlık alanda birlikte olurlar. Birçok gayrimeşru doğum olurken dünyaya gelmiş ve ilgiden mahrum bırakılmış çocuklar, annelerini hastanenin dışında beklerler:

Günün ortasında karanlık yerlerde ve akşamın alacakaranlığında ağaçsız yerlerde çiftleşen erkek ve kadınlar. Öğleden önce, başka çocuklardan saklanan çocuklar. Ve ot demetleriyle birbirinin ağzını tıkayan. Kimse onları aramadığında da, saklambaç oyununu unutan (Müller, 2009a: 109).

Çocuklarla annelerin dışında ilgilenecek kimse yoktur. Babalarından ya da diğer aile üyelerinden bahsedilmez. Bu durum şehirlere yapılan göçle birlikte aile bağlarının kopuşunu özetler: “Çocukların annelerine ulaşma özlemi bir acı çekiştir: “Paul çocukları duyuyor, çünkü

çocuklar acı arar gibi üç sıra dikenli telden hastanenin arka avlusuna, paslı, penceresiz ambulanslara tırmanıyorlar” (Müller, 2009a: 109).

Yürekteki Hayvan romanında da daha büyük yaşta; üniversitede okuyan kız öğrencilerin başlarından geçen olaylar ele alınır. Eserde ailelerinden uzakta öğrenim gören öğrencilerin ortak noktası, gelir düzeyi düşük ailelerden gelmeleri ve meslek sahibi olarak şehirde yaşamaya devam etme arzularıdır. Şehirde Rus dili öğrenimi gören ve anlatıcının yurttan oda arkadaşı olan Lola'nın yoksul bir aileden geldiği dış görünümünden de bellidir: “Lola ülkenin güneyinden gelmeydi ve yoksul bir yöreden geldiği yüzünden okunuyordu. Neden bilmiyorum, ama okunuyordu, belki elmacıkkemikleri, belki ağzı, belki de gözbebeklerinden” (Müller, 1997: 10).

Lola, ailesinin yaşadığı köye gururla dönmeyi meslek sahibi olabilmesine bağlar: “Kentte bir şey olmak, diye yazıyor Lola, dört yıl sonra da köye geri dönmek. Aşağıdaki tozlu yoldan değil, yukarıdan, dut ağaçlarının dalları arasından” (Müller, 1997: 10).

Ayrıca buna ek olarak kendisi gibi “üniversite eğitimi alan bir erkeğin” (Müller, 1997: 11) de kendisiyle evlenmesini ve köylerini ziyaret etmesini diler. Üniversite okumuş kişiler “köyde efendi” (Müller, 1997: 11) olacaklarını bildiklerinden kendisiyle gelmekten gurur duyacaklardır.

Yaşadığı köyde ağaç kabuklarındaki yaprak bitlerinden şikâyet eden Lola, köy halkını ağaca benzetir:

“[...] hepimizin yaprakları var. Büyüme bittiğinde yapraklar dökülür, çünkü çocukluk bitmiştir. Buruşma başladığında ise yapraklar yeniden çıkar, çünkü aşk bitmiştir. [...] Köydeki iki üç çocuğun yaprakları yok, onların çocuklukları var. Anne-babaları eğitilmiş insanlar oldukları için tek çocuk sahibi onlar” (Müller, 1997: 14-15).

Lola, çocuğa iyi olanak sunabilmenin şartını aile koşullarının yeterliğine bağlar. Bu yüzden kendisi öğrenim görmekte ve meslek sahibi olmayı dilemektedir. Lola, kendi ailesinin yoksulluğunu abisi ile yansıtır: “Abim akşamları koyunları eve getiriyor. [...] Otlaktan geç ayrılmış, karanlık bastırıyor ve koyunlar ince bacaklarıyla kavunlara basıyor. Abim ahırda uyuyor, koyunların ayakları ise bütün gece kıpkırmızı” (Müller, 1997: 23).

Lola'nın şahit olduğu bir anne çocuk olayında da anne çocuğun tırnaklarını zorla kesmeye çalışır:

“Anne çocuğu giysilerinin kemerleriyle iskemleye bağlıyor. Çocuğun gözleri doluyor ve bağıyor.[...] Her parmakta makas bir kez yere düşüyor, diye düşünüyor çocuk. Kemerlerden birine, çimen yeşili olanına kan damlıyor. Çocuk biliyor: bir yerin kanarsa ölürsün. Çocuğun nemli gözleri anneyi iyi seçemiyor. Anne çocuğu seviyor. Kurtulamadığı bir bela gibi seviyor ve bir türlü durmuyor, çünkü tıpkı çocuğun iskemleye tutsak olduğu gibi onun aklı da sevgisine tutsak” (Müller, 1997: 14).

Lola, beden eğitimi öğretmeninden hamile kalmasının ardından yurttaki odasında intihar eder. Öncesinde parti adına propaganda faaliyetlerine katılan, afişlerin okul panosuna asılmasından sorumlu Lola, bir anda hem ülke hem de parti için utanç verici bir kişiye dönüşür ve “içi görünen plastik bir torbaya” (Müller, 1997: 26) konan cesedi derhal ortadan kaldırılır. Lola, öğretmenine hamile kaldığını iletmiş fakat reddedilmiştir. Lola, doğmamış çocuğuna güzel bir yaşam sunamamanın endişesini taşır ve doğmamış çocuğunu düşünerek hayatına son verdiğini

defterine not düşer: “Yapmak zorunda olduğum şeyi Tanrı bağışlamayacak. Ama benim çocuğum asla kırmızı ayaklı koyunları gütmeyecek” (Müller, 1997: 27). Yavuzer (2010: 35) çocuk sahibi olmada çiftlerin her birinin kararının olması gerektiğini aynı coşkuyu paylaşan eşin yardımının, anne adayı için önemli olduğunu vurgular. Lola, yalnız bırakıldığının ve yakın çevresi tarafından dışlanacağına farkında olsa da intihar etmesinin de dedikodulara sebep olacağını bilir. Atabek (2002: 144-146), sayısal verilerle yaşlı intiharlarının fazla olduğunu belirtirken gençleri ölüme götüren etkenler arasında “yaşamın anlamsız olduğu duygusunun” ağır bastığını belirtir. Özellikle gençler arasında yaygınlaşan gelecekte umut kesme, karamsarlık içinde gelecekte endişe etme durumları bireysel faktörlerden ziyade toplumsal meselelerin sonucu olarak gerçekleşir. Lola ve intiharıyla sarsılan anlatıcının ruh hali toplumu yansıtır.

Üniversite okuyan diğer kız öğrencilerinin anneleri de endişeli bir bekleyiş içindedirler. Toplum da özellikle kız çocuklarını dedikodu malzemesi yapmaya meraklıdır. Anlatıcının annesi mektubunda, “Bayan Margit bana senin üç adamla çıktığını yazdı. Çok şükür ki, Alman’mışlar, ama gene de bu yaptığın çok ahlaksızca bir şey” (Müller, 1997: 141). Annesi damadının başka bir milletten olmasından endişe duyar: “Tanrı korusun ki, günün birinde karşıma bir İtalyan çıkarıp kocam diye tanıştırmazsın (Müller, 1997: 141).

Kızının işten kovulduğunu da kızının söylemesinden önce köylülerden öğrenen anne, artan dedikodulara dayanamaz ve köyden ayrılarak, şehre taşınmaya karar verir. “Sen zaten eve gelmezsin. Trende insanlar üç aylık hamile olduğundan söz ettiler.[...] Yer yarılıysaydı da içine girseydim keşke” (Müller, 1997: 150). Anne, bu dedikodular çıkana kadar köyde büyüttüğü kızına korumacı bir yaklaşım sergilemiştir. Onun bu koruyucu yapısının arkasında kendi “duygusal yalnızlığı” (Yavuzer, 2000: 32) bulunur. Bir süre sonra kızının durumunu unutarak kendi halini düşünür: “İnsanın anne olarak utanabileceğini hiç düşündün mü hayatında” (Müller, 1997: 150). Kızının tepkisi ise anneyi kendisinden mahrum bırakma üzerinedir: “Beni rahat bırakmazsan, bir kelime daha söylersen, beni bir daha asla göremezsin” (Müller, 1997: 150). Anne, kızının maddi ihtiyaçlarını gidermesi için para yollar. İlk amacı ise kızının gayriahlaki yollardan para kazanmaya çalışmasına engel olmaktır. “Annemin mektubundan kira için üçyüz ley çıktı. Bel ağrılarından sonra şunlar yazılıydı: Para kazanmak için kötü bir şeyler yapmayasın diye patates satıp para biriktirdim” (Müller, 1997: 177).

Anlatıcının annesi, kızının hamile kaldığına dair çıkan dedikoduların ardından kendi annesini de alarak Augsburg’a yerleşmek ister. Fakat annesi yolculuktan kısa süre önce yaşamını yitirir. Ülke değişiminin ardından atalardan kimsenin de hayatta kalmayışı köklerden tamamen kopuşu simgeler. “İnsan burada emekli maaşıyla tek başına yaşayabilir” (Müller, 1997: 195) diyen anne, bir yandan ülkenin refah düzeyine dikkat çekmekte öte yandan da kızıyla yaşantısı arasına mesafe koymaktadır (Bolattekin, 2020: 657). Anne, eski korumacı geleneksel yapısından uzaklaşarak “ilgisiz ve kayıtsız bir tutum” (Yavuzer, 2000: 33) içine girer. Yeni ortaya çıkan bu yaklaşım çocuk üzerinde de etkili olacak ve öfkeye eğilimi artıracaktır. Ancak anne ve baba tarafından tutumlu ve hoşgörülü bir davranışla büyütülen çocuk, kendine güveni tam topluma faydalı bir birey olmaya eğilimli olacaktır (Yavuzer, 2000: 33).

Kızının sahip olduğu eğitim düzeyi de anne ile arasındaki mesafeyi artıracaktır. Anlatıcı okulunu bitirdikten sonra evine döndüğünde annesinin tepkisi, kızının ince çoraplarını yoklamak olur. İnce çorap köyde, elde edilmesi zor bir ürün olduğundan dikkat çekicidir. Anne, kızının statüsünün yükselmesini aralarına giren bir mesafe olarak algılar: “İnce çoraplarım

dokunmak için işaretparmağını uzattı. Dokunmadı. Ellerim hışır hışır, artık çevirmensin, dedi” (Müller, 1997: 39).

Şehirde kiracının kiracısı olarak imkânları kısıtlı bir yaşam süren anlatıcı, öğrenim görmek için geldiği şehir hayatından olanakları kısıtlı köy yaşamına, ailesine dönebilmenin hayalini kurar:

“Birdenbire değişmektense, iyisi mi büyükanne hep şarkı söylesin, annem hep masada hamur açsın, büyükbaba hep satranç oynasın, babam hep devedikenlerini kökünden koparsın. Başka insanlar olmalarındansa, iyisi mi bütün çirkinlikleriyle oldukları yerde donup kalsınlar, diye düşünüyor çocuk. Odada ve bahçede çirkinlerin arasında evinde olmak, yabancıların arasında olmaktan iyidir” (Müller, 1997: 170).

Üniversitede okuyan erkek öğrencilerin de sayıca fazla olduğu eserde Romanya’dan Almanya’ya kaçabilmek gençlerin tek umudu olarak sunulur. Yaş farkı olmaksızın özellikle erkek nüfus yurt dışına kaçmaya daha meyillidir. Birçok kişi sınırdan kaçmaya çalışırken vurularak öldürülür. Almanya’ya kaçmayı başaranlar ise intihar süsü verilen faili meçhul cinayetlere kurban giderler. “Georg ülke dışına çıktıktan altı hafta sonra, Frankfurt’ta sabahın erken saatlerinde kaldırımında boylu boyunca yatıyordu. Geçici olarak kaldığı binanın beşinci katında bir pencere açık olarak duruyordu” (Müller, 1997: 187).

Georg, ülke dışına çıkmadan önce de ailesiyle sorun yaşamaktadır. Ailesinin yanında kalmak istemediğini şu sözlerle dile getirir:

Dikiş diken, ütü yapan ve oğlunun başarısız bir adam olduğunu söyleyen çilli bir terzinin yanına gitmek istemedim, dedi Georg. Oğluna kocasından gizli biraz para ve aynı zarfın içinde bir sürü sitem gönderen bir kadının yanına. Ayrıca bisikletini oğlundan çok düşünen rantıye bir babanın yanına gitmek istememişti (Müller, 1997: 174).

Edgar ve anlatıcı, köyde; Georg ve Kurt ise kasabada büyümüşdür. Fakat hepsinin annelerinde aşırı çalışmaktan kaynaklı rahatsızlıklar baş gösterir. “Edgar’ın annesi safrakesesinden, Kurt’un annesi midesinden, Georg’un annesi de dalağından rahatsızdı” (Müller, 1997: 44).

Edgar, Georg, Kurt ve anlatıcı, devlete karşı tutumları ve aynı zamanda Almanya’yı desteklemeleri sebebiyle öldürülme korkusu yaşarlar. Bu korkuyu, Georg aralarından ayrılmadan önce zamanlarını hep bir arada geçirerek aşmaya çalışırlar. Bu durum birbirlerine karşı kırıcı konuşmalarına sebep olur. Edgar, anlatıcının gülümsemesiyle dalga geçer. Bunu ailesinden aldığı özelliklere bağlayan anlatıcı; “Hiç istemediğim halde, dudaklarım kupkuru ve ipince kalakalmıştı galiba. Suebyalı gülümseme, kendisini seçme şansım olmayan babamın gibiydi. Benim olmasını istemediğim annem gibi” (Müller, 1997: 68) sözleriyle ailesine karşı sevgisizliğini dile getirir.

Kurt ise okuduğu eserin ilk sayfasında da yer alan *Gellu Naum*’a ait olan şiir ile annelerin çocuklarına mesajını özetler:

Her birimizin arkadaşı birer parça bulut

Korku dolu bir dünyada arkadaşlar böyle işte

Annem de dedi ki, bu çok normal

Arkadaşları boş ver

Kafanı daha ciddi işlere ver (Müller, 1997: 69).

Kentte kendilerini güvensiz hisseden bu gençler, “Kentte ya birer parça bulut olacaktı ya da boş bir gökyüzü. Bir de benim, senin, onun annesinden gelen, söyleyecek bir şeyleri olmayan mektuplar” (Müller, 1997: 70) diyerek annelerini hor görürler. Şehirde kendilerinin yurt dışına kaçmak için verdiği mücadele kendilerine daha anlamlı gelmektedir. Şehre öğrenim ya da çalışma amacıyla taşınma, aileden ve kültürden kopmanın ilk basamağını oluşturur.

Şehir, küçük yaştaki çocuklar için de ihtiyaçlarını karşılamak için gidilebilen bir yerdir. Köy imkânları kente ulaşımı zorlaştırdığından, anneler, çoğunlukla yalnız başlarına ilgilendikleri evlatlarını ancak birkaç defa şehre götürebilirler. Bu ziyaretler anne-çocuk arasında çatışma sebebi olur:

“Bir anne haftada bir gün trenle kente iniyor. Bir çocuk ancak yılda iki kez annesiyle birlikte gidebiliyor. Bir kez yaz başı, bir kez de kış başı. Bir sürü kalın giysiyle sarmalanmış olduğu için, çocuk kentte kendini çirkin hissediyor. [...] Çocuk caddeden geçen atları izliyor. Çocuk durup, annesinin de durmasını ve atlar yeniden gelene dek beklemesini istiyor. Annenin beklemeye vakti yok, ama çocuğu bırakamaz da” (Müller, 1997: 39).

Eserde doğum sırasında hayatını kaybeden anne örneğine de rastlanır. Doğum sırasında gerçekleşen bu ölümün sebebi, gayrimeşru bir ilişkiden meydana gelen çocuğun evde dünyaya getirilmesidir. Büyükanne Bayan Grauberg, kızıyla birlikte yaşadıkları evden ayrılarak torununun bakımını üstlenir. Büyükanne, “Sanayi bölgesindeki evde daha fazla yaşayamamıştı, çünkü torununun annesi orada sezaryen olurken ölmüştü. Çocuk babasızdı. Bayan Grauberg’in üstünden sanayi bölgesinin izleri silindi artık, demişti Bayan Margit, kente inerken hep ağırbaşlı giyiniyor Bayan Grauberg” (Müller, 1997: 106).

Bir diğer anne-kız ilişkisi terzinin dükkânında yaşanır. Terzi, Tereza’nın büyükannesinin nasıl olduğunu sorar. Büyükanne iki çocuğunun da kendisine benzememesinden şikâyetçidir: “Şarkı söyleyen büyükanne bir eliyle annenin siyah saç örgüsünü, öteki eliyle de kendi kırılmış örgüsünü tutuyor. İki çocuğum oldu, ikisi de benden bir şey almadı, diyor. İkiniz de beni kandırdınız, sarışın olacağınızı düşünürdüm” (Müller, 1997: 87).

Saç ve anne-kız arasında kurulan bağlantı büyükannelerin de katılımıyla geleneksel bir boyuta ulaşır. Anlatıcının seksen sekiz yaşındaki Alzaymır hastası büyükannesi, dışarı çıkıp bir yerlere gitmek ister.

“Şarkı söyleyen büyükanne, evdeyim, demişti. Köydeydin, demişti annem, ev burası. Şarkı söyleyen büyükanneyi iskemlenin üzerine itmişti: Köyde kimi arıyorsun. Annemi, demişti büyükanne. Annen benim, demişti annem. Sen benim saçımı hiç taramadın ki, demişti büyükanne” (Müller, 1997: 111).

Büyükannenin zihninde kalanlar çocukluğu ve annesi ile olan bağıdır. Unutmadığı ve aradığı tek kişi annesidir, dönmek istediği zaman siyasi rejimin ve ekonominin çok farklı olduğu bir zaman dilimidir: “Çocukluk günlerine geri dönmüştü. Yanakları seksen sekiz yaşındaydı. Oysa belleğinde geriye kalan tek şey üç yaşında annesinin eteğine yapışan bir kız çocuğuydu” (Müller, 1997: 111). Büyükbaba öldüğünde defin sırasında sorun çıkarmaması için evde bırakılan büyükanne ile ilgilenen berber, satranç oynamayı önermiş fakat sözünü geçirememiştir. “[...] büyükanne kaçmaya yeltendi. Konuşmaya çalışmak yararsızdı; ben de saçlarını taradım. Tarak saçlarının arasında geziniyordu, oturdu ve çanların sesine kulak kabarttı” (Müller, 1997: 112).

Anlatıcı yaşamının tek düze seyrinden öyle etkilenmiştir ki, bütün yaşadıklarının çocuk sahibi olmak için yetersiz olduğunu düşünür ve bir çocuğu dünyaya getirirken daha konforlu olanakların varlığının gerekliliğine dikkat çeker. “Düşünsene, vişne yiyorsun, bezelye ve ekmek, elma ve erik yiyorsun, küfür ediyor ve makine parçalarını oraya buraya taşıyorsun, tramvaya binip saçlarını tarıyorsun. Ve bunların toplamından bir çocuk oluyor” (Müller, 1997: 126-127).

Anlatıcının arkadaşı Tereza da çocuk sahibi olamadan hayata veda edecektir. Tereza, muhbirlik yaparak edindiği gelire kıyafetlerine ve aksesuarlarına bol harcama yapmakta ve diğer kadınlardan daha konforlu bir yaşam sürmektedir. Tereza'nın “elbiseleri Yunanistan ve Fransa'dan geliyordu. Kazakları İngiltere'den, kotları Amerika'dan. Pudraları, rujları ve rimelleri Fransa'dan geliyordu, takıları Türkiye'den” (Müller, 1997: 94). Tereza, göğsünde çıkan kitlenin ardından doktor sevgilisi tarafından çocuk doğuramayacağı için terk edilecektir. Girard (2005: 25), fiziksel anormallikler karşısında uzaklaşma hissinin ortaya çıkmasında “ayrımcı ve kurban edici” yaklaşımın sonucu olduğunu belirtir. “Çocuksuz bir kadın meyvasız bir ağaç gibidir” (Müller, 1997: 191-192) diyen doktor sevgilisi, Tereza'yı rahatsızlığının ilk dönemlerinde muayene etmeye bile yanaşmayarak ölümüne sebep olmuştur.

Keşke Kendimle Bugün Karşılaşsaydım adlı eserde de kadın karakterlerin yalnızlaştırılarak pasifleştirildiğini görürüz. Sürekli sorguya alınma ve sorguda başına kötü bir şey gelmesinin verdiği endişe eser boyunca işlenir. Alkolizm, gayri meşru ilişkiler, çalışma hayatındaki haksızlıklar ve geçim sıkıntısı da en çok değinilen konular arasındadır. Karakterler arasındaki ilişki ise anne-çocuk düzleminde yoğunlaşmıştır. Anlatıcı doğmadan önce ailenin erkek çocuğu hayatını kaybeder. Erkek çocuk öldüğünde henüz vaftiz bile edilmemiştir, bu durum annenin uzun bir yas tutmasına sebep olur. Hayatını kaybeden çocuklarının yokluğuna uzun süre alışamayan aile, bir süre sonra tekrar çocuk sahibi olur. Eser, ağabeyinin yerine dünyaya getirilen anlatıcı aracılığıyla aktarılacaktır. Anlatıcı, ilk çocuğun yokluğunu gidermek için planlanmış sevgiden ve ilgiden mahrum bırakılmış bir kız çocuğudur. Annesi, başka kardeşin yerine getirilmişliğini her defasında yüzüne vurur:

Annemle babam mezardan ancak iki yıl sonra gönül rahatlığıyla vazgeçebildi. Sekiz yaşındayken, tramvayda önümüzde dizleri soyulmuş bir oğlan çocuğu oturduğu sırada annem kulağıma:

Ağabeyin yaşasaydı sen doğmayacaktın, demişti (Müller, 2016: 69-70).

Eser boyunca zoraki bir iletişimin bulunduğu anne ile kızın arasındaki bağ, anlatıcının şehre çalışmaya gitmesi ve babanın ölümünün ardından daha da zayıflar. Anlatıcı, annesi ile samimiyetten uzak ilişkilerinin zorunlu sebeplere dayandığının farkındadır (Savaş, 2001: 125). Bu sebepten evden uzaklaşmak ve varlığının kabul gördüğü bir yaşam kurmak ister:

“Trene binmek ve karanlık çökmeden bütün mısır tarlalarından geçmek istiyordum. Köpek kulübesini andıran tüm o küçük istasyonlardan geçmek, annem sofraya son tabağı koyduğunda buradan uzaklaşmış olmak. Tüm bu yıllar boyunca ağabeyimin tabağı ve açlığıyla beslenmiş olmalıydı. Masasında her daim, sadece o tabak durmuştu sanki yalnızlığın üstesinden gelmekte bu yüzden bu kadar mahirdi” (Müller, 2016: 78).

Çocuğun ebeveynleriyle ilişkisi değer duygusunun gelişiminde etkili olacaktır. Küçükken özellikle annesi tarafından cesaretlendirilen, desteklenen çocuk ilerde başkalarına karşı

yardımsız olacak ve çevresindeki kişilere güven besleyecektir. Ebeveynlerinden bunun aksine bir katkı alan çocuk ise kusurlu kontrol yapısı geliştirecektir (Bowlby, 2013: 452-453). Ailenin ölen çocuklarının ardından doğan çocuklarına davranış şekli sonraki nesilleri için de olumsuz olayların yaşanmasını mümkün kılacaktır. Alman psikoterapist Heilinger (akt. Wolynn, 2022: 58), aile üyelerinden birinin kaybı, terk etme/edilme gibi yıkıcı olayların aile sistemi üzerinde etki ettiğini ve geçmişte yaşanan bu acıların bilinçsiz bir şekilde sonraki kuşaklar tarafından da tekrar edeceğini vurgular. Masadaki boş tabak ailenin diğer fertlerini etkilemese de anlatıcının neşesini kaçırmakta kendisini değersiz görmesine sebep olmaktadır:

“Yıllarca dört tabak olmuştu sofrada. Evde dört kişi yaşadığımız için normal görünüyordu. Ta ki annem sırf ağabeyim öldüğü için doğmuş olduğumu itiraf edene kadar. O günden beri beş kişiydik. İçimizden biri, ağabeyimin tabağından yiyordu. Kim olduğunu bilmiyordum. Ağabeyim bu tabaktan hiç yememişti” (Müller, 2016: 75).

Evdeki yas ortamının varlığı anlatıcının eğlence olmayan bir evde büyümesine neden olur. İlk kocası “İnsan dans etmeyi henüz küçük bir çocukken, anne babasından öğrenir. Sen öğrenmediysen bu ailenin düşüncesizliği, bazı şeyleri kaçırmışsın” (Müller, 2016: 103) diyerek ailesinin ihmali vurgular. Conloer (1998: 71), toplumda artan suç vakalarında da anneleri tarafından ihmal edilmiş çocuk sayısının çokluğuna dikkat çeker. Annelerin “kendi rahatlarını, sakin hayatlarını ya da zevklerini” ön planda tutmalarının bu oranı artırdığını belirtse de eserlerde anneler geçim sağlamak için çocuklarına vakit ayıramamaktadır.

Conloer (1998: 78, Rousseau’nun annenin yaşantısının örnek olmasını vurgulayan cümlesine göndermede bulunur. “Bir anne için erdem en tatlı mükâfatı kendi gençliğini çocuğuna örnek olarak gösterebilmesidir”

Müller’in diğer eserlerinde de gözlenen, büyük ebeveynlerden sadece birinin hayatta olması ve onunda kısa süre içinde yaşamını kaybetmesi bu eserde de tekrarlanır. Büyükbabanın ölümünün ardından evde yalnız kalan anne, umursamazlık seviyesini daha da artırır:

“Tüm merakından arındı ve yuvadan uçup sonraları nadiren uğrayan çocuğunu bile merak etmedi. Dedem öldüğünde sadece bir gece annemin yanında kaldım. Ertesi gün öğleden sonra büyük şehre geri döndüm. Biraz daha kalmam gerektiğini söyleyebilirdi, iki gün izin almıştım. Yatağımın üstünde kışlık elbiseleriyle dolu naylon çuvallar duruyordu, ben kanepede yattım ve o hiç oralı olmadı. Tam istasyona gideceğim sırada sofraya kurdu. İki tabak koydu ve benim yalnızca yiyormuş gibi yaptığının farkına varmadan yemeğini yedi. Eskiden karnım aç olmadığında, yemek seçtiğimi söylerdi. Şimdi umursamıyordu” (Müller, 2016: 75).

Anlatıcı da annesine karşı kayıtsızdır, annesinin yakınında olmaksızın doğduğu yeri terk etmeyi seçer. “Anne değil, yalnızca sen diyordum ona, tıpkı küçük, yabancı bir çocuğa “siz” diye hitap edilemeyeceği için sen dendiği gibi. Onu dinlemek yorucuydu, konuşsam da sussam da birdi, tıpkı kalabileceken yuvadan uçup gittiğim zaman olduğu gibi” (Müller, 2016: 77).

Zaman içinde annesinin yanlış tutumlarını hayatından çıkarmış ve kendi hayatını idame ettirebilir konuma gelmiştir. Bu durum ikilinin sorumluluk açısından yer değiştirmesine sebep olur:

“Daha sonra, onu son kez ziyaret edişimde annem hiçbir sırrı olmaksızın karşımda dikildi, evinde yapayalnız kalmıştı. Acımadım ona. Ondaki farklı olarak ben bu arzuya direnmemiş,

ertelememiştim. Ben onun kadar dikkaşalı, onun kadar yaşlı değildim; onun tanıdığı herkes ölüp gitmiş, kızı da yuvadan uçmuştu. Yeni şartlara ayak uydurma biçiminde kendimi görmüştüm, sanki anne bendim ve o, çocuğu” (Müller, 2016: 145).

Eserdeki bir diğer kız çocuğu, gazi olan babasının ölümünün ardından üvey babası ve annesiyle yaşayan Lilli’dir. Avrupa’ya kaçma hayali kuran ve bunun için kendinden yaşça çok büyük kişilerle ilişki kurmaktan sakınmayan Lilli, sınırdan kaçma girişimi sırasında vurularak öldürülecektir. Lilli’nin aynı zamanda üvey babasıyla da birlikteliği vardır: “İki yıl boyunca, pazar günleri hariç hemen her gün ve daima aceleyle, yalnızca mutfakta. Yataklara dokunmazdık. Annemi dükkâna yollardı, kuyruk bazen uzun, bazen kısa olurdu, bizi asla yakalayamadı” (Müller, 2016: 63).

Lilli, öz babası ile iletişimlerinin sağlıklı olmamasından yakınır. Babasının da annesi ve kendisiyle yaşamaktan mutluluk duymadığını düşünür. “Annemle benden kurtulmak için ölmüştü, caddelerde keyfince sürmek için, bizden gizlenmeden” (Müller, 2016: 66). Güneş (2014: 18-21), “babaları ile duygusal doyuma erişmemiş kız çocuklarının daha fazla erkek arkadaş arayışına girdiğini” vurgularken Lilli’nin durumuna açıklık getirir.

Daha çok kız çocukları ile anneleri arasındaki iletişimsizlik örneğinin sergilendiği eserler arasında *Atemschaugel*, erkek çocuğun ana karakter olduğu bir eserdir. Leopold, annesi ile olan seyahatinde annesini kaybetme korkusu taşır. Annesi;

“Çayırdaki yürüyüşün ortasında uzun çimenlere düştü ve ölü taklidi yaptı. O zamanlar sekiz yaşındaydım. Bu dehşet, gökyüzü çimenlerin üzerine düştü. Beni yuttuğunu görmemek için gözlerimi sımsıkı kapattım. Annem ayağa fırladı, beni sarstı ve dedi ki: Beni birazcık olsun seviyor musun, bak ben hala yaşıyorum” (Müller, 2009b: 14).

Leopold, kampa götürülmeden önce de ailesini kaybetme korkusu taşır. Mopi adlı oyuncak köpeği tek tesellisidir. Şehirden gelen anne ve babasının ona yaklaşımı ebeveyn tutumlarının farklılığını gösterir:

“Anne, merdivenleri çıkarken sallanmasın diye kırmızı rügan çantasındaki zinciri eline sarmış. Baba elinde beyaz hasır şapkayı taşıyor. O, odaya giriyor. Anne duruyor, alnındaki saç okşuyor ve pelüş hayvanımı elimden alıyor. Onu veranda masasına koyuyor, lake çantada zincir sallanıyor ve ben diyorum ki:

Mopi'yi bana ver, yoksa yalnız kalacağım.

Gülüyor: Ama ben varım.

Diyorum ki: Sen ölebilirsin ama, Mopi ölmez” (Müller, 2009b: 151).

Kendini güvende hissetmeyen Leopold, ebeveyn ilişkisindeki çatışmayı örnekler. Bowlby (2013: 438), çocuğun ebeveynle ilişkisini ayırıştırır ve rollerin farklılığını vurgular:

“Bir çocuğun yeni insanlara yeni görevlere yaklaşımında ebeveynleriyle ilişkilerinin rol oynadığı görülmektedir. Ebeveynleriyle güvenli ilişkisi olan çocuklar daha emin ve daha yeteneklidir; ikisiyle de güvenli ilişkisi olmayan çocuklarda bu durum asgari düzeydedir; biriyle güvenli ilişkisi olup diğeriyle olmayanlar arada kalmışlardır”.

Leopold, bu anlamda arada kalmış hatta aradan çıkarılmak istenen bir çocuktur. Leopold, eşcinseldir ve bunu ailesinden saklar. Yaşadığı köyden uzaklaşarak şehirde yaşamak ister. Şehirdeki yetişkinlerin ve çocukların istedikleri gibi yaşadığına inanır. “Küçük kasaba pamuk takım elbise ile bürünmüştü. Bütün erkeklerin kadınları vardı. Bütün kadınların çocukları vardı. Bütün çocukların kızakları vardı. Herkes şişman ve evden bıkmıştı” (Müller, 2009b: 285).

Leopold, çalışma kampına götürülmesinin ardından beş yıl boyunca ailesine haber yollayamaz. Bu sürenin sonunda eve döneceği zaman evinin, memleketinin değiştiğine, Karpatların dağlarının yerinde olmadığına dair rüyalar görür. Sonra başka bir koğuştaki olan ve fasulyelerden fal bakan birine gider ve rüyasını yorumlatır. Falcı “bir bebek arabası” ve “erkek bir çocuk” (Müller, 2009b: 190) gördüğünü iddia eder. Rüyanın etkisini kampın çalışma koşulları ve açlık sebebiyle unutan Leopold annesinden gecikmeli bir kartpostal alır. Annesi, falda çıktığı gibi bir erkek bebek dünyaya getirmiştir:

“Annemin Kızıl Haç kartpostalı kasım ayında kampa ulaştı. Kart, yedi aydır yoldaydı. Nisan ayında evden gönderilmişti. O zaman yaklaşmakta olan çocuk zaten dokuz aydır dünyadaydı. [...] Temiz ve karnı tok, beyaz bebek arabasıyla kafamda bir ileri bir geri gidiyordu” (Müller, 2009b: 214).

Leopold’un annesiyle ilişkisini artık kendisi kampta hayatta kalma mücadelesi verirken anne babasının kendi yerine dünyaya getirdiklerini düşündüğü kardeşinin varlığı belirleyecektir. Öyle ki kayan bir yıldız gördüğünde tuttuğu dilek değersizlik duygusunun dışavurumudur: “Yerime gelen kardeşimin artık yaşamıyor olmasını dilemiştim. Annemi incitmek istedim, erkek kardeşimi daha tanımıyordum nasılsa” (Müller, 2009b: 244).

Leopold 1950 yılının Ocak ayında eve döndüğünde dileğinin gerçekleşmediğini görür. Kardeşi büyümüştür ve annesi de kamptaki oğlunun yerine geçmesi için doğurduğu ikinci oğlu Robert’a “birbiri ardına koyun yünü çorap” (Müller, 2009b: 264) örerek korumacı bir tutum sergilemektedir. Bu durum Leopold’a kampta açlıktan ve soğuktan yaşadığı zor anları hatırlatmaktadır.

Ailesi, onun dönmüş olmasından duydukları şaşkınlığın etkisindedir. Hatta Leopold, geri döndüğü için üzülüklerini bile düşünür. “Eve döndüğümdeki sarılmadan bu yana, sekiz aydır, bu evde kimse bana dokunmamıştı. Onlar için ben yanına yaklaşılmaz biriydim, Robert için evde yeni bir nesneydim. Tutunmak ya da kucağıma bir şey koymak için bir mobilyaymışım gibi dokunmuştu bana” (Müller, 2009b: 276). Leopold kamp sürecinde de ebeveynlerinden az bahseden bir çocuktur. Leopold, uzun süre kamp ortamında kalmanın etkisiyle eve alışmakta zorluk çeker. Ailesinin kendisinden umut kestiğine inanması da Leopold’un uyum sorununu artırır. Dönüşünün ailesinde hayal kırıklığına sebep olduğuna, ailesi tarafından istenmediğine inanır. Üstelik kamptayken evine bir gün dönecek olmayı düşünüyor olması yaşadığı sarsıntıyı ve yabancılaşmayı daha da artırır (Bolattekin, 2020: 747). “Yabancı olmak kesinlikle bir yükür, ancak uzak durulamayan yakınlıktaki yabancılaşma aşırı bir yükür. Başımı bavulumda tuttum” (Müller, 2009b: 272). Kampta iken sadece büyükannesinin sözü ona eve dönebilme umudu aşılır. Büyükannesi kampa götürülürken “ICH WEISS DU KOMMST WIEDER (Müller, 2009b: 14)/TEKRAR GELECEĞİNİ BİLİYORUM” (Müller, 2009b: 14) derken anne ve babası umutlarını çoktan kesmiştir. Leopold, “Büyükanneme hak veriyordum: Geri döneceğim (Müller, 2009b: 73) diyerek kendini motive etmiştir.

Kendisini eve ait hissetmeyen Leopold, her an evden ayrılmaya hazırdır. Ancak bunu eşcinsel olmasına rağmen Emma adlı bir kadınla evlenerek gerçekleştirecektir. Böylelikle ailesinden ve çevresinden gizlenebilecektir.

SONUÇ

Aile, toplumun en küçük birimi olmasının yanında geleceği şekillendirecek nesillerin barınağı olarak büyük bir etkiye sahip olan kurumdur. Herta Müller'in romanlarında ise siyasi emeller uğruna çocuklukları ellerinden alınmış bir neslin anatomisi çizilmiştir. Çavuşesku rejiminin ve komünizmin yaptırımlarıyla mücadele etmeye çalışan halk arasında kadınlar ve çocuklar en çok etkilenen kesim olmuştur. Dikta rejiminin yaptırımları ve özellikle ekonomik hayatta ortaya çıkan gelişmeler en az üç kuşağı derinden sarsmıştır. Takiplerin ve muhbirlerin arasında şüphe ve korku içinde süren yaşamların ortak noktasını, çok çalışılmasına rağmen elde edilen kazancın yetersizliği oluşturur. Şehre göçleri gerekli kılan bu durum aile bağlarını zayıflatmıştır. Kadının çalışma hayatına katılımı teşvik ederken kadın haklarına güvence verilmemiştir. Tecavüz ve kürtaj sıradan olaylar haline dönmüştür. Tecavüzcülere ceza verilmezken kürtaj yapana ve yaptırana uygulanan ağır yaptırımlar sevgisizliğe terk edilen çocukların doğmasına neden olmuştur.

Eserlerdeki anne-çocuk ilişkisi, doğuran ama çocuğuna bakmak istemeyen, doğuran ama çocuğuna bakacak gücü olmayan ve son olarak da doğurmamış ama bütün çocukları kucaklayan kadın modelleriyle karşımıza çıkar. Eserlerde baba figürü çok zayıf olarak işlenmiştir. Çoğunluğu çalışmayan ve alkolik olan babalar, ilgilerini çocuklarına yöneltmekten kaçınmakta, birçok anne çocuğunu yalnız büyütmektedir.

Tek Bacaklı Yolcu eserinde iki ülke arasındaki karşılaştırma çocukların tutumuyla yapılmıştır. Çocukların merhamet duygusundan mahrum olarak büyütüldüğüne dikkat çeken eserde, geride bırakılan ülkedeki çocukların sefaleti anlatıcılığı evlilik ve çocuk sahibi olmaktan uzak tutmaktadır.

Tilki Daha O Zaman Avcıydı romanında çocuğu olmayan kadın öğretmen öğrencilerine anne gibi yaklaşmakta, okul yönetimine bile karşı çıkmaktan çekinmemektedir. Çocuğunu günün büyük bölümünde yalnız bırakmak zorunda kalan ve okula gönderen anneler ise, koruma içgüdüleriyle çocuklarını dikkatli olmaları noktasında uyardıktan ileri gidemezler. Anneler, çocuklarını özellikle diğer insanlara karşı dikkatli olmaları noktasında uyarır. Nüfusun çoğunluğunun muhbir olduğu dikta döneminde çocukların ağzından kaçacak bilgiler anneyi de zor duruma sokacaktır. Çalışan anneler, çocuklarının okulda neler yaptıklarıyla da ilgilenmezler. Bunun için vakitleri ve enerjileri yoktur. Gayrimeşru ilişkilerden dünyaya gelen, okul başarısı düşük, erken büyümeye ve yaşlılarından büyük sorumluluk almaya zorlanan çocuklar yalnızlığa ve fabrika çalışma koşullarının evde bile süren etkisine maruz bırakılmıştır. Geçimlerini tam olarak karşılayamayan anneler, çocuklarını suça sürüklediği tespit edilmiştir.

Yürekteki Hayvan eserinde gelir ve öğrenim düzeyi düşük ailelerin kız çocuklarının üniversite okuma mücadelesi işlenmiştir. Siyasi otoritenin sergi alanlarından olan okullarda, kız öğrenciler maddi refahın peşinde koşmakta yaşamlarıyla kırsal kesimde dedikodu malzemesi olmaktadır. Öğrenim düzeyinin artmasıyla anne-kız arasında kültür farkının derinleşen örneklerine sahip olan eserde aile içi sevgisizlik artarken erkek çocukları da annelerin sitemkâr halinden yakınmakta ve farklı bölgelere göç etmenin hayalini kurmaktadır. Kendi çocuğuna kendi çocukluğunun imkânsızlıklarını yaşatmama ve aileden uzaklaşma dileği en üst seviyededir. Evlilik dışı hamileliklerin yadırgandığı eserde sağlık açısından anne olamayacak kadınlara da küçümseyici bir tavır sergilenmiştir.

Keşke Kendimle Bugün Karşılaşmasaydım adlı eserde uzun süre tutulan yasin diğer çocukların varlığına verdiği zarar ele alınmıştır. Anne-çocuk ilişkileri, yalnız bırakan anne ve yalnız bırakılan anne figürleri arasında sevgiden yoksun, samimiyetin kurulmadığı zoraki iletişimi meşru kılan bir düzlemde ilerlemiştir. Gayri meşru ilişkilerin anneye zarar verme güdüsüyle sürdürüldüğü bir eser olması ayırıcı noktadır. Gizli polis teşkilatının takipleri ve ani sorgulanmalarla baskı altında tutulan kadın, pasifleştirilmiş, korku kültürüyle sindirilmiştir.

Atemschaudel romanında ana karakter erkek çocuktur ve aile içi iletişimsizlik cinsel tercihin saklanması noktasında somutlaştırılmıştır. Öldüğü düşünülen ve geri gelmesinden vazgeçilmiş çocuğun ortaya çıkışı aile ve çocuk üzerinde şok etkisi yapmıştır. *Keşke Kendimle Bugün Karşılaşmasaydım* ve *Atemschaudel* eserlerinde kardeşlerinin yokluklarını doldurmak için dünyaya getirilen çocuklar mevcuttur. Birinde kardeşi öldüğü için diğerinde ise ilk çocuklarının kamptan dönmesinden umut kesen aile yeni bir çocukla avunmak istemiştir. *Keşke Kendimle Bugün Karşılaşmasaydım*' da kardeşinin yerine getirilen çocuk sevgisiz bırakılmış, ilk çocuğun yası ömür boyu sürmüştür. Annesi tarafından değersizleştirilen kız çocuğu yetişkinliğe erişince annesine duyduğu yakınlığı tamamen kaybetmiştir. *Atemschaudel*' da ise diğer eserlerden farklı olarak sadece erkek çocuğa yer verilmiştir. Eserde ilk çocuğun kampta hayatta kalması şaşkınlıkla karşılanmış, varlığı tekrar kabul görmemiş, çocukla tensel temastan (sarılma, öpme) kaçınılmıştır. Geride kalan ailenin yaşantısına olduğu gibi devam etmesi çocuk da hayal kırıklığı oluşturmuştur. Cinsel kimliğin aile bireylerinden de saklanıyor olması çocuk ile kurulan mesafeli iletişimin sonucudur. Kendisini değersiz hisseden çocuklar, evden uzaklaşmanın yolunu aramıştır. Başkasının yerine getirilen çocuğun aile bağlarını kuvvetlendirmeye yetmediği görülmüştür.

Eserlerde dikkat çeken bir diğer nokta çocuklarla ilgilenecek başka bir aile ferdinin bulunmamasıdır. Özellikle babanın eksikliği ve babasını tanımayan çocukların varlığı azımsanmayacak derecededir. Mevcut olan babalar ise çocuklarına karşı ilgisizdir. Fabrikalaşma sebebiyle gençler şehre göç ederken, köylerde kalan yaşlılar kısa sürede hayatlarını kaybetmişlerdir. Anne-baba ve büyük ebeveynlerle bağlantı kurulamaması gelecek nesillerin yalnızlık içinde büyümesine sebep olmuştur. Çalışma koşullarının ağırlığında mesleki deformasyona uğrayan anneler, çocuklarına gereken ilgiyi gösterememiştir. Eserlerde aile ve okul ortamında tam anlamıyla mutlu olan çocuğa rastlanamazken biyolojik anne olmayan kadınların çocuklar için duyduğu kaygı ve onlara gösterdikleri ilgi azımsanmayacak derecededir.

KAYNAKÇA

- Atabek, E., *Erken Büyüyen Çocuklar –Günümüz Ergenleri*, Altın Kitaplar/İstanbul, 2002.
- Badinter, E., *Kadınlık mı Annelik mi?*, İletişim/İstanbul, 2011.
- Bauman, Z., *Modernlik ve Müphemlik*, Ayrıntı/İstanbul, 2020.
- Bebel, A., *Kadın ve Sosyalizm*, Yordam/ İstanbul, 2019.
- Becerikli, S. Y., Kılıç, N. P., Merkez Ve Doğu Avrupa’da Halkla İlişkiler Uygulamaları: Romanya Örneği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3, 2, 2012.
- Blumenberg, H., *Gemi Batıyor Seyrediyorlar*, Alfa/İstanbul, 2017.
- Bowlby, J., *Bağlanma*, Pinhan/İstanbul, 2013.
- Conloer, P., *Annelik Sanatı*, Denge Yayınları/İstanbul, 1998.
- Eiguer, A., *Evin Bilinçdışı*, Bağlam/Ankara, 2013.
- Girard, R., *Günah Keçisi*, Kanat/İstanbul, 2005.
- Güneş, A., *Güvenli Bağlanma*, Timaş Yayınları/İstanbul, 2014.
- Jung, C.G., *Dört Arketip*, Metis/İstanbul, 2019.
- Müller, H., *Yürekteki Hayvan*, Telos/İstanbul, 1997.
- Müller, H. *Der König verneigt sich und tötet*, Carl Hanser Verlag/München, 2003.
- Müller, H., *Tilki Daha O Zaman Avcıydı*, Telos/İstanbul, 2009 (a).
- Müller, H., *Atemschaukel*, Carl Hanser Verlag/München, 2009 (b).
- Müller, H., *Immer derselbe Schnee und derselbe König*, Carl Hanser Verlag/München, 2011.
- Müller, H., *Tek Bacaklı Yolcu*, Siren/İstanbul, 2013.
- Müller, H., *Keşke Kendimle Bugün Karşılaşmasaydım*, Siren/İstanbul, 2016.
- Özkan, Ö., Ülkelere Göre Kürtaja Yönelik Yasal Düzenlemelere Genel Bir Bakış, Toplum ve Hekim, 27, 4, 2012.
- Reich, W., *Cinsel Devrim*, Payel/İstanbul, 1995.
- Solmuş, T., *Kadınlık ve Annelik Psikolojisi, Türkiye’de Anne-Çocuk Bağlanması*, Nobel/Ankara, 2012.
- Şirinli, F., *Romanya ve Ceauşescu*, Altuğ/İstanbul, 1974.
- Vromen, S., Georg Simmel ve Kadınların Kültürel İkilemi, J. Ö. Dirlikyapan (ed.), s. 356-383, 2011.

Wolynn, M., *Seninle Başlamadı, Kalıtsal Aile Travmalarının Kim Olduğumuza Etkileri ve Sorunların Üstesinden Gelmenin Yolları*, Solo Unitas/ İstanbul, 2022.

Yavuzer, H., *Çocuk ve Suç*, Remzi Kitabevi/İstanbul, 1996.

Yavuzer, H., *Ana-Baba ve Çocuk*, Remzi Kitabevi/ İstanbul, 2000.

Yavuzer, H., *Mutlu Kuşaklar Yetiştirmek İçin Anne Olmak*, Remzi Kitabevi/İstanbul, 2010.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/05/120531_un_abortion, (Erişim tarihi: 13.06.2020)

<https://www.fembio.org/biographie.php/frau/biographie/herta-mueller/>, (Erişim tarihi: 18.06.2020).

<https://www.theguardian.com/books/2012/nov/30/herta-muller-life-inbooks>, (Erişim tarihi: 10.06.2020).

“FAKAT HER ŞEY ÇÜRÜYOR”:

HAYAL VE İSTIRAP'TA ÇÖKÜŞ VE SAVAŞ ÖVGÜSÜ

Dr., HAZEL MELEK AKDİK ¹

¹ EGE ÜNİVERSİTESİ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, hazelakdik@gmail.com –

ORCID ID: 0000-0003-4193-809X

ÖZET

Selim İleri, 1986 tarihli *Hayal ve Istirap* romanında İstanbul'dan taşraya uzanan bir aşk öyküsünü kadın kahramanın gözünden anlatır. Otuzlu yılların sonları ile 1945 yazı arasında geçen dönemde ana karakterin büyüme ve birey olma öyküsüne odaklanan romanda, Mediha'nın arzuları, hayalleri ile birlikte yaşadığı bunalımlar saplantılı bir aşk çıkmazı eşliğinde aktarılır. İnsan ilişkilerinin dönemin sosyal dokusu ekseninde sınıfsal çelişkileriyle irdelendiği romanda bir taraftan İstanbul burjuvazisinin eğlence hayatına ayna tutulurken diğer taraftan taşrada tutunmaya çalışan memur sınıfının ilişkileri ve sosyalleşme biçimleri ele alınır. Roman, aşk teması ve tarihsel fon bakımından nostaljik tınılar içerse de İkinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu gerilim ve huzursuzluk güçlü biçimde hissedilir. Türk romanında İkinci Dünya Savaşı'nı konu edinen eserlerde savaşın yıkıcılığı özellikle ekonomik ve sosyal boyutlarıyla vurgulanmıştır. *Hayal ve Istirap*'ta ise yıkım, psikolojik ve felsefi yönleriyle ele alınmakta, bireyin yaşadığı içsel çöküşün arka planında ideallerin yitimine dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla çağa özgü bir dekadans söylemi söz konusudur. Roman, yirminci yüzyılın savaşlar ve kapitalizmle iç içe geçmiş tarihinden bir kesit sunarken modernizme duyulan inancın sarsıldığı kaygan bir zeminden cinsiyet, arzu ilişkileri ve güç istenci gibi temaları tartışmaya açmaktadır. Bu noktada, romanda arzunun dolaylanma biçimlerinde açığa çıkan tahakküm, faşizmin bir uzantısı olarak okunabilmektedir. Selim İleri, bir anti-kahraman olarak kurguladığı Nihat Giray karakteri özelinde insan ilişkilerindeki faşizmi ve kadın-erkek ilişkisinde faşizmin varabileceği boyutları incelemektedir. Savaş olgusunun bir yan tema olarak işlendiği *Hayal ve Istirap*, İkinci Dünya Savaşı'nın gerçeklerine değinirken savaşla yüzleşme ve bu yüzleşme ile derinleşen travma izleğine dair anlatımlar içermektedir. Bu bildiride, Türk edebiyatında İkinci Dünya Savaşı'nı ele alan romanlara değinilerek *Hayal ve Istirap*'ın bu romanlar arasında hangi yönleriyle öne çıktığına ve nasıl özgünleştiğine açıklık getirilecektir.

Anahtar Kelimeler : Selim İleri, *Hayal ve Istirap*, savaş, dekadans, modernizm, Türk romanı.

“BUT EVERYTHING IS ROTTING”:**DECADENCE AND WAR PRAISE IN *HAYAL VE İSTIRAP*****ABSTRACT**

In his 1986 novel *Hayal ve İstirap*, Selim İleri tells a love story from Istanbul to the countryside through the eyes of the heroine. In the novel, which focuses on the story of the main character's growth and becoming an individual in the period between the late thirties and the summer of 1945, Mediha's desires, dreams and the depressions she experiences are conveyed in the presence of an obsessive love dilemma. In the novel, in which human relations are examined with class contradictions in the axis of the social fabric of the period, on the one hand, the entertainment life of the Istanbul bourgeoisie is held as a mirror, on the other hand, the relations and socialization forms of the civil servant class trying to hold on in the countryside are discussed. Although the novel contains nostalgic tones in terms of love theme and historical background, the tension and uneasiness caused by the Second World War are strongly felt. In Turkish novels, the destructiveness of the war has been emphasized, especially with its economic and social dimensions, in the works dealing with the Second World War. In *Hayal ve İstirap*, on the other hand, destruction is handled with its psychological and philosophical aspects, and attention is drawn to the loss of ideals in the background of the inner collapse experienced by the individual. Therefore, there is an age-specific discourse of decadence. While presenting a cross-section of the twentieth century's history intertwined with wars and capitalism, the novel opens up themes such as gender, desire relations and the will to power from a slippery ground where the belief in modernism has been shaken. At this point, the domination that emerges in the mediation forms of desire in the novel can be read as an extension of fascism. Selim İleri examines fascism in human relations and the dimensions that fascism can reach in the relationship between men and women, in particular the character of Nihat Giray, which he fictionalized as an anti-hero. *Hayal ve İstirap*, in which the phenomenon of war is handled as a side theme, includes narratives about the confrontation with the war and the trauma that deepens with this confrontation, while touching on the realities of the Second World War. In this paper, the novels dealing with the Second World War in Turkish literature will be mentioned and it will be clarified in which aspects *Hayal ve İstirap* stand out among these novels and how it become original.

Key Words: Selim İleri, *Hayal ve İstirap*, war, decadence, modernism, Turkish novel.

GİRİŞ

Hayal ve İstirap, 1986 yılında kitap olarak yayımlanmadan önce *Hürriyet* gazetesinde tefrika edilmiş, kitaba dönüşme sürecinde yazar tarafından yeniden yazılmıştır. Selim İleri, romanında İstanbul'dan taşraya uzanan bir aşk öyküsünü kadın karakterin gözünden anlatır. Selim İleri'nin romancılığı iki dönemde incelenmektedir. İlk dönem romanları, *Destan Gönüller* ile *Bodrum Dörtlemesi*'ndeki romanları kapsar. İkinci dönemini bir geçiş romanı olarak *Yaşarken ve Ölürken* işaret eder ve *Ölünceye Kadar Seninim*, *Yalancı Şafak*, *Hayal ve İstirap*, *Kafes* romanları ile bu dönem devam eder. Nesrin Mengi'nin (2009) değerlendirmesine göre, İleri'nin romancılığında genel olarak öne çıkan belli başlı temalar şu şekildedir: “yalnızlık, yabancılaşma, intihar, cinsellik, aşk geçmiş zaman, aydın eleştirisi, sanat, sosyal adaletsizlik” (s. 53). Yazarın ikinci dönem romanlarında siyasal eleştiriler yoğunlaşır. Sözelimi bu romanlarda “bireyin iç dünyası yansıtılmakla birlikte, tarihsel bir bakışla Osmanlı'nın son yılları ve Cumhuriyet dönemi anlatılır.” (Mengi, 2009, s. 56) İleri, *Hayal ve İstirap*'ta yukarıda söz ettiğimiz temalara en tipik halleriyle yer verirken bireyselliğe ve birey kavramı üzerine özellikle eğilir. Odağına bireyin içsel yolculuğunu, kaygılarını, karşılık bulmayan arzularını alırken İstanbul burjuvazisinin eğlence hayatı, taşrada tutunmaya çalışan memur sınıfının ilişkileri ve sosyalleşme biçimleri gibi temalar da anlatıya eşlik etmektedir. Otuzlu yılların sonları ile 1945 yazı arasında geçen dönemde ana karakter Mediha Çileli'nin büyüme ve birey olma öyküsüne odaklanan romanda, Mediha'nın arzuları, hayalleri ile birlikte yaşadığı bunalımlar saplantılı bir aşk çıkmazı eşliğinde aktarılır. Yoksul bir aileden gelen ve annesini küçük yaşta kaybetmiş olan Mediha, “Sörlük mektebi” ismiyle anılan Fransız kız mektebinde yetişir. Yüksek tabakadan ailelerin kızlarıyla birlikte geçen yatılı okul yıllarında sınıfsal konumundan dolayı kendini aşağı görür. Hiçbir zaman tam anlamıyla bir aidiyet bağı kuramadığı bu sosyal çevredeki tek yakın arkadaşı olan Pervin, Büyükkada'daki zengin hayatlarını tanınmasına vesile olur. Pervin rehberliğinde sosyete buluşmalarına adım atarken içten içe öteki olma hissiyatından kurtulamamakta, her seferinde düş kırıklığına uğramaktadır. Mediha'nın deneyimlediği sınıfsal karşılaşmalar onun için yaralayıcı olduğu kadar karakterindeki bölünmeyi de tetikler. Aslında Büyükkada günlerinde dahil olduğu ortamlarda yoksulluğunu hatırlatan, dışlanma duygusu uyandıran örseleyici bir durumla karşılaşmaz. Aksine, Pervin ve ailesi ona şefkatle yaklaşır. Ancak bu şefkat ve ilgi kurtulamadığı aşağılık duygusunu pekiştirmektedir. Sınıfsal fark kadar belirgin bir diğer özellik, Mediha'nın dış görünüşüyle, bedeniyle kurduğu ilişkide görülür. Fiziksel olarak kendisini açıkça çirkin bulmakta, çirkinliğinin onu aynı zamanda görünmez kıldığını düşünmektedir. Pervin'in güzel ve alımlı bir genç kız olarak ait olduğu zümre içinde ışıldaması Mediha için gizli bir kıskançlık

sebebidir. Romanın açılışında beliren Nihat Giray'a iki genç kızın arzuyla bakışı, Nihat ve Pervin arasındaki yakınlaşma Mediha'nın kıskançlığını körüklerken zamanla Nihat'a karşı hislerinin yoğunlaşmasına sebep olacaktır. Mediha'nın gözünden "daha çok aşk ve karasevda romanlarında rastlanabilecek olgun, yakışıklı bir erkek" (İleri, 2012, s. 8) olarak tasvir edilen Nihat ve Pervin arasında bir süredir var olan gelen elektrik Mediha'nın dikkatini çeker. Bakışmalarına şahit olduğu sırada kendi içinde uyanan duyguyu da fark eder. Nihat, romanın başında kadınların ilgisini çeken güçlü ve karizmatik bir erkek olarak sunulur. Ancak Mediha ile ilişkisi derinleştikçe görüldüğünden farklı bir karakteri olduğu anlaşılır. Pervin, Nihat'ı tanıdıkça ondan uzaklaşır ve ilişkileri noktalanır. Buna karşılık, Nihat'ın Pervin'in uzaklaşmasına sebep olan tekinsiz ve bir o kadar da narsist karakter yapısı Mediha'da tersine bir etki uyandırır. Uzun bir süre boyunca Nihat'ın çekim alanında kalan Mediha için bu bağlanma biçimi kaçınılmaz olarak bir tür tahakküm ve tâbiyet ilişkisine dönüşür.

Nihat Giray, romanın ideolojik örüntüsünde önemli bir figürdür. İkinci Dünya Savaşı'na paralel olarak ilerleyen hikâyesinde dönemin öne çıkan ideolojilerinden faşizmin insan ilişkilerindeki yansımalarını somut olarak karakterinde sergileyen Nihat Giray üzerinden devrin Türkiye'sinde faşizmin ve dünyadaki faşist diktatörlerin algılanma biçimine değinilerde bulunulur. Romanda, dönemin Türkiye'sinde siyasi iklime yön veren farklı ideolojilere de değinilir. Söz gelimi, bir taraftan Cumhuriyet ideallerinin toplumdaki yansımaları halkevi ideolojisi örneğinde tartışılırken diğer taraftan savaş, ırkçılık ve faşizm üzerine üretilen olumlayıcı söylemlere ve bu söylemlerin dünyada olduğu gibi Türkiye'de de popüler hale geldiğine değinilir.

Bir dönem romanı olarak *Hayal ve Istarap*'ta çöküş düşüncesine kaynaklık eden savaş olgusu, Hitler, Mussolini gibi siyasi figürlerin temsilinde karşılık bulur. Özellikle Hitler'e yönelik olumlayıcı yaklaşımlar başta Nihat Giray olmak üzere ana ve yan karakterlerin söylemlerinde belirginleşir. Roman bu anlamda tarihsel olarak deneyimlenen bir durumu mercek altına alarak, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin toplumsal ve siyasi hayatında kısmen görülen Hitler sempatisine, Nazizm taraftarlığına eleştirel bir perspektif sunar. Bu dönem Nazi Almanyası ve Hitler'e olumlayıcı yaklaşımlar Türk romanında birçok eserde farklı insan tipleri üzerinden ele alınmış bir meseledir. Söz konusu olumlayıcı yaklaşımda iki temel özellik tespit edilmiştir. Bunlardan biri; "Türkiye'nin dostu Almanya" söylemiyle öne çıkarken, diğeri ise Almanlar'ı ve dolayısıyla Adolf Hitler'i İslam'ın hizmetkârı olarak gören roman kişileridir (Güngördü, 2019, s. 123). Yakup Kadri'nin *Panorama* (1953-54), Faik Baysal'ın *Rezil Dünya* (1957), Kemal Tahir'in *Bozkırdaki Çiçek* (1967) ve *Namusçular* (1973), Muzaffer Arabul'un *Çakrazlar* (1967), Rıfat Ilgaz'ın *Karartma Geceleri* (1976) romanlarında Hitler'e sempati hatta hayranlık duyan, Almanya'daki ırkçı hareketi onaylayan insan tiplerine yer verilir. (Sınar Çılgın, 2003).

Seksenli yıllara kadar Türk romanında tekrar eden bu tema, Selim İleri'nin eserinde farklı katmanlar eklenerek karakterin oluşumunda kurucu bir rol üstlenir; onun kişisel tarihi ile birlikte gelişen, çözülen ve dağılan bir ideolojik yapıya dönüşür. Nihat Giray örneğinde; ırkçılık ve faşizm ideolojilerinin psikolojik temelleri incelenir. İkinci Dünya Savaşı'nın anlatı akışını kuşatan bir fon olarak öne çıkarıldığı romanda harbin Türk toplumundaki algılanışı farklı kesimlerden insanların siyasi ve toplumsal meseleler üzerine söylemlerinde karşılık bulurken, politik tartışmaların dışında konumlanan Mediha'nın içine gömüldüğü melankoli, dolaylı olarak dünyadaki buhrandan da parçalar taşır. Bu gibi temalar bakımından *Hayal ve Istrap*, İkinci Dünya Savaşı'nı ele alan yapıtlar içinde özel bir yere sahiptir. Alev Sınar, Türk roman ve hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcılığının özellikle ekonomik ve sosyal boyutlarıyla vurgulandığını belirtir: "II. Dünya Savaşı'ndan bahseden hikâye ve romanların çoğunda Türk ekonomisinin perişan durumu; savaşla ortaya çıkan kıtlık, yoksulluk, sefalet ve bu durumdan insanların nasıl etkilendikleri işlenmiştir." (Sınar Çılgın, 2003, s. 31) *Hayal ve Istrap*'ta ise yıkım, psikolojik ve felsefi yönleriyle ele alınmakta, bireyin yaşadığı içsel çöküş odaklanılarak, okur madalyonun öteki yüzüne bakmaya davet edilmektedir.

2. TERS YÜZ EDİLMİŞ BİR ÇALIKUŞU ÖYKÜSÜ: MEDİHA YA DA FUNDA

Hayal ve Istrap, iki ana bölümden oluşur: "Siyah Masal" başlıklı birinci bölüm ve "Yeni Çalıkuşu" başlıklı ikinci bölüm. İlk bölümde İstanbul'daki hayat, Mediha'nın sörlük mektebindeki yılları ve Nihat Giray'la ilişkisi konu edilirken; ikinci bölüm, mezuniyetinin ardından Anadolu'nun kasaba kılıklı küçük bir şehrinde başlayan yeni hayatı üzerinedir. "Yeşilvadi" isimli bu küçük şehirde Fransızca öğretmeni olarak görev yapan Mediha için İstanbul'dan ve Nihat Giray'ın hatırasından ayrılmak kolay olmamıştır. Diğer taraftan, ilk defa karşı karşıya geldiği taşra hayatı da duygularını yaşamak adına bir umut vaat etmiyordur. O da, buradaki insanlar gibi "kurak duyguların insanı" olmayı kabul ederek başlar yeni hayatına. Aslında bir misyon için orada olduğunun bilincindedir, İstanbul'dan ayrılırken sörlük mektebine son ziyaretinde okulun müdiresi ile aralarında geçen sohbette, müdire kutsal bir vazifenin sorumluluğu ile yola çıktığını hatırlatır: "Düşününüz, talebeye irfan aşılayacaksınız. Bu irfan daima bir inanç halesiyle çevrilecek. Nihayet talebeleriniz her gün biraz daha çoğalacak ve siz, her gün biraz daha irfan eri olup çıkacaksınız." (İleri, 2012, s. 171). Nitekim Mediha da kendisine biçilen görev insanı kimliğini, bu kimliğe atfedilen kutsiyeti benimseyerek yola çıktığını beyan eder: "Vatana hizmet yolunda idealist bir genç kızın bütün heyecanını taşıyorum. Anadolu'ya büyük bir iman, ümit ve coşkuyla gitmekteyim. Çok çalışacağım,

Allah'ın da yardım edeceğine inanıyorum.” (İleri, 2012, s. 173). Fakat Yeşilvadi'de trenden iner inmez bir rüyanın son bulduğunu, heyecanını yitirdiğini duyumsar. Nihat Giray ve onunla özdeşleşen İstanbul hayatının uzakta kalmasıyla bu hayat içinde kendisine aşılana değerler, taşranın katı gerçeğiyle yüz yüze geldiği ilk anda gücünü kaybetmiştir. Umut ettiği değişimi bulamaz, bu yeni döneminde ismini “Funda” olarak değiştirirse de yaşadığı büyük duygulara karşılık bulamayan, yalnız ve sevilmemiş Mediha'dan kaçamamıştır. Cumhuriyet'ten önce ismi “Yanıkvadi” iken Yeşilvadi'ye dönüştürülmüş olan bu küçük belde ile, benzer bir biçimde değişmek, yenilenmek umuduyla Funda ismini alan Mediha'nın öyküsü örtüşmektedir. Mediha'nın idealizmi, bu nesil genç kızlara rol model olan *Çalığışu* (Reşat Nuri Güntekin, 1922) anlatısından farklılaşır bu noktada. “Yeni Çalığışu”; eğitilmiş modern Türk kadınının, Cumhuriyet aydınlanmasındaki rollerinin pratiğe aktarımında benliği, arzuları ve hayalleri ile toplumsal misyonu arasındaki ikilemi yansıtan kırılmalı bir idealizm örneğidir. Selim İleri, *Çalığışu* anlatısını ters yüz ederek yeniden ele alır; Cumhuriyet devrimlerinin halktaki karşılıklarını bu devrimlerin temsilcisi olarak idealize edilen kadın karakterin gözünden sorgular. Mediha'nın ideallerini yitirmesi, romandaki çöküş izleği ile de örtüşmektedir. Çöküş durumunu benliğinde deneyimlemekle kalmaz, toplumdaki çözülmeye ve yozlaşmaya dair gözlemleri onu çöküş ve çürümeyle tekrar tekrar yüzleştirir.

Her şeyin çürüdüğü düşüncesiyle giderek kabuğuna çekilen Mediha'nın kasabada ilişki kurduğu öğretmen ve memur kesimine dair izlenimleri de ruh hâlini pekiştirir. Bu ilişkilerde toplumsal çürümeye işaret eden her türlü olumsuzluğu görür Mediha; sığ bir pragmatizm, ikiyüzlülük ve çıkarıcılık hâkimdir. Münevver geçinen dolandırıcılar; diplomasız doktorlar, birbirlerini aldatan eşler, koltuk sevdalıları, yasakçı kafalar, dindar görünüp bu kimliği baskı aracı olarak kullanan hacı teyzeler gibi örnekler üzerinden Mediha'nın gözüyle taşra elitindeki yozlaşmaya dikkat çeker yazar. Bir sofraya etrafında toplandıkları bağ evi eğlencesinin anlatıldığı bölümde ideolojileri yüzeysel olarak benimseyen sözde aydın figürlerin parodisi yapılır. Bir tarafta oldukça iptidai söylemlerle Halkevi propagandası yapan Nurettin Yediokçu, diğer tarafta Hitler'in görüşlerini örnek göstererek hakiki Türk ırkı hakkında kulaktan dolma bilgiler veren Vecdet Bey, tiz sesiyle okuduğu gazeller ile Vecdet'i etkilemeye çalışan edebiyat öğretmeni Mukadder Hanım gibi karikatürize edilmiş figürler sofrada bir curcuna havası estirirken, kimsenin birbirini gerçek anlamda dinlemediği bir karmaşa atmosferi oluşur. Bağlamdan kopuk birtakım sözlerin sarf edildiği bu sofrada; tıka basa yenilen yemekler, şarkılar, kahkahalar ve oyun havaları ile curcunanın doruk noktasına varılır. Mediha'nın bu eğlenceye bakışında, hayattaki yalnızlığı ve ona eşlik eden yoksunluk duygusu bir kere daha vurgulanır. Bu

insanların hiçbiriyle mücadele etmez, onların “zavallılığına” bakarken kendi uzaklığını, nereye giderse gitsin yanında götürdüğü yabancılığını idrak etmekle yetinir.

3. NİHAT GİRAY VE ÜSTÜN İNSAN FELSEFESİ

Hayal ve İstirap, İkinci Dünya Savaşı’nın bireydeki yansımalarını tahlil eden ve bu bakımdan Batı kültürünün içine düştüğü bunalım ve tıkanmayı modernleşme sürecindeki Türk toplumunun eğitilmiş, aydın sınıfı üzerinde ele alan bir romandır. Romanda, gerek Mediha’nın gerek Nihat’ın gözünden yinelenen savaş, çöküş ve çürüme motifleri, romanın odağına aldığı tarihsel dönemeç itibarıyla birtakım felsefi altmetinlere sahiptir. Özellikle Nietzsche referansları romanın ideolojik örüntüsüne dair fikir vermekle birlikte modernizmin bunalımını çürüme ve çöküş bağlamında açıklayan yaklaşımlar çerçevesinde okunabilir. Bu açıdan *Hayal ve İstirap*, modernizmin sorunlarına işaret eden bir kavram olarak “dekandans” temasının öne çıktığı bir metindir. Sözlük anlamı “bozulma”, “çürüme”, “yozlaşma” olarak geçen “dekadans” (İngilizcede “decadence”); Latince “decadentia” sözcüğüne dayanır ve Ortaçağdan sonra kullanıma giren bir terimdir. Ancak, terim olarak kullanıma girmesinden önce dekadans düşüncesinin kendisi çok daha eskiye dayanmakta, insanın var oluş tarihini kapsamaktadır. Bütün büyük din ve mit geleneklerinde “zamanın yıkıcılığı ve çöküşün kader olması” önemli bir motif olup, bu anlayış “kötü bir dünyada yaşama duygusu”na kadar genişletilmiştir (Calinescu, 2017, s. 167).

Romanda, savaş ve çöküş övgüsü ile öne çıkan Nihat, dekadans felsefesine özgü bir algılayış içindedir. Nihat, Hitler’i ideal bir lider; bir “Führer” olarak görür, Mussolini’ye hayranlığını dile getirir. Gücü, insan varoluşunun merkezine koyar ve insanlığın temelde üç ayrı kategoriye ayrıldığını söyler. Buna göre, büyük çoğunluk “sürü insanı”dır. İkinci öbekte “hür insan” yani “yarı üstün” insan bulunur. Sonuncusu ve en önemli olan ise “üstün, trajik insan”dır:

Nihayet sıra üstün, trajik insana geldi. Nietzsche’nin en kıymetli yanı, bunu tespit etmiş olmasıdır. (...) Bu gelişkin nazariyede sayıları çok az trajik insanların: bir kurmay heyeti ve bir başkan. Birkaç kişi hepsi hepsi. Başkan elbette en üstün insan. O, yeryüzünün manasıdır. O, sağlam, sağlığı tam olan insan... Karl Kröner meseleyi bir de ırklar planında ele alıyor. Cezalandırılması mutlaka gerekli aşağılık bir ırkı ne yapacaksın. Bunun için de her şeyden önce kendi ırkının üstünlüğünü sağlamak, saflığı korumak için harp tek imkândır! (İleri, 2012, ss. 42-43)

Nihat’ın “üstün insan” üzerine söylemleri Nasyonal Sosyalizm’in üstün ırk ülküsüne

varır. “...her şeyden evvel kendi ırkının üstünlüğünü, temizliğini” dünyaya kabul ettirmek gerektiğine inanır. Savaşı ihtirasla savunurken de üstün ırk için savaşmayı şart koşar: “Üstünlüğü sağlamak, saflığı korumak için harp tek imkândır!” (İleri, 2012, s. 43) der. “Üstün ırk” ile Alman ırkını kast eden Nihat, Nazi hareketinin bütün ideolojik referanslarını sahiplenerek Hitler’i desteklemektedir. Tam da bu noktada, Nietzsche’nin, “üstün insan”

kuramının “üstün ırk”a dönüştürülerek Faşizm ideolojisiyle ilişkilendirilmesi romanda vurgulanan meselelerden biridir. Esasen; Nietzsche’nin, modernlik bunalımını aşmayı gaye edinmişken görüşlerinin dolaylı olarak Nazizm’i de etkilediği ve kendisini Alman ulus ruhuyla özdeşleştirmek gibi bir eğilimi olmamasına rağmen düşünceleriyle bu hareketi beslediği söylenir. Touraine’e göre aslında o, “ister Hristiyan, ister demokratik ya da feminist olsun, tüm öznelleştirme eğilimlerinden kurtulmak ister” (2014, s. 152). Bu düşüncesi bir bütünlük içinde yaşayan topluluk idealini doğurur ve ister istemez Alman ulusunun yüceltilmesine doğru kayar. Nietzsche’nin bu söylemleri, onun izinden giden bir diğer filozof Heidegger’in Nazizm ile ittifakına belli bir ölçüde kaynaklık etmiştir (Touraine, 2014, s. 152). Roman bu yönüyle, Nihat Giray örneğinde modernist bunalımın felsefi argümanlarını arkasına alırken sebep olduğu çelişkileri de yansıtır.

Nihat’ın Batı’dan ithal çöküş felsefesi Mediha’nın melankolik ruh halini beslemektedir ki dekadansın bir diğer görünümü Mediha üzerinden verilir. Nihat’la yaklaşması ile birlikte onun yüksek hayallerinin etkisine girmiştir. Mediha’nın “karşılıksız bağlanış” olarak tanımladığı bu ilişkinin odak noktası Nihat; temel dinamiği ise onun düşünce dünyasını tanımak ve benimsemek, dolayısıyla onun ülkülerini paylaşmaktır. Mediha, artık “varlıklı orta sınıf yükselişi”ne ilgisini yitirmiş, “hayatın çöllerini görmeye razı” olmuştur:

Herkes yükselirken çökmek, kaşşamak, silinmek, eriyip yok olmak, paçavraya dönüşmekti eşsiz olan. Bunları bugün de arzu ediyorum.

Çöküşten başka, geriye kalan ne varsa hepsinde bir hafiflik hissediyordum, gelgeçlik, sıradanlık. (İleri, 2012, s. 88)

Nietzsche, dekadansı “psikolojik, ahlaki ya da estetik kendini kandırmanın bir biçimi olarak,” görür ve “güçsüzlüğün bir hedef olmasının sonucunda” ortaya çıktığını söyler (Calinescu, 2017, s. 199). Nietzsche’nin kuramına göre dekadans ya da diğer bir ifadeyle çöküş “mücadele edilmesi gereken bir şey değildir. Kesinlikle gereklidir ve her yaşa ve her insana aittir”; mücadele edilmesi gereken şey ise onun organizmanın sağlıklı parçalarına bulaşıcılığıdır (*Güç İstenci*, 2010, s. 47). Nietzsche, savaş olgusunu da dekadans ile ilişkilendirerek onu bir yozlaşma biçimi olarak yorumlar. Ancak, bu bir olumsuzlama anlamına gelmemektedir. Savaşta “görkemli bir şekilde görünür hâle gelen şey o antik ulusal enerjinin ve ulusal tutkunun artık sayısız özel tutkuya aktarılmış olmasıdır” (Calinescu, 2017, s. 196). Öyle ki, bu tür yozlaşma zamanları “elmaların ağaçtan döküldüğü zamandır; yani bireylerin. Çünkü geleceğin tohumunu onlar taşır.” (Calinescu, 2017, s. 196)

Nietzsche, modernliğin içinde konumlanır, Aydınlanma’nın mirasını sahiplenir. İnsanlar ile tanrılar arasındaki kopuşun yeni çağı açan bir alt üst oluş anlamına geldiğini dile getirir. Bu,

aynı zamanda varlık ile düşünce bütünlüğüne dayanan metafiziğin de sonudur ona göre: “Tarihselcilik yüzyılının ortasında Nietzsche, Varlık’ın yerine oluşu, tözün yerine eylemi, (...) dünyanın akılcı düzenine uymanın yerine iradenin ve tutkunun coşkusunu koyacaktır.” (Touraine, 2014, s. 143). Nietzsche’nin (ve yanı sıra Freud’un) modernist ideoloji eleştirisi, öznenin yeniden tanımlanması için bir dönüm noktası kabul edilir: “Nietzsche ve Freud’dan itibaren birey artık salt bir emekçi, hatta bir yurttaş, yani yalnızca toplumsal bir varlık olarak görülmez, içinde kişisel olmayan güçler ve diller bulunan bir arzu varlığına, ama aynı zamanda da bireysel, özel bir varlığa dönüşür.” (Touraine, 2014, s. 170)

Selim İleri, *Hayal ve Istarap*’ta faşizm ideolojisini en somut hâliyle temsil eden karakterin ruhsal yapısını çözümlerken, faşizmin ikili ilişkilerdeki tezahürlerini ve psikolojik temellerini görmemizi sağlar. Nihat’ın Mediha üzerinde kurduğu tahakkümün bir ucunda narsistik yıkıcılık olduğu gibi, diğer ucunda Mediha’nın melankolik kişiliği bulunmaktadır. Romanın sonunda, Nihat’ın Almanya’da savaştıktan sonra İstanbul’a dönüşü, tank olduğu savaş manzaralarının etkisinden kurtulamayarak intihar edişi anlatılır. Dolayısıyla, narsistik yıkıcılık öz yıkıma evrilmiştir.

4. SONUÇ

Hayal ve Istarap’ta toplumsal sorun ve değişimlerden hareketle bireylerin içine düştüğü çöküş psikolojisi üzerinde durulmaktadır. Roman, aşk teması ve tarihsel fon bakımından nostaljik tınılar içerse de İkinci Dünya Savaşı’nın sebep olduğu gerilim ve huzursuzluk güçlü biçimde hissedilir. Türk romanında İkinci Dünya Savaşı daha çok ekonomik ve sosyal boyutlarıyla ele alınmıştır. *Hayal ve Istarap*’ta ise savaş ve onunla gelecek olan yıkım; dekadans bir durum olarak psikolojik ve felsefi alt metinler içermektedir. Esas konu edilen mesele, içsel çöküş olup bunun arka planında ideallerin yitimine dikkat çekilir. Dolayısıyla çağa özgü bir dekadans söylemi söz konusudur. Roman, yirminci yüzyılın savaş ve kapitalizm kısılcığında yıkımla geçen tarihten bir kesit sunarken modernizme duyulan inancın sarsıldığı kaygan bir zeminden cinsiyet, arzu ilişkileri ve güç istenci gibi temaları tartışmaya açmaktadır. Bu noktada, romanda arzunun dolaylanma biçimlerinde açığa çıkan tahakküm, faşizm ideolojisinin bir uzantısı olarak okunabilmektedir. Selim İleri, bir anti-kahraman olarak kurguladığı Nihat Giray karakteri özelinde insan ilişkilerindeki faşizmi ve kadın-erkek ilişkisinde faşizmin varabileceği boyutları incelemektedir. Roman ayrıca, İkinci Dünya Savaşı’nın gerçeklerine değinmekte; savaşla yüzleşme ve bu yüzleşme ile derinleşen travma izleğine dair anlatımlar içermektedir.

Bu gibi yönleriyle *Hayal ve İstirap*'ın Türk romanında İkinci Dünya Savaşı üzerine yazılan eserler içinde faşizm ideolojisinin felsefi ve psikolojik kaynaklarına eğilerek özgünleştiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Calinescu, M. *Modernliğin Beş Yüzü*. (S. Gürses, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- Güngördü, O. B. Türk Romanında II. Dünya Savaşı Dönemi ve Almanya İmgesi. *Bilig* 89, 121-142, 2019. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/706608> Erişim tarihi: 09.10.2022
- İleri, S. *Hayal ve İstirap*. İstanbul: Everest Yayınları, 2012.
- Mengi, N. *Selim İleri'nin Romancılığı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009.
- Nietzsche, F. *Güç İstenci*. (N. Epçeli, Çev.), İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Sınar Çılgın, A. *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003.
- Touraine, A. *Modernliğin Eleştirisi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

TÜRKİYE’DE OKULÖNCESİ ÖZEL EĞİTİM ORTAMLARINA İLİŞKİN BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üye. Ebru ÜNAY¹

¹Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0002-6298-9438

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de MEB tarafından yayımlanan örgün eğitim istatistiklerinde özel gereksinimi olan okulöncesi öğrencilerin yerleştirildikleri eğitim ortamlarının son beş yıldaki verilerin incelemesidir. Bu amaç doğrultusunda özel gereksinimi olan okulöncesi öğrenciler için mevcut eğitim ortamları ve öğrencilerin bu eğitim ortamlarına yerleştirilme sayıları incelenmiş ve ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerle ilişkilendirilerek tartışılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre son beş yılda özel gereksinimi olan okulöncesi öğrencilerin eğitim ortamlarına yerleştirilmesinde büyük bir artış olduğu görülmektedir. Çalışmadan elde edilen diğer bir bulgu ise öğrenciler için açılan bağımsız özel eğitim anaokulu sayısındaki artıştır. Erken dönemde eğitim hizmetlerinden yararlanan özel gereksinimi olan okulöncesi öğrencilerin sayısındaki artış sevindirici olmakla beraber eğitim ortamlarının kapsayıcılık yerine ayrıştırılmış ortamlara kaymasının kapsayıcı eğitim yaklaşımını benimseyen bir anlayışla tezat oluşturduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: okulöncesi, özel eğitim, örgün eğitim istatistikleri

GİRİŞ

Eğitimin ilk basamağı olan okulöncesi eğitim çocuğun tüm gelişim alanlarını desteklemeyi amaçlayan kritik bir dönemdir. Okulöncesi dönemde hem normal gelişim gösteren hem de özel gereksinimi olan çocukların akranlarıyla etkileşimleri onların sosyal ve bilişsel gelişimlerini desteklemek için önemli fırsatlar sağlar. Çocuklar, arkadaşlıklar kurarak başkaları tarafından kabul görebilir, benlik saygısında gelişebilir ve ebeveynlerinin doğrudan ilgisinden uzaktayken özerklik geliştirebilirler (Bottcher 2010).

Okulöncesi dönem aynı zamanda özel eğitim ihtiyacı olan çocukların mevcut yetersizliklerinin gözlemlenmesi, tespit edilmesi ve erken müdahalenin mümkün olan en erken dönemde başlamasında merkezi bir rol oynar. Bu nedenle özel gereksinimi olan öğrencilerin eğitimlerine erken dönemde başlanması özel eğitimin ilkelerinden de biridir. 2018 Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde özel eğitim ilkelerinden biri de “Özel eğitim hizmetlerinin özel eğitim ihtiyacı

olan bireyleri sosyal ve fiziksel çevrelerinden mümkün olduğu kadar ayırmadan, toplumla etkileşim ve karşılıklı uyum sağlama sürecini kapsayacak şekilde planlanıp yürütülmesi” olarak yer almaktadır. Türkiye’nin de imzaladığı BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin (Birleşmiş Milletler, 2006) 24. Maddesinde de ilke ile bağlantılı olarak kapsayıcı okulların oluşturulması gerekliliğine ve bu okulların oluşturulmasının devletlerin sorumluluğunda olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Tüm bu yasal düzenlemelere rağmen normal sınıflar dışında özel olarak ayrılmış sınıflar ve okullar aracılığıyla verilen eğitimin özel gereksinimi olan öğrenciler için daha iyi olduğuna dair yaygın bir inanç vardır (de Bruin, 2020). Bu fikri savunanlar özel gereksinimi olan öğrencilerin ihtiyaçlarının 'özel' olduğunu varsayar. Ayrılmış ortamlar 'özel' yerler olarak çerçevesizdir, çünkü öğrenciler, 'özel' bilgi ve eğitime sahip öğretmenler tarafından 'özel' destek sunmak için benzer 'özel' ihtiyaçları olan diğerleriyle birlikte eğitilir. Dolayısıyla bu varsayımlar dizisi, “özel” eğitim yoluyla, “özel çocuklar” yararına uzmanlık eğitimi almış öğretmenler tarafından sağlanan, iyi niyetli, besleyici bir yoğun bakım biçimi olarak ayrımcılığı inşa eder. Ancak kapsayıcı eğitimin etkisi üzerine yapılan araştırmalar, özel gereksinimi olan öğrencilerin ayrıştırılmış özel ortamlarda daha iyi durumda oldukları iddiasını çürütmektedir. Bu çalışmalarda araştırmacılar, özel gereksinimi olan öğrencilerin kaynaştırma okullarında eğitim gördüklerinde, daha geniş akran gruplarıyla daha sık etkileşime girdiği sonucuna varmışlardır (Foreman et al. 2004; Hehir et al. 2016).

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmada Türkiye’de MEB tarafından 2018-2022 yılları arasında yayımlanan örgün eğitim istatistiklerinde özel gereksinimi olan okulöncesi öğrencilerin yerleştirildikleri eğitim ortamlarının son beş yıldaki verilerin incelemesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda özel gereksinimi olan okulöncesi öğrenciler için mevcut eğitim ortamları ve öğrencilerin bu eğitim ortamlarına yerleştirilme sayıları incelenmiş ve ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerle ilişkilendirilerek tartışılmıştır.

YÖNTEM

Çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme yöntemi Özkan (2021) tarafından “araştırmanın veri setini oluşturan birincil veya ikincil kaynak olarak nitelendirilen çeşitli dokümanların elde edilmesi, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi” şeklinde tanımlanmıştır. Çalışma kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından son beş yıl

çinde yayımlanan (2018-2022 yılları arasında) örgün eğitim istatistikleri bir araya getirilmiş ve çalışmanın amacına uygun olarak incelenip analiz edilmiştir.

SONUÇLAR

Özel gereksinimi olan okulöncesi öğrencilerin mevcut eğitim ortamlarına yerleştirilme sayıları ve oranları Çizelge 1’de sunulmuştur.

Çizelge 1. Son beş yılda okulöncesi kaynaştırma ortamına yerleştirilen öğrenci sayısı

Yıllar	Okulöncesi dönemde öğrenim gören toplam özel gereksinimi olan öğrenci sayısı	Kaynaştırma/bütünleştirme ortamına yerleştirilen öğrenci sayısı	%
2017/2018	3714	2601	70,03
2018/2019	4721	1260	26,69
2019/2020	4819	789	16,37
2020/2021	4961	549	11,07
2021/2022	8155	1830	22,44

Çizelge 1 incelendiğinde okulöncesi dönemde öğrenim gören özel gereksinimi olan öğrenci sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Ancak kaynaştırma/bütünleştirme ortamlarına yerleştirilen özel gereksinimi olan öğrenci sayıları incelendiğinde yıllara göre bir düşüş olduğu görülmektedir. 2017/2018 eğitim öğretim yılında okulöncesi dönemde öğrenim gören toplam özel gereksinimi olan öğrenci sayısı içinde kaynaştırma ortamına yerleştirilen öğrenci oranı %70.03 iken bu oran 2021/2022 eğitim öğretim yılında %22.44’e gerilemektedir.

Özel gereksinimi olan okulöncesi dönem öğrencileri için açılan ayrı okulöncesi kurum sayılarına ilişkin sayısal veriler Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. Özel gereksinimi olan okulöncesi dönem öğrencileri için açılan ayrı okulöncesi kurum sayıları

Yıllar	Bünyesinde Anasınıfı Olan Özel Eğitim Okulu	Bağımsız Özel Eğitim Anaokulu
2017/2018	145	Veri Yok
2018/2019	161	44
2019/2020	174	65
2020/2021	150	112
2021/2022	166	137

Çizelge 2 incelendiğinde 2017/2018 yılında bağımsız özel eğitim anaokullarına ilişkin veri bulunmazken 2018/2019 yılında itibaren bağımsız anaokulları sayısında önemli bir artış olduğu görülmektedir. Bünyesinde anasınıfı olan özel eğitim okullarında da yıllara göre az da olsa bir artış olduğu görülmektedir.

Ayrı okulöncesi kurumlara yerleştirilen özel gereksinimi olan öğrenci sayıları Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Ayrı okulöncesi kurumlara yerleştirilen özel gereksinimi olan öğrenci sayıları

Yıllar	Bünyesinde Anasınıfı Olan Özel Eğitim Okulunda	Bağımsız Özel Eğitim Anaokulunda	Toplam
2017/2018	1113	Veri Yok	1113
2018/2019	1351	2110	3461
2019/2020	1642	2388	4030
2020/2021	1249	3163	4412
2021/2022	1585	4740	6325

Çizelge 3 incelendiğinde bünyesinde anasınıfı olan özel eğitim okullarına yerleştirilen öğrenci sayısında yıllar göre az da olsa bir artış bulunurken bağımsız özel eğitim anaokullarına yerleştirilen öğrenci sayısında önemli bir artış olduğu görülmektedir..

DEĞERLENDİRME

Son beş yılda okulöncesi dönemde öğrenim gören toplam özel gereksinimi olan öğrenci sayısı içinde kaynaştırma ortamına yerleştirilen öğrenci sayısı incelendiğinde önemli bir düşüş olduğu görülmektedir. Elde edilen bu bulgu Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 24. maddesinde yer alan “eğitim sistemlerinin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine alması” ifadesiyle uyumsuzdur. Oysaki okul öncesi dönem özel gereksinimi olan öğrencilerin eğitime ilk adım attığı ve akranları ile etkileşime geçtiği dönemdir. Akranları ile vakit geçirmek ve organize edilmiş boş zaman etkinliklerine katılmak, tanışmak, ortak ilgi alanlarını keşfetmek, etkileşim kurmayı öğrenmek ve arkadaşlıklar geliştirmek için fırsatlar sağlar (Bottcher 2010). Erken çocukluk ortamlarında yapılan araştırmalar, çocukların akranlarının becerilerinden etkilendiklerini ve özel gereksinimi olan çocuklara normal gelişim gösteren çocuklarla düzenli olarak etkileşim kurma fırsatı vermenin önemli faydalar sağlayabileceğini göstermiştir (Justice ve ark. 2014). Çalışmanın bulgularına dayanarak okul öncesi eğitim ortamlarında bütünleştirmeye katılan öğrencilerin sayısının

artırılması önerilmektedir. Bu bağlamda özel gereksinimi olan öğrencilerin bütünleştirme ortamlarına katılımını artırmaya yönelik politikalar geliştirilebilir.

Özel gereksinimi olan okulöncesi dönem öğrencileri için açılan ayrı okulöncesi kurum sayıları incelendiğin son beş yılda açılan bağımsız özel eğitim anaokulu sayısındaki artış (44-137) dikkat çekmektedir. Özel gereksinimi olan öğrencilerin ayrıştırılmış ortamlarda eğitim görmesi Türkiye tarafından da imzalanan uluslararası sözleşmelerle de uyuşmamaktadır. Örneğin, Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme'de (UNICEF, 1989) çocuğun eğitim hakkının fırsat eşitliği temeli üzerinde yapılandırılması gerektiği vurgulanmaktadır. 1994 tarihli UNESCO Salamanca Özel Gereksinimli Çocukların Hakları Bildirisinde “özel eğitim gereksinimi olan çocuklar normal okullara devam edebilmeli, bu okullar onların gereksinimlerini karşılayabilmeli ve çocuğu merkez alan eğitim sistemi içinde çocukları yetiştirmelidir” ifadesi yer almaktadır (UNESCO, 1994). BM tarafından 2006 yılında kabul edilen Engelli Hakları Sözleşmesinin 24. maddesinde ise engellilerin eğitim hakkının taraf devletler tarafından tanındığı belirtilmekte ve fırsat eşitliği temelinde bütünleştirici eğitim sisteminin ayrımcılık yapılmaksızın her seviyede engelli bireyleri içermesi vurgulanmaktadır. Bu nedenle okulöncesi eğitim kurumlarının özel gereksinimi olan öğrencileri de kapsayacak şekilde düzenlenmesi, okulöncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitimi sınıflarında yürütebilmesi için hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi önerilmektedir.

Özel gereksinimi olan bireyler için en uygun eğitim ortamının neresi olduğuna dair tartışma ve arayışlar yıllardır devam etmektedir. Bu arayışlar yıllar içerisinde ayrıştırma, kaynaştırma ve son olarak da kapsayıcı eğitim uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. Türkiye’de özel gereksinimi olan öğrencilerin okulöncesi yerleştirilme verileri incelendiğinde ayrıştırma uygulamalarının artarak devam ettiği görülmektedir. Oysaki ayrıştırılmış ortamlarda eğitim gören özel gereksinimli öğrenciler, özel gereksinimi olmayan akranlarıyla aynı toplumda yaşamak üzere mezun olurlar (De Bruin, 2020). Özel gereksinimi olan öğrencilerin mezun olduktan sonra gittikleri 'özel' bir evren yoktur. Bu nedenle, kapsayıcı bir toplum yaratmak istiyorsak okulöncesi eğitimden başlayarak okullarda kapsayıcı bir kültür geliştirmek hayati önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Birleşmiş Milletler (BM). (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-withdisabilities.html> adresinden erişildi.
- Chen, J., Lin, T.J., Justice, L. et al. The Social Networks of Children With and Without Disabilities in Early Childhood Special Education Classrooms. *J Autism Dev Disord* 49, 2779–2794 (2019). <https://doi.org/10.1007/s10803-017-3272-4>
- De Bruin, K. (2020). Does inclusion work?. In *Inclusive education for the 21st century* (pp. 55-76). Routledge.
- Foreman, P., Arthur-Kelly, M., Pascoe, S., & King, B. S. (2004). Evaluating the educational experiences of students with profound and multiple disabilities in inclusive and segregated classroom settings: An Australian perspective. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 29(3), 183-193.
- Hehir, T., Grindal, T., Freeman, B., Lamoreau, R., Borquaye, Y., & Burke, S. (2016). A Summary of the Evidence on Inclusive Education. *Abt Associates*.
- Justice, L. M., Logan, J. A. R., Lin, T. -J., & Kaderavek, J. N. (2014). Peer effects in early childhood education testing the assumptions of special-education inclusion. *Psychological Science*, 25(9), 1722–1729. doi:10.1177/0956797614538978.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim 2017-2018. https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=327 adresinden erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2019). Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim 2018-2019. https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=361 adresinden erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2020). Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim 2019-2020. <https://sgb.meb.gov.tr/www/mill-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2019-2020/icerik/396> adresinden erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2021). Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim 2020-2021. <https://sgb.meb.gov.tr/www/mill-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-20202021/icerik/424> adresinden erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2022). Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim 2021-2022. <https://sgb.meb.gov.tr/www/mill-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-20212022/icerik/460> adresinden erişilmiştir.
- Özkan, U. B. (2021). Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi. *Ankara: Pegem Akademi*.

UNESCO. (1994). Final Report: World conference on special needs education: Access and quality. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000110753?posInSet=4&queryId=N-EXPLORE-c8158fc5-c126-4809-a4e3-b18bda31bd74>. adresinden erişilmiştir.

UNICEF. (1989). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> adresinden erişilmiştir.

TÜRKİYE'DE KAYNAŞTIRMAYLA İLGİLİ TUTUM ÖLÇEKLERİNİN KULLANILDIĞI ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ

Öğretmen, BUKET ERCİÇEK¹, Dr. Öğr. Üyesi, EBRU ÜNAY²

¹ MEB, Hopa Özel Eğitim Meslek Okulu, - 0000-0003-2058-187X

² Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, - 0000-0002-6298-9438

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de kaynaştırmaya yönelik öğretmen tutumlarının incelendiği araştırmalarda kullanılan tutum ölçekleri ve araştırma sonuçları incelenmiştir. Araştırmanın amacı, konuyla ilgili geliştirilecek yeni bir ölçek için araştırmalarda kullanılan tutum ölçeklerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda “kaynaştırma, kaynaştırma eğitimi, tutum, tutum ölçeği” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Bu doğrultuda Google Akademik (Google Scholar), EBSCOHost, ULAKBİM TRDizin ve DergiPark veri tabanlarında tarama yapılmıştır. Tarama sonucunda ulaşılan araştırmalar dahil etme ve hariç tutma ölçütlerine göre incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmaya, öğretmen ve öğretmen adaylarıyla yapılan araştırmalar dahil edilmiş, veli ve okul yöneticileriyle yapılan araştırmalar hariç tutulmuştur. Bunun sonucunda çalışmaya, 15 araştırma makalesi ve 14 yüksek lisans tezi dahil edilmiştir. Çalışmada 1997-2020 yılları arasında yapılan araştırmalar yer almaktadır. Yapılan doküman analizi sonucunda, kaynaştırmayla ilgili tutum ölçeklerinin çoğunlukla ilkökul öğretmenlerine, takiben okul öncesi öğretmenlerine uygulandığı görülmüştür. Bazı araştırmalarda tutum ölçekleri öğretmen adaylarına da uygulanmıştır. Literatür taraması sonucunda ulaşılan 29 çalışmada dokuz farklı tutum ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklerden beşinin uyarlama olduğu, dördünün ise araştırmacı tarafından geliştirildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kaynaştırma, kaynaştırma eğitimi, tutum, tutum ölçeği.

1. GİRİŞ

Her bireyin eğitim alma hakkı vardır ve bu hak yasalarla da desteklenmektedir. Fakat her bireyin fiziksel, zihinsel veya sosyal olarak güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Bu yüzden bireylerin, farklı gelişimsel özellikleri doğrultusunda eğitim almaları gerekmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde (1948) “Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar.” ve “Herkes eğitim hakkına sahiptir.” ibareleri, tüm çocukların eşit haklara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bir toplum ne kadar eşitlikçi olursa olsun, eğer bu toplumdaki çocuklar birbirinden farklı okul ve müfredatla eğitim görüyorsa, bu toplumdaki bireyler farklı sosyo-kültürel, psikolojik ve akademik özelliklere sahip olacaklardır (MEB EARGED, 2010). Normal gelişim gösteren bireylerden farklı gelişimsel özelliklere sahip olan özel gereksinimli bireylerin, en az kısıtlayıcı ortamda eğitim alması gerektiği görüşünden yola çıkılarak ‘kaynaştırma eğitimi’ terimi ortaya çıkmıştır. Türkiye’de özel gereksinimli bireylerin kaynaştırma yoluyla eğitimine ilişkin ilk yasa 1983’te çıkarılan “Özel Eğitime Muhtaç

Çocuklar Yasası"dır (Sucuoğlu, 2004). Bu yasada "engelli öğrencilerin engelli olmayan akranları ile birlikte eğitim görmeleri ve okul idaresinin konuya ilişkin önlemler alması gerektiği" belirtilmiştir. Sonrasında 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1997) ve burada geçen hükümlere dayanılarak yapılan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde (2006), özel gereksinimli bireylerin okul öncesi eğitim almaları zorunlu hale getirilmiştir (Özaydın & Çolak, 2011). Son olarak Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğine (2018) göre kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamaları, "Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin her tür ve kademedeki diğer bireylerle karşılıklı etkileşim içinde bulunmalarını ve eğitim amaçlarını en üst düzeyde gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla bu bireylere destek eğitim hizmetleri de sunularak akranlarıyla birlikte tam zamanlı ya da özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak verilen eğitim" olarak tanımlanmıştır. Kaynaştırma eğitiminde, tüm çocukların farklı gereksinimlerine uygun olarak eğitim almasının sağlanması amaçlanmıştır.

Birey, gereksinimleri karşılandığı doğrultuda topluma uyum sağlayabilir. Bu amaç doğrultusunda eğitimin en önemli unsuru olan öğretmen, tüm öğrencileri kapsayan gerekli uyarlamaları yapmalı ve tüm öğrencilere olumlu tutumlar sergilemelidir. Tutum; bireyin bir nesneye yönelik nötr, olumlu veya olumsuz duygu, düşünce ve davranışların deneyimler sonucunda zihinde yapılaşmış halidir (Sakallı-Uğurlu, 2018). Öğretmen olumlu tutuma sahip olmasının yanı sıra sınıfın fiziki durumunu, ders programını, öğretim yöntem ve tekniklerini farklı gereksinimlere yönelik olarak uyarlamak durumundadır. Öğretmen tutumlarının; yaş, mesleki kıdem yılı, kaynaştırmayla ilgili eğitim alma durumu gibi değişkenlere göre farklılaştığı tespit edilmiştir (Özdemir, 2010). Tutumlar doğrudan gözlemlenemediği için dolaylı yoldan tahmin yürütülerek ölçülebilir ve tutumları ölçmek için sosyal bilimlerde en sık kullanılan yöntem, tutum ölçekleridir (Bardakçı & Kartal, 2019).

Alanyazında öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları, uyarlanan veya araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu, anket veya tutum ölçekleri kullanılarak ölçülmüştür. Yapılan araştırmalarda çoğunlukla öğretmen tutumlarının farklı değişkenler açısından (cinsiyet, yaş, kıdem yılı vb.) farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir (Kılıç, 2011; Soyyiğit, 2013). Bazı araştırmalarda ise, kaynaştırmaya yönelik yapılan bilgilendirmelerin öğretmen tutumları üzerindeki etkisi incelenmiştir (Şahbaz, 1997; Gözün, 2003). Bu çalışmaya, öğretmen tutumlarının yalnızca tutum ölçekleri kullanılarak ölçüldüğü araştırmalar dahil edilmiştir.

Bu araştırmanın amacı; kaynaştırma eğitimine yönelik öğretmen ve öğretmen adayı tutumlarının, sadece tutum ölçeği kullanılarak tespit edildiği araştırmaların incelenmesidir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, Türkiye'de öğretmen ve öğretmen adaylarına uygulanan kaynaştırma eğitimine yönelik tutum ölçeklerinin kullanıldığı araştırmaların incelenmesine yönelik bir doküman analizi yapılmıştır. Doküman inceleme yöntemi Özkan (2019) tarafından araştırmanın veri setini oluşturan çeşitli dokümanların elde edilmesi ve analizi şeklinde tanımlanmıştır. Bu çalışmanın amacı; ulaşılan bilimsel araştırma makaleleri ve tezlerin demografik özelliklerini, kullanılan tutum ölçeklerini ve araştırma sonuçlarını sistematik bir şekilde ortaya koymaktır.

Bu doğrultuda yüksek lisans tezi kapsamında kapsayıcı eğitimle ilgili geliştirilecek olan tutum ölçeğine yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

2.1. Verilerin Toplanması

Çalışmaya dahil edilecek araştırmaları belirlemek amacıyla, Google Akademik (Google Scholar), EBSCOHost, ULAKBİM TR Dizin ve DergiPark veri tabanlarında tarama yapılmıştır. Tarama modelinin kullanıldığı araştırmaya 1997-2020 yılları arasında kaynaştırma eğitimine ilişkin öğretmen ve öğretmen adaylarına uygulanan tutum ölçekleri dahil edilmiştir. Araştırmalara ulaşmak için; “kaynaştırma”, “kaynaştırma tutum”, “tutum ölçeği” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Belirlenen anahtar sözcükler, veri tabanlarında 2020 Kasım’a kadar tarih sınırı olmadan taranmıştır. Belirtilen veri tabanlarında, ilgili anahtar kelimeler kullanılarak ulaşılan araştırmaların için bazı ölçütler belirlenmiştir:

- Kaynaştırma eğitimine ilişkin öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşlerini içermesi,
- Standart bir nitel veya nicel araştırma çerçevesinde problem durumunu, hipotezleri, yöntemi, veri toplama tekniklerini, verilerin analizini, tartışma, bulgular ve sonuçları içerecek şekilde açıkça yürütülmüş ve yazılmış olması,
- Birden fazla çalışma grubu ile yürütülmüş olması durumunda, sadece öğretmen ve öğretmen adayları boyutunda yer alan bulguların ele alınması, dahil edilme ölçütleri olarak belirlenmiştir.
- Çalışmanın derleme, analiz, sentez, rapor olarak yazılmış olması,
- Araştırmanın eğitim dışında bir konu olması,
- Araştırmanın veli, yönetici gibi diğer katılımcılarla gerçekleştirilmesi,
- Araştırmanın yapılandırılmış veya yarı-yapılandırılmış görüşme sorularıyla gerçekleştirilmesi ölçütleri ise, araştırmadan hariç tutulma ölçütleri olarak belirlenmiştir. Dahil edilme ve hariç tutulma ölçütleri doğrultusunda 15 araştırma makalesi ve 14 yüksek lisans tezi olmak üzere toplamda 29 araştırma, çalışma kapsamına alınmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

3. 1. Araştırmaların Yıllara Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında 1997-2020 yılları arasında Türkiye’de kaynaştırma eğitimine yönelik öğretmen tutumlarının incelendiği 29 araştırmanın yıllara göre dağılımı incelenmiştir. İnceleme sonucunda ilk araştırmanın Şahbaz tarafından 1997 yılında yapıldığı görülmüştür. Diğer yıllara bakıldığında çoğunlukla 2011 yılında kaynaştırma eğitimine yönelik öğretmen tutumlarının incelendiği araştırmaların (Alver, Bozgeyikli ve Işıklar, 2011; Kılıç, 2011; Kuzu, 2011; Seçer, 2011) yapıldığı görülmüştür.

3. 2. Araştırmaların Yayın Türlerine Göre Dağılımı

Araştırmanın amacı doğrultusunda Google Akademik (Google Scholar), EBSCOHost, ULAKBİM TRDizin ve DergiPark veri tabanlarında tarama yapılmıştır. Tarama sonucunda ulaşılan araştırmalar dahil etme ve hariç tutma ölçütlerine göre incelenmiştir. Bunun sonucunda çalışmaya, 15 araştırma makalesi ve 14 yüksek lisans tezine ulaşılmıştır.

3. 3. Araştırmalardaki Katılımcılara İlişkin Bulgular

Araştırmalarda kullanılan kaynaştırmaya yönelik tutum ölçekleri sınıf öğretmenlerine (Şahbaz, 1997; Karacaoğlu, 2008; Seçer, 2011; Engin vd., 2013; Soyyiğit, 2013; Güleriyüz ve Özdemir, 2015; Bayar & Üstün, 2017; Özokçu, 2018; Güney, 2019; Ünsal, 2019), okul öncesi öğretmenlerine (Sargın ve Sünbül, 2002a; Sargın ve Sünbül 2002b; Özdemir, 2010; Kılıç, 2011; Özcan, 2020), DKAB (Karasu, 2019), PDR (Alver, Bozgeyikli ve Işıklar, 2011), branş öğretmenlerine ve öğretmen adaylarına (Gözün, 2003; Orel, Zerey ve Töret, 2004; Kuzu, 2011; Güleriyüz ve Özdemir, 2015; Okyay, Mutluer & Peker, 2016; Danyolu, 2017; Mertoğlu, 2018) uygulanmıştır.

3. 4. Ölçeklerin Kullanıldığı Araştırmalara İlişkin Bulgular

Uyarlanan Ölçeklerin Kullanıldığı Araştırmalar

- Berryman ve Neal (1980) tarafından geliştirilen ve Atay (1995) tarafından dilimize çevrilen ve araştırmacılar tarafından geçerlik, güvenilirlik çalışması yapılan “Entegrasyona Karşı Tutum Ölçeği (EKTÖ)”nin kullanıldığı araştırmalar incelenmiştir:

Sargın ve Sünbül (2002a) tarafından yapılan araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenleri, eğitilebilir derecede zihinsel yetersizliği bulunan, standart basılmış materyalleri okuyan/okuyamayan görme engeli olan, biraz işitme kalıntısı olan/olmayan, tekerlekli sandalyeye bağımlı olan, kekeme olan, davranışlarını kontrol edemeyen duygusal ve davranışsal problemleri olan bireylerin kaynaştırma eğitimi içerisinde normal okullarda eğitilmesi görüşüne karşı kararsız bir tutum içinde olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca ağır engeli bulunan bireylerin kaynaştırma eğitimine dahil olmasını istemediklerini belirtmişlerdir.

Sargın ve Sünbül’ün (2002b) yaptıkları bir başka araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinden yaşça büyük, mesleki memnuniyet düzeyi yüksek, kaynaştırma eğitimiyle ilgili ders alan, sınıfında özel gereksinimli birey olanların kaynaştırma eğitimine yönelik olumlu tutuma sahip oldukları belirlenmiştir.

Öğretmen adaylarının kaynaştırmaya yönelik tutumlarını inceleyen Kuzu (2011), öz duyarlık düzeyinin yüksek olmasının, kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları olumlu yönde etkilediğini belirlemiştir. Kadın ve kaynaştırma konusunda bilgisi olan öğretmen adaylarının daha olumlu tutuma sahip olduğu görülmüştür.

- Chris Forlin, Chris Earle, Tim Loreman ve Umesh Sharma tarafından 2011 yılında geliştirilen ve Bayar, Özaşkın ve Bardak tarafından 2015 yılında Türkçeye uyarlanan “Kaynaştırma Eğitimi ile İlgili Duygular, Tutumlar ve Kaygılar Ölçeği (KEİDTKÖ)”nin kullanıldığı araştırmalar incelenmiştir:

Öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine ilişkin kaygı, duygu ve tutumlarını inceleyen Bayar ve Üstün (2017), cinsiyet ve yaş değişkeni üzerinde anlamlı bir fark bulamamıştır. Fakat erkek öğretmenlerin daha kaygılı olduğu görülmüştür. Yüksek lisans mezunu ve kaynaştırmayla ilgili eğitim alan öğretmenlerin duygu, hiç eğitim almayan öğretmenlerin kaygı puanı yüksek çıkmıştır. Özel eğitim tecrübesine “hiç” cevabını veren öğretmenlerin kaygı, “biraz” (30 günden az) cevabını veren öğretmenlerin duygu puan ortalamalarının yüksek olduğu görülmüştür.

Özokçu (2018) tarafından yapılan araştırmada sınıfında özel gereksinimli öğrenci bulunan, 35 yaş ve üzeri, özel eğitim dersi alan, kaynaştırma konusunda yasa ve politikalar konusunda daha bilgili olan, özel gereksinimli öğrencilerle çalışma deneyimi daha fazla olan öğretmen tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür.

DKAB öğretmenlerinin kaynaştırmaya yönelik tutum puanlarının incelendiği araştırmada (Karasu, 2019) tutum puanlarının cinsiyet, okul türü, lisansta özel eğitim alma durumu, kaynaştırma eğitimi tecrübesi değişkenlerine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Fakat kaynaştırmaya yönelik hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin daha olumlu tutuma sahip olduğu görülmüştür.

Yüksek lisans tezi kapsamında yapılan bir araştırmada (Özcan, 2020) elde edilen sonuçlara göre 31-35 yaş arasında, 10-15 yıl mesleki deneyime sahip, sınıfında 10-15 öğrenci bulunan, özel eğitimle ilgili hiç eğitim almayan, özel eğitime ihtiyaç duyan bireye biraz (0-30 gün) eğitim veren öğretmenlerin tutum puanlarının daha yüksek çıktığı görülmüştür.

- Segall (2011) tarafından geliştirilen Ahmetoğlu, Burak ve Acar (2019b) tarafından Türk kültürüne uyarlaması yapılan “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Kaynaştırma/Bütünleştirme Öğrencisine Yönelik His, Tutum ve Görüşler Ölçeği (OKHTÖ)”nin kullanıldığı araştırmada (Burak ve Ahmetoğlu, 2020) sınıf öğretmenlerinin OSB olan öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik tutumlarını incelenmiştir. Bulgular, öğretmen tutumlarının olumsuz olduğunu ve OSB olan öğrencilerin sergilemiş olduğu problem davranışlardan rahatsız olduklarını göstermiştir. Sınıf öğretmenlerinin sınıf içi rahatsız edici davranışlardan rahatsız olma düzeyleri ile otizm bilgi düzeyleri, otizmlili kaynaştırma öğrencisine yönelik his, tutum, görüşleri (duygusal tutum, öznel yargı ve öz yeterlik) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığı bulunmuştur.

- Antonak ve Larrivee (1995) tarafından geliştirilen ve Kırcaali-İftar (1996) tarafından Türkçeye uyarlanan “Kaynaştırmaya İlişkin Görüşler Ölçeği”nin kullanıldığı araştırmalar incelenmiştir:

Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin bilgilendirilmelerinin, kaynaştırma ile ilgili tutumlarının değişmesinde etkili olup olmadığı incelendiği araştırmada (Şahbaz, 1997) son test verileri, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farkın olmadığını göstermiştir.

Yapılan araştırmada (Gözün, 2003) kaynaştırma konusunda hazırlanan bilgilendirme programının etkililiği incelenmiştir. Bulgular, uygulanan bilgilendirme programının kaynaştırmaya yönelik öğretmen adaylarının tutumlarının değiştirilmesinde etkili olduğunu göstermiştir.

Mertoğlu (2018) tarafından yapılan araştırmanın bulguları, öğretmen adaylarının kaynaştırmaya ilişkin genel tutumlarının orta düzeyde hatta olumsuz yakın olduğunu göstermiştir. Bulgulara göre kadınların daha olumlu, özel eğitim dersi alan ve kaynaştırma dersi almayanların daha olumsuz tutuma sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca fen veya matematik bölümünde okuyanların, sınıf ve sosyal bilgiler bölümünde okuyanlara göre sınıf kontrolü ve kaynaştırmaya ilişkin tutumları daha olumsuzdur.

Sınıf öğretmeni adaylarının tutumlarının incelendiği araştırmada (Orel, Zerey ve Töret, 2004) kaynaştırma dersi alanların, almayanlara göre daha olumlu tutumlara sahip oldukları görülmüştür.

Alver, Bozgeyikli ve Işıklar (2011), Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı Öğrencilerinin kaynaştırma eğitime yönelik tutumlarını incelemiştir. Bulgular, sınıf kontrolü alt boyutunda kız öğrencilerin lehine, sınıf öğretmeninin yeterliliği ve kaynaştırmanın faydası alt boyutunda erkek öğrencilerin lehine anlamlı olarak bulunmuştur. Yakın çevrelerinde engelli birey olmayan ve özel eğitim kurumlarında çalışmayı isteyen öğrencilerin kaynaştırmaya daha olumlu baktığı görülmüştür.

Yüksek lisans tezi kapsamında sınıf öğretmenlerinin kişiler arası özyeterlik inançları ile kaynaştırmaya yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir (Seçer, 2011). Bulgulara göre öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi, kaynaştırma sınıf kontrolü, kaynaştırmaya ilişkin kendi yeterliliği ve kaynaştırmanın yararlarına yönelik tutumlarının olumsuz olduğu görülmüştür. Mesleki kıdemi fazla, okulunda rehber öğretmen olan öğretmenlerin kaynaştırmaya dair olumlu tutuma sahip olduğu görülmüştür.

Sınıf öğretmenleri ve öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimine ilişkin tutumları incelenmiştir (Güleryüz ve Özdemir, 2015). Katılımcıların olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür. Cinsiyete göre ise tutumlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Mesleki kıdeme göre 1-10 yıl arasında yer alan öğretmenlerin, 11-20 yıl arasında yer alanlara göre daha olumlu yönde görüşe sahip oldukları görülmüştür.

Güney (2019) tarafında yapılan araştırma bulgularına göre kadın ve kaynaştırmaya yönelik eğitim almamış öğretmenlerin daha olumlu tutuma sahip olduğu görülmüştür. Tutumların yaş, medeni durum, çocuk sahibi olup olmama, mesleki kıdem, mezun olunan bölüm, sınıf mevcudu değişkenlerine göre farklılaşmadığı ortaya koyulmuştur.

- Stoiber, Gottinger ve Goetz (1998) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlama çalışmaları Dalğar (2011) tarafından yapılan “Kaynaştırma Hakkında Düşüncelerim Ölçeği”nin kullanıldığı araştırmada (Kılıç, 2011) okul öncesi öğretmenlerinin engelli öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik bilgilendirilmelerinin tutumlara yönelik etkililiği incelenmiştir. Deneysel uygulama öncesi ve sonrası, deney ve kontrol gruplarının kaynaştırmaya yönelik görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Araştırmacı Tarafından Geliştirilen Ölçeklerin Kullanıldığı Araştırmalar

- Nesrin Özbaba (2000) tarafından geliştirilen “Okul Öncesi Dönemde Entegrasyona (Kaynaştırmaya) Karşı Tutum Ölçeği”nin kullanıldığı araştırmalar incelenmiştir:

Karacaoğlu (2008) tarafından yapılan araştırma bulgularında kaynaştırmaya yönelik tutumlar ile cinsiyet, medeni durum, mezuniyet durumu, kaynaştırmaya alınmış yakınının olup olmaması, kaynaştırma eğitimine ilişkin eğitim alıp almaması değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Yaş ve kıdem yılı arttıkça tutumların daha olumlu olduğu, sınıf öğretmenlerinin branş öğretmenlerinden daha olumlu tutuma sahip olduğu görülmüştür.

Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının incelendiği araştırmaya (Özdemir, 2010) katılan öğretmenlerden özel eğitim veya kaynaştırma ile ilgili eğitim alan, kaynaştırma tecrübesi olan, sınıfında özel eğitim gerektiren çocuk olmayan, kaynaştırma eğitimi konusunda bilgi edinmek isteyen ve sınıfında özel eğitim gerektiren çocuğu kaynaştırmayı isteyen öğretmenlerin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin yaşı ve mesleki kıdemi arttıkça daha olumsuz tutum gösterdikleri belirlenmiştir.

Fazlıoğlu ve Doğan’ın (2013) kaynaştırmaya yönelik tutumları incelediği araştırmada tutumlar üzerinde cinsiyet, okul imkanları, kaynaştırma eğitiminde olan bir öğrencisinin olup olmaması, kaynaştırma eğitimine ilişkin eğitim alıp almama durumunun farklılık yaratmadığı görülmüştür. 40 yaş ve üzeri öğretmenlerin ve diğer branşlara göre sınıf öğretmenlerinin kaynaştırmaya yönelik görüşlerinin daha olumlu olduğu belirtilmiştir.

Okul öncesi öğretmen aday tutumlarının incelendiği araştırmada (Okyay, Mutluer ve Peker, 2016) tutumların cinsiyet, mezun olunan lise, özel gereksinime sahip bir yakınlarının bulunma durumuna göre değişmediği görülmüştür. Sınıf düzeyi yüksek olan (4.sınıf), kaynaştırmayla ilgili ders alan adayların daha olumlu tutuma sahip olduğu görülmüştür.

Danyolu’nun (2017) yaptığı araştırmada elde ettiği bulgulara göre cinsiyet, özel gereksinimli bireylerle deneyimlerinin dönemi ve özel eğitimle ilgili alınan eğitimin türüne göre kaynaştırmaya yönelik tutumlarının anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının yaşları ilerledikçe kaynaştırmaya yönelik tutumlarının olumsuz yönde değiştiği görülmüştür. 4. sınıfta öğrenim gören, öğretmen lisesi mezunu, yakın çevresinde özel gereksinimli birey bulunan, özel eğitim dersi almayan, öğretmenlik uygulamasına katılmayan, öğretmenlik uygulamasına katıldıkları kurumlarda kaynaştırma öğrencisi bulunan, öğrenci mevcudu 16-20 olan sınıflarda uygulama yapan, öğrenci mevcudu 10-15 olan sınıflarda uygulama yapanlara göre daha olumlu tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir.

• Ertem'in (2005) "özel eğitim ya da rehabilitasyon veren kurumlarda çile merkezli yaklaşımların değerlendirilmesi" adlı ölçeğinden; Çetin'in (2004) "özel eğitim alanında çalışan eğitimcilerin yaşadığı güçlüklerin bulunması" adlı ölçeğinden yararlanılarak geliştirilen tutum ölçeğinin kullanıldığı araştırmada erkek, kaynaştırma öğrencisi olmayan öğretmenlerin eğitim programına bakış açıları daha olumlu olduğu görülmüştür (Engin, Tösten, Kaya ve Köselioğlu, 2013).

• Soyyiğit (2013) tarafından geliştirilen "Kaynaştırmaya Yönelik Tutum Ölçeği"nin kullanıldığı araştırma sonuçlarına göre gereklilik alt boyutu için kadın öğretmenler, çocuğa yakınlık alt boyutu için ise erkekler daha olumlu tutum sergilemiştir. Kursa katılan öğretmenlerin çocuğu dışlama tutumunun daha fazla olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin medeni durumu, mezun oldukları bölüm, kaynaştırma öğrencisi sayısı, engelli öğrenciyle çalışma, kaynaştırma eğitimi verme, engelli çocuk sahibi olma, kaynaştırma eğitimi verme süresi, özel eğitim alma değişkenleri ise kaynaştırmaya yönelik tutumlarında bir farklılık yaratmamıştır. Kaynaştırmaya karşı duruş tutumu kıdem yılı en az olan öğretmenlerde olumsuzdur.

• Yıldırım (2014) tarafından geliştirilen "Kaynaştırmaya İlişkin Tutum Ölçeği"nin kullanıldığı araştırma (Ünsal, 2019) sonucunda, alt boyutlardan olan "korunmaya yönelik tutum" faktörüne göre kadın öğretmenlerin daha olumlu tutuma sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin yaşı küçüldükçe kaynaştırmaya ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yapılan literatür taraması sonucunda ulaşılan 29 çalışmada 9 farklı tutum ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklerden beşinin uyarlama olduğu, dördünün ise araştırmacı tarafından geliştirildiği görülmüştür. Tutum ölçeklerinin kullanıldığı 29 araştırmanın ikisi ölçek uyarlama çalışmasıdır (Bayar, Öztaşkın & Bardak, 2015; Ahmetoğlu, Burak & Acar, 2019). Diğer araştırmalarda, uyarlanan veya araştırmacı tarafından geliştirilen tutum ölçekleri kullanılarak öğretmen tutumları belirlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen çalışmaların çoğunda kaynaştırma eğitimine yönelik öğretmen tutumlarının farklı değişkenler açısından değişip değişmediği incelenmiştir. Bu değişkenlerin genellikle yaş, cinsiyet, mezuniyet, medeni durum, branş, mesleki kıdem, sınıf mevcudu, özel eğitim ile ilgili eğitim alma düzeyi, özel gereksinimli bir yakını olması, mesleki memnuniyet, kaynaştırma eğitimine yönelik ilgi, kaynaştırma eğitimine yönelik ders alma durumu, sınıfta özel gereksinimli birey olup olmama durumu, okul türü, lisansta hizmet içi eğitim alma durumu, kaynaştırma öğrencisi ile ilgili mevzuat bilgisi, kaynaştırmaya ilişkin özgüven, özel gereksinimli bireyle etkileşim, özel gereksinimli öğrencilerle çalışma deneyimi, hangi engel grubu ile çalıştığı gibi değişkenler olduğu görülmektedir.

Bazı araştırmalarda ise kaynaştırma eğitimiyle ilgili yapılan bilgilendirmelerin, öğretmen veya öğretmen adaylarının tutumları üzerindeki etkisi incelenmiştir (Şahbaz, 1997; Gözün, 2003; Kılıç, 2011). Araştırma bulgularına göre Şahbaz (1997) öğretmen bilgilendirmenin tutumları üzerinde etkisi olmadığını, Gözün (2003) ise yapılan bilgilendirmelerin öğretmen tutumlarını olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Çalışmalardan elde edilen bulgulara bakıldığında ise yaşça büyük (Sargın & Sünbül, 2002b; Karacaoğlu, 2008; Fazlıoğlu & Doğan, 2013), bekar (Ünsal, 2019), mesleki kıdemi fazla (Seçer, 2011), kaynaştırmaya yönelik eğitim almış (Karasu, 2019), sınıfında kaynaştırma öğrencisi olmayan (Özdemir, 2010; Engin, Tösten, Kaya ve Köselioğlu, 2013), özel eğitim dersi almış (Özokçu, 2018), yakın çevresinde özel gereksinimli birey olmayan (Alver, Bozgeyikli & Işıklar, 2011) öğretmenlerin ve sınıf düzeyi yüksek olan (4.sınıf) öğretmen adaylarının daha olumlu tutuma sahip olduğu görülmüştür (Okyay, Mutluer ve Peker, 2016).

KAYNAKÇA

- Ahmetoğlu, E., Burak, Y., & Acar, İ. H. (2019). Otizmli Kaynaştırma/Bütünleştirme Öğrencisine Yönelik His, Tutum ve Görüşler Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 231-249.
- Alver, B., Bozgeyikli, H., & Işıklar, A. (2011). Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı Öğrencilerinin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi/Observation of Attitudes of Psychological Counseling and Guidance Program Students Towards Inclusive Education. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1).
- Antonak, R. F., & Larrivee, B. (1995). Psychometric analysis and revision of the opinions relative to mainstreaming scale. *Exceptional children*, 62(2), 139-149.
- Bardakçı, S., & Kartal, M. (2019). *Tutum Ölçekleri*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Bayar, A., Özaşkin, A. G., & Bardak, Ş. (2015). Kaynaştırma Eğitimi ile İlgili Duygular, Tutumlar ve Kaygılar Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Turkish Studies*, 10(3), 175-186.
- Bayar, M., & Üstün, A. (2017). İlkokullarda Görev Yapmakta Olan Öğretmenlerin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Duygu, Tutum ve Kaygılarının Değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 12(17).
- Burak, Y., & Ahmetoğlu, E. (2020). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Kaynaştırılması ve Bütünleştirilmesinde Öğretmenlerle İlgili Değişkenlerin İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73), 478-503.
- Danyoli, A. (2019). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi.
- Engin, A. O., Tösten, R., Kaya, M. D., & Köselioğlu, Y. S. (2014). İlköğretim Öğretmenlerinin Kaynaştırma Uygulamasıyla İlgili Tutum ve Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Kars İli Örneği). *Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (13), 27-44.
- Fazlıoğlu, Y., & Doğan, M. K. (2013). Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 223-234.
- Gözün, Ö., & Yıkılmış, A. (2004). Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma Konusunda Bilgilendirilmelerinin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının Değişimindeki Etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(02).
- Güleryüz, B., & Özdemir, M. (2015). Sınıf Öğretmenlerinin ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 53-64.
- Güney, B. (2019). *Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırmaya İlişkin Tutumu ve Tutumun İyileştirilmesine Yönelik Çözüm Önerileri* (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Karacaoğlu, İ. (2008). İlköğretim Okullarında Görev Yapmakta Olan Öğretmenlerin Okul İklimi Algıları ile Kaynaştırmaya İlişkin Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.
- Karasu, T. (2019). DKAB Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimi Yeterlilikleri ile Duygu, Tutum ve Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Bilimname*, 2019(38), 501-522.

- Kılıç, A. F. (2011). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Engelli Öğrencilerin Kaynaştırılmasına Yönelik Bilgilendirilmelerinin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin Değişmesindeki Etkililiği* (Doctoral Dissertation, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kuzu, S. (2011). *Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumları ve Öz Duyarlık Düzeylerinin Karşılaştırılması* (Doctoral Dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Mertoğlu, H. (2018). Öğretmen Adaylarının Kaynaştırmaya İlişkin Tutumlarının Öğretim Stilleri ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, (14), 127-152.
- Okyay, Ö., Mutluer, C., & Peker, G. (2016). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(212), 27-44.
- Orel, A., Zerey, Z., & Töret, G. (2004). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(01).
- Özaydın, L., & Çolak, A. (2011). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine ve Okul Öncesi Eğitimde Kaynaştırma Eğitimi Hizmet İçi Eğitim Programına İlişkin Görüşleri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 189-226.
- Özcan, İ. (2020). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Duyguları Tutumları ve Kaygıları ile Kaynaştırma Uygulamalarındaki Öğretmen Yeterlilikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Çankırı İli Örneği)* (Master's Thesis, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Özdemir, H. (2010). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Uygulamasına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi* (Master's Thesis, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. 573 Sayılı. (1997). Milli Eğitim Basımevi.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2006). 31.05.2006 Tarih ve 26184 Sayılı Resmi Gazete.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2018). T.C. Resmi Gazete, 30471, 7 Temmuz 2018, Md. 4/Ö.
- Özkan, U. B. (2019). Eğitim Bilimleri Araştırmaları İçin Doküman İnceleme Yöntemi. *Ankara: Pegem Akademi*.
- Özokçu, O. (2018). Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 418-433.
- Sakallı-Uğurlu, N. (2018). *Sosyal psikolojide tutumlar ve tutum değişimi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Seçer, F. (2011). Sınıf Öğretmenlerinin Kişilerarası Öz Yeterlik İnançları ile Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya*.
- Soyyigit, T. (2013). Sınıf Öğretmenlerinin Değer Tercihleriyle Kaynaştırmaya Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Pendik İlçesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye. *Yeditepe Üniversitesi/Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul*.
- Sucuoğlu, B. (2004). Türkiye'de Kaynaştırma Uygulamaları: Yayınlar/Araştırmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(02).

- Sünbül, A. M., & Sargın, N. (2002). Okul Öncesi Dönemde Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Öğretmen Tutumlarının (Çeşitli Değişkenler Açısından) İncelenmesi. In *12th. National Special Education Conference, Ankara*.
- Şahbaz, Ü. (1997). Öğretmenlerin Özürlü Çocukların Kaynaştırılması Konusunda Bilgilendirilmelerinin Kaynaştırmaya İlişkin Tutumlarının Değişmesindeki Etkililiği. *Unpublished M. Sc. Thesis, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, Türkiye*.
- Ünsal, K. (2019). *Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamalarında Rol Alan Sınıf Öğretmenlerinin Görev ve Sorumluluklarını Yerine Getirme Durumları ile Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi* (Master's Thesis, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

EĞİTİM KURUMLARINDA BAKIM ETİĞİ İÇERİK VE UYGULAMALARINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ

Yüksek lisans öğrencisi, MERVE KANGI ¹, Prof. Dr., OKTAY AKBAŞ ²

¹ Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0003-0657-8965

² Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0001-7252-0660

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, eğitim kurumlarında bakım etiğinin içeriği ve uygulamalarına yönelik öğretmen görüşlerini belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara ilinin Sincan, Etimesgut, Yenimahalle ilçelerinde bulunan, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 6 farklı okulda görev yapmakta olan 18 öğretmen oluşturmaktadır. Ancak uygulama süreci devam etmektedir, ön bulgular araştırmaya katılan 6 öğretmenin görüşlerine göre belirlenmiştir. Nitel araştırma deseninde tasarlanan bu çalışma bir fenomenoloji (olgubilim) çalışmasıdır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından tasarlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerin analizi sonucunda katılımcıların bakım kavramına dair farkındalıklarının bulunduğu, bakım kavramının eğitim öğretim sürecinde önemli bir rolü olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Katılımcılar tarafından ilgi, özen ve duyarlılık kavramlarının bakım etiği içerisinde değerlendirilmesi gerekliliği ifade edilmiştir. Bu bağlamda bakım ilişkisinin eğitim öğretim kurumlarının yetiştirme ve öğretim görevlerine katkıda bulunacağı ve bakım uygulamalarına yalnızca eğitim kurumlarında değil insanın olduğu her yerde yer verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bakım, özen, ilgi, duyarlılık.*

GİRİŞ

Bakım terimi, Türkçe sözlüğünde, bakma işi; bir şeyin iyi gelişmesi, iyi bir durumda kalması için verilen emek; birinin beslenme, giyinme vb. gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi olmak üzere 3 farklı şekilde kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Bu tanımdan yola çıkılarak bakım gösterilenin kişi ya da cansız nesnelere olabileceği görülmektedir. Toplumu oluşturan insanlar, birbiri ile etkileşim ve iletişim halinde yaşamaktadır. Bu ilişki toplumdaki tüm bireylerin ortak ürünü olduğu için toplumsal bir değer olarak düşünülebilir. Toplumsal değerleri oluşturmada ve bu değerleri gelecek nesillere aktarmada ise eğitimin önemli bir rolü vardır (Aslan, 2001). Bireylerin ve toplumun gelişimi ve bu gelişimin devamlılığını sağlamak eğitim kurumlarının da üstlendiği bir görevse, bakım kavramının eğitim kurumlarında ve hatta insanın olduğu her alanda göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Noddings'e göre (2005) bakım görme arzusu evrensel bir insan özelliğidir. Ancak literatür tarandığında, bakım kavramını ele alan araştırmaların genellikle sağlık bilimleri alanında olduğu ve temel malzemesi insan olan eğitim kurumlarında bu kavramın oldukça önemli bir yeri olduğunun göz ardı edildiği görülmektedir. Çocuklar okullarda yıllarca temel dersleri görmelerine rağmen, çoğu hala yeterli seviyede bilgiye ulaşmamaktadır. Bunun temel sebebi ise öğrencilerin öğrenme istediğinin uyandırılmamasıdır. Okullarda bakım, özen noktasında sorunlar yaşandığı açıktır, aynı zamanda bakım ihtiyacı günden güne artmaktadır (Noddings, 2005). Literatürdeki bu eksikliklerin fark edilmesi, aynı zamanda bakım kavramının eğitim kurumlarında kurulan ilişkiler sonucunda akademik başarıyı da artırabileceği göz önünde

bulundurulduğunda eğitim kurumlarında bakım etiği içerik ve uygulamalarına yönelik bir araştırma gereksinimi ortaya çıkmıştır.

BAKIM

Alman filozof Martin Heidegger (1962)'e göre bakım, hayatın temel gerçeğidir (Akt. Noddings, 2005). Gilligan'a göre ise bakım, doğal bir insan yeteneğidir ve bakımı oluşturan dinleme, dikkatini verme, dürüstlük ve saygı ile karşılık verme gibi ilişki faaliyetleridir (Gilligan, 2013). Bakım göstermek, en önemli anlamda, diğerinin gelişmesine ve kendini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktır. Bir başkasının gelişmesine ve kendini gerçekleştirmesine yardımcı olmak olarak tanımlanan bakım, zamanla karşılıklı güven ve ilişkinin derinleşmesi ile ortaya çıkabilir ve süreç gerektirir. Çocuğuna bakım gösteren bir ebeveyn, öğrencisine bakım gösteren öğretmen, bir yabancıya bakım gösteren esnaf arasında farklar olsa bile ortak bir örüntü içerisindedir (Mayeroff, 1971). Noddings'e göre (2013) "bakım" kelimesinin zihinsel bir ıstırap ya da meşguliyet; birisi ya da bir şeye karşı endişe, korku ve kaygı içinde olmak, umursamak; birinin ya da bir şeyin bakımı, refahı ve korumasından sorumlu olmak; alternatif olarak da birisine ya da bir şeye karşı ilgi ve eğilimi olan birisinin önemsemesi anlamına gelebilir. Aynı zamanda sorumluluk ve bakım kelimelerini de denk tutmaktadır. Noddings(2013) 'e göre bakım gösterilen kişinin gerçekliğini kavramak, hislerini olabildiğince paylaşabilmek bakımın temel noktasıdır Bu paylaşım sonrasında, bakım gösterilen kişi için harekete geçmek ve bu hareketin yani bakımın sürekliliğinin sağlanması, bağlılığın devam ettirilmesi ve yenilenmesi gerekmektedir.

Bakım ilişkisi, temel olarak, bir bakım gösteren ve bakım gösterilen olmak üzere iki kişi arasındaki bir bağlantı ya da karşılaşmadır. Bu ilişkinin tam anlamıyla bakım olarak adlandırılması için, her iki tarafın da karakteristik bir şekilde bu ilişkiye katkıda bulunması gerekir. Bakım gösteren ya da gösterilen taraflardan herhangi biri bakımın tamamlanmasını engellerse, bir tarafın diğerine karşı hissettiği bağlılık bakım olmaktan çıkar (Noddings, 2005). Noddings kendisinin bakım ilişkisi tanımında bakım gösteren ve gösterilenin kalıcı etiketlerle tanımlanmadığını ve bakım ilişkisinin karşılıklı olduğunu, her iki tarafında imkânlar dâhilinde yer değiştirebileceğini ifade etmektedir.

Caring(bakım-özen)(2013) adlı kitabında Nel Noddings, bakım gösteren ya da gösterilenin bilinç durumunu, dikkatini verme ve güdüsel yer değiştirme olarak tanımlamıştır. Dikkatini verme ile anlatmak istediği bakım gösterilene karşı açık ve seçici olmayan bir hassasiyettir. Diğer yazarlar ise bu özelliği tanımlamak için "ilgi-özen" ifadesini kullanmıştır. Birisine bakım gösterirseniz, onu gerçekten duyar, görür ve ne aktarmak istediğini hissedersiniz. Dikkat ve ilgi, özen-bakım ilişkilerinde gereklidir. Noddings , *"Bir yabancı beni durdurup yol sorduğunda, bu karşılaşma kısa süreli bir bakım ilişkisi olabilir. Dikkatli bir şekilde dinler ve karşıdakinin anlayacağı şekilde cevap veririm."* ifadesi ile bu durumu örneklendirmiştir. Örnekte özellikle belirtildiği gibi, bakım ilişkisi ancak karşıdaki sizin çabanızı anladığı zaman tamamlanır. Bu örnekte Noddings (2005) bir bakım gösteren olarak yabancıya ilgi ve özen göstererek, ihtiyacına yönelik yardım etmekte istekliydi. Yani bilinci, güdüsel yer değiştirme ile hareket etti. Güdüsel (motivasyonel) yer değiştirme, motivasyon enerjimizin karşıımızdaki kişilere ya da onların projelerine akmasıdır. Başka bir deyişle karşıdaki kişiyi anlayarak, onun amacına ya

da projesine yardım edebilecek şekilde cevap vermektedir. Güdüsel yer değiştirmeyi tecrübe eden kişi, düşünmeye başlar. Tıpkı kendi projesini düşünüp planladığı gibi, bir başkasına yardım edebilmek için neler yapacağını düşünür. Ancak kendisi için olduğu kadar dikkatli olmalıdır. (Noddings, 2005). Bakım özelliği taşıyan tutumlar, taraflar birbirini tanıdıķa ortaya çıkar. Öğrenci ğretmeni ile vakit geçirdiğinde, sohbet başlatabilmekte, ya da ilgi alanları ile öneride bulunmakta zgr hissederek dersler gibi resmi ve amaca yönelik durumlarda bile, ğretmen tutumlarını fark edebilir. Kısa bir göz teması ile hala ğrenci ile ilgilendiği anlatabilir (Noddings, 2013). O halde ğrenci ğretmen ilişkisinin kurulabilmesi için, öğrencilerin ihtiyaçlarının fark edilebilmesi ve bu ihtiyaçlara cevap verilebilmesi için birlikte vakit geçirmek temel noktadır.

Bakım gösterirken, bakım gösterileni onun haklarına sayęı duyulan herhangi biri ya da bir Şey gibi düşünmek gerekir. Bakım gösteren, bakım gösterilenin gelişimine yardım ederken kendi doğrularını, yönünü empoze etmek yerine, bakım gösterilenin gelişim yönünü rehber olarak kabul etmelidir. Karşıdaki kişiyi kendi özgün ihtiyaçları olan ve sayęıyı hak eden, bağımsız biri olarak benimsemelidir (Mayeroff, 1971) . Bakım gösterilenin istek ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, yardım gereken konularda bakım gösterilen kişinin istediği yönde, kendinizi baskın olmaktan sakınarak ve kişiyeye karşı duyulan sayęıyı hissettirerek davranılması gerektiği Şekline zetlenebilir.

Noddings (2005) bakım gösterilen kişinin hislerini öncelikli olarak alma, fark etme ve cevap olarak tanımlamaktadır. Bakım gösterilen kişi, gösterilen bakımı alır ve farkında olduğunu gösterir. Bakım gösterilen kişi bakım gösterenin davranışlarında kendisine sayęı duyulduğunu ve üstünkörü davranılmadığını gösteren bir Şey arar (Noddings, 2013,19). Bakım gösterilen kişi bu farkındalık ile bakım gösterenin dikkatini verdiği Şeyin bir parçası haline gelir ve bakım tamamlanır (Noddings, 2005). Bakım gösterilen kişi, bakım gösterenin gözlerindeki memnuniyeti ve ilgiyi görür ve sözlü ya da beden dilindeki sıcaklığı hisseder. Bakım gösterenin tavrı bakım, ilgi göstergesi olduğunda bakım gösterilen parlar, parladıka güçlenir ve kendisine bir Şey verildiğini değil kendisine bir Şeyler katıldığını fark eder. Gerçek bir bakım ilişkisinde bakım gösteren ve gösterilen kişinin ne tür bir değişim gerçekleştiğini belirtme ihtiyacı duyulmaz (Noddings (2013). Yani, bakım gösterilen kişi gördüğü bakıma, ilgiye karşı kayıtsız kalmaz, fark eder, karşılığında mutluluğunu, memnuniyetini gösterir ve gerçek bir bakım ilişkisinde bu değişim ve dönüşümün ifade edilmesine gerek yoktur.

Gilligan (2013) başka bir kitabında bakım etiği, insani ilişkilerde dikkatli davranmak için insanlara rehberlik ettiğini ifade etmektedir. Bakım etiği, ilişkiye ne olduğunu her zaman sorması bakımından sonuçlara büyük önem vermesine rağmen, bir yararcılık Şekli değildir. En iyisini elde etmek için tek bir büyük iyiliği önermez, amaçları ve niyetleri ayırmaz (Noddings, 2005). Bakım gösterilenin ihtiyaçlarını anlama ve bu ihtiyaçları karşılamak insan doğası gereği ortaya çıkar ve kişilerin ihtiyacı değişiklik göstereceği için tek bir kurala bağlı kalması da pek mümkün olmamaktadır. elik (2016) bakım etiğine göre, etik yaşamın tamamen tecrübe edilen durumlar içerisinde ele alınması gerektiğini belirtir. Bir başka deyişle bakım etiğine göre, içinde bulunulan durumdan bağımsız ahlaki kuralların belirlenmesi uygun değildir. Son olarak, Noddings (2005, 21) bakım etiğinin erdem etiği olarak adlandırılmayacağını ifade etmektedir.

Bakım etiği insanları bakım gösteren olmaya ve bakım kapasite ve erdemlerini geliştirmeye davet etse de, bakımı yalnızca bireysel bir katkı olarak görmemektedir. Bakım görenin de rolü olduğunu kabul eder. Bakım gösteren ve bakım gören bir ilişki içerisinde bulunmaktadır ve farklı şekillerde bu ilişkiye katkıda bulunmaktadır. Bu bir ilişki ahlakıdır.

Eğer bakım gösterme kapasitesi, akıl ve mantıklılık kadar birey olma işareti olarak düşünülürse, bu kapasiteyi artırmak için yol bulunmak istenecektir. Kız ya da erkek çocuklarının matematik tecrübelerine önem verildiği kadar bakım deneyimlerine de önem verilmelidir. Ve bu kendiliğinden gerçekleşmez, planlanması gerekir. Bakım deneyimi istenilen davranışı başlatmalı ve bu davranışa katkıda bulunmalı ancak şartlar doğru olmalı ve insanlar bu ortamın merkezinde olmalıdır. Sonrasında bakım uygulaması okulları ve en sonunda da içinde yaşadığımız toplumu dönüştürmelidir (Noddings, 2005, 24-25).

YÖNTEM

Eğitim kurumlarında bakım etiğinin içeriği ve uygulamalarına yönelik öğretmen görüşlerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışma nitel araştırma özelliklerini taşımaktadır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) desen kullanılacaktır. Nitel araştırmalar, bireylerin tecrübelerine dayanarak bir olay, olgu ya da problemi nasıl gördüklerini incelemektedir (Creswell, 2009 akt. Özdemir, Doğruöz, 2020). Fenomenoloji desenin temelinde, araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu yansıtabilecek bireylerle görüşmeler yapılması bulunmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2020). Araştırmada görüşme aracılığıyla nitel veriler toplanması ve eğitim kurumlarında bakım etiğinin içeriği ve uygulamalarını bu görüşler dâhilinde belirlemek amacıyla fenomenoloji (olgubilim) desen kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Ankara ilinin Sincan, Etimesgut, Yenimahalle ilçelerinde bulunan, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı farklı 6 okulda görev yapmakta olan 18 öğretmen oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada eğitim kurumlarında bakım etiğinin içeriği ve uygulamalarına yönelik öğretmen görüşlerinin belirlenmesi amacıyla, hem sabit seçenekli cevaplama hem de konu ile ilgili derinlemesine cevap alabilmeyi sağlayan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme en az iki kişinin iletişim kurmasıdır (Büyüköztürk vd., 2020). Yarı yapılandırılmış görüşmenin, görüşülene kendini iyi ifade etme imkânı, gerektiğinde derinlemesine bilgi sağlama gibi avantajlarından dolayı bu görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Görüşme formu hazırlanmadan önce ilgili literatür taranmış, sorular 3 öğretmene uygulanmıştır. Uzman incelemesinin ardından, öneriler dikkate alınarak düzenlemeler yapılmıştır ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve analizi

Öğretmenlerle yapılan görüşmeler kaydedilmiş, daha sonra içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmada elde edilen nitel veriler, içerik analizine tabi tutulmuştur. Verilerin daha çok ana kategori çerçevesinde detaylı olarak incelenmesine yönelik, belirli kurallara dayalı

kodlamalarla, bir metnin içerik kategorileri ile özetlendiği bir teknik olan içerik analizi kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2020, 259). Benzer veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmiş ve okuyucunun anlayabileceği bir şekilde düzenlenerek, yorumlanmıştır. Analiz sırasında karışıklığı önlemek için tüm öğretmen adaylarına, bölümünü, cinsiyetini ve sıra numarasını içeren bir kod verilmiştir. Örneğin; K- BİY.-1, Biyoloji öğretmeni, kadın ve 1. katılımcıyı temsil etmektedir.

3. BULGULAR

Uygulama süreci hala devam etmektedir, ön bulgular 6 öğretmenle yapılan görüşmelere göre belirlenmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler değerlendirilerek temalar, kategoriler ve kodlar oluşturulmuştur.

Araştırma kapsamında öğretmenlere “Okulların öğretime ek olarak yetiştirme ve geliştirme görevleri var mıdır? Yetiştirme ve öğretme arasındaki fark nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar incelendiğinde 2 tema etrafında şekillendiği belirlenmiştir. Bu temalar (1) Yetiştirme (2) Öğretme olarak adlandırılmıştır. Çizelge 1’de ana temalar ve bu temalara ait alt kategoriler sunulmuştur. Kategorilere ait kodlar ise her temanın ayrı ayrı incelendiği başlıklarla sunulmuştur.

Çizelge 1: Okulların görevlerine ilişkin görüşler

<i>Tema</i>	<i>Kategori</i>	<i>Kod</i>
<i>Yetiştirme</i>	<i>Eğitime</i>	<i>Toplumda nasıl davranması gerektiği</i>
		<i>Teorik bilgiyi nasıl kullanacağı</i>
		<i>Sosyal hayata uyum</i>
		<i>Önce yetiştirmek yani eğitmek</i>
		<i>Davranış oluşturma ve yerleştirme</i>
		<i>Değerleri aktarma</i>
<i>Öğretme</i>	<i>Akademik bilgi aktarma</i>	<i>Hayata hazırlama</i>
		<i>Konu aktarımı</i>
		<i>Herhangi bir kaynaktan öğrenme</i>
		<i>Eğitim kademesi arttıkça öğretime yönelme</i>
		<i>Daha sonra öğretme</i>
<i>Teorik bilgi</i>		

Öğretmenlerin eğitim kurumlarının görevlerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, elde edilen bulgular iki tema altında yer almıştır. Bu temalar yetiştirme ve öğretme şeklinde belirlenmiştir. Yetiştirme teması altında eğitime ifadelerine rastlanmıştır. Bu kategori ile ilişkili yapılan kodlamalarda katılımcıların öğrencilerin bu eğitim ile sosyal hayat içerisindeki davranışlarını kazanmalarına önem verdikleri belirtilmiştir. Öğretme teması altında ise akademik bilgi aktarımı kategorisi altında daha çok teorik bilgi aktarımı ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların, eğitim kurumlarının yetiştirme ve öğretme görevlerinden bahsederken yetiştirme görevini öğretime göre daha ön planda tuttukları fark edilmiştir. Yetiştirme ve öğretme temaları altında yer alan katılımcı ifadelerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir: “ Tabiki vardır. Bence eğitim ve öğretim arasındaki farka benziyor, sosyal hayatta bilmesi ve kullanabileceği şeyleri öğretmek bence yetiştirme, akademik bilgi ise öğretmedir.” (K- FELS.-3).

“ Tabiki vardır. Okulların görevi hem eğitim hem öğretim sağlamaktır. Yetiştirme bana göre informal eğitim, öğretme ise formal eğitimidir. Eğitim kademesi yükseldikçe daha çok öğretime doğru kaysa da bence okulların yetiştirme görevi, öğretimden daha ön plandadır. Yetiştirme, değerler ve değerlerin aktarımı ile alakalıdır. Öğretme ise direk konunun aktarımıdır.” (E- BİY.- 4).

“ Vardır. Yetiştirmede davranış oluşturma ve yerleştirme vardır. Öğretimde akademik bilgi verilmesi vardır. Benim gözümde eğitim ve öğretimi böyle ayırıyorum. Eğitim toplumda nasıl davranması gerektiğini, sosyal ilişkilerini nasıl kurması gerektiğinin kazandırılmasıdır. Bu ailede başlamakla beraber, aileden sonra bizlerin yani okulun, öğretmenin sorumluluğu haline geliyor.” (E. BİL.- 6).

“ Tabi ki vardır. Öğretme de akademik bilgiler verilir, öğrenci bunları öğretmenden alabilir, herhangi bir kaynaktan araştırarak öğrenebilir. Ama yetiştirme için içine girince bunu başka kaynaklardan araştırarak kendisi yapamaz. Öğretmenler öğrencileri önce yetiştirmek yani eğitmek daha sonra öğretme işini yapmalıdır.” (K. BİY.- 2)

Araştırma kapsamında öğretmenlere “Eğitim-öğretim süreci özen, ilgi ve bakım gibi kavramları ve uygulamaları içerir mi? Örnek verebilir misiniz?” sorusu yöneltmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar incelendiğinde ilgi ve bakım temasına ait (1) kendine ve mesleğine özen, (2) ilgilendiğini hissettirme, (3) tüm insanlara ilgi olmak üzere 3 alt kategori sunulmuştur. Çizelge 2’de ilgi ve bakım teması ve bu temaya ait alt kategoriler sunulmuştur.

Çizelge 2: Eğitim- öğretim sürecinde ilgi ve bakım uygulamaları

Tema	Kategori	Kod
<i>İlgi ve bakım</i>	<i>Kendine ve mesleğine özen</i>	<i>Kendini geliştirme</i>
		<i>Kendine güven duygusu</i>
	<i>İlgilendiğini hissettirme</i>	<i>Çocuğa ismi ile hitap</i>
		<i>Sorunları dinlemek</i>
		<i>Eğitim gerçekleşir</i>
		<i>Problemi paylaşmak</i>
		<i>Koruyup kollama</i>
		<i>Değer vermek</i>
		<i>Yardım etme</i>
	<i>Tüm insanlara ilgi</i>	<i>İnsanın olduğu her yerde</i>
		<i>Topluma insan yetiştirme</i>

Öğretmenlerin eğitim- öğretim sürecindeki ilgi ve bakım uygulamalarına yönelik görüşleri incelendiğinde, elde edilen bulgular ilgi ve bakım teması altında kendine ve mesleğine özen, ilgilendiğini hissettirme ve tüm insanlara ilgi ifadelerine rastlanmıştır. Öğretmenlerin kendilerine ve mesleğine gösterdikleri özenin, aynı zamanda öğrenciye özen göstermenin bir şekli olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. İnsanın olduğu her yerde, tüm insanlara ilgi ve bakım gösterilmesine de vurgu yaptıkları belirtilebilir. İlgi ve bakım teması altında yer alan katılımcı ifadelerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

“ Kesinlikle içerir, her çocuğa ayrı özen ve bakım göstermezseniz zaten eğitim gerçekleşmez. Her çocuğa ayrı ayrı tek tek bakım gösterilmeli. Bakım, bir şekilde ilgilendiğini çocuğa hissettirmek gerekir. Çocuğa ismi ile bile hitap etmek, sorunlarını dinlemek, problemi olan bir öğrencinin problemini paylaşmak bir bakımdır.” (K. EDB- 1)

“Tabiki içerir. Öncelikle bir öğretmen kendine ve mesleğine özen göstermeli ve sürekli kendini geliştirmelidir. Bu gelişim, öğretmenin kendine güvenini artırır ve bu özen daha sonra öğrenciye yansır. Öğretmen öğrenciye karşı özen, ilgi ve değer gösterirse öğrenci de öğretmene aynı şekilde karşılık verecektir.” (K. BİY.-2).

“Tabiki içerir. Özen göstermek bence hassas davranmak anlamına gelmekte ve eğitim öğretim sürecinin olmazsa olmazıdır. İlgi ise olmazsa olmazdır. Bu sadece eğitim öğretime mahsus değil, tüm hayat boyunca gereklidir. Bakım ise bana göre koruyup kollamak, takip etmek, yardım etmektir ki bence hiçbir dönemde olmadığı kadar bu dönemde bizlerin bakımına ihtiyaçları vardır.” (E. BİY.- 4).

“Bence insanın olduğu her yer bu kavram ve uygulamaları içerir.” (K. FELS.- 3).

Araştırma kapsamında öğretmenlere “Bakım kavramı sizin için ne ifade etmektedir?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar incelendiğinde bakım temasına ait (1) ruhsal ihtiyaçları karşılama, (2) fiziksel ihtiyaçları karşılama, (3) faydaları olmak üzere 3 alt kategori sunulmuştur. Çizelge 3’de bakım teması ve bu temaya ait alt kategoriler sunulmuştur.

Çizelge 3: Bakım kavramının anlamı

Tema	Kategori	Kod
Bakım	Bakım gösterilen	Canlı
		Cansız
	Ruhsal ihtiyaçları karşılama	Duygusal iht. Giderilmesi
		İlişki
		Vakit ayırma
		Çaba gösterme
	Fiziksel ihtiyaçları karşılama	Doyma
		Barınma
		Temizlik
	Faydaları	Başarıyı Artırma
		İşlevinde devamlılık sağlama

Öğretmenlerin bakım kavramının ne ifade ettiğine yönelik görüşleri incelendiğinde, elde edilen bulgular bakım teması altında bakım eyleminin nesnesinin canlı ve cansızların olabileceği, ruhsal ve fiziksel ihtiyaçları karşılama anlamını barındırdığı aynı zamanda başarıyı artırmaya ve bir eşyanın kullanım ömrünün uzamasına katkı sağladığının ifade edildiği görülmektedir. Öğretmenlerin öğrencilerin duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bakım gösterilmesine daha çok önem verdikleri belirlenmiştir. Katılımcı ifadelerinden bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

“Bakım kelimesi benim için öğrencilere değer vermeyi ifade eder.” (K. EDB.- 1)

“Bakım deyince ilk aklıma gelen bir kişinin fiziksel ihtiyaçlarını (doyma, barınma, temizlik) karşılamaıdır. Ruhsal doyum da bana göre bir bakımdır ve bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir. Özellikle lise çağındaki öğrencilerin ruhsal desteğe ihtiyacı vardır ve bence duygusal ihtiyaçların giderilmesi de kesinlikle önemlidir ve öğrencilerin duygusal ve ruhsal bakımları sağlanırsa, eğitimdeki başarı da artacaktır.” (K. BİY.- 2)

“Bakım kelimesi bence canlı cansız her şeye karşı kurduğumuz ilişkidir. Masanın üstünü silmekte bakım, saçını taramakta bakımdır. Çocuklara ayrılan vakitlerde bir bakımdır. Öğrencilere ile kurulan iyi iletişimde bakımdır.” (E. BİY.- 4)

“Çevredeki kişilerin bir bireyin ihtiyaçlarını gidermek için kurduğu ilişki, gösterdiği çabadır. Bakıma muhtaç ifadesinden aklıma bu geliyor. Genel olarak fiziksel ihtiyaçların giderilmesi gibi gelse de akla bence ruhsal ihtiyaçların eksikliği çok daha fazla hissediliyor ve asıl önemli olan ruhsal ihtiyaçlara bakım gösterilmesidir. Yol göstermek, rehberlik etmek, yardımcı olmak, koruyup kollamak ve takip etmek olarak da ifade edebilirim.” (E. BİY.-4)

“Biraz daha teknik işlerle uğraşan birisi olarak bakım kelimesi deyince bir şeyin, aracın, nesnenin işlevlerini devam ettirebilmesi için yapılması gereken işlemler sürecidir.” (E. BİL.-6).

Araştırma kapsamında öğretmenlere “Bakım etiğinin kapsamında belirtilerin ilgi, özen, duyarlılık sizin için ne anlam ifade etmektedir?” sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri anlamlar incelendiğinde bakım temasına ait (1)insan olmanın özelliği , (2) İlgi, (3) Özen, (4) Duyarlılık olmak üzere 4 alt kategori sunulmuştur. Çizelge 4’de bakım teması ve bu temaya ait alt kategoriler sunulmuştur.

Çizelge 4: Bakım etiği kapsamında ilgi, özen, duyarlılık kavramlarının anlamı

Tema	Kategori	Kod
Bakım	İnsan olmanın özelliği	Hassas bir yapıya sahip olma
		Fıtratı – doğası
	İlgi	Vakit ayırma
		Fark etme
		Sevdiğiniz şeye yönelme
		Dikkatini yöneltme
	Özen	Davranışta özen
		Dikkatli davranma
		İtina göstermek
		Etik göz önünde bulundurulmalı
		Özenmek
	Duyarlılık	Hassasiyet gösterme
		Hassas davranma

Öğretmenlerin bakım etiği kapsamında ilgi, özen ve duyarlılık kavramlarının ne anlam ifade ettiğine yönelik görüşleri incelendiğinde, elde edilen bulgular insanın doğası gereği hassas olduğu ve bakım göstermek ve görmek eğilimi gösterdiği ifadesi görülmektedir. İlgi kavramının vakit ayırma, fark etme, sevdiğimiz herhangi bir şeye yönelme ve o şeye karşı dikkatini yöneltme olarak tanımlandığı tespit edilmiştir. Özen kavramının, davranışta özen gösterme, dikkatli davranma, itinalı yaklaşım, etiğin göz önünde bulundurulması ve bir şeye, bir işe özenme olarak anlaşıldığı görülmektedir. Duyarlılık kavramının ise hassasiyet gösterme ve hassas davranma anlamında kullanıldığı belirlenmiştir. Katılımcı ifadelerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

“Bir nesneye bir kişiye ilgi, ona vakit harcama, vakit ayırma, ihtiyacı olan süreyi ona vermek.” (K.EDB.-1)

“Öncelikle ilgiye ihtiyacı olan öğrenciyi fark etmek gerekir ve bunu fark edebilmek için de öncelikle duyarlı olmak gerekir. O insana dokunduğun için vicdanen kendini rahat hissetmek bence kesinlikle duyarlılık ve ilgi ile başlar. Özen çok önemli. Lise döneminde öğrenciler duygularını çok uçlarda yaşamakta, bu sebeple çocuklara yaklaşırken kesinlikle özenli davranılmalı, nereye kadar yaklaşılmalı,

nasıl davranılmalı bu noktalarda hassas davranılmalı ve burada etiğin de göz önünde bulundurulması gerekiyor.”(K. BİY.-2).

“Bence ilgi, dikkatini yöneltmektir. Nasıl ki bir öğrenci ilgi duyduğu derse dikkatini yöneltiyorsa, öğretimde öğrencisine karşı ilgi göstermeli yani dikkatini yöneltmelidir. Duyarlılık ise hassasiyet gösterme, öğrenciye değer vermek olarak ifade edebilirim. Özen ise daha dikkatli davranmak anlamına gelebilir ve bence özenli davranmak özveride bulunmayı gerektirir.”(K. FELS.-3).

“Bence ilgi, dikkat etmek, dikkatle bir şeye yönelmek olabilir. Bence ilgi sadece okullarda değil insanın yaptığı her şeyde gerekir. Bana göre Özen itina göstermeyi, özenmeyi, duyarlılık hassas davranmayı ifade ediyor.”(E.BİY.4)

“Şimdi, yani bizler birer insanız ve hassas bir yapıya yani duyarlılığa sahibiz. Karşımızdaki insanın ihtiyacını hissettiğimiz zaman mutlaka ona el atmamız, yardımcı olmamız yani ilgi göstermemiz icap eder. Bu bizim fitratımız gereği olan bir şey. Bu da bakım göstermenin ne kadar önemli olduğunu açıkça gösteriyor. Karşımızdaki insanın ihtiyacına göre ilgi, özen ve duyarlılık göstermek gerekir. Bazıları daha çok ilgiye ihtiyaç duyacaktır, bazılarında belki kurmuş olduğunuz bir cümle hayata bağlayacak, bazılarında belki günlerinizi hatta aylarınızı harcayacaksınız. Ona ihtiyacı giderilene kadar vakit ayırmanız gösterdiğiniz özeni ifade eder. Bu, karşıdaki hedef kitlenin ihtiyacına göre değişecek.”(E. EDB.-5).

“Dediğim gibi benim için bakım eğitim ve öğretim kısmında biraz farklı anlam ifade ediyor. Ama öğretim göz önüne alındığında beraber vakit geçirme, etkinlik yapma, sosyal faaliyetlerde bulunma, sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi adına kullanılması gereken itinalı yaklaşımı gerektiren kelimelerdir. İlgi, sevdiğiniz şeye yönelme, özen, itina, duyarlılık herhangi bir şeye karşı göstereceğiniz hassas yaklaşım olabilir.” (E. BİL.-6).

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Eğitim öğretim kurumlarının öğretim ve yetiştirme görevlerinin bulunduğu ve yetiştirme görevinin öğretimden daha ön planda tutulması gerektiğinin düşünüldüğü sonucuna varılmıştır. Bakım kavramının, bir nesnenin ya da kişinin fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının çeşitli şekillerde giderilmesi olarak tanımlandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra katılımcılar tarafından, bakım kavramının eğitim öğretim kurumlarında oldukça önemli rol aldığını, insanın olduğu her yerde bakım eyleminde bulunulması gerektiği belirtilmiştir. İlgi, özen ve duyarlılık gibi kavramların bakım etiği içerisinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Katılımcılar tarafından, ilgi kavramının dikkatini yöneltme, özen kavramının dikkatli davranma, duyarlılık kavramının ise hassasiyet olarak ifade edildiği belirlenmiştir. Öğrencilerin, özellikle ortaöğretim kademesinde içinde buldukları dönemin getirdiği bazı zorluklar sebebiyle hassas bir dönemden geçtikleri ve bu dönemde öğrencilere karşı daha duyarlı ve özenli davranılması gerektiği ifade edilmiştir. Bakım kavramının, bir nesnenin ya da kişinin fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının çeşitli şekillerde giderilmesi olarak tanımlandığı, eğitim kurumlarında bakım ilişkilerinin başarıya katkıda bulunacağı düşünüldüğü görülmüştür. Bu sonuçlardan yola çıkarak öğretmenlerin bakım kavramına dair farkındalıklarının bulunduğu ve imkanlar dahilinde sosyal hayatta ve eğitim öğretim süreci içerisinde bakım uygulamalarına yer vermeye çalıştıkları, bakım ilişkisi içerisinde bulunmanın toplumsal değerlerin benimsenmesine ve akademik başarıya katkıda bulunacağına inandıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, A. K. (2001). Eğitimin toplumsal temelleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(5), 16-30
- Büyüköztürk Ş., Kılıç Çakmak E., Akgün Ö.E., Karadeniz Ş., Demirel F. (2020) *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (28. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Çelik, R. (2016). Bakım/özen Etiği ve Eğitim Felsefesinde Feminizm Temelli Bir Yaklaşım. *Fe dergi: feminist eleştiri* 8(2), 73-85.
- Gilligan, K. (2013). *The ethic of care*. Barcelona: Fundació Víctor Grífols i Lucas.
- Heidegger, Martin. (1962). *Being and time* (John Macquarrie & Edward Robinson, Trans.). New York: Harper & Row. (Original work published 1927)
- Mayeroff, M. (1971). *On Caring*. NY: Harper&Row Publishers.
- Noddings, N. (2005). *The challenge to care in schools: An alternative approach to education*. New York: Teachers College Press.
- Noddings, N. (2013). *Caring: a relational approach to ethics and moral education*. Berkeley: University of California Press.
- Özdemir, M., Doğruöz, E. (2020). Bilimsel Araştırma Desenleri, Cemaloğlu, N. (Ed.), *Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Etik* içinde (s. 65-98), Ankara: Pegem Yayıncılık.
- TDK. (07.11.2022). Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/>

TÜRKİYE’DE ÜSLÜ İFADELER KONUSUYLA İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Prof. Dr. KÜRŞAT YENİLMEZ¹, Öğretmen AHMET KAĞNICI²

¹ ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Fakültesi, 0000-0001-6256-4686

² ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
0000-0001-8230-0303

ÖZET

Üslü ifadeler, Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programında Sayılar ve İşlemler öğrenme alanında Lise Matematik Dersi öğretim programında ise Sayılar ve Cebir öğrenme alanında bulunmaktadır. Üslü ifadeler; hem ortaokul hem de lise müfredatında yer alıyor olması, konuyla ilgili gerekli ön bilgiler ve hazırbulunuşluk düzeyi, kavram yanlışları, olumlu ve olumsuz öğrenci tutumları ve öğretimde karşılaşılan diğer güçlükler açısından irdelenmesi önem arz eden bir Matematik alanıdır. Değişen dünyamızın ezberden uzak, yaratıcılığı teşvik eden bir eğitim anlayışını beraberinde getirmesi de üslü ifadelerin öğretimiyle ilgili gerek kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerini gerek benimsenen yaklaşımları ve gerekse de ölçme ve değerlendirme süreçlerini gözden geçirmenin gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Alanyazında, üslü ifadelerle ilgili yazılmış birçok lisansüstü tez ve makale bulunmaktadır. Üslü ifadelerle ilgili yapılan araştırmalar mevcut durumları ve eksiklikleri ortaya koymakta, süreçte yapılabilecek çalışmalar ve uygulanabilecek yaklaşımlar ve olası etkileri hakkında çeşitli fikirler sunmaktadır. Bu araştırma ile Türkiye’de üslü ifadeler konusuyla ilgili yapılmış olan çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma paradigması benimsenerek gerçekleştirilen araştırmada YÖK Ulusal Tez Merkezi ve Google Akademik araçları kullanılarak “Üslü ifadeler” ve “Üslü sayılar” anahtar sözcükleriyle yapılan taramalar neticesinde 9 adet tez ve 7 adet makale olmak üzere toplam 16 çalışmaya ulaşılmıştır. Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan çalışmalar yapılış yıllarına, araştırma türüne, araştırma modeline, araştırma desenine, veri toplama aracına, örnekleme ve analiz yöntemine göre incelenmiştir. Araştırmaya göre en fazla çalışmanın 2019 ve 2018 yıllarında yapıldığı, çalışmaların tez ve makale olarak dengeli bir dağılım gösterdiği, çoğunlukla nicel araştırma modeli tercih edildiği, araştırma deseni olarak en çok genel tarama kullanıldığı, veri toplama aracı olarak daha çok üslü ifadeler başarı testine başvurulduğu, çalışmaların ağırlıklı olarak 8. Sınıf örneklem grupları üzerinde yapıldığı ve analiz yöntemi olarak en çok betimsel analiz yönteminin tercih edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üslü İfadeler, Matematik Öğretimi, Doküman Analizi.

1. GİRİŞ

İlköğretim eğitiminde en önemli derslerden biri Matematik dersidir. Matematik, öğrenciye soyut düşüncenin ilk temellerinin atıldığı, çeşitli değişkenler arasında anlamlı ilişkiler kurma

ve onları ifade etme sistemlerinin kurulmasını, daha sonrasında da çeşitli sembollerle hesaplamalar yapılabilmesini ve sonuçlar oluşturulabilmesini sağlayan bir bilimdir (Yıldırım ve Çekici, 2011).

Matematiğe duyulan ihtiyacın gün geçtikçe arttığı kabul edilebilir bir gerçektir ve buna bağlı olarak Matematik daha da önem kazanmaya başlamıştır. Çünkü Matematik, bizlerin sayma ve ölçme gereksinimleri sonucunda ortaya çıkmış, günümüz dünyasında ise teknoloji ve diğer bilim dalları içerisinde çok önemli konuma yerleşmiştir (Çiltaş, 2011). Matematik insan hayatında bu derece önemli bir role sahip olduğu için bütün öğrencilerin Matematik alanındaki yeteneklerinin geliştirilmesi gerekir (Yenilmez, 2006).

Değişen dünyamız, erken matematik performansı ile ortaokul ve lise matematiği başarısı arasında bir ilişki olduğu için okul öncesinden 8. sınıfa kadar olan matematik derslerinde öğretilmesi gerekenleri etkilemektedir. Okul öncesi-8. sınıf öğrencilerini muhtemelen şu anda var olmayan mesleklere hazırlarken, basit hesaplama yapmayı bilmenin sadece birkaç meslekte başarılı olmak için yeterli olabileceğini öngörebiliriz. Ayrıca, birçok mesleğin karmaşık verileri yorumlama, tahminler yapmak için algoritmalar tasarlama ve yeni problemlere yaklaşmak için çoklu stratejiler kullanmayı gerektireceğini de tahmin edebiliriz (Van de Walle, Karp ve Bay-Williams, 2012). Bu da Matematik eğitiminde yeniliklere açık, güncel yaklaşımlar odaklı, dinamik bir değişim sürecine olan ihtiyacı göz önüne koymaktadır.

Matematik Eğitimi (ME), Matematik öğretim ve öğrenim sürecindeki faaliyetler olarak tanımlanabilir (Ole, 1985). Gençlerin temel ilke ve kavramları özümleyebilme, bağımsız ve yaratıcı düşünebilme, iletişim yeteneklerini geliştirmeye dayalı, ezberden uzak bir matematik beklenen ve istenen bir matematik eğitimidir (Özdaş, 1996). O halde öğretim yöntem ve teknikleri, ölçme ve değerlendirme gibi süreç öğeleri bazında birçok konunun gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Üslü ifadeler de öğrenci güçlüklerinin sıkça yaşandığı konulardandır. Bu konular matematiğin birçok alanında ve başka disiplinlerde kullanılıyor olmasına rağmen genellikle öğrenciler tarafından günlük hayatla ilgisi olmayan, zor, gereksiz ve karışık işlemler ve kavramlar olarak tanımlanmaktadır (Şenay, 2002). Bu konulara yönelik etkinlikler planlanırken olası öğrenci güçlükleri ve yaygın hataların neler olabileceği göz önünde bulundurulup uygun yöntem ve teknikler seçilerek etkinlikler hazırlanmalıdır (Duatpe Paksu, 2008). Kuralları ve kısa yolları hazır olarak vermek yerine öğrencinin etkin olduğu, kurallar ve formüller gibi bir takım işlemsel bilgilere kendisinin ulaştığı etkinlikler yapılmalıdır (Duatpe Paksu, 2008). Çalışmasında Üslü sayılar konusunda planlanacak etkinliklerin işlemsel bilgi yanında mutlaka kavramsal bilgiyi de destekleyici olmasına dikkat edilmesi gerektiğini söyleyen Duatpe Paksu'ya göre öğrencinin işlemsel bilgiyle kavramsal bilgi arasında bir ilişki kurması sağlanmalıdır.

Üslü ifadeler konusu, Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programında Sayılar ve İşlemler öğrenme alanında bulunmaktadır. Bu noktada 5., 6. , 7. ve 8.sınıf müfredatında yer alan kazanımlar şu şekilde sıralanabilir:

5.Sınıf

Bir doğal sayının karesini ve küpünü üslü ifade olarak gösterir ve değerini hesaplar.

6.Sınıf

1. Bir doğal sayının kendisiyle tekrarlı çarpımını üslü nicelik olarak ifade eder ve üslü niceliklerin değerini belirler.

7.Sınıf

1. Tam sayıların kendileri ile tekrarlı çarpımını üslü nicelik olarak ifade eder.

8.Sınıf

1. Tam sayıların tam sayı kuvvetlerini hesaplar.
2. Üslü ifadelerle ilgili temel kuralları anlar, birbirine denk ifadeler oluşturur.
3. Sayıların ondalık gösterimlerini 10'un tam sayı kuvvetlerini kullanarak çözümler.
4. Verilen sayıyı 10'un farklı tam sayı kuvvetleri ile ifade eder.
5. Çok büyük ve çok küçük sayıları bilimsel gösterimle ifade eder ve karşılaştırır.

Üslü İfadeler konusu, Lise Matematik Dersi öğretim programında ise Sayılar ve Cebir öğrenme alanında bulunmaktadır. Bu noktada 9.Sınıf müfredatında bulunan tek kazanım “Üslü ifadeleri içeren denklemleri çözer” şeklindedir.

Üslü ifadeler; gerekli ön bilgiler ve hazırbulunuşluk düzeyi, kavram yanlışları ve öğretimde karşılaşılan diğer güçlükler, konuyla ilgili olumlu ve olumsuz öğrenci tutumları, konunun lise müfredatında yer alıyor olması açısından irdelenmesi önem arz eden bir matematik alanıdır.

Alanyazında, Üslü ifadelerin öğretimi noktasında yazılmış olan birçok lisansüstü tez ve makale bulunmaktadır. Temel'e göre (2018) öğrencinin matematiğe yönelik tutumu ile üslü sayılara ilişkin başarısı arasında pozitif bir ilişki vardır. Öğretmenlere bu konuda büyük bir görev düşmektedir. Öğrencilere matematiği sevdirmek ve olası korkularını önlemek için derslerde öğrencilerin aktif katılımını sağlayacak eğlenceli etkinliklere yer vermesi gerekir.

Üslü ifadelerle yönelik sayı duygusu açısından program incelendiğinde, bir üslü ifadenin büyüklüğünü tahmin etmeye yönelik bir kazanım veya etkinliğin yer almadığı göze çarpmaktadır (Aslan,2018). Uçar (2019) ise çalışmasında Üslü İfadelerle ilgili kavram yanlışlarının temel nedeninin üslü sayı duygusunun oluşmamasından ve doğal sayılar, tam sayılar ve rasyonel sayılarda geçerli olan tüm kuralların üslü sayılara genellenebileceği yanlışından kaynaklandığını belirtmektedir.

Üslü ifadelerle ilgili yapılan araştırmalar mevcut durumları ve eksiklikleri ortaya koymakta, süreçte yapılabilecek çalışmalar ve uygulanabilecek yaklaşımlar ve olası etkileri hakkında çeşitli fikirler sunmaktadır. Bu çalışmada ise Türkiye’de Üslü İfadeler konusu ile ilgili yazılmış tez ve makalelerin farklı kriterlere göre detaylı olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, incelenen çalışmalar ve veri analizi hakkında bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada Nitel araştırma paradigması benimsenmiş olup Doküman Analizi (incelemesi)yöntemi kullanılmıştır. TDK’ye göre doküman “belge” anlamına gelir. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Doküman incelemesi yöntemi ilk olarak Karl Marx ve Emile Durkheim gibi klasik sosyal teorisyenler tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Marx yaptığı çalışmalarda kanunlar, tüzükler, fabrikalarda çocuk istihdamı raporu, bankacılık hukuku, mısır hukuku, parlamento tutanakları, İngiltere ve Galler için nüfus sayımı raporları gibi dokümanlardan yoğun bir şekilde yararlanmışır (Mogalakwe, 2006). Doküman analizi araştırmanın hedeflerine yönelik verilere ulaşmada dokümanların incelenmesi ile gerçekleşir (Çepni, 2010). Diğer araştırma yöntemlerinde olduğu gibi, doküman incelemesi de anlam

çıkarmak, anlayış kazanmak ve uygulamalı bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirir (Bowen, 2009). Doküman incelemesinde analitik işlem süreci, dokümanlarda yer alan verilerin bulunmasını, seçilmesini, değerlendirilmesini (anlamlandırılmasını) ve sentezlenmesini içermektedir (Bowen, 2009). Eğitim bilimlerinde yararlı ve az kullanılan bir yaklaşım olan doküman incelemesi yöntemi, araştırma protokolüne sıkı sıkıya bağlılık gerektiren bilimsel bir yöntemdir. Doküman incelemesi, genel bir alanyazın taraması yapmayı ifade etmemektedir. Doküman inceleme hem bir veri toplama yöntemini hem de bir analiz biçimini ifade etmektedir (O’leary, 2004).

2.2. İncelenen Çalışmalar

Bu çalışmada YÖK Ulusal Tez Merkezi ve Google Akademik araçları kullanılarak “Üslü ifadeler” ve “Üslü sayılar” anahtar sözcükleriyle yapılan taramalar sonucunda Türkiye’de Üslü İfadeler ile ilgili yapılmış on altı adet çalışmaya ulaşılmıştır. Yapılan çalışmaların dokuz tanesi tez, yedi tanesi ise makale türündedir.

2.3. Verilerin analizi

Araştırmada çalışmalara ilişkin konu, yıl, araştırma türü, araştırma modeli, araştırma deseni, örneklem, veri toplama aracı kriterleri göz önüne alınarak inceleme yapılmıştır. Her bir kritere ilişkin bulgular frekans ve yüzde değerleri kullanılarak tablolar halinde sunulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde; Türkiye’de Üslü İfadelerle ilgili yapılan çalışmaların yıllara, araştırma türüne, araştırma modeline, araştırma desenine, veri toplama aracına ve örnekleme dağılımını frekans ve yüzde değerleri olarak gösteren tablolar sunulmuştur. İncelenen çalışmaların yıllara göre dağılımı Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1.Yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı

Yıl	f	%
2021	2	12,5
2020	2	12,5
2019	4	25
2018	3	18,8
2016	1	6,3
2013	1	6,3
2012	2	12,5
2008	1	6,3
TOPLAM	16	100

Çizelge 1’deki frekans ve yüzde değerleri incelendiğinde üslü ifadelerle ilgili çalışmaların 2019 ve 2018 yıllarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu iki yılda yapılan çalışmalar toplam çalışma sayısının neredeyse yarısına eşittir. En güncel çalışmalar ise 2021 yılında yapılmıştır ve iki adettir. 2017,2015 ve 2014 yıllarında yayımlanmış hiçbir çalışma bulunmamakta olup yine

2008 ve 2012 yılları arasındaki dönemde de herhangi bir çalışmanın olmayışı dikkat çekici bir durumdur. İncelenen çalışmaların araştırma türlerine göre dağılımı Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Yapılan çalışmaların araştırma türlerine göre dağılımı

Araştırma türü	f	%
Tez	9	56,3
Makale	7	43,7
TOPLAM	16	100

Çizelge 2’deki değerler incelendiğinde araştırma türüne göre tez ve makale olarak yapılan çalışmaların dengeli bir dağılım gösterdiği gözlemlenmiştir. İncelenen çalışmaların araştırma modeline göre dağılımı Çizelge 3’te verilmiştir.

Çizelge 3. Yapılan çalışmaların araştırma modeline göre dağılımı

Araştırma Modeli	f	%
Nicel	11	68,8
Nitel	4	25
Karma	1	6,25
TOPLAM	16	100

Çizelge 3’teki frekans ve yüzde değerleri incelendiğinde yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak Nicel araştırma türünde olduğu görülmektedir. Nitel araştırma türünde yapılan çalışmalar ise nicel araştırmadakilere sayıca yaklaşık üçte biri kadardır. Bu da araştırma modeli olarak nicel araştırmanın daha çok tercih edildiği anlamına gelmektedir. Karma araştırma modeli ise en az tercih edilen modeldir. Alanyazında üslû ifadelerle ilgili bulunan tez ve makalelerin yalnızca bir tanesinde karma araştırma modelinden faydalanılmıştır. İncelenen çalışmalar araştırma desenine göre 8 başlık altında toplanmış ve bu modellere göre dağılımları Çizelge 4’te verilmiştir.

Çizelge 4. Yapılan çalışmaların araştırma desenine göre dağılımı

Araştırma deseni	f	%
Kontrol Gruplu Ön Test-Son Test Deneysel Desen	3	17,6
Betimsel Tarama	2	11,8
Genel Tarama	4	23,5
İlişkisel Tarama	2	11,8
Yarı Deneysel Desen(ön test-son test)	1	5,9
Eylem Araştırması	1	5,9
Durum Çalışması	3	17,6
Fenomonoloji	1	5,9
TOPLAM	17	100

Çizelge 4’teki frekans ve yüzde değerleri incelendiğinde en çok kullanılan araştırma desenleri arasında Genel Tarama, Kontrol gruplu ön test-son test desen ve Durum Çalışması’nın olduğu

görülmektedir. Fenomonoloji, Eylem Araştırması ve Yarı deneysel desen en az tercih edilen araştırma desenleridir. Bunun yanı sıra Betimsel Tarama ve ilişkisel tarama desenlerinden de ikişer defa faydalanılmıştır. İncelenen çalışmaların veri toplama aracına göre dağılımı Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Yapılan çalışmaların veri toplama aracına göre dağılımı

Veri Toplama Aracı	f	%
Üslü İfadeler Başarı Testi	6	20,7
Matematiğe Karşı Öz Yeterlilik Algısı Ölçeği	1	3,4
Matematik Dersine Yönelik Tutum Ölçeği	3	10,3
Matematik Kaygısını Derecelendirme Ölçeği	3	10,3
Araştırma Günlüğü	1	3,4
Öğrenci Görüşme Formu	4	13,8
Üslü İfadelere Yönelik Sayı Duyusu Ölçeği	1	3,4
Üslü Sayı Çiftlerini Karşılaştırma Testi	1	3,4
Matematiksel Dil Ölçeği	1	3,4
Teşhis Testi	3	10,3
Uzman Görüşü	1	3,4
Mülakat	1	3,4
Erişi Testi	1	3,4
Denkleştirme Testi	1	3,4
Üslü İfadeler Kavram Testi	1	3,4
TOPLAM	29	100

Çizelge 5'e göre incelenen çalışmalarda 15 farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunların içerisinde en fazla kullanılan araç Üslü İfadeler Başarı Testi'dir. Öğrenci Görüşme Formu, Matematik Dersine Yönelik Tutum Ölçeği, Matematik Kaygısını Derecelendirme Ölçeği ve Teşhis Testi bu çalışmalarda sık kullanılmış olan diğer veri toplama araçlarıdır. Çizelgeye göre toplam veri aracı sayısının yapılan çalışma sayısından fazla olmasının sebebi ise birçok çalışmada birden fazla araç kullanılmış olmasıdır. Nitekim yapılan 16 çalışmanın 10 tanesinde birden çok ölçme aracının kullanıldığı görülmektedir. İncelenen çalışmaların örnekleme göre dağılımı Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Yapılan çalışmaların örnekleme göre dağılımı

Örneklem	f	%
8. Sınıf	10	62,5
6. , 7. Ve 8. Sınıf	1	6,3
9. Sınıf	2	12,5
İlköğretim Matematik Öğretmenliği 4. Sınıf	2	12,5
Mezun	1	6,3
TOPLAM	16	100

Çizelge 6'ya göre çalışmaların 10 tanesi yalnızca 8. Sınıf örneklem grupları üzerinde yapılmıştır. İlköğretim 6.,7. ve 8. Öğrencilerinden oluşan diğer bir çalışmadaki örnekleme de dahil edersek bu sayı 11'ye çıkmaktadır ki tüm çalışmaların yaklaşık %70'ini oluşturmaktadır. Çoğunlukla 8. Sınıf örneklem gruplarının tercih edilmesinin sebebinin 8. Sınıf düzeyinde üslü ifadelerle ilgili kazanımların sayıca daha fazla olması, konuyu işlemek için ayrılan zamanın daha geniş olması ve yapılan merkezi yerleştirme sınavında konuyla ilgili soruların yer alması olduğu söylenebilir. Buna rağmen diğer ilköğretim kademelerinde, 9. Sınıflarda ve Lisans gruplarında yapılan çalışmaların sayıca az oluşu üzerinde durulması gereken bir konudur. İncelenen çalışmaların analiz yöntemine göre dağılımı Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7. Yapılan çalışmaların analiz yöntemine göre dağılımının incelenmesi

Analiz Yöntemi	f	%
İçerik Analizi	5	18,5
Betimsel Analiz	10	37
Yordamsal Analiz	1	3,7
t testi	4	14,8
Korelasyon Analizi	3	11,1
Kovaryans Analizi	1	3,7
Kümeleme Analizi	1	3,7
Faktör Analizi	2	7,4
TOPLAM	29	100

Çizelge 7 'ye göre incelenen çalışmalarda en çok kullanılan veri analiz yöntemi Betimsel Analizdir. İçerik Analizi, t testi, Korelasyon Analizi ve Faktör Analizi sık kullanılan diğer yöntemlerdendir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Üslü İfadeler konusu ile ilgili yapılan çalışmaların yarısına yakını 2019 ve 2018 yıllarında yapılmış olmakla birlikte bazı yıllarda hiçbir çalışma yapılmadığı görülmektedir. En güncel çalışma ise 2021 yılında yapılmıştır. Araştırma türü yönünden inceleme yapıldığında çalışmaların tez ve makale olarak dengeli bir dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Araştırma modeli olarak yaklaşık üçte iki oranında Nicel araştırma modeli kullanılmış olup, diğer çalışmalarda Nitel araştırma modeli tercih edilmiş ve yalnızca bir çalışmada ise Karma araştırma modeli yer almıştır. Genel Tarama, Kontrol gruplu ön test-son test desen ve Durum Çalışması en çok kullanılan araştırma desenleri olup tüm çalışmaların yaklaşık yarısında bu üç desenin tercih edildiği görülmüştür. İncelenen çalışmaların birçoğunda birden fazla veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunların içerisinde en fazla kullanılan araçlar sırasıyla Üslü İfadeler Başarı Testi ve Öğrenci Görüşme Formudur. Matematik Dersine Yönelik Tutum Ölçeği, Matematik Kaygısını Derecelendirme Ölçeği ve Teşhis Testi sık kullanılan diğer veri toplama araçlarıdır. Örnekleme göre dağılımına bakıldığında çalışmaların büyük bir çoğunluğunun 8. Sınıflar üzerinde yapıldığı görülmektedir. 8. Sınıf düzeyinde Üslü İfadeler kazanımlarının sayıca fazla olmasının ve Liselere Giriş Sınavında konuyla ilgili soru geliyor olmasının bu durumda etkili olduğu söylenebilir. İncelenen çalışmalarda analiz yöntemi olarak

ise en fazla Betimsel Analiz kullanılmıştır. İçerik Analizi, t testi ve Korelasyon Analizi sık kullanılan diğer yöntemlerdendir.

Üslü ifadeler ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde 2000-2007 arasında herhangi bir çalışmanın bulunmadığı görülmüştür. Bu sonuç Sevencan (2019)'ın Türkiye'de Matematik Eğitimi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi başlıklı çalışmasında yer verdiği 2000-2008 yılları arasında yapılan tezlerin sayısının yıllara göre artış gösterdiği görüşüyle farklılık göstermektedir. Örneklem açısından bakıldığında Üslü ifadelerle ilgili çalışmaların çoğunlukla 8. Sınıf öğrencileri üzerinde yapıldığı görülmektedir. Sevencan (2019)'a göre Matematik Eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerin %16,38 'i 8. Sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır ve 6. Ve 7. Sınıf öğrencileri de buna yakın yüzdelere sahiptir. 6. Ve 7. Sınıf müfredatında Üslü ifadelerle ilgili çok fazla kazanım olmadığı, incelenen çalışmalara diğer konuların da eklendiği ve ayrıca okul öncesinden lisansüstü eğitime kadar diğer grupların da örneklem içerisnde yer aldığı düşünülürse çalışmamızda yer alan sonucun bu durumla paralellik gösterdiği söylenebilir. Araştırma modeline göre Üslü ifadelerle ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu Nicel Araştırma Modelidir. Tereci ve Bindak (2019)'ın çalışmasında belirttiği gibi 2010-2017 yılları arasında Türkiye'de Matematik Eğitimi Alanında Yapılan tezlerin önemli bir kısmında da Nicel Araştırma Modeli kullanılmıştır. Bu çalışmada ortaya çıkan sonucun bu durumla örtüştüğü söylenebilir. Bu sonuç ayrıca geçmiş başka çalışmalarla da paralellik göstermektedir (Adıgüzel, Şimşir, Çubukluöz ve Özdemir, 2018; Yenilmez ve Sölpük, 2014). Araştırma desenine göre üslü ifade çalışmaları incelendiğinde ise Tarama, Deneysel ve Yarı deneysel desen ve durum çalışmasının en çok kullanılan desenler olduğu görülmektedir. Mutlu ve Söylemez (2018)'in çalışmasında yaptığı analize göre Matematiksel kavram yanlışları konusunda yazılmış lisansüstü tezlerde de bu desenler daha fazla kullanılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar birbiriyle paralellik göstermektedir. Bu durum başka çalışmalarla da benzerlik göstermektedir (Özsoy, Özmutlu ve Gündüz, 2017; Yenilmez ve Sölpük, 2014). Kullanılan veri toplama aracı açısından Üslü İfadelerle ilgili çalışmalarda Başarı testleri ve Ölçekler en çok kullanılan araçlardandır. Topbaş ve Gözel (2018)'e göre Türkiye'de Matematik kaygısı ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerde en fazla kullanılan araçlar da Başarı Testleri ve Ölçeklerdir. Dolayısıyla bir örtüşme olduğu söylenebilir. Sevencan (2019)'a göre Matematik Eğitimi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerde en çok kullanılan Veri Analiz teknikleri t-Testi, Betimsel Analiz ve İçerik Analizidir. Bu durum Üslü ifadeler ile ilgili yapılan çalışmalardan elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Bu durum ayrıca geçmiş bazı çalışmalarla da örtüşmektedir (Polat, 2010; Bağcı, 2012; İşçi, 2013).

Bu çalışmada ulaşılan bulgular ve elde edilen sonuçlar dikkate alınarak aşağıdaki önerilere yer verilebilir;

- Üslü ifadeler konusu ile ilgili yurt dışında yapılan çalışmalar da incelenip çalışmanın kapsamı genişletilebilir.
- Belirli aralıklarla alanyazın taraması yapılarak Üslü ifadelerle ilgili güncel tez ve makaleleri de kapsayan yeni çalışmalar yapılabilir.
- Yapılacak olan çalışmalarda tarama ve deneysel desen gibi nicel araştırma desenleri ile birlikte durum çalışması, vb. nitel araştırma desenleri de daha sık kullanılabilir.
- Üslü ifadeler diğer birçok konuya temel teşkil eden ve çoğu öğretim kademesinde yer alan önemli bir konudur. Dolayısıyla bu konuyla ilgili daha sık aralıklarla ve daha fazla sayıda çalışma yapılabilir.

- Yapılacak olan çalışmalarda nicel araştırmaların yanısıra nitel araştırmaların sayısı da arttırılabilir.
- Araştırmacılar çalışmalarında bir yerine birden fazla veri toplama aracı kullanabilirler.
- Üslü ifadeler konusu ile ilgili kazanımların yer aldığı 6. , 7. ve 9. Sınıf seviyelerinde daha fazla çalışma yapılabilir,
- 5. Sınıf müfredatında Üslü İfadeler Kazanımı bulunmakla birlikte bu seviyede şimdiye dek herhangi bir çalışma yapılmamıştır. 5. Sınıf seviyesinde çalışmalara da ağırlık verilebilir.
- Veri analizi noktasında belirli yöntemlere bağlı kalmadan farklı yöntemler de kullanılıp çeşitlilik arttırılabilir.

KAYNAKÇA

[1] Adıgüzel, T., Şimşir F., Çubukluöz, Ö. ve Özdemir B.G. (2018). Türkiye’de matematik ve fen eğitiminde kavram yanılgılarıyla ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri: Tematik bir inceleme. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(25), 57-92.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/befdergi/issue/38072/411387/> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

[2] Aslan, N. *Üslü İfadelerle İlgili Etkinlik Temelli Öğretimin Matematik Akademik Başarısına, Tutumuna Ve Kaygı-Endişe Düzeyine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir, 2018.

[3] Aydoğdu, M. (2020). Sekizinci sınıf öğrencilerinin üslü sayılar ile köklü sayılar konularındaki kavram yanılgılarının belirlenmesi. Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6(3), 240-257.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/uebt/issue/59048/799116/> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

[4] Bağcı, Ş. *Sınıf Öğretmenliği Lisansüstü Tezlerinin Karakteristik Özellikleri: Tematik, Metodolojik ve İstatistiksel Yönelimler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 2012.

[5] Bayram, G. *8. Sınıf öğrencilerinin üslü ifadelerle ilişkin sayı duyuları ve başarıları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2013.

[6] Bilgin, T. ve Dinç, Y. (2003). Buluş yöntemi ile öğretimin üslü sayılar konusunu öğrenme düzeyine ve erişime etkileri. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(6), 125-139.

<https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/43555/> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

[7] Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative research journal, 9(2), 27-28.

<https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.3316/QRJ0902027/full/html> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

- [8] Bulut, D. B., Güveli, E. ve Güveli, H. (2021). Üslü İfadeler Konusunda Üç Aşamalı Kavram Testi Geliştirme Çalışması. Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, 10(3), 1150-1167.
<http://cije.cumhuriyet.edu.tr/en/pub/issue/65090/819260> (Erişim tarihi: 18.11.2022)
- [9] Çepni, S. , Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş, 5. Baskı. Trabzon, 2010.
- [10] Çiltaş, A. *Dizi ve seriler konusunun matematiksel modelleme yoluyla öğretiminin ilköğretim matematik öğretmeni adaylarının öğrenme ve modelleme becerileri üzerine etkisi*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2011.
- [11] Çiltaş, A. ve Zihar, M. (2018). Matematiksel Modelleme Yöntemiyle 8. Sınıf Üslü İfadeler Konusunun Öğretimine Yönelik Bir Eylem Araştırması. e-Kafkas Journal of Educational Research, 5(3), 46-63.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/kafkasegt/issue/41572/500004>(Erişimtarihi:18.11.2022)
- [12] Duatepe Paksu, A. Matematiksel Kavram Yanılgıları ve Çözüm Önerileri, Pegem Akademi Yayıncılık, 25, 2008.
- [13] Göçük, Ş. *Ortaokul sekizinci sınıf öğrencilerinin üslü sayılar ile köklü sayılar konularındaki kavram yanılgularının belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ, 2019.
- [14] Güleç, D. *Üslü sayılarda işlemler konusunun kavram haritası ve zihin haritaları ile öğretimi* . Doktora tezi, Necmettin Erbakan University, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2019.
- [15] Güzel, S. ve Yılmaz, S. (2020). 8. Sınıf vücudunun Üslü ifadeler Konusundaki Matematiksel Dil Kullanım Düzeyleri ve Dile İlişkin Görüşleri, Uluslararası Aktif Öğrenme Dergisi , 5(1), 33-56 .
<https://dergipark.org.tr/en/pub/ijal/issue/55589/733548> (Erişim tarihi: 18.11.2022)
- [16] Eymen İkizoğlu, E. ve Duatepe Paksu, A. (2016). Üslü İfadelerle İlgili Sayı Duyusu Ölçeğinin Geliştirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, (41) , 42-65.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/deubefd/issue/35753/399448> (Erişimtarihi:18.11.2022)
- [17] İlhan, A. M. *Üslü sayılar ile ilgili etkinliklerin matematik kazanımlarını elde etmeye etkisi*. Yüksek Lisan Tezi, Batman Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Batman, 2019.
- [18] İşçi, S. *Türkiye’de Eğitim Yönetimi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Tematik Metodolojik ve İstatistiksel Açından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2013.

- [19] İymen, E. 8. Sınıf öğrencilerinin üslû ifadeler ile ilgili sayı duyularının sayı duyusu bileşenleri bakımından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2012.
- [20] Mogalakwe, M. (2006). The use of documentary research methods in social research. African sociological review, 10(1), 221-230.
<https://www.jstor.org/stable/afrisocirevi.10.1.221> (Erişim tarihi:18.11.2022)
- [21] Mutlu, Y. ve Söylemez, İ. (2018). Matematiksel kavram yanılgıları konusunda yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelenmesi. Başkent University Journal of Education, 5(2), 187-197.
<http://buje.baskent.edu.tr/index.php/buje/article/view/166> (Erişim tarihi:18.11.2022)
- [22] O'leary, Z. (2004). The essential guide to doing research. London: Sage Publications Ltd. s.177
- [23] Özdaş, A. Ülkemizdeki Genel Eğitim Sorunları İçerisinde Matematik Eğitimi ve Sorunları, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(2), 55-69, 1996.
- [24] Özkaya, M., Konyalıoğlu, A. C., ve Gedik, S. D. (2013). Matematik öğretmen adaylarının üslû ve köklü sayılar konusunda öğrencilerin sahip olabilecekleri hatalara yaklaşımları. Bilim ve Teknoloji Enstitüsü Dergisi, 3(2), 49-54.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/jist/issue/7934/383381> (Erişim tarihi:18.11.2022)
- [25] Özsoy, G., Özmutlu, E. B., & Gündüz, S. N. (2017). İlkokul matematik eğitimi alanındaki araştırma eğilimlerinin lisansüstü tezlere dayalı olarak değerlendirilmesi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 7(2), 199-219.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/odusobiad/issue/30252/327132>
(Erişim tarihi: 18.11.2022)
- [26] Polat, G. *Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalında Yapılmış Lisansüstü Tez Çalışmalarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- [27] Satan, N., Aksakal, K., ve Zeynep, A. Y. (2021). Üslû İfadelerde Yaşanan Kavram Yanılgılarının Olası Nedenleri ve Önlem Önerilerinin Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Dayalı Olarak İncelenmesi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(1), 32-48.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/mcbuefd/issue/62706/853179> (Erişimtarihi:18.11.2022)
- [28] Sevensan, A. *Türkiye'de Matematik Eğitimi Alanında Yapılmış lisansüstü Tezlerin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2019.

[29] Skovsmose, O. Mathematical education versus critical education. *Educational Studies in Mathematics*, 16, 337–354.

<https://doi.org/10.1007/BF00417191> (Erişim tarihi:18.11.2022)

[30] Şenay, Ş. C. *Üslü ve köklü sayıların öğretiminde öğrencilerin yaptıkları hatalar ve yanlışları üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2002.

[31] Temel, Z. *8. sınıf öğrencilerinin matematiğe yönelik tutum ve kaygılarının üslü ifadeler konusundaki başarıyı yordama gücü*. Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2018.

[32] Tereci, A. ve Bindak, R. (2019). 2010-2017 Yılları Arasında Türkiye'de Matematik Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 40-55.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/muefd/issue/44903/485737> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

[33] Toptaş, V. ve Gözel, E. (2018). Türkiye’de matematik kaygısı ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin içerik analizi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 136-146.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/ekvad/issue/41379/500235> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

[34] Uçar, E. *Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin üslü sayılar konusundaki kavram yanlışlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Uşak, 2019.

[35] Yenilmez, K. (2006). İlköğretimde Velilerin Matematik Eğitimine Katkı Düzeyleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 13-28.

<https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/80258/> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

[36] Yenilmez, K. ve Sölpük, N. (2014). Matematik dersi öğretim programları ile ilgili tezlerin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 33-42.

<http://jret.org/FileUpload/ks281142/File/05.yenilmez.pdf> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

[37] Çekici, E. ve Yıldırım, H. (2015). Matematik Eğitimi Üzerine Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(2), 175-196.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/muiibd/issue/498/4452> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

[38] Van de Walle, J., Karp, K.ve Bay-Williams, J. *İlkokul ve Ortaokul Matematiği: Gelişimsel Yaklaşımla Öğretim*. (Çeviri Editörü Soner Durmuş). Ankara: Nobel Yayıncılık, 2012.

[39] Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/20.500.12413/2989> (Erişim tarihi: 18.11.2022)

Covid-19 Pandemisi Süresince Yürütülen Online Piyano Eğitimi Uygulamalarının İncelenmesi

Furkan ÇELİK,

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

, Orcid Id: 0000-0002-0741-5431

ÖZET

Ülkemizi ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemi dönemi, beraberinde birçok düzenin de değişmesine sebep olmuştur. Eğitim, sosyal yaşam, ekonomi, sağlık gibi önemli sektörleri etkileyen pandemi sürecinde bu alanlardaki çalışma faaliyetlerinde çeşitli sorunlar meydana gelmiş ve bununla birlikte bu sorunlar için çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Eğitim ve öğretim faaliyetleri bu bağlamda en çok etkilenen noktalardan birisidir. Alınan önlemler kapsamında yüz yüze eğitimlere ara verilerek uzaktan eğitim modeliyle dersler online olarak yapılmıştır. Uzaktan eğitim modeli ise beraberinde birçok sorunu da getirmektedir. Bireylerin gerekli teknolojik ekipmanlara sahip olmamaları, teknolojik araç gereçlerin kullanımında yeterli düzeyde olmamaları veya çeşitli ağ bağlantısı problemleri bu alanda önde gelen sorunlardır. Müzik eğitiminde büyük önem arz eden piyano enstrümanı işitme, eşlik edebilme, solfej eğitimi veya şan eğitimi gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Piyano, tarihî bakımdan incelendiğinde müzik eğitimi alanında sürekli olarak kullanılagelen bir enstrümandır. Tarihsel süreçte piyano dersleri görerek ve göstererek ilerlemiş bireyler eğitimlerini yüz yüze metotla ilerletmiştir. Müzik eğitiminin vazgeçilmezi olan çalgı eğitimi faaliyetleri meslekî müzik eğitimi veren kurumlarda pandemi sürecine kadar yüz yüze yürütülürken ancak pandemi sürecinin getirdiği kısıtlamalar sebebiyle eğitim faaliyetleri uzaktan eğitimle yürütülmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla müzik eğitimi ve çalgı eğitimi alanlarında çeşitli zorluklar yaşanmıştır. Hem teorik hem uygulamalı derslerin bulunduğu müzik eğitimi faaliyetlerinde, özellikle uygulamalı dersler için uzaktan eğitim modeli verimli olmamıştır. Bu bağlamda yapılan araştırmalar sonucunda, bireylerin çalgı eğitiminde önemli eksikliklerin bulunduğu ve uzaktan eğitim modelinin günümüz şartlarında çalgı eğitiminde kullanılabilir olması için çeşitli geliştirmelere ihtiyacı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Müzik Eğitimi, Piyano Eğitimi, Uzaktan Eğitim.

GİRİŞ

İnsanoğlu oluşundan itibaren, yapısı gereği daima temel ihtiyaçlarını karşılamak ve kendini yenileme arzusu içerisinde bulunmuştur. Bu bağlamda eğitim en önde gelen faaliyetler arasındadır. İnsanoğlunun yaşamak için temel ihtiyaçlarını karşılamasının yanı sıra, birbirleriyle iletişim kurma ve duygularını ifade edebilme arzuları en temel ihtiyaçları arasındadır. İnsanlar duygularını ifade edebilmek için genellikle sanatı tercih etmiştir. Bu bağlamda sanatın, insan hayatının vazgeçilmezleri arasında yer aldığını söylenebilir. Bireydeki kalıcı izli davranış değişikliklerine öğrenme denilir. Öğrenme ve öğretme faaliyetleri geçmişten günümüze çevresel faktörlerden ve hayat şartlarından dolayı değişim ve gelişim göstermiştir. Yazının bulunması ve matbaanın icadı gibi önemli gelişmeler sonucunda bilgi depolanabilir ve nesilden nesle aktarılabilir bir hâl almıştır. Bu gelişmeler sonucunda öğrenme ve öğretme faaliyetlerinin temelleri atılmış ve eğitim bilimi oluşmuştur. Ancak eğitim bilimleri de çağdaşlık ilkesini korumak adına bulunduğu dönemin şartlarını ve güncelliğini takip etmek zorundadır. Böylece eğitim faaliyetleri; coğrafik koşullar, savaşlar, göçler, salgın hastalıklar gibi olaylara kayıtsız kalmayarak değişkenlik gösterebilmektedir.

İnsan hayatında sürekli yerini koruyan sanat, kendi içerisinde dallara ayrılmaktadır. Müzik bu bağlamda en önde gelen sanat dallarından birisidir. Müzik eğitimi de ilk etapta görerek ve göstererek geleneksel metotlarla yürütülmüş, sonrasında çeşitli müzik yazım dillerinin bulunmasıyla bilgiler depolanabilir hâle gelerek geçmişten günümüze kadar gelen eserlere ulaşımı sağlamıştır. Günümüzde müzik eğitimi veren kurumlara bakıldığında eğitim faaliyetleri çağdaşlığını korumuş ve dönem şartlarına göre güncellenmiştir. Müzik eğitimi de hayatın her alanında olduğu gibi çeşitli faktörlerden etkilenmiş ve değişmiştir.

1.Müzik Eğitimi

Tıpkı yaşamsal faaliyetlerde olduğu gibi müzikte de çeşitli öğrenme ve öğretme etkinlikleri söz konusudur. Müzik eğitimi çeşitli yazı sistemleri geliştirilene dek görerek ve göstererek ilerlemiş olup, usta çırak ilişkisinin boy gösterdiği sistem eğitim bilimlerinin gelişimiyle değişkenlik göstermiştir. Müziğin icra edilebilmesi ve geçmişten geleceğe aktarılabilmesi için gerekli olan ihtiyaçlar önceleri insan hafızası ile karşılanmaya çalışılmış, elde edilen tecrübeler ve alınan sonuçlar itibari ile müziğin unutulmamasını sağlayıp orijinal hâliyle yeni nesillere aktarılmasının insanın beyin gücünü aştığı kanıtlanmıştır. Bunun sonunda değişik zaman ve değişik kültürlerde birbirinden farklı yapılarda müziği yazı ile ifade şekilleri ortaya çıkmıştır (Güngör, 2015).

Müzik eğitimi ailede başlayıp sonrasında bu eğitimi veren kurumlarda formal veya informal olarak hayat boyu devam eder. Ülkemizde güzel sanatlar fakülteleri, konservatuvarlar, halk eğitim merkezleri, güzel sanatlar liseleri, müzik öğretmenliği fakülteleri ve bunun gibi kurumlar müzik eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi ve müziğin yaşatılması adına çalışmalar yapmaktadır. Çağdaş eğitim ilkelerine dayanan eğitim merkezleri yeniliği ve gelişimi takip etmek zorundadır. Müzik eğitiminde teknik açıdan gelişim, bireylerin güdülenmesini, bireysel eksikliklerinin farkındalığını ve bireylerin üretkenliğini doğrudan etkilemektedir. Müzik; amaçları, hedef kitlesi bağlamında içerisinde farklı dallara ayrılmaktadır. Bunlar genel, özengen ve meslekî müzik eğitimi olarak gruplandırılmıştır.

1.1 Genel Müzik Eğitimi

Genel müzik eğitimi eğitimin her branşında olduğu gibi her yaş grubunda ve her cinsiyette bireysel sınıf ayrımı yapılmaksızın uygulanmalıdır. Her bireyin eğitim alma hakkına dayanarak müzik veya diğer sanat branşları da insanları çağdaş düzeye taşımamanın en önemli yollarından birisidir. Müzik eğitiminde bireylerin bakış açısını değiştirme ve geliştirme, müziksel yeterlilik, tavır ve üslup açısından gelişimini sağlamak amaçlanmalıdır. Ülkemizde genel müzik eğitimi okul öncesinde, ilkokulda veya ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere müzik öğretmenleri tarafından verilmektedir.

1.2 Özengen Müzik Eğitimi

Müzik eğitiminin diğer bir dalı olan özengen müzik eğitiminde bireyler isteğe bağlı olarak eğitim alır. Müzik eğitimi almak için zorunlu olmayan bireylerin, tamamıyla ilgi ve alakalarına bağlı olarak öz iradeleriyle yaptıkları seçim sonucunda aldıkları eğitimidir. “Özengen müzik eğitimi, müziğe ya da müziğin belli bir dalın amatörce ilgili, istekli ve yatkın olanlara yönelik olup, etkin bir müziksel katılım zevk ve doyum sağlamak, bunu olabildiğince sürdürüp geliştirmek için gerekli müziksel davranışlar kazandırmayı amaçlar” (Uçan, 2005: 31).

1.3 Mesleki Müzik Eğitimi

Müzik eğitiminin üçüncü dalı olan mesleki müzik eğitimi bireylerin müziği profesyonel anlamda icra etmeyi istemeleri ve bu işi meslek olarak seçmelerine dayanır. Eğitim hayatlarını müzik eğitimiyle tamamlayan bireyler, müzikal açıdan yeterliliği sağlayıp bu işi mesleki olarak yapmayı hedeflemektedir. “Meslekî müzik eğitimi, müzik alanının bütününü, bir kolunu ya da dalını, o bütün, kol ya da dal ile ilgili bir işi meslek olarak seçen, seçmek isteyen, seçme eğilimi

gösteren, seçme olasılığı bulunan ya da öyle görünen, müziğe belli bir düzeyde yetenekli kişilere yönelik olup, dalın, işin, ya da mesleğin gerektirdiği müziksel davranışları ve birikimi kazandırmayı amaçlar” (Uçan, 2005: 32).

Bu bağlamda bireysel çalgı derslerinde de kullanılan usta çırak ilişkisi çeşitli ders materyallerinin oluşturulmasından sonra çalgı eğitimi çağdaş yaşamın standartlarında uygun hâle getirilmiştir. Tarihsel süreçte yeteri kadar materyal bulunamaması, bilginin depolanamaması, ulaşım ve iletişim gibi sorunlar nedeniyle çalgı eğitimi görerek ve göstererek ilerletilmiştir. Ancak müzik eğitimi metotlarının oluşturulması ve iletimi bağlamında gerekli gelişimler elde edildikten sonra çeşitli teknik ve modeller denenmeye başlamıştır. Özellikle çalgı eğitimi bireylerin müzik eğitiminde ve meslek hayatlarında kullanılmakta olduğu için, bu bağlamda müzik eğitimindeki en önemli etken rolündedir.

2. Müzik Eğitiminde Çalgı Eğitimi ve Piyano

Müzik eğitiminde değinilmesi gereken en önemli konulardan biri ise çalgı eğitimidir. Bireylerin çalgı çalabilme becerileri yeni bir iletişim dili öğrenmek gibidir. Bireyler çalgı yeteneklerini geliştirdikçe, kendilerine olan güvenleri, çevreyle etkileşimleri, geniş bir düşünce açısı kazanmaları gibi önemli kazanımlar elde etmektedirler. Meslekî müzik eğitiminin temel etkinliklerinden birisi de çalgı eğitimidir. Bireyler aldıkları çalgı eğitimi sayesinde müzik endüstrisine önemli bir adım atmakta olup meslekî olarak müzik icrasında bulunabilirler. Ülkemizde YÖK’e bağlı fakülteler, konservatuvarlar ve ana bilim dallarında meslekî müzik eğitimi verilmektedir. Bireyler meslek çalgısı dersi uygulamalarıyla minimum bir enstrüman çalabilecek kadar bilgi ve teknik birikimde hazırlanmaktadır. Konakçı (2010) çalışmasında çalgı çalmanın güçlüklerine ve karmaşıklığına değinmiş, aynı zamanda enstrüman çalmayı öğretecek iyi bir öğretmen, öğrenmeye hazır, istekli ve yetenekli bir öğrencinin yanı sıra, iyi düzenlenmiş bir öğretim programının titizlikle uygulanmasının da büyük önem taşıdığını belirtmiştir. Çalgı eğitiminde hazır bulunuşluk düzeyleri, çalışma ortamları, çalışma disiplinleri, ekonomik ve sosyal özellikler gibi faktörler bireylerin öğrenme ve uygulama becerilerine doğrudan etki etmektedir.

Bireyler, meslekî müzik eğitimi süreçlerinin büyük bir bölümünde piyano eğitimine ihtiyaç duymaktadır. Müziğin öğretiminde de öğreniminde de büyük rolü olan piyano enstrümanı için programlarda oluşturulan ders sayılarının kimi zaman yetersiz kaldığı bilinmektedir. Piyano

enstrümanı öğrencilerde çok sesli uygulamaları geliştirerek, öğrencilerin özgün düşünebilme yeteneklerini geliştirir. Ayrıca piyanoyla çeşitli okul şarkıları icrasını yapabilen, öğrencilerle dinleti etkinlikleri yapabilen eğitici, dersini zevkle izlenir hâle getirmekle birlikte öğrenciye de beğeni kazandırmış olacaktır (Konakçı, 2010).

Piyano enstrümanı yapı olarak eşlik ve ezgi partilerini aynı anda çalabilmeye müsaittir. Sol el ile eşlik partileri, sağ el ile melodi partileri seslendirilirken iki partinin artikülasyonları takibiyle birlikte doğru pedal kullanımı açısından oldukça dikkat gerektiren enstrümanlardandır. Parmak nüanslarıyla ezgi veya akor partilerinin öne çıkarılması sağlanılmaktadır. Kimi zaman art arda gelen akor geçişleri, hızlı nota kümelerinin takibi açısından tüm vücudun koordineli şekilde çalışması gerekmektedir. Bu çalışmalar doğrultusunda bireylerin enstrüman becerileri, ritmik işleme becerileri, repertuar ve müzik tarihi gibi birçok alanda eğitimler verilmektedir. Piyano eğitimi de müzik eğitiminin temel unsurları arasındadır. Piyano enstrümanı müzik eğitiminin birçok alanında kullanılmaktadır. Ses eğitimi, işitsel eğitim, solfej çalışmaları, çok sesli koro çalışmaları, dikte çalışmaları gibi alanlar bunlara örnek olabilir. Piyano enstrümanının çok sesli yapısı ilk öğretimden yüksek öğretim sürecine kadar müzik eğitiminde büyük rol oynamaktadır.

3. Covid- 19 Süreci ve Uzaktan Eğitim

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tanımına göre, bir hastalığı pandemi olarak sınıflandırmak için genellikle üç kriter gereklidir. Bunlar, insanları kolayca enfekte eden ve insandan insana kolayca ve sürekli olarak bulaşan yeni virüsler veya mutajenler olarak sayılabilir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından bir pandemi için net kriterler karşılandığında, 11 Şubat 2020'de neden olarak yeni koronavirüsü (2019-nCoV) açıklayan ve salgını "Covid-19" pandemisi olarak adlandıran bir pandemi deklarasyonu duyurulur (Tüba, 2020). Pandemi süreci sadece Türkiye'de değil dünyanın birçok yerinde hayatı olumsuz etkilemiştir. Toplumsal yapıları tahrip eden bu süreç, özellikle çocukların ve gençlerin eğitim hayatlarında beklenmedik değişiklikleri ve daha ileri gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Pandemi süreciyle birlikte kısmî kapanmalar, çeşitli kısıtlamalar ve önlemler ele alınmıştır. İlk etapta eğitim ve öğretim çalışmaları aksatılmamaya çalışılmış ancak vaka sayılarındaki artış miktarı ve henüz tedavisi geliştirilememiş olması sebebiyle kutlamalar, konserler, seyahat etme, eğitim öğretim gibi toplu etkinliklerin birçoğuna ara verilmiş, bireylerin birbiriyle teması engellenmeye çalışılmıştır. Salgının ne zaman kontrol altına alınacağına veya hayatın ne zaman normale döneceğine dair somut bilgilerin olmaması, öğrencileri, eğitimcileri, velileri ve yöneticileri artan bir endişeyle hazırlıksız yakalamış millî

eğitimimizin büyük bir bölümünü oluşturan okullarda geleneksel yüz yüze eğitimin yanı sıra, belirli alanlara uyarlanmış uzaktan eğitim modelleri de alternatif olarak kullanılmaya çalışılmıştır.

3.1 Uzaktan Eğitim

Teknoloji insan hayatına girdiği günden itibaren önemli mesafeler kat edilmiştir. Kısa zaman içerisinde insanoğlu teknolojiyle yaşamayı öğrenmiş ve teknolojiyi hayatının bir parçası haline getirmiştir. Uzaktan eğitim metoduyla ilgili denemeler geçmişte yapılmıştır. Ancak uygulamalı derslerde pek tercih edilen bir model olmamıştır. Pandemi sürecine hazırlıksız yakalanan dünyamız, aksaklıkların giderilmesi için uzaktan konferanslar, eğitimler veya sempozyumları çözüm olarak üretmiştir. Ancak eğitim alanında henüz tam anlamıyla geliştirilemediği için beklenen verim alınamamıştır. Yeterli altyapının sağlanamaması, bireylerin ekonomik yeterliliklerinin bulunmaması veya teknolojik ürünlerin kullanımı konusunda yeterli bilgi sahibi olmamaları uzaktan eğitim modelindeki başlıca sorunlar arasındadır.

Bu bağlamda müzik eğitiminde de teknolojinin kullanımı önemli rol oynamaktadır. Uzaktan eğitim modeli teknolojik gelişmelerle senkron biçimde ilerletilmiştir. Ülkemizde ilk uzaktan eğitim çalışmaları mektupla eğitim yöntemiyle başlamıştır. Bu metot ile eğitim tek taraflı ve asenkron biçimde ilerlemiştir. Asenkron eğitim modelinde bilgiler konserve biçimde depolanıp öğrencilerin sınırsız süreyle erişebilmesi amaçlanmaktadır. Öğrencinin bilgiye erişimi için belirli bir zaman aralığına gerek duyulmaksızın ihtiyaçlar doğrultusunda erişip bilgiyi kullanması söz konusudur. Eş zamanlı eğitim-öğretim yöntemi olarak da ifade edilen senkron eğitim modeli, bir ders ortamının aynı anda birden fazla alıcıya iletilmesi yoluyla gerçekleşir. Etkileşimli bir eğitim ortamının sağlanabilmesi için öğretici ve öğrenciler arasında çift yönlü iletişim kanalı olmalıdır. Öğreticinin vermiş olduğu ders farklı ortamdaki kişiler tarafından izlenebilir, kendilerine tanınan süre içerisinde öğreticiye sorular sorabilir ve yanıtları öğrenilebilir (Beyaz, 2021).

Mektupla öğretim modelini ilerleyen yıllarda, radyo ve televizyon ile eğitim modeli takip etmiştir. Radyo ile eğitim modeli hem senkron hem de asenkron biçimde kullanılabilir. Bu modelin güçlü yönleri, az maliyetle çok sayıda öğrenciye erişim sağlaması, bireysel çalışmaların yanında grup çalışmalarına da olanak sağlaması ve canlı olarak gerçekleştirilen radyo konferansları ile öğrencilerin, öğretmenleriyle karşılıklı olarak konuşabilmelerini ve

iletişim kurabilmelerini sağlamasıdır. Modelin zayıf yönleri ise; belirli zaman diliminde gerçekleştirilen konferansların kişiler tarafından işleri olduğu durumlarda takip edilmesinin güç olması ve hava koşulları nedeniyle iletişim kaynaklı problemlerin öğretimi olumsuz etkilemesidir (İşman, 2011).

Bir başka öğretim modeli olan bilgisayar ile öğretim modeli de televizyonla öğretim modeli gibi çift veya tek yönlü uygulama modellerini kapsamaktadır. CD veya DVD formatı ile öğrencilere iletilen ders kayıtları bireyler tarafından zaman kısıtlaması olmaksızın erişim kolaylığı sağlamakta, aynı zamanda bilginin paylaşımı açısından bireylere yardımcı olmaktadır. Televizyon modelinde belirli zaman aralıklarında olan ders kayıtlarının aksine, bilgisayar modelinde istenilen zamanda erişimi hedefleyen model söz konusudur. Günlük yaşamımızda kullanılan telefon, tablet, bilgisayar gibi teknolojik aletler ile her yaştan bireyler artık kolayca bilgiye ulaşmaktadır. Uzaktan eğitimin geldiği nokta teknolojik olarak gelişmekte, okullarda artık bilgisayarlı, bilgisayar destekli eğitim verilmektedir.

Online eğitim süreciyle bireylerin piyano eğitim faaliyetlerinde beklenen performans elde edilememiş olup, yapılan araştırmalar sonucunda mevcut teknolojinin bir enstrümanın tam anlamıyla öğrenimi için tek başına online eğitimin yeterli olmayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin eşlikli seslendirilmesi gereken bir eserin online bağlantı yoluyla çalınması pek mümkün değildir. İki bilgisayar arasındaki bağlantı kaynaklı gecikmeler bireylerin senkronize biçimde eseri seslendirmelerine engel olmaktadır. Altyapı aksaklıkları giderildiği takdirde senkronizasyon problemi giderilmiş olabilir ancak bir enstrümandaki çeşitli teknik ve tavırların tam anlamıyla anlaşılabilir olabilmesi için mutlaka yüz yüze eğitim gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yukarıdaki araştırmalar ışığında edinilen sonuca bakacak olursak, online eğitim birçok alanda faydalı bir metot olabileceken uygulamalı dersler konusunda kesin bir sonuca ulaşmak mümkün görünmemektedir. Yanlış oturan bir tekniğin değiştirilmesi için öğretmenin öğrencisine müdahale etmesi, doğru el pozisyonunu bazen dokunarak göstermesi veya bazen eşlikli çalınacak olan eserlerin beraber çalınmaması gibi önemli sorunlara uzaktan eğitim metodu cevap bulamamıştır. Kullanılan uygulamalar, ağ bağlantısı sorunları veya altyapı eksiklikleri bu metodun tam anlamıyla verimli olamayacağına ve çeşitli geliştirmelere ihtiyacı olduğunu gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda öğrencilerin performanslarını topluluk karşısında sergileyerek heyecan faktörünü minimize etme gibi önemli becerilerin gelişimi güçlkle sağlanacaktır. Online eğitim veya sınav biçimlerinde öğrenciler anlık olarak

görüntüyü veya sesi aktarma konusunda sorunlar yaşayabilmekte, çeşitli gecikmelerin olması bireylerin motivasyonunu ve performansını doğrudan etkilemektedir. Bağlantı protokollerinin geliştirilmesi ve gecikme süresinin minimal rakamlara indirilmesi durumunda bile bazı sorunlar devam edecektir. Bir salonun mimarisini, sıcaklığını, dinleyiciyle olan iletişimini, içerisindeki ruhu, akustiğini hatta kokusunu online ortam üzerinde yaşatmak günümüz şartlarına göre mümkün değildir. Bu olumsuzluklar karşısında bireylerin online ortam üzerinde edindikleri tecrübeler çok kısıtlı olarak kalacak olup, bir sanatçı için en önemli tecrübelerden bihaber şekilde eğitimlerini tamamlamış olacaklardır.

Uzaktan eğitim modelinin verimli kullanılabilmesi için;

Bireylere teknolojik cihazların kullanımı hakkında gerekli eğitimin sağlanması

Mesleki müzik eğitimi veren kurumlarda online eğitim modeliyle ilgili gerekli eğitimin sağlanması

Uzaktan eğitim modelinin ülke genelinde kullanılabilmesi için gerekli teknik altyapının sağlanması

Uzaktan eğitim modelinde kullanılan yazılımlarla ilgili eğitimin öğretmen ve öğrencilere verilmesi

Giyilebilir teknoloji ürünlerinin üretimi ve kullanımıyla ilgili gerekli yatırımların yapılması gibi önerilerde bulunabiliriz.

KAYNAKÇA

BEYAZ, Y., *Covid19 Salgını Dönemi Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretim Elemanlarının Bireysel Çalgı Eğitimi Dersine Yönelik Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde, 2021.

GÜNGÖR, K., "Nota yazısının tarihsel gelişimi.", *Sahne ve Müzik*, 1 (2015): 81-89.

İşman, A., *Uzaktan eğitim*, (4. Basım), Pegem Akademi, Ankara, 2011.

KONAKÇI, N., *Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Bireysel Çalgı Eğitimi Dersine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Tüba. (2020). Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu. [Http://Www.Tuba.Gov.Tr](http://www.tuba.gov.tr) Adresinden 01.11.2022 tarihinde erişilmiştir.

Uçan, A., *Türk Müzik Kültürü*, Evrensel Müzik Evi, Ankara, 2005.

GEÇ ANTİKÇAĞ İRAN KAYNAKLARINDA TANRISAL İFADELER THE DIVINE EXPRESSIONS IN IRANIAN RESOURCES OF LATE ANTIQUITY

Doç. Dr. Ahmet ALTUNGÖK

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi:

Orcid: 0000-0003-3777-239X

ÖZET

Geç antikçağ İnan yazıtlarında hükümdarlar için kullanılan bir takım ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler çeşitli tanrısai anlamlar içerir. Yazıtlarda özellikle *bg* (bag), *bg'* (bagī), *yzd'n* (yezdān) ve *wrhy'n* (orhayān/orhān?) gibi ifadeler öne çıkar. Bunların yanı sıra *lb'* (labā/rab), *mzd'sn* (mazdīsna), *hwtw* (hutakh/khudā) gibi ifadelere de rastlanmaktadır. Geç antikçağ İnan yazıtları üzerine çalışan bazı araştırmacıların bu kavramlara yanlış anlamlar yükledikleri görülmektedir. Bu araştırmacılar kitabelerdeki tanrısai ifadeleri açıklarken İnanlıların bu dönemdeki dinleri olan Mazdeizm'in tek tanrıci dini yapısını göz ardı etmektedirler. Aralarındaki bir takım nüans farklılıklarına rağmen bu ifadelerin her biri hemen hemen aynı anlamda kullanılmıştır. Bu kavramlar genel olarak İnan hükümdarlarının tek tanrı olarak kabul ettikleri Ahuramazda'ya olan inançlarını ve kendisine olan bağlılıklarını ifade etmektedir. Bu çalışma, kitabelerdeki tanrısai ifadelerin kullanıldıkları yerlerden hareketle bu ifadelerle ilgili bir takım tespitler yapmayı amaçlamaktadır. Bu tanrısai ifadelerin İslamî literatüre girmiş olması ve günümüzde Müslümanlar tarafından da kullanılıyor olması yazıtlardaki ifadeleri önemli hale getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geç Antik Çağ, İnan Yazıtları, Tanrısai Kavramlar.

ABSTRACT

There are several expressions used for rulers in the late ancient Iranian inscriptions. These expressions comprise various divine meanings. Expressions such as *bg* (bag), *bg'* (bagī), *yzd'n* (yezdān), and *wrhy'n* (orhayān/orhān?) come forward in the inscriptions. Additionally, expressions such as *lb'* (labā/rab), *mzd'sn* (mazdīsna), *hwtw* (hutakh/khudā) are also encountered. It is seen that some researchers working on the Late Antique Iranian inscriptions attribute wrong meanings to these concepts. While these researchers explain the divine expressions in the inscriptions, they ignore the monotheistic religious structure of Mazdeism, the religion of the Iranians in that period. Despite some nuance differences between them, each of these expressions is used in almost the same sense. These concepts ordinarily express the belief and devotion to Ahuramazda, whom the rulers of Iran accept as the only god. This study aims to make some determinations about these expressions based on the places where the divine expressions in the inscriptions are used. The fact of the entering the divine expressions in the inscriptions to the Islamic literature and having been used by Muslims today makes the expressions in the inscriptions important.

Keywords: Late Antiquity, Persian Inscriptions, Divine Concepts.

Giriş

Bu çalışmada kitabelerdeki ifadelerin transliterasyonu ve transkripsiyonları için *EF*'nin takip etmiş olduğu kurallar benimsenmekle beraber bunların Türkçe çevirilerinde ise *İSAM*'ın takip ettiği transkripsiyon kuralları esas alınmıştır. Bu kurallara artık rahat bir şekilde ulaşılabilirdiği için liste halinde verme gereği duyulmamıştır. Bu çalışmada kullanılan kısaltmaların listesi kaynaklar kısmında verilmiştir. Yazıtlardaki –ā (â) sesinin karşılığı olarak ters kesme (‘) işareti, –ī (î) sesinin karşılığı olarak da düz kesme (˘) işareti kullanılmıştır. –ī sesi için kullanılan Pehlevice harf karakterinin sessiz harf karşılığı olarak –y harfi kullanılmıştır. Pehlevice –ū sesi için verilen harf karakterinin karşılığı olarak transliterasyonlarda –w harfi, sessiz harf karşılığı olarak –v ve –r harfleri kullanılmıştır. Transkripsiyonlardaki *yzd'n* ve *yzt'n* gibi iki farklı yazımın nedeni yazıtlarda kullanılan harf karakteriyle alakalıdır. Kitabelerde hükümdarları ifade etmek için “alî-hazret, ‘alî-cenâb, efendi, sahip, malik” gibi anlamlarda kullanılan tanrısal ifadelerin karşılığı olarak “efendi” sözcüğü tercih edilmiştir. Kitabelerdeki ifadelerin bir kısmı benzer olduğu için bazılarının transliterasyonları verilmemiştir. Çalışmada kullanılan yazıtlar erken dönem Sâsânî kitabeleri olmakla beraber bu yazıtların hepsi MS. V. yüzyıl öncesine (226-399 yılları arası) aittir. Selûk Kitabesinin 7-11 satırlarının transliterasyonu hariç diğer yazıtların transliterasyonu, transkripsiyonu ve bunlara yüklenen anlamlar bu çalışmaya aittir. Dipnotlardaki referanslar, makalede öne sürülen fikirlerin referans olarak verilen çalışmalara ait olduğu anlamını taşımamaktadır. Makaledeki anlatıma anlamca yakın olan çalışmalara atıf yapılmıştır. Bu durum çalışmada savunulan görüşlerin referans olarak verilen çalışmalardan alındığı anlamına gelmemektedir. Doğrudan yapılan alıntılar metin içerisinde ayrıca belirtilmiştir. Çalışmadan amaç bu yazıtların okunuşları sırasında hükümdarlar için kullanılan bazı ifadelerin anlamlarına yönelik farklı bir bakış açısı kazandırmaktır.

Bg (bag) ve Bg' (bagī) Kavramları

Bg' (bagī) kavramı *bg* (bag) sözcüğüne –î izafet takısının eklenmesiyle elde edilen bir isimdir ve sıfat olarak kullanılır. *Bg* kavramının Eski Hintçe *vaga* kelimesinden Eski Farsçaya geçtiği tahmin edilir. Sanskritçe kökenli bu kavram “dağıtmak, üleştirmek, paylaşımak” anlamına gelmektedir. Bu kavramın antik İran metinlerinde tanrı sözcüğü yerine kullanıldığı görülür. Özelde kendisine *bg* adı verilen bir tanrı İran mitolojisinde ve antik dönemde mevcut değildir. Bu kavram büyük ihtimalle “tanrının insanlara rızık vermesi, ülüg bahşetmesi, nimet ihsan etmesini” betimlemek amacıyla sıfat olarak kullanılmıştır¹. *Bg'* ibaresi kitabe ve sikkelerde hükümdar isimleri, *Ahûrâmazdâ* gibi tanrı isimleriyle beraber kullanıldığı gibi hükümdar ve tanrı isimlerinin olmadığı yerlerde de tek başına kullanılmıştır². V. yüzyıla kadar Sâsânî hükümdarlarına ait kitabe ve sikkelerde *bg'* tabirleri görülmekle beraber, bu ibare genelde *mulkân mulkā* ve *minū çitr* (çihir) *ez yezdân* tabirleriyle birlikte kullanılmıştır³. *Çitr* sözcüğü günümüze kadar “çehre, sima, yüz” şeklinde ulaşmıştır. Bu kavrama “soy, tohum ve nesil” anlamları da yüklenmekle beraber batılı iranistler genelde bu tabirleri tercih ederler⁴. Bundan dolayı *çitr ez yezdân* tabirini “tanrıların soyundan gelen” şeklinde çevirmişlerdir. Sâsânîler döneminden günümüze ulaşmış en eski kitabe olan Nakş-ı Rüstem'deki Erdeşir Bâbegân

¹ Jamasp-asa, 1889, s. 20; Tiele, 1912, s. 54, 55.

² Nyberg, 1974, s. 42.

³ Daryae, 1377(hş), s. 28, 29.

⁴ Soudavar, 2009, s. 442vd.

yazıtında her üç dilde *bg'* (*bagī*) ibaresi görülür⁵. Kitabenin ilk üç satırı Partça yazılmıştır. Partça yazının altında dört satır Yunanca ve onun altında üç satır Pehlevîce yazı bulunmaktadır. Bu kitabede I. Erdeşîr (226-240) hem kendisi ve hem de babası Pāpak için *bg'* (*bagī*) tabirini kullanmıştır. Yine bu kitabede kendisini Mazdeist olarak nitelendiren I. Erdeşîr inandığı tanrı *Ahūrâmazdâ* için de *yezdân* tabirini kullanır.

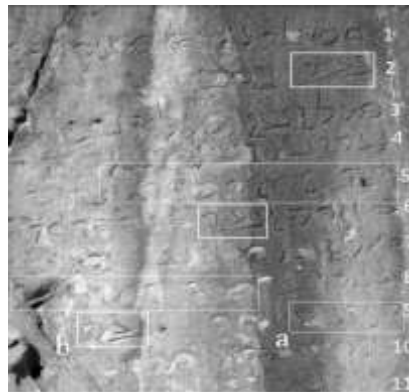
Görsel 2. (1) *mzd'sn* (*mazdīsn*), (2) *bg'* (*bagī*), (3) *'rthštr* (*Artağšatr=Erdeşîr*), (4) *yzd'n* (*yezdân*) (5) *bg'* (*bagī*) (6) *p'pk'* (*Pāpakī=Bâbek*) (ANRm 8, 9, 10; Resim: Solat, 1398, s. 50).

Transliterasyonu: 1. p'tkr' znh mzd'sn bg' 'rthštr 2. mlk'n mlk' 'yr'n mnw čtr' 3. mn yzt'n brh bg' p'pk' mlk'

Transkripsiyonu: 1. pāhikar īn mazdīsan bagī arthšatr 2. mulkān mulkā īran minū čitrī 3. az yezdān pus bagī pāpakī mulkā

Anlamı: 1. Bu heykel Mazdâ'ya inanan efendi Erdeşîr'e aittir. 2. İran'ın şâhlar şâhı, tanrısal bir (veya *tanrının suretinde olan*) 3. soydan, efendi Papak'ın oğlu şâh ...

Sâsânî hükümdarı Nersî'ye (293-303) ait olan Bîşâpûr Kitabesindeki dokuz satırlık Pehlevîce yazıtta üç yerde *bg'* tabiri kullanılmıştır. Nersî bu tabiri kitabenin ikinci satırında kendisi için altıncı satırda babası I. Şâpûr (240-272) ve dokuzuncu satırda atası I. Erdeşîr için kullanmıştır. Aslında II. Behrâm'a (276-293) ait olan bu kitabe kendisinden sonra iktidara gelen kardeşi Nersî tarafından değiştirilmiştir. Behrâm'ın adını silen Nersî onun yerine kendi adını yazmıştır. Sâsânî hükümdarlarına ait diğer kitabelerde olduğu gibi Nersî ve II. Behrâm da kendilerini Mazda'ya inanan (2. ve 6. satırlar), tanrısal (ilâhî) bir soydan veya tanrının suretinde olan (5. 8. ve 9. satırlar) kimseler şeklinde tanımlamışlardır (Bkz. Görsel 2).

Görsel 1.2. *bg'* (*bagī*), 5. *mnw čtr' mn yzd'n* (*minū čitrī az yezdân*), 6. *bg'* (*bagī*), 8. *mnw čtr' mn* (*minū čitrī az*), 9. (a) *yzd'n* (*yezdân*), 9 (b) *bg'* (*bagī*) (NVŠ, 2, 5, 6, 9; Resim: Solat, 1398, s. 232).

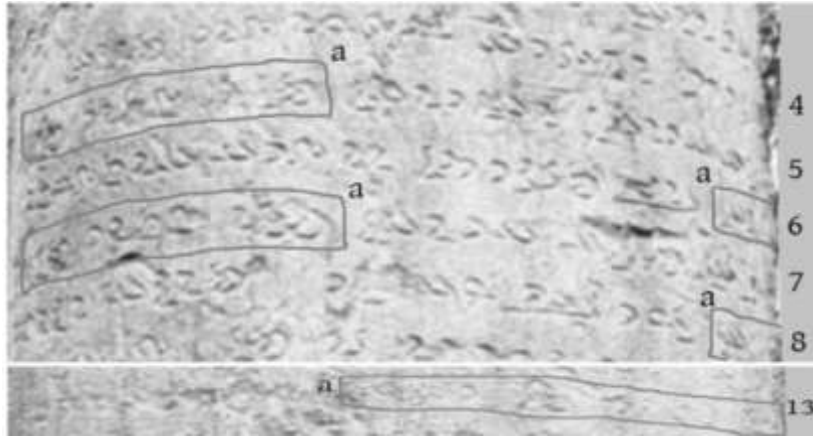
⁵ Tafaddolî, 1376(hş), s. 84.

Transliterasyonu: 1. ptkl' znh mzd'sn 2. bg' nrsh' 3. mlk'n mlk' 4. 'yr'n w 'n'r'n 5. mnw çtr' mn yzd'n brh 6. mzd'sn bg' šhpwhr' 7. mulk'n mulk' 'yr'n 8. w 'n'r'n mnw çtr' mn 9. yzd'n np' bg' 10. 'rthštr mlk'n 11. mlk'

Transkripsiyonu: 1. pahikar īn mazdīs̄n 2. bagī narsahī 3. mulkān mulkā 4. īrān ū ānīrān 5. minū çitrī az yezdān pus 6. mazdīs̄n bagī šahpūhrī 7. mulkān mulkā īrān 8. ū ānīrān minū çitrī az 9. yezdān navī bagī 10. artaḥšatr mulkān mulkā

Anlamı: 1. Bu peyker Mazda'ya inanan 2. efendi Nersī 3. šâhlar šâhı 4. Îrân'ın ve Îrânlı olmayanların, 5. tanrısal bir soydan (veya *tanrının suretinde olan*) 6. Mazda'ya inanan efendi Şâpûr 7. šâhlar šâhı Îrân'ın 8. ve Îrânlı olmayanların, tanrısal bir 9. soydan (veya *tanrının suretinde olan*), torunu efendi 10. Erdeşîr'in šâhlar šâhı ...

Îrân hükümdarlarının tanrısal, ilâhî bir soya mensubiyetleri veya tanrının suretinde yaratılmış olmalarını ifade eden *mnw çtr' mn yzd'n* tabiri neredeyse bütün kitabelerde her hükümdar isminden sonra özellikle vurgulanır. ŠVŠ Kitabesinin 5. 6. 7. 8. ve 13. satırlarında Sâsânî hükümdarları I. Erdeşîr, I. Şâpûr ve ataları Pâpak için bu tabir üç yerde kullanılmıştır.

Görsel 2. 5 (a) *mnw çtr' mn* 6 (a) *yzd'n* 7 (a) *mnw çtr' mn* 8 (a) *yzd'n* 13 (a) *mnw çtr' mn yzd'n* (ŠVŠ 4, 5, 6, 7, 8, 13; Solat, 1398, s. 225).

Transliterasyonu: 4. mzd'sn wrhy' šhpwhr' mrk'n 5. mrk' 'yr'n w 'n'r'n mnw çtr' mn 6. yzd'n brh mzd'sn wrhy' 'arthštr 7. mrk'n mrk' 'yr'n mnw çtr' mn 8. yzd'n np' bg' p'pk' w krt'

Transkripsiyonu: 4. Mazdīs̄n ūrhayā šahpūhrī mulkān 5. mulkā īrān ū ānīrān minū çitrī az 6. yezdān pus mazdīs̄n ūrhaya artaḥšatr 7. mulkān mulkā īrān minū çitrī az 8. yezdān navī bagī pāpakī ū kard

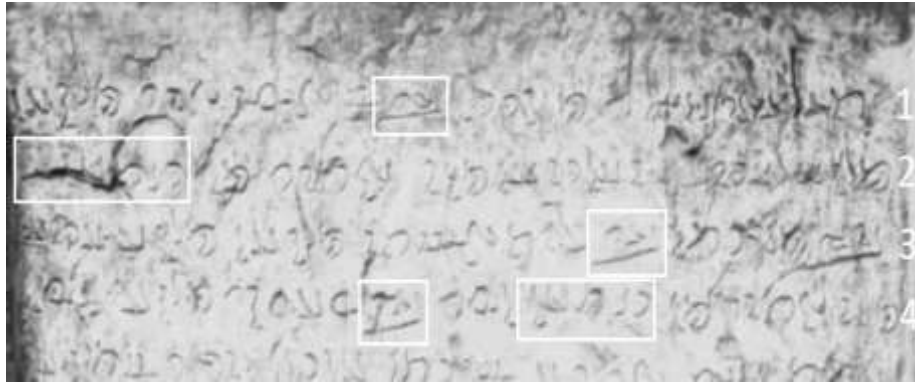
Anlamı: 4. Mazda'ya inanan efendi Şâpûr šâhlar 5. šâhı Îrân'ın ve Îrânlı olmayanların tanrısal bir 6. soydan (veya tanrının suretinde olan) Mazda'ya inanan efendi Erdeşîr'in oğlu 7. Îrân'ın šâhlar šâhı tanrısal bir 8. soydan (veya *tanrının suretinde olan*) efendi Bâbek'in torunu...

Nakş-ı Receb'teki I. Şâpûr'a ait olan kitabede bu hükümdar kendisi, babası I. Erdeşîr ve atası Pâpak için *bg'* tabirini kullanmaktadır. Kendisi ve ataları hakkında bilgi veren I. Şâpûr hem kendisi ve hem de ataları için "Mazda'ya inanan, İrânlıların ve İrânlı olmayanların hükümdarı, šâhlar šâhı, tanrısal bir soydan gelen" şeklinde tabirler kullanır. Kitabe sadece bir tane tanrıdan bahseder ve tanrı sözcüğü için yine *yzd'n* (yezdān) tabirini kullanır (Bkz. Görsel 4). Hükümdarların Mazdâ'ya mensubiyetleri için de *bg'* tabiri özellikle vurgulanır.

Görsel 4. 1(a-b) *bg' šhpwhr'* (bagī šāhpūhrī) 3 (a-b) *bg' 'rthštr* (bagī artaḥšatr) 4 (b-c) *bg' p'pk'* (bagī pāpakī) (ŠNRb, 1-5; Resim: Solat, 1398, s. 150).

I. Şâpûr'a ait ŞH Yazıtlarında *bg'* sözcüğü üç defa ve *yzd'n* sözcüğü iki defa kullanılmıştır (Bkz. Görsel 5). Bu kitabede yine kendisini *Mazdâperest* olarak tanıtan I. Şâpûr; kendisi, babası I. Erdeşir ve atası Pâpâk için *bg'* tabirini kullanmaktadır. Yine aynı satırlarda Mazda için kullandığı *yzd'n* tabiriyle kendisi ve soyunun kutsallığına vurgu yapmaktadır. Bu ve diğer kitabelerde hükümdarların Ahûrâmazdâ'ya olan inançlarını belirtmelerinin hemen ardından *bg'* sözcüğünü kullanmaları da ilginçtir. Bu kitabelerin hepsinde ifade *mzd'sn bg'* şeklindedir. Bu durum adı geçen kavramın dinsel muhtevasından ileri gelmektedir. Bu durumda *bg'* kavramı dinsel bir kavram olarak Ahûrâmazdâ'ya inanan hükümdarların “efendi, sahip, malik ve muktedir” yönlerine vurgu yapmaktadır.

Görsel 3. 2. 3. ve 4. satırlarda *bg'*, 2. ve 4. satırlarda *yzd'n* sözcüğünün geçtiği yerler (ŞH, 1-4; Resim: Solat, 1398, s. 176).

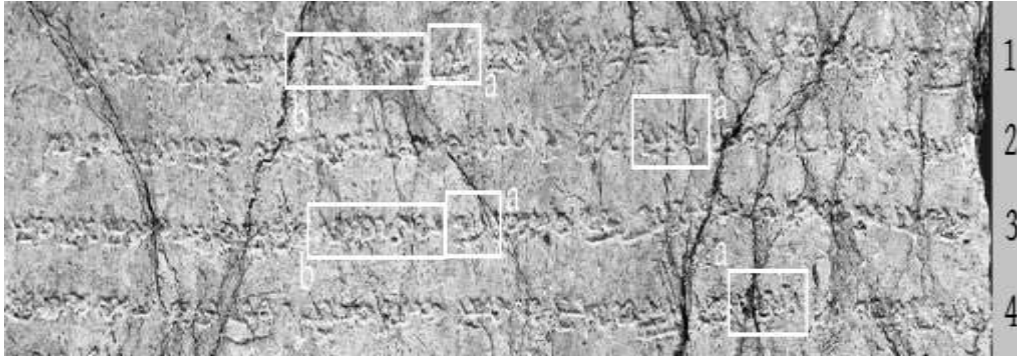
Transliterasyonu: 1. tgl'h' znh l' mzd'sn bg' šhpwhr' mlk'n 2. mlk' 'yr'n w 'n'r'n mnw çtr' mn yzd'n 3. brh mzd'sn bg' 'rthštr mlk'n mlk' 'yr'n 4. mnw çtr' mn yzt'n np' bg' p'pk' mlk' 'pn

Transkripsiyonu: 1. tagrāhī zanman lī mazdīsn bagī šāhpūhrī mulkān 2. mulkā āiran ū anīrān minū çitrī az yezdān 3. barman mazdīsn bagī artaḥšatr mulkān mulkā āiran 4. minū çitrī az yezdān navī bagī pāpak mulkā āpan

Anlamı: 1. Bu ok atışı Mazdâ'ya inanan ben, efendi Şâpûr şâhlar 2. şâhı İnan'ın ve İnanlı olmayanın, tanrısal bir soydan gelen (veya *tanrının suretinde olan*) 3. Mazdâ'ya inanan İnan'ın şâhlar şâhı efendi Erdeşir'in oğlu 4. tanrısal bir soydan gelen (veya *tanrının suretinde olan*) efendi şâh Pâpâk'ın torunu ..

II. Hürmüz'ün oğlu Şâpûr Sakânşâh'ın Sâsânî hükümdarı olan ağabeyi II. Şâpûr (309-379) anısına Persepoliste yazdırmış olduğu ŞPs I Kitabesinin 1. ve 3. satırlarında *bg'* tabiriyle 2. ve

4. satırlarında da *yzd'n* tabiri görülmektedir. Yazıtta Şâpûr Sakanşâh ağabeyi II. Şâpûr ve babası Hürmüz için *bg*' ifadesini kullanarak yine onların Mazdeizme olan inançlarına ve tanrısal bir soya mensubiyetlerine vurgu yapmıştır (Bkz. Görsel 6).

Görsel 4. 1 (a) *bg*' 1(b) *šhpwhr*' 2(a) *yzd'n* 3(a) *bg*' 3(b) '*whrmzd*' 4(a) *bg*' (ŞPs, I 1-4; Solat, 1398, s. 29).

Bg' kavramı Arapçada da hem hükümdarlar ve hem de Allah için kullanılan kavramların benzeridir. *Sultan*, *melik*, *rab* sözcükleri Allah için kullanıldığı gibi hükümdarlar için de sıfat olarak kullanılmıştır. Bu anlamda sıfat olarak kullanılan *bg*' kavramı hükümdarlar için *efendi*, *sahip*, *malik* gibi anlamları ihtiva etmektedir. *Yzd'n* kavramını çoğul olarak çeviren batılı iranistler *bg* sözcüğünü de çoğul olarak kullanırlar. Hâlbuki bu ifade tekildir ve çoğulu yoktur. Batılı tarihçiler *bagân* sözcüğünü *bg* sözcüğünün çoğulu olarak düşünürler. Hâlbuki *bagân* tabiri Sâsânîler dönemi kitabelerinde çok nadir yer alır ve *Anahita* için kullanılır. Bu ifade *bg* kavramının çoğulu değildir aksine müennes bir ifade olarak kadınlar için kullanılır. Dolayısıyla *bagân bagî* şeklindeki bir tabirin *tanrılar tanrısı* anlamına gelmesi gerektiği üzerinde dururlar. Bu dönemde İranlılar en büyük tanrı olarak Ahûrâ-mazdâ'ya (Aûhramazd) inanmaktaydılar⁶. Şayet tabir "tanrılar tanrısı" anlamına gelmiş olsa tabirin Ahûrâmazdâ için kullanılması gerekirdi. Bu tabirden hareketle ifade edilen *bg*' tabiri hükümdarlar için sıfat olarak kullanılmıştır. Hükümdarlar sadece *bg*' tabirini kendileri için kullanmazlar. Buna benzer farklı kavramlar da sıfat olarak kullanılmıştır. Bu tabire ek olarak hükümdarlar için *hûtakh* (hwtw), *mulkā* (mlk'), *pâtaḥšî* (p'thš'y) tabirleri de kullanılmıştır⁷. Ayrıca *bg* kavramı yer ve şehir isimlerinde de görülmektedir. Persler döneminde inşa edilen ve günümüzdeki Bağdâd şehrine adını veren *Bagdâd* köyü adını bu kavramdan almıştır⁸. "Tanrı vergisi" anlamına gelen bu kavramı batılı araştırmacılar "Tanrı(lar) vergisi" şeklinde yazmayı tercih ederler ve -lar takısını parantez içerisinde belirtirler. Hâlbuki antik İran dini üzerine araştırma yapan batılı araştırmacılar bu dönem İran'ının tek tanrıci dini yapısını göz ardı etmişlerdir.

Bu kavram *şad* sözcüğü gibi eski Türkçeye de geçmiştir. Eski Türkçede *bod* (boy) ve *bodun* beyleri için kullanılan *baga* sözcüğü İndo-İskit bir sözcük olmakla beraber Sanskritçeden Persçeye geçmiş olan *vaga* (baga) tabirinin Sâsânîler dönemi şekli olan *bg*' sözcüğüyle alakalıdır. Bu sözcük zamanla *beg* (bey) şeklinde ifade edilmiştir. Kavramın orta zamanlarda

⁶ Reed, 1893, s. 99; Tiele, 1912, s. 2. Ahûrâmazdâ ilk olarak Persler dönemi kayıtlarında görülmekle beraber en büyük tanrı olarak kabul edilir. Pers öncesi dönemde de kendisine inanıldığı zannedilir. Bkz. Herzfeld, 1947, s. 33. Persler dönemi yazıtlarında *baga vuzurka Auramazda* şeklinde "büyük tanrı Ahûrâmazdâ" olarak geçtiği bilinmektedir. Bkz. Skjaervo, 2007, 62.

⁷ Lukonin, 1350, s. 40, 46.

⁸ Jamasp-asa, 1889, s. 20.

İran coğrafyasındaki Türkler tarafından *beg* (bey) şeklinde kullanılmasından dolayı bazı batılı iranistler *bg*’ tabirini *bay* şeklinde de ifade ederler. Zaten Sâsânîler sonrasında Pâzand alfabesiyle kaleme alınan metinlerde bu tabir Soğdcanın etkisiyle “bay” şeklinde kullanılmıştır. Bu sözcüğün dişil şekli için Pâzand metinlerde “bayan” kavramının kullanılması olayı biraz daha netleştirmektedir. Günümüz Türkçesinde kullanılan “bay ve bayan” sözcükleri kaynağını bu kavramdan almaktadır. Osmanlılar döneminde *beglerbegi* için kullanılan “mîr-i mîrân” Türkçeleşmiş *beglerbegi* ifadesinin Yeni Farsçadaki karşılığıdır.

Yzd’n (Yezdân) Kavramı

Günümüz araştırmacıları tanrı sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan *yzd’n* ifadesinin ’zd (îzed) sözcüğünün çoğulu olduğunu iddia ederler. Fakat bu tanrıların hangi tanrılar olduğu konusuna açıklık getirmezler. Günümüzde de Allah için kullanılan *yezdân* ifadesinin orta Farsçadaki karşılığı olan *yazata* sözcüğünden geldiği söylenir ve tekil halde olması gerekir⁹. Bu ibare Parthlar döneminde de *yazata* şeklinde kullanılmıştır¹⁰. Günümüze kadar ulaşan Sâsânî kraliyet yazıtlarında hükümdarlar kendilerini Mazdeist olarak tanıtır. Mazdeizm tek tanrı bir inanç sistemine sahiptir. Dolayısıyla *yezdân* ibaresi bu dinin tanrısı Ahûrâmazdâ’yı ifade etmektedir. Bundan dolayı *yezdân* kavramını “tanrılar” şeklinde ifade etmek doğru bir yaklaşım değildir. Mazdeizm’in düalizme dönüşümü de göz önüne alındığında Zürvân düalizminde *Ehrimen*’in kötülük tanrısı olarak algılanmasıyla beraber *yezdân* tabirine şamil olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır¹¹. Dolayısıyla *minû çitrî az yezdân* tabirini “tanrısal (tanrıdan gelen/ilâhî) bir soya mensup” şeklinde okumak da mümkündür. Çok tanrı antik Mısır ve Mezopotamya panteonlarında kendilerini tanrıların soyundan kabul eden “tanrı hükümdar” mantığını Mazdeizm’de aramak doğru değildir.

Ayrıca bu ifadeye “Yezdân’ın suretinde olan” şeklinde anlam verenler de bulunmaktadır¹². Eski Farsçadaki *çitrî* günümüz Farsçasına *çehre* (sima, suret, surat) şeklinde gelmiştir. Orta Farsçada “tohum” anlamında kullanıldığı gibi “yüz, çehre” anlamında da kullanılmıştır¹³. İslâm’daki ibarelerin bir kısmının antik Mezopotamya ve İran dinlerinde de görülmesinden hareketle, Tevrat (Tekvin, 1, 27) ve İslâmî gelenekte “Âdem’in Rahman’ın suretinde yaratıldığına” dönük ifade ve hadisler¹⁴, İran kitabelerinde geçen ibareye yüklenen ikinci anlam ile örtüşmektedir. Sâsânî hükümdarlarının birçoğuna ait sikkelerde, sikkelerin hükümdarın çehresinin yer aldığı ön yüzünde özellikle bu ifadelerin hepsinin yer alması bu kanıyı biraz daha güçlendirmektedir. Hükümdarın çehresinin bulunduğu sikkelerin ön yüzünde inanç ve hükümlerlik bildiren *mnw çtr’ mn yzd’n* (minû çitrî az yezdân), *mzd’sn* (mazdîsn) *bg*’ (bagî), *mlk’n mlk’* (şāhanšāh) *’yr’n w’n’r’n* (îrān ū anîrān) tabirlerinin hepsi yer almaktadır.

⁹ Bkz. Reed, 1893, s. 100, 112

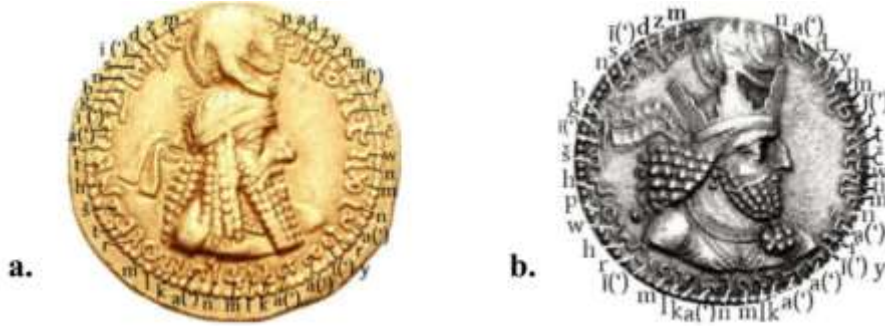
¹⁰ Nyberg, 1974, s. 226.

¹¹ Carnoy, 1921, s. 864vd.

¹² Soudavar, 2009, s. 421.

¹³ Nyberg, 1974, s. 55.

¹⁴ Hadisler için bkz. Çiftçi, 2014, s. 3vd.

Görsel 7. I. Erdeşîr ve I. Şâpûr'a ait sikkelerin ön yüzündeki ifadeler isimler hariç birbirinin aynısıdır (Görselin kaynağı: https://en.wikipedia.org/wiki/Ardashir_I).

Transliterasyonu: a) mzd'sn bg' 'rthštr mlk'n mlk' 'yr'n mnw çtr' mn yzd'n b) mzd'sn bg' šhpwhr' mlk'n mlk' 'yr'n mnw çtr' mn yzd'n.

Transkripsiyonu: a) mazdîsn baġî artaḫšatr mulkân mulkâ îrân minû çitrî az yezdân b) mazdîsn baġî šahpûhrî mulkân mulkâ îrân minû çitrî az yezdân.

Anlamı: a) Mazda'ya inanan efendi Erdeşîr, Îrân'ın şâhlar şâhı, tanrısal bir soydan (veya *tanrının suretinde olan*) b) Mazda'ya inanan efendi Şâpûr, Îrân'ın şâhlar şâhı, tanrısal bir soydan (veya *tanrının suretinde olan*).

Sâsânîler dönemi kitabelerindeki dua metinlerinde de *yezdân* tabiri görülür. Sâsânî devlet adamlarından Mihr Nersî tarafından hayır amaçlı yaptırılan bir köprü'nün kullanımıyla ilgili olarak yazılmış olan MNFd kitabesinin 7. satırında *wd yzd'n hd'b'l* (tâ yezdân hayyâr) şeklinde bir ifade görülmektedir¹⁵. Bu ifade "... tanrı yardım ettiği sürece" anlamına gelmektedir.

Görsel 8. 7. yzd'n (yezdân) (MNFD, 7; Resim: <https://en.wikipedia.org/wiki/Mihr-Narseh>).

Transliterasyonu: 7. wd yzd'n hd'b'l mwst' w kdb' byn lw't'.

Transkripsiyonu: 7. tâ yezdân hayyâr must ū drōg āndar nēst.

Anlamı: 7. Tanrı yardım ettiği sürece zorbalık ve yalan olmayacak.

ŞAb Kitabesinde Sâsânî devlet adamı Ebnûn, tanrıya yalvardığımı ve şayet Şâpûr'un Romalılara karşı zafer kazanması halinde zafer kazandığı yerde bir *ateşkede* yapacağımı ahdetmektedir. Oval bir *ateşdân*'ın etrafına yazılmış olan kitabede yer alan ifadesinde kullandığı *yzd'n p'tw'h't a'k* (yezdân paywahîd kû) şeklindeki tabir "tanrıya yalvardım ki ..." anlamına gelmektedir¹⁶.

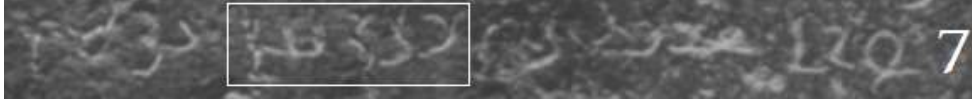
ŞMŞ Yazıtınının 7. ve 8. satırında Sâsânî devlet adamı Nersî, II. Şâpûr'un zaferinin anısına yaptırdığı bir kale için "Yeždân adına ve şâhlar şâhının şanı için" şeklinde bir ifade kullanır¹⁷. Ayrıca kitabenin yedinci satırında yer alan *pwn šm z' yzd'n gdh* ibaresi İslâmî literatürdeki "Allah'ın adıyla" ibaresini andırır. İbarede yer alan *gdh* tabiri "anlı, şanlı, yenilmez" anlamına

¹⁵ MNFd, 7. satır.

¹⁶ ŞAb, 2. satır.

¹⁷ ŞMŞ 7. ve 8. satırlar.

gelen Pehlevîce *x^warrāh* sözcüğünün Ârâmcadaki karşılığıdır¹⁸. Ayrıca Sâsânîler dönemi klasiklerinin birçoğu da *pad nām ī yezdān* yani “yezdânın/tanrının adıyla” şeklinde başlar¹⁹.

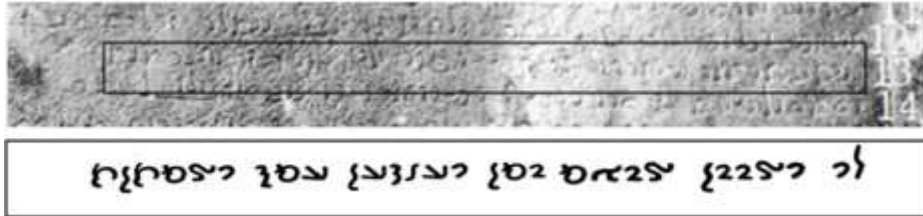
Görsel 9. 7. *yzd‘n* (ŠMŠ, 7; Resim: <https://sites.uci.edu/sasanika/meshginshahr-inscription>).

Transliterasyonu: 7. pwn šm z’ yzd‘n gdh z’.

Transkripsiyon: 7. pad nām zī yezdān x^warrāh zī.

Anlamı: 7. şâni büyük yezdân adına

Sâsânî Mazdeizminin fikir babası olarak kabul edilen Kertir, KNRb yazıtında yedi yerde (1, 2, 3, 7, 9, 10 ve 14. satırlarda) *yezdān* tabirini kullanır. Bu kitabede Mazdeizm dininin inanç esaslarının bir kısmından bahseden Kertir, mensubu olduğu dinin adını 15. satırda *mzd’sn* (Mazda’ya inanan) şeklinde belirtir²⁰. Bu kitabesinde özelde bir veya birkaç tanrı adından bahsetmez, sadece mensubu olduğu dinin tanrısı Ahûrâmazdâ’ya izafeten kendisini Mazdeist (*mzd’sn*) olarak tanımlar. Sâsânîler dönemine ait kitabelerin hiçbirinde tanrı ve tanrıça isimlerine rastlanmaz. Sadece Nersî’ye ait olan Paikuli kitabesinde kullanılan *bagān* tabirinin tanrıça Anahita için kullanıldığı söylenir. Fakat bu tanrıça Helenistik dönem İran tanrıçası olup Mazdeizm ile bir ilgisi yoktur. Üstelik kitabede geçen *bagān* sözcüğüyle Anahita’nın kastedildiği de kesin değildir. Bunun yanında KNRb yazıtının 13. satırında yer alan Kertir’e ait ifade Kur’an’ın Bakara Sûresi 156. ayetindeki “Allah’a aitiz ve yine ona döneceğiz²¹” ifadesiyle benzeşim gösterir.

Görsel 10. KNRb Yazıtının 13. satırında yer alan Kertir’e ait ifade (Matbu yazının kaynağı: Jamaspi-Asa and Haug, 1870, s. 68. Resim: https://en.wikipedia.org/wiki/Kartir%27s_inscription_at_Naqsh-e_Rajab).

Transliterasyonu: 13. I’ yhvwn hwmnm w mn yzd‘n ‘mk yhmtnt

Transkripsiyonu: 13. lī yahvūn hūmanam ū az yezdān āmak yahmatunt

Anlamı: 13. ben kendim ve herkes tanrıdan (az yezdān) geldik

İslâm sonrası dönem kaynakları İranlıların tanrıya *yezdān* adını verdiklerinden bahsederler. Şehristânî *el-milel ve ‘n-nihâl* kitabında Mazdeistlerin tanrıya *yezdān* adını verdiklerini ifade eder²². Hârizmî, Mazdeizmin düalist yapısına dikkat çekerek bu dine mensup kimselerin

¹⁸ Nyberg, 1974, s. 69, 71, 74, 83.

¹⁹ Örnek olarak bkz. West, 1880, s. 239; Muzdâpûr, çev. 1369, s. 1.

²⁰ Frye, 1964, s. 213, 214, 215, 216, 222, 223.

²¹ Kur’an-ı Kerim, Bakara Suresi 2/156.

²² Şehristânî, trc. 1362, I, s. 368vd.

“hayrı” *Yezdân*’ın, “şerri” de *Ehrîmen*’in (şeytan) yarattığını iddia ettiklerini ve Mazdeistlerin ilk insan olarak kabul ettikleri Kayumers’in *yezdân* tarafından yaratıldığına inandıklarını rivayet eder²³. Ayrıca Sâsânîler dönemi Pehlevîce metinlerinde de *Mithra*, *Ehrîmen* ve bunların dışındaki *Amešā Spenta* adı verilen varlıkların (melekler) hepsinin Ahûrâmazdâ tarafından yaratıldığına vurgu yapılmıştır²⁴. IX. yüzyıldan sonraki Mazdeist kaynakları Ahûrâmazdâ tarafından yaratılan varlıklar için de *yezdân* tabirini kullanır²⁵. Bu dönem Mazdeist metinlerde tanrı tarafından yaratılmış olan *Amešā Spenta*, *Apām Napāt*, *Sraoša*, *Haomā* gibi varlıklar da *yazata* şeklinde adlandırılmıştır²⁶. İslam sonrası dönem Mazdeist metinlerin bahsettiği bu kavramlara Sâsânîler dönemi kitabelerinde rastlanmaz. Tek tanrıci bir din olması açısından zamanla bazı kollarının düalist bir yapıya dönüştüğü de göz önüne alındığında *yezdân* tabirinin erken dönemde çoğul olarak kullanılmadığı ve Ahûrâmazdâ için kullanıldığında tek tanrıyı ifade ettiği kesindir. MÖ. V. yüzyıl tarihçisi Herodotos da Perslerin tanrısal gök kubbeye inandıklarını, çok tanrıciği kabul etmediklerini, tanrı heykelleri yapmadıklarını ve çok tanrıya inananlara deli gözüyle baktıklarını anlatır²⁷.

***Wrhy*‘ (ürhayā) ve *Wrhy*‘n (ürhayān) Kavramları**

II. Şâpûr döneminde Kâbil başyargıcı olarak görev yapan Selûk’a (Selevkos) ait Taht-ı Cemşîd’deki kitabenin 7. ve 8. satırlarında *yzd*‘n ibaresine ek olarak, aynı ibarenin yer aldığı 8. ve 9. satırlarda *wrhy*‘n şeklinde bir tabir dikkati çekmektedir. Selûk Kitabesi üzerinde çalışan Hertzfeld, Henning, Nyberg, Frye, Skjaervo, Oryân ve Daryae bu kavrama “tanrılar” ve “efendi” gibi anlamlar yüklemişlerdir. Aynı ifade içinde hem *yzd*‘n tabirini ve hem de *wrhy*‘n tabirini “tanrılar” şeklinde çevirmişlerdir. Buna göre Selûk’un aynı satır içerisinde tanrılar için neden iki ayrı tabir kullandığı da meçhuldür. Kitabenin 8. ve 9. satırlarında çoğul olarak *wrhy*‘n şeklinde görülen bu ibare yine 9. satırın sonunda *wrhy*‘ şeklinde tekil olarak verilmiştir. Çoğul olarak kullanıldığı yerde *wrhy*‘n sözcüğünü işaret etmek için kullanılan *wlhšn* (onlar, kendileri) zamiri çoğul, *wrhy*‘ şeklinde tekil olarak kullanıldığı yerdeki zamiri de *wlh* (o, kendisi) şeklinde tekil olarak kullanılmıştır. İki yerde *wrhy*‘n şeklinde çoğul ve bir yerde *wrhy*‘ şeklinde tekil olarak kullanılan bu ibare iki yerde Şâpûr isminden önce kullanılmıştır. 9. satırın sonundaki tekil kullanımda Şâpûr için unvan olarak kullanıldığı görülür. Bu sözcüğü çeviren yukarıda ismi verilen bilim insanları Şâpûr için unvan olarak kullanılan şeklini “efendi, alî-hazret” olarak vermişlerdir²⁸. 8. satırdaki Şâpûr’dan önce kullanılan ifade ise çoğul haldedir. Bu durumda bu ifadenin Şâpûr’u kastetmediği açıktır. Kelimenin yazılış ve okunuş şeklinin Türkçedeki *orhân* kelimesini andırması da ayrı bir konudur. Bu sözcüğün Türkçede “hükümdar” ve “yönetici” anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Türkçe ve Farsçadaki ortak sözcüklerin bir kısmının İskit kökenli olduğu bilinmektedir. İskit topraklarında Sakaşâh Şâpûr’un himayesinde yaşayan Selûk’a ait bu ifade büyük ihtimalle İskit kökenlidir. Kitabede hem Sakaşâh Şâpûr ve hem de Şehinşâh Şâpûr’dan bahsedildiğine göre çoğul kullanım şeklinin her iki hükümdarı ifade etmek için kullanılmış olması daha muhtemel görünmektedir. Araştırmacılar açısından kitabedeki bazı

²³ Hârizmî, s. 26.

²⁴ Dînâ-î Maînog-î Khrad, çev. 1885, s. 3vd, 33.

²⁵ Reed, 1893, s. 99, 100, 101.

²⁶ Hintze, 2009, s. 47, 57, 62, 63; Sanjana, 1904, s. 10, 12; Gündüz, 2003, s. 281; Alıcı, 2013, c. 43, s. 512.

²⁷ Herodotos, çev. 2010, s.75.

²⁸ Örnek olarak bkz. Daryae, 1383(hş), s. 48-51. Frye bu ifadeyi “majesteleri” şeklinde vermeyi uygun görmüştür. Bkz. Frye, 1966, s. 87.

müphem ve çözilemeyen noktalardan dolayı ilgili yerlerin aşağıda sadece transliterasyonu Frye ve Daryae'e'den naklen verilmiştir²⁹.

Görsel 11. 7. yzd'n 8 (a) yzd'n 8 (b) *wrhy'n* 8 (c) *šhpwhl'* 9 (a) *wrhy'n* 9 (b) *wrhy'* (Selük, 7-11. Resim: https://en.wikipedia.org/wiki/Shapur_Sakanshah).

Selük Kitabesinin ilgili kısımlarının transliterasyonu: “7. ‘bydwnt mh **yzd'n** w *šhpwhl'* zy mlk'n mlk' hwpy mdmht w 'nhç 'bdy 8. (hn)' krt' 'bydwnt mh **yzd'n** w 'lhšn '**rhy'n** *šhpwhly* zy mlk'n mlk' klpky 9. (mdm)ht w mn tnh drwdst pl'ç 'l bb' zy 'lhšn '**rhy'n** *yhmytwann* w 'lh '**rhy'** 10. *šhpwhl'* zy mlk'n mlk' pwn klpkyhy w drwdst hzyttn w twb pwn klpkyhy drwdst 11. 'l k'wly y'twnn³⁰”.

Ayrıca Sakânşâh Şâpûr'a ait olan ŞPs I Kitabesinde de aynı tabir görülmektedir. Buradaki tabirde Sakânşâh, kardeşi II. Şâpûr ve babası II. Hürmüz'e övgüler yaptıktan sonra Sadsütûn'da (Persepolis) onların kendi sarayında bu hükümdarlar için dua ettiğini söyler. Batılı iranistler buradaki övgünün tanrılara yapıldığını söylese de cümle içerisinde böyle bir ifade anlamsız durmaktadır. Zaten Sakânşâh, tanrı için *yzd'n* tabirini kullanıp onun için övgüsünü ayrıca yapmıştır. Ayrıca kardeşi ve babasından bahseder ve onlar için dua ettiğini söyler. Her ikisini ifade etmek için de *wrhy'n* tabirini kullanır.

Görsel 12. 4 (a) *yzd'n* 4 (b) *wrhy'n* 4 (c) *sgdh* (nm'c) (ŞPs I, 4. Resim: https://en.wikipedia.org/wiki/Shapur_Sakanshah).

Transliterasyonu: 4. mnw çtr' mn yzd'n mn bb' wrhšn (wlhšn) *wrhy'n* *sgdh* yblwn w pwn znh l'sy z' mdm

Transkripsiyonu: 4. minû çitrî az yezdân az dar üyşân ūrhayân nemâc (nemâz) burd ū pad ĩn rāh ĩ abar

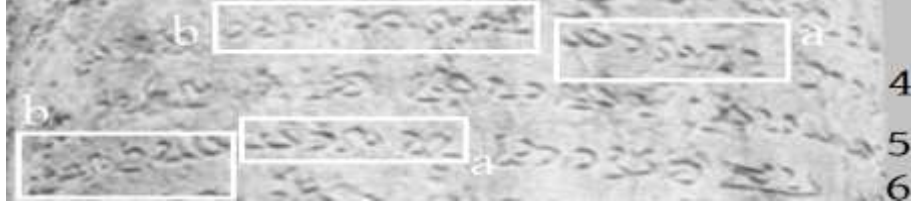
Anlamı: 4. tanrısal bir soydan (veya *tanrının suretinde olan*), onların sarayında efendiler için dua ettim ve arasındaki yolda ...

Wrhy' ibaresi tekil olarak ŞVŞ Kitabesinde üç defa kullanılmıştır. Kitabenin 4. 6. ve 11. satırlarında I. Erdeşîr ve I. Şâpûr için unvan olarak kullanıldığı görülür. Kitabelerin birçoğunda unvan olarak kullanılan *bg'* tabiri bu kitabenin sadece 8. satırında Pâpak için unvan olarak kullanılmıştır. Kitabedeki yazıların sahibi olan Harranlı Epesâ saraya yaptığı hizmetler karşılığında hükümdarlar için yaptığı övgüler ve aldığı hediyelerden bahseder ve hükümdarlar

²⁹ Transliterasyon için kullandıkları usul kendilerine aittir.

³⁰ Bkz. Frye, 1966, s. 86; Daryae'e, 1383(hş), s. 50, 51.

için Pâpak hariç *wrhy'* tabirini kullanır. Aynı kitabede üç hükümdar için iki farklı unvanın kullanılması bu iki unvan arasındaki farktan kaynaklanıyor olabilir. Bundan dolayı bu çalışmada ilgili kitabenin transkripsiyonunda *wrhy'* tabirinin yerine *bg'* kullanımı tercih edilmemiştir. Hâlbuki batılı iranistler bu iki tabiri eş anlamlı iki sözcük olarak verirler³¹.

Görsel 13. 4 (a) *wrhy'* 4 (b) *šhpwhr'* 6 (a) *wrhy'* 6 (b) *'rthštr* (ŠVŠ, 4. 5. 6. Resim: Solat, 1398, s. 225).

Transliterasyonu: 4. mzd'sn *wrhy'* *šhpwhr'* mrk'n 5. mrk' 'yr'n w 'n'r'n mnw çtr' mn 6. yzd'n brh mzd'sn *wrhy'* *'rthštr*

Transkripsiyonu: 4. mazdîsn ūrhayā šāhpūhrī mulkān 5. mulkā îrân ū ânîrân minū çitrī az 6. yezdān puh r mazdîsn ūrhayā artašatr

Anlamı: 4. Mazdâ'ya inanan efendi Şâpûr şâhlar 5. şâhı Îrân'ın ve Îrânlı olmayanların, bir soydan 6. tanrısal (ya da *tanrının suretinde olan*), Mazdâ'ya inanan efendi Erdeşîr'in oğlu

Kitabenin 4. ve 6. satırlarında kullanılan *wrhy'* unvanından sonra 8. satırında kullanılan *bg'* ifadesi kafa karışıklığına yol açsa bile 11. satırda *wrhy'* unvanının tekrar kullanılması bir yanlış yazılma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla iki farklı ifadeyle karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Transkripsiyonlarda *wrhy'* yerine *bg'* yazılmasının doğru olmadığı aynı kitabede her iki ifadenin farklı hükümdarlar için kullanılmış olması net olarak ortaya koymaktadır. Bu durum iki ibarenin birbirinden farklı olabileceğini akla getirir. Mevcuttaki iki hükümdar için *wrhy'* ifadesi kullanılmışken daha öncesinde yaşamış bir hükümdar için *bg'* ifadesi kullanılmıştır. Bu unvanın tanrısal bir kavram olmasının yanında yöneticilerin hükümdarlığını kastetmek için kullanılan bir ifade olduğu kesindir.

Görsel 14. 11 (a) *wrhy'* 11 (b) *šhpwhr'* (ŠVŠ, 11; Solat, 1398, s. 225).

Transliterasyonu: 11. wl mzd'sn *wrhy'* *šhpwhr'*

Transkripsiyonu: 11. ūl mazdîsn ūrhayā šāhpūhrī

Anlamı: 11. Mazdâ'ya inanan efendi Şâpûr'a

Kitabenin 8. satırında Erdeşîr ve Şâpûr'un ataları Bâbek için *bg'* tabirinin kullanılmasının, iki ifade arasındaki bir unvan farkından kaynaklanması mümkün değildir. Çünkü bu tabir diğer iki hükümdar için de farklı kitabelerde aynı şekilde kullanılmıştır. Aynı

³¹ MacKenzie, 1986, s. 17.

kitabede her iki ifadenin kullanılmış olması bu ifadeler arasındaki farklılığın unvan farklılığından değil de anlamsal farklılıktan kaynaklandığını göstermektedir.

Görsel 15. 8 (a) bg' 8 (b) p'pk' (ŠVŠ, 8. Solat, 1398, s. 225).

Transliterasyonu: 8. yzd'n np' bg' p'pk' mrk' w krt'

Transkripsiyonu: 8. yezdān, navī baḡī pāpakī mulkā ū kard

Anlamı: 8. yezdān, efendi Bābek Şāh'ın torunu ve yaptı ...

II. Şâpûr'a ait olan ŠTBn I kitabesinde yine üç defa *wrhy'* sözcüğü tekil olarak görülmektedir.

II. Şâpûr babası II. Hürmüz ve dedesi Nersî için bu unvanı kullanmaktadır. Burada da kendilerinin Mazdeizme olan inançları ve tanrısal bir soydan geldiklerine vurgu yapılır, tanrı olarak da *yzd'n* tabiri kullanılır. Bundan da anlaşılacağı üzere özelde tanrının ismi Ahûrâmazdâ'dır. Ahûrâmazdâ'ya olan inançtan dolayı kendilerini *mzd'sn* yani Mazdeist olarak tanımlarlar ve genel anlamda tanrı sözcüğünün karşılığı olarak da *yzd'n* tabirini kullanırlar.

Görsel 5. 2. *wrhy'* 3. *šhpwhr'* (II.) 6 (a) *wrhy'* 6 (b) '*whrmzd'* 8. *wrhy'* 9. *nrsh'* (ŠTBn I, 1-9. Resim: <https://www.flickr.com/photos/dynamosquito/4690821218/in/photostream/>).

Transliterasyonu: 1. ptkl' znh 2. mzd'sn wrhy' 3. šhpwhr' mlk'n 4. mlk' 'yl'n w 'n'l'n mnw 5. čtl' mn yzd'n brh mzd'sn 6. wrhy' šhpwhr' mlk'n 7. mlk' 'yl'n w 'n'l'n mnw 8. čtl' mn yzd'n np' wrhy' 9. nrsh' mlk'n mlk'

Transkripsiyonu: 1. pahikar īn 2. mazdīs n ūrhaya 3. šāhpūhrī mulkān 4. mulkā īrān ū anīrān minū 5. čitrī az yezdān pus mazdīs n 6. ūrhaya šāhpūhrī mulkān 7. mulkā īrān ū anīrān minū 8. čitrī az yezdān navī ūrhayā 9. narsahī mulkān mulkā

Anlamı: Bu peyker Mazda'ya inanan tanrısal bir soydan gelen (veya *tanrının suretinde olan*), İrânlıların ve İrânlı olmayanların şâhlar şâhı efendi Şâpûr'undur. Mazda'ya inanan tanrısal bir soydan gelen (veya *tanrının suretinde olan*) İrânlıların ve İrânlı olmayanların şâhlar şâhı efendi Hürmüz'ün oğludur. Şâhlar şâhı efendi Nersî'nin torunudur.

III. Şâpûr'a (383-388) ait olan ŠTBn II Kitabesinde de *wrhy'* unvanı tekil olarak üç yerde kullanılmıştır. III. Şâpûr bu kitabede kendisi, babası II. Şâpûr ve dedesi II. Hürmüz için bu tabiri kullanır. Yine III. Şâpûr, kendisi ve atalarının Mazdeizm'e olan inancını belirterek soylarının tanrısallığına vurgu yapar ve tanrı için iki yerde *yezdān* tabirini kullanır.

Görsel 17. 2. wrhy' 3. šhpwhr' 7. wrhy' 8. šhpwhr' 11 (a) wrhy' 11 (b) 'whrmzd' (ŠTBn II, 1-12. Resim: <https://sites.uci.edu/sasanika/sapur-ii-sapur-iiis-inscription-taq-e-bustan-stbn-i-ii/>).

Transliterasyonu: 1. znh mzd'sn 2. wrhy' 3. šhpwhr' 4. mlk'n mlk' 5. 'yl'n w 'n'l'n 6. mnw čtl' mn yzd'n 7. brh mzd'sn wrhy' 8. šhpwhr' mlk'n 9. mlk' 'yl'n w 'n'l'n 10. mnw čtl' mn yzd'n np' 11. wrhy' 'whrmzd' 12. mlk'n mlk'

Transkripsiyonu: 1. īn mazdīs 2. ūrhaya 3. šāhpūhrī 4. mulkān mulkā 5. īrān ū anīrān 6. minū čitrī az yezdān 7. pus mazdīs ūrhaya 8. šāhpūhrī mulkān 9. mulkā īrān ū anīrān 10. minū čitrī az yezdān navī 11. ūrhayā aūhrmazdī 12. mulkān mulkā

Anlamı: Bu, Mazda'ya inanan tanrısal bir soydan gelen (ya da *tanrının suretinde olan*), İrânlıların ve İrânlı olmayanların şâhlar şâhı efendi Şâpûr, Mazda'ya inanan tanrısal bir soydan gelen (ya da *tanrının suretinde olan*) İrânlıların ve İrânlı olmayanların şâhlar şâhı efendi Şâpûr'un oğludur, şâhlar şâhı efendi Hürmüz'ün torunudur.

Kısaltmalar Listesi:

EI: Encyclopaedia Iranica

ANRm: Erdeşîr Nakş-1 Rüstem Yazıtı

KNRb: Kertir Nakş-1 Receb Yazıtı.

MNFd: Firuzabad Mihr Nersî Yazıtı.

NVŠ: Nersî-Behrâm Bîşâpûr Yazıtı

ŠAb. : Şâpûr Ebnûn Yazıtı.

ŠH.: I. Şâpûr Hacı Abad Yazıtı.

ŠMŠ: Şâpûr Meşginşehr Yazıtı.

ŠPs: Şâpûr Sakanşah Yazıtı

ŠTBn: Şâpûr Tak-1 Bostan Kitabesi

ŠVŠ: Şâpûr Bîşâpûr Yazıtı

ŠNRb: Şâpûr Nakş-1 Receb Yazıtı.

Kaynakça

Klasik Kaynaklar

Dînâ-î Maînog-î Khırad, “Sacred Books of the East”, vol. XXIV, edt. F. M. Müller, Oxford: Clarendon Press.

Hârizmî, Muhammed b. Ahmed b. Yûsuf el-Kâtib, *Mefâtîhu'l-‘ulûm*, Beyrût: Daru'l-Kutubu'l-‘İlmiyye.

Herodotos, *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, VI. baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/156.

Şâyest nâ Şâyest, trc. K. Muzdâpûr, Çâphâne-y-e Şirket-e Entesârât-e ‘İlmî ve Ferhengî, Tehrân, 1369(hş).

Şehristânî, Muhammed b. ‘Abdulkerîm, *tavdîhu'l-milel (el-milel ve'n-nehâl)*, c. I, tsh. M. R. C. Nâ'îmî, Yry: Entesârât-ı Ekbâl.

The Bundahis, Bahman Yast, and Shayast Lâ-Shâyast, trs. E. W. West, *The Sacred Books of the East (Pahlavi Texts, vol. I)*, v. V, edt. F. M. Müller, at the Clarendon Press, Oxford, 1880.

Araştırma Eserler

Alıcı, M., Yezdân. *TDVİA*, c. 43, İSAM Yayınevi, İstanbul, 2013, ss. 512-513.

Carnoy, A. J., Zoroastrianism. *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, ed. J. Hastings, vol. XII, Charles Scribner's Sons, New York, 1921, pp. 862-868.

Jamasp-asa, F. J. D. *The Philosophy of the Mazdayasnian Religion Under the Sassanids*. Trs. L. C. Casartelli, Printed at the Education Society's Press, Bombay, 1889.

Çiftçi, Ş., Allah Âdem'i Kendi Sûretinde Yaratmıştır Hadisinin Tahric ve Değerlendirmesi. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, S. 1, 2014, ss. 1-20.

Daryae, T., Lekeb Pehlevîye “Çehr ez Yezdân” ve Şâhenşâhâne Sâsânî. *Nâme-i Ferhengistân*, 4/4, Tehrân, 1377(hş), ss. 28-32.

Daryae, T., Ketibey-i Pehlevî Selûk, Dâver-i Kâbol. *Ferheng*, c. 49-50, Behâr o Tâbestân, 1383(hş), ss. 47-51.

Frye, R. N., The Middle Persian Inscription of Kartîr at Naqş-ı Rajab. *Indo-Iranian Journal*, vol. 8, No. 3, Published by Brill, Leiden, 1964, pp 211-225.

Frye, R. N., *The Persepolis Middle Persian Inscriptions from the Time of Shapur II*, Published by Luno, Copenhagen, 1966.

Gündüz, Ş., Mecûsîlik. *TDVİA*, c. 28, İSAM Yayınevi, Ankara, 2003, ss. 279-284.

Herzfeld. E. *Zoroaster and His World*. vol. I, Princeton University Press, Princeton, 1947.

Hintze, A. Avestan Literature. *A History of Persian Literature*, v. xvii, g.ed. Ehsan Yarshater, (The Literature of Pre-Islamic Iran), v. 1, ed. R. E. Emmerick and M. Macuch, I. B. Tauris, London and New York, 2009, pp. 1-71.

Jamasp-asa, D. H. and M. Haug, *An Old Pahlavi-Pazand Glossary*. Bombay and London: Published by Order of the Government of Bombay, 1870.

Lukonin, V. G., *Temeddün-i Îrân-ı Sâsânî*, trc. 'Înâyetullâh Rızâ, Tehran: Bungâh-i Tercüme ve Neşr-i Ketâb, 1350(hş).

MacKenzi, D. N., *A Concise Pahlavi Dictionary*. London: Oxford University Press, 1986.

Nyberg, H. N., *A Manual of Pahlavi*, c. II, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1974.

Reed, E., *Persian Literature Ancient and Modern*, Chicago: S. C. Griggs and Company., 1893.

Sanjana, P. B. *Avesta, Pahlavi, and Ancient Persian Studies*, Bombay Education Society's Press, Bombay, 1904.

Skjaervo, O. The Avestan Yasna: Ritual and Myth. *Religious Texts in Iranian Languages*, F. Vahman and C. V. Pedersen, Symposium Held in Copenhagen May, 2002, Copenhagen, 2007.

Solat. F., *A Geographical Handbook of Pahlavi Inscriptions of Fars Province*, Publisher: Research Institute of Cultural Heritage and Tourism, Tehrân, 2019.

Soudavar, A., The Vocabulary and Syntax of Iconography in Sasanian Iran. *Iranica Antiqua*, vol. XLIV, 2009.

Tafaddolî, A., *Târîh-e Edebiyât-e Îrân Pîş ez Eslâm*. Entesârât-e Sohen, Tehrân, 1376(hş).

Tiele, C. P. *The Religion of the Iranian Peoples*, vol. I, trs. G. K. Nariman, The Parsi Publishing, Bombay, 1912.

Görsellerdeki Şekillere Ait İnternet Kaynakları

[Erişim Tarihi: 12.10.2022] https://en.wikipedia.org/wiki/Ardashir_I

[Erişim Tarihi: 08.11.2022] <https://en.wikipedia.org/wiki/Mihr-Narseh>

[Erişim Tarihi: 14.09.2022] <https://sites.uci.edu/sasanika/meshginshahr-inscription/>

[Erişim Tarihi: 04.10.2022] https://en.wikipedia.org/wiki/Kartir%27s_inscription_at_Naqsh-e_Rajab

[Erişim Tarihi: 18.10.2022] https://en.wikipedia.org/wiki/Shapur_Sakanshah

[Erişim Tarihi: 22.11.2022] <https://www.flickr.com/photos/dynamosquito/4690821218/in/photostream/>

SELÇUKLU BAŞKENTİ OLDUĞU DÖNEMDE KONYA'DA DİNÎ AKIMLAR

Doç.Dr. Mehmet ŞİMŞİR

Necmettin Erbakan Üniv., ORCID ID: 0000-0002-0552-9558

ÖZET

Konya, üç büyük ana kıtanın ortasındaki Anadolu'nun merkezi durumundadır. Bu konumu dolayısıyla tarihin ilk dönemlerinden itibaren canlı ve hareketli bir yaşam merkezi olmuştur. Türklerin Anadolu'ya girmesiyle başlayan İslamlaşma ve İslamî merkezler oluşma aşamasında da önemli bir merkez olma hüviyetini devam ettirmiştir. Malatya, Kayseri, Sivas, Erzurum gibi şehirlerle birlikte önemli işlevlere sahip olmuştur. Özellikle Sultan Mesud (1116-1155) döneminden itibaren başkent olmasıyla cazibesini daha da artmıştır. Bu sayede dönemin hem siyasî hem de dinî, ilmî, içtimaî ve iktisadî alanlarının şekillenmesinde aktif bir rol üstlenmiştir. Konya, XI ila XII. yüzyıllar arasında değişik İslam memleketlerinden Anadolu'ya doğru yoğunlaşan göç hareketinde çeşitli zümrelerin toplandığı bir merkez olmuş, devrin önde gelen ilim insanları ve kanaat önderlerinin uğrak yeri, hatta ikamet mekânları haline gelmiştir. Şeyh Sühreverdî, İbn Arabî, Sadruddin Konevî, Bahâüddin Veled, Şeyh Nasîruddin Mahmud, Evhadüdin Kirmânî, Mevlânâ Celâleddin ve Ahmed Fakîh bunlardan sadece birkaçıdır. Böylece bahse konu olan dönemde Konya, siyasetten sosyal hayata, dinî hayattan ilmî sahalara, sanat ve mimariden estetiğe her alanda zirve noktalara ulaşan bir şehir olmuştur. Bu çalışmada, Selçuklulara başkent olduğu dönemde Konya'da çeşitli faaliyetlerde bulunan dinî akımlardan ve bunların temel özellikleriyle önemli isimlerinden bahsedilmiştir. Bunların Konya şehrine ve şehir halkına tesirleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Konya, Dinî Akımlar.

GİRİŞ

Anadolu, Asya kıtasının Avrupa ve Afrika ile kesiştiği noktada bulunmaktadır. Bu üç önemli anakarının geçiş güzergâhında bulunması nedeniyle de tarihin ilk dönemlerinden itibaren burada hep canlı ve hareketli bir yaşam olmuştur. Anadolu'nun kalbi durumundaki Konya bu canlı ve hareketli yaşamın en yoğun olduğu merkezlerdendir. Türklerin Anadolu'ya geçişleri ve burayı vatan haline getirmelerinde de Konya önemli bir konuma sahip olmuştur. Özellikle Sultan Mesud'un (1116-1155) saltanat dönemiyle birlikte başkent olması¹ Konya'nın cazibesini daha da artırmıştır. O dönemden itibaren Anadolu'nun siyasî, dinî, ilmî, içtimaî ve iktisadî yaşam alanlarında meydana gelen birçok hâdise Konya ile bağlantılı olmuştur.

XI ila XII. yüzyıllar arasında Anadolu'ya farklı bölgelerden çok sayıda insan göç etmiştir. Bunlar arasında devrin önemli, büyük ve etkili bilim insanları da vardı. Böyle bir göç hareketliliğinin yaşanmasında Selçuklu Sultanların genel olarak tebaasına, özelde ise ilme, ilim insanına, kanaat önderlerine hoşgörülü, saygılı ve cömert davranmaları etkili olmuştur.² Ayrıca o dönemlerde Moğolların tüm civar merkezleri derinden sarsan istila hareketleri,³ yakın

¹ Kafesoğlu, Anadolu Selçuklu devleti hangi tarihte kuruldu?, s. 1-28; Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, s. 45-82; Hacıgökmen, Türkiye Selçukluları zamanında Konya'nın devlet merkezi oluşu, s. 244.

² Uzunçarşılı, XII ve XIII. asırlarda Anadolu'daki fikir hareketleri ile içtimai müesseselere bir bakış, s. 288; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu devleti*, s. 318.

³ Sümer, Anadolu'da Moğollar, s. 6-7; Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 63. Türker & Ükten, Haçlılar, Moğollar ve Ortadoğu'da Haçlı Moğol münasebetleri, s. 319-314.

tarихlerde Endülüs'teki Franklar ve Müslümanlar arasındaki savaşlar⁴ da güvenli bir liman olarak görülen Anadolu'ya göç edilmesine tesir etmiştir.⁵ Bu süreçte Endülüs'ten Afrika'ya, eski Türk illerinden İran ve Arap diyarlarına kadar birçok yerden mezhep imamları, şeyhler, dervişler, âlimler vd. Anadolu'ya özellikle de başkent olması nedeniyle Konya'ya gelmişlerdir. Şeyh Şihâbeddin Sühreverdî gibi bazıları ise siyasî elçilik vazifesi nedeniyle buraya gelmiş ve izleri yıllarca devam edecek tesirler bırakmışlardır. Sonuçta bahse konu olan dönemde Mevlevîlik'ten Ahîliğe, Kalenderîlik'ten Bektaşîliğe, Haydârîlik'ten Ekberîliğe kadar çok sayıda dinî akım Konya'da varlık göstermiştir.

Dinî akımlar, önderleri, söylemleri, teşkilatları ve kadrolarıyla Konya'nın idarî ve mekânsal yapısı ile burada yaşayan halkın günlük yaşamı üzerinde etkili olmuşlardır. Hatta etkileri Konya'dan tüm Anadolu'ya, oradan dünya geneline yayılmış ve uzun yıllar devam etmiştir. Daha sonraki zamanlarda siyasetin, iktisadın, dinî algının, bilimsel terakkinin, kültür ve medeniyet alanlarındaki gelişmelerin şekillenmesine katkı sağlamışlardır. Bu sebeple bahse konu olan dönemde Mevlevîlik ve Ekberîlik gibi Konya merkezli mevcut dinî akımlarla Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ortaya çıkmış ancak kurucuları, şeyhleri veya müritleri vasıtasıyla Konya ile ilişkili olmuş dinî akımları içtimâî etkileri açısından tanımak son derece önemli bir konudur.

BAŞKENTİ OLDUĞU DÖNEMDE KONYA'DAKİ DİNÎ AKIMLAR

Bir sempozyum tebliği kapsamında kısa ve öz olarak Selçuklu devletinin başkenti olduğu dönemde Konya'daki dinî akımların hangileri olduğunu, isimleri, kurucuları ve kısa özellikleriyle birlikte şu şekilde sıralayabiliriz:

Mevlevîlik: Kurucusu, Muhammed Celâleddin'dir (672/1273). 30 Eylül 1207 yılında Belh şehrinde doğmuştur.⁶ Daha sonraları Mevlânâ, Rûmî ve Hüdâvendigâr gibi lakaplarla anılmıştır.⁷ Babası, Sultânü'l-Ulemâ Muhammed Bahâeddin Veled (631/1234)'dir. Babasıyla birlikte Moğol istilası nedeniyle Bağdat, Kûfe, Mekke, Şam, Malatya, Erzincan, Akşehir, Karaman gibi şehirlerden sonra Konya'ya gelmiştir. Babasının etkili konumunu devam ettiren Mevlana hem ilmî derinliği hem de tasavvufî meşrebiyle kısa sürede meşhur bir kimse olmuştur. Ölünceye kadar burada ikamet etmiştir. Döneminde Konya'daki dergâhında ilkelerini ortaya koyduğu hareketi zamanla gelişmiş ve kökleşmiştir. Müritlerinden Hüsametdin Çelebi'nin yeni bir tarikat olarak esaslarını belirlediği Mevlevîlik olarak anılan bu akım sadece mistik ve idealist bir tasavvuf akımı değildir. Ferdî ihtiraslardan sıyrılarak halk ile hemhâl olan, insan sevgisi temelli, kâmil insana ulaşma hedefli bir anlayışa sahiptir.⁸

Ekberîlik: Mecdüddin İshak, İbnü'l-Arabî ve Sadruddin Konevî üçlüsünün görüş ve düşünceleri etrafında şekillenmiş dinî, ilmî, tasavvufî ve felsefî bir akım olarak tanınan Ekberîlik, İbnü'l-Arabî sebebiyle Hâtemiyye, Arabiyye, Muhyiyye diye de isimlendirilmiştir.⁹ Konya şehri, siyaseti ve halkı üzerinde oldukça etkili olmuştur.¹⁰ İbnü'l-Arabî, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hocası olan Mecdüddin İshak vasıtasıyla 1204 ve 1215 yıllarında Konya'ya gelmiş,¹¹ Sadruddin Konevî ise 1241 yılından öldüğü tarih olan 1274 yılına kadar burada

⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, C. 11, s. 330-341.

⁵ Ocak, Babailer İsyanı, s. 62; Sümer, Anadolu'da Moğollar, s. 6-7; Dikici, Anadolu'da Türkler: Anadolu'ya Türk göçleri, s. 110; Kafesoğlu, Selçuklu tarihi, s. 135; Ülken, Türk tefekkürü tarihi, s. 247.

⁶ Eflâkî, *Âriflerin menkıbeleri*, C. 1, s. 108-112; Sipehsâlar, *Risâle*, s. 33.

⁷ Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 3.

⁸ Geniş bilgi için bkz.: Arpağuş, *Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273)*, s. 91-111.

⁹ Kılıç, *Ekberîyye*, C. 10, s. 544.

¹⁰ Gölpınarlı, *Mevlana Celâleddin*, s. 220.

¹¹ Uludağ, *İbn Arabî*, s. 32-58; Keklik, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî*, s. 99-172.

kalmıştır.¹² O, Konya’da kendisine tahsis edilen köşkte halka, medresesinde öğrencilere yönelik dersler vermiş ve zengin kütüphanesiyle ilmin merkezi olmuştur.¹³ Ekberîlik akımında, Vahdet-i Vücûd meselesinden eylem ve bilgi teorisine, varlıkların mertebelerinden âlemin yaratılışına, insan-ı kâmil den hayal, nefis, ruh, rüya, keramet, sevgi, güzellik, estetik, hayır, şer meselelerine varıncaya kadar dinî, ilmî, tasavvufî ve felsefî birçok konuda orijinal görüşler ileriye sürülmüştür.

Ahîlik: Anadolu’daki Ahîlik teşkilatının kurucusu Ahî Evran’dır (1171?/1261-2). Asıl adı Nasîrüddin Mahmûd b. Abbas olup kendisine Şeyh, Pîr, Ahî Evran, Velî gibi lakaplar verilmiştir.¹⁴ Hocası olan Şeyh Evhadüddin Kirmânî aynı zamanda kayınpederidir.¹⁵ Siyasî ve sosyal hayatın düzene konulması için Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh (1180-1225) tarafından fütüvvet birliklerine çeki-düzen verilmesiyle başlayan Ahîlik hareketi, I. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında (1204) Anadolu’ya girmiştir. I. Gıyâseddin Keyhusrev, Mecdüddin İshak’ı Bağdat’a elçi olarak gönderdiğinde o, İbnü’l-Arabî ve Evhadüddin Kirmânî gibi büyük müşitleri beraberinde Anadolu’ya getirmiştir.¹⁶ Evhadüddin Kirmânî ve en önemli halifesi olan Ahî Evran Anadolu’nun çeşitli yerlerinde çok sayıda tekke ve zaviye yapmışlardır. 1207 yılında Konya’ya gelen Ahî Evran burada ciddi bir etki bırakmıştır. Ahîlik akımı tasavvufî bir hareket olmanın yanı sıra temeli İslamî ve tasavvufî yaşayışa dayanan, hayat boyu dürüstlük, gaza aşkı, yiğitlik, cömertlik, kahramanlık gibi düsturları ilke edinmiş içtimâî bir akımdır.¹⁷

Kalenderîlik: Dünyayı, dünyevî değerleri umursamayan, topluma ve bu toplum düzeninin geleneklerine karşı çıkıp bunu kılık-kıyafet ve tutum-davranışlarıyla gündelik hayata yansıtan sûfî bir akım olarak tanımlanan Kalenderîliğin ilk kurucusu bilinmemektedir. X. yüzyıldan itibaren Horasan’da Baba Tâhir Uryân, Baba Hemşa gibi sûfilerle ortaya çıktığı kabul edilmektedir.¹⁸ İlk teşkilatlanmasını Cemâleddin Sâvî gerçekleştirmiştir. O, Sâve’de doğmuş, Dimyat’ta ölmüştür (1232).¹⁹ Onun ölümünden sonra halifelerinden Ebû Bekir Niksârî 1206 yılında Konya’ya gelmiş ve burada bir zaviye kurmuştur. Konya’da Mevlevîler ve Kalenderîler birbirlerine sahip çıkıp destek olmuşlardır.²⁰ Mevlana’nın pîri Şemsi Tebrîzî’nin Kalender meşrepli olmasının²¹ bunda etkili olduğu düşünülebilir.

Bektaşîlik: Kökleri Ahmet Yesevî’ye kadar uzanan Bektaşîlik akımı, aslında Kalenderî, Vefâî ve Haydarî geleneğindeki dervişlerin Hacı Bektaş Velî (ö. 1271) ve onun yolunda yeni bir seyri sülûklardır.²² Bu açıdan Bektaşîlik, “Hz. Muhammed’i Mürşit, Hz. Ali’yi rehber ve Hacı Bektaş Velî’yi pîr olarak kabul eden tarikat” şeklinde tanımlanmaktadır.²³ Hacı Bektaş Velî ve müritlerinin Mevlana ve Konya halkıyla arası çok iyi olmasa da Ahî Evran ve Sadruddin Konevî ile kuvvetli bağları, Konya’da farklı yerlerde hânîkahları bulunmuştur.²⁴ Bu sebeple dönemin Babaî isyanları gibi siyasî etkilerinin yanı sıra Konya şehrine de çeşitli tesirleri olmuştur.

¹² Demirli, Sadreddin Konevî, C. 35, s. 420.

¹³ Ülken, *İslam düşüncesi*, s. 172; Bayram, *Selçuklular zamanında Konya’da dinî ve fikrî hareketler*, s. 56; Ocak, *Selçuklular ve beylikler döneminde tasavvufî düşünce*, s. 432.

¹⁴ Kazıcı, Ahî Evran, C. 1, s. 540-542.

¹⁵ Bayram, *Anadolu Ahîliğinin teşekkülünde*, s. 69.

¹⁶ Bayram, *Şeyh Evhadü’l-Din Hamid el-Kirmanî ve menâkıb-nâmesi*, s. 14, 29-30.

¹⁷ Geniş bilgi için bkz.: Kazıcı, Ahî Evran, C. 1, s. 540-542.

¹⁸ Azamat, *Kalenderîye*, C. 24, s. 253; Ocak, *Osmanlı imparatorluğunda marjinal sufîlik Kalenderîler*, s. 16-23.

¹⁹ Ocak, *Osmanlı toplumunda zındıklar ve mülhidler*, s. 134.

²⁰ Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufîlik Kalenderîler*, s. 27; Eflâkî, *Âriflerin menkıbeleri*, C. 2, s. 63.

²¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 59-66.

²² Köprülü, *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*, s. XIX, 108-114.

²³ Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşîlik terimleri sözlüğü*, s. 58; Fıçlalı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşîlik*, s. 133.

²⁴ Bayram, *Evhadiyye tarikatı*, s. 36, *Selçuklu zamanında Konya’da dinî ve fikrî hareketler*, s. 94-95.

Diğer dinî akımlar: Selçuklulara başkentlik yaptığı dönemde Konya’da yukarıda zikredilen dinî akımlardan başka o günlerde İslam dünyasında yaygın olan hemen hemen tüm dinî zümrelerin varlığından söz etmek mümkündür. Kutbüddin Haydar’ın (ö. 1221) kurucusu olduğu rind ve kalendermeşrep dervişlik esasına dayanan **Haydarîlik** bunlardandır.²⁵ Baba İlyas Horasanî’ye nispetle **Babaîlik** diye anılan, eski Türk inançlarının İslâmî yorumlarıyla oluşan tasavvufî akımın da müritleri kanalıyla Konya üzerinde çeşitli tesirleri olmuştur. Bunlar, baskı altında kalmış, içtimâî ve iktisadî zorluklar içinde bunalmış halkın, özellikle de göçebe Türkmen kitlelerinin üzerinden faaliyetlerini yürütmüşlerdir.²⁶ Horasan’da Ebu Salih Hamdun b. Ahmed b. Ammâr el-Kassâr tarafından temelleri atılan, inançlarını daha derin ve içten bir şekilde yaşama arzusunda olan, zâhidlerin yolu diye bilinen **Melâmîlik** de Anadolu’daki Müslüman ahali üzerinde ciddi tesirler göstermiştir.²⁷ Melâmîlerin bu etkin yapıları nedeniyle Konya’yla olan bağları da göz ardı edilmemelidir. Sayılanlardan başka o dönemlerde ve devam eden süreçte Anadolu toprakları üzerinde etkili olan **Şemsîlik, Zeynîlik, Kâderîlik, Halvetîlik, Evhadîlik, Nakşibendîlik, Zeynîlik, Cavlakîlik, Rufâîlik** ve **Kübrevîlik** gibi dinî, tasavvufî ve içtimâî akımların da Konya ile ciddi bağlantıları ve etkileri olmuştur.²⁸

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Konya, Selçuklu devletine başkentlik yaptığı devirde düşünceleri, teşkilatları, müntesipleri ve eserleriyle dönemin siyasî, içtimâî, iktisadî ve ilmî alanlarında etkileri görülen çok sayıda dinî akımın merkezi ya da buluşma noktası olmuştur. Bu dinî akımlar aynı zamanda tekke, zaviye, dergâh ve hânkahlarıyla Konya’nın mimarî yapısı, halkı ve gündelik yaşam şekilleri üzerinde çeşitli tesirler bırakmışlardır. Yukarıda bunlardan kısaca bahsedilmiştir. Konya, bahse mevzu olan dönemlerde dinî zümreler açısından oldukça renkli ve geniş yelpazeli bir hareketliliğe sahne olmuştur. Bu zenginliğin çeşitli zaviyelerden irdelenmesi ve yeniden gündeme getirilmesinde fayda vardır. Özellikle siyasî, dinî, ilmî ve toplumsal açıdan farklı sıkıntılarının olduğu günümüz dünyasında problemlere çözümler üretmek konusunda bu husus önemini daha da artırmaktadır. Zira çeşitli meselelere çözüm önerileri sunabilmek, fert ve toplumun dinî ve toplumsal yapısını canlı ve ayakta tutmakla mümkündür. Kökleri tarihe dayanan farklı meşrep, karakter ve düşüncedeki topluluklara, yine aynı kökten gelen bir çağrıyla seslenmek gerekmektedir. Günümüz dünyasında ortaya çıkmış modern fikrî ve sosyal akımlarda bile tarihî yaşamışlıkların etkisi görülmektedir. Bu sebeple dinî akımlar açısından Anadolu tarihinin bir özetini içerisinde barındıran Konya’nın sahip olduğu tarihî zenginliğiyle yeniden ele alınması ve gündeme getirilmesi gerekmektedir.

Tebliğimizde kısaca bahsetmiş olduğumuz dinî akımların derinlemesine incelenmesi durumunda farklı düşünce, meşrep ve karakterdeki insanları bir araya getirmeye yardımcı olacak ilkeler tespit edilebilecektir. Bu akımların tanınırlığının artırılması durumunda toplumsal birlikteliği temin edecek birçok husus kendini gösterecektir. Şuan Konya özelinde konu ele alındığında mezkûr dinî akımlardan sadece kökleri Selçuklu başkentiyken burada yaşamış Mevlana’ya dayanan Mevlevîlik hakkında kısmen bazı çalışmalar yapıldığı söylenebilir. Onun eserleri, dergâhı, türbesi bilinmekte, sözleri, düşünceleri ve eylemleri her yıl ölüm gününde “Şeb-i Arûs” etkinliğiyle gündeme getirilmektedir. Ancak Konya’da o dönemler için en az Mevlana kadar etkin ve tesirli bir konumda bulunan Sadruddin Konevî ile ilgili benzer

²⁵ Yazıcı, Haydariyye, C. 17, s. 35-36.

²⁶ Ocak, Babaîlik, C. 4, s. 373-374.

²⁷ Melâmîlik hakkında geniş bilgi için bkz.: Gölparlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 3-217.

²⁸ Konu hakkında geniş bilgi için bkz.: Bayram, *Selçuklu zamanına Konya’da dinî ve fikrî hareketler*, s. 47-98; Küçükdağ, *Selçuklu’dan günümüze Konya’nın sosyo-politik yapısı*, s. 195-319.

bir yaklaşım maalesef söz konusu değildir. Onun ikamet ettiği köşkü, eserleri, medresesi ve dergâhı bile bugün için bir muammadır. Ekberîlik akımı ve tüm dünyada meşhur Mecdüddin İshak ve İbnü'l-Arabî gibi diğer isimleri yeterince tanınmamakta ve tanıtılmamaktadır. Oysa bu tebliğin konusu kapsamında gündeme getirilen ve o dönemin Konya'sında çeşitli faaliyetlerinin olduğunu bildiğimiz dinî akımların, bunların önemli isimlerinin araştırılmasında, düşünceleri, fikirleri ve eylemleriyle tanınması ve tanıtılmasına yönelik etkinlikler yapılmasında ciddi yararlar vardır.

KAYNAKÇA

- Arpaguş, Sâfi. (2007). Mevlâna Celâleddin Rûmî (1207-1273). *İSTEM*, 10(0), 91-111.
- Azamat, N. (2001). Kalenderiyye. *DİA*. C.XXIV, İstanbul: TDV Yayınları, C. 24, s. 253-256.
- Bayram, M. (1993). *Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani ve Evhadiyye tarikatı*. Konya: Damla Matbaacılık.
- Bayram, M. (2005). *Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani ve menâkıb-nâmesi*. Konya: Kardelen Yayınları.
- Bayram, M. (2008). *Selçuklu zamanına Konya'da dinî ve fikrî hareketler*. İstanbul: NKM Yayınları.
- Bayram, M. (2016). Anadolu Ahiliğinin teşekkülündeki rolü açısından Fütüvvet hareketi ve tarihi. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1(0), s. 51-73.
- Demirli, E. (2008). Sadreddin Konevî. *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, C. 35, s. 420-425.
- Dikici, M. (1998). *Anadolu'da Türkler: Anadolu'ya Türk göçleri*. İstanbul: Burak Yayınevi.
- Eflâkî, Ahmet. (1989). *Âriflerin menkıbeleri*. (T. Yazıcı, Çev.). İstanbul: MEB Yayınları.
- Fığlalı, E. R. (1994). *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*. İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Füruzanfer, B. (1990). *Mevlânâ Celâleddin*. (F. N. Uzluk, Çev.). İstanbul: MEB Yayınları.
- Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu devleti*. (A. Yaran, Çev.). Ankara: Onur Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1931). *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Gölpınarlı, A. (1959). *Mevlânâ Celâleddin*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Hacıgökmen, M. A. (2011). Türkiye Selçukluları zamanında Konya'nın devlet merkezi oluşu. *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29(1), 231-260.
- İbnü'l-Esîr. (1987). *el-Kâmil fi't-tarih*. (A. Ağrakça, A. Özaydın, Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kafesoğlu, İ. (1979-1980). Anadolu Selçuklu devleti hangi tarihte kuruldu? *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11(0), 1-28.
- Kazıcı, Ziya. (1988). Ahî Evran. *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, C. 1, s. 540-542.
- Keklik, N. (1966). *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin hayatı ve çevresi*. İstanbul: Büyük Matbaa.
- Kılıç, M. E. (1994). Ekberîyye. *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, C. 10, s. 544-545.
- Korkmaz, E. (1993). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik terimleri sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1976). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Ankara: DİB Yayınları.
- Küçükdağ, Y. (Edt.). (2003). *Selçuklu'dan günümüze Konya'nın sosyo-politik yapısı*. Konya: Konya İl Emniyet Müdürlüğü Ar-Ge Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1991). Babâlik. *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, C. 4, s. 373-374.

- Ocak, A. Y. (1992). *Osmanlı İmparatorluğunda marjinal sufilik Kalenderiler (XIV-XVII. yüzyıllar)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2006). Selçuklular ve beylikler döneminde tasavvufi düşünce. *Anadolu Selçukluları ve beylikler dönemi uygarlığı C. 1.* (Edt.: Ahmet Yaşar Ocak). Ankara, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 429-439.
- Ocak, A. Y. (2013). *Osmanlı toplumunda zındıklar ve mülhidler (15-17 yüzyıllar)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2011). *Babailer isyanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sipehsâlar, Feridun b. Ahmed. (1977). *Risâle Mevlânâ ve etrafındakiler*. (T. Yazıcı, Çev.). İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Sümer, F. (1969). Anadolu'da Moğollar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, s. 1-147.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu Yayınları.
- Turan, O. (1980). *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Türker, Ö. & Ükten, S. S. (2014). Haçlılar, Moğollar ve Ortadoğu'da Haçlı Moğol münasebetleri. *AÜ Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(1), s. 319-344.
- Uludağ, S. (1995). *İbn Arabî*, Ankara: TDV Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1943). XII ve XIII. asırlarda Anadolu'daki fikir hareketleri ile içtimai müesseselere bir bakış. *III. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2007). *Türk tefekkürü tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2015). *İslam düşüncesi*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Yazıcı, T. (1998). Haydariyye. *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, C. 17, s. 35-36.

İLK DÖNEM İSLAM TARİHİNDE BİLİM ve EĞİTİM-ÖĞRETİMİN GELİŞİM SÜRECİ (VII-X. YÜZYILLAR)

Doç.Dr. Mehmet ŞİMŞİR

Necmettin Erbakan Üniv., ORCID ID: 0000-0002-0552-9558

ÖZET

Sosyal bir varlık olan insanın bireysel ve toplumsal gelişimi için bilim, eğitim ve öğretim vaz geçilmez unsurlardır. Bilim, dünya ile ilgili tüm olguları ve bu olguların birbirleriyle ilişkilerini ortaya koymayı; eğitim, bireyleri duygu, düşünce ve eylemlerinde en iyiye ulaştırma sürecini; öğretim ise bu süreç içerisinde uygulanan yöntemleri ifade etmektedir. İnsanı, kâmil noktaya ulaştırma hedefinde olan İslam dini de bilimi, eğitim ve öğretimi öncelemiştir. İlk andan itibaren insanın istenilen seviyeye gelebilmesi için ayrılmaz bir bütün olarak gördüğü bu üçlüyü gündeme getirmiştir. Oku emriyle işe başlamış, akabinde eğitim ve öğretimle ilgili temel ilkelerini ortaya koymuştur. Kur'an ve Sünnet kanalıyla konuyla ilgili teşvikler ve ufuk açıcı yönlendirmeler yapmıştır. Bu sayede Müslümanlar kısa sürede bilimde, eğitim ve öğretimde “İlk Altın Çağ” olarak ifade edilebilecek zirve noktalara ulaşmışlardır. Bu çalışmada bahsi geçen süreç ele alınmıştır. Hz. Peygamber döneminden itibaren bilim, eğitim ve öğretim konularında yaşanan gelişmelerden ana hatlarıyla bahsedilmiştir. Günümüz dünyasında bu alanda atılacak adımlar ve uygulanacak yöntemler için ilk dönem İslam tarihi içerisinde geniş bir birikimin mevcut olduğunu göstermek hedeflenmiştir. Mezkûr amaç doğrultusunda başlangıçtan Beytü'l-Hikme kurumunun faal olarak etkili olduğu döneme gelinceye kadar geçen süreç özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Bilim, Eğitim, Öğretim, Beytü'l-Hikme.

GİRİŞ

İslam toplumları, VII ila X. yüzyıllar arasında İslam dininin bilime, eğitim ve öğretime verdiği değer sayesinde ciddi ilerlemeler kat etmişlerdir. Hatta modern dünyanın bilimsel seviyesinin temelini, Müslümanların bu dönemdeki çalışmalarına dayandığı ifade edilebilir. “Oku” emriyle işe başlayan İslam, ilim öğrenmeyi ve bu yolda ilerlemeyi kutsal bir eylem ilan etmiştir: “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alak (embriyo)’dan yaratmıştır. Oku! Kalemle yazmayı, böylece insana bilmediğini öğreten Rabbin sonsuz kerem sahibidir” (Alak, 96/1-5). İslam, inancın temelini oluşturan tevhidi anlamak, ibadetleri eda edebilmek ve kâinatın şifrelerini çözebilmek için bilimi yegâne anahtar olarak göstermiştir.¹ Kur'an ayetlerine bakıldığında insanın bizzat kendi varlığı ve özellikleriyle ilgili konulara yoğunlaşmayı emreden üç yüz elli, yeryüzünü araştırmaya teşvik eden elli, eğitim, öğretim ve pozitif ilimlere işaret eden yedi yüz elli, akıl ve aklı kullanmayı öngören altmış beş, cehaleti, bilgisizliği yeren yirmi beş civarında ayetin mevcut olduğunu görürüz.² Bu durum İslam'ın bilime, eğitim ve öğretime verdiği önemi göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu noktada İslam, Müslümanlara din ve dünya için gerekli olan bilgileri öğrenmeyi farz kılmıştır.³ Ayrıca Kur'an'da, “De ki: Ey

¹ Allah'ın birliğini yani tevhidi kavrayabilmek, en temel ibadetler olan namaz, oruç, zekât ve hac başta olmak üzere diğer ibadetleri yapabilmek için coğrafya, matematik, astronomi, tıp, iktisat gibi pozitif bilimleri bilmek, akıl ve mantık kurallarını işletebilmek gerekmektedir, bkz.: Hızlı, *İslam Kurumları ve Medeniyeti*, s. 47.

² Kayadibi, İslam dini'nin eğitim öğretime verdiği önem, s. 33-34.

³ İbn Mâce, Mukaddime, 17.

Rabbim! İlmimi artır” (Tâ-Hâ, 20/114), “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (Zümer, 39/9), “Eğer bilmiyorsanız bilene sorun” (Nahl, 16/43), “Allah içinizden iman edenlerin ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir” (Mücâdele, 58/11), “Allah’a karşı ancak; kulları içerisinde âlim olanlar derin saygı duyarlar” (Fâtır, 35/28) vb. ayetlerle Müslümanlara net bir yol çizmiştir. Yine cahilce hevesleri peşinde koşup (Rûm, 30/29) bilgisizce tartışanları (Hacc, 22/3) ve fikir yürütenleri (Necm, 53/28) eleştirmiştir.

Kur’an’ın yanı sıra Hz. Peygamber’in de konuyla ilgili yönlendirme ve teşvikleri olmuştur. O, “Ya ilim öğreten ol, ya öğrenen ol, ya dinleyen ol, ya da ilmi seven/destekleyen ol. Sakın beşincisi olma, helâk olursun!”⁴ “Kim ilim tahsil etmek için bir yola girerse, Allah o kişiye cennetin yolunu kolaylaştırır”⁵ demiştir. Yine O, dünyadaki en değerli kimselerin ilim öğretenler ve öğrenenler olduğunu,⁶ gerçek bilim insanlarının bulunmadığı zamanlarda toplumlara cahillerin yön vereceği ve böylece felakete sürüklenecekleri uyarısında bulunmuştur.⁷ “İlim Çin’de de olsa onu arayıp bulun”⁸ “Hikmet (ilim) müminin yitiğidir. Onu nerede bulursa alır”⁹ demiş, kişinin bilim yolunda ortaya çıkardığı her şeyin ölümünden sonra bile ona fayda sağlamaya devam edeceğini müjdelemiştir.¹⁰ İnsanlar içerisinde sadece Allah’ın kendisine verdiği malı insanlara dağıtan kimselere ve elde ettiği ilmi başkalarına öğreten âlimlere gıpta edilebileceğini,¹¹ en faziletli sadakanın kişinin ilim öğrenmesi ve bunu öğretmesi olduğunu ifade ederek¹² teşviklerini artırmış, konuyu zirve noktasına ulaştırmıştır. O, Allah’ın kendisiyle göndermiş olduğu hidâyet ve ilmi, yeryüzüne yağın bol yağmura, ilim sahibi kimseleri de verimli toprağa benzetmiştir. Bu sayede huzur, bereket ve rahmete ulaşılacağını dile getirmiş, ilimsiz bir hayatı da yağmursuz bir yaşama ve çorak bir toprağa benzeterek bunda hayrın olmadığını belirtmiştir.¹³ Bu sebeple kendisine gelen heyetlerin bile eğitim almasını temin ederek¹⁴ tüm Müslümanları bu işin içerisine dâhil etmiş ve bu yolda güzel bir örnek oluşturmuştur. Hz. Peygamber bunlardan başka ilim tahsil etmek için yolculuğa çıkan kimsenin evine dönünceye kadar Allah yolunda olduğunu ifade etmiş,¹⁵ âlimin âbid olana üstünlüğünün ise kendisinin en düşük seviyedeki insana olan üstünlüğüne benzediğini, ilimle uğraşan kimselere meleklerin, gök ve yer ehlinin, hatta yuvasındaki karınca ve denizdeki balıkların bile dua edeceğini söylemiştir.¹⁶

Sonuçta İslam toplumları âlimlerin yetişmesi ve ilmin gelişmesi için seferber olmuştur. Müslümanlar, Kur’an-ı Kerim ayetlerinin teşviki ve Hz. Peygamber’in bu yöndeki tutumu sayesinde sadece dinî ilimlerde değil, pozitif bilimlerle eğitim-öğretim sahasında da kısa sürede büyük mesafeler kat edilmişlerdir.

Başlangıçtan Beytü’l-Hikme’nin Faal Olduğu Döneme Kadar Bilim ve Eğitim-Öğretim Alanlarındaki Gelişmeler

⁴ Dârimî, Mukaddime, 26.

⁵ Müslim, Zikr, 39. Ayrıca bk. Buhârî, İlim, 10; Ebû Dâvûd, İlim, 1; Tirmizî, Kur’an, 10, İlim, 19; İbn Mâce, Mukaddime, 17.

⁶ Tirmizî, Zühhd, 14. Ayrıca bkz. İbn Mâce, Zühhd, 3.

⁷ Buhârî, İlim, 34.

⁸ Beyhakî, Şuabu’l-İmân, C. 3, s. 194.

⁹ Tirmizî, İlim, 19.

¹⁰ Müslim, Vasiyyet, 14.

¹¹ Buhârî, İlim, 15.

¹² İbn Mâce, Mukaddime, 20.

¹³ Buhârî, İlim 20; Müslim, Fezâil 15.

¹⁴ Kâpar, *Heyetler Hz. Peygamber dönemi diplomasi*, s. 351-354.

¹⁵ Tirmizî, İlim, 2.

¹⁶ Tirmizî, İlim, 19.

Hız. Peygamber Dönemi: Hız. Peygamber, tebliğinin Mekke döneminde hem kendi evinde¹⁷ hem de Dâru'l-Erkâm¹⁸ (Erkam'ın evi)'da hakikate ulaşmak için başlattığı eğitim-öğretim işlerini, Medine döneminden itibaren evinin yanı sıra Ashab-ı Suffe¹⁹ yapılanmasıyla devam ettirmiş ve faaliyetine kurumsal bir hüviyet kazandırmıştır. Süreç içerisinde Bedir esirlerinin Müslümanlara okuma-yazma öğretme karşılığında serbest bırakılması uygulamasında²⁰ olduğu üzere her fırsatı değerlendirmiştir. Bu sayede Zeyd b. Sâbit²¹ (ö. 665) gibi kölelikten gelmesine rağmen dönemin en önde gelen âlimlerinin yetişmesinin kapısını aralamıştır.

Hız. Peygamber döneminde bunlardan başka çocukların eğitim aldıkları dâru'l-küttâblar²² başta olmak üzere mescitler,²³ âlimlerin evleri,²⁴ sokak, çarşı ve pazarlarda²⁵ eğitim-öğretime devam edilmiştir. Genç-ihthiyar, kadın-erkek tüm İslam toplumunun ilmî faaliyet içerisinde olmaları sağlanmış, Müslümanların eğitim-öğretimi için gayrimüslim öğretmenlerden de istifade edilmiştir.²⁶

Hulefâ-i Râşidîn dönemi: Hulefâ-i Râşidîn döneminde Hız. Peygamber'in başlatmış olduğu bilimsel faaliyetler ve eğitim-öğretim işleri genişleyerek devam etmiştir. Özellikle Hız. Ömer (ö. 644) döneminde birçok konuda olduğu gibi bu alanlarda da oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştır. Onun döneminde küttâbların sayıları artırılmış, neredeyse tüm yerleşim birimlerinde bu türde okullar yaygın hale getirilmiş, çocukların buralarda eğitim-öğretim görmesi zorunlu kılınmış, maaşlı öğretmenler atanmış ve resmi müfredat düzenlenmiştir.²⁷ Hız. Ömer, tıpkı Hız. Peygamber gibi eğitim-öğretim konusunda gayrimüslim hocalardan da istifade etmiştir.²⁸ Zamanla hem idareciler hem de genel olarak tüm Müslümanlar, "Kim ilim tahsil

¹⁷ Ahzab, 33/53; Ahmed Çelebi, *İslam eğitim tarihi*, s. 59.

¹⁸ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, s. 900; Derveze, *Kur'an'a göre Hız. Muhammed'in hayatı*, C. 2, s.148; Hamîdullah, *İslam peygamberi*, C. 1, s. 98.

¹⁹ Ashab-ı Suffe yapılanması hakkında bilgi için bkz.: Baktır, Suffe, C. 37, s. 469-470.

²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, C. 2, s. 22.

²¹ Diyârbekrî, *Târihu'l-hamîs*, C. 1, s. 395.

²² Dâru'l-Küttâblar, hem okuma-yazmanın öğretildiği hem de Kur'an ve din eğitiminin verildiği yerlerdir, bilgi için bkz.: Ahmed Emin, *Duha'l-İslam*, C. 2, s. 66; Dağ & Öymen, *İslam eğitim tarihi*, s. 65; Goldziher, *İslam'da eğitim*, s. 80-81; Hamîdullah, *İslam peygamberi*, C. 2, s. 771; Gözütok, Resulullah (s.a.v) döneminde ilköğretim kurumları ve işlevleri, s. 190-197. Hız. Peygamber döneminde Dâru'l-Küttâblarla ilgili bazı rivayetler için bkz.: Buhârî, *Diyât*, 27; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, C. 3, s. 240; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, C. 2, s. 539; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ*, C. 2, s. 741-742, 892-893.

²³ Hız. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'den başka bizzat yaptırdığı mescit sayısı on sekizdir, bkz.: İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, C. 2, s. 530-531. Süheyli bu mescitlerin sayısını on yedi olarak vermektedir, bkz.: er-Ravzû'l-ünûf, C. 7, s. 323. Buralarda ibadetin yanı sıra eğitim-öğretim işlemleri de yürütülmüştür. Hız. Ebu Bekir, Ammâr b. Yâsir, Bilal-i Habeşî ve Es'âd b. Zürrâre gibi isimlerin yaptırdığı ve içerisinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü mescitler için bkz.: İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, C. 1, s. 498; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, C. 3, s. 609; Buhârî, *Menâkibü'l-Ashâb*, 45; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, C. 9, s. 196; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, C. 1, s. 411; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, C. 3, s. 94.

²⁴ Es'âd b. Zürrâre'nin evi bu dönemde faal olarak eğitim-öğretim yapılan evlerdendir, bkz.: İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-eser*, C. 1, s. 184; İbn Kesir, *es-Siretü'n-nebeviyye*, C. 2, s. 181-184. Aynı şekilde Mahreme b. Nevfel'in evi de "Dâru'l-Kurrâ" ismiyle tedris yapılan evlerdendi, bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, C. 4, s. 205. Bunlardan başka içerisinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü Külsüm b. Hidm, Sa'd b. Heyseme gibi isimlerin evleriyle "Dâru'l-İnşâ" ya da "Divânü'l-İnşâ" isimli katiplerin bulunduğu ev hakkında bilgi için bkz.: Gözütok, Resulullah (s.a.v) döneminde ilköğretim kurumları ve işlevleri, s. 174-176.

²⁵ Bazı örnekler için bkz.: Buhârî, *Edeb*, 39, Ebû Dâvûd, *Edeb*, 1.

²⁶ Hız. Peygamber, bazen müşriklerin bazı zamanlarda da ehl-i kitaptan olan kimselerin Müslüman çocuklara okuma-yazma öğretilmelerine yönelik tasarruflarda bulunmuş, hatta bu yönde örnek bir tutum sergilemiştir. Bilgi için bkz.: Çelebi, *İslam'da eğitim öğretim tarihi*, s. 35; Kayaoğlu, *İslam kurumları tarihi*, s. 123.

²⁷ Ayrıntılar ve bazı örnekler için bkz.: Hızlı, *İslam kurumları ve medeniyeti*, s. 160-161; Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye*, C. 3, s. 107.

²⁸ Hız. Ömer'in konu hakkındaki tutumuna yönelik bazı örnek için bkz.: Belâzürî, *Ensâbü'l-eyrâf*, C. 10, s. 432-433.

etmek için bir yola girerse, Allah o kişiye cennetin yolunu kolaylaştırır”²⁹ müjdesinden hareketle bilimin, eğitim ve öğretimin öncüsü olmuşlardır.

Müslümanlar, eğitim-öğretim ve bilimsel faaliyetleriyle tefsir, hadis, siyer, kıraat, fıkıh ve kelam gibi kendilerine has ilimleri ortaya koymaya, fizik, astronomi tıp, cebir, kimya, tarih ve coğrafya gibi mevcut pozitif bilim dallarında da çeşitli çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bu açıdan dinî ilimlerle pozitif bilimler arasında bir ayrıma gitmeksizin her biriyle ilgilenmişlerdir. Mezkûr bilimlerde dünya birikimini kendi çalışmalarlarıyla birleştirmiş, yeni icat ve tekniklerin kapılarını aralamışlardır. Dinin temel ilkeleriyle bilimi dâhiyane bir şekilde cemetmişler, fizik ile metafiziği, bilgiyle hikmeti buluşturmuşlardır. İlimle meşgul olmayı ibadet saymışlar, bir araya gelip ilim öğrenmeyi zikir, araştırma yapmayı ve bilmeyenlere öğretmeyi de cihat kabul etmişlerdir. Allah’ın ilim sahibi kimselerin derecesini yükseltileceğine³⁰ olan inançları nedeniyle bilimin cehaletten kararan kalpleri aydınlatacağını, insanlara rehber olacağını düşünmüşlerdir.

Müslümanlar, Hulefâ-i Râşidîn döneminde gerçekleştirdikleri fetihlerle Şam, Hıms, Halep, Harran/Edessa, Cündişâpûr, Antakya ve İskenderiye gibi önemli ilim merkezlerine sahip olduklarında sadece maddî imkânları değil, aynı zamanda ilmî fırsatları da değerlendirmişlerdir. Tanış oldukları Roma ve Sâsânî medeniyeti müntesipleriyle iyi ilişkiler kurmaya gayret göstermişlerdir. Bilim merkezlerinde yaşayanlara oldukça iyi davranmışlar,³¹ bu merkezlerin Yunan, Mısır, İran, Hint, Yahudi ve Hıristiyanların bilimsel birikiminden ve teknik bilgilerden istifade etmeye çalışmışlardır.³² Henüz 658 yılına gelindiğinde meşhur Yunan simyacı Zosimos’un (ö. 420) bir risalesini Arapçaya tercüme etmişler, farklı kültür ve medeniyet mensubu bilim insanlarının ürettikleri bilgi ve birikimden istifade etmede bir mahzur görmemişlerdir.³³

Emeviler dönemi: Emeviler döneminden itibaren Müslümanlar bilimi kayıt altına almaya, tercüme faaliyetlerine başlamışlar, mevcut bilim ve eğitim-öğretim mekanlarına sarayları, edebiyat salonlarını ve devlet idare merkezlerini de dahil etmişlerdir.³⁴ Bu dönemde özellikle Şam’da bulunan hilafet sarayında farklı din ve etnik yapılardan bilim insanları bulunmuştur.³⁵ Muâviye b. Ebu Süfyân (ö. 680) sarayının kapılarını farklı din mensupları dâhil tüm bilim insanlarına açık hale getirmiştir. Sarayda bizzat katıldığı toplantılarla ilmî müzakerelerin yapılması uygulamasını hayata geçirmiştir.³⁶ Böylece tıp ve simya başta olmak üzere “Ulûmu’l-Evâil” yani pozitif bilimlerde farklı kültür ve medeniyetlere ait bilimsel ürünlerle tanışılmaya başlanmıştır.

Emevi hanedanına mensup ilk Müslüman filozof ve kimyacı olarak anılan Hâlid b. Yezid b. Muâviye’nin (ö. 704) bizzat kendisi bu bilimlerle meşgul olmuştur.³⁷ O, çeşitli kitapları okuyup anlayabilmek için İskenderiyeli rahip Marianos Romenus’u yanına getirtmiş, ondan hem ders almış hem de önemli kitapları Grekçe ve Koptçadan Arapçaya tercümesini yaptırmıştır. Aynı şekilde astronomi, kimya ve tıp bilim dallarından çeşitli eserleri İskenderiyeli rahip Staphon’a tercüme ettirmiştir.³⁸ Emeviler döneminde Cündişâpûr’daki bilim insanları Şam’a davet

²⁹ Müslim, Zikr, 39. Ayrıca bk. Buhârî, İlim, 10; Ebû Dâvûd, İlim, 1; İbni Mâce, Mukaddime, 17; Tirmizî, Kur’ân, 10, İlim, 19.

³⁰ Mücadele, 58/11.

³¹ Sezgin, *İslam’da bilim ve teknik*, C. 1, s. 2.

³² Bouamrane, Ortaçağ İslam dünyasında bilim ve gelişmesi, s. 384.

³³ Sezgin, *İslam’da bilim ve teknik*, C. 1, s. 3.

³⁴ Dağ & Öymen, *İslam eğitim tarihi*, s. 66-86; Adıgüzel, İslamiyet’in ilk dönemlerinde eğitim öğretim, s. 49.

³⁵ Sezgin, *İslam’da bilim ve teknik*, C. 1, s. 3.

³⁶ Mes’ûdî, *Mürücu’z-zeheb*, C. 3, s. 40-41; Hitti, *Siyasi ve kültürel İslam tarihi*, C. 2, s. 310-311.

³⁷ Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, C. 1, s. 328; Isfehânî, *el-Eğânî*, XVI/86; Bîrûnî, *el-Âsârü’l-bâkiye*, s. 302.

³⁸ Câhiz, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, C. 1, s. 328; İbnü’n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 786, 792, 1100-1102; İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, C. 2, s. 224.

edilmiş, böylece özellikle tıp, simya ve felsefe gibi bilim dallarının bakiyeleri, İnan, Hint, Yunan ve Roma kültürlerinin ortak mirası Şam'a taşınmıştır.³⁹ Mervân b. Hakem (ö. 685) ve Ömer b. Abdülaziz (ö. 720) dönemlerinde ise İskenderiyeli tabip Ahron'un tıpla ilgili *Künnâş*⁴⁰ isimli eseri başta olmak üzere Farsça, Koptça ve Grekçe dillerinden Arapçaya çeşitli tercüme yapılmıştır.

Abbasiler dönemi: Abbasiler döneminde önceki uygulamalar devam etmekle birlikte bilim ve eğitim-öğretim alanlarındaki çalışmalar daha da ileri noktalara ulaşmıştır. Harran, Urfa, Antakya, Cündişâpûr, Nusaybin, Kinnesrin ve İskenderiye gibi bilim merkezlerindeki Hint, Sümer, Âsur, Bâbil, İnan, Grek, Yunan, Fenike ve Roma medeniyetlerine ait bilimsel miras Bağdat'a taşınmıştır. Burada Sanskritçe, Süryanice, Farsça, Yunanca, Aramice ve İbranice gibi antik dillerden çok sayıda eser Arapçaya tercüme edilmiştir.⁴¹ Mansur ve sonrasında gelen ilk Abbasi halifeleri, İslam inancında itikadî ve amelî farklı yaklaşımların çoğalmasını sağlayarak tek başına ciddi bir muhalif gücün oluşmasını engellemek adına başlattıkları bu işi bir devlet politikası haline getirmişlerdir.⁴² Neticede önceki dönemlere ait bilim metotları, eski dönemlerde yaşamış bilim insanlarının görüşleri ve eserleri unutulmaktan kurtarılmış, üzerlerinde yeni çalışmalar yapma fırsatı doğmuştur.

Halife Mansur (ö. 775) döneminde Fârisî kökenli Bermekî ailesinden gelen vezirlerden itibaren "Hizânetü'l-Hikme" adlı kütüphane⁴³ oluşmaya başlamıştır. Burada dünyanın değişik bilim merkezlerinden gelen farklı inanç ve etnik yapılara mensup birçok bilim insanının da katkılarıyla tercüme faaliyetlerine hız verilmiştir. Felsefeden mantığa, astronomiden tıp ve simyaya, coğrafyadan cebir, hendese ve edebiyat alanlarına kadar antikçağ dünyasının bilimsel ve kültürel mirası bir araya getirilmiştir. Hazineden tahsis edilen parayla Anadolu'dan Mısır ve Hindistan'a kadar pek çok bölgeden kitaplar toplanmıştır.⁴⁴ Mehdî (ö. 785), Hârûnürreşid (ö. 809), Emin (ö. 813) ve Memun (ö. 833) zamanlarında bu merkez "Beytü'l-Hikme" adıyla anılmaya başlanmıştır. İçinde rasathanenin de bulunduğu bir kompleks haline gelen bu merkezde ilk zamanlardan itibaren Abdullah el-Mukaffâ, Curcîs, Sinbâd, Rahhâk el-Hindî, İbrahim el-Fezârî, Yuhannâ b. Mâseveyh, Patrik Sergios ve İbnü'l-Bitrîk gibi bilim insanları hem idarî alanlarda hem de tercüme sahasında görev yapmışlardır.⁴⁵ *Zicü's-şâh*, *Hüdaynâme*, *Câvidân-ı hired*, *Âyinnâme* gibi dünya klasikleriyle Aristo'nun *Topika* ve *Fizika*, Beydeba'nın *Kelile ve Dimne*, Batlamyus'un *Sintaksi/Algamest*, Porphyrios'un *İsagoji*, Öklid'in *Elemento geometrica* isimli eserleri başta olmak üzere Rufus, Efesli Batlamyus, Hipokrat, Sokrat, Plotinus, Eflatun, Themistius Galinos, Proclus ve daha başkalarının kitaplarını Arapçaya tercüme etmişlerdir.⁴⁶ Müslümanlar, Beytü'l-Hikme'de dünya bilim mirasını inceleyip araştırmışlar, bazı bilim dalları ve konularında çeşitli tenkit ve eleştirilerle karşıt görüşler geliştirmişlerdir. Bu sayede ilmî açıdan zirve denilebilecek bir noktaya ulaşmışlardır.

Tüm bu çabaların sonucunda İslam âleminde hem dinî ilimlerde hem de pozitif bilimlerde ilk Müslüman bilim öncüleri yetişmiştir. X. yüzyıla gelindiğinde matematik, astronomi, tıp, simya, tarih, coğrafya, felsefe, mantık, zooloji, botanik gibi bilim dallarında isimlerini dünya bilim

³⁹ Bouamrane, Ortaçağ İslam dünyasında bilim ve gelişmesi, s. 384; Karlığa, İslam düşüncesinin doğuşunu etkileyen sosyo-politik, kültürel ve ekonomik nedenler, s. 179-204.

⁴⁰ İbn Cülcül, *Tabakâtü'l-etbbâ'*, s. 61; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 906, 934, 938; İbn Ebu Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ'*, C. 1, s. 3-4; Sezgin, *İslam'da bilim ve teknik*, C. 1, s. 4.

⁴¹ Fârâbî, *Tahsilü's-sa'âde*, s. 88-89; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 792-797.

⁴² Hitti, *Siyasi ve kültürel İslam tarihi*, C. 1, s. 478; Güzel, *Abbasi Halifesi Mehdi b. Mansur*, s. 159-161.

⁴³ Ceşiyârî, *el-Vüzerâ ve'l-küttâb*, s. 138; İbn Ebu Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ'*, C. 1, s. 123-127, 203, 205; Sezgin, *İslam'da bilim ve teknik*, C. 1, s. 8-9.

⁴⁴ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 790; İbn Ebu Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ'*, C. 1, s. 187; İbn Haldûn, *Mukaddime*, C. 2, s. 1141-1145.

⁴⁵ Bouamrane, Ortaçağ İslam dünyasında bilim ve gelişmesi, s. 384-385.

⁴⁶ Geniş bilgi için bkz. Şeşen, İslam dünyasındaki ilk tercüme faaliyetlerine umumi bir bakış, s. 3-29.

tarihine altın harflerle yazdıran unutulmaz bilim insanları olmuştur. Bunlardan önemli icatlar yapan, kıymetli eserler bırakan bazıları şunlardır:

- İbnü'l-Mükaffa' (ö. 759),
 Yakub b. Târik (ö. 796),
 İbrahim b. Habib el-Fezârî (ö. 806),
 Câbir b. Hayyân (ö. 815),
 Abdülhamid b. Türk (ö. 830),
 Yahyâ b. Ebu Mansur (ö. 830),
 Haccac b. Yusuf b. Matar (ö. 833),
 Sehl b. Bişr (ö. 844),
 Hârizmî (ö. 847'dan sonra),
 Ali b. Rabben et-Taberî (ö. 850),
 Ziryâb (ö. 852),
 Ahmed b. Hanbel (ö. 855),
 Zünnûn el-Mısırî (ö. 859'dan sonra),
 Fergânî, (ö. 861),
 Abbas b. Saîd Cevherî (ö. 860'dan sonra)
 İbn Mâseveyh (ö. 862),
 Ebû Ma'ser el-Belhî (ö. 866),
 Kindî (ö. 866),
 Câhız (ö. 869),
 Buhârî (ö. 870),
 Ahmed b. Musa (ö. 873),
 Huneyn b. İshak (ö. 873),
 Müslim (ö. 875),
 İbn Mâce (ö. 887),
 Abbas Kasım b. Firnas (ö. 887),
 Ebu Dâvûd (ö. 889),
 Belâzurî (ö. 892),
 Dineverî (ö. 896),
 Ali b. İsa el-Usturlâbî (ö. 899),
 Beni Musa Kardeşler (IX. yüzyıl),
 Süleyman et-Tâcir (IX. yüzyıl),
 Sâbit b. Kurrâ (ö. 901),
 Ya'kûbî (ö. 905'ten sonra),
 İbn Hurdazbih (ö. 912),
 Nesâî (ö. 915),
 Taberî (ö. 923),
 Ahmed Sehl el-Belhî (ö. 934),
 Bettânî (ö. 922),
 Ebu Bekir er-Râzî (ö. 925),
 Cehşiyârî (ö. 942),
 İbnü'l-Fakîh (ö. 942'den sonra),
 Mâtürîdî (ö. 944),
 Farabî (ö. 950),
 Mes'ûdî (956),
 Ebu'l-Ferec el-İsfehânî (ö. 967),
 Meryem el-Usturlâbî (ö. 967'den sonra),
 Hemdânî (ö. 971'den sonra),
 Taberânî (ö. 971),
- Abdurrahman es-Sûfî (ö. 986),
 İbn Havkal (ö. 988),
 Ali b. Abbas el-Mecûsî (ö. 994),
 İbn Cülcül (ö. 994),
 İbn Nedim (ö. 995),
 Ebu'l-Vefa el-Buzcânî (ö. 998).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İslam, bilimi insanlığın ortak paydası olarak görmüş, bilime büyük önem vermiş, Kur'an ayetleri konuyu sıklıkla gündeme getirmiş, Hz. Peygamber her fırsatta ilmi ve ilmî faaliyetleri teşvik etmiş ve desteklemiştir. Bu sayede Müslümanlar, ilk andan itibaren bilime ve eğitim-öğretim işlerine başlamışlardır. Devlet başkanından tebaaya, erkeklerden kadınlara, gençlerden yaşlılara varıncaya kadar hepsi bu faaliyetlerin içerisinde olmuşlardır.

Müslümanlar, buldukları her fırsatı değerlendirmişlerdir. Mescitler başta olmak üzere küttâbları, alimlerin evlerini, sokakları, çölü, çarşı-pazarları, sarayları, devlet idare merkezlerini ve edebiyat salonlarını bilimsel faaliyet ve eğitim-öğretim yeri haline getirmişlerdir. İlimin nereden geldiğine bakmaksızın ona sahip çıkmaya ve elde etmeye gayret göstermişlerdir. Bu noktada müslim-gayrimüslim ayırımı yapmamışlar, insanlığın ortak mirası olan Yunan, Mısır, İran, Hint, Yahudi ve Hıristiyanların bilimsel birikiminden ve teknik bilgilerden istifade etmişlerdir. En son Beytü'l-Hikme yapılanmasıyla dünyanın bilimsel birikimini bir araya getirmeye muvaffak olmuşlardır. Eski bilgi ve düşüncelerden yararlandıkları gibi bunlar üzerinde çeşitli analizler yaparak, eleştiriler getirerek bilim ve teknolojiye yeni ufuklar açmışlardır. Bahsi geçen dönemlerde bilim insanlarını en saygın kimseler kabul etmişler ve onlara büyük iltifatlarda bulunmuşlardır. Farklı etnik yapı ve inançtan bilim insanlarını kendi ülkelerine davet etmişlerdir. Böylece tefsir, hadis, kıraat, siyer, fıkıh, kelam gibi dinî ilimlerin yanı sıra bilimin her alanında en üst düzeyde çalışmalar yapmışlardır. Bu kapsamda tıptan geometriye, astronomiden kimyaya, simyadan matematiğe, tarihten coğrafyaya ve fizikten cebire mevcut pozitif bilim dallarındaki çalışmaları ve icatlarıyla bugünkü modern bilimsel teorilerin öncüleri olmuşlardır.

Sonuçta Müslümanlar, İslam inancının özünden aldıkları ilhamla VII ila X. yüzyıllar arasında bilimsel faaliyetler ve eğitim-öğretim alanları açısından "İlk Altın Çağ" haline getirmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, A. (2001). İslamiyet'in ilk dönemlerinde eğitim öğretim. *Diyanet İlmi Dergi*, 37(2), s. 43-57.
- Ahmed Çelebi. (1983). *İslam eğitim tarihi*. (A. Yardım, çev.). İstanbul: Damla Yayınları.
- Ahmed Emin. (1938). *Duha'l-İslam*. Kahire: y.b.y.
- Baktır, M. (2009). Suffe. *DİA*. (C. 37, s. 469-470). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bouamrane, C. (2009). Ortaçağ İslam dünyasında bilim ve gelişmesi. *İSTEM*, 14(0), s. 383-396.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. (1996). *Ensâbü'l-eşrâf*. (S. Zekkâr, Riyâd Ziriklî, nşr.). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa. (2003). *Şuabu'l-imân*. (A. A. Hamid, thk.). Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- Bîrûnî, Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed. (1923). *el-Âsârü'l-bâkiye*. (C. E. Sachan, nşr.). Leipzig.
- Bosworih, E. (1998). "Ebn Khordadbeh", *The Encyclopaedia Iranica (EIR)*, C. 8, s. 37-38. California.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. (1992). *el-Câmiu's-sahîh*, Dımaşk, 1992.
- Câhiz, Ebu Osman Amr b. Bahr. (1975). *el-Beyân ve't-tebyîn*. (M. A. Harun, thk.). Mısır: Matbaatu'l-Hancî.
- Ceşiyârî, Muhammed b. Abdûs. (1980). *el-Vüzerâ ve'l-küttâb*. (M. es-Sakkâ vd., nşr.). Kahire.
- Çelebi, A. (1976). *İslam'da eğitim öğretim tarihi*. (A. Yardım, çev.). İstanbul: Damla Yayınları.
- Dağ M. & ve Öymen H. R. (1974). *İslam eğitim tarihi*. Ankara: MEB Yayınları.

- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. (1966). *es-Sünen*. (A. H. Yemânî el-Medenî, thk.). Kahire.
- Derveze, İ. (1989). *Kur'an'a göre Hz. Muhammed'in hayatı*. (M. Yolcu, çev.). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Diyârbekrî, Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen. (trs.). *Târihu'l-hamîs*. Beyrut: Müessesetü'ş-Şaban.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. (2009). *es-Sünen*. (Ş. el-Arnaût-M. K. Karabellî, nşr.). Beyrut: Dâru'r-Risaleti'l-'Alemiyye.
- Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed. (2003). *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âsâr*. (A. Dehîş, thk.). Mekke: Mektebetü'l-Esedî.
- Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed. (1999). *Mutluluğun kazanılması (Tahsilü's-sa'âde)*. (A. Aslan, çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Goldziher, İ. (1988). İslam'da eğitim. (S. Hatiboğlu, çev.). *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 2(7), s. 79-94.
- Gözütok, Ş. (1998). Resulullah (s.a.v) döneminde ilköğretim kurumları ve işlevleri. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 1(2), s. 165-198.
- Güzel, A. (2012). *Abbasi halifesi Mehdi b. Mansur*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları.
- Hamîdullah, M. (1993). *İslam peygamberi*. (S. Tuğ, çev.). İstanbul: İrfan Yayınları.
- Hızlı, M. (Edt.). (2011). *İslam kurumları ve medeniyeti*. Eskişehir: AÜ Yayınları.
- Hitti, P. (1980). *Siyasal ve kültürel İslam tarihi*. (S. Tuğ, çev.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- İsfehânî, Ebu'l-Ferec Ali b. el-Hüseyin. (trs.). *Kitâbu'l-eğânî*. (S. Câbir, thk.). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Cülcül, Ebu Dâvûd Süleymân b. Hassân el-Endelüsî. (1985). *Tabakâtü'l-etubbâ' ve'l-hükemâ*. (F. Seyyid, thk.). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Ebu Usaybia, Ahmed b. el-Kâsım el-Hazrecî. (1995). *Uyûnü'l-enbâ' fî tabakâti'l-etubbâ*. (A. Müller, nşr.). Frankfurt: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften.
- İbn Haldûn, Ebu Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Mağribî. (1988). *Mukaddime*. (S. Uludağ, çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. (1994). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*. (İ. Abbâs, thk.). Beyrut: Dâru Sâdir.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî. (1955). *es-Siretü'n-nebeviyye*. (M. Es-Sekkâ vd., thk.). Mısır: Şeriketü ve Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî.
- İbn Hurdazbih, Ebu'l-Kasım Ubeydullah b. Abdullah b. Hurdazbih el-Bağdadî. (1889). *Kitâbu'l-mesâlik ve'l-memâlik*. Beyrut: Dâru Sâdir.
- İbn Hurdazbih, Ebu'l-Kasım Ubeydullah b. Abdullah b. Hurdazbih el-Bağdadî. (2008). *Yollar ve ülkeler* kitabı. (M. Ağarı, çev.). İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer el-Kureyşî. (1986). *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer el-Kureyşî. (1976). *es-Siretü'n-nebeviyye*. (M. Abdulvâhid, thk.). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. (1918). *es-Sünen*. (M. F. Abdülbâkî, nşr.). Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye.
- İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed. (1968). *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. (İ. Abbas, thk.). Beyrut: Dâru Sâdir.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethüddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. (1993). *Uyûnu'l-eser fî fûnüni'l-meğâzi ve's-şemâ'il ve's-siyer*. (İ. M. Ramazan, thk.). Beyrut: Dâru'l-Kalem.

- İbnü'n-Nedim, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak. (2019). *el-Fihrist*. (R. Şeşen, çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kapar, M. A. (2016). *Heyetler Hz. Peygamber dönemi diplomasi*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Karlıağa, B. (1985). İslam düşüncesinin doğuşunu etkileyen sosyo-politik, kültürel ve ekonomik nedenler. *MÜİF Dergisi*, 3(0), s. 179-204.
- Kayadibi, F. (2012). İslam dini'nin eğitim ve öğretime verdiği önem. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 4(0), s. 33-44.
- Kayaoğlu, İ. (1984). *İslâm kurumları tarihi*. Ankara: AÜİF Yayınları.
- Kettânî, Muhammed Abdulhay b. Abdülkebir. (1990). *et-Terâtibu'l-idâriyye*. (A. Özel çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Alî. (1988). *Mürcû'z-zeheb ve meâdinu'l-cevher*. (M. M. Abdulhamid, thk.). Beyrut: Matbaatü's-Saâde.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn Müslim. (2006). *Sahîhu Müslim*. (E. K. N. M. el-Fâryâbî, nşr.). Riyad: Dâru Taybe.
- Semhûdî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Abdillâh b. Ahmed b. Ali el-Hasenî. (1984). *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*. (M. M. Abdulhamid, thk.). Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- Sezgin, F. (2007). *İslam'da bilim ve teknik*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed. (1967). *er-Ravzü'l-ünüfî şerhi's-sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*. (A. el-Vekil, thk.). Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Hadis.
- Şeşen, R. (1979). İslam dünyasındaki ilk tercüme faaliyetlerine umûmî bir bakış. *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 3-4(0), s. 3-29.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. (1985). *el-Mu'cemu'l-kebir*. (H. A. es-Silfi, thk.). Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. (1996). *el-Câmiül kebir*. (B. A. Ma'rûf, nşr.). Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. (1990). *Siyeru a'lami'n-nübelâ*. (Ş. el-Arnaût, thk.). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Zeydan, C. (2012). *İslam medeniyeti tarihi*. (N. Gök, çev.). İstanbul, İletişim Yayınları.

ÇOCUKLAR İÇİN YENİ BİR TEHDİT OLAN SİBER ZORBALIĞIN DOĞASI VE ÖNLEME STRATEJİLERİ

A New Threat in Children The Nature of Cyberbullying and Strategies for Prevention

Raziye PEKŞEN AKÇA¹ Rukiye ARSLAN²

¹ *Kayseri Üniversitesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizm. Böl., Kayseri, Türkiye,
0000-0003-1989-8212*

² *Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Batman, Türkiye
0000 0002 2043 5664*

ÖZET

Giriş: Zorbalık genellikle, mağdurun kendini savunmasının zor olduğu, tekrar tekrar bir başkasına zarar verme amaçlı kasıtlı davranış olarak tanımlanmaktadır. Siber zorbalık ise geleneksel zorbalıktan genişletilerek, bir grup veya birey tarafından kendini kolayca savunamayan bir kurbanı karşı elektronik araçlar kullanılarak tekrar tekrar ve zaman içinde gerçekleştirilen saldırgan bir eylem veya davranış olarak tanımlanmaktadır. Siber zorbalık dijital çağın bir gerçeğidir bu yüzden bu fenomeni ele almak için siber zorbalığın tam olarak ne olduğunu anlamak oldukça önemlidir. Bu kavram için uygulanabilir ve teorik olarak sağlam bir farkındalık oluşturmak esastır. Özellikle çocuklar için büyük endişe ve tehdit haline gelen siber zorbalık bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımıyla gerçekleşen sistematik bir gücünde kötüye kullanılmasıdır.

Bulgular: Çok sayıda çalışmanın incelenmesi sonucunda özellikler çocuklar için siber zorbalığa maruz kalma ile olumsuz sağlık endeksleri arasında bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Siber zorbalık yoluyla hedef alınan çocuk için depresif duygulanım, kaygı, yalnızlık ve somatik bazı belirtilerinde gözlemlendiğini korelasyon çalışmaları göstermiştir.

Sonuç: Bu gerekçeler ışığında çalışma, siber zorbalıkla mücadele etmek, önemli ilerlemeler kaydetmek için siber zorbalığın yaygınlığı, biçimleri ile ilgili mevcut araştırma durumlarına ilişkin genel bir bakış sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Siber Zorbalık, Siber Zorbalığı Önleme

ABSTRACT

Introduction: Bullying is generally seen as intentional behavior to harm another, repeatedly, where it is difficult for the victim to defend himself or herself. From this perspective, cyberbullying is a systematic abuse of power which occurs through the use of information and communication technologies (ICTs). Cyberbullying is a reality of the digital age. Therefore to address this phenomenon, it becomes imperative to understand exactly what cyberbullying is. Thus, establishing a workable and theoretically sound definition is essential. Cyberbullying, which has become a major concern and threat, especially for children. From this perspective, cyberbullying is a systematic abuse of power which occurs through the use of information and communication technologies.

Results: As a result of the examination of many Studies, it has been revealed that there is a Relationship between participation in cyberbullying and negative health indices for children. Correlation Studies have shown that depressive affect, anxiety, loneliness and some somatic symptoms were observed for the child targeted through cyberbullying.

Conclusion: This aims to provide an overview of the current state of research on the prevalence and forms of cyberbullying in order to make significant progress in tackling cyberbullying.

Key Word: Child, Cyberbullying, Cyberbullying for Prevention

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen tüm teknolojik gelişmeler hayatın farklı alanlarından kendini göstermiş olup, bireyler için bazı yaşamsal kolaylıklar sunmuştur (Aygün ve Pekşen Akça, 2022; Arslan ve Pekşen Akça, 2021). Özellikle çocuklar için öğrenmeyi daha ilginç hale getirerek eğlenceli alternatifler sunulmasına da olanak sağlayan bu gelişmeler (Pekşen Akça, 2022a) bilgiye erişilebilirliğinin kolaylaşmasına ve yenilikçi teknolojilerin çocukların hayatının önemli bir parçası haline gelmesine de neden olmaktadır (Pekşen Akça, 2022b). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin bu yönüne ek olarak insanların birbirleriyle iletişim kurmalarına da olanak sağlamaktadır. Ancak bu teknoloji ve iletişim ağı kimi zaman bilgi ve iletişimin kötüye kullanılması sonucu çocuklar başta olmak üzere bireyler için yüksek tehdit haline gelerek, bir zorbalık alanı olarak da kullanılmaktadır.

Zorbalık alanı, onlarca yıldır yoğun bir araştırma alanı olmuştur. Bu durumda hem sosyal hem de davranış bilimlerindeki araştırmacılar için literatürde odak nokta olmasını sağlamıştır (Bauman ve Del Rio, 2005 ; Patchin ve Hinduja, 2006; Ackers, 2011; Türk ve Şenyuva, 2021). Çocuklar ve gençler başta olmak üzere herkes için önemli ve endişe verici sorunları beraberinde getiren, siber zorbalık olarak adlandırılan yeni bir zorbalık biçiminin (Lenhart, 2007 ; Li, 2007 ; Oliver ve Candappa, 2003) ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kendini kolayca savunamayan bir mağdura karşı, bir grup veya birey tarafından elektronik iletişim biçimleri kullanılarak tekrar tekrar ve zaman içinde gerçekleştirilen, saldırgan, kasıtlı bir eylem olarak tanımlanan siber zorbalık her yaş grubu için potansiyel bir risk oluşmaktadır (Patchin ve Hinduja, 2006). Son zamanlarda hem ülkemizde hem de dünya genelinde yaygınlaşmaya başlayan bu tehdit davranışın bilerek ve kasıtlı olarak tekrarlanması şeklinde gerçekleştirilir. Gün geçtikçe artış gösteren bu sorunun önlenmesi için toplumdaki her bireyin farkındalık sahibi olması gerekmektedir. Çocukların içinde doğduğu dünyada var olan gelişmeleri takip etmek ve uygulamak, bu gelişmelerin sınırlılıklarını bilmek çocuğun gelişim alanları üzerindeki olumlu/olumsuz çıktıları fark ederek öngörmek (Pekşen Akça, 2022c) çocuğun esenliği için oldukça önemlidir. Nitekim çocuğun içine doğduğu bu dijital çağ fiziksel bir teması gerek duyulmadan internet temelli bir zorbalık yaratarak çocuğun ruh sağlığı başta olmak üzere pek çok açıdan olumsuz etkiler meydana getirerek çocuk için zarar verici, yıpratıcı hatta intihara sürükleyici de olabilir Patchin ve Hinduja, 2006; Türk ve Şenyuva, 2021). Bu gerekçeler doğrultusunda siber zorbalığın tanımı, nedenleri, türleri, etkileri ve önleme çalışmaları çerçevesinde ele alınmıştır.

SİBER ZORBALIĞIN TANIMI

İlk olarak İsveçli araştırmacı Heinemann, daha sonra da Norveçli araştırmacı Olweus zorbalık kavramını tanımlamış ve kontrol edilemeyen bir grubun bir kişiye uyguladıkları şiddet olarak ifade etmiştir. Zorbalık saldırganlığın bir biçimi olduğunu gibi tahrik edilmeden bir veya daha fazla kişinin düzenli olarak ve kasten başka bir kişiye yönelik yapmış oldukları olumsuz davranışlar olarak tanımlamaktadır (Satan, 2006). Zorbalık, süreklilik arz eden sözel veya fiziksel olarak zarar verme anlamına gelmektedir. Zorbalık kavramının fiziksel zorbalık ile sınırlı olmayıp, başkalarının duygularını incitme, başkalarını sözcüklerle, hareketlerle, ya da sosyal dışlama yolu ile güven ve öz saygılarını sarsmak gibi eylemleri kapsadığını belirtmektedirler (Yurtal ve Cenkseven, 2006). Zorba davranışlardaki amaç karşındaki bireylerde zarar oluşturmak iken siber zorbalık ise başka bir kişi ya da gruba zarar verme amacının haricinde eğlence ve şakalaşma gibi bir takım nedenler sonunda da ortaya çıkabilmektedir (Yaman ve Peker, 2012). Siber zorbalık elektronik zorbalık, e- zorbalık, siber şiddet, dijital tehdit, dijital şiddet gibi kavramlarla eş anlamlı olarak da adlandırılan (Pekşen Süslü, 2016) geleneksel zorbalığın devamı olarak görülen küresel bir sorundur. Nitekim yapılan bir çalışmada geleneksel zorbalık ile siber zorbalığın ilişkili olduğu, siber zorbalıkla karşı karşıya olan gençlerin yarısından fazlasının aynı zamanda siber zorbalık mağduru oldukları ortaya konulmuştur (Ybarla ve Mitchel, 2004).

Siber zorbalık sürecinde kişinin kendi rızası dışında genel olarak haberi olmadan e-posta, sosyal medya, cep telefonu mesajları yoluyla aşağılayıcı, tehdit edici, cinsel sayfalar şeklinde hazırlanarak farklı şekilde siber zorbalık davranışlarının sergilenebileceği ifade edilmiştir (Willard, 2007). Şekil 1’de siber zorbalık davranışlarının çeşitleri yer almaktadır.

Parlama: Elektronik iletişim kanalları yoluyla kaba bir dil kullanarak öfkeyi kullanma

Taciz: Tekrara dayalı, arkada arkaya gönderilen mesajlar ve mesaj içeriğinin hakarete dayalı olması

İftira: Kişinin itibarını zedeleyici dedikodu ve söylenti çıkarma

Taklit Etme: Gerçekte olmadığı başka bir kişinin yerine geçerek, o kişinin çevirim içi ağlarda büründüğü kişinin kimlik bilgilerini de kullanarak yer alma

Aldatma: Biriyle başka birisi şeklinde mesajlaşarak yazılım içi ağlarda o yazışmalara ilişkin kayıt oluşturma, kişiye zarar verici çevirim içi faaliyet gerçekleştirme

Dışlama: Kasıtlı olarak bir kişiyi çevirim içi bir gruptan ya da forumdan ihraç etme

Siber Taciz: Kişi için ciddi tehdit oluşturan, tekrara dayalı yoğun taciz

Bilgiyi ve Görüntüyü Afişe Etme: Utanç verici bir görüntüyü ya da bir durumu çevirim içi platformlarda paylaşma şeklinde ifade edilebilir.

Siber zorbalık geleneksel akran zorbalığına nazaran tehdidi okul sınırlarını da aşarak, günün her saatinde ve her yerde çocuklar için büyük tehdit niteliğinde olduğu belirtilmektedir. Bu yüzden özellikle son yıllarda, teknolojinin hayatın bir parçası olması nedeniyle gelişmiş ve internet kullanım yaygınlığı olduğu ülkelerde, siber zorbalık vakalarının daha sık yaşandığı bu gerekçe ışığında önleyici stratejiler geliştirmek üzere sivil toplum örgütlerinin kurulduğu görülmektedir (Kofoed ve Ringrose, 2012).

SİBER ZORBALIĞIN NEDENİ

Çocuklar ve gençler interneti bilgi aramak, ders çalışmak, video izlemek ve müzik dinlemek için kullanmaktadırlar. İnternetin sosyal iletişim teknolojilerindeki (yani, sosyal ağ siteleri, anlık mesajlaşma, sohbet odaları ve e-posta) hızlı yükseliş, internet temelli sosyal ilişkiler için yeni bir alan haline getirmiştir. Ancak bu alan çocuklar başta olmak üzere pek çok insan içinde yüksek tehdit haline gelmiştir. Kişi karşısındaki kişinin bu süreçte zarar gördüğüne bilmesine karşın eylemini devam ettirme hem kendisi hem de karı taraf için zarar verici bir sürecinde temelini hazırlamaktadır. Bu eylemi sürdürmesine neden olan pek çok etmen vardır ve bu etmenler şu şekilde sıralanır;

- Empati kurma becerisinden yoksun olma, bu sürece dair travmatik sonuçları düşünememe, neden-sonuç ilişkisi kuramama, sonucu kestirememe
- Aile dinamiğinde ve aile içi iletişimde sorunları olma, aileden kopul olma
- Atipik ve antisosyal davranışlara sergilemeye eğilimli olma
- Bir grupta kendini kanıtlama çabası, popüler olma
- Saldırganlıktan haz alma, bu tür durumlardan hoşlanma
- İntikam alma arzusu
- Duyguları sanal ortama dökme isteği siber zorbalığı nedenleri arasında görülebilir.

Ancak uzun ya da kısa süreli olması fark etmeksizin siber zorbalığa uğrayan kişilerin öz saygılarını kaybettikleri, utanç duydukları, kendini değersiz hissettikleri, depresyon belirtileri sergiledikleri, yoğun strese bağlı olarak çevresindeki herkesten şüphelendikleri, güven sorunu yaşadıkları, arkadaşlık ilişkileri kurmakta zorlandıkları hatta intihar düşüncesi ya da eylemine yöneldikleri belirtilmektedir (Patchin ve Hinduja, 2006).

Söz edilen bu olumsuzluklar nedeniyle çocuğun dijital ağı ve uygulamaları ne sıklıkta kullandığı, hangi yaşlarda kullanmaya başladığı, neler yaptığı, ebeveyn denetiminde olup olmaması sorusunu akla getirmektedir. Nitekim dijital uygulamalarının türü ne olursa olsun çocuğu istenmeyen bir şekilde etkileyebileceği unutulmamalıdır (Pekşen Akça ve Baran, 2018; Pekşen Akça ve Baran, 2018; Pekşen Akça, 2022a). Bu yüzden çocuklar ve aileler için farkındalık ve erken müdahale çalışmalarına yer verilmesi oldukça önemlidir. Siber zorbalığın azaltılması ve siber zorbalık kavramını tanımaları, başa çıkmaları için beceriler kazanmaları, bilgi ve iletişim teknolojilerini doğru şekilde kullanabilmeleri açısından siber zorbalık konusunda mültidisiplinle çalışmaların yapılması, kurum ve kuruluşlar tarafından destekleyici uygulamalara yer verilmesi oldukça önemlidir.

Avrupa Çevirim İçi Çocuklar Projesi 9-16 yaş arası çocukları (2010) ve Türkiye İstatistik Kurumu 6-15 yaş grubu çocuklar için (2013) kendilerine ait bilgisayar kullanma yaşını, kendilerine ait bir bilgisayara sahip olma durumlarını sormuş her iki rapora göre ortalama olarak sekiz yaşında bilgisayar kullanmaya başladıkları, dokuz-on yaşlarında internet kullanmaya başladıklarını AÇİÇP'e göre günde 74 dakika internette zaman geçirdikleri saptanmıştır. İnternet kullanım amaçlarını ödev yapmak, video-klip izlemek, oyun oynamak, sosyal ağlarda paylaşım yapmak, bir şeyler okumak, bir şeyler indirmek (film vb.) için kullandıkları belirtilirken TÜİK'e göre cep telefonunda konuşmak, oyun oynamak, mesajlaşmak ve internete girmek için telefonlarını kullandıkları raporlaştırılmıştır. Bu verilere göre çocukların sosyal paylaşım sitelerine üye oldukları ve çocukların üçte birinin bu sitelerin mevcut yaş sınırın altından olmasına rağmen bir hesap açtığı da belirtilmiştir.

Bilgi ve iletişim çağının bir mensubu olan çocuklar arasında bu teknolojinin ve ağların kullanımındaki yaygınlık, kontrolsüz ve denetimsizlik, aile dinamiği içinde yaşanan kaotik çatışmaların varlığı çocukların her geçen gün bu sanal dünyaya yönlendirmekte ve bu durumda bazı olumsuzluklar yaşamalarına neden olabilmektedir. Şiddet başka olmak üzere saldırgan pek çok davranışın zamanla normalleştirilmeye başlandığı bu dünyada geleneksel zorbalık bile

siber ortamlara taşınmıştır. Siber zorbalığın ülkemizdeki yaygınlığı ve mağdurlar üzerindeki istenmeyen etkileri göz önüne alındığında siber zorbalığı önleme ve müdahale programlarına duyulan ihtiyaç açık olmakla birlikte bu alanda yapılan çalışmalarda oldukça yetersizdir (Nedim-Bal ve Kahraman, 2015; Peker, 2013; Tanrıkulu, 2013).

KAYNAKÇA

- Ackers, M. J. (2012). Cyberbullying: Through the eyes of children and young people. *Educational Psychology in Practice*, 28(2), 141-157.
- Arslan, R., Pekşen Akça, R. (2021). Akıllı İşaretler. Academic Developments on Social and Education Sciences Doç.Dr.Veyssel Temel, Editör, Duvar Kitapevi.
- Aygün, A. ve Pekşen Akça, (2022). Dijital Çayda Nomo Fobi Kavramı Contemporary Trends in Education Sciences, M. dalkılıç, E., Duvar Kitapevi, Ankara, ss.157-164, 2022
- Bauman, S., Del Rio, A. (2005). Knowledge and beliefs about bullying in schools: Comparing pre-service teachers in the United States and the United Kingdom. *School Psychology International*, 26: 428–442.
- Kofoed, J. and Ringrose, J. (2012). Travelling and sticky and affects: Exploring teens and sexualized cyberbullying through a Butlerian-Deleuzian-Guattarian lens. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 33(1), 5-20.
- Nedim-Bal, P. and Kahraman, S., 2015. The effect of cyber bullying sensibility improvement group training program on gifted students. *Journal of Gifted Education Research*, 3(2), 48-57.
- Tanrıkulu, T., 2013. Siber zorbalıkla ilgili değişkenlerin incelenmesi ve gerçeklik terapisi yönelimli bir müdahale programının siber zorbaca davranışlar üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Lenhart, A. 2007. *Cyberbullying and online teens*, Washington, DC: Pew Internet & American Life Project.
- Oliver, C. and Candappa, M. 2003. *Tackling bullying: Listening to the views of children and young people*, Nottingham: DfES.
- Türk, B., Şenyuva, G (2021). Şiddet Sarmalı İçinden Siber Zorbalık: Bir Gözden Geçirme. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 462-479.
- Patchin, J.W., Hinduja, S., 2006. Bullies move beyond the schoolyard. A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148–169.
- Peker, A., 2013. İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemleri internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
- Pekşen Akça, R. (2022a). Çocuk ve Dijital Animasyon. Çocuk ve Animasyon içinde (131-146). Eğitim Yayinevi: Arslan, R., Sağlam, M., Pekşen Akça, R. (Ed.) Ankara.
- Pekşen Akça, R. (2022b). Eğitimde Artırılmış Gerçeklik Teknolojisinin Kullanılması: Bir Çocuk Bir Mucize Hikâye Kitabı Örneği. *Dijital İletişim Dergisi*, 5 (8):14-24.

- Pekşen Akça, R. (2022b). Eğitimde Artırılmış Gerçeklik ve Çocuk. Erken Çocukluk Döneminde Artırılmış Gerçeklik içinde (21-34). Eğiten Yayınevi: Pekşen Akça, R. ve Arslan, R., Sağlam, M., (Ed.) Ankara.
- Pekşen Akça, R. Baran, G. (2018). Çizgi Filmlerin Türk Kültürüne Ait Özellikler Açısından İncelenmesi: Pepee Örneği. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi 8-17; 215-224.
- Pekşen Akça, R. Baran, G.(2017).Çizgi Filmlerin Kavram Gelişimi Açısından İncelenmesi: Pepee Örneği.The Journal of Social Sciences
- Pekşen Süslü, D. (2016). Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyetin benlik saygısı, anne, baba ve akran ilişkiler açısından incelenmesi. Yayımlanmamış doktora tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Satan, A. (2006). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Zorba Davranış Eğilimlerinin Okul Türü Ve Bazı Sosyo Demografik Değişkenler İle İlişkisi. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, İstanbul.
- Yurtal, F., Cenkseven F. (2006). *İlköğretim Okullarında Zorbalığın İncelenmesi*. Şiddet Ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu. İstanbul: 28-31 Mart 2006.
- Yaman, E., Peker, A. (2012). Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 11(3), 819-833.
- Ybarra, M. ve Mitchell, K. (2007). Prevalence and frequency of internet harassment instigation: Implications for adolescent health. Journal of Adolescent Health, 41, 189-195.
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Research press.

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNDE ARTIRILMIŞ GERÇEKLIK*Augmented Reality In The Education Of Children With Special Needs***Rukiye ARSLAN¹ Raziye PEKŞEN AKÇA²**¹ *Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü., Batman, Türkiye
0000 0002 2043 5664*² *Kayseri Üniversitesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizm. Böl., Kayseri, Türkiye,
0000-0003-1989-8212***ÖZET**

Sahip olduğu bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarına kıyasla belirgin derecede farklılık gösteren çocuklar “özel gereksinimli çocuklar” olarak tanımlanmaktadır. Üstün zekâlı ve üstün yetenekli çocukların haricindeki özel gereksinimli çocukların tamamı gelişim alanların bir veya bir kaçında özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklardır. Bu nedenle bu çocukların öğrenme şekilleri ve hızları akranlarına göre belirgin farklılıklara sahiptir. Özel gereksinimli çocukların sahip oldukları yetersizlik veya sınırlılıkların öğrenmelerine olan etkisini en aza indirmek için birbirinden farklı pek çok eğitim-öğretim yöntemi ve eğitim aracı kullanılmaktadır. Bu eğitim araçlarından biri de artırılmış gerçeklik teknolojisidir. Bu nedenle bu çalışmada artırılmış gerçeklik teknolojisinin özel gereksinimli çocukların eğitimindeki önemi ilgili literatür kapsamında tartışılmıştır. Çalışmanın sonucuna özel gereksinimli çocukların eğitiminde artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanılmasının bu çocukların çoğunluğunun eğitimini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli çocuk, Özel gereksinimli çocuğun eğitimi, Artırılmış gerçeklik

ABSTRACT

Children who differ significantly from their peers in terms of their individual characteristics and educational qualifications are defined as “children with special needs”. Except for gifted and talented children, all children with special needs are children who need special education in one or more of their development areas. For this reason, the learning styles and speeds of these children have significant differences compared to their peers. Many different education-teaching methods and educational tools are used in order to minimize the effect of the inadequacies or limitations of children with special needs on their learning. One of these educational tools is augmented reality technology. Therefore, in this study, the importance of augmented reality technology in the education of children with special needs is discussed within the scope of the relevant literature. As a result of the study, it was determined that the

use of augmented reality technology in the education of children with special needs positively affected the education of the majority of these children.

Key Word: Special needs child, Education of special needs child, Augmented reality

GİRİŞ

Sahip olduğu bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarına kıyasla belirgin derecede farklılık gösteren çocuklara “özel eğitim gerektiren bireyler” (Aral ve Gürsoy, 2007) veya özel gereksinimli çocuklar (bireyler) denir. Bir başka tanıma göre ise özel gereksinimli çocuk; çeşitli nedenlere bağlı olarak (doğum öncesi, doğum anı, doğum sonrası veya gelişim süreci içerisinde) bilişsel, dil, sosyal vb. gibi gelişim alanlarının birinde ya da birkaçında ölçme araçları ile ölçüldüğünde çocukta akranlarına kıyasla meydana gelen yetersizliklerin anlamlı düzeyde farklı olması veya çocuğun ileride olma durumunu ifade etmektedir (Baykoç Dönmez, 2011). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde ise özel gereksinimli çocuklar; “Çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey” olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2013).

Özel gereksinimli çocuklar genellikle sahip oldukları ortak özellikler ve eğitim ihtiyaçları doğrultusunda sınıflandırılmaktadırlar (Aral ve Gürsoy, 2007). Buna göre özel gereksinimli çocuklar şu şekilde sınıflandırılmaktadır.

Özel gereksinimli çocuklar; zihinsel, görme ve işitme yetersizliği olan çocuklar, özel öğrenme güçlüğü olan çocuklar, otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar, dil ve konuşma bozukluğu olan çocuklar, ortopedik (fiziksel) sorunları olan çocuklar, dikkat eksikliği ve hiperaktivite olan çocuklar, duygusal ve davranışsal sorunları olan çocuklar, süreğen (uzun süreli) hastalığı olan çocuklar ile üstün zekâlı ve üstün yetenekli olan çocuklar şeklinde sınıflandırılabilir.

Özel gereksinimli çocuklar (üstün zekâlı ve üstün yetenekli çocuklar hariç) gelişim alanlarının bir veya bir kaçında yaşadıkları yetersizliklerden dolayı akranlarına göre öğrenme, algılama hızları daha yavaş olan çocuklardır. Bu nedenle bu çocukların öğrenmelerinin kalıcı bir hale gelmesi için somuta ve tekrara dayandırılmasına, birden çok duyunun aktif şekilde kullanılmasının gerekli olduğu bir öğrenme ortamına ve çevresel uyarıcılara ihtiyaç duyan, özellikle görselleştirerek öğretme, yaparak yaşayarak, etkileşimli ve aktif katılımın olmasını gerekli kılan bir öğretme şeklinde olması gereklidir. Çünkü özel gereksinimli çocuklar bilişsel,

dil, sosyal, duygusal, fiziksel ve motor gelişim alanlarından bir veya birden çok alanda yetersizlikler veya sınırlılıklar yaşayan çocuklardır.

Özel gereksinimli çocuklar gelişimsel olarak yaşadıkları yetersizliklerden dolayı özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklardır. Özel eğitim ile özel gereksinimli çocuklar; mevcut potansiyellerinin ortaya çıkması veya varsa üstün özellikleri olanların yetenekleri doğrultusunda eğitim verilerek kapasitelerinin en üst düzeye çıkmasını sağlayan bir eğitim şeklidir. Ayrıca özel eğitim ile çocukta var olan yetersizliğin engele dönüşmesinin önüne geçilmiş olacak veya engelli olan çocuk, kendi kendine yetebilecek duruma getirilerek toplum ile kaynaşması sağlanarak bu bireylerin kendine yetebilen, üretici bireyler olmasını destekleyen eğitim şeklidir (Özgür, 2013). Özel gereksinimli çocukların eğitimini desteklemek, onların yaşamını daha konforlu hale getirmek adına son yıllarda birbirinden farklı pek çok uygulama kullanılmaktadır. Bu uygulamalardan biri de artırılmış gerçeklik teknolojisi. Bu nedenle bu derleme bildiride özel gereksinimli çocukların eğitiminde artırılmış gerçeklik teknolojisinin önemi ilgili literatür kapsamında tartışılmıştır.

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİNDE ARTIRILMIŞ GERÇEKLIK

Artırılmış gerçeklik (AR) teknolojisi sanal gerçeklik (Virtual Realty) uygulamalarından sadece bir tanesi olup; eğitim, spor, sağlık, trafik, sanayi vb. gibi pek çok alanda kullanılmaktadır (Baş vd.,2021; İçten ve Bal, 2017). Baş ve arkadaşları (2021) artırılmış gerçekliği; “gerçek dünyadaki çevrenin ve içindekilerin bilgisayar tarafından üretilen girdiyle artırılan (veya tamamlanan); ses, video, grafik veya GPS verileri ile zenginleştirilerek meydana getirilen canlı veya doğrudan fiziksel görünüm” şeklinde tanımlamaktadır. İlköğretimden üniversiteye kadar eğitimin her kademesinde bir eğitim aracı olarak kullanılabilen artırılmış gerçeklik teknolojisi (İçten ve Bal, 2017) son yıllarda özel gereksinimli çocukların eğitiminde de kullanılmaya başlanmıştır.

Bir birinden farklı gelişim alanlarında yetersizlik veya sınırlılıklara sahip olan özel gereksinimli çocukların eğitiminde artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanımı ile bu çocukların gelişimsel olarak sınırlılık ya da yetersizlik yaşadığı alana yönelik bireysel planlar hazırlanarak çocukların öğrenmeleri desteklenmiş olacaktır. Artırılmış gerçeklik teknolojisi sayesinde özel gereksinimli çocuklar kendi hızlarına uygun somut yaşantılarla desteklenen bir ortamda (Ergin ve Ergin, 2022) eğitim görme imkânı bularak, öğrenmeleri daha kolay, eğlenceli ve kalıcı bir şekilde gerçekleşecektir. Ayrıca artırılmış gerçeklik teknolojisi, soyut ve karmaşık

olan bazı bilgileri somutlaştırarak çocuğa sunan bir teknoloji çeşidi olup (Ergin ve Ergin, 2022) bu teknoloji sayesinde özel gereksinimli çocuklarda öğrenmeleri görsellere dayandırılarak daha kolay anlaşılması sağlanmaktadır.

Çakır ve Korkmaz (2019) tarafından özel eğitim gereksinimi olan bireylere yönelik artırılmış gerçeklik ortamlarının tasarımı, geliştirilmesi ve etkililiğine yönelik yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; AG öğretim materyalinin özel gereksinimi olan çocuklara gerçek yaşam deneyimleri kazandırarak gelişimlerine katkı sağlaması açısından uygun ve yararlı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin uygulama sürecinde derse karşı daha istekli ve hevesli oldukları ifade edilmiştir.

Köse ve Güner Yıldız (2021) tarafından özel gereksinimli bireylerin eğitiminde, 2013-2019 yılları arasında yayımlanmış, öğrenme materyali olarak AG kullanımını ele alan 19 makale betimsel içerik analizi kullanılarak analiz edilmiş ve çalışmanın sonucuna göre; AG'lik teknolojisinin bir öğrenme materyali olarak kullanılmasının özel gereksinimli bireylerin eğitiminde olumlu sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır.

Odluyurt ve Bahçalı (2021) tarafından otizmlili ve zihinsel yetersizliği olan çocuklarla yapılan artırılmış gerçeklik çalışmalarının etkililikleri ile ilgili 27 makale incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre bu çocuklarla gerçekleştirilen artırılmış gerçeklik ile ilgili çalışmaların çoğunluğunun etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak AG gibi dijital uygulamaların doğru şekilde kullanılmaması, dijital farkındalığın düşük olması, etik ihlallerle çocuğun karşı karşıya olabileceği de unutulmamalıdır (Pekşen Akça, 2022).

SONUÇ

Özel gereksinimli çocuklar gelişimsel olarak yaşadıkları sınırlılık ve yetersizliklerden dolayı özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklardır. Bu çocukların yaşadıkları mevcut kısıtlılıkları en aza indirmek ve var olan potansiyellerinin açığa çıkarılması ve özellikle yetenekli oldukları alanların açığa çıkarılarak geliştirilmesinde birbirinden farklı eğitim yöntemlerinden ve yeni teknolojilerden de yararlanılması gerekmektedir. Bu nedenle özel gereksinimli çocukların eğitiminde; son yıllarda eğitimden spora, sanayiye tıpa kadar pek çok alanda kullanılan artırılmış gerçeklik teknolojisinden yararlanmakta fayda vardır.

Özel gereksinimli çocukların eğitiminde kullanılan artırılmış gerçeklik teknolojisinin etkililiğe yönelik yapılan çalışmaların sonuçlarına bakıldığında; bu çocukların eğitiminde AG teknolojisinin kullanılmasının etkililiği olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aral N, Gürsoy F. (2007). *Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. 1. Baskı. İstanbul, Morpa Yayınevi. s. 21
- Bahçalı, T. & Odluyurt, S. (2021). Otizm Spektrum Bozukluğu ve Zihin Yetersizliği Olan Bireylerle Gerçekleştirilmiş Artırılmış Uygulamalarının İncelenmesi. *Türk Özel Eğitim Araştırma ve Uygulama Dergisi*, 3 (1) , 72-93. DOI: 10.37233/TRSPED.2021.0113
- Baş, FB., Uçar Ö., Kalaç MÖ. (2021). Türkiye'de ve Dünyada Özel Gereksinimli Bireylerin Eğitiminde Kullanılan Mobil Artırılmış Gerçeklik Projelerine Bir Bakış. İçinde: Kalaç MÖ., Tecim V. (editörler). *Engelsiz Bilişim 2021*. İstanbul: Kriter Yayınevi, s.31-49.
- Baykoç Dönmez, N. (2011).Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim. İçinde: Dönmez Baykoç N (editör). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, 1. Baskı. Ankara, Eğiten Kitap, s.19-28.
- Çakır, R. ve Korkmaz, Ö. (2019). The effectiveness of augmented reality environments on individuals with special education needs. *Education and Information Technologies*, 24:1631–1659.
- Ergin, B. ve Ergin, E. (2022). Artırılmış Gerçekliğin Önemi ve Tarihsel Gelişimi. İçinde: Pekşen Akça R., Arslan R. (editörler). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel E*, 1. Baskı. Ankara, Eğiten Kitap, s.1-19.
- Köse, H ve Güner Yıldız, N. (2021). Augmented reality (AR) as a learning material in special needs education. *Education and Information Technologies*, 26:1921–1936.
- İçten, T. ve Bal, G. (2017). Artırılmış Gerçeklik Üzerine Son Gelişmelerin ve Uygulamaların İncelenmesi. *Gazi University Journal of Science Part C: Design and Technology*, 5(2), s.111-136.
- Özgür, İ. Engelli Çocuklar ve Eğitimi Özel Eğitim. 4. Baskı. Adana, Karahan Kitapevi.
- Pekşen Akça, R. (2022). Eğitimde Artırılmış Gerçeklik ve Çocuk. Pekşen Akça R., Arslan R. (editörler). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel E*, 1. Baskı. Ankara, Eğiten Kitap, s.21-29.
- Şahin, S. (2013). Özek Gereksinim ve Türleri. İçinde: Yıldırım Doğru S., Öz AŞ. (editörler). *Tüm Yönleri ile Özel Bebekler & Çocukların Gelişimi ve Etkinlik Örnekleri*, 1. Baskı. Ankara, Eğiten Kitap, s.1-53.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN FUTBOL KULÜPLERİNE OLAN GÜVEN DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Serkan DÜZ¹, İsmail İlbak²

¹ İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, - 0000-0001-7611-4838

²İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, - 0000-0002-3364-0990

ÖZET

Son yüzyılın en popüler spor dalı olan futbol, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kitleleri peşinden sürükleyen ve toplumun önemli bir kesimi için büyük bir değer taşıyan popüler bir kültür haline gelmiştir. Özellikle gençler arasında oldukça popüler olan futbolun gençlerin taraftarlık ve takımlarına bağlılık düzeylerini ne derecede etkilediğini belirlemek önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin futbol kulüplerinin başkan, antrenör ve sporcularına olan güven düzeylerini incelemektir. Araştırmanın örneklemini 18-25 yaşlarında toplam 145 üniversite öğrencisi oluşturdu. Araştırmada veri toplama aracı olarak Açık ve Karademir (2019) tarafından geliştirilen “Spor Kulübüne Güven Ölçeği (SKGÖ)” kullanıldı. Verilerin analizinde Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri kullanıldı ve istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edildi. Katılımcıların SKGÖ’den almış oldukları sıra ortalamaları incelendiğinde cinsiyet, gelir düzeyi ve lisanslı ürün kullanıp kullanmama durumu ile antrenöre, başkana ve sporcuya güven alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptandı. Ancak SKGÖ’nün antrenöre güven alt boyutu ile katılımcıların kendilerini nasıl nitelendirdikleri, yaşı ve sınıf düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edildi. Ayrıca, SKGÖ’nün başkana güven alt boyutu ile katılımcıların destekledikleri takım arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görüldü. Benzer şekilde, SKGÖ’nün tüm alt boyutları ile herhangi bir takım üyeliği ve maç izleme ortamı/aracı parametreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptandı. Sonuç olarak lisans düzeyinde eğitim gören ve herhangi bir futbol takımını destekleyen katılımcıların futbol kulübünün yönetici, antrenör ve sporcularına duydukları güven düzeylerinin yaş, sınıf düzeyi, kendilerini nasıl nitelendirdikleri, destekledikleri takım veya bir takıma üye olma durumları ve maç izleme ortamı/aracı gibi faktörlere göre değişiklik gösterebileceği sonucuna ulaşılmıştır. İleride yapılacak çalışmaların daha büyük örneklem veya taraftar grupları ile gerçekleştirilmesi bireylerin spor kulübüne güven düzeylerini etkileyen faktörlerin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Spor Kulübü, Güven, Yönetici, Antrenör, Sporcu

INVESTIGATION OF UNIVERSITY STUDENTS' CONFIDENCE LEVELS IN FOOTBALL CLUBS

ABSTRACT

Football, the most popular sport of the last century, has become a popular culture that attracts the masses in our country as well as all over the world and carries great value for a significant part of the society. It is important to determine to what extent football, which is very popular

especially among young people, affects the youth's level of support and commitment to their teams. The aim of this study is to examine the level of trust of university students to the president, coach and athletes of football clubs. The sample of the study consisted of a total of 145 university students between the ages of 18 and 25. The "Sports Club Confidence Scale" (SCCS) developed by Aak and Karademir (2019) was used as a data collection tool in the study. Mann-Whitney U and Kruskal Wallis H tests were used in the analysis of the data and the statistical significance level was accepted as $p < .05$. When the mean rank of the participants from the SCCS was examined, it was found that there was no statistically significant difference between gender, income level, whether to use licensed products or not, and the sub-dimensions of trust in the trainer, president and athlete. However, it was determined that there was a statistically significant difference between the trust in the manager sub-dimension of the SCCS and how the participants described themselves, their age and grade level. In addition, it was observed that there was a statistically significant difference between the trust in the manager sub-dimension of the SCCS and the team supported by the participants. Similarly, it was determined that there was a statistically significant difference between all sub-dimensions of the SCCS and any team membership and match viewing environment/tool parameters. As a result, participants who study at the undergraduate level and support any football team, it has been concluded that the level of trust of the football club in its managers, trainers and athletes may vary according to factors such as age, class level, how they describe themselves, the team they support or being a member of a team, and the environment/tool for watching the match. It is thought that conducting future studies with larger samples or supporter groups will enable a better understanding of the factors affecting the level of trust of individuals in the sports club.

Keywords: Football, Sports Club, Trust, Manager, Trainer, Athlete

1. GİRİŞ

Son yıllarda giderek büyüyen ve devasa bir eğlence sektörüne dönüşen futbol (Koer, 2012), günümüzün en popüler spor branşlarından biri olarak kabul görmektedir. Hem seyir zevkinin yüksek olması (Karagözoğlu ve Ay, 1999) hem de teskin edici bir araç olarak görülmesi, futbolu en popüler spor branşlarından biri haline getirmektedir (Çaha, 1999). Buna bağlı olarak futbol kurumları ve organizasyonları da sosyal popölasyonda her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir (Devecioğlu ve ark., 2014). Dolayısıyla futbol takımlarında sadece sporcular değil aynı zamanda yönetici ve antrenörler de takipçi kitlelerin ilgi odağında olmaktadır. Çünkü günümüz futbol endüstrisinde sporcuların yanı sıra yönetici ve teknik direktörlerin de takım başarısındaki rolünün oldukça önemli olduğu kabul edilmektedir.

Futbol kulüpleri, zaman zaman finansal, yönetimsel, teknik direktör, sporcu hatta taraftarlardan kaynaklanan krizler ile karşı karşıya kalabilmektedirler (Yıldırım, 2018). Bu gibi krizler kulüplerin imajını zedelemenin yanında kulüp organizasyonlarını sekteye uğratarak takipçi kitle üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Yıldırım (2018)'a göre, bir spor kulübünün başarılı olabilmesi için faaliyet alanı içerisindeki organizasyonlarını sürdürmesi, itibar ve imajını güçlendirmesinin yanında taraftar ve takipçilerinin güven duygusunu kazanması gerekmektedir.

Güven, çok geniş kapsamlı bir kavram olup en öz tanımıyla korku, şüphe ve çekinme duymadan inanma ve bağlanma duygularından oluşan bir duygu hali olarak tanımlanmaktadır (Wong ve

ark., 2006). Taraftar, fanatik, üye veya izleyici olarak adlandırılan spor takipçileri ile destekledikleri takıma olan güven düzeyleri arasında nasıl bir ilişki olduğu açıklanmayı bekleyen önemli bir sorundur. Özellikle spor yöneticileri ve antrenörlere duyulan güven düzeyleri konusunda alan yazında sınırlı sayıda araştırma olması bu araştırmanın özgün değerini ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin futbol kulüplerinin başkan, antrenör ve sporcularına olan güven düzeylerini incelemektir.

2. YÖNTEM

Tanımlayıcı nitelikteki bu kesitsel çalışmanın örneklemini 2022-2023 eğitim-öğretim yılında İnönü Üniversitesi'nde öğrenim gören ve gönüllü katılım gösteren rastgele seçilmiş 145 üniversite öğrencisi oluşturdu. Tüm katılımcılar gönüllü olur formunu imzaladıktan sonra araştırmaya katıldı. Bu araştırma kapsamında ulaşılan örneklemin küçük olması araştırmanın sınırlılıkları arasındadır.

2.1. Veri Toplama Araçları

Katılımcıların destekledikleri futbol kulübünün başkanı, antrenörü ve sporcusuna olan güven düzeylerini belirlemek amacıyla Açık ve Karademir (2019) tarafından geliştirilen "Spor Kulübüne Güven Ölçeği (SKGÖ)" kullanılmıştır. Ölçek 22 madde ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Birinci alt boyut Antrenöre Güven (Cronbach-Alpha=0,991), ikinci alt boyut Başkana Güven (Cronbach-Alpha=0,978) ve üçüncü alt boyut ise Sporcuya Güven (Cronbach-Alpha=0,987) alt boyutudur. Ölçek, 5'li likert tipte olup Kesinlikle Katılmıyorum'dan Kesinlikle Katılıyorum'a şeklinde kodlanmıştır. Ölçekte, sadece antrenöre güven boyutundaki 1'inci ve 5'incimaddeler ters kodlanmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 22 en yüksek puan ise 110'dur. Alınacak puanın yükselmesi güven düzeyinin de yükseldiği anlamına gelmektedir.

2.2. İstatiksel Analiz

Verilerin değerlendirilmesinde IBM Statistics (SPSS sürüm 25.0, Armonk, NY) paket programı kullanıldı. Verilerin normallik dağılımları Kolmogorov-Smirnov, varyansların homojenliği de Levene's testi ile sınılandıktan sonra verilerin normal dağılım göstermediği tespit edildi. Verilerin analizinde parametrik olmayan testlerden ikili karşılaştırmalar için Mann-Whitney U, ikiden fazla karşılaştırmalar için de Kruskal-Wallis H testleri kullanıldı. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < ,05$ olarak kabul edildi.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Katılımcıların cinsiyetleri ile spor kulübüne güven ölçeği alt boyutları arasındaki Mann-Whitney U testi sonuçları

Alt boyutlar	Cinsiyet	n	S.O.	S.T.	U	z	p
Antrenöre Güven	Kadın	71	73,62	5227,00	2583,000	-,174	,862
	Erkek	74	72,41	5358,00			
Başkana Güven	Kadın	71	72,30	5133,50	2577,500	-,196	,845
	Erkek	74	73,67	5451,50			
Sporcuya Güven	Kadın	71	70,10	4977,00	2421,000	-,815	,415
	Erkek	74	75,78	5608,00			

* $p < ,05$

Çizelge 1’de katılımcıların SKGÖ’den almış oldukları sıra ortalamaları incelendiğinde Antrenöre Güven, Başkana Güven ve Sporcuya Güven alt boyutları ile katılımcıların cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır ($p < ,05$).

Çizelge 2. Katılımcıların yaşları ile spor kulübüne güven ölçeği alt boyutları arasındaki Kruskal Wallis H testi sonuçları

Alt boyutlar	Yaş	n	S.O.	χ^2	p	Post-hoc
Antrenöre Güven	1) 18-20	23	76,67	7,800	,020*	3>2
	2) 21-23	76	64,16			
	3) 24-26	46	85,76			
Başkana Güven	1) 18-20	23	74,02	3,043	,218	
	2) 21-23	76	67,66			
	3) 24-26	46	81,30			
Sporcuya Güven	1) 18-20	23	72,43	1,892	,388	
	2) 21-23	76	69,05			
	3) 24-26	46	79,82			

* $p < ,05$

Çizelge 2’de katılımcıların SKGÖ’den almış oldukları sıra ortalamaları incelendiğinde Antrenöre Güven alt boyutunda yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ($p < ,05$), ancak Başkana ve Sporcuya Güven alt boyutlarında ise yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır ($p > ,05$). Yapılan post-hoc analizi sonucunda antrenöre güven altboyutunda 24-26 yaşındaki öğrencilerin Antrenöre güven düzeylerinin 21-23 yaşındaki öğrencilerden daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Çizelge 3. Katılımcıların sınıfları ile spor kulübüne güven ölçeği alt boyutları arasındaki Kruskal Wallis H testi sonuçları

Alt boyutlar	Sınıf	n	S.O.	χ^2	p	Post-hoc
Antrenöre Güven	1	11	70,73	9,218	,027	4>2
	2	61	61,76			
	3	19	74,95			
	4	54	85,47			
Başkana Güven	1	11	84,27	1,957	,581	
	2	61	69,64			
	3	19	67,08			
	4	54	76,58			
Sporcuya Güven	1	11	69,45	,552	,907	
	2	61	70,91			
	3	19	72,58			
	4	54	76,23			

* $p < ,05$

Çizelge 3’de katılımcıların SKGÖ’den aldıkları sıra ortalamaları incelendiğinde Antrenöre Güven alt boyutunda sınıf düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ($p < ,05$),

ancak Başkana ve Sporcuya Güven alt boyutlarında ise sınıf düzeyinin herhangi bir anlamlı fark yaratmadığı saptanmıştır ($p>,05$). Yapılan post-hoc analizi sonucunda antrenöre güven altboyutunda 4. sınıftaki öğrencilerin Antrenöre 2. sınıftaki öğrencilerden daha fazla güvendikleri anlaşılmıştır.

Çizelge 4. Katılımcıların taraftarı olunan takım ile spor kulübüne güven ölçeği alt boyutları arasındaki Kruskal Wallis H testi sonuçları

Alt boyutlar	Takım	n	S.O.	χ^2	p	Post-hoc
Antrenöre Güven	1) GS	49	72,84	2,523	,283	
	2) FB	47	66,14			
	3) BJK	49	79,74			
Başkana Güven	1) GS	49	69,53	6,972	,031	3>2
	2) FB	47	63,65			
	3) BJK	49	85,44			
Sporcuya Güven	1) GS	49	69,32	4,614	,100	
	2) FB	47	66,09			
	3) BJK	49	83,32			

* $p<,05$

Çizelge 4’de katılımcıların SKGÖ’den aldıkları sıra ortalamaları incelendiğinde taraftarı olunan takım ile Başkana Güven alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ($p<,05$), diğer alt boyutlarda ise herhangi anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p>,05$). Yapılan post-hoc analizi sonucunda başkana güven altboyutunda BJK taraftarı olan katılımcıların kulüp başkanına FB taraftarlarından daha fazla güvendikleri anlaşılmıştır.

Çizelge 5. Katılımcıların gelir düzeyleri ile spor kulübüne güven ölçeği alt boyutları arasındaki Kruskal Wallis H testi sonuçları

Alt boyutlar	Gelir (TL)	n	S.O.	χ^2	p
Antrenöre Güven	<1500	13	71,88	2,639	,721
	1501-3000	40	68,71		
	3001-4500	49	78,44		
	4501-6000	43	71,13		
Başkana Güven	<1500	13	77,73	7,321	,958
	1501-3000	40	70,70		
	3001-4500	49	72,76		
	4501-6000	43	73,99		
Sporcuya Güven	<1500	13	89,42	4,930	,513
	1501-3000	40	70,35		
	3001-4500	49	72,98		
	4501-6000	43	70,52		

* $p<,05$

Çizelge 5’de katılımcıların SKGÖ’den almış oldukları sıra ortalamaları incelendiğinde tüm alt boyutlarda gelir düzeyi ile spor kulübüne güven arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır ($p>,05$).

Çizelge 6. Katılımcıların kendilerini tanımlamaları ile spor kulübüne güven ölçeği alt boyutları arasındaki Kruskal Wallis H testi sonuçları

Alt boyutlar	Kendini Tanımlama	n	S.O.	χ^2	p	Post-hoc
Antrenöre Güven	1) Seyirci	9	52,06	2,639	,004	3>2
	2) Taraftar	48	86,90			
	3) TV izleyicisi	59	61,05			
	4) Fanatik	29	80,81			
Başkana Güven	1) Seyirci	9	58,67	7,321	,284	
	2) Taraftar	48	80,27			
	3) TV izleyicisi	59	67,37			
	4) Fanatik	29	76,86			
Sporcuya Güven	1) Seyirci	9	55,89	4,930	,416	
	2) Taraftar	48	77,90			
	3) TV izleyicisi	59	69,54			
	4) Fanatik	29	77,24			

* $p<,05$

Çizelge 6’da katılımcıların SKGÖ’den almış oldukları sıra ortalamaları incelendiğinde sadece Antrenöre Güven alt boyutunda katılımcıların kendilerini tanımlama düzeyleri ile spor kulübüne güven ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ($p<,05$), Başkana ve Sporcuya Güven alt boyutlarında ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>,05$). Yapılan post-hoc analizi sonucunda antrenöre güven alt boyutunda kendisini TV izleyicisi olarak tanımlayan katılımcıların antrenöre, kendisini taraftar olarak tanımlayan öğrencilerden daha fazla güvendikleri anlaşılmıştır.

Çizelge 7. Katılımcıların herhangi bir takıma üye olup olmama durumları ile spor kulübüne güven ölçeği alt boyutları arasındaki Mann-Whitney U testi sonuçları

Alt boyutlar	Üyelik	n	S.O.	S.T.	U	z	P
Antrenöre Güven	Evet	19	50,87	966,50	776,500	-2,466	,014
	Hayır	126	76,34	9618,50			
Başkana Güven	Evet	19	72,30	892,00	702,000	-2,903	,004
	Hayır	126	73,67	9693,00			
Sporcuya Güven	Evet	19	45,50	864,50	674,500	-3,064	,002
	Hayır	126	77,15	9720,50			

* $p<,05$

Çizelge 7’de katılımcıların SKGÖ’den almış oldukları sıra ortalamaları incelendiğinde Antrenöre, Başkana ve Sporcuya Güven alt boyutları ile bir takıma üye olup olmama durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<,05$). Analiz sonucunda

herhangi bir takıma üye olmayanların antrenöre, başkana ve sporcuya takım üyeliği olanlara nazaran daha fazla güvendikleri tespit edilmiştir.

Çizelge 8. Katılımcıların lisanslı ürün kullanıp kullanmama durumları ile spor kulübüne güven ölçeği alt boyutları arasındaki Mann-Whitney U testi sonuçları

Alt boyutlar	Kullanım	n	S.O.	S.T.	U	z	P
Antrenöre Güven	Evet	63	65,20	4107,50	1499,500	-1,557	,119
	Hayır	57	55,31	3152,50			
Başkana Güven	Evet	63	59,87	3771,50	1755,500	-,210	,833
	Hayır	57	61,20	3488,50			
Sporcuya Güven	Evet	63	60,98	3841,50	1765,500	-,158	,875
	Hayır	57	59,97	3418,50			

*p<,05

Çizelge 8’de katılımcıların SKGÖ’den almış oldukları sıra ortalamaları incelendiğinde Antrenöre Güven, Başkana Güven ve Sporcuya Güven alt boyutları ile lisanslı ürün kullanıp kullanmama durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır (p>,05).

Çizelge 9. Katılımcıların maç izleme ortamı/aracı ile spor kulübüne güven ölçeği alt boyutları arasındaki Kruskal Wallis H testi sonuçları

Alt boyutlar	Ortam/aracı	n	S.O.	χ^2	p	Post-hoc
Antrenöre Güven	1) TV	62	65,15	8,727	,033	4>2 2>1
	2) İnternet	66	83,10			
	3) Çay ocağı	10	73,40			
	4) Stadyum	7	46,79			
Başkana Güven	1) TV	62	64,94	10,303	,016	4>2 2>1
	2) İnternet	66	83,23			
	3) Çay ocağı	10	77,60			
	4) Stadyum	7	41,36			
Sporcuya Güven	1) TV	62	65,97	8,176	,043	4>2 2>1
	2) İnternet	66	81,38			
	3) Çay ocağı	10	81,70			
	4) Stadyum	7	43,86			

*p<,05

Çizelge 9’da katılımcıların SKGÖ’den almış oldukları sıra ortalamaları incelendiğinde Antrenöre, Başkana ve Sporcuya Güven alt boyutları ile maç izleme ortamı/aracı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır (p<,05). Yapılan post-hoc analizi sonucunda tüm alt boyutlarda stadyumda maç izleyenlerin internetten maç izleyenlere ve internetten maç izleyenlerin ise TV’den maç izleyenlere kıyasla antrenöre, başkana ve sporcuya daha fazla güvendikleri anlaşılmıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Üniversite öğrencilerinin futbol spor kulüplerinin başkan, antrenör ve sporcularına olan güven düzeylerini incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada, güven düzeyinin çeşitli parametrelere göre değişiklik gösterebileceği belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler değerlendirildiğinde katılımcıların SKGÖ'den almış oldukları sıra ortalamalarına göre Antrenöre Güven, Başkana Güven ve Sporcuya Güven alt boyutlarında cinsiyet, gelir düzeyi ve lisanslı ürün kullanıp kullanmama durumlarının güven düzeyi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmadığı saptanmıştır. Ancak SKGÖ'nün Antrenöre Güven alt boyutunda 21-23 ve 24-26 yaş grubu, 4. ve 2. sınıf düzeyi, TV izleyicisi ve taraftar kategorileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Buna ek olarak SKGÖ'nün Başkana Güven alt boyutunda desteklenen takıma göre BJK ile FB arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Ayrıca SKGÖ'nün antrenöre Güven, Başkana Güven ve Sporcuya Güven alt boyutlarında bir takıma üye olup olmama durumu ve maç izleme ortamı/aracı parametreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır ($p < ,05$).

Araştırma kapsamında literatür incelendiğinde, araştırmacıların genellikle öz güven üzerine yoğunlaştığı tespit edilmiş (Ekinci ve ark., 2014; Terlemez, 2019; Özbek ve ark., 2017) ancak antrenöre, başkana veya sporcuya güven üzerine yapılan çok az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Dolayısı ile araştırma bulguları ile literatürdeki bulguların karşılaştırılarak tartışılması oldukça sınırlı olmuştur.

Günümüzde birçok insan spor faaliyetlerini medya araçlarından takip etmektedir (Aycan ve ark., 2009). Araştırmada Antrenöre Güven, Başkana Güven ve Sporcuya Güven alt boyutları ile maç izleme ortamı/aracı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiş ve bu bağlamda stadyumda maç izleyenlerin internetten maç izleyenlere ve internetten maç izleyenlerin ise TV'den maç izleyenlere kıyasla antrenöre, başkana ve sporcuya daha fazla güvendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Stadyumda maç izleyenlerin içerisinde buldukları atmosferin de etkisiyle destekledikleri takıma olan bağlılıklarının daha yüksek olduğu ve dolayısı ile diğer parametrelere göre güven düzeyinin en yüksek çıktığı düşünülmektedir. Smith ve ark. (1981) yaptıkları bir çalışmada takıma bağlılık düzeyleri yüksek olan bireylerin destekledikleri takımın maçlarına seyirci olarak katılmak konusunda daha fazla istekli olduklarını bildirmiştir. Bu araştırmanın bulguları araştırma bulgularımızı destekler niteliktedir.

Futbolda giderek popülerliği artan konulardan birisi de lisanslı ürün kullanımınıdır. Araştırmada lisanslı ürün kullanıp kullanmama durumlarının güven düzeyi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmadığı belirlenmiştir. Ancak Altın ve ark. (2020) lisanslı spor ürünleri kullanımının, taraftarların desteklediği takımla arasındaki bağı geliştirmede önemli bir enstrüman olduğunu bildirmiştir. Kwak ve ark. (2017) tarafından yapılan bir çalışmada taraftarın kendi desteklediği takımın logosunu taşıyan lisanslı ürünün diğer takımların lisanslı ürünlerine göre daha kaliteli olduğunu düşündüklerini rapor etmiştir. Bu nedenle lisanslı ürün kullanmanın, taraftarın destekledikleri takımı ile aralarında bir güven duygusu oluşturmalarının bir göstergesi olabileceği düşünülmektedir. Bu araştırma bulgularının kendi bulgularımızı desteklememesi veya uyumsuz olması, bu konuda daha fazla araştırma yapılması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, cinsiyet durumunun da aynı şekilde güven düzeyi üzerinde istatistiksel

olarak anlamlı bir fark oluşturmadığı belirlenmiştir. Savaş ve ark. (2021) tarafından yapılan benzer bir araştırmada ise katılımcıların cinsiyetlerine ile güven düzeyleri incelendiğinde güven düzeylerinin erkeklerde düşük, kadınlarda orta düzeyde olduğu, erkek ve kadınların en fazla sporcuya güvendikleri, antrenör ve kulüp başkanına ise daha az güvendikleri rapor edilmiştir. Araştırma bulgularımız ile bu araştırmanın bulgularının birbiri ile çelişiyor olması, bu konunun daha detaylı bir şekilde araştırılması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmamızın bir diğer bulgusu olan herhangi bir takıma üye olmayanların takım üyeliği olanlara nazaran antrenöre, başkana ve sporcuya daha fazla güvendikleri tespit edilmiştir. Yapılan literatür taramasında bu konu ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısı ile araştırmadaki bu bulgunun literatüre katkı sağladığı söylenebilir.

Serbest zamanlarında spor organizasyonlarını takip eden bireyler spor seyircisi olarak tanımlanırken, bireylerin kendilerini bir takıma ve o takımın oyuncularına adanması taraftarlık olarak tanımlanmaktadır (Trail ve ark., 2000). Araştırmamızda antrenöre güven alt boyutunda kendisini TV izleyicisi olarak tanımlayan katılımcıların antrenöre kendisini taraftar olarak tanımlayan öğrencilerden daha fazla güvendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Savaş ve ark. (2021) taraftarın antrenöre olan güven duygusunun düşük olmasının sebebinin antrenörün oyuncu tercihlerinde hatalı davranmaları olduğunu düşünmelerinden kaynaklandığını bildirmişlerdir. Dolayısı ile bizim araştırmamızda da bu ve bu gibi durumların taraftarın antrenöre olan güven düzeylerini etkilemiş olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmamızın bir diğer bulgusu olan gelir düzeyi ile spor kulübüne güven arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Savaş ve ark. (2021) tarafından yapılan benzer bir çalışmada da gelir düzeyi ile spor kulübüne güven arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bildirilmiştir. Dolayısı ile gelir düzeyinin spor kulübüne olan güven düzeyini etkileyebilecek kadar önemli bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

Taraftarı olunan takım ile başkana güven alt boyutunda BJK taraftarı olan katılımcıların kulüp başkanına FB taraftarlarından daha fazla güvendikleri anlaşılmıştır. FB taraftarlarının kulüp başkanına duydukları güvenin düşük olmasının sebebi, 1998-2018 yılları arasındaki 20 yıllık süre zarfında FB spor kulübünün tek başkan tarafından (Aziz Yıldırım) yönetilmesi olduğu düşünülmektedir. Çünkü 2018 yılından itibaren FB spor kulübünün başkanı değişmiş ve 20 yıllık kulüp başkanının değişmesinden dolayı yeni kulüp başkanına (Ali Koç) duyulan güvenin düşük çıktığı düşünülmektedir. BJK kulübünün ise son 20 yılda 4 farklı başkan tarafından yönetildiği dolayısı ile BJK taraftarının FB taraftarına göre kulüp başkanlarının değişmesine daha alışkın oldukları ve bu durumun kulüp başkanına duyulan güven düzeyinin yüksek çıkmasına sebep olduğu düşünülmektedir.

Araştırma verileri yaş ve sınıf düzeyi değişkenine göre değerlendirildiğinde hem yaş (24-26>21-23) hem de sınıf düzeyi (4>2) arttıkça antrenöre güven düzeyinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak Savaş ve ark. (2021) taraftarın yapılan çalışmada yaş ilerledikçe güven düzeyinin azaldığı rapor edilmiştir. Bu bağlamda yaş ilerledikçe belirli bir olgunluk düzeyine ulaşan katılımcıların daha araştırmacı ve acele karar vermekten kaçınan bir yapıya bürünmesi nedeniyle güven düzeyinin azaldığı düşüncesi ifade edilmiştir. Ancak araştırma bulguları ile bu bulguların birbiri ile uyuşmaması bu görüşü desteklememektedir. Dolayısı ile bu konuda daha büyük örneklerle araştırma yapılması gerekmektedir.

Sonuç olarak lisans düzeyinde eğitim gören ve herhangi bir futbol takımını destekleyen bireylerin, kulüp yöneticilerine, antrenörüne ve kulüp sporcularına duydukları güven düzeylerinin, bireylerin yaş, sınıf düzeyi, kendini TV izleyicisi veya taraftar olarak tanımlama durumu, destekledikleri takım veya herhangi bir takıma üye olma durumları ve maç izleme ortamı/aracı gibi faktörlere göre değişiklik gösterebileceği sonucuna ulaşılmıştır. İleride yapılacak çalışmalarda daha büyük örneklem grupları ile bu konunun daha ayrıntılı araştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Açak, M. ve Karademir, T. Spor Kulübüne Güven Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması, Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 21, 1, 2019.

Altın, Ş., Ediş, L. B., Tüfekçi, İ., ve Altın, B. Spor pazarlamasında lisanslı ürünlerin tercihinde, kulüp imajı, marka efanjelizmi, takım sadakati ve takımla özdeşleşme değişkenlerinin etkisi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 12(4), 3759-3775, 2020.

Aycan, A., Polat, E. ve Uçan, Y. Takım özdeşleşme düzeyi ile profesyonel futbol müsabakalarına seyirci olarak katılım kararını etkileyen değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi, Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 7(4), 169-174, 2009.

Çaha, Ö., Spora Yaslanarak Bir Nefes Almak, Beta, Ankara, 1999.

Devecioğlu, S., Çoban, B. ve Karakaya, Y. Futbol Yönetimi ve Organizasyonlarının Görünümü, Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 5, 1, 2014.

Ekinci, N. E., Özdilek, Ç., Deryahanoğlu, G., ve Üstün, Ü. D. Spor yapan lise öğrencilerinin öz güven düzeylerinin incelenmesi, Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 1(1), 36-42, 2017.

Karagözoğlu, C., Ay, S. M. Futbol Seyircisinde Saldırganlık Eğilimleri, (İstanbul Örneği), Hacettepe Üniversitesi Futbol Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6, 3, 1999.

Koçer, M. Futbol Derneklerine Üye Olan Taraftarların Şiddet ve Holiganizm Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kayseri Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1, 32, 2012.

Kwak, D. H., Kwon, Y. and Lim, C. Licensing a sportsbrand: effects of teambrandcue, identification, and performance priming on multi dimensional values and purchase intentions. Journal of Product & Brand Management, 24(1), 2-40, 2015.

Özbek, S., Yoncalık, M. T. ve Alıncak, F. Sporcu ve sedanter lise öğrencilerinin özgüven düzeylerinin karşılaştırılması (Kırşehir İli Örneği), Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 2(3), 46-56, 2017.

Savaş, B. Ç., Öztürk Karataş, E. ve Karataş, Ö. Futbol taraftarlarının spor kulüplerine güven düzeylerinin incelenmesi (Yeni Malatyaspor örneği), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 4 (1), 23-45, 2021.

Smith, G.J., Patterson, B., Williams, T. ve Hogg, J. A profile of the deeply committed male sports fan, Arena Review, 5, 26-44, 1981.

Terlemez, M. Spor aktivitesinin özgüven, serotonin ve dopamine etkisi, International Journal of Social Science, 2(2), 1-6, 2019.

Trail, G. T., James, J. D. and Fink, I. S. A. Theoretical model of sport spectator consumption behavior, International Journal of Sport Management, 1, 154-180, 2000.

Wong, Y. T., Ngo, H. Y. and Wong, C. S. Perceived Organizational Justice, Trust, and Ocb: A Study of Chinese Workers in Joint Ventures and State-Owned Enterprises, Journal of World Business, 41, 2006.

Yıldırım, A. Sporda Halkla İlişkiler Kapsamında Futbol Kulüplerinde Kriz Yönetimi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

KÜLTÜREL BELLEK AKTARIMINDA MİNİA-SİVAS'TA BULUNAN SELÇUKLU DÖNEMİ MEDRESELERİNE BİR ÖRNEK: GÖKMEDRESE

Doç. Dr. Hülya KAYNAR¹ & Öğr.Gör. Serdar KORKMAZ²

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Mimarlık, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Grafik Bölümü, Sivas/ Türkiye, ORCID NO: 0000-0002-9442-6162/

² Öğretim Görevlisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü, Sivas/TÜRKİYE, , ORCID NO: 0000-0002-3808-5084

ÖZET

Anadolu Selçuklularına ait verilerde 11. Ve 13. Yüzyıllar arasında darüşşifaları ile birlikte 135 medreseden bahsedilmektedir. Bu eserlerin yarıdan fazlasının günümüze ulaşmamış olduğu düşünölmekte ya da durumunun ne olduğu bilinmemektedir. Anadolu Selçuklularının inşa ettikleri medrese sayılarına bakıldığında Sivas; 19 adet medrese ile Konya'dan sonra 2. sırada yer almaktadır. Fakat Sivas il merkezinde günümüze kadar gelebilen 4 adet medreseden bahsetmek mümkündür. Bunlardan 3 tanesi il merkezi sınırları içerisindedir.

Günümüzde küreselleşme ile birlikte daha da önem kazanan kültürel bellek aktarımı yeni şekiller kazanarak devam etmektedir. Kültürel bellek aktarımında önemli bir yeri olduğu düşünölen ve “sanatı deneyimleme” pratikleri ile ortaya çıkan minyatür şehirlere her gün bir yenisi eklenmektedir. Dünya da birçok örneği bulunan minyatür şehirlere ölkemizde de yer verilmiştir. Türkiye coğrafyası üzerinde bulunan önemli tarihi yapıtlardan oluşan büyük bir seçki ile “Minitürk” inşa edilmiştir.

Antik Çağdan Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı'ya kadar bu topraklarda hüküm sürmüş ve iz bırakmış medeniyetlerin kültürlerinden günümüze kalan, zengin mimari mirası bir araya getiren Minia Türk İstanbul, Büyükşehir Belediyesi tarafından 2003 yılında tamamlanmış ve ziyarete açılmıştır. Aynı mantık ile Minyatür Sivas şehri 2018 yılında Cumhuriyet Üniversitesi yönetiminin teşviki ile üniversite yerleşkesinde hocalar ve öğrencilerin çabaları ile oluşturulmuş, 2022 yılında tamamen bitirilerek ziyarete açılmıştır. Minia Sivas kültür parkında sadece Sivas ili sınırları içerisinde yer alan, tarihi ve kültürel değeri olan binalar yer almaktadır.

Bu araştırmada, Minia-Sivas Projesi kapsamında üretilen, Anadolu Selçuklu mimarisinin en güzel örneklerinden biri olan Gökmedrese (Sahip Ata Medresesi) ele alınmıştır. Medresenin yapım tekniği, kullanılan malzeme, işlem basamakları, süreç ve sonrası için koruma tedbirleri hakkında bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Medrese , Minyatür Şehir, Kültürel Bellek

AN EXAMPLE OF THE MADRASES OF THE SELJUK PERIOD IN MINIA-SIVAS IN THE TRANSFER OF CULTURAL MEMORY: GÖKMEDRESE

SUMMARY

In the data of the Anatolian Seljuks, there are 135 madrasas with their darüşşifas between the 11th and 13th centuries. It is thought that more than half of these works have not survived, or their status is unknown. Considering the number of madrasas built by the Anatolian Seljuks, Sivas; It is in the second place after Konya with 19 madrasahs. However, it is possible to talk about 4 madrasahs that have survived to the present day in Sivas city center. 3 of them are within the borders of the city center.

Today, cultural memory transfer, which has become more important with globalization, continues by gaining new forms. Every day, a new one is added to the miniature cities that are thought to have an important place in the transfer of cultural memory and that emerged with the practices of "experiencing art". Miniature cities, which have many examples in the world, are also included in our country. "Minitürk" was built with a large selection of important historical monuments found on the geography of Turkey.

Miniaturk Istanbul, which brings together the rich architectural heritage of the civilizations that ruled and left traces on these lands from the Ancient Age to the Roman, Byzantine, Seljuk and Ottoman Empires, was completed and opened to visitors in 2003 by the Metropolitan Municipality. With the same logic, the miniature city of Sivas was created in 2015 with the encouragement of the Cumhuriyet University administration, with the efforts of the teachers and students on the university campus, and it was fully completed in 2022 and opened to

visitors. In the Miniasivas cultural park, there are only buildings with historical and cultural value located within the borders of Sivas province.

In this research, Gökmedrese (Sahip Ata Madrasa), one of the most beautiful examples of Anatolian Seljuk architecture, produced within the scope of the Minia-Sivas Project is discussed. Information will be given about the construction technique of the madrasah, the materials used, the steps of the process, and the protection measures for the process and after.

Keywords: Sivas, Madrasa, Miniature City, Cultural Memory

1. GİRİŞ

Kültürel bellek toplumların kültürel sürekliliğinin somut göstergeleridir. Kültürel belleğin kültürü muhafaza ederek aktarma ve sürekli yeniden inşa etme eylemi, kültür olgusunun durağandan ziyade dinamik yapısıyla ilgilidir. Bu dinamizm, eskiyi hatta ilkel olanı yok sayarak bir varoluştan ziyade tekâmül esasında yeniyle uyumlaştırarak ikame etmeyi kendine yöntem olarak seçer. Tecrübi bilgi ve birikimin irfan esaslı bir disiplinle yeni ve kabul edilebilir bir bilgi üretimi kültürel belleğin temel parametrelerinden birini oluşturur. Kaynağı kolektif bilinç olan bu bilginin, toplumda algılanma biçimi ve görünümleri somut olarak edebî verimlerde kendini ortaya koyar (Temur N., 2017:174).

Anadolu Selçukluları, Anadolu’da varlıklarının görülmeye başlandığı 11. Yüzyıldan 13. Yüzyıl sonuna kadar çok sayıda özgün ve önemli mimari eserler vermiştir. Çağının ve öncesinin İslam mimarisinden farklı nitelikler taşıyan eserlerin giriş cepheleri, Anadolu Selçuklu Mimarisinin karakterini sergileyen öğeler içermesi bakımından önem kazanmıştır. Mimari eserlere anıtsallık kazandıran en önemli unsurlardan biri giriş cephelerinin tasarımıdır. Anadolu Selçuklu Mimarisinde giriş cephelerine özellikle önem verilmiş, tüm cepheleri moloz taş örgülü olan yapılarda dahi giriş cephelerinde düzgün kesme taş kullanılmış, en zengin bezeme örneklerinin görüldüğü süsleme alanları olarak ele alınmış, taç kapılarla da önemi vurgulanmıştır. Giriş cepheleri; taç kapılar, köşe kuleleri, pencere, niş ve çeşme gibi çeşitli mimari elemanlardan oluşan kompozisyonlardan meydana gelmektedir. Bu kompozisyonun en önemli ögesi olan taç kapılar, Anadolu Selçuklu Mimarisinin sembolü haline gelmiştir. Bu çalışmada, Anadolu Selçukluların yoğun inşa faaliyetleri gerçekleştirdiği Sivas’ta yer alan 13. yüzyıl medreselerinin giriş cephesi tasarımları ve bezemeleri incelenmiştir. Sonuç bölümünde,

incelenen giriş cephesi tasarımları ve bezemelerinin karşılaştırmalarına yer verilerek dönemin giriş cephelerindeki tasarım anlayışı değerlendirilmiştir (Akkaya ve Urfalıoğlu, 2022: 241).

Akkaya ve Urfalıoğlu (2022)'de, Anadolu Selçuklu Medreselerine ait sayısal veriler ise şöyledir: Darüşşifalarla birlikte 135 medrese saptanmıştır. %57'si günümüze ulaşmamış, %5'inin ise durumu bilinmemektedir. Medreselerin %80'i 13. Yüzyılda, %18'i 12. Yüzyılda inşa edilmiştir. 11. Yüzyıldan 2 adet, 10. Yüzyıldan ise 1 adet yapı bulunduğu, . Anadolu Selçukluların yaptıkları medrese sayıları ise kentlere göre şöyle sıralanabilir; Konya'da 23 tane, Sivas'ta 19, Mardin'de 8 tane, Kayseri'de 7 tane, Amasya'da 6 tane, Diyarbakır'da 5 tane, Akşehir'de 5 tane (Bayburtluoğlu ve Madran, 1981:944), olmak üzere toplam 73 adet medrese bulunduğu bilinmektedir.

1271 yılında Vezir Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından Mimar Konyalı Kaluyan'a yaptırılmıştır. Açık avlulu, dört eyvanlı bir plan şemasına sahip medrese, giriş cephesi olan Batı cephesinde büyük oranda mermer kullanılması bakımından tek örnektir (Kuban, 2002:189).

Antik Çağdan Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı'ya kadar bu topraklarda hüküm sürmüş ve iz bırakmış medeniyetlerin kültürlerinden günümüze kalan, zengin mimari mirası bir araya getiren Minia Türk İstanbul, Büyükşehir Belediyesi tarafından 2003 yılında tamamlanmış ve ziyarete açılmıştır (Elektronik Erişim:1, Erişim tarihi: 09.12.2022). Aynı mantık ile Minyatür Sivas şehri 2015 yılında Cumhuriyet Üniversitesi yönetiminin teşviki ile üniversite yerleşkesinde hocalar ve öğrencilerin çabaları ile oluşturulmuş, 2022 yılında tamamen bitirilerek ziyarete açılmıştır. Minia Sivas Kültür Parkı'nda sadece Sivas ili sınırları içerisinde yer alan, tarihi ve kültürel değeri olan binalar yer almaktadır.

Bu çalışmada, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi kampüsü, Hasbahçe Minia Sivas Açık Hava Müzesi içerisinde bulunan "Gökmedrese (Sahip Ata Medresesi)"minyatürü incelenmiştir. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü tarafından planlama, onay ve finans işlemleri gerçekleştirilerek, üniversite öğretim elemanları ve öğrencileri çabalarıyla gerçekleştirilen eser; sanatçı *Serdar Korkmaz* yorumuyla, soyut sanat alegorisi şeklinde, sanatı deneyimleme çalışmaları sonucu ortaya çıkan yapıtlardan bir tanesidir. Medresenin yapım tekniği, kullanılan malzeme, işlem basamakları, süreç ve sonrası için koruma tedbirleri hakkında bilgiler verilecektir.

Görsel 1. Minia Sivas Kültür Parkı Genel Görüntü (Korkmaz, 2022)

3. MATERYAL METOT

Materyaller, kolay işlem yapılabilmesi, dış mekana dayanabilmesi gibi bazı özelliklere göre seçilmiştir. Bu malzemeler;

-*Andezit taşı*; tomarza grisi olarak adlandırılan, sulu ve kuru kesime uygun olan taş seçilmiştir (Görsel 2).

-*Yapay ahşap*; 18 ve 20 mm kalınlığında MDF olarak adlandırılan malzemedir.

-*Köpük pvc panel*; 8 ve 10 mm kalınlığında PVC foamy levha olarak adlandırılan malzeme seçilmiştir. Suya ve neme karşı dayanıklı olduğu için iç ve dış ortamlarda kullanılmıştır.

-*Doğal ahşap*; Eserde, pencere, pervaz ve alın tahtası olarak doğal çam ağacı kullanılmıştır.

-*Bağlayıcı yapıştırıcı*: Pvc levha, yapay ahşap ve andezet taşlarını montajlama amacıyla poliüretan esaslı yapıştırıcılar kullanılmıştır.

-*Montaj malzemeleri*; L demir bağlantıları, çeşitli ölçülerde ahşap vidaları, çeşitli boyutlarda çiviler, poliüretan esaslı bağlayıcılar montaj işlemlerinde kullanılan malzemelerdir.

Alüminyum levha; eserin çatı kısımlarında kapatıcı ve su akar yolu oluşturmak amaçlı kullanılan malzemedir. 0,80mm ve 1mm kalınlığında eloksal kaplamalı alüminyum levha kullanılmıştır.

Görsel 2. Gökmedrese minyatüründe kullanılan andezit taşı (Korkmaz, 2022)

İşlem Basamakları; Taşınmazın orijinali üzerinde (Gökmedrese) ön incelemeler yapılmıştır. Restorasyon işlemi yapılmış ise ilgili devlet kurumlarından restorasyon ve röleve planları temin edilmiştir. Plan ve ölçülere ulaşamayan bölümlerde birebir ölçü alınmıştır. Serbest el ile kroki çizilip, malzeme seçimi yapılmıştır. Parçaların oluşturulması, ebatlama ve montaj işlemleri yapıp, sergi alanında teşhir edilmek üzere bitim işlemleri yapılmıştır.

Görsel 3. Gökmedrese minyatür yapım aşamaları (Korkmaz, 2022)

Taş yapılarda genellikle taşıyıcı olarak yığma duvar kullanılmıştır. Minyatürlerde hem taşıyıcı hem de ileriki işlemlerde kullanılan malzemelerin tutuculuğunu arttırmak için, 18mm, 20 mm kalınlığında yapay ahşap paneller kullanılmıştır. Yapay ahşap paneller, belirlenen ölçülerde ebatlandırılıp mobilya birleştirme de kullanılan vida ve metal ekipmanları kullanarak montajı yapılmıştır (Görsel 3-4).

Görsel 4. Gökmedrese minyatür yapım aşamaları (Korkmaz, 2022)

Taş ebatlama ve kesimi yapılarak, duvar örme işlemine geçilmiştir. Daha sonra taç kapıda, pencere ve diğer bölümlerde bulunan süsleme işlemi için, taş oyma işlemi yapılmıştır (Görsel 5). Son olarak bütün parçalar sergi alanında belirlenen yerde oluşturulan beton kaide üzerine taşınarak yerinde montaj işlemi yapılmış ve bitirilmiştir (Görsel 6).

Görsel 5. Süsleme işleminde kullanılan taş oymacılığı (Korkmaz, 2022)

Görsel 6. Süsleme işleminde kullanılan taş oymacılığı (Korkmaz, 2022)

4. SONUÇ

Minyatür şehirler, kültürel bellek aktarımının yeni bir modeli niteliğinde son zamanlarda ortaya çıkmış, dünyada ve Türkiye’de örnekleri çoğalmaya başlamıştır. Bu bağlamda, öncelikle üniversiteye gelen öğrencilere ve şehri ziyaret eden yerli yabancı turistlere şehrin tarih ve kültürel birikimini toplu bir alanda yaşatabilmek hedefiyle oluşturulan “Minia Sivas” Hasbahçe gezi alanı içinde yer alan eserlerden “Gökmedrese” örneği incelenmiştir.

Minia Sivas, açık hava müzesi şeklinde düşünülmüş, gezinti yapılabilen güzel bir park olmanın yanı sıra, aynı zamanda bir kültür ve sosyal sorumluluk projesi niteliğini taşımaktadır. Genç kuşaklara ve özellikle çocuklara, ait oldukları kültürün oluşmasını sağlayan köklü uygarlıklarını tanıma fırsatı vermektedir. Görerek, hissederek ve dokunarak hem sanatı deneyimleme, hem de kültürel bellek oluşturmada önemli bir misyonu yerine getirmektedir.

Sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan hem üniversiteye hem de şehre katkı sağlayacağı düşünülen projede yer alan, kendine has malzeme ve teknik geliştirilerek üretilen eserlerin yapım tekniklerinin, örnek oluşturması amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Akkaya ve Urfalıoğlu, *Anadolu Selçuklu Dönemi Sivas Medreselerinde Giriş Cephesi Bezemeleri* , Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 2022, 3(4), s:241,2022.

Bayburtluoğlu, Z. & Madran, E.,“Anadolu’da 1308 M. Yılına Ka- dar Gerçekleştirilmiş Türk-İslâm Yapıları Üzerine Sayısal Sınamalar”. VIII. Türk Tarih Kongresi II. Ankara: TTK Yay. 941-949, 1981.

Kuban, D., *Selçuklu çağında Anadolu sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Temur, N., *Bir Kültürel Bellek Mekânı Olarak Mahtumkulu Divanı*. Türkbilig Dergisi, 2017/34, s: 173-178, 2017.

Elektronik Erişim:1, <https://miniaturk.com.tr/miniaturk/hakkimizda/>, Erişim tarihi: 09.12.2022).

AYVA (CYDONIA OBLONGA) BİTKİSİNİN DOĞAL BOYARMADDE OLARAK YÜN İPLİKLERDE KULLANILMASI VE HASLIKLARI

Doç. Dr. Hülya KAYNAR¹

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Mimarlık, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Grafik Bölümü, Sivas/ Türkiye, ORCID NO: <https://orcid.org/0000-0002-9442-6162/>

ÖZET

Son yıllarda çok hızlı gelişen ve değişen dünyada teknoloji ilerlerken, sağlıklı olmak, sağlıklı kalabilmek için birçok alanda doğal olana ve eski geleneksel yöntemlere dönüş başlamıştır. Bu yöntemlerden biride tekstil ürünlerinde kullanılan boyar maddelerde, kimyasal boyaların yerine, yeniden doğal boya uygulamalarının tercih edilmesidir.

Bu çalışmada, tıbbi aromatik bitkiler içinde yer alan Ayva (Cydonia oblonga) bitkisinin yaprakları ile geleneksel boyama yöntemleri ele alınmıştır. Bitkinin yaprakları kullanılarak yün ipliklerle boyamalar yapılmıştır. Boyalı ipliklerin sürtünme, su damlası ve ışık haslığı değerleri incelenmiştir. Ayva bitkisi yaprakları ile 9 farklı mordan maddesi ile 20 adet boyama yapılmıştır. Ayrıca mordanlı boyamalar ile karşılaştırma yapabilmek için 1 adet mordansız boyama yapılmıştır. Boyanmış yün iplikler üzerinde sürtünme, ıslak/kuru su haslığı ve ışık haslık değerleri ölçülmüştür. Su damlası haslığı (3-5), ışık haslığı (2-7), sürtünme haslığı ise (3-5) arasında değerler bulunmuştur. En açık saman çöpü, en koyu kahve çekirdeği arasında renk tonları elde edilmiştir. Sonuç olarak ışık haslık değeri yüksek bulunan renkler halı kilim gibi dokumalarda tercih edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Bitkisel boya, ayva yaprağı ışık haslığı, sürtünme haslığı, tıbbi aromatik bitki

USAGE OF QUINCE (CYDONIA OBLONGA) AS NATURAL DYEING IN WOOL YARNS AND ITS FASTNESS

SUMMARY

As technology advances in a rapidly developing and changing world in recent years, a return to natural and old traditional methods has begun in many areas in order to be healthy and stay

healthy. One of these methods is to prefer natural dye applications instead of chemical dyes in dyestuffs used in textile products.

In this study, the leaves of the traditional Quince (*Cydonia oblonga*) plant, which is among the medicinal aromatic plants, were discussed. Using the leaves of the plant, dyeing was done with woolen threads. Friction, water drop and light fastness values of dyed yarns were investigated. Twenty dyeings were done with quince plant leaves and 9 different mordant substances. In addition, in order to be able to compare with the dyeings with mordant, 1 dyeing without mordant was made. Friction, wet/dry water fastness and light fastness values were measured on dyed wool yarns. Values were found between water drop fastness (3-5), light fastness (2-7), and friction fastness (3-5). Color tones were obtained between the lightest straw litter and the darkest coffee bean. As a result, colors with high light fastness value can be preferred in weavings such as carpets and rugs.

Keywords: Vegetable dye, quince leaf light fastness, friction fastness, medicinal aromatic plant

1. GİRİŞ

Doğadan elde edilen maddeleri kullanarak yapılan boyamaların ilk olarak M.Ö.3000 yıllarına dayandığı bilimsel olarak tespit edilmiştir. Bu tarihlerde bir Çin kaynağında doğal boyalardan söz edilerek, Mısır'da Orta Krallık döneminde, sadece boyaların elde edilişleri değil, mordan maddelerinin dahi bilindiği belirtilmektedir. (Uğur, 1988). Binlerce yıldır uygulanan geleneksel boyama işleminde biktiller, hayvanlar ve madenler (taş, toprak, maden) kullanıldığı bilinmektedir. Bunlardan en çok kullanılan bitkilerdir. Bitkilerin kök, gövde, yaprak, çiçek ve meyve gibi bütün aksamlarından boyar madde elde edildiği bilinmektedir.

Ayva (*Cydonia oblonga* Mill.) bitkisinin anavatanı Kuzey – Batı İran, Kuzey Kafkasya, Hazar Denizi'nin kıyıları ve Kuzey Anadolu'dur. Rosales takımının, Rosaceae familyasının, Pomoideae alt familyasının, *Cydonia* cinsine dahildir. Ayva Anadolu'dan, Yunanistan oradan Roma'ya geçmiştir. Ayva bitkisi daha sonraki asırlarda Yunanistan'dan, Orta ve Doğu Avrupa'ya yayılmıştır. Bugün ise Avustralya hariç, diğer ülkelerin hepsinde yetiştirilmektedir (Özbek, 1978; Özkan, 1995; Özçağırın ve ark. 2005). Türkiye' de 10 ile 1000 m arasındaki yüksekliklerde hemen her bölgede yetiştirilebilen ayva, kumlu-tınlı, sıcak ve geçirgen topraklarda iyi performans göstermektedir. Soğuk ve rutubetli topraklarda meyveler odunumsu bir hal alır ve kalite düşer. Rüzgârdan ve fazla yağmurdan zarar görür. Ancak geç çiçek açması nedeniyle ilkbahar donlarından zarar görmez. Ağacı 4-5 m boylu, kırmızı kahverengi gövdeli

ve derine gitmeyen yüzeysel kök sistemine sahiptir. Ayva kendine verimli olup; tozlayıcı çeşide gereksinim duymaz, tozlanma böceklerle olur (Ercan ve ark., 1992; Bolat ve ark., 2015).

Görsel 1. Ayva Bitkisi Meyve ve Yaprakları (Elektronik Erişim 1. Erişim Tarihi: 07.12.2022)

3. MATERYAL METOT

3.1 Materyal

Ayva (*Cydonia Oblonga*) bitkisinin yaprakları boyarmadde olarak kullanılmıştır. beyaz (2.5 Nm) yün iplik ve boyama işleminde bağlayıcı olarak 9 adet farklı mordan maddesi (Asetik asit , Bakır II sülfat, Çinko klorür, Demir II sülfat, Potasyum alüminyum sülfat, Potasyum bi kromat, Sitrik asit, Sodyum hidrosülfat, Tartarik asit) kullanılmıştır.

3.2. Metot

Kurutulmuş Ayva (*Cydonia Oblonga*) bitkisinin yaprakları ile yapılan boyama çalışmasında sırasıyla,

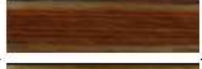
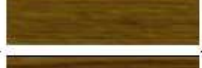
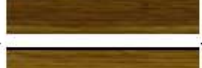
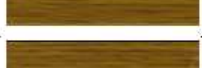

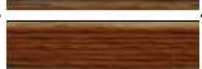

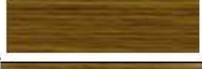

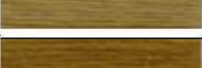
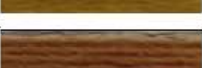

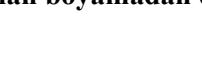
- Yün ipliklerin mordanlanması
- Bitkilerden sıcak ekstrakt hazırlanması
- Yün ipliklerin mordansız boyanması
- Mordanlanmış yün ipliklerinin mordanlı boyanması
- Işık haslığı tayini
- Sürtünme haslığı tayini
- Su damlası (ıslak/kuru) renk haslığı tayini ve
- Elde edilen renklerin isimlendirilmesi işlemleri yapılmıştır.

Mordanlama işleminde, daha etkili olduğu düşünüldüğü için "ön mordanlama" işlemi yapılmıştır. Haslıklar ölçülürken uygulanan yöntemlerde, Türk Standartları Enstitüsü tarafından hazırlanan; Işık haslığı TS 867(Anonymous 1984a) ve DIN 5033 (Anonymous 1978a) ; Sürtünme haslığı TS 717 (Anonymous 1978a)e göre ve TS 423 ve tekstil ürünlerinde önemli olan su damlasi haslığı belirlenirken TS 399 (Anonymous 1978b) ve TS 423 (Anonymous 1984b) esas alınarak yapılmıştır. Çıkan sonuçlar tablo halinde hazırlanarak, benzer çalışmalar ile karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır.

4. BULGULAR SONUÇ

Kurutulmuş Ayva (Cydonia Oblonga) bitkisinin yaprakları, yüne göre %100 oranında kullanılarak boyamalar yapılmıştır. Denemelerde, mordansız olarak yapılan 1 boyama ve 9 adet mordan maddesi farklı oranlar (% 2 ve % 4) kullanılarak yapılan boyamalarda 19 adet boyalı yünden farklı renk tonları elde edilmiştir. Görsel 2'ye bakıldığında; tarçın, hardal, kimyon, kiremit rengi, tarçın, kahve çekirdeği, koyu patates kabuğu, saman çöpü, açık kahve gibi renkler eldildiği görülmektedir.

SN	Kullanılan Morдан Maddeleri	ELDE EDİLEN RENKLER	
1	Asetik asit % 2		Tarçın rengi 1
2	Asetik asit % 4		Tarçın rengi 2
3	Bakır II sülfat % 2		Açık hardal
4	Bakır II sülfat % 4		Koyu hardal
5	Çinko klorür % 2		Kimyon 1
6	Çinko klorür % 4		Kimyon 2
7	Demir II sülfat % 2		Kiremit rengi 1
8	Demir II sülfat % 4		Kiremit rengi 1
9	Potasyum alüminyum sülfat % 2		Tarçın 1
10	Potasyum alüminyum sülfat % 4		Tarçın 2
11	Potasyum bitiricemat % 2		Kahve çekirdeği 1
12	Potasyum bitiricemat % 4		Kahve çekirdeği 2
15	Sodyum hidrosülfat % 2		Koyu patates kabuğu 1
16	Sodyum hidrosülfat % 4		Koyu patates kabuğu 2
17	Tartarik asit % 2		Açık kimyon
18	Tartarik asit % 4		Koyu kimyon
19	Mordansız		Pişmiş elma

Görsel 2. Ayva yaprakları ile yapılan boyamadan elde edilen renkler

Çizelge 1 incelendiğinde, Ayva yaprağı ile boyanmış yün ipliklerin ışık haslığı (2-7), sürtünme haslığı (3-5), su damlası haslığı (3-5) arasında , değerler bulunmuştur. En açık saman çöpü, en koyu kahve çekirdeği arasında renk tonları elde edildiği görülmektedir. Sonuç olarak ışık haslık değeri yüksek bulunan renkler halı kilim gibi dokumalarda tercih edilebilir.

Kayabaşı vd, (2001)'de, ayva bitkisinin yaprakları kullanılarak yaptığı boyamalarda elde edilen renklerin ışık haslık değerleri 3 ile 6, sürtünme haslık değerleri 1-2 ile 3-4, su damlası haslığı, yas 3-4 ile 5, kuru ise 5 olarak bulunmuştur.

Bu çalışmada elde edilen değerler ile Kayabaşı vd. (2001)'de elde edilen değerler karşılaştırıldığında, benzer mordan maddeleri ile yapılan denemelerden yakın sonuçlar alındığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan mordan miktarı ve çeşitleri farklılık göstermesine rağmen yakın değerler elde edilmiştir.

Çizelge 1. Ayva yaprağı haslık değerleri

AYVA YAPRAĞI HASLIKLAR					
SN	Kullanılan Mordan Maddeleri	IŞIK HASLIĞI	SÜRTÜNME HASLIĞI	SU DAMLASI HASLIK DEĞERLERİ ISLAK / KURU	
1	Asetik asit % 2	2	3-4	4-5	5
2	Asetik asit % 4	3	4	5	5
3	Bakır II sülfat % 2	5	2	4	5
4	Bakır II sülfat % 4	5	2	4-5	5
5	Çinko klorür % 2	3	2	3-4	5
6	Çinko klorür % 4	4	3	4	5
7	Demir II sülfat % 2	4	1-2	5	5
8	Demir II sülfat % 4	5	2	5	5
9	Potasyum alüminyum sülfat % 2	3	3-4	4-5	5
10	Potasyum alüminyum sülfat % 4	4	3-4	4-5	5
11	Potasyum bi kromat % 2	4	5	4	5
12	Potasyum bi kromat % 4	4	3-4	4	5
13	Sitrik asit % 2	3	3-4	4-5	5
14	Sitrik asit % 4	4	3-4	4-5	5
15	Sodyum hidrosülfat % 2	4	3-4	4	5
16	Sodyum hidrosülfat % 4	4	4-5	4-5	5
17	Tartarik asit % 2	2	5	3-4	5
18	Tartarik asit % 4	3	5	4	5
19	Mordansız	7	3	4-5	5
	min	2	1-2	3-4	5
	max	7	5	5	5

Çizelge 1 incelendiğinde, Ayva yaprağı ile boyanmış yün ipliklerin ışık haslığı (2-7), sürtünme haslığı (3-5), su damlası haslığı (3-5) arasında , değerler bulunmuştur. En açık saman çöpü, en koyu kahve çekirdeği arasında renk tonları elde edildiği görülmektedir.

Ayva yaprakları ile yapılan çalışmada elde edilen renkler ise, canlı ve çok tercih edilen renklerdir. Farklı mordanlar ile farklı renkler ve haslık değerleri elde edilmiştir. Sonuç olarak Ayva (*Cydonia Oblonga*) bitkisinin yaprakları ile yapılan boyamalarda; ışık haslık değeri en düşük 2, en yüksek 7, sürtünme haslık değeri en düşük 1-2, en yüksek 5, yaş su damlası haslığı en düşük 3-4, en yüksek 5, kuru su damlası haslığı ise 5 olarak bulunmuştur. Haslık değerleri orta ve yüksek bulunan renkler, halı kilim gibi dokumalarda tercih edilebilir.

KAYNAKÇA

Anonymous, (1978 a), *Boyalı ya da Baskılı Tekstil Mamülleri için Renk Haslığı Deney Metodları-Sürtünmeye Karşı Renk Haslığı Deney Metodları*. Sürtünmeye Karşı Renk Haslığı Tayini. Türk Standartları Enstitüsü Yayınları TS 717, Ankara,1978.

Anonymous, (1978 b, *Boyalı ya da Baskılı Tekstil Mamülleri İçin Renk Haslığı Deney Metodları-Su Damlasına Karşı Renk Haslığı Tayini*. Türk Standartları Enstitüsü Yayınları TS 399 Ankara. 1978.

Anonymous, (1984 a), *Boyalı ve Baskılı Tekstil Mamülleri İçin Renk Haslığı Deney Metodları-Işığın Karşı Renk Haslığı Tayini Metodu*. Türk Standartları Enstitüsü Yayınları TS 867/Ekim Ankara, 1984.

Anonymous, (1984 b), *Tekstil Mamüllerinin Renk Haslığı Tayinlerinde Lekelerinin (Boya Akması) ve Solmanın (Renk Değişmesi) Değerlendirilmesi için Gri Skalaların Kullanma Metodları*. Türk Standartları Enstitüsü Yayınları, TS 423/ Ankara, 1978.

Bolat, İ., İkinci, A., Eşme Ayva (*Cydonia oblonga* Miller) Çeşidinin GAP Bölgesindeki Performansı. Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi 19 (1), 16-17, 2015.

Ercan, N., Özvardar, S., Gönülşen, N., Baldıran, E., Önal, K. ve Karabıyık, N., 1992. Ege Bölgesi'ne uygun ayva çeşitlerinin saptanması. 1. Ulsal Bahçe Bitkileri Kongresi, 13-16Ekim, İzmir, Cilt 1 (Meyve): 527-530, 1992.

Kayabaşı, N., Etikan S., *Ayva (Cydonia Vulgaris L.) Yapraklarının Bitkisel Boyacılıkta Değerlendirilmesi*. ANADOLU, J. of AARI, 11 (2), s.141 - 142 MARA, 2001.

Ugur, G. , *halılarında dogal renkler ve boyalar*. Türkiye Ds Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın No:289, Sanat Dizisi:42, Ankara, 1988.

Özbek, S., *Özel Meyvecilik*. Çukurova Üniv. Zir. Fak. Yay. No: 128, Adana, 485 s., 1978.

Özçağırın, R., Ünal, A., Özeker, E. ve İsfendiyaroğlu, M., *Ayva. Ilıman İklim Meyve Türleri (Yumuşak Çekirdekli Meyveler)*. Cilt: 2, E. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 556, Bornova/İzmir, s.127-149, 2005.

Özkan, Y., *Ilıman İklim Meyveleri*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları Ders Notu, Tokat, 1995.

Elektronik Erişim 1.

https://www.google.com/search?q=ayva+a%C4%9Fac%C4%B1+yapra%C4%9F%C4%B1&xsr=AlicZsb17ALrzf_3zKr193lDge_Z13XDbw:1670887773925&source=lnms&tm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiGseWBnvX7AhVMQ_EDHePVARoQ_AUoAXoECAIQAw&biw=1536&bih=696&dpr=1.25#imgrc=4nDEHXM2xZ6RxM Erişim Tarihi: 07.12.2022

Komüniteryan Düşünceye Göre Bireyciliğin Ortak İyi Tahribinin Putnam'ın Sosyal Sermaye Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi

Yüksek Lisans Öğrencisi, Serhat POLAT¹,

¹ Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, - 0000-0001-9390-4110

ÖZET

Liberal siyaset felsefesine göre bireyler; hem toplumdaki hem de o toplumun sahip olduğu kültürden bağımsız tercihler yapabilen, atomize ve izole varlıklardır. Liberal ideoloji toplum ve devlet karşısında her daim bireyin haklarını gözetip ve bireyin haklarının korunması gerektiğini vurgulayan bir düşünceyi benimsemiştir. Liberallerin birey kavramına vurgu yaptığı gibi özgürlük kavramına da vurgu yaptığını söyleyebiliriz. Liberal teoriye göre bireylerin özgürlüğünün sağlanması bağlamında devletin rolü, vatandaşlarına karşı her daim nötr olmalıdır. Bu noktada liberal ideolojinin birtakım karakteristik özelliklerinin komüniteryan eleştiriye fazlasıyla maruz kaldığını görürüz. Komüniteryan düşünceye göre liberal düşüncenin mihenk taşlarından olan bireysellik ve bencillik toplum olmanın önündeki en büyük engeldir, diyebiliriz. Komüniteryan düşünce bu bağlamda bireyciliği hem geleneksel bir yapısının oluşmasındaki en büyük engel olarak görmekte hem de sosyal bütünleşmenin oluşmasını engelleyen bir unsur olarak değerlendirmektedir. Çalışmamızın özünü ise bireyci ve toplulukçu düşünce arasında yıllardır süregelen değerler çatışmasının Putnam'ın sosyal sermaye teorisi bağlamında değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu çerçevede Putnam'ın sosyal sermaye teorisi incelendiğinde aslında Putnam'ın bu bireyci toplulukçu dikotomi karşısında bir taraf olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda komüniteryan düşüncenin temel savı olan bireyciliğin ortak iyiye zarar verdiği düşüncesi Putnam'ın sosyal sermaye teorisi çerçevesinde değerlendirilecek ve bireyciliğin gerçekten de ortak iyinin karşısında bir engel olup olmadığı sorusuna cevap aranacaktır ve Putnam'ın sosyal sermaye teorisinde bireyciliğe, toplulukçu teorilerin dışında çok yönlü, farklı ve hibrit bir yaklaşım geliştirdiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Komüniteryanizm, Liberalizm, Birey, Ortak İyi, Sosyal Sermaye

1. GİRİŞ

Komüniteryan düşünce ile bireycilik arasında Antik dönemlerden günümüze kadar uzun yıllardır süregelen kadim bir tartışma söz konusudur. Bu tartışmanın ana çıkış noktası komüniteryan düşünceye göre liberal ideolojinin birey-toplum ikililiği arasında bireyleri önceleyen bir yol izlemesidir. Komüniteryan düşünceye göre şahsi çıkarların toplum çıkarlarının önüne konduğu bir atmosferde “ortak iyi” kavramından bahsetmek güçtür. Komüniteryanların bu düşüncesini destekler nitelikte söylemleri Aristoteles'e kadar götürmemiz mümkündür. Çünkü Antik Yunan döneminde Aristoteles'in “toplumun bireyden önce gelmesi gerektiği” şeklinde görüşleri karşımıza çıkmaktadır. Fakat liberaller ile komüniteryanlar bu noktada ayrışmaktadırlar. Liberallere göre insan başlı başına bir amaçtır ve asla araç konumunu indirgenmemelidir. Liberallere göre birey akıl sahibi ve özgür bir varlık olmasından ötürü topluluğa karşı herhangi bir sorumluluğu kabul etmez ve toplumun bireyi yarattığı algısına da şiddetle karşı çıkarlar. Bu bağlamda komüniteryan düşünce bireyciliği toplum olabilmenin ve ortak iyiye erişmenin önündeki en büyük engel olarak nitelendirirken çalışmamızın özünü oluşturacak olan Putnam'ın sosyal sermaye teorisinin bu duruma farklı bir

pencereden baktığı karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Putnam bireyciliğe komüniteryanların olduğu gibi yaklaşmaz ve Putnam bir nevi bireyciliği sosyal sermayenin ön koşulu olarak nitelendirir. Putnam bu bağlamda bireyciliğin sonuçlarının komüniteryan düşüncedeki gibi her daim toplumdaki organik bütünlüğe veya sosyal dayanışmaya zarar vermeyeceği düşüncesini dile getirir ve hatta Putnam'a göre bireycilik bir toplumda karşılıklı güvenin ve işbirliğinin inşa edilmesine önemli bir katkıda bile bulunabilir. Günümüzde Putnam'ın sosyal sermaye teorisinin bu tartışmaya farklı bir nefes getirdiği aşıkardır ve çalışmamızın ilerleyen kısımlarında Putnam'ın sosyal sermaye teorisi detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

2. Komüniteryan Düşünceye Göre Liberal Bireyciliğin Ortak İyiyi Tahribi

Komüniteryan düşünceyi iyi kavrayabilmek adına uzun yıllardır süregiden liberalizm-komüniteryanizm karşılaştırmasını yapmak bu kavramın akılda kalıcılığını arttıracaktır. Bu bağlamda liberal ve komüniteryan çatışmanın temelini; bireyciliğin, toplumun veya cemaat kavramlarının algılanış biçimleri ve bu kavramların aralarındaki ilişki biçimleri oluşturmaktadır. Liberalizm kavramını incelediğimiz zaman liberal felsefenin en karakteristik özelliklerini “birey ve bireyin özgürlüğüne” yaptığı vurgu şeklinde özetleyebiliriz. Liberal anlatıya göre birey kavramı hem sosyal hayatın hem de siyasal hayatın bir çıkış noktasıdır, diyebiliriz. Liberal felsefe için birey ana amaçtır ve hiçbir şekilde araçsallaştırılmaz. Çünkü liberallere göre birey aklını kullanabilen ve kendi tercihlerini yapabilecek düzeyde atomize bir varlıktır (Koçak, 2021, s. 148). Liberaller bireyin yetkin ve özgür bir varlık olduğu düşüncesinden hareketle bireyden üstün herhangi bir yapı olmaması gerektiğini ve devlet gibi diğer bütün yapısal unsurların bireye hizmet etmesi gerektiği düşüncesine vurgu yapmaktadırlar. Bu açıklamadan hareketle liberalizmin birey anlatısını her türlü toplumsal veya kurumsal yapıdan üstün gördüğünü söyleyebiliriz.

17. ve 18. yüzyılın iki önemli düşünürü olan Kant'ın söylemlerine veya Locke'ın açıklamalarına baktığımız zaman liberal benlik anlayışını daha iyi kavramak mümkündür. Locke'ın “herkes kendisinin yargıcısıdır” sözü ve Kant'ın “kendi yasanı kendin yap” söylemi, aslında liberal öğretinin birey kavramını anlayabilmek için yeterlidir, denilebilir (Karadağ & Konak, 2021, s. 317). Çünkü bu iki düşünür yüzyıllar önce bireyin kendi doğrusuna göre hareket etmesi gerektiğini vurgulamış ve her bir bireyin kendi içerisinde adalet terazisinin bulunduğu mesajı vermiştir.

Komüniteryan düşünceye göre üst kısımda bahsettiğimiz liberal birey anlatısı sorunludur ve liberal anlatının tanımladığı bireyin gerçek yaşam içerisinde var olamayacağı düşüncesine sahiptirler. Bu bağlamda komüniteryan düşüncenin benliği algılayış biçimi liberal anlatıdan keskin bir biçimde ayrılmaktadır. Çünkü komüniteryan düşünceye göre bireyin anlamlı kılınabilmesi ve bir kimlik oluşturabilmesi için sosyal etkileşime girmelidir. Bu düşünceye göre dolaylı yoldan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz; birey, bireye muhtaçtır. Komüniteryan düşünceye göre birey yalnızca cemaat yaşamı içerisinde anlam kazanabilir. Başka bir deyişle cemaat kavramını puzzle olarak değerlendirirsek eğer her bir birey de o puzzle'ın birer küçük parçasıdır.

Komüniteryan düşünce bireylerin toplumsal yaşamdan ayrı değerlendirilemeyeceği düşüncesindedir. Çünkü komüniteryanlar bireyin sadece içerisinde bulunduğu cemaatle, etrafındaki çevre ile anlam kazandığı düşüncesindedir. Bu açıklamadan hareketle cemaat kavramını oldukça geniş bir yelpazede değerlendirmemiz daha sağlıklı olur çünkü; aileler, dini

cemaatler, köyler, kasabalar, mahalleler, sivil toplum kuruluşları, dernekler, vakıflar ve devletler her biri birer cemaat niteliğindedir, diyebiliriz. Bu bağlamda liberalizm ve komüniteryanizmi kıyaslamaya tabi tutacak olursak eğer; liberaller bireyin toplumsal yapısını tamamen göz ardı edip bireyi ön plana çıkarırken, komüniteryanlar ise toplumsal yapının, toplumsal bağlılıkların, ahlaki ilkelerin üzerinde fazlasıyla durduğu göze çarpmaktadır (Kurt, 2009, s.79).

Komüniteryanlara göre cemaatler, iyi bir toplumun oluşmasında ve bireyin güçlenmesinin sağlanması anlamında önemli bir bileşen olarak görülmektedir. Komüniteryanların iyi toplum algısında birey, cemaate bağlı olmalı, cemaatin inançları doğrultusunda hareket etmelidir. Komüniteryanlara göre her bir bireyin toplum içerisinde rolü vardır, eğer bireyler o rolleri gerçekleştirirse iyi bir toplum yapısına erişilmiş olur (Haklı, 2014, s. 78). Kısacası bireyin iyiliği, cemaatin, toplumun iyiliğine bağlıdır diyebiliriz. Bu bağlamda toplum ile birey arasındaki ilişkiyi incelediğimiz zaman “cemaatlerin veya sosyal/toplumsal bağların” bireylerin özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesinde oldukça önemli unsurlar olduğunu söylemek mümkündür.

Liberal düşüncenin bireyciliği, özgürlüğü, nötr devlet gibi ilkeleri ideolojinin merkezine koymalarına karşın, komüniteryan düşünce için de bir o kadar önemli olan ilke “ortak iyi veya ortak yarar” ilkesidir, diyebiliriz. Komüniteryanların özellikle bu ilkeyi merkeze koymalarının temel sebebi; liberal tarafsızlıktan rahatsız olmalarından kaynaklanmaktadır. Komüniteryanizm bu doğrultuda liberalleri toplumsal ilişkileri, değerleri, gelenekleri ve kültürleri yok saymalarından dolayı suçlamaktadırlar. Liberaller bireylerin ortak iyisinin tercihlerine veya zevklerine göre değişebileceğinden bahsederken komüniteryanlara göre ortak iyi bireylerin tercihine göre değişim gösteren bir nitelik barındırmaz çünkü komüniteryanlara göre ortak iyi, kapsamlı ve aşkın bir yaşam biçimidir.

Komüniteryanlara göre insan toplumdaki veya içinde bulunduğu cemaatten yoksun bir biçimde ortak iyiye erişemez. Çünkü komüniteryanlar liberal bireyciliği kökünden koparılmış, soyut bir oluşum olarak yorumlar ve bu tür soyut bir oluşumun ortak iyiye gerçek anlamda erişemeyeceğini dile getirirler. Bu yüzden ki komüniteryanlar ortak iyiyi en iyi yaşamın temeli olarak görürler. Toplumun yapı taşı olan ortak iyi kavramı bireylerin önceliklerine göre değil, toplumun önceliklerine göre belirlenmektedir. Komüniteryan düşünürler için toplumun yararı ortak iyinin yararına eşittir, diyebiliriz. Komüniteryan düşünceye göre ortak iyiye katkı sağlayan davranışlar teşvik edilmeli ve yayılmalıdır fakat ortak iyiyi tahrip etme potansiyeline sahip eylemler ise reddedilmelidir. Kısacası komüniteryan düşünceye göre ortak iyi kavramı bireylerin iyi yaşam anlayışından öncelikli ve önemli görülmektedir. Bu bağlamda ortak iyi kavramı komüniteryan düşünceye göre bir yaşam biçimi olarak benimsenmeli ve bir davranış standardı olarak alışkanlık haline getirilmelidir (Karadağ & Konak, 2021, s. 316).

Aristotelesçi bir yaklaşım benimseyen komüniteryanlar cemaatin bireyden önce geldiğini veya bireylerin ancak bir cemaatin parçası olarak değerlendirilebileceğini Aristoteles’in şu sözüyle açıklamaktadırlar; “Polis, bireyden önce gelir.” Antik dönemlerden günümüze kadar bu tarz bir yaklaşım benimseyen komüniteryanlar bireyin toplumda var olabileceğine, bir tek toplumda anlam kazanacağına inanırlar. Aristotelesçi düşünceye göre bireyin kendi iyiliği başkalarının iyiliğine bağlıdır. Bu yorumdan hareketle komüniteryanların yurttaşlığa dayalı bir ortak iyi çizgisini izlediğini söyleyebiliriz (Tüzen, 2017, s. 519-520).

Komüniteryanların, liberalleri eleştirdiği bir başka önemli husus; “yükümsüz ben ve atomistik birey” anlayışıdır, diyebiliriz. Çünkü liberallerin böyle bir birey algısı yaratması Aristoteles’in “insan politik bir hayvandır” düşüncesinin yavaş yavaş kırılmasına sebep olmuştur. Bu durumdan hoşlanmayan Aristoteles gibi MacIntyre, Sandel ve Taylor gibi birçok komüniteryan düşünürün bireyin toplumsal yönüne vurgu yaptığı karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında bu gibi isimlerin tek bir ahlaki görüşü veya tek bir ortak iyiyi desteklediği de karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünürlerin söylemlerini incelediğimizde özellikle şunu belirtmekte fayda var ki; liberalizm ile komüniteryanizm’i taban tabana zıt iki farklı ideoloji olarak yorumlamak hatalı olur, çünkü ortak iyi siyasetine bakacak olursak eğer; komüniteryanların bireyi veyahut bireyselliği tam olarak reddetmediği karşımıza çıkar, komüniteryanlar bu bağlamda sadece toplulukçuluğu, bireyciliğe karşı önceliyordur, diyebiliriz.

Komüniteryanlar ile liberallerin ayrıştığı bir başka konu ise; liberallerin tarafsızlık ilkesi ve bu tarafsızlık ilkesini devlet anlayışına da yansıtmasıdır. Liberal öğretiyeye göre devlet yönetiminin sınırlandırılması gerekmektedir. Çünkü liberallere göre devlet dahil bütün üst otoriteler “zorunlu kötülükten” başka bir şey değildir. Liberaller zorunlu kötülük olarak gördükleri devlete, “yaşam, hürriyet ve mülkiyet” haklarını koruyup gözetmesi için devretmişlerdir. Fakat bu noktada liberaller devletin meşru güç tekeli elinde bulundurmasından hareketle bu durumun özgürlüklerinin önündeki bir engel olarak nitelendirmişlerdir. Liberallerde tedbir amaçlı yönetimin sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur ve devletin tarafsız/nötr bir devlet olması gerektiğini vurgulamışlardır. Kısacası liberallerin tanımladığı devlet; bireyin özgürlüğünü, başka bireylerin müdahalesine karşı koruyacak olan sınırlı bir devlet modelidir. Komüniteryan düşüncesinin devlet anlayışı ise liberalizmin sınırlı ve tarafsız devlet anlayışına karşı çıkmaktadır. Çünkü komüniteryan düşünce devletin tarafsız olmaması gerektiğine vurgu yapar ve mükemmeliyetçi devlet anlayışına sahiptirler. Komüniteryanlar devlet modelinin hem bireysel isteklere yanıt vermesini bekler, hem de toplumsal hayat içerisinde denge kurmasını bekler. Komüniteryanlar devleti ne bir sorun olarak görür ne de bir sorunun çözümü olarak görür. Onlar devleti yalnızca iyi bir toplumun ortağı olarak görürler (Karadağ & Konak, 2021, s. 328). Bu bağlamda komüniteryanlar devletin tarafsız olmaması gerektiğine vurgu yapar ve devletin ortak yarar siyasetini tercih etmesi gerektiğinin altını çizer.

Komüniteryan düşünce modern toplumlara atıfta bulunarak; insanların modern toplumlarda bencilce yaşadığını ve birbirlerini göz ardı ettiği düşüncesindedir. Antik dönemden Aristoteles’in yaklaşımından da hareketle komüniteryanlar insanların mutluluğa erişmesi ve barış ortamının sağlanabilmesi için liberallerin savunduğu yükümsüz ben algısının bir kenara bırakılmasını söylerler. Komüniteryanlar insanların sorumluluk alması gerektiğinin altını çizmişlerdir ve bir kez daha her bireyin mutluluğunun başka bireylere bağlı olduğu düşüncesi hatırlatılmıştır. Bu bağlamda işbirliği, dayanışma, kardeşlik, siyasi katılım ve yurttaşlık gibi önemli kavramlara da vurgu yapmışlardır (Kurt, 2009, s. 81).

Komüniteryanların modern toplumlara olan bir başka eleştirisi ise; modern toplumların ortak amaçlardan yoksun olmasıdır. Komüniteryanlara göre modern toplumlarda böyle bir ortak amaç yoksunluğu ilerleyen dönemlerde toplumun ahlaki olarak zarar görmesi veya yozlaşması sonucunu doğuracaktır. Komüniteryanların eleştirdiği bu toplum yapısı liberallerin toplum anlatısını anlatıyordu, diyebiliriz. Komüniteryanlar liberallerin toplum yapısını ruhsuz ve kamu yararının sağlanması konusunda eksik bir toplum biçimi olarak adlandırır. Komüniteryanlar bu sebepten ötürü liberallerin savunduğu birey algısının topluma karşı

öncelenmesi durumunu yanlış bir durum olarak niteler. Çünkü komüniteryanlara göre böyle bir durum toplumun ikincilleşmesine veya türetilmiş, yapay bir varlık olarak algılanmasına sebebiyet vermektedir. Bu yüzden komüniteryanlar, liberallerin bireysel özgürlükleri kamu yararı karşısında öncelenmesi durumuna karşın, ahlaki değerlere, geleneklere ve erdem kavramlarına vurgu yapmaktadırlar. Komüniteryanların bu olgulara vurgu yapmasının temel sebepleri; bireyin geçmişinin, kültürünün farkına varması ve ait olduğu tarihin bir parçası olduğu hissiyatına kapılmasını sağlamaktır, diyebiliriz. Komüniteryanlara göre ortak iyinin sağlanması noktasında bireyin kendisini toplumdaki atomistik veya izole bir şekilde değil de o tarihin kurucu bir unsuru olarak görmesi gerekmektedir, eğer ki bir toplum komüniteryanlara göre ortak iyiye erişmek istiyorsa bireyin kendisini böyle görebilmesi bir bakıma zorunludur, diyebiliriz. Eğer ki bir birey kendisini topluma ait hissetmiyorsa Aristoteles'in tabiriyle; o birey erdemden yoksun bir bireydir.

Komüniteryan düşünceye göre toplumun ortak iyiye erişebilmesi için birey sadece ortak iyiyi gerçekleştirmede bir araç olarak görülmeli ve liberal anlatıda yer alan moral otonomi ise yerini ortak değerlere bırakmalıdır. Çünkü komüniteryanlara göre ortak değerler, bireylerin "iyi" anlatısını belirleme noktasında önemli olduğu gibi toplumla birey arasındaki ilişkiyi tayin etme noktasında da katalizör görevi üstlenir, diyebiliriz. Bu noktada komüniteryan düşüncenin genel anlamıyla Aristotelesçi ve Hegelci düşünce etrafında şekillendiğini söyleyebiliriz, yer yer Aristoteles ile Hegel'in düşünceleri bazı alanlarda farklılaşsa da çalışmamızın önceki kısımlarında da bahsettiğimiz "devlet anlayışı, işbirliği/dayanışma kültürü ve ortak değerler" anlamında Hegel ve Aristoteles'in hedeflerinin ve isteklerinin ortak payda da birleştiği karşımıza çıkar.

Komüniteryanlara göre ortak iyiye erişmek için veyahut iyi yaşama kavuşmak için, cemaat kavramının da birkaç temel unsuru bulunmak zorundadır. Bunlardan ilki; cemaat içerisinde bulunan üyelerin birbirlerine yardım etmesidir, yani bir cemaat mensubunun sorununun çözülmesi veya amacına ulaşabilmesi için bütün cemaat üyelerinin seferber olması gerekmektedir. Komüniteryanlara göre cemaati bu açıdan değerlendirdiğimiz zaman şahsi sorunlarında çözülebildiği bir aktör olarak görebilmemiz mümkündür. İkinci unsur ise; ilk unsur ile bağlantılı olacak şekildedir. Komüniteryanlar bu noktada şöyle der; eğer ki cemaatin içerisinde yaşayan bireyler birbirlerine yardımda bulunmazsa ve birbirlerine yabancılaşırsa ne ortada belli bir düzen kalır ne de insanlar bu düzeni inşa eden unsurlar olarak değerlendirilir. Kısacası cemaat düzeninin oluşabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için insanların birçok konuda olduğu gibi yardım noktasında da birlik olması gerekmektedir, diyebiliriz (Haklı, 2014, s. 79).

Liberal ve komüniteryan ideolojinin tartışması günümüze kadar uzanan bir tartışmadır. Özellikle bireyin kimliğinin şekillenmesinde liberalizm-komüniteryanizm ikililiğinin rolü büyük olduğu gibi zaman zaman bireyin özgürlüğü kavramının aşınmasına da sebep olmaktadır. Komüniteryanlar ile liberallerin "birey" anlatısının zıt görüşlere sahip olduğu çalışmamızın içerisinde bahsedilmiştir. Bu noktada liberaller; bireyin toplum adına feda edilmesine, araçsallaştırılmasına şiddetle karşı çıkmış ve ortak iyi siyasetinin modern dönemde çatışmalara ve hoşnutsuzluğa sebep olacağını dile getirmişlerdir. Komüniteryanlar ise; her bireyin bir cemaate veya topluluğa ait olduğu düşüncesindedir. Bu bağlamda komüniteryanlar birey ile cemaati özdeşleştirmiştir ve cemaatin ortak iyisi onlara göre bireyin de ortak iyisine karşılık gelmektedir.

Liberallerin bu noktada komüniteryanları eleştirdiği karşımıza çıkmaktadır. Liberaller komüniteryanların iddia ettiği modern ulus devlet döneminde tüm insanlığın tek bir ortak iyi etrafında birleşemeyeceğini dile getirmektedir, çünkü liberallere göre her insan birbirinden ayrılan özelliklere sahip ve farklı öznelerdir. Komüniteryanlar ise ortak iyiyi; tarihi geçmişte, ortak değerlerde ve geleneklerde aramaktadır fakat bu arayış liberallere göre modern çoğulcu yapıyla bağdaşmaz. Modern günümüz yapısında zaten birçok farklı gruplar, çeşitli topluluklar ve cemiyetler bulunmasından ötürü komüniteryanların dilediği tek bir cemaat yapısının oluşması güçtür, diyebiliriz. Modern dönem komüniteryanizm ile ilgili bu gibi eleştiriler yapabiliyorken buna benzer eleştirileri liberalizm cephesine karşı yapmamız da mümkündür. Komüniteryanlar, liberallerin özgürlük kavramına ve bireyin haklarına gereğinden fazla vurgu yaparak merkeze almalarını eleştirmektedir. Komüniteryanlar bu kavramlara haddinden fazla değer verdiğini düşündükleri liberalleri; toplumsal hayatın ihmali, geleneğin, kültürün, toplumsal bağların ve tarihin değersizleşmesi gibi sonuçlar doğurabileceği şeklinde eleştirmişlerdir. Komüniteryan ve liberal teori arasındaki bu fikirsel ayrılıklar yüzyıllardır süregelmektedir ve adeta bir çıkmaz halini aldığı söylememiz mümkündür. Bu çıkmaza alternatif olarak karşımıza sosyal sermaye teorilerinin çıktığını görebiliriz. Sosyal sermaye teorileri komüniteryan-liberal çatışmasında herhangi bir taraf olmamakla beraber bu çıkmaza farklı ve alışla gelmişin dışında bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu anlamda Putnam'ın sosyal sermaye teorisinin hem komüniteryan teorisinin erdem gibi birtakım değerlerini içerisinde barındırdığını görürüz hem de modern döneme ayak uydurabilecek liberal ideolojinin en önemli öznesi olan bireyi ikincilleştirmedeğini ve bireyi sosyal büyümenin ön koşulu olarak ele aldığı hibrit bir model oluşturduğu yorumunu getirmemiz mümkündür. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde kısaca sosyal sermaye kavramının ne olduğundan bahsedilecek sonrasında ise Putnam'ın sosyal sermaye teorisi ve bu sosyal sermaye teorisinin komüniteryanizm-liberalizm çıkmazına nasıl bir katkı sunduğu ve bu çıkmaza nasıl yanıt verdiği üzerinde durulacaktır.

3. Sosyal Sermaye Kavramı

Sosyal sermaye kavramı literatürde son yıllarda fazlasıyla ilgi gören ve gelişmekte olan bir kavram olmakla birlikte geniş bir olgu olmasından ötürü belirsiz bir kavramdır, diyebiliriz. Sosyal sermaye kavramı'nın ele alınış biçimlerini incelediğimiz zaman birçok farklı tanımın karşımıza çıktığını görürüz fakat bu tanımların ortak noktasını belirleyip, sosyal sermaye kavramını kısaca tanımlayacak olursak eğer, sosyal sermayeyi; bireyler, topluluklar veya toplumlar adına ortak işbirliğine imkân tanıyan normlar ve ağlar şeklinde kavramsallaştırabiliriz (Çetin, 2019, s. 20 - Kangal, 2013, s. 6).

Sosyal sermaye terimi terminolojik olarak incelendiğinde aldatıcı gözükabilmektedir. Bu bağlamda sosyal sermaye kavramını çözümleyecek olursak, sosyal kavramı; çağımıza önemli bir değer olan güven düzeyi ile açıklanmaya çalışılmıştır, sermaye kavramı ise bu anlamda biraz yanıltıcıdır çünkü ekonomiyle ilgili bir terimdir. Fakat bu noktada sermaye kavramının sadece maddi boyutundan bahsedilmediği karşımıza çıkmaktadır, buradaki sermaye terimi; fayda akışına katkıda bulunan bütün değerleri kapsayan geniş bir kavramdır (KOSGEB, 2005, s. 6). Sosyal sermaye kavramının ortaya çıkışı geçmişten günümüze toplumsallaşmanın ortaya çıkardığı bireyselleşme olgusunun doğurduğu sorunlara dayanmaktadır, diyebiliriz. Günümüzde bireyselleşmenin insanlar üzerinde ortaya çıkardığı sorunların üzerinde duracak

olursak eğer bunları şu şekilde sıralamamız mümkündür; “insanların birbirlerine olan güven duygusu zedelenmiştir, insanlar birbirinden uzaklaşmaya başlamış ve sosyal ilişkiler zayıflamıştır.” Toplumda bu gibi sorunların filizlendiğini gören sosyal bilimciler toplumun hastalıklı bir yapıya bürünmesinin ve toplumsal bağların zayıflamasının önüne geçmek için sosyal sermaye teorisini ortaya atmışlardır (Yarç, 2011, s. 127). Bu bağlamda sosyal bilimciler arasında multidisipliner bir yaklaşım olarak benimsenen sosyal sermaye kavramı akademik mecmua da son yıllarda ilgi gören bir kavram haline gelmiş ve hem toplumsal hem siyasi hem de ekonomik sorunların çözümlenmesinde ve açıklanmasında ilk başvurulmuş kavramlardan bir tanesi haline gelmiştir. Sosyal sermayenin böyle bir nitelik kazanmasının ardından sosyal sermayeye negatif anlamlar yükleyenler olsa da bunun akabinde bazı önemli sosyal bilimcilerin, sosyal sermayeyi toplumun olmazsa olmazı olarak gördüklerini söyleyebiliriz ve sosyal sermaye için; “toplumun tutkalı”, “kayıp halka” gibi benzetmeler yapmış olmaları da bu durumu kanıtlar niteliktedir, diyebiliriz (Şan & Şimşek, 2011, s. 90).

Sosyal sermaye kavramının çok boyutlu bir kavram olduğundan ve bu yüzden tek bir tanımı olamayacak kadar geniş bir niteliğe sahip olduğundan bahsetmiştik. Bu bakımdan sosyal sermaye kavramına liberalizm komüniteryanizm ikililiği ve ortak iyi konusundaki anlaşmazlık üzerinden tanımlayacak olursak eğer; sosyal sermaye bireylere, toplumun özel veya kamusal kurumlarına gönüllü bir biçimde üye olup katılım şansı vermekte ve bireylerin toplumda fayda sağlayacağı düşüncesinde olan bir sermaye türüdür (Kangal, 2013, s. 7). Bireyin kapasitesine ve yeteneğine saygı duyan bir sermaye türü olan sosyal sermaye teorisi; hem toplumdaki kuruluşlar arasındaki bağa hem aile arasındaki ilişkilere hem de komşular arasındaki kurulmuş bağlara da fazlasıyla önem vermektedirler. Sosyal sermayeci teorisyenlere göre insanlar birlikte hareket edip daha verimli sonuçlara ulaşabilirler. Bu bağlamda sosyal sermaye teorisyenleri insanların ortak iyiye erişebilmesi için işbirlikçi bir yol izlemeleri gerektiğini savunmaktadırlar (Özcan, 2011, s. 6-7). Sosyal sermaye teorisi kapsamında değerlendirilebilecek bir başka husus ise; vatan, millet ve ulus gibi kavramlara vurgu yapılarak insanlar üzerinde tek bir millete ait olduğu duygusunun hissettirilmesi olmuştur ve bu hissini de insanlar arasında dolaylı yoldan işbirliği, dayanışma, yurttaşlık gibi duyguları güçlendireceğini iddia etmektedirler (KOSGEB, 2005, s. 7).

Sosyal sermaye kavramı tarihsel kökeni itibarıyla uzun bir geçmişe dayanan ve literatürde üzerine fazlasıyla çalışma gerçekleştirilmesine rağmen halen belirsiz bir kavramdır, diyebiliriz. Sosyal sermaye kavramının tarihçesini incelediğimiz zaman 19. yüzyıla kadar simgesel bir anlatımın ötesinde bir anlam kazanmadığına şahitlik ederiz. Bu bağlamda sosyal sermaye kavramının köklerini Alexis de Tocqueville’in düşüncelerinde aramamız mümkündür. Hatta Tocqueville’in görüşlerinin sivil toplum anlamında Putnam’a yol gösterdiğini de söyleyebiliriz. Ayrıca Emile Durkheim’in çalışmalarını incelediğimizde Tocqueville’in sosyal sermaye teorisinde üzerinde durduğu toplumsal bağlar olgusunu Durkheim’in daha derin bir biçimde incelediğine şahitlik ederiz (Çetin, 2019, s. 20-21). Kısacası Tocqueville ardından gelenlere önemli bir rehber olsa da 19. yüzyılda bu kavramın yaygın bir hale gelmesini sağlayamamıştır, diyebiliriz. Fakat 20. yüzyılın ilk yıllarına baktığımız sosyal sermaye kavramının zaman yavaş yavaş bir ivme yakaladığını ve ardından 20. yüzyılın sonlarına doğru ise ilgi gören bir kavram haline dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Sosyal sermaye kavramını geçmişte birçok sosyal bilimcinin incelediği bilinmektedir fakat bu kavramın popüleritesinin neden 20. yüzyılın sonlarına doğru arttığı hakkında soru işaretleri

mevcuttur. Bu soru işaretlerinden dolayı; sosyal sermaye kavramının özellikle son yıllarda akademik literatürde yaygınlık kazanmasında en önemli aktörlerden biri olan ve aynı zamanda sosyoloji ile siyaset bilimi literatürlerine de ciddi katkılar sunan Putnam ve Putnam'ın sosyal sermaye teorisi çalışmamızın bir sonraki kısmını oluşturacaktır.

4. Putnam'ın Sosyal Sermaye Teorisi

21. yüzyılda sosyal sermaye ile ilgili gerçekleştirilen bütün ampirik veya teorik çalışmalarda Putnam'ın sosyal sermaye teorisine atıfta bulunmaktadır. Putnam'ın bu kadar önemli bir düşünür haline gelmesi ve sosyal sermaye teorisinin bu kadar popüler hale gelmesinin altında yatan temel sebep; Putnam'ın İtalya'nın Kuzeyini ve Güneyini merkeze alan bir çalışma gerçekleştirmesi ve bu çalışmanın sosyal bilimler alanında yankı uyandırmasıdır, diyebiliriz. Putnam 1993'te ele aldığı "Making Democracy Work" adlı eserinde İtalya'nın Kuzeyi ve Güneyi arasındaki bölgesel farklılıkları sosyo ekonomik farklılıklar üzerinden açıklamaya çalışırken sosyal sermaye kavramını merkeze almıştır (Topgül, 2014, s. 25). Bu doğrultuda Putnam İtalya'nın Kuzey ve Güney bölgelerinde tespit ettiği gelişmişlik düzeyi arasında bu kadar fark olmasını ise iki bölge arasında bulunan sosyal sermaye eksikliğine bağlamaktadır. Kısacası Putnam'a göre bir bölgenin gelişmişlik düzeyi ile sosyal sermaye arasındaki ilişki doğru orantılıdır, diyebiliriz.

Putnam İtalya'nın bu bölgeleri üzerinden belirli tespitler ortaya koyduktan sonra sosyal sermaye kavramının bireyden daha büyük bir yapıya karşılık geldiğinden bahsetmiş (Ağcasulu, 2017, s. 121.) ve sosyal sermayenin topluma olan etkilerinin de yadsınamaz derecede geniş bir etki yarattığının da altını çizmiştir. Her ne kadar Putnam'ın sosyal sermaye ile ilgili düşüncelerinin şekillenmesinde Coleman ve Bourdieu'nun bu kavrama biraz daha bireysel yaklaşımlarının ve bireyi merkeze almalarının etkisi olsa da Putnam onlara nazaran sosyal sermaye kavramını toplumsal bir düzeyde ele almıştır (Kangal, 2013, s. 21). Bu bağlamda Putnam'a göre her toplum veya topluluk sosyal sermayeye sahip olmalıdır ve ayrıca Putnam'a göre sosyal sermayenin asıl sahibi bireyler değildir, toplumdur (Uğuz, 2010, s. 35).

Putnam'ın sosyal sermaye teorisinin bel kemiğini bireysel hareketlerin aksine kolektif hareketler oluşturmaktadır. Bu sebepten ötürü Putnam'ın sosyal sermaye teorisini açıklarken işbirliği ve dayanışma gibi kavramların altını çizdiği karşımıza çıkmaktadır. Putnam'a göre bireyler arasında bu kavramlar benimsenebilirse sosyal ilişkilerde iyileşmeler gözlemlenecektir bu da sosyal sermayeye katkı sağlayacaktır. Bu noktada sosyal sermaye Putnam'a göre insanları bencillikten kurtarabilen ve ben kavramını biz kavramına dönüştürebilen bir olgudur (Kangal, 2013, s. 22). Putnam sosyal sermayeyi toplumun karakterinin oluşmasında bile önemli bir aktör olarak tanımlarken, hem sosyal bütünleşmenin sağlanabilmesi hem de refahın sağlanabilmesi için; sivil toplum örgütlerini ve toplumsal oluşumları sosyal sermaye teorisinin olmazsa olmazı olarak nitelemektedir (Dağ, 2018, s. 35). Kısacası Putnam; sivil toplum kavramı ile sosyal sermaye kavramını hiçbir zaman birbirinden bağımsız değerlendirmemiştir. Ayrıca bu iki kavramın Putnam'ın anlatısında iç içe geçtiğini ve neredeyse eşanlamli bir biçimde kullanıldığını görürüz (Uğuz, 2010, s. 37-38).

Putnam sosyal sermaye kavramının kolektif hareketlere katkısı olduğunu dile getirmiştir. Bu noktada bireyler ne kadar sosyal ağlarda yer alırsa, işbirliği içerisinde bir ortaklık kurabilirlerse ve ne kadar etkileşim içerisinde bulunurlarsa sosyal sermayenin gelişiminin sonuçları da kolektif hareketlere olumlu bir biçimde yansır. Çünkü bu Putnam'a göre toplumlarda ortaklık

kurma, işbirliği içerisinde hareket etme gibi duygular toplum içerisinde bir süre sonra güven inşa eder ve bu duygular gelişirse ilerleyen etaplarda dernek kurma veya cemiyet üyeliği gibi boyutlara ulaşır insanları sivil katılıma, gönüllü üyeliklere teşvik edebilir (Özcan, 2011, s. 11). Putnam'ın üzerinde durduğu bir başka önemli husus ise; yurttaşlık olgusudur. Putnam'a göre bir toplumda sosyal sermayenin gelişmesi ile yurttaşlık arasında paralel ilişki bulunmaktadır, diyebiliriz. Çünkü söz konusu bu ilişkiye göre bir toplumda yurttaşın toplumsal katılımı ne kadar fazla ise sosyal sermayede o kadar gelişmiştir (Uğuz, 2010, s. 38). Fakat bir toplumda yurttaşın toplumsal katılım oranı düşük olursa, sivil toplum örgütlerin ve gönüllü kuruluşların sayısı azalır o toplumda sosyal sermaye de düşüşe geçecektir. Putnam'a göre sosyal sermayeyi kısaca hem güçlü bir devletin hem güçlü bir toplumun hem de güçlü bir ekonominin anahtarı olarak tanımlayabiliriz (Uğuz, 2010, s. 38). Putnam bu noktada verimli işleyen bir siyasal mekanizmanın oluşturulması gerektiğinin ve vatandaşın siyasal katılıma teşvik edilmesi gerektiğinin de altını çizmektedir.

Putnam'ın sosyal sermaye teorisi ile ilgili bir başka önemli hususu bir çatı altında toplayacak olursak eğer, Putnam'ın teorisine göre sosyal sermayeye etki eden bir takım bileşenler bulunmaktadır. Bileşenleri ise şu şekilde sıralamamız mümkündür;

- Putnam'a göre bir toplumda bulunan toplumsal ağlar, toplumsal ağlarının verimliliği ve yoğunluğu büyük önem arz etmektedir. Putnam bu bağlamda kişisel, sosyal, kurumsal ve kamusal ağlarında altını çizmektedir.
- Putnam yurttaşlık kavramını önemli bir bileşen olarak görür. Yurttaşların katılımına ve sosyal ağlarda yer almasına çok önem vermektedir.
- Putnam ulusal yurttaşlık kavramının yanında yerel yurttaşlık kavramının da üzerinde fazlasıyla durmaktadır ve yerel yurttaşlık olgusu Putnam'a göre önemli bir bileşendir. Putnam yerel yurttaşlık kavramının insanlarının içindeki aidiyet duygusuna, adalet veya eşitlik duygusuna hitap ettiği kanısındadır.
- Putnam için bir başka önemli bileşen ise çalışmamızın önceki kısımlarında da bahsettiğimiz; insanların ilişkileri sonucunda karşılıklıktan doğan işbirliği, güven ve dayanışma gibi değerleri benimsemeleridir. İnsanlar bu doğrultuda hem etrafındaki insanlara yardımcı olma gibi içgüdüsel davranışlar kazanacak, hem de geleceği adına daha güven dolu bir bakış açısı kazanacaktır.
- Putnam'ın üzerinde durduğu son bileşen ise; topluma karşı duyulan güven olgusudur. Putnam'ın sosyal sermaye teorisine göre toplum birbirine karşı güven duygusunu beslerse o toplumda sosyal sermaye de gelişecektir. Kısacası güven, dayanışma, işbirliği gibi kavramlar ile sosyal sermaye kavramı arasında doğru orantılı bir ilişki vardır, diyebiliriz. (Baskak & Öneş, 2010, 254).

5. Komüniteryanizm ve Liberalizm Çatışmasına Sosyal Sermaye Yorumu

Putnam'ın sosyal sermaye teorisini incelediğimiz zaman komüniteryanizm ile liberalizm arasında meydana gelen değerler çatışmasında bir taraf olmadığı karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Putnam'ın düşüncelerini daha iyi kavrayabilmek adına kısaca liberallerin ve komüniteryanların ortak iyi ile birey kavramlarına olan yaklaşımlarına göz atmak fayda sağlayacaktır.

Liberal düşüncenin öznesi her daim birey ve bireyin özgürlüğü olmuştur. Liberallere göre her bir birey başlı başına ana amaçtır ve asla araçsallaştırılmaz. Liberallere göre insanı diğer canlılardan ayıran en önemli şey aklıdır. Aklını kullanabilme kabiliyeti insanı diğer canlılardan ayıran en spesifik özelliktir. Bu sebepten ötürü liberallere göre her bir birey “biriciktir ve

özeldir”. Liberallerin birey anlatısına göre birey başlı başına özgür ve özerk bir varlık olmasından ötürü toplum gibi devlet gibi herhangi bir üst otoriteye sorumluluğu veya borcu bulunmamaktadır (Kocaoğlu & Altundal, 2017, s. 61-62). Bu bağlamda liberallere göre bütün üst otoriteler sembolik olmalıdır ve hayat, hürriyet ve mülkiyet hakları gibi belli başlı hakları korumanın ötesinde rollerinin olmaması gerektiğini savunurlar. Kısacası liberallere göre bireyin hiçbir şekilde topluma hesap verme veya toplumun kararlarına uyma gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Liberaller bireylerin haklarını ve özgürlüklerini bütün değerlerden daha üstün görmelerinden hareketle bu değerlerin hiçbir şekilde toplum gibi bir yapı için metalaştırılmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Çünkü liberallere göre bir yurttaşın diğer bir yurttaşına adaletli davranmasının ve insan haklarına saygı göstermesinin ötesinde özel bir sorumluluğu bulunmamaktadır, diyebiliriz.

Liberal teorinin iyi veya ortak iyi kavramlarına olan bakış açısını inceleyecek olursak eğer; liberallere göre toplum tarafından kabul görmüş olan gelenek, kültür, iyi veya kötü algıları birey için asla bağlayıcı bir niteliğe sahip değildir. Liberaller hakkın iyiye tercih edildiği ve adaletin iyiye karşı ön planda olduğu bir toplum yapısında ortak iyi kavramından bahsedilmeyeceğini dile getirmişlerdir. Bu sebepten ötürü liberaller ortak iyi arayışlarından vazgeçmişlerdir. Çünkü liberallere göre her birey kendi iyisini tayin edebilir. Kısacası liberallere göre ortak iyi kavramında belirli bir uzlaşma söz konusu değildir çünkü liberal toplumlarda herkesin iyisi kendisini ilgilendirmektedir. Bu anlamda liberal toplumlarda değerler arasında hiyerarşik sınıflandırma yapmak doğru değildir.

Komüniteryanların, liberallere olan en büyük eleştirisi birey kavramına yöneliktir. Komüniteryanlara göre bireyin karşısında özgürlüğünü sınırlandıran herhangi bir otoritenin bulunmuyor oluşu toplum için bir risk teşkil ettiği gibi, toplum içerisinde bencil, başına buyruk “yükümsüz ben”ler oluşabileceği düşüncesindedirler. Komüniteryanlara göre yükümsüz benlerin sayısının arttığı bir toplumda aşırı bireycilik hem sivik düzeni hem de toplumdaki güven ve işbirliği gibi duyguları zedelediği için ortak iyiye zarar vermektedir. Bu düşünceden hareketle komüniteryanlar bireyin topluma karşı öncelenmesine karşı çıkmaktadırlar. Çünkü komüniteryanlara göre liberallerin düşündüğünün aksine birey toplumu değil, toplum bireyi yaratmaktadır.

Komüniteryanların ortak iyiyi gerçekleştirme anlamında liberalleri birçok anlamda eleştirdiğine şahitlik ederiz. Bunları tek çatı altında toplayacak olursak eğer; liberaller “ortak değerler gibi, gelenekler gibi, tarihi geçmiş gibi, topluluğun tecrübesi gibi” unsurları yok sayarken, komüniteryanlar bu unsurları ortak iyiye erişmek için mihenk taşı olarak belirlemişlerdir. Ayrıca liberal teoride; “yurttaşlık, siyaset ve devlet” gibi kavramların sadece sembolik bir anlamda karşımıza çıktığını görürken, komüniteryanlar; siyaseti ortak iyiyi gerçekleştirmede önemli bir aktör olarak nitelmiş, liberallerin yansız devlet anlayışını eleştirip mükemmeliyetçi ve taraflı devlet anlayışının benimsenmesinin ortak iyiye katkı sunacağına altını çizmişlerdir. Son olarak komüniteryanlar hem bireyin ortak iyiye katkı sunabilmesi adına hem de bir kimlik kazanabilmesi adına yurttaş rolüyle ortak iyiye katkı sunması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bu bağlamda komüniteryanlara göre bireyin toplum içerisinde kimlik sahibi olabilmesi adına cemaat üyeliği büyük önem arz etmektedir. Çünkü komüniteryanlara göre ahlaki düzenin sağlanması durumu ancak belirli bir cemaatin belirli bir topluluğun içerisinde mümkün olabilmektedir.

Özetle komüniteryanizm'in genel teorisi liberalizm'in birey öğretisinin topluma zarar verdiği ve toplumun çıkarlarının önüne geçtiği yönündedir. Bu sebepten ötürü liberallerin birey öğretisi komüniteryanlara yanlış ve eksik gelmektedir. Komüniteryanlar bireyciliği ve bencilliği ortak iyunin karşısındaki en büyük engel olarak nitelendirmektedir. Putnam'ın ise sosyal sermaye teorisi ile bu tartışmaya hibrit bir bakış açısı geliştirdiği ve yeni bir bakış açısı sunduğu karşımıza çıkmaktadır.

Putnam'ın sosyal sermaye teorisini incelediğimizde her ne kadar liberaller ile komüniteryanlar arasındaki çatışmada bir taraf olmadığına şahitlik etsek de Putnam'ın sosyal sermaye teorisi günümüzde toplumsal bağların nasıl şekillenmesi ve nasıl devam etmesi gerektiği yönünde önemli mesajlar içermektedir. Bu bağlamda Putnam sosyal sermaye teorisinde sosyal ağların önemini vurgulamaktadır ve bu sosyal ağların hem toplum hem de birey üzerindeki etkilerini merkeze almaktadır. Çünkü Putnam'a göre sosyal ağlar hem bireylerin birbirine olan bakış açılarını etkilemektedir, hem de bireyin toplum ile veya toplumun birey ile olan ilişkilerinde belirleyici rol üstlenmektedir. Putnam sosyal ağlar kavramını anlatırken gönüllülük esasının ve işbirliği kavramının üzerinde fazlasıyla durmaktadır. Putnam'a göre sosyal ağlara katılım gösteren bireyler, katılım göstermeyen bireylere örnek olmaktadır ve farkında olmadan teşvik etmektedir, diyebiliriz. Putnam bu doğrultuda sosyal sermaye kavramının birey ile doğrudan ilişkili olduğunu da söyler.

Komüniteryanların iddiasına göre bireyin birincil olduğu toplumlarda bir kaos ortamı olduğundan ve ortak amaçların yokluğundan şikâyet edilmektedir fakat Putnam'a göre bireyi merkeze alan toplumlarda insanların birbirlerine gösterdiği hoşgörü ve güven düzeyi daha yüksektir. Komüniteryan teori liberal bireyciliği bencil sıfatıyla tanımlarken Putnam'ın sosyal sermaye teorisinde bireyciliği bu şekilde ele almasının temel sebebi; bireyleri doğası gereği kolektivist varlıklar olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Daha doğrusu Putnam'a göre zaten bir birey kolektivist çıkarları gerçekleştirmeden bireysel hedeflerine ulaşamayacaktır ve bireyin de bunun farkında olduğunu söylemektedir. Kısacası Putnam'ın bireyi alış biçimi komüniteryanların bireyi ele alış biçiminden birçok açıdan farklılaşmaktadır, diyebiliriz.

Komüniteryan düşünceye göre birey toplum olmanın önündeki en büyük engel olarak görülürken Putnam sosyal sermaye teorisinde bireyi önemli bir yere konumlandırmıştır. Komüniteryanlara göre bireyciliğin doğuracağı sonuçlar her daim organik bütünleşmeye veya sosyal dayanışmaya zarar verecekmiş şeklinde görülse de Putnam sosyal sermaye teorisinde bireyselliğin doğuracağı sonuçların komüniteryanların düşüncesinin aksine topluma her zaman zarar vermeyeceği düşüncesindedir. Putnam'a göre bireylerin otonom hareket etmesi toplumun sosyal sermaye düzeyini yükseltmektedir. Çünkü Putnam'a göre bir birey özerkliğinin ne kadar üstüne giderse o kadar topluma bağımlı hale gelmektedir. Putnam bu noktada komüniteryanların aksine bireysel özerkliğin arttığı toplumlarda işbirliği ve dayanışma gibi olguların kuvvetleneceğini de dile getirmektedir ve Putnam'a göre bu değerlerin yükseldiği bir toplum yapısında sosyal sermaye düzeyi de artacaktır. Kısacası Putnam'a göre işbirliği ve dayanışma gibi kavramlar bireysellikten türemektedir. Putnam'a göre bu değerlere sahip olan toplumların moral bağları daha yüksektir. Bu doğrultuda Putnam'a göre; komüniteryanların toplum yapısının daha geleneksel ve muhafazakâr bir yapıya sahip olması ve liberallerin toplum yapısının çok kültürlü ve çoğulcu bir niteliğe sahip olmasından hareketle Putnam liberallerin toplum yapısında dayanışma, işbirliği ve karşılıklı güven gibi değerlerin daha çabuk benimseneceği ve gelişeceği düşüncesindedir. Ayrıca Putnam günümüz modern dünyasının çok

uluslu ve çok kültürlü bir yapıya sahip olmasından hareketle komüniteryan düşüncenin savunduğu ve hedeflediği “tek ortak iyi” durumunun gerçekleşme ihtimalini pek olası görmemektedir.

Putnam’ın sosyal sermaye teorisi; sivil toplumlara, gönüllü üyeliklere, sosyal ağlara ve ortak iyi kavramına yaptığı vurguyla toplumun altını çizmesi ile fikirleri komüniteryan düşünceye daha yakınmış gibi gözükabilir fakat Putnam’ın görüşlerini radikal bir komüniteryan ile karşılaştıracak olursak eğer Putnam’ın görüşleri onun yanında liberal kalmaktadır, diyebiliriz. Putnam’ın sosyal sermaye teorisinin hibrit bir model olduğu düşüncesinden hareketle günümüz çok uluslu liberal toplumlarında ortak bir iyi hedefi ütöpik gibi gözükse de toplumun çoğulcu yapısından ötürü her konuda bir fikir birliğine erişmek pek mümkün gözükme de, Putnam bireylerin kişisel çıkarlarının ötesinde bir düşünce tarzı benimseyebileceğini ve sosyal ağlarında katkısıyla ahlaki olarak gelişebileceğini dile getirmektedir. Putnam’a göre günümüz modern toplum yapısında hem güçlü bir toplum yapısının oluşabilmesi için hem de bireylerin özgürlüklerini güçlü toplum yapısı meydana getirmek adına feda etmediği bir ortamın oluşabilmesi için sosyal, siyasal ve toplumsal bağlar yeniden inşa edilmelidir.

Putnam’ın sosyal sermaye teorisi bizlere temel olarak; ortak iyiye erişmek adına bireyin feda edilmemesi gerektiği mesajını vermektedir. Putnam’a göre ne bireyi hapsetmeye gerek vardır ne de ortak iyinin sınırları içerisinde yok olmaya. Putnam bu gibi zorunluluklar yaşanmaması adına modern çok uluslu toplumlara kaynağını sosyal sermayeden alan yurttaşlık modelini önermektedir. Kısacası Putnam’a göre günümüzde bir toplum yapısının uzun ömürlü ve sağlıklı olabilmesi için sosyal sermaye üretimi zorunludur, diyebiliriz.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda bireyin atomize ve özgür bir varlık olduğuna kanaat getiren ve bu yüzden herhangi bir ortak iyi arayışına girilmesini hatalı bulan liberal teoriye komüniteryanizmin eleştirel bakış açısı gözünden yaklaşılmıştır. Bu bağlamda komüniteryanizm ile liberalizm’in bir çıkmaz içerisinde olduğunu veya çatışma halinde olduğunu söyleyebiliriz. Liberalizm toplum yerine bireyi temel alırken komüniteryanlar ise birey yerine toplumu temel almaktadır, bu doğrultuda liberallerin bireyi bir öz bir amaç olarak gördüğünü söyleyebilirken, komüniteryanlara göre birey araçsal bir niteliğe sahiptir. Çalışmamızda komüniteryanların, liberallerin bireyi merkezi almasını ve çok fazla özgürlükler ile donatmasını eleştirdiğini görürüz. Komüniteryanlara göre bu kadar özgürlükle donatılan birey sorumsuzlaşır, bencilleşir ve zamanla birer “yükümsüz benlere” dönüşür. Komüniteryanlara göre bu tarz bir birey anlayışı sorumluluklarından yoksun ve toplumsal bağlarını yitirmiş olduğundan dolayı topluma bir faydası bulunmaz, hatta zararı bulunmaktadır. Bu sebepten ötürü komüniteryanlar liberal bireycilik algısının ortak iyiye veya etrafındaki çevreye karşı herhangi bir katkı sunmadığını dile getirmektedir. Kısacası birey anlatısı konusunda komüniteryan öğretisi bireyi temel almaya karşıdır ve bu yüzden her fırsat bulduklarında bireyin toplumsallığına vurgu yapmaktadırlar.

Komüniteryanizm toplumun ve toplumun çıkarlarının göz ardı edilmesine her zaman karşı çıkmıştır ve toplumun çıkarlarını göz ardı eden liberal bireyciliği ise kamu yararını zedeleyen önemli bir aktör olarak nitelendirmiştir. Komüniteryanlara göre bireyin anlam kazanabilmesi için topluma/cemaate katılması gerekmektedir. Oysa liberallere göre bireyin topluma karşı herhangi bir sorumluluğu bulunmamaktaydı, liberaller ile komüniteryanların bu anlamda da taban tabana zıt görüşlere sahip olduğunu söylememiz mümkündür. Bu düşüncelerden

hareketle komüniteryanların, liberallerin tarafsız/nötr devlet algısını da eleştirdiğini görürüz. Liberaller devletin sembolik olduğunu ve devletin bireylerin hayat, hürriyet ve mülkiyet haklarını korumaktan öte bir işlevi olmaması gerektiğini söylerken komüniteryanlar ise yanlı, müdahil ve mükemmeliyetçi devlet anlayışından yanadır.

Komüniteryanizm ve liberalizm karşıtlığının Putnam'ın sosyal sermaye teorisini ilgilendiren kısmı özetle liberallerin bireylere fazla özgürlük alanı tanınması ve bireyin toplumda bu kadar önemli bir noktada bulunması komüniteryanlara göre toplumu, toplumun amaçlarını ve sorunlarını ikincilleştirmektedir. Putnam'ın sosyal sermaye teorisi ise bir noktada komüniteryanizm-liberalizm çatışmasının en önemli fikir ayrılıklarından biri olan; bireyciliğin ortak iyiyi tahrip edip etmediği gibi sorulara cevap aramaktadır, diyebiliriz.

Putnam'ın sosyal sermaye görüşü komüniteryanizm ile liberalizm arasında olan çatışmaya yeni bir soluk getirmiştir çünkü Putnam'a göre komüniteryanların iddia ettiği bireyciliğin ortak iyiyi tahribi düşüncesi ve bireyciliğin toplum olabilmenin önündeki en büyük engel olarak görülmesi hatalı bir yaklaşımdır. Putnam bireyin merkeze alındığı toplumlarda ve bireylerin sosyal ağlara katılım gösterdiği toplumlarda sosyal sermayenin yükseldiğini dile getirmektedir. Bu doğrultuda Putnam'ın bireylerin özgürlüğüne ve otonomisine yaptığı vurguyu da unutmamak gerekir. Komüniteryanlar işbirliği, güven ve dayanışma gibi kavramların bir tek toplum içerisinde gelişebileceğini dile getirirken Putnam bu gibi kavramların bireysellikten doğacak işbirliği şeklinde gelişebileceğini savunmaktadır. Putnam'ın bu konudaki görüşlerinin liberal çizgiye daha yakın olduğunu söyleyebilmemiz mümkündür. Fakat Putnam'ın sivil toplum kuruluşlarına, gönüllü üyeliklere ve sosyal ağlara katılım konusunda yaptığı vurgu da kendi içinde komüniteryan bir taraf taşıdığına göstergesidir. Her ne kadar Putnam'ın sosyal sermaye teorisinin uzun yıllardır süregelen komüniteryanizm ve liberalizm arasında yaşanan çatışmanın bir tarafı olmadığını söyleyebilirsek de Putnam'ın hem bireylerin kolektivist yönüne yaptığı vurgu ile hem de bireylerin sosyal, siyasal veya toplumsal ağlarda yer alması gerektiği üzerine yaptığı açıklamaları nezdinde sosyal sermaye teorisinin şekillendiğine şahitlik ederiz. Çok yönlü bir siyaset bilimci ve önemli bir sosyolog olan Putnam'ın düşüncelerinin bu yönde şekillendiğini görmek onun sosyal sermaye teorisinin hibrit bir model olduğunun göstergesidir, diyebiliriz. Bu bağlamda özellikle modern dönemde sosyal sermayenin hem birey adına hem de güçlü bir toplum olabilme adına çok önemli bir olgu olduğunun altını çizen Putnam, sosyal sermaye kavramının göz ardı edilmemesi gerektiğinin ve günümüz ilişkilerinde kilit bir rol üstlendiğinin üzerinde durmuştur.

KAYNAKÇA

- Ağcasulu, H., (2017). Sosyal Sermaye Kuramı ve Temel Bakış Açılarının Karşılaştırılması. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi , 8 (17) , 114-129.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/vizyoner/issue/27905/283179> (Erişim tarihi: 21.11.2022)
- Baskak, B. & Öneş, U. (2010)., Sosyal Sermaye ve Psikiyatrik Bozukluklar: Güven ve Karşılıklılık Üzerine. Nöropsikiyatri Arşivi, 47, 252-259. DOI:10.4274/npa.5555
- Beşer, A. H. & Hira, İ., (2017). Sosyal Sermayeye Eleştirel Bakmak. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 19 (1) , 23-37. DOI: 10.5578/jss.40368
- Çetin, B., *Performans Yönetimi Algısı Üzerine Örgütsel Sosyal Sermayenin Etkisi: Bir Sektörel Araştırma*. Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul, 2019.

- Dağ, A., *Sosyal Sermaye ve Okul Sosyal Hizmeti Eğitim Başarısının Sosyal Belirleyicileri*. İksad Publishing House, 2018.
- Ekmekçi, A., *Liberal Birey, Toplum ve Siyaset Anlayışlarının Eleştirisi Olarak Komüniteryen Düşüncenin Temel Argümanları*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi Kültürel İncelemeler Programı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Haklı, S. Z., *Liberalizm ve Komüniteryanizm'de Birey Fikri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara, 2014.
- Kangal, N., *Sosyal Sermaye Teorileri ve Sosyal Sermaye Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Konya, 2013.
- Karadağ, A. & Konak, İ., (2021). Komüniteryanizm ve Liberalizmin Komüniteryan Eleştirisi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 28 , 308-335.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1796656> (Erişim tarihi: 19.11.2022)
- Kocaoğlu, M. & Altundal, U., (2017). Siyasal Liberalizmde Birey İmgesi: Eleştirel Bir Bakış. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi , 7 (1) , 59-78.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/birtop/issue/32816/364744> (Erişim tarihi: 11.11.2022)
- Koçak, M., (2021). Liberalizm-Cemaatçilik Tartışmasında Hakkın İyiye Önceliği Meselesi. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , 26 (44) , 137-189.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/duhfd/issue/63313/959972> (Erişim tarihi: 11.11.2022)
- Konak, İ., *Liberal ve Komüniteryan Çokkültürlülük: Kymlicka ve Taylor Perspektifinden Abd ve Kanada Örnekleri*. Yayınlanmış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Malatya, 2020.
- KOSGEB., (2005). Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara.
- Kurt, V., *Liberal Yurttaşlık Düşüncesinin Cemaatçi Yaklaşım Açısından Eleştirisi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.
- Özcan, B., *Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma*. Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, 2011.
- Şan, M. & Şimşek, R., (2011). Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel - Sosyolojik Arkaplanı. Akademik İncelemeler Dergisi, 6 (1) , 88-110.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1549/19029> (Erişim tarihi: 12.11.2022)
- Topgül, S., *Örgütsel Sosyal Sermayenin Performans Yönetimi Algısı Üzerindeki Etkileri: Bir Alan Araştırması*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Eskişehir, 2014.
- Tosun, E. K., (2019). Liberal Bireycilik, Cemaatçi Eleştiri ve Din : Ortak Yarar Mı Hakkın İyiye Önceliği Mi ? . Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi , 3 (2) , 208-233.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/935593> (Erişim tarihi: 15.11.2022)
- Tüzen, M. A., (2017). Liberal Öğretinin Komüniteryan Eleştirisi. Mavi Atlas , 5 (2) , 517-529. DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.356788

- Uçar, M. E. & Morsünbül, Ü., (2018). Yatay Dikey Bireycilik/Toplulukçuluk Sosyal Sermaye Arasındaki İlişkiler . OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi , 9 (16) , 794-822 . DOI: 10.26466/opus.493082
- Uğuz, H.E., *Kişisel ve Kuramsal Gelişmeye Farklı Bir Yaklaşım Sosyal Sermaye*. Ankara: Orion Kitabevi, 2010.
- Yarcı, S. (2011). Pierre Bourdieu'da Sosyal Sermaye Kavramı. Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Müdürlüğü, 6 (1) , 125-135.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1549/19031> (Erişim tarihi: 18.11.2022)
- <https://bilimdili.com/dusunce/bilimsel-acidan-cemaatcilik/>
(Erişim tarihi: 12.11.2022)
- <https://birikimdergisi.com/guncel/719/sosyal-sermaye>
(Erişim tarihi: 12.11.2022)
- <https://www.felsefe.gen.tr/toplulukculuk-nedir-ne-demektir/>
(Erişim tarihi: 12.11.2022)

HAMİLE GİYİMİNDE MODÜLER TASARIM UYGULAMALARI

Gülseren Akbudak¹, Arş. Gör. Dr. Asuman Yılmaz Filiz², Prof. Dr. Nurgül Kılınç³

¹ Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

² Selçuk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, ORCID-0000-0002-0529-1658

³ Selçuk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,
ORCID- 0000-0003-0610-6730

ÖZET

Moda endüstrisinde, artan rekabet ortamıyla özellikle fonksiyonel giysi tasarımlarında yeni arayışlara gidilmiştir. Tüketiciler daha rahat, pratik, vücudu rahat ettiren, birden çok özelliğe sahip modüler giysileri tercih etme eğilimindedir. Bununla beraber giysilerde sürdürülebilirlik konusunda da tasarım fikirleri geliştirilmektedir. Moda endüstrisinde giysiler belli alanlara ve tüketici gruplarına göre oluşturulmakta ve özellikle bazı alanlar sürdürülebilir tasarımların uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Araştırmada ele alınan hamile giysileri de bu alanlardan biridir. Hamilelik döneminde kullanılan giysileri atıl durumdan kurtarmak; kişinin aynı giysiyi hamilelik süresince ve sonrasında da kullanmasını sağlamak önem taşımaktadır.

Araştırmada hamile giyimine yönelik giysi patentleri doküman analizi yöntemiyle gözlem formları doğrultusunda incelenmiştir. Türk Patent Enstitüsü ve Espacenet Patent veri tabanları taranarak elde edilen 9 hamile giysi patenti; patentlerin oluşturulma amaçları ve giysi tanımlamaları da ele alınmak üzere ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda patenti alınmış tasarımların; karın bölgesini sıkmayan, bedende ayarlama yapılmasına imkan tanıyan ve buna yönelik parçalar içeren, giyilip çıkarılması kolay özellikler taşıyan giysiler oldukları konusunda ortak çıkarımlar yapılmıştır. Bu çıkarımlar neticesinde 4 parçadan oluşan hamile giysi koleksiyonu hazırlanmış ve yeni model önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Moda, Modüler Tasarım, Hamile Giyimi, Giysi Patenti.

1. Giriş

Giyinme herkesin rutinde olan bir faaliyettir, ancak bazı tüketiciler giyinme ve soyunmada zorlanabilir. Engelliler, yaşlılar, hamileler, çocuklar, hastalar, obezler gibi. İşlevsel tasarlanmış bir giysi; giyinme ve soyunma gibi basit hareketlere yardımcı olan bir ürün olarak insanlar tarafından kolaylıkla kullanılabilir (Brogin vd, 2017). Giysi tasarımını etkileyen fonksiyonel tasarımlar, ergonomik konfor sağlayan ve genel yaşam kalitesini artıran giysiler olmalıdır (Nagic ve Bogovic, 2019).

Giysilerde fonksiyonel tasarım uygulamaları farklı şekillerde yapılabilmektedir. Bunlardan biri de modüler tasarım uygulamalarıdır. Modüler tasarım; farklı zamanlarda farklı işlevlere sahip olması için yapılan fonksiyonel tasarımıdır. Li vd. (2018) modüler tasarımın, sadece kavramsal değil; geniş düşünülmesi gereken bir tasarım türü olduğunu vurgulamışlardır.

Modüler giysi tasarımında giysi formu ve işlevi üzerinde değişiklik yapılabilmesi amaçlanmaktadır (Halaçeli, 2013). Aynı zamanda giysilere monte edilen farklı parçalar ve her bir modül; kullanıcıya yeniden tasarım imkanı sunmaktadır (Li vd., 2018).

Modüler giysi tasarımlarının uygulanma ve tercih edilme durumları farklılık göstermektedir. Bunlar psikolojik, sosyolojik, ekonomik, fizyolojik gibi nedenler olarak sıralanabilir. Araştırmada modüler giysi tasarımları fizyolojik ve ekonomik açıdan ele alınmıştır. Bu sebeple hamile giysileri incelenmiştir.

Hamilelik dönemi, kadınların anneliğe adım attıkları özel bir süreçtir ve kadın vücudunda devamlı olarak fizyolojik ve psikolojik değişimlere neden olmaktadır. Bu değişimlerin kadınların giyim tercihleri ve giyim alışkanlıklarını etkileyeceği düşünülmektedir (Ho, 2008). Bu sebeple anne adaylarının hamilelik döneminde, doğum zamanında ve doğum sonrasında gereksinim duyacakları giysilerin kaliteli, kullanışlı, fonksiyonel, modüler ve ekonomik olması önem taşımaktadır (Kadıoğlu ve Şahin, 2017).

Fonksiyonel gerekliliği olan hamile giysileri, genellikle kadınların gebelik süresince değişen vücut şekillerine göre tasarlanmaktadır (Günbulut, 2016). Bu dönemde değişen vücut yapısına uygun giysilerin kullanımı anne ve bebek sağlığı üzerinde etkilidir. Anne adayının kendini giysiler içinde rahat hissetmesi oldukça önemlidir. Bu da; hareket serbestliği sağlayan ve hava koşullarına uygun olan giysilerle mümkün olacaktır (Mızrak ve Güzel, 2011). Sarkar ve Rasel, hamile kadınların sağlıklı, rahat, çok pahalı olmayan giysileri tercih ettiklerini ancak moda bilincinin gelişmesiyle kadınların hamilelik dönemlerinde şık ve estetik görünmek gibi kaygılar taşıdıklarını da vurgulamaktadır (Şahinoğlu ve Buluş, 2021). Hamile kadınların bazı dönemlerde estetik kaygılarla daha ince görünmek adına korseler giydikleri görülse de kadınların giysilerde aradığı en önemli özellik vücut konforu olmuştur. Hamilelik sonrası emzirme işlemine uygunluk da vücut konforundan sonra giysi tasarımlarında aranan özellikler arasında yer almaktadır (Günbulut, 2016).

II. Dünya Savaşı'nın öncesine kadar hamilelik nadiren tartışılan bir konu olmuştur ve genellikle hamile kadınlar evlerine kapanarak geri planda kalmayı tercih etmişlerdir. Günümüzde ise birçok kadın, hamilelikleri boyunca kişisel ve mesleki yönlerini devam ettirmektedir (Lee, 2012). Bu sebeple hamilelik sürecindeki giysi konforu önemlidir.

Hamile giysilerinde giysi konforuyla beraber ekonomik yaklaşımlar da önem taşımaktadır. Kullanım süresinin kısa olması ve yüksek fiyatlar nedeniyle, kadınlar hamilelikleri boyunca sınırlı sayıda hamile giysisi satın almaktadırlar (Kılıç vd., 2014). Kullanım süresinin kısıtlı olması, bir giysiyi satın alma konusunda tüketiciyi olumsuz etkilemektedir. Bu durum sadece günümüzde değil; eski dönemlerde de göze çarpmaktadır. 18.yy.da kadınlar, maddi olanakları geniş bir gardıroba ve özel tasarlanmış hamile giysilerini satın almaya yetmediği için var olan günlük giysilerini değiştirerek kullanmışlardır. Örneğin, önden gizli bağcıklarla kapanan giysiler yeni figürlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Genellikle iki tarafı bağcıklarla tutturulmuş iç etekler, bağlar gevşetilerek, hamilelik sırasında da giyilmeye devam edilmiştir (Baumgarten, 1987). Bu durum o dönemlerde de modüler tasarımların gerçekleştiğini göstermektedir.

Ekonomik açıdan başka bir yaklaşım da sürdürülebilirlik konusu altında incelenebilir. Ekonomik büyüme açısından sürdürülebilirliğe önem vermek; çevreye ve topluma karşı sorumluluğun farkında olmak; bireylerin en temel görevlerinden biridir (Mangır, 2016). Moda tasarımı ve giysi üretiminde de sürdürülebilir yaklaşımlar sıklıkla ele alınan bir konu haline

gelmiştir. Niinimäki ve Hassi (2011)'ye göre modüler tasarım giysiler, giysilerin kişiselleştirilebilme olanağı ve modüllerin değişim özelliği ile uzun vadeli kullanıma olanak sağlayan sürdürülebilir bir tasarım stratejisi olarak değerlendirilmiştir. Hamile giysilerinin kullanım sürelerinin kısa olması onları atıl duruma düşürmektedir. Bu sebeple hamile giysilerini yeniden değerlendirmek; hamilelik sonrasında da kullanılabilir hale dönüştürmek üzere yapılan modüler tasarımlar önem taşımaktadır.

2. Yöntem

Araştırma kapsamında modüler giysi tasarımlarının sıklıkla uygulandığı hamile giysileri ele alınmıştır. Bu alana yönelik giysi patentleri doküman analizi yöntemiyle gözlem fişleri doğrultusunda incelenmiştir. Doküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir (Sak vd., 2021).

Araştırmanın evrenini modüler giysi tasarımı yapılarak alınmış hamile giysi patentleri oluşturmaktadır. Bu patentler Türk Patent Enstitüsü ve Espacenet Patent veri tabanları taranarak incelenmiştir. Örneklem grubu ise amaçlı (kasti) örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Kasti örnekleme, araştırmacının ana kütleyi temsil ettiğine inandığı kişi ya da materyali kendisinin seçerek ilgili araştırmayı bu örneklem üzerinde yapmasıdır. Bu örnekleme yöntemiyle Mart 2022 ve Mayıs 2022 tarihleri arasında 9 adet patente ulaşılmıştır. Ulaşılan patentler 2014-2018 tarihleri arasında onaylanmış patentlerdir.

Patentler, araştırmacı tarafından geliştirilen gözlem fişleri kullanılarak düzenlenmiştir. Hazırlanan gözlem fişi; patent bilgilerini ve giysi tanımlamalarını kapsayan 8 bölümden oluşmuştur. Bu bölümler; giysi türü, patent adı, patent numarası, patent yılı, patent sahibi, patentlerin getirdiği çözüm, giysi tanımlaması ve görsellerdir.

3. Bulgular ve Değerlendirme

Bu bölümde; incelenen gözlem fişleri analiz edilmiş ve patenti alınmış modüler hamile giysi tasarımlarında yer alan giysi özellikleri belirlenmiştir.

Çizelge 1.: Patenti Alınan Hamile Giysilerinin Özellikleri

Patent No	Giysi Türü	Patent Amacı	Giysi Özellikleri
P. No 1	Pantolon	Hamilelik ve sonrası kullanım için dönüştürülebilir giysi	Hamilelik sonrası kullanım için ayarlanabilir bel bandı
P. No 2	Pantolon	Muayene ve doğum sürecinde kolay kullanım	İşlevsel ağ parçası
P. No 3	Elbise	Duruş ve karın desteği	Omuz ve bel için destek şeritleri
P. No 4	Elbise	Kolay kullanım, hamileliğin farklı evrelerinde kullanım için dönüştürülebilir giysi	Pratik giyilebilir-çıkarılabilir, yardımcı düğmeler, lastik bantlar, radyasyon önleyici katman

P. No 5	Elbise	Hamileliğin farklı evrelerinde kullanım için dönüştürülebilir giysi, fiziksel konfor	Yan bedende drapeler, beden ayarlaması için düğmeler, ek şeritler, karın bölgesinde dairesel drapeler, çıkarılabilir destek yastıkları, antibakteriyel lif kullanımı
P. No 6	Elbise	Hamilelik ve sonrası kullanım için dönüştürülebilir giysi	Bel bölgesinde beden ayarlama tokaları, ayrılabilir beden parçaları
P. No 7	Elbise	Hamilelik ve sonrası kullanım için dönüştürülebilir giysi	Genişleme sağlaması için ek parçalar, ek parçaları eklenmesi için fermuarlar ve tokalar
P. No 8	Mont	Hamileliğin farklı evrelerinde kullanım için dönüştürülebilir giysi, radyasyon önleyici	Ayrılabilir ön ve arka beden, ek yan parçalar, radyasyon önleme katmanı, karın destekleyici elastik bantlar
P. No 9	Pantolon	Hamilelik ve sonrası kullanım için dönüştürülebilir giysi, kolay kullanım	Ayarlanabilir ribana bel bandı

Çizelge 1.'de yer alan bilgilere göre; hamile giyiminde en fazla elbise türünde patent alındığı görülmektedir. Bu giysi türünü pantolon takip etmektedir.

Alınan giysi patentlerinin amaçları incelendiğinde; en fazla hamilelik ve sonrası kullanım için modüler giysi tasarımları yapıldığı tespit edilmiştir. Bu durumun ekonomik kaynaklı geliştiği düşünülmektedir. Literatürde incelenen hamile giysilerine yönelik çalışmalarda araştırmacıların da buna yönelik tespitlerde buldukları belirlenmiştir. Paff Ogle vd. (2013) çalışmalarında, tüketicilerin hamile elbisesinin sadece sınırlı bir süre giyilmesi nedeniyle, hamile giysilerine ayrılan parasal kaynakların sınırlandırılması gerektiğini düşündüklerini belirlemişlerdir. Mızrak ve Güzel (2011) de hamile giysilerinde tercih edilen özellikleri inceledikleri çalışmalarında; %55.7 oranla hamile giysilerinin “bellerinin ayarlanabilir nitelikte olması ve istenilen ölçüde ayarlanması” seçeneğinin tercih edildiğini tespit etmişler ve hamilelik sürecinde kullanım için dönüştürülebilir giysi konusunda destek görüşte bulunmuşlardır. Patent amaçlarında bir diğer sık rastlanan amaç kullanım kolaylığıdır. Bu işlevi radyasyon önleyici olması takip etmektedir. Ho vd., (2009) de çalışmalarında hamile giysilerine yönelik 5 ihtiyaç tespitinde bulunmuşlardır. Bunlar; işlevsellik, güvenlik, cilt rahatlığı, giyip çıkarma kolaylığı ve giysinin estetiğidir. Görüldüğü gibi alınan patentler tüketici ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanmıştır.

Patentlerde giysi özellikleri incelendiğinde ise; hemen hemen tüm patentlerin ek parçalar ve ayarlanabilir şeritler içerdiği görülmektedir. Ek parçalar ise genelde düğmeler aracılığıyla bedene takılıp çıkarılmaktadır. Bedende genişlik sağlaması adına drape ve büzgülerden de faydalanılmıştır. Ayrıca kullanımı kolay olan giysi tasarımları oluşturulmuştur. Patentlerin bazılarında ise radyasyon önleyici katmanlar ve doğal lifler kullanılarak giysinin sağlık açısından da değerlendirilerek tasarlanmış olduğu görülmüştür.

4. Sonuç ve Öneriler

Tasarım, yaratıcılığı ve problem çözümünü bünyesinde barındıran bir süreçtir. Araştırmada giysi tasarımı, modüler tasarım yaklaşımıyla hamile giysileri üzerinden ele alınmıştır.

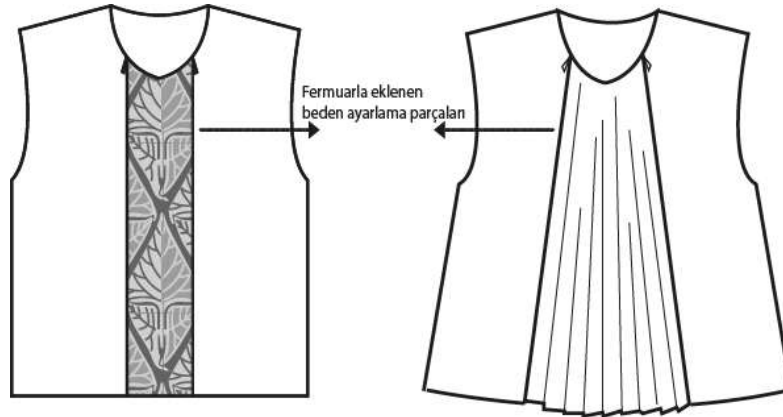
Modüler giysilerin tasarım özelliklerinin belirlenmesi ve kullanıcı ihtiyaçlarına göre eksiklerin tespit edilmesi; belirlenen hedef grupların giysi taleplerinin doğru bir şekilde karşılanması açısından önemlidir.

Araştırmada incelenen patentler sonucunda; giysi türleri, patentlerin getirdiği çözüm ve giysi özelliklerine yönelik çıkarımlar yapılmıştır. Ve değerlendirmeler sonucunda yeni model önerileri geliştirilmiştir. Bu modeller aşağıdaki maddeler dikkate alınarak tasarlanmıştır:

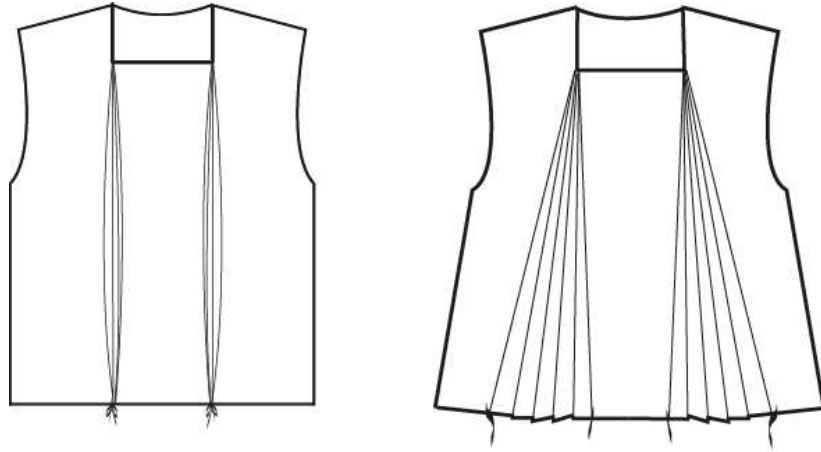
- Giysi patentlerinde sadece elbise, pantolon ve mont giysi türleri tespit edilmiş olup; hamile giyiminde sıklıkla tercih edilen bluz türünde hiçbir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu sebeple önerilen koleksiyon bluz çalışmalarını içerecektir.
- Patentlerde genellikle düğmelerle beden ayarlaması yapılmıştır. Oluşturulan tasarımlarda ek parçaların takılıp-çıkarılması düğmelerin yanı sıra; fermuar ve bağcıklar gibi ek parçalar aracılığıyla da yapılmaktadır.
- İncelenen patentlerde sadece işlevsel özellikler ele alınmıştır. Yeni geliştirilen modellerde farklı kumaş kullanımı, A Pile vb. dikişle süsleme özellikleri gibi estetik unsurlar da yer almaktadır.
- Modellerde sürdürülebilir giysi fikri benimsenmiş olup; tasarımlar hamileliğin her dönemi ve hamilelik sonrasında kullanım için geliştirilmiştir.

Belirlenen maddeler doğrultusunda oluşturulan modüler hamile giysi önerileri aşağıdaki şekildedir:

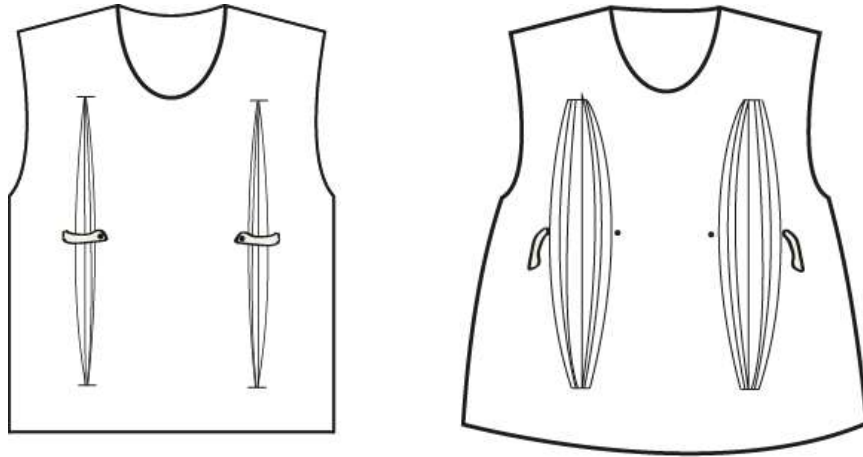
Model No 1:

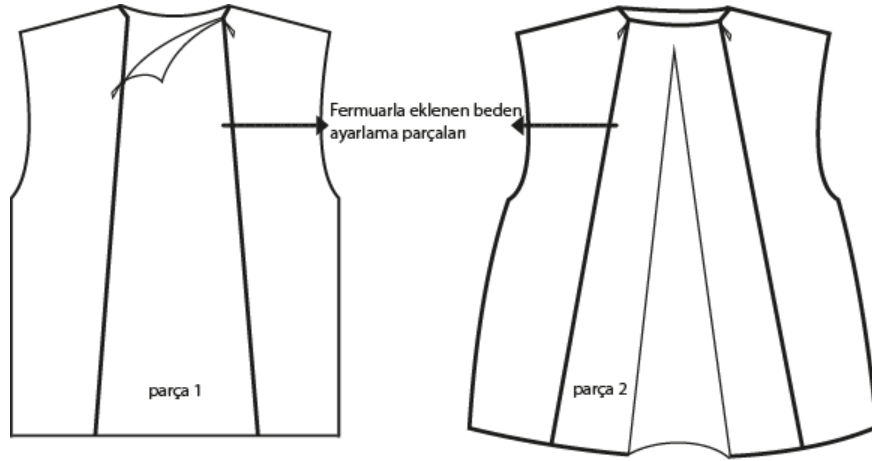
Model 1'de fermuar yardımıyla değiştirilen ve beden genişliğinin ayarlanmasını sağlayan ek parçalar bulunmaktadır. Bu sayede giysi; hamilelik dönemi süresince ve doğumdan sonra da kullanıma uygun olacaktır. Ön parçaya alternatif desenli parçalar da üretilerek farklı kombinler geliştirilebilir. Ayrıca fermuarın yakadan açılması; emzirme döneminde bebeği emzirmek için kolaylık sağlayacaktır.

Model No 2:

Model 2’de bağcıklar aracılığıyla beden ayarlaması yapılabilmektedir. Hamileliğin ilk dönemlerinde ve doğumdan sonraki süreçte bağlamalı olarak kullanılan model; göğüslerin ve karnın büyüdüğü süreçte pililerin açılıp genişletilmesiyle bedene uyum sağlayabilecektir.

Model No 3:

Model 3’te şerit kapamalar aracılığıyla beden genişliğinin ayarlanması sağlanmaktadır. Giysinin ön bedeninde dikey iki gizli bölüm bulunmaktadır. Bu kısımlarda piliseli kumaş tercih edilmiştir. Hamileliğin ilerleyen dönemlerinde şerit kapamalar açılarak göğüs ve karın bölgesinde beden genişlemesi sağlanabilecektir.

Model No 4:

Model 4'te ön bedene fermuar aracılığıyla takılıp çıkarılabilen ek parçalar bulunmaktadır. İlk parça hamileliğin ilk dönemleri ve hamilelik sonrası kullanım için uygundur. İkinci parça ise hamileliğin ilerleyen dönemlerinde kullanım için tasarlanmıştır. A pile yardımıyla da açılabilen parça sayesinde göğüs ve karın bölgesinde genişleme sağlanmış olacaktır.

Araştırmada geliştirilen model önerileri örnek niteliğinde olup; incelenen farklı giysi alanı ve giysi türlerine yönelik modüler giysi tasarımları geliştirilebilir. Bu durum sürdürülebilir giysi tasarımı çalışmaları için de örnek niteliğinde olacaktır.

Kaynakça

Baumgarten, L., Fashions of Motherhood, Colonial Williamsburg Journal (Winter), 1987-1988.

Brogin, B., Lucia, M., Okimoto, R. & Martino, C., *Modularity and Variety in The Customization Of Functional Clothes For People With Disabilities*. Post-Graduation Program in Planning Design and Architecture Technology. Saprenzo, 2017.

Günbulut, A. Antik Dönemden Günümüze Hamile Giysileri. Akdeniz Sanat, 9(18), 2016.

Halaçeli, H. Çok Fonksiyonluluk Kapsamında Dikişsiz Giysi Tasarımına Yönelik Modüler Giyim Önerisi. TMMOB Tekstil Mühendisliği Odası. The Journal of Textiles and Engineer, 2013.

Ho, S. M. Maternity garment treatment for the relief of low back pain, Phd thesis, The Hong Kong Polytechnic University, Hong Kong, 2008.

Ho, S. S., Yu, W. W., Lao, T. T., Chow, D. H., Chung, J. W., & Li, Y. Garment needs of pregnant women based on content analysis of in-depth interviews. Journal of clinical nursing, 18(17), 2009.

- Kılıç, A. Ş., Tama, D., & Öndoğan, Z.** Hamile Giysilerinde Karşılaşılan Problemler. XIII. Uluslararası İzmir Tekstil ve Hazır Giyim Sempozyumu, 2-5 Nisan, İzmir, 2014.
- Lee Mireille, M.** Maternity and Miasma Dress And The Transition From Parthenos To Gune (Edited By :Petersen, Lauren Hackworth Ve Salzman-Mitchell, Patricıa). Mothering and Motherhood In Ancient Greece and Rome. Austin: University of Texas Press, 2012.
- Li, M., & Chen, Y., & Wang, Y.** Humanites Modular Desing in the Fashion Industry,7(3), 2018.
- Mangır, A. F.** Sürdürülebilir kalkınma için yavaş ve hızlı moda. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 19(41. YIL ÖZEL SAYISI), 2016.
- Mızrak, Ş., & Güzel, S.** Hamilelerde giyim problemleri ve tercihleri. Ejevoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 1(1), 2011.
- Nakic, M.& Bogovic,S.** Computational Design Of Functional Clothing Computer-Aided Functional Clothing Design For The Disabled. Scientific Review Article,62(1), 2019.
- Niinimäki, K., Hassi, L.** Emerging Design Strategies in Sustainable Production and Consumption of Textiles and Clothing. Journal of Cleaner Production, 19 (16), 2011.
- Paff Ogle, J., Tyner, K. E., Schofield-Tomschin, S.** The Role Of Maternity Dress Consumption In Shaping The Self And Identity During The Liminal Transition Of Pregnancy, Journal of Consumer Culture. 13(2), 2013.
- Şahinoğlu, A. Ş., & Buluş, E, H.** Hamilelerin Tercihlerine Yönelik Giysi Tasarımlarının Oluşturulması. International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), 7 (1), 2021.

SANAT TERAPİSİNİN ŞİZOFRENİ HASTALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Derya Aysun CANSUN¹

¹ Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID 0000-0003-3215-5130

ÖZET

Şizofreni genel anlamda genç yaşlarda başlayan ve kişilerin gündelik ve sosyal hayatlarını olumsuz yönde etkileyen, duygu, düşünce ve davranışlarında ciddi bozuklukların yaşanmasına sebep olan ruhsal bir hastalıktır. Hasta olan bireyin tedavi süreci süreklilik arz etmektedir. Şizofreni tedavisinde iki tür yönetime başvurulmaktadır. Hastalığın ilk olarak tedavi edilmesiyle birlikte psikoterapi ve sosyoterapi gibi yöntemlere başvurulmaktadır. Buradaki amaç hastanın yaşantısındaki sorunları azaltmak, becerilerini geliştirerek stres durumunu aza indirmektir. 20. yüzyılın başlarında tıpta yardımcı bir alan olarak başlayan ve “Art Terapi” olarak isimlendirilen yöntem; sanat yoluyla ortaya konan bilinçli ya da bilinçsiz duyguların algılanmasına ve iyileştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bir meslek olarak sanat terapisti ruh sağlığı uzmanları için çok yeni bir alan olma niteliğinin yanında, çok yönlü ve birçok farklı içeriğe sahiptir. Eski ve evrensel nitelikler taşıyan bir tedavi yöntemi olan sanat terapisinin, sanatın içinde barındırdığı meziyetler göz önüne alındığında tedavi sürecine destek verebilecek en ideal yardımcı yöntem olacağı söylenebilir. Sanat bu noktada hastaya ne gibi bir destek sağlayabilir? Sanat kişinin dizginlenemeyen ve derin duygularına ulaşmasına yardım edebilir. Ayrıca bastırılmış duyguları sağaltımsal bir şekilde bırakmak için bir araç olmada ve görsel bir dil kaynağı oluşturmada etkili bir güce sahiptir. Bu niteliklere sahip olan sanat aracılığı ile hastanın zihninin ötesindeki duygusal yaşamının derinliklerine inilip, meselenin özüne ulaşılabilir. Psikopatolojik hastalığın tıbbi tedavisine ek olarak yürütülen sanat terapisinin hastalar üzerindeki etkisi kabul edilebilir düzeydedir. Bu çalışmada amaç şizofreni hastaları üzerinde uygulanan sanat terapisinin hastalara olan katkısının değerlendirilmesini ortaya koymaktır. Sanatın simgesel ve görsel ifade gücünü kullanarak yapılan terapi uygulamalarının olduğu bilimsel çalışmalar araştırmada ele alınmıştır. İncelenen çalışmalar doğrultusunda bu alanla ilgili olarak yeterli düzeyde çalışmaların yapılmadığını belirten araştırmalar vardır. Aynı zamanda bilimsel araştırmaların genelinde sanat terapisinin hastalar üzerinde olumlu etkilerinin olduğu ancak iyileşme sürecine doğrudan bir katkı sağlamadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Terapisi, Şizofreni, Sanat

1. GİRİŞ

Günümüzde şizofreni diye adlandırılan olgu, çağlar boyu hekimleri ve düşünürleri ilgilendirmiştir. M.Ö. 1400 yıllarından kalma bir Hindu yapıtında, aklını ve benliğini yitirmiş, çırlıçplak dolaşan, şeytanların gazabına uğradığına inanılan bir hastadan söz edilmektedir. M.S. birinci yüzyılda Kapadokya bölgesinde yaşamış olan Areteus ve M.S. ikinci yüzyılda Soranus, şizofrenik tepkilerden bazılarını ve özellikle paranoid tepkileri, günümüzdekine oldukça yakın bir biçimde tanımlamıştır. Ne var ki, sonraları ve özellikle Orta çağ 'da şizofreni kavramının üzeri batıl inançla örtülmüş ve ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru bilimsel inceleme konusu olarak görülmüştür (Geçtan, 1997, s. 121).

Şizofreni, genç yaşta başlayan, insanın kişilerarası ilişkilerden ve gerçeklerden uzaklaşarak kendine özgü bir içe kapanma dünyasında yaşadığı; duygu, düşünce ve davranışlarda önemli bozuklukların görüldüğü ciddi bir ruhsal bozukluktur (Öztürk, 2011, s. 242).

Blakiston şizofreniyi şu şekilde tanımlamıştır:

"Şizofrenik tepki, genellikle ergenlik döneminin sonlarında ya da genç yetişkinlikte görülen, çeşitli oranlarda ve biçimlerde duygusal, davranışsal ve zihinsel bozuklukların eşlik ettiği, gerçeklik ilişkilerinde derin bozuklukla da karakterize olan psikotik tepki gruplarından biridir. Bu tepkiler, düşünce akımında olağandışı sapmalar, daha önceki gelişim dönemlerine gerileme eğilimleri ve çoğu kez, sanrılar ve hezeyanlarla belirlenir" (aktaran Geçtan, 1997, s. 121).

İnsanların bireysel fonksiyonlarını, hareketlerini, duygularını ve yargılamasını sarsan bir hastalık olan şizofreni kişilerin sosyal hayatlarını, kişisel bakımlarını, çalışma hayatlarını ciddi oranda etkilemektedir. Yaşam kalitesi bozulan bu bireyler toplumdan da dışlanmaktadır (Gül, ve diğerleri, 2014, s. 16).

Şizofreni sıklıkla belirgin halüsinasyonlar ya da hezeyanlar ile giden, davranışın bilişsel, duygusal ve diğer fonksiyonel bozulmalarla değişkenlik gösteren, kronik ve sıklıkla nüksetmelerle seyreden bir klinik sendrom olarak bilinir. Genç yaşta başlaması, uzun sürmesi hem hastalarda hem ailelerinde son derece olumsuz etkilere neden olmaktadır. Toplumun kabullenmedeki güçlüğü hastalığın sosyal yönünü daha da ağırlaştırmaktadır. Beynin en önemli fonksiyonları olan duygu, düşünce ve davranış alanında görülen bu bozukluklar, kişinin toplum, aile ilişkilerini ve gerçek hayatını derinden etkilemektedir (Yavuz, 2008, s. 49).

Şizofreni tedavisi iki bölüme ayrılabilir; ilaçlı tedavi, psikoterapi ve sosyoterapi gibi ilaçsız tedavi yöntemleri. Psikososyal bakım ve rehabilitasyonun amacı şizofrenlerin yetersiz

yaşantılarının sıkıntısını azaltmak, kişisel ihtiyaçlarının düzenlenmesini sağlamak, becerilerini geliştirmek, stresi az bir ortamda bulunmalarını yardım etmektir (Yavuz, 2008, s. 56).

2. PSİKOPATOLOJİK HASTALARA UYGULANAN SANAT TERAPİSİNİN TARİHÇESİ

1800'lü yılların sonu 1900'lü yılların başında Avrupa'da akıl hastanelerinde yatan hastaların yaptıkları resimlerin, hastaların hastalıklarının tanılanmasına yardımcı olacağı birçok kişi tarafından kabul görmüş bir düşünceydi. Çoğu yazar hastaların yaptıkları resimlerin özellikle şizofreni hastalığının varlığını teşhis edeceğine inanıyordu. Tardieuseus "Akıl Hastalığı Üzerine Mediko- Legal" adlı çalışmasında akıl hastalarının resimlerinin reproduksiyonlarına yer vermiştir. Lombroso akıl hastalarının resimleri aracılığı ile onların psikolojik dünyalarını anlayabildiğini belirtmiştir. Simon ise İmgeleme ve Delilik adlı akıl hastalarının resimlerini incelendiği bir makale yayınlamıştır. Hans Prinzhorn 1920'lerde akıl hastalarının yapmış olduğu 5000 resmi toplayarak oluşturduğu koleksiyonun hem rehabilitasyon için önemli olacağını hem de hastalık tanısı için başvurulabilecek bir kaynak olarak görülebileceğini söylemiştir (Malchiodi, 2013, s. 24-25).

Sanat terapisinin tarihçesine bakıldığında zaman üç önemli dönemden söz edilir; bunlardan birincisi 1930'ların sonlarıyla 1950'lerin başları arasında ekspresyonizmin öne çıktığı döneme rastlamaktadır. Bu terapi yöntemi 2. Dünya Savaşı sonunda travma yaşayan insanlara ve özellikle de askerlere uygulanmıştır. Bu dönemde başlatılan rehabilitasyon girişimleri arasında akıl hastanelerinde uygulanan sanatla tedavi yöntemi de bulunmaktadır. Bu tedavi yönteminde hastaya ayrılan özel bir mekânda, terapistlerin sessiz gözlemciliği eşliğinde, hastaların özgürce resim yapmalarına olanak sağlanmıştır. İkincisi 1960'ların başından 1970'lerin sonuna kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde deliliği neyin oluşturduğuna dair araştırılmış, kabul görmüş tüm fikirlere karşı çıkış vardır. Deliliği psikolojik bir çöküş olarak görmeyip, zihinde var olduğu düşünülen katmanların yok olduğu, içsel dünyanın aktif hale geldiği bir süreçler dizisinin varlığını kabul etmişlerdir. 1980'lerde olan üçüncü dönemde ise sanat terapisinin yasallaştırıldığı ve daha uzman bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir. Sanat terapistleri yaptıklarının bir oyalanma ve boşa uğraşılma bir süreç olmadığını, sanat terapisinin hastalarla iletişim kurmanın en iyi yolu olduğunu ve kendilerinin psikoterapik yaklaşımlara dâhil edilmeleri gerektiğini savunmuşlardır (Akhan, 2012, s. 133).

Sanat terapisi bir meslek olarak düşünüldüğünde ruh sağlığı uzmanları için çok yeni bir alan olma niteliği taşımakla beraber, bu alan çok yönlü ve birçok farklı yüze sahiptir. Judith A. Rubin'e göre sanatı terapide kullanabilmek için, bu alana yönelen kişinin klinik tedavi uzmanı

olarak eğitim alması gerekmektedir. Aynı zamanda teorik eğitimin yanı sıra, uzun süreçte hastalara danışmanlık yapılarak alınan yoğun klinik eğitimini kapsayan, iki yıllık önlisans programının olmasının gerektiğini belirtmiştir (aktaran Filiz, 2016, s. 173'den Rubin, 2010). Sanat terapisinin çok eski ve evrensel bir tedavi yolu olduğunu gösteren kaynaklara bakıldığında, sanatın özünü ele aldığımızda bu bağlamda tedaviye destek verebilecek en iyi başvuru yöntemi olduğu söylenebilir. "Eğer terapi tedavi etmek anlamına geliyorsa, sanatın gerçekten insan için ideal bir tedavi yöntemi olduğu düşünebilir. Benliği bilmek ve onu harekete geçirmek için ruha en iyi yol olabilir" (Filiz, 2016, s. 174-175). Davis'e (2015) göre sanat aracılığı ile içsel kaynaklardan yararlanmanın faydaları şöyledir: birincisi, insanların dizginlenmesi veya dile getirilmesi zor olabilecek derin duygulara erişmelerine yardım etmek; ikincisi, bastırılmış duyguları katartik bir şekilde bırakmak için bir araç olmak; üçüncüsü, bu tür duyguları aktarmak için görsel bir dil kaynağı sağlamak ve dördüncüsü genellikle içsel, zihinsel değişimlerle sonuçlanan doğrudan deneyimlemenin gücünde yardımcı olmaktadır. Başka bir deyişle, meselenin özüne ve bizi rahatsız eden şeye inmeye yardımcı olmaktır (Davis, 2015).

Sanat, semboller ve kişiler arasındaki karşılıklı bağlantılarla ilgilendikleri bilinen Freud ve Jung resim yapmanın insan dünyasının birer aktarımı olduğunu öne sürmüşlerdir. Freud'a göre resim ya da rüya aracılığı ile insanlar bastırılmış duygularını veya unutulmuş olayları ortaya çıkarmaktadır. Freud düşüncelerini anlatmak istemeyen hastalarının resim yaparak kendilerini ifade etmek istediklerini söylemiştir. Jung ise resimle anlatımın psikolojik yönüyle ilgilenmiş, hastalarından daima rüyalarının resimlerini yapmalarını istemiştir. Bu uygulamalar sayesinde ruh ve imge arasındaki bağlantının önemli bir nokta olduğunu görmüş ve görsel sanatların evrenselliği ve resimsel anlatımlardaki sembollerin neyi temsil ettiğini anlayabilme adına, bu tarz araştırmaların yapılmasına olanak tanımıştır (Malchiodi, 2013, s. 25-26).

Sanat terapisi, diğer tedavi türlerinden farklı olarak uygulamalarda hastaların yaratıcı faaliyetlerde bulunmaları nedeniyle, bireylerin tedavilerine etkin bir şekilde katılma olanağı sağlar. Ancak edilgin durumda olan hasta, dış dünyayla bağlantısını tamamen koparmış, tüm kişisel bakımını yakınlarına ve sağlık personeline bırakmıştır. Bu durumdaki hastalara danışman merkezli bir psikoterapi biçimi uygulamak oldukça zordur. Sanat terapisinin de içinde bulunduğu etkin tedavi anlayışında, hasta izler ve imgeler oluşturur. Görsel sanatlar aracılığı ile oluşturduğu nesneyi ortaya koyarken bir eylemde bulunur. Bu eylemi gerçekleştirirken hasta ne yapacağı ve nasıl yapacağı konusunda özgür bırakılır. Bu hastaların kendilerini önemli hissetmelerini sağlar ve danışman merkezli bir bakımla hastaların kendileri de tedaviye katılır ve

sağlık personeliyle iletişime geçme imkanı bulurlar. Bu durum karşısında sanat terapisti benlik değerindeki hasarı onarabileceği gibi hastanın içgörü, farkındalık ve iletişim becerisinin de gelişmesini sağlayabilir. Sanat etkinlikleri sadece vakit geçirmek ya da hobi için değil, terapötik tedavinin bir parçasını oluşturmaktadır. (Akhan, 2012, s. 134'den Killick, 1993; Killick& Schaveiren, 2003). Duyguların sağlıklı bir şekilde ifade edilmesini ve iletişimi kolaylaştırmak için şekil, çizgi, renk ve boşluk kullanan etkinlikler algısal ve duygusal boyutta duygu ve düşüncelerin iletilmesini içerir. Sanat aynı zamanda bilişsel ve sembolik seviyede planlamayı, problem çözmeyi, semboller veya anlatı yoluyla düşünceleri aktarmayı içerirken hastaların becerilerini geliştirmesine ve sosyal bağlantılarını güçlendirerek benlik saygısı oluşturabilmelerine yardımcı olabilmektedir (Ursuliak, ve diğerleri, 2019).

Sanat terapisi, hastalıkta bir gerileme sağlayarak kişinin içinde taşıdığı konuya hızlıca ulaşabilmekte ve büyük bir ilerlemeyle içinde var olanı inkar edilemeyecek bir şekilde ortaya koyabilmesini sağlayabilmektedir. Moreno'ya göre:

“Dışa vurumcu sanatlar sadece lüksten daha fazlasını içerir. Aslında onlar insan ruhunun gereksinimidir. İnsanlar bu tür dışavurumları bu olanaklardan yoksun oldukları en kötü koşullarda her şeyden mahrumken bile örneğin, bir hücrede yalnız başlarına mahkum olduklarında bile ararlar. Müzik yapmak, dans etmek, sanat yaratmak, eylemek, canlandırmak isterler. İnsanın dışavurumu sınırlanamaz, sınıflandırılmaz, sanatların birbirleriyle aralarında engeller yoktur. Yardım ve tedavi için yaratıcı sanat terapilerinin sınırları yoktur. Her birimizin içinde yaşama geçirilmeyi bekleyen sessiz bir müzik kuyusu, ortaya dökülmemiş görünmez sanat, donmuş hareket ve fantezimizdeki eylemeler vardır”. (Aydın, 2012, s. 81'den Moreno,2001)

3. ŞİZOFRENİ HASTALARIYLA YAPILAN SANAT TERAPİSİ ÜZERİNE ÇALIŞILAN ARAŞTIRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışma şizofreni hastalarına uygulanan sanat terapisinin hastalar üzerindeki etkilerini irdelemek, bu konuda yapılan çalışmaların sonuçlarını değerlendirmek ve sanat terapisinin tedavi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Richardson, Kevin Jones, Stevens ve Rowe'a (2009) göre çalışmalarının arka planını, şizofreninin alternatif tedavisinde, sanat terapisinin faydasına dair etkinliği yüksek bir çalışma kanıtının olmayışı oluşturmuştur. Sanat terapisinin şizofreni hastalarında yardımcı tedavi olarak kullanılmasının, hastalar üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yaptıkları araştırmada, 12 seanslık bir sanat terapisi uygulanmıştır. Randomize olarak seçilen ve sanat terapisi uygulanan 43 hastanın sonuçları, standart psikiyatrik tedavi uygulanan 47 hastanın tedavi sonuçlarıyla

karşılaştırılmıştır. Altı ay boyunca süren bu çalışma sürecinde hastaların tedavi öncesi ve sonrası geçirdikleri semptomlar, sosyal işlevsellik, yaşam kalitesi açısından değerlendirilmiştir. Bu araştırmanın sonucunda sanat terapisi ile tedavisi desteklenen hastaların negatif semptomları üzerinde anlamlı ve pozitif bir değişim olduğu gözlenmiştir. Ancak hastalığın seyrine olan etkisinin az olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacıların bu ve benzeri çalışmaların yapılması konusunda umut verici olduğunu belirtmişlerdir (Richardson, ve diğerleri, 2009).

Mitchell ve Meehan'ın (2022) yaptıkları çalışmada, Güney Afrika'daki bir adli psikiyatri hastanesinde yatan, amaçlı örneklemeyle dayalı seçilen, yaşları 28 – 73 arasında değişen sekizi erkek ve yedisi kadın olan on beş katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Seçilen tüm hastalara şizofreni teşhisi konulmuştur. Hastalar farklı dillerde konuşmaktadırlar ve bazıları kırsal kesimden, bazıları da büyük şehirlerden gelmiştir. Gönüllü olarak katılan hastalarla en az üç seans olacak şekilde, stüdyo temelli bir sanat ortamı oluşturularak çalışılmıştır. Kadın sanat grubuyla yemekhanede, erkekler grubuyla ise hastane bahçesinde, sanat atölyesi olarak düzenlenen ayrı bir salonda gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların çalışmalarını yapmaları için kullanacakları malzemeleri seçmede özgürlük tanınmıştır. Sanatsal çalışmalarda her oturum bir saat olarak gerçekleştirilmiştir. Haftalık olarak yapılan çalışmada, katılımcılardan bu çalışmaya düzenli olarak iştirak edenlere devam hakkı verildi. Fenomenolojik bir yaşam ortamı hazırlayan araştırmacılar somutlaşma, zamansallık, uzamsallık, toplumsallık ve benlik boyutlarında röportajlar ve sanat eserlerini analiz etme yaklaşımı sergilemişlerdir (Mitchell & Meehan, 2022).

Bu araştırma, katılımcıların stüdyo temelli sanat yapımında etkin olduklarında hem kendilerini evlerinde hissettiklerini hem de anlamlı bir aktiviteye katıldıklarını ortaya koymuştur. Sonuç olarak araştırmacılar, sanat yapma sürecinde katılımcıların yaşanmışlıklarının zamansal ve uzamsal deneyimlerine yönelik, mevcut kısıtlamaların hem yenilenmesine hem de gelişmesine katkıda bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca araştırmacıların hastalarla yapmış oldukları röportajların sonucunda, katılımcıların resim yaparken kendilerini evlerinde hissettiklerini söyledikleri görülmüştür. Hastaların kendilerini, dünyalarını yenilenmiş hissetmelerini sağladığı için ve zihinsel sıkıntılarının giderilmesini desteklediğinden dolayı sanat terapisi, araştırmacılar tarafından önerilmiştir.

Duygusal olarak bloke olmuş bir kişi ya da ortama karşı duygularını ifade edemeyen hastada semboller çok sayıda suçluluk duygusu yaratmadan ilgili durumların ortaya çıkmasına neden olabilir. Sözel olarak ifadeselliği mümkün olmayan kilit durumlarda sanat, kişinin duyu organlarını aktif olarak kullanmasına yardımcı olur.

Luo ve diğerlerinin (2022) “Art therapy as an adjuvant treatment for schizophrenia” başlıklı çalışmasının arkaplanı şöyledir; sanat terapisi şizofreni için alternatif bir tedavi yöntemi olarak etkililiği kesin olarak görülmemektedir. Sanat terapisinin şizofreni üzerindeki etkisinin hastalığın türüne, şiddetine, uygulanan sanat terapisinin yöntemine ve popülasyonlara göre değişkenlik göstermesi durumları göz önüne alındığında, bunların hiçbir zaman sistematik olarak incelenmediği gözlemlenmiştir. Bu çalışmanın amacı sanat terapisinin şizofreni hastaları üzerindeki etkilerini belli bir sistem üzerinde değerlendirerek, sanat terapisinin hastalık üzerindeki potansiyel faktörlerinin olup olmadığını belirlemektir. Yapılan çalışmanın sonucuna göre, şizofreni için kombinasyon tedavinin klinik uygulamasında, hastaların standart tedavisine ek olarak sanat terapisinin etkileri değerlendirilmiş ve bu doğrultuda yapılan çalışmanın rehberlik sağlayacağı belirtilmiştir (Luo, ve diğerleri, 2022).

Ursilak ve diğerleri'nin (2019) “Claymation art therapy in early phase psychosis: A qualitative study to explore participants' experiences with the program and identify outcome effects” adlı araştırmanın amacı 13 hafta boyunca genç ve erken evre psikoza olan yetişkinlere Claymation sanat terapisi uygulayarak katılımcıların deneyimlerini belirlemektir. Bu süreçte katılımcıların takibi ve onlarla yapılan görüşmelerin niteliksel analizi doğrultusunda, Claymation sanat terapisinin sonucunu etkileyecek beş tema belirlenmiştir. Bu temalar; strese kurtulma, kendini keşfetme, sanatta gurur, güven ve umut, anlamlı faaliyetlere katılımıdır. Sonuç olarak katılımcılar Claymation sanatının farklı etkilerine karşı ilgi duymuşlar ve araştırmanın belirlediği bu beş temaya olumlu karşılık vermişlerdir.

Crawford ve diğerleri'nin (2010) “The Matisse study: a randomised trial of group art therapy for people with schizophrenia” başlıklı çalışmalarında, kendilerini sözel olarak ifade etmekte zorlanan şizofreni hastaları, psikolojik tedaviye katılmanın bir yolu olarak sanat terapisine katılmaktadırlar. Araştırmacılar şizofreni hastaları için grup terapisinin klinik ve maliyet etkinliğini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Bu araştırmanın sanat terapisinin ilk büyük ölçekli pragmatik denemesi olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmanın sonucunda araştırmacılar uzmanlara şizofreninin negatif semptomlarını hafifletmek adına sanat terapisini alternatif tedavi olarak uygulamaları gerektiğini tavsiye etmişlerdir (Crawford, ve diğerleri, 2010).

Crawford ve diğerleri'nin (2010) bu araştırması iki ayrı bölümü kapsamıştır. İlkinde elde edilen veriler doğrultusunda ikinci çalışmalarını yürüten araştırma grubu Leurent ve diğerleri (2014) “Moderating factors for the effectiveness of group art therapy for schizophrenia: secondary analysis of data from MATISSE randomised controlled trial” başlıklı çalışmalarında

şu sonuca varılmıştır: gurup tedavisini tercih eden negatif semptomları şiddetli hastalarda, sanat terapisinin çok daha fazla klinik fayda sağlamadığı gözlenmiştir (Leurent ve diğerleri, 2014).

Tong ve diğerlerinin (2021) “Impact of Group Art Therapy Using Traditional Chinese Materials on Self-Efficacy and Social Function for Individuals Diagnosed With Schizophrenia” başlıklı çalışmada geleneksel Çin materyallerinin kullanıldığı bir gurup sanat terapisini şizofreni hastalarıyla gerçekleştirmişlerdir. Çalışmaya 104 şizofreni teşhisi konulmuş hastalar dahil edilmiş, 30 tedavi seansı içeren ve Çin kaligrafisi, resim, nakış ve el sanatları gibi geleneksel Çin malzemeleriyle birlikte çok çeşitli materyallerin kullanıldığı bir grup sanat terapisi programı uygulanmıştır. Bu çalışmada, geleneksel Çin materyallerini kullanan grup sanat terapisinin, öz yeterliliği, sosyal işlevi iyileştirebileceğini, sosyal ve yaşam işlevi sorunlarını azaltabileceğini ve şizofreni teşhisi konan bireylerin iyileşmesini destekleyebileceği sonucuna varılmış. Uygulanan yöntemin, hastanın çeşitli becerileri kullanarak zorluklarla başa çıkma konusundaki güvenini artırabileceği, psikososyal rehabilitasyonu teşvik edebileceği ve topluma daha hızlı dönüş sağlayabileceği öngörülmüştür (Tong, ve diğerleri, 2021).

Chob ve Leea'nın (2018) “Effects of motivation interviewing using a group art therapy program on negative symptoms of schizophrenia” başlıklı çalışmasında gurup sanat terapisi yöntemini kullanarak yapılan motivasyon görüşmelerinin, şizofreninin negatif belirtileri üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Altı hafta boyunca haftada iki defa yapılan seanslar sonucunda şu verileri elde edilmiştir: Gurup sanat terapisi olarak yapılan görüşmelerin sonucunda katılımcıların olumsuz semptomlarında, motivasyon ve memnuniyetlerinde, kişilerarası ilişki işlevlerinde, kişisel hijyen uyum oranlarında ve psikiyatri servisi programlarına katılım oranlarında başarılı gelişmeler sağlandığı tespit edilmiştir (Chob & Leea, 2018).

Ruddy ve Milnes (2005) “Art therapy for schizophrenia or schizophrenia-like illnesses” adlı araştırmalarında çoğunluğu şizofreni hastalarından oluşan katılımcılarla sanat terapisi uygulaması yapmışlardır. Şizofreni için yardımcı bir tedavi olarak sanat terapisinin etkilerini, standart bakım ve diğer psikososyal müdahalelerle karşılaştırmalı olarak gözden geçirmeyi hedeflemişlerdir. Sanat terapisinin uygulanabilirliği noktasında araştırmacılar klinisyenlere mevcut uygulamaların henüz deneysel aşamada olduğunu, hastalar üzerindeki etkisi noktasında tedaviye yardımcı olup olmadığının tam olarak bilinmediğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda sanat terapisinin zihinsel durumu, sosyal işlevselliği, kişilerarası ilişkileri veya yaşam kalitesini iyileştirip iyileştirmeyeceği noktasında da mevcut verilerin olmadığı sonucuna varmışlardır (Ruddy & Milnes, 2005).

4. SONUÇ

Sanat terapisi sanatsal ortamı kullanarak, hastaların ifade ve iletişimini desteklemek amacıyla yapılan bir psikoterapidir (Attard & Larkin, 2016). Aynı zamanda sanat terapisi bireyi hasta olmanın ötesine geçirerek umut ve özgüven sağlayan bir etkiye sahiptir (Grai, 2001; Malchiodi,2003).

Sanat terapisi çeşitli fiziksel ve zihinsel durumların düzeltilmesinde yardımcı bir tedavi olarak günümüzde daha fazla uygulanmaya başlamıştır. Ancak şizofreni hastalarının negatif semptomları üzerindeki etkisi üzerindeki araştırmalar oldukça sınırlıdır. Sanat insanın ruhuna yönelen ve onu iyileştirebilen etkiye sahip bir olgudur. Klinik çalışmalarında hastalara atölye ortamında yaratıcılıklarını keşfetme imkanı tanındığında kendilerini sanat üreten birer sanatçı olarak hissedebilirler ve bu durum onların sosyal durumlarını olumlu yönde etkileyebilir.

Bu çalışma şizofreni hastalarına uygulanan alternatif bir tedavi yöntemi olan sanat terapisi üzerine yapılan çalışmaların sonuçlarına ulaşmak için yapılan bir literatür taramasıdır. Yapılan araştırmanın sonucuna göre incelenen çalışmaların geneli sanat terapisinin hastalar üzerinde olumlu etkilerinin olduğu yönündedir. Ancak sanat terapisinin hastalığı iyileştirici yönünde bir katkısı tam olarak görülmemiştir. Yapılan çalışmaların büyük kısmında hastaların sanat ortamında kendilerini farklı ve iyi hissettikleri, stresten uzak oldukları görülürken, aynı zamanda kişisel ve sosyal durumlarına da olumlu etkiler yaptığı sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda hastaların klinikteki psikososyal rehabilitasyonlara katılımlarını sağlamış, özgüvenlerini artırdığı ve topluma karışmalarını hızlandırdığı tespit edilmiştir. Fakat negatif semptomları şiddetli olan hastalarda sanat terapisinin kayda değer bir etkisi tespit edilememiştir.

KAYNAKÇA

- Akhan, L. U. (2012). Psikopatolojik Sanat ve Psikiyatrik Tedavide Sanatın Kullanılışı. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 132-135. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1711519> (Erişim tarihi: 20.10.2022)
- Attard, A., & Larkin, M. (2016). Art therapy for people with psychosis: a narrative review . *Lancet Psychiatry*, s. 1067-1078. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27528095/> (Erişim tarihi:5.11.2022)
- Aydın, B., Tıbbi Sanat Terapisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 69-83, 2012
- Chob, J. M., & Leea, K. (2018). Effects of motivation interviewing using a group art therapy program on negative symptoms of schizophrenia. *Archives of Psychiatric Nursing*, s. 878-884. <https://www.sciencedirect.com/journal/archives-of-psychiatric-nursing> (Erişim tarihi: 30.11.2022)
- Crawford, M. J., Killaspy, H., Kalaitzaki, E., Barrett, B., Byford, S., Patterson, S., . . . Waller, D. (2010). The Matisse study: a randomised trial of group art therapy for people with schizophrenia. *Crawford et. al. BMC Psychiatry*, s. 2-9. <https://www.sciencedirect.com/journal/archives-of-psychiatric-nursing> (Erişim tarihi: 10.11.2022)
- Davis, B. J., *Mindful Art Therapy : A Foundation for Practice*. Jessica Kingsley Publishers, Philadelphia, 2015
- Filiz, Ş. (2016). Sanat Terapisinin Felsefi Boyutları . *Mediterranean Journal of Humanities* , 169-183. /http://proje.akdeniz.edu.tr/mcri/mjh/6-1/MJH-11-12-Sahin_FILIZ.pdf (Erişim tarihi: 10.11.2022)
- Geçtan, E. *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul,1997
- Grai, J. E., *Humanistic art therapy*, Brunner Routledge, New York,2001
- Gül, E. U., Can, D. Ö., Şahin, E. H., Şahin, Ş., & Şimşek, E. (2014). Kırıkkale Toplum Ruh Sağlığı Merkezi'nde Takip Edilen Şizofreni Hastalarının Değerlendirilmesi . *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 15-19.
- Leurent, B., Killaspy, H., Osborn, D. P., Crawford, M. J., & King, A. H. (2014). Moderating factors for the effectiveness of group art therapy for schizophrenia: secondary analysis of data from MATISSE randomised controlled trial. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, s. 123-132. <https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=82648631-aaf2-46b7-b380-d711ae56abc3%40redis> (Erişim tarihi 20.11.2022)
- Luo, X., Zhang, Z., Zhang, Z., Qian Ye, M., Wang, J., Wu, Q., & Huang, G. (2022, September 22). Art therapy as an adjuvant treatment for. *Study Protocol Systematic Review*, s. 1-5.

<https://oce.ovid.com/article/00005792-202210070-00019/HTML>

tarihi:10.11.2022)

(Erişim

Malchiodi, C. A., *Art therapy and the brain*, Guilford Press, New York, 2003

Malchiodi, C. A., *Çocukların Resimlerini Anlamak*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, 2013

Mitchell, J., & Meehan, T. (2022, September). How art-as-therapy supports participants with a diagnosis of schizophrenia:. *The Arts in Psychotherapy*(80), 1-13. <https://www.elsevier.com/locate/artpsycho> (Erişim tarihi:(10.11.2022)

Öztürk, O., *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, Nobel Tıp Kitabevi, Ankara, 2011

Richardson, P., Kevin Jones, C. E., Stevens, P., & Rowe, A. (2009). Exploratory RCT of art therapy as an adjunctive treatment in schizophrenia. *Journal of Mental Health*, 16(4), 483-491.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09638230701483111?scroll=top&needAccess=true&role=tab> (Erişim tarihi: 5.11.2022)

Ruddy, R., & Milnes, D. (2005). Art therapy for schizophrenia or schizophrenia-like illnesses. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 1-22. <https://www.cochranelibrary.com/cdsr/doi/10.1002/14651858.CD003728.pub2/full> (Erişim tarihi:5.11.2022)

Tong, J., Yu, W., Fan, X., Sun, X., Zhang, J., Zhang, J., & Zhang, T. (2021, January). Impact of Group Art Therapy Using Traditional Chinese Materials on Self-Efficacy and Social Function for Individuals Diagnosed With Schizophrenia. *Psychology for Clinical Settings*, 11, 1-9. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.571124/full> (Erişim tarihi:1.11.2022)

Ursuliak, Z., Hughes, J., Crocker, C. E., MacKenzie, A., & Tibbo, P. G. (2019, October 30). Claymation art therapy in early phase psychosis: A qualitative study to explore participants' experiences with the program and identify outcome effects. *Wiley Early Intervention in Psychiatry*, s. 698-704. <https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=f5bae8e5-f507-4c2c-b281-3e84f22454b2%40redis> (Erişimtarihi:10.11.2022)

Yavuz, R., Şizofreni. *Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar*, (s. 49-58). İstanbul, 2008

ÇALIŞMA SERMAYESİ İLE FİRMA KARLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Doç. Dr. Öznur ARSLAN

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,
Muhasebe ve Vergi Bölümü, Sivas, Türkiye, oznurkulumhuriyet.edu.tr Orcid:0000-0001-
5973-9107

ÖZET

Bu çalışmada 2010-2022 yılları arasında işletmelerin çalışma sermayesi yönetiminin karlılık üzerindeki etkisini literatürde yer alan çalışmalardan hareketle bibliyometrik analiz yapılması amaçlanmıştır. “ Web of Science, Ulakbim ve YÖK Tez Merkezi” veri tabanlarından faydalanılmıştır. 206 adet makale, tez gibi alanlar da çalışma incelenmiştir. Araştırma sonucunda bu alanda yapılmış yayınların 2017-2022 yıllarında daha çok ele alındığı ve çalışmaların çoğunun panel veri analiz tekniğinde amprik gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca incelenen eserler genellikle çalışma sermayesiyle karlılık arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğu görüşünü bildirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Sermayesi, Karlılık, Risk ve Getiri

GİRİŞ

İşletmenin finansal kararlarını direkt etkileyen çalışma sermayesinin dönen varlıklar ve bu varlıkları finanse eden kısa vadeli yabancı kaynaklar oluşturmaktadır (Topaloğlu, 2019:89). “Çalışma sermayesi, firmanın tam kapasite ile çalışabilmesi, üretiminin kesintisiz olarak devam edebilmesi, iş hacminin genişletilebilmesi, yükümlülüklerini karşılayamama riskinin azaltılabilmesi, kredibilitesinin artırılabilmesi, olağanüstü durumlarda mali yönden zor durumlara düşmesinin önlenebilmesi, faaliyetlerinin karlı ve verimli bir şekilde yürütülmesinin sağlanabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır” (Aksoy ve Yalçınar, 2005: 5). Dolayısıyla çalışma sermayesi yönetiminde yaşanacak problemler doğrudan doğruya işletmenin karlılığını etkileyebilir ve işletmenin finansal dengesini bozabilmektedir (Thoa ve Uyen 2014: 1).

İşletmeler günlük faaliyetlerinin sürdürülmesi amacıyla dönen varlıklarını kullanmaktadırlar. Dönen varlıklardaki eksikler işletmenin ekonomik anlamda dara düşmelerine yol açarak rutin işlemlerini dahi yapamaz duruma sevk edecektir. İşletmeler ellerinde gereğinden fazla nakit bulundurmalarında ise risk seviyeleri düşük olacak fakat karlılık oranı da aşağıya doğru bir ivme kazanacaktır. İşletme ellerindeki atıl fonları yatırıma dönüştürerek kar marjlarını artırebilecekleri için işletmeler çalışma sermayesini belli bir dengede tutmak zorundadırlar (Khan, Akash, Hamid ve Hussain, 2011:147). Fakat çalışma sermayesi yatırıma dönüştürülürken ihtiyatlı davranmak gerekir. Bir yandan daha fazla fon bulundurmamak karlılığı olumsuz etkilerken diğer yandan kısa vadeli borçların ödenmesi ve ticari faaliyetlerin aksamasını engellemektedir (Besley ve Brigham, 2008: 566). Aşağıda çalışma sermayesi karlılık ve risk ilişkisi Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Çalışma Sermayesi Karlılık ve Risk İlişkisi

ORAN	ORANDAKİ DEĞİŞİM	KARLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	RİSK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
Dönen Varlıklar/ Toplam Varlıklar	ARTIŞ OLMASI	KARLILIK AZALIR	RİSK AZALIR
Dönen Varlıklar /Toplam Varlıklar	AZALIŞ OLMASI	KARLILIK ARTAR	RİSK ARTAR
Kısa Vadeli Borçlar /Toplam Varlıklar	ARTIŞ OLMASI	KARLILIK ARTAR	RİSK ARTAR
Kısa Vadeli Borçlar/ Toplam Varlıklar	AZALIŞ OLMASI	KARLILIK AZALIR	RİSK AZALIR

Kaynak: Kiracı 2000: 32

Çizelge 1 incelendiğinde eğer işletmenin kısa vadeli borçlarının toplam aktiflere oranı artarsa veya bu oran sabit olsa bile toplam borçlar içerisinde kısa vadeli borçların oranı yükselirse, bu borçların maliyeti uzun vadeli borçlara oranla düşük olduğu için, işletmenin karlılığı artar. Ancak kısa sürede anapara ve faiz şeklinde nakit çıkışlarına neden olduğu için işletmenin borç ödeme yeterliliği azalır, yani risk yükselir (Akmüt, 1996: 4).

Çalışma sermayesi ve karlılık arasındaki ilişki akademik olarak her zaman çalışılmış ve bu konu üzerine gerek teorik gerek ampirik çok çalışma bulunmaktadır (Karagözoğlu, Aktaş ve Kayalıdere 2019:629). Bu çalışmayla 2010-2022 yıllarında işletme çalışma sermayesi yönetiminin karlılık ile ilişkisini ele alan ulusal ve uluslararası eserler baz alınarak söz konusu konuyla alakalı bir çok önemli husus tespit edilmiştir.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışma için Web of Science, Ulakbim, Google Akademik ve YÖK Tez Merkezi veritabanlarında 2010-2022 yılları arasında yayınlanan 206 yayın çalışmanın örneklemini (yayın havuzunu) oluşturmuştur. Daha sonra söz konusu yayınların bibliyometrik özellikleri çeşitli analizlerle incelenmiştir.

Çizelge 2. WoS Veri Tabanındaki Yayın Havuzunun Veri Tabanlarına Göre Dağılımı

Veri Tabanı	Yayın Sayısı	Yüzde (%)
Web of Science	113	54,85
Ulakbim	59	28,64
YÖK Ulusal Tez Merkezi	34	16,50
Toplam	206	100

Çizelge 2 incelendiğinde veri tabanlarında yapılan araştırmadan elde edilen bulgular 113'ü Web of Science, 59 tanesi Ulakbim, 34 tanesi ise YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından derlenmiştir.

Çizelge 3. WoS Veri Tabanındaki Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

Yayın Yılı	Yayın Sayısı	Yüzde (%)
2022	13	11,50
2021	13	11,50
2020	15	13,27
2019	13	11,50
2018	17	15,04
2017	12	10,61
2016	7	6,19
2015	5	4,42
2014	7	6,19
2013	4	3,53
2012	2	1,76
2011	3	2,65
2010	2	1,76
TOPLAM	113	100

Çizelge 3 incelendiğinde araştırmaların en fazla 2022-2018 yılları arasında yoğunlaştığı görülmektedir.

Çizelge 4. WoS Veri Tabanındaki Yayınların Ülkelere Göre Dağılımı

Sıra	Ülke	Yayın Sayısı	Sıra	Ülke	Yayın Sayısı	Sıra	Ülke	Yayın Sayısı
1	Hindistan	15	16	Hırvatistan	4	31	Güney Afrika	1
2	Çin	5	17	Polonya	12	32	Sri Lanka	1
3	Pakistan	6	18	Sırbistan	1	33	Ekvador	3
4	Vietnam	6	19	Birleşik A.E.	2	34	İran	4
5	Malezya	6	20	Brezilya	6	35	Romanya	4
6	Romanya	4	21	İrlanda	1	36	Belçika	1
7	İspanya	9	22	Kolombiya	1	37	Tayland	2
8	A.B.D.	5	23	Çek Cumhuriyeti	5	38	Slovakya	2
9	Avustralya	1	24	Venezuela	1	39	Şili	1
10	İngiltere	1	25	Ürdün	2	40	Belçika	1
11	Özbekistan	1	26	İsviçre	1	41	Peru	1
12	Endonezya	2	27	Ukrayna	1	42	Fransa	1
13	Meksika	1	28	Makedonya	1			
14	Portekiz	4	29	Umman	1			
15	Türkiye	4	30	Rusya	3			

Çalışma kapsamında yapılan analiz sonucunda 42 farklı ülkenin yayın havuzuna en az 1 en fazla 15 eserle katkı sağladıkları tespit edilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde, Hindistan'ın yayın havuzuna katkıda bir üstünlük sağladığı görülmektedir. Hindistan 15 yayımla, toplam yayınların %11,19'unu oluşturmaktadır. Hindistan'ı 12 yayımla Polonya, 9 yayımla İspanya, 6 yayımla Pakistan, Brezilya, Vietnam ve Malezya takip etmektedir.

Çizelge 5. WoS Veri Tabanındaki Yayınların Dillere Göre Dağılımı

Yayın Dili	Miktarı	Oran (%)
İngilizce	103	91,15
İspanyolca	4	3,53
Portekizce	4	3,53
Türkçe	2	1,76
Toplam	113	100

WOS kapsamında incelenen 113 yayından 106 tanesi İngilizce, 4 tanesi İspanyolca, 4 Portekizce ve 2 Türkçe dillerinde yazılmıştır. WoS veri tabanındaki yayınların 91,37%'sinin İngilizce olması uluslararası literatürde İngilizce dilinin hakim olduğunu göstermektedir.

Çizelge 6. WoS Veri Tabanındaki Yayınların Araştırma Alanlarına Göre Dağılımı

Araştırma Alanları	Yayın Sayısı	Yüzde (%)
İktisat	94	71,75
Tarım	6	4,58
Bilim Teknoloji	5	3,81
Sosyal Bilimler	4	3,05
Kamu Yönetimi	3	2,29
Enerji Yakıtları	2	1,52
Çevre Bilimleri Ekoloji	2	1,52
Bilgisayar Bilimi	1	0,76
Eğitim Bilimi	1	0,76
Mühendislik	1	0,76
Gıda Bilimi Teknolojisi	1	0,76
Uluslararası ilişkiler	1	0,76
Malzeme Bilimi	1	0,76
Sosyal Bilimlerde Matematiksel Yöntemler	1	0,76
Matematik	1	0,76
Yöneylem Araştırması Yönetim Bilimi	1	0,76
Farmakoloji Eczanesi	1	0,76
Psikoloji	1	0,76
Din	1	0,76
Sosyal Konular	1	0,76
TOPLAM	131	100

Çizelge 6 incelendiğinde, toplam yayınların %71,75'i iktisat alanının yer aldığı görülmektedir. Çalışma sermayesi ve karlılık ilişkisi konusu tarım, gıda teknolojileri, din, çevre bilimleri, psikoloji gibi sosyal bilimlerin alan dışı konuları da araştırma kapsamına dahil olmaktadır.

Yayınlara aldıkları toplam atıf 550 ve yayın başına atıf ortalaması ise 55'dir. 2010 ile 2014 yılları arasında atıf alan herhangi bir yayın olmadığı görülmektedir. 2015-2022 yılları arasında en çok atıf alan makaleler aşağıdaki gibidir.

Çizelge 7. WoS Veri Tabanında En Çok Atıf Alan Makaleler

Makale Adı	Toplam Atıf Sayısı	Yıllık Ortalama Atıf Sayısı
Working capital management and firms' profitability: evidence from emerging Asian countries	34	5,67
Working capital management and corporate performance: evidence from Iranian companies	34	3
How does working capital management affect the profitability of Indian companies?	21	4,2
Working capital financing, firm performance and financial constraints Empirical evidence from India	20	5
Working capital management, firm performance and financial constraints Empirical evidence from India	14	2,33
Effects of working capital management on firms' profitability: evidence from cheese-producing companies	12	4
Impact of working capital management on business profitability: Evidence from the Polish dairy industry	12	4
The Impact of Working Capital Management on Profitability of Croatian Software Companies	10	2
The Relationship between Working Capital Management and Profitability: A Case Study of Tobacco Industry of Pakistan	10	1,43
The impact of Working Capital Management on firm profitability in different economic cycles: Evidence from the United Kingdom	9	1,8

Ulakbim ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında yapılan aramada çalışma sermayesinin firmaların karlılığına ve performansına etkisini inceleyen çalışmaların istatistiksel verileri incelenmiştir.

Çizelge 8. Ulakbim Veri Tabanına Göre Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

Yayın Yılı	Yayın Sayısı	Oran (%)
2022	5	8,47
2021	9	15,25
2020	9	15,25
2019	9	15,25
2018	3	5,08
2017	5	8,47
2016	6	10,16
2015	5	8,47
2014	-	-
2013	4	6,77
2012	2	3,38
2011	2	3,38
2010	-	-
TOPLAM	59	100

Çizelge 8 incelendiğinde firmaların çalışma sermayesi ile karlılık arasındaki ilişki 2010 ve 2014 yıllarında çalışma yapılmadığı ve buna ek olarak da çalışmalara 2019 yılında ivme kazanıldığı tespit edilmiştir.

Çizelge 9. Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanına Göre Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

Yayın Yılı	Yayın Sayısı	Oran (%)
2022	2	5,88
2021	2	5,88
2020	3	8,82
2019	10	29,41
2018	3	8,82
2017	1	2,94
2016	5	14,70
2015	1	2,94
2014	5	14,70
2013	2	5,88
TOPLAM	34	100

Tablo 9 incelendiğinde çalışma sermayesi ile karlılık arasındaki ilişkinin 2019 yılında daha fazla incelendiği tespit edilmiştir.

Çizelge 10. Google Akademik Veri Tabanında En Fazla Atıf Alan Makaleler

MAKALE ADI	TOPLAM ATIF SAYISI
Çalışma Sermayesi Politikalarının Karlılık Üzerine Etkisi: Dinamik Panel Uygulaması	105
İşletme Sermayesi Unsurlarının Firma Değeri Ve Karlılığı Üzerindeki Etkisinin İMKB'de İşlem Gören Üretim Firmalarında 2000–2009 Dönemi İçin Analizi	96
İMKB'de İmalat Sektöründeki İşletmelerde İşletme Sermayesi Yönetiminin Karlılık Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma	86
Firma Performansı Üzerinde Çalışma Sermayesinin Etkisi: Türk İmalat Sektörü Üzerine Bir Uygulama.	71
Çalışma Sermaye Yönetiminin Firma Kârlılığı Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi	67
Nakit Döngüsünün Firma Karlılığına Etkisinin Sektörel Analizi	64
Sigorta Firmalarının Sermaye Yapısı İle Kârlılık Arasındaki İlişki: Türk Sermaye Piyasası Üzerine Bir İnceleme	58
Çalışma Sermayesi-Kârlılık İlişkisinin İmkb Örneğinde 1996-2005 Dönemi Analizi	55
İMKB'ye Kayıtlı İmalat Şirketlerinde Çalışma Sermayesi Politikaları Ve Firma Performansı İlişkileri	49
İşlete Sermayesi ve Performans Göstergeleri Arasındaki İlişkiler: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama	36
Finansal Oranlar Aracılığıyla Çalışma Sermayesi Bileşenlerinin Karlılığa Etkisi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Kimya, Plastik Ve Kauçuk Şirketlerinde Bir Araştırma	36
Bist Turizm Endeksindeki Şirketlerde İşletme Sermayesi Yönetiminin Karlılık Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma	32
İşletme Sermayesi Finanslama Stratejilerinin Karlılık Oranları Üzerindeki Etkisi (Akbank Ta Ş. Uygulaması)	31

Çizelge 10' göre Google Akademik veri tabanında incelenen yayınlar arasında en çok atıf alan makaleler Coşkun ve Kök'ün 105 atıf, Çakır ve Küçükkaplan'ın 15 atıf ve Akbulut'un 86 atıf alan makaleleridir.

SONUÇ

Firmaların faaliyetlerini başarılı ve istikrarlı bir şekilde yürütübilmesi için çalışma sermayesi yönetimine önem vermeleri gerekmektedir. Araştırma sonucunda çalışma sermayesi yönetimi ile karlılık arasında hem ulusal hem de uluslararası alanda yapılan çalışmaların incelenmesi sonucunda genellikle pozitif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan

çalışmaların kriz gibi faktörlerin meydana geldiği dönemlerde ise bu ilişki negatif yönde ilerlemektedir. Uluslararası literatür incelendiğinde, Hindistan'ın 15 akademik çalışma ile en çok katkı sağlayan ülke olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye 4 eser ile literatüre katkı sağlamıştır. Uluslararası literatürdeki toplam yayınların %71,75'i iktisat alanında yer aldığı görülmektedir. Bunun yanında çalışma sermayesi ile karlılık ilişkisi tarım, psikoloji ve tarım gibi sosyal bilimlerin ekonomi tarafının dışında da alanlarda çalışmalara yer verildiği tespit edilmiştir. Ulakbim ve Ulusal Tez Merkezi ver tabanına göre Türkiye'de sırasıyla 34 ve 59 çalışma yapılmıştır. 2019 yılında diğer yıllara göre daha çok literatüre katkı sağlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Akmut, Ö., Çalışma Sermayesi Analizi, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12, 4-10,1996.
- Aksoy A., ve Yalçiner Kürşat, *İşletme Sermayesi Yönetimi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.
- Berk N., *Finansal Yönetim*, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 1999.
- Besley, S., and Brigham, E., *Essentials of Managerial Finance*, Cengage Learning, 2007.
- Karagözoğlu, G., Aktaş R. ve Kayalidere K., Çalışma Sermayesi ile Finansal Performans Arasındaki İlişkinin Alt Sektörler Bazında Karşılaştırmalı İncelenmesi: BIST Örneği, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21(3), 628-655,2019.
- Khan Majid I., Akash R., Shahid Imdad A., Kashif H., ve Hussain F., "European Journal of Economics", *Finance and Administrative Sciences*, 40,146-153, 2011.
- Kıracı M., *İşletmelerin Finansal Başarısızlığında Çalışma Sermayesi Yönetiminin Rolünün Oranlar Yardımıyla Tespiti ve Ampirik Bir Araştırma*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir ,2000.
- Şahin, O., İMKB'ye Kayıtlı İmalat Şirketlerinde Çalışma Sermayesi Politikaları ve Firma Performansı İlişkileri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 123-141, 2011.
- Thoa T. T.K. ve Uyen T.U. Nguyen., Relationship Between Working Capital Management And Profitability-Empirical Evidence From Vietnamese Listed Firms', *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business* ,1-8, 2014.

SİBEVEYH VARSAYIMSAL CÜMLELERE NEDEN İHTİYAÇ DUYDU?

Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Meşhud HAKÇIOĞLU¹, Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇINAR²

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, - ORCID ID: 0000-0003-3894-2231

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, - ORCID ID: 0000-0002-5798-0439

ÖZET

Varsayıma dayalı/İftirâzî cümle, daha isabetli ve anlaşılır hükümlerde bulunma gayesiyle gerçekte var olmayan bir durum veya yargının varmış gibi ortaya konulduğu cümledir. Bir konunun daha iyi anlaşılması adına diğer ilimlerde olduğu gibi gramer ilminde de bu olguyu görmek mümkündür. Zira gramerciler, her hangi bir gramer kurallarının daha iyi anlaşılması ve yerleşmesi için bu yönteme başvurmuşlardır. İlk dönemlerdeki Arap gramerciler tarafından varsayım/iftirâz kelimesi için bir kavram oluşturulmamakla ve dilsel terkipler ele alınırken bu kelime telaffuz edilmemekle beraber kelimenin barındırdığı mana gramer konularında göze çarpmaktadır. Nitekim ilk dönemden itibaren Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadramî (öl. 117/735), Ebû ‘Amr b. el-‘Alâ (öl. 154/771), İsbâ b. Ömer (öl. 149/766) ve Yûnus b. Habîb (öl. 182/798) gibi ilk dönem nahivciler tarafından bazı konularda kullanılan bu yöntem Halîl b. Ahmed (öl. 175/791) ve özellikle de Ebû Bişr Sîbeveyh’in (öl. 180/796) eliyle başka konular eklenerek çerçevesi zenginleştirilmiştir.

Varsayım/İftirâz olgusu ilk olarak İslam Hukukundan etkilenilerek gramer ilmine girmiş ve genel olarak üç aşamadan geçmiştir. Birinci aşama, Halîl b. Ahmed’den önceki nahivcilerin kullandıkları varsayım. Bu, gayrı munsarîf/çekimsiz ve tasğîr/ismi küçültme konularında gerçekleşmiştir. İkinci merhale Halîl’in merhalesi olup ona göre bu olgu bir konuyu dilin muhtemel gördüğü birkaç yöne dönüştürme üzerine kuruludur. Bazen kendisi varsayımsal olguları ortaya koyarken bazen de öğrencisi Sîbeveyh’in soru sorması üzerine bu olguya başvurmuştur. Üçüncü merhale ise Sîbeveyh’in kullanmış olduğu varsayım olgusudur.

Sîbeveyh’in bu olguyu kullanmasının iki ana amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki karşıdakini ikna etmek, ikincisi ise yanlışla düşmekten uyarmaktır. Zira Sîbeveyh, öğrencinin veya okuyucunun anlamadığı veya gözünde canlanmadığı bir konunun olması ihtimaline binaen iftirâzî sorular veya cümleler kullanmakta ve konuyu karşıdakine daha anlaşılır bir şekilde vermek amacını gütmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada nahiv ilminde iftirâz/varsayımsal

olgusu ve Sîbeveyh'in bu olguyu kullanmasının amacı ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışma bu yönüyle özgün bir konu olup bilim camiasına faydalı olması temenni edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sîbeveyh, İftirâz/Varsayım, Cümle, Kural.

WHY DID SIBEVEYH NEED ASSUMPTIONAL SENTENCES?

Abstract

A hypothetical sentence is a sentence in which a situation or judgment that does not exist in reality is put forward with the aim of finding more accurate and understandable judgments. In order to understand a subject better, it is possible to see this phenomenon in grammar as in other sciences. Because grammarians have applied to this method in order to better understand and settle any grammatical rules. Although a concept for the word presumption/slander was not formed by the early Arab grammarians, and this word is not pronounced while dealing with linguistic compositions, the meaning of the word stands out in grammatical matters. As a matter of fact, from the first period, Abdullah b. Ebî Ishaq al-Hadramî (d. 117/735), Ebû 'Amr b. al-'Alâ (d. 154/771), Îsâ b. Ömer (d. 149/766) and Yunus b. Habîb (d. 182/798), was used by Khalil b. Ahmed (d. 175/791) and especially Abu Bishr Sîbeveyh (d. 180/796) added other topics and enriched its framework.

The phenomenon of Assumption/Slander was firstly influenced by Islamic Law and entered the grammar science and generally went through three stages. The first stage was Halil b. The assumption used by the nahivists before Ahmed. This has happened in the matters of informal/non-inflected and taqîr/diminution of the name. The second stage is that of Khalil, and according to him, this phenomenon is based on transforming a subject into several directions that language considers possible. Sometimes he himself put forward hypothetical facts, and sometimes he applied to this fact when his student Sîbeveyh asked a question. The third stage is the hypothesis phenomenon used by Sîbeveyh.

There are two main purposes of Sîbeveyh's use of this phenomenon. The first of these is to convince the other person, and the second is to warn them from being wrong. Because Sîbeveyh uses slanderous questions or sentences based on the possibility that there is a subject that the student or reader does not understand or does not visualize, and aims to present the subject in a more understandable way to the other person. Therefore, in this study, the slander/hypothetical phenomenon in syntax and the purpose of Sîbeveyh's use of this phenomenon will be discussed. In this respect, the study is a unique subject and it is hoped that it will be beneficial to the scientific community.

Keywords: Sîbeveyh, Assumption, Sentence, Rule.

1. GİRİŞ

Arap dilinin zenginliği karşısında insanın hayretlere düşmesi doğaldır. Kur’ân-ı Kerîm’in bu dille inmesi bunun en açık göstergesidir. Nahivciler ilk dönemden itibaren bu dilin anlaşılması, öğrenilmesi ve öğretilmesi için büyük emekler sarf etmişlerdir. Bu bağlamda bazen konunun daha iyi kavranması için varsayıma dayalı cümleler ortaya koymuşlardır. İftirâzî yani varsayıma dayalı cümleler, gerçekte varlığı olmayan bazı durumları takdir etmek anlamına gelmektedir. Bu cümlelerden elde edilen sonuçlar veya yargılar bazen kıyasen doğru görülürken bazen de kıyasa aykırı olabilmektedir.¹

Hiç şüphesiz gramer ile ilgili araştırma ortaya çıktığı zamandan beri öğretici olma özelliğiyle tanınmıştır. Bundan ötürü öğretici metot, asırlar boyunca gramer çalışmalarında takip edilen temel metotlardan biri olmuştur. Arap gramer kaidelerinin geneli Arap dilcilerce yaygın olan dilsel maddelerden tespit edilmekteydi. Bu maddeler nahiv ilminin oluşturulduğu dilsel olgularda belirginleşmektedir. Nahivciler bir konuda örnek/misal vererek öğrenciler tarafından dil kaidelerinin iyice anlaşılması ve kavranması amacını gütmektedir. Bundan ötürü örnek vermek teorik ve pratik nahiv çalışmalarında önemli bir yer edinmektedir. Genel anlamda örnek/misal kavramı; belli bir nahiv kaidesini açıklamak için getirilen dilsel bir terkiptir.² Bundan amaçlanan ise konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

2. İFTİRÂZ/VARSAYIM KAVRAMININ ETİMOLOJİSİ

İftirâz kelimesinin yalın ve türemiş halleri incelendiğinde gereklilik, vacip kılmak kesmek, varsaymak, takdir etmek ve hibe etmek gibi manaları barındırdığı görülmektedir.³

Bu kelimenin ıstılahî anlamını ise فكرة احتمالية يأخذ بها الباحث في بداية برهانه على إحدى المسائل “Delil getirmenin başlangıcında meselelerden biri üzerine araştırmacının benimsediği ihtimale dayalı fikirdir”⁴ şeklinde tanımlamak mümkündür. Araştırmacının benimsediği fikir ise doğal olarak tecrübeye dayanmaktadır. Tecrübeye dayalı olduğundan doğruluğu kesin olmayan şüphe ihtimali vardır. Bu itibarla iftirâz, nasıl sonuçların ortaya çıkacağı bilinmeden bir konuyu varsaymaktır.⁵

¹ Necâh Haşîş el-‘Îtâbî, *el-Feradiyyât ve âsâruhâ fî ahkâmi'n-nahvi'l-'arabî* (Irak: Camiatu Bağdâd, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 19; Hasan Ahmed Muğâzî, *Zâhiretu'l-iftirâdi'n-nahvî devâfî'uhâ ve netâicuhâ dirâse tahlîliyye nakdiyye fî'l-menhec ve't-tatbîk* (Kahire: Dâru'l-Ulûm, 1999).

² Muhammed b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu istilâhâti'l-funûn ve'l-'ulûm*, thk. Refik el-'Acem, Dahrûc Ali (Beirut: Mektebetu Lubnân, 1996), 2/2/1447.

³ Ebu'l-Fadl Cemaluddîn el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beirut: Dâru Sâdir, 1967), “farada”, 7/202-203; Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî, *Mu'cemu Te'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Mînşâvî (Kahire: Dâru'l-Fedîle, ts.), “farîda”, 139.

⁴ Cemîl Salîbâ, *el-Mu'cemu'l-felsefî* (Lübnan: Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî, 1982), 2/143.

⁵ Necâh Haşîş el-‘Îtâbî, *el-Feradiyyât ve âsâruhâ fî ahkâmi'n-nahvi'l-'Arabî* (Irak: Câmî'atu Bağdâd, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 7-8.

Genel anlamda nahiv ilminde iftirâz/varsayım, Araplardan kullanmadığı bir şeyi takdir edip ardından da benzerlerine kıyas ederek bir hükme varmaya çalışmaktır. Halîl b. Ahmed ve Sîbeveyh bununla genellikle uygulamalı, eğitime yönelik bir amaç gütmüşler ve birçok yerde buna başvurmuşlardır.⁶

Nahivcilerin varsayımda bulunmaların en önemli sebeplerini şu noktalarda toplamamız mümkündür:

- Dil kaidelerini öğrencilerin zihinlerine iyice yerleştirme çabaları ve onlara teorik kaideler oluşturacak birikimi ve gücü vermek,
- Nahivcilerin, dil kaidesini tüm dilsel kullanımlar için genel geçer yapmaya çalışmaları, başka bir açıdan dil kaidesini mümkün olduğu kadar geniş bir yelpazeye ulaştırmak istemeleri,
- Varsayıma dayalı örneklerin nahivcilerin gözünde nahivcinin bu ilimde ne kadar köklü olduğunun işareti kabul edilmesi,
- Nahivcilerin problemleri kullanımlara cevap bulmaya çalışmaları, bunun için gerçek olmayan durumları takdir etmeleri ve insanları bu konuda kendilerine muhtaç bırakmak istemeleri.⁷

Sîbeveyh, varsayıma dayalı cümlelerde genellikle كَأَنَّ “sanki” benzetme edatını kullanmıştır. Zira كَأَنَّهُمْ قَالُوا “sanki onlar dediler ki”, كَأَنَّهُ قَالَ “sanki o, dedi ki”, كَأَنَّهُ قِيلَ “sanki denildi ki” gibi birçok yerde bu ifadeyi kullanmıştır.⁸

Nahiv kitapları öğretici örneklerle doludur. Varsayım, tasavvurda bulunmak ve bir şeyi takdir etme faaliyeti olduğundan örnek/misal verme genel anlamda varsayıma dayalı bir durumdur. Sîbeveyh’in misal getirme kaynakları genellikle Kur’ân-ı Kerîm, şiir ve Arap sözleri ve belli amaçlarla oluşturduğu varsayıma dayalı terkiplerdir.⁹ Misal olgusu, Sîbeveyh’in kitabında sınırlı bir manayı ve belli bir özelliği kapsayan bir kavramı teşkil etmektedir. Buna şu örnekleri vermemiz mümkündür:

Sîbeveyh, كَبَيْتِكَ وَسَعْدَيْكَ kelimelerinin manalarını zikrederken şunları dile getirmiştir:

فَكَأَنَّهُ إِذَا قَالَ الرَّجُلُ لِلرَّجُلِ: يَا فُلَانُ، فَقَالَ: كَبَيْتِكَ وَسَعْدَيْكَ، فَقَدْ قَالَ لَهُ: قُرْبًا مِنْكَ وَمُتَابَعَةً لَكَ. فَهَذَا تَمَثِيلٌ وَإِنْ كَانَ لَا يُسْتَعْمَلُ

⁶ Cafer Nâyif ‘Abâbeneh, *Mekânetu ‘l-Halîl b. Ahmed fi ‘n-nahvi ‘l-‘Arabî* (Ummân: Dâru‘l-Fikir, 1984), 80.

⁷ el-‘Îtâbî, *el-Feradiyyât ve âsâruhâ fi ahkâmi ‘n-nahvi ‘l-‘arabî*, 188-189.

⁸ Ebû Bişr ‘Amr b. Osman Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu‘l-Hâncî, 1988), 1/93-94, 103, 367, 369, 402-403, 2/14, 16-17, 122, 3/155.

⁹ Mehdî el-Mahzûmî, *ed-Dersu ‘n-nahvi fi Bağdâd* (Bağdâd: Matba‘atu’s-Sa‘dûn, 1974), 45.

“ey falan ya فلان سanki, bir adam başka bir adama بَرَاءَةُ اللَّهِ تَمْثِيلاً لِسُبْحَانَ اللَّهِ وَلَمْ يُسْتَعْمَلْ قُرْبًا مِنْكَ وَمُتَابَعَةً “buyur, baş üstüne” dediği zaman ona لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ” dediğinde ve o adam da كَلِّمْ لَكَ ‘sana yakın ve tabi olarak’ demiştir. Bu, normal konuşmada kullanılsa da bir temsildir. Nasıl ki بَرَاءَةُ اللَّهِ kelimesi سُبْحَانَ اللَّهِ kelimesinin temsilidir, ancak bu söz kullanılmamıştır.”¹⁰ Burada temsilden kastının varsayım olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Mastar konumunda olan haberin mansûb olması konusunda bazı Arapların merfû olarak هُوَ لَكَ الْجَمَاءُ الْعَفِيرُ “o, senindir, çok miktardadır” şeklinde söylediklerini, fakat الْجَمَاءُ الْعَفِيرُ ifadesi mastar konumunda olduğundan mansûb okunmasının daha yaygın olduğunu zikretmiştir. Daha sonra da kelamın takdirini بِه يُتَكَلَّمُ بِهِ “sanki o, خُلُوصاً” فَكَأَنَّهُ قَالَ هُوَ لَكَ خُلُوصاً، فَهَذَا تَمْثِيلٌ وَلَا يُتَكَلَّمُ بِهِ “o, sadece senindir” şeklinde söylemiştir. Bu, telaffuz edilmeyen bir temsildir/örnek getirmedir.”¹¹ şeklinde varsaymıştır. Sîbeveyh, bu sözünde takdir ettiği cümlenin iftirâzî olduğunu ve gerçekte böyle bir şeyin olmadığını açıklamıştır.

İzâfet lâmi’yla muzaf olan menfi kelime konusunda لَا مُسْلِمِي لَكَ örneğinde nûn harfinin hafzedilme sebebini lâm harfinin hafzedilip kelimenin isme muzâf olması konumunda olmasını şu sözle ifade etmiştir: فَكَأَنَّهُمْ لَوْ لَمْ يَجِئُوا بِاللَّامِ قَالُوا لَا مُسْلِمِيكَ فَعَلَى هَذَا الْوَجْهِ حَدُّوا التَّوْنَ فِي لَا مُسْلِمِي لَكَ، “sanki onlar, lâm harfini getirmemiş olsalardı لَا مُسْلِمِيكَ şeklinde söylerlerdi. Bu vecih üzere لَا مُسْلِمِي لَكَ ifadesinde nûn harfini hafzettiler. لَا مُسْلِمِيكَ şeklinde söylenmemişse de bu bir temsildir.”¹²

Sîbeveyh’in eserinde bulunan bu ve bunun benzeri sözler¹³ incelendiğinde onun, التمثيل / misal getirme lafzını belli bir özellikte kullandığı görülür. O da gerçekte kullanılmayan dilsel terkiplerdir. Zira onun لَا يُتَكَلَّمُ بِهِ “onunla konuşulmaz” sözünü misal kelimesiyle beraber kullanması misal kelimesinden gerçek olmayan varsayıma dayalı sözleri kastettiği anlaşılmaktadır. Genellikle onun bu gibi örnekleri getirmesinin amacı nahiv kaidesini kırılmaktan korumak ve dilsel konuyu nahiv kaidesine uygun bir şekilde okuyucunun zihnine

¹⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/353.

¹¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/91-92.

¹² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/278-279.

¹³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/371, 1/376, 2/19, 2/281.

yaklaştırmaktır. Bu durum, gerçek olmayan temeller üzerine kurulmuş iftirâz olgusunu göstermektedir. Ayrıca bu örneklerin oluşması ferdi içtihatlere dayanmaktadır. Bu da doğal olarak nahiv kaideleri hususunda nahivciler arasında ihtilaflara sebep olmuştur.¹⁴

Bu misaller her ne kadar, dilsel kullanım cihetiyle varsayıma dayalı örnekler olsa da başka bir cihetle bu örnekler nahiv kaideleri çerçevesinin dışına çıkmaz. Başka bir ifadeyle bu örnekler gerçekte telaffuz edilmese de nahiv kaideleri esaslarına uygun oluşturulmuştur. Varsayıma dayalı örnekler cümle bazında olduğu gibi kelime bazında da göze çarpmaktadır. Sîbeveyh'in varsayıma dayalı örnekleri genellikle hocası Halîl b. Ahmed'e soru sorması şeklinde cereyan etmektedir. Nitekim edat, zarf ve mebnî kelimeleri birine isim koyulması hususunda Sîbeveyh, "ben, Halîl'e bir adamın ismini اِنَّ şeklinde konulmasını sordum. O da dedi ki: ben meksûr yapmadan هَذَا اِنَّ "bu, Enne'dir" derim. اِنَّ kelimesi اِنَّ değildir. Enne fiil gibidir, inne isim gibidir... şayet sen şart edatı olan اِنَّ kelimesini birine isim koyarsan meksûr olur, şayet fiili nasb eden اِنَّ edatını isim koyarsan fethalı olur..."¹⁵, başka bir yerde de Sîbeveyh, hocasına اِنَّ kelimesinin bir adamın ismi olmasını yani bu durumda bu kelimenin mebnî mi veya murab mı olduğunu sorduğunu, hocasının da bu kelimenin munsarîf yani murab olduğunu söylediğini zikretmiştir. Çünkü bu kelime bir kişinin ismi olduktan sonra zarf olduğu durum gibi değildir. Fakat şu var ki bu kelime çok kullanıldığından ve aslında zarf olduğundan mebnî olduğu hareke üzere munsarîf olur. Aynı şekilde اِنَّ kelimesi de böyledir.¹⁶

Yukarıda örneklere baktığımızda Sîbeveyh'in, hocası aracılığıyla varsayıma dayalı örnekler kullanarak konulara açıklık getirdiği görülmektedir. Onun bu konudaki varsayıma dayalı örnekleri genellikle gayr-ı munsarîf meselesinde göze çarpmaktadır. Şöyle ki müzekkerin müennesle isimlendirilmesi,¹⁷ müennesin müzekkerle isimlendirilmesi,¹⁸ zarf,¹⁹ edat,²⁰ fiil,²¹ tesniye ve cemi ile isimlendirilmesi²² gibi konularda görülmektedir. Başka nahivciler de Sîbeveyh gibi gayr-ı munsarîf konusunda varsayıma dayalı örnekler

¹⁴ el-‘İtâbî, *el-Feradiyyât ve âsâruhâ fî ahkâmi'n-nahvi'l-'arabî*, 181-182.

¹⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/261.

¹⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/283.

¹⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/ 221, 239.

¹⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/242.

¹⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/291.

²⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/268.

²¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/198-200, 207-210, 222, 321, 216.

²² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/232.

kullanmıştır.²³ Sîbeveyh bu örneklerde gerçek olmayan örnekleri varsayarak olası durumda nasıl kullanılması gerektiğine açıklık getirmiştir.

3. SÎBEVEYH VARSAYIMSAL CÜMLELERE NEDEN İHTİYAÇ DUYDU?

Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ta öne sürmüş olduğu iftirâzî cümlelere bakıldığında genellikle ya karşısındakini iknâ etmek ya da bir şeye karşı uyarmak suretiyle konuya açıklık getirme amacını güttüğü anlaşılmaktadır. Zira o, karşısındakini ikna etme veya uyarmak için diyalog metodunu kullanmıştır. Diyalog kurduğu kişiler ya bazen hocası Halîl b. Ahmed gibi gerçek kişilerden müteşekkil iken bazen gerçek olmayan hayali kişilerdir. Diyalog kurmasının amacı ise konuyu daha iyi anlaşılır hale getirip muhatabını iknâ etmeye çalışmaktır. Bazen de bir muhatabını bir konudan haberdar etmek, bir karışıklığı ortadan kaldırmak, bir yanlışlığı düzeltmek veya konunun önemine işaret etmek için varsayıma dayalı cümleler veya sorular sormuştur.²⁴

Sîbeveyh'in varsayıma dayalı kullandığı bazı cümlelere önceki konuda zikrettiğimiz örneklere ilaveten şunları da örnek vermemiz mümkündür:

Sîbeveyh, Arapların kullandığı bazı ifadelerden ne maksat edildiğini açıklamaya çalışmıştır. Bu ifadelerden biri de *اللَّهُمَّ ضَبْعًا وَذَنْبًا* "Allah'ım, sırtlan ve kurt ver" şeklindeki sözdür.

Sîbeveyh, bu cümlelerin Arapların kullandığı deyimlerden biri olduğunu söyledikten sonra şu ifadeleriyle konuya açıklık getirmiştir: *اللَّهُمَّ ضَبْعًا وَذَنْبًا إِذَا كَانَ يَدْعُو بِذَلِكَ عَلَى عَنَمِ رَجُلٍ. وَإِذَا سَأَلْتَهُمْ مَا يَعْنُونَ*

"اللَّهُمَّ اجْمَعْ أَوْ اجْعَلْ فِيهَا ضَبْعًا وَذَنْبًا وَكُلُّهُمْ يُفَسِّرُ مَا يَنْوِي" "bir adamın koyunlarına beddua ettiği zaman

اللَّهُمَّ اجْمَعْ şeklinde söyler. Onlara bu sözle ne kastettiklerini sorduğu zaman onlar

اللَّهُمَّ اجْمَعْ "Allah'ım koyunların içine sırtlan ve kurt toplu" şeklinde söylerler. Herkes

niyet ettiği şeyi açıklar."²⁵ Sîbeveyh, bu cümleye açıklık getirirken varsayımda bulunarak sözün

beddua manasında olduğunu söylemiştir. Ancak Ebû Saîd es-Sîrâfî (öl. 368/979) *el-Kitâb*'ı şerh

ederken Ebü'l-Abbâs el-Muberred'in (öl. 286/900) bu cümlelerin beddua değil de dua anlamında

olduğunu zikretmiştir. Ona göre kurt ve sırtlan bir arada olduğunda birbirleriyle boğuşurlar ve

koyunlar kurtulur. Sîbeveyh ise sırtlan ve kurdun birbirinde ayrı olarak farklı yerlerde

koyunların içinde olmasını kastettiği için beddua anlamını vererek varsayımda bulunmuştur.²⁶

²³ Ebû Bekr Muhammed b. Sehl İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1985), 2/81-83, 101-102, 108-111.

²⁴ Eymen Mahmud Muhammed İbrahim, "Eseru's-suâli'l-iftirâdî fi binâi't-terkîb ve't-tevcîhi'n-nahvî 'inde Sîbeveyh", *Mecelletu Câmiati'l-Bâhe li'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye* 16 (2018), 301.

²⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/255.

²⁶ Ebû Sa'îd el-Hasen b. Abdillâh es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*, thk. Ahmed Hasan Mehdilî, Ali Ali Seyyid (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008), 2/154-155.

Dolayısıyla bu deyim hakkında Sîbeveyh ve Muberrred konuya farklı yaklaşıtlarından farklı varsayımlarda bulunmuşlardır. Her iki varsayımın amacı cümlelerin anlaşılır hale getirmektir.

Sîbeveyh, başında merfû yapacak bir amil olmadığı halde merfû olan kelimelerin amillerini te'vil ederken de varsayımda bulunmuştur. Şöyle ki hâkimin davacı için kullandığı شَاهِدَاكَ “senin iki şahidin” kelimesinin merfû olma yönünü مَا ثَبَّتَ لَكَ شَاهِدَاكَ şeklindeki cümlelerin takdiriyle varsayımda bulunmuştur. Bu durumda شَاهِدَاكَ kelimesi ثَبَّتَ fiilinin faili olması üzerine merfû kılınmıştır.²⁷ Sîbeveyh böyle kullanımlara Kur'ân-ı Kerim'den örnekler vererek görüşünü kuvvetlendirmiştir. Şöyle ki ona göre طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ “itaat ve güzel söz”²⁸ âyetinde طَاعَةٌ kelimesi يَا أَمْرِي طَاعَةٌ “benim durumum itaattir” teviliyle mukadder bir mübtedâ'nın haberi olur ya da طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ أَمْتَلُ “itaat ve güzel söz en iyi olandır.” mübtedâ olup haberi mukadderdir.²⁹ Te'vil yoluna gidip varsayımda bulunduğu başka bir âyeti kerîme de وَالسَّارِقِ وَالسَّارِقِ قَالَ: وَفِيمَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ السَّارِقِ وَالسَّارِقَةَ أَوْ كَأَنَّهُ “sanki o” ile başlayarak كَأَنَّهُ قَالَ: وَفِيمَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ السَّارِقِ وَالسَّارِقَةَ أَوْ كَأَنَّهُ “sanki o şunu dedi: öne alınmış haberin takdiriyle فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ السَّارِقِ وَالسَّارِقَةَ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ. ‘Allah’ın size farz kıldığı şeylerin içindedir kadın ve erkek hırsızlık yaptıklarında...’ veya haberi sonda gelerek السَّارِقِ وَالسَّارِقَةَ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ ‘kadın ve erkek hırsızlık yaptıklarında (ellerini kesmeniz) Allah’ın size farz kıldığı şeylerin içindedir’³¹ Sîbeveyh, bu gibi yerlerde nahiv kaidesinin genel geçer olması için varsayımlarda bulunarak tevil yoluna gitmiştir. Bununla konunun daha iyi anlaşılır hale gelmesini amaçlamıştır.

4. SONUÇ

Çalışmada elde edilen sonuçları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

- Genel anlamda iftirâz/varsayımdan, Araplardan duyulmayan bir kullanımı takdir etmek kastedilmektedir. Böylece takdir edilen kullanım benzerlerine kıyas edilerek

²⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/141; es-Sîrâfi, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*, 1/495-496.

²⁸ Muhammed, 47/21.

²⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/141.

³⁰ Mâide, 5/38.

³¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/143.

konu hakkında bir hükme varılmaya çalışılır. Nahivciler bununla genellikle uygulamalı eğitime dayalı bir amaç gütmüşlerdir.

- İlk dönemden itibaren nahivciler gerçekte kullanılmayan bazı örnekleri varsayımda bulunmuşlardır. Sîbeveyh'in eserinde de bu durum birçok konuda göze çarpmaktadır.
- İftirâz yani varsayıma dayalı örnekleri öne sürmenin temel iki amacı vardır. Birincisi mahatabı ikna etmek iken ikicisi bir duruma karşı yanlışa düşmekten onu uyarmaktır. Bu iki amacın ortak paydası ise konunun daha anlaşılır hale getirilmesidir.
- Sîbeveyh'in tümevarım yoluyla varsayıma dayalı delilleri kullanması onun konuyu en kolay ve anlaşılır şekilde karşısındakine vermeyi amaçladığına açık bir şekilde işaret etmektedir.
- Sîbeveyh, varsayıma dayalı örnekleri oluştururken bazen diyalog yoluna başvurmuştur ki bu da hocası Halîl b. Ahmed gibi gerçek kişiler aracılığıyla veya hayali şahıslarla olmuştur. Bazen de diyalog kurmadan kendisi konu bağlamında varsayımda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- ‘Abâbeneh, Cafer Nâyif. *Mekânetu 'l-Halîl b. Ahmed fi 'n-nahvi 'l-'Arabî*. Ummân: Dâru'l-Fikir, 1984.
- Curcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Mu'cemu Te'rîfât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dâru'l-Fedîle, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn el-Ensârî. *Lisânu 'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1967.
- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl. *el-Usûl fi 'n-nahv*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1985.
- ‘Îtâbî, Necâh Haşîş. *el-Faradiyyât ve âsâruhâ fi ahkâmi 'n-nahvi 'l-'Arabî*. Irak: Câmî'atu Bağdâd, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- ‘Îtâbî, Necâh Haşîş. *el-Feradiyyât ve âsâruhâ fi ahkâmi 'n-nahvi 'l-'arabî*. Irak: Camiatu Bağdâd, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Mahzûmî, Mehdî. *ed-Dersu 'n-nahvî fi Bağdâd*. Bağdâd: Matba'atu's-Sa'dûn, 1974.
- Muğâzî, Hasan Ahmed. *Zâhiretu 'l-iftirâdi 'n-nahvî devâfi 'uhâ ve netâicuhâ dirâse tahlîliyye nakdiyye fi 'l-menhec ve 't-tatbîk*. Kahire: Dâru'l-Ulûm, 1999.

- Muhammed İbrahim, Eymen Mahmud. “Eseru’s-suâli’l-iftirâdî fi binâi’t-terkîb ve’t-tevcîhi’n-nahvî ‘inde Sîbeveyh”. *Mecelletu Câmiati’l-Bâhe li’l-‘Ulûmi’l-İnsâniyye* 16 (2018), 298-312.
- Salîbâ, Cemîl. *el-Mu‘cemu’l-felsefî*. 2 Cilt. Lübnan: Dâru’l-Kitâbi’l-Lubnânî, 1982.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr ‘Amr b. Osman. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 3. Basım, 1988.
- Sîrâfî, Ebû Sa‘îd el-Hasen b. Abdillâh. *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*. thk. Ahmed Hasan Mehdilî, Ali Ali Seyyid. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2008.
- Tehânevî, Muhammed b. Ali. *Keşşâfu istilâhâti’l-funûn ve’l-‘ulûm*. thk. Refik el-‘Acem, Dahrûc Ali. Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1996.

Kur'ân Kıssalarının Gerçekliği Üzerine

Arş. Gör. Dr. Murat Oral

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0001-6289-1572

ÖZET

Batının kutsal kitaba uyguladığı tarihsellik yönteminden etkilenen İslam dünyasındaki tarihselciler, Kur'ân kıssalarını tarihsellik süzgecinden geçirdiler. Bunun sonucunda Kur'ân kıssalarının dönemin kültürünü yansıtan mitolojik/efsanevi öğeler olduklarını savundular. Kur'ân kıssalarının Arap kültürüne ait efsanelerden oluştuğunu ve kimisinin kitap ehlinde alıntılandığını iddia ettiler. Onlara göre bu kıssaların efsanelerden oluşması nedeniyle onlarda hatalı tarihsel bilgilere ve çelişkilere rastlamak doğaldır. Bu durum, tarihsel bilgi vermeyi amaçlamayan Kur'ân'a herhangi bir zarar vermez. Nitekim Kur'ân, Mekke müşriklerinin "Kur'ân'da efsaneler bulunduğu" iddiasına karşı çıkmamıştır. O yalnızca bu efsanelerin Kur'ân'ın bir beşer sözü olduğuna delil getirilmesine itiraz etmiştir. Kıssaların gerçek olup olmadığının tespiti ise ancak tarihsel ve arkeolojik araştırmalarla mümkündür.

Kuşkusuz ki vahyin bu kıssaların mahiyetine yönelik yaklaşımının ortaya konulması, kıssalarda tarihsel bir gerçeklikten mi söz edildiği veya onların birer efsaneden mi ibaret olduğu konusunda doğru görüşün elde edilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda ilgili çalışmada tarihselcilerin ortaya attığı bu iddialar Kur'ân, sünnet ve Arap dili temelinde ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda ise onların bu konuda vahye ve Arap diline yönelik parçacı bir yaklaşım sergiledikleri ve zayıf temellere dayandıkları görülmüştür. İzledikleri hatalı yöntem verilerin yorumunda spekülasyon ve çelişkili açıklamalarda bulunmalarına neden olmuştur. İlgili konuya yönelik incelemelerinde ayetlerin lafızlarına bağlı kalmadıkları, sünnete başvurmadıkları, sözcüklerin dilsel yorumlarında spekülasyon yorumlarda buldukları ve işin özünde oryantalistlerin etkisinde kaldıkları saptanmıştır. Kıssaların bilimsel verilere uygun hâle getirilmesi için önerdikleri batını yorum tarzı ise hem tarihselciliğin batinilikle derin ilişkisini hem de konuyla ilgili keyfi yorumsamayı göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. İlgili çalışmada, burada sözü edilen tespitler örnekleriyle vurgulanmıştır. Bu bağlamda ilk önce tarihselcilerin Kur'ân kıssalarıyla ilgili görüşü aktarılmış, akabinde ilgili konu Kur'ân ve sünnet merkezli bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıssa, Gerçeklik, Tarihsellik, Efsane.

Giriş

Kur'ân'ın ana konularını "inançla ilgili konular, hükümler ve kıssalar" diye üç kısma ayırmak mümkündür.¹ Batının kutsal kitaba uyguladığı tarihsellik yönteminden etkilenen İslam

¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Mâzerî, *el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*, thk. Muhammed eş-Şâzeli en-Neyfer

dünyasındaki tarihselciler, Kur'ân'ı bütün bu boyutlarıyla tarihsellik süzgecinden geçirdiler. Kur'ân'ı Arap kültürünün ürünü kabul etmeleri hasebiyle “Allah'ın sıfatları, melekler, cinler, cennet, cehennem, arş” gibi inançla ilgili konuların tarihsel/kültürel birer efsane olduklarını iddia ettiler. Ayrıca ilahi tikel hükümlerin, vahiy dönemine uygun olsalar da tarihsel olmaları nedeniyle çağımızda uygulanamayacağı görüşünü ortaya attılar. Bunun yanı sıra Kur'ân kıssalarının dönemin kültürünü yansıtan mitolojik/efsanevi öğeler olduklarını savundular. Bu çalışmada Kur'ân kıssalarının tarihsel gerçekliği üzerinde durulacaktır. Bu konuda birçok araştırma yapılmış olsa da bu çalışmada diğer araştırmalardan farklı olarak Kur'ân ve sünnetin ilgili konuya yaklaşımı ele alınacaktır. Zira vahyin bu kıssaların mahiyetine yönelik yaklaşımının ortaya konulması, kıssalarda tarihsel bir gerçeklikten mi söz edildiği veya onların birer efsaneden mi ibaret olduğu konusunda doğru görüşün elde edilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda ilk önce tarihselcilerin Kur'ân kıssalarıyla ilgili görüşü aktarılacak, akabinde ilgili konu Kur'ân ve sünnet merkezli bir yaklaşımla değerlendirilecektir.

1. Tarihselcilerin Kur'ân Kıssalarıyla İlgili Görüşü

Mısırlı yazar Taha Hüseyin, *fi'ş-Şi'ri'l-Câhili* adlı eserinde Descartes'in şüphecilik yönteminin güvenilirliğini ve doğruluğunu savunmuş, ardından Arap edebiyatı ve tarihi ile ilgili araştırmalarda din dâhil bütün değerlerden soyutlanması gerektiğini belirtmiştir.² Bu yöntemle kaleme aldığı eserinde O, Arapların hayal ürünü olduğunu söylediği Arap kıssalarının³ kapsamına bazı Kur'ân kıssalarını da dâhil etmiştir. Nitekim o, Kâbe'nin İsmail ve babası tarafından inşa edilmiş olmasının, Kureyş'in kendi siyasetini sağlamlaştırmak ve putperest dinini diğer dinlere karşı korumak için uydurduğu bir efsane olduğunu ve İslam'ın bu efsaneyi kullandığını iddia etmiştir.⁴ Yine Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in isimlerinin Kur'ân ve Tevrât'ta geçiyor olmasının, onların tarihi süreçte yaşayan gerçek kimseler olmalarını gerektirmediğini savunmuştur. Bunun da ötesinde Hz. İsmail'in Mekke'ye hicret etmesi kıssasının, bir açıdan Yahudiler ile Arapların ilişkisini diğer açıdan da Yahudiliğin/Tevrât'ın ve İslam'ın/Kur'ân'ın ilişkisini ispat etmeye çalışan güvenilir olmayan hileli bir kıssa olduğunu söylemiştir.⁵

Hiç şüphe yok ki bu konudaki tarihselci görüşün en meşhur temsilcisi, Taha Hüseyin'den sonra gelen Muhammed Ahmed Halefullah olmuştur. Ona göre Kur'ân kıssası, edebi bir eylemdir. Kur'ân onu amaçları için kullanmıştır.⁶ Kur'ân kıssalarının amacı tarihsel bilgi vermek değildir. Bilakis Kur'ân, kıssalar yoluyla öğüt vermeyi amaçlamıştır.⁷ Küçük veya büyük bir kimseyi etkilemek amacıyla anlatılan hayal ürünü kıssaların “hak” diye nitelenmesi gibi Kur'ân kıssaları da içerdiği bilgiler sebebiyle değil de muhatabın üzerinde bıraktığı etki açısından “hak” diye

(Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1988-1991), 1/461.

² Taha Hüseyin, *fi'ş-Şi'ri'l-Câhili* (Tunus: Dâru'l-Me'ârif, 1926), 23-25. Yazarın hem insanın “etki altında kalma” yapısından kurtulamayacağını belirtmesi hem de bilimsel araştırmalarda bütün değerlerden soyutlanmanın gerekli olduğu ifade etmesi, açık bir çelişkidir. Doğrunun ortaya konulması amacıyla yapılan araştırma sırasında inanılan veya bilinen doğru bilgilerin terk edilmesi, ne kadar doğru bir yöntem olabilir? Kanaatimizce gereksiz kuşkuculuğu ön plana çıkaran bu yöntem, kuşkuyla karşılanmaya daha layık gözükmektedir.

³ Hüseyin, *fi'ş-Şi'ri'l-Câhili*, 138.

⁴ Hüseyin, *fi'ş-Şi'ri'l-Câhili*, 40-41.

⁵ Hüseyin, *fi'ş-Şi'ri'l-Câhili*, 38.

⁶ Muhammed Ahmed Halefullah, *el-Fennu'l-kasasî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Kahire: Sinâ, 1999), 210.

⁷ Halefullah, *el-Fennu'l-kasasî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 20-29, 154. Mustafa Öztürk de Halefullah'ın görüşüne katılmaktadır. Bk. Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 98-99.

nitelenmiştir.⁸ Mekke müşrikleri, Kur'ân'da efsanelerin var olduğu konusunda kesin bir inanca sahiptiler. Onların bu kesin inanca sahip olmalarının nedeni, bizzat Kur'ân'ın kendisidir. Çünkü Kur'ân, kendisinin efsane içerdiği konusunda onların ortaya attıkları bu iddiayı yalanlamamıştır. Kur'ân, kıssaları değil de dirilişi “efsane” saymaları nedeniyle müşrikleri eleştirmiştir.⁹ İşin özünde Kur'ân, içinde efsane barındırma iddiasına değil, bu efsanelerin Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in bir ürünü olduğunu gösteren deliller olarak görülmesine karşı çıkmıştır.¹⁰ Halefullah'a göre Kur'ân'ın efsaneler içermesi ona bir zarar vermez. Çünkü Kur'ân, tarihsel bilgi verme amacını taşımamaktadır.¹¹

Halefullah ile aynı görüşü paylaştığını ifade eden Câbirî de Kur'ân kıssalarının amacının öğüt ve ders vermek olduğunu, dolayısıyla anlatılan olayların gerçekte yaşanmış olmasının çok önemli olmadığını, kıssaların doğruluğunun tarihsel gerçeklikte değil de dinleyicinin hayalinde ve bilgisinde aranması gerektiğini belirtmiştir. Bu durumda kıssa muhataba etki ediyorsa, ona göre doğru kabul edilir.¹² Yine Arkoun Kur'ân'ın efsanevi/mitik bir anlatıma sahip olduğunu,¹³ dolayısıyla içerdiği kıssaların basit birer efsane olduğunu, bunların da Yahudi ve Hıristiyan kültürlerinden yapılan alıntılar olduğunu, Kur'ân'ın da onları kendi bakış açısına uyarladığını iddia etmiştir.¹⁴ Hayal ürünü olan şeyler ile gerçeklerin ayırt edilmesi için tarihsellik yönteminin kullanılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁵ Bunun yanı sıra Arkoun, Kur'ân kıssalarının yanlış tarihi bilgiler içermesi sebebiyle gerçek olamayacağını açıkça ifade etmekten geri durmamıştır.¹⁶ Şahrûr'a göre de Kur'ân kıssaları, salt haberlerdir. Tarihsel ve arkeolojik araştırmalar onun gerçekliğini kanıtlayıncaya dek inkâr edilmezler, salt birer haber olarak kalırlar.¹⁷

Görüldüğü üzere tarihselciler, Kur'ân'ın efsaneler içerdiği konusunda hemfikirdir. Ancak kimisi, Hz. Peygamber'in bu efsaneleri kitap ehlinde aldığını ve kendi bakış açısına uyarladığını açıkça ifade ederek aslında Kur'ân'ın beşeri bir ürün olduğuna işaret etmiştir. Beşeri bir kelimada ise efsanelerin bulunabileceği yadsınamaz. Kimisi ise bu konuda asıl görüşünü gizlemeyi tercih etmiş gözükmektedir. Örneğin Halefullah, Kur'ân'da var olan efsanelerin kitabın Hz. Peygamber tarafından konulduğuna delil olarak sayılması konusunda müşriklere itiraz edildiğini, hâlbuki Allah'ın kelamında efsanelerin bulunabileceğini belirtmiş ve Kur'ân'ın ilahi bir kelim olduğuna dikkat çekmiştir. Fakat yaptığı diğer açıklamalarda

⁸ Halefullah, *el-Fennu'l-kasasî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24-27.

⁹ Halefullah, *el-Fennu'l-kasasî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 203-205.

¹⁰ Halefullah, *el-Fennu'l-kasasî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 205, 209.

¹¹ Halefullah, *el-Fennu'l-kasasî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 201.

¹² Muhammed 'Âbid el-Câbirî, *Medhalun ila'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 2006), 258-259.

¹³ Muhammed Arkoun, *Târîhiyyetu'l-fikri'l-'Arabi'l-İslâmî* (Beyrut: el-Merkezu's-Sekâfi'l-'Arabî, 1996), 210. Mustafa Öztürk de bazı Kur'ân kıssalarında birtakım mitolojik öğelerin bulunduğunu, kimi kıssalarda eski medeniyetlere ait efsanelerin bazı izlerine rastlandığını ifade etmiştir. Hz. Musa'nın bebek iken ırmağa terk edilmesinden ve Hz. Yusuf'a zina teklifinde bulunan kadının durumundan bahseden kıssaları da buna örnek göstermiştir. Öztürk, *Kıssaların Dili*, 28, 72.

¹⁴ Muhammed Arkoun, *nahve Nakdi'l-'akli'l-İslâmî* (Beyrut: Dâru't-Tali'a, 2009), 78, 149; Muhammed Arkoun, *el-Fikru'l-İslâmî nakdun ve ictihâd* (Cezayir: Laphomic, ts.), 208-209.

¹⁵ Muhammed Arkoun, “İslam Tarihsellik ve İlerleme”, çev. Recep Demir, *Journal of Islamic Research* 22/2 (2011), 140.

¹⁶ Arkoun, *nahve Nakdi'l-'akli'l-İslâmî*, 68-69.

¹⁷ Muhammed Şahrûr, *el-Kasasu'l-Kur'ân kırâaten mu'âsıra* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2010), 1/179.

İslam'ın Arapların ürünü ve dini olduğunu ifade ederek dinin bütünüyle kültürel bir ürün olduğunu vurgulamıştır.¹⁸ Tarihselcilerin kimi zaman kendilerine gösterilebilecek tepkilerden kaçınmak için üstü kapalı ifadeler kullandığı, ama aslında Kur'ân'ın beşeri bir ürün olduğunu anlatmak istediği Ali Harb gibi tarihselciler tarafından da açıkça dile getirilmiştir.¹⁹ Tarihselcilerin gerçeklikten uzak, akla aykırı, hurafe, yararsız, hayal ürünü değersiz hikâyeleri ifade etmek için “efsane/üstûre/mit” kavramını kullandıklarını ifade etmelerine²⁰ rağmen hem Kur'ân'da efsanelerin bulunduğunu belirtmeleri hem de onun ilahi bir kelim olduğunu çağrışımları açık bir çelişkidir.

Aslında tarihselcilerin ortaya attığı bu iddia, onlara ait değildir. Bilakis tarihselciler, birçok konuda olduğu gibi bu meselede de oryantalistlerden etkilenmiş ve onların görüşlerini savunmuşlardır. Nitekim Halefullah, Batı ve özellikle İngiliz edebiyatını incelediğini ve ondan etkilendiğini, Arap dünyasında kendilerine ulaşan en güvenilir kıssaların Kur'ân kıssaları olması hasebiyle bu bakış açısıyla onları tahlil ettiğini belirtmiştir.²¹ Yine oryantalistlerin Kur'ân'da efsaneler bulunduğu şeklindeki iddiasını zikretmiş ve Kur'ân'ın efsaneler içermesinin bir zararının bulunmadığını ifade etmiştir.²² Oryantalistlerin öncülerinden Theodor Nöldeke, Hz. Peygamber'in –Âd ve Semûd kavmi kıssaları gibi- Kur'ân'daki kıssaları Arap kültüründen ve efsanelerinden aldığını, sonra da onları Yahudi kıssalarının formatına uyarladığını iddia etmiştir. Ona göre Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu en önemli öğretileri sözlü olarak kitap ehlinen aldığı konusunda hiçbir şüphe yoktur.²³ Oryantalistler Kur'ân'ın beşeriliği ve efsaneler içermesi iddiası üzerinde o kadar aşırıya kaçtılar ki Sprenger, Hz. Peygamber'in “Esâtîru'l-Evvalîn/Öncekilerin Masalları” adını taşıyan bir kitaptan yararlandığını savunmuştur. Bu iddiasını ise Mekke müşriklerinin Kur'ân'a yönelttiği “Esâtîru'l-Evvalîn” ithamına dayandırmıştır.²⁴

Şüphesiz ki Tevrât ve İncil'de efsanelerin bulunduğu genel kabul gören bir gerçektir.²⁵ Kutsal kitabın efsanelerin yanı sıra birçok çelişki içermesi Bultmann gibi batılı eleştirmenlerin, modern bilimin ışığında kutsal kitabı mitolojiden²⁶ arındırma çabasına girişmelerine neden olmuştur.²⁷ Söz konusu arındırma ise mitolojik metinlerin kutsal kitaptan çıkarılması yoluyla değil de bu metinlerin batınî bir yorum tarzıyla modern bilime uygun bir kisveye

¹⁸ Ebû Süfyan Mustafa Bâhhû, *el-İlmâniyyûne'l-'Arab ve mevkifuhum mine'l-İslâm*, nşr. el-Mektebetu'l-İslâmiyye (Kahire: y.y., 1433/2012), 125-126.

¹⁹ Ali Harb, *Nakdu'n-nas*, nşr. el-Merkezu's-Sekâfi'l-'Arabî (Fas: Dâru'l-Beydâ, 2005), 201; Ali Harb, *el-Memnû ve'l-mumteni*, nşr. el-Merkezu's-Sekâfi'l-'Arabî (Fas: Dâru'l-Beydâ, 1995), 173.

²⁰ Sâdik Celâlu'l-'Azm, *Nakdu'l-fikri'd-dîni* (Beyrut: Dâru't-Talî'a, 1970), 84; Seyyid el-Kumenî, *el-Ustûra ve't-turâs* (Birleşik Krallık, Hindâvi, 2020), 20-23.

²¹ Halefullah, *el-Fennu'l-kasasî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 37-40.

²² Halefullah, *el-Fennu'l-kasasî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 210.

²³ Theodor Nöldeke, *Târîhu'l-Kur'ân*, çev. Georges Tamer (Beyrut: Dâru Neşri George Almaz, 2000), 7, 8, 16-18, 343. Goldziher ve Blachere de bu görüştedirler. Bk. Muhammed es-Seyyid el-Culeynid, *el-İstîsrâk ve't-tebşîr* (b.y.: Dâru Kubâ, ts.), 32-33.

²⁴ Nöldeke, *Târîhu'l-Kur'ân*, 16-17.

²⁵ Hatice K. Arpaguş, “Mitoloji, Kur'ân-ı Kerîm Kıssaları ve Kültürel Miras”, *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Şubat 2003), 10-11.

²⁶ Kutsal kitaptaki gaybi konuları, mucizeleri ve kıssaları; başka bir deyişle modern bilime ve modern insanın aklına aykırı her şeyi kapsamaktadır. Bk. Şehmus Demir, “Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'ân Kıssalarının Tarihi Gerçekliği”, *İslami İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 104-107.

²⁷ Öztürk, *Kıssaların Dili*, 86; Demir, “Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'ân Kıssalarının Tarihi Gerçekliği”, 104.

büründürülmesi yoluyla gerçekleşmiştir.²⁸ Zamanla Oryantalistler, Kutsal Kitap'a uygulanan farklı eleştiri yöntemlerinden elde ettikleri deneyimle Kur'ân'a yöneldiler ve onu da bu yöntemlerin süzgecinden geçirdiler. Doğal olarak Kur'ân'a Kutsal Kitap'a yöneltilen eleştirilerin benzerlerini veya daha kötüsünü yönelttiler ki onlardan bunun dışında bir tutum beklemek yersiz olurdu.²⁹ İslam dünyasındaki tarihselciler de izledikleri yöntem ve savundukları görüşler bakımından oryantalistlerle karşılaştırıldığında onların da Kur'ân kıssaları konusunda oryantalistlerin yöntemini izledikleri ve aynı sonuçları elde ettikleri rahatlıkla görülebilir. Batı ürünü hermeneutik tarihselcilik yöntemini izlemeleri ve batını-metaforik yorumlamayı savunmaları buna örnek gösterilebilir.³⁰ Tarihselciler, izledikleri bu yöntemle modern bilimin verileri baskısı altında Kur'ân kıssalarını kimi zaman onlarla alay edecek dereceye varacak şekilde doğrudan reddettiler,³¹ kimi zaman onların hayal ürünü efsaneler olduklarını söylediler³² ve kimi zaman da onları zahirlerine aykırı sembolik bir yorumla anlamlandırdılar.³³

Kur'ân kıssalarının efsaneliğini savunan tarihselcilerin dayanaklarını şu maddelerde kısaca sıralayabiliriz:³⁴

- Kur'ân'da hakka yönlendirmek için kullanılan edebi anlatım “hak” diye nitelenmiştir. Arapça dilinde de anlatılan kıssa efsane olsa bile etkili anlatım sebebiyle ilgili kıssa “hak olma” vasfıyla nitelenir. Dolayısıyla önemli olan anlatılan kıssanın tarihsel gerçekliği değil, muhataba etki etmesidir. Kıssalar, tarihsel bilgi vermeyi amaç edinmediği için onların çelişkiler-yanlışlar içermesi Kur'ân'a bir zarar vermez.
- Kur'ân, müşriklerin içinde efsaneler barındırma iddiasını reddetmemiştir. Sadece efsanelerin Kur'ân'ın beşeriliğine delil getirilmesine karşı çıkmıştır.
- Kur'ân kıssalarının aynısı veya benzerleri, önceki semavi dinlerde ve eski medeniyetlerin mitlerinde geçmektedir. Kur'ân, bu efsaneleri kendi bakış açısına uyarlamıştır.

²⁸ Arpağuş, “Mitoloji, Kur'ân-ı Kerîm Kıssaları ve Kültürel Miras”, 10. Öztürk demitolojizasyonu, “mitolojinin söylemek isteyip de dilsel yetersizliğinden dolayı bir türlü söyleyemediği gerçek maksat ve meramını belirlemektir” şeklinde tanımlamış ve mit ile bilimin arasındaki çelişkinin bir tür batını tevil yoluyla aşılabileceğini belirtmiştir. Öztürk, *Kıssaların Dili*, 88. Bu bağlamda Arkoun'un konuyla ilgili benzer görüşü için bk. Muhammed Arkoun, *el-Fikru'l-İslâmî nakdun ve icthâd*, 83-84.

²⁹ Örneğin bk. Demir, “Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'ân Kıssalarının Tarihi Gerçekliği”, 108-109.

³⁰ Halefullah, *el-Fennu'l-kasasi fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 45-46; Muhammed Arkoun, *Eyne huve'l-fikri'l-İslâmiyyi'l-mu'âsir*, çev. Hâşim Sâlih (Beyrut: Dâru's-Sâki, 1995), 13; Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *el-Îmâmu's-Şâfi'i ve te'sîsu'l-idolojiyyeti'l-vasatiyye* (Kahire: Mektebetu Medbûli, 1996), 146; Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İşkâliyyâtu'l-kırâa ve âliyyâtu't-te'vîl*, nşr. el-Merkezu's-Sekâfi'l-'Arabî (Fas: Dâru'l-Beydâ, 1995), 49; Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *Nakdu'l-hitâbi'd-dînî*, nşr. Sînâ li'n-Neşr (Kahire: y.y., 1994), 133.

³¹ 'İsâmuddîn Hafeni Nâsîf, *el-Yâhûdiyyetu beyne'l-ustûrati ve'l-hakîka* (Beyrut: Dâru'l-Murûc, 1985), 104-111. Yazar, Tevrât'ta geçip de tahrife maruz kalmış Nuh kıssasına yönelik yerinde bazı eleştiriler yapsa da onun Tufan kıssasını kökten reddetme tutumunun doğru olduğu söylenemez.

³² Celâlu'l-'Azm, *Nakdu'l-fikri'd-dînî*, 83-86.

³³ es-Sâdik en-Nehyûm, *er-Remez fi'l-Kur'ân* (Libya: Tâle, 2008), 51-64.

³⁴ Tarihselcilerin dayanakları ve söz konusu iddialarının eleştirisi ile ilgili farklı kaynaklar için bk. Abdulkerîm el-Hatîb, *el-Kasasu'l-Kur'âni fi mantukihî ve mef'hûmihî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1395/1975), 302-320; Seyyid Fârûk Muhammed Abdurrahman, *el-Kasasu'l-Kur'âni ve def'u mâ usîre havlehu min şubuhât* (Menûfiye: Dâru'l-Endülüs, 2014), 109-119.

- Kur'ân kıssaları, arkeolojik kazılar veya tarihsel araştırmalarla kanıtlanmadılar. Kıssaların tarihsel gerçekliğe sahip olması için modern bilim yoluyla kanıtlanması gereklidir.
- Kur'ân kıssaları, Allah'ın insan hayatına doğrudan müdahalesini yansıtan ve modern bilime/akla aykırı olağanüstü olaylar içermektedir. Bu mucizelerin nassın literal manasına göre anlaşılması mümkün değildir. Dolayısıyla bu tür metinlerin bâtını bir yorum tarzıyla modern bilime uygun bir şekilde anlamlandırılması gerekir.³⁵

2. Kur'ân'ın Kıssaların Efsaneliği İddiasına Yaklaşımı

“Kıssa” kavramı, “izi takip etmek” anlamına gelen “قَصَّ” fiilinden türemiştir. Bu bağlamda “izini takip ettim” manasına gelecek şekilde “قَصَّصْتُ أَثْرَهُ” denilir. Nitekim “الْقَصَصُ” lafzı “izler” anlamına gelir. Kıssa kavramı da ardı sıra anlatılan birbiriyle bağlantılı haberleri ifade eder. Haberleri peş peşe aktaran kimseye de “القاصِّ” ismi verilir. Kıssanın “geçmişin haberlerini” ifade etmek için kullanıldığının genellikle herkes tarafından bilinmesi nedeniyle Halîl, İbn Dureyd ve Ezherî gibi kimi dilciler “Kıssa, bilinen bir şeydir” açıklamasını yapmakla yetinmiştir.³⁶ Bu bilgilerden hareketle kıssanın çoğulu olarak kullanılan “الْقَصَصُ” kavramının, hem kıssa anlatma fiilini hem de anlatılan kıssayı ifade ettiğini söyleyebiliriz. Buna göre “الْقَصَصُ” kavramı hem fiili hem de nesneyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu açıdan “الْقَصَصُ” kavramı, konuşma fiilini ve söylenen sözü ifade etmek için kullanılan “الكلام” lafzı gibidir.³⁷ Kıssalar ilmi ise terminolojik anlamda “geçmiş ümmetlerin ve eski nesillerin haberlerinin bilinmesi” şeklinde tanımlanmıştır.³⁸

Kur'ân'da geçen kıssa kavramı ve türevleri, “okumak, açıklamak, aramak, haber, indirmek, iz takip etmek ve adlandırmak” anlamlarında kullanılmıştır.³⁹ Bu da kıssa kavramının lügavî ve Kur'ânî anlamının birbiriyle örtüştüğünü göstermektedir. Kur'ân'da kıssa kavramı, “anlatım” manasını ifade etmek için genellikle “قص, يقص” vb. şeklinde fiil olarak kullanılmıştır.⁴⁰ Yine bu kavram, Kur'ân'da “قصة” şeklinde tekil olarak geçmez. Çoğul formatında ise Kur'ân'ın beş yerinde geçer ve hepsinde fiilden daha çok “anlatılan geçmiş olay” anlamında kullanılır. Örneğin “Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır”⁴¹ ayetinde elçilerin

³⁵ Mucize konusunu başka çalışmalarda detaylı incelediğimiz için burada bu konuda değinmeyeceğiz. Detaylı bilgi için bk. Murat Oral, “Kur'ân'da Mucize/Ayet Mefhumu”, *Anadolu 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, ed. Gültekin Gürçay – Khorram Manafidizaji (Diyarbakır: UBAK, 2022), 127-132; Murat Oral, “Tarihsel Süreçte Ayetlerin Yorumunda Meydana Gelen Değişiklikler –Mucizeler Örneği–”, *İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırmalar IV*, ed. Mehmet Onur (Konya: Eğitim Yayınevi, 2022), 89-114.

³⁶ Ebû Abdurrahman Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî – İbrahim es-Sâmerâî (b.y.: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.), 5/10; Ebû Bekir Muhammed b. Hasan b. Dureyd, *Cemheretu'l-luğa*, thk. Remzi Münir Ba'albakî (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987), 1/142; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzibu'l-luğa*, thk. Muhammed İvad Mur'ib (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001), 8/210-211; Ebu'l-Kâsım er-Râgıp el-Asfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1412), 671-672.

³⁷ Ebu'l-'Abbâs Takiyyüddin b. Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, nşr. Mecme'u'l-Melik Fehd (Medine: y.y., 1416/1995), 17/18-19, 32-34, 40-41.

³⁸ Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Suyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, nşr. el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kutub (b.y.: y.y., 1394/1974), 3/364. Buna benzer tanımlar için bk. İbrahim Abdîş, “el-Kasasu'l-Kur'ânî beyne'l-mufessirîne'l-muarrihin ve'l-hadâsiyyine'l-mu'âsırîn”, *Mecelletu'd-Dirâsâti's-Sekâfiyyeti ve'l-Luğaviyyeti ve'l-Fenniyye* 4/16 (Aralık 2020), 422-423.

³⁹ Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *Nuzhetu'l-a'yuni'n-nevâzir fî 'ilmi'l-vucûhi ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Abdulkerim Kazım er-Râzî (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1404/1984), 490-492.

⁴⁰ el-En'âm 6/57, 130; el-A'râf 7/7, 35, 176; Hüd 11/120.

⁴¹ Yûsuf 12/111.

başlarından geçen olaylardan söz edilmektedir. Zira ibret, kıssanın anlatımından değil anlatılan kıssadan alınabilir. Yine Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e, inkârcıların üzerinde akıl yürütmeleri için kıssalar anlatmasını emretmiştir.⁴² Kıssa kavramı, “Şüphesiz bu (İsa hakkındaki) gerçek kıssadır”⁴³ ve “Mûsâ, babalarının yanına gelip de ona başından geçenleri anlatınca...”⁴⁴ ayetlerinde de “anlatılan geçmiş olaylar” manasında kullanılmıştır. “Biz bu Kur'an'ı sana vahy etmekle en güzel kıssayı da anlatıyoruz”⁴⁵ ayetinde geçen “أَحْسَنَ الْقَصَصِ” ifadesinin “en güzel beyan/anlatım” veya “en güzel kıssa” şeklinde mi anlaşılması gerektiği konusunda müfessirlerin arasında anlaşmazlık yaşansa da doğrusu bu ifadenin her iki anlamı kapsadığıdır. Bununla birlikte ilgili ayetin sahabenin Hz. Peygamber'den kıssa anlatmasını talep etmesi üzerine inmiş olması,⁴⁶ ayetin sonunda “Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun” ifadesinin geçmesi, bir sonraki ayette Hz. Yûsuf'un kıssasından söz edilmesi ve “kasas” kavramının her iki anlamda kullanılabildiği konusunda yukarıda yapılan açıklamalar, “anlatılan geçmiş olaylar” anlamının öncelikli olarak kastedilmiş olmasını gerektirir. Dolayısıyla ilgili lafzın yalnızca “en güzel beyan” olarak açıklanması pek doğru bir görüş olarak gözükmemektedir.

Allah Teâlâ, Halefullah'ın ve diğer tarihselcilerin parçacı yaklaşımının aksine sadece kıssa anlatımını değil bizzat anlatılan kıssaları da hak diye nitelmiştir. Hz. İsa'nın kıssasının ve özellikle babasız doğmasının anlatılmasından sonra “Şüphesiz ki bu, gerçek olan (الْحَقُّ) kıssadır” denilmesi⁴⁷ ve “Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini kuvvetlendireceğimiz bilgilerin her birini sana anlatıyoruz. Bunlarda sana gerçeğin bilgisi (الْحَقُّ), müminlere de bir öğüt ve bir uyarı ulaşıyor”⁴⁸ ayeti buna örnek gösterilebilir. Hatta sadece kıssalar değil Kur'an'ın bütünü “Sana vahyettiğimiz kitap kendinden öncekileri doğrulayıcı bir hakikattir (هُوَ الْحَقُّ)”⁴⁹ gibi ayetlerde “hak” vasfıyla nitelenmiştir.⁵⁰ Tarihselcilerin, Kur'an'ın ve özellikle kıssalarda anlatılan olayların hak olarak nitelenmesini göz ardı edip anlatımın etkisi üzerine yoğunlaşması hatalı sonuçlara varmalarına neden olmuştur.

Esasında “hak” kavramı, “hikmet” manasına odaklanmaktadır. Şöyle ki; hikmete uygun iş yapan kimse, hikmete uygun olarak ortaya konulan iş, “uygun/gerekli ölçüde, gerekli şekilde ve gerekli vakitte” –yani hikmete uygun olarak- yapılan ve söylenen her fiil ve söz “hak” olarak nitelenir.⁵¹ Bu kullanıma bağlı olarak Kur'an'da hak kavramının “Allah, Kur'an, İslam, adalet, hakikat, doğruluk, beyan, batılın karşıtı”⁵² gibi anlamlarda kullanıldığı görülür. Kur'an'ın hak kavramını kullanımı esas alındığında şu önemli sonuca varılır: Hak olan Allah Teâlâ, hak olan

⁴² el-A'râf 7/176.

⁴³ Âl-i İmrân 3/62.

⁴⁴ el-Kasas 28/25.

⁴⁵ Yûsuf 12/3.

⁴⁶ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (b.y.: Dârü Taybe, 1420/1999), 4/366.

⁴⁷ Âl-i İmrân 3/62.

⁴⁸ Hûd 11/120.

⁴⁹ el-Fâtır 35/31.

⁵⁰ Bu konuda daha fazla ayet için bk. el-Bakara 2/91, 119, 176, 213; Âl-i İmrân 3/3; en-Nisâ 4/105, 170; el-Mâide 5/48; Yûnus 10/108; er-Ra'd 13/1, 19; el-Fâtır 35/24, 31; ez-Zümer 39/1-2, 41; eş-Şûra 42/17.

⁵¹ Râgıp, *el-Müfredât*, 246.

⁵² Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah el-'Askerî, *el-Vucûh ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Osman (Kahire: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1428/2007), 185-188; İbnu'l-Cevzî, *Nuzhetu'l-a'yuni'n-nevâzir fî 'ilmi'l-vucûhi ve'n-nezâir*, 265-269.

mesajı, hak olan bir olayın hak anlatımıyla beyan etmiştir.⁵³ Başka bir deyişle; Allah Teâlâ, anlatmak istediği hakkı, gerçek olayları örnek vererek ve etkili bir anlatımla beyan etmiştir. Şüphesiz ki hak ve batıl ayrımı açısından anlatım ile anlatılan olayın dört tür durumu bulunabilir:

- Hak/Etkili anlatım + Hak olay
- Hak anlatım + Batıl olay
- Batıl anlatım + Hak olay
- Batıl anlatım + Batıl olay

Kur'ân'ın anlatımının batıl olması söz konusu değildir. Nitekim Mekke müşrikleri de Kur'ân'ın etkili bir anlatıma sahip olduğunu kabul ediyorlardı.⁵⁴ Hatta onun etkisinde kalmamak için kulaklarını tıkıyorlardı.⁵⁵ Onun bu yönüne işaret ederek onu “sihir” olmakla itham ediyorlardı.⁵⁶ O hâlde onların sorunu, Kur'ân'ın anlatımından daha çok Kur'ân'ın anlattıklarıydı. Dolayısıyla Kur'ân içeriği –özellikle de kıssalar-, onun anlatımından daha çok “hak” olarak nitelenmeyi hak ediyordu. Hem Allah Teâlâ, geçmişte yaşanan bütün olayları bildiği hâlde neden bir efsaneyle, batıl bir olayla hak mesajını anlatsın ki? Hâlbuki Allah Teâlâ “*Asılsız bir şey ona ne önünden ne arkasından yaklaşabilir. O, hikmet sahibi, övgüye lâyık olan Allah katından indirilmiştir*” ayetinde⁵⁷ batılın Kur'ân'a hiçbir şekilde erişemeyeceğini beyan etmiştir. Kaldı ki gerçek bir olayın örnek gösterilebileceği bir yerde uyduruk bir olayın sunulması bir kusur sayılır. Uyduruk bir olayın muhatabın üzerinde bırakacağı etki de kesinlikle gerçek bir olayın onun üzerinde bırakacağı etki kadar güçlü ve kalıcı olamaz.⁵⁸ Hak bir anlatımla batıl bir olayın anlatılması, bütünüyle hak olduğu iddiasında bulunan bir kitaba uygun bir anlatım üslubu olabilir mi? Başka bir deyişle; böyle bir yöntem hakkın odağı olan hikmete uygun olabilir mi? Kaldı ki Kur'ân'a göre hak ile batılın birbirinin karşıtıdır. Hakkın varlığı batılın yokluğunu gerektirir.⁵⁹ Kur'ân ayetlerinde geçen “efsaneler/أساطير” ifadesi de “batıllar ve yalanlar” olarak tefsir edilmiştir.⁶⁰ Dolayısıyla hak olmakla nitelenen Kur'ân'da efsanelerin bulunması mümkün gözükmemektedir.

Tarihselcilerin kıssaların hak oluşunu “hakkı gözetme amacına veya muhatabın üzerinde etki bırakmaya” bağlaması sorunlu bir çıkarımdır. Zira amacın hak olması, ilgili davranışın/anlatımın hak olmasını gerektirir. Hâlbuki Kur'ân, hem anlatımı hem de anlatılan kıssayı hak olarak nitelemiştir. Dolayısıyla bu, Kur'ân'a göre eksik bir çıkarım olmaktadır. Yine bu konuda muhatabın üzerindeki etkinin esas alınması doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü

⁵³ Örneğin bk. el-En'âm 6/57; Yûnus 10/32; el-İsrâ 17/105; Tâhâ 20/114; el-Hac 22/6, 62; en-Nûr 24/25.

⁵⁴ Kureyş'in Hz. Peygamber'i davetinden vazgeçirmek için ona elçi olarak gönderdiği Utbe b. Rabî'a'nın söyledikleri ile Velîd b. Muğîre'nin konuyla ilgili itirafları bu konuda örnek verilebilir. Detaylı bilgi için bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 7/161-163, 8/267.

⁵⁵ Devs kabilesinden Tufeyl b. 'Amr'ın müslüman oluş kıssası, Ebû Süfyân, Ebû Cehil ve Ahnes b. Şureyk'in aynı gecede birbirlerinden habersiz bir şekilde Hz. Peygamber'in Kur'ân okuyuşunu dinlemeye çalışmaları bu konuda örnek verilebilir. Bk. Fussilet 41/26; Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd. (Mısır: Şirketu Mustafa el-Bâbî, 1375/1955), 1/315, 382-383.

⁵⁶ el-Müddessir 74/24.

⁵⁷ Fussilet 41/42.

⁵⁸ Bk. Muhammed et-Tâhir İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 13/71-72.

⁵⁹ el-İsrâ 17/81; el-Enbiyâ 21/18; Sebe' 34/49. Yine bk. Râgıp, *el-Müfredât*, 129; 'Askerî, *el-Vucûh ve'n-nezâir*, 129; İbnu'l-Cevzî, *Nuzhetu'l-a'yuni'n-nevâzir fi 'ilmi'l-vucûhi ve'n-nezâir*, 265.

⁶⁰ Yahya b. Sellâm, *Tefsîru Yahya b. Sellâm*, thk. Hind Çelebi (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1425/2004), 1/413.

kıssa ve anlatım hak olsa bile kimi zaman farklı nedenlerden ötürü muhataba etki etmemektedir. Muhataba etki etmeyişi durumunda kıssanın batıl olduğu söylenebilir mi? Kimi zaman batıl bir olay etkili bir anlatımla muhataba anlatılır. Bu durumda kıssa hak olmakla nitelenebilir mi? Doğrusu bu durumda sadece anlatım “hak” olmakla nitelenebilir.

Kur’ân kıssalarının tarihsel bilgi vermeyi kastetmediği, öğüt vermek amacını taşıdığı iddiası doğrudur. Ancak buna dayanarak Kur’ân kıssalarının tarihsel vakıalar olmadıkları sonucuna varmak su götürür. Zira kıssaların asıl amacının öğüt vermek oluşu, anlatılan kıssanın bir hayal ürünü/efsane olmasını gerektirmez. Bilakis amaçlanan mesajın pratik hayattan verilen örneklerle desteklenmesi, efsanelerle teyit edilmesinden daha etkilidir. Kaldı ki tarihselciler bu konuda açık bir çelişkiye düşmektedirler. Zira onlar, Kur’ân’ın ilgili kıssaları edebi bir dille anlattığını ve asıl amacının öğüt vermek olduğunu kabullenirler. Öyleyse aynı mantaliteyi izleyerek “Kur’ân kıssalarının amacı öğüt vermektir. Ama Kur’ân bunu yaparken tarihsel vakıalardan yararlanmıştı. Nitekim o, kıssaları anlatırken edebi bir anlatıma konu olmayı da amaçlamamıştır. Bununla birlikte edebi anlatımdan yararlanmıştı” denilmesi mümkün değil midir? Hiç şüphe yok ki kıssalarda edebi anlatımın amaçlanmaması, Kur’ân kıssalarının edebi bir dille anlatılmadığını ifade etmediği gibi tarihsel bilginin kastedilmemesi de verilen tarihsel bilginin gerçek olmadığı anlamına gelmez.

Kur’ân’ın içinde efsaneler barındırdığı iddiasına karşı çıkmadığı, onun müşriklerin bu iddiasını haklı gösteren emareler içerdiği, sadece dirilişi bir “efsane” sayan müşriklere itiraz ettiği iddiası ele alındığında onun gerçeği yansıtmadığı rahatlıkla anlaşılabilir. Zira Kur’ân, müşriklerin hiçbir ayete inanmadıklarını ve Kur’ân’ı “öncekilerin masalları/الْأَوَّلِينَ” olmakla itham ettiklerini ifade etmektedir.⁶¹ Buna göre onlar, sadece Kur’ân kıssalarını ve dirilişi değil, bütünüyle Kur’ân’ı “öncekilerin masalları” olmakla itham ediyorlardı.⁶² “İnkâr edenler, 'Bu Kur'an, onun uydurduğu, birilerinin de bu konuda kendisine yardım ettiği bir düzmecedir ibarettir' dediler; böylece onlar açık bir haksızlık ve iftirada bulunmuş oldular. Yine dediler ki: 'Bunlar, onun başkalarına yazdırdığı, sabah akşam kendisine okunan eskilerin masallarıdır!' De ki: Onu, göklerin ve yerin sırlarını bilen Allah indirdi. Doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir”⁶³ ayetlerinde söz konusu ithamın haksızlık ve iftira olduğu, Kur’ân’ın masal değil de Allah katından indirilen bir kitap olduğu açıkça vurgulanmıştır. Kur’ân onların bu iddiasına karşılık olarak onları ahiretin türlü azaplarıyla tehdit etmiş, kalplerinin pas tuttuğundan söz etmiş ve hem kendi günahlarını hem de saptırdıkları kimselerin günahlarını yüklediklerini bildirmiştir.⁶⁴ Müşriklerin Kur’ân’ın efsaneler içerdiği iddiası, esasında Kur’ân’da bu türden emarelerin geçmesine değil müşriklerin inkâr ısrarına dayanmaktadır. Kur’ân’ın maruz kaldığı ithamların nedeni olduğunu düşünmek, müşriklerin kötü niyetli ithamlarını aklamak anlamına gelmez mi? Hâlbuki müşrikler, Kur’ân’ın beşer sözüne benzemediğine inandıkları hâlde inkârda ısrar ederek⁶⁵ onu itham etmenin yollarını arıyorlardı. Onun bir beşer sözü, bir kâhin kelamı, aktarılagelen bir sihir olduğunu vb. iddia ettiler.⁶⁶

⁶¹ el-En’âm 6/25; el-Enfâl 8/31.

⁶² en-Nahl 16/24; el-Kalem 68/15; el-Mutaffifin 83/13.

⁶³ el-Furkân 25/4-6.

⁶⁴ el-En’âm 6/27; en-Nahl 16/25; el-Kalem 68/16; el-Mutaffifin 83/14.

⁶⁵ Sâd 38/88.

⁶⁶ el-Enbiyâ 21/5; el-Hâkka 69/42; el-Müddessir 74/24-25.

Müşriklerin Kur'ân ile ilgili türlü ithamları arasında ayırım gözetmenin, kimisini onların kötü niyetlerine kimisini de Kur'ân'ın yapısına bağlamanın dayanağı nedir? Müşriklerin Kur'ân'ın efsaneler içerdiğine inanmaları, Kur'ân'da bunu gerektiren bir durumun var olmasını mı gerektirir? Kur'ân kıssaları, efsaneler gibi “abartı, çelişki, hayal ürünü, gereksiz detaylar” içermediği hâlde hangi açıdan efsanelere benzerlik arz ederler?⁶⁷

Tarihselcilerin “hak/etkili anlatım + batıl/efsanevi içerik” tezi doğru kabul edildiği takdirde Kur'ân'ın bütünüyle “hak anlatım + batıl içerik” yapısından oluşması mümkün hâle gelir. Zira hak anlatım kıssalara özgü bir anlatım değildir. Bilakis Kur'ân'ın bütünü hak olarak nitelenmiştir. Bu kabule göre anlatım hak, “cennet, cehennem, arş, kürsü, melekler, cinler, berzah âlemi, namaz, oruç” gibi inanç ve ibadetler ile ilgili konular ise batını tevile açık efsaneler olarak algılanır. Nitekim geçmiş dönemlerde –Fârâbî ve İbn Sînâ gibi- filozoflar ve batıniler, sözü geçen varlıkların/olguların Hz. Peygamber tarafından avama hayal ettirilen hakikati olmayan şeyler olduklarını savunmuş⁶⁸ ve onları nassın zahirine aykırı batını tevellere tabi tutmuştur.⁶⁹ Çağımızda da tarihselciler filozoflara ve batınılere uyararak bu olguların Arapların kültürünü yansıttığını ve zahirine aykırı batını tevellere tabi tutulması gerektiğini savunmaktadır.⁷⁰ Hakkı ortaya koymak ve insanlara doğru yolu göstermek için indirilen bir kitabın bu yapıya sahip olduğunun düşünülmesi ne kadar doğrudur? Herkesin lafzın zahirini keyfi batını bir yorumu tabi tuttuğu bir kitabın doğru yolu göstermesi ve insanları hak üzerinde birleştirmesi mümkün olabilir mi? Doğrusu bu yaklaşım, Kur'ân'ın öğretilerine yönelik asılsız ve yıkıcı bir girişimden ibarettir. Her şeyin batını bir tevile tabi tutulduğu veya efsane sayıldığı bir yerde hak/etkili anlatımın ne önemi kalır?

Kur'ân kıssalarının tarihsel vakıalar olduklarına işaret eden bir delil de onları ifade etmek için sıkça hatta “kıssa” lafzından daha çok kullanılan “haber/نَبَأٌ” kavramıdır. “نَبَأٌ” kavramı, bilgi ifade eden önemli haber için kullanılır.⁷¹ Bu kavram, gerçekleşen ya da gerçekleşmesi beklenen haberleri ifade eder. Nitekim Allah Teâlâ, “Her haberin (نَبَأٌ) gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yakında siz de gerçeği bileceksiniz”⁷² ayetinde bu duruma işaret etmiştir. Yine bu kavram, “Ey iman edenler! Eğer bir fasık size bir haber (نَبَأٌ) –yani meydana geldiğini söylediği önemli bir haber- getirirse onu araştırın” ayeti ile “Düşman bir daha geldiğinde ise size ait haberleri (أَنْبَاءُكُمْ) –yani başınıza gelen olayların haberlerini- uzaktan almak üzere çöllerde dağınık yaşayan

⁶⁷ el-Hatîb, *el-Kasasü'l-Kur'ânî fi mantukihî ve mefhûmihi*, 39; Sa'îd 'Atiyye Ali Mutâv', *el-Î'câzu'l-kasasî fi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-'Arabîyye, 2006), 39. Örneğin Gılgamış destanında, Hititlerin Atra-Hasis ve Sümerlilerin Ziusudra tabletlerinde anlatılan tufan olayı ile kutsal kitapta ve Kur'ân'da sözü geçen tufan olayı karşılaştırıldığında mitler ile Kur'ân kıssalarının arasındaki “anlatım ve içerik” farkı rahatlıkla anlaşılacaktır. Bk. Salâh Ebu's-Su'ûd, *Kıssatu't-tûfân* (Cîze: Mektebetü'n-Nâfîze, 2010), 19-111; el-A'râf 7/59-64; Hüd 11/25-49; el-Mu'minûn 23/23-30.

⁶⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 4/67, 98-99, 161-162, 5/31-32, 7/588-589, 12/352, 16/440, 17/356, 19/157.

⁶⁹ İbrahim b. Musa eş-Şâtübî, *el-Î'tisâm*, thk. Sa'd b. Abdullah Âlu Humeyd (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1429/2008), 2/74-76.

⁷⁰ Muhammed Arkoun, *Eyne huve'l-fikri'l-İslâmiyyi'l-mu'âsir*, 13; Ebû Zeyd, *el-İmâmu's-Şâfi'i ve te'sisu'l-idolojiyyeti'l-vasatiyye*, 146; Ebû Zeyd, *İşkâliyyâtu'l-kirâa ve âliyyâtu't-te'vil*, 49; Ebû Zeyd, *Nakdu'l-hitâbi'd-dîni*, 133, 207; Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *en-Nas es-sulta el-hakîka*, nşr. el-Merkezu's-Sekâfi'l-'Arabî (Fas: Dâru'l-Beydâ, 1995), 135; Abdulmecîd eş-Şerefi, *el-İslâm beyne'r-risâleti ve't-târîh* (Beyrut: Dâru't-Talî'a, 2008), 45. Bu konuda daha fazla detay için bk. Bâhhü, *el-İlmâniyyüne'l-'Arab ve mevkifuhum mine'l-İslâm*, 129-154.

⁷¹ Râgıp, *el-Müfredât*, 788-789.

⁷² el-En'âm 6/67.

*bedevilerin arasında bulunmayı arzularlar*⁷³ ayetinde gerçekleşen olayların haberlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Gelecekte gerçekleşmesi beklenen kıyamet de bu kavramla ifade edilmiştir.⁷⁴ Birçok ayette Allah Teâlâ, “Onlara... haberini anlat”⁷⁵ ve “Size/Onlara... haberi gelmedi mi?”⁷⁶ gibi ifadelerle ilgili kıssanın gerçekleşmiş olduğunu ilgili kavramla vurgulamıştır. Kur’ân’da Hz. Nuh, Hz. Yûsuf ve Hz. Meryem gibi öncekilerin kıssalarından söz edildikten sonra birçok yerde “*Bunlar sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindedir (الأنبياء)*” ifadesi kullanılır ve devamında Hz. Peygamber’in ilgili olayın yaşandığı sırada hazır bulunmadığı, onu ne Hz. Peygamber’in ne de kavminin bildiği vurgulanır.⁷⁷ Anlatılan bu kıssaların, “نَبِيٌّ” kavramıyla ifade edilip vahye ve gayba nispet edilmesi, onların hayal veya kültür ürünü olmadıklarını gösterir. Yine Hz. Peygamber’in olay sırasında hazır bulunmadığının vurgulanması, ilgili olayın yaşanmış olduğuna delalet eder. Hz. Peygamber’in ve kavminin ilgili kıssayı bilmediğinin ifade edilmesi ise onun Arap kültürünün ürünü olmadığını açıkça ortaya koyar.

Allah Teâlâ, diğer elçilere vahyettiği gibi Hz. Peygamber’e vahyettiğini ve kimi elçilerin kıssalarını ona anlattığını bildirmiştir. Elçileri de insanların “bundan haberimiz yoktu, bize elçi gelmedi” şeklindeki mazeretini ortadan kaldırmak için gönderdiğini haber vermiştir.⁷⁸ Ayrıca bu elçilerin kavimleriyle olan ilişkisinden söz etmiş, inkârcı toplumların maruz kaldıkları olağanüstü musibetlere değinmiş ve “*İnkârcular yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmediler mi?*”⁷⁹ gibi buyruklarla müşriklerin ilgili kıssalardan ibret almasını istemiştir. Ardından elçilerin kavimleriyle olan kıssalarının ibret vesilesi olduğunu ve bunların ortaya atılan bir iftira olmadığını vurgulamıştır.⁸⁰ Kur’ân’da ibret için yeryüzünde dolaşmanın emredilmesi, ilgili olayların gerçekten meydana geldiğini gösterir. Nitekim Allah Teâlâ Lut kavminin harap olmuş yurtlarının yanından geçen müşriklerin onların başına gelen azaptan ibret almalarını istemiştir⁸¹ ki bu buyruk, müşriklerin yaşanan bu durumdan haberdar olduklarını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber de binekli bir şekilde Hicr bölgesinden geçtiği sırada başını örtüp eğdi ve ashabına “Kendi nefislerine zulmedenlerin yurtlarından geçerken ancak ağlayarak geçin ki onların başına gelen musibet sizin de başınıza gelmesin” buyurdu. Semûd kavminin kuyularından doldurulan kırbaların içindeki suların dökülmesini ve bu sularla yoğrulan hamurların atılmasını emretti. Bu kavme mucize olarak gönderilen deveyi boğazlayan şahsın niteliğini ashabına anlattı ve onlara, devenin su içtiği kuyuyu gösterip sadece ondan yararlanmalarını istedi ve oradan hızlı bir şekilde geçip gitti.⁸² Hz. Peygamber’in bu tutumu ilgili olayın yaşanmışlığını ortaya koymaktadır. Şayet bu kıssalar

⁷³ el-Ahzâb 33/20.

⁷⁴ en-Nebe’ 89/2.

⁷⁵ el-Mâide 5/27; el-A’râf 7/175; Yûnus 10/71; eş-Şu’arâ 26/69.

⁷⁶ et-Tevbe 9/70; İbrâhîm 14/9; et-Tegâbun 64/5.

⁷⁷ Âl-i İmrân 3/44; Hûd 11/49, 100; Yûsuf 12/102.

⁷⁸ en-Nisâ 4/163-165; el-Mü’min 40/78.

⁷⁹ Yûsuf 12/109.

⁸⁰ Yûsuf 12/109-111.

⁸¹ el-Furkân 25/40.

⁸² Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel, *Müsnevu’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu’ayb el-Arnaût vd., nşr. Muessesetu’r-Risâle (b.y.: y.y., 1421/2001), 10/191-192; Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâ’îl el-Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, thk. Heyet (Mısır: Bûlâk, 1311), “Ehâdisu’l-Enbiyâ”, 20; Ebu’l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, nşr. Matba’atu ‘İsa el-Bâbî (Kahire: y.y., 1374/1955), “ez-Zühd ve’r-Rakâik”, 2980, 2981.

efsanelerden ibaret olsaydı, o zaman Allah Teâlâ'nın insanların mazeretini ortadan kaldırmak için gönderdiği elçiler de birer efsane olurdu. Zira elçileri gerçek kişilikler sayıp da başlarından geçen olayları efsane saymanın bir anlamı/dayanağı yoktur. Eğer elçiler efsane ise bu durumda onlara benzer bir şekilde vahiy aldığı bildirilen Hz. Peygamber'in elçiliği de bir efsaneden farksız olurdu. Elçilerin efsane kahramanlar olması hâlinde onlara inanmanın imanın şartlarından sayılmasının gereği nedir? Bu durum, efsaneye inanmanın Müslüman olmanın bir gereği sayıldığı trajikomik bir tabloyu ortaya çıkarmaz mı? Bunun yanı sıra Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'den önce belirli bazı elçiler gönderdiğini ve onların da Hz. Peygamber gibi yemek yiyen ve çarşılarda gezen kimseler olduklarını bildirmiştir.⁸³ Hz. Peygamber'e de "*Ben, peygamberler arasında benzeri gelip geçmemiş biri değilim*" demesini emretmiştir.⁸⁴ Bu buyruklar, Hz. Peygamber ile diğer elçilerin arasında elçilik ve gerçek kişiliğe sahip olma açısından bir farkın bulunmadığını ortaya koymaktadır. Allah Teâlâ, nice toplumlara helak ettiğini ve kıyamet gününde hem elçileri hem de elçilerin kavimlerini hesaba çekeceğini bildirmiştir. Bununla birlikte onların arasında yaşanan olayları tam bir bilgi ile onlara haber vereceğini, zira olup bitenlerin yaşandığı sırada onlardan uzak olmadığını haber vermiştir.⁸⁵ Allah'ın ilgili kimseleri hesaba çekeceğini ve olup bitenleri haber vereceğini söylemesi, Kur'an ve sünnette anlatılan kıssaların efsaneden ibaret olmadığını açıkça göstermektedir.

Kıssalarla mesellerin aynı amacı taşıdığı ve mesellerin gerçek olmayan şeylerden oluşabileceği söylenerek Kur'an kıssalarının da hayal/kültür ürünü olabileceğinin iddia edilmesi pek tutarlı değildir.⁸⁶ Kuşkusuz ki bir konuyla ilgili akıl yürütmek ve ondan ibret almak, söz konusu iki türün ortak amaçları arasında sayılabilir. Fakat bu iki türün bütünüyle aynı amacı taşıdığı söylenemez. Kıssalar, "Hz. Peygamber'e ve müminlere teselli vermek, onlar için rol model sunmak, inkârcıların kötülüklerini ve başlarına gelenleri açıklamak, yanlış bilinen olayı doğru bir şekilde izah etmek, kendisiyle ilgili soru sorulan kıssa konusunda bilgi vermek, verilen ilahi hükmün arka planını açıklamak, gaybi bazı konuların haber verilmesiyle Kur'an'ın ilahi yönünü ortaya koymak"⁸⁷ gibi gözettiği bazı amaçlarla mesellerden ayrılır. Kıssalar, geçmişte yaşanan olaylarla ilgilidir. Bu yüzden birçok ayette kıssanın anlatımına "Hani..."⁸⁸ ifadesiyle başlandığı görülür. Meseller ise herhangi bir zamana bağlı değildir. Mesellerin hayal ürünü olması mümkün olsa da Kur'an'da verilen bütün mesellerin gerçek yaşamdan olması dikkat çekicidir.⁸⁹

Kur'an kıssalarının aynısının veya benzerlerinin önceki semavi kitaplarda veya mitlerde geçmesi, Kur'an'ın onlardan etkilenmiş olduğunu değil bu kıssaların bir aslının var olduğunu gösterir. Zira söz konusu kimi kıssalarla ilgili herhangi bir bilgiye sahip olmayan, kimi kıssaların ise detayını bilmeyen ümmi bir elçinin, hiç okumadığı semavi kitaplarda veya mitlerde geçen bazı kıssaları aslına uygun bir şekilde aktarması hayal ürünü olmakla

⁸³ el-Furkân 25/20.

⁸⁴ el-Ahkâf 46/9.

⁸⁵ el-A'râf 7/4-7.

⁸⁶ Câbirî, *Medhalun ila'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 258.

⁸⁷ Örneğin bk. Âl-i İmrân 3/44, 60, 62; el-Mâide 5/27-32; el-En'âm 6/33-34, 90; el-A'râf 7/101; Yûnus 10/94; Hûd 11/49, 100-101, 120; Yûsuf 12/102-103; el-Kehf 18/13, 60, 83; el-Kasas 28/3.

⁸⁸ Örneğin bk. el-Bakara 2/30-127, 260; Âl-i İmrân 3/42; el-Mâide 5/20, 116. Kıssaların yararları için bk. Ahmed Ferîd, *Teyisiru'l-Mennân fi kısasi'l-Kur'ân* (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1429), 21-25.

⁸⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 2/47-48.

nitelenemeyecek bir durumdur. Kesin bir kanıt bulunmadığı hâlde onun bu kıssaları önceki kaynaklardan sözlü olarak alıntılanmış olduğunu söylemek ise dayanaksız bir iddia ve kasıtlı bir tutum olarak gözükmemektedir.⁹⁰

Kur'ân kıssalarının gerçekliğinin ispatı için arkeolojik kazıların şart olduğunun iddia edilmesi veya kıssaların gerçekleştiği dönemin tarih kaynaklarında yer almasının gerekli olduğunun öne sürülmesi ise beraberinde birçok çelişki bulunan temelsiz bir yaklaşımdır. Çünkü tarihte yaşamış olan bütün önemli şahsiyetler ile ilgili tarih kaynaklarında bir bilginin bulunmadığı ve bulunamayacağı aşikârdır. Bilindiği üzere geçmiş dönemlerde tarih, insan-tanrı kralların tarihinden ibaretti ve toplumda meydana gelen her şey kayda alınmıyordu.⁹¹ Önceki peygamberlerin çoğu da toplumları tarafından reddedilmişti. Dolayısıyla peygamberlerini önemli birer şahsiyet olarak görmeyen bir toplumun tarih kaynaklarında o peygamberden bahsetmesini beklemek ne derece doğru olabilir?⁹² Ya da geçmişte yaşanan her şeyin arkeolojik kazılar yoluyla detaylı bir şekilde ortaya çıkarılabileceği beklentisi, hangi sağlam temele dayanmaktadır? Bu beklentinin bizzat kendisi bilimsel açıdan sorunlu değil midir? Geçmiş dönemde önemli bir şahsiyetin yaşadığına veya mühim bir olayın gerçekleştiğine –yani tarihi bilgilere- inanmanın ölçüsü, aslında bu konuda haber aktaran kimsenin güvenilirliğiyle ilgilidir. Dolayısıyla Kur'ân kıssalarının gerçekliğine inanmak, Kur'ân'ın Allah'ın keliması olarak kabul edilip edilmemesiyle doğrudan bağlantılıdır. Kur'ân'ın Allah'ın keliması olduğuna inanan bir şahsın onun aktardığı tarihsel vakıalara inanmaması söz konusu olamaz. Kur'ân'ın beşeri bir ürün olduğunu iddia eden ve ilahi yönünü yadsıyan bir kimseyle Kur'ân kıssalarının gerçekliğinin tartışılması ise yersizdir. Zira bu konu, “Kur'ân, Allah'ın keliması mıdır yoksa değil midir?” temeline bağlı fer'î bir konudur. Bununla birlikte Kur'ân'da sözü edilen olayların/kavimlerin çoğunun eski tarih kaynaklarında yer aldığı tespit edildiği veya arkeolojik kazılarla ortaya çıkarıldığı bilinmektedir.⁹³ Yine de bu bilimsel verilere kabul-inkâr ikileminde getirilen farklı/karşıt yorumlar, işin özünde asıl sorunun bilimsel veri değil bu verilerin yorumu olduğunu ortaya koymaktadır.⁹⁴

Sonuç

Oryantalistlerin etkisinde kalan tarihselciler, Kur'ân kıssalarının Arap kültürüne ait efsanelerden oluştuğunu ve kimisinin kitap ehlinen alıntılanıldığını iddia ettiler. Buna göre

⁹⁰ Bunun aslında Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e yönelttiği bir itham olduğu görülmektedir. Bk. el-Furkân 25/5.

⁹¹ R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996), 45-46.

⁹² Sözü ettiğimiz durum, peygamberlere özgü değildir. Kur'ân'da sözü geçip de peygamberlerle ilgili olmayan diğer kıssalar için de bu durum geçerlidir. Burada örnek olması amacıyla peygamberlere vurgu yapılmıştır.

⁹³ Detaylı bilgi için bk. Muhammed Beyûmî Mihrân, *Dirâsâtun târihiyyatun mine'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, ts.), 114-412. Burada söz konusu argümanı sunmuş olsak da bunun temel bir dayanak olmadığını yalnızca destekleyici bir kanıt olduğunu vurgulamak isteriz. Zira söz konusu argümanlar olmasa da Kur'ân kıssalarının gerçekliğine delalet eden birçok kanıt bulunmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân kıssalarının –sürekli değişebilen- bilimsel verilere boyun eğdirilmesinin doğru olmadığı kanaatindeyiz.

⁹⁴ Hz. Nuh'un gemisi, Ashab-ı Kehf ve firavunun cesedi ile ilgili şu tartışmalar bu konuda örnek verilebilir. Bk. Hikmet Tanyu, “Cûdî Dağı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 6 Kasım 2022); [Mevki'u İ'câzi'l-Kur'âni ve's-Sunne, “Fulku Nûh fi Türkiye ve Hakâikuha's-Semâniye”](#) (Erişim 6 Kasım 2022); Abdullah el-İmrânî, *en-Niyânu's-seb'a ve ashâbu'l-kehf, el-'Arabî* 216 (Kasım 1976), 34-35; el-Habbal, “Nevmu Ashâbi'l-Kehfî Tarikatun Muhtekiretun li't-Terkid” (Erişim 6 Kasım 2022); Beyânu'l-İslâm, “et-Ta'nu fi İhbârî'l-Kur'ân 'an Necâti Bedeni Fir'avn ba'de Garkihî” (Erişim 6 Kasım 2022); İK-PTZ, “Professor Maurice Bukay: the amazing story of the conversion to Islam” (Erişim 6 Kasım 2022).

Kur'ân, kıssaları gözettiği amaçları için kullanmıştır. Kıssaların amacı, tarihsel bilgi sunmak değil muhatapların öğüt almasını sağlamaktır. Hakka iletmek için kurgulanan kıssaların “hak” olmakla nitelenmesi gibi Kur'ân kıssaları da içerdiği tarihsel bilgiler nedeniyle değil de muhatabın üzerinde bıraktığı etki bakımından “hak” olmakla nitelenmiştir. Dolayısıyla Kur'ân kıssalarında hak anlatımının bulunması yeterlidir, anlatılan kıssaların tarihsel vakıalardan oluşması şart değildir. Bu kıssalar, işin özünde efsanelerden ibarettir. Nitekim Kur'ân, Mekke müşriklerinin “Kur'ân'da efsaneler bulunduğu” iddiasına karşı çıkmamıştır. O yalnızca bu efsanelerin Kur'ân'ın bir beşer sözü olduğuna delil getirilmesine itiraz etmiştir. Bu kıssaların efsanelerden oluşması nedeniyle onlarda hatalı tarihsel bilgilere ve çelişiklere rastlamak doğaldır. Bu durum, tarihsel bilgi vermeyi amaçlamayan Kur'ân'a herhangi bir zarar vermez. Kıssaların gerçek olup olmadığının tespiti, ancak tarihsel ve arkeolojik araştırmalarla mümkündür.

Tarihselcilerin ortaya attığı bu iddialar ele alındığında onların Arap diline ve Kur'ân'a yönelik parçacı bir yaklaşım sergiledikleri ve zayıf temellere dayandıkları görülmektedir. Şöyle ki; “izi takip etmek” anlamına gelen “قَصَّ” fiilinden türeyen “kıssa” kavramı, hem kıssa anlatma fiilini hem de anlatılan kıssayı ifade eder. Kur'ân'da da hem kıssanın anlatımı hem de anlatılan kıssa –hatta Kur'ân'ın bütünü- “hak” olarak nitelenmiştir. Tarihselcilerin hak anlatıma yoğunlaşp kıssanın hak olmakla nitelenmesini göz ardı etmesi, işin başından hatalı bir yol izlemelerine neden olmuştur. Arapçada ve Kur'ân dilinde gerçeğe ve hikmete uygun olan özne, eylem ve nesne “hak” olarak nitelenebilmektedir. Dolayısıyla “hak” vasfı, gerçeğe ve hikmete uygun olmayı gerektirir. Bu durumda şu soru sorulabilir: Geçmiş ve geleceği bilen, anlatımda efsaneye ve yal ürününe gereksinim duymayan Allah Teâlâ, hak olan bir mesajı neden etkisi daha güçlü ve kalıcı olan gerçek bir olayı kullanarak değil de etkisiz veya etkisi düşük ve geçici olan bir efsaneyle anlatsın? Efsanevi anlatım tarzı, her yönüyle hak olmakla nitelenen hidayet verici bir kitaba uygun bir anlatım tarzı mıdır? Kur'ân ayetleri “hak” kavramı bağlamında incelendiğinde şu sonuca varılır: Hak olan Allah Teâlâ, hak olan mesajı, hak olan bir olayın hak anlatımıyla beyan etmiştir. Hiç şüphe yok ki kıssalarda edebi anlatımın amaçlanmaması, Kur'ân kıssalarının edebi bir dille anlatılmadığını ifade etmediği gibi tarihsel bilginin kastedilmemesi de verilen tarihsel bilginin gerçek olmadığı anlamına gelmez.

Mekke müşrikleri Kur'ân'ın etkili bir anlatıma sahip olduğunu kabul ediyorlardı. Onların sorunu, Kur'ân'ın anlatımından daha çok Kur'ân'ın anlattıklarıydı. Nitekim onlar, inkârlarında ısrar ediyorlardı ve hem Kur'ân'ı hem de Hz. Peygamber'i itham edebilenin yollarını arıyorlardı. Dolayısıyla onların ithamları, Kur'ân'da bulunan bir kusurdan değil onların art niyetlerine dayanıyordu. Kur'ân, tarihselcilerin iddiasının aksine “Kur'ân, öncekilerin masallarındır” ithamı da dâhil olmak üzere müşriklerin bütün suçlamalarına itiraz etmiştir. Kur'ân, anlattığı kıssaların tarihsel vakıalar olduklarını birçok kez açıklamıştır. Kimi zaman kıssalar için “meydana gelen önemli bir olayın haberi” anlamına gelen “نَبَأٌ” kavramını kullanmış, kimi zaman da kıssaların vahye dayalı gaybi haberler olduklarını ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in Semûd kavmi gibi bazı kavimlerin yaşadıkları yerleri göstermesi ve onunla ilgili direktiflerde bulunması da anlatılan kıssaların yaşanmışlığını ortaya koymaktadır. Bütün bu bilgiler, söz konusu kıssaların Arap kültürünün ürünü olmadığını göstermektedir. Bazı Kur'ân kıssalarının önceki semavi dinlerde veya eski mitlerde geçmesi ise Kur'ân'ın onlardan alıntıda bulunduğu değil ilgili kıssanın bir aslının bulunduğu delalet eder. Bu kıssaların tarihsel

vakıalar kabul edilmesi için arkeolojik veya tarihsel araştırmalarda tespit edilmesinin şart koşulması, oldukça zayıf bir dayanaktır. Çünkü tarihteki kahramanların ve olayların çoğunun tarih kaynaklarında kayıtlı olmadığı ve arkeolojik kazılarla tespit edilmediği bilinen bir gerçektir. Söz konusu araştırmaların güvenilirliği de tartışmalıdır. Böyleyken bunun Kur'ân kıssalarının gerçekliği için şart koşulması doğru bir yaklaşımı sergilememektedir.

Kaynakça

'Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah. *el-Vucûh ve 'n-nezâir*. thk. Muhammed Osman. Kahire: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1428/2007.

Abdiş, İbrahim. "el-Kasasu'l-Kur'ânî beyne'l-mufessirîne'l-muarrihîn ve'l-hadâsiyyîne'l-mu'âsirîn". *Mecelletu'd-Dirâsâti's-Sekâfiyyeti ve'l-Luğaviyyeti ve'l-Fenniyye* 4/16 (Aralık 2020), 421-432.

Abdurrahman, Seyyid Fârûk Muhammed. *el-Kasasu'l-Kur'ânî ve def'u mâ usîre havlehu min şubuhât*. Menûfiye: Dâru'l-Endülüs, 2014.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah. *Müsnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. nşr. Muessesetu'r-Risâle. b.y.: y.y., 1421/2001.

Arkoun, Muhammed. "İslam Tarihsellik ve İlerleme". çev. Recep Demir. *Journal of Islamic Research* 22/2 (2011), 137-156.

Arkoun, Muhammed. *el-Fikru'l-İslâmî nakdun ve ictihâd*. Cezayir: Laphomic, ts.

Arkoun, Muhammed. *Eyne huve'l-fikri'l-İslâmiyyi'l-mu'âsir*. çev. Hâşim Sâlih. Beyrut: Dâru's-Sâkî, 1995.

Arkoun, Muhammed. *nahve Nakdi'l-'akli'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru't-Talî'a, 2009.

Arkoun, Muhammed. *Târîhiyyetu'l-fikri'l-'Arabi'l-İslâmî*. Beyrut: el-Merkezu's-Sekâfi'l-'Arabî, 1996.

Arpaguş, Hatice K. "Mitoloji, Kur'ân-ı Kerîm Kıssaları ve Kültürel Miras". *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Şubat 2003), 5-24.

Bâhhû, Ebû Süfyân Mustafa. *el-İlmâniyyüne'l-'Arab ve mevkifuhum mine'l-İslâm*. nşr. el-Mektebetu'l-İslâmiyye. Kahire: y.y., 1433/2012.

Beyânu'l-İslâm. "et-Ta'nu fi İhbâri'l-Kur'ân 'an Necâti Bedeni Fir'avn ba'de Garkihî". Erişim 6 Kasım 2022. <http://bayanelislam.net/Suspicion.aspx?id=04-07-0005&value=&type>

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâ'il. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Heyet. Mısır: Bûlâk, 1311.

Câbirî, Muhammed 'Âbid. *Medhalun ila'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 2006.

Celâlu'l-'Azm, Sâdik. *Nakdu'l-fikri'd-dînî*. Beyrut: Dâru't-Talî'a, 1970.

Collingwood, R. G. *Tarih Tasarımı*. çev. Kurtuluş Dinçer. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996.

Culeynid, Muhammed es-Seyyid. *el-İstişrâk ve't-tebşîr*. b.y.: Dâru Kubâ, ts.

- Demir, Şehmus. “Kitab-ı Mukaddes’i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur’ân Kıssalarının Tarihi Gerçekliği”. *İslami İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 103-122.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. *el-Îmâmu’s-Şâfi’î ve te’sîsu’l-îdolojiyyeti’l-vasatiyye*. Kahire: Mektebetu Medbûlî, 1996.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. *en-Nas es-sulta el-hakîka*. nşr. el-Merkezu’s-Sekâfi’l-‘Arabî. Fas: Dâru’l-Beydâ, 1995.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. *İşkâliyyâtu’l-kırâa ve âliyyâtu’t-te’vîl*. nşr. el-Merkezu’s-Sekâfi’l-‘Arabî. Fas: Dâru’l-Beydâ, 1995.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. *Nakdu’l-hitâbi’d-dînî*. nşr. Sînâ li’n-Neşr. Kahire: y.y., 1994.
- Ebu’s-Su’ûd, Salâh. *Kıssatu’t-tûfân*. Cîze: Mektebetu’n-Nâfize, 2010.
- el-Habbal. “Nevmu Ashâbi’l-Kehfi Tarîkatun Mubtekeretun li’t-Terkîd”. Erişim 6 Kasım 2022. https://www.alhabbal.info/dr.mjamil/ejaz/ej23.htm#_ftn3
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzibu’l-luğa*. thk. Muhammed Ivad Mur’ib. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 2001.
- Ferîd, Ahmed. *Teysîru’l-Mennân fî kısıasi’l-Kur’ân*. Riyad: Dâru İbni’l-Cevzî, 1429.
- Halefullah, Muhammed Ahmed. *el-Fennu’l-kasasî fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Kahire: Sînâ, 1999.
- Halîl, Ebû Abdurrahman b. Ahmed. *Kitâbu’l-‘Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî – İbrahim es-Sâmerâî. b.y.: Dâru ve Mektebetu’l-Hilâl, ts.
- Harb, Ali. *el-Memnû’ ve’l-mumteni’*. nşr. el-Merkezu’s-Sekâfi’l-‘Arabî. Fas: Dâru’l-Beydâ, 1995.
- Harb, Ali. *Nakdu’n-nas*. nşr. el-Merkezu’s-Sekâfi’l-‘Arabî. Fas: Dâru’l-Beydâ, 2005.
- Hatîb, Abdülkerîm. *el-Kasasu’l-Kur’âni fî mantukihi ve mefhûmihi*. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1395/1975.
- Hüseyin, Taha. *fî’s-Şi’ri’l-Câhilî*. Tunus: Dâru’l-Me’ârif, 1926.
- İbn ‘Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru’t-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Dureyd, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan. *Cemheretu’l-luğa*. thk. Remzi Münir Ba’albakî. Beyrut: Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâyîn, 1987.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdümelik. *es-Sîretu’n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekâ vd. Mısır: Şirketu Mustafa el-Bâbî, 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. b.y.: Dâru Taybe, 1420/1999.
- İbn Sellâm, Yahya. *Tefsîru Yahya b. Sellâm*. thk. Hind Çelebi. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1425/2004.

İbn Teymiyye, Ebu'l-‘Abbâs Takiyyüddin. *Mecmû‘u’l-fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. nşr. Mecme‘u’l-Melik Fehd. Medine: y.y., 1416/1995.

İbnu’l-Cevzî, Ebu’l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Nuzhetu’l-a’yuni’n-nevâzir fi ‘ilmi’l-vucûhi ve’n-nezâir*. thk. Muhammed Abdülkerîm Kazım er-Râzî. Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 1404/1984.

İK-PTZ. “Professor Maurice Bukay: the amazing story of the conversion to Islam”. Erişim 6 Kasım 2022. <https://ik-ptz.ru/en/exam-tests---2017-math/professor-moris-bukai-udivitelnaya-istoriya-prinyatiya-islama.html>

Kumenî, Seyyid. *el-Ustûra ve’t-turâs*. Birleşik Krallık, Hindâvî, 2020.

Mâzerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali. *el-Mu‘lim bi-fevâidi Müslim*. thk. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer. Tunus: ed-Dâru’t-Tûnusîyye, 1988-1991.

Mevki‘u İ‘câzi’l-Kur’âni ve’s-Sunne. “Fulku Nûh fi Turkiye ve Hakâikuha’s-Semâniye”. Erişim 6 Kasım 2022. <https://quran-m.com/%D9%81%D9%8F%D9%84%D9%83-%D9%86%D9%88%D8%AD-%D9%81%D9%8A-%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A7-%D9%88%D8%AD%D9%82%D8%A7%D8%A6%D9%82%D9%87%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D8%AB%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A9/>

Mihrân, Muhammed Beyûmî. *Dirâsâtun târihiyyatun mine’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Beyrut: Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, ts.

Mutâvi‘, Sa‘îd ‘Atiyye Ali. *el-İ‘câzu’l-kasasî fi’l-Kur’ân*. Kahire: Dâru’l-Âfâki’l-‘Arabiyye, 2006.

Müslim, Ebu’l-Huseyn b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. nşr. Matba‘atu ‘Îsa el-Bâbî. Kahire: y.y., 1374/1955.

Nâsîf, İsmâuddîn Hafenî. *el-Yâhûdiyyetu beyne’l-ustûrati ve’l-hakîka*. Beyrut: Dâru’l-Murûc, 1985.

Nehyûm, es-Sâdık. *er-Remz fi’l-Kur’ân*. Libya: Tâle, 2008.

Nöldeke, Theodor. *Târîhu’l-Kur’ân*. çev. Georges Tamer. Beyrut: Dâru Neşri George Almaz, 2000.

Oral, Murat. “Kur’ân’da Mucize/Ayet Mefhumu”. *Anadolu 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. ed. Gültekin Gürçay – Khorram Manafidizaji. 127-134. Diyarbakır: UBAK, 2022.

Oral, Murat. “Tarihsel Süreçte Ayetlerin Yorumunda Meydana Gelen Değişiklikler –Mucizeler Örneği-“. *İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırmalar IV*. ed. Mehmet Onur. 89-119. Konya: Eğitim Yayınevi, 2022.

Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.

Râgıp, Ebu’l-Kâsım el-Asfahânî. *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 1412.

Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekir. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. nşr. el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kutub. b.y.: y.y., 1394/1974.

Şahrûr, Muhammed. *el-Kasasu'l-Kur'ân kırâaten mu'âsıra*. Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2010.

Şâtıbî, İbrahim b. Musa. *el-İ'tisâm*. thk. Sa'd b. Abdullah Âlu Humeyd. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1429/2008.

Tanyu, Hikmet. "Cûdî Dağı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 6 Kasım 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cudi-dagi>

HANEFİLİK-MÂTÜRİDİLİK ETKİLEŞİMİ SÜRECİNDE İMAM MÂTÜRİDÎ VE MÂTÜRİDİLİK

Dr. Öğretim Üyesi, Mehmet TAŞDELEN¹

ÖZET

Bu çalışmada inanç dünyamızın şekillenmesinde büyük katkıları olan en önemli kişilerden biri durumundaki İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlikten bahsedilmektedir. Öncelikle vurgulanması gereken şey şudur ki Mâtürîdîliğin oluşmasında öncü denilebilecek şekilde en önemli pay İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'ye aittir. Bunun sebebi Horasan ve Mâverâünnehir bölgesindeki halk, hicri 1. asırdan itibaren İslamla müşerref olmaya başladılar. Türkler müslüman olduktan sonra dini eğitimlerini daha iyi görmek için önceden Müslüman olmuş ve ilmi tecrübeleri daha yüksek olan yerlere giderek ilim tahsil etmekteydiler. Türkistan diyarından da Bağdat ve civarına gelenler daha çok Ebû Hanîfe ve öğrencilerinden ders alıp eğitimlerini tamamladıktan sonra Belh, Rey, Buhara, Merv ve Semerkant gibi şehirlerde eğitim yuvaları kurmak suretiyle öğrenciler yetiştirmeye başladılar. İşte bu öğrencilerden biri de Semerkant'ın Mâtürîdî tarafından Mâtürîdî'dir. İmam Mâtürîdî gördüğü kaliteli eğitim vasıtasıyla zamanla sözü dinlenmeye ve kitaplar yazarak öğrenciler yetiştirmeye başlamıştır. İmam Mâtürîdî hoca-öğrenci etkileşimi sonucunda Ebû Hanîfe'nin özellikle inanç alanındaki görüşlerinden istifade ederek daha da geliştirmiştir. Mesela inanç alanında Kur'an ve hadis ikilisi yani nakil ile aklı birleştirmek suretiyle İslam dininin inanç sistemini daha da anlaşılabilir bir şekilde sunmuştur. Yazmış olduğu kelimeler ile ilgili eseri olan Kitabu't-Tevhîd, alanında inanç konularını sistematik bir şekilde işleyen hacimli ilk eser sayılmaktadır. Hatta hem öğrencilerinin hem de kendisinden sonra gelenlerin yazmış oldukları inanç ile ilgili eserlerde Mâtürîdî'nin kitabındaki gibi ya da benzer bir metodla konuları işledikleri görülmektedir. İmam Mâtürîdî'nin en önemli yönlerinden biri de güncel siyasi çekişmelerden uzak kalarak, konulara odaklanmakta, işlediği meselelerde standartlar koyarak yol çizmektedir. Mâtürîdî'nin diğer önemli bir tarafı da Müslüman toplumları ayırıştırıcı söz ve tutumlardan uzak durarak önceliğini birleştirici bir metot takip etmeye gayret göstermiştir. Kısaca İmam Mâtürîdî İslam dininin inanç esaslarını anlaşılır, takip edilebilir ve yaşanabilir bir metod izlemek suretiyle Müslüman dünyasında zaman ilerledikçe kıymeti daha çok anlaşılacak ve anlaşılacak olan bir kişilik olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm, İnanç, İmam Mâtürîdî, Mâtürîdîlik.

¹ Gaziantep İslam Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, mehmettasdelen02@hotmail.com
ORCID ID: [0000-0003-3770-0847](https://orcid.org/0000-0003-3770-0847)

IMAM MÂTÜRÎDÎ AND MÂTÜRÎDÎY IN THE PROCESS OF INTERACTION OF HANAFILIC-MÂTÜRÎDÎY

Abstract

In this study, Imam Maturidi and Maturidism, one of the most important people who have made great contributions to the shaping of our world of belief, are mentioned. First of all, the thing that should be emphasized is that the most important share in the formation of Maturidism belongs to Imam-ı Azam Abu Hanifa. The reason for this is that the people of Khorasan and Transoxiana began to be honored with Islam as of the 1st century of the Hegira. After the Turks became Muslims, they went to places that had previously converted to Islam and had higher scientific experience in order to see their religious education better. Those who came from the land of Turkestan to Baghdad and its surroundings started to train students by establishing education centers in cities such as Belh, Rey, Bukhara, Merv and Samarkand after they took lessons from Abu Hanifa and his students and completed their education. One of these students is Maturidi from the Maturid side of Samarkand. Through the quality education he received, Imam Maturidi began to listen to his words and to train students by writing books. As a result of the teacher-student interaction, Imam Maturidi developed it further by benefiting from Abu Hanifa's views, especially in the field of faith. For example, in the field of belief, he presented the belief system of Islam in a more understandable way by combining the Qur'an and hadith, that is, the narration and the mind. Kitabu't-Tawhid, which is his work on kalam, is considered to be the first voluminous work in its field that systematically deals with the issues of faith. In fact, it is seen that both his students and those who came after him dealt with the subjects in the works related to faith, as in Maturidi's book or with a similar method. One of the most important aspects of Imam Maturidi is that he stays away from current political conflicts, focuses on issues, and sets standards in the issues he deals with. Another important aspect of Mâtürîdî is that he tried to follow a unifying method by avoiding the words and attitudes that discriminate Muslim societies. In short, Imam Maturidi is seen as a personality whose value is more appreciated and will be understood as time progresses in the Muslim world, by following the principles of belief of the religion of Islam in an understandable, followable and livable method.

Keywords: Islam, Faith, Imam Maturidi, Maturidiness.

HANEFİLİK-MÂTÜRİDİLİK ETKİLEŞİMİ SÜRECİNDE İMAM MÂTÜRÎDÎ VE MÂTÜRİDİLİK

1. MÂTÜRİDİLİĞİN ARKA PLANI

Mâtürîdîlik deyince akla Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî es-Semerkindî (v. 333/944) gelir. Ancak İmam Mâtürîdî'nin düşüncesinin oluşumunun arka planında Ebû Hanîfe'nin etkisinin olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle Mâtürîdîlik ile Hanefîlik arasında yakın bir ilişkinin olduğu ve Mâtürîdîliğin arka planında Hanefîlik olduğu hususunda ittifak vardır. Mâtürîdîlik deyince yapılan tanımlamaların bir

kısmı: “*Ebû Hanîfe (v. 150/767) ve Ebû Mansûr el-Mâtürîdî’nin görüşleri etrafında oluşan kelâm mektebi*” (Yavuz, 2003: 28/165) veya fikrî temelleri Ebû Hanîfe’ye dayanan (Koçoğlu, 2010: 243) ve onun akide (inanç) ile ilgili zikrettiği görüşlerini aklî ve naklî olarak geliştirip sistemleştiren İmâm Mâtürîdî’nin ismine izafe edilen ekol (Çetin, 2013: 102) diye verilmektedir.

Bu tanımlardan da anlaşılmaktadır ki İmâm Mâtürîdî’nin veya Mâtürîdiyye ekolünün Ebû Hanîfe’nin görüşlerinden etkilendiği görülmektedir. (bkz. Ak, Milel ve Nihal 7/2 2010: 224-236). Bu nedenle Ebû Hanîfe’nin fikirlerinin Mâtürîdiyye’ye nasıl etki ettiğini anlamak için bunun arka planına bakmak gerekir.

Ebû Hanîfe, Ehl-i Sünnet fakihleri içinde ilk mütekellim (kelamcı) olarak kabul edilir (Beyâdî, 1368/1949: 19). Pek çok öğrenci yetiştirerek ve eser yazarak nakil ile beraber akla da yer vermesiyle ve nakil-akıl birlikteliğini esas almasıyla oluşan ashâbu’r-rey (naklin yanında kendi görüşlerini de sunanlar) sahiplerinin gelişip yaygınlaşmasında öncü konumundadır. Ebû Hanîfe’nin öğrencilerinin yaptığı eğitim-öğretim çalışmaları ve verilen kadılık görevleri vasıtasıyla, Hanefî düşüncenin bir kolunun Mâverâünnehir’e doğru yayıldığı söylenebilir. (Kutlu, 2000: 211).

Bu tarihi, siyasî, kültürel ve sosyal amiller, Ebû Mansûr Mâtürîdî’nin, Semerkant’ta Ebû Hanîfe’nin düşüncelerini geliştirip sistematik hale getirmesine zemin hazırlarken aynı zamanda Mâtürîdîliğin bu coğrafyada yeşerip gelişmesinin tarihi arka planının oluşumuna zemin teşkil etmeye başlamıştır. (Çetin, 2013: 102; Ak, 2006: 79). Horasan ve Mâverâünnehir bölgesindeki halk, hicri 1. asırdan itibaren İslamla müşerref olmaya başladılar. (el-Belazûrî, 1983: 597-601; İbnu’l-Esîr, 5/51; Geniş bilgi için bkz. Kutlu, 2000: 134-138). Fakat onların İslam’ı seçmelerine rağmen, daha yeni Müslüman olmalarından dolayı ameldeki eksiklikleri nedeniyle ikinci sınıf muamelesi görmelerine neden olmakta ve hatta ğayr-i Müslimlerden alınan cizye bunlardan da talep edilmekteydi (İbnu’l-Esîr, 5/148). İmam-ı Azam Ebû Hanîfe ise, ameli imandan bir parça saymayıp iman ve amel ayırımına giderek, kelime-i şهادet getiren herkesi mü’min olmak cihetiyle eşit saymakla buna tepki göstermekte ve bunlardan cizye alınmasını ise uygun bulmamaktaydı (Ebû Hanîfe, 2016: 67; Kutlu, 2000, 134-138). Buradan hareketle veya bununla etkisiyle Mâverâünnehir bölgesinden gelenlerin daha çok Ebû Hanîfe’nin veya talebelerinin yanına gelerek ders görmeye başlama sebeplerinden sayılabilir. Böylece Belh ve Rey şehrinden gelenler Ebû Hanîfe’nin yanında ders gördükten sonra tekrar memleketlerine dönerek aldıkları bu fikri yapıyı oralarda yayıyorlardı. Bu şekilde Hanefilik o bölgede yayılmaya başladı ve Mâverâünnehir bölgesinin önemli şehirlerinden Buhara ve Semerkant’ta bu halkaya dahil olmaya başladı. Hatta bu insanlar yavaş yavaş bölgelerinde kadılık, müftülük gibi halk nezdinde muteber görevlere getirilmeye başlandı. Böylelikle Horasandan sonra bu insanların Ebû Hanîfe’den aldıkları derslerini Buhara ve Semerkant gibi Mâverâünnehir’in önemli şehirlerinde de yaymaya başlamasıyla Semerkant ekolü oluşmaya başlamıştır (Ak, 2006: 72-79; Çetin, 2013: 100).

Ebû’l-Muîn en-Nesefî “*Tabşıratu’l-edille*” adlı eserinde, Mâverâünnehir’de Semerkant ekolünün oluşumu hakkında “*Usul ve furu’ ilimlerini birleştiren Semerkantlı âlimlerimiz eş-Şeyh Ebû Bekir Ahmet b. İshak b. Sabih el-Cüzcânî zamanından beri bu görüşteydiler*” cümlesinde yer alan “*Semerkantlı âlimlerimiz*” ifadesini, “Semerkant ekolü” olarak; “bu görüşteydiler” ifadesini ise, “Hanefî-Mâtürîdî çizgisinde olanlar” diye anlaşılabilir. Ayrıca Nesefî’nin Ebû Bekir Ahmet b. İshak b. Sabih el-Cüzcânî’ye yer vermesi, Daru’l-

Cüzcânîye'nin Mâtürîdî düşüncelerin gelişip yayıldığı yer olduğunu göstermektedir. Semerkant ekolü yaklaşımı ile de Hanefî-Mâtürîdî mezhebi kastedilmektedir (Çetin, 2013: 102).

Bu ifadelerden dikkati çeken bir hususta, yetişen alimler bu bölgede ekolleşmiş medreselerden çıkmışlardır. Semerkant, Buhara ve Belh gibi şehirler Mâverâünnehir'in en önemli şehirlerindedir. Bu sebeple buralarda teşekkül eden Hanefî anlayış, genel olarak Mâverâünnehir ekolü diye isimlendirilir. Bunun yanı sıra o dönemki önemli medreselerden olan Dâru'l-Cüzcânîye (içerisinde üç tane Cüzcânî isimli/lakaplı hocası olmasından bu isimle anılmakta) ve Dâru'l-İyâzîye (kurucusu Ebû Ahmed el-İyâzî olmasından bu isimle anılmakta) Semerkant'ta bulunduğundan özel olarak Semerkant Ekolü diye de isimlendirilir. Semerkant'taki Ebû Hanîfe geleneği çerçevesinde ehl-i sünnet âlimlerinin yetiştiği bu medreselerden Dâru'l-Cüzcânîye medresesi İmam Mâtürîdî'nin yetiştiği ve daha sonra burada müderrislik yapıp birçok talebe yetiştirdiği medresedir. (en-Nesefî, 1412/1991: 142-143; Ak, 2006: 84-91). Dâru'l-Cüzcânîye Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ve O'nun hocaları ile öğrencilerinin; Dâru'l-İyâzîye ise, Ebû Ahmed el-İyâzî ve Ebû Bekir el-İyâzî gibi ileri gelen Hanefîlerin ilim merkezleri arasında yer almaktaydı. (Yavuz, 2003: 28/165).

Bu şekildeki ilim merkezleri vasıtasıyla Hanefîlik, hicri ikinci asrın başlarından itibaren Horasan ve Mâverâünnehir'in hemen hemen tüm şehirlerinde etkili olmuş ve yayılmıştır. Nitekim Nesefî, Mâverâünnehir'in tamamıyla, Horasan'ın Merv ve Belh gibi şehirlerinde Mu'tezile'nin fikirlerini kabul edenler dışında bütün Ebû Hanîfe taraftarlarının ilk dönemden itibaren Hanefîliğe yönelip benimsediklerini söyleyerek bu bölgenin Hanefîlik şemsiyesi altında Mâtürîdîliğe yelken açtığı görülmektedir. (en-Nesefî, 1993: 1/468; Ak, 2012: 435).

Burada şunu da belirtmek gerekir. Bu dönemde Hanefîlerin bir kısmının itikâdî olarak i'tizal fikrini benimsedikleri de rivayet edilmektedir. Mesela bunlardan Ebû'l-Kasım el-Ka'bî amelde Hanefî iken itikatta ise i'tizal düşüncesini benimseyenlerdendir. Ancak Hanefîlerin çoğunun i'tizal fikrini reddettikleri ve Ebû Hanîfe'nin itikadî görüşleri etrafında veya bunu temel alarak yavaş yavaş itikadî bir oluşumun oluşmaya başladığı görülmektedir. Bunlarında daha çok Semerkant'ta Dâru'l-Cüzcânîye ve Dâru'l-İyâzîye mensupları ile Buhara'da Ebû Hafs el-Kebîr ve Belh'te Nusayr b. Yahya çevresinde bir araya gelen ve Mu'tezilî görüşleri kabul etmeyen Hanefîler olduğu düşüncesi bulunmaktadır. İmam Mâtürîdî'nin de içinde olduğu bu grup genel olarak Hanefî Semerkant/Mâverâünnehir Ekolü şeklinde isimlendirilmiştir (Düzgün, 2011: 17; Karadaş, 2013: 239-241; Ak, 2013: 436).

Mâtürîdîliğin kurucusu kabul edilen İmam Mâtürîdî'nin Ebû Hanîfe'ye nisbet edilmesi ise şu hocaları vasıtasıyla olduğu belirtilmektedir: Ebû Hanîfe Nu'man b. Sabit (v. 150/767) - Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (v. 189/804) - Musa b. Süleyman el-Cüzcânî (v. 200/816) - Ebû Abdillâh el-Cüzcânî (v. 3/9. asır), Ebû Bekr Ahmed b. İshak el-Cüzcânî (v. 250/864) - Ebû Nasr Ahmed b. Abbâs el-İyâzî (v. 275/888 civarı) - Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (v. 333/944) (Karadaş, 2013: 235-276).²

Bu hocalar vasıtasıyla Ebû Hanîfe ile İmam Mâtürîdî arasında bir ittisal olmuş ve Ebû Hanîfe'nin görüşleri böylelikle İmam Mâtürîdî'nin fikri yapısına temel teşkil etmiştir. Böylelikle Hanefî-Mâtürîdî etkileşimin hoca-talebe ilişkileri vasıtasıyla bir diyardan diğere geçmiştir ve yeni bir boyut kazanarak itikatta bir ekol haline gelmeye başlamıştır.

² Mâtürîdîliğin arka planının detaylı bilgisi için bkz. (Nesefî, 1993: 1/468-474; Ak, 2013: 435-437; Kutlu, 2000: 271).

2. MÂTÜRÎDİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

Mâtürîdilik, oluşum sürecinde Hanefiliğin temel teşkil etmesiyle etkisi büyük ölçüde görülse de İmâm Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî'nin ortaya koyup geliştirdiği bir mezhep olduğu gerçeğini unutmamak gerekir. Tarihsel süreçte bakıldığında Ebû Mansûr Mâtürîdî'nin doğum tarihi net bir şekilde bilinmemektedir. Bununla beraber Eyyub Ali, Mâtürîdî'nin hocası Rey Kâdısı Muhammed b. Mûkatil er-Râzi'nin 248/862 yılında vefat etmesinden yola çıkarak onun, h. 3. / m. 9. asrın ilk yarısında Semerkant'ın Mâtürîd kasabasında dünyaya geldiğini belirtmektedir (Huleyf, 1974: 316-319).

Genel kabul gören görüşe göre Türk asıllı olan Mâtürîdî yaklaşık 85-90 yıl yaşadıktan sonra 333/944 yılında Semerkant'ta vefat etmiştir. (Mâtürîdî, 2003: 9-13; Yazıcıoğlu, 1998: 112; Kutlu, 2003: 18). Samanîler'in güçlü yönetimi devrinde İmâm Mâtürîdî'nin yıldızının parladığı görülmektedir. Samanîler, 261-389/874-999 yılları arasında İran'ın tümüne ve Türkistan diyarlarına hâkim olmuşlardı. Ehl-i ilmi koruyup kolladıkları ve sahip çıktıklarından dolayı ülkeleri ilmi çalışmalar açısından münbit bir yer haline gelmekteydi. (Emin, 1962: 1/260; Aydınli, 2019: 574-582.). Aynı zamanda yöre halkını Rafizilikten korumak amacıyla Arapça dilinde kelâmî kitaplar yazmıştır. Bu nedenle Samanîlerin bu bölgede Sünnî düşüncenin koruyucusu ve gelişmesini sağlayanlar olduklarına dair görüşler de bulunmaktadır. Mâtürîdî, buralardaki huzurlu akademik atmosfer ve kültürel çevre içinde, İslami ilimleri zamanın ileri gelen âlimlerinden tahsil etme imkânı bularak böyle bir dönemde yetişmiştir. (Barthold, 1973: 47. Mü'minov, 2003: 15).³

İmâm Mâtürîdî'ye ait olduğu bilinen ve günümüze kadar gelen en önemli iki eseri “*Te'vîlâtul-Kur'ân*” ve “*Kitâbu't-Tevhid*”dir. Mâtürîdî'nin günümüze ulaşan ve ulaşmayan eserlerine göre, onun, kelâm başta olmak üzere mezhepler tarihi, tefsir, fıkıh ve fıkıh usulü gibi birçok alanda eserlerinin olduğu belirtilmektedir. (Yazıcıoğlu, 1985: 286-289; Özen, 2003: 28/149-150).

İmâm Mâtürîdî'ye kadar gelen Ebû Hanîfe'nin fikirleri, İmâm Mâtürîdî'nin bunu geliştirip kendine göre bir sisteme oturtmasıyla Mâtürîdiyye ekolü kendini belli etmeye başlamıştır. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki İmâm Mâtürîdî'nin görüşleri yaşamış olduğu coğrafyada yayılmakla beraber ilk iki asırda direk onun ismiyle anılan bir ekolden bahsedildiğine rastlanılmamaktadır. Ancak 5/11. yüzyılın sonları ile 6/12. yüzyılın başlarından itibaren İmâm Mâtürîdî, Ehl-i Sünnet'in imamı olarak görülmeye başlandığına dair görüşler ağırlık kazanmaktadır. Buna delil olarak da bu tarihlerden itibaren âlimler eserlerinde İmâm Mâtürîdî'ye çeşitli şekillerde atıflarda bulunmaları gösterilmektedir. Mesela Nesefî, *Tabşıra*'nın birçok yerinde “bu konuda Mâtürîdî şöyle dedi, Şeyhimiz Ebû Mansur'un görüşüdür” (Örnek için bkz. Nesefî, 1993: 1/19, 39, 192; ayrıca diğer bir örnek için bkz. el-Üsmendi, 2005: 47, 141, 156) tarzında ki sözleriyle bunu göstermektedir. Mâtürîdî kelâmcı Ebû'l Yüsr el-Pezdevî de (v. 436/1099), “*Usulu'd-Din*” adlı eserinde Mâtürîdî'den “eş-Şeyh” lakabıyla bahseder (el-Pezdevî, 1980: 53). Mâtürîdî kelâmcılarından Nureddin es-Sabuni (v. 580/1184) de, *el-Bidaye'de*, Mâtürîdî'den “eş-Şeyh el-İmâm”, “er-Reisu ehl-i's-sünne ve'l-cemaâ”, “âlemu'l-Hüdâ” gibi övücü ifadeler kullanır (es-Sabuni, 1979: 89). *Tahavî Akidesi* üzerine yazdığı şerhinde Menkubers Necmuddin Yalınkılıç et-Turki (v. 652/1254), İmâm Mâtürîdî'nin kelâmî

³ İslâm öncesi ve sonrası Semerkant'ın yeri ve değeri hakkında geniş bilgi için bkz. (Düzgün, Ankara: 2011; Aydınli, İstanbul: 2011).

görüşlerine yer vererek, ondan “İmâmu’l-Hudâ” (et-Türkî, Köprülü Ktp., No: 848, İst. Tar: 648, 18). diye bahsetmektedir. Mâtürîdî kelâm âlimi İbnû’l-Humâm (v. 861/1457) ise “*el-Müsayere fi ilmi’l-Kelâm*” adlı eserinde Mâtürîdî’den “üstad” diye bahsetmektedir (İbn Humam, 1317: 107). Mâtürîdî olan Ömer en-Nesefî (v. 537/1142)’nin “*Akaidu’n-Nesefî*” adlı eserini şerh eden Eş’arî kelâmcı Teftâzânî (v. 793/1390), Mâverâünnehir bölgesi kelâmcılarından bahsederken onlardan “Mâtürîdiyye” isimlendirmesiyle bahsetmektedir (Teftâzânî, 147).

Bu gibi ifadelerden yola çıkılarak miladi 12. asırdan itibaren özellikle Mâverâünnehir bölgesi mütekellimlerinde eserlerinde İmam Mâtürîdî’nin imam olarak kabul edildiğini ve Mâtürîdîliğinde bir ekol olarak yerleştiğini göstermektedir. Ayrıca Mâverâünnehir’deki Hanefîlerin, münazara ve eserlerinde Mâtürîdî’nin ismini ve görüşlerini öne çıkarmaları da, böylelikle onların Mâtürîdiyye adıyla anılmasında büyük etki ettiği de belirtilmektedir (Ak, 2006: 146-148; Karadaş, 2013: 247).

Mâtürîdî, daha çok Hanefî Mezhebi’nin kendisine dayandırılmasıyla bir fıkıhçı şeklinde meşhur olmuşsa da, İslam inanç esaslarını açıklama ve düzenlemesiyle daha çok ilgilenmiştir. Çağdaşı ve yaşadığı coğrafî alan ve çevresindeki fakihler arasında, Ebû Hanîfe’nin itikadî alanda aklî yaklaşımlarının şartlarını benimseyen ve onları itikadî alanda ve dinî hükümler üzerinde uygulayan ilk kişilerdendir. Bu nedenle Mâtürîdî ve onu takip edenler, rey ve kıyas ehli diye anılmalarının temel sebepleri arasındadır. (Şerif, 1990: 1/281).

Böylelikle Maturîdî’nin görüşleri, çevresindekileri etkilemiş, vefatından sonra öğrencileri tarafından yaygınlaştırılmış ve yaklaşık yüzyıl gibi bir sürede müstakil bir ekol haline getirilmiştir. Bunun gerçekleşmesinde tabi ki en büyük pay Mâtürîdî’nindir. Ancak Mâtürîdî’nin ders arkadaşlarından, Hâkim es-Semerkandî (v. 340/951)’nin de etkisi inkâr edilemez. Semerkandî, ehl-i Sünnetin prensiplerini altmış iki konu şeklinde ele aldığı “*es-Sevadu’l-A’zam*” adlı eseri çok önemlidir. Ayrıca hocası Ebû Nasr el-İyâzî’nin oğulları Ebû Ahmed el-İyâzî ve Ebû Bekir el-İyâzî’de bu alanda önde sayılırlar. Bunlardan özellikle Ebû Ahmed, o coğrafyada otorite sayılan ve Mâtürîdî’ye denk olan bir âlim olarak zikredilenler arasındadır. (Yavuz, 2003: 28/166; Karadaş, 2013: 243). Mâtürîdî’nin bir diğer öğrencisi olan Ebû’l-Hasen Ali b. Saîd er-Rüstüfegnî de (Rüstüfegnî) (v. 345/956), “*İrşâdu’l-Mühtedî*” adlı eserinde Mâtürîdî’nin fikirlerini paylaşmaktadır. İmam Mâtürîdî’nin bu gibi öğrencileri vasıtasıyla ekolleşmesinde ve dolayısıyla Mâverâünnehir bölgesinde ehl-i sünnet kelâmının oluşumunda önemli bir aşamayı teşkil ettikleri görülmektedir. Ebû Ahmed el-İyâzî ve Ebû’l-Hasan er-Rüstüfegnî’ye öğrencilik yapan Ebû Seleme es-Semerkandî de, “*Cümelü Usûli’d-Dîn*” adlı eseriyle Mâtürîdiyye kelâmının yaygınlaşmasında payı bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemde Karmatîler’le yapılan fikrî mücadelede Ebû Ca’fer Mansûr b. Ca’fer ed-Debûsî ve öğrencisi Ebû Muhammed Abdülkerîm b. Muhammed el-Mîgî’nin de büyük etkisi inkâr edilemez. Bunların yanı sıra daha sonraki dönemlerde Muhammed Abdülkerim b. Musa el-Pezdevî (v. 389/999), Ebû’l Muîn en-Nesefî (v. 508/1114), Ebû Hafs Necmuddin Ömer en-Nesefî (v. 537/1142), Sıracuddîn Ali b. Osman el-Ûşî (v. 575/1179), Nureddin es-Sabûnî (v. 580/1184) gibi şahsiyetlerde Mâtürîdîliğin gelişip yaygınlaşmasında fikirleri ve eserleriyle önde gelen isimlerdendir (Yavuz, 2003: 28/166; Kutlu, 2000: 273; Özen, 2003: 28/147).

Bir kısım müelliflerde bunu şu şekilde bir taksimata tabi tutarak izah etmektedirler: İmam Mâtürîdî’nin görüşleri kendisinden sonra en az üç koldan yayılmıştır. Bunlar, Mâtürîdî’nin önde gelen öğrencilerinden olan Ebû’l-Hasen Ali b. Sa’id Rüstüfegnî ve onun öğrencisi İbn-i Yahya kolu, ikincisi, Mâtürîdî’nin diğer bir talebesi olan Ebû Ahmed el-

İyazî'nin öğrencisi Ebû Seleme, üçüncüsü ise Mâtürîdî'nin diğer bir öğrencisi olan Abdülkerîm el-Pezdevî ve onun öğrencisi Abdüssadık koludur. Bu şekilde İmam Mâtürîdî'nin fikirleri ve düşünceleri Semerkant başta olmak üzere Mâverâünnehir bölgesinde bulunan Hanefilerin çoğu tarafından benimsenmiş ve böylece Mâtürîdîlik yavaş yavaş bir ekol şeklini almaya başlamıştır. (Ak, 2013: 451).

Mâtürîdîliğin kurumsallaşması ve yayılmasında en önemli rolü “Seyfu'l-Hak” lakabıyla bilinen Ebû'l-Muîn en-Nesefî (v. 508/1114) oynadığı belirtilmektedir. Nesefî özellikle “*Tabsirâtu'l-edille*” ve “*et-Temhîd li kavaidi't-Tevhid*” adlı eserlerinde hem Mâtürîdiyye'nin fikirlerini açıklamakta, hem de ekolün hem temsilcileri ve tarihçesi hakkında bilgiler vermektedir. Hatta genel kabule göre Mâtürîdî'nin bütün görüşlerini benimseyip, onu ön plana çıkaran ilk kişinin Ebû'l-Muin en-Nesefî olduğu şeklindedir. Onun, kelâmî ve îtikâdî problemleri semantik bir metotla çözmeye yönelik gayreti günümüzde önem kazanan dil felsefesi çözümlmelerine benzer bir tarz geliştirmesi önemli bir yer tutmaktadır. (Atay, 2002: 23).

Burada ayrıca şunları söylemek mümkündür. Hanefî bir coğrafyada ve Hanefî mezhebi mensuplarının teşebbüsleri ile ortaya çıkan Mâtürîdîlik, Eş'arilikten bağımsız ve nispeten eş zamanlı olarak ortaya çıkmış bir ekoldür. İtikâdî ve fikrî temelleri cihetiyle bakıldığında, Ebû'l-Muîn en-Nesefî'nin de ifade ettiği gibi Eş'arilikten önce olduğu görüşü yabana atılmayacak bir düşüncedir. (Karadaş, 2013: 243). Bu nedenle her ne kadar kelâm tarihiyle ilgili kaynaklar Sünnî kelâmın kurucusu olarak Ebû'l-Hasen el-Eş'arî'yi gösterse de günümüze intikal eden eserlerden hareket edildiği takdirde Eş'ariliğin, zamanın siyasî ve sosyal saikleri nedeniyle açık ve yayılcı olmasından dolayı bu kurucu olma cihetiyle İmam Mâtürîdî'yi gölgede bıraksa da ancak Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin eserlerindeki konuları ve işleyiş tarzıyla aslında daha önceden ehl-i sünnet kelâmının oluşmasında ön ayak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. (Topaloğlu, 2003: 28/151). Ayrıca şu hususta önemlidir. Fıkıhta Hanefî mezhebine bağlı olan Mâtürîdî *Te'vilâtü'l-Şur'ân*'ında bu ekolün görüşlerini savunur ve eserlerinde Ebû Hanîfe'ye olan saygısını dile getirir. Ancak bu, bazılarının zannettiği gibi onun Hanefîliğin Mâverâünnehir'deki bir temsilcisi olduğu anlamına gelmemelidir (Beyâdî, 1368/1949: 23). Mâtürîdî, *Te'vilât*'nın kimi yerlerinde Şâfiî'ye eleştiriler yönelttiği halde onun elimizde bulunan bu iki kitabında Ebû'l-Hasan el-Eş'arî veya ekolüne herhangi bir atıfta bulunduğu tespit edilememiştir (Topaloğlu, 2003: 28/156).

Diğer bir hususta her ne kadar Mâtürîdîliğin temeli Hanefîliğe dayansa bile İmam Mâtürîdî'nin Hanefîliğe getirdiği kelâmî açılım, Mâtürîdî'nin bu ekolün aslında kurucusu olduğunu gösterir. Buna en güzel örnekte İmam Mâtürîdî'nin yazmış olduğu “*Kitabu't-Tevhid*” isimli eseridir. Bu eser, naklin yanında akla da önem veren kelâm akımının ve kelâm telif türünün alanıyla ilgili temel konulara yer veren ilk eseridir. 4./10. yüzyılın başlarında kaleme alınıp günümüze intikal eden Mu'tezili, Şiî, Selefi ve Eş'arî eserleri içinde, sonraları ortak konular olarak tartışılan akaid meselelerini *Kitabu't-Tevhid*'de olduğu gibi sistematik bir yaklaşımla ve ilmi istidlallerle ele almak suretiyle işleyen başka eserin varlığı bilinmemektedir (Mâtürîdî, 2003: 20). İmamet meselesinin yanı sıra sonradan kelâm kitaplarına giren bazı kelâmî meseleler hariç tutulursa, kelâm alanında sistematik olarak konuları işleyen ve kendisinden sonra gelen gerek kendi ekolünden olsun gerekse de diğer ekollerden olsun yazılan kelâm kitaplarına önderlik yapan bir eser olma mahiyetindedir ve bu alanda ilk olma özelliğini taşımaktadır.

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin etkilerine gelince, onun, ekolüne mensup kelâmcılara model teşkil ettiği şüphesizdir. Bunun yanı sıra kendisinden sonra gelen Eş'arî kelâmcılarının eserlerinde de Mâtürîdî'nin söylem ve istidlâllerine benzeyen düşüncelere rastlanmak mümkündür. Fahreddin Râzî, rü'yetullah meselesini tartışırken konunun ispatı için ileri sürülen aklî delillerin sağlam olmadığını, bu sebeple Mâtürîdî'ye tâbi olup ilgili nasların zâhirine göre amel etmenin gerektiğini belirtir (Râzî, 1986: 1/277; Mâtürîdî, 128). Fethullah Huleyf, Kadî Abdulcebbar'ın taklidin iptali konusunda Mâtürîdî'nin tesiri altında kaldığını söyleyerek bazı örnekler vermektedir (Mâtürîdî, 27-28). Duncan B. Macdonald, Mâtürîdî'nin eskiden beri kendi taraftarlarınca bile ihmal edildiğini belirtmekle birlikte önemli kelâm konularında Eş'arî mezhebinin beşerî ve ahlâkî hissine derin bir surette nüfuz ettiğini kaydeder ve şunu ekler: “*Son devrin kendi mezheplerine tamamıyla inanmış Eş'arîler'i az veya çok yüksek derecede birer Maturidîdirler.*” (Topaloğlu, 2003: 28/156). Bu da göstermektedir ki İmam Mâtürîdî ve eserleri her ne kadar ilk zamanlarda çeşitli sebepler dolayısıyla tam anlaşılmasa bile onun fikirleri, sonraları anlaşılmaya başlamış, kendisinden sonrakileri etkilemiş ve kelim alanında bir çığır açtığı ortaya çıkmaya başlamıştır.

3. İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN KİŞİLİĞİ VE METODU

İmam Mâtürîdî'yi daha iyi anlayabilmek için kişiliği ve metodu üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır.

Semerkanlı Ebû Mansur el-Mâtürîdî, özellikle İslam dünyası için yeniden keşfedilmesi, hatırlanması ve referans alınması gereken önemli ve önder kişilerdendir. Mâtürîdî'yi öne çıkaran şey, Türkistan topraklarında başlayarak Hindistan ve Anadolu'yu da içerisine alan geniş bir alanda tabilerinin ve takipçilerinin olmasının yanında, İslamî ilimlerle ilgili çoğu konuda nakil-akıl çerçevesinde getirdiği yaklaşımlar, Kur'an merkezli akılcı yorumlar ve sağlam temeller üzerine kurduğu tefsir metodu günümüzde önemini korumaktadır. (Özdeş, 2012: 123). Bu nedenle İmam Mâtürîdî, kelâm, tefsir, fıkıh, hadis gibi konularda Kur'an bütünlüğünü merkeze alan akılcı, dengeli ve itidalli yorumlarıyla ehl-i sünnet çizgisinin oluşmasında büyük katkıları olmuştur. Yaşadığı dönemde birçok akımın zararlı etkisine ve tehdidine maruz kalan İslam dini ve ifrat ve tefrit noktasına varan birçok dinî akım ve siyasî hareketlerin ortaya çıktığı bir dönemde müslüman dünyasında Mâtürîdî, ayrıştırıcı, dışlayıcı olmayıp aksine itidal-i dem tabiriyle açıklanabilecek bir şekilde birleştirici ve uzlaştırıcı bir kişilik olduğu görülmektedir. İmam Mâtürîdî, dini meseleleri ele alırken araştıran, sorgulayan ve Kur'an merkezli yorumlarla yeni açılımlar getiren bir şahsiyettir. Adeta Ebû Hanîfe'nin konuları anlama ve problemleri çözmeye akıl ve nakil bir arada kullanma metodunu özümseyerek özellikle itikâdî konularda yeni açılımlar ve yeni bakış açıları sunduğu görülmektedir. (Ak, 2013: 447; Özdeş, 2012: 123).

İmam Mâtürîdî'nin meselelere yaklaşım tarzına dikkatlice bakıldığında, O'nun kendine has bir üslup geliştirip kullandığı gözlerden kaçmayacaktır. Mesela *Kitabu't-Tevhid*'te dikkati çeken bir yönü, konuları ele alırken gerektiğinde naslardan hareket ederek, çok defa da farklı açılardan meseleyi ele alarak ve kendine has istidlaller yaparak konuları işleridir. (Mâtürîdî, 20). Bu yönünü, yazmış olduğu *Te'vilât-ul-Kur'ân* adlı eserinde de görmek mümkündür. Bir ayeti te'vil ederken o konuyla ilgili diğer bir ayeti de hemen o sırada vermekle âyeti âyetle açıklaması ve fazla detaya inmeden vermesidir.

İmamın dikkat çeken bir yönü de işlediği konularla ilgili aklî istidlallerde bulunurken aynı zamanda detayda boğulmadan kısa, öz ve net bir yöntemle meseleleri işleme tarzıdır (Sarıkaya, 2012: 121). Belki bu yöntemde onu ve eserlerini anlama açısından zorlaştırıcı bir

yönü gibi görünmektedir. Hatta bununda ilk zamanlarda İmam Mâtürîdî'nin görüşlerinin fazlaca yayılmamasında etkili olan amillerden olduğu düşünülmektedir.

Diğer bir hususta İmamın eserlerinde meseleleri işlerken insan kişiliğinden, psikolojik yönlerinden bahsetmesidir. Meselâ insanın günah işlerken veya bir kimseye emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker yapılırken psikolojik yöne de dikkati çekmektedir. Bir insanın günah işlemesinin arkasında yatan nedenleri görerek muhatap almak gerektiğini ifade etmektedir (Bkz. Taşdelen, 2022: 139).

İmam Mâtürîdî'nin bir konu hakkındaki görüşünü daha iyi anlayabilmek için yapılan şu değerlendirmede önemlidir. Öncelikle çağımız dünyasında yaşanan dini, felsefî ve teolojik tartışmalar çağın kültürel, politik, ideolojik, hukuki gibi şartların etkisi altında şekillenip geliştiğini görülmektedir. Halbuki Mâtürîdî'nin yaşamış olduğu dönem kimi yönleriyle günümüze benzese de kimi yönleriyle farklılık arz etmektedir. Yaşanılan tarihi süreci etkileyen şartlar altında şekillenen güncel tartışmalar, onların arkasındaki fikirler ve beklentiler ve amaçlardan ayrılarak doğrudan İmam Mâtürîdî'nin yaşamış olduğu zamana taşımak ne kadar isabetli olur, üzerinde düşünmek gerekir. İkinci nokta, belirli bir konudaki anlayışını anlamak için yapılan araştırmalarda aslında doğrudan Mâtürîdî'nin kendi eserlerine veya kendisine nisbet edilen eserlere müracaat etmeli ilk kaynaktan anlamaya çalışmalı ardından ikincil kaynaklara, onun üzerine yapılan çalışma ve eserlere bakılmalıdır. Çünkü bu şekildeki bir okuma tarzı İmam Mâtürîdî'nin görüşlerinin daha bütüncül ele alınmasını sağlar. Aksi halde bazen birbirinden farklı ve hatta birbiriyle çelişen değerlendirmelere rastlamak mümkündür. İmam Mâtürîdî ile ilgili asıl kaynaklara parçacı değil, bütüncül ve analitik yaklaşılmalıdır (Özdeş, 2012: 124).

Mâtürîdî'yi bütün yönleriyle ele alma yöntemi ilmi kişiliğini kavrama hususunda daha tutarlı bir yol çizecektir. Yoksa sadece konunun bir tarafından ya da birkaç ayet üzerindeki kısa açıklamalarından hareket etmek Mâtürîdî'yi anlama hususunda daraltıcı etkileri olacağı ihtimal dâhilindedir.

İmam Mâtürîdî'nin dikkat çeken diğer bir yönü de, planlı olarak ve sistematik bir şekilde *Kitâbu't-Tevhid*'inde, yeri geldikçe *Te'vilâtü'l-Şur'ân*'da yer verdiği kelâmî görüşleri incelendiğinde, onun en azından Sünnî kelâmın kurucusu olma görüşünü kuvvetlendirir. Bir insanın hangi yollarla bilgi edindiğini sistemli bir şekilde ilk olarak ortaya koyan Mâtürîdî'dir. Onun ortaya koymuş olduğu bu çerçeve sonraki müellifler için bir model oluşturmuştur. Önceki başlıkta da değinildiği gibi Sünnî kelâm eserlerinin ana planı, muhtevanın ayrıntıları ve işleniş şeması aslında *Kitabu't-Tevhid*'e dayanmaktadır.

İmamın önemli bir farklılığı da şudur. Mâtürîdî'nin uzaktan hocası sayılan Ebû Hanîfe, ayrıca çağdaşı Ebû'l-Hasen el-Eş'arî yaşadıkları dönem ve çevrenin etkisi altında eserlerinde siyaset ve yönetim (imâmet) meselelerine yer verdikleri görülmektedir. İmam Mâtürîdî ise inanç esaslarıyla doğrudan bir münasebeti bulunmayan bu tür konuları işlememesi ve ilgi göstermemesi onun düzenli bir metotla ele aldığı yönteminin olumlu bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Topaloğlu, 2003: 28/156). Bu nedenle o, eserlerinde güncel siyasî çekişmelere direk değinmemiş ancak dolaylı yoldan denilebilecek şekilde şartlar ve usuller koyarak bunlara uyulması gerektiği üzerinde durmuştur. Meselâ aslında siyaset içerisinde değerlendirilen devlet başkanlığı yani imamet konusuna doğrudan değinmemiş ancak *Te'vilât*'ta geçtiği gibi yeri geldiğinde âyetlerin te'vilini yaparken şartları ve usulleri açıklamak suretiyle değinmektedir (İmam Mâtürîdî "imâmet" bahsine *Te'vilât*'ında en-Nisâ: 4/59. âyetini

açıklarken değinmektedir. (Bkz. Mâtürîdî, 2005: 3/291-304). Bu yönüyle de güncel dar siyasi boğuşmalar yerine İslâm'ın belirleyici ve kucaklayıcı esaslarını belirtmek yoluyla görüşlerini aktardığı görülmektedir.

4. SONUÇ

Bilindiği gibi Mâtürîdiyye ekolünün fikir babası Ebû Hanîfe olsa da esas Mâtürîdiyye'nin temeli İmam Mâtürîdî'ye dayanmaktadır. İmam Mâtürîdî'den sonra gelen Mâtürîdiyye ekolü mensupları onun çizmiş olduğu kelâmî çerçeve dâhilinde genelde fikirlerini beyan etmişlerdir. Ayrıca Mâtürîdiyye ekolünün binasının ana umdeleri yine İmamı tarafından tesis edilmiş olup daha sonrakiler adeta onu açıklayıcı babında ilerlemişler, genişletip sistematik bir hale getirdikleri görülmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki özellikle İmam Mâtürîdî'nin kişiliği, eserlerinin dil ve mantık bakımından biraz ağırlığı, İslâm memleketlerinin içerisinde bulunduğu siyasî ve fikrî çekişmelere pek katılmayışı Mâtürîdî'nin, eserlerinin ve fikirlerinin yayılmasında ilk dönemlerde olumsuz etki bırakmışlardır. Daha sonraki dönemlerde ise gün geçtikçe fikirlerinin daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır.

Şimdiye kadar yapılan araştırmalar Mâtürîdî'nin kelâm ilmini siyaset malzemesi yapmadan, dönemin siyasî çekişmeleri arasına girmeden işlediği görülmektedir. Aynı zamanda nakli esas alırken aklında nakli anlama yolunda verilen bir araç olduğunu belirterek birçok konuda akıl-nakil birlikteliğini çok güzel bir şekilde işlediği görülmektedir. (Alper, 7/2 2010: 20-26). Ona göre akıl ile nakil birbiriyle çelişmemekte, her birinin kendine ait alanında kullanılmasının gerekliliğini eserlerindeki yaklaşım ve örnekleriyle göstermektedir. Mesela sem'iyât konularında başta Kur'an olmak üzere nakli en çok kullanan kişi olduğu bunu göstermektedir.

Ayrıca Mâtürîdî'nin günümüze ulaşan her iki eserine bakıldığında görülecektir ki konuları işlerken hayatın içinden, ön yargılar yerine insanî duyguları hesaba katan, amacı insanı kazanmak olan ve bunun için gayret gösteren bir kişiliğe sahip olduğu söylenebilir. İmam insanın kendisi ve yaşadığı toplumun gerçeklerinden yola çıkarak itikadî konuları anlaşılır bir dille işleyerek inananların imanını takviye etmesinin yanında İslâm inancına yönelik içerden ve dışardan gelebilecek fikrî saldırılara karşı güzel bir tebliğcisi ve etkin bir savunucu olduğu serilerindeki ifadelerinden ve hayatından anlaşılmaktadır.

Buraya kadar anlatılar İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîliği bir nebze de olsa anlamaya yönelik kısa ve öz bir çalışma gayretidir. Yoksa hem Mâtürîdî'nin kişiliği ve metoduyla ilgili hem de Mâtürîdiyye ekolünün içerik ve konuları işleyiş tarzı çok geniş ve birçok konuyu içine aldığından hepsini işlemek mümkün değildir. Bu çalışma sadece denizden bir katre misali anlaşılması yolunda bir amacı hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

- Ak, A., *Mâtürîdîliğin Ortaya Çıkışı, Büyük Türk Bilgini İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, İstanbul, 2012.
- Ak, A., *Mâtürîdîliğin Hanefilik İle İlişkisi*, Milel ve Nihal, Mayıs, 7,2 2010.
- Ak, A., *Mâtürîdî Kaynaklarda Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- Alper, H., *İmam Mâtürîdî’de Akıl-Vahiy İlişkisi: Aklın Önceliği ve Vahyin Gerekliği*, Milel ve Nihal, Mayıs, 7,2 2010.
- Atay, H., *Kelâma Giriş*, Ankara, 2002.
- Aydınlı, O., *Fethinden Sâ mânîler’in Yıkılışına Kadar (93-389/711-999) Semerkant Tarihi*, İstanbul, 2011.
- Aydınlı, O., *İmâm Mâtürîdî’nin Yetiştirdiği İlmî Ortam Ve Semerkant’ta İlim Merkezleri*, Diyanet İlmî Dergi, Temmuz-Ağustos-Eylül, 55,3, 2019.
- Barthold, W. *İslam Medeniyeti Tarihi, Tercüme ve İlaveler*, Fuad Köprülü, Ankara, 1973.
- Belazûrî, Y. B. C., *Fütûhu’l-Büldân*, Beyrut, 1983.
- Beyâdî, K. *İşârâtü’l-merâm min ‘ibârâti’l-İmâm*, nşr. Yûsuf Abdürrezzâk. Kahire, 1368/1949.
- Çetin, M., *Mâtürîdîliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet) Anlayışı*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013.
- Düzgün, Ş.A., *Semerkant İlim Havzası ve Mâtürîdî*. Mâtürîdî’nin Düşünce Dünyası. Ed. Şaban Ali Düzgün. 11-29. Ankara, 2011.
- Ebû Hanîfe, N. B. S., *Risale ila Osman el-Betti-İmam-ı Âzam’ın Beş Eseri İçinde*, çev. Mustafa Öz, İstanbul, 2016.
- Emin, A., *Zuhru’l-İslam*, Kahire, 1962.
- Huleyf, F., *Ebû Mansûr Mâtürîdî Hayatı ve Eserleri*, çev. Mustafa Öz, Diyanet İlmî Dergisi, 8,5, 1974.
- İbnu’l-Esir, Ş. C., *el-Kâmil fi’t-târîh*, tahk. Ebû’l-Fidâ Abdullah Kâdî, Beyrut, 1987.
- İbn Hüمام, K., *Müsayere*, Mısır, 1317.
- Karadaş, C., *Anahatlarıyla Kelam Tarihi*, İstanbul, 2013.
- Koçoğlu, K., *İmâm Mâtürîdî’nin Mu’tezile Algısı*, Milel ve Nihal, Mayıs-Ağustos, 7,2, 2010.
- Kutlu, S., *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, 2000.
- Kutlu, S., *Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmâm Mâtürîdî*, İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik, Ankara, 2003.
- Nesefî, Ö., *el-Kand fi zikri ulema-i Semerkant*, nşr. Nazar Muhammed el-Feryabi, 1412/1991.
- Nesefî, E. M., *Tabsıratu’l-edille*, tahk. Hüseyin Atay, Ankara, 1993.
- Mâtürîdî, E. M., *Kitabu’t-Tevhîd*, haz. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçî, Ankara, 2003.
- Mâtürîdî, E. M., *Kitâbu’t-Tevhîd Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2003.
- Mâtürîdî, E. M., *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, İstanbul, 2005.
- Mü’minov, A. K., *Hanefî Âlimlerin Merkezi Mâverâünnehir Şehirleri Hayatında Tuttukları Yer ve Rolü*. Doktora Tezi, Taşkent, 2003.
- Özdeş, T., *Mâtürîdî’nin Din ve Şeriat Anlayışı*, Büyük Türk Bilgini İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul, 2012.
- Özen, Ş., *Mâtürîdî*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 28/147, Ankara, 2004.
- Pezdevî, E. Y., *Usulü’d-din-Ehl-i Sünnet Akaidi*, terc. Şerafettin Gölcük, İstanbul, 1980.

- Râzî, E. A. F., *Kitâbü'l-erba'in fî uşûli'd-dîn*, Kâhire, 1986.
- Sabûnî, A. B. M., *el-Bidâye fî usuli'd-din*, terc. Bekir Topaloğlu, Ankara, 1979.
- Sarıkaya, S., *Mâtürîdî'nin Din Anlayışında Hoşgörü*, Büyük Türk Bilgini İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul, 2012.
- Şerif, M. M., *İslam Düşüncesi Tarihi, Mâtürîdîlik*, terc. Ahmet Ünal, İstanbul, 1990.
- Teftâzânî, S., *Şerhu'l-Akaidi'n-Nesefîyye*.
- Taşdelen, M., *İmam Mâtürîdî'ye Göre Emri Bi'l-Ma'rûf Ve Nehyi Ani'l-Münker*, Ankara, 2022.
- Üsmendî, A., *Lübâbu'l-keâm*, nşr. M. Said Özerverli, İstanbul, 2005.
- Yavuz, Y. Ş., Mâtürîdîyye, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 28/165, Ankara, 2003.
- Yazıcıoğlu, M. S., Mâtürîdî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması: Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ve Ebû'l-Muîn en-Nesefî, AÜİFD, 27, 1985.
- Yazıcıoğlu, M. S., *Kelâm Ders Notları*, Ankara, 1998.

**ENDÜLÜSLÜ KIRAAT ÂLİMİ EBÜ'L-KÂSİM EŞ-ŞÂTİBÎ'NİN (ö. 590/1194)
'AKÎLETÜ ETRÂBÎ'L-KASÂİD (RÂ'İYYE) ADLI MANZÛMESİ ve RESMÛ'L-
MUSHAF İLMİNDEKİ YERİ***

Dr. Öğr. Üyesi, Alaaddin SALİHOĞLU¹

¹ Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kırâât İlmi
Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-2390-6679

ÖZET

Kur'ân ilimleri ıstılahında, Hz. Osman dönemi istinsah faaliyetinde kelimelerin yazım şekli konusunda takip edilen usullere 'resmü'l-mushaf', 'hattu'l-mushaf', 'el-hattu'l-Osmânî' veya 'er-resmü'l-Osmânî' adı verilmektedir. Kur'ân'ın kendine özgü yazı ve imlâ şeklini konu alan bu ilim dalına gelenek içerisinde erken dönemden itibaren büyük ehemmiyet verilmiş ve kıymetli eserler ortaya konulmuştur. Bu eserlerden biri de Endülüslü büyük kırâat âlimi Ebü'l-Kâsım el-Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtibî'nin (ö. 590/1194) *Râ'îyye* adıyla da şöhret bulan '*Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fi Esne'l-Makâsid fi İlmi Resmi'l-Mesâhif*' isimli manzumesidir. Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) *el-Mukni 'fi Ma'rifeti Mersûmi Masâhifi Ehli'l-Emsâr* adlı eserinin manzûm hâlini temsil eden *Râ'îyye*, Hz. Osman'ın istinsah ettiği ve Medine, Mekke, Şam, Basra ile Kûfe gibi belirli yerleşim merkezlerine gönderdiği mushaflar arasındaki ortak ve farklı yönleri dikkate almak suretiyle Kur'ân kelimelerinin imlâ hususiyetlerini ele almıştır. Bunun yanı sıra mushaf imlâsının kaynağı, resm-i hatta uymanın hükmü, arza-i ahire konusu, Hz. Ebû Bekir dönemindeki Yemâme savaşı ile ilk cem', Hz. Osman dönemindeki Huzeyfe'nin önerisi ile ikinci cem' meseleleri ve Kur'ân cem'inde yazılan mushafın yedi harfi ihtivâ edip etmediği konusu da mezkûr eserde yer almıştır. Çalışmamızda resmü'l-mushaf ilminin teşekkülü ve tarihsel gelişimi üzerine bir değerlendirme yapıldıktan sonra *Râ'îyye* manzûmesinin müellifi, konusu, tavsîfi ve kaynağı hakkında bilgi verilmiştir. Akabinde *Râ'îyye* nazmı üzerine yapılan neşir, muâraza, hâşiye ve şerh çalışmaları tanıtılmış, tespit edilebildiği kadarıyla Arapça, Osmanlıca ve Urduca yazılan şerhler hakkında malumat verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Resmü'l-mushaf, Şâtibî, '*Akîle*, *Râ'îyye*, Dânî, *Mukni*'

* Bu çalışma, 18.12.2020 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "*Rizeli Hafız Hüseyin Efendi'nin (ö. 1237/1821) Şâtibi'nin (ö. 590/1194) Râ'îyye Manzumesine Şerhi (Tahkik ve Tahlil)*" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

1. RESMÜ'L-MUSHAF İLMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

İslam âlimleri Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Kur'ân'ın yazıya geçirildiği hususunda hemfikirdir. Kabul gören görüşe göre kumaş, yassı taşlar, kürek kemiği, hurma dalları ve deri gibi çeşitli malzemeler üzerine yazılan Kur'ân ayetleri, Hz. Ebû Bekir döneminde iki kapak arasında derlenip sahifeler şeklinde bir araya getirilmiştir. Daha sonra Hz. Osman, Hz. Ebû Bekir döneminde derlenen sahifeleri, vazifelendirdiği bir heyet marifetiyle istinsah ettirmiştir. Âlimlerin ekserine göre istinsah heyeti; Ensardan Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]), Kureyşlilerden Saîd b. el-Âs (ö. 59/679), Abdullâh b. ez-Zübeyr (ö. 73/692) ve Abdurrahmân b. el-Hâris (ö. 43/663) olmak üzere dört kişiden teşekkül etmektedir. Heyetin Kur'ân yazımında izlediği kriterlere dair pek bilgi bilinmemektedir. Bu konuda bilenen en önemli husus; Hz. Osman'ın herhangi bir ihtilaf vukuunda, Kur'ân Kureyş lehçesinde indiği için yazımın Kureyş lügati/lehçesine uygun olarak yapılması noktasında heyete vermiş olduğu talimattır (Buhârî, 2002: 1275). Bu meyanda dikkat çeken bir diğer husus ise bu iş için seçilen heyetin bu göreve uygun bir takım meziyetlere sahip olmasıdır. Mesela, heyetin başına getirilen Zeyd'in vahiy kâtibi olması hasebiyle bu konuda tecrübeli olmasının yanında yazısının güzel olması bu konuda dikkat çeken detaylardır. Aynı şekilde Saîd b. el-Âs dili en fasih ve lehçesi Hz. Peygamber'in lehçesine en yakın kişi olmakla temayüz etmiştir. Kur'ân'ı Zeyd'e yazılı malzemedan imlâ etmek suretiyle yazdıran Saîd'in bu vasfı yaptığı iş açısından son derece önemlidir (Sicistânî, 1995: 1/206, 211).

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, istinsahta takip edilen metot ve kurullarla ilgili fazla bilgi olmamakla beraber kaynaklar birkaç örnekten söz etmektedir. Sözelimi Bakara sûresi 2/248. âyetteki ﴿التَّائِبُ﴾ kelimesinin Medine lügati/lehçesine uygun olarak kapalı tâ ile mi yoksa Kureyş lehçesine uygun olarak açık tâ ile mi yazılacağına ihtilaf vuku bulunduğu Hz. Osman, heyet üyelerinden zikri geçen kelimeyi açık tâ ile yazmalarını istemiştir (Dânî, t.y: 14). Bu rivayet ve benzerleri, resmü'l-mushaf alanının ilk çekirdeklerini temsil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İstinsah edilen mushafın gönderildiği bölgelerle alakalı birçok farklı görüş olmakla birlikte, rivayetlerde Medine, Mekke, Şâm, Basra ve Kûfe mushafı ile Hz. Osman'ın kendisine ayırdığı *İmâm* mushafından bahsedilmektedir. Az sayıda yazım farklılıkları barındıran bu mushafın, yukarıda zikredilen belli başlı yerleşim merkezlerine, birer uzman Kur'ân okuyucusu refakatinde gönderildiği bilinmektedir ki daha sonra bu yerleşim yerlerinin her biri bir kırâat merkezi haline gelmiştir. Bu mushaf günümüze ulaşmamakla birlikte dönemlerinde buldukları şehirlerde yaşayan âlimler tarafından incelenmiş, ihtiva ettikleri kelimelerin imlâ özellikleri ayrıntılı olarak tespit edilmiştir.

Hicri birinci asrın ikinci yarısından itibaren Hz. Osman mushaflarıyla ilgili tespit edilen imlâ hususiyetleri bu alanın erbabı tarafından şifahi yollarla rivayet edilmeye başlanmıştır. Hicri ikinci asrın ilk yarısında da tedvin edilmeye başlanmış, resmü'l-mushaf'ın ana kaynaklarını teşkil eden ilk eserler telif edilmiştir. Bu eserlerin bir kısmı Hz. Osman mushafından birini ele alırken, diğer bir kısmı ise yerleşim merkezlerine gönderilen mushaf arasında kıyaslama yaparak yazım farklılıkları bakımından mushafı değerlendirmiştir. Şu bir gerçek ki hicri ikinci yüzyılda tasnif edilen ve resmü'l-mushaf ilminin ana kaynaklarını teşkil eden eserlerin hiç biri müstakil bir kitap halinde günümüze ulaşmamıştır. Ancak bu eserlerin muhtevası, sonraki dönemlerde telif edilen tasniflerce tazammun edilmiş, nakledilen bilgiler senetleriyle

serdedilmiştir. Burada erken dönemden *Râ'îyye*'nin telifine kadar (h. I-VI. asırlar arası), resmü'l-mushafın ana kaynakları ile bu konudaki rivayetlere yer veren âlimler üzerinde durmanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

Bu bağlamda Basra'nın önde gelen kırâat imamlarından Âsım el-Cuhdürî'den (ö. 128/747) nakledilen rivayetler, *İmâm* mushafın imlâsına dair günümüze ulaşan en eski ve en kıymetli bilgilerdir (Dâni, t.y: 51, 54; Ebû Dâvûd, 2002: 2/276). Yine resmü'l-mushaf alanında erken dönemde eser verenlerden birisi de yedi kırâat imamlarından İbn Âmir ed-Dimaşkı'dır (ö. 118/736). İbn Âmir, bu konuda *İhtilâfu Mesâhifi 'ş-Şâm ve 'l-Hicâz ve 'l-'Irak* adlı eseri telif etmiştir. Bu eserlerde Şam mushafı ile diğer İslam beldelerindeki mushafların arasındaki farkları ve imlâ özellikleri hakkında bilgi vermiştir (İbnü'n-Nedîm, 1997: 56; Hamed, 1982: 169; Maşalı, 2016: 170).

Yedi kırâat imamlarından Nâfi' el-Medenî'den (ö. 169/785) resmü'l-mushaf'la ilgili gelen rivayetler ayrı bir önem arz etmektedir. Kimi kaynaklarda nakledildiğine göre, Nâfi' Medine mushafını yanında muhafaza etmiş ve onu zihnine kaydedecek kadar çok mütalaa etmiştir. Bu yüzden Nâfi'den gelen mushaf imlâsı ile ilgili rivayetler tercih edilmiştir (Lebîb, 2011: 219). Nâfi'den gelen söz konusu rivayetler, onun talebeleri tarafından kayda geçirilip telif ettikleri eserler aracılığıyla nakledilmiştir ki bunlar, el-Gâzî b. Kays el-Endelüslî'nin (ö. 199/814) *Hicâü's-Sünne*, Hakem b. İmrân en-Nâkî'tin (ö. 227/842'den sonra) *Dürretü'l-Lâkıt* ve Atâ b. Yesâr'in (ö. ?) *ed-Dürri'l-Manzûm* adlı eserlerdir. Bunun yanı sıra Nâfi' kırâatinin meşhur iki râvisinden biri olan Kâlûn'dan (ö. 220/835) gelen imlâyâ dair rivayetler de resmü'l-mushaf ana kaynaklarında yer almaktadır (Dâni, t.y: 20, 23, 29; İbnü'l-Cezerî, 2006: 1/542).

Yine konuyla alakalı yedi kırâat imamlarından Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'ın (ö. 156/773) Kur'ân kelimelerinin bitişik-ayrı yazımını konu eden *Maktû'u'l-Kur'ân ve Mevsûlüh* adlı eserini de verebiliriz. Aynı şekilde kendisinden Kûfe mushaflarının imlâ özelliklerine dair bazı rivayetlerin geldiği bilinmektedir (Dâni, t.y: 55, 74, 75). Bu bağlamda Kûfe, Basra ve Medine mushafları arasındaki farklılıkları ve imlâ özelliklerini konu eden *İhtilâfu Mesâhifi Ehli'l-Medîne ve Ehli'l-Kûfe ve Ehli'l-Basra* isimli eser, Kûfe yedi kırâat imamlarından Alî el-Kisâî'ye (ö. 189/805) nispet edilmiştir. Kisâî'den nakledilen rivayetlerde Übey b. Ka'b mushafının imlâsına dair haberler de yer almıştır (İbnü'n-Nedîm, 1997: 55; Hamed, 1982: 171; Maşalı, 2016: 170). Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ da (ö. 207/822) –ki kensisi Kisâî'nin talebesidir– *İhtilâfu Ehli'l-Kûfe ve 'l-Basra ve 'ş-Şâm fi 'l-Mesâhif* ve *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eserlerinde, Irak ve Şâm mushafları ile İbn Mesûd mushafının imlâsı hakkında bilgi vermiştir (Dâni, t.y: 32, 48, 107; Ferrâ, 1983: 2/135, 293, 313).

Hiç kuşkusuz Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'dan (ö. 224/838) gelen haberler, resmü'l-mushaf literatüründe önemli bir yere sahiptir. Söz konusu rivayetlerin bir kısmı, Ebû Ubeyd'in *Fedâilü'l-Kur'ân* isimli eserinde müstakil bir bölümde bulunmaktadır. Burada Şâm, Irak ve Hicâz mushaflarının imlâ özellikleriyle ilgili bilgiler serdedilmiştir. Ebû Ubeyd'den gelen rivayetlerin diğer kısmı ise bizzat gördüğünü belirttiği *İmâm* mushafının imlâsıyla ilgili bilgilerdir. Ebû Ubeyd'in *İmâm* mushafıyla ilgili yaptığı inceleme ve değerlendirmelerin günümüze ulaşmayan eseri *Kitâbü'l-Kırâat* adlı eserinde yer alması kuvvetle muhtemeldir. Zira Ebû Ubeyd'in adı geçen kitabı günümüze ulaşmasa da bahsi geçen rivayetler, Dâni ve

Süleymân b. Necâh gibi âlimler tarafından nakledilmiştir (Dâni, t.y: 24, 29, 42; Ebû Dâvûd, 2002: 4/ 846, 1166).

Hicri üçüncü yüzyılın ilerleyen zaman dilimi içerisinde, telif hareketi devam etmiş, daha sonraki dönemlere kaynaklık edecek eserler verilmiştir. Bu asırda ortaya konulan eserlerde; başta önceki asırlarda telif edilen eserlerin muhtevası olmak üzere, imlâ ile alakalı âlimlerden gelen rivayetler ve Hz. Osman mushaflarından istinsah edilen sair şehir mushafları hakkındaki bilgiler yer almıştır. Sözelimi Hamza kırâatinin meşhur iki râvisinden biri Halef b. Hişâm'ın (ö. 229/844) *İhtilâfî'l-Mesâhif*'i, resim rivayetleriyle şöhret bulan Nusayr b. Yûsuf er-Râzî'nin (ö. 240/854 civarında) *İttifâku'l-Mesâhif* ile *İhtilâfî'l-Mesâhif*'i, öğrencisi Muhammed b. 'Îsâ el-İsfahânî'nin (ö. 253/867) *Hicâü'l-Mesâhif*'i ve Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin (ö. 255/869) *Kitâbü'l-Hicâ* isimli eseri, bu asırda telif edilen eserlerden bazılarıdır (Maşalı, 2015: 135).

Hicri dördüncü yüzyılda ise telif hareketi yoğunluk kazanmıştır ki bu asırda İbn Ebî Dâvûd es-Sicistânî'nin *Kitâbü'l-Mesâhif*'i, Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin (ö. 328/940) *er-Red 'alâ men Hâlefe Mushafa 'Osman ile el-Hicâ*'i, Ebû Bekir b. Eşte el-İsfahânî'nin (ö. 360/971) *Kitâbü'l-Muhabber* ile *Kitâbü'l-Mesâhif*'i ve Ebû Bekir b. Mihrâ'nin (ö. 381/992) *el-Hicâ*'sı gibi birçok eserin tasnif edildiği görülmektedir.

Hicri beşinci yüzyılın resmü'l-mushaf ilminin günümüze ulaşan en muteber ana kaynaklarının kaleme alındığı asır olmakla temayüz ettiğini söylemek mümkündür. Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî'nin (ö. 437/1045) *Kitâbü Hicâi'l-Mesâhif*'i, Ebû Abdillâh el-Cühenî'nin (ö. 442/1050) *el-Bedî*'i, Dâni'nin *Mukni*'i, ve Ebû Dâvûd Süleymân b. Necâh'ın *et-Tebyîn li-Hicâi't-Tenzil, et-Tenzil fî Hicâi'l-Mesâhif* ve *Muhtasaru't-Tebyîn*'i gibi eserler bu asrın müellefatı arasında sayılabilir. Anlaşılan o ki resmü'l-mushaf literatürü, mushaf imlâsı konusunda otorite iki eser vasfını taşıyan Dâni ve talebesi Ebû Dâvûd'un mezkûr eserleri sayesinde zirveye ulaşmıştır. Daha açık bir ifadeyle, sonraki dönemlerde kaleme alınan tasniflerin birçoğu söz konusu iki eseri esas almak suretiyle ortaya konmuştur.

Altıncı yüzyılda ise daha önce tasnif edilen eserlerin muhtevasını nazma dökme yoluna girildiği görülmektedir. Bunların başında Tâcülkurrâ Mahmûd b. Hamza el-Kirmânî'nin (ö. 500/1106'dan sonra) *Hattu'l-Mesâhif*'i, Ebü'l-Alâ' el-Hemezânî'nin (ö. 569/1173) *el-Letâif fî Resmî'l-Mesâhif*'i ve bu çalışmada ele alacağımız, mushaf imlâsıyla ilgili en önemli manzûm eserlerden biri olan el-Kâsım b. Fîrûh eş-Şâtıbî'nin Dâni'nin *Mukni*' adlı eserini manzûm hale getirdiği *Râ'iyye* manzumesinden söz edilebilir (Maşalı, 2015: 137).

Hicri sekizinci asrın kırâat âlimlerinden, Ebû Abdillâh Muhammed el-Harrâz (ö. 718/1318), Nâfi' kırâatini esas almak suretiyle Dâni'nin *Mukni*'i, Ebû Dâvûd'un *et-Tenzil*, Şâtıbî'nin *Râ'iyye* ve Mürâdî'nin *el-Münsif* isimli eserlerini de içine alan *Mevridü'z-Zam'ân fî Resmî ve Zabti Ahrufi'l-Kur'ân* adlı manzûmeyi ortaya koymuştur. Harrâz'ın bu manzûmesi, Nâfi' kırâatinin okunduğu Kuzey Afrika'da Dâni, Ebû Dâvûd ve Şâtıbî'nin eserlerinin yerini alacak kadar meşhur olmuştur. Şu bir gerçek ki *Râ'iyye* ile *Mevridü'z-Zam'ân* manzûmelerin telifini izleyen asırlarda, resmü'l-mushaf ile ilgili çalışmaların bir kısmının mezkûr iki nazmı şerh, bir kısmının da önceki dönemlerde kaleme alınmış eserlere yönelik derleme veya ihtisar türü çalışmalar olduğu görülmektedir.

2. RÂ'İYYE'NİN MÜELLİFİ, KONUSU VE KAYNAKLARI

Daha önce ifade edildiği üzere hicri beşinci asır kırâat otoritelerinden kabul edilen Dâni'nin *Mukni'* ile Ebû Dâvûd'un *et-Tenzîl* adlı eserlerinin ortaya çıkışıyla birlikte resmî'l-mushaf alanındaki telif hareketi zirve yapmıştır. Daha sonraki dönemlerde tasnif edilen müellefatın birçoğu söz konusu iki eser etrafında dönmüştür. Nazım faaliyetinin öne çıktığı bir asır olan altıncı yüzyıla gelindiğinde ise, resm-i Osmânî'ye dair en önemli manzûm eserlerden biri olan Şâtîbî'nin *Râ'iyye* adlı çalışması ortaya çıkmıştır. Şâtîbî'ye ait mezkûr manzûmeyi nâzımı, konusu, tavsîfi, kaynakları ve üzerine yapılan şerhler açısından ele alıp üzerinde durmamız yerinde olacaktır.

2. 1. Râ'iyye'nin Müellifi

İmâm Şâtîbî'nin tam ismi, el-Kâsım b. Fîrruh b. Halef er-Ru'aynî eş-Şâtîbî olup Ebû Muhammed ve Ebû'l-Kâsım künyesi ile şöhret bulmuştur. 538/1144 yılında Endülüs'ün doğusunda yer alan Şâtîbe şehrinde (bugünkü İspanya'nın doğusundaki Valencia eyaletine bağlı Xàtiva ilçesi) doğmuştur. Şâtîbî diye anılması da doğup yetiştiği şehre nispetlidir. Şâtîbî, Kur'an'ı Şâtîbe'de ezberledikten sonra Ebû Abdillâh en-Nefzî (ö. 550/1155) ile Ebû'l-Hasan el-Belensî'den (ö. 564/1168) yedi kırâati tahsil etmiştir. Şâtîbî, 572/1176 yılında Hac ibadetini eda etmesinin ardından Mısır'a yerleşip vefatına kadar hayatını Kahire şehrinde sürdürmüştür. Kahire'de el-Fâdiliyye medresesinin başına getirilen Şâtîbî, orada kırâât, hadis, fıkıh ve Arapça gibi alanlarda ders vermiştir. Öte yandan üstün zekâ ve güçlü hafızası, dürüstlüğü, ihlası, ibadete düşkünlüğü, fuzuli konulara girmemesi, sünnete dikkat etmesi ile tanınan Şâtîbî, tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, edebiyat gibi birçok sahada da geniş bilgiye sahip olmuştur. Nitekim Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri ile İmâm Mâlik'in *el-Müvatta'*ının kendisine okunan nüshaları ezberden tashih ettiği yönünde haberler mevcuttur (İbn Hallikân, 1972; 4/71).

Kendisinden çok sayıda ilim talebesi istifade etmiş, gerek yedi kırâati gerekse de telif ettiği manzûmeleri telakki etmişlerdir. Nitekim Ebû Abdillâh Muhammed el-Kurtubî (ö. 631/1233), Alemüddîn Alî b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 643/1245), oğlu Ebû Abdillâh Muhammed (ö. 655/1257) ve damadı el-Kemâl Alî b. Şücâ' ed-Darîr (ö. 661/1263) Şâtîbî'nin yüzlerce talebesinin bazılarıdır. Yoğun ilmi faaliyet içerisinde elli iki sene yaşayan Şâtîbî, 590/1194 yılında vefat etmiş, Kahire'deki el-Kâdî el-Fâdıl Türbesi'ne defnedilmiştir. İmâm Şâtîbî'nin kaleme aldığı eserlerin tamamı manzumdur. Sayıları az olmakla birlikte her bir eseri, yazdıkları konularda müracaat eseri olma niteliğini hâizdir. Eserlerinin bazıları şunlardır: 1. *Hirzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî fi'l-Kırâ'ati's-Seb'* (*Şâtîbiyye Manzûmesi*). 2. *Râ'iyye Manzûmesi*. 3. *Nâzımetü'z-Zehr fî 'Addi Âyi'l-Kur'ân*. 4. *el-Kasîdetü'd-Dâliyye* (İbnü'l-Cezerî, 2006: 2/22).

2. 2. Râ'iyye'nin Konusu ve Tavsîfi

Manzûmenin asıl adı, *'Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Makâsıd fî 'İlmi Resmî'l-Mesâhif* tir. Müellifine nispetle *eş-Şâtîbiyyetü's-Suğrâ* şeklinde meşhur olduğu gibi, beyitleri 'râ' harfiyle sona erdiği için de *el-Kasîdetü'r-Râ'iyye* şeklinde de meşhurdur. Eser, haddi zatında Ebû Amr ed-Dâni'nin *Mukni* isimli eserinin manzûm hale getirilmiş şeklidir ve 298 beyitten oluşur; şiirde *bahr-i basît* formunda 'râ' revîsi/uyacağı ile nazmedilmiştir. *Râ'iyye*'de, ele alınan konular: Hz.

Ebû Bekir ve Hz. Osman dönemindeki cem' faaliyetleri, Hz. Osman'a ait *İmâm* mushafı ve bu mushaftan çoğaltılıp, çeşitli yerleşim merkezlerine gönderilen diğer mushafar arasındaki kelimelerin yazım farklılıkları ve imlâ özellikleridir (Hamîtu, 2003: 2/125.).

'*Akîle*, lügatte güzel, nefis ve inci anlamlarına gelmektedir. Bu manadan hareketle *Râ'îyye* şârihlerinden Ebû Bekir el-Lebîb, mushaf imlâsıyla ilgili özellikleri ihtivâ etmesi sebebiyle, İmâm Şâtıbî'nin nazmettiği kasîdelerin en güzeli/incisi vasfına ulaşmış olan söz konusu kasîdeye '*Akîle* adı verildiğini dile getirmiştir. Lebîb'in bu sözlerinden hareketle musannifin *Râ'îyye*'yi *Hirzû'l-Emânî* ve *Nâzimetü'z-Zehr* adlı manzûmelerinden sonra nazmettiği sonucunu çıkartabiliriz. Bu arada Şâtıbî'nin Endülüs'ten Mısır'a intikal etmesi akabinde Kahire'de telif ettiğini belirtelim (İbnü'l-Cezerî, 2006: 2/20; Lebîb, 2011: 589).

Râ'îyye'de takip edilen metodu izah etmeden önce, bu alanda kaleme alınan eserlerde izlenen metotları zikretmek faydalı olacaktır. Mushaf imlâsına ilişkin müellefatta konuyu işleyiş yöntemi açısından takip edilen üç yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bu eserlerin bir kısmı resim kaidelerini anlatan birkaç bölümden oluşmak üzere bu eserlerde aynı imlâ hususiyetlerini paylaşan kelimeler tek bir başlık altında toplanıp gösterilmiştir. Mehdevî'nin *Hicâü Mesâhif'l-Emsâr*'ı, Cühenî'nin *el-Bedî*'i ve Dâni'nin *Mukni*'i gibi eserler bu yöneme misal teşkil etmektedir.

Bazı müellefatta ise özel imlâsı olan kelimeler, sûre ve âyet tertibi doğrultusunda ele alınmıştır. Bu yöntemi kullanan müellifler, aynı imlâ özelliğine sahip olan kelimelerin birçoğunu ilgili ilk örneğin geçtiği yerde zikretmeye çalışmışlardır. Bu yüzdendir ki bu tür eserlerde mushaf tertibine göre ilk sıralarda yer alan sûrelerde imlâsı açıklanan kelime sayısının fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum karşısında mushafın son cüzlerinde bulunan sûrelerde imlâsı açıklanan kelime sayısının daha az olmakla beraber genelde daha önce geçen kelimeler için '*zikredildi / şu sûrede geçti*' ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Ebû Dâvûd Süleymân b. Necâh'ın *Muhtasaru't-Tebyîn li-Hicâi't-Tenzîl* isimli eserinde kullanılan yöntem bu özelliktedir. Bunların yanı sıra zikri geçen her iki yöntemi mezcedip eser başında imlâ kaidelerini belli başlıklar altında verdikten sonra sûre ve âyet tertibine göre özel imlâsı olan kelimeleri bir daha geçtiği sûrede gösteren üçüncü bir yöntemden bahsetmek doğru olacaktır. Sözelimi İbn Vesîk el-İşbîlî'nin (ö. 654/1256) *el-Câmi' li-mâ Yuhtâcü İleyhi min Resmî'l-Mushaf*'ı ve Muhammed Gavs el-Erekânî en-Nâitî'nin (ö. 1238/1822) *Nesru'l-Mürçân fî Resmî Nazmi'l-Kur'ân*'ında bu yöneme bağlı kalınmıştır (Hamed, 1982: 185; Maşalı, 2015: 139).

Dâni'nin eserini nazma döken Şâtıbî, *Râ'îyye*'yi nazmederken *Mukni*'de kullanılan metodu bütün detaylarıyla birebir takip etmese de Dâni'nin benimsediği ve yukarıda anılan ilk yöneme -ana hatlarıyla- bağlı kaldığı rahatlıkla söylenebilir. *Râ'îyye*, mukaddime, on iki bölüm ve hâtimedden oluşur. Bazı bölümlerin alt başlıklara ayrıldığı da görülmektedir. Manzûmenin mukaddimesine başlık koymayan nâzım, 45 beyitten oluşan, hamdele ve salve ile başlayan mukaddimedde, mushaf imlâsının Hz. Peygamber ve ashâbından kaynaklandığını ve bu yazıya bağlı kalmanın gerektiğini vurgulamış, resm-i hatta uymanın hükmünü tartışmıştır. Bunun peşinden i'câzü'l-Kur'ân'a değinerek; 'sarfe'yi kabul etmediğini vurgulamıştır. Ardından Kur'ân müdafaası ile şöhret bulan Ebû Bekir el-Bâkılânî'nin (ö. 403/1013) *el-İntisâr li'l-Kur'ân* ve *İ'câzü'l-Kur'ân* adlı eserlerinin bu konudaki önemine işaret etmiştir. Ardından Hz.

i) İki lâm 'dan birinin hazfedilmesi. ﴿وَالَّذِي﴾, ﴿وَالَّذَانِ﴾, ﴿وَالَّتِي﴾, ﴿وَالَّتِي﴾ gibi.

j) Bitişik veya ayrı yazılan harf ve edatlar. ﴿أَيْنَ مَا﴾, ﴿يُنْسَ مَا﴾, ﴿عَنْ مَنْ﴾, ﴿أَنْ لَنْ﴾ gibi.

k) Müennes tâ'sının açık tâ olarak yazılması. ﴿رَحِمَتْ﴾, ﴿نِعَمَتْ﴾, ﴿تَمَرَّتِ﴾, ﴿غَيَّبَتْ﴾ gibi başlıklar altında açıklanmıştır.

Diğer taraftan Şâtıbî, hâtîme için ayrı bir başlık açmayıp, önceki bölümlere bitişik bir şekilde hâtîme niteliğinde bazı bilgiler vermek sûretiyle manzûmeye son vermiştir. Sözelimi 279. beyitte 'Akiletü Etrâbi'l-Kasâid fi Esne'l-Makâsîd şeklinde kasîdenin adını belirtmiş. Akabinde yani 280. beyitte, nazımda geçen beyitlerin toplam sayısının 298 beyit olduğunu söylemiştir. Müteâkiben kasîdenin nazmında Allâh yardımını haricinde herhangi bir muini olmadığını, - Dâni'nin *Mukni* kitabı da dâhil olmak üzere- bütün kitaplarını kaybettiğini belirtmiş; manzûmeyi ezberinden telif ettiğine işaretle bu sebeplerden naşi herhangi bir hata, hâle veya noksanlık ortaya çıkması durumunda, okuyuculardan peşinen özür dilemiştir. Son olarak da dua, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e salat ü selam edip, Âl-i Beyit, muhacir ve ensara selamla eserini noktalamıştır.

2. 3. Râ'yye'nin Kaynağı

Şâtıbî'nin kendi açık ifadesinden anlaşıldığı üzere *Râ'yye*'nin asıl ve tek kaynağı Dâni'nin *Mukni* isimli eseridir. Çünkü Şâtıbî, zikri geçen eserin muhtevasını manzûm hale getirmiştir. Bu noktadan hareketle *Râ'yye*'yi daha detaylı bir şekilde anlama, tahlil etme ve inceleme imkânına kavuşmak kaçınılmaz olarak *Mukni*'in kaynaklarını tetkik etmek suretiyle mümkün olacaktır. Dâni, İslam beldelerine gönderilen Hz. Osman mushafları ile bu mushaflardan çoğaltılan nüshaların imlâ hususiyetleri üzerine kaleme almış olduğu *Mukni* adlı eserini birtakım kaynaklardan istifade ederek hazırlamıştır. Bu kapsamda eserin girişinde eserin kaynakları ve muhtevasına dair nasıl bir yol takip edeceğini şu sözleri ile kaydetmiştir: “*Bu kitapta İslam beldelerinde mevcut olan mushafların imlâsı noktasında –ki eskiden beri Müslümanlar nezdinde kabul görmüştür- ittifak ve ihtilaf ettikleri hususlara dair hocalarımın işittiklerimi, kırâât âlimlerinden naklettiklerimi, Osmân b. Affân'ın İmâm mushafı ile ondan istinsah edilmiş olup da Şâm, Basra ve Kûfe'ye gönderilmiş olan diğer mushaf nüshalarına dair bana ulaşan ve sahih olan bilgileri zikredeceğim. Ezberlenmesi kolay olsun diye imlânın illet ve gerekçeleri ile ilgili açıklamalara yer vermeyip bütün bu bilgileri bab/bölüm ve fasl/alt başlık altında toplayacağım*” (Dâni, t.y: 12).

Bu ifadenin yanı sıra çok mühim olan bir başka husus da, Dâni'nin erken dönem mushaflarının bazılarını görmüş ve incelemiş olmasıdır. Sözelimi Dâni, kitabının birçok yerinde “*Ben şu beldenin mushaflarında وجدت / buldum, رأيت / gördüm, تتبعت / inceledim ve araştırdım*” gibi ifadeleri bunu göstermektedir. (Dâni, t.y: 31, 62, 85). Tespitimize göre Dâni'nin bu iki beyanı göz önünde bulundurulursa eserinde istifade ettiği kaynakları, şu iki noktada özetlemek mümkün olacaktır. Bunlar: *Kadim mushaflar ve telif edilen eserlerdir*.

2. 3. 1. Kadim Mushaflar

Dâni'nin kadim mushaflarla ilgili zikrettiği bilgileri tasnif etmek gerekirse iki kısma ayrıldığından bahsedilebilir. Birincisi, Hz. Osman döneminde istinsah edilip belli yerleşim

merkezlerine gönderilen ilk mushaflardır, ikincisi ise ilerleyen zaman dilimi içinde ilk mushaflardan çoğaltılan nüshalardır. Dâni'nin bu mushaflar hakkında 'kadîm', 'atîk' ve 'asîl' gibi vasıflar kullanması kayda değerdir. Bu arada Dâni, söz konusu mushafların resim özellikleri ile ilgili bilgileri iki şekilde aktarmıştır: İlki, rivayet –ki bilgilerin ekseri bu şekildedir- ikincisi ise kendisinin bizzat görmesidir. Sözelimi Dâni, Hz. Osman'ın Medine halkına tahsis ettiği mushafın imlâsını yedi kırâat imamlarından Nâfi'a dayandırarak isnatla rivayet etmiştir. Dâni, Nâfi'den gelen bu rivayetleri, Nâfi' kırâatinin meşhur iki râvisinden biri olan Kâlûn aracılığıyla naklettiğini kaydetmiştir. Buna bezer bir şekilde Dâni, Hz. Osman'ın İmâm mushafının imlâ hususiyetlerini Âsım el-Cuhdûri'den iki öğrencisi; el-Mu'allâ el-Verrâk ile Hârûn el-A'ver tarikiyle gelen rivayetleri serdederek aktarmıştır (Dâni, t.y: 24, 41, 47). Diğer taraftan Dâni, İmâm mushafın tavsifi ile ilgili o mushafı görenlerden Ebû Ubeyd'den gelen haberlere ayrı bir değer vermiştir. Dâni'nin Ebû Ubeyd'de atfettiği rivayetlerin bir kısmını doğrudan “*Ebû Ubeyd dedi*” şeklinde verirken, diğer kısmını Halef b. İbrâhîm el-Hâkânî (ö. 402/1011) kanalıyla isnadı serdetmek suretiyle dolaylı olarak vermiştir (Maşalı, 2016: 176).

Öte yandan *Mukni*'de yer alan Şâm mushafının imlâ özelliklerine dair bilgilerin bir kısmı, Ebû'd-Derdâ ile yedi kırâat imamlarından İbn Âmir ed-Dimaşkî'ye atfedilen rivayetlerle nakledilmiştir. Aynı zamanda muhtelif mushafların imlâ özellikleri ile ilgili Dâni'nin aralarında kırâat-ı seb'a imamlarının da olduğu Ebû Amr el-Basrî (ö. 154/771), Eyyûb b. el-Mütevekkil (ö. 200/816), Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî (ö. 202/818) ve Ebû Hâtim es-Sicistânî gibi birçok âlimden isnatla rivayet ettiğini söylemek mümkündür. Dâni'nin kendisinin bizzat gördüğü kadim mushaflara gelince; sadece Medine, Mekke ve Irak mushaflarını gördüğünden söz etmek doğru olacaktır (Dâni, t.y: 30, 31, 46).

2. 3. 2. Telif Edilen Eserler

Yukarıda işaret edildiği gibi Dâni'nin kitabında istifa ettiği kaynaklar arasında telif eserler de yer almaktadır. Kitabında birden fazla eserden nakilde bulunan Dâni, el-Gâzî b. Kays'in *Hicâû's-Sünne*'si ve Muhammed b. İsa el-İsfahânî'nin *Hicâû'l-Mesâhif*'i gibi günümüze ulaşmayan eserlere de yer vermiştir. Bu arada Dâni'nin istifa ettiği ancak zikretmediği eserlerden de bahsetmek mümkündür. Nitekim daha önce kendisinin Ebû Ubeyd'den rivayette bulunduğu dile getirilmişti. Ebû Ubeyd'e atfedilen bu bilgilerin bir kısmınının, *Fedâilü'l-Kur'ân* isimli eserinde yer alan; Hicaz, Irak ve Şâm mushafları arasındaki mevcut farklılıkları konu edinen müstakil bir bölümden naklettiğini biliyoruz (Ebû Ubeyd, 1995: 328-333; Dâni, t.y: 112, 114). Diğerlerini ise muhtemelen müellifin günümüze ulaşmayan bir eseri olan *Kitâbü'l-Kırâat*'inden nakletmiş olduğunu düşünüyoruz. Ebû Ubeyd'in *İmâm* mushafıyla ilgili yaptığı inceleme ve değerlendirmeler, bizzat gördüğünü belirttiği *İmâm* mushafının imlâsıyla ilgili haberlerdir. Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin *Kitâbü İdâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ'* adlı eserinin de aynı şekilde Dâni'nin başvurduğu ama tasrih etmediği eserlerden olduğu düşünülebilir (İbnü'l-Enbârî, 1971: 145, 233; Dâni, t.y: 40, 73).

Son olarak dikkat çekilmesi gereken bir başka husus da Dâni'nin rivayet ile daha sonra istinsah edilen mushaflarda gördüğü bilgiler arasında ihtilaf vaki olduğunda tercihinin rivayetten yana kullanmasıdır. Daha açık bir ifadeyle, bir kelimenin imlâsına dair gelen rivayet ile daha sonra

istinsah edilen mushaflarda gördüğü imlâ şekli arasında bir tearuz olduğunda, Dâni'nin rivayeti tercih ettiği görülmektedir (Dâni, t.y: 40).

2. 4. *Râ'iyye* Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Râ'iyye, nazmedildiği günden bu yana üzerine çokça çalışma yapılan eserlerden biri olma özelliğine sahiptir. Tespitlerimize göre otuz yedi kütüphanede elliyi aşkın yazma nüshası bulunan eserin çeşitli baskıları da yapılmıştır. Nitekim söz konusu manzûme, Mısır Reîsülkurrâsı Ali M. ed-Dabbâ' tashihiyle 1935 tarihinde hazırlanan *İthâfü'l-Berere bi'l-Mütûni'l-'Aşere* adlı mecmua içinde Mustafa el-Bâbî el-Halebî matbaasında neşredilmiştir. 2001 yılında Eymen Rüşdî Süveyd tarafından tahkik edilip Dâru Nûri'l-Mektebât'ta yayımlanmıştır. *Râ'iyye* manzûmesinin üzerine yapılan çalışmaları; muâraza, hâşiye ve şerh şeklinde üç kategoride tasnif etmek doğru olacaktır.

2. 4. 1. Muâraza Çalışmaları

Bilindiği üzere Arap edebiyatında çok takdir edilen bir şairin şiirine aynı vezin ve kafiyeyi taklit ederek benzer bir şiiri nazmetmeye muâraza/nazîre denilmiştir. Kaynaklarda, Burhânüddîn el-Ca'berî'nin *Resmü'l-Burhân fî Hicâi'l-Kur'ân*; Muhammed b. Halîl el-Erbîlî'nin (ö. ?) *Vâdihatü'l-Mebhûm fî 'İlmi'r-Rusûm* kasidelerini *Râ'iyye*'ye nazîre olmak üzere; aynı vezin ve revî üzere nazmettikleri nakledilmektedir.

2. 4. 2. Hâşiyeler Çalışmaları

Râ'iyye üzerine yapılan bir diğer çalışma türü de hâşiyedir. Kaynaklarda Rıdvân el-Muhallelâtî tarafından 1293/1876 yılında kendi hattı ile yazılmış bir *Râ'iyye* metni ve bir hâşiyeden söz edilmektedir. Aynı şekilde Afganistan âlimlerinden Abdülhakîm el-Kandehâri'nin (ö. 1316/1898) bir hâşiye yazdığını kimi araştırmacılar dile getirmiştir.

2. 4. 3. Şerh Çalışmaları

Nâzımın üst bir dil kullanması, çok teferruatlı resim konularının ihtisar yoluyla ele alınması ve nazımın özel yapısı eserin anlaşılmasını daha zor hale getirmiştir. Bu sebeptendir ki manzûmenin müşkilleri çözmek, kapalı yerlerini açmak, kısaca geçilen yerlerini izaha kavuşturmak, nükte ve nüanslarına işaret etmek ve metni filolojik açıdan tahlil etmek üzere çeşitli şerhler yazılmıştır. Burada *Râ'iyye* üzerine Arapça, Osmanlı Türkçesi'yle ve Urduca yazılan şerhleri üç ayrı başlık altında kronolojik sıraya göre incelemeye çalışılacaktır.

2. 4. 3. 1. Arapça Şerhler

1. Alemüddîn Alî b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 643/1245). *el-Vesîle ilâ Şerhi'l-'Akîle*.
2. Ebû Şâme Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl el-Makdisî (ö. 665/1267). *Şerhu'l-'Akileti'r-Râ'iyye*.
3. Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Kaffâl (ö. 668/1270). *Şerhu 'Akileti Etrâbi'l-Kasâid*.
4. Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân el-Me'ârifî (ö. 672/1273). *Şerhu'l-Kasîdeti'r-Râ'iyye*.

5. Ebû Abdillâh Muhammed el-Harrâz (ö. 718/1318). *Şerhu'l- 'Akîle*.
6. İbn Cübâre Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Makdisî (ö. 728/1330). *Şerhu'r-Râ'iyye*.
7. Ebû Bekir Abdülganî el-Lebîb (ö. 736/1336'den önce). *ed-Dürretü's-Sakîle fi Şerhi Ebyâti'l- 'Akîle*.
8. Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Ca'berî (ö. 732/1332). *Cemîletü Erbâbi'l-Merâsîd fi Şerhi 'Akîleti Etrâbi'l-Kasâ'id*.
9. Ahmed b. Muhammed el-Kârizûnî eş-Şîrâzî (ö. 798/1396). *Şerhu 'Akîleti Etrâbi'l-Kasâ'id*.
10. İbnü'l-Kâsîh Alî b. Osmân el-Uzrî (ö. 801/1399). *Telhîsu'l-Fevâid ve Takrîbü'l-Mütebâ'id fi Şerhi 'Akîleti Etrâbi'l-Kasâ'id*.
11. Nûrüddîn Alî b. Sultân el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605). *el-Hibâtü's-Seniyyetü'l- 'Aliyye 'alâ Ebyâti's-Şâtibiyyeti'r-Râ'iyye*.
12. Mûsâ Cârullâh er-Rostovî (ö. 1369/1949). *Şerhu 'Akîleti Etrâbi'l-Kasâ'id*.

2. 4. 3. 2. Osmanlıca Şerhler

1. Rizeli Hâfız Hüseyin Efendi'nin *Şerh-i Kasîde-i Râ'iyye li's-Şâtîbî/Râ'iyye Şerhi*. (Salihoğlu, 2020).
2. Müellifi bilinmeyen *Şerhu 'Akîleti Etrâbi'l-Kasâ'id fi Esne'l-Makâsîd*.

2. 4. 3. 3. Urduca Şerhler

1. Hindistanlı kırâât âlimi Kârî Feth Muhammed Sâhib Panipatti'nin (ö. 1402/1982) *Eshelü'l-Mevârid Şerhu 'Akîleti Etrâbi'l-Kasâ'id*.
2. Hindistanlı kırâât âlimi Kârî İzhar Ahmed Tehânvî'nin (ö. ?) *İdahü'l-Makasîd Şerhu 'Akîleti Etrâbi'l-Kasâ'id*.

SONUÇ

'Resmü'l-mushaf', Hz. Peygamber döneminden Hz. Osman'ın mushafları istinsah ettirip önemli İslam beldelerine gönderdiği ana kadar geçen süreçte asli hüviyetini iktisap etmiş bir disiplindir. Kur'ân yazısının kendine özgü imlâ karakterini konu alan bu alan, Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflar arasındaki ortak ve farklı yönleri dikkate almak suretiyle Kur'ân kelimelerinin imlâ özelliklerini ele almış ve mushafların gönderildiği şehirlerde kırâât ilminin teşekkülüne paralel olarak oluşmaya başlamıştır.

Hicri birinci asrın ikinci yarısından itibaren bu mushaflarla ilgili tespit edilen imlâ hususiyetleri âlimler tarafından rivayet edilmeye başlanmıştır. Hicri ikinci asrın ilk yarısında da tedvin edilmeye başlanmış, bu arada resmü'l-mushaf'ın ana kaynaklarını teşkil eden ilk eserler telif edilmiştir. Erken dönem eserlerin hiç biri müstakil bir kitap halinde günümüze ulaşmamış olsa da muhtevası, sonraki dönemlerde telif edilen tasnifler vasıtasıyla aktarılmış; nakledilen bilgiler senetleriyle serdedilmiştir. Bu konuda, günümüze ulaşan ve alanın en muteber ana kaynaklarını

temsil eden risale ve kitapların, hicri dördüncü ve beşinci yüzyıllarda kaleme alındığını söylemek mümkündür. Bu eserlerin başında Dâni'nin *Mukni*'i, ve talebesi Ebû Dâvûd Süleymân b. Necâh'ın *et-Tebyîn li-Hicâi't-Tenzîl*'i yer almaktadır. Resmü'l-mushaf literatürü, mushaf imlâsı konusunda otorite iki eser vasfını taşıyan Dâni ve Ebû Dâvûd'un mezkûr eserleri sayesinde zirveye ulaşmıştır. Daha açık bir ifadeyle, sonraki dönemlerde kaleme alınan tasniflerin birçoğu söz konusu iki eseri esas almak suretiyle ortaya konmuştur. Altıncı yüzyılda ise daha önce tasnif edilen eserlerin muhtevasını nazma dökme yoluna girildiği görülmektedir. Bunların başında ise asıl adı '*Akiletü Etrâbi'l-Kasâid*' şeklinde olan, Şâtîbî'nin Dâni'nin *Mukni*' isimli eserini manzûm hale getirdiği *Râ'iyye* adlı manzumesi gelmektedir. *Râ'iyye* üzerine muâraza, hâşiye ve bilhassa şerh olmak üzere çeşitli dillerde çalışmalar yapılmıştır. Şu bir gerçek ki *Râ'iyye* manzûmesinin telifini izleyen asırlarda, resmü'l-mushaf ile ilgili çalışmaların büyük bir kısmının mezkûr nazım mihrinde döndüğünü söylemek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Buhârî, M., *el-Câmi 'u's-Sahîh*, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk, 2002.
- [2] Dâni, O., *el-Mukni' fî Ma'rifeti Mersûmi Masâhifi Ehli'l-Emsâr*, (thk. M. es-Sâdık Kamhâvî), Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire, t.y.
- [3] Ebû Dâvûd, S., *Muhtasaru't-Tebyîn li-Hicâ'i't-Tenzîl*, (thk. Ahmed Şerşâl), Medine, 2002.
- [4] Ebû Ubeyd, K., *Fedâ'ilü'l-Kur'ân*, (thk. Mervân el-Atıyye vd.), Dâru İbni Kesîr, Dımaşk, 1995.
- [5] Ferrâ, Y., *Me'âni'l-Kur'ân*, (thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd.), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1983.
- [6] Hamed, G., *Resmü'l-Mushaf: Dirâse Lügaviyye Târîhiyye*, el-Lecnetü'l-Vataniyye, Bağdat, 1982.
- [7] Hamîtu, A., *Kırâatü'l-İmâmi Nâfi' 'inde'l-Meğâribe: min Rivâyeti Ebî Sa'id Verş*, Rabat, 2003.
- [8] İbnü'l-Cezerî, M., *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ'*, (thk. Gotthelf Bergstraesser), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006.
- [9] İbnü'l-Enbârî, M., *Kitâbü İdâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ'*, (thk. Muhyiddin Ramadan), Dımaşk, 1971.
- [10] İbn Hallikân, A., *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân*, (thk. İhsân Abbâs), Dâru Sâdir, Beyrut, 1972.
- [11] İbnü'n-Nedîm, M., *el-Fihrist*, (thk. İbrâhim Ramadân), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.
- [12] Lebîb, A., *ed-Dürretü's-Sakîle fî Şerhi Ebyâti'l-'Akile*, (thk. Abdülalî Za'bûl), Katar, 2011.
- [13] Maşalı, M., *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kiraat İlmi*, Otto yayın., Ankara, 2016.

- [14] Maşalı, M., *Kur'ân'ın Metin Yapısı: Mushaf Tarihi ve İmlâsı*, Otto yayın., Ankara, 2015.
- [15] Salihoğlu, A. (2020). Rizeli Hafız Hüseyin Efendi ve Râ'iyye Şerhi Adlı Yazma Eseri. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (45), 119-138.
- [16] Sicistânî, A., *Kitâbü'l-Mesâhif*, (thk. Muhibbüddin Vâ'iz), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1995.
- [17] Şâtıbî, K., *'Akîletü Etrâbi'l-Kasâ'id fî Esne'l-Makâsîd*, (thk. Eymen Rüşdî Süveyd), Dâru Nûri'l-Mektebât, Cidde, 2001.

ULUSLARARASI ÇOCUK KAÇIRMANIN HUKUKİ VEÇHELERİNE DAİR**LA HAYE SÖZLEŞMESİ****Prof. Dr., Necla ÖZTÜRK¹****ÖZET**

Çocuğun yerini hukuka aykırı olarak değiştirerek kendi yaşamını sürdürmek istediği ülkeye götüren kişi, çocuğun geri alınmasını önlemek adına her türlü gayreti göstermektedir. Söz konusu durumda yeri değiştirilen çocuk ise geçmişte bulunduğu yer ile kaçırıldığı yer arasındaki kültürel ve sosyal farklılıklar bakımından bocalamakta; buna ek olarak, ebeveynlerini bir daha bir arada görememe kaygısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Nitekim yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkelerarası yolcu taşımacılığının gelişmesi, çocuğun birkaç saat içinde mutad meskeninden uzak bir yere götürülmesini de kolaylaştırmıştır.

Zayıf bir konumda bulunan çocukların, bu gibi durumlara maruz kalmaması ve korunması adına hem ulusal hem uluslararası düzeyde hukuki bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 1980 yılında, Lahey Uluslararası Hususi Hukuk Konferansı'nın ondördüncü oturumunda, Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair La Haye Sözleşmesi kabul edilmiş ve Sözleşme 1983 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin amacı, hukuka aykırı olarak taraf devletlere götürülen veya alıkonan çocukların geri dönmesini ve taraf devletteki koruma ve ziyaret haklarına diğer taraf devletlerde etkin bir biçimde riayet edilmesini sağlamaktır. Bununla birlikte, Sözleşmenin uygulama alanı bulabilmesi için, kaçırılan çocuğun veya çocuğu kaçıran kişinin vatandaşlığı önemli değildir. Bugün dünyada birçok devletin taraf olduğu Sözleşme'nin bu yönüyle genel anlamda kabul gördüğü aşikârdır.

Sözleşme'ye 2000 yılında taraf olan Türkiye'de, Sözleşme'nin yoğun uygulama alanı bulması nedeniyle, Sözleşme'nin uygulanması ile ilgili usul ve esasları düzenleyen, 22.11.2007 tarihli ve 5717 sayılı Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Yön ve Kapsamına Dair Kanun kabul edilmiştir. Yine Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin olarak Türk hukukunda, 01.01.2006 tarihli 65/1 sayılı Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair La Haye Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Genelge ve 16.11.2011 tarihli 65/2 sayılı Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair La Haye Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Genelge kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, çocuk kaçırma, Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair La Haye Sözleşmesi.

¹ Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, - ORCID ID: 0000-0003-1259-980X.

1. GİRİŞ

İletişim ve ulaşım alanındaki gelişmelerin etkisiyle toplumlar arasındaki etkileşim artmış ve bu sayede yabancı unsurlu evliliklerin sayısında da artış yaşanmıştır². Yabancı unsurlu evliliklerin sona ermesiyle de ebeveynlerden birinin, sona eren evliliklerinin akabinde çocuklarını diğer ebeveyninden uzaklaştırma amacıyla çocuğu mutad meskeninden başka bir yere götürme eğiliminde oldukları ve çocuklarıyla birlikte yeni bir hayat kurmaya çalıştıkları görülmektedir³.

Çocuk kaçırma kavramı, Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair La Haye Sözleşmesi⁴ çerçevesinde, çocuk üzerinde koruma veya ziyaret hakkına sahip kişinin bu hakkının ihlal edilerek, sözleşmeye taraf bir devletten diğer taraf devlete çocuğun haksız olarak götürülmesi veya götürüldüğü taraf devlet ülkesinde alıkonulmasıdır⁵. Sözleşme'nin amacı, tüm taraf devletlerde yapılandırılması gereken merkezi makamlar arasında bir işbirliği sistemi ve çocuğun mutad meskenine dönüşü hususunda hızlı bir prosedür öngörmek suretiyle, ebeveynler tarafından gerçekleştirilen çocuk kaçırma vakalarıyla mücadele etmektir⁶. Sözleşme'ye taraf olan Türkiye de iç hukukunda, Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin ve Sözleşme ile paralellik arz eden pozitif düzenlemelerde bulunmuştur.

2. ULUSLARARASI ÇOCUK KAÇIRMANIN HUKUKİ BOYUTU

2.1. Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair La Haye Sözleşmesi

2.1.1. Genel Bilgi

1980 yılında Lahey Uluslararası Hususi Hukuk Konferansı'nın ondördüncü oturumunda kabul edilen, Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair La Haye Sözleşmesi 1983 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye de dâhil olmak üzere, dünyanın her bir yanından toplam 86 devletin taraf olduğu Sözleşme'nin bu yönüyle dünyada geniş çapta kabul gördüğü açıktır⁷.

2.1.2. Sözleşmenin Amacı

Sözleşme'ye göre bu metinle amaçlanan, taraf devletlere kanunsuz yollardan götürülen veya alıkonan çocukların derhal geri dönmesini ve taraf devletteki koruma ve ziyaret haklarına diğer taraf devletlerde etkili biçimde riayet edilmesini sağlamaktır (m. 1). Niteliği itibariyle,

² Özdemir, F. B., Uluslararası Çocuk Kaçırma ve Kaçırılan Çocukların İadesi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 25, 2, 2019, s. 1165.

³ Giray, F. K., Milletlerarası Özel Hukukta Kaçırılan veya Alıkonan Çocukların İadesi, Beta Yayıncılık, 2010, s. 2.

⁴Sözleşme'nin Türkçe hali için bkz. https://kdkcocuk.gov.tr/anasayfa/contents/files/YasalDuzenlemeler/Uluslararası_cocuk_Kaçırmanın_Hukuki_Ve_chelerine_Dair_Sozleşme.pdf (Erişim Tarihi: 09.12.2022).

⁵ Özdemir, s. 1166.

⁶ Tanrıbilir, F. B., *Çocuk Haklarının Uluslararası Korunması ve Koruma Mekanizmaları*, Yetkin Yayınları, 2011, s. 120; Nebioğlu Öner, Ş., Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi: Amacı, Uygulaması ve Kısa Bir İçtihat Analizi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 27, 115, 2014, s. 478.

⁷ Tanrıbilir, s. 120, dn. 76.

özel hukuka ilişkin bir adli yardım sözleşmesi olan bu Sözleşme⁸, çocuğun derhal iadesinin çocuğun yüksek yararına olduğu düşüncesini benimsemiştir⁹.

2.1.3. Sözleşmenin Uygulama Alanı

Sözleşme'nin "Uygulanma Alanı" başlıklı birinci bölümüne göre, bir çocuğun yer değiştirmesi veya geri dönmemesi; çocuğun, yer değiştirmesinden veya geri dönmemesinden hemen önce mutad meskeninin bulunduğu devlet kanunu tarafından, bir şahsa, müesseseye veya başka bir kuruma, tek başına veya müştereken verilen koruma hakkının ihlali şeklinde meydana geldiği takdirde ve bu hak, yer değiştirme veya geri dönmeme anında tek başına veya müştereken fiili biçimde kullanılmakta veya bu olaylar meydana gelmese kullanılacak idiyse kanuna aykırı addedilir (m. 3). Sözleşme, koruma ve ziyaret haklarının ihlalinin hemen önce, mutad meskeni taraf devletlerden birinde bulunan ve yaşı onaltıyı geçmeyen çocuklar hakkında uygulama alanı bulur (m. 4). Sözleşmenin uygulama alanı bulabilmesi için, kaçırılan çocuğun ya da çocuğu kaçıran kişinin vatandaşlığı önemli değildir¹⁰. Sözleşme'nin "Merkezi Makamlar" başlıklı ikinci bölümünde, herhangi bir mahkeme veya makamın kararına ihtiyaç olmaksızın, taraf devlet merkezi makamları aracılığıyla çocuğun mutad olarak oturduğu devlete gönderilmesi öngörülmektedir (m. 6-7).

2.1.4. Mutad Mesken Kavramı ve Önemi

Sözleşme bakımından önemli bir kavram olan mutad mesken kavramı, fiili bir durum olup, esas itibariyle çocuğun hayat ilişkilerini yürüttüğü yer olarak kabul edilir¹¹. Çocuğun mutad meskeninin nasıl tespit edileceği konusu doktrin ve uygulamada tartışmalı olmakla birlikte genel anlayış; yaşa dayalı bir ayırım yapılarak çocuğun olgunluğu göz önünde bulundurulduğunda ebeveyninden bağımsız bir mutad meskeninin olabileceği ihtimali söz konusu değilse, ebeveynin niyetine ve o yerde geçirilen süreye bakılarak bir mutad mesken tayini yapılması, çocuğun ebeveyninden bağımsız kabul edilebilecek bir yaşta olması durumunda ise çocuğun fiili bağının esas alınması gerektiği şeklindedir¹².

2.1.5. Merkezi Makam ve Görevleri

Sözleşme uyarınca her taraf devlet, sözleşmenin kendisine yüklediği mükellefiyetleri yerine getirmekle görevli bir merkezî makam tayin eder (m. 6).

Merkezî makamların, aralarında işbirliği yapmaları ve çocukların acilen geri dönmelerini sağlamak ve işbu Sözleşme'nin diğer amaçlarını gerçekleştirmek üzere devletlerinin yetkili makamları arasında işbirliğini teşvik etmeleri gerekmektedir. Özellikle, gerek doğrudan doğruya, gerek aracılardan yardımıyla;

- a) Kanuna aykırı biçimde yeri değiştirilen veya alıkonan bir çocuğun bulunması;

⁸ Özdemir, s. 1168.

⁹ Erdem, B. B., Türk Hukukunda Uluslararası Çocuk Kaçırma ve Uygulamaları, Public and Private International Law Bulletin, 35, 2, 2015, s. 150; Giray, s. 22; Nebioğlu Öner, s. 494.

¹⁰ Erdem, s. 159.

¹¹ Erdem, s. 152-153; Nebioğlu Öner, s. 482.

¹² Özdemir, s. 1171.

- b) Çocuk için yeni tehlikelerin veya ilgili tarafların uğrayabilecekleri zararların önlenmesini, geçici önlemler olarak veya aldırarak sağlamak;
- c) Çocuğun isteyerek iadesini veya dostane bir çözümü kolaylaştırmak;
- d) Faydalı görülür ise çocuğun sosyal durumuna ilişkin bilgilerin teatisi;
- e) Devletlerinin, Sözleşme'nin uygulanmasına ait hakları konusunda genel bilgiler temini;
- f) Çocuğun geri dönmesi ve gerektiğinde, ziyaret hakkının tesisi ile fiilen kullanılması yolunda, adlî ve idarî dava açılması veya bunun teşviki;
- g) Gerekirse, bir avukatın katılması dâhil adlî ve hukukî yardım sağlamak veya bunu kolaylaştırmak;
- h) İdarî alanda, gerekli ve uygun ise çocuğun tehlikesizce dönüşünü sağlamak,
- i) Sözleşmenin işleyişi konusunda karşılıklı olarak birbirlerini bilgilendirmek ve uygulanmasında muhtemelen karşılaşılabilecek engellerin olanaklar ölçüsünde kaldırılması; için uygun tüm önlemleri almaları gerekmektedir (m. 7).

2.1.6. İade Usulü

Sözleşme uyarınca, iade sürecinin başlayabilmesi için öncelikle bir talep gerekmektedir. Bir çocuğun, korunma hakkı ihlal edilerek yerinin değiştirildiğini veya alıkonulduğunu ileri süren kişi, kurum veya örgüt, çocuğun geri dönmesini sağlamak üzere yardım etmeleri için gerek çocuğun mutad meskeni merkezî makamlarına, gerek herhangi bir başka taraf devlet merkezî makamına başvurabilir.

Talebin:

- a) Talepte bulunan kişinin, çocuğun ve çocuğu götürdüğü veya alıkoyduğu iddia eden kişinin kimliğine ilişkin bilgileri;
- b) Temini mümkün ise, çocuğun doğum tarihini;
- c) Talep edenin, çocuğun geri dönmesini isteme müracaatını dayandırdığı esasları,
- d) Çocuğun bulunduğu yer ve çocuğun birlikte olduğu varsayılan kişinin kimliği ile ilgili mevcut tüm bilgileri ihtiva etmesi gereklidir.

Müracaata,

- e) Yararlı kararların veya anlaşmaların onaylı bir örneğinin;
- f) Devletin konu ile ilgili kanuna dair, merkezî makamdan veya mutad mesken devletinin başka bir yetkili makamından veya başka bir yetkili şahıstan mutad bir belge veya onaylı bir beyanın;

g) Faydalı tüm başka belgelerin; Eklenmesi veya müracaatın söz konusu belgelerle takviye edilmesi gereklidir (m. 8).

8. madde uyarınca başvurulmuş merkezî makam, çocuğun bir başka taraf devlette bulunduğu görüşünde olursa, talebi, doğrudan doğruya ve derhal söz konusu devletin merkezî makamına intikal ettirir ve talep eden devletin merkezî makamına veya icabında müracaat edene bilgi verir (m. 9).

Müracaatta bulunulan adlî veya idarî makam, müracaattan itibaren 6 hafta içinde karar vermezse, talep eden veya talep edilen devletin merkezî makamı kendi girişimi ile gecikmenin nedenlerine dair bir belge isteyebilir. Cevap, talep edilen devletin merkezî makamına gelir ise bu makamın, cevabı, talepte bulunulan devletin merkezî makamına veya icabında müracaat sahibine intikal ettirmesi gereklidir (m. 11/2).

2.1.7. İade Talebinin Reddedilebileceği Haller

İade talebinin reddedilebileceği haller mevcuttur.

Talepte bulunulan devletin adlî veya idarî makamı, geri dönmeye itiraz eden kişi, kurum veya örgüt; çocuğun şahsının bakımını üstlenmiş bulunan kişi, kurum veya örgütün, yer değiştirme veya alıkoyma döneminde koruma hakkını etkili şekilde yerine getirmediğini veya yer değiştirmeye veya alıkoymaya muvafakat etmiş olduğunu veya daha sonra kabul etmiş olduğunu tespit ederse, çocuğun geri dönmesini emretmek zorunda değildir (m. 13/1-a).

Talepte bulunulan devletin adlî veya idarî makamı, geri dönmeye itiraz eden kişi, kurum veya örgüt; geri dönmesinin çocuğu fiziki veya psikolojik bir tehlikeye maruz bırakacağı veya başka bir şekilde, müsamaha edilemeyecek bir duruma düşüreceği yolunda ciddi bir risk olduğunu tespit ederse, çocuğun geri dönmesini emretmek zorunda değildir (m. 13/1-b).

Adlî veya idarî makam keza çocuğun, geri dönmek istemediğini ve görüşünün göz önünde bulundurulmasının uygun olacağı bir yaşa ve olgunluğa erişmiş bulunduğunu gözlerse, geri dönmesini emretmeyi reddedebilir (m. 13/2).

Çocuğun, 12. madde hükümleri uyarınca geri dönmesi, talepte bulunulan devletin insan haklarının korunması ve temel hürriyetlerine ilişkin ilkeleri izin vermiyor ise iade talebi reddedilebilir (m. 20).

Çocuğun kaçırılması ile adli ya da idari makama yapılan iade başvurusu arasında bir yıldan fazla süre geçmişse (geçen sürede çocuğun yeni çevresine uyum sağladığı düşüncesi nedeniyle) iade talebi reddedilebilir (m. 12/2).

Son olarak, talepte bulunulan devletin adlî veya idarî makamı, çocuğun başka bir devlete götürüldüğüne inanıyor ise davayı askıya alabilir veya çocuğun geri dönmesi talebini reddedebilir (m. 12/3).

2.2. Türk Hukukundaki Düzenlemeler

1980 tarihli Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair La Haye Sözleşmesi'ne 2000 yılında taraf olan Türkiye, Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin olarak 5717 sayılı Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yön ve Kapsamına Dair Kanunu¹³ 2007 yılında yürürlüğe sokmuştur.

Kanunun birinci bölümünde, bu Kanunun; velâyet hakkı ihlâl edilerek Sözleşmeye taraf bir ülkeden diğer bir taraf ülkeye götürülen veya alıkonulan çocuğun mutat meskeninin bulunduğu ülkeye iadesine veya şahsî ilişki kurma hakkının kullanılmasına dair 25.10.1980 tarihli Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Veçhelerine Dair Sözleşme'nin uygulanmasını sağlamaya yönelik usûl ve esasları düzenlemeyi amaçlandığı ifade edilmiştir (m. 1).

Kanun uyarınca, Türkiye'de merkezi makam Adalet Bakanlığı ile Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü olup (m. 3), söz konusu kurumların bu görevi mahalli Cumhuriyet Başsavcılıkları aracılığı ile yürüteceği kabul edilmiştir (m. 4/1).

Kanun uyarınca görevli mahkeme Aile mahkemeleri; yetkili mahkeme ise iade veya şahsî ilişki kurulması hakkında başvuru yapıldığı sırada çocuğun halen oturduğu veya 10'uncu maddeye göre koruma altına alındığı yer mahkemeleri yetkilidir.

Çocuğun, velâyet hakkı ihlâl edilerek yerinin haksız olarak değiştirildiğini veya alıkonulduğunu ileri süren kişi, kurum veya kuruluş, çocuğun geri dönmesini sağlamak için çocuğun mutat meskeninin bulunduğu merkezî makama veya Merkezî Makama veya Sözleşmeye taraf diğer herhangi bir devlet merkezî makamına başvurabilir (m. 7/1).

Çocuğun iadesi hakkındaki davalar, Merkezî Makam adına mahallî Cumhuriyet başsavcılığınca açılır (m. 7/2). Bu Kanunun uygulanmasından doğan tüm dava ve işler basit yargılama usûlüne göre öncelikle ve acele görülür (m. 9/2).

Türk hukukunda, hem Sözleşme'nin hem 5717 sayılı Kanunun uygulanmasına ilişkin, 01.01.2006 tarihli ve 65/1 sayılı Genelge kabul edilmiş, 16.11.2011 tarihinde ise 5717 sayılı Kanunun hükümleriyle uyum sağlaması açısından 65/1 sayılı Genelge, Adalet Bakanlığı tarafından 65/2 sayılı Genelge¹⁴ ile güncellenmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sözleşmenin uygulanmasında her ne kadar zaman zaman yerel mahkemeler iade taleplerini reddetmekte ve Sözleşme hükümlerini yorumlarken çocuğun yüksek yararını dikkate almamaktaysa da esas itibarıyla yerel mahkemelerin çocuğun iadesi konusunda Sözleşme hükümlerine uygun davrandığı ve çocuğun yüksek yararını göz önünde tuttuğu görülmektedir.

¹³ RG 04.12.2007 - 26720.

¹⁴Genelgenin tam metni için bkz. <https://diabgm.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/48202010405065-2%20Uluslararası%C4%B1%20C3%87ocuk%20Ka%C3%A7%C4%B1rman%C4%B1n%20Hukuki%20Kapsam%C4%B1%20ve%20Uygulamas%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 10.12.2022).

Sözleşmenin yorumunda çocuğun yüksek yararının dikkate alınması meselesinin Türk hukuku bakımından büyük bir gelişme olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Erdem, B. B., Türk Hukukunda Uluslararası Çocuk Kaçırma ve Uygulamaları, Public and Private International Law Bulletin, 35, 2, 2015

Giray, F. K., *Milletlerarası Özel Hukukta Kaçırılan veya Alınan Çocukların İadesi*, Beta Yayıncılık, 2010.

Nebioğlu Öner, Ş., Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi: Amacı, Uygulaması ve Kısa Bir İhtihat Analizi, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 27, 115, 2014.

Özdemir, F. B., Uluslararası Çocuk Kaçırma ve Kaçırılan Çocukların İadesi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 25, 2, 2019.

Tanrıbilir, F. B., *Çocuk Haklarının Uluslararası Korunması ve Koruma Mekanizmaları*, Yetkin Yayınları, 2011.

THE EFFECTS OF NEOLIBERALISM ON THE ECONOMY AND POLITICS OF LATIN AMERICA

Araştırma Görevlisi Doktor, MERVE KAYADUVAR ¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi, ORCID: 0000-0001-6110-5533

ABSTRACT

Capitalist system fell into a structural crisis in the beginning of 1970s. In order to overcome this crisis, neoliberal policies started to be implemented all over the world. Especially Latin American countries has become a real-world laboratory of neoliberal policies throughout the structural adjustment programmes in the context of Washington Consensus. Actually, these neoliberal policies are not compatible with the internal dynamics of the Latin American countries and instead of solving; they increased the problems of these countries. In this paper, the main objective is to examine the effects of the neoliberal policies on the politics and economy of Latin America. In this regard, this paper focuses on the effects of the neoliberalism on the economy by looking five major economic indicators which are growth, stability, inflation, poverty and income inequalities and then in respect to politics it concentrates on the effects of neoliberalism on the democracy.

Keywords : neoliberalism, Latin America, Washington Consensus

1. INTRODUCTION

Throughout the history, all economic crises have been accompanied by the structural changes in order to solve the problems of the economy. As a system capitalism is inherently unstable and prone to crisis. And throughout the history of capitalism, income inequalities have continued, wages have repressed with the modernization and globalization of the production in order to decrease the costs and firms have turned into monopolies thanks to discovery of new technologies. After the Great Depression (1929), in capitalist societies Keynesian policies became dominant and states started to have more significant role in the development and growth of the economy. These policies became a solution to the crisis of capitalism. Thus, welfare state provided reproduction of the capitalist system. However, in the beginning of 1970s, welfare state fell into a crisis. Profits of production capital decreased and the risks of financial capital increased significantly. Centre capital countries tried to solve these economic problems by reflecting the crisis to the periphery countries. With the Washington Consensus, neoliberal policies were imposed on those periphery countries as structural adjustment policies. Therefore, these countries served to overcome the inherent crisis of the capitalism by implementing neoliberal policies such as liberalization of trade and financial system, competitive exchange rates. Thus, it can be argued that neoliberal policies did not imposed in order to solve the problems of periphery countries instead they provided solutions to the economic problems of the centre capitalist countries. In this respect, as Philip Oxhorn pointed out, Latin America has become a real-world laboratory of the neoliberalism (2009, p.217). These neoliberal policies

are not compatible with the internal dynamics of the Latin American countries and instead of solving; they increased the problems of these countries. In this paper, I will examine the effects of the neoliberal policies on the politics and economy of Latin America. In this regard, firstly I will present a brief definition of neoliberalism; secondly in respect to economy I will focus on the effects of the neo liberalism on economy by looking five major economic indicators which are growth, stability, inflation, poverty and income inequalities and then in respect to politics I will concentrate on the effects of neoliberalism on the democracy. Finally, I will give final remarks in the conclusion.

2. WHAT IS NEOLIBERALISM?

The concept of neo liberalism has become quiet widespread in some political and academic debates during the past twenty years or so. “There are at least two ways in which neo liberalism is commonly used: a narrow usage, that refers to a shift in a subset of policies to a greater reliance on markets; and, a broader usage, that implies a wholesale change in the relationship between the state and society, with a more vigorous embrace of the market being part of a generalized withdrawal of state provisioning and action” (Walton,2004,p.165).

3. THE EFFECTS OF THE NEOLIBERALISM ON THE ECONOMY

All Latin American and Caribbean countries embarked on some kind of neoliberal reform course in the 1980s and/or 1990s. Advocates of a shift to greater market-orientation in Latin America hoped for great benefits in economic growth, stability, and income inequalities. “Stability would flow from greater fiscal and monetary prudence. Growth would be spurred through the effects of a greater reliance on markets and a deepened economic integration on efficiency and investment. Income distribution would improve through the reductions in opportunities for rents and corruption, which had been created by interventionist structures ... With respect to aggregate growth, the overall performance of the region was significantly better in the 1990s than in the “lost decade” of the 1980s (Ibid.,p.166-168). However, with the exception of Chile region’s overall “growth averages still lag behind the average growth rates experienced in the post war period through the 1970s (Oxhorn,2009,p.217) and economic growth has been highly volatile. With regard to stability, it is clear that stability has increased in one respect, “the fiscal austerity linked to neo liberal reforms has allowed the region to tame its notorious inflationary tendencies for the first time in the region’s modern history” (Ibid.). However, volatility dominated in other respects and due to volatility investment rates were low and it reduced the growth potential in the longer run.

The region’s major problem has been high and persistent income inequality and poverty. And these problems are probably sources of lower aggregate development in Latin America. As a result of neo liberal policies such as trade liberalization, financial liberalization, capital account opening, and tax reform, wage or household income inequality increased in the Latin American countries (Walton,2004,p.171). In respect to poverty, there was “an improvement in the 1990s; poverty fell from 48.3 percent of the population in 1990 to 43.8 percent in 1999, but still remained above the level of 40.5 percent in 1980” (ECLAC 2002). And “the absolute number living in poverty continues to grow, in large part because the vast majority of jobs created in

the region since the beginning of the last decade have been in the informal sector” (Oxhorn,2009,p.217).

4. THE EFFECTS OF THE NEOLIBERALISM ON THE DEMOCRACY

Since 1980 to 2000, a remarkable progress was made by the Latin American nations on the political front. Whereas in the late 1970s most countries had de facto dictatorial regimes, by 2000 every country in the region with the exception of Cuba has a democratic system” (Sebastian,2010,p.84). In regard to the effects of neo liberalism on the democracy in Latin America, Kurt Weyland stated that radical market reforms of neo liberalism have made a significant contribution to the survival of democracy but at the same time they have weakened the quality of democracy in Latin America (2004,p.137). According to him, neo liberalism strengthened the survival of democracy in a couple of significant ways. “First, market reform has enhanced the international protection for democracy in Latin America. Second, the internal socioeconomic transformations resulting from profound market reform have helped to forestall domestic challenges to democratic stability” (Ibid.,p.138).

As a result of structural adjustment and deeper integration of Latin American countries into the global economy, the region has become more susceptible to international pressures for maintaining democracy. After the end of Cold War, US and other center capitalist countries began to give more importance to preserving pluralistic, civilian rule in Latin America. During Cold War promotion of democracy often took a back seat but when concern on communism was over, democracy became the first priority of US and major capitalist countries. Moreover, with the integration into global economy Latin American countries became much more dependent on international capital. International financial institutions became dominant and they forced Latin American countries for promotion of democracy because US has considerable direct and indirect influence over these institutions. Therefore, neo liberalism has increased the external pressures for democracy in Latin America (Ibid.,p.139).

“In addition to enhancing the effects of external support for democracy, neoliberalism has also stabilized competitive civilian rule by weakening internal challenges to its survival. To explain this argument, it is important to explore how threats to democracy often emerged in Latin America before the wave of neoliberalism, especially in the 1960s and 1970s” (Ibid.,p.141). There have been large scale poverty and high inequalities of income and wealth. These problems triggered calls for redistribution and other deep-reaching social reforms and they led to rise of radical populists. In order to advance their political ambitions, they used fiery rhetoric to win backing from masses of discontented citizens, left-wing parties, and trade unions. As a result of diversified demands and proposals for extensive socioeconomic and political change, mobilization and counter mobilization emerged and polarization intensified. Due to this conflict and turmoil, the capacity of governments to solve problems and maintain economic and political stability decreased. This growing disorder led to frightening of established political and economic elites. And thus, they asked the military to intervene. It was considered that social polarization and political conflict threatened the military's own institutional interests. They thus eventually used force to restore order and they interrupted or abolished democracy (Ibid.). However, neoliberalism has led to the political defeat of radical populists and socialists and has

hindered the emergence of mass movements that socioeconomic and political elites perceive as serious threats. Challenges to the established economic and social order began to have a prohibitive cost by scaring away domestic and foreign investors, who have more exit options due to market reform, especially the easing or elimination of capital controls (Ibid.,p.142).

Furthermore, neoliberalism has also changed the domestic balance of power between socioeconomic and political forces. Leading business sectors now have better access to international capital markets and stronger links to transnational corporations. In addition, they have purchased many public enterprises. Therefore, they have a greater share of the economy. While business sectors have gained more importance, political forces that used to support radicalism have weakened. Trade unions have lost members in most Latin American countries and they have been internally divided, and thus they have generally reduced their militancy. Moreover, most of Latin America's socialist and Marxist parties have been on the defensive due to the fall of communism and the worldwide victory of capitalism. Some of them have accepted the market model by giving up socialist programs and radical-populist rhetoric. Political leaders started to use populist tactics not to attack neoliberalism but to promote, enact, and preserve it. Therefore, social and political elites are much more secure nowadays than they were during the decades preceding the neoliberalism. The risk of mass mobilization, polarization, and turmoil decreased substantially, economic and political elites therefore no longer feel the need to knock at the barracks door. Thus, neoliberalism has significantly decreased internal challenges to democracy in Latin America (Ibid.).

While neoliberalism has furthered the survival of democracy, it weakened and limited the quality of democracy. Neoliberalism intensified the external constraints which have limited the exercise of popular sovereignty (Ibid.p.143). “Elected governments do not have a great deal of latitude in their economic and social policymaking. Therefore, citizens' choices are effectively restricted and cannot "make much difference" without violating clear demands of economic and political prudence that reflect powerful external constraints. The resulting frustration seems to have contributed to the decline in electoral participation and the growing dissatisfaction with governmental performance in the region” (Ibid.,p.144). As outlined above, neoliberalism have changed internal balance of forces by strengthening elite sectors and weakened significant organizations of civil and political society, including political parties. “Intermediary organizations, which are crucial for stimulating meaningful popular participation and for holding governments accountable, have grown feebler in most countries of the region and have atrophied or collapsed in some nations. As a result, problems such as the betrayal of campaign promises, demagoguery, and corruption seem to have grown in contemporary Latin America.” (Ibid.) As a result of these external and internal constraints, the range of feasible political options diminished and effective political competitiveness has been restricted. Therefore, the space for democratic citizenship and meaningful participation became narrowed (Ibid.,p.147).

5. CONCLUSION

In conclusion, Latin American countries have undergone important changes with the implementation of neoliberal policies. In this paper I tried to show the effects of neoliberalism on the economy and politics of Latin American countries. In respect to economy, neoliberal

reforms have failed to put into place policies that firmly advance growth, stability, the reduction of poverty and inequality. In respect to politics, neoliberalism helped to secure the survival of democracy however at the same time it limited and weakened the quality of democracy in Latin America. “By exposing the region's countries to greater external pressures and by changing the internal balance of forces so as to preclude threats to domestic elites, market reform has bolstered the survival of democracy. Yet in exactly the same ways, namely by imposing stronger external constraints and by changing the internal balance of forces through a weakening of domestic intermediary organizations, market reform has abridged the quality of democracy” (Ibid.,p.152).

REFERENCES

Oxhorn, P., Beyond Neoliberalism: Latin America, in J. Burdick, P. Oxhorn & K. Roberts (Eds.), *Beyond Neoliberalism in Latin America: Societies and Politics at the Crossroads*, 217-233, Palgrave Macmillan, London, 2009.

Sebastian, E., *Left Behind: Latin America and the False Promise of Populism*, University of Chicago Press, Chicago, 2010.

United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), *Social Panorama of Latin America 2002-2003*, Freedom House, Santiago, 2002.

Walton, M., Neoliberalism in Latin America: Good, Bad, or Incomplete?, *Latin American Research Review*, 39(3), 165-183, 2004.

Weyland, K., Neoliberalism and Democracy in Latin America: A Mixed Record. *Latin American Politics and Society*, 46(1), 135-157, 2004.

OSMANLI DEVLETİ KLASİK DÖNEM YARGI MENSUPLARININ GÖREVLERİ

Abdurrahman Başdemir

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Yüksek Lisans

0000-0002-9763-2674

ÖZET

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin şahsına münhasır adalet sistemi içerisinde yer alan yargı mensuplarının kimler olduğu, yargı mensuplarının genel özellikleri ve görevleri üzerinde durulmuş, döneme ilişkin verilerle şu anki adalet sistemimizin temellerinin nasıl atıldığı incelenmiştir.

İslam hukukunun İslam'ın ilk yıllarından beridir süregelen yasama, yürütme, yargı erklerinin devlet sultanı bünyesinde kuvvetler birliği şeklindeki işleyişi, İslam hukukunu esas alan tüm İslam ülkelerinde ortak bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam devletlerindeki bu işleyiş daha sonraları kitlelerin ve yüzölçümlerin büyümesi ile birlikte yargılama hizmetine yönelik olarak vekillendirmeler ile yürütülmüştür. Osmanlı Devleti'nde de bu husus devam etmiş her ne kadar tüm kuvvetler devletin sultanı bünyesinde toplanmış ise de yargıya ayrı bir önem verilmiş ve diğer İslam devletlerinde olmayan bir kurumsallık bahşedilmiştir.

Osmanlı Devleti klasik döneminde yargı mensupları şeyhülislam, kazaskerler ve kadılar olarak ele alınmaktadır. Şeyhülislamlar tam olarak bir yargılamaya katılmamasına ve hüküm vermemesine rağmen fıkıh açısından katkıları ile birlikte kendilerine sorulan sorulara verdikleri cevaplar ile örfi hukukun gelişmesini sağlamışlardır.

Kazaskerler ise Anadolu ve Rumeli kazaskerleri olmak üzere ikiye ayrılmış olup askeri yargılamalardan, kadıların atamalarından ve Divan'ın bakacağı şeri davaların yürütülmesi ile sorumlu olmuşlardır (Durhan, 2000).

Osmanlı devletinde kadılar ise İlmiye sınıfında yer almaktadır. Zorlu bir eğitim ve staj döneminden geçen kadılar eğitimlerine göre vilayetlere atanmaktadır. Görev süreleri dolduktan sonra gerekli diğer eğitim ve stajları tamamlaması şartıyla İstanbul kadısı olabilen kadılar bu görevden sonra Anadolu kazaskerliğine, Anadolu Kazaskerlik görevi sonrasında da Rumeli Kazaskerliğine terfi etmekte idiler. Yargılama görevlerinin yanında pek çok idari görevden de

sorumlu olan kadılar hem adli hem de idari sistemin tartışmasız temel yapı taşı olarak Osmanlı adalet sisteminin en önemli kişisi konumundadırlar.

Anahtar Kelimeler : Şeyhülislam, Kazasker, Kadı

1.OSMANLI KLASİK DÖNEM GENEL BAKIŞ

Adalet Osmanlı devlet teşkilatının sarsılmaz yapı taşıdır. Adalet sisteminin de iki ana bölümü Şer'i hukuk ve Örfi hukuk olarak gözlemlenmektedir. İslam hükümlerinin uygulanmış olduğu Şer'i hukuk sistemi ile kanunnameler ve fetvalardan oluşan örfi hukuk sistemi Osmanlı yargı düzeninde uzun yıllar boyunca bir uyum içerisinde hareket etmiştir. (Cin ve Akyılmaz, 2003) İslam hukukundan doğan adalet anlayışı, temel özelliklerini korumakla birlikte zamanla Osmanlı Devleti'nde bir takım yeniliklere uğrayarak şahsına münhasır bir yapı haline gelmiştir.

İslam hukukunun İslam'ın ilk yıllarından beridir süregelen yasama, yürütme yargı erklerinin devlet sultanı bünyesinde kuvvetler birliği şeklindeki işleyişi, İslam hukukunu esas alan tüm İslam ülkelerinde ortak bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam devletlerindeki bu işleyiş daha sonraları kitlelerin ve yüzölçümlerin büyümesi ile birlikte yargılama hizmetine yönelik olarak vekillendirmeler ile yürümüştür. Bu uygulama ilk defa Hz. Ömer zamanında başlamış olup aynı dönemde adliye ve idare teşkilatı birbirinden ayrılmıştır. valiliklere sadece birer idari yönetici değil aynı zamanda adliye teşkilatını oluşturan kimselerin de atamaları yapılmıştır (Ekinci, 2017).

Bu uygulama yine tarih içerisinde Abbasi döneminde kadi'l kudatlık sistemi ile daha kapsamlı bir hale getirilmiştir. Bu sistem ile neredeyse yüksek yargı makamı tesis edilmiş olup, yargı kararlarının denetlenmesi amaçlanmıştır. Yargı görevlisi olan kadıların atamaları bu makamca gerçekleştirilmiştir. Abbasiler döneminde başlamış bu sistem daha sonra tüm İslam devletlerinde uygulanmıştır. Vekillendirme vasıtası ile başlamış olan yargı görevlendirmeleri Selçuklu Devletinde kurumsal kimlik kazanmaya başlamıştır. Selçuklular döneminde Kadil' Kudatlık sistemine ek olarak Kadileşker sistemi ortaya çıkmış bununla birlikte sivil halkın yargılamalarının yanında yargılama sisteminin kurulmasının temelleri atılmıştır. Osmanlı Devleti, ilgili sistemi kendi içerisinde dönem şartlarına ve devlet geleneğine uygun olarak geliştirerek uygulamaya devam etmiştir (Avcı, 2015).

Osmanlı Devleti yargı teşkilatı incelenirken ilgili süreçler klasik dönem ve tanzimat dönemi olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda bahsi geçen Kadi'l Kudatlık sisteminin parçası olan kadılar, kazaskerler ve şeyhülislamlık müesseseleri Osmanlı klasik dönemi yargılamalarının en önemli sujeleri konumundadır.

Kadılık sistemi, kendi içerisinde pek çok konuda üst düzey eğitim almış olan öğrencilerin Osmanlı vilayetlerinde bir adalet ve idare adamı olarak hizmet etmesine olanak sağlayan bir sistemdir. Kadılar ile birlikte birtakım yargılama yetkilerine haiz olan şeyhülislamlık ve kazaskerlik makamları da klasik dönem hukuk anlayışı açısından önem taşımaktadır.

2. KLASİ DÖNEM YARGI MENSUPLARI

2.1. Şeyhülislam

Şeyhülislam unvanı kelime kökeni olarak yaşlı bilge anlamına gelen şeyh kelimesi ile İslam kelimesinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti öncesi orta asya Müslüman devletlerinde şeyhülislam unvanı genelde ilim sahibi, alim kimselerin sıfatı olarak kullanılmakta idi. Şeyhülislam denilince ilk akla gelen husus, eski dönem İslam devletlerinde sıfatı ve görevi itibarıyla fetva vermeye ehil kişilere verilen unvandır. Bu kapsamda şehir müftülerinin vermiş olduğu fetvalar önemli olmakla birlikte Evliya Çelebi de İslam devletlerinde karşılaşmış olduğu bu kimselerden şeyhülislam olarak bahsetmektedir. Resmi bir sıfat olması ise İran döneminde gerçekleşmiştir (İpşirli, 2010).

Bu resmi sıfat Osmanlı Devletinde de kullanılmış, Osmanlı Döneminde gelişen devlet sistemi ile birlikte şeyhülislam makamı da gelişmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde oldukça önem kazanan İstanbul müftülüğü şeyhülislamlık makamının ilk basamağı olarak kabul edilebilir. Kanuni Sultan Süleyman dönemi sonrasında Ebusuud Efendi'nin şeyhülislam olması ile devlet kademesindeki gücü ve etkisi son derece artmıştır. Şeyhülislamlık makamı kimi taraflarca veziriazamlık makamı ile eş değer tutulduğu hatta şeyhülislamlık makamının daha üst bir makam olduğu belirtilmiştir(Cin, Akyılmaz).

Şeyhüislamların Osmanlı yargı sistemine en önemli etkilerinden biri padişahların örfi hukuka dair yetkilerini güçlendirmesi olmuştur. Padişahların kararlarının hukuki altyapısının sağlanmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu durum ise şeyhüislamların devlet kademesine oldukça güçlenmesine sebep olmuştur (Üçok, Mumcu, Bozkurt, 2020)

Osmanlı devlet teşkilatında net bir şekilde kuvvetler ayrılığı uygulanmaması sebebiyle Osmanlı devlet teşkilatını oluşturan kişi ve kurumlarda da bu durum gözükmemektedir. Şeyhülislam, bu kapsamda yargı alanına giren görev ve yetkilere haizken aynı zamanda yasama alanına giren görev ve yetkilerle de donanmıştır. Örnek vermek gerekirse şeyhülislam şeri hukuk uygulamaları içerisinde toplumun genel yararı açısından önem arz ettiğini düşünmüş olduğu hükümleri sultana iletmiştir. Padişahın onayı ile birlikte bu maruzatlar, ileride kanunlaşma hareketine öncülük etmiş ve bağlayıcılık kazanmıştır (Aydın, 2018).

Şeyhülislam ilmiye sınıfının birer mensubu olarak yetiştirilmiştir. İlmiye sınıfında yer alan bir diğer hukuk adamı olan kadılar ve kazaskerler ile birlikte Osmanlı devletinin adalet sisteminin temelini oluşturmuşlardır. Şeyhülislam devletin hilafet kanadı ile meşgul olurken, kazaskerler ise saltanat kanadı ile meşgul olmuştur.

Şeyhülislam ilmiye sınıfı mensubu olmakla birlikte teknik olarak da yargının başı olarak gösterilmektedir. Buna rağmen hiçbir zaman yargılama yapmamışlardır. Yargıya olan katkılarını günümüz doktrin görüşlerinin ifadesine benzer bir şekilde fetvalar yolu ile yerine getirmişlerdir. (Avcı, 2016). Şeyhülislamın, yargı yetkilerinin yanı sıra yönetim yetkileri de oldukça kısıtlı idi. Ordu kadıları, müderrisler, müezzinler, vilayet müftüleri gibi görece önem arz etmeyen görevlendirmelerin atamaları şeyhülislamın sorumluluk alanındaydı.

Şeyhülislamın en önemli görevlerinden biri olan fetvalar ise iki şekilde karşımıza çıkmakta idi. Bu fetvalardan ilki vatandaşların ibadetleri ve günlük yaşantılarına ilişkin fiillerin caiz olup olmadığına ilişkin vatandaşlar tarafından özel iletilen sorular iken, bir diğeri ise padişahlar tarafından sorulan sorulardı. Padişahlar tarafından istenilen bu fetvalara Fetavay-ı Şerife ismi verilmiştir. Bu fetvalardan vatandaştan gelen hususlar bağlayıcı olmamakla birlikte Fetavay-ı Şerifeler bağlayıcı nitelik kazanmış, kanunnamelerin içeriğinin oluşmasında son derece etkili olmuşlardır. (Akgündüz, 1995) Kaldı ki padişahlar dönemlerinde yapmak istedikleri icraat ve kanunların şeri hukuk temeline dayanması için şeyhülislamlardan fetva talep etmesi yaygın bir davranış olmuştur.

Kanunnamelerin denetlenmesi görevini de şeyhülislam sürdürmüştür. Bu durum ilerleyen zamanlarda şeyhülislamın yetkilerini kötüye kullanması ve siyasi araç haline gelmeleri ile birlikte devleti tehlikeye düşürecek bir boyuta gelmiştir (Üçok, Mumcu, Bozkurt).

2.2. Kazasker

Kazasker kavramı ilk olarak Abbasiler döneminde ortaya çıkmıştır. Bu kavramın temelini de yine İslam devletlerinde bulunan kadi'l kudatlık makamı oluşturmuştur. Akabinde Selçuklu döneminde hem kadi'l kudatlık hem de kadileşker makamları oluşmuş Osmanlı Devletinde I. Murad döneminde bu iki makam kazasker bünyesinde toplanarak kazasker makamını oluşturmuştur.

Devlet sınırları küçükken tek makam olan kazaskerlik devlet sınırlarının büyümesi ile birlikte Rumeli ve Anadolu kazaskerliği olarak ikiye ayrılmıştır. Rumeli kazaskerliği Anadolu kazaskerliğinden üst makam olmakla birlikte devlet teamülü gereğince İstanbul kadısı Anadolu kazaskerliğine, Anadolu kazaskeri de Rumeli kazaskerliğine terfi ettirilmiştir (Avcı).

Ulemanın başı olarak addedilen kazaskerlik unvanı günümüzde her ne kadar uygulaması kalkmış olsa da askeri yargıçlık görevine benzemektedir. Kazaskerler askeri yargılamalarla ilgilenmiş, yetki alanlarındaki coğrafyalardaki ilmiye sınıfı mensuplarının ve kadıların atamalarını gerçekleştirmiştir. Bu görevlere ek olarak divanda görülen şeri davaları sonuçlandırmıştır (İpşirli, 2022)

2.3. Kadı

3.3.1. Genel

Kadı kelimesi ‘kaf’ ve ‘dad’ harflerinden gelen ‘kada’ kelimesinden türemiş olup yargıç anlamına gelmektedir (Ortaylı, 2019). Osmanlı Devletinin hem idari yapısında hem de hukuki yapısında iyi bir eğitim almış, tahsiliyle diğer kamu görevlilerinden ayrılan günün şartlarında yargıçlık görevini, noterlik görevini, asayiş sağlama görevlerini, imar izinlerini, denetim görevlerini yapan görevlidir. Bu özellikler bizlere göstermektedir ki kadılık makamı günümüzde yargıçlığın, zabıtanın, belediyenin, noterlerin üstlenmiş olduğu pek çok görevi bünyesinde barındırmaktadır. Bu sebepten dolayı kadıların ciddi bir düzeyde eğitim görmeleri ve ilgili konuların işin ehline bırakılmasına özen gösterilmiştir. Zorlu bir eğitim sürecinden geçirilen kadılarda aranılan en önemli özellik şeri hukuku çok iyi bilmelerinin istenilmesidir.

İlerleyen zamanlarda aranılan bu özellik tam anlamıyla karşılanamadığı için belirli bir düzeyde hukuk nosyonuna sahip olmaları beklenilirdi. Bu özelliğin yanında ise kadılardan istenilen kriterler şu şekilde sıralanabilir;

Osmanlı kadısı erginlik ve ayırt etme gücüne sahip olmalı, hukuk ehliyeti sahibi ve ehli hukuk olmalı, imanlı ve adil olmalı, tarafsız olmalı, nesebi sahih olmalı, cinsiyeti erkek olmalıdır (Ortaylı).

2.3.2 Osmanlı Kadısının Yetkileri

Kadıların asli vazifeleri yargılamaya ilişkin yetkilerden oluşmuş ise de tek yetkileri yargılama değildir. Kadılar yargı yetkilerinin yanında günümüzdeki belediye hizmetlerinden oluşan, pazar fiyat araştırmaları, imar durumları, esnafların mevcut durumlarının araştırılması gibi pek çok yetkisi de mevcuttur. Kadıların şehirlerde görevli birtakım idare ve din görevlilerini atama yetkisi de vardır (Sönmez, 2019).

Kadıların görev sürelerinde donanmış oldukları yetkileri yargılama ve yönetim yetkileri olarak iki ayrı başlıkta incelenmesi mümkündür.

2.3.3 Kadıların Yargılamaya İlişkin Yetkileri

Bir ceza yargılamasında yer alan soruşturma ve kovuşturma aşamalarının yetkilisi kadıydı. Kadıların izni olmadan arama yapılamaz, baskın düzenlenemez, tutuklama kararı verilmezdi. Bu özellikleri ile kadılar günümüzde cumhuriyet savcısının ve sulh ceza hakimliklerinin görevini üstlenmişlerdi.

Soruşturma yapılırken yine kadılar dönemin kolluk kuvvetlerince yapılması gereken işlemlere ilişkin talimatları vermek, kolluk kuvvetlerinin ilgili soruşturma esnasında görev dağılımlarını yapmak gibi soruşturmanın idari boyutunda da yetkili bir kimseydi.

Ceza hukuku açısından soruşturmanın tamamlanıp kovuşturma aşamasına geçilmesi ile birlikte kadıların asli görevi olan yargılama görevi başlamaktadır. Kadılar önlerine gelen uyuşmazlıkları şeri ve örfi hukuk kurallarına göre çözümlenmeye çalışır. Hanefi mezhebinin esaslarını öne çıkartırlardı. Genişleyen coğrafi sınırlara dikkat edildiğinde ise o bölgede diğer mezheplerin yaygın olması durumunda diğer üç sahih mezhep hükümlerince yargılama yapılmaya çalışılır, ilgili coğrafyalardaki yargı mensuplarının atanması yaygın mezhebe göre şekillendirilirdi.

Klasik dönemde kadıların günümüz şartlarındaki gibi duvarlardan oluşan ayrı bir mahkeme binaları yoktu. Genellikle davalar kadıların evlerinde veya camilerde görülür hatta yolda dahi durdurulup uyuşmazlığın çözümünün istenildiği olurdu (Ekinci). Bu usul gelecek yıllarda değişmiş tam teşekküllü adliye binaları hizmete girmiştir.

2.3.4 Kadıların Yönetim Yetkileri

Kadılar, Emevi döneminde cezai ve infaz hükümlerinden sorumlu iken görev alanları ilk defa Abbasiler döneminde genişletilerek idari hizmetler de kadıların görev alanına girmiştir. Osmanlı Devletinde de Abbasilerden süregelen bu uygulama devam etmiştir.

Öte yandan Osmanlı Devlet teşkilatının kendine özgü bir yapısı mevcuttur. Bu yapının özgünlüğün en önemli nedenlerinden biri de yine kadılardır. Kadıların doğrudan merkez yönetimine bağlı olması ve mahalli yöneticilerden emir ve talimat almıyor oluşu, yargılama yetkileri yanında idari yetkilerle donanmış olmaları, kadıların almış oldukları eğitimin üst düzey bir eğitim olması ve görev sürelerinin sınırlı olması Osmanlıda bir idare ve hukuk adamı olan kadıların dolayısıyla da devlet teşkilatının özgünlüğünü oluşturmaktaydı. (Ortaylı, 1994) Bu özellikleri ile birlikte kadılık makamı Osmanlı dönemi içerisinde sürekli kendini yenileyen, dinamik ve saygıdeğer bir makam olmuştur.

İdari hizmet boyutu olarak da kadılar buldukları velayet, liva ve taşralarda toplumsal ve ekonomik hayata ilişkin pek çok denetim ve düzenleme yetkisine sahiptirler. Bu yetkiler kendi içerisinde üçe ayrılmakla birlikte genel olarak ; naib, mütevellî, imam, hatib gibi görevlerine yardımcı kişilerin atamasını yapmak, (Demir, 2017) noterlik görevleri, vakıflar üzerindeki denetim görevi, vasi tayini, nafaka tayini, vs. miras ve evlilik akdi tanzimi (Evlilik Memuru görevi) tapu sicilleri muhafızlığı infaz hakimliği görevleri, narh tespiti, lonca teftişi, ordu gelirlerinin toplanılması ve düzenlenmesi, dini grupların tekke ve zaviyelerin denetimi ve asayişî olarak sayabilmek mümkündür (Ortaylı).

Noterlik, vakıfların şartlara uygun yönetilmesi, Pek tabidir ki bu görev ve yetkileri kadının hukukçu kimliği dışında düşünmemek gerekir. Her ne kadar günümüzde hukuk ve idari işlemler arasında bir farklılık mevcut ise de o dönem için ilgili işlemler adalet anlayışı içinde yer almaktaydı. Bir diğer deyişle günümüz koşullarından farklı olarak klasik dönemde kadının mülki hizmetlerini adalet hizmetlerinde ayırmak mümkün değildi.

2.4. Kadı Yardımcıları

Kadılık mesleğinde vatandaşın adalete daha hızlı ulaşması adına kadıya yardımcı olan meslek kolları bulunmaktadır. Adalet sisteminde büyük bir öneme haiz olan bu kimseler yargılamanın kesintisiz olmasına olanak sağlamakta, hukuk hizmetlerine kurumsal bir kimlik kazandırmaktadır.

2.4.1 Naib

Naibler, kadıların asıl yardımcıları olmuş olup kadılık mesleğini ifası için aranan şartlar naibler için de aranıyordu. Naibler, kadıların ataması ve kazaskerlerin onayı ile göreve başlardı. Kendilerine vermiş oldukları görevleri yerine getirmekte genel olarak yargılamanın daha seri işlemesi adına keşif, ifadelerin alınması, tanıkların hazırlanması gibi işlemleri yürütürlerdi. (İpşirli, 2006)

Kadının olmadığı yerde vekaleten kadılık görevlerini de yürüten naibler, kadı tarafından davanın yürütülmesi ve sonuçlandırmasının istenilmesi durumunda ilgili davayı görmüşlerdi. (Avcı)

2.4.2 Şuhudü'l Hal

Klasik dönemde kadı mahkemelerinde yapılan yargılamanın nasıl yapıldığına ilişkin, gözlemci sıfatı ile oturan ve isimleri defterlere yazılan kimseler şuhudü'l hal olarak tanımlanmaktadır (Apaydın, 2010) Bu uygulama yargılamanın aleniyet ve dürüstlük ilkelerine katkı sağlamakta, yargılamanın tarafsız ve şeffaf bir şekilde yürütüldüğünden emin olunmak üzere yerleşmiştir.

Bu kimseler yargılamada yargıcın yargılamayı sürdürürken daha dikkatli olmasını sağlamakla birlikte kadıların vermiş oldukları kararlar üzerinde etkileri bulunmamaktadır. İsimleri ve imzaları ise kararda bulunmaktadır.

2.4.3 Kassam

Kassamlar, Osmanlı devrinde mirasın paylaşılması ve tereke yönetimi hususunda görevli olan kadı yardımcısıdır. Erginlik çağına girmeyen kimselerin de miras paylarının yönetimi ve korunmasını üstlenir, erginlik yaşına geldikten sonra miras mallarının teslimini sağlamakla görevlidir (Öztürk, 2001).

2.4.4 Katip

Mahkemelerde hem günümüz koşullarında hem de klasik dönem koşullarında katipler önemli bir görevi icra etmektedirler. Katipler mahkeme esnasında kadıların vermiş oldukları hükümleri deftere geçirir, şeriye sicillerine ilişkin kayıt işlemlerini tamamlardı. Katiplerin de aynı kadı ve naibler gibi iyi bir eğitim almaları gerekirdi. Bu kapsamda iyi eğitim ve mesleki tecrübenin birleşmesi ile naibler katipler için seçilirdi. (Avcı)

2.4.5 Muhzır

Kelime anlamı olarak hazır bulunduran huzura getiren anlamına gelmekle birlikte, davanın taraflarını mahkemede hazır etmek gibi bir görevi bulunmakta idi. Günümüzde ilgili bu görev adli kolluk marifeti ile yerine getirilmektedir. Genellikle yine askeri geçmişi olan kimseler muhzır olur, sivil halktan muhzır seçilmemeye özen gösterilirdi (Ahıskalı, 2020) Muhzır sıfatı, Tanzimat döneminde mübaşirlik ismini almış ve günümüzde halen daha mübaşir sıfatı ile bu meslek devam etmektedir.

2.4.6 Subaşı

Subaşılar, Osmanlı Dönemi kolluk kuvveleri ve şehir koruyucuları şeklinde kısaca tanımlanabilir (İlgürel, 2009).

Subaşılar şehrin genel emniyet ve asayişinden sorumlu olmakla birlikte, yargılama sonucu infaz aşamasının yerine getirilmesi, yargılama safahatında zorla getirme ve yakalama emirlerinin yerine getirilmesi, günümüz bekçileri gibi gece zamanları devriye gezmek gibi pek çok görevi vardı.

3.SONUÇ

Günümüzde uygulamada yer alan hukuk sisteminin temel yapı taşlarından biri İslam hukukudur. İslam hukukunun modern bir şekilde uygulanmasında ise Osmanlı Devleti'nin katkıları yadsınamaz bir etkidir. Osmanlı klasik döneminde uygulanan hukuk sistemi ilerleyen zamanlarda Avrupa'da ve Osmanlı içerisinde yaşanan pek çok olay sonucu modernleşmeye devam etmiş, cumhuriyetin kurulması ile birlikte de günümüz haline geçiş süreci hızlanmıştır.

Birbirini takip ederek süregelen sürecin baş aktörlerinin irdelenmesi de günümüz hukuk sujelerinin yargı hizmetinde daha etkin bir aktör olmasına olanak sağlayabilecektir. Özellikle klasik dönemde bahsi geçen şeyhülislam, kazasker, kadı ve pek çok kadı yardımcısının mesleki görevlerini yerine getirebilmek adına yoğun ve sıkı bir eğitimden geçiyor oluşları, mesleki ücretlerinin nasıl karşılandığı, bu uygulamaların daha sonra neden bozulduğu gibi pek çok konu günümüzde halen daha karşılaştığımız veya gelecekte karşılaşma ihtimalinin mümkün olduğu konular arasındadır.

Geçmişten ilham alınarak ve üzerine modern bilimin unsurları eklenerek bir ders çıkarılması, günümüz uygulamalarının problemlerinin çözülmesi için önemli bir çözüm olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahıskalı, R. (2006). Muhzır. *İslam Ansiklopedisi*, 85-86.
- Apaydın, H. Y. (2010). Şahit”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA).
- Avcı M., *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Adalet Yayınları, Konya,2018.
- Avcı, M., *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, Mimoza Yayınları, Konya, 2015.
- Aydın, M.A., Türk Hukuk Tarihi, Beta Yayınevi, 77-78, İstanbul, 2018
- Cin H, Akyılmaz G., *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, Konya,2019.
- Demir, A. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Kadılar Ve Naipler. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 28-37.
- Durhan, İ. (2000). Divan-ı Hümayun'un Yargı Yetkisi. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1-2), 59-79.
- Ekinci EB., *Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2017.
- İlgürel, M. (2009). *Subaşı. DİA, C, 37*, 447-448
- İpşirli, M. (2010). *Şeyhülislam DİA*, İslam Ansiklopedisi.
- İpşirli, M. (2006). *Nâib* , DİA, XXXII. *TDV Yayınları, İstanbul*.
- Ortaylı, İ., *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Kronik Yayınları
- Öztürk, S. (2001). *Kassâm. DİA, XXIV*, 579-582.
- Üçok C, Mumcu A, Bozkurt G., *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitapevi, Ankara,2020.

COVID-19 SALGINI SÜRESİNCE İSRAİL'İN FİLİSTİNLİLERİ AŞILAMA SORUMLULUĞU ÜZERİNE

On Israel's Responsibility to Vaccinate Palestinians During the Covid-19 Pandemic

Doç. Dr. Diren ÇAKMAK

Hitit Üniversitesi, İİBF, İktisat, ORCID ID:0000-0002-2024-7831

Öz

İsrail'de ilk Covid-19 vakası 27 Şubat 2020'de görülmüştür. Nisan-Haziran 2020 döneminde, İsrail, Covid-19 salgını bakımından, dünyanın en güvenli ilk üç ülkesinden birisi olmuştur. İsrail, 1 Ocak 2021'de, aşılama sistemi ile dünyanın model ülkesi olarak yeni yılı karşılamıştır. 4 Ocak 2021'de, İsrail, en fazla sayıda yurttaşını aşılayabilen ülkeler sıralamasında birinci sıraya oturmuş ve 1 Şubat 2021'de yurttaşlarını en hızlı aşılayan ülkeler sıralamasında birinci olmuştur. Salgının başından itibaren, İsrail, Covid-19 test kiti kıtlığı yaşamayan dünyadaki sayılı ülkelerden birisi olarak tarihe geçmiştir. İsrail'in başarısı antisemitleri rahatsız etmiştir. İlk olarak, virüsün İsrail tarafından üretildiği ve yayıldığı öne sürülmüştür. Daha sonra, İsrail'in Filistinlileri aşılama zorunluluğu olduğu iddia edilmiştir. Bu çalışmada, İsrail'in Filistinlileri aşılama sorumluluğu incelenmektedir. İlk İsrail'in Covid-19 salgını ile mücadelesindeki başarısının ayrıntılarına yer verilmekte, daha sonra İsrail'in Filistinlileri aşılama sorumluluğunun hukuki dayanağı değerlendirilmekte ve salgın süresince Filistinlilerin yürüttükleri antisemit kampanya ele alınmaktadır. Çalışma Türkçe literatürde ilk olması bakımından özgündür.

Anahtar Sözcükler: İsrail, Filistin, Covid-19.

Abstract

The first case of Covid-19 in Israel was seen on February 27, 2020. In the period from April to June 2020, Israel was one of the top three safest countries in the world in terms of the Covid-19 outbreak. On January 1, 2021, Israel welcomed the new year as the model country of the world with its vaccination system. On January 4, 2021, Israel ranked first in the list of countries that vaccinated the largest number of their citizens, and on February 1, 2021, first in the list of countries that vaccinated their citizens the fastest. Since the beginning of the epidemic, Israel has made history as one of the few countries in the world that has not experienced a shortage of Covid-19 test kits. Israel's success disturbed the antisemites. First, it has been suggested that the virus was produced and spread by Israel. It was later claimed that Israel had an obligation to vaccinate Palestinians. This study examines Israel's responsibility to vaccinate Palestinians. First, the details of Israel's success in combating

with the Covid-19 epidemic are explained, then the legal basis of Israel's responsibility to vaccinate Palestinians is evaluated, and the antisemitic campaign carried out by Palestinians during the epidemic is elaborated. The study is unique in that it is the first in the Turkish literature.

Keywords: Israel, Palestine, Covid-19.

1. GİRİŞ

2014 yılında, *The Guardian*, Filistin Sorunu'na dair 351 yazı yayımlamıştır. 2014'te, İsrail'in Gazze Şeridi'ne terörle mücadele kapsamında düzenlediği operasyonda toplam can kaybı 2.200'dür. Aynı yıl, Suriye'de 76.021 can kaybı olmasına rağmen, Suriye hakkındaki yazı sayısı 190'dır (Klaff, 2019:77). 34 kat daha fazla insan ölümünün, en az Filistinlilerin ölümü kadar gazetecilerin dikkatini çekmemiş olması insanlık adına üzücüdür. Üzücü olması bir yana, antisemitizmin, uluslararası medya kuruluşlarında güçlülüğünü göstermektedir. Uluslararası yayıncılık yapan medya kuruluşlarındaki antisemitizme dair pek çok örnek göstermek mümkündür. Bununla beraber, Covid-19 salgını üzerinden İsrail'i karalamaya dönük yapılan haberler, antisemitizmin gazetecileri doğru habercilik yapmaktan nasıl alıkoyduğunu gösterdiği için önemlidir. Örnek olarak, Steve Hendrix ve Shira Rubin (20.12.2020), Oliver Holmes ve Hazem Balousha (03.01.2021) ve Noga Tarnopolsky'nin (05.02.2021) yazıları gösterilebilir.

Covid-19 salgını sürecinde, antisemitizm kendini ilk olarak, dünyadaki ilk vakası Çin'de Aralık 2019'da görülen Covid-19 virüsünün İsrail tarafından üretildiği ve yayıldığına dair komplo teorisiyle göstermiştir. Bu komplo teorisinin, 1346-1353 yıllarında Avrupa'da görülen vebanın sorumlusunun Yahudiler olduğuna dair komplo teorisinin 21. yüzyıla uyarlanmış hali olduğu söylenebilir (Nirenstein, 21.04.2020). Virüsü üreten ve yayanın İsrail olduğuna dair iftirayı, İsrail'in salgın sürecinde Filistinlileri ölümüne terk ettiği iftirası izlemiştir. Antisemitlerin, Filistinlileri aşılama programına dâhil etmemiş olmakla, İsrail'i karalamaya başladıkları tarih, ilk aşı kargosunun İsrail'e ulaştığı tarih olan 9 Aralık 2020'dir (Brown & Jaffe-Hoffman, 09.12.2020). Aşı kargosunun ilk fotoğrafları sosyal medyada dolaşıma girer girmez başlayan antisemit yorumlar, İsrail'in yurttaşlarını aşılama programına başladığı tarihte yoğunlaşmış ve İsrail'in Filistinlileri aşılama sorumluluğu ile ilgili ilk iftira haberi Joseph Kraus tarafından 17 Aralık 2020'de yapılmıştır. Haber görseli olarak, İsrail Başbakanı ile İsrail Sağlık Bakanı'nın aşıları İsrail'e indiren kargo uçağı önündeki fotoğrafı kullanılmıştır (Kraus, 17.12.2020).

Bu çalışmada, İsrail'in Filistinlileri aşılama sorumluluğu incelenecektir. İlk İsrail'in Covid-19 salgını ile mücadelesindeki başarısının ayrıntılarına yer verilecek, daha sonra İsrail'in Filistinlileri aşılama sorumluluğunun hukuki dayanağı değerlendirilecek ve salgın süresince Filistinlilerin yürüttükleri antisemit kampanya ele alınacaktır. Çalışma Türkçe literatürde ilk olması bakımından özgündür.

2. İSRAİL'İN COVID-19 SALGINI İLE MÜCADELEDEKİ BAŞARISI

İsrail'de ilk Covid-19 vakası 27 Şubat 2020'de görülmüştür (Lehrs, 2021:1848). Nisan-Haziran 2020 döneminde, İsrail, Covid-19 salgını bakımından, dünyanın en güvenli ilk üç ülkesinden birisi olmuştur. 27 Aralık 2020'de yurttaşlarını aşılama başlayan İsrail, 1 Ocak 2021'de, aşılama sistemi ile dünyanın model ülkesi olarak yeni yılı karşılamıştır. 4 Ocak 2021'de, İsrail, en fazla sayıda yurttaşını aşılayabilen ülkeler sıralamasında birinci sıraya oturmuş ve 1 Şubat 2021'de yurttaşlarını en hızlı aşılayan ülkeler sıralamasında birinci olmuştur. Salgının başından itibaren, İsrail, Covid-19 test kiti kıtlığı yaşamayan dünyadaki sayılı ülkelerden birisi olarak tarihe geçmiştir.

7 Şubat 2021 tarihli veriler itibariyle, İsrail, yurttaşlarının % 62,9'unu aşılıyarak, ülkelerin aşılama başarısını gösterir listedeki birinciliğini korumaya devam etmiştir. İsrail'in bu başarısını anlamlandırabilmek bakımından, diğer ülkelerin aynı tarihteki aşılama oranlarını belirtmek isabetli olur. Aynı tarihli verilere göre, Birleşik Krallık yurttaşlarının %17,6'sını, ABD %11,7'sini, İspanya % 4,3'ünü, İtalya % 4,2'sini, Almanya %3,7'sini, Belçika %3,6'sını, Fransa %3,1'ini, Kanada %2,8'ini, Hollanda % 2,2'sini, Brezilya %1,6'sını, Hindistan %0,4'ünü, İsveç % 3,4'ünü, Norveç % 3,7'sini, Rusya %0,7'sini, Suudi Arabistan %1,7'sini, Çin %2,2'sini, Yunanistan %3,8'ini ve Türkiye %3,1'ini ancak aşılatabilmiştir (Our World in Data, 07.02.2021). 7 Şubat 2021 itibariyle, aşılama dünya ortalaması % 1,6 ve Avrupa Birliği ülkeleri ortalaması % 3,7'dir. İsrail, sonraki dönemde de, başarısını sürdürmüştür. Rakamlar, İsrail yurttaşlığının sadece Ortadoğu'da değil, dünyada en değerli yurttaşlık olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, İsrail'in Covid-19 virüsüyle mücadeledeki başarısını gölgelemek maksadıyla, antisemitlerin, İsrail'i karalamak için arayış içinde olmaları ve Filistinlileri aşılamıyor olmaktan kaynaklı İsrail'in uluslararası hukuku ihlal ettiği safsatasını uydurmaları şaşırtıcı olmamıştır (Harkov, 06.02.2021).

İsrail'in Covid-19 virüsüne karşı yurttaşlarını aşılamadaki başarısının nedenini açıklayan çok sayıda yazı yayımlanmıştır. Maayan-Jaffe Hoffman, Dana Regev ve Dany Bahar'ın yazıları en çok öne çıkan yazılardır. İsrail'in Covid-19 virüsüne karşı yurttaşlarını aşılamadaki başarısının on temel sebebi vardır. Birincisi, İsrail, virüs ortaya çıkar çıkmaz, aşı şirketleriyle iletişime geçmiş ve olası aşı kıtlığı sorunundan yurttaşlarının zarar görmesini engellemiştir. İkincisi, İsrail'de evrensel sağlık hizmeti vardır. İsrail, herkese ihtiyaç duyduğu kaliteli sağlık hizmeti sunan ve yurttaşlarının mali sıkıntı çekmeksizin sağlık tehditlerinden korunmasını sağlayan, 'evrensel sağlık kapsayıcılığı' olarak anılan bir sağlık sistemine sahiptir. Pratisyen hekime ulaşma kolaylıkları, acil hastaneye yatış, hızlı laboratuvar çalışması gibi en kritik bakım türlerinin yurttaşlara ücretsiz sunulduğu bu sistemin, virüsle mücadelede anahtar işlevi gördüğü söylenebilir. Üçüncüsü, yurttaşlar, İsrail'deki sağlık sigorta sistemine güvenmektedirler. Özellikle öldürücü virüslerle mücadelede, sigorta sisteminin güvenilirliği önem arz etmektedir. Dördüncüsü, İsrail'de hastalık önleyici bakım hizmetlerinde etkinlik düzeyi çok yüksektir. İsrail sağlık sistemi, yurttaşların hastalandıktan sonra iyileşmelerine değil, öncelikli olarak

hastalanmamalarını sağlamaya odaklı bir sistemdir. İsrail’de tüm hastalıklarda erken teşhisin yapılabilmesindeki hız, yurttaşların kronik hastalıklarının tespit edilmesinde sağlık personelinin özenli davranması, yurttaşların hastalanmadan önce kendilerine bakmalarının sağlanabilmesi, İsrail’in başarısında etkili olmuştur. Beşincisi, İsrail, kurulduğu günden itibaren, ardışık savaşlarla karşı karşıya kaldığı ve terörle mücadeleden kaynaklı olağanüstü olaylarla başa çıkma tecrübesine sahip olduğu için, her türlü krizin yönetimini başarı öyküsüne dönüştürmeye imkân veren yönetsel beceri geliştirmiştir. Özellikle, Birinci ve İkinci İntifada’da İsrail yurttaşlarının karşı karşıya kaldığı kanlı terör olayları akla geldiğinde, Covid-19 virüsüyle mücadelenin, İsrail için zor olmadığı açıktır. Öyle ki, ormanda vakit geçirmek isteyen yurttaşların aşılmasını kolaylaştırmak için, mobil araçlar ile aşılama hizmetini yurttaşlarının ayağına götürme fikrini, İsrail’in her olağanüstü koşula uyarlanmaya dair yönetsel becerisi için örnek göstermek mümkündür (Jerusalem Post, 15.02.2021).

Hatırlatmak gerekir ki, dünyanın en gelişmiş ülkelerinde rastlandığı üzere, Covid-19 virüsü ile mücadelede kurallara uymayan yurttaşlardan kaynaklı sorunlar İsrail’de de yaşanmıştır. Bu bağlamda, özellikle Ultra-Ortodoks Yahudilerin kurallara uymamalarının virüsle mücadeleyi pek çok kez zorlaştırdığını dikkate almak gerekir. İsrail, virüsle mücadelenin gerektirdiği kurallara uymayan kişilere yönelik uygulanan para cezalarını artırmak suretiyle, bu sorunu aşmaya çalışmıştır (Times of Israel, 31.01.2021). Ayrıca İsrailli Araplardan özellikle İslamcı ve Arap milliyetçisi olanların aşı karşıtı tutumlarının, İsrail’in başarısının kolay elde edilmemiş bir başarı olduğunu düşündürdüğü bir gerçektir. İsrail, aşılmanın öneminin anlaşılması için toplumun önde gelenlerinin aşılama görüntülerine halkın dikkatini çekmek suretiyle, virüsle mücadeleyi akamete uğratabilecek bu sorunla başa çıkmaya çalışmıştır (Boxerman, 31.12.2020).

İsrail’in başarısının altıncı nedeni, sağlık personeli eksiği olmayan bir ülke olmasıdır. İsrail sağlık çalışanları, dünyanın en nitelikli sağlık çalışanlarıdır. İsrail, tıp alanındaki başarılarıyla bilinen bir ülkedir. İsrail sağlık sektöründeki uzmanlaşma düzeyi, sağlık sorunlarıyla başa çıkmayı kolaylaştırmaktadır. Yedincisi, başta çocuk hastalıklarına dönük aşılama olmak üzere, İsrail, grip aşısı gibi pek çok aşılama programını yürütmede, dünya ortalamasının çok üzerinde başarıya sahip olduğu için, Covid-19 aşılmasına tecrübesini yansıtabilmiştir. Sekizincisi, İsrail bir bilgi toplumu olduğu için, yüksek teknolojinin etkin kullanımı, İsrail’in başarısında belirleyici olmuştur. Virüslü hastalara ve kronik hastalıklara sahip yurttaşlara dair işlevsel veri bankasının oluşturulmasından, virüsün yayılma bölgesini sürekli güncelleyen yazılımın kullanılmasına, karantinada tutulanların takibinden aşı randevu sisteminin iyi işlemesine, ‘start-up ulus’ (tekno-girişim ulusu) olmasının avantajını, İsrail virüsle mücadelesine yansıtabilmiştir. Dokuzuncusu, iletişim araçlarının etkin kullanımı sayesinde, İsrail, aşılama istekli olmayan toplum kesimlerine ulaşmayı başarmıştır. Ayrıca Covid-19 ile mücadeleden sorumlu uzmanların yurttaşları doğru ve düzenli olarak bilgilendirmesi, yurttaşların tüm süreci şeffaf

biçimde izlemesine imkân vermiştir. İsraili kamu görevlileri, halka yalan söylememişler, krizin her aşamasında olanı olduğu gibi açıklamışlar ve hesap verilebilirlik ilkesine uygun olarak davranmışlardır. Onuncusu, İsrail halkının dayanışmacı ruhu ile sağlık görevlilerinin mesleklerini kusursuz icra etmeye dönük adanmışlıklarının, Covid-19 ile mücadelede, İsrail'in mucize yaratmasını sağladığı söylenebilir. Yurttaşlar, sağlık görevlilerine duydukları minnettarlığı göstermek için, örneğin yiyecek ve içeceklerini sağlık görevlileriyle paylaşmışlar, sosyal medya hesaplarından örgütlü biçimde sağlık çalışanlarını anlık olarak keyiflendirecek paylaşımlarda bulunmuşlar ve sağlık görevlileri de ilave ödeme yapılması beklentisi içinde olmaksızın gönüllü fazla mesai yapmışlardır. İsrail'in başarı öyküsü, antisemitleri hem üzmüş hem kızdırmıştır.

3. İSRAİL'İN FİLİSTİNLİLERİ AŞAILAMA SORUMLULUĞUNUN HUKUKİ DAYANAĞI

Antisemitler, İsrail'in Covid-19 virüsüyle mücadeledeki başarısını gölgelemek maksadıyla, Filistinlileri aşılama programına dâhil etmemiş olmakla İsrail'i karalamaya başlamışlardır. Bunun üzerine, İsraili yetkililer, Oslo Anlaşması uyarınca, İsrail'in Filistinlileri aşılama sorumluluğu olmadığını, ancak Filistin Yönetimi'nin yardım talep etmesi halinde, her türlü yardım ve işbirliğine hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Filistin Yönetimi ise, İsrail'den yardım talep edilmediğine dair İsraili yetkililerin açıklamalarını doğrulamış ve Dünya Sağlık Örgütü ile irtibatta olduğunu, aşılama için kendi planlarının bulunduğunu açıklamıştır. Filistin Yönetimi Başbakanı, Rusya'nın yanı sıra Çin, İngiltere ve ABD ile aşı temini için temasların sürdüğünü belirtmiş ve Filistin Yönetimi Sağlık Bakanlığı'ndan üst düzey bir yetkili "*Biz, İsrail Savunma Bakanlığı'nın bir parçası değiliz. Bizim kendi hükümetimiz ve kendimize ait bir sağlık bakanlığımız var. Aşı temini konusunda hükümetimiz gerekli girişimleri yapmaktadır.*" diyerek, Filistinlilerin aşılama meselesinde, İsrail ile işbirliği içinde olmayı, Filistin Yönetimi'nin içişlerine karışma biçiminde yorumladığını ifade etmiştir (Toameh, 21.12.2020).

1993'te imzalanan I. Oslo Anlaşması ile resmen başlayan barış süreci fiilen ölmüşse de, hem İsrail hem de Filistin Yönetimi, birbirleriyle ilişkilerinde I. ve II. Oslo Anlaşması'na bağlı olduklarını teyit eder biçimde davranmışlar, gümrük gelirlerinden banka sistemine, banka sisteminden güvenlik işbirliğine, 1995'te imzalanan II. Oslo Anlaşması hükümlerini esas almışlardır (Israel MFA, 10.11.2021). Bu bağlamda, II. Oslo Anlaşması'nın Covid-19 virüsüyle mücadele konusunda uygulanacak hükümlerine bakmak isabetli olacaktır. II. Oslo Anlaşması Ek 3'ün "Sağlık" başlıklı 17. Maddesi'nin 1. Fıkrası şöyledir:

"Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde sağlık alanındaki yetki ve sorumluluklar, sağlık sigortası sistemi de dâhil olmak üzere, Filistinliler tarafına devredilecektir."

17. Madde'nin 2. Fıkrası şöyledir:

“Filistinliler tarafı, mevcut aşılama standardını Filistinlilere uygulamaya devam edecek ve Dünya Sağlık Örgütü önerilerini dikkate alarak, alanda kabul edilen uluslararası standartlara göre, mevcut standardı geliştirecektir. Bu bağlamda, Filistinliler tarafı, Çizelge 3’te listelenen aşılama halkın aşılmasını sürdürecektir.”

17. Madde’nin 2. Fıkrası’nda bahsi geçen Çizelge 3’ün başlığı “Sağlık”tır. Çizelge 3’te, çocuklara, ergenlere ve yetişkinlere yönelik izlenecek aşılama programları ayrıntılandırılmıştır.

II. Oslo Anlaşması Ek 3’ün “Sağlık” başlıklı 17. Maddesi’nin 6. Fıkrası şöyledir:

“İsrail ve Filistinliler tarafı, salgınlar ve bulaşıcı hastalıklarla ilgili bilgi alışverişinde bulunacak, salgınlar ve bulaşıcı hastalıklarla mücadelede işbirliği yapacak ve tıbbi dosya ile tıbbi belge mübadelesi için yöntemler geliştirecektir.”

Anlaşılabileceği üzere, II. Oslo Anlaşması, İsrail ile Filistin Yönetimi’nin Covid-19 benzeri salgınlarda işbirliği yapmasını önermekte, ancak aşılama, Filistin Yönetimi’ni Filistinlilerin aşılama konusunda tek başına sorumlu kılmaktadır. II. Oslo Anlaşması’na göre, İsrail’in Filistinlileri aşılama zorunluluğu bulunmamaktadır.

4. FİLİSTİNLİLERİN YÜRÜTTÜKLERİ ANTİSEMİT KAMPANYA

İsrail Filistinlileri aşılama zorunluluğu bulunmadığını, ancak Filistin Yönetimi ile işbirliğine hazır olduğunu söylerken, uluslararası hukuka uygun davranmıştır. Zaten Filistin Yönetimi de, ilk başta, İsrail’den yardım istemediğini açıklamıştır. Bununla beraber, İsrail, 1 Ocak 2021’de, aşılama sistemi ile dünyanın model ülkesi olarak yeni yıla girip, İsrail’in başarısı dünya medyasında önemli yer tutmaya başlayınca, ardışık biçimde, İsrail’in Filistinlileri aşılama konusunda dair haberler dünya medyasında yer alır olmuştur. İlginç olan, Filistin Yönetimi’nin ilk duruşunu değiştirmesidir. Filistin Yönetimi, İsrail’in Filistinlilere karşı sorumluluğunu yapmadığı iddialarını doğrular biçimde açıklamalar yapmaya başlamıştır. Covid-19’dan kaynaklı Filistinli ölümlerini İsrail’in ‘işgalciliği’ ile açıklamaya başlayan Filistin Yönetimi, bağımsız devlet olgunluğuna erişemediğini, Covid-19 virüs krizini yönetemeyerek de göstermiştir.

İsrail, dünya kamuoyuna, aşılama için işbirliği önerisinde bulunduğunu, ancak Filistin Yönetimi’nin işbirliğini reddettiğini söylemiştir. Öte yandan, Filistin Yönetimi’nin mağdur rolü oynamaya başlamasıyla, dünya kamuoyunda, İsrail’in ‘ırkçı’ bir rejime sahip olduğu, İsrail’i aşılarken Filistinlilere ayrımcılık yapıp, Filistinlileri aşılama ve ölüme terk ettiği safsatası yayılmıştır.

İsrail, II. Oslo Anlaşması’nın ilgili hükümlerini dünya kamuoyuna hatırlatmış, ancak antisemitler, anlaşmanın başlığında ‘interim’ ibaresinin yer aldığını, yani II. Oslo Anlaşması’nın geçici bir anlaşma olduğunu ve süresinin dolduğunu öne sürmeye başlamışlardır. İsrail, Filistin Yönetimi’nin anlaşmaya bağlı olduğunu teyit eden kararlarını dünya kamuoyu ile paylaşmıştır. Bunun üzerine, İsrail’i karalamak için, antisemitler, tartışmalı toprakların ‘işgal edilmiş’ olduğunu savunarak,

Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin "Halk Sağlığı ve Hıfzısıha" başlıklı 56. Maddesi'nden dolayı, İsrail'in Filistinlileri aşılama yükümlü olduğunu iddia etmişlerdir. İsrail'e 'işgalci' demenin yanlış olması bir yana, velev ki, İsrail işgalci ve tartışmalı topraklar 'işgal edilmiş' sayılsın ve Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin 56. Maddesi'nin uygulaması kabul edilsin; 56. Madde'nin işgalci devleti işgal ettiği topraklardaki halkın sağlığından sorumlu tuttuğu süre İsrail için dolmuştur. Zira sorumluluk süresi işgal tarihinden itibaren bir yıldır (Yamaner & Öktem & Kurtarcan & Uzun, 2009). Altını kuvvetle çizmek gerekir ki, Filistin Yönetimi resmi beyanlarındaki gibi, İsrail'in 1967'den bu yana işgalci olduğu kabul edilse bile, Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin "Tatbikatın Başlangıcı ve Sonu" başlıklı 6. Maddesi uyarınca, İsrail'in Filistinlileri aşılama sorumluluğu 1968'de bitmiştir (Kontorovich, 24.03.2021).

Dördüncü Cenevre Sözleşmesi ile düzenlenen konulardan II. Oslo Anlaşması içinde yer alanlarda, II. Oslo Anlaşması hükümlerinin geçerli olması gerçeği bir yana, Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin esas alınması halinde de, İsrail'in Filistinlileri aşılama kaynağı suçlandırılmayacak olmasına rağmen, İsrail'e yönelik karalama kampanyası hız kesmemiştir. Öyle ki, İsrail, Dördüncü Cenevre Sözleşmesi hükümleri üzerinden İsrail'e aşılama sorumluluğu atfedilemeyeceğini açıkladıktan ve dünyanın başka ülkelerinden işgal altında tuttukları topraklarda yaşayanları aşılama istenmediğine dikkat çektikten sonra; öznefretçi antisemitlerin öncülüğünde, Yahudi ahlakının Filistinlileri aşılama gerektirdiği savunulmaya başlamıştır. Antisemit bir safsatanın oluşturulması bakımından, yaşanan süreç çok ilginç seyretmiştir. Zira uluslararası hukuk ihlali iddiasıyla başlayan İsrail'i karalama kampanyası, uluslararası hukuk ihlali iddiasının boşa çıkmasıyla, ahlaki zorunluluk gibi soyut bir tartışmaya evrilmiştir.

İsrail'e yönelik başlatılan karalama kampanyasına, Filistin Yönetimi'nin tutum değiştirip dâhil olması üzüntü verici olmuştur. Öyle ki, Filistin Yönetimi'nin konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşıdığını ve haksız talebiyle İsrail'i şeytanlaştırdığını belirtmek gerekir (Boxerman, 26.01.2021).

Filistin Yönetimi, işbirliği yapmak için güvenilir olmadığını bir kez daha göstermiştir. Daha vahim olanı ise, Müslüman Arap iktidar seçkinlerinin yalan söylemeleri ve yalanlarını meşrulaştırmak için İslam'ı kullanmış olmalarıdır. Yolsuzluğa batmış, yalanlar söyleyen, halkını kandıran ve halkına antisemitizm aşılayan Filistinli iktidar seçkinleri, Filistinlilerin sağlığını koruyamamanın hesabını vermek yerine, Filistinlilerin Covid-19'dan kaynaklı ölümlerinin sorumlusunun İsrail olduğunu savunmuşlar, asıl utanması gerekenler kendileri olmasına rağmen, İsrail'i İsrailileri aşıladığı için utanmaya davet etmişlerdir. Bu durumu, İsraili komedyen Lee Kern'in şu sözlerinden daha iyi açıklayan bir söz olmasa gerekir (Kern, 03.01.2021):

"İsrail'in ulusal marşı İbranice, Japonca değil, çünkü İsrail ırkçı bir devlet. Yılın İsraili'si ödülü bir İsraili'ye verildi, bir Fransız'a verilmedi, çünkü

İsrail'in ırkçılığı son bulmuyor. İsrail'in spor bütçesi İsraililer için harcanacak, İskoçlar için harcanmayacak, zaten ırkçı İsrail'den de bu beklenirdi. İsrail parlamentosu Yeruşalayim'de, Oslo'da değil ve İsrail'in bu ırkçı tutumu genç Norveçlileri siyasetten uzaklaştırıyor. İsrail, ulusal bayrak olarak İsrail'in bayrağını kullanıyor, başka ülkenin bayrağını değil, çünkü İsrail ırkçı bir devlet. İsrail, bütün savaşlarda kendi tarafını tutuyor, düşmanlarının tarafını değil, çünkü İsrail ırkçı bir devlet...."

İsrail'i karalayan ve İsrail'e iftira atan gazetecilerin ve bazı insan hakkı örgütlerinin, Yeruşalayim mukimi Filistinliler ile İsrail hapisanelerindeki Filistinlileri ve İsrail'de çalışan yaklaşık 122 bin Filistinli'yi (İsrail'de çalışan 87 bin Filistinli ve tartışmalı topraklarda çalışan 35 bin Filistinli) İsrail'in aşılama istediğini ve ayrıca İsrail'de bulunan sığınmacıları İsrail Devleti'nin aştığı gerçeğini görmezden gelmeleri ve daha ötesi uluslararası anlaşmaları tahrif ederek okumaları, ancak antisemitizm ile açıklanabilir. Lübnan'da ve Ürdün'de yaşayan Filistinliler aşı olmayıp, Yeruşalayim'de yaşayan Filistinlileri İsrail aşılarmaktayken, Filistin Yönetimi ve Hamas yönetimi altında yaşayan bütün Filistinlileri aşılarmadığı için İsrail'i şeytanlaştırmak ırkçılıktır.

Covid-19 salgını başladığından itibaren, Filistinliler, Tapınak Tepesi'ni (Harem-i Şerif) ziyaret etmeyi sürdürüp, her cuma toplu namaz kılarak, virüsün hızla yayılmasına neden olmuşlardır. Filistinlilerin hem kendilerinin hem İsraililerin hayatlarını tehlikeye atan bu tutumlarını eleştirmemek iyi niyetli bir tutum değildir (Shragai, 20.12.2020). Hatırlatmak gerekir ki, virüs nedeniyle, İsrail, Mescid-i Aksa'nın ibadete kapatılmasını, ilk olarak, salgın başlar başlamaz, Aralık 2019'da, Mescid-i Aksa'da ibadetleri düzenleyen vakıftan istemiş, vakıf ise bunu, İsrail'in din özgürlüğünü sınırlandırma girişimi olarak yorumlamıştır. Vakıf, İsrail'e, vakıfın İsrail hukukuna tabi olmadığını bildirmiştir. Ancak Mart 2020'de, salgının bütün dünyada hızla yayılması ve çok sayıda ölüme neden olması üzerine, İsrail'in büyük kapanma kararı almasıyla, vakıf da, Mescid-i Aksa'yı ibadete kapatmıştır. Öte yandan, İsrail'in Eylül 2020'deki ikinci büyük kapanmasında, vakıf, Mescid-i Aksa'yı ibadete kapatmamıştır.

Belirtmek gerekir ki, İsrail aşılarmaya başladıktan sonra, Arapların yoğun olarak ikamet ettiği Yeruşalayim'in doğusunda, aşılama oranının % 13 gibi çok düşük düzeyde kalması, İsrail'i endişelendirmiştir. Yeruşalayim Belediyesi, virüsün yayılmasından dolayı kaygı duymuştur. İsrail'in Ocak 2021'de üçüncü kapanmasında, vakıf, Mescid-i Aksa'yı ibadete kapatmıştır. Ancak vakıf 12 Şubat 2021'de cuma namazı için mekanı ibadete açmıştır. 12 Şubat 2021'de, yaklaşık 15 bin kişi, Mescid-i Aksa'da, maskesiz ve sosyal mesafe kuralına uymadan namaz kılmıştır (Times of Israel, 12.02.2021). Filistinliler, maske takmayarak ve sosyal mesafeyi gözetmeyerek virüsün yayılmasına neden olmuşlardır. Şu halde, Filistinlileri, bütün dünyada kabul edilen Covid-19 ile mücadele kurallarına uymaya davet eden İsrail Devleti'ni 'ırkçı' olmakla itham etmek antisemitizmden başka bir şey değildir.

İsrail'in Tapınak Tepesi'nde (Harem-i Şerif) cuma namazı kılan binlerce Filistinli'yi aşılama amacıyla, tıpkı kendi yurttaşları için yaptığı gibi, mobil araçlar ile aşılama hizmetini Filistinlilerin ayağına götürmek önerisini Filistin Yönetimi'nin reddettiğinin altını çizmek gerekir (Times of Israel, 25.02.2021). Filistin Yönetimi'nin yanlışlarını doğru gösterip, İsrail'in doğrularını yanlış göstermek, tartışmasız antisemit bir zihniyetin ürünüdür. Bu kişiler arasında, Yahudilerin de olduğunun altını çizmek gerekir. Örneğin, öznefretçi antisemit olan ABD'li siyasetçi Bernie Sanders, İsrail'in yoksul Afrika ülkelerine ve müttefiki olan bazı ülkelere aş hibe etme girişimini yanlış bulmuş ve Filistinlilerin tamamını aşılama için, İsrail'i şeytanlaştıran açıklamalar yapmıştır (Chemla, 25.02.2021).

Filistin Yönetimi'nin, Covid-19 salgını başladığından itibaren izlediği ikiyüzlü siyasete rağmen, İsrail'in insani gerekçelerle Filistinlilere yardım etme çabası içinde olduğunu dikkate almayanlara, İsraili gazeteci Seth Frantzman'ın şu sözlerini hatırlatmak doğru olur (Frantzman,04.01.2021):

“Temel nokta, Filistin Yönetimi sakinlerinin sağlık hizmetinden İsrail'in sorumlu olmamasıdır. İsrail, komşu toprakların yurttaşları için daha fazlasını yapabilir mi? Bu, cevabı açık bir sorudur. Dünyadaki çoğu ülke, kendi yurttaşlarına aş sağlayamamaktadır. İsrail'in Filistinlilerle uyumsuzluğunun niteliği, konuya dair karmaşık soruları doğuruyor, ancak İsrail'in Batı Şeria veya Gazze Şeridi'nde yaşayanları aşılama sorununun nedeni ayrımcılık değildir. Filistin Devleti'ni tanıyan 139 ülke, İsrail'den, yabancı bir devletin yurttaşlarını aşılama talep edemez. Avusturya, Slovakya nüfusunu aşamadığı için suçlanmalı mı?”

Dünya kamuoyu, bugün, İsrail'in Filistinlileri aşılama sorumluluğunu yerine getirmedeği safatasına inanmaktadır. Bunun nedeni, uluslararası yayıncılık yapan medya kuruluşlarında çalışan gazetecilerdeki antisemitizmdir. Antisemitizm, gazetecileri, doğru habercilik yapmaktan alıkoymuş ve alıkoymaya devam etmektedir.

5. SONUÇ

İsrail'de ilk Covid-19 vakası 27 Şubat 2020'de görülmüştür. Nisan-Haziran 2020 döneminde, İsrail, Covid-19 salgını bakımından, dünyanın en güvenli ilk üç ülkesinden birisi olmuştur. İsrail, 1 Ocak 2021'de, aşılama sistemi ile dünyanın model ülkesi olarak yeni yılı karşılamıştır. 4 Ocak 2021'de, İsrail, en fazla sayıda yurttaşını aşılatabilen ülkeler sıralamasında birinci sıraya oturmuş ve 1 Şubat 2021'de yurttaşlarını en hızlı aşılama ülkeler sıralamasında birinci olmuştur. Salgının başından itibaren, İsrail, Covid-19 test kiti kıtlığı yaşamayan dünyadaki sayılı ülkelerden birisi olarak tarihe geçmiştir. İsrail'in başarısı antisemitleri rahatsız etmiştir. İlk olarak, virüsün İsrail tarafından üretildiği ve

yayıldığı öne sürülmüştür. Daha sonra, İsrail'in Filistinlileri aşılama zorunluluğu olduğu iddia edilmiştir.

Uluslararası hukuka göre, İsrail'in Filistinlileri aşılama zorunluluğu yoktur. 1993'te imzalanan I. Oslo Anlaşması ile resmen başlayan barış süreci fiilen ölmüşse de, hem İsrail hem Filistin Yönetimi, birbirleriyle ilişkilerinde I. ve II. Oslo Anlaşması'na bağlı olduklarını teyit eder biçimde davranmışlar, gümrük gelirlerinden banka sistemine, banka sisteminden güvenlik işbirliğine, 1995'te imzalanan II. Oslo Anlaşması hükümlerini esas almışlardır. Bu bağlamda, II. Oslo Anlaşması'nın Covid-19 virüsüyle mücadele konusunda uygulanacak hükümlerine bakıldığında, İsrail ile Filistin Yönetimi'nin Covid-19 benzeri salgınlarda işbirliği yapması önerilmekte, ancak aşılama, Filistin Yönetimi'ni Filistinlilerin aşılmasında tek başına sorumlu kılmaktadır. Dördüncü Cenevre Sözleşmesi uyarınca da İsrail'in Filistinlileri aşılama zorunluluğu bulunmamaktadır. Son tahlilde, İsrail'in Filistinlileri aşılama zorunluluğu ancak iyi komşuluk çerçevesinde ele alınabilir bir konudur.

KAYNAKÇA

Bahar, Dany, "The Secret Sauce Behind Israel's Successful Covid-19 Vaccination Program", <https://www.brookings.edu/>, 05.01.2021.

Boxerman, Aaron, "Officials Concerned By Low Vaccination Rate Among Arab Israelis", *The Times of Israel*, 31.12.2020.

Boxerman, Aaron, "At UN, PA Slams Israel For Not Giving Covid-19 Vaccines to Palestinians", *The Times of Israel*, 26.01.2021.

Brown, Hannah & Jaffe-Hoffman, Maayan, "Israel to Begin Giving Corona Vaccines December 27", *The Jerusalem Post*, 09.12.2020.

Chemla, Sarah, "Sanders Slams Israel For Not Sending Covid Vaccines to Palestinians", *The Jerusalem Post*, 25.02.2021.

Frantzman, Seth J., "Is Israel Discriminating Against Palestinians with Vaccine?", <https://www.thejc.com/>, 04.01.2021.

Harkov, Lahav, "Erdan: Israel Coronavirus Vaccination Success Used to Spread Blood Libel", *The Jerusalem Post*, 06.02.2021.

Hendrix, Steve & Rubin, Shira, “Israel Is Starting to Vaccinate, But Palestinians May Have to Wait Months”, *The Washington Post*, 20.12.2020.

Hoffman, Maayan-Jaffe, “Nine Reasons Why Israel Leads The World in Vaccine Distribution”, *The Jerusalem Post*, 06.01.2021.

Holmes, Oliver & Balousha, Hazem, “Palestinians Excluded From Israeli Covid Vaccine Rollout As Jabs Go to Settlers”, <https://www.theguardian.com/>, 03.01.2021.

Israel Ministry of Foreign Affairs, “Israel-PLO interim Agreements Since 1993”, 10.11.2021. <https://www.gov.il/>

Jerusalem Post, “MDA Vaccinates Hikers Against Coronavirus in Mobile Vaccination Center”, *The Jerusalem Post*, 15.02.2021.

Kern, Lee, <https://twitter.com/leekern13/status/1345746972980998147>

Klaff, Lesley, “Holocaust Inversion”, *Israel Studies*, vol. 24, no. 2, Summer 2019, pp. 73-90.

Kontorovich, Eugene, “Fake International Law is the Newest Anti-Israel Libel”, <https://www.newsweek.com/>, 24.03.2021.

Kraus, Joseph, “Palestinians Left Waiting as Israel is Set to Deploy Vaccine”, <https://apnews.com/>, 17.12.2020.

Lehrs, Lior, “Conflict and Cooperation In The Age of COVID-19: The Israeli-Palestinian Case”, *International Affairs*, vol. 97, no. 6, 2021, pp. 1843-1862.

Nirenstein, Fiamma, “How the Coronavirus Pandemic Has Sparked Anti-Semitic Conspiracy Theories”, <https://jcpa.org/>, 21.04.2020.

Our World in Data, “Coronavirus (COVID-19) Vaccinations”, <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations>, 07.02.2021.

Regev, Dana, “The Secrets to Israel’s Coronavirus Vaccination Success”, <https://www.politico.eu/>, 11.01.2021.

Shragai, Nadav, “Temple Mount Has Turned into Corona Mount”, <https://www.israelhayom.com/>, 20.12.2020.

Tarnopolsky, Noga, “Israel Offers Aggressive Covid-19 Vaccine Rollout, But Palestinians Left Behind”, <https://www.latimes.com/>, 05.01.2021.

Times of Israel, “Knesset Passes Law Doubling Fines For Lockdown Violations”, *The Times of Israel*, 31.01.2021.

Times of Israel, “15,000 Muslim Worshipers Pack Temple Mount in Defiance of Covid Restrictions”, *The Times of Israel*, 12.02.2021.

Times of Israel, “Abbas Said to Veto Israeli Vaccination Station on Temple Mount”, *The Times of Israel*, 25.02.2021.

Toameh, Khaled Abu, “Palestinians: We Didn’t Ask Israel For Covid-19 Vaccine”, *The Jerusalem Post*, 21.12.2020.

Yamaner, Melike Batur & Öktem, A. Emre & Kurtdarcan, Bleda & Uzun, Mehmet C. (yay. haz.), *12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri*, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2009.

İSRAİL'DE BİR YÜKSEK LİSANS TEZİNİN ÖYKÜSÜ: TANTURA KATLIAMI İDDİASI

The Story of a Master Thesis in Israel: The Allegation of Tantura Massacre

Doç. Dr. Diren ÇAKMAK

Hitit Üniversitesi, İİBF, İktisat, ORCID ID:0000-0002-2024-7831

Öz

İsraili aktivist Teddy Katz, “Güney Karmel Dağı'nın Eteğindeki Köylerden Arapların 1948'teki Göçü” başlıklı tezini Mart 1998'de tamamlamış ve 1999'da yüksek lisans derecesi almıştır. Teddy Katz tezinde, Tantura Köyü'nde 250 Arap köylünün İsrail askerleri tarafından katledildiğini öne sürmüştür. Ocak 2000'de tez İsrail gündemine oturmuş ve İsrail kamuoyunda teze dair tartışma başlamıştır. Tez mahkemelik olmuştur. 13 Aralık 2000'de Teddy Katz çapraz sorgulama sonucu, tezinde etik ihlal yaptığını itiraf etmiştir. 19 Aralık 2000'de özür mektubunda Teddy Katz Tantura Köyü'nde katliam olmadığını beyan etmiştir. Ancak Filistin Kurtuluş Örgütü bu özür mektubu sonrası maddi desteğini Teddy Katz'dan çekince, Teddy Katz özür mektubunu baskı altında imzaladığını söylemiştir. Teze dair tartışmalar Haziran 2001'e kadar devam etmiş, bunun üzerine Hayfa Üniversitesi tezin yeniden değerlendirilmesi kararı almıştır. Yapılan yeniden inceleme sonucunda, tezin yüksek lisans derecesi almaya uygun olmadığı kararı çıkmıştır. Teddy Katz'a yeni bir şans verilmiş ve tezi yeniden yazması istenmiştir. Teddy Katz'ın yeniden yazdığı tez başarılı bulunmamış, Teddy Katz'a tezsiz yüksek lisans derecesi verme kararı alınmıştır. Bütün bu gelişmeler devam ederken, İsraili tarihçi Ilan Pappé tez olayını siyasallaştırmış ve teze dair bütün gelişmeler hakkında dezenformasyon yapmıştır. Bugün dünyada Tantura'da bir katliam olduğu sanılmaktadır. Bu çalışmada, Teddy Katz'ın tezinin yöntemi ve içeriği açıklanmakta, tezin İsrail gündemine oturması süreci anlatılmakta, tez üzerinden cereyan eden tartışmalara ve tezin yargının konusu olması sürecine yer verilmekte ve tezin mahkemelik olması sonrasındaki gelişmelerden bahsedilmektedir. Çalışma, Türkçe literatürde ilk olması bakımından önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Tantura, Hayfa Üniversitesi, Ilan Pappé, Filistin, İsrail.

Abstract

Israeli activist Teddy Katz completed his thesis titled “The Exodus of Arabs From The Villages At The Southern Foot of Mount Carmel in 1948” in March 1998 and received his master degree in 1999. In his thesis, Teddy Katz claimed that 250 Arab villagers were massacred by Israeli soldiers in Tantura Village. In January 2000, the thesis settled on the Israeli agenda and a discussion about the thesis began in the Israeli public. The thesis has been the subject of litigation. On December 13, 2000, Teddy Katz admitted that he had committed an ethical violation in his thesis as a result of cross-examination. In his apology letter on December 19, 2000, Teddy Katz declared that there was no massacre in Tantura Village. However, when the Palestine Liberation Organization withdrew its financial support from Teddy Katz after his letter of apology, Teddy Katz said that he signed the letter of apology under pressure. Discussions on the thesis continued until June 2001, then the University of Haifa decided to reevaluate the thesis. As a result of re-examination, it was decided that the

thesis was not suitable for obtaining a master's degree. Teddy Katz was given a new chance and asked to rewrite the thesis. The thesis rewritten by Teddy Katz was not successful, and it was decided to give Teddy Katz a master's degree without thesis. While all these developments were going on, Israeli historian Ilan Pappé politicized the thesis affair and made disinformation about all developments related to the thesis. Today in the world, it is thought that there was a massacre in Tantura. In this study, the method and the content of the thesis of Teddy Katz are clarified, the process of placing the thesis on the Israeli agenda is explained, the discussions that took place over the thesis and the thesis being the subject of the judiciary are included, and the developments after the thesis in court are mentioned. The study is important in that it is the first in the Turkish literature.

Keywords: Tantura, The University of Haifa, Ilan Pappé, Palestine, Israel.

1. GİRİŞ

Antisemitizmden kaynaklı, dünyada hakkında en fazla düzmece katliam faili efsaneleri kurgulanan ve düzmece katliam faili efsanelerinin sahteliğini ispatlamak için en çok mesai sarf eden ülke İsrail'dir. İsrail'i şeytanlaştırmaya dönük kurgulanan katliam safsataları içinde en dikkat çekici olan düzmece Tantura katliamıdır. Tantura, Güney Hayfa'ya 24 km uzaklıkta bir köydür. Düzmece Tantura katliamının dikkat çekici olmasının nedeni, safsatanın akademik dünyayı ve yargıyı içine alan boyutu olmasının yanı sıra, safsatayı kurgulayan kişinin özür dileyip hatasını kabul etmesi, safsatanın kurgulanmasında göze çarpan para ilişkileri, safsatanın canlı tutulmasında devreye sokulan uluslararası bağlantılar ve safsatanın öznefetçi antisemitizmin tehlikesini ortaya koymasındır.

Mart 1998'de, I. Oslo Antlaşması'ndan beş yıl ve II. Oslo Antlaşması'ndan üç yıl sonra, İkinci İntifada'nın başlamasından iki yıl önce, İsrail'in kuruluşunun 50. yılında, İsraili Yahudi aktivist Teddy Katz¹, "Güney Karmel Dağı'nın Eteğindeki Köylerden Arapların 1948'teki Göçü"² başlıklı tezini, Hayfa Üniversitesi'nden Ortadoğu Tarihi alanında yüksek lisans derecesi almak üzere tez kuruluna sunmuştur. Ancak tez kurulu tarafından tezin incelenmesi, 1999'un sonunda mümkün olmuştur. Kendine Siyonist diyen (Kamel, 2010:397) aslında Siyonist değil Post-Siyonist olan, radikal solcu ve barış eylemcisi kimliğiyle bilinen Teddy Katz, tezinde, 14 Mayıs 1948'de İsrail'in kurulmasından bir hafta sonra, Arap devletlerinin İsrail'e açtığı savaş içinde, İsrail Bağımsızlık Savaşı'nın üçüncü evresinde, 22-23 Mayıs 1948 tarihlerinde, İsrail askerleri ile Hadera ve Hayfa arasındaki beş Arap köyünün savaşçıları arasında yaşanan çatışmayı ve çatışma sonrasında köylerin boşaltılmasını incelemiştir³. Teze konu Arap köylerindeki olaylar içinde, Aleksandroni Tugayı ile Tantura ve Um-al-Zinat (Güney Hayfa'ya 20,5 km uzaklıkta) köylerinin savaşçıları arasında yaşanan çatışma ve çatışma sonrasındaki olaylar öne çıkmıştır.

¹ Theodore (Teddy) Katz (1943-...).

² Tezin İbranice adı şöyledir: "Yetsi'at Ha'arvim Michfarim Lemargelot Hacarmel Hadromi Be-1948". İsrail sağ siyasetinin tezdeki iddialara yaklaşımı hakkında fikir sahibi olmak için bkz. Solomon Socrates. (2001). Israel's Academic Extremists. *Middle East Quarterly*, 8(4), 5-14.

³ İsrail Bağımsızlık Savaşı, beş evrede incelenir. Birinci evre [29 Kasım 1947 - 31 Mart 1948], ikinci evre [1 Nisan 1948 - 14 Mayıs 1948], üçüncü evre [15 Mayıs 1948 - 10 Haziran 1948], dördüncü evre [10 Haziran 1948 - 18 Temmuz 1948], beşinci evre [19 Temmuz 1948 - 5 Ocak 1949] olarak tarihlendirilir.

Özellikle, Tantura Köyü'nde yaşananlar, İsrail akademisinin ve kültür hayatının gündemine oturmuştur (Ungar-Sargon, 19.05.2014).

Bu çalışmada, Teddy Katz'ın tezinin yöntemi ve içeriği açıklanacak, tezin İsrail gündemine oturması anlatılacak, tez üzerinden cereyan eden tartışmalara ve tezin yargının konusu olmasına yer verilecek ve tezin mahkemelik olması sonrasındaki gelişmelerden bahsedilecektir. Çalışma sayesinde İsrail akademisindeki özgürlük düzeyini ve İsrail kamuoyunun hassasiyetlerini görmek mümkün olacaktır. Çalışmanın bilimsel bilgi üretiminde yöntem ve etik ilkeler konusunda yeni sorular sormaya imkân sunacağı ve öznerefetçi antisemitizmin boyutlarını fark etmeyi olanaklı kılacağı söylenebilir.

2. TEZİN ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE İÇERİĞİ

Teddy Katz, mikro tarih araştırmasına dayalı teziyle, Ortadoğu Tarihi alanında yüksek lisans derecesi almıştır. Tezin akademik danışmanlığını resmi olarak İsraili Dürzî akademisyen Kais Firro⁴ yapmıştır. Ancak tezin gayri resmi yani fiili danışmanlığını, İsrail'in Bağımsızlık Savaşı'nda Araplara etnik temizlik uyguladığını öne süren, İsrail'de apartheid rejiminin görüldüğünü savunan, öznerefetçi bir antisemit olan İsraili Yahudi tarihçi Ilan Pappé yapmıştır. Teddy Katz'ın tezi üç kişiden oluşan bir kurul tarafından kabul edilmiştir. Tez danışmanı Kais Firro'nun yanı sıra, tez kurulunda, Filistin Kurtuluş Örgütü ile İsrail arasında 1993 öncesinde yürütülen gizli barış müzakerelerine katılmış olan İsraili Yahudi siyaset bilimci Yair Hirschfeld⁵ ve İsraili Arap tarihçi Muhammed Yazbek⁶ yer almıştır (Morris, 09.02.2004).

Tezde, sözlü tarih yöntemi kullanılmıştır. Teddy Katz, 1948'de Güney Karmel Dağı'nın eteğinde bulunan Arap köylerinde yaşayanlardan hayatta kalan Araplar ve Aleksandroni Tugayı emekli askerleri ile yaptığı mülakatlara dayalı olarak tezini yazmıştır. Tez için, 138 kişiyle mülakat yapılmıştır (Pappé, 2001:21). Tantura Köyü ile ilgili mülakat sayısı, 20'si Arap köylüler ve 20'si emekli Yahudi askerler olmak üzere 40'tır (Kamel, 2010:397). Teddy Katz, tezini, Ilan Pappé'ye ithaf etmiş, şu sözlerle Ilan Pappé'ye teşekkür etmiştir (Censor, 16.02.2003): *"Bu çalışmanın her cümlesini birden fazla kez okuyan arkadaşım ve öğretmenim Dr. Ilan Pappé, yerinde yorumlarda bulundu ve onun bana sunduğu büyük yardımlar sayesinde çalışmayı tamamlayabildim."* Tez, 97/100 puanla başarılı kabul edilmiştir. Yüksek lisans derecesini aldığı anda 55 yaşında olan Teddy Katz, Hayfa Üniversitesi tarihinde en yüksek puanla yüksek lisans derecesi alan öğrenci unvanını kazanmıştır.

Tez, İsrail akademisinde, gerçeklik ile kurgu ve nesnellik ile öznellik ayrımı üzerinden bilimsel yöntem tartışmalarını tetiklemiştir. Tezin dilden dile nakledilen bir Arap efsanesini konu aldığı, dolayısıyla tarih bilimi alanında değil, halkbilim alanında

⁴ Kais Firro (1944-2019) Suriye'deki ve Lübnan'daki Alevi ve Şii topluluklar ile Dürzilerin tarihi üzerine eserler vermiş bir akademisyendir. Kais Firro'nun uzmanlık alanının, Teddy Katz'ın tezine danışmanlık yapmak için uygun olmadığını hatırlatmak gerekir.

⁵ Yair Hirschfeld (1944-...).

⁶ Mahmoud Yazbek (1956-...), İsrail parlamentosunda milletvekili olarak yer almış bulunan, Arap milliyetçisi siyasetçi Heba Yazbek'in (1985-...) babasıdır. Mahmoud Yazbek'in uzmanlık alanı Hayfa tarihidir.

değerlendirilmesi gerektiğini savunan tarihçiler olmuştur. Bu tarihçilerden birisi Yoav Gelber'dir. Yoav Gelber'e göre, tezin tarih bilimi alanında sayılmasına imkân yoktur (Gelber, 2006:320). Teddy Katz, tezinde, Tantura Köyü'nde çatışmanın bitmesinden sonra, İsrail askerlerinin, 200-250 kadar silahsız ve gözleri bağlı erkeğe büyük bir mezar kazdırdıklarını, bu kişileri sistematik biçimde katlettiklerini ve cesetleri toplu mezara gömdüklerini iddia etmiştir (Morris, 09.02.2004). Hâlbuki Tantura Köyü'ne yakın yerdeki Zichron Yaacov (Güney Hayfa'ya 35 km uzaklıkta) yerleşiminden Yaacov Epstsein, Tantura'daki çatışma biter bitmez Tantura'ya gittiğini, İsrail askerlerine Arap köylülerin akıbetinin ne olacağını sorduğunu, İsrail askerlerinden köylülerin savaş esirleri kampına gönderilecekleri bilgisini aldığını rapor etmiştir (Gelber, 2006:321). Rapor, Zichron Yaacov arşivinde bulunmaktadır. Belirtmek gerekir ki, toplu mezar varsa, mezarın ortaya çıkarılmasını, Aleksandroni Tugayı emekli askerleri istemiştir. Ancak Tantura Köyü'nün fethinden sonra kurulan yerleşim yeri Nahsholim'in mukimlerinin buna karşı çıkmaları nedeniyle kazı işlemi gerçekleştirilememiştir (Morris, 09.02.2004).

Tantura Köyü'ndeki çatışmadan sonra, Tantura Köyü'nün genç erkekleri, önce Zichron Yaacov yerleşimine gönderilmiş, sonra savaş esirleri geçici kampı olarak Netanya'nın (Tel Aviv'in 30 km güneyinde) yakınındaki Um Khalid Köyü'ne (Tulkarim'e 15 km uzaklıkta) nakledilmişlerdir. Tantura Köyü'nün yaşlı erkekleri, kadınları ve çocukları ise, Tantura'dan birkaç gün önce denetim altına alınmış olan Furaydis Köyü'ne (Hayfa sınırları içinde) gönderilmişlerdir. Furaydis Köyü'nün Arap mukimlerinden, İsrail askerlerinin, köyü boşaltmalarını istemediklerini, Tantura Köyü'nden gelenleri Furaydis Köyü sakinlerinin evlerinde misafir etmelerini istediklerini belirtmek gerekir. Ancak Furaydis halkı, Tantura'dan gelenlere yardım etmek istememiş ve 18 Haziran 1948'de Kızıl Haç temsilcileri eşliğinde Furaydis'den 1086 kişi, Wadi Ara'da (Nahal Iron veya Kuzey Üçgeni) konuşlanmış Irak Ordusu'na teslim edilmiştir (Gelber, 2006:322). Irak Ordusu, bu kişileri Tulkarim'e (bugün Filistin Yönetimi egemenliğinde) yerleştirmiştir. Tantura'nın genç erkekleri farklı savaş esirleri kampına dağıtılmış, İsrail'e karşı savaşmama sözü verenlerin aileleriyle birleşmelerine İsrail askerleri izin vermiştir. Tantura halkının bir kısmının akrabaları Suriye'de yaşadığı için, Suriye'ye yerleşenler de olmuştur.

Teddy Katz, tezinde, Tantura Köyü'ndeki çatışma sırasında, 14 İsrailli askerinin ve 10 ila 20 arasında Arap savaşçının öldüğünü öne sürmüş, çatışma sonrasında 200-250 sivilin öldürülmesini, İsrail askerlerinin 'barbarlığı' ile açıklamıştır (Gelber, 2006:320; Morris, 2004:301). Hâlbuki Kızıl Haç'ın nüfus verileri esas alındığında, Tantura Köyü'nde, savaş öncesinde 1490 kişi vardır (Gelber, 2006:324). Savaş sonunda, 170 Tanturalı Furaydis'de kalmış, 200 Tanturalı savaş esir kamplarına gönderilmiş, 1086 Tanturalı Irak Ordusu'na teslim edilmiştir. Hesaplama yapıldığında, $1490 - 1456 = 34$ olduğuna göre, Tantura'da ölen Arap sayısı 34'tür. Ancak Teddy Katz, köy nüfusunu 1728 olarak vererek, ölen Arap sayısını 250'ye çıkarmaya çalışmıştır. Tezde, sözcük olarak 'katliam' kullanılmamıştır (Kamel, 2010:397). Öte yandan, İsrail askerlerinin yaptığı katliam olduğunun algılanmasına imkân veren bir üslup kullanılmıştır. İsrail askerlerinin ölen arkadaşlarının hincını 250 masum kişiden aldığını savunulduğu tezde, 250 değilse bile, en az 200 sivilin katledildiğini gören tanıkların olduğu ifade edilmiştir (Morris, 09.02.2004). Teddy Katz, yüksek lisans teziyle, İsrail'i, sözde Tantura katliamı ile yüzleşmeye davet etmiştir.

1948 İsrail Bağımsızlık Savaşı'nda, Filistinli Arapları İsrail'e karşı savaşmak için örgütleyen, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Hayfa'daki sorumlusu olan, Arap militan Nimr el-Khatib'in⁷ savaş sonrası yazdığı "Nakbat Filastin" isimli kitabında yer alan, Tantura Köyü'nden olup Tantura'daki çatışmaya tanık olduğu şüpheli bulunan Mervan el-Yahya isimli birinin uydurduğu efsaneye dayalı olarak, Teddy Katz'ın tezini kurguladığı anlaşılmaktadır⁸. Nimr el-Khatib'in, Beyrut'ta ve Şam'da yaşadığı yıllarda, İsrail Bağımsızlık Savaşı'nda, savaş esirleri kamplarında kalmış Araplardan topladığı savaş dedikodularını gerçekmiş gibi yazmış birisi olduğunun altını çizmek gerekir. Nimr el-Khatib'in kitabında yer verdiği Mervan el-Yahya'nın iddiası, aynı kabileden olan Tanturalı Yahya Mahmut el-Yahya tarafından doğrulanmamıştır. Tantura'daki çatışmaya şahitlik ettiği anlaşılan Yahya Mahmut el-Yahya'nın yazdığı ve 1998'de yayımlanan kitapta, Tantura'da bir katliam olduğu öne sürülmemiştir (Ben-Artzi, 2011:174). Ayrıca Yahya Mahmut el-Yahya, kitabında, ölen Arap sayısını 52 olarak vermiştir.

Hatırlatmak gerekirse, 1948 İsrail Bağımsızlık Savaşı'nı, Filistinli Arapların gözünden anlatan ilk kapsamlı kitabın yazarı Arif el-Arif'tir⁹. Arif el-Arif, Tantura'da 88 Arap'ın öldüğünü, bunlardan 85'inin savaşçı ve 3'ünün kadın olduğunu söylemiş, Tantura'da Arapların kahramanca savaştıklarını belirtmiş, ancak bir katliam iddiasında bulunmamıştır. Anlaşıldığı üzere, Teddy Katz, tezinde, sadece Arap savaşçıların yenilgi sonrası uydurdukları öyküleri esas almakla kalmamış, Tantura'da katliam olmadığını yazan Arapların yazdıklarını dikkate almamış, yani Arapça kaynaklara seçmeci yaklaşmıştır. Teddy Katz, Walid Khalidi'nin 1961 yılında ilk kez yayımlanan "Plan Dalet: Master Plan for the Conquest of Palestine"¹⁰ başlıklı makalesindeki iddialarını mutlak doğru kabul etmiş, tez araştırmasına başlamadan sahip olduğu bu yargısını doğrulamaya dönük çalışma yapmış, yargısını doğrulamak için gerçekleri çarpıtmıştır.

3. TEZİN İSRAİL'DE GÜNDEM OLMASI

Teddy Katz'ın tezi, ilk başta, İsrail akademisi dışında kimsenin dikkatini çekmemiştir. Tezden genel kamuoyunun haberdar olması, İsraili gazeteci Amir Gilat¹¹ sayesinde gerçekleşmiştir. Amir Gilat'ın 21 Ocak 2000'de *Maariv*¹² gazetesinin hafta sonu

⁷ Muhammad Nimr al-Khatib (1918-2010).

⁸ Teddy Katz'ın tezini dedikodulara ve efsanelere dayandırdığının delili olan örnekler, Yoav Gelber'in kitabından alınmıştır. Buradaki örnekler (Nimr el-Khatib, Yahya Mahmut el-Yahya ve Arif el-Arif'in kitaplarında Tantura çatışmasına ilişkin yazılanlar) ve daha fazlası için Yoav Gelber'in kitabının 319-327 sayfalarına bakılabilir. Bkz. Yoav Gelber. (2006). *Palestine 1948: War, Escape and the Emergence of the Palestinian Refugee Problem*, Eastbourne, East Sussex: Sussex Academic Press.

⁹ Arif el-Arif (1892-1973).

¹⁰ Makale, 1961'de *Middle East Forum* dergisinde yayımlanmıştır. Makale, daha sonra, farklı dergilerde tıpkı basım olarak yeniden yayımlanmıştır. Makale için bkz. Walid Khalidi. (1988). Plan Dalet: Master Plan for the Conquest of Palestine. *Journal of Palestine Studies*, 18(1), 4-33. Hatırlatmak gerekir ki, Plan Dalet, Yahudi Devleti'nin güvenli ve savunulabilir sınırlara sahip olmasını sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Eylül 1945'teki B Planı, Mayıs 1946'daki 1. Plan ve 1948'deki 2. Plan (Yehoshua Planı), Plan Dalet'e kaynaklık etmiştir. 10 Mart 1948 tarihli Plan Dalet'in ayrıntıları için bkz. Jewish Virtual Library, "Israeli War of Independence: Plan Dalet", <https://www.jewishvirtuallibrary.org/>

¹¹ Amir Gilat (1963-...).

¹² *Maariv*, Türkçe 'akşam' demektir. Gazete, 1948'de yayın hayatına başlamıştır. İsrail'deki ulusal ana akım gazetelerden birisidir.

ekinde, tezdeki iddialara dair makalesi yayımlandıktan sonra, tez, İsrail kamuoyunda büyük tartışma yaratmıştır¹³. Amir Gilat'ın makalesinde, İsrail Ordusu'nun bağlı olduğu etik kuralların yazarı olan İsraili felsefeci Asa Kasher'in¹⁴ ve sol Siyonist görüşleriyle bilinen siyasetçi Meir Pa'il'in¹⁵ Teddy Katz'ın tezini değerli bulduğu belirtilmiştir (Pappé, 2001:22).

Teze dair İsrail kamuoyundaki tartışmalara bakıldığında, kimileri tezdeki iddiaların asılsız olduğunu, kimileri Bağımsızlık Savaşı içinde ölmek ve öldürmek diye iki seçenek olduğunu ve İsrail askerlerinin ölmek için öldürmek zorunda kalmış olabileceklerini, kimileri kahramanlık öykülerini anlatarak huzur içinde ölecek emekli İsrail askerlerini üzmenin vicdansızlık olduğunu, kimileri Bağımsızlık Savaşı'nda İsrail'in bir yandan beş Arap devletiyle savaşırken, bir yandan yereldeki Araplar (Filistinliler) ile savaştığı ve Tantura'nın denize kıyısı olduğundan, stratejik konumu nedeniyle köy mukimlerinin Tantura'yı boşaltmalarını teşvik edecek ölçüde İsrail askerleri tarafından korku salınmış olabileceğini söylemiştir.

1490 kişilik Tantura¹⁶ Köyü'nde, savaş koşullarında 200-250 kişinin ölmesinin anlaşılabilir olduğunu öne sürenler olduğu gibi, ölen 14 İsraili askerin ruhuna saygısızlık edilmemesi gerektiğini vurgulayanlar olmuştur. 200-250 kişi ölmüşse dahi bunların silahlı olup, çatışmada ölmüş olmalarını kuvvetli ihtimal olarak görenler çıkmıştır. Ölen 200-250 kişinin, kadın, çocuk ve yaşlı olmasının mümkün olmadığını, İsrail'i savaş suçu işlemekle itham etmenin kabul edilemez olduğunu söyleyenler olmuştur. Ayrıca eğer 200-250 sivil katledilmişse, İsrail'in bu gerçeğe yüzleşmesi gerektiğini ifade eden ve böylece Filistin Sorunu'nun çözümüne katkı sunacak temiz bir sayfanın açılmasının isabetli olacağını öne sürenlerin sayısı azımsanmayacak kadar çok olmuştur.

Teddy Katz'ın tezi, İsraili Yahudiler ile İsraili Araplar arasında kolektif kimliğe dayalı tartışmaları tetiklemiştir. İsraili Yahudiler ile Arapların barış içinde yan yana yaşamalarının zor olduğunu düşündüren bu tartışmalar, Yahudiler ile Araplar arasında kin ve nefret duygularının palazlanmasına hizmet etmiştir. Teddy Katz'ın tezi, bazı İsraili Arapların kan davası güttüklerini Yahudilere göstermiştir. Yahudiler, İsrail Devleti tarafından yapılan, İsraili Araplar ile Filistinliler ayrımının, İsraili Arapların büyük çoğunluğunda karşılığı olmadığı ve İsraili Arapların İsrail Devleti yurttaşlığını Filistinlilerin İsrail'deki temsilcileri olarak taşıdıkları gerçeği ile yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Teddy Katz'ın tezi, pandoranın kutusunu açmıştır.

Teddy Katz'ın tezine dair en büyük tepki, Tantura muharebesine katılan emekli İsrail askerlerinden gelmiştir. Belirtmek gerekir ki, Teddy Katz'a göre, mülakat yaptığı emekli askerlerden Micha Vitkon, kendi grubunun komutanı Nahman Kaplansky'nin,

¹³ Teddy Katz'ın tezindeki iddiaların İsrail'i karalama amacı güttüğünü düşünen İsraili akademisyenlerin sosyal bilimcilerle sınırlı olmadığını belirtmek gerekir. Öyle ki, elektrik mühendisliği profesörlerinden, Ben-Gurion Üniversitesi (Ben-Gurion University of the Negev) öğretim üyesi Dan Censor (1936-2013), Tantura katliamının düzmece olduğunu ispat etmek için özel mesai harcamıştır.

¹⁴ Asa Kasher (1940-....).

¹⁵ Meir Pa'il (1926-...).

¹⁶ Köyün nüfusu farklı kaynaklarda farklı verilmiştir. Köyün nüfusunu 1500 kişi olarak veren, 22-23 Mayıs 1948 tarihlerinde köyde yaşananları Arapların gözünden anlatan bir makale olarak bkz. Mustafa Al-Wali. (2001). The Tantura Massacre, 22-23 May 1948. *Journal of Palestine Studies*, 30 (3): 5-18.

saklanmış silahların yerini sorgularken, Arapları teker teker öldürdüğünü ifade etmiştir. Teddy Katz'ın iddiaları emekli askerleri fazlasıyla sarsmıştır (Morris, 09.02.2004). 2000 yılı itibariyle 80'li yaşlarına gelmiş olan emekli askerler, gerçek dışı bir iddiayla savaş suçu işlemekle itham edilmiş olmayı hazmedememişler; bu iftira ile mücadeleyi, hayatta olmayan asker arkadaşlarına duydukları sorumluluğun gereği saymışlardır.

Aleksandroni Tugayı'nda görev almış olup hayatta kalan emekli askerler, tezdeki iddialar yalan olduğu için, Hayfa Üniversitesi'nden, tezin sahibi Teddy Katz'ın yüksek lisans derecesini iptal etmesini, tezin kütüphanedeki raftan indirilmesini ve tezdeki iddiaların yalan olduğuna dair bir özür mektubunun yayınlanmasını istemişlerdir. Ancak Hayfa Üniversitesi, akademik özgürlük gerekçesiyle, emekli askerlerin talebinin karşılanamayacağı yanıtını vermiştir.

4. TEZİN YARGIYA KONU OLMASI

Aleksandroni Tugayı'nda görev almış olup hayatta kalan emekli askerlerin, Hayfa Üniversitesi'nden, tezin sahibi Teddy Katz'ın yüksek lisans derecesini iptal etmesi isteğine Hayfa Üniversitesi olumsuz yanıt verince, emekli askerler, yargı yoluyla sorunu çözmeye karar vermişlerdir. Avukat masraflarını karşılamak ve olaya dair derin araştırma yürütülmesini temin etmek maksadıyla, bağış alan bir dernek kurmuşlardır. Dernek pek fazla bağış toplayamamıştır. Avukat ve mahkeme masraflarını karşılayamayacak olan emekli askerler çaresiz kalmışlardır. Emekli askerlerin avukatlığını, ticaret hukuku davalarında uzmanlığıyla bilinen, hayatta olmayan babası Aleksandroni Tugayı'nda görev almış bulunan Giora Erdinast üstlenmiştir. Emekli askerler, Teddy Katz'a, yaklaşık 300 bin \$ tutarında tazminat davası açmışlardır (Ungar-Sargon, 19.05.2014).

Emekli askerlerden farklı olarak, Teddy Katz'ın şanslı olduğunun altını çizmek gerekir. Zira Teddy Katz'ı üç kişilik avukatlar heyeti savunmuştur. Teddy Katz'ı savunan avukatlar heyetinin başındaki isim, İsrail'in en önemli avukatlarından Avigdor Feldman¹⁷ olmuştur. Ayrıca Hayfa Üniversitesi davaya müdahil olmuş ve Teddy Katz'ın başta ödemekle yükümlü olduğu masrafları Hayfa Üniversitesi ödemiştir. Öte yandan, Ilan Pappé, pek çok yerde, Hayfa Üniversitesi'nin Teddy Katz'a yargı sürecinde destek olmadığını iddia etmiştir (Pappé, 2001:26).

Teddy Katz'ın avukatlar heyetinin başkanı Avigdor Feldman, Tel Aviv'de görülen davada, mahkemeden, davayı düşürmesini istemiştir. Avigdor Feldman, tezde öne sürülenler asılsız dahi olsa, Teddy Katz'ın düşünce ve ifade özgürlüğüne sahip olduğunu, tezden dolayı beliren 'mevcut açık bir tehlike' olmadığını ve tezden dolayı mevcut açık bir tehlike olmuş olsaydı da, tezin kabul edilmesinin üzerinden epeyi zaman geçmiş olduğu için, bu tehlikenin tespiti için yeterli sürenin tüketildiğini, akademik alandaki sorunun çözüm yerinin akademi olduğunu, mahkeme olmadığını belirtmiştir.

29 Haziran 2000'de, Yargıç Drorah Pilpel, Avigdor Feldman'ın davanın düşürülmesi talebini reddetmiştir. Drorah Pilpel, davanın ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmesinin mümkün olmadığını, Tantura'da sivil katliam yaşanmamışken,

¹⁷ Avigdor Feldman (1948-...) insan hakları hukuku avukatıdır. Filistinlilerin hak savunuculuğunu yapan sivil toplum örgütü B'Tselem kurucularındandır.

yaşanmış gibi göstermenin ifade özgürlüğü kapsamında sayılamayacağını, tarihsel gerçeklerin bir fikir meselesiymiş gibi sunulmasının kabul edilemeyeceğini vurgulamış ve şunları söylemiştir (Censor, 16.02.2003):

Gerçeklerin iyi veya kötü olduğunu söyleyemezsiniz. Gerçekleri istediğiniz gibi yorumlamakta özgürsünüz. Ama ifade özgürlüğü kisvesi altında yorumları gerçekmiş gibi sunamazsınız. Tarihsel gerçekler, mümkün olduğunca, saf, doğru, olgulara dayalı ve kesin olmalıdır. Bay Katz, tezinde, tarihsel gerçekleri ortaya koyduğunu ve yorum yapmadığını beyan etmektedir.

Yargıcın dava dosyasının kapatılamayacağına karar vermesinden sonra, emekli askerlerin avukatı Giora Erdinast, mahkeme aracılığıyla teze dayanak teşkil eden mülakatların kayıtlarını istemiştir. Teddy Katz, bazı kayıtların yok olduğunu söylemiş, kayıtların bir kısmının örneğini mahkemeye sunmuştur. Bir kısım kayıp kayıtların tezdeki iddialara mesnet teşkil eden kayıtlar olması şüphe uyandırmıştır. Daha ilginç olanı ise, tezdeki iddialara dayanak teşkil etmesi sebebiyle, kayıtların tamamının kopyasının, Hayfa Üniversitesi'ne teze birlikte teslim edilmesi gerekirken, Teddy Katz'ın, bu şartı yerine getirmemiş olmasıdır. Kayıtların tamamının kopyasını, Teddy Katz, Hayfa Üniversitesi'ne teslim etmemişken, tez kurulunun tezi değerlendirirken esas aldığı ölçütün ne olduğu resmi olarak anlaşılamamıştır. Muhtemeldir ki, meşhur tarihçi Ilan Pappé'nin fiili danışman olması, tezin kabulünü sağlamıştır. Üniversite yönetimi tarafından, tezin kabulünden sonra da, kütüphanede bulundurulmak üzere, kayıtların tamamının kopyasının, Teddy Katz'dan istenmemiş olduğunun altını çizmek gerekir (Ungar-Sargon, 19.05.2014). Nitekim bu ilginç durum, Teddy Katz'ın hesabını veremeyeceği iddialarda bulunmuş olabileceği şüphesini güçlendirmiştir.

Mahkemeye sunulan kayıt arşivi, Arapça dil uzmanları tarafından incelenmiş, kasetlerdeki mülakatların dökümü yapılmış, mülakatlar Arapçadan İbraniceye tercüme edilmiştir. Yapılan tercümede, Teddy Katz'ın mülakat yaparken, tanıklara duymak istediğini söyletmeye çalıştığı anlaşılmıştır. Örneğin, Tantura Köyü tanıklarından Mahmoud Abu Salah (Abu Naif) ile yapılan mülakatta, Abu Naif toplu olarak sivillerin öldürüldüğünü gözleriyle görmediğini söylemesine rağmen, Teddy Katz ısrarla şöyle demiştir (Erdinast, 2000): *"Her zaman sabun gibi tertemiz. Böyle olmuş olamaz. Bu adil değil. Bu iyi değil, çünkü gerçek değil. Her şeyi olduğu gibi öğrenmemiz gerek."*

Teddy Katz'ın Yahudilerin katliam yapmamış olmasını kabullenemeyişi, öznefretçi antisemitizm için tipik örnek teşkil etmektedir. Ayrıca tanıklarla konuşurken tanıklara istediğini söyletmeye dönük baskı yapması etik ihlaldir.

Teddy Katz'ın emekli askerlerden Shlomo Inbar ile yaptığı mülakat, gerçeğin çarpıtıldığına dair ilginç bir örnek oluşturduğu için özellikle nakledilmeye değerdir. Teddy Katz tezinde, Shlomo Inbar'ın Arapların Tantura'da katledildiğini söylediğini yazmıştır. Hâlbuki Shlomo Inbar ile yapılan mülakatın dökümünde ortaya çıkmıştır ki, Shlomo Inbar katliam olmadığını söylediğinde, Teddy Katz şöyle demiştir (Erdinast, 2000): *"Bu utanç verici, gerçek bir utanç ve nedenini size söyleyeyim. Çünkü ben sadece sizle röportaj yapmıyorum, aynı zamanda Araplarla da röportaj yapıyorum."* Teddy Katz'ın bu sözleri üzerine, Shlomo Inbar, bir katliam olmadığını yinelemiştir. Teddy Katz, Shlomo Inbar üzerinde psikolojik baskı oluşturarak, Shlomo Inbar'ı sözde sakladığı gerçeği itiraf etmeye davet etmiş, Shlomo Inbar'dan beklediği yanıtı alamayınca, Shlomo Inbar'ın ahlakını tartışmaya açmıştır.

Teddy Katz, Tantura Köyü'ne yapılan operasyona katılmamış olan, yazılı belgelerde adı geçmeyen, operasyona katılan askerler tarafından bilinmeyen Yoseph Graf adında bir tanığın ifadelerine 'Tantura tanığı İsrail askeri' vasfıyla tezinde yer vermiştir (Erdinast, 2000). Operasyonda görev almamış bir askerin görev almış gibi gösterilmesinin, tezin reddini gerektirecek etik bir ihlal olduğunun altını çizmek gerekir. Teddy Katz, tezinde, kendisinin siyasi eğilimi nedeniyle, kendisiyle mülakat yapmayı reddeden emekli asker Yaakov Eretz'in katliamı gizlediğini öne sürmüştür. Yaakov Eretz'in mülakat ret nedenine dair, Teddy Katz şöyle demiştir (Erdinast, 2000): *"Bu arada mülakatı reddetmesinin başka nedenleri olabilir mi? Saklayacak bir şeyi olması mümkün mü? Bilemeyeceğiz."* Teddy Katz'ın, Yaakov Eretz'in mülakat yapmayı reddetmesi üzerinden, Tantura'da katliam olduğu çıkarımı yapması, makul olmadığı gibi etik bir tutum da değildir. Yaakov Eretz'in Teddy Katz'a tazminat davası açtığını ve kazandığını, tazminat tutarını Teddy Katz ödeyemeyince, Teddy Katz'ın arabasına el konulduğunu belirtmek gerekir (Ungar-Sargon, 19.05.2014). Teddy Katz'ın iyi niyetli bir tutum içinde olmadığına delil olarak, emekli asker Mottel Sokoler'in bunamış olduğunu fark etmesine ve birbiriyle tutarsız bilgiler vermesine rağmen, katliam iddiasının başlıca tanıklarından birisi olarak Mottel Sokoler'in tanıklığını kabul etmesi de gösterilebilir (Erdinast, 2000).

Giora Erdinast ve ekibi tarafından kayıtların incelemesi yapılırken, Ilan Pappé, kayıtlar ile tezdeki ifadelerin örtüştüğünü ve tezdeki bilgilerin doğruluğuna kefil olduğunu beyan ettiği bir taahhünameyi mahkemeye sunmuştur. Ilan Pappé, mahkemeye sunduğu yeminli belgede, Teddy Katz'ın tezindeki iddiaların tarihsel gerçekler olduğunu belirtmiş ve bunu, tarihçi vasfıyla yani uzman olarak söylediğini vurgulamıştır. Hâlbuki Ilan Pappé, kendi ifadesiyle, kendini gerçeklere bağlı gören bir tarihçi değildir. Tarihsel gerçeklik denilenin aslında ideolojik yorumdan ibaret olduğunu savunan bir araştırmacıdır. Örneğin, Teddy Katz'ın tezinin krize dönüşmesinden kısa bir süre önce, 29 Kasım 1999'da, Brüksel merkezli bir yayın organında yayınlanmak üzere, gazeteci Baudouin Loss'a verdiği bir mülakatta şöyle demiştir (Censor, 08.06.2002):

Aslında mücadele ideoloji üzerinedir, gerçekler üzerine değildir. Gerçeklerin ne olduğunu kim bilebilir? Gerçekler hakkındaki yorumumuzun doğru olduğuna ikna edebileceğimiz kadar insanı ikna etmeye çalışıyoruz. Bunu yapıyoruz, çünkü ideolojik nedenlerimiz var, yoksa bunu, gerçeği aradığımız için yapmıyoruz.

13 Aralık 2000'de, mahkeme, Teddy Katz'ın çapraz sorgulamaya tabi olması kararını vermiştir. Çapraz sorgulama iki gün sürmüştür. Giora Erdinast, kasetlerde kayıtlı olan Tantura tanıklarının beyanları ile tezde yazılanların aynı olmadığını, tanıkların söylemediklerini Teddy Katz'ın söylemiş gibi tezde yazdığını, kulaktan dolma ifadelerin görgü tanığı ifadeleriymişçesine teze aktarıldığını mahkemede ispat etmiştir (Censor, 08.06.2002). Tezin her sayfasını ve her satırını inceleyen Giora Erdinast, Tantura katliamının düzmece olduğunu ortaya çıkarmıştır. Giora Erdinast'ın yönelttiği sorular karşısında çok zor durumda kalan Teddy Katz, iki günün sonunda, gerçekleri çarpıttığını kabul etmiştir. Böylece 19 Aralık 2000'de, Teddy Katz, özür mektubunu imzalamış, özür mektubu İsrail'in en çok okunan iki gazetesinde yayımlanmış, emekli askerler aklanmış ve dava kapanmıştır.

Teddy Katz, özür mektubunda şöyle demiştir (Pappé, 2001:27):

Kanıtları kontrol ettikten ve yeniden yeniden kontrol ettikten sonra, açıklığa kavuşturmak isterim ki, herhangi bir şüpheye yer olmaksızın, Tantura Köyü teslim olduktan sonra, Tantura'da yaşayanları, Aleksandroni Tugayı'nın veya Yahudi askeri kuvvetlerinin herhangi biriminin öldürdüğü iddiasının herhangi bir dayanağı bulunmamaktadır. Ayrıca açıkça belirtmek isterim ki, tezde yazdıklarım (özellikle basın tarafından) yanlış anlaşılmıştır. Nitekim ben Tantura'da bir katliam olduğunu söylemedim. Tantura'da katliam yapıldığını reddeden Aleksandroni Tugayı askerlerinin tanıklıklarını tek gerçeklik olarak kabul ediyorum. Tezimden, Tantura'da savunmasız ve silahsız insanların öldürüldüğü veya bir katliamın gerçekleştiği sonucunun çıkartılmasını net biçimde reddediyorum ve tezimin Tantura'da katliam iddiasıyla ilişkilendirilmesini kabul etmediğimi beyan ediyorum.

Özür mektubunu imzaladıktan bir gün sonra, Teddy Katz, avukatları önünde gerçekleri çarpıttığını kabul etmiş olmasına rağmen, imzalamış olduğu özür mektubundan caymak istediğini mahkemeye bildirmiştir. Özür mektubunu imzaladığı için pişmanlık duyduğunu beyan etmiştir. Mahkeme, Teddy Katz'ın anlaşmadan cayma hakkı olmadığını belirtmiş ve dosyanın kapandığı yanıtını vermiştir. Bunun üzerine, Teddy Katz, İsrail Yüksek Mahkemesi'ne başvurmuştur. Teddy Katz, özür mektubunu üç avukatının değil iki avukatının nezaretinde imzaladığını, gönüllü olarak imzalamadığını, ailesinin baskısı altında kaldığı için imzaladığını, sağlık durumunun iyi olmadığını, iki günlük çapraz sorgulamada sağlığının bozulduğunu, 12 yıl önce ağır bir rahatsızlık geçirdiğini belirterek, sağlık sorunu nedeniyle özür mektubunu imzalamayı seçtiğini söylemiştir.

Teddy Katz, özür mektubunu özgür iradesiyle imzalamadığını öne sürerek, özür mektubunun iptalini talep etmiştir. İsrail Yüksek Mahkemesi, Teddy Katz'ın sunduğu gerekçeleri haklı bulmamış ve talebini reddetmiştir. Teddy Katz'ı savunan avukatlardan birisinin kuzeni Amatzia Atlas olduğunu ve özür mektubunu Amatzia Atlas'ın başlangıçta mükemmel bir çözüm olarak gördüğünü belirtmek gerekir (Ungar-Sargon, 19.05.2014). Teddy Katz'ın özünden caymak istemesinin sebebi, sonradan ortaya çıkmıştır. Teddy Katz'ın tezi için Filistin Kurtuluş Örgütü'nden para aldığı söylenmiştir. Faysal el-Hüseyni'den 10.000 \$ aldığı öne sürülmüştür. (Kamel, 2010:405). Filistin Yönetimi'nin, mahkeme masrafları için Teddy Katz'a 8.000 \$ ödediği tespit edilmiştir (Ratner, 02.09.2002). Tezinde katliam iddiasında bulunması için, Teddy Katz'a ödeme yapan Filistin Kurtuluş Örgütü, katliamın olmadığını Teddy Katz tarafından itiraf edilmesi üzerine, yapılan ödemelerin iadesini istemiştir. Anlaşılan odur ki, Teddy Katz, para iadesi yapamayacağından, özür mektubunun iptali girişiminde bulunmuştur. Tüm bu olup bitenler, Hayfa Üniversitesi'nin kurumsal kimliğine zarar vermiştir.

5. TEZİN YENİDEN YAZILMASI SÜRECİ VE SONRAKİ GELİŞMELER

Hayfa Üniversitesi mevzuatı, araştırmacıların siyasal kurumlardan maddi destek almasına izin vermediğinden, İsrail kamuoyu, Teddy Katz'ın yüksek lisans derecesinin iptali için Hayfa Üniversitesi'nden adım atmasını beklemiş, bunun üzerine, Hayfa Üniversitesi Rektörü Aaharon Ben Ze'ev¹⁸, Teddy Katz'ın tezini incelemek üzere bağımsız bir komisyon kurma kararı almıştır. Rektör, komisyon üyelerinden, tezde öne sürülenlerin tarihsel gerçeği yansıtmadığının tespit edilmesini istemiş, akademik tartışmanın mahkemede değil akademik kurumda yapılması gerektiği görüşünde olduğunu söylemiştir. Komisyon, mahkeme dosyasında yer alanları dikkate almaksızın, yeniden tezi incelemekle görevlendirilmiştir.

Akademik komisyon, 10 Haziran 2001'de, bulgularını Hayfa Üniversitesi Rektörü ile paylaşmıştır. Komisyon, Teddy Katz'ın her mülakatını en ince ayrıntısına kadar

¹⁸ Aaharon Ben-Ze'ev (1949-....) felsefe profesörüdür.

incelemiş, kasetler ile tez metnini birlikte değerlendirmiş ve 14 adet fahiş hata tespit etmiştir (Wurmser, 10.09.2001). Tantura katliamının gerçekliğine delil olarak tezde sunulan 14 durumun, Teddy Katz tarafından uydurulduğu anlaşılmıştır¹⁹. Teddy Katz, “İsrail askerleri vurdu, öldürdü ve yaraladı” diyen Ebu Fehmi Ali Daqnash’ın tanıklığı ile “Biliyorum, çatışmadan sonra gençleri vurdular, köyde büyük katliam oldu” diyen Ebu Riyaj Muhammed Hatzadiyah’nın tanıklığına dayanarak 200-250 kişinin katledildiği iddiasında bulunmuştur (Wurmser, 10.09.2001). Tanıkların söylemediklerinin söyledi olarak veya söylediklerinin tersinin tezde yazıldığı rapor eden komisyon, tezini yeniden yazması için Teddy Katz’a fırsat verilmesi önerisinde bulunmuştur.

Hayfa Üniversitesi Rektörü, komisyon kararının gereğini yerine getirmiş ve Teddy Katz’a tezini yeniden yazma fırsatı tanımıştır. Teddy Katz, tezini yeniden yazmıştır. Yeniden yazılan tez, Arapça uzmanları ile Ortadoğu uzmanlarından oluşan bir kurul tarafından değerlendirilmiştir. Ancak tez, başarısız bulunmuştur²⁰. Teddy Katz’a tezsiz yüksek lisans derecesi verilmiştir. Böylece Teddy Katz, doktora programına başvurmak için gerekli olan tezli yüksek lisans derecesine sahip olamamıştır. Teddy Katz’ın tezsiz yüksek lisans derecesine dahi sahip olmaması gerektiğini düşünen İsrail kamuoyundaki hâkim görüşe karşın, Hayfa Üniversitesi yönetimi, öğrencisi Teddy Katz’ı ve akademisyeni Ilan Pappé’yi korumak için, kurumsal olarak bütün imkânlarını kullanmıştır. Öte yandan, Ilan Pappé, Hayfa Üniversitesi’nin akademik özgürlüğü ihlal ettiğini ve kendisini korumadığını savunmuştur.

Teddy Katz’ın tezinde gerçekleri çarpıttığı, akademik komisyon tarafından, tıpkı mahkemede olduğu gibi tespit edilip, Teddy Katz’tan tezini yeniden yazması istenildiğinde, Ilan Pappé, bu etik ihlalin kendi tarihçiliğine de gölge düşüreceğini bildiği için, Tantura olayını, İsrail dışındaki akademik mecralara ve yabancı medyaya taşımamanın isabetli olacağına karar vermiştir. Bütün bağlantılarını kullanarak, İsrail’in katliamın üzerini örttüğü propagandasını yürütmeye başlamıştır. Hayfa Üniversitesi yönetiminin hem kendine hem Teddy Katz’a haksızlık yaptığını öne sürmüştür. Teddy Katz’a tezini yeniden yazma fırsatı tanınmış olmasının büyük bir lütf olduğunu farkında değilmiş gibi İsrail dışındaki akademik çevreleri İsrail akademisini boykot etmeye davet eden Ilan Pappé, İsrail toplumu önünde özeleştirisini vermek yerine, İsrail’i şeytanlaştıran kampanyaların başını çeker olmuştur.

¹⁹ Komisyon üyeleri şu akademisyenlerdir: Amatzia Baram (1938-...), İbrahim Geris (1948-...), Rafi Talmon (1948-2004), Yosef Nevo (1919-2001). Komisyon koordinatörü Baruch Marzen’dir. Komisyon üyelerinin iyi derecede Arapça bildiklerini ve nitelikli akademisyenler olduklarını belirtmek gerekir.

²⁰ Tezi, beş kişiden oluşan bir kurul incelemiştir. İki jüri üyesi teze ret oyu (İbrani Üniversitesi’nden Avraham Sela ve Hayfa Üniversitesi’nden Arnon Golan), tez danışmanı dahil üç jüri üyesi kabul oyu vermiş; ancak kabul edenler, tezin bilgi toplama yönteminde büyük sorunlar olduğunu ve tezde tanık ifadeleri ile tezin sahibinin yorumları arasında ciddi bağlantısızlıklar görüldüğünü belirtmişlerdir. Tez sahibinin emeğini dikkate alarak, tez kurulu, tez sahibine tezsiz yüksek lisans derecesi vermeyi uygun bulmuştur. Bu bilgiler, Hayfa Üniversitesi Rektörü Aaron Ben-Ze’ev tarafından, Dan Censor’un sorularına verilen e-posta yanıtından alınmıştır. Bkz. Prof. Dan Censor. (2003). The Rector’s Responce to the Academic Process Concerning Mr. Katz’s Thesis. censor@ee.bgu.ac.il, 10.04.2003. Benny Morris, Avraham Sela’nın teze 40 ve Arnon Golan’ın 50 puan, kabul oyu veren iki üyenin 83 ve 85 verdiğini ve tezin ortalama 74 puanla kabul edilmediğini belirtir. Dört üyenin verdiği puanların ortalaması 64 ettiğine göre, tez danışmanı 84 vermiş olmalıdır. Teddy Katz’ın ilk tezinden 97 aldığı akla geldiğinde, puanında bir düşüş olmuştur. Bu da, ilk tezin nesnel bir değerlendirmeden geçmemiş olduğu şüphesini uyandırmış ve ilk teze ideolojik sebeple 97 puan verildiğini düşündürmüştür. Teze dair puanlar için bkz. Benny Morris. (2004). The Tantura ‘Massacre’ Affair. *The Jerusalem Report*, 09.02.2004.

Akademik konusunu olan düzmece Tantura katliamını siyasallaştıran İlan Pappé, hatırların geçtiği akademik dergilerde konuya dair makaleler yazmıştır. Örneğin, *Journal of Palestine Studies* isimli dergide, 2001'de yayımlanan "The Katz Case in Israel: The Katz Research and Trial" başlıklı makalesi dünyada çok ses getirmiştir. İlan Pappé, yakın arkadaşı olan gazeteci John Pilger'in²¹ kendi lehinde yazılar kaleme almasını sağlamış, düzmece Tantura katliamı, dünyada, İsrail'in gerçekleştirdiği bir katliam sanılmış, İlan Pappé'nin hataları ve etik ihlalleri, katliam tartışması içinde görünmez olmuştur.

İlan Pappé, kariyerini kurtarmak ve itibarını kaybetmemek için Hayfa Üniversitesi'ni suçlamış ve etik ihlale konu bir tezi siyasallaştırma yolunu tutmuştur. İsrail dışındaki üniversiteleri ve ilgili eğitim kurumlarını, Hayfa Üniversitesi'ni boykota davet etmiştir. 21 Ocak 2000'de tezin İsrail gündemine oturmasından 19 Mayıs 2002'ye kadar, Hayfa Üniversitesi hem Teddy Katz'ın hem de İlan Pappé'nin arkasında durmuştur. Ancak 19 Mayıs 2002'de Hayfa Üniversitesi İlan Pappé hakkında disiplin soruşturması açmıştır (Stein, 2002). Yaşanan bütün olaylara rağmen, İlan Pappé'nin işine son vermeyen Hayfa Üniversitesi, 2005 yılında dahi İlan Pappé'nin dezenformasyonu baş etmek zorunda kalmıştır. Örneğin, 22 Nisan 2005'te, Londra merkezli Üniversite Öğretmenleri Birliği, İlan Pappé'ye haksızlık yaptığı gerekçesiyle, Hayfa Üniversitesi'ni boykot kararı almıştır. Hayfa Üniversitesi yönetimi, 1 Mayıs 2005'te yaptığı açıklamada, Teddy Katz'ın tez süreciyle başlayan krizde ve kriz sonrasında, pek çok etik kuralı ihlal etmiş olmasına rağmen, İlan Pappé'nin işine son verilmediğini açıklamıştır. Hayfa Üniversitesi yönetimi açıklamasında şu sözlere yer vermiştir (The University of Haifa, 01.05.2005):

Akademik meslektaşlık ile bağdaşmayan tutum ve davranışlarda bulunmasına ve bir dizi etik ihlal yapmasına rağmen, Dr. İlan Pappé hakkında disiplin soruşturması açılmamış ve akademik pozisyonunu kaybetmesine yol açacak bir karar alınmamıştır. Daha kat edilecek uzun mesafe olmakla beraber, Hayfa Üniversitesi hem yerleşkesinde hem de topluluğu bünyesinde, Arap-Yahudi işbirliğini ortaya koymaktan ve uzlaşma ortamını sağlamaktan onur duymaktadır. Öğrencilerimizin % 20'si İsrail Devleti'nin Arap yurttaşlarıdır. Hayfa Üniversitesi'nde birçok bölümde Arap akademisyenler vardır. Arap akademisyenler arasında bölüm başkanı olanlar ve dekanlık yapanlar bulunmaktadır. İfade özgürlüğünü ve akademik söylemi susturmaya yönelik siyasal güdülenmeye dayalı tüm girişimlere rağmen, Arap-Yahudi uzlaşmasını ilerletme yönündeki çabalarımızı sürdüreceğiz. Dünya çapında akademik özgürlüğün suiistimaline dair çok sayıda örnek dururken, Üniversite Öğretmenleri Birliği'nin, siyasal amaç taşıyan, sahte bir suçlamaya odaklanması ve asılsız iddialarla Hayfa Üniversitesi'ni kınaması bizi çok şaşırtmıştır.

İlan Pappé, Arapların ve Yahudilerin bir arada karışık yaşadığı şehir olan Hayfa'da ve Hayfa Üniversitesi'nin akademisyenleri, idari personeli ve öğrencileri arasında, kin ve düşmanlık yaratan sözler söylemiş, nefret dilinin güçlenmesine hizmet eden tutum ve davranışlarda bulunmuş ve Teddy Katz'ın tezi üzerinden Hayfa Üniversitesi'ndeki Arap-Yahudi işbirliği ortamını bozucu şekilde hareket etmiş olmasına rağmen, İsrail'deki akademik özgürlük gereği, Hayfa Üniversitesi yönetimi tarafından korunmuştur. İlan Pappé, kendisiyle aynı ideolojik görüşte olmayan meslektaşlarının, Teddy Katz'ın tezine dair yaptıkları olumsuz yorumları şahsileştirmiş, meslektaşlarını akademik dünyada itibarsızlaştırmaya çalışmış, tezde iddia edilenleri akademik ortamda tartışmak yerine siyasallaştırmış olmasına rağmen, Hayfa Üniversitesi yönetimi tarafından gözetilmiştir.

²¹ John Pilger (1939-...) radikal solcu, Avustralyalı gazetecidir. 1975-1979 yıllarında Kamboçya'da yaşanan soykırıma dair haberleriyle küresel düzeyde tanınırlığa erişmiştir. John Pilger'in düzmece Tantura safsatasına dair yazdığı örnek bir yazı olarak bkz. John Pilger. (2002). Denying the Israeli Post. <http://johnpilger.com/>, 03.06.2002.

İş ahlakı ve meslektaşlık dayanışması ile bağdaşmayan tutumlar sergileyen ve sistematik bir biçimde akademik etik kuralları ihlal eden İlan Pappé, hem Hayfa Üniversitesi'ni hem de İsrail akademisini gerçek dışı beyanlarıyla yıpratmaya çalışmış, böylece Teddy Katz'ın tezi konusundaki hatalarının üzerini kapama yolunu tutmuştur. İlan Pappé'nin kariyerini kurtarmak ve itibarını kaybetmemek için İsrail'i suçlaması ve olayı siyasallaştırması üzerine; Benny Morris²², Yossi Ben-Artzi²³ ve Yoav Gelber²⁴ gibi İsraili tarih profesörleri, düzmece katliam hakkında açıklamalar yapmayı bilimsel sorumluluk saymışlardır. Öyle ki, İsrail resmi tarih yazıcılığına eleştirileri ile bilinen, İsrail Bağımsızlık Savaşı'nda İsrail'in etnik temizlik yaptığını öne süren Benny Morris, tarihi belgeler çerçevesinde Tantura'da katliam olmadığını söylemiştir. Yossi Ben-Artzi, İlan Pappé'yi bilim etiğiyle bağdaşmayan tutumu için eleştirmiştir. Yossi Ben-Artzi, İsrail Bağımsızlık Savaşı'nda Hayfa'daki Arap nüfusun eksilmesinden dolayı, Arap yanlısı eserleriyle bilinen Filistinli Arap akademisyen Walid Khalidi'nin 1959 gibi erken bir tarihte yazdığı makalesinde Birleşik Krallık'ı suçladığına dikkat çekmiş²⁵ ve Walid Khalidi'nin 1959'da Holokost ile Nakba kıyaslaması yapmadığını hatırlatmış, Holokost ile Nakba kıyaslaması yapan İlan Pappé'nin bilimsel gerçeklikleri çarpıttığını savunmuştur (Ben-Artzi, 2011:177). Yossi Ben-Artzi, Filistin'de Yahudilerin Araplar tarafından kıyım uğratıldıkları, Gush Etzion, Kefar Darom, Be'erot Yizhak, Hartuv, Mishmar Hayarden, Nabi Samuel katliamlarını İlan Pappé'nin görmezden gelerek, Arapların Yahudilere uyguladığı etnik temizliği yok saymasını, düzmece Tantura katliamı üzerinden, İsrail'i, Tantura'da etnik temizlik yapmakla suçlamasını bilimsel tarafsızlıkla bağdaşmaz bulmuştur (Ben-Artzi, 2011:181).

Teddy Katz'ın tezinin temel sorunu, Arap-Yahudi çatışmasında, etnik temizlik iddiasının tek taraflı olmadığını, iki tarafın da birbirini etnik temizlik yapmakla itham ettiğini görmezden gelmesidir. Yossi Ben-Artzi'nin işaret ettiği üzere, İlan Pappé, İsrail Bağımsızlık Savaşı sırasında yaşanan olaylara eşdeğer yaklaşmayan bir araştırmacıdır ve İlan Pappé'nin bu tutumu, Teddy Katz'ın yüksek lisans tezine yansımıştır. Altını çizmek gerekir ki, Benny Morris, İlan Pappé için 2011'de "*İlan Pappé, en iyi ihtimalle dünyanın en özensiz tarihçilerinden biri, en kötü ihtimalle en dürüst olmayanlar biridir. Gerçekte ise, muhtemelen ikisi arasında bir yerde duruyor.*" demiştir (Morris, 17.03.2011).

²² Benny Morris (1948-...) Arap-İsrail uyuşmazlığının tarihi alanında önemli eserler vermiş bir tarihçidir. Benny Morris'in İsrail Bağımsızlık Savaşı'na dair kitapları içinde öne çıkan kitabı için bkz. Benny Morris. (1988). *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949*. Cambridge: Cambridge University Press. Hatırlatmak gerekir ki, Benny Morris, bu kitabı 2004'te güncellemiştir. Aynı yayınevi tarafından yayınlanan kitabının başlığı "The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited" olmuştur.

²³ Yossi Ben-Artzi (1949-....) tarihsel coğrafya alanında eserleriyle bilinir. Temel uzmanlık alanı, Hayfa'nın 1918-1948 yıllarıdır. Yossi Ben-Artzi'nin, İlan Pappé'nin 2010'da yayımlanan ve İsrail akademisine eleştiriler getirdiği kitabına dair değerlendirmesi çok ilginçtir. Kitap için bkz. İlan Pappé. (2010). *Out of the Frame: The Struggle for Academic Freedom in Israel*. London: Pluto Press. Yossi Ben-Artzi, kitaba dair yazısında, çok sert bir dil kullanmış ve İlan Pappé'nin akademisyenliğini tartışmaya açmıştır. Bkz. Yossi Ben-Artzi. (2011). Review of Out of the Frame: The Struggle for Academic Freedom in Israel. *Israel Studies*, 16(2), 165-183.

²⁴ Yoav Gelber (1943-...) askeri tarih alanındaki eserleriyle bilinir. İsrail istihbarat kurumlarının tarihi ile İsrail Bağımsızlık Savaşı başlıca araştırma alanlarıdır.

²⁵ Walid Khalidi'nin bahse konu makalesi için bkz. Walid Khalidi. (1959). Why Did the Palestinians Leave? An Examination of the Zionist Version of the Exodus of 48. *Middle East Forum*, 34, 21-24.

Bu bağlamda, Arnon Groiss'in İsrail Bağımsızlık Savaşı'na dair şu sözlerini nakletmek isabetlidir (Groiss, 2017):

Sınır dışı edilmeler söz konusu olduğunda, Arap ve Yahudi tarafı arasında büyük fark vardı. Yahudiler, on binlerce Arap'ın İsrail yönetimi altında kalmasına izin verdiler. Araplar ise, tam tersine davrandılar, Yahudilerin yaptığını yapmadılar. Tüm Yahudi yerleşimlerini yok ettiler, son Yahudi kalmayınca kadar, Yahudileri evlerinden sürdüler. Yahudiler teslim olduktan sonra, Gezer'de, Revadim'de, Ein Tzurim'de, Masuot Yitzhak'da, Mishmar Hayarden'de veya Nitzanim'de Araplar tek bir Yahudi bırakmadılar. İlk dört köyün sakinleri, Ürdün'deki bir savaş esirleri kampına götürüldüler. Savaş esirleri kamplarının inşasını meşrulaştırmak için, Mishmar Hayarden'de ve Nitzanim'de Araplar çok az Yahudi'yi hayatta bıraktılar. Hayatta kalmayı başaran kadınlar ve erkekler, Suriye ve Mısır'da hapsedildiler ve savaştan sonra, Ürdün'de tutulan savaş esirleriyle beraber İsrail'e döndüler. Savaş sırasında Arapların işgal ettiği yerlerdeki Yahudi varlığı tamamen yok edildi. Arap yetkililer tarafından, tüm Yahudi toprakları, tamamen Yahudilerden arındırılarak ele geçirildi.

Savaş suçlarının önlenmesi insanlığın ortak çıkarıdır. Ancak savaş suçu iddialarının, uluslar tarafından ulusların birbirlerini karalamak için kullanılması, savaş suçu kavramının içeriğini boşaltmaktadır. Savaş suçu kavramının içeriğini boşaltması, insan hakkı mücadelesini zayıflatmaktadır. Teddy Katz'ın ve Ilan Pappé'nin, savaş suçu iddiasına dayalı safsata yaratmanın, savaş suçu kavramının içeriğini boşaltma tehlikesi oluşturduğunu bilmedikleri düşünülemez. Bu sebeple, Yossi Ben-Artzi, Ilan Pappé'yi sert bir dille eleştirmiştir. Benzeri sert bir eleştiri, Yoav Gelber'den gelmiştir. Ayrıca Yoav Gelber, Ilan Pappé'nin ve Teddy Katz'ın, İsrail Ordusu'nun Tantura Köyü ile ilgili arşiv belgelerine seçmeci bir şekilde yaklaştığına işaret etmiş ve sözde Tantura katliamı üzerine Ilan Pappé'nin yazdığı makalelerdeki hataları ifşa etmiştir. Örneğin, Yoav Gelber, Tantura'nın İsrail askerleri tarafından ele geçirilmesinden iki ay sonra, Arap bir kadının, Ramallah Radyosu'nda Tantura Köyü kadınlarının İsrail askerlerince tecavüze uğradıkları safsatasını uydurmuş olduğuna, ancak katliamdan söz etmediğine işaret etmiş; tecavüz safsatasını uydurmaktansa katliam safsatasını uydurmanın daha inandırıcı olmasına rağmen tercih edilmeyişini, İsrail Ordusu arşivinde katliam iddiasını yanlışlayacak çok sayıda belge olmasıyla açıklamıştır²⁶ (Gelber, 06.06.2002). Tüm bu gerçeklere rağmen, İsrail dışındaki akademik dünyada, Ilan Pappé'nin antisemit safsatalarının itibar gördüğünün altını çizmek gerekir.

Bugün, hem akademi dünyasında hem de akademi dışı dünyada, düzmece olduğu tespit edilmiş olan Tantura Köyü'ndeki katliamın yaşandığını sanan yüz binlerce insan vardır. Ilan Pappé haklı çıkmıştır. 1999'da verdiği mülakatta söylediği gibi gerçekte ne olduğuyla kimse ilgilenmemiştir. Dünyada pek çok kişinin İsrail'e dair önyargısı nedeniyle, Ilan Pappé, Tantura katliamı safsatasına insanları inandırabilmiştir.

Teddy Katz ve Ilan Pappé'nin kurguladığı safsatanın, özellikle akademi dışı dünyada canlı kalmasında, İsraili oyun yazarı Motti Lerner'in²⁷ 2006'da kaleme aldığı, Nisan 2013'ten itibaren İngilizce bilen tiyatro severlerle buluşan "The

²⁶ Yoav Gelber'in bu görüşü, ABD'deki George Washington Üniversitesi'nin "History News Network" sayfasında yayınlanan, Ilan Pappé'nin "Why the University of Haifa Wants to Get Rid of Me?" başlıklı yazısına cevap olarak yazdığı yorum notunun içinde yer almaktadır. Yoav Gelber, kitabında, İsrail karşıtı propaganda yayını yapan Ramallah Radyosu'nun yöneticisinin adını Azmi Nashashibi (1903-1995) olarak verir.

²⁷ Motti Lerner (1949-...).

Admission²⁸ isimli tiyatro oyunun etkisinin belirleyici olduğunun altını çizmek gerekir²⁹. Sözde Tantura katliamını konu eden oyun, çok sayıda tiyatro severin ilgisini çekmiştir. Motti Lerner'in oyunu gibi Tantura katliamı safsatasını canlı tutan bir başka yapıt, Arap kökenli ABD'li yönetmen Hala Gabriel'in³⁰ "Road to Tantura"³¹ isimli belgesel filmidir. Filmin sosyal medyada gördüğü ilgi, pek çok başka antisemit safsata gibi Tantura katliamı safsatasının da uzun yıllar canlı kalacağını göstermektedir.

6. SONUÇ

Teddy Katz, "Güney Karmel Dağı'nın Eteğindeki Köylerden Arapların 1948'teki Göçü" başlıklı tezini Mart 1998'de tamamlamış ve 1999'da yüksek lisans derecesi almıştır. Ocak 2000'de tez İsrail gündemine gelmiş ve İsrail kamuoyunda teze dair tartışma başlamıştır. Tez mahkemelik olmuştur. 13 Aralık 2000'de Teddy Katz çapraz sorgulama sonucu, tezinde etik ihlal yaptığını itiraf etmiştir. 19 Aralık 2000'de özür mektubunda Teddy Katz Tantura Köyü'nde katliam olmadığını beyan etmiştir. Ancak Filistin Kurtuluş Örgütü bu özür mektubu sonrası desteğini Teddy Katz'dan çekince, Teddy Katz özür mektubunu baskı altında imzaladığını söylemiştir.

Teze dair tartışmalar Haziran 2001'de devam etmiş, bunun üzerine Hayfa Üniversitesi tezin yeniden değerlendirilmesi kararı almıştır. Yapılan yeniden incelemede, tezin yüksek lisans derecesi almaya uygun olmadığı kararı çıkmıştır. Teddy Katz'a yeni bir şans verilmiş ve tezi yeniden yazması istenmiştir. Teddy Katz'ın yeniden yazdığı tez başarılı bulunmamış, Teddy Katz'a tezsiz yüksek lisans derecesi verme kararı alınmıştır. Bütün bu gelişmeler devam ederken, Ilan Pappé tez olayını siyasallaştırmış ve teze dair bütün gelişmeler hakkında dezenformasyon yapmıştır. Ilan Pappé, yaşanan sancılı süreçte, Hayfa Üniversitesi'nin Teddy Katz'a ve kendine yeterli desteği vermediğini öne sürmüştür. Tezin İsrail gündemine oturmasından sonra, Ilan Pappé'nin Hayfa Üniversitesi kurumsal kimliğine zarar verecek yazılar yazmasına rağmen, Ilan Pappé hakkında disiplin soruşturması açılmamıştır. Ancak Ilan Pappé'nin Hayfa Üniversitesi'ni boykot çağrıları sona ermeyince, Mayıs 2002'de Ilan Pappé

²⁸"The Admission" isimli oyunun başlığı Türkçeye "Kabul" diye tercüme edilebilir. Orijinali İbranice olan oyunun metnini İngilizceye, oyunun yazarı Motti Lerner ile birlikte Johanna Gruenhut 2012'de tercüme etmiştir. New York merkezli sanat kurumu Lark'ın, Catherine Coray tarafından kuratörlüğünün üstlenildiği 2013'teki oyun okuma festivalinde yer alan "The Admission" isimli oyunun Amerikan versiyonundaki edisyonunu, Amerikalı Yahudi oyun yazarı ve yönetmen Ari Roth (1961-...) yapmıştır. Oyunun İngilizce metni için bkz. Intranslation. (2013). From the Admission by Motti Lerner. <https://intranslation.brooklynrail.org/>, April 2013.

²⁹Oyunun, İsrail kamuoyunda yarattığı üzüntüyü konu alan bir yazı olarak bkz. Caroline Glick. (2013). Our World: The Bothersome, Annoying Truth. *The Jerusalem Post*, 14.10.2013. Oyunun ABD'deki temsiline, Amerikalı Yahudilerin büyük ilgi gösterdiklerini belirtmek gerekir. Bkz. Peter Marks. (2014). Motti Lerner's Controversial Play 'The Admission' Gets Another Life. *The Washington Post*, 14.04.2014.

³⁰Hala Gabriel ile belgesel filme dair yapılan mülakat için bkz. Stephen Shenfield. (2015). On the Road to Tantura: Interview with Hala Gabriel. <https://mondoweiss.net/>, 27.08.2015. Hala Gabriel, Tantura üzerine çektiği belgesel filmin bitmemiş olduğunu, erişime açılan "Road to Tantura"nın Nakba üzerine çekeceği filmin sadece bir kesitini oluşturduğunu söylemiştir.

³¹"Road to Tantura" (Tantura'ya Giden Yol) 20 dakikalık belgesel filmidir. 2012'de erişime açılan filmi izlemek için bkz. <https://www.palestineremembered.com/Haifa/al-Tantura/Story20532.html>, 26.01.2012.

hakkında disiplin soruşturması açılmıştır. Bununla beraber, işine son verilmemiştir. Üniversite, İsrail kamuoyunun da baskısı ve kurumsal kimliğine olan zararı asgariye indirmek için Ilan Pappé'den Nisan 2005'te istifa etmesini istemiştir. Ilan Pappé istifa etmemiş, 2007 yılına kadar Hayfa Üniversitesi'nde çalışmıştır. 2007'de İsrail'i terk etmiştir.

Ilan Pappé, Teddy Katz'ın resmi tez danışmanı değildir. Tez komisyonlarının herhangi biri içinde yer almamıştır. Ancak Teddy Katz'ın tezi üzerinden bir mağduriyet öyküsü çıkarmayı başarmıştır. Daha ilginç olan ise, Ilan Pappé'den kaynaklı, bugün, hem akademi dünyasında hem de akademi dışı dünyada, düzmece olduğu tespit edilmiş olan Tantura Köyü'ndeki katliamın yaşandığını sanan yüz binlerce insan vardır. Bugün kimse Teddy Katz'ın özür mektubunu hatırlamamaktadır.

KAYNAKÇA

- Al-Wali, M. (2001). The Tantura Massacre, 22-23 May 1948. *Journal of Palestine Studies*, 30(3), 5-18.
- Ben-Artzi, Y. (2011). Review of Out of the Frame: The Struggle for Academic Freedom in Israel. *Israel Studies*, 16 (2), 165-183.
- Censor, D. (2002). Dr. Pappé and Truthseeking, The Oximoron. <http://www.ee.bgu.ac.il/~censor/katz-directory/02-06-08censor-historynewsnetwork.pdf>, 08.06.2002.
- Censor, D. (2003). The Teddy Katz Thesis. <http://www.ee.bgu.ac.il/~censor/katz-directory/03-02-16emet-BCCSA-etv-pilger.pdf>, 16.02.2003.
- Censor, D. (2003). The Rector's Responce to the Academic Process Concerning Mr. Katz's Thesis. censor@ee.bgu.ac.il, 10.04.2003.
- Erdinast, G. (2000). Legal Challenge to Katz Thesis. http://research.haifa.ac.il/~eden/univ_response/html/html_eng/MA%20Theodor%20Katz_English.rtf, 2000.
- Gabriel, H. (2012). Road to Tantura. <https://www.palestineremembered.com/Haifa/al-Tantura/Story20532.html>, 26.01.2012.
- Gelber, Y. (2002). Comment: Ilan Pappé and Tantura Blood Libel. <https://historynewsnetwork.org/article/762>, 06.06.2002.
- Gelber, Y. (2006). *Palestine 1948: War, Escape and the Emergence of the Palestinian Refugee Problem*. Eastbourne, East Sussex: Sussex Academic Press.
- Glick, C. (2013). Our World: The Bothersome, Annoying Truth. *The Jerusalem Post*, 14.10.2013.
- Groiss, A. (2017). Reflections on Deir Yassin, the Nakba, and the War Crimes. *Bar-Ilan University The Begin-Sadat Center for Strategic Studies (BESA)*, Perspectives Paper No. 653, 22.11.2017.
- Intranslation. (2013). From the Admission by Motti Lerner. <https://intranslation.brooklynrail.org/>, April 2013.
- Jewish Virtual Library (2022). Israeli War of Independence: Plan Dalet. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/>
- Kamel, L. (2010). The Tantura Affair. *Oriente Moderno*, 90(2), 397-410.
- Khalidi, W. (1959). Why Did the Palestinians Leave? An Examination of the Zionist Version of the Exodus of 48. *Middle East Forum*, 34, 21-24.
- Khalidi, W. (1988). Plan Dalet: Master Plan for the Conquest of Palestine. *Journal of Palestine Studies*, 18 (1), 4-33.
- Marks, P. (2014). Motti Lerner's Controversial Play 'The Admission' Gets Another Life. *The Washington Post*, 14.04.2014.
- Morris, B. (1988). *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morris, B. (2004). *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Morris, B. (2004). The Tantura 'Massacre' Affair. *The Jerusalem Report*, 09.02.2004.
- Morris, B. (2011). The Liar as Hero. <https://newrepublic.com/>, 17.03.2011.
- Pappé, I. (2001). The Katz Case in Israel: The Katz Research and Trial. *Journal of Palestine Studies*, 30 (3), 19-39.
- Pappé, I. (2010). *Out of the Frame: The Struggle for Academic Freedom in Israel*, London: Pluto Press.
- Pilger, J. (2002). Denying the Israeli Post. <http://johnpilger.com/>, 03.06.2002.
- Ratner, D. (2002). PA Paid Legal Defense Fees of 1948 Tantura Affair Historian. *Haaretz*, 02.09.2002.
- Shenfield, S. (2015). On the Road to Tantura: Interview with Hala Gabriel. <https://mondoweiss.net/>, 27.08.2015.
- Socrates, S. (2001). Israel's Academic Extremists. *Middle East Quarterly*, 8(4), 5-14.
- Stein, R. L. (2002). Pappé Faces Down Prosecution. <https://merip.org/2002/06/pappe-faces-down-prosecution/>
- The University of Haifa (2005). The University of Haifa Response to the AUT Decision. <http://research.haifa.ac.il/>, 01.05.2005.
- Ungar-Sargon, B. (2014). In 2000, A Newspaper Headline Opened a Wound in Israeli Society. It Still Hasn't Healed. <https://tabletmag.atavist.com/>, 19.05.2014.
- Wurmser, M. (2001). Made-up Massacre. <https://www.washingtonexaminer.com/>, 10.09.2001.

KÜRESEL YÖNETİŞİMİN KRİZİ; COVID-19 PANDEMİSİNDE SAĞLIKTA YÖNETİŞİM

Kıymet ÇAKIR

Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Doktora öğrencisi, ORCID:0000-0002-0445-7580

ÖZET

2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan Eyaleti'nden başlayarak tüm dünyaya kolayca ve hızlıca yayılan, bulaşıcılığı yüksek ve oldukça tehlikeli olan bir hastalık olarak Coronavirüs (Covid-19 virüsü) hastalığı, Covid 19 salgını olarak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından Pandemi ilan edilmiştir. Tüm kıtalarda virüs kaynaklı salgının etkileri değişen oranlarda izlenmiştir. Sadece sağlık alanında değil, ekonomik, siyasal, sosyal ve yönetsel alanlarda da ciddi olağanüstü bir hal ve kriz yönetimi gündeme gelmiştir.

Küreselleşmenin etkisiyle Covid 19 salgını, tüm ülkeleri etkileyen küresel bir kriz haline gelmiştir. Özellikle insan sağlığını ciddi can kayıplarına varacak kadar tehdit eden küresel salgın, tüm dünya ülkelerini alarma geçirmiştir. Ülkeler önce, salgın ile mücadelede bölgesel ölçekte tedbirler alıp, virüsün bulaş hızını ve ölüm oranını düşürmeye yönelik önlemler alsada da tüm dünyayı etkileyen bu küresel krizin yine küresel ölçekte alınacak ve uygulanacak politikalarla başarılacağı da kabul edilmiştir.

Küresel pandemi sürecinde, aşırı vaka artışları, yüksek ölüm oranları toplumsal korkuları da beraberinde getirmiştir. Pandemi kriz yönetiminde devletlerin daha çok yönetim dinamikleri ile hareket etmesi kaçınılmaz olmuştur. Özellikle virüsün yayılmasını yavaşlatmak için önlemler alınmasında ve pandemi krizini yönetme sürecinde, küresel karar verici aktörlerin, yönetim alanında ciddi etkilerde bulunması beklenmiştir.

Bu çalışmada küresel yönetim kavramı, yönetimin unsurları, ekonomik büyüme ve gelişme üzerindeki etkisi, yaşanan pandemi krizi ve sağlık alanında uygulanan yönetim çalışmalarına ve etkilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Covid-19, Sağlıkta yönetim, Küresel Yönetişim

THE CRISIS OF GLOBAL GOVERNANCE; HEALTH GOVERNANCE IN THE COVID-19 PANDEMIC

ABSTRACT

At the end of 2019, the Coronavirus (Covid-19 virus) disease, which is a highly contagious and highly dangerous disease that spreads easily and quickly all over the world, starting from the Wuhan Province of China, was declared a Pandemic by the World Health Organization (WHO) as a Covid 19 epidemic. The effects of the virus-borne epidemic have been observed at varying rates in all continents. A serious state of emergency and crisis management has come to the fore not only in the field of health, but also in the economic, political, social and administrative fields.

With the effect of globalization, the Covid 19 epidemic has become a global crisis that affects all countries. The global epidemic, which threatens human health to the extent of serious loss of life, has alarmed all the countries of the world. Although countries first took measures on a regional scale in the fight against the epidemic and took measures to reduce the rate of transmission and death rate of the virus, it was also accepted that this global crisis, which affected the whole world, would be achieved with policies to be taken and implemented on a global scale.

In the global pandemic process, extreme case increases and high death rates have brought social fears. In the pandemic crisis management, it has been inevitable for states to act with more governance dynamics. It was expected that global decision-making actors would have serious effects in the field of governance, especially in taking measures to slow the spread of the virus and in the process of managing the pandemic crisis.

In this study, the concept of global governance, the elements of governance, its impact on economic growth and development, the pandemic crisis and governance studies applied in the field of health and their effects are included.

Keywords: Governance, Covid-19, Governance in Health, Global Governance

GİRİŞ

Biyolojik bir olgu olan salgın hastalıklar, mikroorganizmalara bağlı olarak insan tarihinden daha eskiye dayanmaktadır. Başta veba olmak üzere, çiçek, tifo, sıtma, frengi, kolera, verem, kızamık, grip vs insan sağlığını ciddi şekilde tehdit eden ve etkileyen salgın hastalıklar olmuştur. Pandemi yaşanan başlıca küresel salgın hastalıklar ise veba, kolera ve grip olarak karşımıza çıkmaktadır.

2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan Eyaleti'nden başlayarak tüm dünyaya kolayca ve hızlıca yayılan, bulaşıcılığı yüksek ve oldukça tehlikeli olan bir hastalık olarak Coronavirüs (Covid-19 virüsü) hastalığı, Covid 19 salgını olarak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından Pandemi olarak ilan edilmiştir. Tüm kıtalarda virüs kaynaklı salgının etkileri değişen oranlarda izlenmiştir. Sadece sağlık alanında değil, ekonomik, siyasal sosyal ve yönetsel alanlarda da ciddi olağanüstü bir hal ve kriz yönetimi gündeme gelmiştir.

Artan bilgi ve teknoloji alanındaki gelişmeler, internetin yaygınlaşması, ticaretin, bilginin, iletişimin hızlı bir şekilde mesafeler ötesine geçmesi ile dünyanın küresel bir köy haline geldiği bir dönemde ortaya çıkan Covid 19 salgını, tüm ülkeleri etkileyen küresel bir kriz haline gelmiştir. Özellikle insan sağlığını ciddi can kayıplarına varacak kadar tehdit eden küresel salgın, tüm dünya ülkelerini alarma geçirmiştir. Ülkeler önce, salgın ile mücadelede bölgesel ölçekte tedbirler alıp, virüsün bulaş hızını ve ölüm oranını düşürmeye yönelik önlemler olsa da tüm dünyayı etkileyen bu küresel krizin yine küresel ölçekte alınacak ve uygulanacak politikalarla başarılacağı da kabul edilmiştir.

Küresel pandemi sürecinde, aşırı vaka artışları, yüksek ölüm hızları toplumsal korkuları da beraberinde getirmiştir. Pandemi kriz yönetiminde devletlerin daha çok yönetim dinamikleri ile hareket etmesi kaçınılmaz olmuştur. Özellikle virüsün yayılmasını yavaşlatmak için önlemler alınmasında ve pandemi krizini yönetme sürecinde, küresel karar verici aktörlerin, yönetim alanında ciddi etkilerde bulunması beklenmiştir.

Bu çalışmada küresel yönetim kavramı, yönetimin unsurları, ekonomik büyüme ve gelişme üzerindeki etkisi, yaşanan pandemi krizi ile sağlık alanında uygulanan yönetim çalışmalarına ve etkilerine yer verilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KÜRESELLEŞME VE PANDEMİ

Küreselleşen dünyada Covid-19 Pandemisinde sağlık alanında yapılan yönetim faaliyetleri ele alınmadan önce; Covid 19 salgını, pandemi süreci, küreselleşme ve küresel aktörlerden kısaca bahsetmek yararlı olacaktır.

1.1. Covid 19 Pandemisi

Sadece tıp ve sağlık alanında kullanılmayan “salgın” kelimesi, belli bir davranışın, sözün, hareketin, hastalığın veya başka bir durumun toplumda yaygınlaşması veya her yeri kaplaması, istila etmesi olarak tanımlanmaktadır (Hekimoğlu, 2019: 77) Biyolojik bir olgu olan salgın hastalıklar, mikroorganizmalara bağlı olarak insan tarihinden daha eskiye dayanmaktadır. İnsan sağlığını ciddi şekilde tehdit eden ve en çok etkileyen salgın hastalıklar “*başta veba olmak üzere; çiçek, sarı humma, tifo, sıtma, frengi, kolera, verem, tifüs, kızamık ve grip*” olmuştur. Bu hastalıklara sebep olan mikroorganizmaların bulaşma, yayılma ve çoğalması için olması gereken ortamlar farklı olduğundan ve gerekli ortamlar var olmadığından bazıları küresel bir yayılma gösterememişlerdir. Örneğin sivrisineklerin taşıyıcı olduğu sıtma mikrobunun yayılımı için durgun su ve uygun iklim şartları etkili iken; frengi mikrobu için cilt teması veya cinsel ilişki olması nedeniyle pandemik özellik göstermemişlerdir. Tarihteki başlıca küresel salgın hastalıklar ise; veba, kolera ve grip olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılıç, 2020: 17). 639 yılından günümüze kadar Kara Veba, Çiçek, İspanyol Gribi, AIDS gibi pek çok hastalık sebebiyle, insanların hayatı tehlikeye girmiş, yüksek ölüm oranlarına sebep olan birçok pandemi yaşanmıştır. Ülkeler tarih boyunca sosyal ve ekonomik anlamda olumsuz etkileri de beraberinde getiren pandemilerle baş etmenin yollarını aramıştır (Demirel vd, 2020: 123).

Pandemi, birden fazla ülkede veya kıtada hatta tüm dünyayı içine alan çok geniş bir alanda bir hastalığın veya enfeksiyon etkeninin yayılım göstermesine verilen genel isimdir (<https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66493/p.html>) 2019 yılının Aralık ayında, Çin’in Wuhan şehrinde, sebebi bilinmeyen, aşı ve tedavilere cevap vermeyen, hızla yayılan, ölümlerle sonuçlanabilen, “*SARS-CoV-2 isimli solunum yolu hastalığına*”, yeni tip corona virüsün neden olduğu tespit edilmiştir. Covid 19 virüsü tespit edilmesinin ardından, çok kısa sürede dünyada hızla yayılmış; başlangıçta İtalya, İspanya ve İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde; ayrıca Kuzey Amerika’da, Ortadoğu ve Asya-Pasifik’teki başta İran olmak üzere çeşitli ülkelerde vaka sayıları rapor edilmeye başlanmıştır. Tüm dünyada yayılım gösteren hastalık için Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 11 Mart 2020 tarihinde salgını “*Pandemi*” olarak ilan etmiştir (Demirel vd, 2020:122-123). Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid 19 pandemi sürecinde, özellikle sağlık sisteminin devamlılığı, toplum sağlığının korunması, güvenliğin sağlanması ve yaşanan pandemi krizinin yönetimi tüm dünyada öncelik haline gelmiştir.

1.2. Küreselleşme ve Pandemi Süreci

18. yüzyılın ortalarında başlayan ve yeni gelişmelerle devam eden Endüstri Devrimi, köklü değişimlerle toplumu ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan ciddi manada etkilemiştir. İlk olarak tarım toplumundan buhar makinesinin icadıyla endüstri toplumuna geçilmesiyle başlayan süreç, zamanla fabrikaların kurulması, buharın taşımacılıkta ve ticarete kullanılması, elektriğin icadı, seri üretime geçiş, cihazların programlanması ve bilgisayar teknolojileriyle tanınması ile devam etmiştir. Gelinek noktada bilgisayar, internet, akıllı ürünler, bulut

teknolojisi gibi gelişmeler ile iletişim ağları oluşmuştur (Demirel vd, 2020: 126). Ekonomik üretim, finansman, ticaretin artırılması, iletişimin yaygınlaştırılması, teknoloji transferi, ekolojik dengenin bozulması ve askeri risklerin artması gibi sorunların milli devletlerin sınırları içerisinde çözülemeyerek, devletlerarası boyuta taşınması, uluslararası anlaşmalar ile çözümlenmeye çalışılması küresel sorunları gündeme getirmiştir (Kartal, 2007: 261).

Covid-19 salgını, tüm dünyayı etkisi altına aldığı için küresel bir sağlık krizi haline gelmiş ve bu durum ekonomik, sosyal, siyasal hayata da yansımıştır. Pandemi süreci sağlık alanında yeni yaklaşımlar ve önlemleri gündeme getirirken; toplumsal ve ekonomik hayatta da değişimleri beraberinde getirmiştir. Özellikle alınan tedbirlerin sosyo-ekonomik yansımaları çok sayıda sektörü etkilemiştir. Tüm dünyada sokağa çıkma kısıtlamaları, hizmet sektöründeki restoran, alışveriş merkezi, otel, kuaför, spor salonu gibi merkezlerin geçici süre ile durdurulması ile ekonomik alanda da ciddi problemleri beraberinde getirmiştir. Sosyo-ekonomik etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla da sosyal yardım ve kredi destek faaliyetleri gündeme gelmiştir.

Dünya genelindeki kriz yönetimini üstlenen sadece devletler olmamıştır. Ulusal sınırların ötesinde var olan birçok devlet-dışı aktör arasında da yoğun temaslar olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü de bu temaslarda bulunan uluslararası kuruluşlardan en önemlisidir (Pierson, 2000: 261). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılan pandemi ilanı ile, virüsün yayılımını durdurmak için Dünya çapında hızlı bir şekilde önlemler alınmaya başlanmıştır; özellikle mesafe ve hijyen kuralı gündemde yerini almıştır. Bu önlemler ile sosyal yaşam yavaşlatılmış, dolayısıyla ekonomik hayatta durağan hale gelerek çok sayıda sektör olumsuz yönde etkilenmiştir. Pandemi ve küresel salgının, tüm dünyayı etkilemesiyle ekonomi, sosyal hayat ve çevre gibi unsurların gördüğü zararları en aza indirmek ve sürdürülebilir bir dünya oluşturabilmek için teknolojiden en üst seviyede yararlanılmıştır. Sonuç olarak Pandemi süreci ülkeleri dijital dönüşüme de mecbur kılmıştır (Demirel vd, 2020: 125).

1.3. Pandemide Yaşanan Küresel Kriz

Pandemiler, bulaşıcı hastalıkların geniş bir coğrafi alanda vaka sayısını artırabilen, yaygın ve büyük ölçekli salgınlardır. Son yüzyılda artan küresel seyahat, bilgi ve entegrasyon paylaşımı, şehirleşme ve artan çevre kirliliği pandemi olasılığını artırdığı düşünülmektedir. Pandemi döneminde ülkelerin "*risk iletişimi ve yönetimine*" çok büyük önem vermesi gerekmektedir. İnsanların "*pandemiye neden olan mikroorganizmanın kaynağı, nasıl bulaştığı ve korunma yöntemleriyle ilgili yeterli bilgiye sahip olması*" ile hastalığın bulaşması ve yayılmasının önemli ölçüde azalabileceği düşünülmektedir (Şahin, Demir, 2020: 67).

Küresel bir kriz haline gelen Covid pandemisi, ilk olarak Çin'de başlayıp kısa sürede tüm dünyayı etkileyen ortak küresel bir sağlık krizi haline gelmiş ve insanların hayatında köklü değişiklikler yapılmasını zorunlu kılmıştır (Demirel vd, 2020: 132). Bazı ülkelerde vaka sayılarının aşırı artması, salgının yol açtığı toplumsal korkular ve ölüm hızlarındaki yükseklik küresel ölçekte tedbirleri de beraberinde getirmiştir. Dünya genelinde bulaşmayı önlemek için ülkeler arası geçişlerde kısıtlama ve gümrük önlemleri ile ekonomik açıdan ticaret ve üretim durma noktasına gelmiş; sokağa çıkma yasakları ve karantinalar sorunların farklı boyutlara taşınmasına zemin hazırlamıştır (<https://www.escarus.com/blog>, 2022).

Pandemi sürecinde iş birliği, ortak sağlık problemlerini çözmek ve salgının yayılımını azaltmak için tedbirler almayı gerekli kılmıştır. Toplumsal hayatın devamı için, sağlık koşullarını en yüksek seviyede tutmaya çalışırken, ekonomik sürdürülebilirlik için de kişiler

alışkanlıklarını değiştirerek, iş, eğitim ve sosyal çevrede uyumlu olmaya gitmiştir (Demirel, vd, 2020: 133).

Asya'dan başlayarak tüm ülkeleri dolaşan virüs kaynaklı salgın sadece sağlık alanında değil, sosyal, ekonomik, siyasal, yönetsel pek çok alanda ciddi etkilere yol açmıştır (<https://www.escarus.com/blog>, 2022). Küreselleşen dünyadaki tüm sektörlerde pandeminin etkileri, sorunları, çözüm yolları araştırılır hale gelmiştir. Öncelikli amaç salgının bulaşma durumunun azaltılması, hastalığa yakalanan kişilerin tedavilerinin uygun şartlarda yapılabilmesi için sağlık sisteminin optimum kullanılmasının sağlanması, öncelikle vaka sayısının azaltılması ve ölüm hızının düşürülmesi için önlemlerin alınması olmuştur. Bunun dışında salgından etkilenen diğer tüm sistemlerin sürdürülebilirliği sağlanması gündeme gelmiştir. Özellikle pandemi sürecini kontrol altına alabilmek için, sağlık kurumları hasta bakımı ve tedavisi yoluyla, yatışları en aza indirmek ve ölüm gibi ciddi sonuçların olasılığını azaltmak amacıyla hastalık şiddetini azaltıcı çalışmalarda bulunmuştur (Şahin, Demir, 2020: 68) Virüsün bulaşma riskini azaltmak için çoğu ülkede uzaktan/çevrimiçi eğitime geçilmiş ve mekân kavramı ortadan kaldırılmıştır. Aynı zamanda toplantılar, görüşmeler, hizmet içi eğitim çalışmaları da çevrimiçi olarak yapılmıştır. Bu da pandemide dijitalleşme sürecini hızlandırmıştır. Kar amacı güden veya gütmeyen tüm örgütler, faaliyetlerini gözden geçirme, kendilerini sorgulama yoluna gitmiştir. Birçok firma etkinliklerini dijital ortama yansıtmıştır (Demirel vd, 2020: 134).

Pandemide salgının etkilediği ülkelerde çok ciddi sağlık problemleri, can kayıplarının yanı sıra boyutu nereye ulaşacağı belli olmayan ekonomik kayıplar ile küresel sistemin de temellerinin sarsıldığı görülmektedir. Güvenlik tehditlerine karşı önlem alma ve politika üretmek üzere yapılandırılmış olan uluslararası sistem ise Dünyanın ortak sorunu haline gelen küresel salgında, tehditleri doğru zamanda algılamak ve hızlı çözümler üretip uygulamakta yetersiz kaldığı düşünülmektedir (Müftüler, 2020: 20).

2.PANDEMİ SÜRECİNDE SAĞLIKTA KÜRESEL YÖNETİŞİM

Tüm dünyayı etkileyen bir salgın haline gelen Covid 19 pandemisi, öncelikle sağlık alanında acil ve önemli kararlar alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu kararlar alınırken ve uygulanırken de tüm dünya ülkeleri düşünülerek ortak hareket edilmesi noktasında ilerleme dikkat çekmiştir. Böylece Pandemi ile küresel yönetim kavramı da ivme kazanmıştır.

Dünya çapında küreselleşmenin etkisi ile başta ekonomik olmak üzere, siyasal, sosyal, kültürel, yönetsel alanda pek çok değişiklikler yönetim kavramının yaygınlaşmasında ve önem kazanmasında etkili olmuştur. Gerçek bir demokratik anlayış ve uygulamalar için, birey-devlet ilişkilerinde karşılıklı etkileşime dayalı yeni bir boyuta taşımak ihtiyacı duyulmuştur. Neoliberal politikaların ekonomik sorunlara çözüm üretememesi, katı ve tek taraflı hareket eden yönetim anlayışının sorgulanmasına sebep olmuştur. Devletin fonksiyonları ve görevleri değişime uğramıştır. Kamu yönetiminde 1970'lerin sonlarında, verimlilik, sorumluluk, katılım ve etkinlik üzerinde en fazla durulan ilkeler olmuştur. 1989 yılında Dünya Bankası'nın yayımladığı "*Sub – Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth*" raporunda Afrika'nın kalkınma sorunu yönetim krizi ile ilişkilendirilerek, ilk kez "*Yönetişim*" kavramı gündeme gelmiştir. Ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve teknolojik açıdan değişimlerin yaşandığı küreselleşme sürecine girilen 1980'li yıllardan itibaren ise katılımcılık, şeffaflık, demokrasi, hesap verebilirlik gibi kavramları içeren yönetim, pek çok ülke için uygulamaya geçirilmeye çalışılan temel değer haline gelmiştir. Sürdürülebilir bir finansal yönetim ve ekonomik büyüme

için makroekonomik sorunların çözümünde ve kalkınmanın sağlanmasında, uluslararası kurumların gündeminde yönetim yer almaya başlamıştır (Yörükoğlu, 2021:246). 1990'lı yılların sonlarında ise piyasa ekonomisinin, devletin küçültülmesinin yetersizliği ve tıkanıklığı karşısında yeni liberal politikaların uygulamadaki yetersizliklerini giderebilmek için “*yönetişim modeli*” sıkça vurgulanmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışı olan yönetim, “*devletin küçülmesi, kamu girişimciliğinin ve hizmetlerinin özelleşmesi sürecinde ortaya çıkan hem kamu hem de ekonomi yönetimi anlayışını*” ifade etmektedir. Sadece devlet veya piyasa ile sınırlı olmayan yönetim, farklı aktörlerle de ilişki ağları kurulmasını, kamusal-özel ortaklıklara ve koordinasyon mekanizmalarına başvurulmasını içermektedir. Devlet-toplum ilişkilerinde karşılıklı etkileşime önem veren yönetim kavramı; yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerdeki ilişkileri, devletin rolü ve konusunu, sivil toplum ve çıkar gruplarını yönlendiren politikaların yeniden hayata geçmesi olarak da değerlendirilmektedir. Ulusal ve küresel düzeyde yönetişimin, insan haklarına saygı çerçevesinde, özgürlük, hukukun üstünlüğü, adalet, güvenlik, farklılık ve dayanışma gibi değerleri geliştirmesi beklenmektedir. Ayrıca demokrasiyi ve katılımcılığı güvence altına alan, denetlenebilirlik, etkinlik, yerindelik ve kalite ilkelerine bağlı kaldığı sürece başarılı olacağı düşünülmektedir. (Temiz, 2012:202-203).

Yönetişim temel ilkeleriyle uygulandığında; kamu yönetiminin vatandaşa yaklaştırılması, yönetimin etkinleştirilmesi, yolsuzlukla mücadele, yönetime farklı paydaşların görüş bildirmesini sağlayarak katılımcı demokrasiyi güçlendirme, kurumların meşruluğunun artırılması, karar ve faaliyetlerin açık, anlaşılır olması gibi faydalar sağlar (TESEV, 2008: 18). Özellikle ekonomik performans, büyüme ve gelişmişlik için de yönetişimin faydalı olacağı beklenmektedir (Yörükoğlu, 2021: 248).

Küresel yönetişim, ağırlıklı olarak devletlerin tek başlarına mücadele etmekte zorlanacağı, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda ortaya çıkan sorunlara eşgüdüm ile daha düzenli ve güvenilir çözümler getirmeyi ifade etmektedir. (Temiz, 2012:203). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bürokrasi, devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan, mali ve idari açıdan özerk örgütlenmeler ile uluslararası örgütler küresel yönetişim olgusunu gündeme getirmiştir. Son yıllarda, meydana gelen devletler arasında küresel güç kaymaları dikkat çekici olmuştur. Ayrıca devletler ve devlet dışı aktörler arasındaki ilişkilerde karşılıklı bağımlılığın da arttığı da dikkat çekicidir. Küresel yönetişim bu noktada çoklu otoriteleri ve devlet dışı aktörleri de beraberinde getirmiştir. Sosyal-siyasal bir sistemde ilgili bütün aktörlerin ortak çabalarıyla elde edilen bir yapı olan yönetim, kurumlardaki meşruiyet sorunları ve karşılıklı bağımlılığın artması ile küresel düzeyde yeni yönetim biçimlerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Şimşek, 2019: 29)

Küresel yönetişim, “*uluslararası topluluk, örgüt ve tekil aktörlerin, siyasal, ekonomik ve sosyal işleri düzene sokmak amacıyla belirledikleri normlardan ve kabul ettikleri kurumlardan oluşan sistemdir*” (Temiz, 2012:15). Uluslararası hedeflerin yerine getirilebilmesi ve sorunlara ortak çözüm bulunabilmesi için; tüm ülkeleri kapsayıcı olan Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi kurumlar oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kurumlar, yükselen güçlerin yer aldığı örgütlere üye olma seçeneğini sunmaktadır (Şimşek, 2019:29).

3. PANDEMİ VE KÜRESEL YÖNETİŞİM KRİZİ

Kriz dönemlerinde devletler, küreselleşen tehditlerle tek başlarına başa çıkmakta zorlanabilmektedir. Bu nedenle, tehditlerle zamanında başa çıkabilmek için küresel boyutta önlemler almak için örgütlenmek önemli hale gelmektedir.

3.1.Pandemi Sürecinde Yönetişim

Küresel ölçekte sorunlara çözüm bulunması yolunda yönetim alanında yeni yaklaşımlara başvurulmuştur. Bunlardan en çok gündeme geleni de yönetişim olmuştur. Yönetişimin hedefi, politika oluşturma ve karar verme süreçlerinde devletin, halkın, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin koordinasyonlu hareket etmesi, demokratik katılımın sağlanması, böylece birlikte yönetim anlayışını hayata geçirmektir. Yönetişim, devlet merkezli yönetimden, toplum ve birey merkezli yönetime geçişi sağlayarak, devletin rolünde önemli değişiklikler öngörmektedir (Temiz, 2012: 204).

Küresel bir sağlık krizi haline gelen Covid 19 pandemisinde de yönetişime dayalı olgular göze çarpmaktadır. Öncelikle virüsün hızla yayılması üzerine Birleşmiş Milletlerin (BM) bir uzmanlık kuruluşu olan Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 11 Mart 2020’de pandemi (küresel salgın) ilan etmesiyle birlikte “*Acil Durum Komitesi*”, üç temel amaca yönelik uyarılarda bulunmuştur (Akgün, 2020: 18):

“1.Salgınla mücadelede Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hızlıca uluslararası koordinasyonun sağlanması,

2.Ülkelerin yaklaşan tehlikeye karşı hazırlıklı olmaları

3.Hastalığın tedavisine ilişkin aşı ve ilaç geliştirilmesi için araştırmaların teşvik edilmesi istendi.”

Devletler öncelikle bu küresel sağlık sorununa ulusal çözüm denemeleriyle yaklaşmışlardır. Başlangıçta salgınla mücadelenin en etkin yolunun sosyal teması azaltmak, mesafeli olmak, hijyene önem vermek gibi salgına özgü bazı unsurlara başvurulmuştur. Ancak uzun yıllardır potansiyel salgınlara hazırlanan ve bunlarla mücadelede önemli kararları alarak öncü olması gereken Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi uluslararası kuruluşların beklentilere cevap veremediği düşünülmüştür. Salgın tüm dünyada etkisiz hale gelmedikçe ülkelerin kendilerini izole edemeyecekleri, içe kapanma yöntemleri ile salgının ulusal sağlık sistemleri üzerinde ortaya çıkarttığı baskının yok edilemeyeceği anlaşılmıştır. Aşı / ilaç üretiminin en etkin şekilde sağlanarak salgına en kesin müdahalenin yapılabilmesi için küresel iş birliğinin kaçınılmaz olduğunun görülmesi, uluslararası işbirliği arayışlarını da gündeme getirmiştir (Aydın, 2020: 42).

Dünyadaki tüm ülkelerin birbirine bağımlı olduğu, küresel pandemi sürecinde, ulusal boyutta alınan tedbirler salgını durdurmakta yetersiz kalabilmekte ve eşgüdüm ile dayanışmanın kaçınılmaz olduğunu gözler önüne sermektedir. Ayrıca tek başına büyük bir salgınla mücadele etmek, yüksek maliyetlere katlanmayı gerektireceği düşünülmüştür. Bu durumda küresel dünyadaki güçlü aktörler ellerindeki kaynaklara, yeterliklere, askeri ve ekonomik kapasiteye rağmen vatandaşlarının güvenliğini sağlamakta zorlandıkları bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Covid 19 salgını ile uluslararası iş birliği ve dayanışmanın gerekliliği ile ciddi öneme sahip olduğu iyice belirgin hale gelmiştir (Müftüler, 2020: 21).

Uluslararası sistemde küresel yönetişimin temel unsurları olan Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kuruluşların Covid 19 salgınında mücadele aşamasında zaman zaman etkili ve başarılı olamadığı düşünülmektedir. Bu krizde devletler kendi başlarına tedbir almaya

yönelmişlerdir. Bu durum uluslararası iş birliğine dayalı problem çözme noktasında zafiyetlerin olduğunu gözler önüne sermiştir (Akgün, 2020:18).

3.2. Küresel Salgında Yönetişim Krizi

Pandemi krizinin yönetiminde iki boyut dikkat çekmektedir. Birincisinde devletler kendi iç dinamiklerine dönerek, ulusal politikalar geliştirip, sınırlarını korumaya alabilmişlerdir. İkincisinde ise, uluslararası iş birliği mekanizmaları ile uluslararası dayanışmanın artabileceği bir sistem oluşturmaya çalışmışlardır. Ulus devletler kendi aralarındaki eşgüdüm, bilgi paylaşımı ve ortak çözüm üretme gibi girişimlerle daha etkili bir küresel yönetişim modeli geliştirmişlerdir (Müftüler, 2020:23).

Salgının ortaya çıktığı ilk dönemlerde ABD-Çin rekabetinde göstergenin Covid-19 sonrasında Çin'in lehine olacağı gündeme gelmiştir. Ancak Çin'in ilk salgına maruz kalan ülke olarak sürece erken başlaması birtakım avantajlar ile dezavantajlar da getirmiştir. Amerikan yönetiminin ise tüm imkânlarına rağmen vatandaşını virüsten etkin bir şekilde koruyamaması oldukça eleştirilmiştir. En fazla sorgulanan olgulardan biri de çok taraflılık olmuştur. Uluslar üstü ve çok taraflı kuruluşların pandemi sürecinde etkili ve hızlı karar alıp uygulamada yetersizliği, performansının beklentilerin çok altında kalması, bu kurum ve kuruluşlara yönelik varoluşsal sorgulamaları da beraberinde getirmiştir (Ulutaş, 2020: 14). Salgın sürecinin, küresel yönetişim açısından ciddi bir krize dönüştüğü de görülmektedir. Başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere pek çok uluslararası örgütün sergilediği görüntü ve küresel yönetişimde yaşanan zafiyetler uluslararası kuruluşların rolleri ve işlevleri konusundaki tartışmaları derinleştirmiştir. Bu nedenle tüm uluslararası kurumların, pandemi sonrasında kendilerini yenilemeleri için güçlü bir reform talebi de oluşmuştur (Akgün, 2020:21).

Uluslararası sistemlerde, salgının en beklenmedik sonuçlarından biri olarak uluslararası iş birliği, dayanışma ve küresel yönetişim temellerinin ne kadar kırılgan olduğu fark edilmiştir. Pandeminin küresel sistem üzerine çok ciddi boyutlarda her açıdan şaşırtıcı etkilerinin olduğu görülmüştür. Bütün insanlığı etkileyen ve ilgilendiren böylesi büyük bir krizde bile iletişim ve uluslararası koordinasyon mekanizmalarının eksikliği tehlikenin boyutunu daha da artırmıştır. Virüs hakkında yeterince bilginin temin edilememesi, Dünya Sağlık Örgütü'nün başlangıçta durumu tam olarak kavrayamamasına sebep olduğu düşünülmüştür. Krizin boyutlarını büyüten ve virüsün küresel yayılımını artıran diğer bir etken de yeterli ve sağlıklı bilgi akışının olmamasıdır. Bütün ülkeleri etkileyerek küresel bir problem boyutuna ulaşan salgında, daha çok ulusal seviyede çözümler üretmek ve hatta ülkelerin dış dünya ile bağlarını koparmaya kadar giden bir eğilim görülmüştür. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslar üstü örgütlerin başında gelen Avrupa Birliği (AB) üyeleri arasında dahi çekişmeler yaşanması, dayanışmanın pandemi sürecinde ne kadar kırılgan olduğunu göstermiştir. Ancak küresel salgının yol açtığı ekonomik, sosyal, siyasal sorunlar, ülkelerin tek başına yerelde başa çıkabilecekleri konular olmadığı; özellikle küresel iş birliği ve dayanışmanın zorunlu olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak küresel krizi yerel seviyede çözmek, tüm insanlığı ilgilendiren can güvenliğini tehlikeye atan salgını bölgesel boyutta düşünüp çözüp üretmek imkânsızdır (Müftüler, 2020:21).

Pandemi sürecinde insan sağlığı ve güvenliğine yönelik tehlikeyi haber vermede Dünya Sağlık Örgütü'nün çağrıları bir farkındalık oluşturmuştur. Ancak Birleşmiş Milletler (BM) üyelerinde eşgüdüm ve iş birliği yapma konusunda ciddi cevaplar alınmadığı, sorunlara çözüm üretici somut bir etkisi olmadığı düşünülmüştür. Birleşmiş Milletler' in (BM) karar

mekanizmalarında yer alan Güvenlik Konseyleri acil toplantıya çağrılmamış, ülkeler arasında virüs salgınının kaynağı konusunda giderek yükselen bir gerilim oluşmuş ve hatta Dünya Sağlık Örgütü Çin'in gizli ortağı olmakla suçlanmıştır. Ayrıca, Dünya Sağlık Örgütü'ne yönelik mali desteğin tamamen kesileceği açıklanmıştır. Tüm bu gelişmelerin, kriz ortamında Dünya Sağlık Örgütü'nün siyasi meşruiyetini ciddi manada zayıflattığı düşünülmektedir (Akgün, 2020:18).

Bu kapsamda, Avrupa Birliği (AB)'nin krize müdahalede geç kalması, ulus üstü bir yapı olarak, krizle mücadele için uygun bir mekanizma kuramadığını göstermiştir. Avrupa Birliği üyesi devletlerin başta ulusal güvenliklerini öne çıkartarak, ulusal sınırlarını kapatmalarıyla birlikte 'tek Avrupa' idealinin çöküş görüntüleri vermesi de dikkat çekmiştir (Aydın, 2020:43). Avrupa Birliği'nin pandemi reaksiyonu bu dönemde çok eleştirilmiştir. Pandemi sürecinde uluslararası çok taraflı kurum ve kuruluşların Covid-19'la mücadeledeki etkinliği ve verimliliği en çok sorgulanan konular arasındadır (Ulutaş, 2020:14) Avrupa Birliği (AB), küresel pandemi kriziyle mücadelede siyasi, ekonomik ve sağlık alanında tüm üye ülkeleri kapsayıcı ve koordineli bir iş birliği planı oluşturamamıştır; iş birliği, yardımlaşma ve koordinasyon çalışmaları daha çok ikili düzeyde, yani devletler arası iş birliği ekseninde yürütülmüştür. Virüs bulaşıcılığının Avrupa'nın güney ülkelerinde (İtalya, İspanya ve Fransa) başlamasından sonra devletler öncelikle sınır kontrollerini başlatmışlardır.

Benzer şekilde, 2008 finansal krizi ile meydana gelen küresel sorunları tartışmak üzere oluşturulan G20 Platformunun da bu süreçte işlevsiz kaldığı düşünülmüştür. Covid 19 salgını sonrasında telekonferans ile martın son haftasında yapılan ilk G20 zirve toplantısında Covid 19 ile mücadelede uluslararası dayanışma ve iş birliğinin önemi vurgulanmış, devamında oluşabilecek ekonomik açıdan çöküşü önlemek için ilave kaynak paketleri açıklanmıştır. Ancak pandemi sürecinde etkili olabilecek daha ileri kararlar alınamamıştır (Akgün, 2020:19).

Uluslararası askeri bir örgüt olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'nunda küresel pandemiye karşı hazırlıksız yakalandığı düşünülmektedir. 2014'te NATO'nun zirve bildirisinde, doğal afetler, iklim değişikliği ve sağlık risklerinin öneminden bahsedilse de "salgın hastalıklarla mücadele" örgütün temel belgelerinde yer almamıştır. Dolayısıyla NATO'nun görev ve sorumluluk alanına dahil edilmemiştir. Bu öngörülemeyen Covid 19 salgını nedeniyle son 25 yılın NATO bünyesindeki en büyük askeri tatbikatı olarak planlanan "Avrupa Savunması 2020 tatbikatı" Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde yaşanan salgınla mücadele ve zorluklar nedeniyle pek çok aşaması ertelenmiştir. NATO'nun "Avrupa-Atlantik Acil Yardım Koordinasyon Merkezi" devreye girerek örgütün müttefikleri arasında acil sağlık yardımlarının ulaştırılmasında koordinasyonu sağlamıştır. İlk zirve toplantısında salgın hastalıklarla mücadele NATO ittifakının stratejik belgelerine girmiştir. Ancak pek çok ülkede çok fazla insanın ölümüne neden olan pandemi krizinde işlevsiz kalması toplumda vatandaşlar gözünde NATO'nun meşruiyetini sorgulanır hale getirmiştir (Akgün, 2020:19).

3.3. Covid 19 Pandemisinde Türkiye

Koruyucu önlemlerin zamanında alınması Pandemileri etkileyen en önemli faktörlerden birisidir. Başlıca koruyucu önlemler olan; "hasta izolasyonu, karantina, sosyal mesafe uygulamaları, okulların kapatılması, kişisel koruyucu ekipman kullanımı ve seyahat kısıtlamaları" ile enfekte ve enfekte olmamış popülasyonlar arasındaki etkileşimleri azaltılması hedeflenmiştir (Şahin, Demir, 2020: 68). Pandemi sürecinde, Türkiye'de öncelikle koruyucu önlemler alınması hedeflenmiş ve salgınla mücadele ilk vaka tespit edilmeden başlamıştır. İlk yapılan girişim 10 Ocak 2020 tarihinde salgının küresel takibini yapmak ve boyutunu

değerlendirmek üzere “Koronavirüs Bilim Kurulu” kurulmuştur. Alınan erken önlemlerle Türkiye’de Corona virüsün görülmesi geciktirilmeye çalışılmış ancak 11 Mart 2020 tarihinde ilk vaka görülmüştür (Cumburbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2021: 24) Türkiye’nin salgınla mücadele performansı konusunda birçok ülkeden ayrıştığı düşünülmektedir. Özellikle, sağlık sisteminde yapılan yatırımlar, Covid ile savaşta sağlık hizmetlerinin bedava ve kolay erişilebilir olması, karantina uygulamalarında devlet ve sivil toplumun gösterdiği sosyal dayanışmalar, kurumların kriz yönetiminde gösterdikleri hızlı karar alma mekanizmaları, tedarik zincirindeki sağlamlık, yurtdışından vatandaş tahliyeleri, gelen vatandaşların konaklama yerlerinin ayarlanması, ekonomik paketler ve birçok ülkeye verilen somut destekler pandemi sürecinde Türkiye’nin salgınla ciddi bir mücadele verdiğini göstermiştir (Ulutaş, 2020: 15).

Dünyanın birçok yerinde karar alma süreçlerinde “kriz yönetimi” ile salgınla mücadele etmek amacıyla dar bir kadronun aktif olduğu görülmektedir. İyi bir yönetim açısından politik zeminin uygun hale gelebilmesi için, kriz durumunun hafiflemesiyle, acil ve hızlı karar alma zorunluluklarının olmaması gerekmektedir. Türkiye’de salgınla mücadelede ilk yapılan çalışmalardan biri önemli bir güven unsuru olarak öne çıkan, gücü paylaşmaya yönelik bir danışma organı kabul edilen “Bilim Kurulu” olmuştur (<https://www.escarus.com/blog>, 2022). Vaka tespit edilir edilmez Cumhurbaşkanı başkanlığında koronavirüs toplantısı düzenlenmiş ve çok ciddi kararlar alınmıştır. Salgının yayılmasını önleyici kararlardan bazıları; eğitime ara verilmesi ve uzaktan eğitime geçilmesi; kamu çalışanlarının yurtdışına çıkışları izne tabi tutulması; spor müsabakalarının seyircisiz izlenmesine karar verilmesi, Avrupa ile uçuşlar durdurulması; kültür sanat etkinlikleri, toplantı, kongre vs. ertelenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2021: 24). Türkiye’de “vefa sosyal destek grupları” ve yerel yönetimlerin krizin sosyal ve ekonomik etkilerini azaltma yönünde yaptıkları katkılar da izlenmiştir. Sokağa çıkma yasakları, seyahat kısıtlamaları, maske takma zorunlulukları gibi gücün merkezileşmesine yönelik idari tasarruflar ile ortak alanların temizlenmesi, gıda yardımları, bilinçlendirme faaliyetleri gibi moral yükseltici etkinlikler; aslında, herkesin sağlıklı olması ve virüs yayılımının durdurulması amacıyla yönelik toplumsal kolektif iyinin sağlanması için atılmış zorunlu adımlar olduğuna işaret etmektedir (<https://www.escarus.com/blog>, 2022).

SONUÇ

Endüstri Devrimi ve sonrasında meydana gelen köklü değişimler; toplumu ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan ciddi manada etkilemiştir. Buharın endüstride kullanılmaya başlanması, ticaretteki ilerlemeler, elektriğin icadı, seri üretime geçiş, cihazların programlanması ve bilgisayar teknolojileriyle tanışılması ile dünya yeni bir sürece girmiştir. Küreselleşme ile gelinen noktada bilgisayar, internet, akıllı ürünler, bulut teknolojisi gibi gelişmeler ile iletişim ağları oluşmuş ve bilginin hızla bireyler ve toplumlar arasında hızla aktarımı hem sorunların tespitinde hem de çözümlerde etkili hale gelmiştir. Aynı zamanda küreselleşme ile dünyada herhangi bir ülkede yaşanan sorun tüm ülkeleri ve toplumları etkileyecek boyuta da çok hızlı bir şekilde gelmeye başlamıştır.

Son yıllarda dünya çapında tüm toplumları, ülkeleri, devletleri etkisi altına alan Covid 19 pandemisi, sadece sağlık alanında değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal, siyasi ve yönetsel alanda pek çok krizin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Küresel salgınla mücadelede ülkeler öncelikle, vaka sayılarının artmaması, ölüm hızlarının azaltılması yönünde önlemler alırken daha çok ulusal ve bölgesel boyutta tedbirlere yönelmişlerdir. Ancak salgının boyutu

artıp hızla artışa geçtiğinde ve ciddi can kayıpları olduğunda ülkeler arasında iletişim küresel boyutta önlemleri de gündeme getirmiştir.

Son yıllarda yeni kamu yönetimi anlayışı kapsamında, yönetim yeni bir ivme kazanıp, katılımcı, hesap verebilir, hukukun üstünlüğü, etkinlik, verimlilik, şeffaflık, farklılık, stratejik vizyon gibi prensiplerle karakterize olan “yönetişim” kavramı pandemi sürecinde de gündeme gelmiştir. Özellikle devletin aldığı kararlarda, uygulayacağı politikalarda hem ülke içerisinde katılımcı bir demokrasinin benimsenmesi hem de uluslararası aktörler vasıtasıyla dünya genelinde yönetimin şekillendirilmesini belirten yönetim sorgulanmaya başlanmıştır.

Küresel pandemi sürecinde yönetişimin değerlendirildiği ve krize yönelik gerçekleştirilen çalışmaların boyutunun açıklandığı bu çalışmada, uluslararası yönetim aktörlerinin pasif kaldığı gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır. Özellikle yönetişimin uluslararası boyutunu yansıtan; Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü, NATO gibi önemli küresel aktörlerin pandemi sürecinde yeterince etkin ve hızlı karar ve uygulamalarda bulunamadığı görülmüştür. Bu süreçte uluslararası dayanışma etkin ve çok umut verici olmasa da, Dünya üzerindeki toplumların en büyük ortak çıkarı olan insanlığın hayatta kalabilmesi için küresel yönetişimde etkili olan aktörlerin daha aktif olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 1.Akgün, Birol, *Uluslararası Yönetişim Krizi, Dış Politika*, Kriter Dergisi, 2020 ss:18-21
- 2.Aktel, Mehmet, *Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2003
- 3.Aydın, Mustafa, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, *Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, Matsa Basımevi Ankara, 2020
- 4.Demirel Gonca, Ebru Öden, Doç. Dr. İlknur Kumkale, *Covid-19 Pandemisi Sonrası Sürdürülebilir Toplumlar: Toplum 5.0*, Pandemi Döneminde Yönetim, Strateji, Liderlik, (Editörler Prof. Dr. Himmet Karadal, Prof. Dr. Muhsin Halis, Dr. Gözde Mert), Atı Akademi Titiz Yayınları, İstanbul, 2020
- 5.Hekimoğlu, Hüseyin, *Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyon Salgınlarının İncelenmesi*, BUHASDER Kongresi 8. Tepecik Enfeksiyon Günleri, 2019
- 6.Kartal Zeki, *Kavramsal ve Tarihsel Yönleri ile Küreselleşme*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007
- 7.Kılıç, Orhan, *Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri*, Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği, (Ed. Muzaffer Şeker, Ali Özer), Ankara, 2020
- 8.Müftüler Meltem, *Küresel Salgın Tehdidi Altında Küresel Sistem*, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler, Matsa Basımevi Ankara,2020: S.20)
- 9.Pierson Christopher, (Çv.Dilek Hattatoğlu), *Modern Devlet*, Berdan Matbaası Çiviyazıları, İstanbul, 2000
- 10.Şahin, Fikrettin, Sevda Demir, *Virüsler, Viral Pandemileri Etkileyen Faktörler ve Sonuçları*, Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği, (Ed. Muzaffer Şeker, Ali Özer), Ankara, 2020
- 11.Şimşek İlknur, *Uluslararası Sistemde Küresel Yönetişim ve G20*, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Aralık 2019, Cilt:5, Sayı: 4, Ss. 29- 40

12.TC Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *Asrın Küresel Salgını: Türkiye'nin Koronavirüsle Başarılı Mücadelesi*, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2021

13.T.C. Sağlık Bakanlığı. <https://covid19.saglik.gov.tr/tr/> (Erişim tarihi 29.03.2022)

14.Temiz, Hasan Ejder, *Sosyal Politika Bağlamında Yönetişim*, Tematik Yazılar, Toplum ve Demokrasi Dergisi, Sayı:13, Aralık 2012, S:201-217

15.TESEV, *İyi Yönetişim El Kitabı*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2008

16.Ulutaş, Ufuk, *Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler, Matsa Basımevi*, TC Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2020

17.Yörükoğlu, Buse, *Yönetişim ve Ekonomik Performans: Türkiye ve G7 Ülkeleri İçin Bir Değerlendirme*, Journal Of Applied And Theoretical Social Sciences, Iccsor, Jats Volume 3 Issue 3, 2021, ss:244-262

18.<https://www.escarus.com/covid-19-salgininda-one-cikan-bazi-yonetisim-dinamikleri> (Erişim Tarihi: 29.03.2022)

ÖĞRETMEN ADAYLARININ HOŞGÖRÜ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

Determination of Tolerance Levels of Teacher Candidates

Dr. Öğr. Üyesi, Aysel ARSLAN¹, Dr. Öğr. Üyesi, Firdevs ADAM²

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 0000-0002-8775-1119

²Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, - 0000-0003-1765-6287

ÖZET

Hoşgörü kavramı günümüzde oldukça yaygın olarak birey ve toplumlar arasındaki farklılıklara saygı gösterme ve tahammül etme olarak ele alınmaktadır. Bireylerin başkalarının kendilerinden farklı düşünebileceklerini, fikirlere sahip olabileceklerini, davranış ve tutum sergileyebileceklerini kabul etmeleridir. Hoşgörüde sınır kimsenin bir başkasının huzurunu kaçırmayı rahatsız etmemesiyle tolere edilebilen durumlardır. Birey kendisi sevmese de başkasına karşı dayatıcı olmaz. Çatışmaların tetikleyicisi olmaktan kaçınarak ortamın gerilmesinde rol oynamaz. Hoşgörü aynı aile, toplum, dini, inanç vb. gerekli olduğu kadar farklı toplumlar, inançlar ve yaşantıları da kapsamaktadır. Ulusal ve uluslararası birçok platformda dünyada hoşgörünün gelişmesi gerektiğiyle ilgili söylemlerde bulunmaktadır. Toplumları şekillendiren öğretmenlerin hoşgörü sahibi olması yetiştirdikleri öğrencilerin de hoşgörülü olma potansiyellerini açığa çıkartmaktadır. Kültürler arası etkileşimin çok hızlı olduğu, teknolojinin dünyayı küçük bir köy statüsüne indirdiği günümüzde okullarda insanların farklılıklarına ilişkin anlayışı öğretmenlerin verdiği eğitim geliştirmektedir. Gelecek nesiller arasında barışın temini, huzurun sağlanması ve daha yaşanılabilir bir dünyanın mirası için öğretmenlerin öğrencilerine hoşgörüyü öğretmeleri gerekmektedir. Hoşgörü evde ve ailede edinilmeye başlanmakla birlikte çocuğun ilk kez ailesinden ayrılarak gittiği sosyal ortam olan okulda karşılaştığı ilk resmi figür olan öğretmenin söyledikleri onun zihin dünyasında büyük bir etki oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmada öğretmen adaylarının hoşgörü düzeyleri cinsiyet, sınıf düzeyi, ailenin yaşadığı yer, algılanan sosyo-ekonomik düzey, anne ve baba eğitim durumu ve branş değişkenlerine göre incelenmiştir. Araştırmaya ilişkin veriler toplanmaya devam edilmektedir. Kolayda örnekleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada Gül, Karataş ve Bolkoev (2019) tarafından geliştirilen “*Öğretmen Adayları Hoşgörü Ölçeği*” kullanılmıştır. Empati, Önem, Uyum ve Tutum şeklinde dört alt faktör ve 15 maddeden oluşan ölçeğin toplam güvenilirliği .77 olarak bu çalışmada ise .82 olarak belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde yüzde ve frekans değerleri ile betimsel analiz yapılmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puan ortalamalarının araştırma değişkenleri açısından farklılaşp farklılaşmadığı SPSS.25 analiz teknikleri arasında yer alan normallik analizi, bağımsız gruplar t testi, ANOVA testi, Tukey testi ve Pearson Korelasyon testi kullanılarak incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre öğretmen adaylarının hoşgörü düzeylerinin yüksek olduğu, ailenin yaşadığı yer, anne ve baba eğitim durumu, branş değişkenleri açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı ancak cinsiyet, sınıf düzeyi ve algılanan ekonomik durum değişkenleri

açısından anlamlı farklılığın olmadığı bulgu elde edilmiştir. Ayrıca ölçeğin toplam puanı ile alt boyutları arasında yüksek düzeyde bir korelasyonun olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, hoşgörü, öğretmen adayı, üniversite

ABSTRACT

The concept of tolerance is widely considered today as respecting and tolerating the differences between individuals and societies. It is the acceptance of individuals that others may think differently from themselves, have ideas, and exhibit behaviors and attitudes. Boundaries in tolerance are situations that can be tolerated when no one disturbs or disturbs another. Even if the individual does not love himself, he is not imposing on others. It does not play a role in the tension of the environment by avoiding being the trigger of conflicts. Tolerance is the same family, society, religion, belief, etc. It covers different societies, beliefs and lives as well as necessary. In many national and international platforms, there are discourses about the need to develop tolerance in the world. The fact that teachers who shape societies are tolerant reveals the potential of their students to be tolerant. In today's world, where the interaction between cultures is very fast and technology has reduced the world to the status of a small village, the education given by teachers improves the understanding of people's differences in schools. Teachers need to teach tolerance to their students in order to ensure peace among future generations, to ensure peace and to inherit a more livable world. Although tolerance begins to be acquired at home and in the family, the words of the teacher, who is the first official figure that the child encounters at school, which is the social environment where he leaves his family for the first time, has a great impact on his mental world. In this study, the tolerance levels of teacher candidates were examined according to gender, class level, place of residence of the family, perceived socio-economic level, educational status of parents and branch variables. Data regarding the research continues to be collected. In this study, in which the convenience sampling method was used, the "*Pre-service Teacher Tolerance Scale*" developed by Gül, Karataş and Bolkoev (2019) was used. The total reliability of the scale, which consists of 15 items and four sub-factors as Empathy, Importance, Adaptation, and Attitude, was determined as .77 and .82 in this study. In the analysis of the data obtained from the research, descriptive analysis was performed with percentage and frequency values. In addition, whether the mean scores of the pre-service teachers differed in terms of research variables were examined using SPSS.25 analysis techniques such as normality analysis, independent groups t test, ANOVA test, Tukey test and Pearson Correlation test. According to the research findings, it was found that the tolerance levels of the pre-service teachers were high, they differed significantly in terms of the family's place of residence, mother and father's education level, branch variables, but there was no significant difference in terms of gender, class level and perceived economic status variables. In addition, it was determined that there was a high level of correlation between the total score of the scale and its sub-dimensions.

Keywords: Education, tolerance, teacher candidate, university

1.GİRİŞ

Hoşgörünün özünde tolerans, anlayış gösterme, tahammül, müsamaha, anlayışla karşılama vardır (Kavcar, 1995). Hoşgörü, bir grubu veya bireyi tanımlayabilen, insanca bir arada yaşama, farklılıklara saygı, değer yönelimlerinin özgürce seçimi ve başkalarının haklarına ve özgürlüğüne, onların düşünce ve davranış biçimlerine ve her türlü görüşe saygıyı ifade eden sosyal, etik ve dini bir kavramdır (Cojocariu, 2006). Toplum bağlamında, ortaya çıkan çatışma ve çözülme eğilimleriyle karakterize edilen çağdaş toplumsal süreçler tarafından belirlenir. Eğitim alanındaki araştırmacılar, hoşgörünün evrensel bir değer ve insanların bir arada yaşamının aksiyolojik biçimi olduğunu ve aynı zamanda çağdaş dünyanın en çelişkili değerlerinden biri olduğunu (sabır ve fedakarlık olarak yorumlanır) ve hoşgörülü bilinç, düşünce, eylem ve zihniyetin içeriğini tanımlar (Boghian, 2017). UNESCO'ya (1995) göre hoşgörü; kendinden farklı olan birinin, kendisi gibi olma hakkına saygı göstermek ve başkasına verilen zararın kendine ve herkese verilen zarar anlamına geleceği için zarar vermektan kaçınmaktır (Kaymakcan, 2007). Hoşgörü bir ihlale karşı ılımlı tepkiye atıfta bulunmak için tanımlayıcı anlamda kullanılabilir (McCullough, 2003). Keleş (1995) hoşgörüyü, "Kişinin kendi düşünce ve değer yargılarına uymayan düşüncelere ve değer yargılarına sahip kişilerin haklarına saygılı olması" biçiminde tanımlamıştır.

Hoşgörü kavramının semantik alanı, hoşgörü pedagojisi alanında bilimsel olarak temellenmiş dizimlerle zenginleştirilmiştir. Bunları arasında öne çıkanları: Voltaire'in toplumsal hoşgörü görüşü (Ribeiro & Simon, 2007), psikofizyolojik hoşgörü (Kuhn, 1999), kişilerarası hoşgörü (Cara, 2011; Thomae vd., 2016; Tucicov, 2001), etnik gruplar arası hoşgörü (Reardon, 2004; Silistraru, 2003), dini/dinler arası hoşgörü (Goraş-Postiç, 2004; Goraş-Postică, 2010; Macavei, 2004), toplumsal cinsiyete hoşgürüdür (Goraş-Postică, 2004; Reardon, 2004; Silistraru, 2003). Ayrıca siyasi ve etnik hoşgörü (Guzun, 2005), iletişimsel hoşgörü (Cramarenco, 2010), pedagojik hoşgörü (Grey, 2016; Tırcan, 2015), pozitif hoşgörü eğitimi (Loewen, 2013; Pâslaru, 2013), kişinin kimliğinin bir türevi olarak hoşgörü (Pâslaru, 2003), aile hoşgörü kültürü (Cuznețov, 2013), hoşgörü için eğitim (Stan, 2004; Toes 2013), stres toleransı (Şova & Baltaş, 2014), stres toleransı hoşgörü pedagojisi (Tırcan, 2013), hoşgörü eğitimi (Tırcan, 2014) şeklinde öne çıkan başlıklar da alan yazında bulunmaktadır.

Farklılıklara saygıya vurgu hoşgörü toplumun barış ve uzlaşma içinde yaşamasını sağlayan insani değerlerdendir. Çünkü hoşgörü değerine sahip olamayan toplumlarda; demokrasi, bilim ve bilimsel düşüncenin gelişmesi zordur (Gündüz, 1995). Öğretmen yetiştirme sistemi, eğitimcilerin ahlaki-manevi değerler sistemini sağlamak amacıyla hoşgörü değerleri aracılığıyla varoluşsal oluşumu güçlendirir. Bu açıdan bakıldığında, öğretmen yetiştirmenin hoşgörü vizyonu, empati, merhamet, benlik saygısı ve başkalarına saygının bir ifadesi olarak hoşgörü kültürünün değerlerine dayalı iletişime yönelik deontolojik bir davranışın oluşumunu kabul etmeyi içerir (Boghian, 2017). Hoşgörü kavramının eğitimle ilişkisini belirlemek ve eğitimin konusu yapmak için somutlaştırmak gerekir (Başaran, 1995). Eğitim, hoşgörü üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Colesante & Biggs, 1999). Dolayısıyla öğretmenler, hoşgörü eğitiminde önemli bir misyona sahiptir. Bu bağlamda, öğretmenlerin hoşgörü eğitimi konusunda yetkin ve donanımlı olması, toplumdaki hoşgörü ve bir arada yaşama kültürünün oluşmasında ve yerleşmesinde mühim bir etkidir (Kaymakcan, 2007).

Öğretmenlerin hoşgörü tutum ve algılarını çeşitli açılardan inceleyen kuramsal çalışmalar (Büyükkaragöz & Kesici, 1996; Kepenekçi, 2004; Türe & Ersoy, 2014), öğrencilerin hoşgörü tutum ve algılarını inceleyen kuramsal ve uygulamalı çalışmalar (Çalışkan & Sağlam, 2012; Lintner, 2005) bulunmaktadır. Ayrıca, öğretim elamanlarının hoşgörüyle ilgili görüşlerini ortaya koyan çalışmalar (Kıroğlu, Elma, Kesten, & Egüz, 2012) ve okul öncesi eğitiminde hoşgörü eğitimiyle ilgili çalışmalar (Tatar, 2009) da bulunmaktadır. Sınıf öğretmeni adaylarının hoşgörü değerine ilişkin bakış açılarını belirleyen çalışmaların sayısı ise oldukça sınırlıdır. Alanyazın incelendiğinde öğretmen adaylarının hoşgörüye ilişkin algılarını inceleyen Gürkan (1995), Stevens ve Charles (2005), Şahin (2011) ve Mutluer (2015) tarafından yapılmış çalışmalar görülmektedir (Kurtdele-Fidan & Güleç, 2016). Öğretmen adaylarının hoşgörü düzeyi onların farklı ortamlarda çalıştığı göz önüne alındığında oldukça önemli bir beceridir. Toplumun tüm kesimlerine yönelik olarak hoşgörü sahibi bir öğretmenin daha kucaklayıcı ve bütünleştirici bir eğitim ortamı sunacağı göz önüne alınmalıdır. Bu çalışmada öğretmen adaylarının hoşgörü düzeylerinin belirlenmesi amacıyla aşağıda yer alan soruların yanıtı aranmıştır:

Öğretmen adaylarının;

- Hoşgörü düzeyleri nedir?
- Hoşgörü düzeyleri cinsiyet, sınıf düzeyi, ailenin yaşadığı yer, algılanan sosyo-ekonomik düzey, anne ve baba eğitim durumu ve branş değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- Hoşgörü ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarının ölçeğin toplamı ile faktörleri arasındaki ilişki düzeyi ve yönü nedir?

2.YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde yöntemle ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1.Örneklem Grubu

Nicel araştırma desenleri arasında yer alan kolayda örnekleminin kullanıldığı bu çalışmanın örneklem grubu, İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesinde 2022-2023 akademik yılında eğitimlerine devam eden öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Toplamda 175 (123 kadın 52 erkek) öğretmen adayının katıldığı araştırmanın katılımcılara ilişkin demografik bilgilerinin bulunduğu Çizelge 1 aşağıda yer almaktadır.

Çizelge 1. Örneklem Grubuna Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Kadın	123	70.3
	Erkek	52	29.7
Sınıf Düzeyi	3.Sınıf	116	66.3
	4.Sınıf	59	33.7
Mezun Olunan Lise Türü	Anadolu	131	74.9
	Fen	12	6.9
	Sağlık	3	1.7
	İHL	9	5.1
	Teknik	5	2.9
	Genel	3	1.7

	Diğer	12	6.9
İkamet Yeri	Köy	15	8.6
	İlçe	34	19.4
	Şehir	91	52.0
	Büyükşehir	35	20.0
Algılanan Ekonomik Durum	Düşük	11	6.3
	Orta	147	84.0
	Yüksek	17	9.7
Anne Eğitim	İlkokul	88	50.3
	Ortaokul	32	18.3
	Lise	36	20.6
	Üniversite	19	10.9
Baba Eğitim	İlkokul	41	23.4
	Ortaokul	29	16.6
	Lise	52	29.7
	Üniversite	53	30.3
Branş	Matematik	28	16.0
	Türkçe	33	18.9
	İngilizce	32	18.3
	Resim	13	7.4
	PDR	28	16.0
	Sınıf	41	23.4

Yukarıdaki verilere göre; örneklem grubunun yaklaşık %70'inin kadın, 2/3'ünün üçüncü sınıf öğrencisi, 3/4'ünün Anadolu lisesi mezunu olduğu ve 1/2'sinin şehirde ikâmet ettiği belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların yaklaşık 17/20'sinin gelir düzeylerini orta olarak algıladıkları, 1/2'sinin annesinin ilkökul mezunu, 3/10'nun babasının üniversite mezunu olduğu ve altı farklı branşta eğitim aldıkları saptanmıştır.

2.2.Kullanılan Ölçme Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak demografik bilgi formu ve “*Öğretmen Adayları Hoşgörü Ölçeği*” (ÖAHÖ) kullanılmıştır. Gül, Karataş ve Bolkoev (2019) tarafından geliştirilen ölçek; Empati (5 madde), Önem (4 madde), Uyum (3 madde), Tutum (3 madde) şeklinde adlandırılan dört alt boyuta sahip olan ölçek toplamda 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçek geliştirme çalışmasında toplam puanda Cronbach Alpha değeri .77 olarak, bu çalışmada ise .82 olarak belirlenmiştir. Ölçek maddeleri “*Hiç Katılmıyorum=1*” ... “*Tamamen Katılıyorum=5*” şeklinde adlandırılmıştır. Katılımcılar ölçekten 15/75 aralığında puan alabilirler. Ölçek değerlerine ilişkin bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

Çizelge 2. ÖAHÖ Betimsel İstatistikleri

ÖAHÖ	n	En düşük puan	En yüksek puan	\bar{x}	Mad. ort. (1-5)	Mad. ort. (100)	sd	Skewness	Kurtosis	Cron. Alfa
Empati	175	15	25	22.57	4.51	90.28	2.04	-.767	.542	0.70
Önem	175	10	20	17.41	4.35	87.05	2.17	-.734	.400	0.73
Uyum	175	7	15	12.26	4.09	81.73	2.09	-.430	-.537	0.65
Tutum	175	9	15	13.39	4.46	89.27	1.58	-.778	-.140	0.69
Toplam	175	45	75	65.63	4.38	87.51	6.26	-.490	-.121	0.82

Yukarıdaki veriler dikkate alındığında öğretmen adaylarının hoşgörü düzeylerinin yüksek olduğu, çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu (± 1.96) ve Cronbach Alfa değerlerinin de orta olarak kabul edilen düzeyde olduğu görülmektedir.

2.3.Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmaya ilişkin veriler bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesinde eğitim alan öğretmen adaylarına ölçeğin uygulanmasıyla elde edilmiştir. Ölçekler 21 Kasım 2022 – 1 Aralık 2022 tarihleri arasında yüz yüze uygulanmış olup katılımcı gönüllülüğü gözetilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde Kolmogorov-Smirnov testi, bağımsız gruplar t testi, ANOVA testi, Tukey testi ve Pearson Korelasyon analizi testi uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Öğretmen adaylarının araştırma soruları çerçevesinde oluşturulan her bir çizelgenin altında açıklamasına yer verilmiştir.

ÖAHÖ'den aldıkları puanların cinsiyet değişkenine göre incelenmesi için uygulanan bağımsız gruplar t testi sonuçları aşağıda Çizelge 1'de sunulmaktadır.

Çizelge 3. Cinsiyet Değişkeni Bağımsız Gruplar t Testi

ÖAHÖ	Cinsiyet	n	\bar{x}	sd	t	df	p
Empati	Kadın	123	22.62	2.08	.473	173	.637
	Erkek	52	22.46	1.97			
Önem	Kadın	123	17.33	2.17	-.750	173	.455
	Erkek	52	17.60	2.19			
Uyum	Kadın	123	12.36	2.10	-.924	173	.358
	Erkek	52	12.04	2.09			
Tutum	Kadın	123	13.31	1.60	-1.122	173	.264
	Erkek	52	13.60	1.52			
Toplam	Kadın	123	65.61	6.28	-.079	173	.937
	Erkek	52	65.69	6.30			

Yapılan analizlerde öğretmen adaylarının ÖAHÖ'den aldıkları puanlarda cinsiyet değişkeninin anlamlı düzeyde farklılık ortaya koymadığı saptanmıştır ($p>.05$) (Çizelge 3). Ancak erkek katılımcıların çok az da olsa daha yüksek puan aldıkları görülmektedir.

Çalışma grubunda yer alan katılımcıların sınıf düzeyi açısından ÖAHÖ'den aldıkları puanların incelenmesi amacıyla uygulanan bağımsız gruplar t testi sonuçları Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Sınıf Düzeyi Değişkeni Bağımsız Gruplar t Testi

ÖAHÖ	Sınıf	n	\bar{x}	sd	t	df	p
Empati	3.Sınıf	116	22.50	2.01	-.638	173	.268
	4.Sınıf	59	22.71	2.11			
Önem	3.Sınıf	116	17.28	2.21	-1.131	173	.424
	4.Sınıf	59	17.66	2.09			
Uyum	3.Sınıf	116	12.35	1.93	.749	173	.378
	4.Sınıf	59	12.08	2.39			
Tutum	3.Sınıf	116	13.32	1.59	-.888	173	.583
	4.Sınıf	59	13.54	1.57			

Toplam	3.Sınıf	116	65.44	6.15	-.539	173	.591
	4.Sınıf	59	66.00	6.52			

Yapılan analizlerde öğretmen adaylarının ÖAHÖ'den aldıkları puanlarda sınıf düzeyi değişkeninin anlamlı düzeyde farklılık ortaya koymadığı saptanmıştır ($p>.05$) (Çizelge 4). Ancak dördüncü sınıfta olan katılımcıların çok az da olsa daha yüksek puan aldıkları görülmektedir.

Çalışma grubunda yer alan katılımcıların yaşadıkları yer değişkeni açısından ÖAHÖ'den aldıkları puanların incelenmesi amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. İkamet Değişkeni ANOVA Testi

ÖAHÖ	İkamet	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
Empati	Köy ^a	15	23.20	1.52	Gruplar	3	1.263	.288	-
	İlçe ^b	34	22.85	1.82	arası				
	Şehir ^c	91	22.31	1.96	Gruplar içi	171			
	Büyükşehir ^d	35	22.71	2.54	Toplam	174			
Önem	Köy ^a	15	17.67	2.13	Gruplar	3	.525	.665	-
	İlçe ^b	34	17.65	1.84	arası				
	Şehir ^c	91	17.21	2.32	Gruplar içi	171			
	Büyükşehir ^d	35	17.57	2.12	Toplam	174			
Uyum	Köy ^a	15	12.80	2.31	Gruplar	3	.821	.484	-
	İlçe ^b	34	12.47	2.03	arası				
	Şehir ^c	91	12.24	2.09	Gruplar içi	171			
	Büyükşehir ^d	35	11.89	2.07	Toplam	174			
Tutum	Köy ^a	15	14.40	0.99	Gruplar	3	3.453	.018*	1>4
	İlçe ^b	34	13.59	1.35	arası				
	Şehir ^c	91	13.34	1.53	Gruplar içi	171			
	Büyükşehir ^d	35	12.91	1.92	Toplam	174			
Toplam	Köy ^a	15	68.07	5.15	Gruplar	3	1.319	.270	-
	İlçe ^b	34	66.56	5.71	arası				
	Şehir ^c	91	65.10	6.21	Gruplar içi	171			
	Büyükşehir ^d	35	65.09	7.19	Toplam	174			

* $p<.05$

Çizelge 5 incelendiğinde; katılımcıların ölçeğin tutum alt boyutundan aldıkları puan ortalamalarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<.05$). Bu farklılığın olduğu gruplar çizelgede sunulmuştur. Genel toplam puan itibariyle küçük yerleşim alanlarından daha büyük yerleşim alanlarına doğru ölçekten alınan puanlarda düşüş olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Öğretmen adaylarının algılanan ekonomik durum değişkeni açısından ÖAHÖ'den aldıkları puanların analizinde uygulanan tek yönlü ANOVA testinden elde edilen bulgular aşağıda sunulmaktadır.

Çizelge 6. Algılanan Ekonomik Durum Değişkeni ANOVA Testi

ÖAHÖ	Ekonomik Durum	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
Empati	Düşük ^a	11	22.64	2.16	Gruplar	3	.007	.993	-
	Orta ^b	147	22.56	2.03	Gruplar içi	171			

	Yüksek ^c	17	22.59	2.18	Toplam	174			
	Düşük ^a	11	17.73	2.00	Gruplar arası	3	.214	.808	
Önem	Orta ^b	147	17.41	2.13	Gruplar içi	171			-
	Yüksek ^c	17	17.18	2.67	Toplam	174			
	Düşük ^a	11	11.64	2.42	Gruplar arası	3	.984	.376	
Uyum	Orta ^b	147	12.25	2.07	Gruplar içi	171			-
	Yüksek ^c	17	12.76	2.11	Toplam	174			
	Düşük ^a	11	13.64	1.36	Gruplar arası	3	.679	.508	
Tutum	Orta ^b	147	13.42	1.55	Gruplar içi	171			-
	Yüksek ^c	17	13.00	1.97	Toplam	174			
	Düşük ^a	11	65.64	5.85	Gruplar arası	3	.003	.997	
Toplam	Orta ^b	147	65.65	6.15	Gruplar içi	171			-
	Yüksek ^c	17	65.53	7.75	Toplam	174			

Yapılan analizlerde öğretmen adaylarının ÖAHÖ’den aldıkları puanlarda algılanan ekonomik durum değişkeninin anlamlı düzeyde farklılık ortaya koymadığı saptanmıştır ($p>.05$) (Çizelge 6).

Çalışma grubunda yer alan katılımcıların anne eğitim durumu değişkeni açısından ÖAHÖ’den aldıkları puanların incelenmesi amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları Çizelge 7’de verilmiştir.

Çizelge 7. Anne Eğitim Durumu Değişkeni ANOVA Testi

ÖAHÖ	Anne Eğitim	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
Empati	İlkokul ^a	88	22.72	1.81	Gruplar arası	3			
	Ortaokul ^b	32	22.16	2.33	Gruplar içi	171	1.209	.308	-
	Lise ^c	36	22.72	2.22	Toplam	174			
	Üniversite ^d	19	22.05	2.15					
Önem	İlkokul ^a	88	17.56	2.02	Gruplar arası	3			
	Ortaokul ^b	32	17.22	2.43	Gruplar içi	171	.579	.630	-
	Lise ^c	36	17.47	2.31	Toplam	174			
	Üniversite ^d	19	16.89	2.18					
Uyum	İlkokul ^a	88	12.42	2.04	Gruplar arası	3			
	Ortaokul ^b	32	12.22	2.03	Gruplar içi	171	.665	.580	-
	Lise ^c	36	12.22	2.22	Toplam	174			
	Üniversite ^d	19	11.68	2.26					
Tutum	İlkokul ^a	88	13.70	1.29	Gruplar arası	3			
	Ortaokul ^b	32	13.13	1.72	Gruplar içi	171	3.295	.022*	1>4
	Lise ^c	36	13.31	1.77	Toplam	174			
	Üniversite ^d	19	12.58	1.89					
Toplam	İlkokul ^a	88	66.45	5.56	Gruplar arası	3			
	Ortaokul ^b	32	64.72	7.05	Gruplar içi	171	1.702	.168	-
	Lise ^c	36	65.72	6.85	Toplam	174			
	Üniversite ^d	19	63.21	6.50					

* $p<.05$

Çizelge 7 incelendiğinde; katılımcıların ölçeğin tutum alt boyutundan aldıkları puan ortalamalarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<.05$). Bu farklılığın olduğu gruplar

çizelgede sunulmuştur. Genel toplam puan itibariyle en yüksek hoşgörü düzeyine annesi ilkökul mezunu, en düşük hoşgörü düzeyine ise annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının sahip olduğu görülmektedir.

Çalışma grubunda yer alan katılımcıların baba eğitim durumu değişkeni açısından ÖAHÖ'den aldıkları puanların incelenmesi amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Anne Eğitim Durumu Değişkeni ANOVA Testi

ÖAHÖ	Baba Eğitim	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
Empati	İlkokul ^a	41	22.71	1.79	Gruplar	3	2.245	.085	-
	Ortaokul ^b	29	22.90	2.40	arası	3			
	Lise ^c	52	22.88	1.92	Gruplar içi	171			
	Üniversite ^d	53	21.98	2.05	Toplam	174			
Önem	İlkokul ^a	41	17.71	1.86	Gruplar	3	2.258	.083	-
	Ortaokul ^b	29	17.07	2.74	arası	3			
	Lise ^c	52	17.87	1.77	Gruplar içi	171			
	Üniversite ^d	53	16.91	2.32	Toplam	174			
Uyum	İlkokul ^a	41	12.59	2.00	Gruplar	3	2.674	.047*	a>d c>d
	Ortaokul ^b	29	12.38	2.11	arası	3			
	Lise ^c	52	12.62	2.16	Gruplar içi	171			
	Üniversite ^d	53	11.60	1.98	Toplam	174			
Tutum	İlkokul ^a	41	13.80	1.35	Gruplar	3	2.647	.049*	a>b a>d
	Ortaokul ^b	29	13.03	1.76	arası	3			
	Lise ^c	52	13.62	1.40	Gruplar içi	171			
	Üniversite ^d	53	13.06	1.73	Toplam	174			
Toplam	İlkokul ^a	41	66.80	4.93	Gruplar	3	3.390	.019*	a>d c>d
	Ortaokul ^b	29	65.38	7.64	arası	3			
	Lise ^c	52	66.98	5.75	Gruplar içi	171			
	Üniversite ^d	53	63.55	6.44	Toplam	174			

* $p < .05$

Çizelge 8 incelendiğinde; katılımcıların ölçeğin toplam puan, uyum ve tutum alt boyutlarından aldıkları puan ortalamalarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($p < .05$). Bu farklılığın olduğu gruplar çizelgede sunulmuştur. Genel toplam puan itibariyle en yüksek hoşgörü düzeyine babası lise mezunu, en düşük hoşgörü düzeyine ise babası üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının sahip olduğu görülmektedir.

Çalışma grubunda yer alan katılımcıların eğitim alınan branş değişkeni açısından ÖAHÖ'den aldıkları puanların incelenmesi amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları Çizelge 9'da verilmiştir.

Çizelge 9. Branş Değişkeni ANOVA Testi

ÖAHÖ	Branş	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
Empati	Matematik ^a	28	21.86	2.03	Gruplar	5	1.993	.082	-
	Türkçe ^b	33	23.03	1.69	arası	5			
	İngilizce ^c	32	22.84	1.94	Gruplar içi	169			
	Resim ^d	13	21.54	2.88					
	PDR ^d	28	22.54	2.28	Toplam	174			
	Sınıf ^e	41	22.83	1.76					

Önem	Matematik ^a	28	16.18	2.45	Gruplar arası	5	2.740	.021*	e>a
	Türkçe ^b	33	17.61	1.87	Gruplar içi	169			
	İngilizce ^c	32	17.69	1.71					
	Resim ^d	13	16.92	2.33	Toplam	174			
	PDR ^d	28	17.50	2.43					
	Sınıf ^e	41	17.95	2.06					
Uyum	Matematik ^a	28	11.29	1.88	Gruplar arası	5	3.048	.012*	e>a
	Türkçe ^b	33	12.24	1.95	Gruplar içi	169			
	İngilizce ^c	32	11.78	2.43					
	Resim ^d	13	12.69	1.80	Toplam	174			
	PDR ^d	28	12.46	2.28					
	Sınıf ^e	41	13.05	1.72					
Tutum	Matematik ^a	28	12.54	1.50	Gruplar arası	5	2.814	.018*	e>a
	Türkçe ^b	33	13.67	1.43	Gruplar içi	169			
	İngilizce ^c	32	33.44	1.50					
	Resim ^d	13	12.85	2.12	Toplam	174			
	PDR ^d	28	13.68	1.63					
	Sınıf ^e	41	13.71	1.40					
Toplam	Matematik ^a	28	61.86	5.60	Gruplar arası	5	3.369	.006*	b>a e>a
	Türkçe ^b	33	66.55	5.67	Gruplar içi	169			
	İngilizce ^c	32	65.75	5.59					
	Resim ^d	13	64.00	7.40	Toplam	174			
	PDR ^d	28	66.18	7.32					
	Sınıf ^e	41	67.54	5.61					

* $p < .05$

Çizelge 9 incelendiğinde; katılımcıların ölçeğin toplam puan, önem, uyum ve tutum alt boyutlarından aldıkları puan ortalamalarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($p < .05$). Bu farklılığın olduğu gruplar çizelgede sunulmuştur. Genel toplam puan itibariyle en yüksek hoşgörü düzeyine sınıf öğretmenliği bölümünde okuyan, en düşük hoşgörü düzeyine ise matematik bölümünde okuyan öğretmen adaylarının sahip olduğu görülmektedir.

Öğretmen adaylarının puan ortalamalarının ölçeğin toplamı ve alt boyutlarındaki ilişki düzeyi ve yönünü belirlemek amacıyla uygulanan Pearson Korelasyon analizi sonuçları Çizelge 10'da sunulmuştur.

Çizelge 10. ÖAHÖ Toplam Puan ve Faktörlerine Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

	Toplam	Empati	Önem	Uyum	Tutum
Toplam	1.00	.822**	.815**	.761**	.776**
Empati		1.00	.559**	.456**	.597**
Önem			1.00	.472**	.511**
Uyum				1.00	.455**
Tutum					1.00

Çizelge 10 incelendiğinde; öğretmen adaylarının ÖAHÖ toplam puanları ile Empati ($r = .822$), Önem ($r = .815$), Uyum ($r = .761$) ve Tutum ($r = .776$) alt boyutları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular alan yazındaki diğer çalışmalarla birlikte ele alınacaktır.

Öğretmen adaylarının hoşgörü düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Alan yazına bakıldığında öğretmen adayları hoşgörüyü farklılıklara saygı duyma, sabırlı olma, anlayışlı olma, saygı ve sevgi ile yaklaşma, empati kurma olarak tanımlamıştır (Keleş, 1995). Öğretmen adaylarının hoşgörüyü empati kavramıyla tanımlamaları en azından bilişsel anlamda bunun kabul edildiğini göstermektedir. Zira nitelikli bir eğitimcinin hoşgörü sahibi olması beklenmektedir. Utkugün ve Yazıcı'nın (2019) çalışmasında da öğretmen adayları üniversite hayatının hoşgörü sahibi olmalarına katkı sağladığı düşüncesindedir. Yani üniversite hayatında yaşanan deneyimin hoşgörü sahibi olunmasına katkıda bulunduğu söylenebilir.

Yapılan analizlerde öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puanlarda cinsiyet değişkeninin anlamlı düzeyde farklılık ortaya koymadığı saptanmıştır. Ancak erkek katılımcıların çok az da olsa daha yüksek puan aldıkları görülmektedir. Alan yazın incelendiğinde kadınların erkeklerden daha hoşgörülü olarak algılanmalarına yönelik bulgular mevcuttur (Babaoğlu, 2016; Yetim, 2002). Gündüz'ün (2019) yaptığı çalışmada kadın öğretmen adaylarının erkeklere nazaran daha hoşgörülü olma eğiliminde oldukları rapor edilmiştir. Büyükkaragöz ve Kesici (1996) de hoşgörü konusunda kadın öğretmenler lehine anlamlı fark olduğunu belirtmektedir. Bunun nedeni kadınların toplumdaki cinsiyet rolleri, duygusal bir yapıya sahip olması, annelik içgüdülerinin varlığı olabilir.

Yapılan analizlerde öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puanlarda sınıf düzeyi değişkeninin anlamlı düzeyde farklılık ortaya koymadığı saptanmıştır. Ancak dördüncü sınıfta olan katılımcıların çok az da olsa daha yüksek puan aldıkları görülmektedir. Gündüz'ün (2019) yaptığı araştırmada, öğretmen adaylarının hoşgörü düzeyleri kaçınca sınıfta olduğuna göre farklılık göstermemektedir. Bu durum hoşgörünün kişilik özelliği olarak algılanmasından kaynaklanabilir.

Katılımcıların ikamet yeri değişkenine göre ölçeğin tutum alt boyutundan aldıkları puan ortalamalarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Genel toplam puan itibarıyla küçük yerleşim alanlarından daha büyük yerleşim alanlarına doğru ölçekten alınan puanlarda düşüş olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni küçük yerleşim birimlerinde insanların bir birini daha iyi tanınması, ilişkilerin daha samimi olması; büyük yerleşim yerlerinde insanların birbiriyle kurduğu ilişkilerin daha yüzeysel olması olabilir. İncelenen alan yazında, öğretmen adaylarının hoşgörü düzeyleri yaşadıkları yere göre farklılık göstermemektedir (Gündüz, 2019).

Katılımcıların eğitim gördükleri branş değişkenine göre ölçeğin toplam puan, önem, uyum ve tutum alt boyutlarından aldıkları puan ortalamalarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Genel toplam puan itibarıyla en yüksek hoşgörü düzeyine sınıf öğretmenliği bölümünde okuyan, en düşük hoşgörü düzeyine ise matematik bölümünde okuyan öğretmen adaylarının sahip olduğu görülmektedir. Literatür incelendiğinde, Büyükkaragöz ve Kesici'nin (1996) hoşgörünün nitelikleri olarak belirttiği; sevgi, saygı, güven, anlayış, kolaylaştırma, paylaşma, işbirliği, fonksiyonel hale getirme ve iletişim kurma kavramlarının genel öğretmen adaylarında mevcut olduğunu göstermektedir. Karaman-Kepenekçi'nin (2004) sınıf öğretmenlerinde hoşgörü ile ilgili yaptığı araştırmada da; anlayış, farklılıklara saygı, sevgi, hata payı, affetme, önyargısız ve uzlaşmacı olmak şeklinde ifade edilmiştir. Genellikle sağ beynini daha baskın kullanan bireylerde duygusallık, empati, şefkat gibi özellikler daha baskındır. Empati de hoşgörünün niteliklerindedir. Sol beyin potansiyeli daha yüksek olan bireyler ise matematik işlemlerinde, mantıksal akıl yürütmede, sayılarla arası daha iyidir ve analitik düşünme becerisine sahiptir. Mevcut çalışmada en yüksek hoşgörü düzeyine sınıf öğretmenliği bölümünde okuyan, en düşük hoşgörü düzeyine ise matematik bölümünde okuyan öğretmen adaylarının sahip olmasının nedeni matematik bölümünün sayısal bir bölüm olmasından dolayı sol beynini daha aktif kullanan bireylerin olması olabilir.

Öğretmen adaylarının ölçeğin toplam puanları ile empati, önem, uyum ve tutum alt boyutları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Hoşgörüyle birlikte anılan değerler sevgi, saygı, mutluluk, anlayış, empati, adalet, barış, demokrasidir (Uca, 2015). Gündüz'ün (2019) yaptığı araştırmada sınıf öğretmeni adayları, hoşgörülü öğretmeni sabırlı, anlayışlı, empati becerisine sahip, farklı fikirlere açık ve etkili iletişim becerisine sahip örnek bireyler olarak tanımlanmıştır. Aynı şekilde diğer bir çalışmada, sosyal bilgiler öğretmenleri, hoşgörülü bireyi, sabırlı, anlayışlı, empati becerisine sahip, farklı fikirlere açık, tutarlı davranışlar sergileyen ve etkili iletişim becerisine sahip bireyler olarak betimlenmiştir (Türe & Ersoy, 2015).

Katılımcıların anne eğitim durumu değişkenine göre en yüksek hoşgörü düzeyine annesi ilkökul mezunu, en düşük hoşgörü düzeyine ise annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının sahip olduğu görülmektedir. Baba eğitim durumu değişkeni açısından en yüksek hoşgörü düzeyine babası lise mezunu, en düşük hoşgörü düzeyine ise babası üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının sahip olduğu görülmektedir. Anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, açısından alan yazın tarandığında tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık

gözlenmemektedir (Akandere, Çelik, Altın, & Baştuğ 2015). Benzer bir çalışmada da tolerans ile anne-baba eğitim düzeyi açısından anlamlı bir farklılık olmadığı rapor edilmiştir (Sezer, Kolaç, Erol, 2013). Özsarı ve diğerlerinin (2021) araştırmasında hoşgörü eğilimlerinde anne – baba eğitim seviyesine göre anlamlı değişimler saptanmamıştır.

5. KAYNAKÇA

- [1] Akandere, M., Çelik, A., Altın, M., & Baştuğ, G. (2015). Sporun orta öğretim öğrencilerinin kendilerine karşı tolerans düzeyine etkisi. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 59-70.
- [2] Babaoğlu, E. (2016). Kadın ve erkek eğitim denetmenlerinin kişisel ve mesleki özellikleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 757-769.
- [3] Başaran, İ. E. (1995). *Hoşgörü ve eğitim*. İ. Pehlivan (Yay. Haz.), Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı (s. 47-56). UNESCO Türkiye Milli Komisyonu ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Ortak Yayın, 2, Ankara.
- [4] Boghian, I. (2017). A psycho-pedagogical approach to the concept of tolerance. *Journal of Innovation in Psychology, Education and Didactics*, 21(1), 97-110.
- [5] Büyükkaragöz, S. & Kesici, Ş. (1996). Öğretmenlerin hoşgörü ve demokratik tutumları. *Eğitim Yönetimi*, 3, 353-365.
- [6] Cara, A., & Guțu, V. (2007). *Standarde de formare continuă a cadrelor didactice din învățământul secundar general*. Chișinău: Cartier.
- [7] Cojocariu, V.-M. (2006). Educația interculturală, conceptualizare și contextualizare. *Învățământul primar*, 1(3), 42-49.
- [8] Colesante, R. J., & Biggs, D. A. (1999). Teaching about tolerance with stories and arguments. *Journal of Moral Education*, 28(2), 185-199. <https://doi.org/10.1080/030572499103205>
- [9] Cramareno, C. (2010). *Toleranță - comunicare - relaționare*. Sibiu: Astra.
- [10] Cuznețov, L. (2013). *Filosofia practică a familiei*. Chișinău: Primex-com S.R.L.
- [11] Çalışkan, H., & Sağlam, H. İ. (2012). Hoşgörü eğilim ölçeğinin geliştirilmesi ve ilköğretim öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 122, 1431-1446.
- [12] Goraș-Postică, V. (2004). *Precepte pentru edificarea unei pedagogii a toleranței*. În: *Didactica Pro ...*, no. 4., 41-43.
- [13] Goraș-Postică, V. (2010). *Formarea continuă a cadrelor didactice din domeniul educației timpurii: Curriculum de bază/ Centrul Educațional*. Pro Didactica..., Chișinău: Imprint Star.
- [14] Grey, E. (2016). *Teaching and tolerance: aversive and divisive pedagogical encounters. Discourse: Studies in the cultural politics of education*. New York: Taylor and Francis Online. pp. 1-12.
- [15] Guzun, M. (2005). *Toleranța politică și etnică din perspectiva mediatică*. Studiu. Chișinău: IMM.
- [16] Gül, Y. E., Karataş, K., & Borkoev, B. (2019). Öğretmen adayları hoşgörü ölçeği'nin türkçe'ye uyarlama çalışması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 14(20), 1115-1135. <https://doi.org/10.26466/opus.603955>

- [17] Gündüz, M. (1995). *Açılış konuşması*. İ. Pehlivan (Yay. Haz.), Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı, (s. 13-15). Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Ortak Yayın.
- [18] Gündüz, M. (2019). Öğretmen adaylarının sahip oldukları hoşgörü düzeylerinin belirlenmesi. *SDU International Journal of Educational Studies*, 6(2), 43-52.
- [19] Gürkan, T. (1995). *Üniversite öğrencilerinin hoşgörü kavramına bakışı*. İ. Pehlivan (Yay. Haz.), Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı, (s. 69-78). Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Ortak Yayın.
- [20] Karaman-Kepenekçi, Y. (2004). Sınıf öğretmenlerine göre hoşgörü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 38, 250-265.
- [21] Kavcar, C. (1995). *Açılış konuşmaları*. İ. Pehlivan (Yay. Haz.), Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı (s. 1-4). Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Ortak Yayın.
- [22] Kaymakcan, R. (2007). Bir değer olarak hoşgörü ve eğitimi. *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 2(6), 114-119.
- [23] Keleş, B. (1995). *Siyasette hoşgörü*. Uluslararası Hoşgörü Kongresi, 10-12 Haziran, Antalya.
- [24] Kepenekçi, K. Y. (2004). Sınıf öğretmenlerine göre hoşgörü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 38, 250-265.
- [25] Kıroğlu, K., Elma, C., Kesten, A., & Egüz, Ş. (2012). Üniversitede demokratik bir değer olarak hoşgörü. *Journal of Social Studies Education Research*, 3(2), 86-104.
- [26] Kuhn, S. (1999). *Structura revoluțiilor științifice*. Traducere de Radu J. Bogdan, Studiu introductiv de Mircea Flonta. București: Humanitas.
- [27] Kurtdede Fidan, N., & Güleç, F. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının bakış açısından “hoşgörü değeri”. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(01), 246-257. <https://doi.org/10.14582/DUZGEF.726>
- [28] Loewen, N. (2013). A proposal to support college internalization within a pedagogy of positive tolerance. *Pedagogie Collegiale*, 26(3), 1-6.
- [29] Macavei, El. (2004). *Toleranță religioasă și ecumenism*. În L. Holzinger (Ed.), Armonie comunitară în spirit european. Timișoara.
- [30] McCullough, M. E., Fincham, F. D., & Tsang, J. A. (2003). Forgiveness, forbearance, and time: the temporal unfolding of transgression-related interpersonal motivations. *Journal of personality and social psychology*, 84(3), 540. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.3.540>
- [31] Mutluer, C. (2015). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının “hoşgörü” kavramına ilişkin metaforik algıları. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 8(22), 575-595.
- [32] Özsarı, A., Pepe, H., Pepe, Ş., & Fişekçioğlu, İ.B., (2021). Taekwondo Sporcularının Hoşgörü Eğilimlerinin İncelenmesi. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 40-50.
- [33] Pâslaru, V. (2003). *Principiul pozitiv al educației*. Chișinău: Litera.
- [34] Pâslaru, V. (2013). *Introducere în teoria educației literar-artistice*. București: Sigma.
- [35] Reardon, B. (2004). *Toleranța - calea spre pace*. Chișinău: ARC.
- [36] Ribeiro, P., & Simon, J. E. (2007). *Breeding sweet basil for chilling tolerance. Issues in new crops and new uses*. ASHS Press, Alexandria, VA, 302-305.

- [37] Sezer A., Kolaç, N., Erol S. (2013). Bir İlköğretim okulu 4, 5, 6'ncı sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne baba tutumları ve bazı değişkenler ile ilişkisi. *MÜSBED*, 3(4), 184-190.
- [38] Silistraru, N. (2003). *Etnopedagogie*. Chişinău: CE USM.
- [39] Stan, E. (2004). Educația pentru toleranță. *Didactica Pro ...*, № 4. 43-48.
- [40] Stevens, R. & Charles, J. (2005). Preparing teachers to teach tolerance. *Multicultural Perspectives*, 7(1), 17–25. https://doi.org/10.1207/s15327892mcp0701_4
- [41] Şahin, Ç. (2011). Perceptions of prospective teachers about tolerance education. *Educational Research and Reviews*, 6(1), 77-86.
- [42] Şova, T., & Balţat, L. (2014). *Toleranța la stres*. Chişinău: Tipografia UPS „I. Creangă”.
- [43] Tatar, A. F. (2009). *Okul öncesi eğitiminde (5–6 yaş) hoşgörü eğitimi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- [44] Thomae, M., Birtel, M. D., & Wittemann, J. (2016). *The interpersonal tolerance scale (IPTS): Scale development and validation*. Paper presented at the 2016 Annual Meeting of the International Society of Political Psychology, Warsaw, Poland, 13th-16th July 2016.
- [45] Toes, D. (2013). Educația pentru toleranță necesară în învățământul primar. *Revista Secolului*, 18-24.
- [46] Tucicov-Bogdan, A. (2001). Toleranța interetnică, teorie și realitate. *Revista Psihologia*, nr. 5, 9-11.
- [47] Țurcan (Balţat), L. (2013). *Pedagogia toleranței. Ghid metodologic*. Chişinău: UPS „Ion Creangă”.
- [48] Țurcan (Balţat), L. (2014). *Educație pentru toleranță. Sugestii metodologice*. Chişinău: Tipogr. Garamont –Studio.
- [49] Țurcan, L. (2015). *Formarea cadrelor didactice prin valorile toleranței*. Chişinău: Tipogr. UPSC „Ion Creangă”.
- [50] Türe, H., & Ersoy, A. F. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitimine bakışı ve hoşgörü eğitimine ilişkin uygulamaları. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 5(1), 57-87.
- [51] Uca, M. A. (2015). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile hoşgörü değerine sahip olma düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- [52] Utkugün, C., & Yazıcı, S. (2019). Öğretmen adaylarının hoşgörü değerine yaklaşımı. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 17-31.
- [53] Yetim, N. (2002). Sosyal sermaye olarak kadın girişimciler: Mersin örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(2), 79-92.

REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK ÖĞRETMEN ADAYLARININ GELİŞEN ZİHNİYET DÜZEYİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Investigation of the Developing Mentality Level of Guidance and Psychological Counseling Teacher Candidates in Terms of Different Variables

Dr. Öğr. Üyesi, Firdevs ADAM¹, Dr. Öğr. Üyesi, Aysel ARSLAN²,

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, - 0000-0003-1765-6287

²Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, - 0000-0002-8775-1119

ÖZET

Gelişen zihniyet teorisine göre sürekli değişen ve destekleyici bir ortamda birey, kişisel eğilimini, tutumunu ve karakterini değiştirebilir. Bu sadece performansı ve başarıyı geliştirmekle de ilgili değil, aynı zamanda bireysel psikolojiye derinlemesine bakmak, olumsuz tutumları ve önyargıları değiştirmek konusunda da yardımcı olmaktadır. Gelişen zihniyet, kişinin çalışkanlık, zorlukları kucaklama, zorluklardan veya başarısızlıklardan ders çıkarma, azim ve çaba, olumlu bir tutum sergileme ve becerikli yaklaşımlar benimseme yoluyla karaktere yerleştiğine inanılan bir kavramdır; sabit zihniyet ise en iyi performansınızı göstermekle eşdeğerdir. Bu iki kavramı iyi tanımlamak gerekir, çünkü gelişim zihniyeti ile sabit zihniyet arasındaki farkı bilmek, bir öğrencinin zekâsını geliştirebilir, yaşam deneyimini ve yansımaları genişletebilir. Bir kişinin/öğrencinin üstün zekâlı olup olmadığını değerlendirmek için IQ testi uygulayan pek çok kuruluş ve eğitimci, kişinin zekâsı ve öğrenme yeteneği ile ilgili kalıp yargılar ve etiketlemeler oluştururken, gelişim zihniyeti ise bunun tam tersidir. Nöroloji alanında bu teoriyi destekleyen ve sabit zihniyete karşı kanıtlar sağlayan gelişen zihniyet ve zekâ araştırılmıştır. Olumsuzluklara karşı olumlu bir tutumla meydan okuma konusunda kendine güvenme, cesaret ve azim gibi iyi nitelikleri kapsayan bir zihniyete sahip olma bireyin gelişen zihniyeti için önemlidir. Çünkü gelişen zihniyet, bireylerin uzun vadeli gelişimini desteklemeyi amaçlamalıdır. Bu nedenle, üniversite düzeyinde eğitim gören bireylerde gelişen zihniyet düzeyinin farklı değişkenler açısından incelenmesi oldukça önemlidir. Yapılan bu çalışmada öğretmen adaylarının zihniyet düzeyleri cinsiyet, sınıf düzeyi, ailenin yaşadığı yer, algılanan sosyo-ekonomik düzey, anne ve baba eğitim durumu, mezun olunan lise türü ve branş değişkenlerine göre incelenecektir. Araştırmaya ilişkin veriler toplanmaya devam edilmektedir. Kolayda örnekleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada Yılmaz (2022) tarafından geliştirilen “Zihniyet Teorisi Ölçeği” kullanılmıştır. Atalet, Değişmezlik İnancı, Gelişime İnanç ve Çaba şeklinde dört alt faktör ve 13 maddeden oluşan ölçeğin güvenilirliği .803 olarak bu çalışmada ise .712 olarak belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde yüzde ve frekans değerleri ile betimsel analiz yapılmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puan ortalamalarının araştırma değişkenleri açısından farklılaşp farklılaşmadığı SPSS.25 analiz teknikleri arasında yer alan normallik analizi, bağımsız gruplar t testi, ANOVA testi, Tukey testi ve Pearson Korelasyon testi kullanılarak incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre öğretmen adaylarının gelişen zihniyet düzeylerinin yüksek olduğu, cinsiyet ve ailenin yaşadığı

yer değişkenleri açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı ancak diğer değişkenler açısından anlamlı farklılığın olmadığı bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca ölçeğin toplam puanı ile bir alt boyutu arasında yüksek düzeyde üç alt boyutu ile de orta düzeyde korelasyonun olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, öğretmen adayı, üniversite, zihniyet teorisi

ABSTRACT

According to the developing mentality theory, in a constantly changing and supportive environment, the individual can change his personal tendency, attitude and character. It's not just about improving performance and success, it's also helpful in looking deeply into individual psychology and changing negative attitudes and prejudices. A flourishing mindset is a concept believed to become ingrained in one's character through hard work, embracing difficulties, learning from difficulties or failures, perseverance and effort, maintaining a positive attitude, and adopting resourceful approaches; fixed mindset is equivalent to performing at your best. It is necessary to define these two concepts well, because knowing the difference between a growth mindset and a fixed mindset can develop a student's intelligence and broaden their life experience and reflection. While many organizations and educators who use IQ testing to assess whether a person/student is gifted create stereotypes and labels about a person's intelligence and ability to learn, the growth mindset is the opposite. Evolving mindsets and intelligence have been explored in the field of neurology, supporting this theory and providing evidence against the fixed mindset. Having a mindset that encompasses good qualities such as self-confidence, courage and perseverance to challenge adversity with a positive attitude is important for an individual's developing mindset. Because the developing mindset should aim to support the long-term development of individuals. For this reason, it is very important to examine the mentality level developed in individuals studying at university level in terms of different variables. In this study, the mentality levels of teacher candidates will be examined according to gender, class level, family living place, perceived socio-economic level, educational status of parents, type of high school graduated and branch variables. Data regarding the research continues to be collected. In this study, in which the convenience sampling method was used, the "Mentality Theory Scale" developed by Yılmaz (2022) was used. Consisting of four sub-factors as Inertia, Belief in Immutability, Belief in Development and Effort and 13 items, the reliability of the scale was determined as .803 and .712 in this study. In the analysis of the data obtained from the research, descriptive analysis was performed with percentage and frequency values. In addition, whether the mean scores of the pre-service teachers differed in terms of research variables were examined using SPSS.25 analysis techniques such as normality analysis, independent groups t test, ANOVA test, Tukey test and Pearson Correlation test. According to the research findings, it was found that the developing mentality levels of the teacher candidates were high, they differed significantly in terms of gender and the place where the family lived, but there was no significant difference in terms of other variables. In addition, it was determined that there was a high level of correlation between the total score of the scale and one of its sub-dimensions, and a moderate correlation with its three sub-dimensions.

Keywords: Education, prospective teacher, university, theory of mindset

1.GİRİŞ

Fransa'da ünlü deneysel psikolog olan Alfred Binet, kişinin zekâsını test etmek için IQ ölçüm aracı geliştirdi ve bireyin IQ'sunun tüm yaşam boyunca geliştirilemeyeceğine belirtti (Binet, 1909; Binet & Simon, 1973). Yani fikir ve zihniyetin durağan ve hareketsiz kalacağı, genetik kalıtım ve IQ'nün değiştirilemeyecek veya geliştirilemeyecek olduğu kabul görmüştür (Rosenthal & Jacobson, 1992; Short, 2017; St. Amant, 2017; Steele, 1997; Stenzel, 2015; Waid, 2018).

Gelişen zihniyet teorisine göre (Dweck, 2005; Dweck, 2006; Dweck, 2015; Dweck, 2017) sürekli değişen ve destekleyici bir ortamda birey, kişisel eğilimini, tutumunu ve karakterini değiştirebilir. Bu sadece performansı ve başarıyı geliştirmekle de ilgili değil, aynı zamanda bireysel psikolojiye derinlemesine bakmak, olumsuz tutumları ve önyargıları değiştirmek konusunda da yardımcı olmaktadır. Gelişen zihniyet, kişinin çalışkanlık, zorlukları kucaklama, zorluklardan veya başarısızlıklardan ders çıkarma, azim ve çaba, olumlu bir tutum sergileme ve becerikli yaklaşımlar benimseme yoluyla karaktere yerleştiğine inanılan bir kavramdır; sabit zihniyet ise en iyi performansınızı göstermekle eşdeğerdir (Dweck, 2017). Bu iki kavramı iyi tanımlamak gerekir, çünkü gelişim zihniyeti ile sabit zihniyet arasındaki farkı bilmek, bir öğrencinin zekâsını geliştirebilir, yaşam deneyimini ve yansımalarını genişletebilir.

Bir kişinin/öğrencinin üstün zekâlı olup olmadığını değerlendirmek için IQ testi uygulayan pek çok kuruluş ve eğitimci, kişinin zekâsı ve öğrenme yeteneği ile ilgili kalıp yargılar ve etiketlemeler oluştururken, gelişim zihniyeti ise bunun tam tersidir. Nöroloji alanında bu teoriyi destekleyen ve sabit zihniyete karşı kanıtlar sağlayan gelişen zihniyet ve zekâ araştırılmıştır (Betsy, 2018; Bransford, Brown, & Cocking, 2000; Guidera, 2014). Ayrıca gelişen zihniyetin olumlu etkisi, dezavantajları ve önemine odaklanan birçok çalışma da yapılmıştır (Aronson, 2002; Bellini, 2017; Bethge, 2018; Blackwell, Trzesniewski, & Dweck, 2007; Blum, 2017; Brougham, 2016; Deal & Peterson, 1994; Deal & Peterson, 1999; Dweck & Leggett, 1988; Guidera, 2014; Kamins & Dweck, 1999; Mueller & Dweck, 1998; Northrop, 2014).

Zekâ, kişinin motivasyonuna ve çabasına göre değiştirilebilecek kadar esnektir, çalışma ve sürdürülebilir çaba ile onu geliştirmek mümkündür (Levy, Stroessner, & Dweck, 1998). Beyin araştırmaları, insan beyninin gelişebilir olduğuna, öğrenme ve etkinlikler yoluyla farklı deneyimler kazandığını gösteren güçlü kanıtlar sunarak gelişen zihniyet teorisi için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Beyin ve nöroloji araştırmaları, insan zihninin esnek olduğunu ve sınırsız deneyime sahip olabileceğini, sonsuz bir kaba benzeterek zaten göstermiştir (Guidera, 2014). Nörobilim araştırması, öğrenme davranışının (örneğin, bilgi işleme veya deneyim edinme) beynin biçimini ve yapısını şekillendirdiğini, aynı zamanda beynin büyümesini teşvik ettiğini ve bunun tersini de göstermiştir. Öğrenmenin temel teorisi olarak, nöron sistemi çalışması, nöronun sinapslarının bilgiyi ilettiğini ve deneyim tarafından yönlendirildiğini, bunun üretiminin bir bireyin tüm ömrünü kapsayacağını öne sürdü (Bransford vd., 2000). Nörobilimsel araştırmalar, gelişen zihniyetin iç motivasyonu artırmaya yardımcı olduğunu kanıtlamaktadır (Betsy, 2018).

Yapılan araştırmalarda verilen bilgiler ışığında, bu çalışma önemlidir. Çünkü gelişen zihniyetin değeri eğitimde yatmaktadır, yaşlar ve öğrenme aşamaları, bireyin gelişen zihniyeti için gerçekten kıymetlidir. Bireye çevresinden olumsuz duygu- düşünceler aktarıldığında, bu görüşü

kabul edebilir ve eleştirel düşünmeden kendi fikirlerinden kolayca vazgeçebilir, bu da bir kısır döngüye neden olur (Croizet & Claire, 1998; Gonzales, Blanton & Williams, 2002; Rattan, Good, & Dweck, 2012; Spencer, Steele & Quinn, 1999). Gelişen zihniyet, cesaretin gücünü ve her şeyin olumlu tarafını vurgular, bu nedenle bireylerin sıkıntıları ve zorlukları aşmasına yardımcı olur. Zorluklar karşısındaki tutum ve azim arasındaki olumlu ilişkiyi gösteren bir çok çalışma bulunmaktadır (Blackwell vd., 2007; Garcia, 2016; Good, Aronson, & Inzlicht, 2003; Johns, Schmader, & Martens, 2005; Rosenthal & Jacobson, 1992; Saia, 2016; Wang, Luo, Nie, & Wang, 2019; Zeng, Chen, Cheung, & Peng, 2019; Zhao vd., 2018). Gelişen zihniyet okul ve sınıftan çok her yerde ve hayat boyu öğrenmeye entegre edilmelidir. Olumsuzluklara karşı olumlu bir tutumla meydan okuma konusunda kendine güvenme, cesaret ve azim gibi iyi nitelikleri kapsayan bir zihniyete sahip olma bireyin gelişen zihniyeti için önemlidir. Çünkü gelişen zihniyet, bireylerin uzun vadeli gelişimini desteklemeyi amaçlamalıdır. Bu nedenle, üniversite düzeyinde eğitim gören bireylerde gelişen zihniyet düzeyinin farklı değişkenler açısından incelenmesi oldukça önemlidir.

Bu araştırmanın amacı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (RPD) anabilim dalında eğitim alan öğretmen adaylarının farklı değişkenler açısından gelişen zihniyet düzeylerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır:

RPD öğretmen adaylarının;

- Gelişen zihniyet düzeyleri nedir?
- gelişen zihniyet düzeyleri cinsiyet, sınıf düzeyi, ailenin yaşadığı yer, algılanan sosyo-ekonomik düzey, anne ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- Gelişen Zihniyet ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarının ölçeğin toplamı ile faktörleri arasındaki ilişki düzeyi ve yönü nedir?

2.YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde yöntemle ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1.Örneklem Grubu

Nicel araştırma desenleri arasında yer alan kolayda örnekleminin kullanıldığı bu çalışmanın örneklem grubu, İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesinde 2022-2023 akademik yılında eğitimlerine devam eden RPD öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Toplamda 176 (122 kadın 54 erkek) öğretmen adayının katıldığı araştırmanın katılımcılara ilişkin demografik bilgilerinin bulunduğu Çizelge 1 aşağıda yer almaktadır.

Çizelge 1. Örneklem Grubuna Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Kadın	122	69.3
	Erkek	54	30.7
Sınıf Düzeyi	2.Sınıf	59	33.5
	3.Sınıf	55	31.3
	4.Sınıf	62	35.2

Mezun Olunan Lise Türü	Anadolu	123	69.9
	Fen	7	4.0
	Sağlık	4	2.3
	İHL	21	11.9
	Genel	7	4.0
	Diğer	14	8.0
İkamet Yeri	Köy	17	9.7
	İlçe	31	17.6
	Şehir	83	47.2
	Büyükşehir	45	25.6
Algılanan Ekonomik Durum	Düşük	14	8.0
	Orta	147	83.5
	Yüksek	15	8.5
Anne Eğitim	İlkokul	86	48.9
	Ortaokul	27	15.3
	Lise	42	23.9
	Üniversite	21	11.9
Baba Eğitim	İlkokul	34	19.3
	Ortaokul	37	21.0
	Lise	59	33.5
	Üniversite	46	26.1

Yukarıdaki verilere göre; örneklem grubunun yaklaşık %70'inin kadın, sınıf dağılımlarının nispeten dengeli olduğu, 7/10'unun Anadolu lisesi mezunu olduğu ve %47.2'sinin şehirde ikamet ettiği belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların yaklaşık %83.5'inin gelir düzeylerini orta olarak algıladıkları, %48.9'unun annesinin ilkokul mezunu ve %33.5'inin babasının üniversite mezunu olduğu saptanmıştır.

2.2.Kullanılan Ölçme Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak demografik bilgi formu ve “Zihniyet Teorisi Ölçeği” (ZTÖ) kullanılmıştır. Yılmaz (2022) tarafından geliştirilen ölçek; Atalet (AT=4 madde), Değişmezlik İnancı (Dİ=3 madde), Çaba (ÇB=3 madde), Gelişime İnanç (Gİ=3 madde) şeklinde adlandırılan dört alt boyuta sahip olan ölçek toplamda 13 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin atalet ve değişmezlik inancı alt boyutlarındaki maddeler olumsuz olarak kodlanmıştır. Bu çalışmada ters çevrilerek analiz edilmiştir. Ölçek geliştirme çalışmasında toplam puanda Cronbach Alpha değeri .803 olarak, bu çalışmada ise .712 olarak belirlenmiştir. Ölçek maddeleri “Benim düşüncelerime hiç uygun değil=1”... “ Benim düşüncelerime çok uygun =5” şeklinde adlandırılmıştır. Katılımcılar ölçekten 13/65 aralığında puan alabilirler. Ölçek değerlerine ilişkin bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

Çizelge 2. ZTÖ Betimsel İstatistikleri

ZTÖ	n	En düşük puan	En yüksek puan	\bar{x}	Mad. ort. (1-5)	Mad. ort. (100)	sd	Skewness	Kurtosis
AT	176	8	20	14.97	3.74	74.85	2.43	-.352	-.340
Dİ	176	3	15	11.33	3.78	75.53	3.04	-.577	-.348
ÇB	176	7	15	12.05	4.02	80.33	1.89	-.429	-.259
Gİ	176	7	15	10.21	3.40	68.07	1.40	-.130	-.561
Toplam	176	32	60	48.55	3.73	74.70	5.91	-.306	-.292

Yukarıdaki veriler toplam puan açısından dikkate alındığında RPD öğretmen adaylarının gelişen zihniyet düzeylerinin yüksek olduğu, çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu (± 1.96) görülmektedir.

2.3.Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmaya ilişkin veriler bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesinde RPD bölümünde eğitim alan 2,3 ve 4. sınıf öğretmen adaylarına ölçeğin uygulanmasıyla elde edilmiştir. Ölçekler 22 Kasım 2022 – 6 Aralık 2022 tarihleri arasında yüz yüze uygulanmış olup katılımcı gönüllülüğü gözetilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde Kolmogorov-Smirnov testi, bağımsız gruplar t testi, ANOVA testi, Tukey testi ve Pearson Korelasyon analizi testi uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Öğretmen adaylarının araştırma soruları çerçevesinde oluşturulan her bir çizelgenin altında açıklamasına yer verilmiştir.

RPD öğretmen adaylarının ZTÖ'den aldıkları puanların cinsiyet değişkenine göre incelenmesi için uygulanan bağımsız gruplar t testi sonuçları aşağıda Çizelge 1'de sunulmaktadır.

Çizelge 3. Cinsiyet Değişkeni Bağımsız Gruplar t Testi

ZTÖ	Cinsiyet	n	\bar{x}	sd	t	df	p
AT	Kadın	122	15.25	2.44	2.367	174	.020*
	Erkek	54	14.33	2.32			
Dİ	Kadın	122	11.46	2.91	.808	174	.421
	Erkek	54	11.04	3.31			
ÇB	Kadın	122	12.10	1.99	.595	174	.553
	Erkek	54	11.93	1.67			
Gİ	Kadın	122	10.17	1.51	-.600	174	.550
	Erkek	54	10.30	1.14			
Toplam	Kadın	122	48.98	5.96	1.458	174	.148
	Erkek	54	47.59	5.73			

$p < .05^*$

Yapılan analizlerde RPD öğretmen adaylarının ZTÖ'den aldıkları puanlarda cinsiyet değişkeninin AT alt boyutunda kadın katılımcılar lehine anlamlı düzeyde farklılık oluşturduğu ($p < .05$), ancak diğer alt boyutlar ve toplam puanda anlamlı farklılık oluşturmadığı saptanmıştır ($p > .05$) (Çizelge 3). Toplam puanda kadın katılımcıların anlamlı farklılık ortaya koymasa da daha yüksek puan aldıkları görülmektedir.

Çalışma grubunda yer alan katılımcıların sınıf düzeyi açısından ZTÖ'den aldıkları puanların incelenmesi amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Sınıf Düzeyi Değişkeni Bağımsız Gruplar t Testi

ZTÖ	Ekonomik Durum	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
AT	2.Sınıf	59	15.47	2.37	Gruplar arası	2	2.263	.107	-
	3.Sınıf	55	14.53	2.28	Gruplar içi	173			
	4.Sınıf	62	14.87	2.58	Toplam	175			
Dİ	2.Sınıf	59	11.88	2.64	Gruplar arası	2	1.561	.213	-
	3.Sınıf	55	10.93	3.11	Gruplar içi	173			
	4.Sınıf	62	11.16	3.29	Toplam	175			
ÇB	2.Sınıf	59	12.27	1.84	Gruplar arası	2	.760	.469	-
	3.Sınıf	55	11.84	1.95	Gruplar içi	173			
	4.Sınıf	62	10.02	1.90	Toplam	175			
Gİ	2.Sınıf	59	10.37	1.43	Gruplar arası	2	1.015	.364	-
	3.Sınıf	55	10.25	1.48	Gruplar içi	173			
	4.Sınıf	62	10.02	1.31	Toplam	175			
Toplam	2.Sınıf	59	50.00	5.15	Gruplar arası	2	2.837	.061	-
	3.Sınıf	55	47.55	5.80	Gruplar içi	173			
	4.Sınıf	62	48.06	6.48	Toplam	175			

Yapılan analizlerde RPD öğretmen adaylarının ZTÖ'den aldıkları puanlarda sınıf düzeyi değişkeninin anlamlı düzeyde farklılık ortaya koymadığı saptanmıştır ($p>.05$) (Çizelge 4). Ancak dördüncü sınıfta olan katılımcıların çok az da olsa daha yüksek puan aldıkları görülmektedir.

Çalışma grubunda yer alan katılımcıların yaşadıkları yer değişkeni açısından ZTÖ'den aldıkları puanların incelenmesi amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. İkamet Değişkeni ANOVA Testi

ZTÖ	İkamet	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
Empati	Köy ^a	17	14.47	2.72	Gruplar arası	3	3.185	.025*	c>d
	İlçe ^b	31	14.48	2.51	Gruplar içi	172			
	Şehir ^c	83	15.55	2.33	Gruplar içi	172			
	Büyükşehir ^d	45	14.40	2.27	Toplam	175			
Önem	Köy ^a	17	11.65	2.98	Gruplar arası	3	.316	.814	-
	İlçe ^b	31	11.13	3.03	Gruplar içi	172			
	Şehir ^c	83	11.49	3.09	Gruplar içi	172			
	Büyükşehir ^d	45	11.04	3.04	Toplam	175			
Uyum	Köy ^a	17	12.12	1.76	Gruplar arası	3	.019	.996	-
	İlçe ^b	31	12.06	1.61	Gruplar içi	172			
	Şehir ^c	83	12.01	2.02	Gruplar içi	172			
	Büyükşehir ^d	45	12.07	1.95	Toplam	175			
Tutum	Köy ^a	17	10.29	1.45	Gruplar arası	3	.412	.744	-
	İlçe ^b	31	10.00	1.44	Gruplar içi	172			
	Şehir ^c	83	10.19	1.41	Gruplar içi	172			
	Büyükşehir ^d	45	10.36	1.38	Toplam	175			
Toplam	Köy ^a	17	48.53	6.44	Gruplar arası	3	.815	.487	-
	İlçe ^b	31	47.68	5.07	Gruplar içi	172			
	Şehir ^c	83	49.25	5.97	Gruplar içi	172			
	Büyükşehir ^d	45	47.87	6.16	Toplam	175			

* $p<.05$

Çizelge 5 incelendiğinde; katılımcıların ölçeğin AT alt boyutundan aldıkları puan ortalamalarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<.05$). Bu farklılığın olduğu gruplar çizelgede sunulmuştur.

RPD öğretmen adaylarının algılanan ekonomik durum değişkeni açısından ZTÖ’den aldıkları puanların analizinde uygulanan tek yönlü ANOVA testinden elde edilen bulgular aşağıda sunulmaktadır.

Çizelge 6. Algılanan Ekonomik Durum Değişkeni ANOVA Testi

ZTÖ	Ekonomik Durum	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
AT	Düşük	14	15.14	3.21	Gruplar arası	2	.210	.811	-
	Orta	147	15.99	2.39	Gruplar içi	173			
	Yüksek	15	14.60	2.20	Toplam	175			
Dİ	Düşük	14	12.07	2.64	Gruplar arası	2	.933	.395	-
	Orta	147	11.34	2.99	Gruplar içi	173			
	Yüksek	15	10.53	3.80	Toplam	175			
ÇB	Düşük	14	11.71	1.94	Gruplar arası	2	1.084	.341	-
	Orta	147	12.14	1.91	Gruplar içi	173			
	Yüksek	15	11.47	1.60	Toplam	175			
Gİ	Düşük	14	10.71	1.07	Gruplar arası	2	1.022	.632	-
	Orta	147	10.16	1.42	Gruplar içi	173			
	Yüksek	15	10.27	1.49	Toplam	175			
Toplam	Düşük	14	49.64	6.78	Gruplar arası	2	.856	.427	-
	Orta	147	48.62	5.77	Gruplar içi	173			
	Yüksek	15	46.87	6.55	Toplam	175			

Yapılan analizlerde RPD öğretmen adaylarının ZTÖ’den aldıkları puanlarda algılanan ekonomik durum değişkeninin anlamlı düzeyde farklılık ortaya koymadığı saptanmıştır ($p>.05$) (Çizelge 6).

Çalışma grubunda yer alan katılımcıların anne eğitim durumu değişkeni açısından ZTÖ’den aldıkları puanların incelenmesi amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları Çizelge 7’de verilmiştir.

Çizelge 7. Anne Eğitim Durumu Değişkeni ANOVA Testi

ZTÖ	Anne Eğitim	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
AT	İlkokul	86	14.81	2.64	Gruplar arası	3	.255	.858	-
	Ortaokul	27	15.15	2.36					
	Lise	42	15.17	2.19					
	Üniversite	21	14.95	2.20					
Dİ	İlkokul	86	11.53	2.93	Gruplar arası	3	.560	.642	-
	Ortaokul	27	11.48	3.00					
	Lise	42	10.81	3.59					
	Üniversite	21	11.33	2.33					
ÇB	İlkokul	86	12.10	1.81	Gruplar arası	3			-
	Ortaokul	27	11.70	1.56					

	Lise	42	12.40	2.23	Gruplar içi	172	1.365	.255	
	Üniversite	21	11.52	1.83	Toplam	175			
Gİ	İlkokul	86	10.17	1.19	Gruplar arası	3			
	Ortaokul	27	9.89	1.58					
	Lise	42	10.45	1.70	Gruplar içi	172	.925	.430	-
	Üniversite	21	10.29	1.35	Toplam	175			
Toplam	İlkokul	86	48.63	5.65	Gruplar arası	3			
	Ortaokul	27	48.22	5.51					
	Lise	42	48.83	7.09	Gruplar içi	172	.105	.957	-
	Üniversite	21	48.09	5.17	Toplam	175			

Çizelge 7 incelendiğinde; katılımcıların ölçeğin toplamı ve tüm alt boyutlarından aldıkları puan ortalamalarında anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p>.05$).

Çalışma grubunda yer alan katılımcıların baba eğitim durumu değişkeni açısından ZTÖ'den aldıkları puanların incelenmesi amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Baba Eğitim Durumu Değişkeni ANOVA Testi

ZTÖ	Baba Eğitim	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
AT	İlkokul	34	14.68	2.54	Gruplar arası	3			
	Ortaokul	37	14.41	2.50					
	Lise	59	15.46	2.14	Gruplar içi	172	1.639	.182	-
	Üniversite	46	15.00	2.59	Toplam	175			
Dİ	İlkokul	34	11.94	2.88	Gruplar arası	3			
	Ortaokul	37	11.43	2.79					
	Lise	59	11.22	3.05	Gruplar içi	172	.755	.521	-
	Üniversite	46	10.93	3.33	Toplam	175			
ÇB	İlkokul	34	12.00	1.67	Gruplar arası	3			
	Ortaokul	37	11.89	2.09					
	Lise	59	12.27	2.01	Gruplar içi	172	.438	.726	-
	Üniversite	46	11.91	1.76	Toplam	175			
Gİ	İlkokul	34	10.24	1.10	Gruplar arası	3			
	Ortaokul	37	9.76	1.30					
	Lise	59	10.29	1.45	Gruplar içi	172	1.848	.140	-
	Üniversite	46	10.46	1.57	Toplam	175			
Toplam	İlkokul	34	48.85	5.85	Gruplar arası	3			
	Ortaokul	37	47.49	5.59					
	Lise	59	49.24	5.81	Gruplar içi	172	.718	.542	-
	Üniversite	46	48.30	6.37	Toplam	175			

Çizelge 8 incelendiğinde; katılımcıların baba eğitim durumuna göre ölçeğin toplam puan ve tüm alt boyutlarından aldıkları puan ortalamalarının anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Çalışma grubunda yer alan katılımcıların eğitim alınan mezun olunan lise türü değişkeni açısından ZTÖ'den aldıkları puanların incelenmesi amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları Çizelge 9'da verilmiştir.

Çizelge 9. Mezun Olunan Lise Türü Değişkeni ANOVA Testi

ZTÖ	Mezun Olunan Lise	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
AT	Anadolu	123	15.02	2.49	Gruplar arası	5	.137	.984	-
	Fen	7	15.14	2.41					
	Sağlık	4	14.25	2.06	Gruplar içi	169			
	İHL	21	14.71	2.63					
	Genel	7	14.86	1.35	Toplam	174			
	Diğer	14	15.07	2.46					
Dİ	Anadolu	123	11.37	3.06	Gruplar arası	5	.743	.592	-
	Fen	7	11.00	3.79					
	Sağlık	4	10.00	0.82	Gruplar içi	169			
	İHL	21	12.19	2.54					
	Genel	7	10.43	2.88	Toplam	174			
	Diğer	14	10.71	3.65					
ÇB	Anadolu	123	12.16	1.91	Gruplar arası	5	1.427	.217	-
	Fen	7	12.29	2.56					
	Sağlık	4	12.75	2.06	Gruplar içi	169			
	İHL	21	12.14	1.59					
	Genel	7	11.14	1.35	Toplam	174			
	Diğer	14	11.00	1.88					
Gİ	Anadolu	123	10.20	1.37	Gruplar arası	5	1.788	.118	-
	Fen	7	9.86	1.68					
	Sağlık	4	8.75	0.96	Gruplar içi	169			
	İHL	21	10.76	1.48					
	Genel	7	10.43	1.51	Toplam	174			
	Diğer	14	9.93	1.27					
Toplam	Anadolu	123	48.75	48.75	Gruplar arası	5	.781	.565	-
	Fen	7	48.29	48.29					
	Sağlık	4	45.75	45.75	Gruplar içi	169			
	İHL	21	49.81	49.81					
	Genel	7	46.86	46.86	Toplam	174			
	Diğer	14	46.71	46.71					

Çizelge 9 incelendiğinde; katılımcıların mezun oldukları lise türü değişkenine göre ölçeğin toplam puan, önem, uyum ve tutum alt boyutlarından aldıkları puan ortalamalarında anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir ($p > .05$).

RPD öğretmen adaylarının puan ortalamalarının ölçeğin toplamı ve alt boyutlarındaki ilişki düzeyi ve yönünü belirlemek amacıyla uygulanan Pearson Korelasyon analizi sonuçları Çizelge 10’da sunulmuştur.

Çizelge 10. ZTÖ Toplam Puan ve Faktörlerine Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

	Toplam	AT	Dİ	ÇB	Gİ
Toplam	1.00	.690**	.724**	.640**	.583**
AT		1.00	.226**	.310**	.265**
Dİ			1.00	.199**	.226**
ÇB				1.00	.377**
Gİ					1.00

Çizelge 10 incelendiğinde; öğretmen adaylarının ZTÖ toplam puanları ile AT ($r=.690$), ÇB ($r=.640$), Gİ ($r=.583$) alt boyutları arasında pozitif yönde orta düzeyde; Dİ ($r=.724$) alt boyutu ile arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular alan yazındaki diğer çalışmalarla birlikte ele alınacaktır. Mevcut araştırmanın bulgularına bakıldığında;

Öğretmen adaylarının gelişen zihniyet düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Alan yazın incelendiğinde, öğretmenin gelişen zihniyeti mesleki yetkinliklerini ve performanslarını etkilediği rapor edilmiştir (Zeng vd., 2019). Ayrıca öğretmenlerin gelişen zihniyeti daha çok önemsedikleri görülmüştür (Asbury, Klassen, Bowyer-Crane, Kyriacou, & Nash, 2016; Gero, 2013). Şimşek ve Kaya'nın (2021) sınıf öğretmenleriyle yaptığı çalışmada ön lisans veya lisans mezunlarının zihniyet puanlarının yüksek lisans veya doktora yapanlara kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine Keeseey, Schaefer, Loy ve Allen'in (2018) araştırmasında ise gelişen zihniyeti güçlendirmiş öğretmenlerin zorluğa karşı daha mücadeleci olduğu görülmüştür.

Katılımcıların mezun oldukları lise türünün gelişen zihniyet düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık ortaya koymadığı belirlenmiştir. Alan yazına bakıldığında, meslek lisesinden mezun öğrencilerin zihniyet gelişim puanlarının Fen ve Anadolu lisesi mezunu öğrencilerinden daha düşük olduğu rapor edilmiştir (Yılmaz & Güven, 2022). Bunun nedeni meslek lisesi öğrencilerinin üst düzey hedefler koyma, bunları gerçekleştirmek için yollar arama, mücadele etme, vazgeçmeme gibi davranışlarını sergileyememesi olabilir (Dweck, 1999; Dweck, 2006; Mueller & Dweck, 1998).

Öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puanlarda algılanan ekonomik durum değişkeninin anlamlı düzeyde farklılık ortaya koymadığı saptanmıştır. Literatür taraması yapıldığında, gelişen zihin temelli etkinliklerle yapılan deneysel çalışmalarda, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı gruplarda anlamlı farklılaşmaların olduğu rapor edilmiştir (Yılmaz & Güven, 2022). Blackwell ve diğerleri (2007) tarafından sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı katılımcılar ile yapılan araştırmada gelişen zihnin akademik başarıyı artırdığı görülmüştür. Bir diğer çalışmada öğrencilerin gelişen zihin yapıları ile akademik başarıları karşılaştırılmış ve tüm öğrencilerin gelişen zihin yapılarının akademik başarılarını olumlu etkilediği belirlenmiştir. Ancak düşük ve yüksek gelir grubuna sahip öğrenciler açısından karşılaştırma yapıldığında, gelişen zihin yapısına sahip olmanın sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı öğrenciler için yüksek gelirli öğrencilerden daha önemli bir yordayıcı olduğu görülmüştür (Claro, Paunesku, & Dweck 2016).

Yapılan analizlerde öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puanlarda cinsiyet değişkeninin Atalet alt boyutunda kadın katılımcılar lehine anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği saptanmıştır. Genel toplam açısından bakıldığında kadın katılımcıların daha yüksek puan aldıkları görülmektedir. Alan yazın tarandığında Şimşek ve Kaya'nın (2021) çalışmasında cinsiyet göre zihniyet ölçeğinden alınan puanların değişmeği sonucu elde edilmiştir.

Katılımcıların ikamet yeri değişkenine göre ölçeğin tutum alt boyutundan aldıkları puan ortalamalarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Genel toplam puan itibarıyla şehirde yaşayanların en yüksek puanı, ilçede yaşayanların en düşük puanı aldıkları bulgusu elde edilmiştir. Bunun nedeninin, şehirde oturan öğrencilerin eğitim sürecinde karşılaşılan sorunların, zorlukların, engellerin aşılmasında daha fazla fırsata sahip olduğu söylenebilir. Şehir merkezindeki okullar, eğitimde kaliteyi artırmak için lokasyonun getirdiği çeşitli imkânlarını sunmaya çalışır.

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümü öğretmen adaylarının ölçeğin toplam puanları ile atalet, çaba ve gelişime inanç alt boyutları ile pozitif yönde orta düzeyde, değişmezlik inancı alt boyutu ile pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Kişinin farklı gerekçelerle yapması gereken faaliyet ve eylemleri ertelemesi olarak tanımlanan atalet bireylerin karar verme ve harekete geçmede gecikmelere sebep olmaktadır (Çankaya, 2010; Çankaya & Demirtaş, 2010). Duygular, yaşam boyu deneyimlerle gelişir ve zenginleşir (Çarkıt & Yalçın, 2018). Önemli duygulardan biri olan atalet duygusu yüksek olan kişiler zaman baskısı altında olduklarında daha yavaş çalıştıkları, daha çok hata yaptıkları ve stres yönetiminde daha az başarılı oldukları tespit edilmiştir (Ferrari, 2001). Gelişen zihin yaklaşımının tam tersi denebilecek sabit zihin yapısının (Dweck, 2006) içinde atalet duygusu da yer alabilir. Gelişen zihniyet teorisinin alt boyutlarından biri olan değişmezlik, sabit zihin yapısı ile bağlantılıdır. Sabit zihin yapısına sahip bireyler zihinsel yeti ve yeteneklerin sınırlı olduğuna, değişmeyeceğine inandıkları için bu tür ön kabul duygusu içindedir. Bireyin çaba ve gayret ile gelişime yönelik inancı yüksek olabilir, ancak atalet duygusu yüksek olursa da değişmezlik inancı yüksek olabilir.

Mevcut çalışma, 122'si kadın, 54'ü erkek, 176 Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümü öğretmen adaylarının gelişen zihniyet düzeyini cinsiyet, sınıf düzeyi, yerleşim yeri gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmesiyle sınırlıdır. Gelecekteki araştırmalarda, örneklem grubu farklılaştırılıp, genişletilebilir ve kadın-erkek katılımcı sayıları eşitlenebilir. Ayrıca gelişen zihniyet kavramı ile farklı kavramlar nitel veya karma yöntemlerle çalışılabilir.

Gelişen zihniyet son yıllarda ortaya çıkmış ve henüz yeterince incelenmemiş bir olgudur. Bu olgunun farklı meslek grupları, farklı kültürler ve kişilik özellikleriyle ilişkisini ve sosyokültürel farklılıkları inceleyen araştırmalar yapılabilir. Gelişen zihniyet kuramı, öğrenmenin anlaşılması ve artırılması için geniş bir çerçeve sunmaktadır. Bu nedenle eğitimciler, ebeveynler ve öğrenciler için zihniyeti geliştirmeye uygun öğrenme ortamları sağlamanın yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bugünün öğretmen adaylarına gelişen zihniyeti destekleyici yönde sınıf içi uygulamaların düzenlenmeleri önerilir. Geleceğin öğretmenlerinin yetiştirildiği eğitim fakültelerinde de gelişen zihniyeti destekleyen öğretim uygulamalarına yönelik derslerin ve bilgilendirilmelerin yapılması tavsiye edilmektedir.

5. KAYNAKÇA

[1] Aronson, J. (2002). Stereotype threat: Contending and coping with unnerving expectations. *Improving Academic Achievement: Impact of Psychological Factors on Education*, 279–301. <https://doi.org/10.1016/B978-012064455-1/50017-8>

- [2] Asbury, K., Klassen, R., Bowyer-Crane, C., Kyriacou, C., & Nash, P. (2016). National differences in mindset among students who plan to be teachers. *International Journal of School & Educational Psychology*, 4(3), 158-164.
- [3] Bellini, R. (2017). *Fostering a growth mindset: A cognitive behavioral group for ninth graders* (pp. 31–45). (publication no. 10284503) [Master's dissertation, Saint Mary's College of California]. ProQuest dissertations publishing.
- [4] Bethge, J. S. (2018). *The power of transformation: A grounded theory study of cultivating teacher growth mindset towards student intelligence* (pp. 112–206). (publication no. 10784511) [Doctoral dissertation, Liberty University]. ProQuest dissertations publishing.
- [5] Betsy, N. (2018) The neuroscience of growth mindset and intrinsic motivation [J]. *Brain Sciences*, 8(2), 20.
- [6] Binet, A. (1909). *Les idées modernes sur les enfants*. Paris: Flammarion.
- [7] Binet, A., & Simon, T. (1973). *Application of the new methods to the diagnosis of the intellectual level among normal and subnormal children in institutions and in the primary schools*. In A. Binet & T. Simon, *The development of intelligence in children* (E. Kite, Trans.). New York: Arno Press.
- [8] Blackwell, L. S., Trzesniewski, K. H., & Dweck, C. S. (2007). Implicit theories of intelligence predict achievement across an adolescent transition: A longitudinal study and an intervention. *Child Development*, 78(1), 246–263. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.00995.x>.
- [9] Blum, S. (2017). *A revitalized educational conception of growth in the 21st century for contemporary education praxis in Nebraska* (pp. 60–103). (publication no. 10641573) [Doctoral dissertation, University of Nebraska]. ProQuest dissertations publishing.
- [10] Bransford, J. D., Brown, A. L., & Cocking, R. R. (2000). *How people learn: Brain, mind experience, and school*. Washington, DC: National Academy Press, (pp.1–192). <https://doi.org/10.17226/9853>.
- [11] Brougham, L. (2016). *Impact of a growth mindset intervention on academic performance of students at two urban high schools* (pp. 91– 113). (publication no. 10248501) [Doctoral dissertation, University of Missouri]. ProQuest dissertations publishing.
- [12] Claro, S., D. Paunesku, C., & Dweck, C. S. (2016). Growth mindset tempers the effects of poverty on academic achievement. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(31), 8664- 8668.
- [13] Croizet, J., & Claire, T. (1998). Extending the concept of stereotype threat to social class: The intellectual underperformance of students from low socioeconomic backgrounds. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 588–594.
- [14] Çankaya, İ. H. (2010). İlköğretim okul yöneticilerinin vicdan odaklı yaklaşım düzeyleri ile atalet algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 65-74.
- [15] Çankaya, İ., & Demirtaş, Z. (2010). Öğretmen adaylarının görüşlerine göre üniversite iklimi ve atalet arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), 1-9.

- [16] Çarkıt, E., & Yalçın, S. B. (2018). Üniversite öğrencilerinin düşünce hataları ve duyguları ifade etmelerinin mükemmeliyetçilik tutumlarını yordaması. *Sakarya University Journal of Education*, 8(1), 195-210.
- [17] Dweck, C. S. (1999). *Self-theories: Their role in motivation, personality, and development*. Philadelphia, PA: Psychology Press.
- [18] Dweck, C. S. (2005). *Self theories: Their role in motivation, personality, and development* (pp. 67–197). Psychology Press.
- [19] Dweck, C. S. (2006). *Mindset: The new psychology of success* (pp. 96– 282). London: Constable & Robinson.
- [20] Dweck, C. S. (2015). Teachers' mindsets: Every student has something to teach me. [J]. *Educational horizons*, (93), 1-15.
- [21] Dweck, C. S. (2017). *Mindset: How you can fulfill your potential* (pp. 74– 256). Constable & Robinson, London.
- [22] Dweck, C. S., & Leggett, E. L. (1988). A social-cognitive approach to motivation and personality. *Psychological Review*, 95(2), 256–273. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.95.2.256>.
- [23] Deal, T. E., & Peterson, K. D. (1994). *The leadership paradox: Balancing logic and artistry in schools* (pp. 56–132). San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
- [24] Deal, T. E., & Peterson, K. D. (1999). *Shaping school culture: The heart of leadership* (pp. 56–157). San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
- [25] Ferrari, J. R. (2001). Procrastination as self-regulation failure of performance: Effects of cognitive load, self-awareness, and time limits on “working best under pressure.” *European Journal of Personality*, 15, 391–406.
- [26] Garcia, C. B. (2016). *Intelligence mindset across a semester: Examining engineering students' implicit theories of intelligence as related across time and as a function of exam grades* (pp. 34–60). (publication no. 10190720) [Master's dissertation, Florida State University]. ProQuest dissertations publishing.
- [27] Gero, G. P. (2013). *What drives teachers to improve? The role of teacher mindset in professional learning* (Doctoral dissertation, The Claremont Graduate University).
- [28] Gonzales, P. M., Blanton, H., & Williams, K. J. (2002). The effects of stereotype threat and double-minority status on the test performance of Latino women. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 659–670.
- [29] Good, C., Aronson, J., & Inzlicht, M. (2003). Improving adolescents' standardized test performance: An intervention to reduce the effects of stereotype threat. *Applied Developmental Psychology*, 24, 645–662. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2003.09.002>
- [30] Guidera, I. A. (2014). *Principals implementing growth mindset norms: Insights on school culture reform* (pp. 57–100). (publication no. 3667195) [Doctoral dissertation, University of California]. ProQuest dissertations publishing.

- [31] Johns, M., Schmader, T., & Martens, A. (2005). Knowing is half the battle: Teaching stereotype threat as a means of improving women's math performance. *Psychological Science*, *16*, 175-179.
- [32] Kamins, M. L., & Dweck, C. S. (1999). Person versus process praise and criticism: Implications for contingent self-worth and coping. *Developmental Psychology*, *35*(3), 835-847. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.35.3.835>
- [33] Keeseey, S., Schaefer, A., Loy, M., & Allen, C. J. (2018). Developing growth mindset and grit in pre-service teachers. *Kentucky Teacher Education Journal: The Journal of the Teacher Education Division of the Kentucky Council for Exceptional Children*, *5*(1), 3.
- [34] Klassen, R.M., Krawchuk, L. L., & Rajani, S. (2008). Academic procrastination of undergraduates: Low self-efficacy to self-regulate predicts higher levels of procrastination. *Contemporary Educational Psychology*, *33*(4), 915-931.
- [35] Koçakoğlu, M. G., & Yalçın, B. (2020). Kariyer gelişim sürecinde aile. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, *6*(37), 1921-1929.
- [36] Levy, S. R., Stroessner, S. J., & Dweck, C. S. (1998). Stereotype formation and endorsement: The role of implicit theories. *Journal of Personality and Social Psychology*, *74*, 1421-1436. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.6.1421>.
- [37] Mueller, C. M., & Dweck, C. S. (1998). Praise for intelligence can undermine children's motivation and performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, *75*, 33-52. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.1.33>.
- [38] Northrop, M. R. (2014). *A quantitative study measuring the relationship between student mindset, parent mindset, and anxiety* (pp. 58-121). (publication no. 3666832) [Doctoral dissertation, Pepperdine University]. ProQuest dissertations publishing.
- [39] Rattan, A., Good, C., & Dweck, C. S. (2012). It's ok — Not everyone can be good at math: Instructors with an entity theory comfort (and demotivate) students. *Journal of Experimental Social Psychology*, *48*, 731-737.
- [40] Reid, K., & Ferguson, D. (2014). *Do design experiences in engineering build a 'growth mindset' in students?*. ISEC 2014 - 4th IEEE Integrated STEM Education Conference. <https://doi.org/10.1109/ISECon.2014.6891046>.
- [41] Rosenthal, R., & Jacobson, L. (1992). *Pygmalion in the classroom. Expanded edition*. New York: Irvington.
- [42] Saia, K. (2016). *Impact of mindset on literacy: What happens to literacy skills when a growth mindset is taught to first graders* (pp. 27-40). (publication no. 10252962) [Master's dissertation, Rowan University]. ProQuest dissertations publishing.
- [43] Short, H. T. (2017). *A closer look: How high school principals. Perception about teacher mindset impact instruction coaching* (pp. 31-70). (publication no. 10638808) [Doctoral dissertation, Purdue University]. ProQuest dissertations publishing.
- [44] Spencer, S. J., Steele, C. M., & Quinn, D. M. (1999). Stereotype threat and women's math performance. *Journal of Experimental Social Psychology*, *35*, 4-28.

- [45] St. Amant, T. R. (2017). *The effect of teacher mindset on low-tracked students* (pp. 49–67). (publication no. 10645925) [Doctoral dissertation, University of Pittsburgh]. ProQuest Dissertations Publishing.
- [46] Stenzel, B. K. (2015). *Correlation between teacher mindset and perceptions regarding coaching, feedback, and improved instructional practice* (pp. 51–91). (publication no. 3738306) [Doctoral dissertation, University of Nebraska]. ProQuest dissertations publishing.
- [47] Steele, C. M. (1997). A threat in the air: How stereotypes shape intellectual identity and performance. *American Psychologist*, 52, 613–629.
- [48] Şimşek, A. İ., & Kaya, S. (2021). *Öğretmen zihniyeti ve öznel iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi: sınıf öğretmenleri örneği*. In International Marmara Social Sciences Congress (p. 61).
- [49] Waid, B. E. (2018). *Pre-service mathematics teacher beliefs and growth mindset assessment practices* (pp. 59–149). (publication no. 10789727) [Doctoral dissertation, Columbia University]. ProQuest dissertations publishing.
- [50] Wang, C., Luo, J., Nie, P., & Wang, D. (2019). Growth mindset can reduce the adverse effect of substance use on adolescent reasoning. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01852>.
- [51] Wolters, C. A. (2003). Understanding procrastination from a self-regulated learning perspective. *Journal of Educational Psychology*, 95, 179-187.
- [52] Yılmaz E., & Güven, Z. Z. (2022). Üniversite öğrenci adaylarının zihin yapılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi* 4(1), 75-94.
- [53] Zeng, G., Chen, X., Cheung, H. Y., & Peng, K. (2019). Teachers' growth mindset and work engagement in the Chinese educational context: Well-being and perseverance of effort as mediators. *Frontiers in Psychology*, 10, 839. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00839>.
- [54] Zhao, Y., Niu, G., Hou, H., Zeng, G., Xu, L., Peng, K., & Yu, F. (2018). From growth mindset to grit in Chinese schools: The mediating roles of learning motivations. *Frontiers in Psychology*, 9, 2007. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02007>.

DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA METAFORUN TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME

Doç. Dr. Mehmet Akif DUMAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Dilbilim Bölümü
- ORCID ID:0000-0002-5633-8268

ÖZET

Metafor, dil felsefesi kapsamında *hakikatin zıttı* olarak, *teorik olarak sahip olduğu işlevsellik* bakımından, *hakikatin ötesinde metafizik ile iç içe* olması vesilesiyle ve *günlük hayatın bir parçası olarak* ele alınabilir.

Nietzsche metafora muhaliftir; zira metafor hakikati engeller, gerçeği çarpıtır. Nietzsche'nin temel meselesi, dilin insana kattıkları değil insanın dile yükledikleridir. Davidson için de sadece gerçek anlam vardır, dolayısıyla metaforik anlamın varlığı dolaylı olarak reddolunur. Davidson metaforu yalan ile bağlantılı olarak aynı katmanda değerlendirir. Metafor neyin ayırımına vesile oluyorsa bu anlam değildir; bilakis kullanımdır; bu bakımdan metafor iddia, îmâ, yalan gibi bir tavra sahiptir.

Metafor dilin eylemselliği için oldukça işlevsel bir kutuptur. Metaforik kullanımından tamamen bağımsız olarak kelime yeni anlam kurgulayabilir ve anlam taşıyıcılığı yapabilir. Yani her gerçek dışı anlam metaforik olmak zorunda değildir. Bühler, gönderici ve alıcı arasında meydana gelen işaret esaslı devinimi *organon modelinde* net bir şekilde izah eder. Model, dilin gerçek ve metaforik katmanı arasındaki ayrımı en net biçimde gösteren model olsa gerektir.

Metaforun kaçınılmazlığı hususunda nerede ise sadece metafizik saha bir uzlaşım meydana getirir. Heidegger, metaforun ancak metafiziğin sınırları dahilinde mevcut olabileceğini düşünür. Dolayısı ile bu ifadeden ruhun nesnelere dünyasından nesne ötesi dünyaya taşınması temelli Platoncu anlayışın bütün retorik geleneğine adeta sindiği anlaşılmaktadır. Derrida'nın metafor vasıtasıyla oluşturduğu eleştiri aslında kökten bir Batı metafiziği eleştirisidir. Metaforlaştırma sürecinin sabit bir metafizik zemin talep ettiğini düşünen Derrida, bu zeminin de metaforik olduğunu ileri sürerek Batı metafiziğinin temellerini *yapısökümüne* uğratar.

Metafor gündelik hayatın bir parçası olarak ele alındığında metafor-îmâ uyuşması dikkati çeker. Metafor, dolaylı olmak bakımından îmâ kavramı ile iç içedir. Konuşmacının kastettiği ama söylemediği şey, Grice'ın îmâ dediği şeydir. İmânın özünde söylenen ve kastedilen arasındaki mesafe vardır. Grice bu teoriyle metafor ve ironiyi de yakalamaya çalışır. İmâ süreci daha ziyade metaforik olduğu için dilsel kurallar veya uzlaşımınla açıklanamaz. Bu aşamada Grice'ın teorisi herhangi bir yorumun doğru olarak tanımlanabileceği bir mekanizma sağlamadığı için Sperber ve Wilson'un tamirat girişimlerine maruz kalır.

Anahtar Kelimeler : dil felsefesi, metafor, ironi

AN ESSAY ON THE THEMATIC CLASSIFICATION OF METAPHOR IN THE PHILOSOPHY OF LANGUAGE

SUMMARY

Metaphor can be considered as the opposite of truth in the philosophy of language, in terms of its theoretical functionality, on the occasion of being intertwined with metaphysics beyond truth, and as a part of daily life. Nietzsche is against metaphor; because metaphor blocks the truth and distorts the truth. Nietzsche's main issue is not what language adds to man, but what man imposes on language. For Davidson, too, there is only literal meaning, so the existence of metaphorical meaning is implicitly denied. Davidson evaluates the metaphor in relation to the lie in the same layer. What a metaphor means to distinguish is not that meaning; rather it is use; in this respect, metaphor has an attitude like claim, implication, lie.

Metaphor is a highly functional pole for the actuality of language. Completely independent of its metaphorical use, the word can construct new meanings and carry meaning. So not every unreal meaning has to be metaphorical. Bühler clearly explains the sign-based movement that occurs between the sender and the receiver in the organon model. The model must be the one that most clearly shows the distinction between the real and the metaphorical layer of language.

Almost only the metaphysical field creates a consensus on the inevitability of metaphor. Heidegger thinks that metaphor can only exist within the limits of metaphysics. Therefore, it is understood from this expression that the Platonic understanding based on the transfer of the soul from the world of objects to the world beyond the object has almost permeated the whole rhetorical tradition. Derrida's critique through metaphor is actually a radical critique of Western metaphysics. Derrida, who thinks that the process of metaphorization demands a fixed metaphysical ground, deconstructs the foundations of Western metaphysics by arguing that this ground is also metaphorical. When metaphor is considered as a part of daily life, the metaphor-implication agreement draws attention. Metaphor is intertwined with the concept of implication in terms of being indirect.

What the speaker means but does not say is what Grice calls the implication. The essence of faith is the distance between what is said and what is meant. Grice also tries to capture metaphor and irony with this theory. Since the implication process is rather metaphorical, it cannot be explained by linguistic rules or conventions. At this stage, Grice's theory is subject to attempts at reparation by Sperber and Wilson, as it does not provide a mechanism by which any interpretation can be accurately identified.

Keywords: philosophy of language, metaphor, irony

1. GİRİŞ

Mecaz temelli sanatlar ile mukayesesi neticesinde kavramsal çerçevesi daha da netleşecek olan metafor (bkz. Duman 2019) dil felsefesi kapsamındaki temel refleklere göre sınıflandırılmak ile genel bir bakış imkanı edinilecektir.

Hobbes, Nietzsche ve Davidson gibi düşünürler metafora muhaliftirler. Bühler ve Jakobson gibi düşünürler ise metaforu daha matematiksel bir düzlemde, işlevsel olarak kullanmayı ve anlatmayı tercih ederler. Heidegger ve Derrida nazarında metafor, mevzubahis metafizik ise bir gereklilik hükmünde karşımıza çıkar. Daha yakın zamanlarda ve bilhassa Lakoff ve Johnson'un bilişsellik kapsamında değerlendirdiği üzere metafor artık gündelik hayatın bir

parçasıdır. Grice, Searle, Sperber ve Wilson metaforun gündelik dil felsefesindeki yerini netleştiren isimler olarak karşımıza çıkarlar.

2. BULGULAR VE YORUM

Yaklaşık kırk adet Almanca ve İngilizce kaynak taranarak oluşturulan alt başlıklar özel isimler ve işaretler ekseninde değerlendirilmiş ve edinilen bulgular ışığında dört alt başlık oluşturulmuştur. Yapılmaya çalışılan sınıflandırma denemesi ile *anlambilim* (semantik) ve *edibilim* (pragma-linguistik) için kullanılabilecek bulgulara da erişilmiştir.

2.1 Hakikatin Karşısında Metafor

Dil felsefesi kapsamında metafora karşı takınılan tavır metaforun hakikati gizleme potansiyeli ile doğrudan alakalıdır.

Hobbes dilin politik bakımdan (bilhassa korku ve umut duyguları çevresinde) istismar edilebilecek bir araç olduğunun en başından beri farkındadır. Bu amaçla dil suistimalinin temizlenmesi, şeffaf ön koşullar olarak rasyonelleşme ve belirsizliğin giderilmesi düzgün bir politika yürütmek için şarttır. İdrak ve anlayış sürecinin rasyonel olmayan gelişimi için biçimlenen *alışkanlık* retoriğe karşı bir açık fikirliliğin oluşmasına sebep olur. Zira insanların tutkuları elimine edilemez, bilakis insan bu yönlerden en üst düzeyde evcilleştirilir ve barışçıl bir politikanın en rasyonel tasarısı olmak üzere *ikna* kullanılır. İnsan ruhunun tutku ve arzu gibi merkezleri hedef alınarak (mesela acındırma ile) kurgulanan taslak *Leviathan*'da yoğun biçimde kullanılır ki bu *dil* daha ziyade metaforiktir. Her halükarda tüm vurguyu *sağlam akıl yürütme yetisine* veren Hobbes *Leviathan*'da manipülatif üslup araçlarını ve farklı ikna stratejilerini kullanmaktan çekinmez. Sözcükler basitçe “bilgelerin aritmetik taşları” ve “aptalların parası”dır. Esas mesele hakikati çarpıtma potansiyelidir. Hobbes kelimelerin metaforik manada kullanılmasını şiddetle kınar, zira arkasında her zaman bir aldatma niyetinden şüphelenilmelidir. Yaşam çerçevesinden bakıldığında dil Hobbes için örümcek ağı gibidir; zayıf ruhlar kelimelere takılır ve kelimelere dolanır, ancak daha güçlü olanlar kolayca geçebilir. Hobbes sözcük ve algı arasındaki dengeye göre belirsizliğin biçimini de net şekilde ortaya koyar. Birey şeyleri yalnız adları ile değil aynı zamanda kendi tutku, nefret, öfke ve alışkanlıklarını da işin içine katarak algılar. Birinin *bilgelik* dediğine diğeri *korku* diyebilir; birinin *acımasızlık* dediğine diğeri *adalet* diyebilir, birinin *haysiyet* dediğine diğeri *ahmaklık* diyebilir. Dolayısıyla böylesi adlar asla düşüncenin temeli olamaz. Bazı adların mutlak olmaması, kendi içinde tutarsızlıkları yahut daha net bir ifade ile belirsizlik esaslı olmaları metaforik kullanımlar ile birlikte hakikatin ifadesi için dile olan güveni azaltmaktadır (Borsche 1996, 111-131; Russell ve Fara 2012, 843-844).

Aristoteles kaynaklı metafor teorisinin karşısında Nietzsche durur. Nietzsche'nin metafora karşı takındığı tavrın esas sebebi metaforun hakikati engelleyici olmasıdır. Metafor hakikati değiştirir, büker, çarpıtır ve tanınmayacak hale getirir. Temel mesele bir noktada dilin insana kattıkları değil insanın dile yükledikleridir. Nietzsche her ne kadar Aristo'nunki gibi bir sınıflama ortaya koymasa da Aristoteles'in *has* anlam dediği şey Nietzsche nazarında *metafor* olmaktan öteye gidemez. Yani Aristoteles'te metafor *kavrama* işaret ederken, Nietzsche'de kavram *metaforu* göstermektedir. Yalanın esiri olmuş ve gerçeklerden korkan insan için dil, hakikate ulaşmak yani onu anlatmak için yeterli değildir.

Nietzsche'de dilin metafor temelli işleyişi yaratıcılık esaslıdır. Her bir gösteren, gösterilenin metaforu niteliğindedir. Öncelikle algılanan ve idrak edilen duyular evreni kavram oluşmadan önce zihinde meydana gelen suretin kaynağıdır. Katıyen *öteye* geçemeyen insan için yalnızca

içinde yaşadığı evren vardır ve ancak bu evren yapılandırılır. Bu açıdan sanatçı simgeler yaratma gücü ile merkezde yer alır. O halde dilin kökeninde nesnel dünyanın birbirine aktarımı, yani metafor yaratma dürtüsü var ise bunu yapan sanatçılar sürecin odağında yer alır. Nietzsche için dil eksenli epistemolojik sorunlar retorik meseleleri niteliğindedir (Lamarque 1997, 152-161; Borsche 1996, 291-305; Duman 2019; 339-349, 570-582; Hale vd. 2017, 9-10; Russell ve Fara 2012, 22-24; Tanesini 2007, 31; Soames 2010, 95-122; Eco 1984, 16-36).

Davidson'un dil felsefesi kapsamındaki görüşlerinin mühim bir kısmı da metafor eksenlidir. Davidson metaforu *genişleyen* sıfatıyla kuramsallaştırır. *What Metaphors Mean* (1978) isimli makalesine metafor için yorumlanma adına önemli bir gerçeğe temas eder, metaforu *rüya* ile ilişkilendirerek analize başlar. Elbette bu tavır tanıdıktır. Ancak bu imgeyi sürdürmez; daha doğrusu geliştirme teşebbüsünde bulunmaz. Metafor dilin rüya işidir ve onun anlamı (diğer tüm rüya işlerinde olduğu gibi) kaçınılmaz olarak daha ziyade *rüyayı görenin* nazarından bize akseder. Tıpkı rüyalar gibi metaforun da *yorumlanma* gereksinimi vardır: Bu rüya işi rüyayı gören ve bunu seyreden arasında bir *iş birliği* (ortak çalışma) gerektirir, ki bu ikisi aynı kişidir. Yorum eylemini yürütmek (zaten) kendi başına hayal gücüne dayalı bir performanstır. Metaforu yorumlamak da, metaforu ortaya çıkarmak kadar *yaratıcı çaba gerektiren bir uğraştır* ve o kadar az *kurallar* tarafından yönlendirilmektedir. Davidson metaforu *yalan* ile bağlantılı olarak aynı katmanda değerlendirir. Metafor neyin ayırımına vesile oluyorsa bu anlam değildir; bilakis *kullanımdır*; bu bakımdan metafor *iddia, îmâ, yalan* gibi bir tavra sahiptir. Davidson için sadece “gerçek/hakiki” anlam vardır; dolayısıyla metaforik anlamın varlığı dolaylı olarak reddolunur. Onun için kritik noktada başka bir şey durur. Kritik olan onun için metafora dikkat kesilmesini sağlayan (genellikle de gizli olan) iki şey arasındaki benzerliktir. “Metafor bizim bir şeyi, başka bir şey olarak görmemize çabalar.” Davidson’a göre metaforun temeli olan mukayese bir benzerlik meydana getirir ve devamını bize bırakır. Buradan çıkması gereken *birkaç ortak özelliğe* odaklanır Davidson. Metafor olarak kabul edilen kelimenin mutlak surette bir benzerlik açıklamak gayesi yoktur. Yani “kuğu gibi kız” dendiğinde metaforik ifadenin vazifesi “kuğu neden bir kıza benzetilir” sorusuna cevap vermek değildir. Burada bir *gönderim* söz konusudur; akabinde biz ortak özellik ararız. Metafor bir anlama (bir kullanım amacına) sahiptir; ancak Davidson için hususi anlam *gerçek* anlamdır. Metafor her bir kelimeyi ifade etmeye muktedir bir anlama sahip değildir; çünkü bu anlam *atfedilebilir* değildir. Metaforik anlam daha ziyade bir *reddetme* suretinde ortaya çıkar. Metafor *sanatsal başarının* bir türünü ve bir derecesini îmâ eder. *Başarısız* metaforlar ise komik olmayan şakalar gibi azdır. Ayrıca bir de *tatsız* (lezzetsiz) metaforlar vardır, ki bunlar her şeye rağmen *daha iyisinin yapılabileceği* veya *değmeyen* (işe yaramadığı) bir noktaya ulaşmıştır. Metaforun daha çok analogi formuna yakın olduğu malumdur. Fakat ideal olan Black’in *şok* ve *hoşa giden sürpriz* olarak nitelediği poetik tavrın varlığıdır. Davidson da farklı düşünmez. Metafor ona göre, iki veya daha fazla şey arasındaki daha önce fark edilmeyen veya şaşırtıcı benzerliğe dikkat çeker (Prechtl 1999, 230-234; Leiss 2009, 153-160; Soames 2010, 45-49; Daly 2013, 227-258; Duman 2019; 544-547).

2.2 Teorik Olarak İşlevsel Metafor

Metafor dilin eylemselliği için oldukça işlevsel bir kutuptur.

Metaforik kullanımından tamamen bağımız olarak *kelime* yeni anlam kurgulayabilir ve anlam taşıyıcılığı yapabilir. Yani her gerçek dışı anlam metaforik olmak zorunda değildir. Bühler, gönderici ve alıcı arasında meydana gelen işaret esaslı devinimi *organon modelinde* net bir şekilde izah eder. Model, dilin gerçek ve metaforik katmanı arasındaki ayrımı en net biçimde gösteren model olsa gerektir. Orijinal, sıradan ve doğru mana sözcüğün ilk katmanıdır. Bu minvalde *çağrışımı* arkaik söylemlerin bir türü olarak nitelemek mümkündür. Karl Bühler *yeni senkronize edilmiş dilsel tasavvur* ile *geleneksel artzamanlı perspektif* arasında bir mutabakat

oluşturmak niyetindedir. Bu nedenle teorisi bir *geçiş mekanizması* şeklinde oluşturulmuştur. Kısmen dışarıda kalan unsur, dil sistemi ile bağlantılı olarak *somut tartışma mevzusu*dur. Bühler'e göre yazılı olarak sabitlenmiş metinler büyük oranda bağlamdan-bağımsız şekilde yapılandırılmıştır. Bu idrak için gereken sistematik çevre faktörleri büyük oranda metinde korunmuştur. Kapalı metin, *bağlam doğumunu* esas alır ve konumsal ifadelerin durumu hangi anlama katkı sağlayacaksa bunu kendi bünyesine çekmek gibi bir temayülü vardır. Dili bir *aparat (tesisat/ekipman)* (Apparatur) olarak tanımlar Bühler; yeni kullanımları gelenekselleştirebilmek için kendi içinde *kullanım durumları* edinir. Onun modeli geçmişteki somut sözlerin yahut söylemlerin (Diskurse) çağrışımına benzer. Bu, kelimelerin gerçekçi kullanımlarından geriye kalan tortuların bir türü gibidir. Her bir kullanım *sekansın* (dizi) karmaşık bağlamsallığından kendine has bir uygulamayı tatbik eder. Bu, kelimenin bünyesinde olmakla beraber her ayrı kullanım geride bir *iz* bırakır. Devamındaki söylem kavranır ve onaylanırsa, ancak o zaman varlık kazanır bu *iz*. Bühler için paralel söylemlerin büyük miktarı üstüne kurgulanan estetik efekt bir fenomenin tekrarıdır. Metaforik kullanımından tamamen bağımsız olarak *kelime* yeni anlam kurgulayabilir ve anlam taşıyıcılığı yapabilir. Yani her gerçek dışı anlam metaforik olmak zorunda değildir (Duman 2019; 339-349, 570-582; Kutschere 1975, 26-27; Wein 1965, 183 ve 212; Lamarque 1997, 185-186; Miller 2007, 271-305; Tanesini 2007, 80; Soames 2010, 42-47).

Metaforu işlevsel olarak kullanan bir diğer isim de Roman Jakobson'dur. Jakobson'un çocuk dili, afazi ve genel fonetik yasaları üzerine yazdığı, 1940'ların başında İskandinavya'da ortaya çıkan ve 1944'te Uppsala'da Almanca olarak yayınlanan *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*, artık modern afazi araştırmalarındaki en son durumu temsil etmese bile, yapısal dil düşüncesinin tüm avantajlarını klasik bir şekilde gözler önüne sermektedir. Jakobson'un muhtemelen en önemli katkısı, fonetik sistemlerin yapısının altında yatan genel yasaların keşfidir. Çocukların dili, afaziklerin dili (psikolojik veya organik hasar nedeniyle konuşma bozukluğu olanlar) ve mevcut ses sistemlerinin sayısız varyantları üzerine ayrıntılı çalışmalara dayanarak bazı genel ilkelere ulaşır. Jakobson Broca-Afazi yani motorik afazi ile Wernicke-Afazi yani duyusal afazi arasındaki farkı; *benzerlik* bozukluğu ve *rabita* kurma bozukluğu arasındaki farkta görür. Aslında Jakobson *ikilik* tanımlamasını (*dichtonomie*) motorik ve duyusal afazi arasındaki ayırım için daha aydınlatıcı bulur. Hastalıkta özellikle kodlama ve kodu çözme becerisi sekteye uğrar. Jakobson *metaforu* "benzerlik kurma rahatsızlığı" ile; metonimi de "rabita kurma rahatsızlığını" ile bağlantılı görür. Bununla da bağlantılı olarak Jakobson'un metafor teorisi *iki eksenli teori* olarak nitelenebilir. Eksenlerden ilki *dizimsel*, diğeri de *pragmatiktir*. Bu tespit ekseninde Jakobson her dilsel karakterin iki farklı sistem düzenine ait olduğu düşünür. Bunlardan biri *kombinasyon*, diğeri de *seleksiyondur*. (1) Kombinasyon'da her bir öge yapılandırıcı, birleştirici yani kurucu karakterlerden oluşur. (2) Seleksiyon ile de seçim ve kararlar kastedilmektedir. Bir kararın mevcudiyeti iki ön koşul gerektirir, yani en az iki ön şart arasındaki bir tercihtir seçim. Bunlardan biri diğerine göre *bir* bakımdan eşittir ve *diğer* bakımdan eşit değildir. *Geçici ikâme* ve *seleksiyon* aynı işlemin iki farklı ortaya çıkış şeklidir (Kompa 2015, 38-48; Lamarque 1997, 130-186; Bertram 2011, 196-200; Precht 1999, 234).

2.3 Hakikatin Ötesinde (Metafizik Üzerinden) Metafor

Heidegger, her şeyden önce *Humanismusbrief*'te (Hümanizm Üzerine Mektup) dilin varlık evi veya "insanın özünün meskeni" olarak tanımını geliştirir ve bu tespiti çok önemli geç eseri *Der Weg zur Sprach*'a (Dile Giden Yol) kadar korur. Yani Heidegger dili, yalnızca insanın diğer birçokları gibi sahip olduğu bir araç olarak değil, aynı zamanda onu varlıkların açıklığının ortasında durmasını sağlayan bir vasıta olarak anlar: Yalnızca dilin olduğu yerde dünya vardır.

İnsan varlıkla yalnızca dil aracılığıyla ilişki kurar. Dil ve dünya görüşü arasındaki bağlantıyı çözmek Humboldt'un başlıca başarılarından biriyken, daha sonraki Heidegger *dünyada-varlık* ile *dilde-varlık* arasındaki bağlantıyı vurgular: "Dil varlığın evi olduğu için varlıklara öyle bir şekilde ulaşırız ki sürekli bu evin içinden geçeriz." Mesela çeşmeye gittiğimizde, ormanın içinden geçtiğimizde, bu kelimeleri telaffuz etmesek ve dilsel olarak düşünmesek de hep *çeşme* kelimesinin, *orman* kelimesinin içinden geçeriz. Başyapıtı *Varlık ve Zaman*'da Heidegger, varlığın *ontolojik farklılık* içindeki anlamının temel sorusunu salt varlıklara yeniden yöneltmekle ilgilenir. Düşünmek, *varlığın anlamını* düşündürmektir. Daha temelden ele almak gerekirse; Kantçı akıl eleştirisinin amacı, felsefeye bir bilimin kesin yolunu öğretmektir. Hegel de felsefenin bilim formuna yaklaşmasına yardım eder. Fakat Heidegger'e göre bu çaba, düşünmenin (ki kasıt *hesaplamaktan ziyade tefekkürdür*) özünün ifşasıdır. Zira bilim düşünmez. Heidegger, metaforun ancak metafiziğin sınırları dahilinde mevcut olabileceğini düşünür. Dolayısı ile bu ifadeden ruhun nesnelere dünyasından nesne ötesi dünyaya taşınması temelli Platoncu anlayışın bütün retorik geleneğine adeta sindiği anlaşılmaktadır. Ayrıca metaforun figüratif anlam istikametine sahip olması da *taşınmanın* yine soyut saha içinde olduğunu gösterir (Borsche 1996, 385-401; Posselt ve Flatscher 2018, 177-195; Wellmer 2004, 285-374).

Metaforu metafizikle alakalı olarak değerlendiren bir diğer isim de Derrida'dır. Derrida'nın metafor üzerinden oluşturduğu eleştiri esasında temelden bir Batı metafiziği eleştirisidir. Derrida için *metaforlaştırma* süreci için sağlam ve değişmez bir zemin gereklidir, ki bunu metafizik talep eder. Ancak bu şekilde Batı metafiziğini *yapısöküme* uğratmak mümkün olacaktır. Gösteren ve gösterilen arasındaki devridaim her gösterilen yeni bir gösterge sayılacağı için sonsuz olacaktır. Kendisi gösteren olmayan bir gösterilene ulaşamayacak olması *anlamı yikan* bir süreçtir. Metafor Derrida'nın *dekonstrüksiyonu* için oldukça önemli bir argümandır. Zira Batı düşüncesinin metafiziğinde önemli rolü vardır metaforun. "Non-sens" (şaçmalık) ile hakikat arasındaki mekân (her şeyi kapsayan bir analogiye sahip olarak) köken itibarıyla her bir metafizik düşüncesinde konumlanmış olmalıdır. Derrida, Heidegger'in esas cümlelerinden olan "Metaforik sadece metafizik içindedir"i temel alarak (*La Mythologie Blanche; Beyaz Mitoloji*'de uzun uzun izah edildiği üzere) "Metafor metafiziktir ve metaforite (Metaphorizitat) metafizik oluşumun prensibidir" der. Derrida'nın metaforik tavrını anlamak için onun Rousseau ile muhalefetine bakılmasında fayda vardır. Derrida'nın *Gramatoloji*'sinde (De la Grammatologie) metafor sadece sıradan, öylesine bir mevzu değildir. Sadece ilk kısmın, ilk bölümünde tematize edilmez; Rousseau ile ihtilafında da (aslında yüzleşme demek daha doğru) mevzubahis olur. *Essai sur l'origine des langues* isimli denemesinde Rousseau (kısaca) dilin "esas itibarıyla metaforik, figüral, imajinel" olduğunu söyler (3. Kısmın başlığı "*Que le premier langage dut être figuré*"dir; yani "ilk dil figüratif olmalıdır"). Yani ilk insanın konuşma örneği *tutkusal* ve ilk ifadesi de *metaforik* olmalıdır. Rousseau'ya göre *açlık* veya *susuzluk* değil de *aşk*, *kin*, *merhamet* ve *hiddet* insanlığın ilk kelimeleri olarak ortaya çıkmıştır. Mesela bir vahşi, normal bir insanla karşılaşınca şok geçirir. Onun korkusu, onu gören insanınkinden büyük ve güçlüdür. Onlara *dev* adını verir. Birkaç deneyimden (yahut biraz deneyimledikten) sonra fark eder ki, bu sözde devler ondan ne büyük ne de güçlüdür. Bu poetik yani metaforik dilin önce; günlük konuşma dilinin ve hakikatin de sonra geldiği manasını taşır. Derrida'ya göre "Bir dev görüyorum" denir ise bu gerçek ifadenin yanlış işaret edilmesi olur. O zaman gerçek bir *dev* görünmesi mevzubahis olur. Metaforik kargaşa bu kadar tehdit edicidir işte. Burada *gösteren* hem doğru hem de yanlıştır. Gerçek anlamda, arzuyu ifade ederken *doğrudur*. Gerçek olmayan anlamda, şey ile alakalı olarak; işaret edici biçimde kullanıldığında *yanlıştır*. Derrida'ya göre konuşma şey ile onu koruyacak, refere edecek bir ilişkiye sahiptir (yani aslında masa, masa değildir de *masa* kelimesi masa'yı ifade eder; kelime masa'dan daha masa'dır). Bu sayede *dev* korku ve endişe duygusu için uygun bir ifade olur (Duman 2019; 333-336; Kompa 2015, 341-350; Lycan 2008, 175-187).

2.4 Gündelik Dilin Bir Parçası Olarak Metafor

Metafor, dolaylı olmak bakımından îmâ kavramı ile iç içedir. Konuşmacının kastettiği ama söylemediği şey, Grice'in *îmâ* dediği şeydir. İmânın özünde *söylenen* ve *kastedilen* arasındaki mesafe vardır. Grice bu teoriyle metafor ve ironiyi de yakalamaya çalışır. İmâ süreci daha ziyade metaforik olduğu için dilsel kurallar veya uzlaşımlarla açıklanamaz. Bu aşamada Grice'in teorisi herhangi bir (ek) yorumun doğru olarak tanımlanabileceği bir mekanizma sağlamadığı için Sperber ve Wilson'un tamirat girişimlerine maruz kalır (Lepore ve Smith 2006, 74-75; Steger ve Wiegand 1996, 960-961; Lycan 2008, 144-155; Kutschere 1975, 166-183; Kompa 2015, 86-89; Prechtel 1999, 193-197).

Searle'e nazarında her şey, metaforik ifade ve onu kuşatan sözcük bağlamı ile alakalıdır. Özetle mühim olan "ne söylendi" ve "ne kastedildi" arasındaki ayrımıdır. Searle nazarında "söylemek" ve "kastetmek" arasındaki alanın üç şekli (1) *metafor*, (2) *ironi* ve (3) *dolaylı söz-edim*dir. Searle metaforu cümle anlamı ve ifade anlamı arasındaki fark üzerinden tanımlar. Ona göre esas problem bir yandan *sözcük* ve *cümle* anlamı arasındaki alaka; diğer yandan da *konusan* kişinin söyledikleri ile *ifade* yani kastedilen arasındaki farktan kaynaklanmaktadır (Lycan 2008, 31-44; Prechtel 1999, 171 ve 215-219; Russell ve Fara 2012, 14-17 ve 233; Lamarque 1997, 520-521).

Sperber ve Wilson için de metaforik dil günlük hayatta kullanılan dilden farksızdır. Gündelik dil, kesin olmayan ve metaforik konuşma esaslı vakalarla doludur ve dilsel ifadelerin gerçek anlamı, nihai anlamlarını çok az belirler. Sperber ve Wilson *bağıntı kuramı*yla birlikte bir metafor kuramı da bulduklarına inanırlar. Sperber ve Wilson'a göre metafor özel bir yorumlama kabiliyeti veya prosedür gerektirmez. Ama bu hiçbir ön koşulu olmadığı anlamına da gelmez. Bilişsel sistem *yapılandırma* ve *mantıksal temsil* karakteri ile öne çıkar. Özel olmayan, daha doğrusu özel bir çaba gerektirmeyen şey tam da bu *yapılandırma* ve *temsildir* (Russell ve Fara 2012, 162-175; Daly 2013, 201; Szabó ve Thomason 2019, 210-213).

3. SONUÇ

Günlük hayatın her kademesine sinmiş ve artık poetik tavrından eser olmadan bilinçsizce kullanılan donmuş yahut klişe *metaforik yapıları* şiir sanatının temel malzemesi olan *metafordan* ayırmak için dil felsefesi kapsamında yapılan bu tasnif denemesi şüphesiz yol gösterici olacaktır. Bu bağlamda gündelik dil felsefesinin malzemesi olan metaforik algı ile Nietzsche yahut Hobbes'un karşı çıktığı veya Derrida yahut Heidegger'in metafiziğe ulaşmak için kullanımına cevaz verdiği şey aynı olmasa gerektir. Bu bağlamda *metafor* ile *metaforik olanı* ve daha da önemlisi *metaforik düşünce sistemi* ile *poetik metafor kullanımlarını* kesin hatlarla birbirinden ayırmak gerekir.

KAYNAKÇA

- Albrecht, E., *Sprache und Philosophie*. Berlin/ VEB, 1975.
- Bertram, G., *Sprachphilosophie zur Einführung*. Junius/ Hamburg, 2011.
- Borsche, T., *Klassiker der Sprachphilosophie*, C.H.Beck/ München, 1996.
- Coseriu, E., *Geschichte der Sprachphilosophie*, Band 2, Von Leibniz bis Rousseaus, Narr/ Tübingen, 1982.
- Coseriu, E., *Geschichte der Sprachphilosophie*, Band 1, Von der Antik bis Leibniz, Narr/ Tübingen, 2015.
- Daly, C., *Philosophy of Language*, Bloomsbury Academic, 2013.
- Dascal, M.; Gerhardus, D. vd., *Sprachphilosophie Philosophy of Language La philosophie du langage*, Vol. 1 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft), Walter de Gruyter/ Berlin and New York, 1992.
- Duman, M. A., *Retorikten Belagate Mecazdan Metafora*. Nobel/ Ankara, 2019.
- Duman, M. A., *Dilde Belirsizlik ve Eş Anlamlılık*, Litera/ İstanbul, 2022.
- Eco, U., *Semiotics and the Philosophy of Language*, Indiand University Press, 1984.
- Russell, G. ve Fara, D. G., *The Routledge Companion to the Philosophy of Language*. Routledge/ London, 2012.
- Hale, B. ve Wright C., *A Companion to the Philosophy of Language*, Blackwell/ Oxford, 1997.
- Hale, B.; Wright, C. ve Miller, A., *A Companion to the Philosophy of Language*. Wiley Blackwell, 2017.
- Kompa, N., *Handbuch Sprachphilosophie*. Metzler/ Stuttgart, 2015.
- Kutschere, F., *Sprachphilosophie*, Fink/ München, 1975.
- Lamarque, P., *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language*, Pergamon, 1997.
- Lee, B., *Philosophy of Language*, Continuum/ London, 2011.
- Leiss, E., *Sprachphilosophie*, de Gruyter/ Berlin, 2009.
- Lepore, E. ve Smith, B., *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*, Oxford University Press, 2006.
- Lersch, L., *Die Sprachphilosophie der Alten*, C.1-2, H.B.König/ Bonn, 1838.
- Lycan, W., *Philosophy of Language: A Contemporary Introduction*, Routledge/ London, 2008.
- Miller, A., *Philosophy Of Language*. Routledge/ London and New York, 2007.
- Mojsisch, B., *Sprachphilosophie in Antike und Mittelalter. Bochumer Kolloquium*, 2.-4. Juni 1982, Grüner/ Amsterdam, 1986.
- Posselt, G. ve Flatscher, M., *Sprachphilosophie: Eine Einführung*, Facultas/ Wien, 2018.
- Precht, P., *Sprachphilosophie*, Metzler/ Stuttgart, 1999.
- Sawyer, S., *New Waves in Philosophy of Language*, Palgrave Macmillan, 2010.
- Searle, J. R., *The Philosophy of Language (Oxford Readings in Philosophy)*, Oxford University Press, 1971.

- Soames, S., *Philosophy of Language*, Princeton University Press/ Princeton, 2010,
- Steger, H. ve Wiegand, H. E., *Sprachphilosophie Philosophy of Language La philosophie du langage*, Vol. 2 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft), Walter de Gruyter/ Berlin and New York, 1996.
- Szabó, Z. G. ve Thomason, R. H., *Philosophy of Language (Cambridge Textbooks in Linguistics)*, Cambridge University Press, 2019.
- Tanesini, A., *Philosophy of Language A-Z*. Edinburgh University Press/ Edinburgh, 2007.
- Wein, H., *Sprachphilosophie der Gegenwart*, Marinus Nijhoff/ Haag, 1963.
- Wein, H., *Philosophie als Erfahrungswissenschaft*, Haag: Marinus Nijhoff. 1965.
- Wellmer, A., *Sprachphilosophie: eine Vorlesung*, Suhrkamp, 2004.

DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA ÖZEL İSİMLER VE İŞARETLERİN TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME

Doç. Dr. Mehmet Akif DUMAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Dilbilim Bölümü
- ORCID ID:0000-0002-5633-8268

ÖZET

Dil felsefesinin önemli meselelerinden olan özel isimler ve işaretler Antik zamanlardan günümüze kadar alanın birçok tartışmasında merkezi rol oynamıştır. Bu minvalde öncelikle cins isimler ve özel isimler arasındaki farklar üzerinde durulmalıdır. Stoacılar, Leibniz, Mill, ve Strawson ekseninde irdelenebilecek olan alt başlık kökeni Platon'un Kratylos isimli diyaloguna kadar giden adlandırma meselesi ile de yakından ilgilidir. Dilsel işaretlerin ifade ettikleri veya temsil ettikleri bir şeye dayandıkları ve hafıza için işaretler olarak hizmet ettikleri tasavvuru Locke'a kadar gider. Fakat esas kırılma aynı kuralların özel isimler için geçerli olup olmayacağı tartışmasında yaşanır. Strawson'a göre de özel isimlerin hususi bir anlamı yoktur.

Frege ve Russell'in görüşleri çerçevesinde ele alınabilecek olan özel isimlerin kullanımda çözülen belirsiz yapıları ve alternatif kullanımların örtüşmezliği sorunları özel isimlerin belirsiz alternatifleri nitelemesi ile irdelenebilir. Frege ve Russell özel bir adı "kısaltılmış veya kılık değiştirmiş bir adlandırma" olarak yorumlar. Frege Prensibi'ne göre cümleyi oluşturan unsurlardan herhangi bir ifade yerine konan kavram, cümlenin anlamını değiştirmemelidir. Frege bilmecesi kapsamında özel isimlerle ilgili mesele, tam olarak denkliğin lehte mi yoksa aleyhte mi olduğu ile alakalıdır. Dilin geneline hakim olan belirsizlik özel isimlerde de mevcuttur. Bir ismin birden fazla kişinin adı olmasına rağmen özel addedilmesi bir yana, isim zamansal bir belirsizliğin yahut zamanın belirsizliğe yol açmasının göstergesi olarak da ele alınabilir.

Frege ve Russell'in içine düşükleri çelişkilerle karşı karşıya kalan filozoflar Wittgenstein ve Searle, özel adların artık tek bir etiketle değil, bir etiketler kümesi ile eşanlamlı oldukları için özel adların etiketleme teorisini geliştirirler. Betimleyici teori kapsamında tartışılacak özel isimlere eleştiriyi Saul Kripke (1940-) yöneltir. Kripke, 1972'de özel isimlerin anlambilimi üzerine geniş çapta yankı bulan bir çalışma (*Naming and Necessity*) yayımlar. Kripke, isimlerin bir betimlemenin tüm olası dünyalarda onlar için geçerli olup olmadığına bakılmaksızın, sözde katı belirleyiciler olarak ya da mümkün olan her dünyada aynı nesneyi gösteren ifadeler olarak anlaşılması gerektiğini öne sürer.

Anahtar Kelimeler : dil felsefesi, özel isimler (özel adlar), işaret teorisi

AN ESSAY ON THE THEMATIC CLASSIFICATION OF PROPER NOUN AND SIGNS IN THE PHILOSOPHY OF LANGUAGE

SUMMARY

Proper names and signs, one of the important issues of language philosophy, have played a central role in many discussions of the field from ancient times to the present. In this way, first

of all, the differences between genus nouns and proper nouns should be emphasized. The subtitle, which can be examined in the axis of Stoics, Leibniz, Mill, and Strawson, is closely related to the issue of naming, which goes back to Plato's *Kratylos* dialogue. The notion that linguistic signs are based on something they express or represent and serve as signs for memory goes back to Locke. But the real break is in the debate whether the same rules apply to proper names. According to Strawson, proper names do not have a special meaning. The indefinite structures of proper nouns, which can be addressed within the framework of Frege and Russell's views, and the problems of inconsistency of alternative uses can be examined by describing the indefinite alternatives of proper nouns.

Frege and Russell interpret a proper name as "an abbreviated or disguised designation." According to Frege's Principle, a concept substituted for any of the elements that make up the sentence should not change the meaning of the sentence. In the context of the Frege conundrum, the issue with proper nouns is precisely whether the equivalence is in favor or against. The ambiguity that dominates the language is also present in proper nouns. Apart from being considered special even though a name is the name of more than one person, the name can also be considered as an indication of a temporal ambiguity or that time causes ambiguity.

Philosophers Wittgenstein and Searle, who faced the contradictions of Frege and Russell; they develop the labeling theory of proper names, as proper names are no longer synonymous with a single label but with a set of labels. Saul Kripke (1940-) directs criticism to proper names that can be discussed within the scope of descriptive theory. Kripke publishes a widely acclaimed work (*Naming and Necessity*) on the semantics of proper nouns in 1972. Kripke argues the proper names should be understood as supposedly strict determiners, or as expressions denoting the same object in every possible world, regardless of whether a description applies to them in all possible worlds.

Keywords: philosophy of language, proper nouns, sign theory

1. GİRİŞ

Dil felsefesi kapsamında özel adla ilgili olarak irdelenen ilk sorunlar, özel adın cins isimden ayrılması ve özel adın ne kadar eşsiz olduğu sorusu etrafında biçimlenir. Özel isimlerin belirsiz yapıları ve alternatifleri ile arasındaki uyumsuzluklar betimleyici teorinin önerileri ile halledilebilir gibi görünmektedir. Oysa daha makul çözümler için özel isimlerin katı belirleyiciler olarak sabitlenmesi gerekmektedir.

Dil felsefesi kapsamında özel adlar ve işaretler dört alt başlık altında incelenirken Antik'ten moderne geçişte yaşanan değişimlerin de bir yol haritası edinilmiş olacaktır: Öncelikle özel isimlerin cins isimler ile arasındaki fark üzerinden okunması mümkündür (Stoacılar, W. Leibniz, J.S. Mill, P.F. Strawson). Özel isimler dil felsefesinin diğer mühim bir teması olan belirsizlik ile iç içedir (F.L.G. Frege, B.A.W. Russell). Betimleyici teori kapsamında birçok bakımdan netleştirilen mesele (L.J.J. Wittgenstein, J.R. Searle) nihayetinde özel isimlerin katı belirleyiciler olarak kabul edilmesi ile çözüme ulaşmış görünmektedir (Ruth Barcan Marcus, S.A. Kripke).

2. BULGULAR VE YORUM

Yaklaşık kırk adet Almanca ve İngilizce kaynak taranarak oluşturulan alt başlıklar özel isimler ve işaretler ekseninde değerlendirilmiş ve edinilen bulgular ışığında dört alt başlık

oluşturulmuştur. Yapılmaya çalışılan sınıflandırma denemesi ile *anlambilim* (semantik) ve *edibilim* (pragma-linguistik) için kullanılabilecek bulgulara da erişilmiştir.

2.1 Cins İsimlerden Farklı Olarak Özel İsimler

Cins isim ve özel isim arasındaki ayırım yahut mukayese temeldir ve kökü Antik'e kadar gider. Stoacılar aynı zamanda *sentaksın* ve cümle türlerinin de kurucularıdır. *Casus* terimini kullanırlar; ayrıca *artikel* ve *pronomen* gibi ifadeleri ve cins isimler (appellativum) ile özel isimler (nomen proprium) arasındaki farkı dile yerleştiren de Stoacılarıdır. Her ne kadar *Kratylos*'ta ortaya konan yöntemi takip etseler de Stoacılar nihayetinde etimoloji ile uğraşmışlardır. Zira kelime *aslen* psikolojik açıdan doğrudur, kelimenin psikolojik bakımdan doğruluğunu da *etimoloji* inceler (Kutschere 1975, 45; Dascal 1992, 17-34; Mojsisch 1986, 207-210).

Nouveaux Essais sur L'entendement Humain'de (1765) (İnsan İdraki Üzerine Yeni İncelemeler) Leibniz, John Locke'un insan zihniyle ilgili çalışmasına ayrıntılı bir yanıt formüle eder. Dilsel işaretlerin ifade ettikleri veya temsil ettikleri bir şeye dayandıkları ve hafıza için işaretler olarak hizmet ettikleri konusunda Locke ile hemfikirdir. Bununla birlikte, genel kavramların yalnızca mükemmel dile hizmet ettiği konusunda Locke ile aynı fikirde değildir; daha ziyade, zorunlu olarak dilin özüne aittirler. Ona göre özel şeylerden bireysel olanlar anlaşılırsa yani sadece bireyler için kelimeler olsaydı; sadece özel adlara sahip olunup genel ifadelere sahip olunmazsa konuşmak imkansızdır. Bu da demektir ki özel adlar bireyseldir, eşsizdir? (McGinn 2015, Lycan 2008; Coseriu 2015, 176-183; Hale vd. 2017, 9-10; Russell ve Fara 2012, 22-24; Tanesini 2007, 31; Soames 2010, 95-122; Eco 1984, 16-36).

John Stuart Mill'e göre konuşmada sıralanan adlar bizim tasavvurlarımızın işaretleridir, onlar *şeylerin kendilerinin işaretleri* değildir. Sözcüğün sesi *taşın* işareti olmalıdır. *Taş* sözcük hali ile hiçbir duyuya hitap etmez, anlaşılması tasavvur ile mümkündür. Özel isimler bu minvalde *hiçbir anlamı olmayan adlardır*. Bunlar sadece tek tek nesnelere için işaretlerdir ve bir özel isim başka bir özel isme yüklenirken aktarılan tüm anlam her iki *adın* da aynı nesne için işaretler olduğudur. Fakat bu çıkarım, sadece ilgili kişiyi bir kimlik ifadesi ile belirlemekle kalmayıp (örneğin, "Cicero, Marcus Tullius'tur"), ifade ile yeni bir içgörü oluşturabildiğimiz için daha fazla anlam kurgulamamıza neden olan bir problemle ("Frege'nin bilmececi" olarak bilinir) sonuçlanır (Daly 2013, 14-17; McGinn 2015, 50 ve 125; Harrison 1979, 143-144 ve 154; Precht 1999, 208-215).

Strawson'a göre de özel isimlerin hususi bir anlamı yoktur. Fakat bu eksiklik yahut bilinmezlik dile mal edilemez. *On Referring* (1950) adlı makalesinde Strawson, Russell'ın betimleyici teorisine (tanımlama teorisine) karşı çıkar. Strawson, analizinde konuşmacıyı hesaba katmadığı için Russell'ı temelden eleştirir; nesnelere gönderme yapan isimler değil, *konuşmacılardır*.

(A) "Ay'a ilk ayak basan insan Amerikalıydı."

(B) "Ay'da olan bir adam var."

Bertrand Russell'a göre, (B) önermesi mantıksal olarak (A) önermesinden çıkar. Strawson bunu reddeder. Ona göre (B), (A)'nın bir ön varsayımdır: S, S*'yi ancak ve ancak şu durumlarda varsayar: S sadece doğru veya yanlıştır, şayet S* doğru ise.

Strawson'a göre, aynı isimler için olduğu gibi adlandırmalar için de geçerlidir. Çünkü adları olan ifadeler, bir referans nesnesine sahip olduklarını varsayar. Aynı fikir çok daha önce Frege'de de (Kepler örneği) mevcuttur (Kompa 2015, 85-89; Russell ve Fara 2012, 30-36 ve 44-47; Lycan 2008, 19-30; Precht 1999, 184-186).

Özel isimler meselesinde belli bir şeye karşılık gelen (Kaan, Sivas, Kızılırmak vb.) adlandırmalar mesele değilken birden fazla kişiye ait olan isimler (kişi adları) ve mesela *banka* gibi sözcükler sözlüksel bir belirsizlik yaratır. Mill'in tasavvuru mantıklı görünse de birtakım semantik problemlere yol açar. Öncelikle özel ismin gerçekliği (mesela mitolojik karakterler) bir sorun yaratabilir. Bazen özel isim, onun açıklayıcısı yahut muadili ile kullanılsa dahi eşitlik olmayabilir. Mesela “Hesperus, Phosphorus ile aynıdır” ve “Hesperus, Hesperus ile aynıdır” cümlelerini Mill her iki sözcük de Venüs gezegeni anlamına geldiği için aynı anlamda sayar. Oysa ilk cümle bilgilendirici, açıklayıcı olmak ile diğerinden farklıdır. Benzer bir mesele de ikame edilebilirlik sorunudur. Bir yazarın adı ile takma adını birbiri yerine kullanmak aynı şekilde denklik vermeyecektir.

2.2 Özel İsimlerin Belirsiz Alternatifleri

Özel isimlerin kullanımda çözülen belirsiz yapıları ve alternatif kullanımların örtüşmezliği de temel sorunlardandır.

Frege ve Russell özel bir adı “kısaltılmış veya kılık değiştirmiş bir adlandırma” olarak yorumlar. “Sabah yıldızı” özel adı, örneğin, “sabahları gökyüzünde görülen son yıldız” ifadesinin kısaltmasıdır. Ancak birçok özel isim, özellikle Aristoteles gibi ünlü kişiler söz konusu olduğunda, böyle bir tanımlama yapmak zordur. Kripke haklı olarak sorar: Aristoteles, “Büyük İskender’in öğretmeni”, “Platon’un en ünlü öğrencisi” veya “Metafizik’in yazarı” ile eş anlamlı mı olmalıdır?

Frege Prensibi'ne göre cümleyi oluşturan unsurlardan *herhangi bir ifade yerine konan ifade*, cümlelerin anlamını değiştirmemelidir. *Frege bilmecesi* kapsamında özel isimlerle ilgili mesele, tam olarak denkleğin lehte mi yoksa aleyhte mi olduğu ile alakalıdır. Mesela “Neil Armstrong bir Amerikalı’dır.” cümlesindeki özel isim olan “Neil Armstrong” “aydaki ilk insan” ifadesinin anlamca karşılığıdır. O halde “Aydaki ilk insan bir Amerikalı’dır.” cümlesi aynı derecede yahut şekilde doğru olur. O halde doğruluk ve yanlışlık adına cümleye entegre edilen ifadelerin cümlelerin anlamını değiştirmemesi ve ayrıca *doğruluk değerini* bozmaması gerekir. Diğer taraftan özel isim ve açıklayıcısının yahut muadilin birebir aynı kelime alanlarına (Wortfeld) sahip olmadığı; dolayısıyla tamamen aynı olamayacakları da aşikardır (Miller 2007, 271-305; Tanesini 2007, 80; Soames 2010, 42-47; Russell ve Fara 2012, 852-860; Dascal 1992, 467-490; Kutschere 1975, 57-65).

Dilin geneline hakim olan *belirsizlik* özel isimlerde de mevcuttur. Bir ismin birden fazla kişinin adı olmasına rağmen *özel* addedilmesi bir yana zamansal bir belirsizliğin yahut zamanın belirsizliğe yol açmasının göstergesi olarak da *isim* ele alınabilir. Doğum ve ölümün kademeli birer süreç olmasından hareketle, ne zamandan ne zamana kadar bir isim bir kişinin göstergesi olarak kalacaktır? Bu belirsizlik ancak kullanımda ortadan kalkar. Russell’in *On Denoting* (1905) adlı denemesinde geliştirdiği işaretler teorisi dil felsefesi için önemlidir. Russell’a göre belirtici ifadelerin kendi başlarına hiçbir zaman bir anlamı yoktur, ancak sözlü ifadesinde meydana geldikleri her cümlelerin bir anlamı vardır. Bu tespit daha sonra Russell’in *tanımlayıcı özel isimler teorisinin* de temeli olur. Teorinin özüne göre bir özel adın anlamı veya anlamsal içeriği, konuşmacılar tarafından onunla ilişkilendirilen tanımlarla aynıdır, göndermeleri ise bu tanımları karşılayan nesnelere olarak belirlenir (Prechtl 1999, 87-100; Szabó ve Thomason 2019, 284-287; Sawyer 2010, 8-23; Devitt ve Hanley 2006, 225-240; Duman 2022, 114-119).

2.3 Betimleyici Teori Kapsamında Özel İsimler

Frege ve Russell'ın içine düşükleri çelişkilerle karşı karşıya kalan filozoflar Wittgenstein ve Searle, özel adların artık tek bir etiketle değil, bir etiketler "kümesi" ile eşanlamlı oldukları için özel adların etiketleme teorisini geliştirirler.

Searle; Russell ve Frege'nin özel isimlerin tanımlayıcı işaret olarak analiz edilmesi gerektiği tezine karşıdır. Searle, özel bir adla kastedilen tek bir betimlemenin bulunmadığını ve bu nedenle özel adların bir betimlemeler demeti (yahut kümesi) olarak anlaşılmasını gerektiğini önerir. Betimleyici teoriye, en uzun süreli eleştiriyi Saul Kripke (1940-) yönelir (Russell ve Fara 2012, 194-197; Tanesini 2007, 48).

2.4 Katı Belirleyiciler

Kripke, 1972'de özel isimlerin anlambilimi üzerine geniş çapta yankı bulan bir çalışma yayımlar. *Naming and Necessity* (Adlandırma ve Zorunluluk) Kripke'nin Ocak 1970'de Princeton'da verdiği bir dizi konferansa dayanmaktadır. Kripke özel adlar hakkındaki felsefi tartışmaya önemli bir katkıda bulunur, *zorunluluk* kavramını *a priori* kavramından ayırmakla ilgilenir. Kripke, kendi görüşüyle, sözde özdeşlik teorisine karşı bir argüman sunarak zihin-beden sorununa da bir tavır alır. Çalışma Frege, Russell, Wittgenstein ve Searle tarafından farklı versiyonlarda temsil edilen geleneksel *özel ad teorilerini* temel bir eleştiriye tâbî tutar. Bu teorilere göre, özel isimlerin anlamı (kısmen) referans ögesinin tanımıdır. Kripke'ye göre (1.Ders), Frege ve Russell özel bir adı "kısaltılmış veya kılık değiştirmiş bir adlandırma" olarak yorumlar. "Sabah yıldızı" özel adı, örneğin, "sabahları gökyüzünde görülen son yıldız" ifadesinin kısaltmasıdır. Ancak birçok özel isim, özellikle Aristoteles gibi ünlü kişiler söz konusu olduğunda, böyle bir tanımlama yapmak zordur. Kripke haklı olarak sorar: Aristoteles, "Büyük İskender'in öğretmeni", "Platon'un en ünlü öğrencisi" veya "Metafizik'in yazarı" ile eşanlamlı mı olmalıdır? Bu sorunla karşı karşıya kalan filozoflar Wittgenstein ve Searle, özel adların artık tek bir etiketle değil, bir etiketler "kümesi" ile eşanlamlı oldukları için özel adların etiketleme teorisini geliştirirler. Öte yandan, Ruth Barcan Marcus'un (1921-2012) çalışmasının ardından (ki Marcus, Russell ve Searle ile çelişerek özel isimlerin yalnızca doğrudan taşıyıcılarına yani doğrudan referansa atıfta bulunan etiketler olduğu katı bir adlandırma teorisini temsil eder) Kripke, isimlerin, bir betimlemenin tüm olası dünyalarda onlar için geçerli olup olmadığına bakılmaksızın, sözde *katı belirleyiciler* olarak ya da mümkün olan her dünyada aynı nesneyi gösteren ifadeler olarak anlaşılması gerektiğini öne sürer. "Barack Obama", ABD Başkanı olmasa bile Barack Obama'yı işaret etmekte, betimlemektedir. Bu teoriye *doğrudan referans teorisi* de denir. Kripke, özel bir ismin yalnızca bir anlamı (referans) olduğu tezini öne sürer. Ancak bu şekilde, tüm olası dünyalarda bir ve aynı nesneyi belirleyebilir. Özel isimler bu yüzden *katı betimleyicilerdir*. Ad, bir vaftiz eyleminde adlandırılacak nesneye verilir ve daha sonra bir *iletişim zinciri* içinde iletilir. Kripke'nin *özel isimlerin nedensellik teorisine* göre, mesela bu iletim yeni doğan bir bebek için neredeyse görünür niteliktedir: "Diyelim ki biri doğdu, bir bebek; ebeveynleri ona belirli bir adla hitap ediyor. Arkadaşlarına bunun hakkında konuşuyorlar. Diğer insanlar onunla bir araya geliyor. Adı bir zincir gibi halkadan halkaya yayılır... Belli bir iletişim zinciri, nihayetinde [bebeğin] kendisine kadar uzanır, konuşmacıya ulaşır, sonra [bebeğe] atıfta bulunur..." Dolayısıyla Mehmet Akif, ismi ile kastedilen adı duyan kişilerin kastı ile aynı olacaktır. Bu zincir Mehmet Akif ile doğrudan tanışmış insanlara geri döner. Adın referansı nihai olarak ilk üyeler tarafından belirlenir (Lycan 2008, 31-44; Prechtl 1999, 171 ve 215-219; Russell ve Fara 2012, 14-17 ve 233; Lamarque 1997, 520-521).

3. SONUÇ

Yunan dil felsefesinin tarihi Platon ile başlamaz. Felsefenin ve mitosun dilinin şiir olduğunu düşünmeden evvel (Steger ve Wiegand 1992, 4) eski şairler Homer ve Hesiod bile *özel isimlerin* etimolojisi ve ifade gücü üstüne tartışmışlardır (Lersch 1838, 4-7).

Farklı dilsel işaretler olarak özel isimlerin gündelik dildeki anlamsal eksenini ile teorik boyuttaki gücü arasındaki gerilim, yani ölen bir kişinin adını kaybetmesine (artık vatandaş sayılmaması) veya bir özel adın birden fazla kişiye verilmesine karşılık benzersiz olanın bir şekilde nitelenmesi yahut işaret edilmesi gerekliliği meseleyi mühim tartışmaların merkezine yerleştirir. Bilhassa Frege, Russell, Wittgenstein ve Searle eksenli tartışmalar Kripke'nin özel adları katı belirleyiciler sayması yani betimleyici teoriye karşı çıkması ile netlik kazanır. En makulü özel bir ismin yalnızca bir anlamı (referans) olduğu düşünülmektedir. Ancak bu şekilde, tüm olası dünyalarda bir ve aynı nesneyi belirleyebilir. Özel isimler bu yüzden *katı betimleyicilerdir*.

KAYNAKÇA

- Albrecht, E., *Sprache und Philosophie*. Berlin/ VEB, 1975.
- Bertram, G., *Sprachphilosophie zur Einführung*. Junius/ Hamburg, 2011.
- Borsche, T., *Klassiker der Sprachphilosophie*, C.H.Beck/ München, 1996.
- Coseriu, E., *Geschichte der Sprachphilosophie*, Band 1, Von der Antik bis Leibniz, Narr/ Tübingen, 2015.
- Coseriu, E., *Geschichte der Sprachphilosophie*, Band 2, Von Leibniz bis Rousseaus, Narr/ Tübingen, 1982.
- Daly, C., *Philosophy of Language*, Bloomsbury Academic, 2013.
- Dascal, M.; Gerhardus, D. vd., *Sprachphilosophie Philosophy of Language La philosophie du langage*, Vol. 1 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft), Walter de Gruyter/ Berlin and New York, 1992.
- Devitt, M. ve Hanley, R., *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language* (Blackwell Philosophy Guides), Wiley-Blackwell, 2006.
- Duman, M. A., *Dilde Belirsizlik ve Eş Anlamlılık*, Litera/ İstanbul, 2022.
- Duman, M. A., *Retorikten Belagate Mecazdan Metafora*. Nobel/ Ankara, 2019.
- Eco, U., *Semiotics and the Philosophy of Language*, Indiana University Press, 1984.
- Hale, B. ve Wright C., *A Companion to the Philosophy of Language*, Blackwell/ Oxford, 1997.
- Hale, B.; Wright, C. ve Miller, A., *A Companion to the Philosophy of Language*. Wiley Blackwell, 2017.
- Katz, J. J., *Philosophie der Sprache*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1969.
- Kompa, N., *Handbuch Sprachphilosophie*. Metzler/ Stuttgart, 2015.
- Kutschere, F., *Sprachphilosophie*, Fink/ München, 1975.
- Lamarque, P., *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language*, Pergamon, 1997.
- Lee, B., *Philosophy of Language*, Continuum/ London, 2011.
- Leiss, E., *Sprachphilosophie*, de Gruyter/ Berlin, 2009.

- Lepore, E. ve Smith, B., *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*, Oxford University Press, 2006.
- Lersch, L., *Die Sprachphilosophie der Alten*, C.1-2, H.B.König/ Bonn, 1838.
- Lycan, W., *Philosophy of Language: A Contemporary Introduction*, Routledge/ London, 2008.
- Martinich, A. P., *The Philosophy of Language*, Oxford University Press, 1996.
- McGinn, C., *Philosophy of Language*. The MIT Press, 2015.
- Miller, A., *Philosophy Of Language*. Routledge/ London and New York, 2007.
- Mojsisch, B., *Sprachphilosophie in Antike und Mittelalter. Bochumer Kolloquium*, 2.-4. Juni 1982, Grüner/ Amsterdam, 1986.
- Posselt, G. ve Flatscher, M., *Sprachphilosophie: Eine Einführung*, Facultas/ Wien, 2018.
- Precht, P., *Sprachphilosophie*, Metzler/ Stuttgart, 1999.
- Russell, G. ve Fara, D. G., *The Routledge Companion to the Philosophy of Language*. Routledge/ London, 2012.
- Sawyer, S., *New Waves in Philosophy of Language*, Palgrave Macmillan, 2010.
- Searle, J. R., *The Philosophy of Language (Oxford Readings in Philosophy)*, Oxford University Press, 1971.
- Soames, S., *Philosophy of Language*, Princeton University Press/ Princeton, 2010,
- Steger, H. ve Wiegand, H. E., *Sprachphilosophie Philosophy of Language La philosophie du langage*, Vol. 2 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft), Walter de Gruyter/ Berlin and New York, 1996.
- Szabó, Z. G. ve Thomason, R. H., *Philosophy of Language (Cambridge Textbooks in Linguistics)*, Cambridge University Press, 2019.
- Tanesini, A., *Philosophy of Language A-Z*. Edinburgh University Press/ Edinburgh, 2007.
- Wein, H., *Philosophie ald Erfahrungswissenschaft*, Haag: Marinus Nijhoff. 1965.
- Wein, H., *Sprachphilosophie der Gegenwart*, Marinus Nijhoff/ Haag, 1963.
- Wellmer, A., *Sprachphilosophie: eine Vorlesung*, Suhrkamp, 2004.

ÇOCUKLARIN SİGARA İÇME DURUMUNUN YAŞ VE CİNSİYET DEĞİŞKENLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Kadriye Özyazıcı¹, Doç. Dr. Oğuz Emre², Doç. Dr. Ayşegül Ulutaş-Keskinkılıç³, Öğr. Gör. Zekeriya Arslan⁴

¹ Öğr. Gör. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, Orcid ID: 0000-0003-2559-5816

² Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü,
ID: 0000-0001-6810-3151

³ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü,
- Orcid ID: 0000-0002-6497-6534

⁴ Öğr. Gör. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, Orcid ID: 0000-0001-8861-0310

Özet

Bu araştırmanın amacı çocukların sigara içme durumunun yaş ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesidir. Araştırmanın evrenini, Sivas ilinde 2021-2022 eğitim öğretim yılında öğrenim gören çocuklar oluşturmaktadır. Örneklemini ise evren içerisinden uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 12-15 yaş aralığında olan 399 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri “Genel Bilgi Formu”, çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan “Karar Denge Ölçeği (KDÖ)” aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin normal dağılıma uygun olmadığı saptanmış olup, verilerin analizinde non-parametrik testler olan Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, çocukların sigara içme durumlarının yarar ve zarar boyutlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark oluşturmadığı, 15 yaşındaki çocuklar 12 yaşındaki katılımcılara göre sigara içme durumunu daha yararlı buldukları, çocukların sigara içme durumları zarar alt boyutunda yaş değişkenine göre anlamlı bir fark oluşmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sigara içme, çocuk, ergenler, sigara yarar, sigara zarar

Giriş

Sigara kullanımının farklı hastalıkların ve erken ölümlerin en önemli önlenilebilir nedeni olduğu kesin olarak kanıtlanmıştır. Sigara içmek her yıl 5 milyon ölüme neden olmaktadır. Sigara içme eğilimi mevcut şekilde devam ederse dünya çapında 2025 yılına kadar yılda 10 milyon sigara içicisinin yaşamını yitireceği tahmin edilmektedir (Hatsukami, Stead ve Gupta, 2008). Sigara

kullanımı solunum problemleri, baş ağrıları, mide ağrıları, kas-iskelet ağrıları gibi çok sayıda fiziksel sağlık sorunları, yüksek düzeyde zihinsel sağlık sorunlarının (Botello-Harbaum, Haynie, Murray ve Iannotti, 2011) yanı sıra akademik performans üzerindeki zararlı etkisi olduğunu bilinmektedir. Sigara kullanımı, akademik performans üzerindeki olumsuz etkisi kızlarda erkeklere göre daha güçlü etkiye neden olduğu bilinmektedir (Chai, Xue ve Han, 2020). Sigara nedeniyle oluşan kanser, kardiyovasküler ve solunum yolu hastalıklar dünya çapında en önlenebilir ölümlere yol açmaktadır (US Department of Health and Human Services, 2006). Akciğer kanseri vakalarının yaklaşık %80-90'ı sigara kullanımı ile ilişkilidir. Sigaraya daha genç yaşta başlayanlar veya yoğun kullanıcıların akciğer kanser riski daha da fazla olduğu bilinmektedir (Agaku, King, Husten, Bunnell, Ambrose, Hu ve Day, 2014).

Verma ve arkadaşlarının 2019 yılında yaptığı çalışmaya göre çocukların %37,8'sinin 8 yaşında sigara kullanmaya başladığı görülmüştür. Bu çalışmada, erkeklerin kızlara oranla tütün kullanım oranının daha yüksek olduğu görülmüştür (Verma, Goswami ve Dhillon, 2019). Sigara içenlerin yaklaşık %42'si 12 yaşından önce başlamaktadır (Kotwal, Thakur ve Seth, 2005; Narain, Sardana, Gupta ve Sehgal, 2011). Ortalama 13.6 yaşında ve %30'u koruyucu bakım evinde beş veya daha fazla yıl geçiren katılımcıların olduğu çalışma sonucuna göre çocukların %44.6 sigara içmeyi denediğini ve %25.9'unun ise halen sigara içtiğini görülmüştür (Lorand, Zoltan, Lorand, Peter ve Foley, 2016). Çocuklar tüm koruyucu önlem ve yasalara rağmen çok erken dönemlerde tütün ürünlerine maruz kalabilmektedir (Orton, Jones, Cooper, Lewis ve Coleman, 2014).

Çocukların refahını sağlamak, ancak çocukların risk oluşturan durumlardan korunabilmesi ile sağlanabilir. Ailenin ve okulun çocukların refahındaki rolü özellikle önemlidir (Ryan, Wiles, Cash ve Siebert, 2005). Çocuklar ve ergenler ile yapılan artan sayıda çalışma, sigaraya karşı tutum, sigara içmeyle yönelik normatif inançlar, sigara kullanımının zararlarına yönelik algıları, tütünü reddetme öz yeterliliği gösterebilme gibi çocukların sigara içme niyetlerini ve sigara içme davranışını içermektedir (Andrews, Hampson ve Barckley, 2008). Sigara içenler sigara içmeyenlere göre daha iyimser bir yaklaşım sergileme eğiliminde ve genel olarak sigara içmenin var olan riskleri hafife almaktadır (Arnet, 2000). Sigaranın zararlı etkilerini doğrudan gözlemleyememeleri riskleri hafife almada en büyük etkenlerden biri olarak görünmektedir. İyimser bakış açısı, çevreden algılanan ikazlara savunma olarak gelişmektedir. Genel olarak sigarayı daha az zararlı algılamaları nedeniyle sigara hakkında endişelerini de azaltmaktadır (Schuck, Otten, Engels ve Kleinjan, 2012).

Okul çocukları arasında tütün kullanımı gelişmekte olan ülkelerde ciddi bir sorun haline gelmektedir. Başlangıç yaşının erken olması, bu hassas gruba müdahale etme ve bu bağımlılığın oluşumuna karşı korunma ihtiyacının önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, bu çalışma okul çocukları arasında tütün alışkanlıklarının öngören tanımlayan algılarını karşılaştırmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır.

1. Çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeğine ait algıların yaşlarına göre farklılaşmakta mıdır?
2. Çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeğine ait algıların cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma, tarama modelinde planlanmıştır ve betimsel niteliktedir. Tarama modeli, araştırılan konu hakkındaki verileri tanımlamayı ve betimlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2013).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye'nin Sivas ilinde 2021-2022 eğitim öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ve özel okullarda öğrenim gören çocuklar oluşturmaktadır. Örneklemi ise evren içerisinden uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 12-15 yaş aralığında olan 399 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların % 64,9'unun kadın, % 35,1'inin erkektir. Araştırmaya katılanların % 17,0'ının 12 yaşında, % 30,1'inin 13 yaşında, % 24,1'inin 14 yaşında ve % 28,8'inin 15 yaşında olduğu tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 3.
Çocukların Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikmiş Yüzde
Cinsiyet	Kadın	259	64,9	64,9	64,9
	Erkek	140	35,1	35,1	35,1
Yaş	12,0	68	17,0	17,0	17,0
	13,0	120	30,1	30,1	47,1
	14,0	96	24,1	24,1	71,2
	15,0	115	28,8	28,8	28,8
Total		399	100,0	100,0	100,0

Veri Toplama Araçları

Genel Bilgi Formu'nda, çocuklara ait yaş ve cinsiyet bilgilerine yönelik sorular yer almaktadır.

Karar Denge Ölçeği (KDÖ)

Velicer ve ark. (1985) tarafından yetişkinlerin sigaranın zararları ve yararları hakkındaki algılarını değerlendirmek amacıyla 24 madde olarak geliştirilmiştir. Pallonen ve ark. (1998) tarafından 1998 yılında yetişkin KDÖ 20 maddeye ve çocuk KDÖ 12 maddeye indirilmiştir. Çocuk KDÖ, Bektaş ve ark. (2010) tarafından Türk popülasyonuna uyarlanması yapılmıştır. Çocuk KDÖ, sigaranın zararları ve yararları hakkında 12 durumu içeren altı maddelik yarar ve altı maddelik zarar alt ölçeklerinden oluşmaktadır. Ölçek 1-5 arasında puanlanan likert tipi bir ölçektir. Çocuk KDÖ alt boyut puanları 6-30 arasında değişmektedir. Ölçeğin yarar alt boyut puan ortalamasının yüksek olması, çocukların sigara içmenin yararları ile ilgili güçlü algılara;

zarar alt boyutu puan ortalamasının yüksek olması, sigara içmenin zararları ile ilgili güçlü algılara sahip olduğunu gösterir (Bektaş ve ark. 2010). Çocuk KDÖ zarar alt ölçeği Cronbach alfa katsayısı 0.87 ve yarar alt ölçeği için 0.90'dır (Velicer ve ark. 1985).

Verilerin Analizi

Kodlama ve analizde "IBM SPSS Ver.25" paket programından yararlanılmıştır. İstatistiksel analizlerde ankete katılan bireylere ilişkin demografik tanımlamalar frekans (n) ve yüzde (%) olarak verilmiştir. Ölçekte yer alan sorular ve alt boyutlara ilişkin ortalama (ort) ve standart sapma (ss) değerleri tablolarda verilmiştir. Ölçeğin ve alt boyutlarının normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için Çarpıklık ve Basıklık testi uygulanmıştır. Normallik testi sonuçlarına göre "Çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği"nin normal dağılıma uygun olmadığı saptanmış olup non-parametrik testlere başvurulmuştur. İki gruptan oluşan cinsiyet değişkeni gibi faktör puanlarının değişiklik göstermediğini belirlemek için Mann-Whitney U-testi testinden faydalanılmıştır. İki'den fazla gruptan oluşan değişkenlerdeki farklılığın olup olmadığını tespit etmek için Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak $P < 0,05$ değeri kabul edilmiştir.

Bulgular

Çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeğine ait algıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını tespit için non-parametrik testlerden Mann Whitney-U Testi ile yapılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2.

Cinsiyet Değişkenine Göre Çocukların Sigara İçme Durumunu Öngören ve Tanımlayan Karar Denge Ölçeği Puanlarının Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	Ortalama Aralık	Aralıkların Top.	U	z	P
KDYarar	Kadın	259	204,14	52872,50	17057,500	-1,069	,285
	Erkek	140	192,34	26927,50			
	Total	399					
KDZarar	Kadın	259	196,78	50965,50	17295,500	-,810	,418
	Erkek	140	205,96	28834,50			
	Total	399					
KDGenel	Kadın	259	200,58	51949,00	17981,000	-,141	,888
	Erkek	140	198,94	27851,00			
	Total	399					

Tablodan da anlaşılacağı üzere, çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği *Yarar* alt boyutundan almış oldukları puanların, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan non-parametrik Mann Whitney-U testi sonucunda, gruplar arasında, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel açıdan $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($U=17057,500$; $z=-1,069$; $p=,285$). Diğer bir ifade ile çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği *Yarar* alt boyutuna ilişkin algıları kadın ve erkek öğrencilere göre bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği *Zarar* alt boyutundan almış oldukları puanların, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan non-parametrik Mann Whitney-U testi sonucunda, gruplar arasında, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel açıdan $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($U=17295,500$; $z=-,810$; $p=,418$). Diğer bir ifade ile çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği *Zarar* alt boyutuna ilişkin algıları kadın ve erkek öğrencilere göre bir farklılık bulunmamaktadır.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeğin genelinden almış oldukları puanların, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan non-parametrik Mann Whitney-U testi sonucunda, gruplar arasında, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel açıdan $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($U=17981,000$; $z=-,141$; $p=,888$). Diğer bir ifade ile çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeğin geneline ilişkin algıları kadın ve erkek öğrencilere göre bir farklılık bulunmamaktadır.

Çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeğine ait algıları ile yaşlarına göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığının tespiti için Kruskal Wallis testi yapılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3.

Çocukların Sigara İçme Durumunu Öngören ve Tanımlayan Karar Denge Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

	Gruplar	N	Ortalama Aralık	Chi-Square	df	P
Çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği Yarar alt boyutu	12,0	68	174,35	12,111	3	,007*
	13,0	120	192,38			
	14,0	96	195,91			
	15,0	115	226,53			
	Total	399				
Çocukların sigara içme durumunu	12,0	68	215,19	4,773	3	,189
	13,0	120	203,56			

öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği Zarar alt boyutu	14,0	96	205,77		
	15,0	115	182,49		
Total		399			
Çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği Geneli	12,0	68	179,95		
	13,0	120	195,70		
	14,0	96	200,59	4,789	3 ,188
	15,0	115	215,85		
Total		399			

Tablodan anlaşılacağı gibi, çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği *Yarar* alt boyutu sıralamalar ortalamalarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H sonucunda yaş gruplarının sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=12,111$; $sd=3$; ,007). Diğer bir ifade ile Asymp. Sig. (2-tailed) değeri 0,05 ten küçük olduğu için çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği *Yarar* alt boyutuna ait algılar yaşa göre bir farklılık göstermektedir. Bu farklılığın hangi yaş grupları arasında olduğunu tespit etmek için Post Hoc analizlerinden Tamhane testi yapılır. Tamhane test i sonucuna göre 15 yaş ile 12 yaş arasında farklılık bulunmaktadır. Bu farkta 15 yaş lehinedir. Diğer bir ifade ile çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeğinin *Yarar* alt boyutuna göre 15 yaşındaki katılımcıların 12 yaşındaki katılımcılara göre daha yararlı bulmaktadır

Çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği *Zarar* alt boyutu sıralamalar ortalamalarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H sonucunda yaş gruplarının sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\chi^2=4,773$; $sd=3$; ,189). Diğer bir ifade ile Asymp. Sig. (2-tailed) değeri 0,05 ten büyük olduğu için çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği *Zarar* alt boyutuna ait algılar yaşa göre bir farklılık göstermemektedir.

Çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği geneline göre sıralamalar ortalamalarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H sonucunda yaş gruplarının sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\chi^2=4,789$; $sd=3$; ,188). Diğer bir ifade ile Asymp. Sig. (2-tailed) değeri 0,05 ten büyük olduğu için çocukların sigara

içme durumunu öngören ve tanımlayan Karar Denge Ölçeği geneline ait algılar yaşa göre bir farklılık göstermemektedir.

Tartışma ve Sonuç

Çocukların sigara içme durumları *Yarar ve Zarar* boyutlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark oluşturmamıştır. 15 yaşındaki çocuklar 12 yaşındaki katılımcılara göre sigara içme durumunu daha yararlı bulmaktadır. Çalışma sonucunda çocukların sigara içme durumları *Zarar* alt boyutunda yaş değişkenine göre anlamlı bir fark oluşturmamıştır. Çalışmanın bir diğer sonucuna göre çocukların sigara içme durumunu *Yarar ve Zarar* alt boyutlarında kadın ve erkek öğrencilere göre bir farklılık bulunmadığı görülmüştür. Literatürde yer alan çalışma sonuçlarına göre, zaman içinde erkekler ve kadınlar arasındaki risk farkının, 11 yaşına kıyasla 21 yaşında daha yüksek bir sigara içme kategorisinde olma olasılıkları neredeyse eşit derecede olduğunu göstermiştir (Stanton, Barnett ve Silva, 2005). Ortalama yaşı 13.9 olan katılımcılar ile yapılan çalışmada %91.60'ı tütün kullanımıyla ilişkili sağlık riski konusunda iyi bilgiye ve %98.50'i iyi bir algıya sahip oldukları görülmüştür (Aienobe-Asekharen, Ohenhen ve Enobakhare, 2013). Sigara içenler ve içmeyenlerin akciğer kanseri risk algıları yaşla birlikte önemli ölçüde düşmektedir, daha yüksek algılanan bireylerin risklerin sigara içen olma olasılığı daha düşüktür, ancak risk inançlarının içilen sigara sayısı üzerinde hiçbir etkisi olmadığı görülmüştür (Lundborg ve Lindgren, 2004). Sigara içmenin ağız sağlığı üzerindeki etkilerinin farkında olan ergenler arasında sigara içme olasılığı, sigaranın etkilerinin farkında olmayanlara göre %22-47 daha azdır (Nazir ve Almas, 2017). 9. sınıfın başından 10. sınıfın sonuna kadar süren boylamsal çalışmada çocukların sigara kullanımına yönelik fayda algılarının zamanla değişmediği ancak risklere yönelik algılarının zamanla azaldığı görülmüştür (Morrell, Song ve Halpern-Felsher, 2010). Sigara kullanımına yönelik yarar ve zarar algısı e-sigara kullanımında benzer bir yönelim olduğu görülmektedir. Ortaokul öğrencilerinin %4,6'sının ve lise öğrencilerinin %37,2'sinin e-sigara kullandığı bulgusuna ulaşılan çalışmada öğrenciler arasında e-sigara kullanımı arttıkça e-sigaradan algılanan risk algısı azalmaktadır. Çocuklar arasında e-sigara kullanımını yanlış olarak gördüğü algısı, e-sigara kullanımı ile negatif korelasyon göstermiştir (Giovacchini, Pacek, McClernon ve Que, 2017). Çocukların %77,3 e-sigarayı bildiklerini, %15,2'si bir e-sigara denediklerini ve %60'ı e-sigaraların güvenli olduğunu veya sağlık açısından en az zararı olduğunu ifade etmiştir (Anand, McGinty, O'Brien, Guenther, Hahn ve Martin, 2015). Çocukların e-sigaranın zararlarına ilişkin algıları, hem e-sigara hem de sigara

kullanımı ile güçlü bir şekilde pozitif ilişkilidir. (Barrington-Trimis, Berhane, Unger, Cruz, Huh, Leventhal ve McConnell, 2015).

Sigara içenler ve sigara içmeye niyetli olan ergenler, sigara içmeye bağlı olumsuz bir sonuç yaşama ihtimallerini, sigara içmeyenlere göre daha düşük ihtimal olduğunu düşünmektedir (Halpern-Felsher, Biehl, Kropp ve Rubinstein, 2004). Sigaradan algılanan riskin gelecekte sigara içme niyetleri ile negatif ilişkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle, sigara içmenin algılanan sağlık riski arttıkça genç sigara içenlerin gelecekteki sigara içme niyetlerinin azalacağını göstermektedir. Tütünle ilişkili sağlık riskleri hakkında daha fazla bilgiye sahip olmanın sigara içme niyetlerinde azalmaya yol açması beklenmektedir. Ancak sigara içen ergenler genellikle tütün ürünlerinin kullanımının risklerini hafife alırlar (Halpern-Felsher & Rubenstein, 2005).

Kaynakça

- Agaku, I. T., King, B. A., Husten, C. G., Bunnell, R., Ambrose, B. K., Hu, S. S., ... & Day, H. R. (2014). Tobacco product use among adults—United States, 2012–2013. *MMWR. Morbidity and Mortality Weekly Report*, 63(25), 542.
- Aienobe-Asekhen, C., Ohenhen, V., & Enobakhare, E. (2013). Tobacco Smoking and the Nigerian Tobacco Regulations: The Perspective of Students in a Semi-Urban Community. <https://doi.org/10.21522/TIIPH>
- Anand, V., McGinty, K. L., O'Brien, K., Guenther, G., Hahn, E., & Martin, C. A. (2015). E-cigarette use and beliefs among urban public high school students in North Carolina. *Journal of Adolescent Health*, 57(1), 46-51. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2015.03.018>
- Andrews, J. A., Hampson, S. E., Barckley, M., Gerrard, M., & Gibbons, F. X. (2008). The effect of early cognitions on cigarette and alcohol use during adolescence. *Psychology of Addictive Behaviors*, 22(1), 96. <https://doi.org/10.1037/0893-164X.22.1.96>
- Arnett, J. J. (2000). Optimistic bias in adolescent and adult smokers and nonsmokers. *Addictive behaviors*, 25(4), 625-632. [https://doi.org/10.1016/S0306-4603\(99\)00072-6](https://doi.org/10.1016/S0306-4603(99)00072-6)
- Barrington-Trimis, J. L., Berhane, K., Unger, J. B., Cruz, T. B., Huh, J., Leventhal, A. M., ... & McConnell, R. (2015). Psychosocial factors associated with adolescent electronic cigarette and cigarette use. *Pediatrics*, 136(2), 308-317. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-0639>
- Bektaş, M., Öztürk, C., & Armstrong, M. (2010). Çocukların sigara içme durumunu öngören ve tanımlayan karar denge ölçeğinin psikometrik özellikleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11(3), 327-34.

- Botello-Harbaum, M., Haynie, D. L., Murray, K. W., & Iannotti, R. J. (2011). Cigarette smoking status and recurrent subjective health complaints among US school-aged adolescents. *Child: Care, Health and Development*, 37(4), 551-558. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2010.01147.x>
- Chai, L., Xue, J., & Han, Z. (2020). The effects of alcohol and tobacco use on academic performance among Chinese children and adolescents: Assessing the mediating effect of skipping class. *Children and Youth Services Review*, 119, 105646. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105646>
- Giovacchini, C. X., Pacek, L., McClernon, F. J., & Que, L. G. (2017). Use and perceived risk of electronic cigarettes among North Carolina middle and high school students. *North Carolina medical journal*, 78(1), 7-13. <https://doi.org/10.18043/ncm.78.1.7>
- Halpern-Felsher, B. L., Biehl, M., Kropp, R. Y., & Rubinstein, M. L. (2004). Perceived risks and benefits of smoking: differences among adolescents with different smoking experiences and intentions. *Preventive Medicine*, 39(3), 559-567. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2004.02.017>
- Hatsukami, D. K., Stead, L. F., & Gupta, P. C. (2008). Tobacco addiction. *The Lancet*, 371(9629), 2027-2038. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)60871-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)60871-5)
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (25.Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kotwal, A., Thakur, R., & Seth, T. (2005). Correlates of tobacco-use pattern amongst adolescents in two schools of New Delhi, India. *Indian Journal of Medical Sciences*, 59(6), 243-252.
- Lorand, F. I., Zoltan, A., Lorand, S., Peter, B., & Foley, K. L. (2016). Tobacco use among children in Romanian foster care homes. *The European Journal of Public Health*, 26(5), 822-826. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckw044>
- Lundborg, P., & Lindgren, B. (2004). Do they know what they are doing? Risk perceptions and smoking behaviour among Swedish teenagers. *Journal of Risk and Uncertainty*, 28(3), 261-286. <https://doi.org/10.1023/B:RISK.0000026098.84109.62>
- Morrell, H. E. R., Song, A. V., & Halpern-Felsher, B. L. (2010). Predicting adolescent perceptions of the risks and benefits of cigarette smoking: A longitudinal investigation. *Health Psychology*, 29(6), 610–617. <https://doi.org/10.1037/a0021237>
- Narain, R., Sardana, S., Gupta, S., & Sehgal, A. (2011). Age at initiation & prevalence of tobacco use among school children in Noida, India: A cross-sectional questionnaire based survey. *The Indian Journal of Medical Research*, 133(3), 300.
- Nazir, M. A., & Almas, K. (2017). Awareness about the effects of tobacco consumption on oral health and the possibility of smoking behavior among male Saudi schoolchildren. *European Journal of dentistry*, 11(01), 029-035. https://doi.org/10.4103/ejd.ejd_300_16
- Orton, S., Jones, L. L., Cooper, S., Lewis, S., & Coleman, T. (2014). Predictors of children's secondhand smoke exposure at home: a systematic review and narrative synthesis of the evidence. *PLoS One*, 9(11), e112690. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0112690>
- Ryan, S., Wiles, D., Cash, S., & Siebert, C. (2005). Risk assessments: Empirically supported or values driven?. *Children and Youth Services Review*, 27(2), 213-225. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2004.09.003>

- Schuck, K., Otten, R., Engels, R. C., & Kleinjan, M. (2012). The role of environmental smoking in smoking-related cognitions and susceptibility to smoking in never-smoking 9–12 year-old children. *Addictive Behaviors*, 37(12), 1400-1405. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2012.06.019>
- Stanton, W. R., Barnett, A. G., & Silva, P. A. (2005). Adolescents' intentions to smoke as a predictor of smoking. *Preventive Medicine*, 40(2), 221-226. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2004.05.026>
- US Department of Health and Human Services. (2006). *The health consequences of involuntary exposure to tobacco smoke: a report of the Surgeon General*.
- Velicer, W. F., DiClemente, C. C., Prochaska, J. O., Brandernbur, N. (1985). Decisional balance measure for assessing and predicting smoking status. *J Pers Soc Psychol* 48:1279-1289 <https://doi.org/10.1037/0022-3514.48.5.1279>
- Verma, A., Goswami, M., & Dhillon, J. K. (2019). Tobacco use among school going children. *Indian Journal of Dental Research*, 30(6), 839.

ÇOCUKLARIN MENTAL SAĞLIK VE KENDİNİ İYİ HİSSETMELERİNİN CİNSİYET VE YAŞ DEĞİŞKENLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

**Öğr. Gör. Zekeriya Arslan¹, Doç. Dr. Oğuz Emre², Doç. Dr. Ayşegül Ulutaş-
Keskinkılıç³, Öğr. Gör. Kadriye Özyazıcı⁴**

¹ Öğr. Gör. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı Orcid ID: 0000-0001-8861-0310

² Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü,
- ID: 0000-0001-6810-3151

³ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü,
Orcid ID: 0000-0002-6497-6534

⁴ Öğr. Gör. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, Orcid ID: 0000-0003-2559-5816

Özet

Bu araştırmanın amacı, çocukların mental sağlık ve kendini iyi hissetmelerinin yaş ve cinsiyet değişkenleri açısından incelenmesidir. Araştırmanın evrenini, Türkiye'nin Sivas ilinde 2021-2022 eğitim öğretim yılında öğrenim gören çocuklar oluşturmaktadır. Örneklemine ise evren içerisinde uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 12-15 yaş aralığında olan 399 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri "Genel Bilgi Formu" ve çocuk ve ergenlerde mental sağlık ve kendini iyi hissetmeyi değerlendirmek için geliştirilmiş "Ben ve Duygularım Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kızların yaşadığı duygusal güçlüklerin erkeklerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Erkeklerin ise davranış sorunlarının kızlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. 15 yaş grubundaki çocukların diğer yaş grubundaki çocuklara göre daha fazla duygusal güçlüğüne sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mental sağlık, kendini iyi hissetme, çocuk ve ergen

Giriş

Sağlık kavramı birçok kurum ve kuruluş tarafından tanımlanmaktadır. Bunların içerisinde en dikkat çekicilerinden olan Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne göre sağlık; yalnızca hastalık veya özel gereksinim durumunun olmayışı değil; fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan tam bir iyi olma hali olarak tanımlamıştır (WHO, 1948; Parker vd., 2018). Dünya sağlık örgütünün bu tanımlaması gelişim alanlarından herhangi birindeki olumsuz bir durumun vücudun tüm sağlık sistemini etkilediğini ve sistemlerin birbiriyle uyum içerisinde çalışma zorunluluğunu göstermektedir.

Çocukların ve gençlerin (0-24 yaş) ruh sağlığı ve esenliği hakkında artan bir küresel endişe vardır. 1990-2010 yılları arasında bazı gelişmiş ülkelerde ergenler ve genç yetişkinler arasında artan anksiyete ve depresyon oranları rapor edilmiştir. Farklı ülkeler arasındaki geniş farklılıkların olması ise dikkat çekilecek bir boyut olarak ifade edilmiştir (Murray ve ark.,2012; Bor ve ark.,2014; Collishaw, 2015). Tüm dünyada zihinsel sağlık sorunlarının %13'ünü ruhsal ve duygusal sorunların oluşturduğu görülmüştür. Ruhsal sorun yaşayanlar içerisinde ise %80 oranla düşük ve orta düzey ülkelerde yaşayan insanlar oluşturmaktadır (Thyloth vd.,2016). Bununla birlikte bu oranların her geçen gün hızla artması ise ayrı bir sorundur. Buna ek olarak ruh sağlığı sorunu yaşayıp hiçbir destek almayan insanlar ise nüfus içerisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu oran %35-50 arasındayken gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerde ise bu oran %76-85 arasında olduğu belirlenmiştir (Xu vd., 2017). Bu oranlar dünya toplumlarının büyük bir sağlık tehdidi altında olduğunu göstermektedir. Çünkü tedavi edilmeyen ve yanlış teşhis edilen ruh sağlığı sorunları, DSÖ'nün bildirdiği gibi, son 45 yılda dünya çapında %60 oranında artan intiharlar gibi ciddi sonuçlarla sonuçlanmaktadır. İntihar vakaları 10-24 yaş grubunda dünya çapında ikinci sırada ölüm nedeni olarak bildirilmektedir (Thyloth vd., 2016). Birleşik Krallık'ta, danışmanlık hizmetlerine olan talep, kendine zarar vermek için hastaneye başvurular ve uzman Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Hizmetlerine (CAMHS) sevklerin tümü, son yıllarda bu yaş grubu için önemli ölçüde artmıştır (Hagell vd., 2015; Yeung vd., 2016). Ayrıca anket verilerinden, genç kızlar arasında refahta azalma ve duygusal problemlerde artış olduğuna dair bazı kanıtlar vardır (Brooks vd.,2015; Fink vd., 2015) ve genç yetişkin kadınlarda ruh sağlığı bozukluklarında artış gözlenmiştir (Pym 2016).

Ruh sağlığı sorunları, bireylerin hem günlük yaşamını hem de yaşam kalitesini etkileyecek birçok sonuca yol açabilmektedir. Bu sorunların hem bireyleri hem de bireyleri çevreleyen toplum üzerinde olumsuz etkileri olduğu için halk sağlığı alanıyla da ilişkisi kaçınılmazdır (Xu

vd., 2017; Arabacı vd., 2018; Nishi vd., 2007; Zhong vd., 2018). Son yıllarda yapılan araştırmalar, son on yılda daha çok beden ve ruh sağlığına aynı anda odaklanarak bunların nedenlerini ortaya koymuşlardır. Ruh sağlığı sorunlarının erken teşhisi, psikolojik ve psikiyatrik bozuklukların ilerlemesini önlemek, tedavi ve rehabilitasyon süresini kısaltmak için birçok araştırma tarafından önemli kabul edilmiştir.(Chapman vd., 2018; Brugha ve Meltzer,2017; Shaner vd.,2015).Uygun sağlık hizmetlerine erken erişimin hem hafif/orta hem de daha ciddi zihinsel sağlık sorunlarının sonuçlarını iyileştirme potansiyeline sahip olduğuna dair iyi kanıtlar bulunduğundan, bu ihtiyaçların karşılanmaması, ekonomik olduğu kadar kişisel ve sosyal maliyetlere de sebep olması oldukça yüksek bir ihtimaldir (Marshall vd., 2005; Hagell vd., 2015;Hargreaves vd., 2015; Ulusal Sağlık ve Bakım Mükemmelliği Enstitüsü (NICE) ve NHS İngiltere, 2016).

Tüm bu literatür bilgileri göstermektedir ki insanların sağlıklı yaşamlarındaki temel yaklaşımın gelişim alanlarındaki bütünselliktir. Buradan hareketle bu çalışmada çocukların mental sağlık ve kendini iyi hissetmelerinin yaş ve cinsiyet değişkenleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Çocuk ve Ergenlerin mental sağlık ve kendini iyi hissetmeleri yaşlarına göre farklılaşmakta mıdır?
2. Çocuk Ergenlerin mental sağlık ve kendini iyi hissetmeleri cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma, tarama modelinde planlanmıştır ve betimsel niteliktedir. Tarama modeli, araştırılan konu hakkındaki verileri tanımlamayı ve betimlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2013).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye'nin Sivas ilinde 2021-2022 eğitim öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ve özel okullarda öğrenim gören çocuklar oluşturmaktadır. Örneklemi ise evren içerisinden uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 12-15 yaş aralığında olan 399 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların % 64,9'unun kadın, % 35,1'inin erkektir. Araştırmaya katılanların % 17,0'ının 12 yaşında, % 30,1'inin 13 yaşında, % 24,1'inin 14 yaşında ve % 28,8'inin 15 yaşında olduğu tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 4 : Çocukların Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikmiş Yüzde
Cinsiyet	Kadın	259	64,9	64,9	64,9
	Erkek	140	35,1	35,1	35,1
Yaş	12,0	68	17,0	17,0	17,0
	13,0	120	30,1	30,1	47,1
	14,0	96	24,1	24,1	71,2
	15,0	115	28,8	28,8	28,8
Total		399	100,0	100,0	100,0

Veri Toplama Araçları

Genel Bilgi Formu'nda, çocuklara ait yaş ve cinsiyet bilgilerine yönelik sorular yer almaktadır.

Ben ve Duygularım Ölçeği

Ben ve Duygularım Ölçeği, İlnem (2020) tarafından Türk çocuk ve ergenlerde mental sağlık ve kendini iyi hissetmeyi değerlendirmek için geliştirilmiş kısa bir öz bildirim ölçeğidir. Bu ölçek, 10 maddesi emosyonel güçlükler, altı maddesi davranışsal sorunlar olmak üzere toplam 16 maddeden oluşmaktadır. Çocuk ve ergenler, her bir maddeyi cevaplamak için üç alternatiften birini seçmektedirler: hiçbir zaman '0', bazen '1', her zaman '2' ile ifade edilmektedir. Ölçeklerin toplam puanı, duygusal güçlükler için 10 ve davranışsal güçlükler için altı eşik değeri olan madde puanlarının toplamı olarak hesaplanır. Her bir zorluk setinin yüksek puanları, akıl sağlığı sorunlarının olasılığını gösterir. Ölçeğin güvenirlik analizinde tüm ölçek maddeleri için Cronbach alfa 0,925 bulunmuştur (İlnem 2020).

Verilerin Analizi

Kodlama ve analizde “IBM SPSS Ver.25” paket programından yararlanılmıştır. İstatistiksel analizlerde ankete katılan bireylere ilişkin demografik tanımlamalar Frekans (n) ve Yüzde (%) olarak verilmiştir. Ölçekte yer alan sorular ve alt boyutlara ilişkin Ortalama (Ort) ve Standart Sapma (SS) değerleri tablolarda verilmiştir. Ölçeğin ve alt boyutlarının normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için Çarpıklık ve Basıklık testi uygulanmıştır. Normallik testi sonuçlarına göre “Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Ölçeği”nin normal dağılıma uygun olduğu saptanmış olup parametrik testlere başvurulmuştur. İki gruptan oluşan cinsiyet değişkeni gibi faktör puanlarının değişiklik göstermediğini belirlemek için T-testi testinden

faydalanılmıştır. İki den fazla gruptan oluşan değişkenlerdeki farklılığın olup olmadığını tespit etmek için ANOVA testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak $P < 0,05$ değeri kabul edilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Ölçeğine ait algıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını tespit için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Algılarının cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	Ortalama	S.S.	t	p
CEBDuygu	Kadın	259	,8467	,38932	5,784	,000*
	Erkek	140	,6207	,33896		
CEBDavr	Kadın	259	,7664	,30362	-2,212	,028*
	Erkek	140	,8405	,34620		
CEBGen	Kadın	259	,8166	,30014	3,764	,000*
	Erkek	140	,7031	,26209		

Bağımsız örneklem t testi, Katılımcıların *Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Ölçeğinin Duygusal boyutu* Algıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını ortaya koymak için kullanılmıştır. Analiz sonucunda, *Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım ölçeğinin duygusal boyutundaki* kadın katılımcıların ($X=,8467$, $SS=0.38$) ve erkek katılımcıların ($X=,6207$, $SS=0.33$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(397)= 5,784$, $p=,000$). Bu sonuçlara göre, *Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım ölçeğinin duygusal boyutundaki* kadın katılımcıların ($X=,8467$) algı düzeylerinin erkek katılımcılara ($X=,6207$) göre daha yüksektir. Diğer bir ifade ile kadınların duygusal algıları daha yüksektir.

Bağımsız örneklem t testi, Katılımcıların *Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Ölçeğinin Davranışsal boyutu* Algıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını ortaya koymak için kullanılmıştır. Analiz sonucunda, *Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım ölçeğinin Davranışsal boyutundaki* kadın katılımcıların ($X=,7664$, $SS=0.30$) ve erkek katılımcıların ($X=,8405$, $SS=0.343$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark

bulunmuştur ($t(397) = -2,212, p = ,028$). Bu sonuçlara göre, *Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım ölçeğinin Davranışsal* boyutundaki kadın katılımcıların ($X = ,7664$) algı düzeylerinin erkek katılımcılara ($X = ,8405$) göre daha düşüktür. Diğer bir ifade ile erkeklerin *Davranışsal algıları daha yüksektir*.

Bağımsız örneklem t testi, Katılımcıların *Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Ölçeğinin Genel boyutu Algıları* ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını ortaya koymak için kullanılmıştır. Analiz sonucunda, *Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım ölçeğinin Genel* boyutundaki kadın katılımcıların ($X = ,8166, SS = 0,30$) ve erkek katılımcıların ($X = ,7031, SS = 0,26$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(397) = 3,764, p = ,000$). Bu sonuçlara göre, *Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım ölçeğinin Genel* boyutundaki kadın katılımcıların ($X = ,8166$) algı düzeylerinin erkek katılımcılara ($X = ,6207$) göre daha yüksektir. Diğer bir ifade ile kadınların genel *algıları daha yüksektir*.

Katılımcıların *Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Ölçeğine* ait algıları ile yaşlarına göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığını tespit için ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 2: Katılımcıların *Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Algılarının yaş Değişkenine Göre Karşılaştırılması*

Puan	Grup	f, x ss Değerleri				ANOVA Sonuçları				
		N	X	S.S.	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
CEBDuygu	12,0	68	,7103	,34862	Gruplar arası	1,742	3	,581	3,957	,008*
	13,0	120	,7117	,40380	Grup içi	57,974	395	,147		4>1
	14,0	96	,7583	,39859	Toplam	59,716	398			4>2
	15,0	115	,8670	,36676						4>3
	Total	399	,7674	,38735						
CEBDavr	12,0	68	,7181	,26898	Gruplar arası	,661	3	,220	2,159	,092
	13,0	120	,7903	,33298	Grup içi	40,282	395	,102		
	14,0	96	,7882	,30539	Toplam	40,942	398			
	15,0	115	,8420	,34259						
	Total	399	,7924	,32073						
CEBGen	12,0	68	,7132	,25284	Gruplar arası	1,183	3	,394	4,754	,003*
	13,0	120	,7411	,29464	Grup içi	32,776	395	,083		4>1
	14,0	96	,7695	,29585	Toplam	33,960	398			4>2
	15,0	115	,8576	,29392						4>3
	Total	399	,7768	,29211						

Yukarıdaki ANOVA tablosuna göre Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Ölçeğinin Duygusal alt boyutu incelendiğinde Anova sig değeri 0,08 değerinde çıkmıştır. Yani 0,05 ten küçüktür. O zaman Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım ölçeğinin Duygusal alt boyutuna ait algılar yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır. Aradaki farkı bulmak için post hoc analizlerinden LSD analizi yapılır.

Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Ölçeğinin Duygusal alt boyutu algılarının yaş değişkenine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonrası post-hoc LSD testi sonucunda sırasıyla 12,13 ve 14 yaş grubunda olanlar ile 15 yaş grupları arasında 15 yaş grubu lehine istatistiksel olarak ($p < .05$) düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu durum, 15 yaş grubundaki katılımcıların diğer gruplara göre daha fazla duygusallığa sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer yandan ANOVA tablosuna göre Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Ölçeğinin Davranışsal alt boyutu incelendiğinde Anova sig değeri 0,092 değerinde çıkmıştır. Yani 0,05 ten büyüktür. O zaman Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım ölçeğinin Davranışsal alt boyutuna ait algılar yaş değişkenine göre farklılaşmamaktadır. Diğer bir ifade ile yaş gruplarına göre Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Ölçeğinin Davranışsal alt boyutu değişmemektedir. Yani istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Ayrıca ANOVA tablosuna göre Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Ölçeğinin Genel durumu incelendiğinde Anova sig değeri 0,03 değerinde çıkmıştır. Yani 0,05 ten küçüktür. O zaman Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım ölçeğinin genel durumuna ait algılar yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır. Aradaki farkı bulmak için post-hoc analizlerinden LSD analizi yapılır.

Çocuk ve Ergenlerde Ben ve Duygularım Ölçeğinin genel durumu algılarının yaş değişkenine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonrası post-hoc LSD testi sonucunda sırasıyla 12,13 ve 14 yaş grubunda olanlar ile 15 yaş grupları arasında, 15 yaş grubu lehine istatistiksel olarak ($p < .05$) düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmada kızların yaşadığı duygusal güçlüklerin erkeklerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, kızlarda ruh sağlığı sorunlarının duygusal boyutta; erkeklerde ise davranışsal boyutta olduğu ve kızlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Bu

bulguyu destekler nitelikte bir araştırmada; kız ergenlerin erkeklere göre, içsel işlevsel duygu düzenlemeleri yüksek iken; erkeklerin kızlara göre dışsal işlevsel olmayan duygu düzenlemeleri daha yüksek bulunmuştur(Atalay ve Özyürek, 2021;Kökdemir 2004). Zlomke ve Hahn (2010) ise araştırmalarında; stres durumuyla karşılaştıklarında kadınların erkeklere göre kısa sürede uyumlu bir strateji olan ve “tekrarlayıcı bir şekilde düşüncelerin zihinde dönüp durması anlamına gelen” ruminasyonu, “yaşadığı olayı başka olaylarla karşılaştırarak bu olayın ciddiyetini azaltma anlamına” gelen olayın değerini azaltma stratejisini daha fazla kullandıklarını; erkeklerin ise daha çok olumsuz duygulardan başkalarını suçlama stratejisini daha fazla kullandıklarını ileri sürmüşlerdir. Else-Quest ve arkadaşları (2006) ise ergenlerle yaptıkları çalışmada, kız ergenlerin erkeklere oranla olumsuz bir duygulanım durumunda hedefe yoğunlaşmakta daha fazla güçlük çektiklerini belirlemişlerdir. Brieskorn ve Eker (2019), çalışmalarında duygu düzenlemenin çaresizlik, kendini suçlama, kilitlenme, kontrol kaybı ve karmaşıklık boyutları için kız ergenlerin ortalamalarının anlamlı oranda erkeklerden daha yüksek, öz farkındalık boyutunda ise erkeklerin ortalamalarının kızlardan daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir.

15 yaş grubundaki çocukların diğer yaş grubundaki çocuklara göre daha fazla duygusal güçlüğe sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Literatürde, yaş değişkeninin duygusal gelişimi olumlu yönde etkileyen bir faktör olduğunu ifade eden bulgular mevcuttur (Carstensen vd., 1995). Genel itibarıyla kişinin yaşamındaki tecrübelerinin artması ile birlikte olumlu odaklanma yeteneği de gelişmektedir. Böylece geçmiş tecrübelerini olumlu yorumlamaya başlayarak gelecek için daha pozitif yaklaşımlar ve çözüm odaklı bakış açısına sahip olabileceği düşünülmektedir (Garnefski ve Kraaij, 2006).

Kaynakça

Atalay, D., & Özyürek, A. (2021). Ergenlerde Duygu Düzenleme Stratejileri Ve Ebeveyn

Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 815-834.

Arabacı LB, Dikec G, Buyukbayram A, Uzunoglu G, Ozan E. Traumatic growth and

psychological resilience status of female victims of violence inpatients in a district psychiatric hospital. *Arch Psychiatr Nurs* 2018; 32(4):568-573.

Bor, W., Dean, AJ, Najman, J., & Hayatbakhsh, R. (2014). 21. yüzyılda çocuk ve ergen ruh

- sağlığı sorunları artıyor mu? Sistematik bir inceleme. Avustralya ve Yeni Zelanda psikiyatri dergisi , 48 (7), 606-616.
- BRIESKORN, D. ve Eker, E. (2019). Lise öğrencilerinde duygu düzenleme güçlüğü ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7 (98), 387- 401
- Brugha TS, Meltzer H. Measurement of psychiatric and psychological disorders and outcomes in populations. SR Quah (Ed.), International Encyclopedia of Public Health, second ed., Oxford: Elsevier, 2017, pp.594-603.
- Brooks, F., Magnusson, J., Klemmera, E., Chester, K., Spencer, N., & Smeeton, N. (2015). HBSC İngiltere Ulusal Raporu: Okul çağındaki çocuklarda sağlık davranışı (HBSC): Dünya Sağlık Örgütü işbirliğine dayalı ülkeler arası çalışma.
- Carstensen LL, Gottman JM, Levenson RW., (1995), Emotional behaviour in long-term marriage. Psychology and Aging; 10: 140-149. 86
- Collishaw, S. (2015). Yıllık araştırma incelemesi: çocuk ve ergen ruh sağlığında seküler eğilimler. Çocuk Psikolojisi ve Psikiyatrisi Dergisi , 56 (3), 370-393.
- Chapman SA, Phoenix BJ, Hahn TE, Strod DC. Utilization and economic contribution of psychiatric mental health nurse practitioners in public behavioural health services. Am J Prev Med 2018; 54(6S3):243-249.
- ELSE-QUEST, N. M., Hyde, J. S., Goldsmith, H. H. ve Van Hulle, C. A. (2006). Gender differences in temperament: A meta-analysis. Psychological Bulletin, 132, 33-72.
- Fink, E., Patalay, P., Sharpe, H., Holley, S., Deighton, J., & Wolpert, M. (2015). Erken ergenlikte ruh sağlığı sorunları: 2009'dan 2014'e kadar İngiltere'de yapılan iki kesitsel çalışmanın karşılaştırması. Journal of Adolescent Health , 56 (5), 502-507.
- Garnefski, N. ve Kraaij, V. (2006). Relationships between cognitive emotion regulation strategies and depressive symptoms: a comparative study of five specific samples. Personality and Individual Differences, 40, 1659–1669.

- Hagell, A., Coleman, J. ve Brooks, F. (2013). Ergenlik dönemine ilişkin temel veriler
2013. Londra: Genç Halk Sağlığı Derneği
- Hargreaves, DS, Elliott, MN, Viner, RM, Richmond, TK ve Schuster, MA (2015). ABD'li
ergenlerde ve yetişkin sağlık sonuçlarında karşılanmayan sağlık hizmeti
ihtiyacı. *Pediatrics* , 136 (3), 513-520.
- Kökdemir, H (2004). Öfke ve öfke kontrolü. *Pivolka*, 3(12):7-10
- Marshall, M., Lewis, S., Lockwood, A., Drake, R., Jones, P., & Croudace, T. (2005). Tedavi
edilmeyen psikozun süresi ile ilk atak hasta kohortlarında sonuç arasındaki ilişki: sistematik
bir derleme. *Genel psikiyatri arşivleri* , 62 (9), 975-983
- Nishi D, Susukida R, Usada K, Mojtabai R, Yamanouchi Y. Trends in the prevalence of
psychological distress and the use of mental health services from 2007 to 2016 in Japan. *J
Affect Disord* 2018; 239:208-213.
- Murray, CJ, Vos, T., Lozano, R., Naghavi, M., Flaxman, AD, Michaud, C., ... & Haring, D.
(2012). 21 bölgede 291 hastalık ve yaralanma için maluliyete göre ayarlanmış yaşam yılları
(DALY), 1990–2010: Küresel Hastalık Yüklü Çalışması 2010 için sistematik bir
analiz. *Neşter* , 380 (9859), 2197-2223.
- Parker G, Smith IG, Paterson A, Romano M, Hadzi-Pavlovic D, Ricciardi T. How well does a
wellbeing measure predict psychiatric ‘caseness’ as well as suicide risk and self-harm in
adolescents? *Psychiatry Res* 2018; 268:323-327.
- Pym , H (2016) Ruh sağlığı araştırması genç [Çevrimiçi] üzerindeki baskıyı ortaya
koyuyor. BBC haberleri. <http://www.bbc.co.uk/news/health-37510207>
adresinde mevcuttur(Erişim tarihi: 2 Nisan 2022
- Shaner R, Thompson KS, Braslow J, Ragins M, Parks JJ 3rd, Vaccaro JV. How health reform
is recasting public psychiatry. *Psychiatr Clin North Am* 2015; 38(3):543-557.
- Thyloth M, Singh H, Subramanian V. Increasing burden of mental illnesses across the globe:
Current status. *Indian J Soc Psychiatry* 2016; 32:254- 256.

Ulusal Sağlık ve Bakım Mükemmelliği Enstitüsü (NICE) ve NHS İngiltere (2016) Psikoza

Erken Müdahalenin Uygulanması Standardı . Londra : NHSE

Xu X, Li XM, Xu D and Wang W. Psychiatric and mental health nursing in China: past, present and future. Arch Psychiatr Nurs 2017; 31(5):470-476.

Whiteford HA, Degenhardt L, Rehm J, Baxter AJ, Ferrari AJ, Erskine HE, et al. Global burden of disease attributable to mental and substance use disorders: Findings from the Global Burden of Disease Study 2010. Lancet 2013; 382(9904):1575-1586

World Health Organization (WHO), 1948. Preamble to the Constitution of the World Health Organization as Adopted by the International Health Conference, New York, 1922 June, 1946. Signed on 22 July 1946 by the representatives of 61 States (Official Records of the World Health Organization, No.2, p. 100) and entered into force on 7 April 1948.

Yeung, P., Weale, S., & Perraudin, F. (2016). University mental health services face strain as demand rises 50%. The Guardian, 23. <https://www.theguardian.com/education/2016/sep/23/university-mental-health-services-face-strain-as-demand-rises-50>

Zhong S, Yang L, Toloo S, Wang Z, Tong S, Sun X, et al. The long-term physical and psychological health impacts of flooding: a systematic mapping. Sci Total Environ 2018; 626:165-194.

Zlomke, K. R. ve Hahn, K. S. (2010). Cognitive emotion regulation strategies: gender differences and associations to worry. Personality and Individual Differences, 48 (4), 408-413.

FEN BİLİMLERİ DERSİ DOĞAL AFETLER KONUSUNUN DİSİPLİNLERARASI İNCELENMESİ

Mutlu AKGÜRBÜZ¹, Doç. Dr. Elif Omca ÇOBANOĞLU²

¹ 19 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Bölümü,
0000-0002-6410-1543

² 19 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Bölümü,
[0000-0002-3691-8273](https://orcid.org/0000-0002-3691-8273)

ÖZET

Dünya ve insan yaşamını tehdit eden, can ya da mal kaybına neden olaylara doğal afetler denir. Doğal afetler sadece ülkemizin değil Dünyanın ortak sorunudur. Ülkemizde deprem başta olmak üzere çok sayıda doğal afet meydana gelmekte olup, doğal afetler bakımından zengin bir ülke konumundayız. Ülkemiz genelinde doğal afetler konusunda bilinçlenmemiz büyük önem taşımaktadır. Bu bilinçlenmenin önemli bir kısmını okullarda aldığımız eğitimler kapsamaktadır. Okullarda doğal afetlere karşı duyarlılığın artması için başta fen bilimleri dersi olmak farklı derslerde kazanımlar yer almaktadır. Bu çalışmada ilkököl ve ortaokulda fen bilimleri dersi ve diğer derslerde yer alan doğal afet kazanımları ve ders kitaplarındaki işlenişini incelemek amaçlanmıştır. Nitel araştırma desenlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doğal afet kazanımları 2.sınıf hayat bilgisi dersi, 4.sınıf ve 5.sınıf sosyal bilgiler dersi, 5.sınıf fen bilimleri dersi, 5.sınıf Türkçe dersi ve 8.sınıf İngilizce dersinde verildiği saptanmıştır. Bu sınıflardaki doğal afetler kazanımları, kavramları ve işlenişini incelenmiştir. Farklı derslerde benzer doğal afet kazanımları işlendiği ve en çok depreme yer verildiği, görülmüş olup, genel olarak doğal afetler konusuna ilköğretim müfredatında az sayıda sınıf seviyesinde değinildiği saptanmıştır. Fen bilimleri dersinde ise kazanımların yetersiz kaldığı ve sadece bir sınıf seviyesinde yer verildiği belirtilmiştir. Ayrıca ders kitaplarının ön kapak resimlerinde de doğal afetler resimlerine yetersiz düzeyde değinildiği saptanmıştır. Çalışmanın sonucunda ders kitapları kapaklarının yeniden gözden geçirilip düzenlenmesi gerektiği; fen bilimleri derslerinde daha fazla sınıf seviyesinde doğal afetler ünitesinin yer alması gerektiği gibi öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğal afetler, hayat bilgisi, fen bilimleri, sosyal bilgiler, Türkçe dersi, İngilizce dersi, deprem

1. GİRİŞ

Afet, birçok kurum ve kuruluşun koordineli bir biçimde görev almasını gerektiren ve insan hakları için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar meydana getiren, normal yaşamı ve insan aktivitelerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplumları veya insan topluluklarını etkileyen doğal, teknolojik ve insan kökenli olaylara denilmektedir. (Erkal & Değerliyurt, 2009). Bu olaylar içinde deprem, sel-taşkın, volkan püskürmeleri gibi doğanın normal bir işlevi olarak gerçekleşenler “doğal tehlike” olarak nitelendirilir ve “afet” niteliğini kazanması için insan can ve malının kaybına neden olması gerekir (Şahin ve Sipahioğlu, 2002: 15)

Yeryüzünde görülen afetlerin çoğunluğu doğal kökenlidir. Ancak bu tür olaylar insanların faaliyetleri sonucunda afet haline dönüşür. Örneğin; deprem tamamen doğal kökenli bir olaydır. Ancak depremin olumsuz etkilerinin olması ya da olmamasında insan birinci derece sorumludur. Örneğin; Japonya’da Richter ölçeğine göre 6 büyüklüğünde meydana gelen bir deprem sonuçları itibarı ile çoğunlukla bir doğa olayı olarak ortaya çıkarken ülkemizde büyük oranda can ve mal kayıplarına yol açarak bir afet özelliği kazanmaktadır. Yine 2006 yılı Ekim ayında Batman, Mardin, Şırnak Diyarbakır, Şanlıurfa ve İstanbul başta olmak üzere ülkemizin birçok yöresinde meydana gelen aşırı yağışlar sonucunda sel baskınları görülmüş ve onlarca kişi hayatını kaybetmiştir. (Değirmenci & İlter, 2013)

Türkiye, Küresel Risk Endeksi’nde 191 ülke arasında 45’inci sırada yer alıyor. 5,0 endeks puanı ile “yüksek risk” grubundaki ülkeler arasında bulunuyor (Benli, Bacanlı, Gündoğdu, & Yaman).

Türkiye konumu, oluşumu itibarı ile çok sayıda doğal afet olmasına neden olmaktadır. Ülkemizde, deprem, sel, çığ, heyelan, fırtına.. gibi çeşitli doğal afetler oluşmaktadır. Önceki yıllarda ülkemizde volkanik patlamalar aktifken, günümüzde aktif volkanik patlaması olan dağımız kalmamıştır. Bunun yanında küresel ısınmadan dolayı deniz suyundaki sıcaklık artışından dolayı önceki yıllarda olmayan hortum olayları meydana gelmeye başlamıştır.

“1900’den günümüze meydana gelen büyük depremler bakımından Türkiye 77 deprem ile dördüncü sırada yer almaktadır.” (Benli, Bacanlı, Gündoğdu, & Yaman). Depremlerin durdurulması şu an için mümkün olamamaktadır. Ancak alınacak tedbirlerle insanlar üzerindeki etkisi en az düzeye indirilebilmektedir.

Olay Türü Type of Incident	İl/Bölge Province/Region	Tarih Date	Can Kaybı Loss of Life	Yaralanma Injury
Çığ Düşmesi (Avalanche)	Güneydoğu Anadolu (14 Olay - incidents)	1992	328	53
Çığ Düşmesi (Avalanche)	Doğu ve Güneydoğu Anadolu (31 Olay - incidents)	1993	135	95
Deprem (Earthquake)	Erzincan	13 Mart (March) 1992	653	3.850
Çamur Akması (Mudslide)	Isparta (Senirkent)	13 Temmuz (July) 1995	74	46
Deprem (Earthquake)	Afyon (Dinar)	1 Ekim (October) 1995	94	240
Su Baskını (Flood)	İzmir	4 Kasım (November) 1995	63	117
Deprem (Earthquake)	Çorum/Amasya	14 Ağustos (August) 1996	0	6
Su Baskını (Flood)	Batı Karadeniz	21 Mayıs (May) 1998	10	47
Deprem (Earthquake)	Adana (Ceyhan)	27 Haziran (June) 1998	145	1.600
Deprem (Earthquake)	İzmit Körfezi - Bay	17 Ağustos (August) 1999	17.480	43.953
Deprem (Earthquake)	Düzce	12 Kasım (November) 1999	763	4.948
Deprem (Earthquake)	Afyon (Sultandağı)	3 Şubat (February) 2002	42	327
Deprem (Earthquake)	Bingöl	1 Mayıs (May) 2003	177	520
Su Baskını/Heyelan (Flood/Landslide)	Rize (Merkez- Centre)	26 Ağustos (August) 2010	14	-
Deprem (Earthquake)	Van (Erciş ve Edremit) (2 Olay - incidents)	23 Ekim (October) 2011	644	1.966
Su Baskını (Flood)	Samsun (Canik)	3 Temmuz (July) 2012	13	21
Heyelan (Landslide)	Siirt (Şirvan)	17 Kasım (November) 2016	16	-

Görsel 1. 1990-2017 yılları arasında Türkiye’de meydana gelen önemli afetler (Benli, Bacanlı, Gündoğdu, & Yaman)

Doğal afetlerden en az zararı hissedebilmek için insanların afet eğitimi almaları gerekir. Öncelikle bu eğitim okullarda başlamaktadır. Farklı derslerde doğal afetlerle alakalı kazanımlar çocuklara kazandırılmaktadır. Ancak kazanımların içeriği ve işlenişi her derste ya da her sınıf seviyesinde farklılıklar gösterebilmektedir.

Literatür taraması yapıldığında, çevre eğitimi ya da doğal afetler üzerine yazılmış makaleler bulunmaktadır. ‘Sürdürülebilir Çevre Eğitimi Açısından İlköğretim Programlarının Değerlendirilmesi’ adlı makalede ilköğretimde sürdürülebilir çevre eğitimleri ilköğretim programlarına nasıl yansıtıldığı araştırılmıştır.(Tanrıverdi, 2009) ‘Farklı Eğitim Kademelerine Göre Afet Kavramı ’makalesinde ilköğretimde ilköğretimde sürdürülebilir çevre eğitimleri ilköğretim programlarına nasıl yansıtıldığı araştırılmıştır.(Tanrıverdi, 2009) ‘Farklı Eğitim Kademelerine Göre Afet Kavramı ’makalesinde ilköğretimde sürdürülebilir çevre eğitimleri ilköğretim programlarına nasıl yansıtıldığı araştırılmıştır. (Dikmenli & Gafa, 2017) Ancak doğal afetlerin farklı derslerdeki kazanımları incelenmemiştir.

Bu çalışmada, ‘Doğal Afetler’ temasının ilköğretim seviyesindeki farklı dersler içerisinde kazanım ve ders kitaplarındaki işleyişindeki farklılık ve benzerlikleri araştırılmak istenmiştir.

Ayrıca problem cümlesinden yola çıkılarak aşağıda belirtilen alt problem cümleleri oluşturulmuştur.

- Doğal afetlerin ilköğretim seviyesinde hangi dersler içerisinde kazanımları yer almaktadır?
- Farklı derslerde ‘Doğal Afetler’ in işlenmesi için belirlenen ders süreleri eşit midir?
- ‘Doğal Afetler’ işlenirken ders kitaplarındaki resimler arasında benzerlikler var mıdır?
- ‘Doğal Afetler’ kapsamında belirtilen afetler tüm derslerde aynı mıdır?

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

2.1. Yöntem

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda araştırma gerçekleştirilirken nitel araştırma metodolojisinde doküman analizi deseni kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. (Yıldırım & Şimşek). Çalışma evrenini ilköğretimde okullarda okutulan ders kitapları oluşturmaktadır. Örnekleme ise doğal afetleri konusunu barındıran 2.hayat bilgisi ders kitabı (Yılmaz & Gazioğlu), 4.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (Özüpek & Yağız, 2019), 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (Evirgen, Özkan, & Öztürk), 5.sınıf fen bilimleri ders kitabı (Ünver, Yancı, & Arslan), 5.sınıf Türkçe ders kitabı (Baran & Diren, 2019), UPSWING ENGLISH 8 (Tıraş) kitapları ele alınmıştır.

Araştırma üç aşamada gerçekleştirilmiştir.

- 1.Aşama: Doğal afetler kazanımlarının incelenmesi
- 2.Aşama: Doğal afet kavramlarının ders kitaplarında incelenmesi
- 3.Aşama: Doğal afetlerin kitaplardaki işlenişi

2.2. Bulgular

Bu bölümde ilköğretimde farklı derslerde bulunan doğal afetler konulu ünitelerin kazanımları, ders kitaplarında yer alan kavramları ve kitaplardaki işlenişi olmak üzere üç bölümde incelenmesi yer almaktadır.

Doğal Afet Kazanımlarının İncelenmesi

Çizelge 1. 2.sınıf hayat bilgisi dersi ünitelendirilmiş yıllık plan 'Doğal Afetler' kazanım bilgileri

Ders	Sınıf Seviyesi	Ünite Adı	Kazanımları	Önerilen Ders Saati	Açıklamalar
Hayat Bilgisi	2.Sınıf	Doğada Hayat	HB.2.6.6. Doğal afetlere örnekler verir. HB.2.6.7. Doğa olayları ve doğal afetlere karşı alınabilecek önlemleri açıklar.	4	Sel, heyelan, çığ, fırtına, hortum ve deprem gibi doğal afetler üzerinde durulur. Doğal afetler sırasında yardım eden Kızılay ve AFAD gibi kuruluşlar tanıtılır

Çizelge 1 incelendiğinde doğal süreçler Hayat Bilgisi dersinde sadece 2.sınıfta yer almış olup, 6.ünite 'Doğada Hayat' ünitesinde bulunmadığı görülmüştür. Bu ünite toplam 9 adet kazanım içermekte olup, ders süresi olarak 22 ders saati belirlenmiştir.

Çizelge 2. 2. Sınıf hayat bilgisi dersi ünite ve konunun kazanım sayısı ve ders saati karşılaştırılması

	Kazanım sayısı	Belirlenen ders süresi
Ünite	9	22
Konu	2	4

Çizelge 2'ye göre, 2. Sınıfta Doğal Afetler konusu kazanım sayısı olarak %22'sini içerirken, ders süresi saati olarak %18'ini kapsamaktadır. Ünite içindeki konular içerisinde kazanımlara bağlı olarak ders süresi saati daha az kalmıştır.

Çizelge 3. 4.sınıf ve 5.sınıf sosyal bilgiler dersi ünitelendirilmiş yıllık plan 'Doğal Afetler' kazanım bilgileri

Ders	Sınıf Seviyesi	Ünite Adı	Kazanımları	Önerilen Ders Saati	Açıklamalar
Sosyal Bilgiler	4.Sınıf	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	SB.4.3.6. Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.	6	Öğrencinin yaşadığı çevrede karşılaşma olasılığı olan doğal afetlere öncelik verilir. Deprem çantası hazırlığı konusuna değinilir
Sosyal Bilgiler	5.Sınıf	Yaşadığımız Yer	SB.5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular. SB.5.3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.	6	

Çizelge 3'e göre, Doğal Afetler konusu sosyal bilgiler dersinde hem 4.sınıf hem de 5.sınıfta yer almaktadır. 4.Sınıfta 'İnsanlar, Yerler ve Çevreler' ünitesinde, 5.sınıfta ise 'Yaşadığımız Yer' ünitesinde yer almaktadır. 4. Sınıfta konuya ait 1 kazanım bulunurken, 5.sınıfta ise 2 kazanım bulunmaktadır.

Çizelge 4. 4.Sınıf ve 5.Sınıf sosyal bilgiler dersi ünite ve konunun kazanım sayısı ve ders saati karşılaştırılması

Sınıf seviyesi	Ünite/Konu	Kazanım sayısı	Belirlenen ders süresi
4.Sınıf	Ünite	6	21
	Konu	1	6
5.Sınıf	Ünite	5	18
	Konu	2	6

Çizelge 4'e göre, Doğal Afetler konusu sosyal bilgiler dersinde kazanımların %16'sını içerip, ders saati süresi olarak %28'ini kapsamaktadır. 5.Sınıf sosyal bilgiler dersinde ise ünite içerisinde kazanımların %40'ını içerip, ders saati süresi olarak da %33'ünü kapsamaktadır. Sosyal bilgiler dersinde 4.sınıftan 5.sınıfa geçerken kazanım sayısı ikiye çıkarken ders süresi de arttığı görülmektedir. Ancak kazanım sayısına düşen süre miktarı azalmaktadır.

Çizelge 5. 5.sınıf fen bilimleri dersi ünitelendirilmiş yıllık plan alan 'Doğal Afetler' kazanım bilgileri

Ders	Sınıf Seviyesi	Ünite Adı	Kazanımları	Önerilen Ders Saati	Açıklamalar
Fen Bilimleri	5.Sınıf	İnsan ve Çevre İlişkisi	F.5.6.3.1. Doğal süreçlerin neden olduğu yıkıcı doğa olaylarını açıklar. F.5.6.3.2. Yıkıcı doğa olaylarından korunma yollarını ifade eder.	8	Depremler, volkanik patlamalar, seller, heyelanlar, hortum, kasırgalara ayrıntıya girilmeden değinilir.

Çizelge 5'göre, Doğal süreçler fen bilimleri dersinde sadece 5.sınıfta İnsan ve Çevre ünitesinde yer almaktadır. İnsan ve Çevre ünitesi ünitelendirilmiş yıllık planda 6.ünite olup, toplam 8 adet kazanım içermektedir. Bu ünite için toplam 20 ders saati belirlenmiştir.

Çizelge 6. 5. Sınıf fen bilimleri dersi ünite ve konunun kazanım sayısı ve ders saati karşılaştırılması

Ünite/Konu	Kazanım sayısı	Belirlenen ders süresi
Ünite	8	20
Konu	2	8

Çizelge 6 incelendiğinde, Doğal afetler konusu kazanım sayısı olarak ünitenin %25'ini barındırırken ders saati olarak yüzde 40'ını kapsamakta olduğu görülmektedir. Ünitenin diğer bölümlerine göre sahip olduğu ders saati daha fazladır.

Çizelge 7. 5.sınıf türkçe dersi ünitelendirilmiş yıllık plan 'Doğal ve Evren' teması kazanımları ve metinler

	Tema	Kazanımları	Önerilen Ders Saati	Metin Adı
Türkçe	5.Sınıf	Akıcı Okuma T.5.3.1. Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli ve sessiz okur. Söz Varlığı T.5.3.5. Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder. T.5.3.11. Yapım ekinin işlevlerini açıklar. Anlama T.5.3.16. Metindeki hikâye unsurlarını belirler. T.5.3.19. Metinle ilgili sorulara cevap verir. T.5.3.22. Görsellerle ilgili soruları cevaplar. T.5.3.26. Metni oluşturan unsurlar arasındaki geçiş ve bağlantı ifadelerinin anlama olan katkısını değerlendirir.	6	Bu Nehir Bizim Okland Adası Deprem Sakın Kesme Yarın Gene Sabah Olacak

- T.5.3.31. Okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur.(Neden-sonuç cümlesi)
- T.5.3.34. Grafik, tablo ve çizelgeyle sunulan bilgilere ilişkin soruları cevaplar.

Çizelge 7’de incelendiğinde Türkçe dersi temaları incelendiğinde 2.sınıf, 4.sınıf, 5.sınıf, 6.sınıf, 7.sınıf ve 8.sınıflarda her yıl ‘Doğa ve Evren’ temasına yer verilirken, 3.sınıfta yer verilmediği görülmüştür. Bu tema içerisinde Türkçe dersi kazanımları çevre konularına ait metinler üzerinde işlenmiştir.

Çizelge 8. İlköğretimde Türkçe dersi ‘Doğa ve Evren’ teması metinleri ve ilişkilendirildiği çevre konuları

Sınıf seviyesi	Konu başlıkları	Kapsadığı Konu
2.sınıf	Papatya ve Gelincik	Bitki Çeşitliliği
5.Tema	Muhteşem Güneş	Güneş’in Özellikleri
Doğa ve Evren	Küçük Penguen	Kuşların Özellikleri
	Ormanlar	Ormanların Önemi
	Miniktim Minnacıktım	Mevsimler
4.Sınıf	Yeşilyurt	Ormanların Önemi
5.Tema	Küçük Milyüz, Büyük Mü?	Uzay
Doğa ve Evren	Yağmur	Hava Olayları
	Ateş Böceği	Hayvanlar
	Doğanın Sesi	Doğa
5.Sınıf	Bu Nehir Bizim	Çevre Kirliliği
3.Tema	Okland Adası	Farklı Çevreler
Doğa ve Evren	Deprem	Doğal Afetler
	Sakın Kesme	Ormanların Önemi
	Yarın Gene Sabah Olacak	Doğa
6.Sınıf	Meşeler	Ormanların Önemi
1.Tema	Gerçeğe Doğru	Çevre Kirliliği
Doğa ve Evren	Elveda Ağustos Böceği	Canlılar
	Deniz Hasreti	Çevre
	Kediyle Kaplan	Canlılar
7.Sınıf	Küçük Yunus	Su Kirliliği
5.Tema	Son Leylek	Hava Kirliliği
Doğa ve Evren	Güz	Doğa
	Dünya Kadar Plastik	Çevre Kirliliği
	Kır Çiçekleri	Doğa
8.Sınıf	Yılkı Atı	Hayvanlar
7.Tema	Rüzgâr	Hava Olayları
Doğa ve Evren	Gündüzünü Kaybeden Kuş	Kuşlar
	Hava Kirliliği	Hava Kirliliği
	Canberra	Çevre

Çizelge 8’ göre, Türkçe dersinde ‘Doğa ve Evren’ temasında her yıl beşer başlık altında doğa, çevre kazanımlarını içeren konulara yer verilmiştir. İlköğretimde tüm ‘Doğa ve Çevre’ teması

altında toplam otuz konu verilmiş olup, bunlardan sadece bir tanesi doğal afetler kazanımlarını kapsamaktadır. Yüzde olarak bu oran %3,3'tür.

Çizelge 9. 8.sınıf sosyal İngilizce dersi ünitelendirilmiş yıllık plan 'Doğal Afetler' kazanım bilgileri

Sınıf seviyesi	ünite	Önerilen ders süresi	Ünite Adı	Kazanımlar (İngilizce)	Kazanımlar (Türkçe)
8	Unit 10		Naturel Forces	<ul style="list-style-type: none"> • identify the main points of TV news about natural forces and disasters. • talk about predictions concerning the future of the Earth. • negotiate reasons and results to support their predictions about natural forces and disasters. • express predictions concerning the future of the Earth. • give reasons and results to support their predictions about natural forces and disasters. • identify specific information in simple texts about natural forces and disasters. • write a short and simple paragraph about reasons and results of natural forces and disasters 	<ul style="list-style-type: none"> • Doğal kuvvetler ve afetlerle ilgili TV haberlerinin ana noktalarını belirlemek. • Dünyanın geleceği ile ilgili tahminlerden bahsedin. • Doğal güçler ve afetler hakkındaki tahminlerini desteklemek için nedenleri ve sonuçları müzakere etmek. • Dünyanın geleceği ile ilgili tahminleri ifade edin. • Doğal güçler ve afetler hakkındaki tahminlerini desteklemek için nedenler ve sonuçlar verin. • Doğal kuvvetler ve afetler hakkında basit metinlerdeki belirli bilgileri tanımlama. • Doğal güçlerin ve afetlerin nedenleri ve sonuçları hakkında kısa ve basit bir paragraf yazma

İlköğretim İngilizce dersi içinde sadece 8.sınıfta 'Naturel Forces' ünitesi altında doğal afetler incelenmiştir. Doğal Afetler teması 10.ünitde yer almaktadır. Çizelge 9'da belirtilmiştir. Doğal afetler çeşitleri, günümüz ve yakın gelecekte karşılaşılabileceğimiz doğal afetlere değinilmiştir.

Doğal afet kavramlarının ders kitaplarında incelenmesi

Görsel 2. Doğal Afetler ünitesini içeren ders kitaplarının kapak görüntüsü

2.sınıf hayat bilgisi, 4. ve 5.sınıf sosyal bilgiler, 5.sınıf fen bilimleri, 5.sınıf Türkçe ve 8.sınıf İngilizce ders kitaplarının Görsel 2’de verilen ön kapak resimleri incelenmiştir. Altı kitapta da doğal afetler kazanımlarını kapsamasına rağmen kitapların ön kapak resimlerinde çevre resimlerine yer verilirken doğal afetler kazanımları ile ilgili görüntüye yer verilmemiştir.

2.sınıf hayat bilgisi

4.sınıf sosyal bilgiler

5.sınıf sosyal bilgiler

5.sınıf fen bilimleri

5.sınıf türkçe

8.sınıf İngilizce

Görsel 3. Doğal Afetler ünitelerinin ünite kapakları

Doğal Afetler kazanımlarını kapsayan ünitelerin kapak görüntüleri Görsel 3'te belirtilmiştir. Resimler incelendiğinde 2.sınıf hayat bilgisi, 4. Ve 5.sınıf sosyal bilgiler, 5.sınıf fen bilimleri doğal afetler temalarında ünite kapak resimlerinde afetlerle ilgili veriye rastlanmamıştır. Ancak 5.sınıf Türkçe ve 8.sınıf İngilizce doğal afetler temalarında ise ünite kapak resimlerinde afetlerle ilgili veriye rastlanılmıştır.

Çizelge 10. İlköğretimde farklı sınıf ve ders bazında verilen doğal afet kavramları

Kavram	2.sınıf hayat bilgisi	4.sınıf sosyal bilgiler	5.sınıf sosyal bilgiler	5.sınıf fen bilimleri	5.sınıf Türkçe	8.sınıf İngilizce
Sel	✓	✓	✓	✓		✓
Çığ	✓	✓	✓			✓
Heyelan	✓	✓	✓	✓		
Deprem	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Fırtına	✓	✓		✓		
Kasırğa	✓			✓		✓
Orman yangınları			✓			
Volkanik patlama				✓		
Hortum				✓		✓
Tsunami						✓

Çizelge 10'da belirtildiği gibi, Doğal afetler ilköğretimde farklı sınıf seviyelerinde farklı derslerde tanıtılmıştır. Kavramlar tanıtılırken, farklılıklar görülmüştür. Kavramların tanıtılma oranları

- Depremler %100,
- Sel %84
- Heyelan %67,
- Çığ %67,
- Kasırğa %50,

- Hortum %34,
- Fırtına %34
- Orman yangınları %17,
- Volkanik patlama %17'dir.

Çizelge 11. İlköğretimde farklı sınıf ve ders bazında verilen doğal afet kavramlarının frekansları

Kavram	2.sınıf hayat bilgisi	4.sınıf sosyal bilgiler	5.sınıf sosyal bilgiler	5.sınıf fen bilimleri	5.sınıf Türkçe	8.sınıf İngilizce
Deprem	14	28	5	19	11	7
Sel	6	4	5	6		1
Heyelan	6	3	5	8		
Çığ	4	6	4			1
Fırtına	1	6		1		
Kasırğa	1			5		3
Orman Yangınları			5			
Hortum				3		1
Volkanik patlama				8		
Tsunami						1

Çizelge 11'de ders kitaplarında yer alan doğal afetlerin frekansları verilmiştir. Tüm ders kitaplarında en çok deprem yer almaktadır. Ayrıca deprem tüm ders kitaplarında bulunmaktadır. En az yer verilen doğal afetler ise; fırtına, kasırğa, çığ, hortum, Tsunamidir. Türkçe ders kitabında sadece deprem bulunurken, en fazla çeşit doğal afetlere yer alan ise fen bilimleri ders kitabı belirlenmiştir.

Çizelge 12. Deprem farklı sınıf ve derslerdeki tanımlarının karşılaştırılması

Sınıf ve ders	Tanım
2.Sınıf Hayat Bilgisi	Yerin hareketleriyle oluşur.
4.Sınıf Sosyal Bilgiler	Yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değiştirmesi sonucu aniden ortaya çıkan sarsıntılardır.
5.Sınıf Sosyal Bilgiler	Deprem yer kabuğundaki ani kırılmalar nedeniyle yeryüzünde meydana gelen sarsıntılardır.
5.Sınıf Fen Bilimleri	Yer kabuğunda meydana gelen ani kırılmalar nedeni ile oluşan titreşimlerin yeryüzüne dalgalar halinde ulaşmasıyla oluşan, yer kabuğunda oluşan sarsıntılardır.

Çizelge 12'de verildiği gibi deprem konusunun bulunduğu ders kitaplarında bulunan tanımları 2.sınıftan başlayıp ilerleyen sınıflara doğru genişlemiştir. En detaylı tanım fen bilimleri ders kitabında verilmiştir. Türkçe ve İngilizce derslerinde ise depremin doğal afet olduğu belirtilirken, tanımı yapılmamıştır.

Deprem tanıtımı benzer şekiller kitaplarda yapılırken, deprem öncesi yapılacaklar, deprem sırasında yapılacaklar, deprem sonrasında yapılacaklar, deprem çantasında bulundurulması gerekenler, deprem sonrası yardımda bulunan yardımlaşma kurumlarının tanıtımında farklılıklar saptanmıştır.

Çizelge 13. İlköğretimde deprem hakkında verilen bilgilerin sınıf seviyesi ve ders bazında gösterimi

kavram	2.sınıf hayat bilgisi	4.sınıf sosyal bilgiler	5.sınıf sosyal bilgiler	5.sınıf fen bilimleri	5.sınıf türkçe	8.sınıf ingilizce
Deprem çantası hazırlama	✓	✓		✓		
Deprem çantası içeriği		✓		✓		
Deprem öncesi yapılacaklar	✓	✓		✓		
Deprem sırasında yapılacaklar	✓	✓		✓		
Deprem sonrasında yapılacaklar	✓	✓				
AFAD	✓	✓		✓		
Kızılay	✓	✓		✓		

Çizelge 13'te deprem öncesinde, sırasında ve sonrasında yapılacaklar, deprem çantası ve içeriği, AFAD ve Kızılay gibi açıklamalara yer verilip verilmemesinde ders kitaplarında farklı şekilde ele alındığı görülmektedir.

Çizelge 14. 2.sınıf hayat bilgiler ders kitabında deprem öncesinde, sırasında ve sonrasında yapılacaklar

Deprem öncesinde	Deprem sırasında	Deprem sonrasında
Deprem çantası hazırlamak	Pencere, dolaplardan uzak durmak	Göçük altında sakin kalmak
Deprem planı hazırlamak	Elektrik direklerinden uzak durmak	Binayı terk etmek
	Eşyanın yanında çökmek	Buluşma yerine gitmek
	Merdivenlerden uzak durmak	

2.sınıf hayat bilgisi dersinde Çizelge 14'te belirtildiği gibi, deprem öncesinde deprem çantası hazırlamanın gerekliliği vurgulanmış, ancak deprem çantasının içeriği hakkında bilgi verilmemiştir. Deprem sırasında eşyanın yanında çökmek gerekliliği belirtilip, 'Çök, Yat, Kapan' ilkesi verilmemiştir.

Deprem sonrasında yardımcı olunan kuruluşlardan sadece AFAD ve Kızılay'a yer verilmiştir. Bu kuruluşlar hakkında ise detaylı bilgiye değinilmemiştir.

Çizelge 15. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında deprem öncesi, sırası ve sonrası yapılacaklar

Deprem öncesinde	Deprem sırasında	Deprem sonrasında
Deprem çantası hazırlamak	Pencere, dolaplardan uzak durmak	Göçük altında sakın kalmak
Deprem planı hazırlamak	Elektrik direklerinden uzak durmak	Binayı terk etmek
Mobilyalar sabitlenmeli	Çök, kapan, tutun	Buluşma yerine gitmek
Yatakların yakınına ayna yerleştirilmemeli	Asansör ve merdivenlerden uzak durmak	Trafiği engellemek
	Toplu taşıma araçlarında beklemeli	Telefonda kısa mesaj kullanmak
	Sınıfta iseniz beklemeli	Yardım malzemelerinden ihtiyacı kadar almak
		Salgına karşı hijyene önem vermek

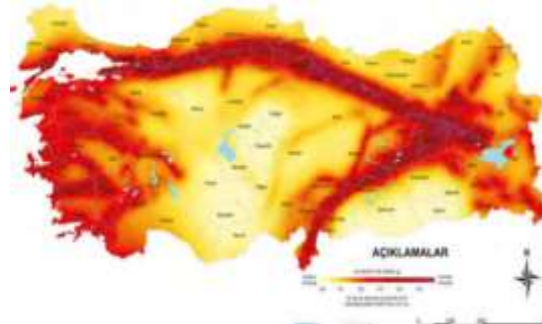
Çizelge 15'te görüldüğü gibi, 4.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında doğal afetler tanımlamalarına az yer verilirken, daha çok deprem öncesi, deprem sırası, deprem sonrasında yapılacaklar detaylandırılmıştır. Yaşam üçgeni tanımlanmıştır. Deprem anında evde, okulda, sahilde, toplu taşıma araçları gibi dış mekânlarda da yapılması gerekenler sınıflandırılmıştır. Deprem çantasında neler bulundurulması gerektiği örneklendirilmiştir.

AFAD, Kızılay gibi deprem sonrasında yardımcı olunacak sosyal kurumlardan bahsedilmemiştir.

5.sınıf sosyal bilgiler dersinde ise deprem öncesinde, sırasında ve sonrasında yapılacaklara yer verilmemiştir.

4.sınıf

5.sınıf

Görsel 4. 4.Sınıf ve 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki Türkiye deprem haritaları

4.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Türkiye deprem bölgeleri haritası yer aldığı gibi 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında da Türkiye deprem bölgeleri haritası yer almıştır ve deprem dereceleri belirtilmiştir(Görsel 4). Ancak deprem derecelerinin yıkıcılık arasındaki ilişki verilmemiştir.

İki kitapta da tıpatıp aynı haritalar kullanılmamıştır. 4.sınıfta haritanın çocuklar tarafından okunabilmesi için daha detaylı ölçek verilirken, 5.sınıfta ise deprem bölgelerinin renkleri daha belirgin gösterilmiştir.

Çizelge 16. 5.sınıf fen bilimleri ders kitabında deprem öncesi, sırası ve sonrası yapılacaklar

Deprem öncesinde	Deprem sırasında
Binalar sağlam zemin üzerine yapılmalıdır.	Merdiven, asansör, balkon ve kapılardan deprem esnasında uzak durulmalıdır.
Binalar sağlam yapılmalıdır. Eksik ve çürük malzeme kullanılmamalıdır.	Deprem sırasında çök, kapan, tutun pozisyonu alınmalıdır.
Çürük binalar tespit edilip yıkılarak yerine yenileri yapılmalıdır.	
Deprem konusunda eğitimler verilerek insanlar bilinçlendirilmelidir.	
Evdeki düşebilecek eşyalar sabitlenmelidir.	
Büyük ve kırılabilen eşyalar alt raflara koyulmalıdır.	
Her odada depremden korunacak emniyetli yerler oluşturulmalıdır.	
Deprem çantası hazırlanmalıdır. Deprem çantası içerisinde su, pilli radyo, düdük ve çabuk bozulmayacak gıda vb. malzemeler olmalıdır.	

5.sınıf fen bilimleri ders kitabında deprem öncesinde ve deprem sırasında yapılacaklar belirtilirken, deprem sonrasında yapılacaklara yer verilmemiştir(Çizelge 16). Deprem öncesinde yapılacaklar diğer farklı derslerden daha detaylı verilirken, deprem sırasında yapılacaklar daha yüzeysel verilmiştir.

Çizelge 17. Çığın farklı sınıf ve derslerdeki tanımlarının karşılaştırılması

Sınıf seviyesi ve dersi	Verilen tanım
2.Sınıf Bilgisi	Hayat Dağın bir noktasından kopup yuvarlanan, yuvarlandıkça da büyüyen kar kütesidir.
4.Sınıf Bilgiler	Sosyal Eğimli dağ yamaçlarında biriken karın kütleler halinde koparak aşağıya doğru düşmesidir. Hızla yuvarlandıkça büyür, kolay kolay durdurulamaz.
5.Sınıf Bilgiler	Sosyal Eğimli yamaçlarda tutunamayan kar kütesinin yuvarlanarak büyümesiyle meydana gelir.

Çizelge 17'den anlaşıldığı üzere, çığ tanımına fen bilimleri ve türkçe ders kitabında yer verilmediğinden tanımı yoktur. İngilizce ders kitabında ise çığın doğal afet çeşidi olduğu belirtilen tanımına yer verilmemiştir. Hayat bilgisi, 4.sınıf ve 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında ise çığ tanımı yapılmıştır. 2.sınıf, 4.sınıf ve 5.sınıf üç ayrı sınıf kademesi olmasına rağmen çığ üzerine benzer tanımlar verildiği saptanmıştır.

Çizelge 18. Heyelanın farklı sınıf ve derslerdeki tanımlarının karşılaştırılması

Sınıf seviyesi ve dersi	Verilen tanım
2.Sınıf Bilgisi	Hayat Kar ve yağmur suları zamanla toprağın alt tabakasını gevşetebilir. Alta tabaka gevşeyince toprağın üst kısmı hareket etmesiyle oluşur.
4.Sınıf Bilgiler	Sosyal Bir toprak parçasının kayarak yer değiştirmesidir. Zeminde kaya ve kaygan kil tabakası bulunan toprak yağmur sularını emerek ağırlaşır. Daha sonra da kayganlaşmanın ve eğimin etkisiyle bulunduğu yerde tutunamayıp aşağı doğru akmasıyla oluşur.
5.Sınıf Bilgiler	Sosyal Yağışın fazla olduğu yerlerde, dik yamaçlardan aşağı doğru toprak örtüsünün kaymasıdır.
5.Sınıf Bilimleri	Fen Toprağın büyük kütleler halinde kaymasıdır. Gevşek yamaçlardaki toprak ve kayaçların su, arazinin eğimi, yerçekimi, deprem, plansız yapılan baraj, tünel ve yol çalışmaları gibi faktörler nedeniyle aşağıya doğru sürüklenmesidir.

Heyelan Türkçe ve İngilizce ders kitaplarında hiç yer verilmediğinden tanımı da bulunmamaktadır. Diğer derslerde heyelan söz edilip tanımlaması yapılmıştır. Tanımlar incelendiğinde benzer tanımlar yapıldığı tespit edilmiştir. 4.sınıf sosyal bilgiler ve 5.sınıf fen bilimleri dersinde verilen tanımların biraz daha ayrıntılı olduğu görülmüştür(Çizelge 18).

Çizelge 19. Selin farklı sınıf ve derslerdeki tanımlarının karşılaştırılması

Sınıf seviyesi ve dersi	Verilen tanım
2.Sınıf Bilgisi	Hayat Dağlardaki karın erimesiyle, yağmurla beraber birleşince, dere taşmasıyla meydana gelir.
5.Sınıf Bilgiler	Sosyal Aşırı yağışlar ve eriyen kar sularının neden olduğu su baskınlarıdır.
5.Sınıf Bilimleri	Fen Toprağın üzerini kaplayan, ani, düzensiz, büyük su taşkınlarına denir. Bir akarsuyun ya da nehrin taşıyabileceğinden fazla miktarda yağış meydana gelmesi, kar kütlelerinin aniden erimesiyle oluşur.

Türkçe ders kitabında doğal afetlerden sele yer verilmediğinden tanımlaması yapılmamıştır. İngilizce ders kitabında ise selin sadece doğal afet çeşidi olduğu belirtilip, tanımına değinilmemiştir. 4.sınıf sosyal bilgiler dersinde selin tanımı yapılmayıp, selin etkisinden korunabilmek için yapılacaklar anlatılmıştır. 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında selin tanımı çok kısa verilmiştir. En detaylı tanım ise fen bilimleri ders kitabında belirtildiği saptanmıştır(Çizelge 15).

Çizelge 20. Selin farklı sınıf ve derslerdeki tanımlarının karşılaştırılması

Sınıf seviyesi ve dersi	Verilen tanım
5.Sınıf Bilimleri	Fen Okyanuslardan başlayıp karaya doğru hareket eden ve hızı 117km'yi aşan rüzgâr sonucunda oluşan hava olayıdır. Ağaçları devirebilen, evlerin çatısını uçurabilen, çevredeki nesnelere kontrolsüzce savurabilen yıkıcı doğa olayıdır.

Kasırğa 2.sınıf hayat bilgisi ders kitabında yer alan etkinlikteki sorunun şıklarında yer almaktadır. Soru cümlesi hortumun tanımını kapsamaktadır. Yanlış şıklar içerisinde kasırğa yer almaktadır. Ancak kasırğanın tanımına ders kitabında yer verilmemiştir. Çizelge 20'den anlaşıldığı üzere, 5.sınıf fen bilimleri ders kitabında ise kasırğanın tanımı yapılmış, yıkıcılığının etkisi örneklerle belirtilerek somutlaştırılmıştır. 8.sınıf İngilizce ders kitabında ise kasırğanın tanımı verilmemiştir. Kitaptaki bir etkinlikte 'Kasırğanın etkileri neler olabilir?' ve 'Kasırğalara karşı nasıl önlem alınabilir?' soruları sorularak öğrencilerin kasırğa hakkında bilgi toplamaları istenmiştir.

Çizelge 21. Fırtınanın farklı sınıf ve derslerdeki tanımlarının karşılaştırılması

Sınıf seviyesi ve dersi	Verilen tanım
4.Sınıf Bilgiler	Sosyal Farklı sıcaklıktaki hava kütlelerinin çarpışmasıyla ve saatteki hızı 100-110km'yi bulan şiddetli rüzgârlardır.
5.Sınıf Bilimleri	Fen Rüzgârın hızı 90 ile 100km arasında ise bu şiddetli rüzgârlara fırtınalardır.

Çizelge 21'deki verilere göre, 2.sınıf hayat bilgisi ders kitabında fırtınanın doğal afet çeşidi olduğu belirtilmiş, ancak tanımlanmamıştır. 4.sınıf sosyal bilgiler ve 5.sınıf fen bilimleri ders kitabında fırtınanın tanımı yapılmıştır. Sosyal bilgiler ders kitabındaki tanım fen bilimleri ders kitabındaki tanıma göre daha detaylı verilmiştir. 5.sınıf Türkçe der kitabında fırtınaya ait bilgi saptanmamıştır. 8.sınıf İngilizce ders kitabında ise fırtınanın doğal afet çeşit olduğu belirtilip, tanıma yer vermemiştir.

Çizelge 22. Orman yangınlarının farklı sınıf ve derslerdeki tanımlarının karşılaştırılması

Sınıf seviyesi ve dersi	Verilen tanım
5.Sınıf Bilgiler	Sosyal Ormanlarda yıldırım düşmesi ya da kuru otların yüksek sıcaklık nedeniyle tutuşması bazen de insanların yaptığı hatalar sonucu meydana gelen yangınlardır.

Çizelge 22'de görüldüğü gibi, orman yangınları sadece 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında doğal afet olarak tanımlanmıştır. Diğer sınıf seviyelerinde sosyal bilgiler ya da farklı derslerde orman yangınlarına doğal afet olarak hiç değinilmemiştir.

Çizelge 23. Orman yangınlarının farklı sınıf ve derslerdeki tanımlarının karşılaştırılması

Sınıf seviyesi ve dersi	Verilen tanım
5.Sınıf Bilimleri	Fen Sıcak ve nemli ile soğuk havanın şiddetle yer değiştirmesi sırasında oluşan, kendi etrafında dönen rüzgârlardır.

Çizelge 23 incelendiğinde, hortumun 5.sınıf fen bilimleri ders kitabında basit şekilde tanımlandığı saptanmıştır. İngilizce ders kitabında ise doğal afet çeşidi olduğu belirtilmiş olup, tanımı yapılmamıştır.

Çizelge 24. Orman yangınlarının farklı sınıflar ve derslerdeki tanımlarının karşılaştırılması

Sınıf	Seviyesi	Verilen tanım dersi
5.Sınıf Bilimleri	Fen	Dünya'nın iç tabakalarındaki sıcaklığı çok yüksek olan erimiş kayaların yani magmanın yer kabuğundaki belli bir noktadan veya çatlaklardan patlama ya da püskürtme şeklinde dışarı çıkmasıdır.

Çizelge 24'ten anlaşıldığı gibi, doğal afetlerden biri olan volkanik patlamaya sadece 5.sınıf fen bilimleri ders kitabında tanımlanmıştır. Volkanik patlama ile beraber lav da tanımlanmıştır. Volkanik patlamaların çevreye verdiği zararlardan bahsedilmiştir. Ayrıca patlamanın zararlarından korunmak için yapılabilecekler belirtilmiştir.

Doğal Afetlerin Kitaplardaki İşlenişi

2.sınıf hayat bilgisi

2.sınıf hayat bilgisi dersinde doğal afetler konusu metin ile başlamıştır. Başlangıçta da çocukların doğaya ilgisini çekebilecek resim konulmuştur. Metinde çocukla dedesi arasındaki köyleri hakkındaki konuşmalarına yer verilmiştir. Dede, torununa eski yıllarda köylerinde meydana gelen sel felaketini, neler yaşadıkları, hangi kurumlardan yararlandıklarını, arkasından da diğer doğal afetler hakkında bilgi vermektedir.

- Sel
- Çığ
- Heyelan
- Deprem
- Fırtına
- Kasırga
- Hortum kavramları kitap içerisinde ele alınmıştır. Ancak fırtına ve kasırganın farkı belirtilmemiştir.

Hayat bilgisi kitabında doğal afetlerin her birine ait fotoğraf verilmiştir. Fotoğraflarda gerçek görüntüler kullanılmıştır. Bilgiler kısmında fırtına ve kasırganın farkı verilmemişken, fotoğraflarda da bu ayrıma yer verilmemiştir. Sadece fırtınaya ait fotoğraf kullanılmıştır. Deprem öncesi, sonrası ve sonrası yapılacaklar hakkında bilgi verilmiştir.

4.sınıf sosyal bilgiler

4.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında,

- Heyelan
- Çığ
- Sel
- Fırtına

- Deprem tanımlamaları yapılmıştır. Tanımını yaptığı doğal afetlerin resimlerine de yer vererek bilgiyi somut hale getirmiştir. Türkiye'nin deprem bölgelerini gösteren haritaya yer verilmiştir. Deprem öncesi, deprem sonrası ve deprem sırasında yapılacaklar detaylı belirtilmiştir. Diğer sınıflardan farklı olarak deprem esnasında yapılacaklara sadece ev içerisinde değil, asansörde, okulda, bina dışarısında ve göçük altında yapılması gerekenler de belirtilmiştir.

5.sınıf sosyal bilgiler

5.sınıfta sosyal bilgiler ders kitabında doğal afetlerden

- Sel
- Heyelan
- Çığ
- Orman yangınları
- Deprem tanımlamaları yapılmıştır. Her verilen doğal afetin resmi de verilmiştir. Türkiye'nin deprem riskli bölgeleri harita üzerinde gösterilmiştir.

5.sınıf Türkçe

Konuya ilk olarak hazırlık çalışmaları adı altında bölümde doğal afetlerle soru sorularak öğrencilerin konuya olan hazırbulunuşluk seviyesi kontrol edilmiştir. Çok sayıda afet resimleri verilerek 5.sınıf yaş grubundaki çocukların konuyu düşünebilmeleri için somutlaştırılmıştır.

Konu başlığı 'Deprem' olan metinde yurtdışında yaşayan bir ailenin deprem anında ve sonrasında yaşadıkları aile bireylerinden olan çocuğun dilinden anlatılmıştır. Deprem olduğunda babası metini anlatan çocuğu, annesi de küçük kardeşini alıp mutfakta toplanmışlardır. Sallantı biter bitmez evden dışarı çıkmışlardır. Devletin sağladığı imkânlar doğrultusunda yemeklerini yemişler ve soğuktan korunmak için battaniye edinmişlerdir.

Doğal afetlerden sadece deprem kavramına değinilmiştir. Deprem öncesinde, sırasında, sonrasında yapılacaklar ve yardımcı olunan sosyal kuruluşlardan bahsedilmemiştir.

Kitapta 5.etkinlikte Türkiye'de yer alan depremlerin yıllara göre deprem sayısını gösteren grafik verilip, üzerinden çocuklara sorular sorulmuştur. Etkinlikte çocukların hem grafik okumayı öğrenmesi, hem de Türkiye' de meydana gelen depremler hakkında bilgi sahibi olmaları amaçlanmıştır.

5.sınıf fen bilimleri

5.sınıf fen bilimleri ders kitabında doğal afetlere 6.ünitede yer verilmiştir. Sel fotoğrafı verilerek çocukların doğal afetler hakkında bildikleri sorgulanmıştır.

- Deprem
- Volkanik patlama
- Sel
- Heyelan
- Hortum
- Kasırga kavramları hakkında bilgiler verilmiştir. 2005 yılında Amerika’da meydana gelen Katrina kasırgasına değinilmiştir.

Doğal afetler konusu ile ilgili ilköğretim müfredatında fen bilimleri dersi hariç hiçbir derste etkinlik bulunmamaktadır. Fen bilimleri dersinde etkinlik yaparak çocukların zihninde somutlaştırarak daha iyi öğrenmeleri amaçlanmıştır.

Doğal afetlerden korunmak için fen bilimleri dersinde verilen kavramların hepsi ele alınmıştır. Ancak hayat bilgisi, sosyal bilimler dersi, Türkçe dersi, İngilizce dersinde sadece depremden korunmak yapılması gerekenler belirtilmiştir.

Fen bilimleri dersinde deprem öncesi ve sırasında yapılacaklar maddelenirken, sonrasında yapılacaklar ve AFAD ve Kızılay gibi kuruluşlara yer verilmemiştir.

8.sınıf İngilizce

8. sınıf İngilizce ders kitabında doğal afetler temasında ilk olarak çocukların Lesson 1 Bölümünde üniteye karşı dikkatlerini çekmek amacıyla, Dünya’daki çevre, doğa olayları hakkında çocuklara sorular sorulmuştur. Ancak arka plandaki resim doğal afetler hakkında bilgi vermemiştir.

- Flood (sel)
- Hurricane (kasırga)
- Drought (kuraklık)
- Earthquake (deprem)
- Avalanche (çığ)
- Tsunami (tsunami)
- Tornado (hortum) kavramlarına kitap içerisinde yer verilmiş olup, açıklama yapılmamıştır.

Lesson 2 bölümünde tabloda verilen doğal afetler kavramları verilerek bunların etkinlikteki resimlerle eşleştirilmesi istenmiştir. Aynı sayfada ikinci bölümde ise *‘Dünyayı ve insanları doğal güçlerden ve felaketlerden nasıl kurtarabiliriz? Bunlardan birini seçin. İlk önce bunun neden olduğunu konuşun. Ardından, ona karşı bir şey yapmayı önerin.’* Sorularına cevap

verecek şekilde metin yazmaları istenmiş olup çocukların doğal afetler üzerinde düşünmeleri istenmiştir.

Lesson 3 bölümünde Etkinlikte Türkiye’de 2011 yılında Van’da meydana gelen 7,2 şiddetindeki depremi içeren metin verilmiştir. Metin üzerinden çocuklara sorular sorulmuştur.

Lesson 4 Bölümünün 1.kısımında resimdeki görsel verilirken sesli olarak metin dinletilip, çocuklara doğal afetlerle ilgili sorular sorulup cevaplandırmaları istenmiştir.

Çizelge 25. Lesson 4 bölümündeki sesli metnin Türkçe olarak verilışı

Bölmeler	Sorular
A	1.Haberlerdeki doğal afet nedir? 2. Kaç kişi kayıp?
B	3. Üsküdar'daki doğal afet neydi? 4. Afet bir süre neye sebep oldu?
C	5. Kasırgadan sonra ne olabilir? 6. Kasırgalara karşı en iyi savunma nedir Adam Putnam'a göre?
D	7. Deprem hangi ülkede meydana geldi? 8. Depremün büyüklüğü neydi?

Lesson 4 Bölümünün 2. Kısımında ise, çocuklara grup çalışması etkinliği yaptırılmıştır. *‘Hiç bir doğal afet yaşadınız mı veya TV’de gördünüz mü?’* Sorusunun cevabını grup olarak tartılmaları istenmiştir.

Örnek olarak Etna yanardağının patlaması ile öğrenciler arasındaki diyalog verilmiştir.

Lesson 5’te dört paragraf içerisinde tanımlamalar yapılmış ve resimlerle eşleştirilmesi istenmiştir.(Çizelge 25)

1.Paragrafta, volkanik patlamalarda ışık gösterisi olduğu, bu gösterinin de patlama esnasında atmosfere saçılan gazlar nedeni ile gerçekleştiğinin tahmin edildiği anlatılmıştır.

2.Paragrafta, gündeğümü öncesi, günbatımı sonrası gökyüzünde oluşan sedefli bulutlar hakkında bilgi verilmiştir.

3.Paragrafta, Güneş’in gelen ışınların yağmur damlasına iki kez çarpınca oluşan çift gökkuşağı hakkında bilgi verilmiştir.

4.Paragrafta ise, Venezuela’da oluşan Catatumba yıldırımlarının oluşumu, yılda 140-160 gece de bir kez görüldüğü ifade edilmiştir.

Lesson 5'te birinci bölüm bittikten sonra çocukların detaylı araştırma yapmaları için sorular sorulmuştur.

Verilen bilgiler doğrultusunda çocuklara sorular sorulmuştur.

- Volkanik yıldırım nedir?
- Bir yanardağ patladığında ne fırlatır?
- Sedefli bulutları ne zaman görebilirsiniz?
- Sedefli bulutlar nerede yaşar?
- Çift gökkuşağının en iyi görüntüleri ne zaman ortaya çıkar?
- Catatumbo yıldırımları yılda ne sıklıkla meydana gelir?
- Catatumbo yıldırımını nerede gerçekleşir?

Ünitenin sonraki bölümlerinde küresel çevre sorunları üzerinde durulmuştur.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

'Doğal Afetler' kazanımlarına ilkokulda 2.sınıf hayat bilgisi, 4.sınıf sosyal bilgiler dersinde yer verilmiştir. Ülkemiz deprem başta olmak üzere doğal afetlerin yaşandığı bir ülkedir. Ancak ilkokulda sadece 2.sınıfta ve 4.sınıfta doğal afetlere yer verilmiştir. İlkokulda çocukların duyarlılık kazanmaları daha kolay olacağından ilkokul kademesinde her sınıf seviyesinde verilmesi gerekirdi. Sadece iki sınıf seviyesinde verilmesi eksik kalmıştır. 2.sınıf hayat bilgisi dersinde metin üzerinde konu anlatılmıştır. Ancak tek metin üzerinde çok sayıda doğal afetlerin belirtilmesi o yaştaki öğrenci grubunun öğrenmesini güçlendirmektedir. Metinle beraber doğal afetler resimlerine de yer verilmiştir. Ancak resimlerin altına doğal afet ismi belirtilmemiştir. Resimleri doğal afetlerle ilişkilendirilmesi öğrenciye bırakılmıştır. Ancak öğrenci tarafından yapılan hatalı eşleştirme öğrencinin yanlış öğrenmesine neden olabilecektir.

4.sınıf sosyal bilgiler dersinde ise doğal afet kavramları çocukların dilinden anlatılıp, ayrıca resimlendirilmiştir. Resimlerin hangi doğal afetlere ait olduğu belirginleştirilmiştir. Tanımların çocukların dilinden anlatılması çocukların daha fazla ilgisini çekecek, akran öğrenmesini sağlayacaktır. Türkiye deprem bölgesi haritası verilerek deprem dereceleri belirtilmiştir. Ancak çocuklara deprem dereceleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir, eksik kalmıştır. Deprem öncesinde, sırasında ve sonrasında yapılacaklar detaylı şekilde kavratılmıştır. İlkokul seviyesinde çocuklara daha basit şekilde işlenmesi gerekirdi. Detaylara ortaokul seviyesindeki çocukların öğrenmesi daha uygun olacaktır. Ayrıca 4.sınıfta deprem çantası ve içeriğinden bahsedilmiş olup resimlendirilmiştir. Bilgiyi somutlaştırması açısından uygun olmuştur. Ayrıca

çocukların deprem çantaları hazırlamayı öğrenmesi hem bilginin kalıcılığını sağlayacak, hem de öğrencilerin öğrendiklerini günlük hayata uyarlaması sağlanacaktır.

Ortaokulda doğal afetlere 5.sınıf sosyal bilgiler, 5.sınıf fen bilimleri, 5.sınıf Türkçe ve 8.sınıf İngilizce derslerinde yer verilmiştir. 5.sınıf sosyal bilgiler dersinde doğal afetler tanımlanmış ve her biri resimlendirilmiştir. Böylelikle öğrencide oluşturulacak bilginin somutlaştırılması sağlanmıştır. 4.sınıf sosyal bilgiler dersinde olduğu gibi 5.sınıf sosyal bilgiler dersinde de Türkiye'nin deprem haritası deprem dereceleriyle gösterilmiştir. Ancak 4.sınıfta yapılan hata 5.sınıfta da yapılmıştır. Haritada deprem dereceleri belirtilirken, kitapta deprem dereceleriyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Sosyal bilgiler dersini 4.sınıftan 5.sınıfa geçişte hiyerarşi düşünüldüğünde 4.sınıfta daha sınırlı bilgi verilirken, 5.sınıfta ise daha detaylı bilgiye yer verilmesi gerekirdi. Kazanım ve kitapta verilen bilgilere bakıldığında ise bu durumun tam tersi görülmektedir. 4.sınıfta daha detaylı bilgiye yer verilirken, 5.sınıfta ise kısıtlı bilgi yer verilmiştir.

Fen bilimleri beş ana daldan oluşmaktadır. Bunlar, astronomi, jeoloji, fizik, kimya ve biyolojidir. Fen bilimleri müfredatı incelendiğinde jeoloji hariç diğer dallarda tüm sınıf seviyelerinde yer verilmiştir. Jeolojinin içerisinde olan doğal afetlere ise tek sınıfta değinilmiştir. Ülkemizde deprem başta olmak üzere doğal afetlerin yaşandığı bir ülke olmasına rağmen, ilköğretimde fen bilimleri dersinde doğal afetlere sadece 5.sınıfta yer verilerek yetersiz kalmıştır. Fen bilimleri dersinde doğal afetlerin tanımlanmasının yanında doğal afetlerden korunma yollarına değinilmiştir. Diğer sınıf seviyelerindeki farklı derslerden farklı olarak sadece depremden korunma yolları değil, diğer doğal afetlerden korunma yollarına da yer verilmiştir. Çok sayıda doğal afet ve afetlerden korunma yolları tek sınıfa sıkıştırılması öğrencinin hepsini öğrenmesini güçleştirebilir. Bunun yerine doğal afetler konusunun sınıf seviyelerine bölünmesi gerekirdi. Öğrenme tekniklerinden olan yaparak-yaşayarak öğrenme en etkin öğrenme şeklidir. Doğal afetler konusunda öğrencilerin yaparak-yaşayarak öğrenmesini sağlayacak etkinlik gerçekleştirmesi sadece fen bilimleri dersinde yer almıştır. Fen bilimleri dersinde etkinlik verilmesi olumlu durum iken, diğer derslerde yer verilmemesi olumsuz bir durumdur.

Türkçe dersinde ilköğretimde 'Doğa ve Evren' teması bulunmaktadır. Doğal afetler sadece 5.sınıfta yer bulmuştur. Birden fazla sınıf seviyesinde yer verilmesi gerekirdi. Türkçe ders kitabında doğal afetlerden deprem anlatılmıştır. Örnek metin işlenirken Japonya'da meydana gelen depremden bahsedilmiştir. Ülkemiz depremlerin çok yaşandığı bir ülke olduğundan deprem metninin ülkemizde yaşanan depremlerden seçilmesi daha uygun olacaktır.

8.sınıf İngilizce dersinde doğal afetler konulu ‘Naturel Forces’ ünitesi bulunmaktadır. Üniteye doğal afetlerin sadece isim olarak verilmiş, herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Doğal afetler üzerine tartışma konuları oluşturulmuş, Dünya genelinde meydana gelen doğal afetler hakkında bilgi verilmiştir. Ünite doğal afetler üzerine olduğundan tanımlama yapılması gerekirdi. Kitapta kullanılan resimler ilgi çekici olmasına rağmen bilgilendirme eksik kalmıştır. Ayrıca Dünya üzerinde örnekler verilirken, ülkemizde meydana gelen doğal afetlere yer verilmemesi yetersiz kalmıştır.

Genel olarak doğal afetlerin farklı derslerdeki kazanım ve işleyişleri eksiklikler bulunmaktadır. Konular anlatılırken sarmal yapıya uyulmamıştır. Örneğin; 4.sınıf sosyal bilgiler dersinde daha detaylı bilgiye yer verilirken, 5.sınıf sosyal bilgiler dersinde daha kısıtlı bilgiye yer verilmiştir. Doğal afetlere fen bilimleri dersinde sadece 5.sınıfta yer verilmesi de sorun olarak görülmektedir. Türkçe ve İngilizce derslerinde de doğal afetleri örneklendirme de ülkemizde görülen doğal afetlere yer verilmemesi eksiklik olarak saptanmıştır.

Doğal afet olarak; deprem, heyelan, çığ, volkanik patlama, hortum gibi tanımlamalar yapılmıştır. Hâlbuki asit yağmurları, sis, buzlanma, göç, salgınlar, maden kazaları, ulaşım kazaları, terör saldırıları... gibi çeşitleri de bulunmaktadır. Derslerde farklı ünitelerde asit yağmuru, sis tanımlamaları yapılırken doğal afet olduğu belirtilmemiş, bazıları ise farklı konularda da olsa kitap ve kazanımlarda hiç yer almamıştır. Öğrencilerin doğal afet üzerine öğrendikleri kavramlar eksik kalmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yapılan araştırmanın sonucunda aşağıdaki öneriler sıralanmıştır.

- Doğal afet konuları işlenirken sınıflar arası sarmal yapı bulunmalıdır.
- Fen bilimleri dersinde tek sınıf seviyesinde değil, daha fazla sınıf seviyesinde yer verilmelidir.
- Öğrencilerin en verimli öğrenme şekli yaparak-yaşayarak öğrenme olduğundan doğal afetler ünitelerinde daha fazla etkinliğe yer verilmelidir.
- Öğrencilerin öncelikli hedefleri LGS olduğundan, öğrencilerin konuya odaklanmaları için, doğal afet gibi önemli konu 8.sınıf müfredatında da olmalı
- Kitaplarda kullanılan resimler doğal afet çeşidi ile isimlendirilmeli

KAYNAKÇA

- Baran, Ş., & Diren, E. (2019). *5.Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Benli, H., Bacanlı, M., Gündoğdu, Ş., & Yaman, M. (tarih yok). *Türkiye'de Afet Yönetimi ve Doğal Kaynaklı Afet İstatistikleri*. ANKARA: Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı.
- Değirmenci, Y., & İlter, İ. (2013). Coğrafya Dersi Öğretim Programında Doğal Afetler. *Marmara Coğrafya Dergisi Sayı 28*, 280.
- Dikmenli, Y., & Gafa, İ. (2017). Farklı Eğitim Kademelerine Göre Afet Kavramı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21-36.
- Erkal, T., & Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de Afet Yönetimi. *Doğu Coğrafya Dersi*, 149.
- Evirgen, Ö. F., Özkan, J., & Öztürk, S. (tarih yok). *5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: MEB.
- Özüpek, P., & Yağız, Z. (2019). *4.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: Tuna Matbaacılık.
- Tanrıverdi, B. (2009). Sürdürülebilir Çevre Eğitimi Açısından İlköğretim Programlarının Değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 89-102.
- Tıraş, B. (tarih yok). *UPSWING ENGLISH 8*. ANKARA: TUTKU YAYINCILIK.
- Ünver, E., Yancı, M. V., & Arslan, Z. (tarih yok). *5.Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı*. Ankara: SDR Dikey Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (tarih yok). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E., & Gazioğlu, İ. (tarih yok). *İlkokul 2.Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı*. Ankara: Özgün Matbaacılık.

ÖZEL YETENEKLİLERİN SANAT EĞİTİMİNDE

TEKNOLOJİK ARAÇLARIN ÖNEMİ

AYŞE OKUR ¹, SEÇİL OFAY ²

¹ NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ - ORCID ID 0000-0003-2828-7704

²MEB, Yüksel Bahadır Alaylı Bilim ve Sanat Merkezi - ORCID ID 0000-0002-0462-2048

ÖZET

Bilim ve teknolojiadaki hızlı gelişmeler ekonomik sistemin yanısıra sosyal sistemi de etkilemektedir. Günümüzde bilgi, gelişmiş toplumlarda ekonomik gelişmelerin anahtarı haline gelmiştir. Teknoloji ise eğitim sürecinin geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bilgi teknolojisinin hızla gelişmesi, bilgi toplumlarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve toplumların yeni teknolojik gelişmeleri izlemelerini, kendilerine uyarlamalarını zorunlu hale getirmiştir.

Çağımızda sanat eğitimi de, bilim ve teknoloji işbirliğini barındırmaktadır. Sanatın, bilimin ve teknolojinin amacı, insana hizmet etmektir ve insan yeniyi keşfederken haz duyar. Sanat eğitimine önem veren eğitim programlarında duyarlar eğitilirken, zihinsel yeteneklerin ve hayal gücünün geliştiği gözlemlenmektedir. Sanat, duygu ve düşünce arasındaki varolan sınımsız bağlantıyı vurgularken, öğrenme ve gelişim sürecinin de etkili bir yardımcıdır.

Akranlarına göre yüksek düzeyde yetenek, motivasyon ve yaratıcılığa sahip olan özel yetenekli bireyler; hızlı öğrenme ve öğrendiğini işleme özellikleriyle, eğitimde en çok verim alınabilecek kesimdir. Bu bireylerin öğrenme hızlarına uygun ve mevcut potansiyellerini geliştirmeye yönelik özel eğitim almaya ihtiyaçları vardır. BİLSEM(Bilim ve Sanat Merkezi) resim yetenek alanı öğrencilerinin teknolojik araçlar destekli sanat eğitimi almaları onların kişisel gelişiminde önemli derecede etkili olacaktır. Bu öğrencilerin eskiz ve tasarımlarını dijital ortamlarda gerçekleştirmesi, çalışmanın son haline ulaşıncaya kadar geçen süreyi hem kısaltmakta hemde bir çok farklı bakış açısı sunmaktadır.

Literatür taraması şeklinde yapılan bu araştırmada özel yeteneklilerin sanat eğitiminde, teknoloji kullanımının, günümüz gelişen teknolojiye ayak uydurmanın artık bir zorunluluk olduğu ortaya çıkmıştır. Bilim ve sanat merkezlerindeki özel yetenekli öğrencilerin sanat

eğitiminin çağdaş seviyelerde olması ve son gelişmelerle paralel devam etmesi özellikle resim yetenek alanı eğitiminde yapılacak araştırmalar önem kazanmaktadır. Bu noktada sanat eğitimi derslerinin de, değişen teknolojik gelişmeler ışığında yeniden incelenmesi, resim yetenek alanı öğrencilerinin, görsel ve işitsel becerilerinin gelişmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Özel Yetenekliler, Dijital Sanat, Bilsen, Sanat Eğitimi

1.GİRİŞ

21. yüzyıl, bilgi ve bilimin yüzyılı olarak tanımlanan ve tüm dünyanın tamamıyla nitelik ve nicelik bakımından değişim yaşadığı 20. yüzyıl'ın mirasıyla, akıl almaz bir hızda evrimine devam etmektedir. Bilgiye erişimin hızı, kullanımı ve marjinal faydanın bireye dönüşüm süresinin neredeyse saniyelere indirgenmesi, insanlığı zamana karşı bir yarışın içine çekmektedir. Güncel gereksinimler arz ve talep dengelerinin niteliklerini belirlerken, insana dair olan her kavram, durum ve yaşantı da doğal olarak etkilenmektedir.(Ofay,S.,2022:34,(Ed.Akaroğlu))

Eğitim teknolojileri bağlamında bilgisayar destekli eğitim programları, öğrencilerin bireysel gelişimlerinde oldukça önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bilgisayar ortamları öğrencilerin ilgileri ve motivasyonları doğrultusuna göre farklı öğrenme olanakları sunmaktadır. Özellikle multi-medya özelliğine sahip bilgisayar programları ses ve görüntü ortamlarını bir arada sunduğundan sanat eğitimi alan öğrencilerin görsel ve işitsel hafızalarının gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır.

Günümüz sanat ve sanat eserini üretme biçimlerinde köklü değişikliklere neden olan dijital teknolojilerin başında gelen bilgisayar, yeni anlatım biçimleri oluştururken sanatsal çalışma alanlarının sınırlarını da genişletmiş, bireyin algı, düşünce ve davranış boyutlarını değiştirmiştir. Sanat alanında gelenekselin dışına çıkılarak daha yenilikçi ve çok daha farklı anlatım biçimlerinin kolay ve hızlı bir şekilde doğmasına neden olmuş bundan dolayı da sanat eğitiminin de çağın koşullarına göre şekillenerek uyum sağlaması kaçınılmaz bir gerçek olmuştur. Sanat artık dünün günlük yaşamının bireysel ve toplumsal algılarından çok daha farklı teknolojik materyallerle beslenerek artık çok daha yeni bir sanat dili oluşturmuştur.(Sevindik, İ.,2021)

Bilgisayar destekli sanat eğitiminde; video üretimleri, dijital fotoğraflar, bilgisayar tabanlı animasyonlar gibi sanat formları sanat eğitimi alan öğrencilerin sanat duygusunu önemli bir oranda arttırmaktadır.(Dolunay, A., 2016)

Günümüzün öğrenme tarzı dijitalleşen dünyanın gereklerine göre değişmek durumundadır. Bilgi toplumu demek bir anlamda bilginin hızlı akışı demektir. Bu hızlı akışa ayak uydurmak zaruri hale gelmiştir. (Kirit, Ş.,2018)

ÇALIŞMANIN AMACI

Özel yetenekli öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verecek en uygun öğretim yönteminin belirlenmesi önem arz ettiğinden bu öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarını karşılayabilmek için farklı öğretim programlarına ve materyallere ihtiyaç duyulmaktadır. Sanat eğitiminin dijital bir yol kullanarak öğretilmesi ile özel yetenekli bireylerin, düşüncelerini geliştirerek, farkındalıklarını arttırmak hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, özel yetenekli öğrencilerin teknoloji destekli sanat eğitimi alması gerektiğinin önemini vurgulamaktır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Araştırma, nitel desende literatür taraması şeklinde tasarlanmıştır.Araştırmanın evreni, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Bilim ve Sanat Merkezlerine devam eden resim yetenek alanı öğrencilerini kapsamaktadır.

2.ÖZEL YETENEKLİLER VE SANAT EĞİTİMİ

Yetenek sözcüğü, Türk Dil Kurumu'nun (2021) internet sayfasında olan Güncel Türkçe Sözlük'te, "*Kişinin kalıtıma dayanan ve öğrenmesini çerçeveleyen, doğuştan gelen bir şeyi anlama veya yapabilme niteliği, istidat, kabiliyet,*" şeklinde açıklanmaktadır. Özel yetenekliler; genel ve özel yetenekleri bakımından akranlarına göre daha üst seviyede kapasiteli oldukları uzmanlarca saptanan kişilerdir. Başka insanlardan farklı olarak üst seviyede zihinsel beceriye, değişik bölümlerde özel yetenekliliğe, duyarlılık ve yaratıcılık, üretkenlik ve fazla motivasyon sahiptirler.(Öztürk,2022)

Özel yetenekli bireyler tüm dünyada ülkeleri için kıymetli bir değer ve önemli bir güç kaynağı olarak düşünülmekte ve bu nedenle de *hediye* olarak adlandırılmaktadır. Marland Raporu'nda (1972) bu bireyler; genel zihinsel, özel akademik, yaratıcı-üretken, liderlik, sanat veya psikomotor alanlardan en az birinde üst düzey kapasiteye sahip olan bireyler olarak

tanımlanmıştır. Sadece bu tanıma bakıldığında bile adı geçen alanlarda olağanüstü başarı gösteren özel yetenekli bireylerin ülkeleri için ne denli önemli oldukları anlaşılmaktadır . Bu nedenle özel yetenekli bireylerin üstün genetik kapasitelerinin üstün oldukları alanda doğru yöntem ve uyaranlar aracılığıyla beslenmesi dolayısıyla eğitimleri büyük önem taşımaktadır. Aksi halde bu bireyler derslere karşı ilgisiz kalabilir, motivasyon kaybı yaşayabilir ve dahası eğitim-öğretim sürecinin dışına itilebilirler. Tamda burada önemli olan nokta bu eğitimin nasıl olması gerektiği sorusunun cevaplanmasıdır.(ÖNAL, N.,2020)

Özel yetenekli öğrencilerin akranlarına nazaran farklı özelliklere sahip olmaları bu öğrencilerin eğitim öğretim faaliyetlerinin de farklılaşmasını gerekli kılmaktadır . Genel olarak özel yetenekli öğrencilere sağlanan eğitim hizmetleri hızlandırma, gruplama ve zenginleştirme olarak sınıflandırılmaktadır. Bu noktada öğrencinin ihtiyacına cevap verecek en uygun öğretim yönteminin belirlenmesi önemlidir . Bu sebeple özel yetenekli öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarını karşılayabilmek için farklı öğretim programlarına ve materyallere ihtiyaç duyulmaktadır. Özel Yetenekli öğrencilerin öğretiminde ihtiyaç duyulan farklı programların ve materyallerin oluşturulmasında dijital teknolojilerin kullanımı önem

kazanmaktadır. Özel Yetenekli öğrencilerin eğitim-öğretim faaliyetlerinde Dijital tabanlı teknolojilerin kullanılmasının nitelik ve etkililiği artırılmasında büyük bir potansiyele sahip olduğu araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir.(Tosunoğlu, E.2021)

Sanat eğitimi öğrenme ve öğretme durumları her geçen gün farklılaşmakta dün eleştiri konusu olan yol ve yöntemler bugün çağın getirmiş olduğu teknolojik imkânlarla benimsenir hâle gelebilmektedir.(Erdem, T., 2021:359 (Ed.Gürbüz))

Gelişen teknolojinin bilgisayar kavramını ortaya çıkarması ile birlikte yepyeni bir dönemin başladığı görülmektedir. Bilgisayar ortamında sanat; günümüzde her alanda özellikle de görsel sanatlarda, farklı ihtiyaçlara ve milyonlarca insana hitap edebilen çağdaş, kolay, hızlı ve etkin bir yöntemdir. Bu sayede istediğimiz sanatçıya, konuya, arşive, istediğimiz sayısız sanat yapıtına kolaylıkla ulaşmaktayız.(Dolunay, A.,2016)

Sanat eğitimine önem veren eğitim programlarında duyular eğitilirken, zihinsel yeteneklerin ve hayal gücünün geliştiği gözlemlenmektedir. Günümüzde sanat eserinin üretildiği önemli ortamlardan biri haline gelen bilgisayar teknolojilerinin hızlı bir şekilde gelişmesiyle birlikte bu etki kendini daha fazla göstermiştir. Öyle ki yeni dönemde üretilen sanat eserleri, sanat kavramının da değişmesine yol açmıştır.Tüm eğitim alanlarında olduğu gibi sanat eğitiminde de şüphesiz bu gelişmelerden ve yenileşme sürecinden faydalanılması gerekmektedir.BİLSEM'lere devam eden Özel yetenekli öğrencilerin akranlarına nazaran farklı özelliklere sahip olmaları bu öğrencilerin eğitim öğretim faaliyetlerinin de farklılaşmasını

gerekli kılmaktadır. Bunun için çok hızlı gelişen bir yöntem olarak eğitim teknolojilerinin, yine hızlı biçimde sanat eğitimine uyarlanmasının zorunluluk olduğu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bilim ve teknolojiadaki hızlı gelişmeler ekonomik sistemin yanısıra sosyal sistemde etkilemektedir.Günümüzde bilgi, gelişmiş toplumlarda ekonomik gelişmelerin anahtarı haline gelmiştir.Teknoloji ise eğitim sürecinin geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır.Bilgi teknolojisinin hızla gelişmesi, bilgi toplumlarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve toplumların yeni teknolojik gelişmeleri izlemelerini, kendilerine uyarlamalarını zorunlu hale getirmiştir.

Özel yetenekli bireyler tüm dünyada ülkeleri için kıymetli bir değer ve önemli bir güç kaynağı olarak düşünülmekte ve bu nedenle de hediye olarak adlandırılmaktadır.Bu bireyler; genel zihinsel, özel akademik, yaratıcı-üretken, liderlik, sanat veya psikomotor alanlardan en az birinde üst düzey kapasiteye sahip olan bireyler olarak tanımlanmaktadır.

Üstün yetenekli/zekâlı bireyleri; genel zihinsel yetenek, belli bir akademik alanda yetenek, yaratıcı ya da üretici düşünme, liderlik yeteneği, görsel ve performans sanatlarda yetenek ve psikomotor yetenek alanlarından bir veya birkaçında yüksek performans gösteren bireyler olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde ülkemizde MEB tarafından üstün yetenekli/zekâlı birey; zekâ, yaratıcılık, sanat, spor, liderlik kapasitesi ve özel akademik alanlarda akranlarına göre yüksek düzeyde performans gösteren bireyler olarak tanımlanmıştır.(Çubukçu, Z. 2018)

Bu nedenle özel yetenekli bireylerin üstün genetik kapasitelerinin üstün oldukları alanda doğru yöntem ve uyarılar aracılığıyla beslenmesi dolayısıyla eğitimleri büyük önem taşımaktadır. Aksi halde bu bireyler yeteneklerine karşı ilgisiz kalabilir, motivasyon kaybı yaşayabilir ve dahası eğitim-öğretim sürecinin dışına itilebilirler. Tamda burada önemli olan nokta, bu eğitimin nasıl olması gerektiği sorusunun cevaplanmasıdır.Çalışmanın; Türkiye’de özel yetenekli öğrencilerin teknoloji destekli sanat eğitimi ile öğrenmelerine ait çalışmalara yol gösterici olması hedeflenmektedir.

4.GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Özel yetenekli bireyin öğrenme esnasında teknoloji desteği alması; yaptıklarını görerek, uygulayarak öğrenme şeklini daha verimli hale getirecektir.

Öğrenim süresini kısaltıp, sürecini hızlandırmak için teknolojiden yararlanılarak öğrenmeyi zenginleştirmek adına dijital materyallerden destek alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Dijital ortamın kullanılması özel yetenekli bireyin görsel algı dünyasını doğrudan etkileyecektir. Aynı zamanda sanat ve bilim alanında yaşamsal sınırlarını genişletmesine yardımcı olacaktır.

Yapılan literatür araştırması sonucunda özel yetenekli bireylerin sanat eğitiminde geleneksel yöntemlerin dışında teknolojinin de kullanılmasının onların çok yönlü gelişimine katkı sunduğu, yaratıcı düşünme becerilerini geliştirdiği, disiplinlerarası etkileşimi arttırdığı önemli bir gerçektir. Böylece bireylerin yaratıcılıklarının gelişmesine ve estetik değer yargılarının oluşmasına fayda sağladığı görülmüştür.

Özel yetenekli bireylerin sanat eğitiminde teknolojik araçların kullanımının faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz;

Her öğrenciye kendi hızında ve düzeyinde ilerleme olanağı sağlar dolayısıyla üretkenliklerinin farkına varmalarına, çalışmalarını daha da severek ve isteyerek yapmalarına teşvik eder.

Kendine güveni artırır.

Projeler üretme ve dikkatini bir obje üzerine yoğunlaştırma yeteneğini geliştirir.

Özgün çalışmalarını belgeleme ve dosyalama becerisi kazandırır.

3 boyutlu objelerin her boyutunu aynı anda görülebilmesi ile görsel uzamsal zeka yeteneğini geliştirir.

Sanat eğitimini dijital yolla öğretirken bireyin uygulama esnasında algılama sürecini, analiz etme yeteneğini ve tanımlamaya yönelik tepkileri eleştirel bir dille geliştirmelerine olanak sağlar.

Bugün BİLSEM’lerde eğitim gören özel yetenekli öğrenciler, yöntem olarak proje tabanlı lider öğretmenler rehberliğinde planlama, uygulama değerlendirme aşamalarını yaparak, yaşayarak öğrenen; üreten, sorun çözen, yaratıcı düşünebilen, bilimsel araştırma ve buluş yapabilen bireyler olarak yetiştirilmelidir. □

Mevcut öğretim programındaki dijital sanat kazanımları çoğaltılmalı, ayrıca öğretmen ve öğrenciler için eğitim videoları hazırlanarak, kolay erişebilirliği sağlanmalıdır.

Sanatsal öğrenmeyi dijital ile pekiştirmek aktif öğrenmede büyük yarar sağlayacaktır.

Ve son olarak araştırmacıların literatürde özel yetenekli öğrencilerin öğretiminde dijital ortamların kullanımını üzerine yer alan çalışmaların yetersizliğini belirtmeleri, konu ile alakalı akademik çalışmaların artırılması gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Sak,U. Üstün Zekalılar, Özellikleri, Tanılanmaları, Eğitimleri,Vize Akademik, 2020
- Erdem T., (2021)21.Yüzyılda İletişim Ve Sanat, (Editör Gürbüz ,S. 359-380,Neu Yayınları, Konya, 2021
- Ofay, S.(2022).Sanat Ve Çocuk .(Editör Akaroğlu, G.)Pegem Yayınları.21-40, Ankara 2022
- Sevindik, İ., Görsel Sanatlar Eğitiminde Teknoloji Destekli Resim Aktarımına Yönelik Görüşler,Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya,2021
- Öztürk, M.,Özel Yetenekli Öğrencilerde Müzeye Dayalı Sanat Eğitiminin Öğrencilerin Sanatsal Becerilerine, Tutumlarına, Yaratıcı Ve Uzamsal Düşünme Becerilerine Etkisi ,Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya,2022
- Kirmit, Ş., Dönmez, İ., Çataltaş H.,Üstün Yetenekli Öğrencilerin Bilgisayarca Düşünme Becerilerinin İncelenmesi, *Journal Of Steam Education Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik ve Sanat Eğitimi Dergisi 2018, Aralık (2.Sayı, 1.Cilt)*
- Tosunoğlu, E.,Özel Yetenekli Öğrencilerin Öğretiminde Dijital Tabanlı Uygulamalar: Son 10 Yılda Yapılan Araştırmalardaki Eğilimlerin İncelenmesi *Instructional Technology and Lifelong Learning Vol. 2, Issue 1, 53-74 (2021)*
- Çubukçu, Z.,Tosuntaş Ş., Üstün Yetenekli/Zekâlı Öğrencilerin Eğitiminde Teknolojinin Yeri, *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi,Cilt/Volume: 7, 2018*
- Önal,N.,Önal, N., Özel Yetenekli Öğrencilerin Eğitiminde Bilişim Teknolojileri Kullanımıyla İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmaların Sistematik Olarak İncelenmesi,Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi *The Journal Of International Social Research ,Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 ,2016*
- Dolunay, A.,Teknolojinin Görsel Sanatlar Ve Sanat Eğitimine Katkısı *The Contribution Of Technology On Visual Arts And Art Education Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42 Şubat 2016*
- Tosunoğlu, E. Özel Yetenekli Öğrencilerin Öğretiminde Dijital Tabanlı Uygulamalar: Son 10 Yılda Yapılan Araştırmalardaki Eğilimlerin İncelenmesi *Instructional Technology and Lifelong Learning Vol. 2, Issue 1, 53-74 (2021)*
- Kirmit, Ş. Dönmez, İ., Çataltaş, H. ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN BİLGİSAYARCA DÜŞÜNME BECERİLERİNİN İNCELENMESİ *Journal Of STEAM Education Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik ve Sanat Eğitimi Dergisi 2018, Aralık (2.Sayı, 1.Cilt)*

SAKATLIK ÇALIŞMALARI BAĞLAMINDA SUAT DERVİŞ'İN *KARA KİTAP* VE ŞULE GÜRBÜZ'ÜN *KAMBUR* ADLI ESERLERİNE BİR BAKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Bahanur Garan Gökşen

* İstanbul Arel Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye.
ORCID: [0000-0001-5852-8113](https://orcid.org/0000-0001-5852-8113)

ÖZET

Uzun yıllar Tıp Bilimlerinin konusu olan sakatlık 1960'lerden itibaren sadece bedendeki bir eksiklik veya işlevsizlik olarak algılanmamaya başlanmış, 1970'lerde ve bilhassa 1980'lerde sakatlığın sosyal ve siyasal boyutunun incelenmesiyle ortaya çıkan Sakatlık Çalışmaları günümüzde Sosyal Bilimlerde geniş bir çalışma alanı hâline gelmiştir. Türk romanında da Sakatlık Çalışmaları bağlamında incelenmesi gereken iki önemli eser olan Suat Derviş'in *Kara Kitap*'ı ile Şule Gürbüz'ün *Kambur*'u hayatla ölüm arasında, intiharın eşiğinde iki kambur karakterin varoluş sancısını, toplum içerisindeki yalnızlığını ve dışlanmışlığını konu edinmektedir. Her iki eser de yazarlarının ilk kitapları, dolayısıyla bir "juvenilia" özelliği gösterir ve her iki eserde de hayatın anlamsızlığı, varoluşun dayanılmaz ağırlığı kendi bedenini toplumdaki soyutlayan ve kendi kendisine yabancılaşan bir kamburun eğri vücudu etrafında tartışılır. Bu kambur karakterler bedeniyle olduğu kadar, ruhuyla da hayata karşı eğri durarak ölümle yaşam arasında gidip gelmektedir. Suat Derviş'in *Kara Kitap*'ında da Şule Gürbüz'ün *Kambur*'unda da kambur karakterlerin intiharın sınırlarında yaşamalarına sebep olan ağır melankolileri, insanlar tarafından yalnızlığa mahkûm edilip ötekileştirilmeleri bu eserleri trajik bir boyuta taşımaktadır. Bu bildiride *Kara Kitap* adlı eserdeki Hasan ile *Kambur*'un ismi bile verilmeden önemsizleştirilen kambur karakteri Sakatlık Çalışmaları bağlamında incelenecek ve bu karakterlerin bedeniyle olan mücadelesi ekseninde hayatı algılama biçimleri, kendisini yok sayan toplum karşısında var ol(ama)ma çabaları ve intihara meyyal ruh hâlleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sakatlık Çalışmaları, roman, Suat Derviş, Şule Gürbüz.

A VIEW OF SUAT DERVİŞ'S *KARA KİTAP* AND ŞULE GÜRBÜZ'S *KAMBUR* IN THE CONTEXT OF DISABILITY STUDIES

ABSTRACT

Starting from the 1960s, disability - a subject that had belonged exclusively to Medical Sciences for many years - began to be perceived not only as a deficiency or dysfunction in the body, as a result of social and political dimensional study of disability in the 1970s and especially the 1980s, led to the discovery of Disability Studies. Today, Disability Studies has become an extensive field of study in Social Sciences. Suat Derviş's *Kara Kitap* and Şule Gürbüz's *Kambur* - two relevant Turkish novels to be studied in the context of Disability Studies – discussions of the existential travail, forlornness, and exclusion of two hunchbacked characters, who were on the verge of suicide between life and death. Both books are the first for their authors; hence, they show a “juvenilia” feature and plot the absurdity of life; the unbearable existential pain associated with the crooked body of a hunchback who isolates her body and alienates herself from society. These hunchback characters, just as their bodies, their souls also stand crooked against life and alternate between life and death. In both Suat Derviş's *Kara Kitap* and Şule Gürbüz's *Kambur*, the severe melancholia that forces the hunchback characters to live on borders of suicide, their marginalization, and isolation by the people characterize these works with a tragic aspect. This paper examines the trivialized hunchback character in the context of Disability Studies even without nominal reference to Hasan and *Kambur* in *Kara Kitap* and evaluates their perception of life given their physical struggles, their strife to exist (or not) in the face of the society that neglects them and their suicidal moods will be evaluated.

Keywords: Disability Studies, novel, Suat Derviş, Şule Gürbüz.

GİRİŞ

1960'lı yıllara kadar sakatlık, bedendeki bir eksiklik veya işlevsizlik olarak algılandığı için Tıp Bilimlerinin ilgi alanına girerken 1970'lerde ve bilhassa 1980'lerde başlı başına bir inceleme alanı hâline gelerek sosyal ve siyasal boyutuyla değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu değerlendirmelerin sonucunda ortaya çıkan Sakatlık Çalışmaları günümüzde Sosyal Bilimlerde disiplinler arası bir inceleme alanı hâline gelmiştir. Bu bağlamda Sakatlık Çalışmaları alanındaki araştırmacıların sakatlık kavramına getirdiği yorumlara bakıldığında sakat bireylerin toplum içerisinde eksik, yarım olarak kabul edilmesinden hareketle ötekileştirilmesine vurgu yaptığı görülmektedir. Nitekim bu alanda çalışan araştırmacılardan Carol Thomas sakatlık kelimesini şu şekilde yorumlamaktadır:

“Sakatlık” yaygın kullanılan bir kelimedir. İngilizce ‘disability’ kelimesinin anlamı bir açıdan aldatıcı derecede açıktır: ‘Ability’in aksine bir şey yapma yetisinden mahrum olmak anlamına gelir. Günlük dilde, yeti yitimleri olan insanları [people with impairments] sakat diye nitelendirmek, bedensel ya da zihinsel açıdan ‘anormal’ ölçüde ‘eksikliği’ ya da ‘yetersizliği’ olduğundan ‘normal’ faaliyetlere katılmayan insan grubuna mensup olduklarını anlatır. İngiltere'deki sakatlık çalışmaları eylemcileri ve yazarları sakatlığın günlük dildeki bu anlamını ve kelimenin birçok akademik

disiplinde benimsenen türevlerini altüst etmişlerdir. Sakatlık çalışmaları savunucuları, yeti yitimleri olan kişilerin toplumsal faaliyetlerde bulunamamalarının, sakat olmayan çoğunluğun onların önüne diktiği engellerin bir sonucu olduğunu savunurlar. Hem fiziki hem de tutumlarla alakalı olan bu toplumsal engeller, yeti yitimleri olan kişilerin hem hareketini sınırlar hem de yaşamlarını kısıtlar. Kısacası bu engeller, toplumsal olarak atfedilmiş yeti yitimleri olan kişileri toplumdan dışlar, onları baskı altına almaya yarar. ‘Sakatlık’ kelimesi bugün bir toplumsal baskı türünü anlatır ve sakatlayıcılık [disabilism] kelimesi de dağarcığımızda cinsiyetçilik, ırkçılık ve diğer ayrımcı pratiklerin yanındaki yerini almıştır (Thomas, 2002: 31).

Türkiye’de bu alanda çalışan araştırmacıların başında gelen Sibel Yardımcı, Türkçede “normal/sağlam/eksiksiz beden” karşısında konumlandırılarak olumsuz bir anlam yüklenen “sakatlık” kelimesinin “özürlü” veya “engelli” kelimelerine nazaran daha çok tercih edilme sebebini şu şekilde özetlemiştir:

Sakatlığı nasıl adlandırmak gerektiğine dair benzer bir tartışma Türkçede de karşımıza çıkar. Gerek dilin kendi imkânları ve tarihindeki farklılıklar gerekse sakat hareketinin Türkiye’de başka bir yol haritası izlemiş olması nedeniyle söz konusu tartışmanın içeriği burada başka türlü gelişmiş; olumsuz anlamın bertaraf edilebilmesi ana mesele hâline gelmiştir. Bunun nedeni kuşkusuz Türkiye’de sakatlığın büyük bir olumsuzlukla (kişisel trajedi, utanç kaynağı vb.) damgalanmış olmasıdır. Bu noktada karşımıza çıkan üç terimin ilki ‘özürlü’dür. Bu terim devlet bürokrasisi dışında neredeyse terk edilmiştir. Çünkü bir defoya işaret etmektedir. Bu konuda sohbet etme imkânı bulduğumuz birçok sakat arkadaşımız, özürlünün genellikle hatalı üretimi çağrıştırdığını belirtmiş, ayrıca başka bir çağrışımı da devreye sokarak ‘özür dilemeleri’ için bir neden olmadığını ifade etmiştir. ‘Engelli’ ve ‘sakat’ terimlerine dair tartışma ise sürmektedir. Bugün alandaki birçok Sivil Toplum Kuruluşu (STK) ve bu kuruluşların çalışanları ‘engelli’ kavramını kullanmayı tercih etmekte ve bu vesileyle sakat kişinin ‘engellenmişliğinin’ altını çizdiğini belirtmektedir. Fakat bu tanım da yer yer eleştirilmiş, engelin sakat kişide değil, toplumda olduğu vurgulanmıştır (Yardımcı, 2015, s. 9).

Dolayısıyla sakatlık kelimesi bir uzvun eksikliği ya da yitilmesiyle toplum içinde negatif bir anlamda etiketlenmeyi, ötekileştirilmeyi ve psikolojik şiddete maruz bırakılmayı beraberinde getirmektedir. Sakatlık Çalışmaları ayrı bir çalışma alanı olarak toplumda “eksik, yarım” olarak görülen bireylerin maruz kaldığı sosyal ve psikolojik şiddetin boyutlarını incelemektedir. Bu noktada Türk romanında Sakatlık Çalışmaları alanında incelenmesi gereken iki önemli eser olan Suat Derviş’in *Kara Kitap*’ı ile Şule Gürbüz’ün *Kambur*’u kambur karakterlerin fiziksel görüntüsünden ötürü karamsar ruh hâlini, intihara olan eğilimini, toplum içerisindeki dışlanmışlığını anlatmaktadır. Bu eserlerin diğer bir ortak noktası yazarlarının ilk kitapları olması sebebiyle “juvenilia” özelliği göstermesidir. Her iki kadın yazar da kaleme aldıkları ilk eserlerinde toplumdan soyutlanmış bireylere odaklanarak sakatlığın sosyal ve psikolojik boyutunu tartışmaya açmıştır. Bu yazıda *Kara Kitap* eserindeki Hasan karakteriyle; *Kambur* eserinde isminin verilmesine bile gerek görülmeyen kambur karakteri, Sakatlık Çalışmaları ekseninde ele alınacak, bu karakterlerin hayatı algılama şekli sakatlık ve normallik kavramları üzerinden irdelenecektir.

***Kara Kitap*’ın Kamburu: Hasan**

Suat Derviş’in “ilk romanı” olarak bilinen 1337/1921’de basılan *Kara Kitap* adlı eserde kambur bir karakterin yer alması, Sakatlık Çalışmaları bağlamında önemlidir. Eserde hasta bir genç kız

olan Şadan'ın, dayısının oğlu Hasan ile kurduğu arkadaşlık anlatılmaktadır. Melankoli derecesinde karamsar bir karakter olarak öne çıkan Hasan'ın "hayata karşı aldığı bu karamsar tavrın nedeni 'kambur' ve 'cüce' görünüşünden dolayı insanlar tarafından dışlanmasıdır" (Garan, 2021, s. 168). Hasan'ın kamburluğu melankolisini beslemekte, bu melankoli hâli de intiharın sınırlarında yaşamasına sebep olmaktadır¹. Ömrü boyunca bedeni yüzünden ötekileştirilen Hasan eserde korku ve tekinsizliği sembolize eden, ölümü çağrıştıran bir karakterdir. Şadan ise güzel, eksiksiz bedeniyle Hasan'ın tam karşısında yer alarak Hasan'ın ulaşamadıklarına sahip olduğu için normalliği temsil eder. Dolayısıyla yazar, metinde Hasan ve Şadan'dan hareketle sakatlık ve normallik üzerinden bir çatışma unsuru yaratmış olur. Hasan'ın sözleri de normal olma hâlinin ne olduğunu sorgulamamızı sağlar:

"Tuhaf şey, diyor, siz bana cüce olduğumu söylemedikçe, benden kambur olduğumu sakladıkça benim onları unuttuğumu zannediyorsunuz, öyle mi? Zavallılar, siz daha ne iptidai insanlarsınız ki kamburluğumdan benim değil, fakat sizi bu kadar güzel ve mükemmel yapan hilkatin mesul olduğunu bilmiyorsunuz, anlamıyorsunuz. Niçin Şadan sana hasta diyebilen insanlar benim karşımda cüce olduğumu söyleyemiyorlar? Acaba onların güzel vücutlarının içindeki şahsiyet, o güzel mahfazasından çıktığı zaman, benim kamburluğumun karşısında ricat edecek kadar sakat ve iğrenç olmayacak mıdır? Sakat olmakta, herkesin gözüne çirkin görünmekte beni kabahatim var mı? Sana güzelliği, bana çirkinliği veren yaratıcı kuvvet bir değil mi?" (Suat Derviş, 1921, s. 4).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Hasan; eksiksiz bir vücutla dünyaya geldiği için "normal" olarak tanımlanan bireylerin, "sakat" kabul edilen bireyleri görünüşü nedeniyle aşağılamasını eleştirir. Hasan bu derece karamsar ve mutsuzken Şadan ise mutlu ve iyimser biridir, çünkü vücudu "normal", sağlam, eksiksizdir. Buna karşın hastadır ve hastalığı yüzünden annesiyle Hasan'ın evine hapsoldüğü için onun bulaşıcı bir hâle gelen bunalımından kendisi de etkilenmektedir. Hasan'ın intihara meyyal bu ruh hâli karşısında Şadan da yaşam sevincini ve iyileşeceğine dair umudunu yavaş yavaş yitirir. Şadan'ın hastalığına dair bilgi verilmezken güçsüz düşmesine karşın iyileşmek için can attığı ve babasını kaybetmesine rağmen hayat dolu olduğu vurgulanır. Hasan ise Şadan'ın geleceğe dair ümitli sözlerini dinlerken onun mutlu olmasını istemediğini, hatta onun ölmesinin kendisine zevk vereceğini söyler. Hasan, Şadan'ın güzel ve eksiksiz vücudunu kıskanmaktadır, denilebilir. Şadan'ın ölmesini, hatta mezarının terk edilip unutulmasını, sadece kendisinin hatırlanmasını isteyen Hasan, Şadan'a karşı nefret düzeyinde haset duyar. Zira Hasan, kendisine sürekli eksikliğini ve çirkinliğini hatırlatan Şadan'ın ölünce, dolayısıyla bedeni yok olunca huzur bulacağını ima etmektedir.

Hasan'ın bu hastalıklı ruh hâlini hiçbir şey teselli edemez, çünkü defalarca mutlu olmayı denemiş ama her seferinde hayal kırıklığına uğramıştır. İnsanlar tarafından ne kadar dışlandığını, toplum içinde yer edinmek ve bilhassa karşı cins tarafından sevilme için uğraşım pek çok kez ümitlerinin nasıl yıkıldığını bizzat şu sözlerle aktarır:

Güzel olmak, beğenilmek ve sevilme istedim. Sakat olduğum için ne kadar çok ağlardım. Güzelleşmenin mümkün olmadığını anladıktan sonra, artık beni böyle bütün çirkinliklerimle sevecek bir insan aradım. Bir kadın, Şadan, manen o kadar büyük bir kadın ki gönlünü vermek için

¹ Hasan karakterinin melankolisinin ve şairliğinin ayrıntılı olarak incelendiği çalışma için bakınız: Bahanur Garan Gökşen (2021), *Geç Osmanlı Dönemi Romanlarında Şair ve Şiir*, İstanbul: Vakıfbank Kültür yayınları, s. 167-172.

şekil değil ruh ve derinlik, maddi değil, manevi meziyetler, manevi güzellikler istesin. İşte, ben, beni böyle sakatlığım, çirkinliğim ile sevecek kadını arar... arardım ve bulmayınca meyus, bedbaht olurum. Artık, hamdolsun, o hastalıktan kurtuldum. Şimdi ne arıyor ne de bulmadığım için meyus oluyorum. Çünkü şimdi gösterişten, şekilden daha derinlere nüfuz edecek gözlere malik yüksek insanların mevcut olmadığını pek iyi biliyorum (Suat Derviş, 1921, ss. 11-12).

Toplum içerisinde uyumsuz, hayat karşısında güçsüz olan Hasan'ın bu sözleri sakatlığın sosyal ve psikolojik boyutunu da gözler önüne sermektedir. Hasan, kamburluğu sebebiyle melankoliye kapılarak yazdığı şiirleri de acı dolu çığlıklara benzetmektedir. Kamburluğundan ötürü intiharın sınırında yaşayan Hasan, nihayetinde şiirlerini yakacak ve ölüme yürüyecektir. Yazar/anlatıcı da Hasan'ın karlar içerisinde donmuş bulunan vücudu karşısında Şadan'ın bu ölümden etkilenerek ölümü sorguladığı satırlarla eserini sonlandırmıştır. Bu bölümde Şadan'ın ölüme karşı mücadelesini kaybettiği ve Hasan ile aynı sonu paylaştığı iması da yapılır. Kamburluğun Hasan'ı nasıl bir bunalıma sürüklediğinin daha iyi anlaşılabilmesi için Hasan karakterine çok benzeyen ve onun gibi kamburluğu yüzünden ölümlerle hayat arasında gidip gelen *Kambur* adlı eserin ana karakterinin incelenmesi de gerekmektedir. Nitekim bir sonraki başlıkta Şule Gürbüz'ün *Kambur* eseri "sakatlık" ve "normallik" kavramları üzerinden değerlendirilecektir.

***Kambur*'un Kamburu**

Şule Gürbüz'ün ilk kitabı olan *Kambur* ilk kez 1992 yılında basılmıştır. İsmi bile olmayan bir kamburun monologlarından ve güncesinden oluşan *Kambur*, bir anlatı niteliği gösterir. Eserde okuyucu, *Kambur*'un kendi cenazesine doğru yaptığı bir yürüyüşü takip eder ve bu yürüyüş boyunca onun kendine, insanlara, hayata dair sorgulamalarına, sayıklamalarına tanık olur. *Kambur*'un yürüyüşü, kendi ruhuna doğru yaptığı bir yürüyüşe de benzetilebilir. Yazar, onun bir gün içerisinde yaptıklarını okura kendi gözünden seyrettirir. O; herkes gibi duymaz, görmez, hissetmez. Diğer insanlardan farklıdır, vücudu eğridir, ancak perspektifi herkesten daha geniştir. Bu yüzden daha derini görür, duyar, hisseder. Dünyaya karşı bir nefret besler, kendisiyle soluksuz bir kavgaya tutuşmuştur. Birilerinden, bir şeyden değil; nefretin kendisinden haz alan *Kambur*'un şu cümleleri nefret duygusuna yönelik sempatisini de ele verir:

"Benden, bana kayıtsız kalması ile benden nefret edilmesi arasında bir seçim yapmam istense, tereddütsüz, nefreti seçerim –kayıtsız kalınacak bir yanımda yoktur. Ve ben söylemek isterim ki, her şeye ve herkese kayıtsızım. Değilmişim gibi davrandığım durumlar, yaşıyormuşum gibi yapma zorunluluğumdandır" (Gürbüz, 2016, s. 21).

Yine nefretini çeken şeylerin başında insanların rutin hayatı ve bundan zevk almaları gelir. Hayatı sevmek, mutlu olmak onun bilmediği, daha doğrusu anlamlandıramadığı şeylerdir, çünkü kendisinin severek yaptığı alışkanlıkları, hobileri yoktur. Gün boyunca yaptığı tüm işler "rastlantı ya da dalgınlık" sonucundadır (Gürbüz, 2016, s. 17). Bu yüzden de yeni komşusunun sabah erken kalkması, yemesi, içmesi, gazete okuması bile *Kambur*'un nefret etmesi için yeterlidir. Onun insanlardan nefreti o dereceye ulaşmıştır ki tek hayali "bir köpek olmak, kudurmak, ve herkesi ısırmasıdır" (Gürbüz, 2016, s. 90). Metinde böylesi bir nefretin nedeni de açıklanmaz, *Kambur*'da nefret etmek bir alışkanlık hâlini almıştır ve onun nefreti Hasan'ın nefreti gibi kuvvetlidir. Hasan da herkesten nefret eder, ancak onun nefretinin sebebinin

kamburluğu olduğu, bunun için kendisini dışlayıp ötekileştiren toplumdan nefret ettiği açıkça söylenirken Kambur'un nefreti için sebep gösterilmez. Nitekim onun nefreti patolojik bir hâl almış, tüm benliğini kaplamıştır, bu yüzden de Kambur hayata karşı beklentisizdir, inançsızdır ve kayıtsızdır. Karşısına çıkan firıncıyı düşünmeden öldürmesi ve bundan hiçbir şekilde suçluluk, pişmanlık duymaması onun hayata karşı kayıtsızlığının bir başka örneğidir. Bilindiği üzere kayıtsızlık hâli melankolinin de anahtar kelimelerindedir. Kambur'un sakatlığı onu bir tür melankoliye sürüklediği için melankoli hastalarında olduğu gibi bir kayıtsızlık hâli içerisindedir. Hayata karşı kayıtsız, insanlara karşı alakasızdır, yaşanan olaylar kendisini ne kadar ilgilendirirse ilgilendirsin umurunda değildir. Dahası Kambur'un çekirdek bir ailesi; annesi, babası ve bir de ablası vardır. Ancak onlarla da güçlü bir bağ kurabilmiş değildir. Dostları, arkadaşları, sevdiği insanlar da yoktur, hiç kimseyle ilişkisini uzun süre sürdürmek istemez. Kamburluğu yüzünden insanlardan kaçarak asosyal yaşamayı tercih eden *Kara Kitap*'ın Hasan'ı gibi yalnızdır, çünkü insanlar tarafından yadırganmaktan ve normal olmadığı için ötekileştirilmekten rahatsızdır. Kambur, kendisinin anlatabileceği bir kişiliği bile olmadığını söyleyerek insanlarla iletişim kurmayı gereksiz bulur. Kendisini bir kişilik oluşturmaya güç bulamayacak kadar zayıf hisseder. Yaşamın en uç noktasında olduğunu “bir olsam o zaman her şey olurum” (Gürbüz, 2016, s. 27) diyerek vurgular, kendisini bir hiç olarak görür.

Kambur; yaşamdan çok ölüme yakındır, hatta bir an önce ölebilmek için kötü alışkanlıklar edinmeyi bile düşünür. Ölüm, bu eserde kuşkusuz en çok tekrarlanan kelimedir. Kambur'un ölüme bu kadar yakın olması onun melankolisinin en uç noktada olduğunu gösterir. Bununla birlikte *Kara Kitap*'ın Hasan'ı gibi harekete geçmez, metinde herhangi bir yerde bir intihar teşebbüsüne yer verilmez. Sadece kendi cenazesine doğru bir yürüyüş yaptığı söylenir. Bu yürüyüş de aslında Kambur'un intiharını imlemektedir. Yürüyerek ömrünü adım adım tamamlayan Kambur, ölüme her adımda daha da yaklaşmaktadır. Ölümden sonra eserde sıkça geçen kelimelerden bir diğeri de sıkılmaktır. Kambur'un mütemadiyen canı sıkılır. Sakatlığın verdiği bu melankolik ruh hâlinin en önemli özelliklerinden biri de bir türlü geçmeyen can sıkıntısıdır. Kambur da “yaşamdan sıkıl[mıştır]”, zira “yapacak hiçbir şeyi yoktur” (Gürbüz, 2016, s. 48). Dahası “insan soyunun devamı olmak” var olmak, yaşamak bile onu sıkılmaktadır (Gürbüz, 2016, s. 63). Bu, kendi varoluşuna bir isyan olarak da algılanabilir. Varoluş savaşına girmeden bu savaşın gereksizliğini sorgulayan Kambur var olmayı istememekte, yaşamayı lüzumsuz bulmaktadır. Bu bağlamda Eugenio Borgna'nın *Melankoli* adlı kitabına başvurursak o da can sıkıntısının melankoli ile ilişkisini şu şekilde açıklamıştır:

“Melankoli, içeriksel olarak, gerek ruh hâli (*Stimmung*), gerekse de psikotik hayat biçimi olarak can sıkıntısıyla iç içedir. Her ruh hâlinde olduğu gibi, bir ruh hâli olarak melankolide de, Almanca *Stimmung* kelimesini yankılandırıran ve temellendiren bir ses vardır” (Borgna, 2014, s. 155).

Kambur'un dünya ile olan tek bağı “yaşamdan ödünç al[ınan]” kontrbası oluşturur (Gürbüz, 2016, s. 81). Tıpkı *Kara Kitap*'ın Hasan'ının şiirle olan bağı gibi Kambur'un müzikle yakın bir ilişkisi vardır. Bilindiği üzere müzik, şiir gibi sanatlar insanın iç dünyasına çekilmesini, kendi ruhunu dinlemesini sağlamaktadır. Müzik, Kambur'u zamandan ve mekândan soyutlayabilen, düşünmeyi, sorgulamayı unutturabilen, kendi ruhunda bir yolculuğa çıkmasını sağlayabilen bir kayboluş şeklidir. Bütün gün kontrbas çalan Kambur bu eylemini, sabahtan akşama kadar içki

içen bir adamın alışkanlığına benzetir. Kambur için de müzik, hayatı ve kendisini unutturabilen bir uyuşturucu gibidir. Müzikle hoşça vakit geçirdiğini kendisi de kabul eder. Zevkle dolu bu anlar kontrbasını “silah” yerine koyduğu ve ne çaldığının farkında olamayacak kadar daldığı anlardır (Gürbüz, 2016, s. 82). Silah burada kuşkusuz ölümü imlemektedir, öyle ki Kambur ölmeyi istemektedir. İlgi kurduğu tek nesne olan müzik aletini de silah olarak görür ve kendini yok edebilecek gücün elinde olduğunu düşünür. Bir süre bu düşünce ile oyalansa da bir nesneye bağlanmaya daha fazla katlanamayarak kontrbasını parçalamaya karar verecektir. *Kara Kitap*’ın Hasan’ını hatırlatan Kambur, tıpkı Hasan gibi davranır. Hasan’ın intihar etmeden önce şiirlerini yakıp kül etmesi gibi Kambur da kontrbasını parçalayarak kendisine zevk veren tek nesneyi yok eder. Kambur’un hayatla iletişim kurmasının tek yolu müzikle olan bağını bu şekilde koparması şaşırtıcı gelse de onun bu eylemi, *Kara Kitap*’ın Hasan’ı gibi bir intihar hazırlığında olduğunu düşündürmektedir. Hayatla iletişim kurmayı da reddeden Kambur’un intihar edip etmediğine dair eserde herhangi bir cümle yer almaz. Sadece cenazeye katılıp eve gitmek istemesinden söz edilir. Cenazesinde istediği tek şey de “yaşamın müziği”nin çalınmasıdır. “İki vuruşluk es...” ve “iki vuruşluk sus”tan ibaret olan bu müzik, var olmayan bir müziktir. Zira yaşamayı anlamsız bulan Kambur’un yaşamın müziğinin çalınmasını istemesi de beklenemez. Bu noktada da eser, Kambur’un deli olduğunu itiraf etmesiyle ve kendini tamamen kaybetmesiyle sonlanır.

SONUÇ

Suat Derviş’in *Kara Kitap* eseri ve Şule Gürbüz’ün *Kambur*’u Sakatlık Çalışmaları bağlamında okumaya çok elverişlidir. Her iki eserde de hayatla bir türlü barışamamış, vücudu gibi ruhuyla da hayata karşı eğri duran iki kamburun intihara doğru giden hikâyesinin konu edildiği görülür. Hasan, kamburluğundan ötürü insanlardan nefret ederken *Kambur*’un Kambur’u nefretin kendisinden haz duyar. Birisi şiire sığınırken diğeri müzikle oyalanmaya çalışır. Birisi kendi bedenini yok ederek hayattan öç alırken diğeri karşısına çıkan ilk kişiyi öldürerek hayata karşı tepkisini gösterir. Ancak her iki eserde de insan hayatının anlamsızlığı vurgulanarak ölümün güzellemesi yapılır. *Kara Kitap* ve *Kambur* adlı eserlerde kambur olma hâlinin ana karakterleri melankoliye sürüklediğini, ölümle yaşam arasında gidip gelmesine neden olduğunu ve sakatlığın bu eserlerin trajik yönünü oluşturduğunu söylemek mümkündür. 1921’de Suat Derviş ve ondan 71 yıl sonra Şule Gürbüz kambur karakterlere yer verdiği ilk eserleriyle; sakatlık ve normal olma hâli üzerine düşünmemizi sağlamış, vücudundaki eksiklikler sebebiyle ötekileştirilen insanların iç dünyasına ayna tutarken sakatlığın sosyal ve psikolojik boyutunu ortaya koyarak “sakat” sıfatıyla ötekileştirilen insanlarla empati kurmamıza yardımcı olmuştur.

KAYNAKÇA

Bezmez, D.; Yardımcı, S. ve Şentürk, Y. (Der.), *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak*. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Borgna, E., *Melankoli*. Çev. Meryem Mine Çilingiroğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

Garan Gökşen, B., *Geç Osmanlı Dönemi Romanlarında Şair ve Şiir*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Gürbüz, Ş., *Kambur*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Suat Derviş, *Kara Kitap*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1337/1921.

Yardımcı, S., “Sakatlığın Tarihsel İnşası”, *Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler*, K. Çayır, M. Soran, M. Ergün (Der.), Karekök Eğitim Basım Yayım, İstanbul, 2015.

DEZAVANTAJLI GRUPLAR BAĞLAMINDA TOKENİZM ÇALIŞMALARI: BİBLİYOMETRİK ANALİZ DEĞERLENDİRMESİ

Dr. MİNE GÜNDOĞDU¹

¹ Siirt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mine-gundogdu@hotmail.com.tr-
ORCID ID 0000-0002-8137-7373

ÖZET

Tokenizm, toplumda herhangi bir azınlığın üyesi veya dezavantaj getiren bir özelliği olduğu düşünülen birey veya grupların, iş hayatında birey olarak var olmaları dışında belirli sosyal kategorilerle konumlandırılarak belirli kalıp yargılarla değerlendirilmeleridir. Tokenizm çalışmaları ilk kez Alman sosyolog Laws (1975) tarafından dile getirilmekle birlikte Kanter'in (1975a) çalışması ile bu kavram belirginlik kazanmıştır. Kanter (1977b) iş yerlerinde veya yönetimde sayısal olarak %15'in altında bulunan grup üyelerinin token olarak tanımlarken %85 ve üzeri olan grup üyelerini ise hakim grup (tokenist) olarak tanımlamaktadır. Tokenizm, hakim grup üyelerinin azınlık grup üyelerini birey olmanın dışına çıkartıp belirli kalıp yargılarla değerlendirmesi şeklinde de tanımlanabilir. Bireylerin hem azınlık olması hem de sahip oldukları özelliklerden dolayı çalışma hayatında deneyimledikleri bir durum olan tokenizmle ilgili araştırmalar, son yıllarda büyük oranda artış göstermesinin yanı sıra farklı disiplinlerde ve farklı bağlamsal koşullarda çalışılmaya başlanmıştır. Bu araştırma, tokenizmle ilgili günümüze kadar yayımlanan ve Web of Science veri tabanında bulunan makalelerin bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesini amaçlamaktadır. Bu maksatla, Web of Science veri tabanında bulunan, dâhil etme ile hariç tutma kıstaslarını karşılık gelen 284 makalenin analizini kapsamaktadır. Tokenizm alanında üretkenlikte en dikkat çeken ülkeler, yazarlar, dergiler ve makalelerin yıllar içerisinde sergilediği örüntüler betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yayınlarda en fazla kullanılan anahtar sözcükleri ve tematik kümeleri tespit etmek için, bibliyometrik analiz yöntemlerinden biri olan kelimelere dayalı ağ haritalama metodundan faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra tokenizm çalışmalarında %15'lik gruba ilişkin çalışmalarda hangi grupların ağırlıklı olarak değerlendirildiğine yönelik tespitlere yer verilmektedir. Araştırma sonuçları, sınırlı bilgi birikimi olan tokenizm literatüründeki durumu ve yönelimi belirlemesinin yanı sıra araştırmacılara tokenizm çalışmalarına ilişkin olası boşlukları belirterek ilgili alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tokenizm, dezavantajlı gruplar, kalıp yargılar, bibliyometrik analiz.

1. GİRİŞ

Politika yapıcılar cinsiyet eşitliği, istihdamda eşitlik, ücret eşitliği, fırsat eşitliği ve ayrımcılığa ilişkin düzenlemeler ile çalışma hayatının heterojen yapısını korumaya çalışmaktadır. Bu düzenlemeler ile hem hükümet hem de işyerleri/örgütler çalışanlara kapsayıcılık sinyali vererek çalışma hayatının dinamiklerini korumayı amaçlamaktadır. Ancak örgüt içerisinde yeterince temsil edilemeyen çalışanlar örgütsel sosyalleşme ve kariyer gelişimi noktasında kurumsallaşmış engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Tokenizm çalışmaları öncelikli olarak cinsiyet (Kanter 1977b; Yoder 2002; Kurt-Yılmaz, Surgevil Dalkılıç 2020)

temelinde ele alınırken zamanla örgüt içerisindeki homojen yapının giderek farklılaşmasıyla etnik köken (Yoder vd.1996; Sekaquaptewa vd.2007;Nieman 2012), dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan engellilere (Ataman 2021) yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Tokenizm erkek egemen mesleklerde token statüsünde bulunan kadınlara yönelik kariyer bariyerlerini içerse de, din, ırk, etnik köken, yaş ve politik görüş gibi nicelik olarak azınlık olan bireylerin de tokenist tecrübeler yaşayabilecekleri öne sürülmektedir (Budig 2002:258-277). Alanyazında örgütlerin devamlılığını sağlamak için sürdürülebilirlik vurgusu önemli yer teşkil etmektedir. Fakat bu sürdürülebilirlik vurgusunun da çevresel ve ekonomik boyutların ötesinde insan faktörü göz ardı edilmektedir. Sürdürülebilir insan kaynaklarının keşfedilmesi ancak örgütlerin heterojen yapılar içinde uyum içinde çalışması ve kariyer-istihdam imkanlarında fırsat eşitliğini yakalaması ile mümkün olmaktadır. Tokenizmin olumsuz deneyimlerini demografik değişkenlerden soyutlanarak açıklanması pek mümkün olmamaktadır. Çünkü tokenizmin sayısal azınlık olmanın olumsuz tecrübelerine tek başına etkisi olduğuna ilişkin sınırlı dayanak bulunmaktadır (Kurt-Yılmaz, Dalkılıç 2020). Bu durum tokenizmi sayısal azınlık olmasının ötesine taşıyarak sahip olunan demografik değişkenleri de önemli kılmaktadır. Çalışma hayatına dezavantajlı grupların artan bir şekilde katılımı olmasına rağmen var olan heterojen yapı içinde bu grupların azınlıkta kalması hakim gruplar tarafından tokenizme ilişkin olumsuz tecrübelerin yaşanmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla çalışma hayatında heterojen grupların artması tokenizme ilişkin çalışmalara ilgiyi artırmaktadır. Bu araştırmanın amacı, olumsuz etkileri sebebiyle tokenizm alanındaki yöneliminin bibliyometrik bir çerçevesini göstererek, literatürdeki muhtemel boşlukları belirleyerek, geçmişteki çalışmalara bütüncül bir görüş geliştirerek alana katkıda bulunmaya yardımcı olmaktır. Bu kapsamda, aşağıda bulunan araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

1. Tokenizm konusundaki makale sayıları nicelik olarak yıllar içerisinde nasıl bir seyir izlemektedir?
2. Tokenizm alanındaki etkisi en yüksek dergiler nelerdir?
3. Tokenizm alanında hangi yazarlar en önde gelmektedir?
4. Tokenizm alanında hangi makaleler en çok atıf almıştır?
5. Yayın sayılarına bakıldığında tokenizm alanında en önde gelen ülkeler hangileridir?
6. Tokenizm alanında yayımlanan makalelerin anahtar sözcüklerinde en fazla kullanılan ortak kelimeler ve tematik kümeler nelerdir?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Belirli bir örgütte hakim grup içerisinde sayısal olarak azınlıkta kalan grup üyeleri hakim grup tarafında çeşitli baskılara ve dışlanmışlıklara maruz kalabilmektedir. Tokenizm kavramı Alman Sosyolog Laws (1975) tarafında ilk kez dile getirilmiştir. Laws'a (1975) göre tokenizm hakim grubun azınlık gruba karşı hem nicelik hem de nitelik olarak fırsatların ve kaynakların dağıtımını konusunda ciddi şekilde kısıtlanan hareketliliğini ifade etmektedir. Laws (1975) azınlık grubu token olarak ifade etmekte ve hakim grubun sahasında faaliyet gösteren, yeterli düzeyde temsil edilmeyen bir grubun üyesi olarak tanımlamaktadır (Laws 1975:51-55). Token ve tokenizm kavramı Laws (1975) ile alanyazına girmiş olsa da popülerliğini Kanter'in (1977a; 1977b) çalışmaları ile sağlamıştır. Kanter (1977a) yaptığı çalışmadan elde ettiği verilere dayanarak, Indesco şirketindeki kadınlar için "token" kavramını kullanmış,

işyerlerinde veya yönetimde sayısal olarak %15'in altında bulunan grupları "token", %85 ve üzerinde bulunan grupları ise "tokenist" veya hakim grup olarak ifade etmiştir. Kanter (1977b) token grup üyelerinin kariyerde yükselme, yüksek görünürlük, izolasyon ve sınırlı fırsatlar gibi benzer zorlukları yaşadığını dile getirmektedir. Token grup üyeleri için görünürlük performans baskısı yaratmakta, kutuplaşma grup sınırlarını yükseltirken izolasyon veya asimilasyon rol tuzağına yol açmaktadır (Kanter 1977b:73). Bu bağlamda tokenizm, herhangi bir azınlıkta yer alan ya da dezavantaj getiren bir özelliği olduğu düşünülen birey veya grupların, toplumda yada iş hayatında birey olmalarının dışına itilerek ait oldukları sosyal kategorilerin temsilcisi gözüyle bakılması ve bu kişilerin kalıp yargılarla değerlendirilmesidir (Kanter 1977a:495-496; Ataman 2021:2).

Tokenizmin olumsuz sonuçları performans baskısı, yükseltilmiş sınırlar ve rol kuşatmasını olarak belirtilmektedir. Token bireylerin tecrübelerinden yola çıkarak ortaya çıkan bu sonuçlar aynı zamanda tokenizmin boyutları olarak değerlendirilmektedir (Kanter 1977). Yoder (2002) ise tokenizmin boyutlarını cinsiyet statüsü, mesleki uyumsuzluk ve müdahalecilik olarak ifade etmiştir. *Performans baskısı*: token grup üyeleri örgüt içerisinde son derece görünür durumdadırlar bu görünür olma göze batma şeklinde olmakta ve token bireylerde performans baskısı yaratmaktadır. Tokenlerden beklenen performans, olması gerekenin üstünde hatta "üstün başarı" kategorisinde yer almakta ve token bireylere normalleştirerek sunulmaktadır. Ayrıca örgüt içerisinde token bireylerin davranışlarının gözden kaçması mümkün olmamaktadır. Bu durumu Kanter toplum performansı olarak belirtmektedir. Token bireyler başarılarının hakim grubu rahatsız edeceği düşüncesinden dolayı göz önünde yaşamayı istememektedir. Kanter (1977a;1977b) bu durumu intikam endişesi olarak tanımlamakta ve token bireylerin doğal performans akışını etkilediğini belirtmektedir. İş yerinde çalışan kadın, bir birey olarak değil, bir kadın olarak değerlendirilmektedir (Kanter 1977a). Bir başka deyişle, bir işyerinde sayısal olarak azınlıkta olan çalışanın her türlü aktivitesi ve bu aktiviteden elde ettiği sonuç, sadece çalışana değil çalışanın ait olduğu token gruba yüklenmektedir. Bu durumu Kanter (1977b) sonuçların kapsamı olarak değerlendirmektedir. *Yükseltilmiş sınırlar*: Performans baskısından sonra hakim grubun kutuplaşma ve abartma yolu ile tokenlere yönelik uyguladığı set olarak ifade edilebilir. Hakim grup tokenlere karşı kenetlenerek gruba dahil etmemekte ve kutuplaşmaya yol açmaktadır. Hakim grup tokenlere karşı kendi kültürlerini abartarak var etmektedir. Kadın tokenlerin sayısal olarak azınlık olduğu gruplarda hâkim grup kahramanlık hikayeleri, spor faaliyetleri, cinsel içerikli söylemlere daha fazla yer vermektedir. Ayrıca hâkim grup token bireyleri özel alana almamakta farklılığı hatırlatıcı imalarda bulunmaktadır. Hâkim grubun alanına girmek isteyen tokenler sadakat testlerine maruz kalmaktadır (Kanter 1977b:63-64;Kurt-Yılmaz 2019:28-31). *Rol Kuşatması*: Tokenlere yapılan kalıp yargıya dayalı rol atamaları, onları grup içinde sınırlı ve önceden belirlenmiş rolleri oynamaya zorlamakta ve bu durum asimilasyon ya da izolasyon süreci olarak ifade edilmektedir. Ayrıca token kişinin özelliklerinin, hakim grup üyeleri tarafından uygun olduğu düşünülen basmakalıp bir role uyacak şekilde çarpıtıldığı bir süreç olarak da yorumlanmaktadır (Kanter 1977b: 68; Ataman, Oğrak 2022:133).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Betimsel analiz ve bibliyometrik analiz araştırılan konuya kapsamlı bir bakış imkânı tanıdığı için tokenizmle ilgili araştırmalara bir bakış getirebilmek için bu yöntemlerden yararlanılmıştır. Bu maksatla çalışmada, ortak anahtar kelime analizi (Co-occurrence analysis of keywords) bibliyometrik analiz yöntemlerinden biri olduğu için tercih edilmiştir. Bunun temel sebebi bu analizin dokümanlarda yer alan kelimeler içerisindeki ilişkilerin ağını belirlemek için kullanılmasıdır (Gülmez vd., 2020). Anahtar kelimeler tokenizm konusuna ilişkin literatürün yönünü ve bilgi birikimini anlamak ve tespit etmek açısından önem arz etmektedir. Bu maksatla bibliyometrik göstergeler için VOSviewer paket programı tercih edilmiştir (Van Eck, Waltman 2009). Ağ haritaları oluşturmak için ağ görselleştirme tekniğinden yararlanılmıştır. Akademik çevreler tarafından bilim haritalama için en fazla kullanılan veri tabanlarının Web of Science ve Scopus ile PubMed olduğu bilinmektedir (Kurutkan, Orhan 2018). Dolayısıyla çalışma kapsamında analiz yapabilmek için Web of Science veri tabanı kıstas olarak kabul edilmiştir. Bu araştırma, günümüze kadar yayımlanan ve aşağıdaki veri setinde detayları ile ifade edilen kıstasları karşılık gelen yayınları kapsamaktadır. İlk olarak, anahtar kelimeler belirlenerek literatür taraması yapılmıştır. İkinci adımda, dergi makaleleri teyit edilmiş bilgi olarak kabul edildiği için (Block vd., 2020) kaynaklar tespitlenmiş, tarama kıstasları belirlenmiş ve makalelerin aratılması yapılmıştır. En son adımda ise veri tabanındaki makaleler analize dahil edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın kapsamını tokenizm hakkındaki makaleler oluşturmaktadır.

3.1. Araştırma Veri Seti

Bu araştırma kapsamında bibliyometrik analiz yapabilmek için Web of Science Core Collection veri tabanından elde edilen araştırma verileri kullanılmıştır. Bu araştırma verileri konuya ilişkin makale çalışmaları olmakla beraber ingilizce yayınlanan çalışmaları kapsamaktadır. Öncelikle, 5 Aralık 2022 tarihli tarama sonuçları, söz konusu tarihe kadar ki yayımlanan çalışmaların tümünü kapsamaktadır. Web of Science Core Collection veri tabanında elde edilen literatür taramasında, konu hakkında çalışmaları belirlenerek, sadece bir anahtar kelime kullanılarak analiz yapılmıştır. Başlıklarında (topic) “Tokenism” teması olan yayınlar dâhil etme kıstaslarından birincisidir. İkinci ise, ampirik ve ampirik olmayan yayınlara yöneliktir. Üçüncüsü kıstas olarak kullanılan dil (İngilizce) ve alan olarak toplumsal cinsiyet, sosyal psikoloji, ekonomi ve yönetim alanındaki çalışmalar araştırmaya dahil edilmiştir. Hariç tutma kıstaslarını ise özetler, bildirimler, düzeltmeler, kitap bölümleri ve kitap eleştirileri yer almaktadır. Dahil etme ve hariç tutma stratejisi sonucunda 284 yayın tespit edilmiştir. Bir sonraki aşamada, yazar, çalışmaların gerçekten “Tokenism” temasına odaklanıldığını belirlemek için 284 makaleyi yeniden süzgecinden geçirmiştir.

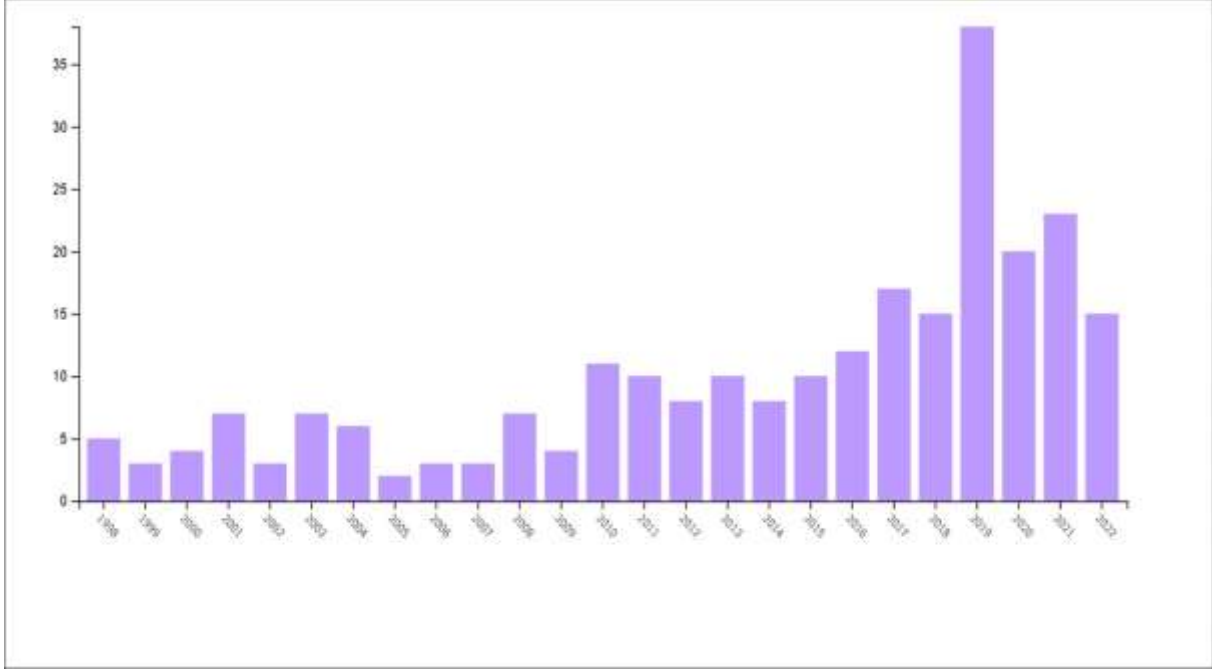
4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Tokenizm Konusuna İlişkin Betimsel Bulgular

Bu bölüm, betimleyici bir çerçeve sunarak tokenizm makalelerini değerlendirilmeyi amaçlamaktadır. Web of Science Core Collection veri tabanında listelenen makaleler içinde, en üretken yazarlar, dergiler, ülkeler ve en fazla atıfa sahip makaleler yer almıştır. Ayrıca

araştırmanın örneklemini meydana getiren 284 makalenin yıllara göre gelişimini gösteren aşağıdaki görsel Web of Science veri tabanından çekilmiştir.

Görsel 1: Makale Sayısının Yıllar İçindeki Gelişimi (1998-2022)

(5 Aralık 2022 tarihine değin yayımlanan makaleleri içermektedir; n=284)

Görsel 1 de, tokenizm konusundaki yayınların yıllar içerisindeki dağılımını gösterilmektedir. Veri tabanında gerçekleştirilen taramada zaman bazlı kısıtlamaya her ne kadar gidilmemiş olsa da; ilk makalelerin 1982 yılında yayımlandığı belirlenmiştir. Dağılımın sonuçları değerlendirildiğinde; 1982 yılında 2 makale yayımlanırken devam eden yıllarda 1994 yılına kadar 4 ile 1 arasında makale yayınlandığı görülmektedir. 1996 yılında 6 makale yayımlanırken 2001 yılında 7 makale yayınlanması konuya ilgi duyulmaya başladığını göstermektedir. 2008 yılı itibari ile tokenizmle ilgili üretkenlik artmaya başlamıştır. Şekil 1’de görüldüğü gibi 2011 yılı itibari ile yayın sayısı 10’lu sayılara ulaşmıştır. 2016 yılı itibariyle tokenizm alanında çalışmalar giderek artmaya başlamıştır. Bu alanda 2019 yılı 38 yayın ile en üretken yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. 2020 yılında ise yayın sayısında bir azalış olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni COVID-19 pandemisini çalışma alanlarına olan ilgiyi kaydırmış olmasıdır. 2021 yılı 23 yayın sayısı ile üretkenliğine devam etmiştir. Taramanın yapıldığı Aralık ayında 15 yayın yer almaktadır. Dolayısı ile 2019 en üretken yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugüne kadar, tokenizm ile ilgili toplumsal cinsiyet, sosyal psikoloji, ekonomi ve yönetim alanında toplamda 284 makale ile bilgi birikimine katkıda bulunulmuştur.

Görsel 2: Makale Sayısı Endeksli Alandaki İlk 15 Dergi

Araştırmanın nihai örneklemini 199 dergide yayımlanan 284 makaleyi kapsamaktadır. Tokenizm konusundaki makaleler toplam 199 dergide yayımlandığı görülmektedir. Görsel 2, tokenizm konusunda 3 ve daha fazla makalenin yer aldığı dergileri içermektedir. *Gender Society* yayımlanan 10 makale ile bu konuda en üretken dergidir. Sonrasında ise 7 makale ile *Psychology of Women Quarterly* ve 6 makale ile *Gender in Management* dergisi yer almaktadır. Söz konusu dergiler arasında etki faktörü yüksek olan *Academy of Management Journal*, *Journal of Applied Psychology*, *Journal of Vocational Behavior* 3 ve 4 yayın ile yer almakta ve konuya yer vermektedir.

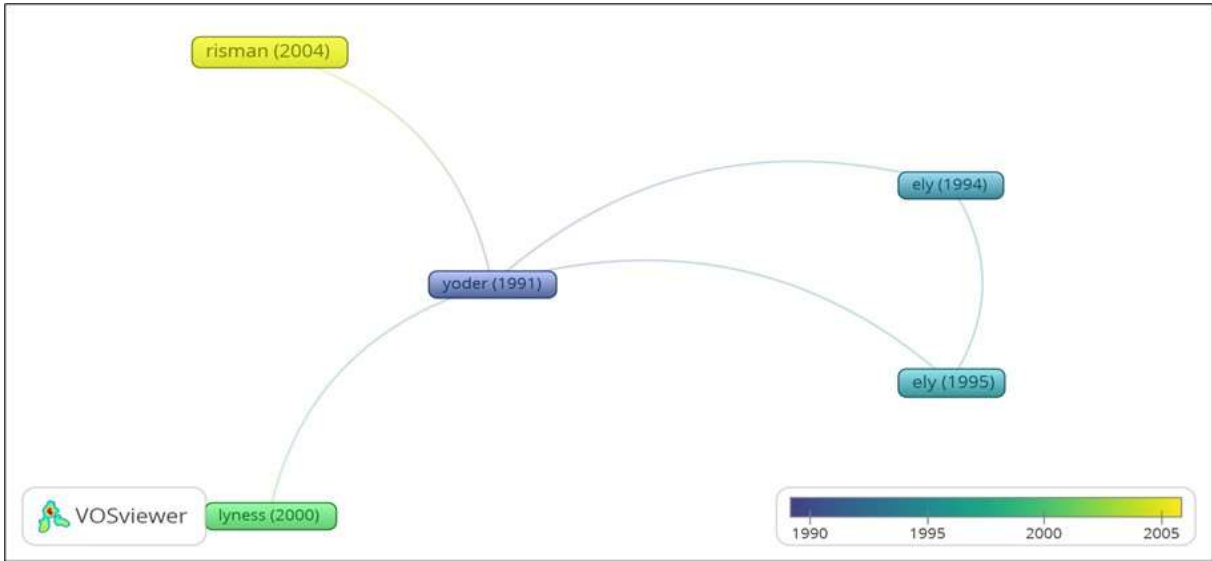
Çizelge 1: Tokenizm Alanında Üretken Yazarlara İlişkin Bilgiler

Yazarlar	Makale Sayısı	Web of Science Atf Sayısı	Google Akademik Atf Sayısı
Yoder, JD	11	770	2651
Sekaquaptewa, D	6	346	868
Wright, SC	4	163	446
Tougas, F	4	63	210
Wingfield, AH	3	399	942
Wallace, JE	3	54	115
Niemann, YF	3	35	332
Amancio, L	3	18	41
Santos, MH	3	18	41

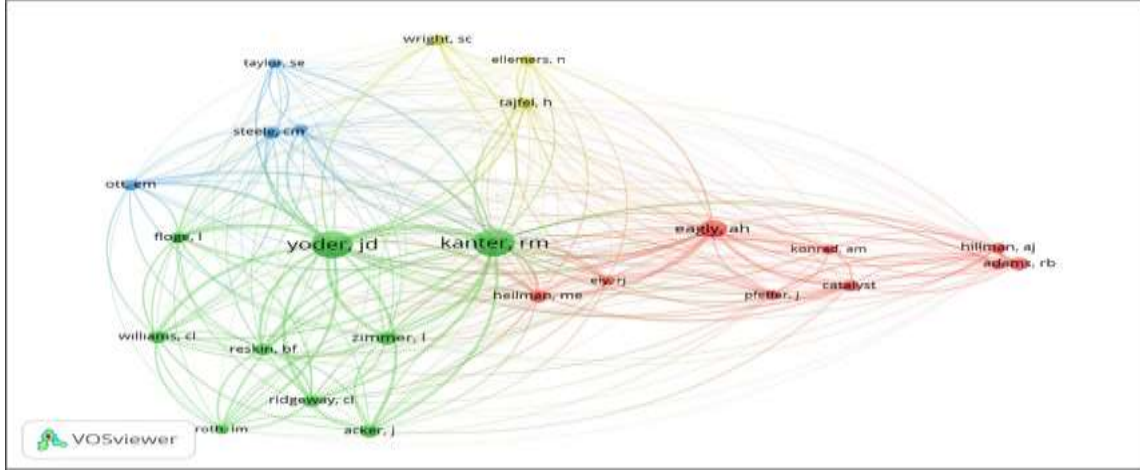
Bu çalışmanın örneklemine göre, 628 yazar tokenizm makalelerine katkıda olduğu görülmektedir. Çizelge 1, üç ve daha fazla makale ile alana katkı sağlayan yazarların gösterimini içermektedir. Yoder'in tokenizm alanında on bir makalesi bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu makaleler toplamda en fazla atıf olarak en dikkat çeken yazar olarak Yoder'i işaret etmektedir. Ancak Web of Science taramasında tarih sınırlandırmaması olmamasına rağmen 1982 yılından itibaren yayın taraması yapılmıştır. Bu nedenle tokenizm alanında ilk çalışmalar 1975 yılında Laws ve 1977 Kanter tarafından gerçekleştirilen yayınlar veri analizine tabi tutulamamıştır. Bu nedenle 1982 yılı sonrasında bu alanda üretken ve öncü yazar olarak Yoder

(1991) karşımıza çıkmaktadır. Yoder'in en çok atıf yapılan makalesi Gender & Society dergisinde *“Rethinking Tokenism-Looking beyond Numbers”* isimli çalışmasıdır. Sekaquaptewa en üretken ikinci isim olarak altı birbirinden farklı dergide yayımlanan 6 makale ve 868 atıf ile söz konusu alana katkı sağlamaktadır. Üçüncü en üretken yazar Wright, tokenizm alanında 4 yayına sahiptir. Wingfield tokenizm alanında 3 makalesi bulunmasına karşın en fazla atıf alan ikinci yazardır. 2009 yılında Gender & Society adlı dergide yayınlanan *“Racializing the Glass Escalator Reconsidering Men's Experiences with Women's Work”* 516 atıf ile alana katkı sağlamıştır.

Görsel 3: Alanda Etkili İlk Beş Makale

Son otuz yılda alanda en etkili olan makaleler Vosviewer analizi sonrasında Google akademik atıf sayısına göre derlenmiştir. Risman (2004), “Gender As a Social Structure: Theory Wrestling with Activism” adlı makalesi ile 2136 atıf almıştır. Ely (1995) “The power in demography: Women's social constructions of gender identity at work” 1308 atıf almıştır. Ely (1994) “The Effects of Organizational Demographics and Social Identity on Relationships among Professional Women” makalesi 1006 atıf almıştır. Yoder (1991) “Rethinking tokenism: Looking beyond numbers” adlı makalesi ile 983 atıf almıştır. Lyness (2000) “Climbing the corporate ladder: Do female and male executives follow the same route?” adlı makalesi 917 atıf almıştır.

Görsel 4: Alıntılan Yazarlar Bağlamında Tokenizme İlişkin Ortak Atıf Analizi

Tokenizm çalışmalarında birlikte en fazla atıf alan yazarlara ilişkin gösterim Şekil 4'te yer almaktadır. Kanter tokenizm çalışmalarında en fazla atıf alan yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tokenizm çalışmaları Kanter ve Yoder çalışmalarından yararlanılarak oluşturmaktadır.

Çizelge 2: Tokenizm Araştırmalarının Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Makale Sayısı	%
Amerika Birleşik Devletleri	161	56.690
Kanada	30	10.563
İngiltere	13	4.577
Avustralya	13	4.577
Hindistan	11	3.873
Hollanda	10	3.521
İsveç	7	2.465
Norveç	7	2.465
Portekiz	7	2.465
İsviçre	6	2.113
Yeni Zelanda	6	2.113
Almanya	6	2.113

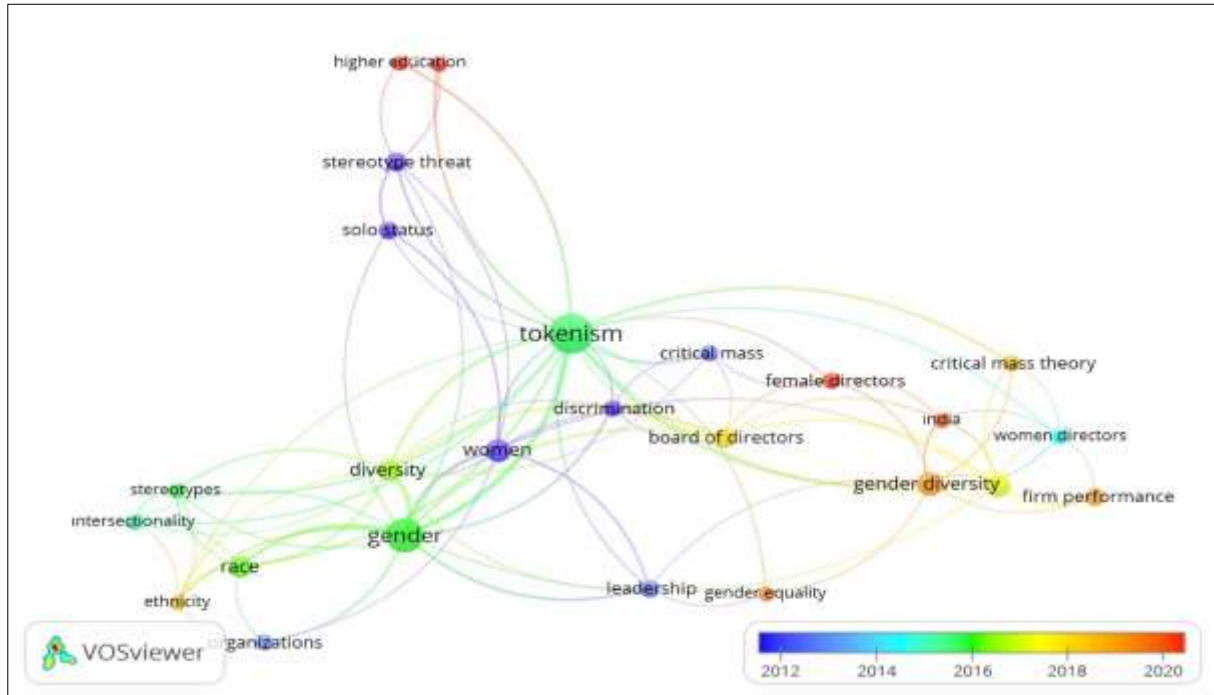
Not: Makale sayısı 5'ten fazla olan ülkeler kıstas olarak belirlenmiştir.

Çizelge 2'ye göre, tokenizm konusunda ABD 161; Kanada ise 30 makale ile önde gelen ülkeler arasındadır. İngiltere, Avustralya ve Hindistan, tokenizm konusuna dikkat çeken ve ilgi duyan diğer ülkelerdendir. Hollanda 10 makale, İskandinav ülkeleri ve Portekiz 7'şer makale; İsviçre, Yeni Zelanda 6, Almanya ise 6 makale ile tokenizm konusuna değinmektedir.

Tokenizm Alanına Yönelik Bibliyometrik Bulgular

Ortak-Kelime Analizi: ortak kelime (co-occurrence) analiz birimi çalışmaların başlık, özet ve anahtar kelimeleri kısımlarındaki terimleri kapsamaktadır. Bu çalışmada VOSviewer ile ortak kelime analizi yapıldığı için analiz birimi olarak sadece çalışmaların anahtar kelimeleri üzerinden işlem yapılmasına imkan tanınmaktadır. Bu bağlamda yazarların en fazla kullandığı anahtar kelimelerin mevcut haritasını oluşturmak için ortak anahtar kelime analizi kullanılmaktadır. Bu bağlamda anahtar kelimelerin en az kullanılma sayısının (minimum eşik değeri) 4 olması tercih edilmiştir. Sonuç olarak, 25 kelimenin bahsedilen kıstası karşıladığı görülmektedir.

Görsel 4: Yazarların Tokenizm Konusunda En Fazla Tercih Ettiği Anahtar Kelimeler

Anahtar kelimeler arasındaki bağlantıyı ve kümeleri göstermek için Görsel 4’de oluşturulmuştur. 25 kelime arasında 5 küme oluştuğu görülmüştür. Tablo 5’e göre, tekrar sayılarına bakıldığında söz konusu alandaki yazarların en fazla tercih ettiği anahtar kelimelerin “tokenizm” ve “gender” olduğu belirlenmiştir. Sonrasında en fazla yinelenen anahtar kelimeler ise sırasıyla “diversity”, “woman”, “gender diversity”, “corporate governance”, “race”, “board of directions”, “leadership”, “stereotypes threat” gibi kelimeler yer almaktadır. Görsel 4’te görüldüğü gibi yazarlarca odaklanılan anahtar kelimelerin kullanım sıklığı arttıkça kümelerin büyüdüğü belirlenmiştir.

Çizelge 5: Ortak Anahtar Sözcüklere İlişkin Tematik Kümeler

Küme 1		Küme 2	
Anahtar Kelimeler	Occurence	Anahtar Kelimler	Occurence
Diversity	11	Corporate Governance	12
Ethnicity	4	Critical Mass Theory	5
Gender	41	Firm Performance	6
Intersectionality	4	Gender Diversity	14
Organizations	5	India	4
Race	11	Woman Directors	4
Stereotypes	4		4
Küme 3		Küme 4	
Anahtar Kelimeler	Occurence	Anahtar Kelimler	Occurence
higher education	4	Board of directions	9
intersectionality	4	Critical mass	5
Solo Status	6	Discrimination	5
Stereotype Threat	7	Female directions	5
Tokenism	65		
Küme 5			
Anahtar Kelimeler	Occurence		
Gender equality	4		
leadership	6		
women	12		

Çizelge 5, ortak anahtar sözcüklere ilişkin oluşum sağlayan tematik kümeleri göstermektedir. Tekrarlanan kelimelere göre toplamda 5 küme ortaya çıkmıştır. Küme 1’de tokenizm konusunun bütünlüğüne yönelik anlam örüntüleri mevcuttur. Cinsiyet, Etnik köken, çeşitlilik, Irk, Intersectionally; insanların farklı ancak eşit olduğunu savunan teoriye ilişkin vurgular ve tokenizmin kökeninde yer alan kalıp yargılar bu küme de yer almaktadır. Küme 2; tokenizm konusunda hükümet, örgütlere ve firma performansına ve tokenizm konusunda kritik kitle teorisi değinildiği görülmektedir. Ayrıca tokenizmin kadınların yönetici pozisyonlarında yer almasında engelleyici bir faktör olduğu bilinmektedir (Kanter 1977b). Bu bağlamda kadın yöneticiler anahtar kelimesine yazarlar değinmiş olabilir. Tokenizm konusunda üretken ilk beş ülke arasında yer alan Hindistan’ın küme 2’de yer aldığı görülmektedir. Küme 3; yüksek öğretim, intersectionally, tek durum, kalıp yargı tehditleri ve tokenizm kelimelerini içermektedir. Küme 4; yönetim, kritik kütle, ayrımcılık, kadın yöneticiler ve Küme 5; cinsiyet eşitliği, liderlik ve kadın kelimeleri yer almaktadır. Son kümede en sık tekrarlanan değişken ise bireylerin demografik değişkenlerinden biri olan cinsiyete ilişkin kadın kelimesidir.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Web of Science Core Colleciton veri tabanında “Tokenizm” ilgili yayınlanan makalelerin zamansal olarak yıllar içerisindeki görünümü, bibliyometrik göstergeler uygulayarak bir başka deyişle betimsel analiz yöntemi ve haritalama tekniğinden faydalanılarak belirlenmiştir. Sonuçlar 1982-2022 yılları kapsamında yayımlanan 284 makalenin eğilim trendini, yayımlanma yılı, yazar, dergi, ülke, en fazla atıfa sahip olan makale ve en sık ya da en çok kullanılan kelimeler bakımından belirtmektedir. Tokenizm alanındaki yayınların yıllar içerisindeki görünürlüğü artarak devam etmesine rağmen istikrarsız bir görünüme sahiptir. Ancak 2010 yılı itibari ile konu önemsenmeye başlanarak yayın sayısında ciddi artışlar olmuştur. 2019 yılında bu artış bir boyut kazanarak 38 yayına ulaşılmıştır. 2020 yılında ciddi bir azalış yayın sayısı 20 olarak gerçekleşmiştir. Bunun temel nedeni olarak COVID-19 pandemisinin konulara ilişkin ilgiyi değiştirmiş olması gösterilebilir. Taramanın yapıldığı Aralık ayında 15 yayın olduğu görülmektedir. Dolayısı ile 2019 bu konuda en üretken yıldır. 1982 yılından günümüze kadar tokenizm ile ilgili toplumsal cinsiyet, sosyal psikoloji, ekonomi ve yönetim alanında toplamda 284 makale ile bilgi birikimine katkıda bulunulmuştur. Alandaki en etkili dergiler 10 makale ile “*Gender Society*”, 7 makale ile “*Psychology of Women Quarterly*” ve 6 makale ile “*Gender in Management*” dergilerinde yer almaktadır. Etki faktörü açısından sosyal bilimlerde prestijli en yüksek dergiler arasında yer alan “*Journal of Vocational Behavior*” dergisinde de tokenizm alanında 4, “*Academy of Management Journal*” dergisinde 3 ve “*Journal of Applied Psychology*” dergisinde 4 makale yayımlanmıştır.

Araştırmanın diğer bulgusuna göre, Janice D Yoder, Denise Sekaquaptewa, Maria Helena Santos, Adia Harvey Wingfield tokenizm konusunda üretkenlikte başı çeken yazarlardır. En fazla atıfa sahip yazar ve çalışmalarını belirlenmesi adına yapılan ortak atıf analizine göre, etkisi en yüksek makale; Kanter (1977) tarafından yazılan “Some Effects of Proportions on Group Life: Skewed Sex Ratios and Responses to Token Women” başlıklı makaledir. Bu çalışma *American Journal of Sociology* isimli dergide yayımlandığı ve 4391 atıf aldığı görülmektedir. Tokenizm çalışmalarının yaygınlık olarak en fazla dikkat çeken ülkeler sırasıyla ABD, Kanada ve İngiltere’dir. Türkiye kaynaklı yayın sayısına bakıldığında; Web of Science veri tabanında 7 atıf alan 1 çalışmaya rastlanmıştır. Bu Kurt-Yılmaz ve Sürgevil Dalkılıç’ın (2019) “Conceptual Framework about Tokenism Phenomenon in Organizations” çalışmasıdır. Aynı zamanda ülkemizde Kurt Yılmaz (2019) ve Ataman (2021) ait iki doktora tezi bulunmaktadır. Bu tezlerden biri cinsiyet tokenizm ele alırken diğeri yaşa dayalı tokenizme ilişkin nitel araştırma gerçekleştirilmiştir. Son olarak ulusal yayında Kanter’in (1977b) tokenizm boyutlarından yola çıkarak tokenizme ilişkin ölçek geliştirme çalışması yapılmıştır (Demirel 2019).

Tokenizm konusunda yayımlanan makalelerin anahtar sözcüklerinde en fazla kullanılan ortak kelimelere ilişkin gerçekleştirilen bibliyometrik analiz sonuçlarına bakıldığında; tokenizm, cinsiyet, örgüt performansı, kadın, çeşitlilik, ırk, yönetim, kalıp yargı tehditleri, tek durum, kritik kütle teorisi, hükümet, örgütler, ayrımcılık, kadın yöneticiler, etnik köken, cinsiyet çeşitliliği, kalıp yargılar, Hindistan, yüksek öğrenim, intersectionally; insanların farklı ancak eşit olduğunu savunan teori, cinsiyet eşitliği, liderliktir. Ortak anahtar kelime analizi sonuçları, alanyazının çoğunlukla belirli ve benzer değişkenlere odaklandığını göstermektedir.

Ortak temalar, demografik değişkenler olan cinsiyet, ırk, etnik köken gibi bireysel özelliklere vurgu yapmaktadır. Ancak bu farklı özelliklerin bireylerin eşitlik zeminini etkilememesi gerektiğini ve farklılıkların yönetiminin bu noktada önemli olduğu vurgulandığı görülmektedir. Tokenizm çalışmalarının çoğunluk olarak cinsiyet temelli olmasına karşın etnik köken ve ırka yönelik kelimelere rastlanması bu bağlamda çalışmaların yapıldığını göstermektedir. Bu noktada konunun cinsiyet temelli bakış açısının yanında yaşlılar ve engelliler gibi çalışma hayatındaki dezavantajlı gruplara yönelik bakış açısının kazandırılması gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın olası katkıları olabileceği gibi bazı kısıtları da söz konusudur. İlk olarak, Web of Science Core Collection veri tabanında bulunan makaleler kapsamında araştırmanın örneklemini sınırlı tutulmaktadır. Başka bir kısıtlılık olarak sadece anahtar kelimelerde yer alan ortak ağlara odaklanılmış olmasıdır. Tokenizm konusuna yönelik yapılacak çalışmalar için Web of Science veri tabanı dışında Scopus'da da yer alan makale, kitap bölümü ve bildirilerinde dahil edilmesi yoluyla yayımlanan çalışmaların karşılaştırılmasının yapılması alanyazına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Ortak anahtar kelime analizinde farklı analiz birimlerine imkan tanıyan paket programlarının kullanılması ve ortak atıf analizlerinin kapsamının genişletilerek detaylandırılmış bibliyometrik çalışmalar yürütülmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ataman, S., *Kamu Sektöründe Çalışan Engelli Personelin Tokenizm Algısı:Van İlinde Bir Uygulama*, Doktora Tezi , Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021 .
- Ataman, S., Oğrak, A., *Kamu Sektöründe Çalışan Engelli Personelin Tokenizm Algısı: Nitel Bir Araştırma*, 30. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 132-140, Isparta, 2022
- Block, J., Fisch, C., Rehan, F., Religion and entrepreneurship: A Map of the Field and A Bibliometric Analysis, *Management Review Quarterly*, 70, 591–627, 2020.
- Demirel, E., Tokenizm Teorisinin Türkiye Bağlamında İşlerliğine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3,2, 1-34, 2019.
- Ely, R., The Effects of Organizational Demographics and Social Identity on Relationships among Professional Women, *Administrative Science Quarterly*, 39,2, 203-238, 1994.
- Ely, R., The power in Demography: Women's Social Constructions of Gender Identity at Work. *Academy of Management Journal*, 38,3, 589-634, 1995.
- Gülmez, D., Özteke, İ., Gümüş, S., Uluslararası Dergilerde Yayımlanan Türkiye Kaynaklı Eğitim Araştırmalarının Genel Görünümü: Bibliyometrik Analiz, *Eğitim ve Bilim*, 1-27, 2020.
- Kanter, R. M., *Men and Women of The corporation*, New York/Basic Books, 1977a
- Kanter, R. M., Some Effects of Proportions on Group Life: Skewed Sex Ratios and Responses to Token Women, *American Journal of Sociology*, 82, 5,53-78, 1977b.
- Kurt-Yılmaz, B., *Cinsiyete Dayalı Tokenizm:Kadın Egemen ve Erkek Egemen Mesleklerde Nitel Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Kurt-Yılmaz, B., Dalkılıç, S.O., Conceptual Framework about Tokenism Phenomenon in Organizations, *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, 9, 2, 205-231, 2019.
- Kurt-Yılmaz, B., Surgevil-Dalkilic, O., Cinsiyete Dayalı Tokenizm: Kadın Egemen ve Erkek Egemen Meslekler üzerinde Nitel Bir Araştırma, *Istanbul Management Journal*, 88, 85-125, 2020.
- Kurutkan, M.,Orhan, F., *Sağlık Politikası Konusunun Bilim Haritalama Teknikleri ile Analizi*. Ankara/ İKSAD Yayınevi, 2018.
- Laws, J. L., The psychology of tokenism: An analysis. *Sex Roles*. 1, 1, 51-67, 1975.

- Lyness. (2000). Climbing The corporate Ladder: Do Female and Male Executives Follow the Same Route, *Journal of Applied Psychology*, 85,1, 86–101.
- Risman, B., Gender As a Social Structure: Theory Wrestling with Activism, *Gender and Society*, 18, 4, 429-450, 2004.
- Van Eck, N.,Waltman, L., Software Survey: VOSviewer, A Computer Program for Bibliometric Mapping, *Scientometrics*, 84, 2, 523–538, 2009.
- Wingfield, A., Racializing The Glass Escalator:Reconsidering Men's Experiences with Women's Work, *Gender and Society*, 23, 1, 5-26, 2009.
- Yoder, J., Rethinking Tokenism:Looking beyond Numbers, *Gender and Society*, 5,2, 178-192, 1991.
- Yoder, J. D., 2001 Division 35 Presidential Address: Context Matters: Understanding Tokenism Processes and Their Impact on Women’s Work. *Psychology of Women Quarterly*, 26, 1, 1–8, 2002.

KADIN SINIF ÖĞRETMENLERİN MOTİVASYONLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

KEVSER KARAGÖZ ¹, Doç. Dr. SİNAN YALÇIN ², Prof. Dr. HÜSEYİN HÜSNÜ BAHAR ³

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

ORCID: 0000-0002-6784-9952

² Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

ORCID: 0000-0002-2372-9035

³ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

ORCID: 0000-0003-0061-3344

ÖZET

Bu çalışmada kadın sınıf öğretmenlerin motivasyonlarını etkileyen olumlu ve olumsuz faktörlere ilişkin görüşleri araştırılmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile incelenmiştir. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme yapılarak toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 2022-2023 eğitim öğretim yılında Kayseri Melikgazi ilçe merkezinde bulunan ilkokullardaki 15 kadın sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Gönüllü olarak bu çalışmaya katılan kadın sınıf öğretmenlerinin her biri ile ortalama 25 dakika görüşülmüştür. Kadın sınıf öğretmenlerin verdiği cevaplara göre öğretmenlere farklı sorular sorularak cevaplar genişletilmiştir. Veriler görüşme esnasında önce elle not edilmiş daha sonra cevaplar değiştirilmeden, sadece yazım ve dilbilgisi açısından düzenlenerek ortak cevaplar birleştirilmiş ve tablo haline getirilmiştir. Veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, kadın sınıf öğretmenlerin motivasyonlarını olumlu yönde etkileyen genel faktörlerin okulun olumlu iklimi, yöneticilerin tüm çalışanlara adaletli ve anlayışlı yaklaşımı, öğrenci başarısı ve öğrencinin derslere olan ilgisi, veli desteği ve velinin öğretmen hakkındaki tutumu, mesai arkadaşlarıyla kurulan sağlıklı iletişim, temiz sınıflar, tuvaletler ve teknik donanımlı fiziksel ortam ile öğretmenlik mesleğinin başlı başına kutsal bir meslek olarak görülmesinin olduğu tespit edilmiştir. Kadın sınıf öğretmenlerin motivasyonlarını olumsuz etkileyen faktörlerin ise yöneticiler tarafından her türlü okul içi eylemde sürekli uyarılmak, cinsiyetçi yaklaşım, tutum ve imalar, kadın olmanın verdiği bazı özelliklerle ilgili aşağılayıcı konuşmalar, hem anne hem çalışan kadın olmanın verdiği yük ve sorumluluklar, mesleki olarak yetersizlik hissi, cinsiyete bağlı yaşanan sağlık sorunları, öğrencilerin ahlaki yönden giderek zayıfladığının düşünülmesi ve kültürel değerlerimize olan ilgisizlikleri olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Sonuçlar “Kadın Sınıf Öğretmenlerin Motivasyonlarını Etkileyen Olumlu Faktörler” adı ile tablo 1’de ve “Kadın Sınıf Öğretmenlerin Motivasyonlarını Etkileyen Olumsuz Faktörler” adı ile tablo 2’de toplanmıştır.

Anahtar kelimeler: Motivasyon, kadın öğretmen, sınıf öğretmeni, kadın sınıf öğretmenlerinin motivasyonları

FACTORS AFFECTING FEMALE CLASSROOM TEACHERS’ MOTIVATIONS

ABSTRACT

In this study, female classroom teachers’ opinions regarding the positive and negative factors affecting their motivation were examined. The study was carried out with the qualitative

research method. Data were collected through semi-structured interviews. The study group of the study consisted of 15 female classroom teachers in primary schools in Kayseri Melikgazi district center in the 2022-2023 academic year. Each of the female classroom teachers, who voluntarily participated in this study, was interviewed an average of 25 minutes. According to the responses given by the female classroom teachers, different questions were asked to the teachers and the responses were expanded. The data were first noted by hand during the interview, and then the responses were not changed but only spelling and grammar were checked, and the common responses were combined and tabulated. The data were subjected to content analysis. According to the results obtained from the study, the general factors positively affecting female classroom teachers' motivation can be listed as follows; the positive climate of the school, the fair and understanding approach of the administrators to all employees, students' success and interest in lessons, parents' support and their attitude towards the teacher, the healthy communication with their colleagues, the clean classrooms and toilets and technically equipped physical environment, and the fact that the teaching profession itself is a sacred profession.

Also, the factors negatively affecting female teachers' motivation can be listed as follows; constant warnings by the administrators in all in-school activities, sexist approaches, attitudes and innuendo, insulting speeches about some of the characteristics of being a woman, the burden and responsibilities of being both a mother and an employee, a sense of professional inadequacy, gender-related health problems, the gradual weakening of students in moral terms and their indifference to our cultural values. The results were collected in table 1 with the title "Positive Factors Affecting Female Class Teachers' Motivation" and in table 2 with the title "Negative Factors Affecting Female Class Teachers' Motivation".

Keywords: Motivation, female teacher, classroom teacher, female classroom teachers' motivations.

1.GİRİŞ

Örgütler insan ihtiyaçlarından ortaya çıkarlar. Bir amaç için kurulan örgütler bu amacını gerçekleştirebildiği ölçüde varlıklarını devam ettirir. Örgütlerin amaçlarını gerçekleştirebilmeleri örgütteki insan kaynağının amaçlar doğrultusunda bir performans ortaya koymasına bağlıdır. Çalışanların amaçlar doğrultusundan bir çabayı ortaya koymalarını olumlu yönde etkileyen birçok kavram vardır. Motivasyon kavramı bunlardan biridir. Motive olmuş bireyler kendilerinden beklenen performansı ortaya koyarak örgütünü amaçlarına ulaşmasına katkıda bulunurlar. Bundan dolayı örgütler mevcut insan kaynaklarının motivasyonun arttırmanın yollarını arama çabası içerisindeyler.

Diğer örgütlerde olduğu gibi eğitim kurumları olan okulların da kendilerine has amaçları vardır ve bu amaçların gerçekleşmesi öğretmenlerin kendilerinden beklenen performansı sergileyebilmelerine bağlıdır. Bunun yolu da motive olmuş öğretmenlerden geçmektedir.

Öğretmenlik mesleği, uzmanlık seviyesinde bilgi ve beceriyi konu alan, akademik beceri ve profesyonel mesleki formasyona sahip bir alandır. Eğitim sektörü ile ilgili bir çok boyuta da sahiptir. Böylesine kapsamlı özellikleri içerdiği için öğretmenlerin içinde buldukları problemlerin çözümü, toplumun ve bireylerin gelişimi açısından önemli bir durumdur (Yalın, 2002)

Eğitim sisteminin fazlasıyla karmaşık bir yapısı ve işleyişi vardır. Bu sistemin iç ve dış unsurları, okulların amaçlarıyla birleşerek sistemin devamlılığını sağlar. Öğretmen, sistemin etkili bir biçimde çalışması ve eğitim kalitesinin artmasında en önemli etkidir. Çünkü eğitim sisteminin sonuçlarının verimli olması, çoğunlukla öğretmenin niteliğine, örgütün işleyişine ve çalışmasına bağlıdır. Eğitim-öğretimde hedeflerin iyi belirlenmesi, müfredat konularının işlevsel seçilip organize edilmesi beklenen sonuçların alınması için yeterli değildir. İstenen ve beklenen sonuçların alınması sistemin iyi öğretmenler elinde yürütülmesine bağlıdır (Ünal, 1991).

Bizi “motivasyon” kavramına götüren sebep, insanın var olan tüm gücünü örgüt hedefleri doğrultusunda yönlendirme isteğidir. Kişilerin belli bir amacı gerçekleştirmek üzere kendi arzu ve istekleri doğrultusunda davranmaları sürecine motivasyon denir. Hem örgütün hem de çalışanların istek ve ihtiyaçlarını memnun edecek bir iş ortamı oluşturarak kişinin hedefe yönelmesi için isteklendirilmesi süreci ise örgüt motivasyonu olarak tanımlanabilir (Aşan, 2001). Motivasyon, çalışanın ve örgütün performansında önemli rol oynar (Sarı, Canoğulları ve Yıldız, 2018).

Çalışma hayatında ortamın, çalışma alanlarının, iş koşullarının, sosyal olanakların, yönetim şeklinin farklı durumlara göre değişiklik göstermesi, çok değişkenli bir yapı oluşturur, bu yapılar da çalışan motivasyonunu etkilemektedir. Bu sebeple motivasyon sürecinin bütünsel olarak anlaşılabilmesi için, çalışanların motivasyonunu olumlu ve olumsuz etkileyen faktörler gibi konuların araştırılması gerekir. Çalışandan beklenen verimin alınması, açık iklimli bir çalışma ortamının oluşturulmasının yanı sıra ihtiyaçları doğru belirleyerek bunların mevcut çalışanların özelliklerine göre şekillenmesine bağlıdır. Bu ihtiyaç ve isteklerin karşılanması, çalışan motivasyonuna katkısı olumlu olacak, karşılanmaması da olumsuz olarak etkileyecektir. Ele alınan bu konuların tümü öğretmenlik mesleği için de geçerlidir. Bu durumda araştırılması gereken konulardan biri de öğretmenlerin motivasyonunda cinsiyet faktörüdür. Toplumumuzda kadın öğretmenin anne ve eş oluşunun verdiği yük ve sorumluluklarla birlikte kadına biçilen bu rollerin, kadın öğretmenin mesleğini icra ederken mesleki motivasyonunu nasıl etkilediği merak konusudur. Bu araştırmanın amacı kadın sınıf öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarını etkileyen olumlu ve olumsuz faktörlerin neler olduğunu ortaya çıkarmaktır (Boz, T. 2018).

Öğretmenlerin motivasyonlarının sağlanması okulun amaçlarına ulaşması açısından son derece önemli bir konudur. Bu anlamda kadın öğretmenlerin motivasyon araçlarının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmanın sonuçları, okul yönetimi ve okul yöneticilerinin, okulu yönetirken kadın öğretmenlere yönelik sergilemeleri gereken yaklaşım tarzları konusunda katkı sunması bakımından önemli görülmektedir.

2. YÖNTEM

Kadın sınıf öğretmenlerin motivasyon etkenlerini ortaya çıkarmak üzere yapılan bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgu bilim deseninde oluşturulmuştur. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırmada kadın sınıf öğretmenlerinin motivasyon faktörlerinin neler olduğunu belirlemek için görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme, araştırılan konuda karşılıklı konuşarak sözel bilgi toplama tekniği olup, genellikle yüz yüze yapılır (Şahin, 2022). Görüşme, insanların nasıl düşündüklerini, tutum ve hislerinin neler olduğunu, davranışlarını yönlendiren sebepleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir veri toplama aracıdır (Ekiz, 2017).

2.1 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Kayseri Melikgazi ilçe merkezinde görev yapmakta olan 15 kadın sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 14'ü evli 1'i bekar, 15'i de 25-45 yaş aralığındadır. Öğretmenlerin 1'i 1-5 yıllık, 11'i 10-15 yıllık, 2'si 15-20 yıllık öğretmenlik tecrübesine sahiptir.

2.2 Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Bu araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Bu teknik, görüşme esnasında; çeşitli koşullara uyum sağlayabilme, geribildirim mekanizmasının anında çalışabilmesi, derinliğine bilgi edinilebilmesi, farklı anlaşımaların azaltılması, yanıtlarda kişiselleşmenin korunması gibi özelliklerinden (Yılmaz, 2011) dolayı bu araştırma için uygun olduğu görülmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı görüşme sorularını hazırlar; ancak görüşme esnasında araştırılan kişilere esneklik sağlayarak hazırlanan soruların yeniden düzenlenip tartışılmasına izin verir (Ekiz, 2017). Yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. İlk önce örneklem dışından üç kadın sınıf öğretmeni ile birlikte çalışmayla ilgili pilot görüşme yapılmış, bu görüşme sonuçları doğrultusunda “görüşme formu” hazırlanmıştır. Bu form alanın uzmanları ve kadın sınıf öğretmenlerinin de görüşü alınarak oluşturulmuştur. Görüşme süreci, katılımcılardan izin alınmak suretiyle daha sonra gerekli analizlerin yapılmasına katkı sağlaması için sesli olarak kaydedilmiştir. Görüşmeler ortalama 25 dakika sürmüştür.

2.3 Verilerin Analizi

Olgu bilim araştırmalarındaki veri analizinin amacı yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaktır. Bu yönde yapılan içerik analizinde verinin kavramsallaştırılıp olguyu tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılma amacı vardır. Bununla beraber ortaya çıkan temalar ve örüntüler kapsamında elde edilen bulgular açıklanır ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek 2011). Bu araştırmada kadın sınıf öğretmenleri ile yapılan görüşmelerden sonra sorulara verilen yakın cevaplar bir araya toplanmış ve araştırmaya yansıtılmıştır. Çalışma yapılırken araştırmacıların dışında iki uzman kişinin görüşlerine yer verilmiştir. Verilerin analizi sırasında kadın sınıf öğretmenlerinin cevaplarında değişiklik yapılmadan sadece dilbilgisi açısından düzenlemeler yapılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu kısmında elde edilen verilere dayalı olarak benzer ifadeler birleştirilmiş ve tablolar halinde sunulmuştur.

Kadın sınıf öğretmenlerin motivasyonlarını etkileyen olumlu faktörler Tablo.1’de sunulmuştur.

Çizelge.1: Kadın Sınıf Öğretmenlerin Motivasyonlarını Etkileyen Olumlu Faktörler

Motivasyonu Olumlu Etkileyen Faktörler	Sayı
Yöneticilerin adaletli ve anlayışlı olması	15
Öğretmenlik mesleğinin kutsallığı	15
Öğrenci başarısı	10
Okul ikliminin olumlu olması	9
Okul içi sağlıklı bir iletişim	7
Temiz ve teknik donanımlı fiziksel ortam	5
Veli desteği	3

Kadın öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda motivasyonlarını olumlu etkileyen etkenlerin sırasıyla “Yöneticilerin adaletli ve anlayışlı olması (f=15), Öğretmenlik mesleğinin kutsallığı (f=15), Öğrenci başarısı (f=10), Okul ikliminin olumlu olması (f=9), Okul içi sağlıklı bir iletişim (f=7), Temiz ve teknik donanımlı fiziksel ortam (f=3)” olduğu anlaşılmaktadır.

Kadın sınıf öğretmenlerin motivasyonlarını etkileyen olumsuz faktörler Tablo.2’de sunulmuştur.

Çizelge.2: Kadın Sınıf Öğretmenlerin Motivasyonlarını Etkileyen Olumsuz Faktörler

Motivasyonu Olumsuz Etkileyen Faktörler	Sayı
Yöneticiler tarafından sürekli uyarılmak	12
Hem anne hem çalışan olmanın verdiği yük ve sorumluluklar	12
Cinsiyetçi yaklaşımlar, aşağılayıcı konuşmalar ve imalar	9
Öğrencilerin ahlaki yönden giderek zayıflaması	8
Cinsiyet odaklı yaşanan sağlık sorunları	8
Mesleki olarak yetersizlik hissi	5

Kadın öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda motivasyonlarının olumsuz etkileyen etkenlerin sırasıyla “Yöneticiler tarafından sürekli uyarılmak (f=12), Hem anne hem çalışan olmanın verdiği yük ve sorumluluklar (f=12), Cinsiyetçi yaklaşımlar, aşağılayıcı konuşmalar ve imalar (f=9), Öğrencilerin ahlaki yönden giderek zayıflaması (f=8), Cinsiyet odaklı yaşanan sağlık sorunları (f=8), Mesleki olarak yetersizlik hissi (f=5)” olduğu anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ

Kadın sınıf öğretmenlerinin motivasyonlarını olumlu yönde etkileyen yedi faktör tespit edilmiştir. Yöneticilerin adaletli ve anlayışlı olması ile öğretmenlik mesleğinin kutsal olarak algılanması kadın sınıf öğretmenlerinin motivasyonlarını olumlu yönde etkileyen en önemli iki faktördür. Öğrenci başarısı, okul ikliminin olumlu olması, okul içi sağlıklı bir iletişim ortamının olması, temiz ve teknik donanımlı fiziksel ortam ile veli desteği kadın sınıf öğretmenleri için tespit edilen diğer motivasyon kaynaklarıdır.

Kadın sınıf öğretmenlerinin motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyen altı faktör tespit edilmiştir. Yöneticiler tarafından sürekli uyarılma ile hem anne hem de çalışan olmanın verdiği yük ve sorumlulukların kadın sınıf öğretmenlerinin motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyen

en etkili iki faktör olduğu anlaşılmaktadır. Diğer olumsuz faktörler ise cinsiyetçi yaklaşımlar, aşağılayıcı konuşma ve imalar, öğrencilerin ahlaki yönden giderek zayıflaması, cinsiyet odaklı yaşanan sağlık sorunları ile mesleki yetersizlik hissidir.

Kadın sınıf öğretmenlerinin motivasyonlarını hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyen faktörlerin ağırlıklı olarak dışsal faktörlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Yönetici davranışlarının hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyen en önemli faktör olduğu görülmektedir. Bu sonucun bir örgütte / okulda yönetici davranışlarının ne kadar önemli olduğunu ortaya koyduğu söylenebilir. Bununla birlikte kadın öğretmenlerin hem olumlu hem de olumsuz etkileyen hususlar noktasında genellikle dışsal motivasyon etkenlerinin daha ön planda olduğu söylenebilir. Buradan hareketle kadın öğretmenlerin motivasyon süreci ile ilgili olarak daha çok dışsal etkenlerin önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç kadın öğretmenlerin öğretmenlik mesleğini kutsal bir meslek olarak görüyor olmaları onların motivasyonlarını olumlu etkilediğidir. Bu sonuca göre kadın öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine yönelik içsel motivasyon algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

İlgili alanyazın incelendiğinde Ozan, Türkoğlu ve Şener (2010) yaptıkları araştırmada kadın sınıf öğretmenlerinin motivasyonunda yöneticilerinin demokratik tutum ve davranışlarının tesiri bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Demir (2018) tarafından yapılan bir başka araştırmada okul yöneticilerinin kullandıkları motivasyonel dilin öğretmenlerin motivasyonlarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Doğan, Koçak (2014) tarafından yapılan araştırmada ise yöneticilerinin iletişim becerilerinin artması kadın öğretmenlerin de motivasyonlarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. İlgili alanyazın da yapılan çalışmalar okul yöneticilerinin yönetim tarzının ve davranış biçimlerinin kadın öğretmenlerin motivasyonlarını etkilediği görülmektedir. Bu sonuçlar bu araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar bize kadın öğretmenlerin motivasyon süreçlerinin daha çok dışsal etkenlere bağlı olduğunu ve bundan dolayı da yöneticilerin örgütü / okulu yönetirken yönetim davranışlarına dikkat etmelerinin, okulu yönetirken adaletli yönetmelerinin, etkili iletişim kurmalarının, anlayışlı olmalarının, iletişim diline dikkat etmelerinin, uygun bir çalışma ortamının sağlanmasının, cinsiyet odaklı bir yönetim tarzı sergilememenin önemli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu sonuçlar doğrultusunda yöneticilerin özellikle kadın öğretmenlerin motivasyonlarını arttırmada dışsal motivasyon araçlarına daha fazla önem vermeleri önerisinde bulunulabilir.

6. KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2002). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya kitabevi
- Aşan, Ö. (2001). *Yönetim ve organizasyon*. (Editör: S. Güney). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Boz, T. (2018). *Kadın öğretmenlerin mesleki motivasyonlarına ilişkin ortak anlayışlarının Herzberg'in Çift Faktör Kuramı çerçevesinde incelenmesi* (Doktora tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç, Ç. E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (2. Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyükses, Lütfü. (2010). *Öğretmenin iş ortamındaki motivasyonunu etkileyen etmenler*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Demir, Selçuk (2018). Okul yöneticilerinin kullandıkları motivasyonel dil ile öğretmen motivasyonu arasındaki ilişki. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(5), 633-638.
- Doğan, Soner ve Koçak, Osman (2014). Okul yöneticilerinin sosyal iletişim becerileri ile öğretmenlerin motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 20(2), 191-216.
- Ekiz, D. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (5. baskı). Anı yayıncılık.
- Ozan, M. B., Türkoğlu, A. Zülfü ve Şener, Gönül (2010). Okul yöneticilerinin sergiledikleri demokratik tutum ve davranışların öğretmenlerin motivasyonuna etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1).
- Sarı, M., Canoğulları, E., Yıldız, E. (2018). Öğretmenlerin okul yaşam kalitesi algıları ile mesleki motivasyon düzeylerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:47, 387-409.
- Şahin, Ç. (2022). Veri toplama teknikleri. R. Y. Kıncal (Editör), *Bilimsel araştırma yöntemleri* (7. baskı, s. 125-182). Nobel Yayınevi.
- Ünal, S. (1991). Eğitim ve öğretimin niteliğinin geliştirilmesinde öğretmenin rolü. *Eğitimde araştırmalar 1.Sempozyumu: Eğitimde Nitelik Geliştirme Bildiri Metinleri*. İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.No:1.
- Yalın, M. (2002). *İlköğretim birinci kademe öğretmenlerinin problemleri ve çözüm önerileri* (Yüksek lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2011). *Soysal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Serap. (2011). İlköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin “birlikte çalışma”ya ilişkin algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 1,ss.14

KADIN ÖĞRETMENLERİN OKUL YÖNETİCİLİĞİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN METAFORLAR ARACILIĞIYLA İNCELENMESİ

DİDEM KAFKAS¹, Doç. Dr SİNAN YALÇIN², Prof. Dr HÜSEYİN HÜSNÜ BAHAR³

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, didem.kafkas@gsb.gov.tr

ORCID: 0000-0003-2200-8364

² Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0002-2372-9035

³ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0003-0061-3344

ÖZET

Bu çalışmada, kadın öğretmenlerin yöneticilik hakkındaki görüşlerinin metaforlar aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 2022-2023 Eğitim-Öğretim yılında Erzincan Merkezde bulunan okullarda görev yapan 25 okul öncesi, 19 ilkokul, 41 ortaokul ve 18 lise öğretmeni olmak üzere toplamda 103 kadın öğretmen katılmıştır. Araştırma nitel araştırma yönteminde tasarlanmıştır. Araştırmanın verileri, katılımcılarla yüz yüze yapılan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Katılımcılardan, yarı yapılandırılmış görüşmede “Yöneticilik... gibidir (benzer); çünkü...” cümlesini tamamlaması istenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Katılımcıların ürettikleri metaforlar öncelikle olumlu ve olumsuz olarak iki kategoride değerlendirilmiştir. Üretilen metaforların 59’u olumlu gerekçe ile üretilirken, 18 metafor ise olumsuz gerekçe ile üretilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde metafor üretme gerekçeleri dikkate alınarak 7 farklı tema ortaya çıkmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizi neticesinde 103 öğretmenin geçerli 77 metafor ürettiği tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda Liderlik (%37.66), İş yükü (%19.48), Yönetim (%12.99), Durum (%12.99), Adalet (%7.8), Denge (%5.2), Sanat (3.9) kategorileri oluşturulmuştur. Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda kadın öğretmenler en çok metaforu liderlik teması altında üretmişlerdir. Tüm bu verilerden hareketle metaforlar, kadın öğretmenlerin “Yöneticilik” kavramı hakkındaki düşüncelerini anlamada ve açıklamada, önemli birer araştırma aracı olarak kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: kadın öğretmenler, yöneticilik, metafor

THE RESEARCH OF FEMALE TEACHERS' OPINIONS ON SCHOOL MANAGEMENT THROUGH METAPHORS

ABSTRACT

In this study, it is aimed to investigate the views of female teachers about management through metaphors. 103 female teachers in total, including 25 pre-school, 19 primary school, 41 middle school and 18 high school teachers work in schools in the centre of Erzincan in the 2022-2023 academic year joined in the research. The research is designed in the qualitative research method. The data of the research were collected by face to face semi structured interview method with the participants. In semi structured interview from the participants, "Management is like... (similar); because ..." were asked to complete the sentence. The data acquired from the research were analysed by content analysis method. The metaphors produced by the participants

were primarily evaluated in two categories positive and negative. The metaphors produced, 59 of them were produced with positive reasons, and 18 metaphors were produced with negative reasons. 7 different themes emerged taking into account the reasons for producing metaphors in the analysis of the research data. The result of the analysis of the data obtained from the research, 103 teachers produced 77 valid metaphors. The result of the research, the categories of Leadership (37.66%), Workload (19.48%), Management (12.99%), Situation (12.99%), Justice (7.8%), Balance (5.2%), Art (3.9). In direction with the results obtained from the research, female teachers produced the most metaphors under the theme of leadership. In all of these data, metaphors can be used an important research tool in understanding and explaining the thoughts of female teachers about the concept of "Management".

Key Words: female teacher, management, metaphor

1.GİRİŞ

İnsanoğlu varoluşunu sürdürebilmek için amaçlamak, çabalamak ve başarmak zorundadır. Bireysel güçleri ile ulaşamadıkları ya da başkaları ile ortak amaçlarına ulaşabilmek adına başka insanlar ile işbirliği yapar ve bu işbirliği sayesinde hedefe ulaşmaya çalışır (Çelikten ve Özbaş, 2014, s.14). Bu sebeple de toplumlarda insanlar ortak amaçlarından hareketle birleşerek topluluklar oluşturur. Bu topluluklara, bazı özellikleri gösterdiklerinde ise örgüt denilmektedir (Demirtaş, 2008, s.106). Bir grup çabası gerektiren, işbirliği ve koordinasyon içinde yapılan her aktivite, yönetsel bir yapı ve örgütlenmeyi de zorunlu kılar. Örgüt bir yapı ise bu yapıyı işleten süreç yönetimidir (Bursalıoğlu, 1976, s.18).

Örgüt olmak özü gereği yönetilmeyi zorunlu kılar. Bu noktadan hareketle “yönetim nedir” sorusu daha da anlam kazanmaktadır. Yönetim kavramının tanımlarından birkaçı şöyledir: Öztaş (2017) yönetimi, örgütün hedeflerine ulaşma adına sahip olunan insan ve madde kaynaklarının verimli ve etkili kullanma bilim ve sanatı olarak tanımlamaktadır. Erdoğan (2000) yönetimi, örgüt amaçları için sorun çözme, planlama, örgütlenme, koordinasyon ve değerlendirme gibi süreçlere ilişkin ilke, kavram, teori, model ve tekniklerin uygulanmasıyla ilgili faaliyetler bütünü olarak ifade etmektedir.

Yönetim kavramı irdelenirken yönetimin en önemli unsurlarından biri olan yöneticilik kavramından bahsetmek yerinde olacaktır. Tıpkı yönetim kavramı gibi yönetici kavramı üzerine birçok tanım yapılmıştır. Öztaş, (2017) yöneticiyi, örgütte sorumluluğu olan, örgütü temsil eden, örgüt adına yetki kullanan, karar veren, örgütün kaynaklarını kullanma hakkı olan kişi olarak tanımlamıştır. Koçel’e göre (2011) yönetici öz beceri ve yeteneklerini kullanarak yöneticilik eylemini yerine getiren kişidir (Koçel, 2017). Ayrıca yönetici, örgütlerde birimlerin veya hizmetin yürütülmesinden sorumlu olan yönetici, gözlemlenme ile denetleme görevleri ile birlikte kendi göreviyle ilgili olarak işler yapan üsttür (Bozkurt ve Ergun, 1998).

Yönetim ve yönetici kavramları, toplumsal bir örgüt faaliyeti olan eğitim bağlamında irdelendiğinde eğitim yönetimi, okul yönetimi, okul yöneticisi vb. kavramlar ile karşılaşılmaktadır. Kendine has özellikleri olması sebebiyle, amaç ve fonksiyon açısından iş ve kamu yönetiminden ayrılan eğitim yönetimi (Aydın, 2005), eğitim örgütlerine madde ve insan kaynağını temin etme, bu kaynakları etkin şekilde kullanma, tespit edilen politikaları ve alınan

kararları uygulayarak amaçlara ulaşılmasını sağlama işini yönetme sürecidir (Taymaz, 1989). Eğitim yönetimine ilişkin alan yazında çeşitli tanımlamalar yapılmış olmakla birlikte en genel tanımıyla eğitim yönetimi, kamu yönetiminin özel bir alanıdır (Şişman ve Taşdemir, 2008, s.197). Eğitim yönetimi, toplumun eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulan eğitim örgütünün önceden saptanmış hedeflerini gerçekleştirebilmek için etkin işletme, geliştirme ve yaşatma sürecidir (Başaran, 1998). Eğitim yönetimi, eğitim örgütlerini belirlenen amaçlarına ulaştırmak için madde ve insan kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak alınan kararları uygulamayı amaçlamaktadır (Cömert ve Üstüner, s.2008, s.498; Taymaz, 1989, s.13). Belirlenen hedeflere ulaşmak üzere eldeki tüm kaynakların değerlendirilmesi ve maksimum seviyede verim elde edilmesinden sorumlu olan kişi öncelikli olarak eğitim yöneticileridir. Eğitim yöneticiliği, eğitimle alakalı kurumların, hedeflerine ulaşmak adına insan ve ilgili araçların en etkili şekilde kullanılması olarak da tanımlanmıştır (Binbaşoğlu, 1978, s.3).

METAFOR

Türkçede mecaz, eğretileme ve benzetme anlamlarına gelen (Shaw ve Mahlios, 2011) metafor sözcüğü etimolojik olarak, Yunanca "metapherein" sözcüğünün değişmesiyle oluşmuştur (Levine, 2005). Palmquist metafor kavramını (2001) "iki nesne veya kavramı birbirine bağlayan dilsel bir araç olan metafor bir yaşantı alanından diğerine bir geçiş veya karşılaştırma yapmak üzere iki değişik fikir veya kavramın bağlantılandığı sembolik bir dil yapısı olarak kabul edilmektedir. Metaforlar günlük konuşma dilinde isim, fiil veya niteleyiciler olarak karşımıza çıkmaktadırlar" olarak tanımlamıştır (Palmquist, 2001, Akt: Arslan ve Bayrakçı, 2006, s.101). Lakoff ve Johnson'ın (2005) zihinsel metafor kuramına göre, metaforun özü bir olguyu başka bir olguya göre anlamlandırmak ve deneyimlemektir (Lakoff ve Johnson, Akt: Saban, 2009). Saban (2004, s.131) ise metaforu, olayların oluş ve işleyişi ile ilgili düşünceleri yapılandıran, kanalize ve kontrol eden zihinsel araçların en güçlülerinden biri olarak ifade etmiştir. Metaforlar bireylerin dış dünyalarını algılamalarının sözel dışı vurumlarıdır. Bir olay, olgu veya kavramın başka bir olay, olgu veya kavrama benzetilerek tasvir edilmesi (Oxford, Tomlinson, Barcelos, Harrington, Lavine, Saleh, ve Longhini, 1998) anlamına gelen metafor, bir konuyu diğer bir konunun perspektifi ile algılamaya ve anlamaya yardımcı olan, insan zihninde var olan bilgiler ile bir bağ kurma sürecidir (Eraslan, 2011) olarak görülmektedir. Her türlü nesneyi algılamada ve zihinde oluşturulan imgeleri ifade etmede fazlaca tercih edilmesi, metaforların anlamlandırma ve algılarımızı dile getirmede kullanılan (Fennel, 1996, s.1) dilsel ve zihinsel yapı olduklarının kanıtı olarak kabul edilir.

Cerit (2008a), yeni bir olguyu anlarken ve açıklarken metaforun önemli bir rolü olduğunu ifade etmiştir çünkü metafor, iyi bilinen bir olguyu, bilinmeyen olduya aktarabilmeye imkân tanımaktadır. Zihindeki önemli bir mekanizmayı oluşturan (Martinez, Saulea ve Huber, 2001) metaforlar, birbiri ile benzerliği olan iki kavramdan birini diğerine benzeterek, parçalardan bütüne varmaya ve algıda seçicilik yaratmaya katkı sağlamaktadır (Marshall, 2010). Bir kavram ya da olgunun algılanış şeklini ortaya çıkarmak için de kullanılan metaforlar (Aydın, 2011) dil, bilim ve kendini ifade etmede de biçimlendirici bir etki yaratmaktadır (Morgan, 1998). Bu incelemeler sonucunda metaforların, eğitim yönetiminde yöneticilerin eylemleri, düşünceleri ve ilişkileri, örgüt üyelerinin onları algılayış şekillerinin ortaya çıkarılmasında kullanıldığı görülmektedir. Alinyazında yapılan yurtdışı araştırmalar incelendiğinde, araştırma konularının

genellikle; öğretimde metaforların kullanımı, okul, okul müdürü, öğretmen, öğrenci, öğretme, öğrenme, örgüt kavramlarının metaforlarla analizi, okul müdürlerinin rolleri, öğretmen ve öğrencilerle ilişkisi, bu rol ve ilişkilerin metaforlarla ifadesi, okul müdürlüğü algısı, yöneticiliğin metaforlarla ifadesi, eğitimde metafor kullanımının önemi, örgüt kültürü gibi konularında yoğunluk kazandığı görülmüştür.

Botha'nın (2009), "Metaforlar Eğitim İçin Neden Önemli" isimli, alan yazın taraması biçiminde oluşturduğu çalışmasında; metaforların eğitim-öğretim sürecinde nasıl ve neden kullanılması gerektiğini incelemiştir. Araştırmada metaforların eğitimsel işlevleri; eğitim politikalarının temellendirilmesinde, öğretim sürecini kolaylaştırmada, yeni şeyleri keşfetmede, etkili öğretmede, öğretimsel aktiviteleri ve öğrenciler ile öğrenim sürecini tanımlamada, konuları somutlaştırmada, etkili iletişimde, okulun genel yapısını anlatmada kullanılabileceği belirtilmiştir.

Fennel'in (1996), araştırmasında, dört kadın okul müdürünün liderlik ve güç ile alakalı düşüncelerini hangi metaforlar aracılığıyla yansıttığını incelemiştir. Araştırma sonucunda; ortaya çıkarılan metaforların "liderlik ve gücün ilişkisel görünümü", "çalışanlara karşı ahlaki sorumluluk", ve "yetiştirme duygusu" temaları altında toplandığı görülmüştür. Katılımcılar "okul müdürlüğünü"; yargıç, anne kuş, su, hizmetçi gibi metaforlar aracılığıyla tasvir etmiştir.

Pantina'nın (1991), araştırmasında, dört okul müdürü, rolleri, görevleri, ilişkileri ve düşünceleri bağlamında irdelemiştir. Okul müdürlerinin metaforik perspektiflerini, kullandıkları dominant metaforları, bilgi, düşünce ve etkilerini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Araştırma sonunda katılımcıların üretmiş olduğu metaforları "manevi, ailesel, sosyal, iyileştirici ve inşa edici" olmak üzere beş kategoride toplamıştır. Araştırmaya katılanlar lise müdürlüğünü; "sosyal katalizör, ahlak öğretmeni, yargıç, hücre çekirdeği, otorite, gönüllü asker, hayalperest, anne, baba, hekim, ajan, mistik tören gibi metaforlar aracılığıyla tasvir ettiği görülmüştür.

Türkiye'de eğitimde metafor kullanımı ile ilgili araştırmaların yurtdışına göre daha yeni olduğu söylenebilir. Yurtiçinde yapılan araştırmalar incelendiğinde çalışmaların; müfettiş, yönetici, öğretmen, öğrenci, veli, örgüt ya da bir kavramın hangi metaforlarla ifade edildiği yönünde olduğu görülmüştür. Ayrıca metaforların eğitim-öğretimde nasıl kullanıldığı ile ilgili araştırmalar da yapıldığı görülmüştür. Döş (2010) tarafından yapılan araştırmada, 2008 yılı Kasım ayında Hakkâri il merkezine atanan ve temel eğitim kursuna katılan 82 öğretmenin, müfettiş kavramına yükledikleri anlamlar, metaforlar aracılığıyla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmada mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin, müfettişler için genellikle olumlu metaforlar ürettiği bu metaforları ise en çok "rehber öğretmen, rehber, pusula, detektör ve kâbus" olduğu sonucuna varılmıştır.

Dönmez (2008)'in araştırmasında, okul yöneticiliği için kullanılan metaforlar ortaya çıkarılmaya çalışılmış, bu amaçla araştırmaya katılan okul yöneticilerinden (okul müdürleri, müdür vekilleri, müdür yardımcıları ve müdür yardımcılarını) okul yöneticiliğini metaforlar aracılığıyla tasvir etmeleri istenmiştir. Araştırmada okul yöneticilerin kullandıkları metaforlar "Çalışkanlık ve Birleştiricilik", "Yönlendirici ve Lider", "Yönlendirilen ve Çok Sorumluluk Taşıyan" başlıkları altında kategorize edilmiştir. Katılımcılar, "uçanın otomatik pilotu, robot, MEB yönetmelik el kitabı, işçi, kukla, Yalova Kaymakamı, davulcu, anne-baba, ana kuş,

şemsiye, GS'lı Hagi, mum, ahtapot, teknik direktör, gemi kaptanı” gibi metaforlar aracılığıyla okul yöneticilerini tasvir etmişlerdir.

Cerit (2008b) çalışmasında, öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin müdür kavramına ilişkin görüşlerini metaforlar aracılığıyla analiz etmeye çalışmıştır. Araştırma, 2004-2005 öğretim yılında ilköğretim okullarını baz alarak 600 öğrenci, 203 öğretmen ve 51 yöneticinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin anket yoluyla elde edildiği çalışmada, verilerin analizinde aritmetik ortalama, standart sapma, t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmada katılımcıların müdürler için; “eğitim uzmanı, yönetmen, koç, otoriter kişi, kral, patron, araştırmacı, danışman, kontrol eden kişi, orkestra şefi ve lider olarak algılanmışlardır. Katılımcılar tarafından müdürlerin anne/baba, bakıcı, bahçıvan ve hâkim” gibi metaforlar kullandığı tespit edilmiştir.

Tüm bu verilerden hareketle öğretmenlerin yöneticilik hakkındaki görüşlerinin metaforlar aracılığıyla incelenmesi Erzincan ili özelinde alan yazınına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın kadın öğretmenlerle yapılmış olması çalışmayı özgün ve anlamlı kılmaktadır.

2. 1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı; Kadın öğretmenlerin yöneticilik hakkındaki görüşlerinin metaforlar aracılığıyla incelenmesidir. Kadın öğretmenlerin yöneticilik kavramına ilişkin metaforik algılarını belirlemeyi amaçlayan çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1.Kadın öğretmenlerin okul yöneticiliği kavramına ilişkin metafor algıları nedir?
- 2.Kadın Öğretmenlerin okul yöneticiliği kavramına ilişkin algıladıkları metaforlar hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?
- 3.Kadın öğretmenlerin okul yöneticiliği hakkındaki görüşleri branşı, çalışılan sınıf ve öğretmenlik tecrübesi gibi değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?

2.2. YÖNTEM

2.2.1. Araştırma Modeli

Kadın Öğretmenlerin okul yöneticiliği kavramına yükledikleri metaforik anlamların ortaya çıkartılıp incelenmesini amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma türü olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışmada, Kadın öğretmenlerin okul yöneticiliği hakkındaki görüşleri metafor aracılığıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.2.2 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Erzincan merkez ilçede görevli 16 sınıf öğretmeni ve 87 branş/dal öğretmeni olmak üzere toplamda 103 öğretmenden

oluşmaktadır. Araştırma grubunda 21 Okul Öncesi, 12 Türkçe, 8 İngilizce, 8 Matematik, 6 Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, 6 Türk Dili ve Edebiyatı, 5 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, 5 Fen Bilgisi, 3 Özel Eğitim, 3 Aile Ekonomisi ve Beslenme, 2 Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, 1 Müzik, 1 Sosyal Bilgiler, 1 Bilişim Teknolojileri, 1 Konaklama, 1 Fizik Öğretmeni, 1 Coğrafya, 1 Teknoloji ve Tasarım, 1 Beden Eğitimi olmak üzere 87 branş öğretmeni yer almaktadır. Araştırma kapsamında öğretmenlerin çalıştıkları okullar ziyaret edilerek öğretmenlerle gönüllülük ilkesine dayalı olarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin bazı demografik özellikleri şöyledir: Görüşme yapılan öğretmenlerin 4'ü 20-25 yaş aralığında, 14'ü 26-30 yaş aralığında, 18'i 31-35 yaş aralığında, 29'u 36-40 yaş aralığında, 22'si 41-45 yaş aralığında ve 16'sı 46 yaş ve üzerindedir. Mesleki kıdem bakımından ise katılımcıların 14'ü 1-5 yıl, 22'si 6-10 yıl, 25'i 11-15 yıl, 23'ü 16-20 yıl, 13'ü 21-25 yıl ve 6'sı 26 yıl ve üzeri bir kıdeme sahiptir. Katılımcıların 25'i okul öncesi, 19'u ilkokul, 41'i ortaokul, 18'i lise de eğitim vermektedir.

ÇİZELGE 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerini Gösteren ÇİZELGE

ÖĞRETMENİN		BELİRTME SIKLIĞI	FREKANSI
YAŞ	20-25	4	3.88
	26-30	14	13.59
	31-36	18	17.48
	36-40	19	28.13
	41-45	22	21.36
	46 ve üzeri	16	15.53
MESLEKİ KIDEM	1-5 yıl	14	13.59
	6-10 yıl	22	21.36
	11-15 yıl	25	24.27
	16-20 yıl	23	22.33
	21-25 yıl	13	12.62
	26 yıl ve üzeri	6	5.83
OKUL KADEMESİ	Okul öncesi	25	24.27
	İlkokul	19	18.45
	Ortaokul	41	39.81
	Lise	18	17.47
MEDENİ DURUMU	Evli	81	78.64
	Bekâr	22	21.36
ÇOCUK SAHİBİ OLMA DURUMU	0	24	23.30
	1	19	18.45
	2	47	45.63
	3 ve üzeri	13	12.62

2.2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, nitel araştırma yönteminde kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla toplanmıştır. Forma, açıklık ve anlaşılabilirlik açısından alan bilgisi uzmanlarının kontrolünden geçtikten sonra son şekli verilmiştir. Katılımcılara görüşme yapılmadan önce çalışmanın amacı ve önemi hakkında bilgi verilmiştir. Gönüllülük esasına uygun olarak

görüşmeler, öğretmenlerin müsait oldukları zamanlarda yapılmıştır. Görüşme formları, görüşme esnasında öğretmenler tarafından doldurulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda, öğretmenlerin demografik durumunu ortaya koymak için sorular sorulmuş, ardından “Yöneticilik” kavramına ait algıların metaforlar aracılığıyla belirlenebilmesi için öğretmenlerden “Yöneticilik.....benzer, çünkü.....” cümlesini kendi düşüncelerine uygun şekilde tamamlamaları istenmiştir. Katılımcılar aynı metaforu üretse bile gerekçeleri farklı olabileceği için “çünkü” kısımları dikkatle incelenmiştir. Metafor çalışmalarında “gibi-benzer” ifadeleri genellikle metaforun konusu ve kaynağı arasındaki bağı çağrıştırmak, çünkü ifadesi ise sunulan metaforların gerekçesi (veya mantıksal dayanakları) için istenmektedir (Saban, 2009). Öğretmenler tarafından doldurulan bu formlardan elde edilen cevaplar araştırmanın veri kaynağını oluşturmaktadır.

2.2.4. Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme formlarından elde edilen veriler içerik analiz yöntemine göre analiz edilerek çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, kategoriler şeklinde düzenlenerek sunulmuştur. Öğretmenlerin görüşlerini objektif olarak yansıtabilmek adına onların ifadelerden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Ayrıca bulgular üzerinde yorumlar yapılırken etik bir gereklilik olarak katılımcılar için Ö-1, Ö-2. şeklinde kodların kullanılması tercih edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Kadın Öğretmenlerin “Yöneticilik” Kavramına İlişkin Metaforları

Araştırmadan elde edilen bulgular genel olarak incelendiğinde araştırmaya katılan 103 kadın öğretmenin yöneticilik kavramına ilişkin olarak toplam 77 geçerli metafor ürettiği tespit edilmiştir. Bu metaforlardan 63 tanesi yalnızca bir kadın öğretmen tarafından üretilmiştir. Bunlar; aile, aile reisliği, aile yönetmek, anne olmak, anne-babalık, annelik, ateşten gömlek, atıl görev, baba, boş sayfa, bukalemun, cambaz, dağ, dal, değirmen, derya-deniz, devlet, düzen, eşitlik, eve şekil vermek, evrak, hacı yatmaz, hakem, harita, hayat, hayır diyememek, ışık, ilaç, kahve, kapı, karınca, keskin bir bıçak, komutanlık, kraliçe arı, kuş, kutu, limon, lokomotif, mahkeme, masa, mentorlük, meşale, mevsim, milletvekilliği, müzik aleti, nabza göre şerbet, özgünlük, patron olmak, rahatlık, sanat, siyah beyaz film, siyaset, sorumluluk, stres topu, şeffaf, şiir, takvim, ustalık, üzüm, yenilikçilik, yol, yol gösterici, zulüm. Geriye kalan metaforlar 2 ile 9 öğretmen arasında değişiklik göstermektedir. Bunlar: adalet (f:3), ağaç (f:2), ayna (f:2), çınar (f:2), hamallık (f:2), kölelik (f:3), lider/lik (f:4), memur/luk (f:2), mum (f:3), rehber/rehber olmak (f:2), senfoni / orkestra şefi (f:2), su (f:2), terazi (f:9), yapboz/parçası (f:2). Araştırmaya katılan kadın öğretmenlerin yöneticilik kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar alfabetik olarak ve frekans (f), yüzde (%) değerleriyle gösterilmiştir. Yöneticilik kavramı en fazla % 8.74 ile terazi metaforu ile tanımlanmıştır. İkinci sırada %3.88 ile lider metaforu, daha sonra ise %2.91 ile kölelik, adalet, mum metaforu ile ifade edilmiştir.

ÇİZELGE 2: Kadın Öğretmenlerin Yöneticilik Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar, Frekans (F) ve Yüzde Değerleri (%)

Kod	Oluşturulan Metafor	Frekans	Yüzde	Kod	Oluşturulan Metafor	Frekans	Yüzde
1	Adalet	3	2,91	40	Kraliçe Arı	1	0,97
2	Ağaç	2	1,94	41	Kuş	1	0,97
3	Aile	1	0,97	42	Kutu	1	0,97
4	Aile Reislği	1	0,97	43	Lider/Lik	4	3,88
5	Aile Yönetmek	1	0,97	44	Limon	1	0,97
6	Anne Olmak	1	0,97	45	Lokomotif	1	0,97
7	Anne-Babalık	1	0,97	46	Mahkeme	1	0,97
8	Annelik	1	0,97	47	Masa	1	0,97
9	Ateşten Gömlek	1	0,97	48	Memur/Luk	2	1,94
10	Atıl Görev	1	0,97	49	Mentorlük	1	0,97
11	Ayna	2	1,94	50	Meşale	1	0,97
12	Baba	1	0,97	51	Mevsim	1	0,97
13	Boş Sayfa	1	0,97	52	Milletvekilliği	1	0,97
14	Bukalemun	1	0,97	53	Mum	3	2,91
15	Cambaz	1	0,97	54	Müzik Aleti	1	0,97
16	Çınar	2	1,94	55	Nabza Göre Şerbet	1	0,97
17	Dağ	1	0,97	56	Özgünlük	1	0,97
18	Dal	1	0,97	57	Patron Olmak	1	0,97
19	Değirmen	1	0,97	58	Rahatlık	1	0,97
20	Derya-Deniz	1	0,97	59	Rehber/Rehber Olmak	2	1,94
21	Devlet	1	0,97	60	Sanat	1	0,97
22	Düzen	1	0,97	61	Senfoni / Orkestra Şefi	2	1,94
23	Eşitlik	1	0,97	62	Siyah Beyaz Film	1	0,97
24	Eve Şekil Vermek	1	0,97	63	Siyaset	1	0,97
25	Evrak	1	0,97	64	Sorumluluk	1	0,97
26	Hacı Yatmaz	1	0,97	65	Stres Topu	1	0,97
27	Hakem	1	0,97	66	Su	2	1,94
28	Hamallık	2	1,94	67	Şeffaf	1	0,97
29	Harita	1	0,97	68	Şiir	1	0,97
30	Hayat	1	0,97	69	Takvim	1	0,97
31	Hayır Diyememek	1	0,97	70	Terazi	9	8,74
32	Işık	1	0,97	71	Ustalık	1	0,97
33	İlaç	1	0,97	72	Üzüm	1	0,97
34	Kahve	1	0,97	73	Yapboz/Parçası	2	1,94
35	Kapı	1	0,97	74	Yenilikçilik	1	0,97
36	Karınca	1	0,97	75	Yol	1	0,97
37	Keskin Bir Bıçak	1	0,97	76	Yol Gösterici	1	0,97
38	Komutanlık	1	0,97	77	Zulüm	1	0,97
39	Kölelik	3	2,91				

3.2. Kadın Öğretmenlerin Yöneticilik Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Anlamlarına Göre İncelenmesi

Araştırmaya katılan 103 kadın öğretmenin yöneticilik kavramına ilişkin geliştirdikleri 77 metaforun 59'u (%76.62) olumlu, 18'i (%23.37) olumsuz anlam içerdiği tespit edilmiştir. Olumsuz 18 metaforun 15'i 1 öğretmen, 2'si 2 öğretmen, 1'i 3 öğretmen tarafından geliştirilmiştir. Olumsuz metaforlar şöyledir: Kölelik (f:3), Memurluk (f:2), Hamallık (f:2), Annelik, Bukalemun, Hacı yatmaz, Kutu, Zulüm, Yol, İlaç, Keskin bir bıçak, Siyah beyaz film, Stres topu, Ateşten gömlek, Evrak, Atıl görev, Cambaz, Patron olmak metaforları ise 1 öğretmen tarafından geliştirilmiştir. Elde edilen verilerin analizi neticesinde olumlu-olumsuz metaforlar, metaforların sayısı, her bir metaforun frekansı ve yüzdelik bilgisi Çizelge 3 ve Çizelge 4' de yer almaktadır.

ÇİZELGE:3 Oluşturulan Olumlu Metaforlar

Ko d	Oluşturulan Olumlu Metaforlar	Freka ns	Yüz de	Ko d	Oluşturulan Olumlu Metaforlar	Frekan s	Yüzd e
1	Adalet	3	2,91	31	Lider/Lik	4	3,88
2	Ağaç	2	1,94	32	Limon	1	0,97
3	Aile	1	0,97	33	Lokomotif	1	0,97
4	Aile Reisiği	1	0,97	34	Mahkeme	1	0,97
5	Aile Yönetmek	1	0,97	35	Masa	1	0,97
6	Anne Olmak	1	0,97	36	Mentorlük	1	0,97
7	Anne-Babalık	1	0,97	37	Meşale	1	0,97
8	Ayna	2	1,94	38	Mevsim	1	0,97
9	Baba	1	0,97	39	Milletvekilliği	1	0,97
10	Boş Sayfa	1	0,97	40	Mum	3	2,91
11	Çınar	2	1,94	41	Müzik Aleti	1	0,97
12	Dağ	1	0,97	42	Nabza Göre Şerbet	1	0,97
13	Dal	1	0,97	43	Özgünlük	1	0,97
14	Değirmen	1	0,97	44	Rahatlık	1	0,97
15	Derya-Deniz	1	0,97	45	Rehber/Rehber Olmak	2	1,94
16	Devlet	1	0,97	46	Sanat	1	0,97
17	Düzen	1	0,97	47	Senfoni / Orkestra Şefi	2	1,94
18	Eşitlik	1	0,97	48	Siyaset	1	0,97
19	Eve Şekil Vermek	1	0,97	49	Sorumluluk	1	0,97
20	Hakem	1	0,97	50	Su	2	1,94
21	Harita	1	0,97	51	Şeffaf	1	0,97
22	Hayat	1	0,97	52	Şiir	1	0,97
23	Hayır Diyememek	1	0,97	53	Takvim	1	0,97
24	Işık	1	0,97	54	Terazi	9	8,74
25	Kahve	1	0,97	55	Ustalık	1	0,97
26	Kapı	1	0,97	56	Üzüm	1	0,97
27	Karınca	1	0,97	57	Yapboz/Parçası	2	1,94
28	Komutanlık	1	0,97	58	Yenilikçilik	1	0,97
29	Kraliçe Arı	1	0,97	59	Yol Gösterici	1	0,97
30	Kuş	1	0,97				

ÇİZELGE:4 Oluşturulan Olumsuz Metaforlar

Kod	Oluşturulan Olumsuz Metaforlar	Frekans	Yüzde	Kod	Oluşturulan Olumsuz Metaforlar	Frekans	Yüzde
1	Annelik	1	0,97	10	Keskin Bir Bıçak	1	0,97
2	Ateşten Gömlek	1	0,97	11	Kölelik	3	2,91
3	Atıl Görev	1	0,97	12	Kutu	1	0,97
4	Bukalemun	1	0,97	13	Memur/Luk	2	1,94
5	Cambaz	1	0,97	14	Patron Olmak	1	0,97
6	Evrak	1	0,97	15	Siyah Beyaz Film	1	0,97
7	Hacı Yatmaz	1	0,97	16	Stres Topu	1	0,97
8	Hamallık	2	1,94	17	Yol	1	0,97
9	İlaç	1	0,97	18	Zulüm	1	0,97

3.3 Kadın Öğretmenlerin Yöneticilik Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Oluşturduğu Kategoriler

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen metaforlar, Liderlik, İş yükü, Yönetim, Durum, Adalet, Denge ve Sanat olmak üzere 7 kategori altında toplanmış ve Çizelge 5'te sunulmuştur.

ÇİZELGE 5: Kadın Öğretmenlerin Yöneticilik Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Oluşturduğu Kategoriler

NO	KATEGORİLER	METAFORLAR	METAFOR SAYISI	TOPLAM METAFOR SAYISI	YÜZDE
1	Liderlik	Lider/lik (4), Mum (3), Ağaç (2), Çınar (2), Ayna (2), Yapboz/parçası (2), Senfoni/Orkestra şefi (2), Rehber/Rehber Olmak (2), Baba (1), Kraliçe arı (1), Harita (1), Kuş (1), Meşale (1), Lokomotif (1), Uсталık (1), Komutanlık (1), Milletvekilliği (1), Yol gösterici (1), Siyaset (1), Sorumluluk (1), Özgünlük (1), Yenilikçilik (1), Masa (1), Boş Sayfa (1), Işık (1), Mevsim (1), Stres topu (1), Dal (1), Mentorlük (1).	29	40	37,66
2	İş yükü	Kölelik (3), Memur/Luk (2), Hamallık (2), Dağ (1), Derya-Deniz (1), Karınca (1), Yol (1), Takvim (1), Değirmen (1), Evrak	15	19	19,48

		(1), Atıl görev (1), Patron olmak (1), İlaç (1), Ateşten gömlek (1), Annelik (1).			
3	Yönetim	Aile (1), Aile reisliği (1), Aile yönetmek (1), Anne olmak (1), Anne-babalık (1), Nabza göre şerbet (1), Şeffaf (1), Hayır diyememek (1), Düzen (1), Eve şekil vermek (1)	10	10	12.99
4	Durum	Su (2), Bukalemun (1), Üzüm (1), Hacı yatmaz (1), Kahve (1), Kapı (1), Kutu (1), Müzik Aleti (1), Hayat (1), Rahatlık (1).	10	11	12.99
5	Adalet	Terazi (9), Adalet (3), Eşitlik (1), Hakem (1), Mahkeme (1), Devlet (1).	6	16	7.8
6	Denge	Keskin bir bıçak (1), Cambaz (1), Siyah beyaz film (1), Limon (1).	4	4	5.2
7	Sanat	Sanat (1), Şiir (1), Zulüm (1)	3	3	3.9
		TOPLAM	77	103	100

3.4. Kavramsal Kategoriler

Kategori 1: “Liderlik”

Araştırmaya katılan kadın öğretmenlerin en fazla metafor ürettikleri bu kategoride 40 öğretmen, yöneticiliği 29 farklı metafor imgesiyle açıklamıştır. Bu metaforlar sırasıyla şöyledir: Lider/lik (f:4), Mum (f:3), Ağaç (f:2), Çınar (f:2), Ayna (f:2), Yapboz/parçası (f:2), Senfoni/Orkestra şefi (f:2), Rehber/Rehber Olmak (f:2), Baba (f:1), Kraliçe arı (f:1), Harita (f:1), Kuş (f:1), Meşale (f:1), Lokomotif (f:1), Ustalık (f:1), Komutanlık (f:1), Milletvekilliği (f:1), Yol gösterici (f:1), Siyaset (f:1), Sorumluluk (f:1), Özgünlük (f:1), Yenilikçilik (f:1), Masa (f:1), Boş sayfa (f:1), Işık (f:1), Mevsim (f:1), Stres topu (f:1), Dal (f:1), Mentorlük (f:1). Frekans dağılımına bakıldığında en sık kullanılan metaforların sırasıyla lider/lik(f.4) ve mum (f.3) olduğu görülmektedir. Lider özelliklerinin vurgulandığı metaforlar bu kategoride bir araya getirilmiştir.

Örneğin Ö57; *Yöneticilik LİDERLİK gibidir çünkü okulda bütün işleyiş onun onayından geçer, öğretmenlerin önünde yol gösteren liderdir.*

Ö45; *Yöneticilik BABALIK gibidir çünkü yol gösterir, güven verir, yardım eder.*

Ö95; *Yöneticilik HARİTaya benzer çünkü yol göstericidir.*

Ö44; *Yöneticilik YAPBOZ gibidir çünkü bütün farklı parçaları birleştirir.*

Kategori 2: “İş Yüğü”

“İş yükü” kategorisi altında toplam 15 adet metaforun, 19 kadın öğretmen tarafından üretildiği görülmektedir. Bu kategoriye oluşturan metaforların en sık kullanılanları sırasıyla; Kölelik (f:3), Memur/Luk (f:2), Hamallık (f:2) olup diğer metaforlar 1 öğretmen tarafından oluşturulmuştur. Diğer metaforlar ise şöyledir: Dağ (f:1), Derya-Deniz (f:1), Karınca (f:1), Yol (f:1), Takvim (f:1), Değirmen (f:1), Evrak (f:1), Atıl görev (f:1), Patron olmak (f:1), İlaç (f:1), Ateşten gömlek (f:1), Annelik (f:1). Bu kategoride, iş yükü ile ilişkili olarak üretilen metaforlar yer almakta olup, metaforların olumsuz anlam taşıdıkları görülmektedir. Bu kategoride yer alan bazı öğretmen ifadeleri şöyledir;

Ö82: *Yöneticilik KÖLELİK gibidir çünkü adamın canını çıkarana kadar çalıştırır yorarlar.*

Ö85: *Yöneticilik YOL gibidir çünkü yapılacak işler hiç bitmez. Bir şeyler hep eksik kaldı hissi taşırsınız sürekli.*

Ö22: *Yöneticilik durmak bilmeyen bir DEĞİRMEN gibidir bence sürekli uğraşmak zorunda olduğumuz, bitmeyen işler ve memnun edemediğimiz insanlar yüzünden ömrümüzü öğüttüğümüz bir değirmene benzetiyorum.*

Ö10: *Yöneticilik MEMUR gibidir çünkü sürekli okulda bulunmak zorundasın.*

Kategori 3: “Yönetim”

“Yönetim” kategorisi altında toplam 10 adet metaforun, 10 kadın öğretmen tarafından üretildiği görülmektedir. Bu kategoriye oluşturan metaforların her biri yalnızca 1 öğretmen tarafından üretilmiştir. Bu metaforlar şöyledir; Aile, Aile reisliği, Aile yönetmek, Anne olmak, Anne-babalık, Nabza göre şerbet, Şeffaf, Hayır diyememek, Düzen, Eve şekil vermek. Bu kategoride üretilen metaforların yönetim ile ilgili olduğu ve sıklıkla aile ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu kategoride yer alan bazı öğretmen ifadeleri şöyledir;

Ö35: *Yöneticilik AİLE gibidir çünkü iyi ve adil yönetilirse sonuç iyi olur arada iyi olmayan durumlar çıkarsa el birliği ile halledilir. Kötü yönetilirse ömür boyu düzeltilemez.*

Ö36: *Yöneticilik bir EVE ŞEKİL VERMEK, evi dekore etmek gibidir çünkü güzel bir okul uyumlu öğretmen idare ilişkisi ve öğrenciye yansıyan öğretmen verimliliği...*

Ö49: *Yöneticilik ANNE OLMAK gibidir çünkü her şeyi idare edip, herkesin gönlünü hoş tutmak, bunu yaparken de bolca yorulmak demektir.*

Ö79: *Yöneticilik NABZA GÖRE ŞERBET GİBİDİR gibidir; çünkü birbirinden farklı insanları idare etmek ve yönetmek için onların huyuna göre davranılmalıdır.*

Kategori 4: “Durum”

“Durum” kategorisi altında toplam 10 adet metaforun, 11 kadın öğretmen tarafından üretildiği görülmektedir. Bu kategoriye oluşturan metaforların yalnızca 1 i 2 kadın öğretmen tarafından, diğerleri ise 1 öğretmen tarafından üretilmiştir. Bu metaforlar şöyledir; Su (f:2), Bukalemun (f:1), Üzüm (f:1), Hacı yatmaz (f:1), Kahve (f:1), Kapı (f:1), Kutu (f:1), Müzik Aleti (f:1), Hayat (1), Rahatlık (1). Metaforların daha çok olumsuz anlam taşıdıkları görülmektedir. Bu kategoride yer alan bazı öğretmen ifadeleri şöyledir;

Ö64: *Yöneticilik BUKALEMUN gibidir, çünkü kendini korumak için çıkarları doğrultusunda hareket eder.*

Ö63: *Yöneticilik KAHVE gibidir çünkü çoğu uyku kaçıırır. Fazla sorumluluk alıp altına girerse uyularımız kaçır. İdeal ölçüde olursa yeterli olur.*

Ö76: *Yöneticilik ÜZÜM gibidir çünkü iyi birinin elinde şaraba kötü birinin elinde sirkeye döner.*

Ö55: *Yöneticilik SU gibidir çünkü bulunduğu kaba göre şekil almasını bilmeli.*

Kategori 5: “Adalet”

“Adalet” kategorisi altında toplam 6 adet metaforun, 16 kadın öğretmen tarafından üretildiği görülmektedir. Bu kategoriyi oluşturan metaforlardan Terazî (f:9) tüm metaforlar içerisinde en sık kullanılan metafordur. Sırasıyla, Adalet (f:3), Eşitlik (f:1), Hakem (f:1), Mahkeme (f:1), Devlet (f:1) yer almaktadır. Adalet ile ilişkili metaforlar bu kategori altında toplanmıştır. Bu kategoride yer alan bazı öğretmen ifadeleri şöyledir;

Ö75: *Yöneticilik TERAZİ gibidir çünkü öğrenciye bakan yönüyle, veliye bakan yönüyle, öğretmene bakan yönüyle adil ve ölçülü bir tutum gerektirir.*

Ö27: *Yöneticilik TERAZİ gibidir çünkü çalışanlar arasında denge sağlanabilmelidir. Herkese eşit davranmalı, iş, aile, arkadaş ilişkileri çalışılan kuruma ve kişilere yansıtılmamalıdır.*

Ö88: *Yöneticilik DEVLET gibidir çünkü herkese aynı olmalıdır.*

Ö99: *Yöneticilik ADALET gibidir çünkü büyük bir sorumluluktur ve adil olmayı gerektirir.*

Kategori 6: “Denge”

“Denge” kategorisi altında toplam 4 adet metaforun, 4 kadın öğretmen tarafından üretildiği görülmektedir. Bu kategoriyi oluşturan metaforların her biri yalnızca 1 öğretmen tarafından üretilmiştir. Bu metaforlar şöyledir; Keskin bir bıçak, Cambaz, Siyah beyaz film, Limon. Bu kategoride yer alan öğretmen ifadeleri şöyledir;

Ö19: *Yöneticilik LİMON gibidir, çünkü yönetici olmadan olmaz fazla olursa da tadı kaçır miktar önemlidir.*

Ö7: *Yöneticilik CAMBAZ gibidir, çünkü yönetmek ince bir ip gibidir ve idareci o ipten oynayan cambazdır. Hata yaptığı anda ipten düşer düşmesine de eleştirilir.*

Ö65: *Keskin bir bıçak gibidir çünkü iki tarafı da keskindir. İyi anlamda da kötü anlamda da iki tarafa zarar verebilir.*

Ö68: *Yöneticilik siyah beyaz film gibidir çünkü fazla izlemek keyif vermez.*

Kategori 7: “Sanat”

“Sanat” kategorisi altında toplam 3 adet metaforun, 3 kadın öğretmen tarafından üretildiği görülmektedir. Bu kategoriyi oluşturan metaforların her biri yalnızca 1 öğretmen tarafından üretilmiştir. Bu metaforlar şöyledir; Sanat, Şiir, Zulüm. Bu kategoride yer alan öğretmen ifadeleri şöyledir;

Ö30: *Yöneticilik ŞİİR gibidir çünkü çalışan ile idareci uyum içinde olursa çalışılan ortam cennet bahçesine dönüşür ancak şiirdeki sözcükler arasındaki kelime uyumu, ahengi olmasa işte o zaman tadımız kaçır. Şiir bile duyguların ifadesinde yetersiz kalır.*

Ö94:Yöneticilik SANAT gibidir çünkü tek başına eğitimle kazanılabilecek bir şey değildir.

Ö2:Yöneticilik ZULÜM gibidir çünkü liderlik organize etme özelliği yeteri kadar olmadığına veya ortam ve şartlara göre engellemelerle karşılaştığımızda zulüm olur.

3.5. Kadın Öğretmenlerin Yöneticilik Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Değişkenlere Göre İncelenmesi

3.5.1. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Ürettikleri Metaforlar

Araştırmaya katılan 103 kadın öğretmenin 25'i (%24.27) okul öncesi okullarda eğitim vermektedir. Okul öncesinde eğitim veren 25 öğretmenin oluşturmuş olduğu 25 metaforun 16'sı Liderlik, 4'ü Adalet, 2'si yönetim, 1'i Sanat, 1'i İş Yükü ve 1'i de Durum kategorisi ile ilişkilidir. Liderlik kategorisine ait Lider metaforu 2, Adalet kategorisine ait metaforlardan Terazi metaforu 2 öğretmen, diğer metaforlar ise 1 öğretmen tarafından üretilmiştir. Üretilen 25 metaforun yalnızca 1'i (%4) olumsuz anlam içermektedir. Olumsuz metafor ise Patron (f:1) metaforudur.

3.5.2. İlkokul Öğretmenlerinin Ürettikleri Metaforlar

Araştırma grubunu oluşturan 103 öğretmenden 19'u (%18.45) ilkokulda eğitim vermektedir. İlköğretimde görev yapan 19 öğretmenin oluşturmuş olduğu 19 metaforun 8'i Liderlik, 5'i Adalet, 3'ü Durum, 2'si Yönetim ve 1'i de Sanat kategorisiyle ilişkilidir. Adalet kategorisine ait Terazi metaforu 2 öğretmen tarafından diğer metaforlar ise 1 öğretmen tarafından oluşturulmuştur. Üretilen 19 metafordan yalnızca 3 (%15.78) tanesi olumsuz anlam içermektedir. Olumsuz metaforlar: Hacı yatmaz (f:1), Stres topu (f:1) ve Zulüm (f:1) dür.

3.5.3. Ortaokul Öğretmenlerinin Ürettikleri Metaforlar

Araştırmaya katılan 103 kadın öğretmenden 41'i (%39.81) ortaokulda görev yapmaktadır. Ortaokulda görev yapan 41 öğretmenin üretmiş olduğu 41 metaforun 11'i Liderlik, 8'i İş Yükü, 6'sı Durum, 6'sı Adalet, 5'i Yönetim, 4'ü Denge ve 1'i Sanat kategorisi ile ilişkilidir. Adalet Kategorisine ait Terazi metaforu 5 öğretmen, Liderlik kategorisine ait Mum metaforu 2 öğretmen diğer 39 metafor ise 1 öğretmen tarafından oluşturulmuştur. Üretilen 41 metaforun 9 (%21.95) tanesi olumsuz anlam içermektedir. Olumsuz anlam içeren metaforlar şunlardır: Kutu (f:1), İlaç (f:1), Cambaz (f:1), Annelik (f:1), Memurluk (f:1), Siyah beyaz film (f:1), Atıl görev (f:1), Bukalemun (f:1) ve Keskin bıçak (f:1) tır.

3.5.4. Lise Öğretmenlerinin Ürettikleri Metaforlar

Araştırmaya katılan 103 öğretmenden 18'i (%17.47) lisede görev yapmaktadır. Lisede görev yapan 18 öğretmenin oluşturmuş olduğu 18 metaforun 10'u İş Yükü, 6'sı Liderlik, 1' yönetim ve 1'i adalet kategorisine aittir. İş Yükü kategorisine ait Kölelik metaforu 3, Hamallık metaforu 2 öğretmen, diğer metaforlar ise 1 öğretmen tarafından oluşturulmuştur. Üretilen 18 metaforun 9' u olumlu anlam içerirken 9'u (%50) olumsuz anlam içermektedir. Olumsuz anlam içeren

metaforlar şunlardır: Kölelik (f:3), Hamallık (f:2), Yol (f:1), Evrak (f:1), Ateşten gömlek (f:1), Memur (f:1).

Elde edilen verilerin analizi sonucunda olumlu-olumsuz metaforlar, metaforların sayısı, her bir metaforun frekansı ile yüzdelik bilgisi ve görev yapılan okul kademesine ilişkin bilgiler Çizelge 5'te yer almaktadır.

ÇİZELGE 5: Kadın Öğretmenlerin Yöneticilik Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforların Değişkenler Bazlı Çizelgesi

Görev Yapılan Okul Kademesi	Frekans (f)	Üretilen Toplam Metafor Sayısı	Olumlu Metafor Sayısı		Olumsuz Metafor Sayısı	
			Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Okul Öncesi	25	25	24	96	1	4
İlkokul	19	19	16	84.21	3	15.78
Ortaokul	41	41	32	78.04	9	21.95
Lise	18	18	9	50	9	50

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Kadın öğretmenlerin okul yöneticisi kavramına yönelik olarak metaforik algılarının ne olduğunu tespit etmek için yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, kadın öğretmenler yöneticilik kavramını en fazla terazi, ikinci olarak da lider metaforu ile tanımlamıştır. Kölelik, adalet, mum metaforları ise üçüncü olarak en çok oluşturulan metaforlardır.

Araştırma sonuçlarına göre, kadın öğretmenlerin yöneticilik ile ilgili en fazla ürettikleri metaforlar liderlik kategorisinde toplanmıştır. Üretilen metaforların üçte birinden fazlası (% 37,66) bu gruptadır. Elde edilen bu sonuç Çobanoğlu ve Gökalp'in (2015) çalışması ile benzerlik göstermektedir. Bahse konu çalışmada liderlik kategorisi 2. en yüksek çıkan kategoridir. Bununla birlikte elde edilen bu sonuç Koçak (2011), Yıldırım ve Uğur (2011), Turhan ve Yaraş (2013) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuca göre, kadın öğretmenlerin okul yöneticiliği ile ilgili olarak ürettikleri metaforlar ikinci olarak iş yükü kategorisinde toplanmıştır. Bu kategoride üretilen metaforların oranı % 19.48'dir. okul yöneticiliği kavramına ilişkin kadın öğretmenlerin ürettiği diğer metaforların toplandığı kategoriler ise sırasıyla yönetim kategorisinde % 12.99, durum kategorisinde % 12.99, adalet kategorisinde % 7.8, denge kategorisinde % 5.2 ve sanat kategorisinde % 3.9'dur.

Bu sonuçlar doğrultusunda kadın öğretmenlerin yöneticilik ile ilgili olarak en çok ürettikleri kavramların yönetim alanına yakın olduğu düşünülen liderlik, yönetim, adalet ve denge gibi kategorilerde toplandığı ifade edilebilir.

Elde edilen bir diğer sonuca göre kadın öğretmenlerin yöneticilik kavramı ile ilgili olarak ürettikleri olumlu metaforlar olumsuz metaforlardan daha fazladır. Bu bulgu, kadın öğretmenlerin yöneticilik kavramına olumsuz anlam da yüklemekle birlikte çoğunlukla olumlu anlam yükledikleri şeklinde yorumlanabilir. Elde edilen bu sonuç Yıldırım ve Uğur (2011) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir.

Kadın öğretmenlerin okul yöneticiliği ile ilgili ürettikleri metaforlar görev yapılan okul kademesi değişkenine göre incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin ürettiği metaforlar çoğunlukla liderlik kategorisinde toplanmıştır. İlkokul kademesinde görev yapan sınıf öğretmenlerin ürettikleri metaforlar daha çok liderlik ve adalet kategorilerinde, ortaokul kademesinde görev yapan öğretmenlerin ürettikleri metaforlar liderlik, iş yükü, durum, adalet ve yönetim kategorilerinde, ortaöğretim kademesinde görev yapan öğretmenlerin ürettikleri metaforlar ise iş yükü ve liderlik kategorilerinde toplandığı söylenebilir.

Okul kademesine göre üretilen olumlu ve olumsuz metaforlar incelendiğinde ise, ortaöğretim kademesinde görev yapan öğretmenlerin yöneticilikle ilgili ürettikleri olumlu ve olumsuz metaforların sayısı eşittir. Okul öncesi, ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin yöneticilikle ilgili oluşturduğu olumlu metaforların sayısı olumsuz metaforların sayısından yüksektir. Ancak okul düzeyi yükseldikçe yöneticilikle ilgili üretilen olumsuz metafor sayısı artış göstermektedir.

5. ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde şu öneriler geliştirilmiştir:

- 1) Erzincan il merkezinde bulunan okullarda görev yapan öğretmenlerle yapılan bu çalışma diğer illerde de uygulanması verilerin genellenebilmesi açısından önemli görülmektedir.
- 2) MEB'e bağlı okullarda görev yapan kadın öğretmenler ile uygulanan bu çalışma, henüz öğretmen olmamış, Eğitim Fakültesinde eğitim gören 4. Sınıf kadın öğrencilere de uygulanabilir. Bu sayede kadınların yöneticilik hakkındaki görüşlerini yansıtan metaforlarda meslekte geçirilen sürenin, tecrübenin etkili olup olmadığı konusunda fikir sahibi olunabilir.
- 3) Kadın öğretmenlere uygulanan bu çalışma erkek öğretmenlere de uygulanarak farklı cinsiyetteki öğretmenlerin ürettiği metaforlar karşılaştırılabilir ve yönetici algısında cinsiyet değişkeni detaylı irdelenebilir.
- 4) Araştırmada ortaya çıkan metaforlar; likert tipi ölçek hazırlayacak araştırmacılara kaynak oluşturabilir.

6. KAYNAKÇA

Arslan, M. M., ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik düşünme ve öğrenme yaklaşımının eğitim-öğretim açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 171, 100-108.

Aydın, M. (2005). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.

Aydın, F. (2011). Üniversite öğrencilerinin "çevre" kavramına ilişkin metaforik algıları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 26, 25-44.

Başaran, E. İ. (1992). *Yönetimde insan ilişkileri*. Ankara: Kadioğlu Matbaacılık.

- Binbaşıoğlu, C. (1978). *Eğitim yöneticiliği*. Ankara: Binbaşıoğlu
- Botha, E. (2009). Why metaphor matters in education. *South African Journal of Education*, 29, 431-444.
- Bozkurt, Ö. ve Ergun, T. (1998). *Kamu yönetimi sözlüğü*, (Fransızca ve İngilizce Karşılıklarıyla) (Ed: Seriyse Sezen), Ankara: TODAİE Yayıncılık.
- Bursalıoğlu, Z. (1976). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi
- Cerit Y. (2008a). Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (4), 693-712.
- Cerit Y. (2008b). Öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin müdür kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 33(147), 3-13.
- Cömert, M., ve Üstüner M. (2008). Eğitim yönetimi teftişi planlaması ve ekonomisi anabilim dalı lisansüstü dersleri ve tezlerine ilişkin bir inceleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 497-515.
- Çelikten, M., & Özbaş, M. (2014). *Eğitim yönetimi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Çobanoğlu, N., & Gökalp, S. (2015). Öğretmen adaylarının okul müdürüne ilişkin meteforik algıları/Metaphoric perceptions of teacher candidates for school managers. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 279-295.
- Demirtaş, H. (2008). *Okul örgütü ve yönetimi*. (Sarpkaya, R., Ed.) Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi. Ankara: Anı
- Dönmez, Ö. (2008). *Türk eğitim sisteminde kullanılan yönetici metaforları* (Kayseri ili örneği). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Döş, İ. (2010). Aday öğretmenlerin müfettişlik kavramına yönelik metafor algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 607-629.
- Erdoğan, İ. (2000). *Okul yönetimi ve öğretim liderliği*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Fennel, H. A. (1996). An exploration of principals' metaphors for leaders and power. http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/search/detailmini.jsp?_nfpb=true&_ERICExtSearch_SearchValue_0=ED399626&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED399626
- Koçak, O. (2011). *Okul müdürlerinin; öğrencilik, öğretmenlik ve müdürlük dönemlerindeki okul yöneticiliğine ilişkin meteforik algıları*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Koçel, T. (2011). *İşletme yöneticiliği* (13. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2005). *Metaforlar hayat, anlam ve dil*. (Çev: Demir, G. Y.). İstanbul: Paradigma.
- Levine, P.M. (2005). Metaphors and images of classrooms. *Kapa Delta Pi Record*, 41(4), 172-175.

- Marshall, H. H. (1990). Metaphor as an instructional tool in encouraging student teacher reflection. *Theory into Practice*, 24, 128-132.
- Martinez, M.A., Sauleda, N., & Huber, G.L. (2001). Metaphors As Blueprints Of Thinking About Teaching And Learning. *Teaching and Teacher Education*, 17, 965–977.
- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor*. G, Bulut (Çev). İstanbul: Mü-Ka
- Oxford, R., Tomlinson, S., Barcelos, A., Harrington, C., Lavine, R., Saleh, A., & Longhini, A. (1998). Clashing metaphors about classroom teachers: toward asystematic typology for the language teaching field, *System*, 26, 3-50.
- Öztaş, N. (2017). *Yönetim: örgüt ve yönetim kuramları* (5.Baskı). Antalya: Otorite Yayıncılık.
- Palmquist, Ruth A. (2001). Cognitive Style and Users' Metaphors For The Web : An Exploratory Study. *Journal of A Academic Librarianship*, Vol: 27, Issue : 1.
- Perry, C., & Cooper, M. (2001). Metaphors are good mirrors: Reflecting on change for teacher educators. *Reflective practice*, 2(1), 41-52.
- Pantina, P. A. (1991). *Metaphor and the high school principalship*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hofstra University, New York.
- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının "öğretmen" kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar . *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131-155.
- Saban, A. (2009) Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeleri, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 7(2), 281-326.
- Shaw, D.M., Barry, A. & Mahlios, M. (2008). Preservice teachers' metaphors of teaching in relation to literacy beliefs. *Teachers and Teaching: Theory and Practice* 14(1), 35–50
- Şişman, M. Ve Taşdemir, İ. (2008). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: Pegem A.
- Taymaz, H. (1989). *Uygulamalı okul yönetimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
- Turhan, M. ve Yaraş, Z. (2013). Öğretmen ve öğrencilerin öğretmen, disiplin, müdür, sınıf kuralları, ödül ve ceza kavramlarına ilişkin metafor alguları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 23 (1), 129-145.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım N. ve Uğur, M. (2011). Öğrencilerin algısından okul müdürü imgelerinin karikatürize ifadeleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 19 (2),409-426

Değerli Öğretmenim, “Kadın Öğretmenlerin Okul Yöneticiliği Hakkındaki Görüşlerinin Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi” konulu bir çalışma yapıyorum. Bunun için aşağıda yer alan soruları inceleyiniz ve size uygun olarak cevaplayınız.

Bu bölümde bazı kişisel bilgilerinizin elde edilmesi amaçlanmaktadır.

1. Kaç Yaşındasınız? : _____

2. Kaç yıllık öğretmenlik tecrübesine sahipsiniz? _____

3. Evli misiniz? _____

4. Çocuğunuz var mı? Cevabınız evet ise sayısını yazabilir misiniz? _____

5. Mezun olduğunuz lisans programının adını yazabilir misiniz? _____

6. Branşınız nedir? _____

7. Hangi okul kademesinde görev yapmaktasınız (okul öncesi, ilk okul vb.)? _____

8. İdareci Olmak İster misiniz? Neden?

Aşağıda yer alan cümleyi sizin için en uygun ifadelerle tamamlayınız. Not: Yaptığınız benzetmeyi açıklamak için “çünkü” bölümünden sonra istediğiniz kadar yazabilirsiniz.

Yöneticilik gibidir-(benzer), çünkü;

BİRLİKTELİK KURALLARIYLA KÜTÜPHANE ÖDÜNÇ ALMA KAYITLARININ ANALİZİ: DÜZCE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEK UYGULAMASI

Süleyman ÖZLÜK ¹, Fatih KAYAALP ²

¹ Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, suleymanozluk56@gmail.com- 0000-0001-6312-3997

²Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, fatihkayaalp@duzce.edu.tr- 0000-0002-8752-3335

ÖZET

Bilişim Teknolojileri, maliyetlerinin ucuzlaması dolayısıyla birçok kurum ve şirkette günümüzde yaygın olarak kullanılır hale gelmiştir. Bu sayede çeşitli sistemler içerisinde ortaya çıkan ve depolanan verilerin miktarı da çok büyük hacimlere ulaşmıştır. Bu verilerin içerisinde anlamlı bilgi çıkarma süreçleri olarak da tarif edilen Veri Madenciliği oldukça önem kazanmıştır. Yapılan bu çalışmada Düzce Üniversitesi Kütüphane Kayıtları veri kümesi üzerinde Veri Madenciliği yöntemlerinden biri olan Birliktelik Kuralları algoritmalarından Apriori, Fp-Growth ve Eclat algoritmalarının çeşitli destek ve güven değerlerine göre çalıştırılmalarıyla tekrar eden ilişkilerin/kuralların keşfedilmesi çalışması gerçekleştirilmiştir. Kitap seviyesinde tekrar eden kural örnekleri bulunamamıştır. Fakat kütüphanede bulunan kitap kategorileri seviyesinde beraber ödünç alınma örüntüleri görülmüş ve bunlara ilişkin bulunan kurallar ortaya konulmuştur. Aynı zamanda okuyucuların cinsiyetlerinin, kitap ödünç alma davranışlarına olan etkisi de araştırılmış ve bulunan sonuçlar değerlendirilmiştir. Bu kuralların bulunmasının yanı sıra belirtilen Birliktelik Kuralları algoritmalarının Python, R ve SPMF platformlarındaki performansları da deneyler sırasındaki çalışma süreleri (ms) ve işgal ettikleri bellek miktarları (MB) ölçütleri üzerinden karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre SPMF programının en az bellek işgaliyeti ve en düşük çalışma süresi değerleriyle göre öne çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Birliktelik Kuralları, Market Sepet Analizi, Apriori, SPMF, Python, R

1. GİRİŞ

Bilgi kaynaklarının hacmi, iş süreci yönetimi gibi yaşamın tüm alanlarını geniş ölçüde etkileyen veritabanı teknolojisi, ağ teknolojisi ve dijital kütüphane teknolojisinin sürekli

gelişimi ve kapsamlı uygulamasıyla birlikte giderek daha da büyümektedir [1]. Akademik kütüphane yönetimi, tıbbi sağlık, bankacılık, pazarlama, E-Ticaret, sigortacılık alanında bilgi hacminin küresel olarak 20 ayda bir ikiye katlandığı tahmin edilmektedir (Kim, 2022). Ancak bu verilerin depolanması ve etkin bir şekilde nasıl kullanılacağı sorun haline gelmiştir. İnsanlar genellikle bu kadar büyük bilgi kaynakları karşısında kaybolurlar ve ihtiyaç duyulan bilgiyi hızlı ve etkili bir şekilde bulmakta zorlanırlar. Bu da bol veriye sahip olunmasına rağmen bilgi kıtlığına neden olur.

Günümüzde, birçok kütüphanede Kütüphane Otomasyon Sistemleri kullanılmakta ve okuyucuların kütüphane kaynaklarını ziyaret geçmişleri hakkında çok sayıda veri toplanmaktadır. Bu tür verilerin arkasında pek çok önemli bilgi gizlidir ve bu gizli bilgileri ortaya çıkarmak için Veri Madenciliği (VM) kullanılmaktadır. Bu süreçte VM tekniklerinden olan Birliktelik Kuralları, büyük miktarlardaki veriler içerisinde tanımlayıcı veri öğeleri arasındaki karşılıklı ilişkileri çıkarmak için gerekli bilgiyi içeren önemli teknolojilerden biridir [2]. VM modelleri tahmine dayalı ve tanımlayıcı olmak üzere ikiye ayrılır. Tahmine dayalı modellerden Sınıflandırma, Regresyon ve Sapma Tespiti Analizi; tanımlayıcı modellerden ise Kümeleme, Birliktelik Kuralları ve Sıralı Örüntü Keşfi en çok kullanılan veri madenciliği yöntemlerindedir.

Birliktelik Kuralları yöntemi, bir veri kümesinde sıklıkla tekrar eden öğelerin saptanması ve veri kümesindeki öğeler arasındaki bağlantıların ve ilişkilerin (örüntü) tespit edilmesi için kullanılmaktadır. Birliktelik kuralları, verilerin davranışlarının analizi ile geleceğe yönelik çalışmalar yapılmasını destekleyen tanımlayıcı bir modeldir. Birliktelik Kurallarının en tipik örneği Pazar Sepet Analizidir (Market Basket Analysis). Verilerin çoğu barkod tarayıcılar kullanılarak toplanır. Pazar sepeti veri tabanı olarak bilinen bu veri tabanı, geçmiş işlemlerle ilişkin çok sayıda kayıttan oluşmaktadır. Her bir kayıta, bir müşteri tarafından bir satışta satın alınan tüm ürünler listelenir. Hangi müşteri gruplarının hangi ürün grubuna meyilli olduğunu bilmek, marketlerin market düzeninin ve market kataloğunun birbiriyle en uygun şekilde yerleştirilmesi için gerçek hayatta da sıklıkla uygulanmakta olan bir yöntemdir.

Bu çalışmada, Düzce Üniversitesi lisans ve lisansüstü öğrencileriyle, akademik ve idari personellerinin kütüphaneden kitap ödünç alma kayıtları içerisinde sıklıkla tekrar eden ödünç alma desenlerini keşfetmek için Birliktelik Analizi algoritmalarından olan Apriori, FP-Growth ve Eclat algoritmaları farklı destek ve güven değerleriyle R, Python ve SPMF VM platformlarında uygulanmıştır. Yapılan deneyler neticesinde Apriori, FP-Growth ve Eclat

algoritmalarının her 3 platformdaki çalışma süreleri ve deneyler sırasında kullandıkları bellek miktarlarının ortalamaları grafiklerle karşılaştırılmıştır. Aynı zamanda bu süreçte kitap ödünç alma kuralları da keşfedilmeye çalışılmış fakat kitap/lar seviyesinde beraber ödünç alınma kuralları bulunamamıştır. Yapılan detaylı incelemelerde kütüphanede bulunan kitap kategorileri arasında tekrar eden beraber ödünç alma kuralları görülmüştür. Bu kurallar aynı zamanda okuyucu cinsiyetleri açısından da değerlendirilerek kitap okuma davranışları değerlendirilmiştir.

Veri Madenciliği

Günümüzde bilgi teknolojilerinin etkin ve verimli bir şekilde kullanılması birçok sektör tarafından kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu süreçte depolanan verinin büyüklüğü de artmıştır. Depolanmış olan bu verilerden çıkarım yapma çalışmalarına verilen bir isim olarak VM oldukça önem kazanmıştır. VM en genel tanımı ile büyük boyutlu verilerin toplanması, analiz edilmesi ve aralarından anlamlı bilgilerin çıkarımı olarak tanımlanabilir [3]. VM kapsam bileşenleri Görsel 1’de verilmiştir.

Görsel 1. Veri Madenciliğinin Kapsam Bileşenleri [4]

Görsel 1’de görüldüğü gibi VM, verileri analiz etmek için makine öğrenimi, istatistik, yapay zekâ ve veritabanı teknolojileri gibi farklı disiplinlerden yararlanır.

VM, büyük veri kümelerinin içerisinde keşfedilmeyen bilgilerin, ön tahminleri ortaya çıkaramadığımız, ayrıca keşfedilmesi halinde ihtiyacı olan birime büyük fayda sağlayarak faydalı bilginin ortaya çıkarma sürecidir [5].

Birliktelik Kuralları

Birliktelik kuralları, VM 'nin en önemli tekniklerinden biridir. İşlemsel veritabanlarında ve diğer bilgi havuzlarında öge veya nesne kümeleri arasında sık örüntüler, ilişkiler, korelasyonları bulmaya çalışır [6]. Günlük faaliyetlerden elde edilen verilerle birlikte veri hacmi çarpıcı bir şekilde artmaktadır. Bu nedenle, veri tabanındaki büyük miktarda veriden birliktelik kuralları madenciliği, herhangi bir ticari karar verme sürecinde yardımcı olabilecek birçok endüstri için ilgi çekicidir. Teknik verilerden birliktelik kurallarını keşfetmek için geleneksel olarak insan davranışının bazı yönlerini gösteren öğeler arasındaki ilişkileri tanımlamaya odaklanmıştır, ör. Müşterilerin birlikte satın alacakları ürünleri belirlemek için satın alma davranışı [7].

Birliktelik kuralı öğrenme, makine öğreniminin çok önemli kavramlarından biridir ve Pazar Sepeti analizinde, Web kullanımı madenciliğinde, sürekli üretimde vb. kullanılır. Burada pazar sepeti analizi, çeşitli büyük perakendeciler tarafından ilişkileri keşfetmek için kullanılan bir tekniktir [8].

Performans Kriterleri

Yapılan bu çalışmada performans kriterleri olarak çalışma süresi (ms) ve bellek işgaliyeti (MB) kullanılmıştır.

Çalışma Süresi:

Çalıştırılan programın/kodun, işlemleri ne kadar zamanda tamamladığını ölçmek için kullanılmış ve ms cinsinden ölçülmüştür. SPMF programında Apriori, FP-Growth ve Eclat algoritmaları çalıştırıldığında çalışma süresi “ms” cinsinden çıktı olarak verilmektedir. R programında Apriori, FP-Growth ve Eclat algoritmaların çalışma sürelerini algoritmaların ilk satır ve son satırına “format (Sys.time(), "%H:%M:%OS3")” R süre kodu eklenerek arasındaki fark “ms” cinsinden hesaplanmıştır. R programında Apriori, FP-Growth ve Eclat algoritmaların çalışma sürelerini algoritmaların ilk satır ve son satırına “datetime.utcnow().isoformat(sep=' ', timespec='milliseconds') ” Python süre kodu eklenerek arasındaki fark “ms” cinsinden hesaplanmıştır.

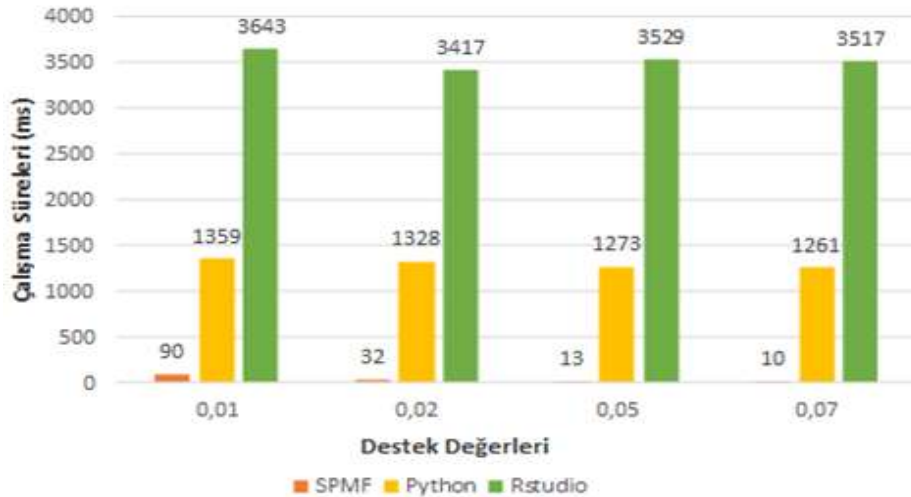
Kullanılan Bellek Boyutu

Çalıştırılan programın/kodun çalışmaya başladığı andan bitinceye-bitinceye kadar sistemde ne kadar bellek işgal ettiğini görmek için kullanılmış ve MB cinsinden ölçülmüştür. SPMF programında Apriori, FP-Growth ve Eclat algoritmaları çalıştırıldığında kullanılan bellek boyutunu “MB” cinsinden çıktı olarak vermektedir. R programında Apriori, FP-Growth ve Eclat algoritmaları çalıştırıldığında kullanılan bellek boyutunu “memory.size (max=TRUE)” fonksiyonu ile “MB” cinsinden hesaplanmıştır. Python programında Apriori, FP-Growth ve Eclat algoritmaları çalıştırıldığında kullanılan bellek boyutunu “memory usage” fonksiyonu ile “MB” cinsinden hesaplanmıştır.

Algoritmaların performanslarını değerlendirmek ve karşılaştırmak için yapılan deneyler Intel Core İ7-2670QM CPU @ 2.20Ghz (8 CPUs) işlemci ve 8 GB DDR3 RAM donanım özelliklerine sahip bir bilgisayar üzerinde çalıştırılmıştır. Güvenilir zaman ölçümü ve bellek boyutu için, deneyler devam ederken bilgisayarda eş zamanlı olarak başka bir uygulama çalıştırılmamıştır.

Çalışma Sürelerinin Karşılaştırılması

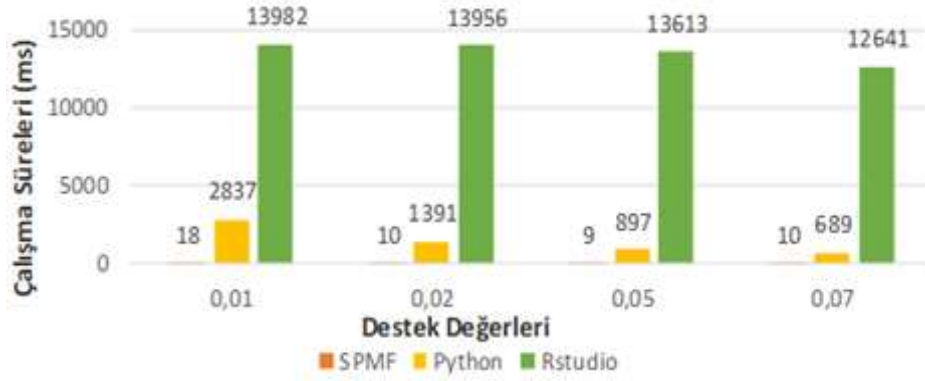
Birliktelik Kuralları algoritmalarının deneyler sırasındaki çalışma süreleriyle ilgili karşılaştırma grafikleri aşağıda verilmektedir.

Görsel 2. Tüm Veri Setinde Apriori Algoritmasının Çalışma Sürelerinin Karşılaştırılması

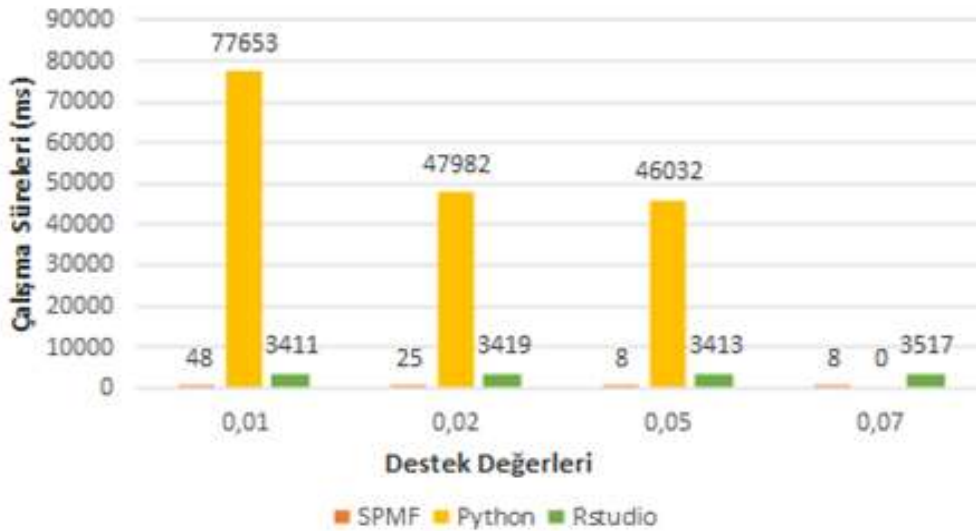
Görsel 2’de SPMF, Python ve RStudio programlarında tüm veri setinde Apriori algoritmasının 0,01, 0,02, 0,05, 0,07 destek değerlerine 0,1, 0,2, 0,3 güven değerleri verilerek çalışma sürelerinin (ms) ortalamaları alınarak grafik çizilmiştir. Grafiğe göre Apriori

algoritmasının çalışma süresinin en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının çalışma süresinin en az olduğu destek değeri 0,07'dir. RStudio programının 0,01 destek değerinde çalışma süresinin en çok olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 3. Tüm Veri Setinde FP-Growth Algoritmasının Çalışma Sürelerinin Karşılaştırılması

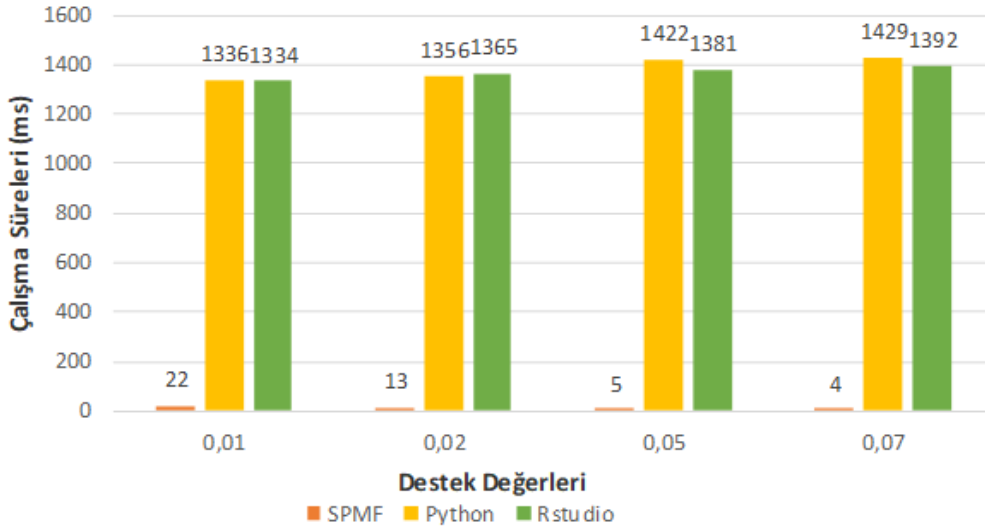
Görsel 3'te FP-Growth algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle çalışma sürelerinin ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre FP-Growth algoritmasının çalışma süresinin en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının çalışma süresinin en az olduğu 0,05 destek değeridir. RStudio programının 0,01 destek değerinde çalışma süresinin en çok olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 4. Tüm Veri Setinde Eclat Algoritmasının Çalışma Sürelerinin Karşılaştırılması

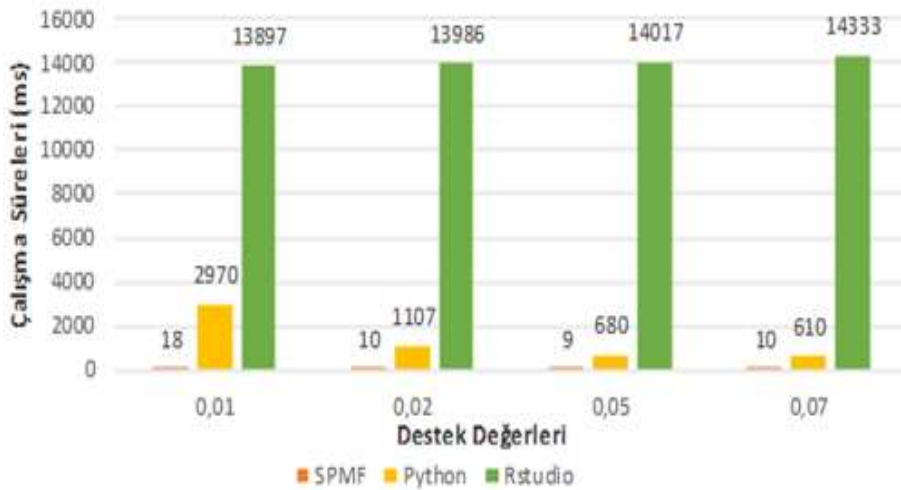
Görsel 4'te Eclat algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek değerlerinin çalışma süreleri alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre Eclat algoritmasının çalışma süresinin

en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının çalışma süresinin en az olduğu 0,05 ve 0,07 destek değeridir. Çalışma süresinin en çok olduğu program ise Python programıdır.

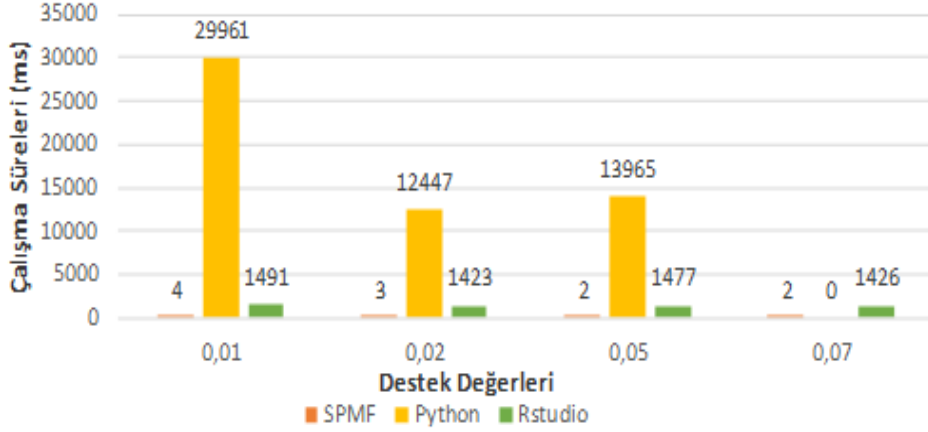
Görsel 5 Erkekler Setinde Apriori Algoritmasının Çalışma Sürelerinin Karşılaştırılması

Görsel 5'te Apriori algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle çalışma sürelerinin ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre Apriori algoritmasının çalışma süresinin en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının çalışma süresinin en az olduğu 0,07 destek değeridir. Python programının 0,07 destek değerinde çalışma süresinin en çok olduğu gözlemlenmiştir.

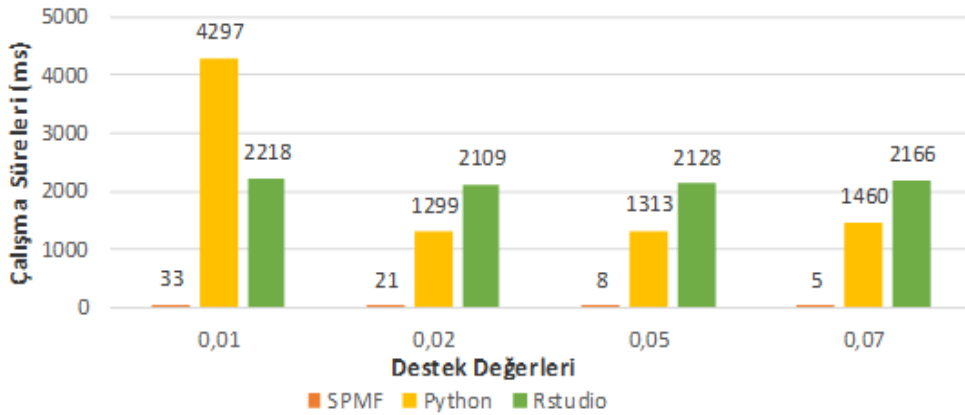
Görsel 6. Erkekler Veri Setinde FP-Growth Algoritmasının Çalışma Sürelerinin Karşılaştırılması

Görsel 6'da FP-Growth algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle çalışma sürelerinin ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre FP-Growth algoritmasının çalışma süresinin en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının çalışma süresinin en az olduğu 0,05 destek değeridir. RStudio programının 0,07 destek değerinde çalışma süresinin en çok olduğu gözlemlenmiştir.

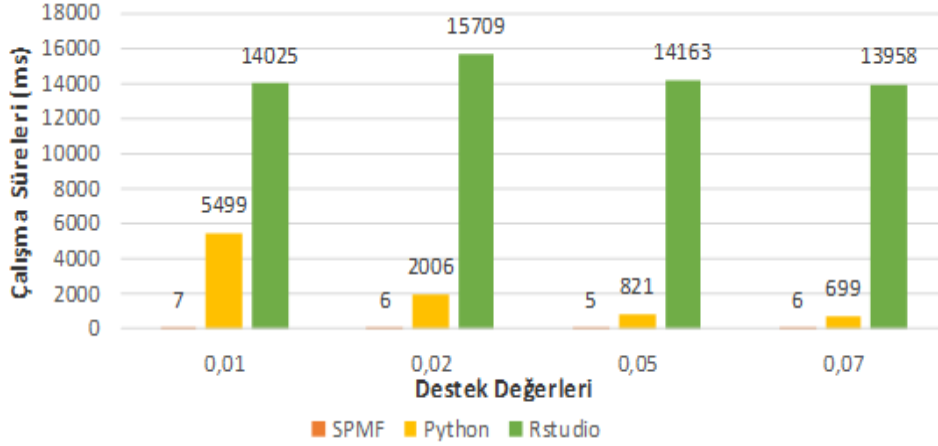
Görsel 7. Erkekler Veri Setinde Eclat Algoritmasının Çalışma Sürelerinin Karşılaştırılması

Görsel 7'de Eclat algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle çalışma sürelerinin ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre Eclat algoritmasının çalışma süresinin en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının çalışma süresinin en az olduğu 0,05 ve 0,07 destek değeridir. Python programının 0,01 destek değerinde çalışma süresinin en çok olduğu gözlemlenmiştir.

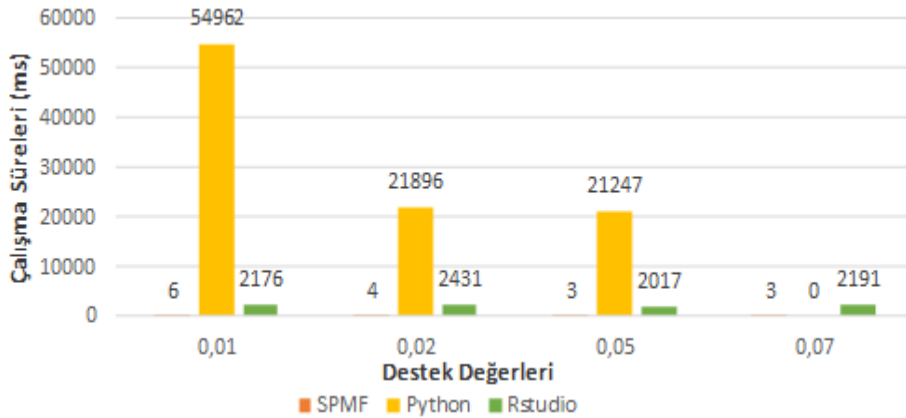
Görsel 8. Bayanlar Veri Setinde Apriori Algoritmasının Çalışma Sürelerinin Karşılaştırılması

Görsel 8’de Apriori algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle çalışma sürelerinin ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre Apriori algoritmasının çalışma süresinin en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının çalışma süresinin en az olduğu 0,07 destek değeridir. Python programının 0,01 destek değerinde çalışma süresinin en çok olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 9. Bayanlar Veri Setinde FP-Growth Algoritmasının Çalışma Sürelerinin Karşılaştırılması

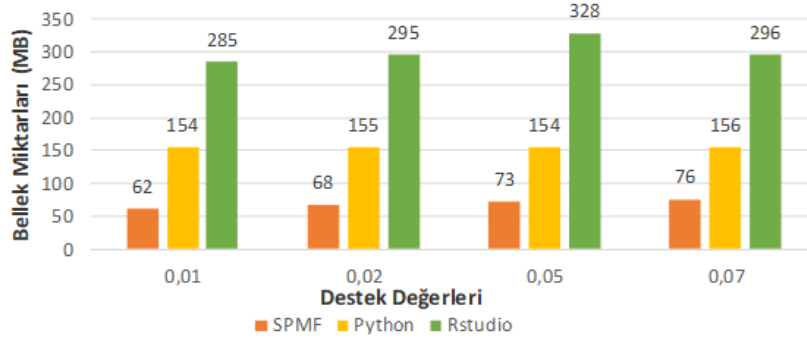
Görsel 9’da FP-Growth algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle çalışma sürelerinin ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre FP-Growth algoritmasının çalışma süresinin en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının çalışma süresinin en az olduğu 0,05 destek değeridir. RStudio programının 0,02 destek değerinde çalışma süresinin en çok olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 10. Bayanlar Veri Setinde Eclat Algoritmasının Çalışma Sürelerinin Karşılaştırılması

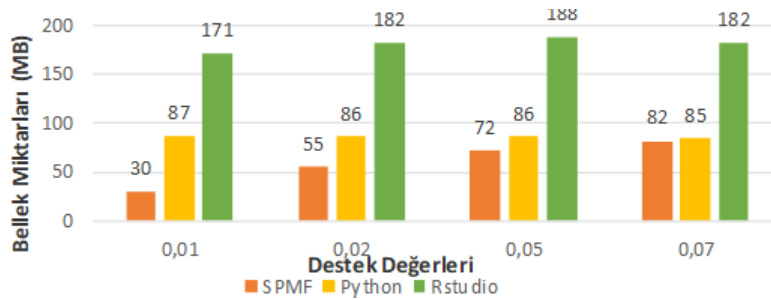
Görsel 10’de Eclat algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle çalışma sürelerinin ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre Eclat algoritmasının çalışma süresinin en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının çalışma süresinin en az olduğu 0,05 ve 0,07 destek değeridir. Python programının 0,01 destek değerinde çalışma süresinin en çok olduğu gözlemlenmiştir.

1.1.Bellek Miktarları Karşılaştırılması

Görsel 11. Tüm Veri Setinde Apriori Algoritmasının Bellek Miktarının Karşılaştırılması

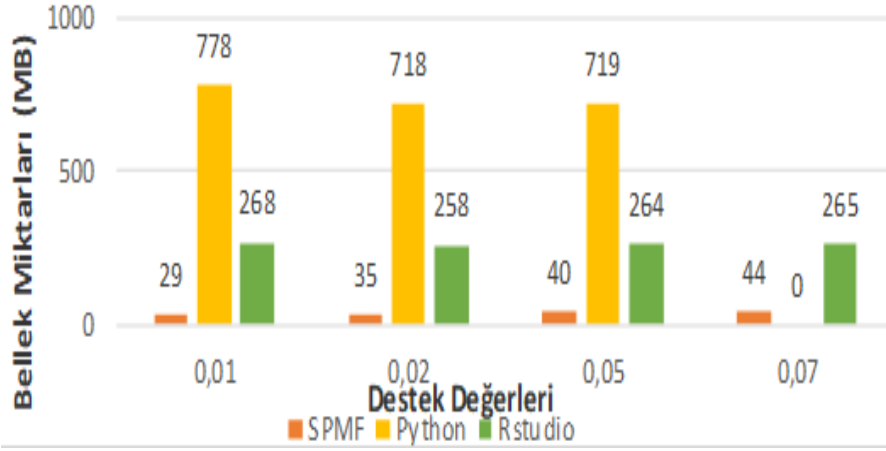
Görsel 11’de Apriori algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle kullanılan bellek miktarlarının ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre Apriori algoritmasının bellek miktarının en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının bellek miktarının en az olduğu 0,01 destek değeridir. RStudio programının 0,05 destek değerinde bellek miktarının en çok olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 12. Tüm Veri Setinde FP-Growth Algoritmasının Bellek Miktarının Karşılaştırılması

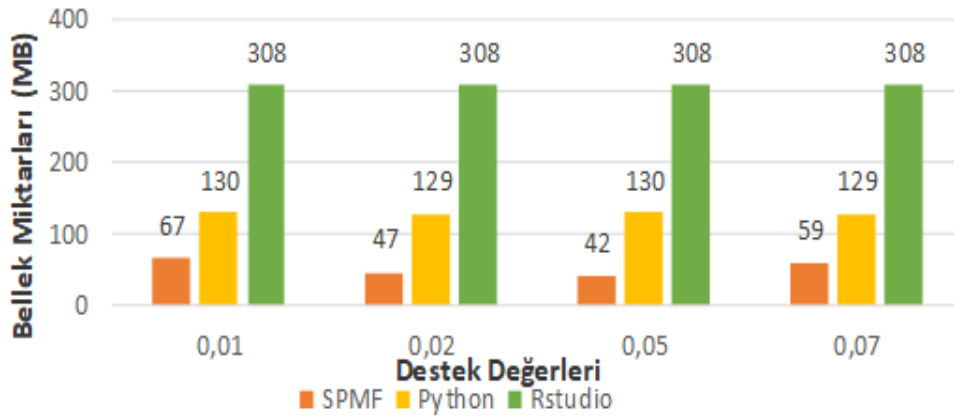
Görsel 12’de FP-Growth algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle kullanılan bellek miktarlarının ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre FP-Growth algoritmasının bellek miktarının en az olduğu program SPMF

programdır. SPMF programının bellek miktarının en az olduğu 0,01 destek değeridir. RStudio programının 0,05 destek değerinde bellek miktarının en çok olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 13. Tüm Veri Setinde Eclat Algoritmasının Bellek Miktarının Karşılaştırılması

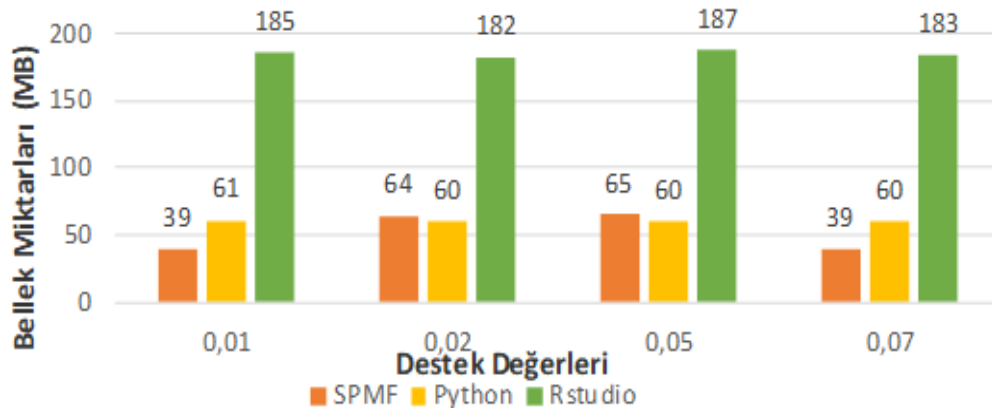
Görsel 13'te Eclat algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle kullanılan bellek miktarlarının ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre Eclat algoritmasının bellek miktarının en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının bellek miktarının en az olduğu 0,01 destek değeridir. Python programının 0,01 destek değerinde bellek miktarının en çok olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 14. Erkekler Veri Setinde Apriori Algoritmasının Bellek Miktarının Karşılaştırılması

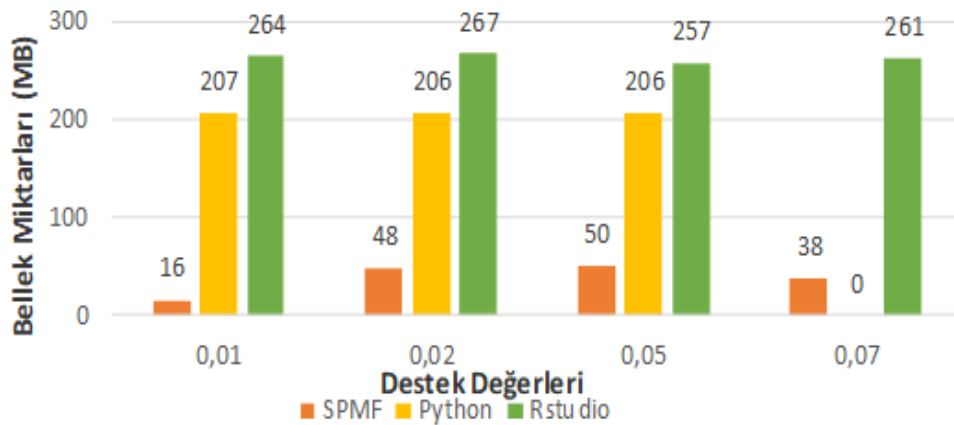
Görsel 14'te Apriori algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle kullanılan bellek miktarlarının ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre Apriori algoritmasının bellek miktarının en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF

programının bellek miktarının en az olduğu 0,05 destek değeridir. RStudio programının bellek miktarının en çok olduğu gözlemlenmiştir.

Görse 15. Erkekler Veri Setinde FP-Growth Algoritmasının Bellek Miktarının Karşılaştırılması

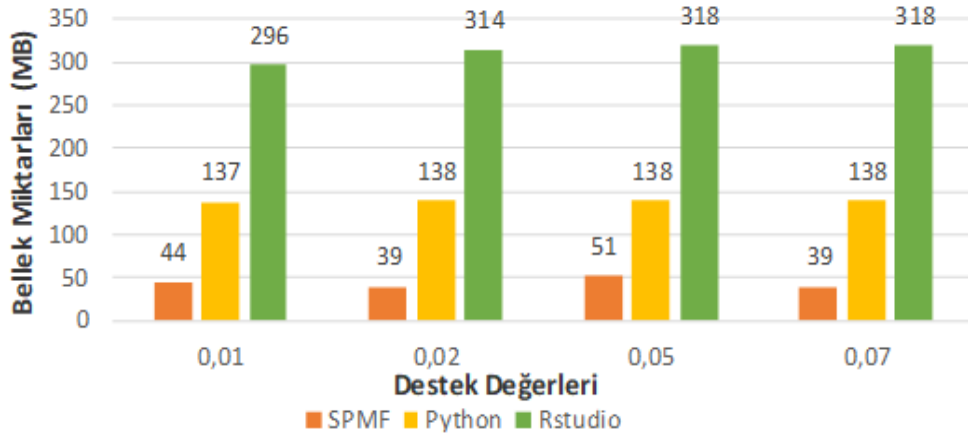
Görsel 15'te FP-Growth algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle kullanılan bellek miktarlarının ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre FP-Growth algoritmasının bellek miktarının en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının bellek miktarının en az olduğu 0,01 ve 0,07 destek değeridir. RStudio programının 0,05 destek değerinde bellek miktarının en çok olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 16. Erkekler Veri Setinde Eclat Algoritmasının Bellek Miktarının Karşılaştırılması

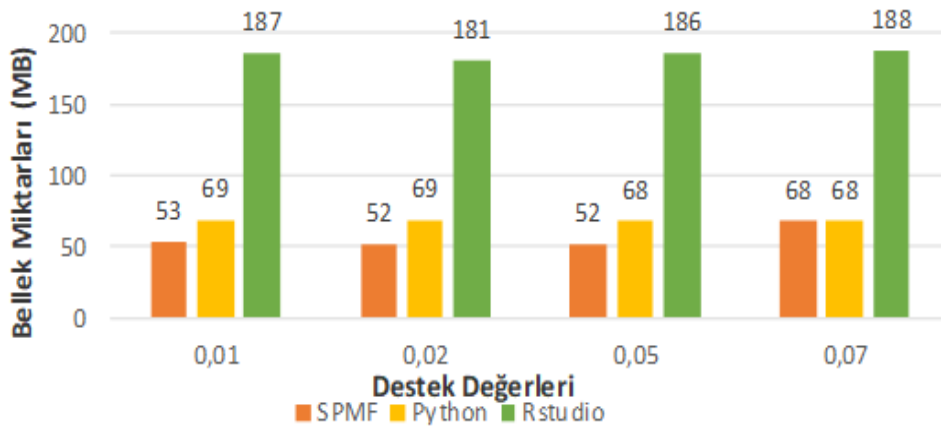
Görsel 16'da Eclat algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle kullanılan bellek miktarlarının ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre Eclat algoritmasının bellek miktarının en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF

programının bellek miktarının en az olduğu 0,01 destek değeridir. RStudio programının 0,02 destek değerinde bellek miktarının en çok olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 17. Bayanlar Veri Setinde Apriori Algoritmasının Bellek Miktarının Karşılaştırılması

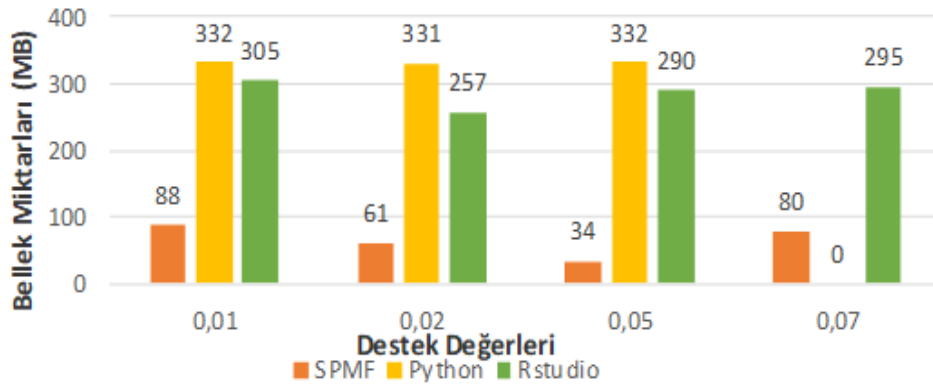
Görsel 17’de Apriori algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle kullanılan bellek miktarlarının ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre Apriori algoritmasının bellek miktarının en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının bellek miktarının en az olduğu 0,02 ve 0,07 destek değeridir. RStudio programının 0,05 ve 0,07 destek değerinde bellek miktarının en çok olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 18. Bayanlar Veri Setinde FP-Growth Algoritmasının Bellek Miktarının Karşılaştırılması

Görsel 18’de FP-Growth algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle kullanılan bellek miktarlarının ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre FP-Growth algoritmasının bellek miktarının en az olduğu program SPMF

programdır. SPMF programının bellek miktarının en az olduğu 0,01 destek değeridir. RStudio programının 0,07 destek değerinde bellek miktarının en çok olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 19. Bayanlar Veri Setinde Eclat Algoritmasının Bellek Miktarının Karşılaştırılması

Görsel 19’da Eclat algoritmasının tüm platformlarda karar verilmiş destek ve güven değerleriyle kullanılan bellek miktarlarının ortalamaları alınarak analiz edilmiştir. Grafiğe göre Eclat algoritmasının bellek miktarının en az olduğu program SPMF programıdır. SPMF programının bellek miktarının en az olduğu 0,05 destek değeridir. RStudio programının 0,01 ve 0,05 destek değerinde bellek miktarının en çok olduğu gözlemlenmiştir.

```

Alman Edebiyatı=t ==> Türk edebiyatı Roman=t #SUP: 221 #CONF: 0.41154562383612664
İngiliz edebiyatı=t ==> Türk edebiyatı Roman=t #SUP: 498 #CONF: 0.437609841827768
İngiliz edebiyatı=t ==> Türk Tarihi=t #SUP: 185 #CONF: 0.1625659050966608
İngiliz edebiyatı=t ==> Amerikan Edebiyatı=t #SUP: 199 #CONF: 0.17486818980667837
Bilgisayar Bilimi=t ==> Türk edebiyatı Roman=t #SUP: 498 #CONF: 0.36034732272069464
Türk Tarihi=t ==> Türk edebiyatı Roman=t #SUP: 1256 #CONF: 0.4052920296869958
Türk edebiyatı Roman=t ==> Türk Tarihi=t #SUP: 1256 #CONF: 0.17475998330318632
Fizik=t ==> Türk edebiyatı Roman=t #SUP: 517 #CONF: 0.36052998605299863
Fransız Edebiyatı=t ==> Türk edebiyatı Roman=t #SUP: 306 #CONF: 0.43342776203966005
Psikoloji=t ==> Türk edebiyatı Roman=t #SUP: 414 #CONF: 0.3812154696132597
Tanımsız Kategori=t ==> Türk edebiyatı Roman=t #SUP: 182 #CONF: 0.4666666666666667
Matematik=t ==> Türk edebiyatı Roman=t #SUP: 281 #CONF: 0.3575063613231552
İşletme yönetimi=t ==> Türk edebiyatı Roman=t #SUP: 756 #CONF: 0.3361493997332148
Türk edebiyatı Roman=t ==> İşletme yönetimi=t #SUP: 756 #CONF: 0.10518992625573953
Amerikan Edebiyatı=t ==> Türk edebiyatı Roman=t #SUP: 930 #CONF: 0.4301572617946346
Türk edebiyatı Roman=t ==> Amerikan Edebiyatı=t #SUP: 930 #CONF: 0.129400306108251

```

Görsel 20. SPMF Apriori Algoritması Destek: 0,01, Güven: 0,1 Değeri için Kural Sonuçları

Kural sonuçlarına göre Alman Edebiyatı kategorisinde kitap alan lisans/lisansüstü, akademik ve idari personellerin Türk Edebiyatı Roman kategorisinde kitap alma olasılığı %41 olarak görülmektedir. Toplam birlikte alınan kitap kategori sayısı 221’dir.

2'inci kuralda ise İngiliz Edebiyatı kategorisinde kitap alan lisans/lisansüstü, akademik ve idari personellerin Türk Edebiyatı Roman kategorisinde kitap alma olasılığı %43 olarak görülmektedir. Toplam birlikte alınan kitap kategori sayısı 498'dir.

3'üncü kuralda ise İngiliz Edebiyatı kategorisinde kitap alan lisans/lisansüstü, akademik ve idari personellerin Türk Tarihi kategorisinde kitap alma olasılığı %16 olarak görülmektedir. Toplam birlikte alınan kitap kategori sayısı 185'tir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yapılan deney sonuçları incelendiğinde, SPMF programının bütün algoritmaların tüm destek ve güven değerleri için yapılmış deneylerinde çalışma süreleri açısından en hızlı olduğu görülmüştür. SPMF programı Apriori, FP-Growth ve Eclat algoritmalarında erkekler veri setinde en hızlı çalışma sürelerini vermiştir. Python ile R'nin sıralaması ise kullanılan algoritmanın destek ve güven değerlerine göre zaman zaman yer değiştirmektedir.

Deney sonuçları, bellek kullanım miktarları açısından değerlendirildiğinde SPMF programının Apriori, Fp-Growth ve Eclat algoritmalarındaki tüm destek ve güven değerleri için en az bellek kullanımı yaptığı görülmüştür. SPMF programının Apriori algoritmasıyla Bayanlar veri seti, FP-Growth algoritmasıyla Tüm veri seti ve Eclat algoritmasıyla yine bayanlar veri seti üzerinde en az bellek kullanımı yaptığı görülmüştür.

Sonuç olarak SPMF programı Apriori, FP-Growth ve Eclat algoritmalarında çalışma süreleri bakımından 0,05 destek değeri için en verimli programdır. SPMF programının tüm veri seti üzerindeki tüm algoritmaların bellek miktarı bakımından 0,01 destek değeri için, erkekler veri seti üzerindeki tüm algoritmaların bellek miktarı bakımından 0,01 destek değeri için ve bayanlar veri seti üzerindeki tüm algoritmaların bellek miktarı bakımından 0,02 destek değeri için en verimli program olduğu görülmüştür.

Deney sonuçlarına göre cinsiyetler arasında çok belirgin kitap ödünç alma farklılıkları görülmemiştir. Fakat kitap kategorileri arasında sıklıkla tekrar eden kurallar bulunmuştur. Örneğin Görsel 20'de görüldüğü üzere Alman Edebiyatı veya İngiliz Edebiyatı kitapları alanların sıklıkla Türk Edebiyatı Roman kategorisinden de kitaplar ödünç aldığı veya Bilgisayar Bilimi kategorisinden kitap ödünç alanların sıklıkla Türk Edebiyatı Roman kategorisinden kitaplar ödünç aldıkları görülmüştür. Kütüphanedeki kitapların dizilişlerine karar verilmesi

aşamasında ilgili görevlilerin bu gibi kuralları dikkate almasının faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Sonraki çalışmalarda birliktelik kuralları ile sıklıkla tekrar eden öğelerin saptanması ve veri kümesindeki öğeler arasındaki bağlantılar/ilişkilerin tespit edilmesinde, çalışma süresi ve bellek miktarları bakımında verimli olduğu için SPMF programının kullanılması tercih olacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Liu, S., Wang, L., & Huang, W. W., *Effects of process and outcome controls on business process outsourcing performance: Moderating roles of vendor and client capability risks. European Journal of Operational Research*, 260(3), 1115–1128, 2017.
- [2] Alpaydın, E., *Zeki Veri Madenciliği: Ham Veriden Altın Bilgiye Ulaşma Yöntemleri, Bilişim 2000 Eğitim Semineri*, 2000.
- [3] Morais, A. Peixoto, H. Coimbra, C. Abelha, A. Machado, J., *Predicting the need of Neonatal Resuscitation using Data Mining. Procedia Computer Science*, c.113, ss.571-576, 2017.
- [4] Baykasoğlu, A., *Veri Madenciliği ve Çimento Sektöründe Bir Uygulama*, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, 2005.
- [5] Silahtaroglu, G., *Veri Madenciliği: Kavram ve Algoritmaları*. Papatya Bilim, İstanbul, 9-11, 2016.
- [6] Tokyürek, E., *Birliktelik kural çıkarım algoritmaları kullanılarak market sepet analizi*, Yüksek lisans tezi, Bilgisayar Mühendisliği, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, 2019.
- [7] Webb, G. I., *Association Rules*, The Handbook Of Data Mining, s. 26-39, 2003.
- [8] Coşlu, E., *Veri Madenciliği, Akademik Bilişim – XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri 23-25 Ocak- Akdeniz Üniversitesi, Antalya*, s. 615-619, 2013.

PANDEMİ DÖNEMİNDE KRİZ YÖNETİMİ PERSPEKTİFİNDEN KURUMSAL İLETİŞİMİN ÖNEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Ebru KANGAL ERDEM¹, Öğr. Gör. Mukaddes GÜLER²

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Kangal Meslek Yüksekokulu, eerdem@cumhuriyet.edu.tr-

Orcid Id: 0000-0003-1461-329X

²Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Gürün Meslek Yüksekokulu, muguler@cumhuriyet.edu.tr-

Orcid Id: 0000-0001-7159-1547

ÖZET

COVID-19 dönemi tüm dünyayı etkisi altına alan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerin dönüm noktasını oluşturan küresel çapta bir krizdir. Birçok ülke salgının yayılmasını önlemek için geniş çaplı önlemler almıştır. Bu dönemde ülkelerin ekonomisinin temel yapı taşı olan işletmeler, birçok sorunla karşılaşmıştır. Salgının seyrini azaltmaya yönelik alınan tedbirler doğrultusunda işletmeler hem çalışanlarını korumak hem de üretimin sürekliliğini sağlamak üzere önlemler almıştır. Bu doğrultuda bazı işletmeler çalışan sayısını azaltarak üretime devam etmiş, bazıları ise esnek çalışma uygulamalarından uzaktan çalışma yöntemine geçerek yeni bir çalışma yöntemini deneyimlemek zorunda kalmıştır. Bu yöntem ofisin uzağında yer alan çalışanın tele araçlar sayesinde çalışmasına imkân tanıyan esnek bir çalışma yöntemidir. Bu çalışma yöntemiyle birlikte işletmeler için iletişimin önemi daha da artmıştır. Uzaktan çalışanlarla etkileşim kurarak işlerin koordine edilmesi için iyi bir iletişim alt yapısı gerekmektedir. Ayrıca yöneticiler ve çalışanlarında iyi bir iletişim becerisine sahip olması kaçınılmazdır. Bu çalışmada, COVID-19 döneminde Türkiye'deki işletmeler üzerindeki etkileri ve işletmelerin kurumsal iletişim bağlamında bu krizi nasıl yönettikleri ve değerlendirdikleri üzerinde durulacaktır. Bir işletmenin kan akışını sağlayan iletişim, uzaktan çalışma yöntemiyle birlikte daha fazla ön plana çıkmakta ve gelecekte daha fazla işletmenin yatırım yapması gereken bir alan olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Kriz Yönetimi, Kurumsal İletişim

ABSTRACT

The COVID-19 era is a global crisis that constitutes the turning point of social, cultural and economic changes that affect the whole world. Many countries have taken extensive measures to prevent the spread of the epidemic. In this period, businesses, which are the basic building blocks of the economy of countries, faced many problems. In line with the measures taken to reduce the course of the epidemic, businesses have taken measures both to protect their employees and to ensure the continuity of production. In this direction, some enterprises continued production by reducing the number of employees, while others had to experience a new working method by switching from flexible working practices to remote working. This

method is a flexible working method that allows the employee who is away from the office to work through tele-intermediaries. With this working method, the importance of communication for businesses has increased even more. A good communication infrastructure is required to coordinate work by interacting with remote workers. In addition, it is inevitable for managers and employees to have good communication skills. In this study, the effects on businesses in Turkey during the COVID-19 period and how businesses manage and evaluate this crisis in the context of corporate communication will be discussed. Communication, which provides the blood flow of a business, comes to the fore with the remote working method and becomes an area where more businesses should invest in the future.

Keywords: Pandemic, crisis management, corporate communication.

GİRİŞ

COVID-19 salgını ortaya çıktıktan sonra, salgının yayılmasını önlemeye yönelik hükümetlerin aldığı tedbirler kapsamında pek çok kamu ve özel sektör kuruluşu uzaktan, dönüşümlü ve esnek çalışma sistemlerine geçiş yapmıştır. Dünya genelinde, özellikle Mart 2020 itibarıyla, pek çok ülkede uzaktan çalışma sistemi yürürlüğe alınmış ve/veya alınması kararı verilmiştir. Böylelikle kamu çalışanlarının tamamı ile özel sektör çalışanlarından daha çok beyaz yakalılar, ev eksenli çalışmanın bir alt kümesi olan dijital çalışana dönüşmüşlerdir (Kocakula, 2022: 84). İşletmeler için önemli olan iletişim bu dönemde de kritik bir rol üstlenmiştir.

COVID-19 salgını, tüm medya ortamını ve kurumsal iletişimi etkilemiş ve özellikle COVID-19 salgını sırasında çalışan sağlığını korumak için iyi bir kurumsal iletişime ihtiyaç duyulmuştur. Organizasyonların farklı paydaş grupları arasında mükemmel ve tutarlı kurumsal iletişim uygulamalarını oluşturmak ve sürdürebilmek için stratejik adımlar atması son derece önemli hale gelmiştir. Aynı zamanda COVID-19 salgını sırasında çalışan sağlığının korunması doğrultusunda kurumun hedeflerine ulaşmasında kurumsal iletişim uygulamalarının önemi daha da artmıştır.

Kurum ve kuruluşlar birbirleriyle iletişim kuran insanların ağlarıdır. Tüm organizasyonlarda, iletişim dikey ve yatay, iç-dış, resmi ve gayri resmi olmak üzere birçok şekilde ortaya çıkmaktadır. Kurumların, herhangi bir kriz dönemi olmaksızın kullandıkları bu iletişim şekilleri ve kanalları ile kriz dönemlerinde kullandıkları iletişim, kanal ve stratejileri birbirlerinden farklıdır. Kriz dönemlerinde kurumlar, öncelikli olarak kriz durumunu ve bu durumdan nasıl en az zararla çıkılabilir düşüncesini dikkate alarak kurumsal iletişim stratejisini yeniden elindeki reaktif ve proaktif kriz yönetimi planlarına göre gözden geçirmek durumundadır. Bu nedenle çalışmada, kurumların gerek kurum dışı gerekse kurum içi iletişim programları için bir kriz ortamı olarak değerlendirilen COVID-19 pandemisi döneminde kurumsal iletişimin nasıl yeniden dönüştüğü ve bu duruma adaptasyon süreci temel konu olarak ele alınmıştır.

Bu çalışma kapsamında “COVID-19 pandemisi sırasında işletmelerin benimsemiş olduğu yeni iletişim kanalları nelerdir?”, “Krizlere karşı iletişimi sağlayabilmek için ne tür önlemler alınmıştır?” ve “COVID-19’un kurumsal iletişime ne tür etkileri olmuştur?” sorularına cevap aranmıştır.

1. Kriz Yönetimi

Türk Dil Kurumu (TDK, 2022)’na göre kriz, “Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran” olarak adlandırılmaktadır. Kriz, beklenenin dışında gerçekleşen olumsuz bir gelişme; içinden çıkılması güç ve istenmeyen; önceden sezilemeyen ve beklenilmeyen acele ve hızlı cevap verilmesi gereken bir durumdur (Gül, 2018: 232). İşletme açısından kriz ise operasyonları bozan, fiziksel veya çevresel hasara neden olan veya tesisin mali durumunu veya imajını tehdit eden hatta işletmenin kapatılmasına dahi sebep olabilecek planlanmamış bir olay olarak tanımlanmaktadır (Kash ve Darling, 1998: 179). Her zaman kriz olumsuz olarak ifade edilmektedir. Ancak kriz, işletmenin yeni bilgi ve deneyim kazanmasına, bunu bir fırsata dönüştürmesine olanak sağlayan bir dönüm noktası da olabilmektedir (Demirtaş, 2000: 359). Önemli olan krizin ortaya çıkacağını tahmin edebilmek ve buna hazırlı olmaktır.

Birçok araştırmacı krizin aniden ortaya çıkmadığını belirtmektedir. Krizler sinyaller verir ve belirtileri ortaya çıkararak fark edilmesini ve kontrol edilebilmesini sağlamaktadır. Krizle başa çıkmaya kararlı bir işletme için, asıl zorluk krizleri tanımak değil, onları zamanında fark etmektir (Kash ve Darling, 1998: 180). Aynı zamanda krizden kaçınmak ya da krizi çözmek değil, krizi önlemek veya başarıya dönüştürmek önemlidir. Bununla birlikte, örgütün dışından gelen ve öngörülemeyen çevresel faktörlerle, doğal, politik, ekonomik ve teknik nedenlerle ortaya çıkan krizi zamanında, gerekli yönetsel ve rasyonel önlemler alarak ve bunları başarılı bir şekilde uygulayarak yönetilmesi de önemli bir yere sahiptir (Akdağ, 2005: 4).

Krizin kilit noktası yönetimdir. İyi bir yönetim becerisi ile yönetilen bir kriz daha az kayıpla atlatılabilir. Etkin yönetim anlayışı, krizin derecesinin artmasında veya azalmasında büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda kriz yönetiminin neyi ifade ettiğini belirlemek için kriz yönetiminin tanımına bakmak gerekmektedir (Akdağ ve Taşdemir, 2006: 143). Kriz yönetimi, hazırlıklı olma ve önleme ile başlayan ve iyileşme ve öğrenmeyle yanıt vermeye kadar uzanan bir döngüyü içeren kapsamlı bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Canyon, 2020: 7). Başka bir tanımda ise kriz yönetimi, oluşabilecek sorunları önceden tespit etmek, önlenmek ya da sonuçlarını sınırlandırmak için gerekli adımlar atmak yerine, sorunlar ortaya çıktığında tepki göstermek olarak ifade edilmektedir. Tanımlardan da anlaşılacağı gibi bir krizi önceden tahmin etmek ve oluşmasını önlemek ya da engellenemediği durumlarda sonuçlarını sınırlandırmak için adımlar atmak gerekmektedir (Akdağ, 2005: 3).

Bir açık sistem olarak işletmeler, oldukça dinamik bir çevre içerisinde yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedir. Bu işletmelerin başarısı ve ayakta kalabilmesi büyük ölçüde çevrenin yarattığı kısıtlama ve fırsatları zamanında görüp değerlendirmesine bağlıdır (Demirtaş, 2000: 358). Bu yüzden işletmeler kriz öncesi, kriz anında ya da kriz sonrasında yapılacakları kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde belirlemesi ve bu doğrultuda planlar hazırlaması

gerekmektedir. Özellikle yöneticilerin krizleri yönetme becerilerini geliştirmesi ve kriz ekipleri oluşturarak kriz öncesi hazırlık yapması giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

2. Kurumsal İletişim

Bernstein (1984), Gray ve Balmer (1998), Jackson (1987), Cornelissen (2011), Goodman (1994) ve Van Riel'in (1995) çalışmaların da görüldüğü gibi, kurumsal iletişimle ilgili çok sayıda tanım bulunmaktadır. Ancak Van Riel ve Fombrun (2007) tarafından yapılan tanım, birçok kurumsal iletişim uzmanı tarafından kullanılmakta ve kabul görmektedir (Akt: Illia & Balmer, 2012). Buna göre Van Riel ve Fombrun (2007: 25) kurumsal iletişimi, "İşletmelerin bağlı olduğu paydaşlarla uygun başlangıç noktaları yaratmayı amaçlayan tüm iç ve dış iletişimin yönetilmesi ve düzenlenmesini içeren faaliyetler dizisi" olarak ifade etmiştir. Aynı zamanda uygulamada kurumsal iletişimin üç farklı kullanım şekli olduğu belirtilmektedir (Mengü ve Güçdemir, 2013: 101; Van Riel, 2007: 14-21):

- **Araçsal kullanım:** Bu kullanım, teorinin geleneksel kullanımıyla ilişkilidir. Yönetim ve ilgili sorunlara doğrudan ve araçsal olarak rasyonalist çözümler sağlayan teori ve araştırmayı dikkate almaktadır. Ayrıca bu kullanım, kurumsal iletişimde oldukça nadirdir. Çünkü uygulayıcı, bu tür teorilerin yalnızca çok azını, yorumlamaya veya uyarlamaya ihtiyaç duymadan pratik eylemlere uygulayabilir. Bu tür kullanıma örnek olarak fizik ve mühendislik uygulamaları verilmektedir. Çünkü bunlar sürece ve ilkelerine dayalı bilgiler sunmaktadır.
- **Kavramsal kullanım:** Bu kullanım, uygulayıcıların gerçek dünyanın problemlerini anlamalarına yardımcı olmak için fikirler, problem tanıma ve yorumlayıcı şemalar sunmaktadır. Ayrıca kavramsal kullanımın etkisi araçsal kullanıma göre daha dolaylı ve yaygındır. Doğrudan ve araçsal bir etki yerine, entegre pazarlama iletişimi adı verilen ve günümüzde yaygın olarak kullanılan bütünleşik pazarlama iletişimi kavramı, iletişim uygulayıcıları tarafından kendi kurumsal alanları ve pazarlarında yorumlanacak bir metafor veya fikir sunmuştur. Bütünleşik pazarlama iletişimi kavramı, uygulayıcıların dikkatlerini stratejik yönetim ve pazarlama işlevleriyle ilgili pazarlama iletişimi arasındaki bağlantıya yönlendirmelerine olanak sağlamıştır.
- **Sembolik kullanım:** Bu, uygulayıcılar tarafından eylemlerini meşrulaştırmak ve üst yönetimi tatmin etmek için sembolik ve retorik değerleri için kurumsal iletişim teorisi terimlerinin kullanılmasıdır. Örneğin, günümüzde popüler olan bir kavram olan "itibar yönetimi"ni uygulayıcılar, itibar oluşturmak ve daha üst düzey ve stratejik bir konuma geçmek için sembolik özelliklerinden dolayı bir dereceye kadar kullanmaktadırlar. Genel olarak ele alındığında, kavramların farklı kullanımları, profesyonellerin bu teorik kavramların kullanımını seçmesi veya belirlemesi için bir el kitabı veya kılavuz işlevi görmektedir. Oldukça sıradan bir düşünce olsa da, kavramların etkinliğinin ve geçerliliğinin belirlenmesi bireysel iletişim uygulayıcılarına bağlı olmaktadır. Yönetimle ilgili diğer pek çok sorunda olduğu gibi kurumsal iletişimde de "doğru" veya "yanlış" cevaplar veya ilkeler yoktur. Sonuç olarak, uygulayıcılar teorileri ve araştırmaları sorgulamalı ve bunları günlük aktivitelerde (teorik veya sembolik olarak) nasıl uygulayacaklarına kendileri karar vermelidir.

3. Pandemi Döneminde İşletmelerin Durumu

COVID-19, ilk olarak Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmıştır. Hastalığın Çin dışındaki ilk vakası, 2020 Ocak ayının ortalarında Tayland'da teşhis edilmiş ve hızla tüm dünyaya yayılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 30 Ocak 2020'de durumu Uluslararası Önem Taşıyan Halk Sağlığı Acil Durumu ilan etmiştir. 11 Şubat'ta hastalığa COVID-19 adını vermiş ve 11 Mart 2020'de COVID-19 salgınını bir pandemi olarak sınıflandırmıştır (Ding vd., 2020: 10; Liu vd., 2020: 277). Ayrıca WHO, COVID-19'un salgınının küresel olarak yayıldığını, uluslararası sınırları aştığını ve aynı anda dünyanın farklı yerlerinde çok sayıda insanı etkilediğini açıklamıştır (Lupton ve Willis, 2021: 4).

WHO, COVID-19 salgınını pandemi ilan etmesinden bu yana, hastalık küresel olarak hem halk sağlığı hem de reel ekonomi için ciddi sonuçlara yol açmıştır (Gu vd., 2020: 2181). Kenneth Rogoff (2009) ile birlikte COVID-19'dan önceki sekiz yüzyıl boyunca krizlerin çarpıcı benzerliklerini belgeleyen Carmen Reinhart (2020) COVID-19 krizinin neden, kapsam ve ciddiyet açısından geçmiş krizlerden gerçekten farklı olduğunu vurgulamıştır (Ding vd., 2020: 1). Reinhart, (2020), "Pandemiler nispeten nadir ve şiddetli olanlar daha da nadir olsa da, gelişen küresel koronavirüs krizinin olası ekonomik sonuçlarına ilişkin herhangi bir içgörü sağlayabilecek tarihsel bir olayın farkında değilim. Bu sefer gerçekten farklı" diyerek COVID-19 krizinin ciddi sonuçlar doğurabileceğine dikkat çekmiştir. Dünyadaki sosyal, kültürel ve ekonomik sonuçlar da bu söylemleri doğrular niteliktedir.

Pandemi döneminde, turizm akışlarındaki düşüş, hava yolculuğunun fiilen durması ve tüketici ve iş güvenliğindeki zayıflamanın kanıtlandığı gibi, dünya çapında ekonomik faaliyetlerde anında kesintiye neden olmuştur. Çoğu ülke virüsü kontrol altına almak için tecritler, topluluk karantinaları, evde kalma emirleri, geçici işyeri kapatmaları ve seyahat kısıtlamaları veya yasakları uygulamıştır (Liu vd., 2020: 285). Bu tedbirlerle birlikte ekonomilerde ve toplumlarda benzeri görülmemiş bir ölçekte önemli aksamalar ortaya çıkmıştır (Liu vd., 2020: 277-278). Özellikle ekonomik faaliyetler üzerindeki kısıtlamalarla ülkelerin ekonomik büyümesinde keskin bir yavaşlamaya yol açmış ve işletmeler açısından hem arz hem de talep zincirinde olumsuz etkiler yaratmıştır (Gu vd., 2020: 2181). Başlangıçta Asya'da başlayan üretim kesintileri, tüm dünyadaki tedarik zincirlerine sıçramıştır. Büyüklüğü ne olursa olsun tüm işletmeler, özellikle havacılık, turizm ve konaklama sektörlerindeki işletmeler olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca belirli sektörlerde gelirlerde önemli düşüşler, iflaslar ve iş kayıpları gibi ciddi zorluklarla karşı karşıya kalınmıştır (ILO, 2020: 2).

Türkiye'de de dünyada yaşanan sorunlar doğrultusunda gelişmeler yaşanmıştır. COVID-19 toplumsal yaşantının iktisadi ve sosyal başta olmak üzere tüm yönlerini etkilemiş, temel hizmetler dışındaki süreçleri durma noktasına getirmiştir. Ayrıca bu dönem sosyal ve fiziksel mesafe kuralları çerçevesinde piyasanın fiziki çalışma sistemini değiştirerek, işletmelerin işlerini yürütebilmesi için uzaktan çalışma modülüne geçişini zorunlu kılmıştır (Soylu, 2020: 183). Özellikle devletin aldığı tedbirler doğrultusunda çalışanları korumak ve işlerin devam etmesini sağlamak üzere esnek çalışma yöntemlerinden biri olan uzaktan çalışmaya geçen işletmeler, kısıtlamalar bitene kadar işlerini bu şekilde yürütmek için çabalamıştır.

4. Pandemi Döneminde İşletmeler Açısından İletişimin Önemi

İşletmeler, COVID-19 salgınının bir sonucu olarak operasyonlarını buna göre yeniden organize edip üretimi sürdürürken çalışanlarının sağlıklı ve güvende kalmasını sağlamaya çalışmışlardır. Hem kurum içi çalışanlarla hem de kurum dışı tedarikçiler, müşteriler ve çeşitli paydaşlarıyla hızlı, güvenilir ve açık iletişim sağlamak zorunda kalmışlardır.

COVID-19 pandemisinde birçok işletme ya da kurum olabilecek başka salgınlara karşıda kendi iç dinamikleri içerisinde yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklar ile çalışma biçimlerini yeniden düzenlemiştir. Dijitalleşen iletişim teknolojileri, özellikle pandemi döneminde işletme ve kurumlarda çalışma biçiminde kullanılmıştır. Uzaktan çalışma, çalışanlar ile video konferans bu teknolojik uygulamalara örnek olarak verilebilmektedir. Bu uygulamalar önümüzdeki dönemde daha da sağlamlaştırılarak uygulama alanı genişletilmeye ve böylece kurum kültürünün bir parçası haline getirilmeye çalışılmalıdır.

COVID-19 döneminde, video konferans ve çevrim içi toplantılar popülerlik kazanarak sohbet yapma imkânı sağlayan iletişim araçları olmuştur. Bunların başında ise hiç şüphesiz görüntülü iletişim ve video konferans imkânı sunan Zoom gelmektedir. Bu süreçte Zoom'un aktif kullanıcı sayısı %50 artmış ve Dünya genelinde 300 milyon aktif üyeye ulaşmıştır. Bu uygulamayı Facebook da "Messenger Rooms" uygulaması takip etmiştir. Yine Google bu süreçte daha önce ücretli olan "Google Meet" uygulamasının ücretsiz bir şekilde kullanabileceğini duyurmuştur. Böylece, salgın sürecinde evinden çalışan ya da eğitim gören milyonlarca kişi bu platformları kullanma imkânına sahip olmuştur. Ayrıca Dünya genelinde sosyal medya kullanıcılarının yapmış olduğu paylaşımların sayısının da bu dönemde 275 milyonun üzerine çıktığı görülmüştür (Diker, 2020). Kurumsal iletişime önem veren işletmeler bu tür çevrimiçi platformlara yönelerek iletişimi dinamik tutmaya çalışmışlardır.

Deloitte' nin 2020 yılında Türkiye çerçevesinde uzaktan çalışmaya yönelik yapmış olduğu araştırma verilerine göre; Türkiye genelinde uzaktan çalışma ve biçimine çalışanları ile geçmiş olan ilk sektörün % 87,5 oranı ile medya ve reklam sektörü olduğunu belirtmekte, daha sonra ise % 80,3 ile hizmet sektörünün medya ve reklam sektörünü takip ettiği görülmektedir (Deloitte, 2020).

Aşağıdaki tabloda Deloitte' nin bu araştırmasında yer alan sektörlerden bazıları ve pandemi döneminde bu sektörlerin çalışanlarının uzaktan çalışma durumlarının oranları verilmiştir.

Sektörler	Evden	Kısmen Evden	Ağırlıklı Sahada
Reklam ve Medya	% 87,5	% 12,5	% 0,0
Hizmet	% 80,3	% 16,7	% 3,0
Teknoloji	% 70,8	% 25,0	% 4,2
E-Ticaret	% 62,5	% 37,5	% 0,0
Dayanıklı Tüketim Malları	% 37,5	% 50,0	% 12,5

Tablo 1: Covid-19 Pandemisi Sonrası Türkiyedeki Sektörler Bazında Uzaktan Çalışma Durumu (Kaynak: Deloitte, 2020)

5. Pandemi Döneminde Kriz Yönetiminde Kurumsal İletişimin Önemi

COVID-19 toplumsal yaşamda “ayırışma” ve “fiziksel mesafeyi koruma” üzerine kurulu yeni bir düzen getirmiştir. Pandemi tıp merkezli olsa da sosyoloji, psikoloji, siyaset ve iletişimi içeren zorlu süreçleri de tetiklemiştir. İletişim araçları sayesinde bu sürecin bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ve onlara rehberlik etmek, toplumla bağ kurmak ve doğru bilgilendirilmelerini sağlamak mümkün olmuştur (Kurnaz, 2021: 1523). Böylesine bir krizi yönetmek ülkenin ekonomisini kalkındıran işletmeler açısından da zorunlu hale gelmiştir. Pearson ve Clair (1998) kriz yönetimini, krizleri önlemek veya meydana gelen etkili bir şekilde yönetmek için dış paydaşlarla birlikte örgüt üyeleri tarafından gerçekleştirilen sistematik bir girişim olarak tanımlamaktadır. Etkili bir kriz yönetimi büyük ölçüde kurulan iletişime bağlıdır.

Bir örgüt için iletişimin ve iletişim kanallarının kriz boyunca kriz yönetimi tarafından etkin olarak kullanılması örgütü başarıya ulaştırmada çok önemlidir. Coombs’a göre kriz yönetimi “iletişimin iyi ve doğru kullanılmasına bağlı” olarak etkinlik kazanmaktadır. Başka bir deyişle kriz dönemlerinde iletişim kanallarının açık bulundurulması, krizin yönetilmesini büyük ölçüde kolaylaştıracaktır. Başarılı bir iletişim ancak alıcı tarafından kodun çözüldüğü ve mesajın bir anlam verildiği zaman meydana gelmektedir (Akdağ ve Taşdemir, 2006: 145).

Bir iletişim çalışması yapılarak ve ayrıca kurum içinde ve dışında yaygınlaştırılarak, kriz ortamında kullanılmak üzere iyi bir kanal oluşturulması da gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bir kriz sırasındaki iletişim faaliyetleri, krizin doğru bir şekilde yönetilmesinde kritik bir role sahiptir (Akdağ ve Taşdemir, 2006: 141). Ayrıca iletişim, kriz yönetimi planlamasında her zaman önemli bir mihenk taşı olarak yerini korumaktadır. Pandemi döneminde, kriz yönetiminde iletişimin öneminin on kat daha arttığı söylemler arasında yerini almaktadır.

COVID-19 süresi boyunca İşletmeler uzaktan çalışma (evden çalışma) modellerine geçiş yapmak zorunda kalmış ve çevrimiçi uygulamalar kullanılarak hem çalışanlar hem de paydaş gruplar ile iletişimin sağlanması ve hızlı bir aksiyonun alınmasını hedeflenmiştir. İç ve dış iletişim süreçlerini dijitalleştiren işletmeler, yeni normale daha sorunsuz geçiş yaptıklarını ifade ederken; bazı işletmeler ise pandemi sona erdikten sonra bile bu dijital araçları kullanmaya devam etmeyi planladıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Pandemi, birçok kişinin yeni dijital iletişim yöntemleri belirlemesine ve benimsemesine yol açmıştır. Salgın aynı zamanda dijital medyayı hayatımızın diğer tüm yönlerinde kullanma şeklimizi de etkilemiştir. Dijital medya sadece eğlence ve sosyalleşme amaçlı kullanımının dışında çok ciddi iş toplantılar ve çevrimiçi konferanslar amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Yeni normal denilen bu dönemde farklı iletişim araçlarının etkin ve olabildiğince verimli bir şekilde kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu süreç içerisinde kurum ya da kuruluşların izlemesi gereken adımlar şu şekilde özetlenebilir:

- Beklenmedik durumlar karşısında (Örn: COVID pandemi krizi gibi) yeni çalışma modellerine hızlı bir şekilde geçişin yapılabileceği esnekliğe sahip olunmalı,

- İş hayatının her alanında dijitalleşmeye gidilmeli ve kurum ya da kuruluşlar kendi dijital alt yapılarını oluşturmalarıdır,
- Kurum içi ve kurum dışı etkin ve de verimli bir iletişim için personel yeni süreçlere adapte edilmeli,
- Kurumların hedef kitleleri ile bağlarını kuvvetli tutmaları, bunun için de müşterilerin ve diğer paydaşların sık kullandıkları sosyal medya platformlarında, kurumsal iletişim çalışmaları kapsamında nitelikli içerikler paylaşılmalı ve etkileşim güçlerini arttırmalarıdır.
- Kriz anında neler yapılacağı en çok hangi iletişim kanallarına başvurulacağı ya da bu kanalların işleyiş biçiminin nasıl olacağına ilişkin planlar yapılmalıdır. Ayrıca bu planlar çalışanlara eğitimler aracılığıyla benimsetilmeli ve farklı fikirlere önem vererek yeni çözüm anlayışlarına destek olunmalıdır.
- Çalışanlarla iletişim kurarken, onun aile hayatına saygı duyulmalı ve iletişime sınırlar koyularak iş yaşam dengesi sağlanmaya çalışılmalıdır.
- Kriz anında çalışanın ilk kiminle ve nasıl bir iletişim kuracağına ilişkin bilgilendirme yapılmalıdır. Özellikle kriz ekipleri kurularak acil durumlarda, bu ekiplerin nasıl davranmaları gerektiğine dair yazılı belgeler sunulmalıdır.

KAYNAKLAR

Akdağ, M. (2005). Halkla ilişkiler ve kriz yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 1-20.

Akdağ, M., & Taşdemir, E. (2006). Krizden çıkmanın yolları: etkin bir kriz iletişimi. *Selçuk İletişim*, 4(2), 141-157.

Canyon, D. K. (2020). *Definitions in crisis management and crisis leadership*. Daniel K. Inouye Asia-Pacific Center for Security Studies Honolulu United States. 1-9. <https://dkiapcss.edu/wp-content/uploads/2020/01/Definitions-in-crisis-management-and-crisis-leadership-01242020.pdf> Erişim Tarihi: 26.11.2022

Deloitte (2020, Nisan). Erişim adresi: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/humancapital/isin-gelecegi-uzaktan-calisma-sisteminde-organizasyonel-dayanikligi-korumak.pdf>, Erişim Tarihi: 29.11.2022

Demirtaş, A. G. H. (2000). Kriz yönetimi. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 23(23), 353-373.

Ding, W., R. Levine, C. Lin, & W. Xie. (2020). Corporate immunity to the COVID-19 pandemic. NBER Working Paper No. 27055. National Bureau of Economic Research. Cambridge, MA. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w27055/w27055.pdf Erişim Tarihi: 22.11.2022.

Diker, E. (2020). *Kovid-19 Salgını Döneminde Sosyal Medya Kullanımı*. TRT Akademi Dergisi, Erişim Adresi: <https://trtakademi.net/koronavirus-kategori/kovid-19-salgini-doneminde-sosyal-medya-kullanimi/> Erişim Tarihi: 01.12.2022

Gu, X., Ying, S., Zhang, W., & Tao, Y. (2020). How Do Firms Respond to COVID-19? First Evidence from Suzhou, China. *Emerging Markets, Finance and Trade*, 56 (10), 2181-2197. DOI: 10.1080/1540496X.2020.1789455.

Gül, N. (2018). Kriz Yönetimi, Ed. Enver Aydoğan, Örgütsel Davranış Odaklı Yönetimsel Yaklaşımlar Ankara: Gazi Kitabevi.

Kash, T. J., & Darling, J. R. (1998). *Crisis management: prevention, diagnosis and intervention*. *Leadership & Organization Development Journal*, 19(4), 179-186. doi:10.1108/01437739810217151.

Kocakula, Ö. (2022). Karantinadaki İşletmeler: Covid-19 Küresel Salgınında Türkiye Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23(Covid-19 Özel Sayısı), 77-97. DOI: 10.31671/doujournal.943892

Kurnaz, A. (2021). The Impact of the COVID-19 Pandemic on Communication Studies: Bibliometric Analysis. *Selçuk İletişim*, 14(4), 1521-1545. DOI: 10.18094/josc.975982

ILO (2020). COVID-19 and The World of Work: Impact and Policy Responses, International Labour Organization Publishing, Geneva.

Lupton, D. & Willis, K. (2021). The COVID-19 crisis. *Social Perspectives*. London: Routledge.

Liu, Y., Lee, J. M., & Lee, C. (2020). The challenges and opportunities of a global health crisis: the management and business implications of COVID-19 from an Asian perspective. *Asian Business & Management*, 19(3), 277-297.

Illia, L., & Balmer, J. M. (2012). Corporate communication and corporate marketing: Their nature, histories, differences and similarities. *Corporate communications: An international journal*, 17(4), 415-433. DOI 10.1108/13563281211274121

Mengü, S. Ç., & Güçdemir, Y. (2013). Reflections of Corporate Communication Activities of The Companies in Turkey The In Media: An Analysis Pertaining to The Companies in Capital 500. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (44), 99-115. DOI:10.17064/iüifhd.29862

Pearson, C. M., & Clair, J. A. (1998). Reframing crisis management. *Academy of Management Review*, 23(1), 59-76. DOI: 10.2307/259099

Reinhart, C. M. (2020). This time truly is different. Project Syndicate. <https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-crisis-has-no-economic-precedent-by-carmen-reinhart-2020-03>, Erişim Tarihi: 22.11.2022.

Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye ekonomisinde COVID-19'un sektörel etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 169-185.

TDK, (2022). "kriz", <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 22.11.2022

Van Riel, C.B.M. and Fombrun, C. (2007), *Essentials of Corporate Communication*: London: Routledge. DOI: 10.4324/9780203390931

ÇALIŞAN YOKSULLUĞUNU ÖNLEMEDE SENDİKALARIN GÖREVLERİNİ YENİDEN SORGULAMAK

Mehtap DEMİR¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
mehtapmemis34@hotmail.com– Orcid Id: 0000-0002-7009-0385

ÖZET

Yoksulluk, kişinin rezervasyon ücretini kabul etmemesinden, emek arz-talep dengesizliğinden, piyasadaki bilgi yetersizliğinden gibi emek piyasası temelli sorunlardan yahut kişinin tembelliğinden kaynaklanan bir olgu olarak kabul edilmektedir. Ne var ki günümüz yoksulluk çalışmaları kişilerin emek piyasası içerisinde olsalar dahi yoksul olma durumundan kurtulamadıklarını aktarmaktadır. Literatürdeki adıyla “çalışan yoksulluğu” olarak tanımlanan, bir diğer deyişle çalıştığı halde yoksul kalmaktan kurtulamayan kişilerin korunmaya muhtaç olduğu aşikârdır. Ancak küreselleşme neticesinde piyasa ekonomisine geçişle birlikte hükümetlerin, işçilerin korunması konusunda bir rol üstlenmesi, küresel rekabet edilebilirliğe darbe vuracağı düşüncesiyle, mümkün görülmemektedir. Nitekim rekabeti beslemek konusunda ısrarcı davranan ekonomi politikaları halihazırdaki emeği koruyan kurallar konusunda da taviz verilmesini gerekli görüldüğünü göstermektedir. O halde emek piyasasında emeğini arz edenlerin tarafında olması beklenen, hak ve çıkarlarını gözeten, bağımsız örgütler olarak kabul ettiğimiz sendikaların anılan bu yoksulluk -çalışan yoksulluğu- konusundaki eylemlerinin ne olduğunun araştırması gereği duyulmaktadır.

Felsefeleri ne olursa olsun sendikalar, araçları itibariyle, emek piyasasını işçi lehine düzenleyen kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araçlar klasik işçi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik geliştirilen ihtiyaçlar olup, günümüz şartlarına adaptasyon sorunu yaşamakta ve yetersiz kalmaktadır. Küreselleşmenin emek piyasasında meydana getirdiği değişimin maestosuz kalması, işçilerin donanım sorunları yaşamasına yol açmıştır. Onları koruması beklenen sendikaların ise yerel, demode kaldığı ve yeni döneme hazırlıksız yakalandıkları aşikârdır. İşçi sendikalarının görevlerinin ihmal edilmesi, çalışma koşulları ve eşitlik gibi konuların yoksullukla illiyet bağının görülmemesine yol açmaktadır. Bu çalışma sendikaların yeni düzen içerisindeki rollerini çalışan yoksulluğu üzerinden irdelemekte ve sendikaların çalışan yoksulluğunu önleme konusundaki görev ve sorumluluk alanlarını yeniden çizmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Küreselleşme, Çalışan Yoksulluğu, Sendikalar.

RE-QUESTIONING THE DUTIES OF TRADE UNIONS IN PREVENTING WORKING POVERTY

Mehtap Demir

¹Asist. Prof. Dr., Kırklareli University, Faculty of Economics and Administrative Science, mehtapmemis34@hotmail.com– Orcid Id: 0000-0002-7009-0385

ABSTRACT

Poverty is accepted as a phenomenon arising from labor market-based problems such as not accepting the reservation fee, labor supply-demand imbalance, lack of information in the market, or laziness of the person. However, today's poverty studies report that people cannot escape from being poor even if they are in the labor market. It is obvious that people who are defined as "working poverty" in the literature, in other words, people who cannot escape from being poor even though they work, are in need of protection. However, with the transition to a market economy as a result of globalization, it does not seem possible for governments to assume a role in the protection of workers, as it will hit global competitiveness. As a matter of fact, the economic policies that insist on fostering competition show that it is necessary to make concessions on the rules that protect the current labor. Then it is necessary to investigate what are the actions of the trade unions, which we accept as independent organizations that are expected to be on the side of those who supply their labor in the labor market, who take care of their rights and interests, on this poverty - working poverty -.

Regardless of their philosophy, trade unions appear as institutions that regulate the labor market in favor of workers in terms of their tools. These tools are the needs developed to meet the classical needs of workers, and they have the problem of adaptation to today's conditions and remain insufficient. The fact that the change brought about by globalization in the labor market has left the workers without a maestro has led to hardware problems. It is obvious that the unions that are supposed to protect them have remained local, outdated and unprepared for the new era. The neglect of the duties of trade unions leads to the fact that issues such as working conditions and equality are not seen to be related to poverty. This study examines the roles of unions in the new order through working poverty and aims to redraw the duties and responsibilities of unions in preventing working poverty.

Keywords: Poverty, Globalization, Working Poverty, Trade Unions.

1. YOKSULLUK VE ÇALIŞAN YOKSULLUĞU

Yeni bir olgu olmayan yoksulluk belirli kriterlerin varlığı ile açıklanmaktadır. Buna göre kişi istihdam edilmiyorsa ve düzenli bir geliri yoksa kişinin yoksulluk içinde olduğu veya yakın zamanda yoksul olacağı kabul edilir. Dolayısıyla yoksulluk ilk zamanlardan bu yana çalışıyor olma durumu ile ilişkilendirilmiş, kişinin hayatını idame ettirebilmesi için ihtiyacını duyduğu mal ve hizmetleri karşılayamama durumu olarak açıklanmıştır. Ancak gelişmiş toplumlarda da yoksullukla karşılaşıldığı bilinmektedir. O halde yoksulluğu sadece kişinin muhtaç olduğu asgari standartlar üzerinden değerlendirmek çok da yeterli değildir. Dünya Bankası (WB), yoksulluğu ölçmenin zamansal ve mekânsal olarak doğru olmadığını, yoksulluğun daha çok karşılaştırmalar sonrası elde edilebilecek bir olgu olduğunu ifade etmektedir (Ravallion, 1992).

Konu üzerine yapılan çalışmalarda araştırmacılar iki farklı yaklaşımı tercih etmektedir: mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk (Giddens, 2008). İnsanın yaşamını idame ettirebilmesi için gerekli olan ihtiyaçlarını karşılayamama durumu kişinin, mutlak yoksulluk içerisinde olduğunun göstergesi, evrensel bir ölçütten hareket ederek açıklanmaktadır. Göreceli yoksulluk ise kişinin içinde bulunduğu toplumdan topluma değişen bir yoksulluk olarak da tanımlanmaktadır. Yine de iki yaklaşımın çıkış noktasında yoksulluğun kişinin kendisinden kaynaklandığı görüşü hakimdir. Dolayısıyla yoksulluğun sebebinin kişinin kendi dezavantajlı durumlarından kaynaklandığı da iddia edilmektedir. Ne var ki günümüzdeki yoksul olma durumunu literatürde sayılan işsizlik ile açıklamak pek de yeterli görülmemektedir.

Dünyadaki yoksulluğun ortadan kaldırılması için öncelikle tespit edilmesi gereken temel nedenlerini ele almak gerektiği düşünülmektedir (ILO, 2019). Buna göre istihdam edilemeyen kişiler için yoksulluğun nedeni çoğu zaman emek piyasasında meydana gelen (yeterince istihdam alanının yaratılmaması, istihdama yönelik teşviklerin hiç veya yeterli olmaması gibi) negatif faktörlerden kaynaklanmaktadır, söz konusu çalışan yoksullar olduğunda durum değişmektedir. Çalışan yoksullar olarak da bilinen kişiler istihdam edildikleri halde yoksulluk sarmalından kurtulamamaktadır. İçinde buldukları durumun muhtemel düşük kazançlar ve yeterli çalışma ortamının olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. ILO çalışan yoksulu, istihdam edildiği halde günlük yoksulluk sınırının altında gelir elde edenler olarak tanımlanmaktadır. Yılın en az yarısında işgücü piyasasında bulunmasına rağmen, bu zaman içerisinde iş aradığı veya istihdam edildiği halde yoksul olan kimseler çalışan yoksul olarak değerlendirilmektedir. Kişiyi istihdam edildiği ve bir kazanç elde ettiği halde yoksul olarak değerlendirilmesi ise genel itibarıyla işgücü piyasasındaki esnekliğe, ücretlerin rijitliğine, ayrımcılık ve refah devleti uygulamalarının terk edilmesi veya minimize edilmesine ve yetersiz eğitime bağlanmaktadır. O halde istihdam edildikleri halde yoksul olmaktan kurtulamayan bu kişilere karşı nasıl bir önlem alınabilir? Sorusunun cevabını belki de sendikalarda aramak gerekmektedir.

2. SENDİKALAR VE ÇALIŞAN YOKSULLUĞU

Sendikalar işçilerin hak ve menfaatleri korumak ortaya çıkmış örgütlerdir. İşçi sınıfının doğuşu sonrası ortaya çıkan modern ve endüstriyel bir yapı olan sendikalar, toplumsal bir gücü temsil etmektedir. Ülkelerin siyasi yapılarına, sanayileşme düzeylerine ve istihdam durumuna,

işçilerin nitelikleri gibi kriterlere göre gelişim gösteren sendikaların (Kalaycıoğlu vd., 2008), ekonomik düzenleme, iş düzenlemesi, sosyal değişim, üyelik hizmetleri ve kişisel tatmin olmak üzere altı temel görevi bulunmaktadır (Uçkan vd., 2019). Buna göre sendikalar gücün işçiler açısından en büyük göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar küreselleşme ile bireyselleşme ön plana çıkmış olsa da işveren karşısında bireysel güç uzun vadede nitelikli işgücü açısından sürdürülebilir görünmemektedir. Niteliksiz işgücü olduğunda ise ikame edilebilirlik kolaylaştığından sendikalar işçilerin özleşmesini sağlayarak onların ikame edilebilirliğini zorlaştıran bir aktör rolü üstlenmektedir.

Sendikaların görevlerinden biri olan ekonomik düzenleme de özellikle çalışan yoksulluğu açısından oldukça önemlidir. Kuruluş ideolojilerinden bağımsız olarak amaçları doğrultusunda üyelerinin hak ve çıkarlarını korumak sendikaların asli vazifeleri arasındadır. Bu amaç doğrultusunda da meydana gelen milli hasıladan gerek üyeleri gerekse potansiyel üyeleri için hakları olan payı almaları beklenmektedir. Milli hasılanın dağıtımı konusundaki sendikal rol paha biçilemez. Bu nedenle özellikle gelir dağılımını düzenleyici bir işlevi üstleneceği değerlendirilen sendikaların çalışan yoksul sayısını da minimize edeceği düşünülmektedir.

Sendikaların iş düzenlemesi işlevinin önemi ise özellikle günümüzde daha da çok ön plana çıkmaktadır. Rutin işlerin yerini standart işlere bırakmış olması çalışan yoksulluğunu beslemektedir. İşlerin ve çalışma standartlarının eski hale dönmesi ise günümüz şartlarında pek de mümkün görülmemektedir. Güvencesiz, geçici, dönemsel çalışmanın yaygınlaşması ise çalışanları sendikanın koruyucu şemsiyesinden uzaklaştırmaktadır. Bu durum ise sendikaların üyelik kayıpları üzerinde asli görevlerini yitirmesine neden olmaktadır.

Sendikaların sosyal değişim işlevi ise belki de en önemli görevleri arasındadır. Çalışan yoksulluğu sadece yoksulluğa maruz kalan kişiyi değil, onunla çevresini de derinden etkilemektedir. Sendikal eylem ve başarılar ise beklentiler ve görüşler doğrultusunda toplumun yeniden yapılanmasını sağlayabilir. Böylelikle de üyelerinin çalışan yoksulluktan kurtulmasını sağlayacak argümanlar geliştirebilirler. Ne var ki küresel rekabet edilebilirlik sendikaların anılan görevlerinin aşınmasına ve ulus devletlerin sendikaları koruması yönündeki yasal düzenlemeleri ise aşındırarak anti-demokratikleştirmektedir.

Grindle, yoksulluğu önleme yöntemlerinden birinin sendikaların da dahil olduğu yönetim olgusu ile yapılabileceğini iddia etmektedir (Grindle, 2004). Brooks ise bu düşünceye eklemeye yaparak, özellikle ulusal politikayı ve işletmeleri etkileyecek, artan eşitsizlik eğilimini durdurabilecek veya tersine çevirebilecek ekonomik bir adaletin olabilmesi için ulusal bir hareketin inşa edilmesi gerekliliğini savunmaktadır (Brooks,2007).

Sendikalar geçimlik ücretinin belirlenmesi ve uygulanması konusunda önemli bir sosyal aktördür. Hanehalkı ve ulusal düzeyde bu ikilinin etkileşimini sağlayarak yoksulluğu azaltması mümkündür. Yapılan çalışmalar sendika üyeliğinin adil ücret dağılımı ve yüksek ücret ile pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğunu tespit etmişlerdir (VanHeuvelen and Brady, 2022). Literatür taraması da aynı nitelikteki iki kişi üzerinde bir sendika üyesi olan ve olmayan arasında da sendikalı olanın lehine olacak şekilde yoksulluğun azaldığını göstermektedir. Ücretler ulus düzen içerisindeki çoğu aile için başat geçim kaynağı olduğundan, sendikal

kazanımların yoksulluğu azaltma konusundaki etkinliği oldukça önem arz etmektedir (VanHeuvelen and Brady, 2022).

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme çalışma hayatındaki bütün aktörleri derinden sarsmıştır. Çalışanların uzun dönem işlerde istihdam edilmediği, haftalık çalışma sürelerinin işçiler aleyhine azaldığı ve elde edilen kazançta da meydana gelen azalmalar neticesinde istihdamın en çok ihtiyaç duyduğu şey belki de örgütlülüktür (Demir). Ancak sendikalar da küreselleşme sürecinden olumsuz etkilenmiş, özellikle güç işlevinde ciddi kan kayıpları yaşamıştır. Bu kayıpların kuşkusuz ki en büyük nedeni niteliği ve niceliği değişen işgücünü örgütlemek konusundaki sergiledikleri başarısızlıktır. Dolayısıyla güç işlevini genişletmeden ve çalışan kesimin büyük bir oranının bünyesine katmadan yoksullukla mücadele konusunda aktif bir rol üstlenmesi pek de mümkün görülmemektedir.

Sendikaların ekonomiyi işçi lehine yeniden düzenleyen bir işlevi olmasına rağmen, siyasal nedenler, sendikalar arası rekabet, sendika içi rekabet gibi pek çok faktör nedeniyle bu asli görevlerinde etkin olmadıkları/ olamadıkları görülmektedir. Oysa çalışan yoksulluğu önlemenin belki de en kolay yolu gelir dağılımında işçilerin adil bir biçimde yararlanmalarını sağlamaktır. Bu ise sendikaların görevlerini yerine getirmedeki kararlılık ve gücü ile olabilecek bir durumdur. Ne var ki sendikaların ekonomiyi düzenleme konusunda sınıfta kaldıklarını söylemek yerinde olacaktır.

Sendikalar ancak asli görevlerini ciddi bir tavırla yerine getirerek çalışan yoksulluğu konusunda bir engel oluşturabilirler. Nitekim yapılan çalışmalar da sendikalaşmanın yüksek olduğu ülkelerde çalışan yoksulluğunun önemli ölçüde azaldığını göstermiştir (VanHeuvelen and Brady, 2022). İşçi sendikalarının zengin demokrasilerde gelişeceği bilinmektedir. Çalışan yoksulluğunu önlemek için kolektif bir aktör olan sendikaların ise kilit bir rol üstlendiğini söylemek yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Brooks, F. (2007). The living wage movement: Potential implications for the working poor. *Families in Society*, 88(3), 437-442.

Demir, M. (2021). *İşgücünün Dönüşümü ve Türk Endüstri İlişkilerine Etkileri*, Orion Kitapevi.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*, Hazırlayan: Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Grindle, M. S. (2004). Good enough governance: poverty reduction and reform in developing countries. *Governance*, 17(4), 525-548.

ILO. (2019). *The Working Poor or How a Job is No Guarantee of Decent Living Conditions*.

Kalaycıoğlu, S., Rittersberger, H., & Çelik, K. (2008). Değişen işçi ve sendika. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi , 25 (1).

Ravallion, M. (1992). Poverty comparisons: A guide to concepts and methods. The World Bank.

Uçkan, B., Kağnıcıoğlu, D., & Çelik, A. (2013). Sendikacılık. Eskişehir: TC Anadolu Üniversitesi Yayını, (2869).

VanHeuvelen, T., & Brady, D. (2022). Labor unions and American poverty. ILR Review, 75(4), 891-917.

HOW DOES HUMAN BRAIN AFFECT FINANCIAL DECISION MAKING PROCESS? A CONCEPTUAL STUDY ABOUT NEUROFINANCE

Research Assistant Bilge TÜRKÜN KAYA¹, İlke TÜRKÜN²

* Muğla Sıtkı Koçman University, Department of Business Administration,

ORCID: 0000-0002-6771-7765

** Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Medicine,

ORCID: 0000-0003-1393-4278

Abstract:

Neoclassical approaches, which assume that people act rationally while making financial decisions, are insufficient to explain many economic and financial situations today. With the widespread integration of financial markets, economic and financial decision-making mechanisms are changing day by day. As the effects of behavioral, psychological and neurological factors on individuals' financial decisions have emerged, economic theories have been updated under the headings such as behavioral economics, behavioral finance and neurofinance.

Within the scope of neuroscientific activities, the regions of the human brain that are responsible for managing intellectual processes such as decision making and reasoning and how the decision-making process works in the mind and brain are examined. Thus, the theories and models under the title of behavioral economics are analyzed in the laboratory environment by examining the behavior and decisions of individuals. The effect of this branch of science, which examines the conditions and how the brain, which is the decision-making center, works, is very important in revealing the economic events that occur as a result of the decision makers and their decisions. Neurofinance is a branch of science that examines the relationship of neuroscience with financial investment activities.

In this study, the neurological factors that affect the financial decisions of the people are discussed. In this context, conceptual information about the concept of neurofinance, the structure of the human brain, its connection with decision-making behaviors, and the analyzes used in neurofinance studies is given

Keywords: Neurofinance, Financial Decision Making Behavior, Neuroscience, Risk Taking, Brain

1. INTRODUCTION

When the historical development of finance is examined, it is seen that there are three different phases. These phases are called as the classical financial period, the neoclassical period, and the post-classical period, respectively. In these periods, financial theories show

differences in terms of investor behavior and interpretation of financial decision-making behavior. In the classical finance period, which covers the period up to the 1950s, finance was accepted as a sub-branch of economics. The studies performed were limited and generally within the framework of financial statement analysis. In this period, the concept of rationality coming from the economy was valid. In the neoclassical period, which began in the early 1950s, the efficient market hypothesis and portfolio theories were developed. It is seen that more mathematical models were used in this period compared to the classical finance period, and it was assumed that investors act rationally and the reason for wrong decisions was emotions. In the post-classical period covering the post-1980 period, behavioral finance, neurofinance and emotional finance studies were conducted by including psychology, neurology and psychoanalysis as well as financial mathematics (Aren, 2019: 128-129).

Classical and neoclassical views argue that the individual should act rationally in his decisions in order to maximize his utility. However, individuals move away from rationality with the effect of psychological factors in their decision-making processes. Psychological factors that affect the economic decisions of individuals are managed by the brain. For this reason, in order to understand the economic decisions of the individual, it is necessary to understand these psychological factors and the brain functions by which these factors are managed (Demirel and Artan, 2016: 15). Some situations that cannot be explained by traditional economics and finance theories can be understood in more detail thanks to the cooperation of behavioral economics, behavioral finance, neurofinance and neuroeconomics. Traditional theories that assume that investors are rational fall short in situations that cannot be logically defined, such as market anomalies. It has been seen that the economic crises experienced can change even the very old paradigms. For example, economic crises that occur due to financial bubbles cannot be explained by the theories predicted by classical finance; behavioral finance and neuroeconomics (Altınırmak and Eyüboğlu, 2016: 78; Kurtuğlu, 2014).

Individuals' financial decision-making behaviors are affected by many factors. In this study, the neurological factors that affect the financial decisions of the person will be discussed. The relationship between financial decision making and neurology will be evaluated.

2. RELATIONSHIP OF FINANCIAL DECISION-MAKING BEHAVIOR AND NEUROLOGY

In behavioral finance discipline; behavioral and psychological factors that are effective in making financial decisions of individuals are examined by observing the statements and behavior patterns of individuals through techniques such as questionnaires, interviews and observations. However, recent studies show that behavioral factors are not alone in the decision-making process, and neurological factors also play a very important role in this process (Boz, 2020: 520). In classical research, there may be differences between verbal expressions of people and what they actually think. This difference can be neutralized by neurological studies. The analysis of theories and models under the title of behavioral

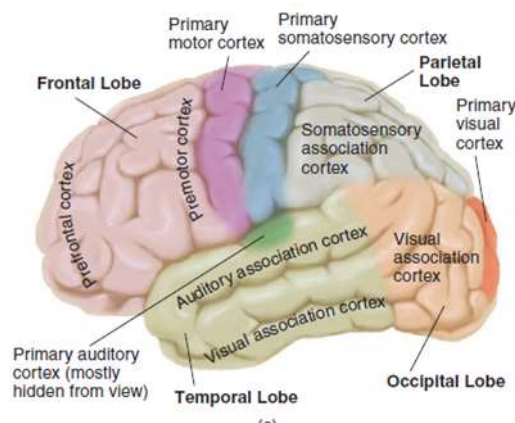
economics by examining the behavior and decisions of individuals in a laboratory environment is called experimental economics (Kurtoğlu, 2014). Financial decision-making behavior is linked to many factors related to the human body. There are studies in the literature showing that hormones, blood sugar level, genetic structure, brain structure, nervous system, sleep and Toxoplasma Infection are effective in financial decisions (Kavas, 2022: 28).

Certain regions of the human brain are responsible for managing thought processes such as decision making and reasoning. With neuroscientific activities, it is possible to analyze how this decision-making process works in the mind and brain (Küçükay, 2018: 616). One of the fields of study of neuroscience is to measure human thoughts (Yayar and Tekgün, 2020: 165). The effect of this branch of science, which examines the conditions and how the brain, which is the decision-making center, works, is very important in revealing the economic events that occur as a result of the decision makers and their decisions (Soydal et al., 2010: 217). Some of the research areas of neuroscience in the field of business can be listed as neuroaccounting, neuroeconomics, neurofinance, neuromarketing, neuroethics, neurogovernance, neuroleadership, neurostrategy, neurobusiness, neuromanagement. Neurofinance is a branch of science that examines the relationship of neuroscience with financial investment activities. The aim of finance, psychology and neuroscience experts is to find an answer to the question of “how individuals make decisions” (Kurtoğlu, 2014: 5).

2.1. Structure of the Human Brain

The structure of the brain should be known in order to clarify which part of the brain actively works at the time of decision and its neurological reactions. The human brain consists of 100 billion neurons (nerve cells), and each cell can connect with 10,000 nerve cells. Human brain performs special functions such as thinking, making decisions and planning.

The structure of the human brain is basically as follows (Carlson, 2014: 65):

(Source: Carlson, 2014: 65)

The outer part of the brain is called the cortex (shell). The cortex is divided into four separate lobes that work together, called "frontal, temporal, parietal, and occipital." Inside the brain there are parts called "thalamus, hypothalamus, pineal, basal ganglia and limbic system" (Yiğitbaş, 2021: 28).

The Frontal Lobe is the region where people make rational decisions and make comparisons. The front part of the Frontal Lobe, located behind the forehead, is referred to as the "Prefrontal Cortex". The Prefrontal Cortex consists of three parts. These are "Orbitofrontal Region, Ventromedial Region and Dorsolateral Region". In the Orbitofrontal Region, the perception of pleasure takes place. The Ventromedial Zone is the point where errors are detected. Dorsolateral Region represents mind/consciousness (Yiğitbaş, 2021: 28).

In the experimental economy, especially the prefrontal area stands out. The prefrontal area is related to personality, emotional state, individual initiatives and decision making (Snell, 2017: 291). The prefrontal cortex, a part of the frontal lobe in the front of the brain, is the part where these functions are regulated. It is one of the most important regions of the brain and it has many connections. With these connections, it creates a bridge between the outside world and the body itself. It has many tasks. Determination of personality, decision making, regulation of social behavior, thinking mechanism and memory processes are some of them. The main task of this region is to direct our thoughts and behaviors in line with our goals. At the same time, it forms moral and aesthetic judgments. Thanks to this region, we always understand the difference between good and bad, beautiful and ugly, past and future.

The past and present values of the predictions are collected in the Orbitofrontal Cortex. Sometimes the actions taken by people do not produce the desired and expected results. Inconsistency occurs in the emotional states of individuals who do not encounter the expected results. This inconsistency is then transmitted to the orbitofrontal cortex to improve future predictions. For example, let's say a vacation isn't as exciting as expected. The level of excitement that individuals expect in their next plans for a similar holiday will decrease. In such cases, the orbitofrontal cortex facilitates individuals' capacity to adapt to unexpected results. In cases where the orbitofrontal cortex is damaged, learning and decision-making mechanisms are impaired (Uludağ, 2017).

The Orbitofrontal Cortex receives signals from all senses such as vision, hearing, smell, and somatic senses, and these provide information processing. It also communicates with locations of the brain responsible for memory, such as the hippocampus and middle temporal lobe. In addition, the Orbitofrontal Cortex establishes the object-action relationship and establishes the value-pleasure relationship by receiving signals from dopamine-related neurons in the midbrain (Purves and Platt, 2018).

The hippocampus is the center of memory, responsible for storing memories and performing basic behaviors necessary for survival. The amygdala and the Nucleus Accumbens are parts of the limbic system. The limbic system is the point where emotions and impulses occur. The amygdala performs the task of emotional memory. Studies have shown that there is a neural network structure spreading from the limbic system to the neocortex. With the help of these neural networks, emotions affect rational decisions.

Especially in times of pressure or stress, if the amygdala finds any relationship between the lived situation and the experiences, it perceives this as a threat and sends a signal to the whole brain. This situation causes the individual to make emotional decisions (Yiğitbaş, 2021: 28).

Since people are intelligent creatures, they can infer from the results of their actions and behaviors, and this creates the learned memory. The center responsible for this behavior in the brain is the Anterior Cingulate Cortex. It is also responsible for providing useful information that leads to a successful response from the reactions given in unexpected behaviors (Purves and Platt, 2018).

2.2. The Brain's Connection with Decision-Making Behavior

Camerer et al. (2005) modeled the information processing center of the brain, which influences decisions, as seen in Table 1. So they tried to understand how the brain works.

Table 1. Two Dimensions of Neural Function

	<i>Cognitive</i>	<i>Emotional</i>
<i>Controlled Processes</i>	I	II
<i>Automated Processes</i>	III	IV

Source: (Camerer et al., 2005: 16).

The emotional process is formed through emotions and impulses and refers to the processes related to information, desire and memory managed by the brain. Emotions (anger, fear, etc.), impulses (hunger, thirst, etc.) and motivational situations (disgust, pain, etc.) take place in this process (Özyurt Kaptanoğlu et al., 2022: 4). Controlled process refers to the process involving logic and calculation, in which the individual can consciously control it. The automatic process, on the other hand, is the opposite of the controlled process and generally operates in parallel and quickly (Camerer et al., 2005: 16). According to this model, it is assumed that region I, human thoughts and interactions are the driving force. It is observed that the other three regions are not considered important in the functioning of the brain. However, these regions are very important in the decision-making process. The decision-making process does not only take place in the region where the driving force is, but the emotions and subconscious are also effective in the decision-making process (Özyurt Kaptanoğlu et al., 2022: 4).

The brain communicates with other organs of the body through the neurotransmitters dopamine, serotonin, acetylcholine and gamma-aminobutyric acid. Neurotransmitters are very effective in human behavior. If these substances increase or decrease due to drug use or psychological disorders, the behavior of the person may also change. Neurotransmitters can also be effective in making financial decisions of individuals. For example, in the case

of dopamine deficiency, which can be caused by depression, decreased confidence and a tendency to avoid risk can be seen. When the amount of serotonin increases, it is observed that investors are anxious and biased in financial decisions. With the use of antidepressant drugs, it is possible to be less detailed and ignore the risks when making decisions (Altınırmak and Eyüboğlu, 2016: 70). In addition, testosterone, cortisol, leptin and ghrelin hormones are also effective in financial risk taking behavior (Erkan and Kavas, 2022).

Diseases or damage that may occur in the brain and nervous system can directly affect the decision-making behavior of individuals. For example, in cases of damage to some areas of the brain such as the sensory cortex and corpus amygdaloideum, problems may arise in the decision-making mechanism of the person (Snell, 2017: 297,312). People with damage to the amygdala region, which is located in the lower part of the brain, that is responsible for emotions, may show different behaviors under the same conditions. In a study conducted by Benedetto De Martion in 2010 using fMRI, it was concluded that individuals with amygdala injury are less sensitive to the possibility of loss (Altunöz and Altunöz, 2018: 26).

2.3. Analyzes Used in Neurofinance Studies

Various medical methods are used to examine the relationship of behavior and responses to the brain. How people respond physiologically to certain stimuli can be evaluated by various biometric analyzes. In this context, various central, autonomic and somatic nervous system measurements are made. These analyzes are used in common in the studies of neurofinance, neuroaccounting and neuroeconomics, which are very close to each other.

Techniques examining the autonomic and somatic nervous systems are frequently used in psychophysiological analysis. For example, pupil responses, facial muscle movements, mimic movements, changes in sound frequencies and pitch can be monitored and recorded with various biotechnological tools and evaluated. Pulse and blood value measurements of individuals, vascular activity, galvanic skin response, electrodermal and skin conductivity analyzes can also be performed (Usul and Çağlan, 2018: 458-459; Butgel Tunalı et al., 2016: 3; Boz, 2020: 518).

Thanks to advanced imaging technologies, it is also possible to monitor the neural activity of the human brain in the face of various situations or stimuli. With neuroimaging analyzes that measure the responses of the central nervous system, it is possible to monitor which parts of the brain are active against the stimulus and the state of the brain waves. These methods can be classified as non-hemispherical brain wave analysis, hemispherical lateralization analysis and neuroimaging analysis. Examples of these techniques are Functional Magnetic Resonance Imaging (fMRI), Electroencephalogram (EEG), PET (positron emission tomography) and ERP (event related potential). In animal experiments, which often cause ethical debates, it is measured how the brain is affected by certain warnings or harmful interventions. EEG and eye tracking methods are frequently used in psychophysiological research. EEG is a sieve placed on the scalp of the changes in the cerebral cortex region of the brain. (Usul and Çağlan, 2018: 458-459; Butgel Tunalı et al., 2016: 3; Boz, 2020: 518; Utkutuğ and Alkibay, 2013: 170; Yayar and Tekgün, 2020: 165).

REFERENCES

- Altınırnak, S. and Eyüboğlu, A. (2016). Ekonomik Krizlerin Nöroekonomi Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (72), 67-82. DOI: 10.25095/mufad.396720
- Altunöz, U., and Altunöz, H. (2018). *Davranışsal Ekonomi (Nörofinans)* (3. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Aren, S. (2019). Davranışsal Finansın Psikolojik Eğilimlerinin Kavramsal Değerlendirmesi. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), s. 127-160.
- Boz H. (2020). Nöropazarlama Araçları Finansal Piyasalara Nasıl Adapte Edilir: Nörofinans. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5 (3). 518-528.
- Butgel Tunalı, S. , Gözü, Ö. and Özen, G. (2016). Pazarlama Ve Reklam Araştırmalarında Nöropazarlama Üzerine Yapılmış Araştırmaların İncelenmesi Ve Etik Boyutunun Tartışılması. *Kurgu*, 24 (2), 1-8. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kurgu/issue/59643/859543>
- Camerer, C., Loewenstein, G., and Prelec, D. (2005). Neuroeconomics: How neuroscience can inform economics. *Journal of Economic Literature*, 43(1), s. 9-64.
- Carlson N.R. (2014) Foundations of Behavioral Neuroscience, Ninth Edition, Pearson Education Limited, Essex, England.
- Demirel, S. K., and Artan, S. (2016). Nöroiktisat ve İktisat Biliminin Geleceğine İlişkin Tartışmalar. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(1), s. 1-28.
- Erkan, M. K., and Kavas, Y. B. (2022). Hormones And Financial Decision Making Processes. In Ş. Karabulut (Ed.), Developments in Financial and Economic Fields at the National and Global Scale (pp. 185–200). Gazi Kitabevi.
- Kavas Y.B. (2022). Bireysel beslenme alışkanlıklarının finansal risk alma eğilimi üzerindeki etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi İşletme Bölümü, Sakarya.
- Küçükay, A. (2018). Karar Vermenin Psikolojisi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (35), s. 607-640.
- Kurtoğlu, R. (2014). Davranış Ekonomisi ve Nöro-Finans. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), s. 1-25.
- Özyurt Kaptanoğlu, R., Kılıçarslan, M., and Gündüzyeli, B. (2022). İş Dünyasında “Nöro” Penceresi. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(9), s. 1-13.
- Purves, D. and Platt, M.L. (2018). *Neuroscience*, Chapter 32 Thinking Planning and Deciding, 6th Edition, Oxford University Press, New York, USA.
- Snell R.S. (2017). Klinik Nöroanatomi. Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul.
- Soydal, H., Mızrak, Z., and Yorgancılar, F. N. (2010). Nöroekonomi Kavramının İktisat Bilimi İçindeki Yeri, Önemi ve Bilimselliği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19), s. 214-240.

- Uludağ, D. (2017). Orbitofrontal Korteks. <https://sinirbilim.org/orbitofrontal-korteks/>
- Usul, H., and Çağlan, E. (2018). Nöromuhasebe. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(2), 450–465. <https://doi.org/10.31460/mbdd.392119>
- Utkutuğ, Ç., and Alkibay, S. (2013). Nöropazarlama: Reklam Etkinliğinin Psikofizyolojik Tekniklerle Değerlendirilmesi Üzerine Yapılmış Araştırmalarının Gözden Geçirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 167–195. <https://doi.org/10.17065/huniibf.103649>
- Yayar, R., and Tekgün, B. (2020). Nöroekonomi Bağlamında Karar Alma Süreci. *Journal Of Institute Of Economic Development and Social Researches*, 6(22), s. 160-169.
- Yiğitbaş, Ş. B. (2021). Risk ve Belirsizlik Altında Karar Verme Davranışı ve Nöroekonomi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), s.25-38.

KİŞİLERİN FİNANSAL KARARLAR ALIRKEN ETKİSİNDE KALDIĞI PSİKOLOJİK FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Araştırma Görevlisi Bilge TÜRKÜN KAYA¹, Cemile İrem AYDIN²

1 Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İşletme Bölümü, bilgekaya@mu.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-6771-7765

2 Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Muhasebe Finansman Doktora Öğrencisi,
c.iremaydin@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3795-6327

ÖZET:

Finansın tarihsel gelişimi incelendiğinde tarih sırasıyla klasik, neoklasik ve post klasik finans olarak üç farklı dönem olduğu görülmektedir. Klasik ve neoklasik finans teorileri yatırımcıları, finansal kararlarında rasyonel davranarak, akılcı kararlar alan, “kusursuz insan-homoeconomicus” olarak nitelendirmektedir. Buna göre yatırımcı, her zaman faydasını gözetmekte ve kararlarını bu doğrultuda şekillendirmektedir. Fakat klasik ve neoklasik finans teorilerinin varsayımının aksine insan rasyonel değil, sosyal bir varlıktır ve her zaman faydasını maksimize edecek şekilde akılcı kararlar alamamaktadır. Örneğin; bir kişinin hangi yatırım aracını seçeceğini belirleyen birçok farklı davranışsal faktör bulunmaktadır. Aynı şekilde, bir yatırımcı hisse senedi satın alma aşamasında hangi şirketten ne kadar alım yapacağına karar verirken sadece temel veya teknik analiz sonuçlarına bakarak karar vermez. Bu bağlamda piyasalarda meydana gelen krizler, ani çöküşler ya da yükselmeler yatırımcıların rasyonellikten uzak hareket ettiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Klasik ve neoklasik finans teorilerinin piyasalarda meydana gelen bu anomalileri açıklamakta yetersiz kalması yeni bir yaklaşım arayışına sebep olmuştur. 1980'lerden sonra gelişmeye başlayan neoklasik finans yaklaşımıyla birlikte davranışsal finans kavramı da ortaya çıkmıştır. Davranışsal finans, yatırımcıların finansal kararlarında her zaman akılcı hareket edemediğini, yatırımlarında ekonomi ve finans dışında psikolojik, sosyolojik ve nörolojik faktörlerin etkisinde kaldığını öne süren bir yaklaşımdır. Finansal karar alma davranışında insan psikolojisinin ve duyguların etkisi büyüktür. Özellikle kişilerin risk almaya dair tercihlerinin davranışsal olarak çeşitli faktörlerden etkilendiğini birçok çalışma göstermiştir. Bu çalışmada kişinin finansal kararlarında etkili olan psikolojik etkenler ele alınmıştır. Bu kapsamda literatürde yer alan çalışmalar detaylı olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Böylece kişilerin finansal kararları alırken etkisinde kaldığı davranışsal faktörler bir bütün olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Finans, Psikoloji, Finansal Karar Alma Davranışı, Risk Alma

A LITERATURE REVIEW ON INVESTIGATION OF PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING PEOPLE WHILE TAKING FINANCIAL DECISIONS

ABSTRACT:

When the historical development of finance is examined, it is seen that there are three different periods in history as classical, neoclassical and post-classical finance. Classical and neoclassical finance theories characterize investors as “the perfect human- homo-economicus” who act rationally in their financial decisions and make rational decisions. So, the investor always considers its benefits and shapes its decisions accordingly. However, contrary to the assumption of classical and neoclassical finance theories, human is not a rational but a social being and cannot always make rational decisions to maximize his utility. For example; There are many different behavioral factors that determine which investment instrument a person will choose. Likewise, an investor does not decide by looking at the results of fundamental or technical analysis while deciding how much to buy from which company at the stage of purchasing stocks. The inadequacy of classical and neoclassical finance theories to explain these anomalies in the markets has led to a search for a new approach. With the neoclassical finance approach that started to develop after the 1980s, the concept of behavioral finance also emerged. Behavioral finance is an approach that argues that investors cannot always act rationally in their financial decisions, and that their investments are influenced by psychological, sociological and neurological factors other than economics and finance. Human psychology and emotions have a great impact on financial decision-making behavior. Many studies have shown that people's risk-taking preferences are affected by various behavioral factors. In this study, the psychological factors that affect the financial decisions of the person are discussed. In this context, the studies in the literature were examined in detail and the research findings were evaluated. Thus, the behavioral factors that people are influenced by while making financial decisions are presented as a whole.

Keywords: Behavioral Finance, Psychology, Financial Decision Making Behavior, Risk Taking

1. KİŞİLERİN FİNANSAL KARARLAR ALIRKEN ETKİSİNDE KALDIĞI PSİKOLOJİK FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ÇALIŞMASI

1.1. Çalışmalarda Kullanılan Örneklem

Çalışmaların büyük bir çoğunluğunda bilgi toplanan örneklem kümesi yatırımcılardan oluşmaktadır. Yatırımcılar bazı çalışmalarda yaşadığı şehre, yaptığı işe, cinsiyete veya yatırım türüne göre gruplandırılarak seçilmiştir. Örneklemde yer alan kişi grupları aşağıdaki şekildedir:

- Yatırımcılar
- Banka çalışanları
- Bir eğitim kurumunda çalışan akademik ve idari personeller

- Yöneticiler
- Üniversite öğrencileri
- Banka müşterileri

1.2 Çalışmalarda Kullanılan Analiz Yöntemi

Davranışsal finans çalışmalarında anket yöntemi sıklıkla tercih edilmektedir. Çalışmaların neredeyse tamamında (28 tanesinde) bilgi toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. İncelenen çalışmalardan sadece Doğru ve Büyükakın [11] derinlemesine mülakat tekniğini, Yazar [29] da hem mülakat hem anket tekniğini kullanmıştır.

1.3. Çalışmalarda Ele Alınan Psikolojik Faktörler

İncelenen çalışmalarda ele alınan, örnekleme yer alan kişilere uygulanan anketler doğrultusunda değerlendirilen psikolojik faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- Psikolojik eğilimler
- Kişilik özellikleri
- Psikolojik bilişsel - duygusal davranışsal yanılsamalar, yanılgılar ve önyargılar
- Duygusal zekâ
- Kaygı düzeyi

1.4. Çalışmalarda Değerlendirilen Diğer Faktörler

İncelenen çalışmalarda ele alınan, örnekleme yer alan kişilere uygulanan anketler doğrultusunda değerlendirilen diğer faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- Demografik özellikler
- Sosyoekonomik faktörler
- Finansal profil
- Finansal okuryazarlık,
- Bilişsel yetenek seviyesi,
- Birikim yapma amacı
- BES temel bilgi düzeyi ve BES'e yaklaşım
- Dışsal faktörler ve sürü davranışı
- Finansal krizler

1.5. Çalışmalarda İncelenen Finansal Karar Alma Davranışı Türleri

Çalışmalarda yukarıdaki başlıklarda belirtilen faktörler değerlendirilerek kişilerin finansal karar alma davranışıyla ilgili bazı özellikleri hakkında değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Çalışmalarda değerlendirilen, finansal karar almaya ilişkin bazı davranışlar şu şekilde sıralanabilir:

- Yatırım kararları ve yatırım alışkanlıkları
- Finansal yatırımların tercih edilme nedenleri
- Yatırım psikolojisi
- Risk toleransları, risk tercihi, finansal risk algısı
- Harcama eğilimleri
- Tasarruf kararları

1.6. Çalışma Sonuçları

İncelenen çalışmaların sonuçları, çalışma yılına göre eskiden yeniye olacak şekilde şu şekilde sıralanarak özetlenebilir:

Ateş [4], yatırımcıların finansal profilleri ve tercih ettikleri finansal yatırım araçlarını davranışsal finans açısından incelemiştir. 400 bireysel yatırımcıya anket uygulanmış olup, aşırı güven, aşırı iyimserlik, mevcudiyet, pişmanlıktan kaçınma ve belirsizlikten kaçınma eğilimleri ele alınmıştır. Anket sonuçlarına göre, psikolojik önyargı ve hevristiklerin etkisinde olan yatırımcıların yatırım araçları tercihleri sırasıyla, tahvil/ bono, repo, altın, hisse senedi, döviz yatırım fonu ve mevduat şeklindedir.

Ede [12], bireysel yatırımcıların finansal kararlarında psikolojik eğilimlerin etkisini görmek ve bireyleri rasyonel davranmaktan alıkoyan nedenlerin araştırılmasını hedeflemiştir. Bu amaçla, 775 bireysel yatırımcıya anket yapılmıştır. Analizler, bireysel yatırımcıların finansal kararlarında, psikolojik önyargı ve eğilimlerin etkili olduğunu göstermektedir

Özcan [20], 850 bireysel yatırımcının finansal kararlarında psiko-sosyal faktörlerden etkilenme durumlarının incelenmesini amaçlamıştır. Bu amaçla yapılan analizler, bireylerin, yatırımlarında rasyonel kararların yanı sıra psiko-sosyal faktörleri de göz önünde bulundurduğunu göstermektedir.

Aktaş [3], yatırımcıların yatırım kararlarında rasyonel hareket edip etmediğini davranışsal finans perspektifiyle ölçmeye çalışmıştır. Yalova, Bursa, İstanbul, Diyarbakır, Trabzon, Ankara, İzmir, Van ve Antalya şehirlerinde yaşayan 682 yatırımcıya anket yapılmıştır. Yatırımcıların demografik özellikler, yatırım psikolojisi, risk toleransları değerlendirilmiştir. Ele alınan eğilimler, aşırı güven, yatkınlık, zihinsel muhasebe, pişmanlıktan kaçınma, keskinlik, çerçeveleme, referans noktası, optimizim, bağlanma tuzağı, aşına olanı seçme, yükleme, temsililik ve bilişsel çelişki şeklindedir. Analizler, yatırımcıların psikolojik eğilimler doğrultusunda finansal tercihler yaptığını ve rasyonaliteden uzak olduğunu göstermiştir.

Bayar [8], İstanbul, Kocaeli, Ankara ve İzmir'de hisse senedi yatırımı yapan 344 yatırımcıyla, finansal krizin yatırımcı davranışlarına etkisini davranışsal finans açısından incelemeyi hedeflemiştir. Buna göre, yatırımcıların finansal kriz ortamında, risk algılarında yükselme olduğu, portföylerinde değişime yöneldikleri ve bu doğrultuda daha az riskli kabul edilen yatırım araçlarını tercih ettikleri, hisse senedi piyasasına karşı güvenin azaldığı, psikolojilerinin olumsuz etkilenerek karamsar düşünme eğiliminde olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Böyükaslan [9], Afyonkarahisar'da yaşayan 460 bireysel yatırımcının yatırım kararı verirken ortaya çıkan etkenleri davranışsal finans perspektifiyle ele almıştır. Çalışmada, aşırı güven, aşırı iyimserlik, mevcudiyet, pişmanlıktan kaçınma, belirsizlikten kaçınma, akla geliş kolaylığı, kendi durumunu değerlendiremememe, duygusal eğilimler, sosyal eğilimler, bilgi ve iletişim kaynaklı diğer eğilimler incelenmiştir. Yatırımcıların kuvvetli bir şekilde davranışsal finans eğilimlerinin etkisiyle yatırım kararları verdiğini göstermiştir.

Göksu [14], yatırımcı davranışlarının Borsa İstanbul'da test edilmesini amaçlamıştır. Bu kapsamda Borsa İstanbul, Destek Menkul Değerler ve bireysel yatırımcılar olmak üzere 96 kişiye anket yapılmıştır. Anket sonuçları yatırımcıların, yatırım kararlarında rasyonel hareket

etmesi gerektiğinin farkında olmasına rağmen psikolojik önyargıların etkisinde kalarak irrasyonel kararlar verdiğini ortaya koymuştur.

Sezer [23], risk tercihi, finansal okuryazarlık, bilişsel yetenek seviyesi ve psikolojik yanlısamlar arasındaki ilişkinin saptanması amacıyla İstanbul, Ankara ve İzmir’de İMKB’de hisse senedi alım satımı yapan 384 gerçek yatırımcıya anket yapmıştır. Analizler, bilişsel yetenek ve finansal okuryazarlık seviyesinin diğer ülkelerde yapılan çalışmalarla kıyaslandığında oldukça düşük seviyede olduğunu ve yatırımcıların psikolojik yanlısamların etkisinde finansal kararlar aldığını göstermektedir.

Küden [17], yatırımcı profillerini ortaya koymuş ve yatırımcıların finansal kararlarında etkili olan psikolojik faktörleri davranışsal finans açısından incelemiştir. Ele alınan eğilimler, aşırı güven, pişmanlıktan kaçınma, kayıptan kaçınma, temsiliyet, sürü davranışı, çerçeveleme, demirleme, kesinlik etkisi şeklindedir. İncelemeler doğrultusunda, benzer çalışmalarla paralel olarak, yatırımcıların psikolojik faktörlerin etkisinde kalarak finansal yatırım kararı verdiği ve rasyonel hareket edemediği elde edilmiştir.

Orçun [19], İzmir’de ikamet eden 804 bireysel yatırımcıya anket tekniği uyguladığı çalışmada, yatırımcıların finansal risk algısı, risk gruplarının kişilik özellikleri, demografik özellikler ve bilişsel - duygusal yanlıgılarını değerlendirmiştir. Aşırı güven, pişmanlıktan kaçınma, zihinsel muhasebe, temsiliyet, dayanak ve düzeltme, çerçeveleme, mevcudiyet, sahiplenme, hedonik düzeltme, aşırı iyimserlik eğilimleri ele alınmıştır. Bu bağlamda, bireysel yatırımcılar finansal risk algılarına göre gruplandırılmış ve bu grupların, kişilik özellikleri, demografik faktörler ve bilişsel ve duygusal eğilimlere göre farklılıkları analiz edilmiştir. Analizlerde, yatırımcıların finansal risk algısının, kişilik özellikleri ve duygusal eğilimler gibi faktörlerde farklılık gösterdiği sonucu elde edilmiştir.

Tekin [26], İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasına Kayıtlı 225 KOBİ üzerinde yaptığı anket çalışmada işletmedeki finansal kararları davranışsal finans yaklaşımıyla ele almıştır. İşletme yöneticileri ve/veya sahiplerinin aşırı güven ve kayıptan kaçınma eğiliminde oldukları ve davranışsal önyargılar ile finansman kararlarında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Doğan [10], bireysel emeklilik sistemindeki fon tercihleri ile davranışsal finans eğilimleri arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla Ankara, Bursa ve Mersin illerinde faaliyette olan bankaların 400 çalışanına anket yapılmıştır. Ele alınan eğilimler; risk alma tutumu, risk algısı, duygusal zeka ve finansal okuryazarlıktır. Buna göre, bireysel emeklilik yatırım fonu tercihlerinde, katılımcıların, finansal okuryazarlığı düştükçe yalnızca riskli yatırım araçları olan hisse senedi ve borçlanma araçlarını; risk algısı ve risk tutumu arttıkça yüksek riskli olanları; son olarak yüksek düzeyde duygusal zekaya sahip olan katılımcıların "orta" seviyede riski tercih ettiği bulgulanmıştır.

Aydın ve Ağan [7], 600 yatırımcıya anket uyguladığı çalışmada, bireylerin yatırım kararlarında psikolojik eğilimlerin ne derece etkili olduğunu ölçmeyi hedeflemiştir. Aşırı güven, aşırı iyimserlik, temsil etme, çıpalama, mevcudiyet, kendini kandırma, aşinalık, pişmanlıktan kaçınma, sürü davranışı, kayıptan kaçınma ve anomali eğilimleri ele alınmıştır.

Analizler, bireylerin yatırım kararı verirken; aşırı iyimserlik ve anomali eğilimi dışında ele alınan eğilimlerin tamamının etkisinde kaldığını göstermektedir.

Özevin ve Öncü [21], 300 kadın yatırımcının, yatırım kararlarında davranışsal finansın etkisini incelemiştir. Kadın yatırımcıların, yatırımlarında daha az riskli yatırım araçlarını tercih ettikleri görülmüştür ve yatırımları sırasıyla; TL, altın ve gayrimenkul şeklindedir. Kadın yatırımcıların etkisinde kaldıkları psikolojik faktör sonuçları; hevristiklerin etki düzeyinin orta; aşırı güven ve yanlış ilişkilendirme eğiliminin düşük; kayıptan/ pişmanlıktan kaçınma eğiliminin yüksek seviye olduğu şeklindedir.

Atik v.d. [5], Ankara'da bir kamu eğitim kurumundaki akademik ve idari 55 personele anket yaptığı çalışmada amaçlanan, zihinsel muhasebenin finansal karardaki etkisini ölçmektir. Bu bağlamda katılımcılara, kayıp ve kazancın çerçeveleme etkisi, batık maliyet, ödemelerin ayrılması, beklenmedik paranın gelmesi, aynı değere sahip varlıkların fiyatlandırılması değişkenlerine ilişkin farklı senaryolar sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre bireysel yatırımcılar, kazanç halinde riskten kaçan bir tavırdarken; kayıp halindeyse riski göze alabilen bir tavırda bulunmaktadır.

Şamandar [24], çalışmasında, 623 bireysel yatırımcının etkisinde kaldığı davranışsal finans eğilimleri ile Beş Faktör Kişilik Tipleri arasındaki ilişkiyi analiz etmek ve bireylerin hangi kişilik tipinde hangi eğilime yatkın olduğunu belirlemeyi amaçlamıştır. Ele alınan eğilimler, kendini kandırma eğilimi, bilişsel eğilim, duygusal eğilim, sosyal eğilim, oto kontrol eksikliği eğilimi ve kayıptan kaçınma eğilimi şeklindedir. Buna göre, kişilik özelliklerinin yatırımcı eğilimleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Yazar [29], çalışmada, finansal kararlarda etkili olan bilişsel süreçlerin etkisinin hangi ortam ve şartlarda ortaya çıktığını belirlemek amaçlamıştır. Bu amaçla Davranışsal Yatırımcı Tipi Modeli farklı sektörlerde çalışan 15 finansal karar alıcıya uygulanmıştır. Ardından, katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlar model ile ilişkilendirilmiştir. Analiz sonuçları, örneklemde yer alan yönetici tiplerinin, finansal karar alma davranışlarında aşırı güven eğiliminin baskın olduğunu ortaya koymuştur.

Aydın [6], çalışmasında, yeni nesil bir finansman yöntemi olan kitlesel fonlama kararlarında bireylerin etkisinde kaldığı davranışsal finans eğilimlerinin analizini amaçlamıştır. Bu amaçla, kitlesel fonlama platformlarını kullanan 250 yatırımcıya anket uygulanmıştır. Ele alınan eğilimler, aşırı güven, aşırı iyimserlik, temsiliyet, mevcudiyet, aşına olanı tercih etme, sürü davranışı, kendini doğrulatma şeklindedir. Analizler sonucunda, bireylerin kitlesel fonlama kararlarında davranışsal finans eğilimlerinin etkisinde kalarak hareket ettiği ve rasyonel davranmadığı elde edilmiştir.

Yürekli [30], hizmet ve üretim sektöründe çalışan 409 bireysel yatırımcının, finansal davranışları ve yatırım kararlarında etkili olan sebeplerin belirlenmesini amaçlamıştır. Aşırı güven, aşırı iyimserlik, temsiliyet, pişmanlıktan kaçınma eğilimleri incelemiştir. Buna göre, örneklemdeki yatırımcıların kararlarında psikolojik eğilimlerin yüksek derece etkili olduğu sonucu elde edilmiştir.

Kuzey [16], Ankara'da yaşayan 305 yatırımcının, finansal yatırım alışkanlıkları ve yatırımlarında etkili olan davranışsal finans eğilimlerini açıklamayı amaçlamıştır. Aşırı güven,

mevcudiyet, belirsizlikten kaçınma, pişmanlıktan kaçınma, bilişsel çelişki, hedonik düzeltme, temsiliyet, doğrulayıcı ön yargı eğilimler ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlar, benzer çalışmalarla paralel olarak, yatırımcıların finansal kararlarında, rasyonel olmadığı ve bilişsel, psikolojik ve sosyal önyargıların etkili olduğu şeklindedir.

Doğru ve Büyükkakın [11], Kocaeli İli imalat sanayi alt sektörlerinde çalışan 10 (-/+10) kurumsal yatırımcıyla derinlemesine mülakat yapmıştır. Çalışmada, fiziki sermaye ve yatırım kararları etkileşimi değerlendirilmiştir. Buna göre, katılımcıların yatırım kararı verirken rasyonel davrandıkları; fakat risk ve rekabet içeren durumlarda psikolojik eğilimlerin etkisiyle rasyonellikten uzaklaştıkları görülmüştür. Kurumsal yatırımcılarda piyasa anomalileri geçerli değildir. Ayrıca katılımcılar, yatırım kararlarında aşırı güvenli ve yeni yatırım kararı verirken yatkın oldukları firmaları tercih etme eğilimindedir.

Tekin [27], Çankırı Karatekin Üniversitesi ve Karabük Üniversitesi'nden olmak üzere 522 öğrenciye anket tekniği uygulamıştır. Çalışmada, aşırı güven, kontrol yanılması ve aşırı iyimserlik önyargılarının üniversite öğrencileri üzerindeki geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Burada amaçlanan, bu üç önyargının etkisini ele alan çalışmalarda faydalanılabilecek bir önyargı ölçeği oluşturmaktır. Analizler, ilgili literatürden farklı olarak, aşırı iyimserlik ve kontrol yanılması önyargılarının aynı olguyu ölçtüğünü ve birbirinin yerine kullanılabildiğini ortaya koymuştur.

Ağan [1], 550 bireysel yatırımcıya anket uyguladığı çalışmasında, COVID-19 pandemi sürecinde bireylerin kaygı seviyeleri ile sosyal, ekonomik ve psikolojik faktörleri arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışmıştır. Buna göre, bireylerin pandemi sürecinde yaşadığı kaygılar, kararlarında irrasyonel hareket etmesine sebep olmaktadır.

Ertuğrul Ayrancı [13], İstanbul'daki devlet üniversitelerinin mühendislik fakültelerinde çalışmakta olan 395 akademisyenin yatırım kararlarını etkileyen demografik ve yatırım tutumu faktörlerinin davranışsal finans perspektifiyle incelenmesini hedeflemiştir. Yapılan analiz sonuçlarında, medeni durum faktörü ile, aşırı güven ve aşırı iyimserlik (bekarlarda yüksek), pişmanlıktan ve kayıptan kaçınma (boşanmış yüksek) boyutları; yaş faktörüne ile; aşırı güven ve aşırı iyimserlik (19-25 yaş yüksek), pişmanlıktan kaçınma ve kayıptan kaçınma (46 ve üzeri yüksek) boyutları; akademik ünvan faktörü ile, aşırı güven (Araştırma Görevlileri yüksek), pişmanlıktan kaçınma, kayıptan kaçınma ve temsil etme eğilimi (Prof. Dr. yüksek), boyutları; yatırımları inceleme sıklığı faktörü ile, aşırı güven (ayda bir yüksek), pişmanlıktan ve kayıptan kaçınma (her gün yüksek) boyutları; yatırımları oluştururken en çok tercih edilen bilgi kaynakları faktörü ile, aşırı güven (internet sitesi yüksek), aşırı iyimserlik (gazete yüksek), kayıptan kaçınma ve temsil etme eğilimi (internet siteleri yüksek) boyutları; yatırım araçlarının seçiminde en çok tercih edilen yöntem faktörüne göre, aşırı güven ve pişmanlıktan kaçınma (aracı kurum yüksek), kayıptan kaçınma ve temsil etme eğilimi (analiz yüksek), boyutları; yatırım araçlarının seçiminde dikkat edilen temel faktörler açısından ele alındığında ise, aşırı güven ve kayıptan kaçınma (çeşitlendirme yaparak riski azaltmak yüksek) boyutları arasındaki anlamlı bir farklılık olduğu elde edilmiştir.

Akgül ve Yiğiter [2], Erzincan'da yaşayan 464 BES katılımcısına anket uyguladıkları çalışmada, BES ölçeğinin üç boyutu olan "birikim yapma amacı, BES temel bilgi düzeyi, BES'e yaklaşımlarının" davranışsal finans eğilimleri ile arasındaki ilişkinin incelenmesini

amaçlamıştır. İlk boyut olan birikim yapma amacı ile aşırı güven, aşırı iyimserlik, temsil etme kayıp ve pişmanlıktan kaçınma eğilimleri arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki; ikinci boyut BES temel bilgi düzeyi ile aşırı güven, aşırı iyimserlik, temsil etme eğilimleri ile ilişki pozitif yönlü anlamlı ilişki, pişmanlık ve kayıptan kaçınma eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Son boyut olan BES'e yaklaşım ile aşırı iyimserlik, pişmanlıktan kaçınma ve temsil etme eğilimleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki anlamlı iken; aşırı güven ve kayıptan kaçınma eğilimleri ile anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Yaşamalı [28], 326 beyaz yakalı çalışanın tasarruflarını değerlendirmede etkili olan davranışsal eğilimleri incelemiştir. Bu eğilimler, zihinsel muhasebe, batık maliyet, beklenti teorisi, sürü davranışı, statüko etkisi, kayıptan kaçınma şeklindedir. İncelemeler, katılımcıların kararlarını davranışsal eğilimler çerçevesinde verdiğini göstermektedir.

Şen Küçük [25], Türkiye’de İslami ve klasik banka müşterilerinin finansal kararlarını etkileyen davranışsal finans eğilimlerini belirlemek ve bu iki banka grubunu davranışsal eğilimler bağlamında karşılaştırmayı hedeflemiştir. Aşırı güven, çıpalama, muhafazakârlık, mevcudiyet, hataları yanlış değerlendirme, aşına olma, aşırı iyimserlik, sahiplenme ve kaçınma eğilimleri ele alınmıştır. Analizler, iki banka grubuna ait müşterilerin finansal kararlarında psikolojik eğilimlerin etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca hem katılım hem de klasik banka müşterilerinin etkisinde olduğu davranışsal eğilimlerin benzer olduğu sonucu elde edilmiştir.

Pailer [22], davranışsal finansın psikolojik eğilimlerinin Z kuşağı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla Aydın Adnan Menderes ve Pamukkale Üniversiteleri İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin 1. Ve 2. Sınıf öğrencilerini örneklem olarak seçerek anket uygulamıştır. Kuşaklar arasında detaylı bir inceleme yapıldığında Z kuşağı birçok açıdan ayrılmaktadır. Fakat davranışsal finansın psikolojik eğilimleri bağlamında ulaşılan sonuçlara bakıldığında Z kuşağının diğer kuşaklardan ayrıldığı bir nokta tespit edilememiştir. Bu bağlamda kuşaklar ile davranışsal finans eğilimlerinin etkisinde kalma durumu arasında bir ilişki olmadığı bulgulanmıştır.

Medetoğlu ve Salmanlı [18], 532 bireysel yatırımcının yatırım kararı verirken hangi faktörlerin etkisinde kaldığını incelemiştir. Yatırımcıların etkisinde olduğu faktörler; dışsal faktörler ve sürü davranışı, psikolojik durumları barındıran bilişsel yanılsamalar, demografik ve sosyoekonomik özellikler olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre, yatırımcıların adı geçen faktörlerin etkisinde kararlar aldığı tespit edilmiştir.

Köroğlu, Gökbulut Kazan ve Temel [15], Covid 19 pandemi döneminde online anket yöntemiyle 384 bireysel yatırımcının, davranışsal finans eğilimlerinden etkilenme durumlarını, sosyo demografik özellikleri ve yatırım tutumları bağlamında analiz etmeyi hedeflemiştir. Analiz sonuçlarına göre; kadınların ve 56 yaş üzeri yatırımcıların riskten ve belirsizlikten kaçınma eğilimlerinin daha fazla; eğitim seviyesi düşük olanların yüksek olanlara kıyasla başka yatırımcılara danışma, bilgi kaynaklarına ihtiyaç duyma oranının daha yüksek; ailesiyle yaşamakta olan yatırımcıların belirsizlik ve riskten kaçınma eğilimi içinde olduğu elde edilmiştir. Haberleri ve gelişmeleri günlük takip edenler ile yatırımları takip edenlerin yüksek seviyede risk değerlendirme eğiliminde, daha düşük seviyede riskten ve belirsizlikten kaçınma eğiliminde; finans eğitimi alan bireylerin kendine güvenli, risk içeren durumlarda doğru değerlendirme seviyelerinin yüksek olduğu bulgulanmıştır.

2. SONUÇ

Davranışsal finans, yatırımcıların yatırımlarını şekillendirirken etkisinde kaldığı bilişsel, psikolojik ve sosyal eğilimlerin neler olduğunu araştırmayı amaçlamıştır. Davranışsal finansın çıkış noktası geleneksel finans teorilerinin piyasalarda meydana gelen krizleri açıklamakta yetersiz kalmasıdır. Çünkü geleneksel finans teorileri aksini belirtse de davranışsal finans, bireyin sosyal bir varlık olduğunu ve her kararında rasyonel davranamayacağını savunmaktadır. Bu bağlamda davranışsal finans, yatırımcıların neye yatırım yaptığından ziyade nasıl ve hangi psikolojik faktörlerin etkisiyle yatırım yaptığını incelemektedir. Araştırmalar psikolojinin, karar alma sürecinde oldukça etkin bir rol oynadığını göstermektedir.

Bu çalışmada bireylerin kararlarını şekillendirmesinde etkili olan psikolojik etkenler ele alınmıştır. Bu bağlamda literatürde yer alan çalışmalar detaylı olarak incelenmiş olup çalışmalara ilişkin sonuçlar değerlendirilmiştir. İlgili çalışmadan elde edilecek en genel sonuç, yer verilen çalışmalardaki örneklem grupları değişse de yatırımcıların, yatırım kararlarında psikolojik eğilimlerin etkisiyle hareket ettiği'dir. Yer verilen çalışmaların genelinde en çok tercih edilen davranışsal finans eğilimleri aşırı güven, aşırı iyimserlik, mevcudiyet, pişmanlıktan kaçınma, belirsizlikten kaçınma şeklindedir. Kriz, salgın, felaket gibi belirsizlik barındıran ortamlarda yatırımcılar, psikolojik faktörlerin etkisiyle rasyonel karar verememektedir. Bu bağlamda ilgili çalışmada yer verilen Bayar [8], Ağan [1] ve Köroğlu, Gökbulut Kazan ve Temel [15] çalışmalarında da belirsizliğin hakim olduğu durumlarda bireylerin irrasyonel kararlar verdiğini ve buna bağlı olarak yatırımlarında daha düşük riskli seçeneklere yöneldiklerini tespit etmişlerdir. Araştırmalar, finans eğitimi almış ve finansal okuryazarlık seviyesi yüksek olan bireylerin yatırımlarıyla ilgili daha sağlıklı kararlar verdiğini ve finansal okuryazarlık seviyesi arttıkça bireyin risk alma tutumunun da arttığını göstermektedir. Sezer [23], Doğan [10] ve Köroğlu, Gökbulut Kazan ve Temel [15]'in çalışmaları bu durumu kanıtlar niteliktedir. Daha önce belirtildiği üzere davranışsal finans bireyi, irrasyonel ve birbirinden farklı kabul etmektedir. Bu bağlamda bir bireyi diğerinden farklılaştıran kişilik özellikleridir. Her birey birbirinden farklıdır ve bunun sonucunda vereceği kararlar da farklılaşmaktadır. Orçun [19], Şamandar [24] ve Yazar [29] çalışmalarında kişilik tiplerinin yatırımcı davranışları üzerinde etkili olduğu sonucunu elde etmiştir.

KAYNAKÇA

- [1] Ağan, B. (2020). Davranışsal İktisatta Kovid-19 Pandemi Süreci: Kaygı düzeyinin Sosyo-Kararlı Ekonomik Alma Davranışları Üzerine Etkisi. *Turkish Studies*, 15(6), s. 1001-1016.
- [2] Akgül, F., ve Yiğiter, Ş. Y. (2021). Davranışsal Finans Yaklaşımı Çerçevesinden Bireysel Emeklilik Sistemine Yönelik Tutum ve Davranışlar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), s. 913-930.
- [3] Aktaş, F. R. (2012). Davranışsal Finans Ve Yatırımcı Psikolojisi İMKB Üzerine Ampirik Bir Analiz. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi.
- [4] Ateş, A. (2007). Finansal Yatırımların Davranışsal Finans Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi.
- [5] Atik, M., Yılmaz, B., ve Köse, Y. (2018). Bireysel Finansal Kararlarda Zihinsel Önyargıların Etkisi: Mental Muhasebe. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, s. 717-730.
- [6] Aydın, C. İ. (2019). Kitlese Fonlama Yatırım Kararlarının Davranışsal Finans Açısından İncelenmesi: Kitlese Fonlama Platformlarında Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- [7] Aydın, Ü., ve Ağan, B. (2017). Davranışsal Finans: Finansal Yatırım Kararlarının Davranışsal Temeli. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- [8] Bayar, Y. (2012). Davranışsal finans perspektifinden küresel finansal krizin yatırımcı davranışlarına etkileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- [9] Büyükaslan, A. (2012). Bireysel Yatırımcıları Finansal Yatırım Kararına Yönlendiren Faktörlerin Davranışsal Finans Açısından İncelenmesi: Afyonkarahisar Örneği Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- [10] Doğan, M. (2016). Davranışsal Finans Eğilimleri İle Bireysel Emeklilik Fon Tercihleri Arasındaki İlişkinin Test Edilmesi: Türkiye'deki Banka Çalışanları Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(12), s. 339-357.
- [11] Doğru, B. N., ve Büyükakın, F. (2020). Kurumsal Yatırımcıların Karar Alma Aşamalarına Davranışsal Finans Perspektifinden Bakış: Kocaeli İli İmalat Sanayi Uygulaması. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(4), s. 13-22.
- [12] Ede, M. (2007). Davranışsal Finans ve Bireysel Yatırımcı Davranışları Üzerine Ampirik Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- [13] Ertuğrul Ayrancı, A. (2020). Bireylerin Yatırım Kararlarının Davranışsal finans Yaklaşımıyla İncelenmesi: Akademisyenlere Yönelik Değerlendirme. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 13-29.
- [14] Göksu, A. (2013). Portföy Yatırım Kararlarında Davranışsal Finansın Etkisi: Borsa İstanbul Uygulaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi.

- [15] Köroğlu, Ç., Gökbulut Kazan, H. ve Temel E. (2022). Covid-19 Pandemi Sürecinde Finansal Yatırım Alışkanlıkları ve Davranışsal Finans Eğilimleri, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 29 (1), 1-25.
- [16] Kuzey, G. (2019). Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararlarının Davranışsal Finans Yönünden İncelenmesi: Ankara İli Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- [17] Küden, M. (2014). Davranışsal Finans Açısından Bireysel Yatırım Tercihlerinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gediz Üniversitesi.
- [18] Medetoğlu, B., ve Saldanlı, A. (2022). Bireylerin Yatırım Kararlarında Maruz Kaldığı Anomali ve Hevristikler Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Journal of Economic Policy Researches*, 9(1), s. 53-74.
- [19] Orçun, Ç. (2015). Bireysel Yatırımcının Finansal Risk Algısı Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- [20] Özcan, H. (2011). Davranışsal Finansın Bireysel Yatırımcıların Karar Mekanizmaları Üzerine Etkileri: Finansal Yatırımcıların Değerlendirilmelerine Yönelik Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Üniversitesi.
- [21] Özevin, O., ve Öncü, M. A. (2017). Kadınların Yatırım Alışkanlıklarının Davranışsal Finans Açısından Değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(61), s. 583-601.
- [22] Pailer, M. K. (2021). Davranışsal Finansın Temel Psikolojik Eğilimlerinin Z Kuşağı Üzerinde Test Edilmesi: Aydın Adnan Menderes ve Pamukkale Üniversitelerinde Bir Anket Uygulaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- [23] Sezer, D. (2013). Yatırımcı Davranışlarının Etkinliği ve Psikolojik Yanılsamalar. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi.
- [24] Şamandar, Ö. (2018). Kişilik Tiplerinin Davranışsal Finans Kapsamında Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi.
- [25] Şen Küçük, G. (2021). Davranışsal Finans Açısından Geleneksel Ve İslami Bankacılığın Karşılaştırmalı Analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- [26] Tekin, B. (2016). Firmaların Finansman Kararları: Davranışsal Perspektif. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 8(15), s. 169-198.
- [27] Tekin, B. (2020). Davranışsal Finans Bağlamında Kendine Aşırı Güven, Kontrol Yanılsaması ve İyimserlik Önyargılarının Ölçülmesi: Üniversite Öğrencileri Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 1315 - 1322.
- [28] Yaşamalı, M. (2021). Davranışsal Finansta Dürtme Ve Zihinsel Muhasebe Kullanılarak Tasarrufları Artırmaya Yönelik Model Önerisi: Kavanoz Yöntemi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi.

- [29] Yazar, B. (2019). Finansal Karar Alma Tercihlerinin Belirlenmesinde Yöneticilerin Aşırı Özgüven Eğilimlerinin Davranışsal Finans Çerçevesinde İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- [30] Yürekli, A. (2019). Bireysel Yatırımcıların Davranışlarına Etki Eden Faktörlerin Davranışsal Finans Kapsamında İncelenmesi: Hizmet ve Üretim Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi.

FEMVERTISING REKLAM ANLAYIŞI VE KADINLIK SUNUMU

Yüksek Lisans Öğrencisi SÜMEYYE AYÇA EKME¹, Doç. Dr. ŞENİZ ÖZHAN²

¹ TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
aycaekmen@hotmail.com - 0000-0002-3014-7076

² TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ, Çorlu Meslek Yüksekokulu,
serdem@nku.edu.tr - 0000-0003-3898-8192

ÖZET

Medya toplumun düşünce şeklini, bakış açısını, değerlerini etkileyebilen ve bunu yeniden üretmek için güçlü bir kitle iletişim aracıdır. Medyanın en önemli ayaklarından biri reklamlardır. Günümüze kadar yayınlanan birçok reklam filmi kadınlara toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak ve çoğunlukla erkek bakışına sunulma odaklı ortaya konduğu bilinmektedir. Buna müdahale etmek isteyen feminist yaklaşımların ve söylemlerin her geçen gün artması ve yaygınlaşmasının ardından medya organları da zaman içinde değişikliklere gitmiştir. Ortaya çıkan akım; kadının doğal haliyle güzel olduğu, yalnızca beden üzerinden değerlendirilemeyeceği, her insanın kusurları olabileceği 'Femvertising' kavramı ile ortaya konmaktadır.

Bu çalışmada femvertising (kadın odaklı reklamcılık) kavramı açıklanmaya çalışılarak reklamlarda nasıl kullanıldığı ve ne tür mesajlar vermeye çalıştığı incelenmiştir. Araştırma sırasında feminizmin dalgalarına değinilerek femvertising kavramı daha detaylı aktarılmaya çalışılmıştır. Femvertising reklamcılık örneği olan Dove "Gerçek Güzellik", NIKE "Bizi Böyle Bilin", Elidor "El Alem" reklamları görsel-işitsel temelli doküman analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışma sonunda incelenen reklamların kadınlar üzerinde güçlendirici ve cesaret verici etkide bulunuyor olmasının yanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine, kadına yönelik baskı ve kalıp yargılara dair bilinç oluşturabilecek nitelikte olduğu görülmüştür. Femvertising temalı reklamların uzun süreçte ve geliştirildiği takdirde toplum bazında olumlu değişime sebep olabilecek potansiyelde olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Reklam, Pazarlama, Femvertising, Toplumsal Cinsiyet, Feminizm

1. GİRİŞ

Yaşadığımız yüzyılda yerlerini korumaya veya zirveye ulaşmaya çalışan işletme ve markaların çeşitli yollara başvurduğu yadsınmaz bir gerçekliktir. Pazarlama ilke ve unsurlarını kullanarak bilhassa medya aracılığıyla tüketiciye ulaşmaya çalışan firmaların en temel amacı elbette ki kar sağlamaktır. Yoğun rekabet ortamında firmaların kendilerini

ortaya koyduğu en önemli alan reklamlardır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken unsur etik değerler doğrultusunda reklamları ortaya koymak olmalıdır.

Medya görünenin ardındaki buz dağı gibidir. Toplumun düşünce şeklini, bakış açısını etkileyebilen ve bunu yeniden üreterek değiştirebilen çok güçlü bir kitle iletişim aracıdır. Günümüz medyasında yani dizi, film, haber ve reklamlarda kısacası topluma ulaşabilen çoğu görsel alanda kadınların belli ölçülerde, yaşam koşul ve şekillerde; toplumun belirlediği bir takım kadınlık ve erkeklik rolleri içinde sunulduklarını görmekteyiz. Reklamlarda sıklıkla cinsiyet rolleri ve stereotipleri kullanılmaktadır. Toplumsal normları kullanarak yapılan reklam filmleriyle ataerkil toplum yapısı pekiştirmekte; bu da kadını belli kalıplarda var etmeye ve görmeye neden olmakta, cinsiyetçi ideoloji toplumda daha da temellendirilmektedir.

Medyada ve incelenen reklam filmlerinde çoğunlukla kadın bakımlı, sağlıklı, güzel, zayıf, çekici ve formadır. Çünkü toplumsal cinsiyet rolleri bazında kadının, erkeğini elinde tutması için bu özelliklere sahip olması beklenmektedir. Çoğunlukla ev ortamında karşımıza çıkan bu kadın imajı ev işi yapan, çocuklarına bakan, bunları yaparken çok keyif alan ve eşi maddi jestler yaptığında son derece sevinen biri olarak gösterilmektedir. Reklamlarda kullanılan görüntü ve sloganlar ise durumu daha etkin bir hale getirecek pekiştiricileri içerisinde barındırmaktadır. Bunun yanında kadın bedeni satar mantığını gördüğümüz birçok reklam türü de bulunmaktadır. Vücut bakım ürünleri, parfümler, çeşitli dondurma reklamları çoğunlukla kadınları cinsel bir nesne olarak kullanmaktadır. Burada erkek üzerinden yapılan reklamlara çok yer verilmemekle birlikte kadın vücudunun fazlasıyla etkili kullanıldığı yapılan reklamlarda görülmektedir. Kadın bedeni, erkeklerin bakışına sunulur şekilde verilmekte bununla birlikte de ‘olması gereken kadın modeli’ ortaya konmaktadır (Ersoy Çak, 2010).

Laura Mulvey'nin “Visual Pleasure and Narrative Cinema” (Görsel Haz ve Anlatı Sineması) adlı makalesinde kameranın erkek bakış açısıyla hareket ettiğini öne sürerken kadınlarında bu bakış açısını içselleştirdikleri ve bu şekilde olması gerektiği fikrine kapılarak kendilerini sunulan görüş üzerinden değerlendirdiklerini, bu şekilde de erkek arzusuna hizmet eden kısır bir döngünün üretilerek devamlılığının sağlandığını ifade etmektedir.

Feminizm; kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olmasını isteyen, aralarındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaç edinen bir akımdır. Kadın ve erkek arasında toplumsal düzeydeki farklılıklar, bunların anlamı, sebep ve sonuçları, kadının toplumdaki statüsü, ataerkil toplumun yapısı, erkeğin egemen olduğu iktidar yaklaşımları ilgilendikleri ve tartıştıkları konulardan bazılarıdır (İnceoğlu ve Onaylı Şengül, 2018) (Taş, 2016).

Yani feminizm en basit tanımıyla toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliği ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Hayatın birçok alanında dezavantajlı konumda bırakılan kadının ayrımcılığa uğradığı alanları göz önüne getirmeye çalışmaktadırlar. Bunu yaparak toplumda var olan kadınlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmayı, toplumdaki erkek egemenliğini yıkmayı amaçlamaktadırlar.

Toplumunu bilinçlendirmek ve kendinizi anlatmak için yaşadığımız yüzyılda kullanılacak en etkili araç elbette ki medyadır. Feminizmin adımları da bu alanlarda yavaş yavaş görülmektedir.

1. FEMVERTİSİNG (KADIN ODAKLI REKLAMCILIK)

Feminist yaklaşımların ve söylemlerin her geçen gün artması ve yaygınlaşmasının ardından medya organlarında da zaman içinde birtakım değişikliklere gidilmeye başlanmıştır. Bilhassa hedef kitlesi kadın olan markalar reklamlarında kadınların özgürlüğü ve gücüne vurgu yapmaya belli kalıpların dışına çıkmaya başlamışlardır. Bu şekilde yavaş yavaş reklamcılıkta son dalga olan femvertising kavramının kendini göstermeye başladığını söyleyebiliriz. (Baki, 2019).

Bu reklamlarda temel amaç kadınların fiziksel görünüm ve vücut ağırlığına indirgenemeyeceği, nesne olarak algılanmaması gerektiğini göstermektir. Kadınların İstedikleri taktirde birçok şey yapabilecek ve başarabileceklerini ortaya koyarak güçlendirici bir etki oluşturmak amaçlanmaktadır (Onaylı Şengül, 2018).

Femvertising kavramıyla toplumsal cinsiyet kalıplarına meydan okunduğu, kadınların çok yönlü şekilde betimlenmeye çalışıldığını söylemek mümkündür (Baki, 2019).

Femvertising reklamcılığı zamanla ve bilhassa önemli markaların ortaya koydukları reklamlarla daha görünür hale gelmişlerdir. Birçok uluslararası markanın yürüttüğü bu kampanyalar toplum üzerinde de çeşitli etkiler bırakmaya başlamış ve kadını daha özel, güçlü hissettirmeyi amaçladığı için hayli ilgi görmüşlerdir.

2. DOVE “GERÇEK GÜZELLİK”

Femvertising reklamcılığına dair ilk örneği 2004 yılında ortaya koyan Dove markası olmuştur.

Dove bu kampanyasıyla cesur bir hamlede bulunarak öncü olmanın yanında dünya çapında geniş bir yankı uyandırmıştır.

Reklamlarda bizlere sunulan kadınlar çoğunlukla özenle seçilmiş, zayıf, güzel ve beyaz kadınlardan oluşmaktadır. Ancak Dove’un bu reklamında gördüğümüz kadınlar model değillerdir; her yaştan her bedenden ve her renkten olma özelliklerini taşımaktadırlar. Kadınların doğal halleriyle aslında ne kadar güzel olabilecekleri iyi ve mutlu hissedebilecekleri vurgulanmak istenmiştir. Dove gerçekleştirdiği kampanyasıyla her kadının güzel olabileceğini ve bunun yolunun kendi ürünlerini kullanmaktan geçtiğini düşüncesini vermeye çalışmıştır (Aydınlioğlu, 2019).

Görsel 1.1. Dove Gerçek Güzellik Kampanyası, 2016

Kampanyanın ilanında siyah ve beyaz olmak üzere toplam altı kadın yer almaktadır. Farklı fiziksel özelliklerde olan bu altı kadının yüzünde neşeli bir ifade olduğu görülmektedir. ‘Bu halimle de güzel ve mutluyum’ mesajı vermeye çalışan kadınların olduğu bu görsel kadınların ‘tek tipleştirilmesini’ de eleştirmektedir. Kalıp yargıları eleştirmeyi hedefleyen ve bunu başaran Dove aynı zamanda feminist harekete de destek vermiştir.

Ancak bir noktada feminist harekete ters düşmektedir. Feminist hareket kadının ‘seyirlik nesne’ olarak sunulmasına karşıdır ve bunu sıklıkla eleştirirler. Dove burada altı kadını da iç çamaşırlarıyla sunarak aslında ‘seyirlik nesne’ anlayışına ters düşmüştür (Onaylı Şengül, 2018).

Fakat Dove’un yaptığı reklam oldukça kıymetli ve femvertising reklamcılığa çok önemli bir örnek teşkil etmektedir. Dove’un bu reklamından sonra birçok marka kadınları belli kalıplardan uzakta, güçlü ve istediğini yapabilen insan olarak sunarak, cinsiyet eşitsizliğine vurgu yapmıştır.

3. NIKE “BİZİ BÖYLE BİLİN”

Nike 2017 yılında çektiği ‘Bizi böyle bilin’ reklam filmiyle kalıp yargıları eleştiren ve bunlara karşı çıkan bir duruşta bulunarak; femvertising akımını en iyi şekilde anlatan çalışmalardan birini ortaya koymuştur. Reklam boyunca toplum tarafından sorgulanmadan kabul görmüş ve uygun bulunan toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar tarafından yıkılabileceği vurgusu yapılmaktadır. Nike spor ayakkabı ve spor giyimi pazarlamakta olan uluslararası bir markadır. Reklamlarını da çoğunlukla spor ve sporcu üzerinden yapmaktadır. Bu reklam filminde de spor ve sporcu kavramını kullanmaktadır. Kadınların toplum tarafından kabul görmekte olan rollere, önyargı ve kalıp yargılara uymak zorunda olmadığını, istedikleri takdirde çoğu alanda var olabileceklerini ve başarıya ulaşabileceklerini göstermek istemiştir.

Reklam filmi, kadın dış sesin seslendirmesi ve belli sahnelerin arka arkaya gösterilmesiyle oluşturulmuş bir dakika yirmi saniyelik bir çalışmadır.

İlk sahnede aile fotoğrafı çekilmekte olduğu görülmektedir. Geleneksel Türk aile yapısına uygun görünen bu sahnede ailenin kızı fotoğraf çekilirken gülümser ve ağzındaki boksör dişliği dikkat çeker. Bu sırada dış ses ‘Bizi bilirsiniz, güzeliz biz’ demektedir. Bu söylem ve görselle kadınların sessiz, sakın, kibar olması gerektiği, toplum tarafından sürekli güzel olma ve her an güzel gözükmeye zorunluluğu yüklendiği, bununla birlikte kadınların görsel obje olarak görülüyor olduğuna bir eleştiri getirilmek istenmektedir (İnceoğlu ve Onaylı Şengül, 2018).

Görsel 2.1. NIKE “Bizi Böyle Bilin” Reklam Filmi, 2017

Devam sahnede ise boksör dişliği takan kadının kum torbasına sert vuruşlar yaptığı görülmektedir. Burada da kadının Toplumda sıklıkla erkeklerin yapması uygun bulunan boks

sporunu yaptığı ve toplumca ‘erkeksi’ olarak görülen fiziksel özelliklere (güçlü, kaslı) sahip bir yapıda olduğu dikkat çekmektedir (Dinç Kırılı, 2021).

Bu reklam karesiyle toplumsal cinsiyet normlarının ‘erkeğe uygun bulunduğu’ spor dallarında kadınlarında var olabileceğine dikkat çekilmektedir.

Sonraki sahnede hamur açmakta olan bir kadının unlu ellerini birbirine vururken dış sesin “Ellerimiz de böyle ince ve narindir” demesiyle aniden halteri kaldırmaya çalışan bir kadına dönüştüğünü görüyoruz. Burada bilhassa ikinci dalga feminizmin konusu olan ev içi roller ve kadına yüklenen kibar, narin, ev işleriyle meşgul kişi olması gerektiği imajı eleştirilmektedir. Ardından karşımıza çıkan halter kaldırmakta olan kadın ise toplumsal cinsiyet rollerinin erkeğe uygun gördüğü güçlü ve hırslı olma özelliklerine kadınlarında sahip olabileceğini, kuvvet gerektiren sporlarla ilgilenebileceklerini göstermektedir.

Bu kısım reklam filminin güzel ve anlamlı bölümlerinden biri olmasına rağmen kendi arzu ve isteğiyle ev hanımı olabilecek kadınlar göz ardı edilmiş gibi gözükmektedir. Kendi isteğiyle ev içi alanda kalan kadınlar ötekileştirilerek bir ayırım yapılmaktadır (İnceoğlu ve Onaylı Şengül, 2018).

Görsel 2.2. NIKE “Bizi Böyle Bilin” Reklam Filmi, 2017

Sonraki sahnede başroldeki kadın kuyumca altın bakarken dış sesin ‘Ha, bu arada söylemiş miydim? Altını çok severiz. E yakışırda’ demesiyle kapıları iterek arkasında altın kupaların olduğu farklı bir odaya girmesiyle boynuna madalya taktığına şahit olunmaktadır.

Bu reklam karesiyle kadınlar ‘altını, takıp takıştırmayı, süslenmeyi, bunlara para harcamayı, dış görünüş odaklı yaşamayı sever’ düşüncesi eleştirilmekte kadınların altını takabileceği ama bunu madalya olarak takabileceği de gösterilmektedir.

Bu sahnede de bir önceki sahne gibi kadınlar arasında ayrımcılık yapıldığı düşünülmektedir. Sahne, altın takmayı seven kadınlarda ‘yanlış bir şey yapan kişi’ izlenimi oluşturmasına neden olabilmekte ve ‘kadınsı’ özellikleri barındırdığı için ötekileştirilmesine yol açabilmektedir (İnceoğlu ve Onaylı Şengül, 2018).

Görsel 2.3. NIKE “Bizi Böyle Bilin” Reklam Filmi, 2017

Bir sonraki sahnede başını öne eğen genç kadının yaşlı bir kadını dinlemekte olduğu görülmektedir. Bu sırada dış ses “Bir kenarda sessiz, sakın, kendi halimizde otururuz” demesiyle genç kadının kalkmasını ve tenis kortuna geçmesini; kendi halinde oturan fakat tenis hakemliği yapan bir kadını ve bir önceki sahnede bulunan genç kadının tenis oynar pozisyonda olduğu görülmektedir.

Burada kadınların bir kenarda sessiz, sakın oturarak, başkalarının sözleriyle hareket etmemeleri, kendileri olmaları ve potansiyellerini açığa çıkarabilmelerine yönelik mesaj verilmektedir. Ataerkil bir toplumda kadınların sessiz, sakın, kendi hallerinde oturmaları daha çok onay ve takdir gördüğü bilinmektedir. Hakem olarak oturan kadının olduğu sahnede ise kadınların ancak bu şekilde sakın ve kendi halinde oturabilecekleri vurgulanmaktadır.

**Görsel 2.4. NIKE “Bizi Böyle Bilin” Reklam Filmi,
2017**

Sonraki sahnede evinde kitaplığı düzenleyen bir kadın karşımıza çıkmaktadır. Dış sesin “Etrafı çekip çeviririz” demesinin ardından kadının yanından geçen sporcuyla takip ederek basketbol sahasına ulaşmasıyla basket oynamaya başladığı görülmektedir. Bu kısımda evi çekip çeviririz sözü ve görseliyle toplum tarafından kadınlara yüklenen ‘ev içi işler, ev temizliği, çocuk bakımı, yemek yapmak, iyi eş, iyi anne’ gibi rollere eleştiri getirilmektedir. Ataerkil toplum yapısında bu rollerin kadının görevi olarak algılanıyor olması kadınlar üzerinde bir baskı oluştururken zaman zaman yapmak istediklerine yönelmek için gerekli cesareti bulamama sorununu da beraberinde getirmektedir. Ancak reklam filminin bu kısmında kadının kamusal alanda da var olabileceği ve kendilerini özgürce ortaya koyabilecekleri vurgulanmaktadır.

**Görsel 2.5. NIKE “Bizi Böyle Bilin” Reklam Filmi,
2017**

Bir sonraki sahnede, beş kadının kibar ve narin şekilde poz verdiği fotoğraf görülmektedir. Fotoğrafta poz veren kadınlardan biri çerçevelenmiş olan bu görseli yere düşürmesiyle poz vermiş olan diğer dört kadınla birlikte dans etmeye başlamaktadırlar. Dış sesin bu sırada “Öyle herkesin içinde kakhaha filanda atmayız. Lütfen, yapar mıyız hiç” demesiyle kakhaha atmaya başladıkları görülmektedir.

Bu sahnelerle güçlü bir eleştir yapıldığı görülmektedir. Toplumun kadına biçtiği roller kadını ‘tek tip olmaya’ itmektir. Sahnenin başında gördüğümüz görsel gülümsemeyerek, kibar, narin, sessiz, sakın durarak poz vermiş yani bahsetmiş olduğumuz tek tip olan kadınları

yansıtmak istemiştir. Ardından çerçevenin içinde bulunan bu görselin kadınlardan biri tarafından yere atılması ve kırılmasıyla kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin ortadan kaldırılacağı mesajı verilmektedir. Sonrasında dans ederek kahrkaha atmaları ise toplum içinde kadının nasıl davranması gerektiğine dair ortaya konulan kalıp yargılara bir eleştiri getirmekte, istediğimiz yerde istediğimiz kahrkahayı atarız mesajı vermektedir.

Görsel 2.6. NIKE “Bizi Böyle Bilin” Reklam Filmi, 2017

Son sahnede ise genç bir kıza ait olduğunu düşündüren, pembe rengin ağırlıklı kullanıldığı bir oda gösterilmektedir. Bu sırada dış ses “Siz bizi bilirsiniz, değil mi?” demesiyle maket olduğunu anlayacağımız bu odanın bir kadın tarafından ayağıyla ezildiği görülmektedir. Ardından dışarıya koştuğu ve arkasından pek çok kadının kendisini koşarak takip ettiği ve en son ekranda ‘Bizi böyle bilin’ sloganı yazdığı görülmektedir.

İlk sahnede pembe rengin ağırlıkta kullanılması renkler üzerinden ortaya konulan toplumsal cinsiyet kalıplarına bir gönderme niteliğindedir. Kadının ayağıyla odayı ezmesiyle toplumsal cinsiyete dayalı bu algıların ve kalıpların ezilip, yok edileceği mesajı verilmek istenmektedir. Bu sırada dış sesin “Siz bizi bilirsiniz, değil mi?” cümlesiyle toplum tarafından kadınların yanlış bilinirliğine dair gönderme yapılmak istenmiştir.

Son sahnede ise reklam filminin başından beri üzerinde durulan ‘toplumsal cinsiyet rollerini, kalıp yargılarını’ ezerek iç mekandan dış mekana doğru yoluna koşarak devam eden kadınlar gösterilmektedir. En son gösterilmekte olan ‘bizi böyle bilin’ sloganıyla ‘kadına dair ortaya konulan rollerin, önyargı ve kalıp yargıların farkında olduğu ancak bunların değiştirileceği, kadınların bu bakış açısıyla mücadele ediyor ve edecek olduğu’ ana fikri imalı bir şekilde verilmektedir.

Görsel 2.7. NIKE “Bizi Böyle Bilin” Reklam Filmi, 2017

Reklam filmindeki karelerde ‘normal’ ve ‘toplumun onayladığı’ formlardaki kadınlar ötekileştirilmiş ve eleştirilmiş gibi gözükebilmektedir. Elbette ki ev içi işlerle ilgilenmek isteyen kadınlar, sessiz sakin kalmayı tercih eden kadınlar, pembeyi seven ve evini bu şekilde dizayn etmeyi tercih eden kadınlar vardır ve var olacaktır. Bu durum gayet doğal ve olağandır. Kadınlar bunu kendi özgür iradeleri ve bir dayatma olmaksızın seçtikleri sürece yadırganmamaktadır ve yadırganmamalıdır.

Ancak reklam filminde kadından beklenen ve kadının isterse yapabileceklerinin karşılaştırması gösterilmek istenmektedir. Aynı zamanda toplumun getirdiği doğrularla hareket ediliyor olması ve ataerkil zihniyetin belirlediği kadın tiplmesi eleştirilmekte; kadınların istemeleri dahilinde farklı alanlarda özgürce var olabileceği ve başarıya ulaşabileceği gösterilmek istenmektedir.

4. ELİDOR, “EL ALEM”

Elidor’un Mart 2018’de yayımlanan “El Alem Collection” adlı reklam filmi, toplum tarafından kadınlara uygulanan baskı ve denetime eleştiri getirmeye çalışarak; kendi yolunda gitmeye çalışan kadınlara cesaret vermeyi amaç edinmiştir. Dış ses kullanılmayan ve bir dakika on üç saniye saniyelik sürece yayılmış olan bu reklam filminde verilmek istenen mesaja çok uygun olduğu düşünülen “Girls Just Want To Have Fun” şarkısı eşlik etmektedir.

Reklamın başlangıcında İstanbul’un uzaktan görüntüsü üzerine animasyon göz sembolleri yerleştirilmiştir. Ardından “Elidor Sunar”, “El Âlem Collection” yazılarının çıkmasıyla reklam filmi başlamaktadır.

Görsel 3.1. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi, 2018

Reklamın bu sahnesinde büyük bir şehrin seçilmiş olmasıyla şehirli kadınlara seslenildiği düşünülmektedir. Aynı zamanda ekranda görmüş olduğumuz çok sayıda gözlerle, kadınların toplum tarafından sürekli izlendiğine dair mesaj verilmektedir.

Sonraki sahnede banyoda aynaya bakarak elleriyle saçına toplayan ve poz veren bir kadın görülmektedir. Ardından kapının çalmasıyla telaşa kapılan kadın hızlıca saçlarını eski haline getirerek makyajını çıkartmaktadır. Kadının gizlice makyaj yapıyor olması, ailesi tarafından makyaj yapmasına karışılıyor olabileceğini yani aile baskısını düşündürmektedir. Bu sırada arka cebinde konuşan ağız ve üstünde göz simgeleri dikkat çekmektedir. Hızlıca banyodan çıkan kadına kapıda bekleyen erkek kardeşinin yargılayıcı bir tavırla baktığı görülmektedir.

Görsel 3.2. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi, 2018

Banyodan çıkan kadının dışarı çıkmaya hazırlandığı ve bu sırada babasının memnun olmayan bakışı görülmektedir. Ardından pembe kapüşonlu üzerinde “El Âlem Ne Der?” yazılı ceketini giymesiyle babasının memnun olduğu bir bakışla önüne döndüğü fark edilmektedir. Bu sırada babanın okuduğu gazetenin manşetinde “El Âlem Ne Der?” yazdığı görülmektedir.

Babanın memnun olmayan bakışıyla hem aile üyelerinin kadın bedenine dair yaptığı baskı ve denetimi hem de toplumdaki ataerkil bakışı, baskıyı ve denetimi yansıtmaktadır. Bu durum karşısında kadının yaşadığı tedirginlik ve mutsuzluk görülmektedir. Ardından kadının pembe ceket giymesi toplumsal cinsiyet rollerinde kızlara uygun görülmekte olan pembe renge bir gönderme yapılmaktadır. Çıkmadan ceket giymesiyle babasının onayını alan sahnede kadının ancak ataerkil zihniyete dayalı denetimin onayını alacak ve yargılanmayacak şekilde evden rahatlıkla çıkabildiği bizlere gösterilmektedir.

Görsel 3.3. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi, 2018

Sonraki sahnede sokağa çıkan kadını camdan yargılabasına izleyen teyze ve sokakta yürüyen kızlara dönüp bakan kahvede oturan yaşlı erkekler görülmektedir.

Yaşlı kadın ve kahvede kadınlara dönüp bakan erkekler; bir yandan kadınların dışarıya çıktığı andan itibaren toplum tarafından izleniyor ve denetleniyor olduğuna diğer yandan da mahalle baskısı yapıldığına dair mesaj vermektedir. Bununla birlikte kadınların devamlı olarak seyirlik bir nesne gibi izlenip yargılanıyor olması da eleştirilmektedir.

Görsel 3.4. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi, 2018

Diğer sahnede genç bir kadının caddede erkeklerin arasında durduğu görülmektedir. Bereyle saçlarını toplamış olan kadının pembe saçlarından birkaç tutam döküldüğü fark edilmektedir. Yanındaki adamın gözlerini dikerek kadına baktığı ve kadının bu durumdan rahatsız olarak gömleğinin yakasını kaldırmasını ve boynundaki dövmeyle kapatmaya çalışması dikkat çekmektedir. Bu sırada gömleğinin yakasında “El Âlem Ne Der?” yazısı ve göz simgesi görülmektedir.

Kadının saçını renkli boyatması ve dövme yaptırması toplum tarafından sıra dışı olarak görüldüğü ve yaptırımları durumunda erkeklerin bakışlarına maruz kalabildikleri gösterilmektedir. Kadının toplum içinde rahat edebilmek için saçlarını saklamaya ve dövmesini gömlek yakasıyla gizlemeye çalışmasıyla toplumun onayladığı formlara uygun olmaya çalıştığı aksi taktirde rahat edebilmesinin pek mümkün olmadığı mesajı verilmektedir.

Görsel 3.5. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi, 2018

Sonraki sahnede kuaför koltuğuna oturmakta olan, yanındaki diğer kadınlar gibi saçını topuz yaptırmış ve bu durumdan hoşnut olmayan bir kadın dikkat çekmektedir. Topuzuna ağız motifinin üzerine “El Âlem” yazılı toka takılmıştır. Kadın, saçının son haline aynada bakarken çekingen ve mutsuz görünmektedir. Bu sırada yakasında bulunan gözler dikkat çekmektedir. Sahnenin sonunda kadının, aynada birden fazla yansıması olduğu görülmektedir.

Aynı tarz giyim ve toplu saçlarla kadınların tek tipleştirilmesine gönderme yapılmak istenmektedir. Aynalarla oluşturulan yansımayla ise kadınların toplumsal cinsiyet kalıplarıyla aynılaştırılmaya çalışıldığına ve kadınların bundan memnun olmadığına yapılan vurguyu görülmektedir.

Görsel 3.6. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi, 2018

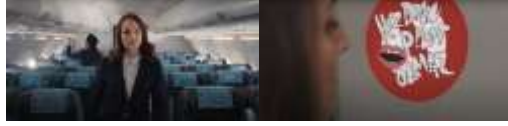
Sonraki sahnede sınavda olan öğrencilerin optik forma “El Alem” yazısını kodladıkları dikkat çekmektedir. Kameranın odakladığı kadın öğrencinin bunu yapmaktan rahatsız olduğunu ve başını kaldırıp çevresine bakmaya başladığı görülmektedir.

Görsel 3.7. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi, 2018

Ardından gelen sahnede uçak kokpitine doğru yürümekte olan bir kadın görülmektedir. Fakat açık olan kokpit kapısı bir erkek tarafından kapatılır ve kapanın üzerinde “Kızdan pilot olmaz.” yazan bir etiket yer almaktadır.

Toplumda ortaya konan cinsiyetçiliğin meslek seçimlerine de yansıdığına ve mesleklerdeki cinsiyet atanmasına vurgu yapılmaktadır. Birçok toplumda mesleklerin ‘kadın işi’ ve ‘erkek işi’ olarak ayrıldığı görülmektedir. Kadın işi sıklıkla düşük ücretli, geçici, niteliksiz, güç gerektirmeyen işlerden oluşurken; erkek işi, yüksek ücretli, statüsü yüksek, devamlı işlerden oluşmaktadır. Bu sahneyle kadınlara yaşatılan mesleki kalıp yargılara gönderme yapılmak istenmiştir. “Kızdan pilot olmaz.” yazısıyla da toplumsal önyargılara değinilmektedir.

**Görsel 3.8. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi,
2018**

Hemen sonraki sahnede reklam filminin başında yer alan pembe kapüşonlu ceketle dışarı çıkan kadın tekrar görülmektedir. Aniden kararlı bir tavırla kapüşonunu çıkardığını ve duvarda var olan “El Âlem” yazılı afişleri sökmeye başladığı görülmektedir. Sökülen afişin altından ‘Elidor’ yazısı çıkmaktadır. Çevredeki insanların bakışları altında arka fonda çalan müzikte hareketlenme olduğu fark edilmektedir.

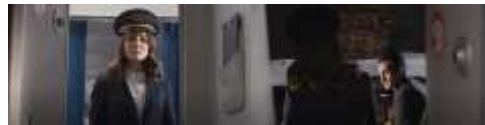
Sahnede görmüş olduğumuz kadının kararlılıkla kapüşonunu çıkarması toplumun dayatması ve kalıp yargılarından sıyrılmak için adım atıyor olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı norm ve dayatmalara bir başkaldırı ve meydan okuma olarak algılayabileceğimiz duvardaki “El Âlem” yazılı afişleri sökmesiyle ‘Elidor’ yazısını görünmektedir. Bu noktada Elidor markasının kadınların meydan okumasına destek verdiği anlaşılmaktadır. Bu sahneyle birlikte kadınların reklam filminin başından beri kendilerine gösterilen toplumsal cinsiyet ayrımlarına ve rollerine dayalı denetim ve dayatmalara karşı ses çıkarmaya ve karşı çıkmaya başladığı görülmektedir.

**Görsel 3.9. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi,
2018**

Hemen ardından gelen sahnede kokpit kapısı yüzüne kapatılmış olan kadının pilot olduğu ve şapkasında “Nasıl İstersem” yazdığı görülmektedir. Pilot kadının kokpit kapısını açarak içeriye girmesiyle içeride bulunan ve kapıyı daha önce suratına kapatan adamın utangaç bakışları dikkat çekmektedir.

Burada da kadınların kabul görmesi beklenmeyen iş alanlarında var olabildikleri ve kendilerine yer açma çabalarına dair bir gönderme yapılmaktadır.

**Görsel 3.10. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi,
2018**

Sonraki sahnede sınavda kodlama yapmakta olan öğrenciler tekrar karşımıza çıkmaktadır. Bu sefer önceki karede bir şeylerden rahatsızlık duyduğunu belli eden kadın öğrencinin optiğine 'Ben' yazdığı ve başkaldırı niteliğinde ayağa kaktığı bu sırada da herkesçe kendisine bakıldığı görülmektedir.

Burada kadın öğrencinin toplumsal cinsiyet dayatmalarına, kalıp yargı ve ayrımlarına karşı gelerek kendini / kendi isteklerini ön plana koyduğu görülmektedir.

Görsel 3.11. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi, 2018

Önceki sahnede cadde de erkeklerin içinde beresiyle dikkat çekmemeye saçlarını ve dövmesini kapatmaya çalışan kadının beresini çıkararak duvardaki afişleri söken kadınlara katıldığı görülmektedir.

İş hayatında bulunduğu düşünülen kadının beresini çıkarması aykırı sayılabilecek saç rengiyle korkusuzca ortaya çıkmasını ve toplumsal kalıp yargı ve baskılarına karşı çıktığı görülmektedir.

Görsel 3.12. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi, 2018

Bu sırada okul servisinin camından dışarıda toplumsal cinsiyet dayatmalarına ve kalıp yargılarına karşı ortaya konan başkaldırılı küçük kızlar şaşkınlık ve hayretle izlemektedirler.

Görsel 3.13. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi, 2018

Sonraki sahnelerde tren garında duran trenlerin üzerinde koşarak birbirine sarılan, özgürce hareket eden, dans eden, saçlarını yargılanma kaygısı olmadan savurarak eğlenen kadınlar ve çatıda çamaşır asarken dans eden yaşlı bir kadın görülmektedir.

Bu reklam karelerinde kadın dostluğu ve birbirlerini desteklemelerine vurgu yapılmaktadır.

Yaşlı kadının çamaşır asarken dans etmesi reklamın başında camın arkasından yargılayan gözlerle dışardaki kadınları izleyen yaşlı kadının tam zıttı bir temsilini oluşturmaktadır.

Görsel 3.14. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi, 2018

Sonraki sahnede bir mekanda arkadaşlarıyla vakit geçirmekte olan kadını saatinin çaldığı ve üzerinde ‘ELALEM’ yazdığı görülmektedir. Saatini çıkarıp içeceğinin içine atan kadın eğlencesine devam etmektedir.

Bu reklam karesinde kadınların belli bir saatten sonra dışarıya çıkmasının uygun görülmediği cinsiyet dayatmalarına gönderme yapılmaktadır. Kadınların belli bir saatten sonra evde olması gerektiğini hatırlatan ve üzerinde ‘ELALEM’ yazılı olan bu saatte kadının annesi olduğunu düşündüğümüz kızgın bir çift göz dikkat çekmektedir. Bu da kadınların belli bir saatten sonra dışarıda olmasının aileleri tarafından hoş görülmeyen, yargılanan ve makul kadın olmaktan çıkan konuma sokmakta olduğu gösterilmektedir.

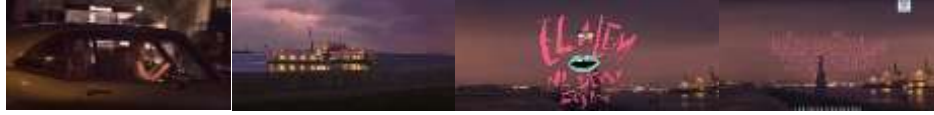
Sahnenin son karesinde kadının saatini içeceğine atarak cinsiyete yönelik bu baskı ve dayatmaları umursamadığı ve eğlencesine devam ettiği görülmektedir.

Görsel 3.15. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi, 2018

Sonraki sahnede akşam vaktinde neşeyle arabada seyahat eden ve deniz kenarında dans edip eğlenen kadınlar görülmektedir. Hemen sonra Elidor’un reklam sloganı olan ‘Elalem ne derse desin’ yazısı ve hemen sonrasında karşımıza çıkan ‘Biz böyle yaşarız’ yazısı öne çıkmaktadır.

Reklam filminin bu karelerinde kadınların cinsiyetçi dayatma ve kalıp yargıları aynı zamanda ataerkil zihniyetin kadınlara sunduğu kısıtlamaları umursamayarak geç saatlerde dışarıda eğlendikleri, özgürce dolaşabildikleri, dans ettikleri gösterilmektedir. Bunun yanında kadınların dostluğuna ve dayanışmasına vurgu yapılan son sahneyle reklam filminin bitmekte Elidor’un sloganları ortaya çıkmaktadır.

**Görsel 3.16. Elidor, “El Alem” Reklam Filmi,
2018**

Arka fonda çalan “Girls Just Want To Have Fun” şarkısı reklam filmine uyumlu ilerleyerek erkek egemenliği altında yaşamak istemeyen kadınların kırıma yaşayarak bir başkaldırıda oldukları ve özgür olma isteklerini vurgulamaktadır.

Reklam filmiyle ataerkil toplumun kadınlar üzerinde oluşturduğu baskıyı ve önüne şerit çektiği özgürlüğü göstermeye çalışılarak toplumun uygun gördüğü normlarla kadınların bulunduğu yer ve olmak istedikleri yer arasındaki uçurumu göstermeye çalışmıştır.

Hemen hemen her sahnede karşımıza çıkan göz ve ağız simgeleri, kadınların içinde buldukları baskıya atıf yaparak toplum tarafından izlenme ve konuşulmaya dair denetimi göstermektedir. Reklam filminde var olan sahnelerle kadınların giyinmesine, bedeni üzerinde toplum tarafından ‘aykırı’ olarak görülebilecek kararlar vermesine, giyiminden saçına kadar karışılmasına, meslek alanlarının sınırlandırılmasına, geç saatte dışarıda bulunması ve eğlenmesine, aile baskısıyla yaşamasına karşı çıkılmaya, ‘El alem ne der?’ sorusunu bir köşeye atmaya davet etmektedir. Umursamayarak kendi yolunda yürüyebilecek ve özgür olunabileceği mesajı verilmektedir. Bu noktada da markanın kadınların yanında ve destekçisi olduğunu gösteren ‘Biz böyle yaşarız’ sloganı ortaya çıkmaktadır.

Reklam filmi boyunca kadınların yaşadığı baskı ve dayatmaya dair sorunun çözümü olarak ‘umursamamak’ ifade edilmektedir. Ancak bu durumun ataerkil düzenin kadınları mecbur bıraktığı hayat şartlarına bir çözüm getirmek ve toplumsal değişimin olması adına adımlar atmak üzerine değil; kadınlara bu durumlarla umursamadan yani bu sorunlarla birlikte bir şekilde yaşaması gerektiğine dair bir alt metin verilmektedir (Köktürk, 2021).

5. SONUÇ

Ataerkil dili üreten en önemli etmenlerden biri medyadır. Medyanın güçlü ayaklarından biri de başta belirttiğimiz gibi reklamlardır. Görsel medya yakın zamana kadar yoğunlukla kadını pasif, zayıf, seyirlik nesne ve cinsel obje gibi kullanmıştır. Günümüzde medyanın bunu hala yaptığı bilinmektedir. Ancak son yıllarda artan eleştiriler üzerine ortaya çıkan femvertising kavramıyla birçok marka kadınların güçlü, özgür, yetenekli, başarılı, toplumda var olan bireyler olduğunu göstermek adına dikkat çekici çeşitli reklam filmleri ortaya koymaya başlamıştır. Femvertising kavramıyla reklamlarda kadınların erkek bakışına sunulmadığı, istedikleri her alanda var olabildikleri ve her halleriyle güzel olduklarına yönelik mesajlar verilmekte, cinsiyet eşitliğine vurgu yapılmak istenmektedir (Cihangiroğlu, 2018).

Bu çalışma femvertising kavramı üzerinde şekillenmektedir. Çalışmamızda femvertising yani kadın odaklı, kadını güçlendirmeyi görev edinen bu kavramın reklamlarda

nasıl kullanıldığı ve kadınları güçlendirici etkiyi nasıl ortaya koymaya çalıştığına bakılmıştır. İncelenen 3 reklam filminin de kadınların ataerkil zihniyete sahip toplumun uyguladığı sınırlama ve kısıtlamalara başkaldırmasıyla güçlenerek özgürleşmesi üzerine kurulduğu görülmektedir. Reklamlarda kadınların meslek seçimlerinden dışarı çıkmalarına giyim tercihlerinden kahkaha atmalarına kadar birçok kalıp yargıya gönderme yapıldığı görülmektedir. Aynı zamanda bu göndermelerle kadınların hayatın her alanında var olabileceği alt metni de verilmektedir.

İncelenmiş olan reklam filmlerinde kadınların yaşadıkları ayrımcılıklar ön plana çıkarılmakta ve reklam veren markalar çoğunlukla ikinci planda kalmaktadır. Bu da markaların satış yapma endişesi gütmeyen kadınları güçlendirmek adına vermek istediği mesajı ön planda tutmaya çalıştığını düşündürmektedir. Bu şekilde kadınlara cesaret vermenin yanında yalnız olmadıkları ve özgürlük için attıkları adımlarda markanın da yanlarında olduğuna dair bir mesaj da verilmektedir.

Sonuç olarak bu reklamların kadınlar üzerinde güçlendirici ve cesaret verici etki yaratabilmesinin yanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine, toplumsal baskı ve kalıp yargılara dair bilinç oluşturabilecek ve olumlu bir değişime sebebiyet verebilecek potansiyelde olduğunu söylemek mümkündür. Önemli olan femvertising reklamcılığı markayı pazarlamak adına yani amaç uğruna kullanmadan ortaya koymaktır. İncelenen reklamlar neticesinde femvertising akımının geliştirilerek çok daha iyi ortaya konulabileceği görülmektedir. Ancak bu, incelemiş olduğumuz reklam filmlerinin kötü olduğu anlamına gelmemektedir. Uzun vadede geliştirildiği takdirde bu reklamcılık anlayışının toplumda değişikliklere sebep olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aydınlioğlu, Ö., *Televizyon Reklamlarındaki Kadın Stereotiplerine Bir Başkaldırı Olarak Feminist Reklamcılık: Bir Alımlama Analizi*, 3. Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Kongresi, Van, 2019.

Baki, L., *Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm Bağlamında "Femvertising": Kadın İmgesi Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T. C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Cihangiroğlu, E., *Reklamda Kadın Temsilinde Cinsiyetçi Yaklaşımlar ve Femvertising Kavramı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Diñç Kırılı, E. S. Ve Tan Çakır, N. (2021). Postfeminist Bir Pazarlama Stratejisi Olarak Femvertising: Nike, Molped ve Elidor Reklamları Örneği. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, 38, 364-385. <https://dergipark.org.tr/en/pub/turcom/issue/65146/932211>

Ersoy Çak, Ş. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Reklam Filmleri ve Popüler Müzik Videoları. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 4, 101-110. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/109312/>

<https://Hitogrencileri.Wordpress.Com/>
(Erişim Tarihi: 10.06.2022)

https://www.Youtube.Com/Watch?V=Tyh9acw_Dy1&Ab_Channel=Nikewomen
(Erişim Tarihi: 25.05.2022)

https://www.Youtube.Com/Watch?V=W59z1xyy7ya&Ab_Channel=F%C4%B1raty%C4%B1ld%C4%B1z
(Erişim Tarihi: 26.05.2022)

İnceoğlu, İ. Ve Onaylı Şengül, G. (2018). Bir Femvertising Örneği Olarak Nike Bizi Böyle Bilin Reklam Filmine Eleştirel Bakış. Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi, 1 (2), 21-36. <https://dergipark.org.tr/en/pub/hire/issue/39754/444072>

Köktürk, G., *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulaması Olarak "Feminist" Reklamcılığın (Femvertising) Postfeminizm ve Meta Feminizmi Bağlamında İncelenmesi ve Kadın Tüketiciler Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Onaylı Şengül, G., *Kadın Odaklı Reklamlarda Kadınlık Sunumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *The Academic Elegance*, 163-175. <https://dergipark.org.tr/en/pub/akademik-hassasiyetler/issue/27268/287075>

EXAMINATION OF MOBILE PHONE USAGE RATES ACCORDING TO SOME DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

CEP TELEFONU KULLANIM ORANLARININ BAZI DEMORAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE İNCELENMESİ

Assist. Prof. Dr. Gülay DEMİR¹, Assist. Prof. Dr. Rahim ARSLAN²,

¹Sivas Cumhuriyet University, Vocational School of Health Services

gulaydemir@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0002-3916-7639

²Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

rahimarslan@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0003-4329-3651

ABSTRACT

Türkiye first met with 1G technology in 1991 thanks to car phones. On February 23, 1994, the first mobile phone call was made when the prime minister and the president of the time called each other. The use of mobile phones quickly spread to all areas of life, thanks to the 2G technology that allows data transfer and SMS sending. Today, mobile phones, which have transformed from fixed to mobile, from voice to data, from a dial-up connection to broadband, have become one of the sine qua non of users with new technologies.

In recent years, mobile devices have started to shape our lives to a great extent. These devices, which at first only included functions such as phone calls and sending text messages, have entered a period of great change today. Among mobile devices, smartphones have become no different from a computer, but are increasingly used by businesses of all sizes to carry out many activities.

In this study, mobile phone usage rates of individuals according to gender, age group, education level and workforce status were examined in line with the data published by TUIK. In addition, similar reports on a global scale were examined and information about the usage rates and purposes of mobile devices in Türkiye was given.

The new Digital 2022 Global Overview Report, published in partnership with We Are Social and Hootsuite, reveals that most of the world continues to grow faster than before the pandemic. According to this report, the internet usage rate increased by 3.7 percent in the last 12 months and reached 5.03 billion in July 2022. Annually, 178 million people became new users, and the global internet rate increased to 63.1 percent. According to the same report, global mobile users reached 5.34 billion at the beginning of the third quarter of 2022 and almost 5 of the mobile phones used today have smartphones. About 67 percent of the world's population uses some type of mobile phone.

Especially thanks to smartphones and internet access, most online transactions are now carried out from mobile phones. According to TUIK 2022 data, the rate of use of mobile phones by individuals is 95.8%. All university graduates according to education level and all those who set up their businesses have mobile phones, while the highest rate by age group is in the 35-44 age group with 97.7%.

Web traffic from mobile devices in Türkiye ranks first with 74.8%. The access rate with computers is in the 2nd place at 24.3%. Tablet access is 0.9%; Access from other devices is 0.03%. The rate of online purchases through a laptop or desktop computer in Türkiye is 33%, the rate of online purchases via a mobile device on a Global Basis is 52%, and the rate of online purchases through a mobile device in Türkiye is 44%.

Keywords: TUIK, Mobile Phone, Internet

ÖZ

Türkiye ilk olarak 1991 yılında araç telefonları sayesinde 1G teknolojisiyle tanıştı. 23 Şubat 1994'te ise dönemin başbakanı ve cumhurbaşkanının birbirine araması ile ilk cep telefonu görüşmesi gerçekleştirildi. Hemen sonrasında veri aktarımı ve SMS gönderimine olanak sağlayan 2G teknolojisi sayesinde cep telefonlarının kullanımı hayatın bütün alanlarına hızla yayıldı. Günümüzde ise sabitten mobile, sestan veriye, çevirmeli bağlantıdan geniş banta dönüşen, cep telefonları yeni teknolojilerle birlikte kullanıcıların olmazsa olmazlarından biri haline gelmiştir.

Son yıllarda mobil cihazlar hayatımıza büyük ölçüde yön vermeye başlamıştır. İlk zamanlarda sadece telefon görüşmesi ve kısa mesaj gönderimi gibi fonksiyonları içeren bu cihazlar günümüzde büyük bir değişim sürecine girmiştir. Mobil cihazlar arasında akıllı telefonlar (smartphone) artık bir bilgisayardan farksız bir hale gelmiş olmakla birlikte, her ölçekteki işletmeler tarafından artan oranlarda birçok faaliyetin yürütülmesinde kullanılmaktadır.

Bu çalışmada da TÜİK tarafından yayınlanan veriler doğrultusunda cinsiyete, yaş grubuna, eğitim durumuna ve işgücü durumuna göre bireylerin cep telefonu kullanım oranları incelenmiştir. Ayrıca küresel ölçekte benzer raporlar da incelenerek Türkiye'de mobil araçların kullanım oranları ve amaçları hakkında bilgilere yer verilmiştir.

We Are Social ve Hootsuite ortaklığında yayınlanan yeni Dijital 2022 Küresel Genel Bakış Raporu, dünyanın çoğunun pandemi öncesine göre daha hızlı büyümeye devam ettiğini ortaya koymuştur. Bu rapora göre internet kullanım oranı son 12 ayda yüzde 3,7 artarak Temmuz 2022'de 5,03 milyar olmuştur. Yıllık 178 milyon kişi yeni kullanıcı haline gelmiş, küresel internet oranı yüzde 63,1'e çıkmıştır. Aynı rapora göre küresel mobil kullanıcılar, 2022'nin üçüncü çeyreğinin başında 5,34 milyara ulaşmış ve bugün kullanılan cep telefonlarının neredeyse 5'inde akıllı telefonlar yer almaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 67'si tür cep telefonu kullanmaktadır.

Özellikle akıllı telefon ve internet erişimi sayesinde artık online işlemlerin birçoğu cep telefonlarından gerçekleştirilmektedir. TÜİK 2022 verilerine göre bireylerin cep telefonu kullanım oranı %95,8'dir. Eğitim durumuna göre üniversite mezunlarının tamamında, iş durumuna göre kendi iş kuranların tamamında cep telefonu bulunurken yaş grubuna göre en yüksek oran %97,7 ile 35-44 yaş aralığındadır.

Türkiye'de Mobil cihazlardan web trafiği %74,8 ile ilk sırada yer almaktadır. Bilgisayarlar ile erişim oranı %24,3 oranıyla 2. sırada bulunuyor. Tablet ile erişim%0,9; diğer cihazlardan yapılan erişimler ise %0,03'tür. Türkiye'de bir laptop veya masaüstü bilgisayar aracılığıyla

çevrimiçi satın alma oranı %33, Küresel Bazda bir mobil cihaz aracılığıyla çevrimiçi satın alma oranı %52, Türkiye’de bir mobil cihaz aracılığıyla çevrimiçi satın alma oranı %44’ tür.

Anahtar Kelimeler: TÜİK, Cep Telefonu, İnternet

INTRODUCTION

Communication, which is related to the direction of human and social life, has been one of the most rapidly developing concepts throughout history. Especially the developments in this field have opened the door to change in many points of social life. The concept of communication, like many areas, is the field that is most dependent on technological development. The need to improve communication has motivated technological development. Especially today, technological developments have developed information exchange and communication at a very advanced level, and these developments have assumed an increasingly decisive role in human and social life (Güngör, 2011: 291). Therefore, it is seen that social progress from the past to the present has taken place in direct proportion to the communication activities of humanity (Bal and Balcı, 2020).

The need for people to communicate with each other has led to the need to produce written languages, enabled the proliferation of communication channels, and has been a very important factor in the development of the human mind. Throughout history, human beings, who have been trying to overcome communication barriers and overcome distances, have needed pigeons, telegrams, letters, postcards, books, magazines, radio, television, landline telephones, electronic mail, the Internet, video conferences, and mobile phones (Carbonell et al., 2013:901).

Especially in the last century, new inventions have manifested themselves in all areas of life, and the combination of the computer and telecommunication technology in the 1970s has led to the rapid development of information and communication technologies. This merger is considered an important step in the birth of the philosophy of the mobile phone, a technology that combines the Morse telegraph, Bell telephone, Marconi radio and computers (Carbonell et al., 2013: 901).

Although the telephone is our most important source of communication, it is only one of the communication sources people and is not the first communication technique of mankind. Postal birds, smoke, and later letters became a universal method of communication all over the world. The industrial revolution that took place in Europe changed the methods of communication from beginning to end. The telegraph, which began to be used in France at the end of the last century, was the beginning of the first wired communication, followed by the invention of the telephone by an inventor named Graham Bell in 1876.

In 1973, Martin Cooper started a new era in communication by developing the first mobile phone. This first mobile phone had a mass of 1.1 kg and a length of 23 cm, while the battery life was limited to only 35 minutes. It was necessary to charge the phone for a full 10 hours for this short battery life. Technological development has been concentrated in this area and many features have been added to mobile phones. Especially with the addition of the features of

portable small pocket computers to mobile phones, smartphones have been produced. Smartphones have become more features than a regular mobile phones, integrated into high processor performances like a computer. In this context, smartphones have mobile operating systems similar to those used on computers (the most commonly used operating systems; Microsoft Windows, Mac OS X, Linux, Android, and iOS).

Mobile phones, which started in 1994 and spread to a wide audience in a short time, have become deeply embedded in the daily life practices and dreams of users in Turkey as well as in different geographies.

Elements such as the Internet, social media, and mobile phone have now taken their place among the indispensables of the masses with the integration of many functions of traditional communication tools. Especially mobile phones have opened a great era in the field of communication in many aspects, especially the possibility of eliminating space and time restrictions in new communication technologies (Bal, 2014: 223).

Mobile Use in the World and Turkey

We Are Social conducted worldwide research in cooperation with Hootsuite. According to the July 2022 results in this report, it was seen that 5.34 billion people in the world use smartphones, and 5.03 billion people use the internet. The number of active social media users is calculated as 4.7 billion. When we look at the data on an annual basis, it is seen that the rate of smartphone users has increased by 1.8 percent and the rate of internet users has increased by 3.7 percent. The results of the report can be summarized as follows:

- According to the current population data of the United Nations, in July 2022, 7.98 billion people lived in the world, internet, and social media users increased by 66 million (0.8 percent) compared to last year, equivalent to 59 percent of the total population.
- Nearly 5 billion people in the world use smartphones, while almost 67 percent of the world's population owns any type of mobile phone, with or without a smartphone.
- Internet users increased by 3.7 percent in the last year to 5.03 billion in July 2022, with an annual increase of 178 million new users, bringing global internet growth to 63.1 percent.
- Social media users increased by 227 million last year, reaching 4.70 billion by the beginning of July 2022. The global social media user base has expanded by more than 5 percent in the last 12 months. However, all of these figures point to a slowdown in digital growth compared to the impressive increases seen by the COVID-19 pandemic.

Research reveals that the number one choice for accessing the internet is smartphones. Accordingly; 59.72 percent of the devices connected to the internet are smartphones, 37.98 percent are computers, and 2.27 percent are tablets. The place of other products such as game consoles and televisions in the internet world is explained as 0.03 percent (Table 1).

Table 1. Distribution of Internet Use by Devices in the World

Devices	Smartphone	Computer	Tablet	Game console and television
%	59.72	37.98	2.27	0.03

According to the same report, the most common purpose of the use of the internet was seen as a source of news. According to the results, 82 percent of people use the internet to get news. The rate of those who use television is 61 percent. However, the rate of those who follow the news on social media is calculated as 57 percent. Only 23 percent of people now use print media to get news. These ratios and the gender distribution of the ratios are given in Table 2.

Table 2. Gender Breakdown of News Feed Use

	Total %	Female%	Male%	Chi-square Difference Test
Online	82	82	82	p>0,05
TV	61	61	61	p>0,05
Social Media	57	59	54	p>0,05
Print Broadcast	23	21	26	p>0,05
Radio	26	24	29	p>0,05

Considering the percentages in Table 2, there is no significant difference between news sources of news. According to Table 2, men and women choose an online channel as a news source, while women who receive news from the radio are \$, men).

Table 3. Social Media Usage Rates as a News Source

	News Feed Usage %
Facebook	44
YouTube	30
WhatsApp	22
Instagram	17
Twitter	13
Facebook Messenger	11
TikTok	7

When the social media applications where news follow-up is most frequently examined, Facebook ranks first with 44 percent. This platform is followed by YouTube with 30 percent, WhatsApp with 22 percent, Instagram with 17 percent, Twitter with 13 percent, Facebook Messenger with 11 percent, and TikTok with 7 percent. Telegram, LinkedIn, Snapchat, Line, and Viber are also among the platforms used for news. According to the research, although it has become a habit to follow the news on the internet, the average of those who believe the news they read on the internet is 42 percent. In Turkey, the rate of those who trust the news on the internet is 36 percent.

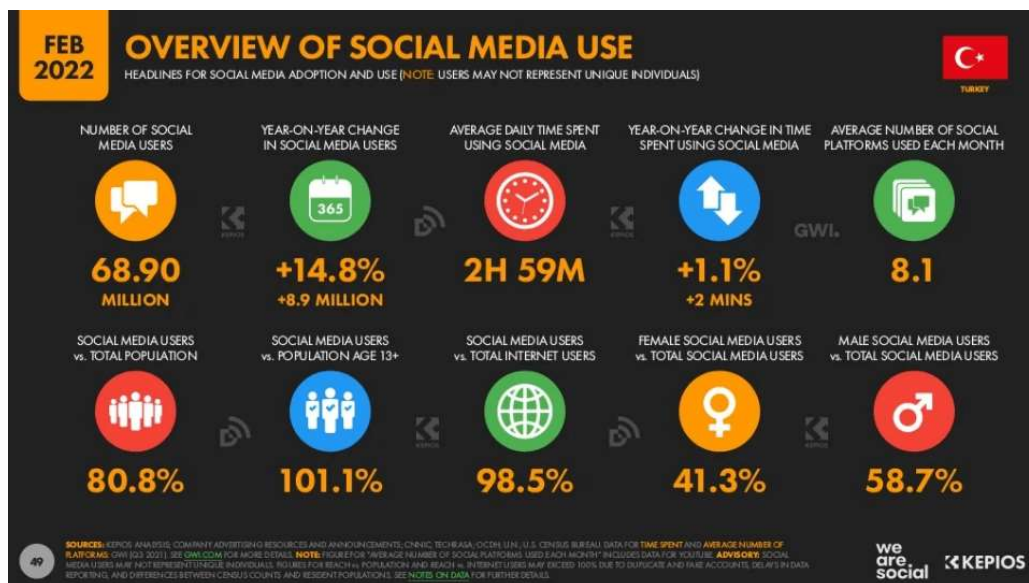

Figure 1. Overview of Social Media Use

Source: We Are Social 2022

According to Figure 1, there were 68.90 million social media users in Turkey in January. This number is equivalent to 80.8 percent of the total population. Social media users in Turkey increased by 8.9 million (14.8 percent) between 2021 and 2022. 58.7 %of social media users consist of males and 41.3 %of women. The time when people spend on social media is 2 hours and 59 minutes per day. The most important factor in the increase in these usage rates is the rapid development and widespread use of smart mobile phones. In Table 4, the total usage rates of smartphones in Turkey and the distribution of these rates according to age and gender are given.

Table 4. Individuals Using Mobile Phone, Age Group, and Total

Age group		Total	16- 24	25- 34	35- 44	45- 54	55- 64	65- 74
2018	Total	92.7	93.2	97.1	95.9	92.8	88.5	76.5
	Male	96.3	96.1	98.9	98.1	96.6	94.1	86.1
	Female	89.1	90.2	95.3	93.7	89.0	83.1	68.1
2019	Total	93.5	92.4	97.2	96.5	95.1	89.9	80.2
	Male	96.9	96.4	98.5	98.7	98.2	95.3	87.5
	Female	90.2	88.3	95.9	94.3	91.9	84.7	73.9
2020	Total	95.3	94.2	98.0	97.6	96.2	92.8	86.5
	Male	97.8	96.0	99.0	99.2	98.7	96.8	94.3
	Female	92.7	92.4	97.1	95.9	93.7	88.9	79.6
2021	Total	96.0	96.7	98.6	97.9	96.7	93.2	86.5
	Male	98.3	98.4	99.3	99.2	99.2	96.8	93.5
	Female	93.7	95.0	97.9	96.5	94.3	89.7	80.3
2022	Total	95.8	94.5	98.3	97.7	96.8	94.6	88.3
	Male	98.0	96.7	99.4	99.1	98.7	97.9	92.7
	Female	93.7	92.2	97.1	96.2	94.8	91.4	84.5

Source: TURKSTAT

2022 The total usage rates in Table 3 are given in Figure 2 as a graph of milk.

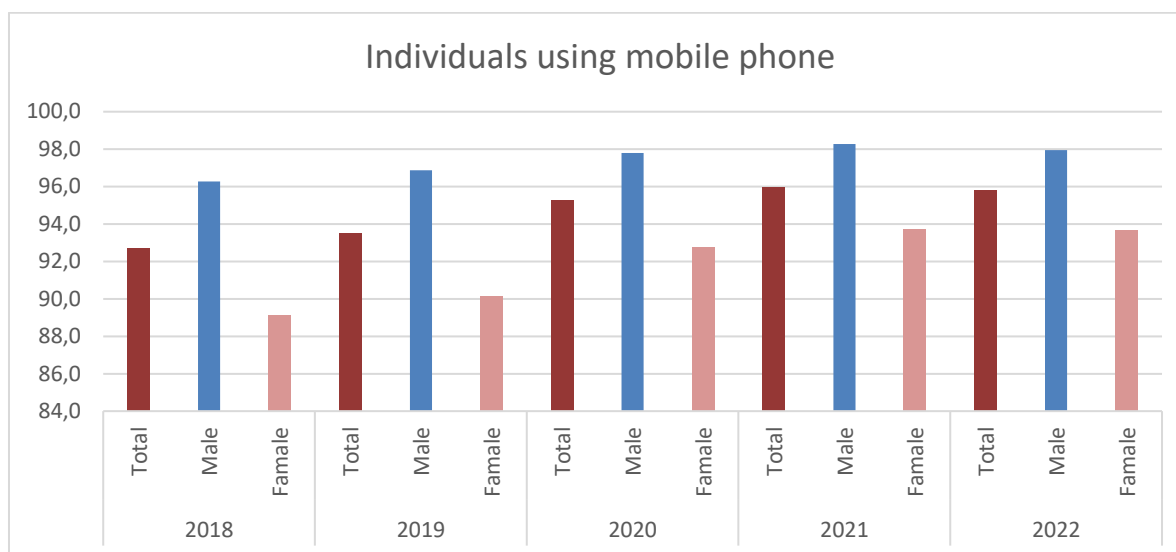

Figure 1. Individuals using mobile phone

According to Figure 2, men have higher smartphone usage than women in all years. This difference was also significant in the chi-square comparison ($p < 0.05$). Figure 3 shows the total usage variability graph between 2018-2022.

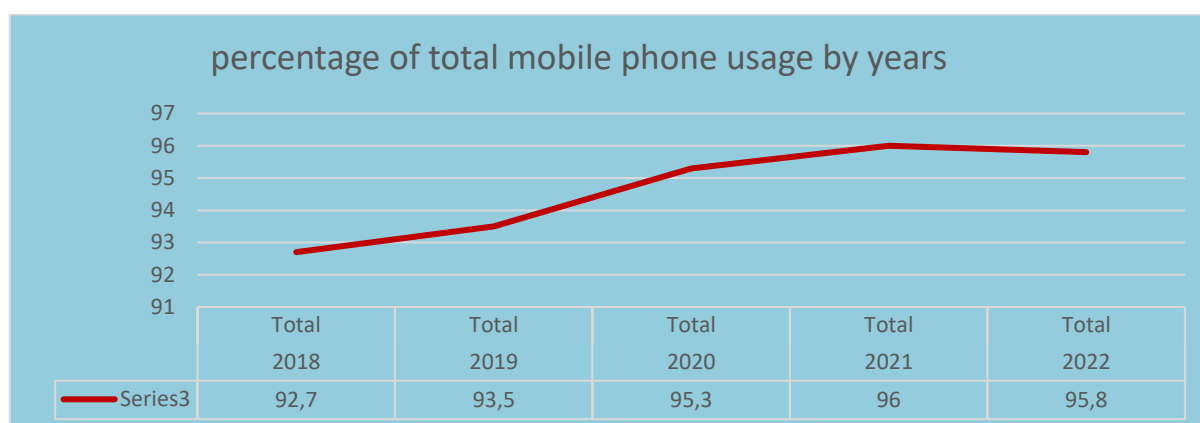

Figure 3. Percentage of Total Mobile Phone Usage by Years

As seen in Figure 3, the total mobile phone usage rate has increased rapidly, especially during the pandemic period including 2019-2020. It belongs to the year 2021 with the highest rate.

Table 5. Mobile Phone Usage Rates According to Education Status, TURKSTAT

	Total Male Female	No school completed	Primary school	Secondary and vocational secondary school	High and vocational high school	Higher education
2018	Total	70.1	92.3	94.9	98.5	99.8

	Male	75.9	95.1	96.9	98.8	99.8
	Female	68.5	89.7	92.4	98.2	99.8
2019	Total	73.3	94	94.3	98.6	99.4
	Male	79.2	96.4	97	98.9	99.3
	Female	71.8	91.7	90.5	98.2	99.6
2020	Total	78.2	95.6	95.4	98.8	99.8
	Male	86.9	97.5	97	99.1	99.9
	Female	75.8	93.8	93.1	98.5	99.8
2021	Total	79.8	95.1	97.3	99	99.9
	Male	86.8	97.1	99	99.1	99.9
	Female	78.2	93.3	95	98.9	99.9
2022	Total	80.2	95.3	95.6	98.6	99.7
	Male	85.7	97.2	97.6	99	99.7
	Female	78.9	93.7	93	98	99.7

Considering the data in Table 4, all individuals with university and higher education use mobile phones. Therefore, as the level of education increases, the rate of mobile phone use increases. In total, the mobile phone usage rate of those who did not finish school, which was 70.1 in 2018, was 80.2 in 2022. In Table 5, mobile phone usage rates are given according to the working groups.

Table 6. Mobile Phone Usage Rates of Those Included in the Labor Force

		A regular or casual employee	Employer	Self-employed	Unpaid family worker	Unemployed
2018	Total	98.9	100	97.1	85	95.6
	Male	98.9	100	97.1	97	94.3
	Female	98.8	100	96.2	80	98
2019	Total	99.2	99.7	97.5	85.8	96.4
	Male	99.4	99.8	97.7	93.1	95.7
	Female	98.7	98.9	96	82.8	98.1
2020	Total	99.6	99.4	98.5	89.7	97.6
	Male	99.7	99.5	99.1	95.9	97.2
	Female	99.3	98.2	93.6	86.2	98.6
2021	Total	99.6	99.9	98.1	87.6	97.7
	Male	99.7	99.9	98.3	97.5	97.1
	Female	99.3	100	96.5	82.9	99
2022	Total	99.3	100	98.7	87.3	97.8
	Male	99.4	100	98.7	94.9	98
	Female	99.1	100	99.2	83.9	97.3

When the rates in Table 5 are examined, it is seen that the rate of mobile phone use is 0, especially in the employer group. The lowest rate belongs to unpaid family workers.

Table 7. Mobile Phone Usage Rates of Non-Labor Force Members

	Student	Fulfilling domestic tasks	Retired or given up business		Unable to work due to long-standing health problems	Private and family reasons
2018	Total	94.5	86.7	92.7	61.2	96.2
	Male	96.1	82.7	93	64.4	96.4
	Female	92.9	86.7	91.8	55.4	96
2019	Total	93.6	88	93.8	65.3	99.2
	Male	95.8	85.4	93.6	74	98.7
	Female	91.3	88.1	94.4	51.5	100
2020	Total	94.9	91.4	96.6	67.8	92.7
	Male	95.6	93.5	96.6	78.5	95.6
	Female	94.2	91.4	96.6	46.1	86.2
2021	Total	97.9	91.9	96.8	76.7	94.9
	Male	99.2	88.2	96.9	80.5	92.7
	Female	96.8	91.9	96.8	71.8	96.7
2022	Total	94.3	92.2	96.6	73.3	-
	Male	96	92.1	97.1	73.5	-
	Female	92.7	92.3	95.1	73.1	-

When Table 6 is taken into consideration, the mobile phone usage rates of individuals who continue their education have not changed significantly over the years. However, the mobile phone usage rates of retired and disabled individuals who are busy with household chores increased significantly between 2018 and 2022.

According to the Digital 2022 Global Statistics Report, a normal mobile user spends an average of 4 hours and 48 minutes per user on their phone each day. In particular, the proportion of children in the 6-15 age group who stated that they use mobile phones/smartphones was 64.4 percent in 2021. The rate of using mobile phones/smartphones was 65.7 percent for boys and 63 percent for girls. According to the results obtained from this study, it is seen that mobile phone usage rates are high regardless of gender, education status, and job status. It was seen that mobile phone usage rates had the highest rate, especially in 2020-2021, the year of the pandemic. With the increase in mobile phone usage rates, it can be said that social media usage rates have increased and the online shopping volume has expanded.

REFERENCES

Bal, E. & Balcı, Ş. (2020). Akıllı Cep Telefonu Bağımlılığı: Kişilik Özellikleri ve Kullanım Örüntülerinin Etkinliği Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 369-394 . DOI: 10.17680/erciyesiletisim.654569

Carbonell, X., Oberst, U., & Beranuy, M. (2013). The Cell Phone in the Twenty-First Century: A Risk for Addiction or a Necessary Tool? Peter M. Miller (Ed.), In: *Principles of Addiction: Comprehensive Addictive Behaviors and Disorders*, Elsevier Inc., San Diego: Academic Press, 901-909.

Güngör, N. (2011). *İletişime Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

TURKSTAT, 2022

We Are Social, 2022

CLUSTERING OF OECD COUNTRIES BY HUMAN DEVELOPMENT INDEX SUB-COMPONENTS

İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ ALT BİLEŞENLERİNE GÖRE OECD ÜLKELERİNİN KÜMELENMESİ

Assist. Prof. Dr. Gülay DEMİR¹, Assist. Prof. Dr. Rahim ARSLAN²,

¹Sivas Cumhuriyet University, Vocational School of Health Services
gulaydemir@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0002-3916-7639

²Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
rahimarslan@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0003-4329-3651

ABSTRACT

The Human Development Index (HDI) is a measure prepared for countries in the world in terms of life expectancy, literacy rate, education and standard of living. It is a measure of people's decent living, especially for children's rights. As a result of this index, a country is a developed, developing, or underdeveloped country; In addition, it shows to what extent the impact on the economy affects the quality of life. The human development index consists of the sub-components of time spent in education, life expectancy at birth, and purchasing power. This study investigated the joint effects of HDI sub-components in education, life expectancy at birth and purchasing power. Cluster analysis of the data of 2021, which includes 4 variables belonging to 37 countries, was performed. Countries are clustered according to income, HDI sub-components. For countries divided into 5 different clusters, time spent in education was the most important sub-component, while purchasing power was the less important sub-component. As a result of the analysis, the evaluations of the sub-components were made according to the countries.

Keywords: Cluster Analysis, Human Development Index

ÖZ

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), dünyadaki ülkeler için yaşam uzunluğu, okur yazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi doğrultusunda hazırlanan bir ölçümdür. İnsanların düzgün yaşaması, özellikle çocuk hakları için bir ölçü teşkil eder. Bu endeks sonucunda bir ülkenin gelişmiş, gelişmekte olan ya da gelişmemiş bir ülke olduğu; bunun yanı sıra ekonomisindeki etkinin yaşam niteliği ne düzeyde etkilediğini gösterir. İnsani gelişim endeksi, eğitimde geçen ve geçmesi beklenen süre, doğumda yaşam beklentisi ve satın alma gücü alt bileşenlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada OECD ülkeleri kapsamında, İGE alt bileşenlerinden eğitimde geçen ve geçmesi beklenen süre, doğumda yaşam beklentisi ve satın alma gücünün ortak etkileri araştırılmıştır. 37 ülkeye ait 4 değişkeni içeren 2021 yılı verilerinin kümeleme analizi yapılmıştır. Ülkeler gelir, İGE alt bileşenlerine göre kümelere ayrılmıştır. 5 farklı kümeye ayrılan ülkeler için eğitimde geçen süre en önemli alt bileşen olurken, satın alma gücü daha az önemli alt bileşen olmuştur. Analiz sonucunda alt bileşenlere ilişkin değerlendirmeler ülkelere göre yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kümeleme Analizi, İnsani Gelişme Endeksi

INTRODUCTION

Human development is the name given to the process of increasing the opportunities and freedoms offered to individuals while ensuring economic growth. Human development is a set of values that directly affect and concern people's lives such as inclusive sustainable growth, democratic governance, climate change and the environment. Beyond the riches of the economies in which people live, it is a concept that deals with the riches of human life. Human development is an approach that focuses on people themselves and the opportunities they have.

The Human Development Index (HDI) was first developed in 1990 and has been presented as an annual Development Report by the United Nations Development Programme since 1993. There are also indices that are calculated differently from HDI. These are; Inequality Adjusted Human Development Index (IHDI), Gender Development Index (GDI), Gender Inequality Index (GII), Multidimensional Poverty Index (MPI). These indicators are also based on HDI and compound indicators are created by adding different parameters. As the name suggests, IHDI shows how health, education and income metrics are distributed across the country with levels of inequality. GDI, GII and MPI are other composite indicators calculated by combining the parameters calculated in HDI with gender differences, gender inequality and national poverty levels. The countries in the HDI are divided into four different groups according to the score they receive. Score; Countries with 0.800 and above are in the very high human development group, countries between 0.700 and 0.799 are in the high human development group, and countries between 0.550 and 0.699 are in the medium level human development group and countries with 0.550 and below are in the low human development group. Sub-components of HDI:

- ✓ Life expectancy at birth The number of years a newborn baby can expect to live if age-specific mortality rates prevail patterns at the time of birth remain the same throughout the baby's life.
- ✓ Expected school year Number of schooling years that a child of school starting age can expect to receive if age-specific schooling rates prevail patterns throughout the child's life.
- ✓ The Average number of school years taken by persons aged 25 years and over is converted from educational attainment levels using the official durations of each level.
- ✓ Gross national income per capita (GNP) An economy formed by production and ownership is converted into international dollars using purchasing power parity ratios, after deducting the income paid for the use of the factors of production owned by the rest of the world, and divided by the population in the middle of the year (Human Development Report, 2021-2022).

In this study, first of all, the aims of HDI and its subcomponents are explained. In the following section, a literature review is included. Then, the relationship between the time spent and expected to pass in education, life expectancy at birth and purchasing power, which are the sub-components of HDI, were examined by clustering analysis. In the last section, according to the results of the analysis, the findings were evaluated and recommendations were presented.

1. LITERATURE REVIEW

There are many qualitative and quantitative studies in the HDI-related literature. Some of the most up-to-date is; In their study of Pertiwi and Purnomo (2022), they used panel data regression to test the effect of Gross Regional Domestic Product, Human Development Index and Open Unemployment Rate on poverty in Lampung Province over the period 2017-2021. Nchofoung et al. (2022) investigated the linear and nonlinear effects of infrastructure development on inclusive human development in Africa through correlation and regression analyses. Selvia and Idris (2022) examined the impact of the Human Development Index (HDI) on economic growth in ASEAN through regression analysis. Zhang and Wu (2022) proposed an Environmental Human Index by combining the Human Development Index and the Environmental Performance Index and implemented it in China. Lucia et al. (2022) introduced two different new indicators, the Thermodynamic Income Index and the Thermodynamic Human Development Index. Ignjatović et al. (2022) estimated the incidence, mortality and mortality-incidence rate trend in Central Serbia from 1999-2018 and its possible relationship to HDI. Banday and Kocoglu (2022) used panel quantile regression over a panel of data for emerging economies between 1990 and 2014 in the study to provide policy implications for economic growth with minimal damage to the environment. Ligus and Peternek (2022) applied three methods – SAW, TOPSIS and VIKOR – to three variables, SAW, TOPSIS and VIKOR, to obtain the Cumulative Index for Sustainable Energy Development to rank the European Union member states, and also tested the need to reduce variables due to their linearity. Marchese et al. (2022) proposed timely and appropriate health assistance for Ukrainian refugees in all European recipient countries, taking into account these pre-war aspects of public health, and some priority actions to combat them and ensure continuity of care in countries. Bucak and Saygılı (2022), examined the relationship between trade openness, income inequality, and human development, and tested the validity of the Stolper–Samuelson theorem. Yavuz and Sevuktekin (2022) examined the development levels of countries with the Human Development Index and Gender Development Index, which are indicators that measure socioeconomic development at the national level and compare the differences between economies.

2. METHOD

The evaluation of OECD countries according to the HDI subcomponents was made by the clustering analysis method, which is one of the multivariate statistical methods.

2.1. Calculation of Indices

HDI is a summary measure of achievements and their 4 sub-components in the three basic dimensions of human development, which are a long and healthy life, access to information and a good standard of living. HDI is the geometric mean of normalized indices for each of the three dimensions.

$$\text{Life Expectancy Index (LEI)} = \frac{\text{Life Expectancy} - 20}{85 - 20} \quad (1)$$

Life Expectancy is the life expectancy at birth. The MA is taken as 1 if the life expectancy at birth is 85 and 0 if it is 20.

$$\text{Education Index (EI)} = \frac{\text{ADEI} + \text{EDEI}}{2} \quad (2)$$

$$\text{Average Duration of Education Index (ADEI)} = \frac{\text{Average Training Duration}}{15} \quad (3)$$

The average duration of education is the time spent in official educational institutions by people over the age of 25. A maximum of 15 years is set for this indicator until 2025.

$$\text{Expected Duration of Education Index (EDEI)} = \frac{\text{Expected Training Duration}}{18} \quad (4)$$

The expected duration of education is the expected time that individuals under the age of 18 should spend in official educational institutions. In many countries, it is enough to take 18 years of time spent in education.

$$\text{Income Index (II)} = \frac{\ln(\text{National Income Per Capita}) - \ln(100)}{\ln(75,000) - \ln(100)} \quad (5)$$

National income per capita (indicator of purchasing power). The per capita income is \$75,000 and \$100 is 0.

Then the geometric average of these three indicators is taken to calculate the HDI.

$$\text{HDI} = \sqrt[3]{\text{LEI} * \text{EI} * \text{II}} \quad (6)$$

2.2. Clustering Analysis

Clustering analysis is a method that aims to classify observations containing multivariate data structure according to their similarities or differences. As a result of this analysis, it is desired that the clusters obtained are homogeneous in themselves and the clusters are heterogeneous (Bulut, 2019).

Although there are similarities between clustering analysis and discriminant analysis, there are also important differences. In discriminant analysis, the number of clusters is known and does not change throughout the analysis. The researcher makes his analysis in line with this information. In addition, the information obtained from this analysis may be used in the future. In clustering analysis, the number of clusters is not known and since the information obtained is related to the current state of the data, there is no such thing as being used in the future (Çelik, 2013).

In clustering analysis, distances are calculated between rows of the data matrix. The indices i and j given in the formulas represent the rows of the data matrix, the k index columns, p represents the total number of variables, and x_{ik} row i represents the data in column k .

2.3. Distance Functions

The distance function is a non-negative function d_{ij} . It shows the distance between x_i and x_j observation vectors. The situations for distance functions are as follows.

2.3.1. Euclidean Distance

It is the most commonly used measure among distance measurements. This distance is the generalized Euclidean distance between observation i . and j . in a structure with a variable p ;

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^p (x_{ik} - x_{jk})^2} \tag{7}$$

(Alpar, 2017). In this calculation,

x_{ik} : k . variable value of observation i .

x_{jk} : k . variable value of observation j .

p : number of variables

2.3.2. Square Euclidean Distance

It is the square of the Euclidean distance measure. Square Euclidean distance,

$$\sum_{k=1}^p (x_{ik} - x_{jk})^2 \tag{8}$$

(Alpar, 2017).

2.3.3. Minkowski Distance

The Minkowski distance measure is another measure used to determine the distance. Minkowski distance,

$$d_{ij} = \left[\sum_{k=1}^p |x_{ik} - x_{jk}|^q \right]^{1/q} \tag{9}$$

is calculated as follows. In this equation, the Minkowski distance measure will be equal to the Manhattan City-Block distance measure for $q=1$ and the Euclidean distance measure for $q=2$. The Minkowski distance measure is a general distance measure. Euclidean and Manhattan City-Block measurements are special cases of this measure (Çelik, 2013).

2.3.4. Manhattan City-Block Distance

The Manhattan distance measure is calculated by summing the absolute distances between units. This measure,

$$d_{ij} = \sum_{k=1}^p |x_{ik} - x_{jk}| \tag{10}$$

It is calculated as follows (Çelik, 2013).

2.4. Clustering Analysis Methods

After obtaining the distance matrices, the method to be used to cluster the observations or variables is decided. These methods are generally divided into two as progressive (hierarchical) and non-progressive (non-hierarchical) clustering methods (Alpar, 2017).

2.4.1. Progressive (Hierarchical) Clustering Methods

In the hierarchical clustering method, it is not known how many clusters there will be, and n individuals are n sets. The two most burning clusters are combined. The number of sets is reduced by a matrix of repeated distances. This process is repeated $n - 1$ time. As a result of the hierarchical clustering method, tree diagrams called dendrograms are created.

The first of the clustering methods that are hierarchical is the Single Connection Technique, which is based on the shortest distance. In this technique, the two closest observations are found and the cluster nucleus is placed in the first stage. The second method, the Full Connection Technique, is similar to the single connection technique. The only difference from the single connection technique is that it starts from the two farthest observations. The third method, the Average Connection Technique, is based on the observation that falls in the middle of a cluster. The fourth method, the Cluster Centers Technique, is based on the averages of the observations that make up a cluster. In the fifth and final method, Ward's Technique, total deviation squares are used based on the average distance of the observation falling in the middle of a cluster from the observations in the cluster where it is located (Ada, 2015).

2.4.2. Non-Progressive (Non-Hierarchical) Clustering Methods

In the non-hierarchical clustering method, it is aimed to gather n units into as many clusters as they are suitable. In these methods, the number of clusters is decided in advance. Non-hierarchical clustering methods are divided into two as the most feasibility technique and the *k* –means technique. In the most likelihood technique, each of the observations is assigned to the predetermined clusters in such a way as to give the greatest probability value (Ada, 2015). In the *k*-means technique, the minimum number of sets is 2; the previously determined clusters are classified so that the maximum number of clusters is equal to or less than the number of observations. As a result of this method, observations; k-mean method algorithms are placed in different sets where the variability between sets is the largest and the intra-set variability is the smallest (Alpar, 2017).

3. FINDINGS

In the study, OECD countries were clustered according to the sub-components of the human development index. Time spent in training is the most important sub-component, while purchasing power is the least important sub-component.

First, Ward's technique, one of the methods of hierarchical clustering analysis, was used to determine the distances and Euclidean distance was used to determine the distances. Afterwards, the same processes were examined with the *k*-means technique. The necessary analyzes were performed with SPSS package program. In this study conducted within OECD countries, 37 OECD countries are given in Table 1.

Table 1. OECD Countries Included in the Study

USA	Denmark	Spain	Canada	Norway	New Zealand
Germany	Estonia	Israel	Colombia	Poland	Greece
Australia	Finland	Sweden	Latvia	Portugal	
Austria	France	Switzerland	Lithuania	Slovakia	
Belgium	South Korea	Italy	Luxembourg	Slovenia	
United Kingdom	Netherlands	Iceland	Hungary	Chile	
Czechia	Ireland	Japan	Mexico	Turkey	

When the dendrogram created by Ward's technique, one of the hierarchical clustering methods based on the square Euclidean distance, is examined, the number of clusters is divided into 5 clusters with the widest. The clustering distribution with the number of clusters 3 and 5 is given in Table 2.

Table 2. Classification of Countries by Clusters (Ward's)

$k = 3$	$k = 5$	Countries			
	Set 1	USA Belgium Estonia Netherlands Spain Sweden Lithuania Chile			
Set 1		Set 2	Australia Switzerland Italy Iceland Canada Poland Portugal Turkey		
			Set 3	Germany Czechia Finland France Ireland Slovakia New Zealand Greece	
				Set 2	United Kingdom South Korea Israel Japan Latvia Hungary Mexico Slovenia
					Set 3

According to this method, the two most similar countries, the USA and Belgium, form the first cluster, followed by Estonia, the Netherlands, Spain, Sweden, Lithuania and Chile. The results obtained by determining $k = 5$ with k -means technique from non-hierarchical clustering methods are given in Table 3.

Table 3. Classification of Countries by Clusters (k -means)

$k = 5$	Countries	
Set 1	USA Belgium Estonia	Spain Sweden Iceland

	Lithuania	Canada
Set 2	Czechia	Slovakia
	Finland	Chile
	France	New Zealand
	Ireland	Italy
Set 3	Germany	Hungary
	Australia	Portugal
	South Korea	Turkey
	Switzerland	Greece
Set 4	United Kingdom	Latvia
	Austria	Mexico
	Israel	Poland
	Japan	Slovenia
Set 5	Denmark	Luxembourg
	Netherlands	Norway
	Colombia	

According to both clustering methods; The United States, Belgium, the United Kingdom, Denmark, Estonia, Spain, Sweden, Italy, Japan, Colombia, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Mexico, Norway, Slovenia, Greece are in the same clusters. The cluster center values are given in Table 4.

Table 4. *k* –means Cluster Centers

HDI Sub-components	Sets				
	1	2	3	4	5
Purchasing power	80,409	58,542	32,890	16,140	44,163
Time spent in education	12,3	13,1	12,0	9,1	12,6
Life expectancy at birth	82,3	81,7	76,7	71,5	82,7
Time expected to pass in education	17,1	18,0	16,5	14,7	17,5

When the center values of the sub-components are examined, it is seen that they are all different. First set in purchasing power sub-component (USA, Belgium, Estonia, Lithuania, Spain, Sweden, Iceland, Canada), then 2. Division (Czechia, Finland, France, Ireland, Slovakia, Chile, New Zealand, Italy), 5. Division (Denmark, Netherlands, Colombia, Luxembourg, Norway), 3. Division (Germany, Australia, South Korea, Hungary, Switzerland, Portugal, Turkey, Greece) and 4. The cluster countries (United Kingdom, Austria, Israel, Japan, Latvia, Mexico, Poland, and Slovenia) are coming. Ranking of countries in the sub-component of time spent in education 2. Set, 5. Set, 1. Set, 3. Set and 4. It is cluster-shaped. Ranking of countries in the life expectancy at birth subcomponent 5, set, 1. Cluster, 2. Set, 3. Set and 4. It is cluster-shaped. Ranking of countries in the sub-component of the time expected to pass in training 2. Set, 5. Set, 1. Set, 3. Set and 4. It is cluster-shaped. Looking at all the sub-components 4. The cluster countries (United Kingdom, Austria, Israel, Japan, Latvia, Mexico, Poland, and Slovenia) are in last place.

RESULTS

The findings obtained can be said to be inadequate when Denmark, Colombia, Luxembourg and Norway are examined in terms of all subcomponents, regardless of the clustering method. As can be seen, although the subcomponent values of the clusters formed by most of the developed countries are high, it is stated that the developing countries are deficient in many respects.

When the results of both methods are subjected to a common interpretation, when 5 sets of evaluations are made, it is seen that the USA, Belgium, Estonia, Spain, Sweden, and Lithuania are in the 1st best set in terms of purchasing power subcomponent. Time spent in training in terms of sub-component 2. It can be said that Italy, which is in the division, is enough. Life expectancy at birth is the best in terms of sub-component in the 5. cluster than Denmark, Colombia, Luxembourg and Norway are better than other countries. Italy is the most sufficient country in the 2. set in terms of the time expected to take place in education.

In general, when the subcomponent values and clusters of the countries are examined, the subcomponent values of the developed countries are at a sufficient level and even at a high level compared to other countries; the subcomponent values of developing countries are insufficient. In line with these results, countries should follow policies and make improvements in a way that will bring components such as purchasing power, time spent in education, life expectancy at birth, and expected time in education to an adequate level.

REFERENCES

- Ada, A. (2015). Kümeleme Analizi ile AB Ülkeleri ve Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 1-11.
- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık
- Banday, U. J., & Kocoglu, M. (2022). Modeling Simultaneous Relationships Between Human Development, Energy, and Environment: Fresh Evidence from Panel Quantile Regression. *Journal of the Knowledge Economy*, 1-23.
- Bucak, Ç., & Saygılı, F. (2022). Ticari Açıklık, Gelir Eşitsizliği ve İnsani Gelişme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 13(2), 23-41.
- Bulut, H. (2019). Türkiye'deki İllerin Yaşam Endekslerine Göre Kümelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 74-82. doi:10.19113/sdufenbed.444143
- Çelik, Ş. (2013). Kümeleme Analizi ile Sağlık Göstergelerine Göre Türkiye'deki İllerin Sınıflandırılması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(2), 175-194.
- Human Development Report, 2021-2022.
- Ignjatović, A., Stojanović, M., Milošević, Z., Anđelković Apostolović, M., Filipović, T., Rančić, N., ... & Otašević, S. (2022). Cancer of unknown primary-incidence, mortality trend, and the mortality-to-incidence ratio is associated with human development index in

- Central Serbia, 1999–2018: Evidence from the national cancer registry. *European Journal of Cancer Care*, 31(1), e13526.
- Marchese, V., Formenti, B., Cocco, N., Russo, G., Testa, J., Castelli, F., & Mazzetti, M. (2022). Examining the pre-war health burden of Ukraine for prioritization by European countries receiving Ukrainian refugees. *The Lancet Regional Health–Europe*, 15.
- Ligus, M., & Peternek, P. (2022). Evaluation of Selected Methods for the Construction of Sustainable Energy Development Index: Application for European Union Member States. *European Research Studies Journal*, 25(1).
- Lucia, U., Fino, D., & Grisolia, G. (2022). A term economic indicator for sustainable development with social considerations. *Environment, Development and Sustainability*, 24(2).
- Nchofoung, T. N., Asongu, S. A., Njamen Kengdo, A. A., & Achuo, E. D. (2022). Linear and non-linear effects of infrastructures on inclusive human development in Africa. *African Development Review*, 34(1), 81-96.
- Pertiwi, E., & Purnomo, D. (2022). Analysis of the Effect of Gross Regional Domestic Product (GRDP), Human Development Index (IPM), and Open Unemployment Rate (TPT) on Poverty Rate in Lampung Province. In *Proceedings Book The International Conference On Islamic Economics, Islamic Finance, & Islamic Law (ICIEIFIL)* (pp. 47-61).
- Selvia, N., & Idris, I. (2022). The Effect of Human Development Index (HDI), Population, and Labor Force Participation on Economic Growth in ASEAN. In *Proceedings of the 1st International Conference on Economic and Education, ICON 2021, 14-15 December 2021, Padang-West Sumatra, Indonesia*.
- Yavuz, N., & Sevuktekin, M. (2022). Veri Madenciliğinde İki Aşamalı Kümeleme ile İnsani Gelişme Endeksi İncelemesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(3), 1153-1168.
- Zhang, Y., & Wu, Z. (2022). Environmental performance and human development for sustainability: Towards to a new Environmental Human Index. *Science of The Total Environment*, 156491.

Konya Mevlana Müzesi'ndeki Turizm Faaliyetlerinin Yerel Halk ve Ziyaretçiler Tarafından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma

Raziye COŞKUN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bilecik, Türkiye,
raziyecoskun.95@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1786-3561

Bahar KILIÇ

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bilecik, Türkiye, bharkilic.3@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4268-6069

Ayşe OKUYUCU

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bilecik, Türkiye, ayse.okuyucu@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000 -0002- 4415-6520

ÖZET

İnanç turizmi, insanların kutsal yerleri ziyaret etme isteğinden dolayı ortaya çıkmış bir turizm türüdür. Kutsal yerler ve dini etkinlikler erken dönemden bu yana seyahat için güçlü bir motivasyon kaynağı olmuştur. Türkiye, geçmişten bu yana çok farklı toplumlara ev sahipliği yaptığından, farklı inançlara ait dini eserlere ev sahipliği yapmaktadır. Konya, Türkiye'de inanç turizmi açısından en önde gelen şehirlerden biridir. Bugün Konya'da bulunan ve müze olarak kullanılan Mevlana Dergahı, 2021 yılında 1.507.264 kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Bu çalışmada Mevlana Müzesi'nin turizm açısından mevcut durumunun incelenmesi ve paydaşların beklentilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda yerel halkla ve Mevlana Müzesi'ni ziyaret eden ziyaretçilerle nitel görüşmeler yapılmıştır. Nitel görüşme kapsamında 15 yerel halk ve 15 ziyaretçi olmak üzere toplam 30 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Konya, inanç turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Müzeye en fazla Çin, Kore, Japonya ve İran gibi ülkelerden ziyaretler yapılmaktadır. Müzeye gelen yabancı ziyaretçilerin çoğunluğu tur kapsamında Nevşehir-Kapadokya bölgesine turla gidenlerden oluşmaktadır. Müzeye gelen yerli ziyaretçilerin çoğunluğu ise Aksaray, Niğde, Kayseri, Ankara gibi yakın illerden gelen

ziyaretçilerden oluşmaktadır. Mevlana Müzesine en fazla ziyaretçi yaz döneminde gelmekle birlikte Mevlana'nın ölüm yıl dönemi olan aralık ayında da ziyaretçi sayısı artmaktadır. Müzeye yapılan ziyaretler hem dini hem de öğrenme ve kültür motivasyonludur. Alanda turizm faaliyetlerinin genellikle inanç turizmi ve Mevlana boyutuyla gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Bu nedenle Konya şehri ve çevresindeki doğal, tarihi ve kültürel turizm potansiyeli değerlendirilerek alternatif turizm olanakları geliştirilmelidir. Bu turizm olanaklarının iyi bir şekilde tanıtılması Konya şehrinin imajına ve ekonomisine katkı sağlayacaktır. Alanın en büyük sorunlarından biri ise turizmin günübirlik olmasıdır. Bu kapsamda ziyaretçilerin alanda daha fazla kalmasını sağlamak için konaklama altyapısının ve hizmet kalitesinin geliştirilmesi gerekmektedir. Alanda turizmin daha iyi yerlere gelebilmesi için geniş kapsamlı planlamalar yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, İnanç Turizmi, Mevlana Müzesi, Konya

A Research on the Evaluation of Tourism Activities in Konya Mevlana Museum by Local People and Visitors

Abstract

Faith tourism is a type of tourism that emerged because of people's desire to visit holy places. Sacred places and religious events have been strong motivator for travel since the early period. Since Turkey has been home to many different societies since the past, it is home to religious artifacts belonging to different faiths. Konya is one of the leading cities in terms of faith tourism in Turkey. Mevlana Convent, which is located in Konya today and used as a museum, was visited by 1.507.264 people in 2021. In this study, it is aimed to examine the current situation of Mevlana Museum in terms of tourism and to determine the expectations of stakeholders. In this context, qualitative interviews has been held with local people and visitors to the Mevlana Museum. Within the scope of the qualitative interview, semi-structured interviews have been conducted with a total of 30 people, including 15 local people and 15 visitors. The obtained data have been analyzed by descriptive analysis and content analysis method. According to the results obtained, Konya has an important potential in terms of religious tourism. The museum is mostly visited from countries such as China, Korea, Japan and Iran. The majority of foreign

visitors to the museum are those who go to Nevşehir-Cappadocia region within the scope of the tour. The majority of the local visitors to the museum are from nearby cities such as Aksaray, Niğde, Kayseri, Ankara. Although the most visitors to the Mevlana Museum come in the summer period, the number of visitors increases in December, the year of Mevlana's death. Visits to the museum are both religious and motivated by learning and culture. It has been determined that tourism activities in the area are generally carried out with faith tourism and Mevlana dimension. For this reason, alternative tourism opportunities should be developed by evaluating the natural, historical and cultural tourism potential in and around the city of Konya. Promoting these tourism opportunities well will contribute to the image and economy of the city of Konya. One of the biggest problems of the area is that tourism is daily. In this context, it is necessary to improve the accommodation infrastructure and service quality in order to ensure that visitors stay in the area longer. Extensive planning should be made in order for tourism to come to better places in the area.

Keywords: Tourism, Faith Tourism, Mevlana Museum, Konya

1. Giriş

Son yıllarda turizmde değişen istek ve taleplerle birlikte insanlar dinlenmek ve tatil yapmak dışında eğitim ve bilgi seviyesini arttırmak, dünya görüşünü geliştirmek, yeni yerler keşfetmek ve bu yerlerin tarihi, yaşam biçimi ve kültürü hakkında bilgi sahibi olmak, dini gereklerini yerine getirmek, dini mekanları ziyaret ederek manevi huzuru aramak gibi motivasyonlara bağlı olarak güdülendikleri görülmektedir (Okuyucu ve Somuncu, 2013: 629). Eski dönemlerden beri inanç, seyahat için güçlü bir motivasyon kaynağı olmuştur (Henderson, 2002: 477). Günümüzde ise ekonominin ve refahın yükselmesi, ulaşım ve iletişimin yaygınlaşması, bilginin hızla dolaşımı gibi etkenler inanç turizmine olan ilgiyi arttırmıştır. Bu çerçevede inanç turizmi faaliyetlerinde bulunan turistleri, iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, dini görevleri yerine getirmek, diğeri ise bağlı bulunulan inancın kutsal mekanlarına duyulan meraktır (Murray ve Graham, 1997).

İnanç turizmi temelde farklı dine sahip olan insanların inançları gereği kutsal yerleri görme isteğinden ötürü ortaya çıkmıştır. Uluslararası turizm literatürün de genel kabul gören biçimiyle inanç turizmi, "kutsal yerlerin, bu dinlere mensup turistlerce

ziyaret edilmesine ilişkin faaliyetler bütünüdür” şeklinde tanımlanmaktadır (Kervankıran ve Eryılmaz, 2017: 277). Bir diğer ifadeyle inanç turizmi, bir din için kutsal sayılan yerlere yapılan ziyaret, toplantı ve törenlere katılma, bunları izleme ve hac ibadetini yerine getirme gibi nedenlerle ortaya çıkan seyahat ve konaklamaların oluşturduğu bir turizm olayıdır (Ayaz ve Eren, 2020: 285). İnanç turizminde, aynı dine mensup insanların dinlerinin kutsal mekanlarında bir araya gelerek dini inançlarını paylaşmanın yanı sıra aynı dine mensup olan veya olmayan yerel halkla sosyo-kültürel açıdan bir etkileşim söz konusudur. Nitekim inanç turizmi, ortaya çıkan farklılıklara dinsel hoşgörü, saygı, sevgi ve anlayışla bakılmasına katkı sağlayan evrensel bir kurum niteliğine sahiptir (Güngör, 2018: 73). İnanç turizmi kapsamında milyonlarca insan farklı şehirlere, bölgelere veya ülkelere seyahat ederek, gittikleri destinasyonların ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla inanç turizmi dünya turizminin gelişmesine, evrensel barışın ve anlayışın yaygınlaşmasına, ekonomik canlanmaya, sosyalleşmeye ve inanç çekim merkezlerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Olçay ve Albuz, 2016: 1).

Dini binalar, ritüeller, festivaller ve dini törenler önemli inanç turizm çekicilikleridir (Karaman ve Usta, 2006; Ayhan ve Çağlıyan, 2021). Camiler, türbeler, kiliseler, sinagoglar, tapınaklar, katedraller, manastırlar gibi dini yapıların bulunduğu alanlar birer dini merkez olma özelliği gösterdiği için dini çekicilikler kapsamında yer almaktadır (Harunoğulları, 2016: 186). Raj ve Morpeth (2007) dini temelli çekicilikleri şöyle sınıflandırmıştır;

- Doğa olayları (Kutsal göller, dağlar, adalar, korular)
- Dini amaçlar için inşa edilmiş binalar,
- Dini olmayan alanlarda düzenlenen dini öneme sahip olan özel etkinlikler
- Trajedi ya da politik öneme sahip olaylarla ilişkili, dini olmayan, kutsallaştırılmış alanlar

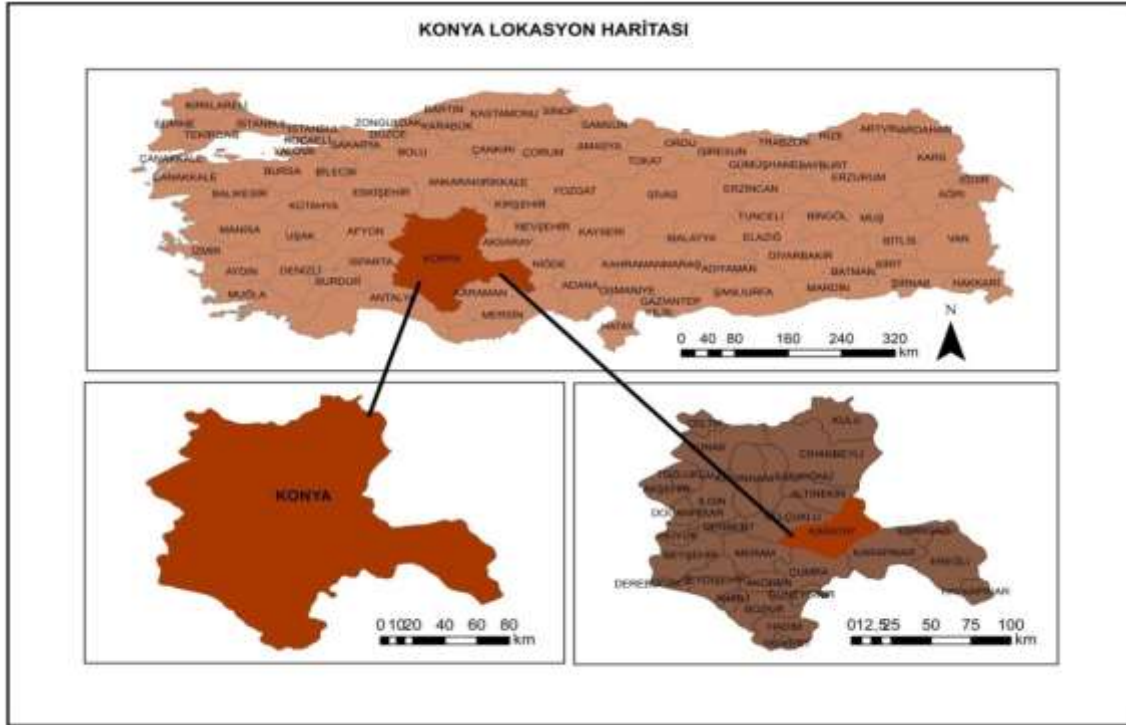
Konya şehri, geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapması ve Selçuklu Devleti'nin başkenti olmasından dolayı inanç turizmi potansiyeli açısından ülkenin en önemli yerlerinden biridir (Kervankıran ve Eryılmaz, 2017: 282). Konya da bulunan Mevlana Müzesi de, inanç turizm yönüyle kültürel bir miras niteliğindedir. Bu nedenle Mevlana Müzesi, her yıl binlerce ziyaretçi tarafından ziyaret edilmektedir. Bu

çalışmada, Mevlana Müzesi'ne gelen ziyaretçilerin ve alanda yaşayan yerel halkın alandaki turizm faaliyetlerine yönelik algıları belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Çalışma Alanı

Araştırma alanı olarak Konya'nın Karatay İlçesinde bulunan Mevlana Türbesi seçilmiştir. Karatay, Konya'nın 3 merkez ilçesinden birisidir. İlçenin arazi yapısı düz ve ova şeklindedir. En yüksek yeri Aksaray yolu üzerindeki Bozdağ'dır. İlçenin, Kuzeyinde Altınekin, Güneyinde Çumra, batısında Meram, Selçuklu ve doğusunda Karapınar İlçesi bulunmaktadır (Görsel 1). Mevlana Müzesi, Karatay sınırları içinde Selimiye Cami'nin yanında bulunmaktadır. Müze geniş bir bahçe duvarı içerisinde yer almaktadır (Öngören, 2004: 448). Mevlana Müze'si bahçesi içerisinde Hz. Mevlana'nın Türbesi, Semahane, Mescit, Derviş Hücreleri, Mutfak, Meydan-ı Şerif Odası, Çelebi Dairesi, Şadırvan, Selsebil, Hürrem Paşa, Sinan Paşa, Hasan Paşa, Fatma Hatun, Mehmet Bey ile Eflaki Dede'nin türbeleri bulunmaktadır (Bakırcı, 2007: 194).

Görsel 1: Konya Lokasyon Haritası

Konya, geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Selçuklu Devleti'nin başkenti olmasından dolayı inanç turizmi açısından önemli bir merkezdir. Kentteki geçmiş medeniyetlere ait bu tarihi ve kültürel değerler günümüzde

de önemini korumaktadır (Kervankıran ve Eryılmaz, 2017: 282). Konya’da inanç turizmi kapsamında Mevlana Müzesini yanı sıra Alaaddin Cami, Aziziye Cami, İnce Minareli Cami ve Medresesi, İplikçi Cami ve Medresesi, Sahip Ata Külliyesi, Lala Mustafa Paşa Külliyesi, Eşrefoğlu Cami, Nasreddin Hoca Türbesi de önemlidir (Maç, 2006: 4).

Mevlana’nın yaşayış tarzı, hayat felsefesi ve dünya görüşü geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türk kültürüne ışık tutmaktadır (Tapur, 2009: 478). UNESCO, Mevlana’nın 800. Doğum yılında 2007 yılını “Dünya Mevlana Yılı” ilan etmiştir. Ayrıca bu yıl Amerika Birleşik Devletlerinde Mevlana “en tanınmış şair” ilan edilmiştir (Görkemli, Tekin ve Baypınar, 2013: 155). Mevlana Müzesi, her yıl binlerce ziyaretçi tarafından ziyaret edilmekle beraber özellikle 10-17 Aralık tarihleri arasında gerçekleştirilen “Vuslat Törenlerinde” oldukça büyük ilgi görmektedir (Maç, 2006: 3).

3. Yöntem

Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Mevlana Müzesine gelen 15 ziyaretçiyle ve Konya’da yaşayan yerel halktan 15 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların seçilmesinde amaçlı rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı rastgele örneklem yönteminin amacı, rastgele örnekleme ile belirlenen durumlardan daha zengin verilere ulaşabilmek için ve araştırmanın inanırılığını arttırabilmektir (Flick, 2014’ten aktaran Baltacı, 2018). Görüşmelerin tamamı 2019 yılında Aralık ayında yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir. Her görüşme yaklaşık 30-40 dakika sürmüştür. Elle not edilen tüm veriler deşifre edilerek metne dönüştürülmüş ve MS Word Belgesi olarak kaydedilmiştir. Araştırmacılar tarafından gerekli düzenlemeler (biçimsel, noktalama işareti, yazı tipi vb.) yapıldıktan sonra elde edilen veriler analize tabi tutulmuştur. Görüşmelerin analizi için öncelikle yerel halk K1, K2, K3 vb. olarak, ziyaretçiler ise Z1, Z2, Z3 vb. olarak isimlendirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel ve içerik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Oluşturulan veriler birkaç kez okunduktan sonra tema ve kod listeleri oluşturulmuştur. Kodlama evresinde daha önceden tanımlanmış tema ve kod listelerinden yararlanılmıştır. Ardından temalara ilişkin kategori ve kodları gösterir tablolar ve kelime bulutları oluşturulmuştur. Ayrıca Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nden, alınan verilerle grafikler ve haritalar oluşturulmuştur.

4. Bulgular

4.1. Yerel Halka İlişkin Bulgular

4.1.1. Yerel Halkın Sosyo-Demografik Özellikleri

Görüşme yapılan yerel halkın 10'u erkek ve 5'i kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların 13'ü 17-30 yaş aralığında, 2'si 31-40 yaş aralığındadır. En genç katılımcı 21, en yaşlı katılımcı ise 40 yaşındadır. Katılımcıların 6'sı lise, 5'i üniversite ve 4'ü ise ilkokul düzeyinde eğitime sahiptir. Katılımcıların 10'u evli, 5'i ise bekadır. Katılımcıların çoğu farklı meslek grubunda yer almakla birlikte esnaf katılımcılar daha fazladır. Katılımcıların çoğunluğu Konya da doğup büyümüşlerdir. Katılımcıların 10'u 10 yıl ve daha fazladır Konya'da yaşarken 5'i 10 yıldan daha az süredir Konya'da yaşamaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1: Görüşme Yapılan Yerel Halkın Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Medeni Durum	Meslek Durumu	Nerelisiniz ?	Kaç yıldır Konyada Yaşıyorsunuz?
K1	Erkek	35	Lise	Evli	Esnaf	Erzurum	15
K2	Erkek	40	İlkokul	Evli	Esnaf	Kütahya	20
K3	Erkek	30	İlkokul	Evli	Esnaf	Mersin	7
K4	Erkek	24	İlkokul	Bekar	Esnaf	Konya	24
K5	Erkek	30	Lise	Evli	Esnaf	Konya	30
K6	Kadın	30	Lise	Evli	Fabrika İşçisi	Ankara	8
K7	Erkek	27	Lise	Bekar	Satış Elemanı	Konya	27
K8	Erkek	22	Üniversite	Bekar	Satış Danışmanı	Şanlı Urfa	4
K9	Kadın	27	Üniversite	Evli	Güvenlik	Çorum	6
K10	Erkek	27	Lise	Evli	Güvenlik	Afyonkara hisar	5
K11	Erkek	28	Lise	Evli	Otobüs Şoförü	Konya	28

K12	Kadın	25	Üniversite	Evli	Eczaneci	Konya	25
K13	Kadın	23	Üniversite	Bekar	Gişe Personeli	Konya	23
K14	Erkek	21	Üniversite	Bekar	Öğrenci	Konya	21
K15	Kadın	26	İlkokul	Evli	Ev Hanımı	Siirt	10

4.1.1. Yerel Halkın Mevlana'ya İlişkin Algı ve Tutumları

Bu bölümde yerel halkın Mevlana hakkındaki algı ve tutumları araştırılmıştır. Yerel halka sorulan “Mevlana sizce kimdir? Size ne ifade eder?” sorusuna verilen yanıtlardan öne çıkanlar şu şekildedir;

Mevlana Tasavvuf yolunda aydınlanmış bir alim ve filozoftur. Mevleviliğin kurucusudur (K1).

Mevlana Müslüman bir Alim'dir. Sadece Müslümanların değil, sınırları aşarak farklı etnik ve ırktan olan insanları etkileyen eserleri önemli olan amacı Allah'a ulaşmak olan Alimdir. Felsefesinin temelinde Tanrıya olan aşk vardır (K2).

Konya'nın gönül mimarı, Şems-i Tebriz'le birlikte dini yücelten, yayan eserleriyle yön veren alimdir (K4).

Allah'a olan sevgisini kendi bakış açısına göre bulan kişidir (K7).

Mevlana, dünyaya sevgiyi, hoşgörüyü yaymış edebiyata önem vermiş edebiyatla tasavvufu birleştirmiş, Şiirleriyle eserleriyle Allah'a olan sevgisini anlatan dini alim ve bilgindir (K12).

İslamı daha iyi anlamamızı sağlayan düşünürdür. İslam'a dair farklı yorum yapmamızı sağlar (K13).

Yerel halk görüşmelerinden aktarılan doğrudan alıntılarla da görüldüğü gibi Mevlana, büyük bir alim, ilahiyatçı, eserleriyle bireyleri etkileyen, İslam dinine katkı sağlamış bir kişidir. Yerel halkla yapılan görüşmede katılımcıların Mevlana'yla ilgili en fazla kullandıkları kavramlar kelime bulutu haline getirilmiştir (Görsel 2). Katılımcılar

Mevlana ile ilgili en fazla tasavvuf, alim, mutassavıf, hoşgörü ve sevgi kelimelerini kullanmışlardır.

Görsel 2: Katılımcıların Mevlana Algısına İlişkin Kelime Bulutu

Mevlana'nın, İslam açısından öneminin nasıl algılandığı konusu da araştırma kapsamında araştırılmıştır. Yerel halk, Mevlana'nın sadece İslam dinine mensup insanlar tarafından değil farklı dine mensup insanlar tarafından da benimsendiğini düşünmektedir. Nitekim Mevlana, farklı ırk ve etnikten olan toplumlara etkileyen ve İslamiyet'i yayan bir kimlik olarak görülmektedir. Katılımcıların bu konuda öne çıkan cevaplar şu şekildedir;

Mevlana, İslam dinini şiir, sanat, raks, müzik yoluyla yorumlamıştır. Bu yorum İslam ve İslam dışı bütün insanlık tarafından benimsenmiştir (K2).

Mevlana, İslam dininde Tasavvuf Edebiyatını oluşturan bir alimdir. Mevleviliğin kurucusudur. Mevlana sözleri ile İslam dininde düşünce zenginliği yaratmıştır (K5).

Mevlana'nın düşünceleri sadece Anadolu insanının değil çeşitli din ve kültüre sahip insanların ilgi odağı olmuştur. Hangi dinin ve kültürün mensubu olursa olsun Mevlana da kendi hayat felsefesine dair bir şeyler bulduğunu hissetmektedir. Bu yüzden Mevlana sözleriyle ve eserleriyle diğer toplumlara etkilemiştir. İslam'ı yaymakla birlikte sevgi ve hoşgörüyü yaymıştır (K6).

İslam'ı yorumlayıp farklı bakış açısı kazandırmak ve var oluşla alakalı, tevhit konularıyla islami eserlerine zenginlik kazandırmıştır (K13).

4.1.3. Mevlana Müzesi'nin Ziyaret Edilmesine Yönelik Algılar

Mevlana Müzesi, inanç turizmi açısından ulusal ve uluslararası olarak oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle gerek yurt içi gerekse yurt dışından binlerce ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Yerel halkın Mevlana Müzesi'ne gelen ziyaretçilerin geldikleri yerlere yönelik düşünceleri konusunda verdikleri cevapların bazıları şu şekildedir;

Yurtdışından Çin, Japonya yurtiçinden ise daha çok yakın çevreden Nevşehir, Niğde, Aksaray'dan ziyaretçiler gelmektedir (K4).

Mevlana'yı ziyarete yurtdışından daha fazla ziyarete gelenler olmaktadır. Tur olduğu için Konya şehri güzergah olduğu için en çok Çin den gelmektedir. Asıl ziyaret amacıyla gelenler İranlılardır (K7).

En çok ziyaretçi Çin'den gelmektedir. Malezya, Japonya, Endonezya, Tayvan'dan da gelmektedir. Ama bu gelenler ziyaret amacıyla gelmemektedir. Bu ziyaretçiler paket tur halinde geldikleri için Konya yol güzergahı olduğu için Mevlana'ya da uğruyorlar. Asıl ziyaret amacıyla gelenler İranlılardır (K9).

Kore, Japonya, Çin, Asya'dan gelenler olmaktadır. Yurtiçinden ise daha çok Niğde, Afyon, Nevşehir'den ziyaretçi gelmektedir (K11).

Yurtdışından daha çok ziyaretçi Çin ve Japonya'dan gelmektedir. Yurtiçinde ise komşu şehirlerden gelenler olmaktadır (K12).

Mevlana Müzesi'nin yurt dışından birçok ziyaretçi tarafından ziyaret edildiği görülmektedir. Ancak Mevlana Müzesi'ne gelen yabancı ziyaretçilerin bir kısmı tur acentaları ile paket turlar dahilinde gelmektedirler. Genellikle grup şeklinde gelen bu ziyaretçilerden tek başlarına gelenler çok azdır. Tur acentaları ile en çok ziyaretçi Çin ve Güney Asya ülkelerinden gelmektedir. Alanı asıl ziyaret amacıyla gelenler ise İran'dan gelmektedir. Mevlana'yı en fazla ziyaret eden ülkeler için oluşturulan kelime bulutu Görsel 3'te görülmektedir. Yurtiçinden ise daha çok yakın şehirlerden ziyaretçi gelmektedir. Mevlana'yı en fazla ziyaret eden şehirler için oluşturulan kelime bulutu Görsel 4'te görülmektedir.

Görsel 3: Mevlana Müzesi'ni En Çok Ziyaret Eden Ülkelere İlişkin Kelime Bulutu

Görsel 4: Türkiye’de Mevlana Müzesi’ni En Çok Ziyaret Eden Şehirlere İlişkin Kelime Bulutu

Mevlana Müzesi’nin hangi dönemlerde daha çok ziyaret edildiği araştırma için önemlidir. Katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar doğrultusunda ziyaretçi sayısı daha çok yazın artış göstermektedir. Kış döneminde ise, aralık ayında Mevlana’nın ölüm yılı dönümü olmasından dolayı ziyaretçi sayısı artmaktadır. Katılımcıların verdikleri yanıtların bazıları şöyledir;

En çok ilkbahar ve yaz döneminde, kışın ise en çok Mevlana’nın ölüm yılı döneminde bir ve on yedi aralık ayında Şeb-i aruz törenlerinde ziyaretçi artmaktadır (K1).

Mevlana en çok yaz aylarında ziyaret edilmektedir. Aralık ayında ise Mevlana’nın ölüm yılı olması nedeniyle kutlanan Şeb-i aruz törenlerine farklı milletler tarafından ziyaretçi çok gelmektedir (K6).

Haziran, temmuz, ağustos aylarında çok fazla ziyaretçi gelmektedir (K8).

Nisan ayında artışlar başlamakta yaz döneminde ise daha çok olmaktadır (K9).

4.1.5. Mevlana Çevresindeki Turizm Faaliyetlerine İlişkin Algılar

Yerel halkın Mevlana ve çevresindeki turizm faaliyetlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi araştırma açısından önemlidir. Konya'ya gelen ziyaretçilerin ilk uğrak yerlerinden birisi Mevlana Müzesi'dir. Mevlana Müzesi çevresinde birçok tarihi ve kültürel miras bulunmaktadır. Katılımcıların verdikleri cevaplar neticesinde ziyaretçilerin Mevlana'dan sonra en çok ziyaret ettikleri yerler Alaaddin Tepesi, Şems-i Tebrizi, Kelebekler Vadisi, Karatay Müzesi, Panorama Müzesi'dir. Katılımcıların verdikleri yanıtların bazıları şu şekildedir;

Konya da her bir ve on yedi aralık günleri arasında Mevlana haftası kutlanmaktadır. Akşehir de Nasrettin Hoca Şenlikleri, Aşıklar bayramı, Cirit yarışları, fuar gibi aktiviteler yapılmaktadır. Mevlana Müzesi dışında Çevresinde Şems-i Tebrizi, Karatay Müzesi, Alaaddin tepesi yer almaktadır (K2).

Aladdin tepesi, Şems-i Tebriz'i, Mevlana kültür merkezi yer almaktadır. Mevlana kültür merkezin de her cumartesi Sema gösterileri yapılmaktadır (K5).

Mevlana dışında Karatay, İnce Minare, Sırçalı Medrese, Atatürk, Etnografya, Arkeoloji, Çatalhöyük Müzeleri bulunmaktadır (K6).

Yeşil Türbe, İplikçi Külliyesi, Fakih dede Türbesi, Panorama Müzesi, Şems-i Tebrizi, Aladdin Tepesi yer almaktadır (K10).

H.z Şemsin Türbesi, İnce Minare Müzesi, Karatay Müzesi de vardır. Mevlana'ya gelen Hz. Şemsin türbesine mutlaka uğramaktadır. Çünkü Mevlana'nın hocası olduğu için gelen ziyaretçiler oraya da uğramaktadır (K9).

Katılımcıların Mevlana ve çevresindeki turizm faaliyetlerine ilişkin görüşlerine yönelik oluşturulan kelime bulutu Görsel 5'te görülmektedir.

Görsel 5: Mevlana Müzesi Çevresindeki Turizm Faaliyetlerine İlişkin Kelime Bulutu

4.1.6.Yerel Halkın Memnuniyet Durumu ve Gelecek Beklentisi

Yerel halkın turizm faaliyetlerinde memnuniyet durumu araştırma açısından önemlidir. Memnuniyet durumu yerel halkı adeta ikiye bölmüştür. Yerel halkın bir kısmı turizm faaliyetlerinden memnunken bir kısmı ise memnun değildir. Turizm faaliyetlerinden memnun olanlar turizmin Konya'ya sosyo-kültürel ve ekonomik olarak fayda sağladığını düşünmektedir. Turizmden memnun olmayan yerel halk ise turizmin sadece inanç turizmi çerçevesinde geliştiğini alternatif turizmlerin gelişmediğini düşünmektedir. Katılımcıların bazılarının görüşleri şu şekildedir;

Memnun değilim. Çünkü sadece inanç turizmi tekele alınmamalı, diğer alternatif türlerde geliştirilmelidir. Her sene aynı etkinlikler yapılmaktadır ve bu da insanlar tarafından sıkıcı bulunmaktadır. Daha yaratıcı, heyecanlı aktivitelerin yaratılması lazım (K1).

Memnun değilim. Çünkü sadece Mevlana tanıtılmakta, diğer yerlere önem verilmemektedir (K2).

Memnun değilim. Çünkü Şems-i Tebriz onarım aşamasında ve kapalı olduğu için insanlar gidememekte (K8).

Memnunum. Ülkemize turizm açısından katkı sağlamaktadır. Ziyarete gelenler Mevlana'ya uğradıktan sonra Mevlana dışındaki yerlere de gitmekte ve alışveriş yapmaktadırlar. Ekonomi ve kültür bakımından Konya'ya katkı sağlamaktadırlar (K9).

Hayır memnun değilim. Çünkü Mevlana ve buradaki diğer müzelere önem verilmemekte. Farklı faaliyetler yapılmamakta her sene aynı etkinlikler

yapılmaktadır. Ve turist sayısı hep aynı oranda ya da daha da azalmaktadır. Çevre kirliliği çok artmaktadır (K11).

Evet memnunum. O yapıtlar tarihimizi, kültürümüzü, yansıtmakta ve ziyaretçi çekmektedir. Konya'nın İmajına ve ekonomisine katkı sağlamaktadır (K14).

Evet memnunum. Çünkü Konya kültür ve inanç turizmi açısından zengin bir potansiyele sahiptir. ve bu iyi bir şekilde değerlendiriliyor (K15).

Konya'daki turizm faaliyetlerinin geleceği ve yapılması gerekenler konusunda yerel halkın görüşleri oldukça önemlidir (Görsel 6). Alandaki en önemli sorunlardan biri gelen ziyaretçilerin genellikle günübürlükçi olmasıdır. Bunun en önemli sebebi ise Konya'nın Antalya ve Kapadokya arasındaki güzergahta yer almasıdır. Bir diğer sorun ise hizmet ve konaklama altyapısının yetersiz olmasıdır. Yerel halkın bu konuda öne çıkan cevapları şöyledir;

Konya'nın sahip olduğu turizm potansiyelinin farkına varılmalıdır. Hizmet sektörünün geliştirilmesi gerekir. Konya mutfağının özellikle tanıtımı yapılmalıdır. Ve her sene aynı turla aynı ülkelere gelen yabancı ziyaretçiler arttırılmalı ve dünyadaki değişik başka ülkelere mensup turist turları düzenlenmelidir (K1).

Konya denince akla sadece Mevlana gelmektedir. Ama Mevlana dışındaki yerlerinde tanıtımı yapılmalıdır. Mevlana'ya da gelen ziyaretçiler bazen artmakta bazen de azalmaktadır. Turistlerin oranı sürekli arttırılmalı ve bazı yabancı turistler yerel halk tarafından bazen hoş karşılanmamaktadır. Yerel halkın hoşgörülü olması gerekmektedir. Ziyaretçi gelmesi için değişik ülkelere daha çok tur düzenlenmelidir. Ve bunların gelip sadece Mevlana'ya değil Konya'daki diğer yerlere de götürülmesi, yabancı turistlerin konaklatılması ve bunun için çalışmalar ve yatırımlar yapılmalıdır (K2).

Konya'daki turizm yatırımları daha da çeşitlendirilmelidir. İnanç turizmi ve diğer turizm faaliyetlerinin tüm yıla yayılması sağlanmalıdır. Bu durum ekonominin tüm yıl canlı olmasını sağlar. Bunların daha da arttırılması gelecekte turist sayısını arttırabilir (K3).

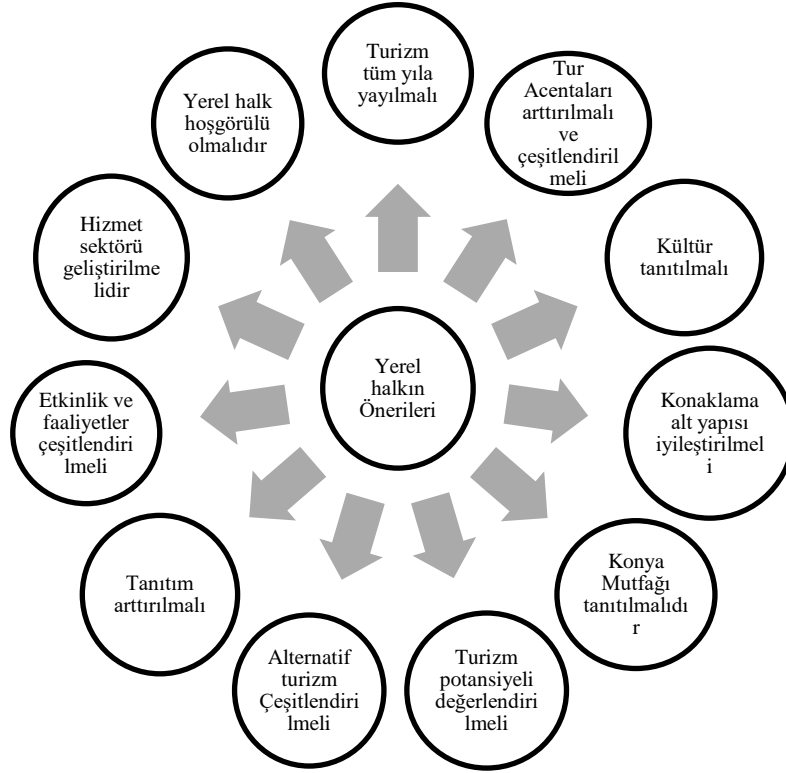
Konya'daki turizm faaliyetleri bugünkünden daha iyi olacak ve gelişecek. Ziyaretçi sayıları eskiye oranla sürekli artmakta ama gelen ziyaretçiler gününbirlik gelmektedir. Konya Şehrinin konaklamayı da geliştirmesi, gelen ziyaretçilere güzel ve etkili bir hizmet yapması, otelleri geliştirmesi lazım (K6).

Konya turizm olarak yüksek potansiyele sahip olan bir şehirdir. Fakat bunu değerlendiremiyor. Çatalhöyük, Kilistra gibi yerlerin alt yapı sorunlarının çözülmesi turizmi daha iyi bir noktaya getirebilir. Konya da turist konaklatılması sorunu var. Bunun iyileştirilmesi lazım turistlerin konaklatılması için çeşitli aktivitelerin yapılması gerekmektedir. Özellikle Mevlana'da sadece semai gösterileriyle sınırlı kalınmamalıdır (K10).

Her sene aynı faaliyetler yapılmamalı. Daha farklı alternatifler ve faaliyetler sergilenmeli ve tanıtımlar arttırılmalıdır. Doğayı, tarihsel yönden çevreyi koruyucu, geliştirici faaliyetler yapılmalıdır. Turistlere yönelik eğlenceler, sıra geceleri, Konya'nın kültürünü tanıtmada önemlidir. Ve bu gibi aktiviteler arttırılmalıdır (K11).

Konya da daha çok dini değerlerin hakim olduğu yapılar mevcuttur. Ve bunlardan en çok öne çıkan Mevlana Müzesidir. Diğer yerlerinde tanıtılması gerekiyor. Buraya gelen ziyaretçiler sadece ziyaret amacıyla gelmemekte. Yerel ziyaretçilerden yani başka şehirlerden gelen ziyaretçiler işlerini hallederken, başka bir amaçla gelirken gelmişken Mevlana'ya da gelem düşünceyle ziyarete gelmektedirler. Bunun için insanların ilgisini çekmesi, merak etmesi için Tanıtımların arttırılması gerekmektedir. Yoksa gelecekte hep aynı oranda ya da daha az olarak ziyaretçi oranı olabilir (K12).

Görsel 6: Yerel Halkın Görüş ve Önerilerine İlişkin Tema

4.2. Ziyaretçilere İlişkin Bulgular

4.2.1. Ziyaretçiler Sosyo-Demografik Özellikleri

Görüşme yapılan ziyaretçilerin 10'u erkek ve 5'i kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların 7'si 17-30 yaş aralığında, 8'i 31-40 yaş aralığındadır. En genç katılımcı 17, en yaşlı katılımcı ise 60 yaşındadır. Katılımcıların 6'sı lise, 5'i üniversite ve 4'ü ise ilköğretim düzeyinde eğitime sahiptir. Katılımcıların 9'u evli, 6'sı ise bekar. Katılımcıların çoğu farklı meslek grubunda yer almakla birlikte ev hanımı katılımcılar daha fazladır. Katılımcıların hemen hepsi farklı şehirlerden ziyarete gelmişlerdir (Çizelge 2).

Çizelge 2: Görüşme Yapılan Ziyaretçilerin Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Medeni Durum	Meslek Durumu	İkamet yeriniz?
Z1	Erkek	21	Lise	Evli	Elektrikçi	Aksaray
Z2	Kadın	23	Üniversite	Bekar	Öğretmen	Yalova
Z3	Erkek	35	Lise	Evli	Lokanta İşletmeciliği	Nevşehir

Z4	Kadın	58	İlkokul	Evli	Ev Hanımı	Ankara
Z5	Kadın	35	İlkokul	Evli	Ev Hanımı	Çorum
Z6	Erkek	25	Lise	Bekar	İmam	Eskişehir
Z7	Kadın	54	İlkokul	Evli	Ev Hanımı	Antalya
Z8	Erkek	24	Üniversite	Bekar	Tercüman	İstanbul
Z9	Erkek	43	Lise	Evli	Emekli Asker	İzmir
Z10	Erkek	29	Üniversite	Bekar	Psikolog	İstanbul
Z11	Erkek	36	Üniversite	Bekar	Muhasebeci	Muğla-Dalaman
Z12	Erkek	60	Lise	Evli	Esnaf	İzmir
Z13	Erkek	39	İlkokul	Evli	İnşaat	Kayseri
Z14	Erkek	29	Üniversite	Evli	Memur	Niğde
Z15	Kadın	17	Lise	Bekar	Öğrenci	Aksaray

4.2.2. Ziyaretçilerin Mevlana'ya İlişkin Algı ve Tutumları

Ziyaretçilerin Mevlana'ya ilişkin algı ve tutumları önemlidir. Ziyaretçilerinde Mevlana'ya ilişkin görüşleri yerel halk ile benzerdir. Bu konuda en fazla kullandıkları kavramlar tasavvuf, alim, mutassavıf, hoşgörü ve sevgidir. Ziyaretçilerin bazıları Mevlana hakkındaki görüşlerinin şu şekilde ifade etmişlerdir;

Mevlana bana imkansızlığın başarısını ifade etmektedir. Dünyaya evrensel bir dilde sevgi, saygıyı, hoşgörüyü yaymış bir alimdir. Barışı yaymaya çalışmıştır. İnsan sevgisini anlatmaya çalışmıştır (Z1).

Mevlana hümanizm anlayışı ile ırk anlayışını aşmıştır. Amacı tanrıya ulaşmaktır. Doğruluk, hoşgörüyü ifade etmektedir. Zamanında yaşamış büyük Alim, mutassavıfdır (Z6).

Mevlana sözsüz iletişimin en güzel ifade bulmuş halidir. Birbirini konuşmadan dinleyebilme ve anlamanın göstergesidir (Z10).

Mevlana Döneminde yaşamış sözleriyle eserleriyle toplumu bilgilendirmiş, dünyaya gönül gözüyle insancıl bir bakış açısı ile bakmış, en büyük aşkın ilahi

kudrete olan bağlılık olduğunu vurgulamıştır. Hoşgörü ve sevgiyi ifade etmektedir (Z12).

Araştırma kapsamında ziyaretçilerin Mevlana'nın İslam bakımından önemi hakkındaki düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ziyaretçiler Mevlana'nın İslam açısından önemli bir alim olduğunu belirtmiştir. Ziyaretçiler Mevlana'nın İslam'ın yayılmasını ve hoşgörüyle başka kültürlerle bütünleşmesini sağladığını düşünmektedir. Katılımcılardan verdikleri yanıtlardan öne çıkanlar şu şekildedir;

Mevlana İslam'a hoşgörüyle katmış, kendi diliyle islam'ı bütünleştirmiş ve islam'ı yaymaya çalışmış, İslam'ı anlatmaya çalışmıştır (Z2).

İslam'ın dışarıya yayılmasını, başka dinler, kültürler tarafından sevilmesini, öğrenilmesini yayılmasını sağlamıştır (Z8).

Mevlana, eserleriyle, sözleriyle Allah'a ulaşmayı, maneviyatı göstermiş. Müslüman olan olmayan herkesin dikkatini çekmiş ve İslam'ın diğer kültürlerle yayılmasını sağlamıştır (Z9)

İslamiye'te duygusal varoluş ve derinlik kazandırmıştır. Tasavvuf yoluyla islam'ın yaygınlaşmasını ve diğer kültürlerle yayılmasını sağlamıştır (Z10)

Eserleriyle İslam'ı daha iyi anlatmış ve eserleriyle sözleriyle Müslüman olmayan toplumların İslam dinini benimsemesi ve hoşgörü ile bakmalarını sağlamış islam'ı yaygınlaştırmıştır (Z12)

4.2.3. Ziyaretçilerin Mevlana'yı Ziyaretlerine İlişkin Algı ve Tutumları

Ziyaretçilerin Mevlana ile ilgili bilgilere nereden ulaştıkları araştırılmıştır. Ziyaretçilerin 9'u Mevlana'nın eserleri, 4'ü arkadaş ve çevre vasıtasıyla, 5'i ise internet aracılığı ile ulaştığını belirtmiştir. Ziyaretçilerin Mevlana ile ilgili bilgilere daha çok eserleri aracılığıyla ulaştıkları görülmektedir.

Ziyaretçilerin Mevlana'yı kaç kere ziyaret ettiklerini öğrenmek amacıyla ziyaretçilere "Mevlana'yı kaç kere ziyaret ettiniz" sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcıların 5'i Mevlana Müzesi'ni ilk kez, 2'si iki kez, 1'i üç kez, 4'ü dört kez, 1'i beş kez, 2'si ise altı kez ziyaret etmiştir. Katılımcıların çoğunun Mevlana'yı birden fazla ziyaret ettiği görülmektedir.

Araştırma kapsamında araştırılan diğer bir konu ziyaretçilerin Mevlana'yı ziyaret etmelerinde etkili olan unsurlardır. Ziyaretçilerden 7'si dini amaçla ve ibadetini yerine getirmek için, 8'i ise kültürel amaçla Mevlana'yı ziyaret etmiştir. Bu durum alanın hem dini hem de kültürel amaçlı ziyaret edildiğini göstermektedir.

Ziyaretçilere Mevlana'yı ziyaret ettikten sonraki duygu ve düşünceleri neler hissettikleri sorulmuştur. Ziyaretçilerin hepsi ziyaret sonrası huzur ve maneviyatı hissettiklerini, Mevlana'yı tanıdıklarını ve kültürel öğrenme açısından onlara katkı sağladığını belirtmiştir.

4.2.4. Ziyaretçilerin Memnuniyet Durumunun Değerlendirilmesi

Ziyaretçilerin memnuniyet durumu turizmin geleceği açısından önemlidir. Bu nedenle ziyaretçilerin memnuniyet durumu araştırma kapsamında araştırılmıştır. Katılımcılardan 14'ü ziyaretlerinden memnun kaldıklarını, 1'i ise ziyaretlerinden memnun kalmadıklarını belirtmiştir. Ziyaretten memnun kalanlar, maneviyatı ve huzuru hissettikleri için ve Mevlana'yı tanıdıkları için memnun kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ziyaretten memnun kalmayan ziyaretçi ise inşaat ve bakım çalışmalarından kaynaklanan gürültü ve çevre kirliliğinden dolayı memnun kalmadığını ifade etmiştir. Ziyaretçilerden bazıları bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir;

Bazen evet bazen hayır. Müze olarak memnunum ama yönetim olarak memnun değilim. İnşaat ve bakım çalışmaları görüntü ve gürültü kirliliği yaratıyor (Z3).

Evet memnun kaldım. Daha fazla bilgi elde ettim, maneviyatı ve huzuru hissettim. İbadetimi yerine getirdim (Z4).

Evet memnun kaldım. Kültürü tanımamda etkili oldu (Z8).

Araştırmada belirlenmeye çalışılan bir diğer unsur ziyaretçilerin Mevlana Müzesi'nde yaptıkları veya yapmayı düşündükleri aktivitelerdir. Ziyaretçilerin Mevlana Müzesi'ne dini amaçla gelenler genellikle namaz kılma, Kur-an-ı Kerim okuma, sema gösterileri izleme gibi faaliyetler yapmaktadır. Mevlana Müzesi'ne gezmek için gelen ziyaretçiler ise Mevlana Müzesi turu dışında alışveriş ve yeme içme faaliyetleri yapmıştır.

Ziyaretçilerin en çok satın aldığı ürünler değerlendirildiğinde en çok alınan ürünler Mevlana şekeri, Mevlana magnetleri, Mevlana minyatürleri ve Mevlana koleksiyonlarıdır.

4.2.5. Ziyaretçilerin Mevlana Müzesi Dışında Gezdikleri yerler

Ziyaretçilerin Konya'ya şehrine gelip Mevlana Müzesi dışında nereleri gezdikleri de araştırma kapsamında belirlenmeye çalışılmıştır. Ziyaretçilerden 6'sı Mevlana Müzesi dışında gezecekleri yer olmadığını ifade etmişlerdir. Diğer ziyaretçiler ise Mevlana Müzesi'nden sonra en çok merak edip ve gitmek istedikleri yerlerin Kelebekler Vadisi, Alaaddin Tepesi, Karatay Müzesi, İstiklal Şehitler Abidesi ve Şems-i Tebriz'i olduğunu belirtmişlerdir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, Konya'da yaşayan yerel halkın ve Mevlana Müzesi'ni ziyaret eden ziyaretçilerin inanç turizmine yönelik algı ve tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada Mevlana Müzesi'nin turizm açısından önemi ve alana etkisi üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda yerel halkla ve ziyaretçilerle yapılan görüşmeler analiz edilerek sonuçlar değerlendirilmiştir. Çalışma sonucuna göre Konya, inanç turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. İnanç turizmi potansiyelinin yanı sıra kültürel ve doğal birçok alternatif turizm potansiyeline de sahiptir. Ayrıca coğrafi konumu ve ulaşım imkanlarının gelişmiş olması da yerli ve yabancı turistlerin buraya ziyaret etmesinde etkili olan unsurlardır. Yapılan görüşmeler değerlendirildiğinde alanda turizmin daha iyi yerlere gelebilmesi için öncelikle tanıtım ve reklam çalışmaları artırılmalıdır. Alandaki inşaat, bakım-onarım ve çevre düzenlemesi gibi çalışmalar ziyaretçilerin daha az geldiği dönemlerde yapılmalıdır. Nitekim alandaki çevre kirliliği ve gürültü kirliliği gibi olumsuz durumları azaltmak için bir alan yönetim planı oluşturulmalıdır. Alanda turizme yönelik alt yapı ve üst yapı çalışmaları artırılmalıdır. Mevlana Müzesi'ni ziyarete eden ziyaretçilerin birçoğu özellikle yabancı ziyaretçiler tur acentaları ile destinasyona gelmektedir. Bu nedenle gerçek anlamda ziyaret amacıyla alana gelenlerin sayısı azdır. Konya'daki turizmin diğer bir sorunu ise ziyaretçilerin genel de günübirlikçi olmasıdır. Bunun ise en önemli sebebi ise Konya'nın Antalya ve Kapadokya arasındaki güzergahta yer almasıdır. Bu nedenle ziyaretçilerin alanda daha fazla kalması sağlanarak turizmin günübirlik olmaktan çıkarılması gerekir. Bunun için

öncelikle turizme yönelik kapsamlı planlamalar yapılmalıdır. Planlamalar dahilinde turistin konaklayabileceği konaklama tesislerinin, altyapı hizmetlerinin ve hizmet kalitesinin arttırılması gerekmektedir. Ayrıca Konya'nın bütün turizm potansiyeli değerlendirilerek alternatif turizm olanaklarının geliştirilerek farklı etkinlik ve faaliyetler gerçekleştirilmelidir. Bu sayede yerel halkın turizmden elde edeceği sosyo- ekonomik fayda da artacaktır. Ayrıca bir destinasyonun gelişebilmesi için yerel halkın turizmi desteklenmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle yerel halk başta olmak üzere tüm paydaşların turizmi desteklemesi sağlanmalıdır.

Kaynakça

Ayaz, N., & Eren, M. (2020). Türkiye'de İnanç Turizmi Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 284-300. <https://doi.org/10.37847/ttdad.833480>

Ayhan, G., & Çağlıyan, A. (2021). Tunceli İlinde Alevi İnanç Turizmi Rotaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 583-606. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.906608>

Bakırcı, N. 2007, Konya Mevlâna Dergahı. *İstem*, (10), 191-202.

Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231-274.

Görkemli, H., Tekin, G., & Baypınar, Y. E. (2013). Kültürel Etkinlikler ve Kent İmajı-Mevlana Törenlerinin Konya Kent İmajına Etkilerine İlişkin Hedef Kitlelerin Görüşleri. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(1), 150-171.

Güngör, Y. (2018). Kültürel Eksende Aya Yorgi (St. George) Kültü ve İnanç Turizmi Açısından Nikomedia (İzmit) İçin Önemi. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(1), 72-81.

Harunoğulları, M. (2016). Kilis'in İnanç Turizmi Potansiyeli ve Kutsal Mekânları. *Electronic Turkish Studies*, 11(21), 177-210. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9741>

Henderson, J.C. (2002). Managing tourism and Islam in peninsula Malaysia. *Tourism Management*, 24, 447-456. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(02\)00106-1](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(02)00106-1)

Karaman, S. & Usta, K., (2006). İnanç Turizmi Açısından İznik ve Bir Uygulama Çalışması, II. *Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi*, 20-22 Nisan 2006, Balıkesir, 193-205.

Kervankıran, İ. & Eryılmaz, A. G. (2017). İnanç Turizmine Yönelik Ziyaretçi Algılarının Demografik Farklılıklar Açısından İncelenmesi: Konya Mevlana Müzesi Örneği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (59), 276-296.

Maç, N. (2006). Alternatif Turizm Potansiyeli ve Konya, *Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi, Bilgi Raporu*, 255(215), 1-11.

Murray, M. & Graham, B.(1997), Exploring The Dialectics Of Route-Based Tourism: The Camino De Santiago, *Tourism Management*, 18(8), 513-524. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(97\)00075-7](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(97)00075-7)

Okuyucu, A. & Somuncu, M. (2013). Türkiye’de İnanç Turizmi: Bugünkü Durum, Sorunlar ve Gelecek. In *International Conference On Religious Tourism And Tolerance*, 627-643, Konya.

Olcay, A. & Albuz, N. (2016). *İnanç Turizmi ve Türkiye'nin Tanıtımına Katkısı*, Mehmet Özdemir. (Ed.), içinde Uluslararası Tanıtımda Medya ve Türkiye. (s. 197-229). Bursa: Dora Yayıncılık.

Öngören, R. (2004). “Mevlana Külliyesi”, İslam Ansiklopedisi, 29, s. 448-452.

Raj, R. & Morpeth, N.D. (2007). *Religious tourism and pilgrimage management: an International Perspective*. CABI.

Tapur, T. (2009). Konya İlinde Kültür ve İnanç Turizmi. *Journal Of International Social Research*, 2(9), 473-492.